CAPITVLATIONES IMPERATORVM ET REGVM ROMANOGERMANORVM,

CAROLI V.
FERDINANDI I.
MAXIMILIANI II.
RVDOLPHI II.
MATTHIÆ,
FERDINANDI II.
FERDINANDI III.

CVM ANNOTAMENTIS

IOHANNIS LIMNAEI.

ARGENTORATI,
Typis & Sumtibus FRIDERICI SPOOR.

CIↃ IↃC LI.

Digitized by Google

Digitized by Google

PRAELOQVIVM.

NOn dubito, quin certus ſis, candide Lector, de meo, in utilitatem publicam tuamq; ſincero affectu: certe utramque conatu, opera, & opere, totis viribus huc usque promovere ſtudui. Teſtes habeo libros, quos *de Iure publico* conſcripſi, & in lucem edidi, quibus nunc addo præſentem, auctarii loco, ut diſcas, me ſtudium haud remiſiſſe. Non quidem iam primum Capitulationes Imperatorum, & Regum Romanogermanorum, explicare aggredior, ſed quod antea generaliter fere à me factum, ſpecialiter, per ſingulos ſingularum capitulationum articulos, extendere, mihi cordi curæque fuit; ita ut ubi opus viſum, etiam nonnulla, quæ pridem à me dicta, brevibus reiteraverim. Hoc ne ægre feras, tua te admonebit humanitas, & vetuſti adagii tenor, δὶς καὶ τρὶς τὰ καλά. Cæterum, boni conſule, & incitamento eris, ut *Notitiam Regni Franciæ*, quam ſex libris comprehendi, tibi propediem, in hoſtimentum, offeram.

Digitized by Google

IOHANNIS LIMNÆI ANNOTAMENTA *Ad* CAPITVLATIONES IMPERATORVM ET REGVM ROMANOGERMANORVM,

CAROLI V.

FERDINANDI I. &c.

PROLEGOMENA.

IN Imperio Romanogermanico ab antiquo receptum, hactenusque uſitatum fuit, in electum Imperatorem , vel Regem Romanorum, adminiſtrationem Reipublicæ non niſi certis conditionibus transferre, adeoq; poteſtatem eius temperare, ut ariſtocratia, quam Elector Moguntinus, ubi poſt mortem Maximiliani I. de eligendo Imperatore cum Collegis conſultabat, omnino retinendam cenſuit, ſalva permaneat. Conditiones iſtas Imperator omni ſeſe ſtudio obſervaturum, iureiurando promittit, & in ſcripturam redactas reiteratæ obligationis cauſa ſubſcribit: Capitulatio hodie dicitur illis, qui latine rem exprimunt; Germanis Capitulation.

SECTIO I.

1. *Nomen Capitulationis peregrinum eſt, non Germanicum.*
2. Capitulare, *quid ſit apud Latinos?*
3. *Quid* capitulata?
4. Capitolare, *quid ſignificet apud Italos?*
5. *Quid* capitolatione?
6. *Quid* Capiteuler *apud Gallos?*
7. *Quid* Capitulations?
8. *Galli utramque hanc vocem habent ab Italis.*
9. Capitulatio, *non eſt vocabulum Latinum.*
10. *Sed barbarum.*
11. Capitulatio *dicitur à capite.*
12. Capitulum *pro Concilio.*
13. Capitularia, *id eſt, leges.*
14. Capitulum *pro loco, ubi congregantur Canonici.*
15. Capitulum *pro Canonicorum collegio.*
16. *Aut Canonicis congregatis.*
17. Einem Kapiteln / oder ein Kapitel leſen / *unde & quid?*
18. *Germani olim non uſi vocabulis*, Capituliren & Capitulation.

19. *Sed ea poſtea receperunt.*
20. *Et iisdem in Receſſibus Imperii uſi ſunt.*
21. *In Caroli V. aula exotica lingua primas tenuerunt.*
22. *Carolus V. Germaniam agnovit pro patria.*
23. *Legati, eum linguæ Germanicæ gnarum eſſe, affirmarunt.*
24. *Gallicæ tamen fuit peritior.*
25. *Quot linguas noverit?*
26. *Quatenus Latinam.*
27. *Genuenſis Oratoris ſermonem Latinum, non niſi per interpretem intellexit.*
28. *Electores quo nomine appellarint Capitulationem Caroli V.*
29. *Et quibus nominibus Elector Saxoniæ, ac Landgravius Haſſiæ?*
30. Capitel.
31. Artickel.
32. *Capitulatio dicta à variis capitulis, quæ continet.*
33. Artickels-brieff.
34. *Leges Palatinæ.*
35. *Hordlederi deſcriptio Capitulationis.*
36. *Deſcriptio Electoris Moguntini.*
37. *Deſcriptio Autoris.*

1. CApitulationis nomen peregrinæ originis eſſe, nullus dubito; ubi autem
primum, & quo in ſignificatu cœperit, aliisque deinde communicatum
fuerit, ac denique in Germaniam introductum, inveſtigari meretur. Lati-
2. nis, *capitulare*, ſignificat, capitulum apponere, vel per capita diſtinguere unde
& *recapitulare*, breviter, quæ dicta ſunt, per capita recenſere, (*Calepinus in*
3. *Dictionario*) ac *capitulata*, ſcripta, quæ per capita diſtincta. (*Perottus in Cor-*
4. *nucopia col. 906. lin. 7.*) Italis, *capitolare* eſt, *far conventioni*, (pacto convenire)
detto dallo ſcriverle capo per capo: s' allarga ancora à tutte le materie, che ſi ſcri-
5. *vano à capitoli*, (in capita diſtinguere) Ab hoc verbo eſt *capitolatione*, *nel ſi-*
gnificato di conventione, e accordo. (*Vocabolario de gli Accademici della Cruſca,*
pag. 152. Foſſombrone nel memoriale della lingua Italiana, & in indice, overo ag-
6. *giunta & ſupplemento al memoriale, pag. 34.*) Gallis, *capituler*, eſt articuloſe pa-
ciſci, ex æquo conditiones articuloſas ferre, conditiones petere, aut poſtula-
7. re, conditiones ferre & accipere: *Capitulations* autem, excepta, cauta, & ſan-
cta in fœderibus, aut pactiones. (*Nicod au grand dictionaire, voc. Capituler.*)
8. Hæc Gallos ab Italis, ut alia plura, accepiſſe, orthographia indicat, quæ non
9. ad *chef*, ſed *capo* accedit. Ac, cum apud veteres Latinos capitulationis vox
non reperiatur, credibile mihi fit, illam inter Italos demum tempore corru-
10. ptæ linguæ natam fuiſſe, & dehinc ab aliis ſuſceptam, etiam ab illis, qui Lati-
11. nitatem barbariſmo auxerunt. Eſt autem deducta à latino *caput*, cuius
diminutivum quoque ſignificatione in alium ſenſum extenſum fuiſſe cogno-
12. ſcimus, quando legimus, *Capitulum* dictum concilium, vel ſenatum princi-
13. pum, ac primorum Regni; ac *capitularia*, ſignificaſſe leges, quæ in capitulo,
ſeu conventu, primorum conſenſu conſtitutæ fuerunt; & adhuc hodie audi-
14. mus, locum, ubi Canonici congregantur (*c. in cauſis 30 extr. de election.*) vel
15. 16. ipſum Canonicorum collegium, aut Canonicos congregatos (*Azorius inſtit.*
moral. part. 2. lib. 3. cap. 37. pag. 346.) Capituli appellatione denotari. Vnde
17. etiam phraſin Germanorum, einem Kapiteln (vel Capiteln) aut ein Kapitel
(vel

(vel Capitel) leſen/ quæ ſignificat obiurgare, ac corrigere, originem traxiſſe,
docet Goldaſtus (*tom. 1. Alamann. rer. part. 1. ad cap. 9. pag.* 200.) nempe, quod
in monaſteriorum & collegiorum capitulis, ſeu conventibus, plerumque vi-
tioſi emendari, & delinquentes corrigi, moris fuerit. Apud maiores no- 18.
ſtros, quibus peregrina præ domeſticis haud placuerunt, voces Capituliren/
& Capitulation / non fuiſſe in uſu, omnino perſuaſum habeo: nec enim ea-
rum ulla in antiquis membranis reperio veſtigia. Quando vero primum
receptæ, & uſu comprobatæ fuerint, nil certe affirmare audeo: id modo con- 19.
iicio, imperante Carolo V. ac eius ſucceſſore, Ferdinando I. hæc cum mul-
tis aliis ex aula, Germaniæ communicata, quæ ita pedetentim invaluerunt, ut
iisdem etiam in Imperii Receſſibus datus fuerit locus (*vide* R. A. zu Erfurd 20.
anno 1567. §. darauff/ *pag.* 597. §. wann dann/ *pag.* 598. R. A. zu Regenſpurg *an-*
no 1594. §. dieweil aber/ *pag.* 710.) Notum eſt ex querimonia Alberti Branden- 21.
burgici (*apud Sleidan. de ſtatu relig. & Reipubl. lib.* 24. *fol. m.* 424.) aliorumque
Statuum, in Caroli V. aula exoticas linguas primatum tenuiſſe, Germanicam
autem propemodum ea exulaſſe. Etſi enim Germaniam ille pro patria habuit 22.
(R. A. zu Regenſpurg *de A.* 1541. *in pr. p.* 250. R. A. zu Regenſpurg *de A.* 1546. §. die-
weil wir nun aber/ *p.* 315. R. A. zu Augſpurg *de A.* 1548. *in pr. p.* 316. §. nachdem auch/
p. 318. §. ferner haben wir/ *p.* 329.) eiusq; legati, captandæ benevolentiæ cauſa, li-
teris ad Electores Francofurti poſt Maximiliani I. exceſſũ congregatos, aſſerue- 23.
runt, er ſeye Teutſcher Sprach zureden/ vnd zuſchreiben bericht vnd geübt/ (*apud*
Goldaſt. in Politiſchen Reichshändlen/ *part.* 1. *n.* 5. *tit.* 18, *pag.* 30.) attamen lin-
guam Gallicam magis, quam Germanicam calluiſſe, amaſſe, & exercuiſſe, in- 24.
de cognoſcitur, quod Guilielmus Zenocarus à Scavvenberg (*ut ipſe annotavit*
lib. 3. de Republica, vita, moribus, geſtis, fama, religione, ſanctitate Cæſaris Auguſti
Quinti Caroli, Maximi Monarchæ pag. 143.) interpretem aliquando inter Caro-
lum & architectos nonnullos Germanos egerit, gallice Cæſari referens, quod
illi germanice proponebant. Idem quidem Zenocarus (*d. lib. 3. pag.* 164.)
teſtatur, Carolum cum Hiſpanis Hiſpanice, cum Italis Italice, in Gallia Belgi- 25.
ca, aut Britannia, Gallice, in Germania Germanice, & cum caſus ferret, etiam
ubique Latine, ſed hoc raro, locutum: verum in reliquis magis quam in Ger-
manica, aut Latina excelluiſſe fama eſt. Latine locutum, & intellexiſſe, 26.
Hartmannus Maurus (*in deſcriptione coronationis Carolinæ*) tradit, quantum
ſatis ad intelligendum voluntates, ſacraſque iuſſiones Maieſtatis ſuæ fuit: in
cæteris interprete opus habuiſſe, ex relatione Iuan de Torres (*part. 1. de la* 27.
Philoſophia moral de principes lib. 6. cap. 4. pag. 223.) apparet. Ait ille; (*eſtando*
Carlo Quinto Emperador en Genoua, la ciudad le hizo una platica en latin, per bo-
ca de un grand Rhetorico, quando el la uno acabado, dixo el Ceſar ſoſpirando, agora
me peſa, y otras vezes me a peſado delo mucho que crey a Geures: que ſi diera credito
a las palabras de mi buen maeſtro Adriano, quando me enſennava, no tuiviera

yo agora neceſſitad de interprete, para entender lo, que aqui ſeme ha dicho.)
cum ad Imp. Carolum V. civitatis Genuenſis, (ubi tunc erat) nomine, ma-
gnus quidam Rhetor orationem haberet, finita ea ſuſpirando dixit Impera-
tor; nunc male me habet, ut aliquoties me male habuit, quod nimium credi-
di Gevræo, (fuit Ephorus Caroli in puerili ætate.) Si credidiſſem bono meo
Præceptori Adriano, quando me docebat, non haberem nunc opus interpre-
te ad intelligenda ea quæ dicta. (*Add. P. Matthieu livr. 6. de l' hiſtoire de Hen-
ry IV. narrat. 2. pag. mihi* 528.) Carolum, ſuosque, capitulationem dixiſſe ar-
ticulos illos, in quos ſecundum præſcriptum Electorum iuraverat, credibile
eſt; Electores autem hoc nomine tunc uſos fuiſſe, nondum deprehendi. In
28. confœderatione, quam anno M. D. XXI. inierunt, vulgo vocatur der Chur-
fürſten Brüderliche Einung) appellant, Artickel: (*vide additiones meas ad
iur. publ. lib. 3. cap. 2. pag. 319.*) In gravaminibus, Paſſavii anno M. D. LV. exhibi-
29. tis, aliquoties dicitur, die Kaiſerliche obligation. Elector Saxoniæ & Land-
gravius Haſſiæ (in ihrer Verantwortung auff Kaiſers Carls Achtbrieff *de an-
no* 1546. *apud Goldaſt. in appendice part.* 1. der Reichsſatzungen / *p.* 315.) eam, reſpe-
ctu loci, quo diſtinguatur ab aliis Cæſaris promiſſis, & pactis, vocant Franck-
furtiſche obligation, Franckfurtiſchen contract, Franckfurtiſche geſchworne
30. pacta. Ad capitulationis vero nomen prope accedit Vlricus Würtember-
giæ Dux (im Außſchreiben an alle Stände *anno* 1534 *apud Hordlederum lib.* 3.
von vrſachen des Teutſchen Kriegs / *cap.* 9. *pag.* 664.) dum ſe refert auff die
Capitel / ſo Kaiſ. Mai. in ihrer Wehlung zu der Röm. Königlichen Cron /
31. gnädig verwilliget. Quod hic Capitel / Electores, ut modo vidimus, Arti-
ckel dixerunt; quæ vox præ illa, non ſolum in ipſa Carolina capitulatione (*in
principio*) ac cæterorum ſubſequentium Imperatorum, & Regum Romano-
rum, verum etiam in Imperii Receſſibus (R. A. zu Speier *anno* 1529. §. vnd
anfänglich / *pag.* 182 §. vnd als / *pag.* 183. §. dergleichen / *pag.* 184. §. vnd wiewol /
§. weiter / *pag.* 186. §. item als / *pag.* 187. §. vnd als / *pag.* 188. *& frequentiſſime in*
32. *aliis*) magis uſitata. Vnde, quo ſenſu Capitulationis nomen dictæ obliga-
tioni Cæſareæ, nempe à variis capitulis, quibus conſtat, competit, eodem
33. quoque dici potuiſſet, Kaiſerlicher Artickelsbrieff / ad differentiam des Artickel-
brieffs / in quem iurare debent milites (R. A. zu Speier *de anno* 1570 §. damit
dann / *pag.* 607. Reuterbeſtallung *in exordio, pag.* 627. R. A. zu Regenſpurg *de
anno* 1576. §. weiters als wir / *pag.* 662.) quemadmodum etiam, capitulatio
Cæſarea appellatur, ad differentiam aliarum capitulationum, quibus, ubi va-
riis conſtant capitulis, idem nomen commune eſt. Cæterum, quæ hodie
34. Capitulationes Imperatorum audiunt, ſcriptores antiqui, ut Aimonius, Ab-
bas Vrſpergenſis, aliique, leges Palatinas dixerunt. (*Goldaſt. in dedicat. tom.* 3.
35. *conſtit. Imper.* §. *Imperatori autem*) Ex modernis nonnemo, capitulationem
ad exemplũ legis Regiæ Romanorum, per quam poteſtas populi in Imperato-
rem

rem translata fuit, (*l.*1.*ff.de conſt.Princ.*)nil aliud eſſe ſcribit quam legem Germanorum Regiam, vel legem Regni, aut legem Imperii, qua populi Germanici ſummum imperium, vel (*ut Arcadius ICtus loquitur in l.un.in pr.ff.de offic.præf.prætor.*) qua regimenta populi in Imperatorem deſignatum transferuntur, certis conditionibus (*Hordlederus apud Goldaſt.in polit. part.*12.*diſc.*2.
*pag.*612.*& alii qui eum ſequuntur.*) Moguntinus Elector (*apud Sabinum in* 36.
hiſtoria electionis & coronationis Caroli V.) eam nominat, formulam conſtituendi & regendi Imperii. Mihi, tempora moderna reſpicienti, eſt, à ſex E- 37.
lectoribus, electo Regi Romanorum, ſalutis publicæ cauſa præſcripta, & ab eodem recepta, poteſtatis ſuæ, & adminiſtrationis Imperii, regula, quam, vi promiſſionis factæ, & iuramenti præſtiti, exacte & inviolabiliter obſervare tenetur.

SECTIO II.

1. *An liceat Imperatoris poteſtati præſcribere limites?*
2. *Non licere.*
3. *Explicatio loci Samuelis l.*1.*c.*8.*verſ.*11.
4. *Samuel iura Regni peculiari libro comprehendit.*
5. *Quem Reges Iſraëlitis ſuppreſſerunt, vel dilacerarunt.*
6. *Populus Iſraëliticus abſolutam poteſtatem Regi nunquam conceſſit.*
7. *Nec Deus ipſe.*
8. *Cauſa, cur Iſraëlitæ petierint ſibi Regem dari.*
9. *Moiſes permiſit populo eligere Regem.*
10. *Quod Moiſes Regi præſcripſit, cum prætenſo iure Regio non convenit.*
11. *Iſraëlitæ, Regibus ſuis non permiſerunt exercitium abſolutæ poteſtatis.*
12. *Iudæorum peccata aliis populis nil præiudicant.*
13. *Liberi populi, in eligendo Rege quæ ſit poteſtas?*
14. *Ubi maior capitulatio, ibi liberior populus.*

HIc ante omnia examinari debet, *an licitum, & ſacris literis conveniens ſit,* 1.
Imperatoris poteſtati legem præſcribere, eamque cancellis includere? Ego quidem nunquam dubitavi, in Regnis electitiis, populo vel Statibus licere, Regi quem ſibi elegerunt, vel abſolutam, vel limitatam concedere poteſtatem: Sed audivi nuper Titium in contrarium diſſerentem, cui hic ſatisface- 2.
re conſtitui. Aiebat ille, à Deo approbatum eſt ius Regis: (1.*Samuelis* 8.*v.*11.) ergo ab homine id limitari nec poteſt, nec debet. Notum eſt, Samuelis hunc locum ab aliis de iure tyranni accipi. Ego hic Autores utriusque opinionis in catalogum non refero, dicam tamen confidenter, ius hoc, quo uſu- 3.
rum Regem Propheta prædixit, nec à Deo Regi Iſraëlis datum, neque approbatum fuiſſe: ſed Samuelem, voce Dei uſum, ut populum à petitione Regis revocaret. Argumentum perſuadendi fuit, prædictio licentiæ, qua Rex, ceu iure quodam ſuo, uſurus. Si iuris Regii à Deo confirmati, & non potius licentiæ prohibitæ fuiſſet, ſubditis agros, vineas & oleta auferre, (*ut verſ.* 14.*legitur.*) Ahab Rex, Nabothi vineam iure ad ſe trahere potuiſſet, nec permutatione, emtione, & violentia ulla opus fuiſſet (*de quibus lib.* 1.*Reg.cap.*21.

mentio ſit.) Præterea, nec Samuel hoc ius Regi præſcripſit, nec populus in
4. idem conſenſit. De Samuele legimus (*d. lib. 1. Sam. c.* 10. *verſ.* 25.) ea omnia iura
regni dixiſſe populo, eaque in ſcripta redegiſſe, & ante Dominum Deum po-
ſuiſſe. Qui hæc eadem cum illis, de quibus *c.* 8. locutus fuerat, eſſe arbitran-
tur, meo iudicio longe aberrant: Credo enim, Prophetam, verum ius Regi
competens hac ſcriptura exhibuiſſe, non autem licentiam illam irregularem:
5. unde etiam Rabini annotarunt, ſubſequentes Reges, hunc librum, quem
Samuel de iure Regis ſcripſerat ſummo ſtudio ſuppreſſiſſe, (dilaceraſſe ſcri-
bit Bodinus *de Republ. lib.* 1. *cap.* 10. *pag.* 231.) ne notitia eius ulla ſupereſſet, &
cum eadem, norma ad quam actiones eorum revocarentur (*Charles Loyseau*
6. *des Seigneuries ch.* 3. *n.* 1.) Populum vero liberum, qualis erat Iſraëliticus, in
ſervilem ſtatum (*cuius d. c.* 8. *verſ.* 17. *mentio ſit*) conſenſiſſe, veriſimile non
ſit (*Iohan.* 8. *verſ.* 33.) Qualem autem poteſtatem Regis ille eſſe voluerit, *d. cap.*
7. *verſ.* 20. innuit. Deum quoque, qui pœnam peccatis æqualem conſtituit, po-
puli libertatem in ſervitutem voluiſſe commutare, propterea, quod Regem
8. ſibi in vicem Iudicum, & quidem eorum, qui iniuſtitiæ, ob avaritiam & dona
dediti erant, dari petiiſſent, (*d. c.* 8. *n.* 3.) mihi non videtur credibile. Alia quidē
ratio petendi Regem (*d. l.* 1. *Sam. c.* 12. *v.* 12.) adducitur, ſed ut illa cum hac, atq;
tempus ipſum petitionis (quod ad hoſtilem adventum Nahas hic refer-
tur, qui tamen, ut caput XI. cum prioribus collatum indicat, poſt petitionem
& Regis conſtitutionem advenit) conveniat, Theologis explicandum relin-
9. quo. Ex Deuteronomio (*cap.* 17. *verſ.* 14.) conſtat, à Moiſe populo non
prohibitum fuiſſe, Regem ſibi conſtituere poſt ingreſſum in terram promiſ-
10. ſam: Nec, quod ibidem Moiſes Regi præſcribit, (*verſ.* 16 *& ſeqq potiſſimum*
verſ. 20.) cum prætenſo illo iure Regio bene concordat; uti nec abſolutæ
11. poteſtatis exercitium Regi fuit à populo permiſſum (*d. l.* 1. *Samuelis cap.* 14.
verſ. 45.) ac David pactione interveniente in Regem unctus (2. *Samuel. cap.* 5.
12. *verſ.* 3.) dicitur. Denique ſi fortaſſis populo Iſraëlitico, propter ſpeciale pec-
catum, lex Regia ad ſervitutem à Deo poſita fuiſſet, quid hoc ad nos, aliosve,
quos leges forenſes Iudæorum non attingunt, nec aliena noxa in conſortium
13. pœnæ trahere debet? Populus liber ſibi Principem eligere poteſt, quem ve-
lit, eidemque eam poteſtatem in Rempublicam concedere quam velit: Na-
turalis enim libertatis eſt de re ſua diſponere, & contractui legem pro lubitu
addere. At vero, cum libertas ſummum naturæ beneficium ſit, nemo, qui
14. ſanæ mentis eſt, voluntarie ſervitutem omnimodam alteri ſpondebit. Hinc
ſit, ut liber populus, in conſtituendo Principe, capitulatione, iureiurando,
promiſſione publica, aliisve libertatis conſervandæ mediis, utatur; unde, ubi
maior capitulatio, ibi liberior populus iure cenſeri debet.

SECTIO

SECTIO III.

1. *Hordlederi opinio; de origine capitulationis.*
2. *Opinio Arumæi.*
3. *Opinio Lehemanni.*
4. *Opinio Goldaſti.*
5. 6. 7. 8. *An capitulatio tempore Caroli IV. fuerit in uſu?*
9. *Caroli IV. capitulatio nondum in lucem edita.*
10. *Ut nec aliorum Imperatorum ad Carolum V. usque.*
11. *Maximiliani I. capitulationem non exhibuit Goldaſtus.*
12. *Status in comitiis VVormatienſibus, Maximilianum redarguentes, capitulationis nullam faciunt mentionem.*
13. 14. *Excuſatio Maximiliani.*
15. *Autoris opinio de origine capitulationis.*
16. *Iuramentum olim pro capitulatione.*
17. *Ortus capitulationis non eſt repentinus ab imminutione legis Regiæ Romanorum.*
18. *Aliud eſt origo, aliud incrementum capitulationis.*
19. *Contradicitur Arumæo.*
20. *Galliæ Reges iurant in certa capitula.*
21. *Duplex eſt iuramentum Galliæ Regum.*
22. *Iuramentum Henrici IV.*
23. *Iuramentum Ludovici XIII.*
24. *Populus Galliæ interrogatur, an N. ſibi Regem velit?*
25. *Quem in finem Imp. Carolus IV. auream condiderit bullam.*
26. *Multa nobis ſunt incognita, quæ exiſtunt.*
27. *Quod Status, Maximilianum redarguentes, capitulationis nullam fecerint mentionem, dignum admiratione eſt.*
28. *Conjectura Autoris.*

DE origine capitulationis, quo tempore ſcilicet in noſtro Imperio cœperit, diverſæ opiniones ſunt. Hordlederus (*apud Goldaſtum politic.* 1.
Imperial. part. 12, *diſcurſ.* 2. *pag.* 612.) ait, neminem eſſe, qui hoc doceat; videri tamen ſibi hoc colligi poſſe ex Brunone Saxone, ſub turbulento Henrici IV. imperio natam eam primum, deinde tractu temporis magis magisque auctam, increſcente præſertim ſub Carolo IV. dignitate Electoria, quoad in eam, quæ hodie in uſu eſt, amplitudinem excreverit. Arumæus, ini- 2.
tium capitulationis ad tempora Conradi I. referens, (*tom.* 4. *iur. publ. diſc.* 4.) ita commentatur: Apud Germanos priſcos Regibus non fuit infinita, aut libera poteſtas. (*Tacit. de morib. German.*) Cuius rei veſtigium extat in Speculo Saxonico, (*lib.* 3. *artic.* 54.) quod plurium iudicio longe ante Caroli Magni tempora, utpote à quo confirmatum fuit, incepit (*Georg. Fabric. rer. memorabil. Saxon. lib.* 1. *art.* 811.) Als man den König wehlet / ſo ſoll er dem Reich hulde thun/ vnd ſchweren/ daß er die warheit ſagen will / vnd alles vnrecht brechen/ vnd daß er des Reichs Gerechtigkeit beſchirmen wolle / als beſt er könne oder mög: Quanquam ex hoc iuramento nihil inferri queat, quo priſca lex Regia immutata demonſtretur: Nam & veritatem dicere &c. officii ratio Regi imponit. Verum per capitulationem in multis legi Regiæ detrahitur. Ergo, qui eius originem dare voluerit, non ad iuramentum illud, quo, quid Regiæ maieſtati & poteſtati proprium eſt, facere iubetur, ſed illa devenire tempora debet, quibus illa, quæ Regi licebant, imminuta fuerunt. Sunt qui ad Carolum Magnum referant; ſed error eorundem ex for-

mula iuriſiurandi redarguitur, qua nihil legi Regiæ detrahitur. Quin imo, cum in Carolo Imperium inceperit, & ut hereditarium ab ipſo in poſteros translatum ſit, veriſimile non eſt, eum, vel poſteros, de re ſua ſibi leges poni paſſos fuiſſe &c. Veriſimilius igitur videtur, cum extincta Carolina ſtirpe, in Ludovico, Arnolphi filio, electio ſucceſſioni ſubſtitui cœpit, initium capitulationi tempore Conradi I. datum fuiſſe. Hæc Arumæus. Lehe-

3. mannus (*in Chronico Spirenſi lib. 4. cap. 10. pag. 300.*) certum tempus non exprimit, innuit tamen, tempore, quo Germano-francum Imperium inclaruit, loco capitulationis iuramentum in uſu fuiſſe. ait ille: Bey Auffrichtung des Teutſchen freyen Reichs / iſt die verordnung eingeführt / vnd in beſtändiger ſteten Vbung / von einer zeit zur andern behalten / daß ein jeder erwöhlter König der Teutſchen / zu anfang ſeiner Regierung / leiblich geſchworen / einem jeden Stand ſeine gebührende Ehre / Recht vnd Freyheit handzuhaben. Nach welchem Exempel in folgenden Zeiten die capitulationes, vnd Verträg der Kaiſer mit den Churfürſten des Reichs / auffgericht ſeind / darunter auch dieſer Punct / daß ſie die Recht / Freyheiten vnd Würden der Fürſten / vnd Stände / handhaben / vnd nicht mindern / noch auffheben wollen. Goldaſtus, in obla-

4. tione ſeu dedicatione *tom. III. Conſtitutionum Imperialium* ſcribit, Imperatori, quemadmodum ipſis etiam Regibus, nunquam apud Teutones infinita, aut abſoluta poteſtas fuit, ſed certis limitibus, ac legibus circumſcripta. Ex quo contextu colligere licet, Goldaſtum in ea opinione verſari, capitulationem, cum imperio apud Germanos, unius eiusdemque ætatis eſſe.

5. Ego aliquando exercitii cauſa defendere conatus ſum, capitulationem, Caroli IV. tempore, nondum in uſu, ac demum Carolo V. primum præſcriptam fuiſſe. Pro fundamento adducebam auream bullam Caroli IV. qua *toto capite ſecundo* de electione Regis Romanorum agit, ſed nec in hoc, nec in cæteris capitibus, ullam capitulationis mentionem facit, quam facere haud neglexiſſet, ſi ea obligatio tunc temporis fuiſſet in uſu. Decernit, (*d. c. 2. §. 5.*) electum, peracta ſtatim electione, priusquam in aliquibus cauſis aliis, ſive negotiis, virtute ſacri Imperii adminiſtret, univerſis & ſingulis Principibus Electoribus, eccleſiaſticis & ſecularibus, omnia ipſorum privilegia, literas, iura, libertates, conceſſiones, antiquas conſuetudines, & etiam dignitates, & quicquid ipſi ab Imperio, usque in diem electionis ſuæ obtinuerunt, & poſſederunt, absque dilatione, & contradictione confirmare & approbare debere, per ſuas literas & ſigilla. Atque hoc totum eſt, quod Carolus electo ſtatim poſt electionem faciundum dictitat, virtute qua S. Imperium admini-

6. ſtrat. Hoc autem aliud omnino quam capitulationem electi eſſe, videntur evincere ſequentia: (1.) Hanc iurium, & privilegiorum confirmationem, electus facit virtute, qua S. Imperium adminiſtrat, ut verba Carolina, *in aliquibus cauſis aliis ſive negotiis &c.* innuunt. Capitulationem autem acceptat, iurat,

iurat, ſubſcribit, non virtute qua ſacrum Imperium adminiſtrat, hoc enim agit antequam ſibi adminiſtratio conceditur; ſed ut virtutem ſacri Imperii adminiſtrandi conſequatur. (2.) Hæc approbatio tantum iura Electorum con- 7.
cernit: Capitulatio autem, etiam iura cæterorum Imperii Statuum. (3.) Approbatio hæc tantum fit literis; capitulationis autem, iuramento & 8.
literis (4.) Reiteratur hæc approbatio: quæ enim primo fit ſub nomine Regali, deinde ſub Imperiali titulo debet innovari. Capitulationis alia natura eſt; ad hanc enim, ſi Rex ſe ſemel obligaverit, obligatio perfecta eſt, nec ubi Imperatoris infulis coronatur, innovatio requiritur. Accedit, quod nullus 9.
hucusque extiterit, qui Caroli IV. capitulationem, ex Imperii vel aliis archivis, nobis exhibuerit, vel teſtimonium de ea, ubi extet, perhibuerit: Quod etiam de capitulationibus Imperatorum & Regum, qui poſt Carolum IV. ad Imperium evecti ſunt, usque ad Carolum V. excluſive, dici poteſt. Nul- 10.
lam enim intermediam, me vel legiſſe, vel vidiſſe inter acta Imperii, quorum tamen varia evolvi, affirmare poſſum. Novi quidem, Goldaſtum dicere, capitulationem, quam exhibet (*part.* 1. der Reichsſatzungen *pag.* 240.) deſumtam eſſe, de verbo ad verbum, ex capitulatione Maximiliani I. & Caroli V. (*d. part. 1. pag* 315.) Verum, cur nullibi in forma extenſa Maximiliani I. capi- 11.
tulationem, ſi eam habuit, ſed tantum per extractum nobis communicavit, cum tamen Caroli V. & aliquot ſubſequentium Imperatorum, & Regum Romanorum, capitulationes, in ampliſſima forma, in diverſis publice editis ſcriptis, nobis communicaverit? cauſam ego aliam non ſubeſſe credo, quam non entis nulla eſſe accidentia. Credulitatem hanc auget quod ipſe (*d. p.* 240.) capitulationi nomen Maximiliani non addiderit, quodque eam, ut fatetur (*d. p.* 315.) à Sleidano (*l. 1. hiſt.*) & Laurentio Fuchs (von Pirn/im Buch von Beſchreibung der Königlichen Würden vnd Magiſtratämpt) mutuatus fuerit. Conſtat autem, à Sleidano (*d. lib. 1. circa f.*) tantum capitulationem Caroli V. tradi, Maximiliani capitulationis ne verbo quidem mentionem fieri. Fuchſius generali rubricæ (Folgen Artickel/welche die Churfürſten einem Newen erwölten Kaiſer vorhalten) ſubiecit capitulationem, (*apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *p.* 257.) quam, ut ex ipſius lectione patet, atque ex additamento finali (*pag.* 258.) vel ex ipſo Sleidano, vel alio, qui Sleidanum ſecutus, nulla mentione vel Maximiliani vel Caroli facta, transſumſit. Scripſit hic Autor anno M.D.LXIII. & quæ ſcripſit, ex fide dignis hiſtoriis collegit, (*v. Goldaſt. d. tr. p.* 254.) ut ipſe aſſerit: at ubi hiſtoria illa reperitur, quæ Maximiliani I. capitulationem exhibet? Porro, in actis comitiorum, VVormatiæ anno M.D IX. habi- 12.
torum (*apud Goldaſt. d. lib.* der Reichshandlungen *pag* 84. *& ſeqq.*) inter Maximilianum & Status diſputatum fuit, an ipſi licuerit, Imperii reſpectu fœdus cum Pontifice, & Regibus Galliæ ac Aragoniæ, contra Venetos inire, citra conſenſum & præſcitum Statuum? Negarunt hoc Status, & ad conſuetu-

dinem in Imperio receptam provocarunt: (*pag. 85. & 89.*) capitulationis autem nullam fecerunt mentionem, quam allegare non ſuperſediſſent, ſi in eam Maximilianus iuraviſſet. Deciſa enim in terminis hæc quæſtio in ca-
13. pitulationis articulo VIII. quam Goldaſtus (*d. p. 240.*) propoſuit. Et, qua fronte, contra capitulationis verba generalia, Maximilianus affirmare potuiſſet (*quod fecit apud Goldaſtum pag 88.*) Es reiche die Einigung/vnd Vertrag/ dem H. Reich/vnd Teutſcher Nation zu hohen Ehren/ Lobe/ Auffnemmung/ Ruhe vnd Fried. Darzu ſey der Stånd bewilligung nicht noht geweſt/ ſondern er habe das/als Regierender Römiſcher Kaiſer/nach Schickung des Allmåchtigen/ auch hohen Raht/vnd erwegen/vnd dem H. Reich Teutſcher Nation, vnd gemeiner Chriſtenheit zu gut/ auß ihm ſelbſt wol fug vnd macht gehabt. Wo ihnen dann die Stånde ſolches nicht lieb ſein laſſen wolten/ möchte ihnen darob übel geſprochen werden: in anſehung ihrer Pflicht vnd Ayds/ die ſie wol weiſen/was ſie ihm (dem Kaiſer) vnd dem H. Reich gönnen vnd
14. ſchuldig ſein ſollen. Nec ipſe quoque Maximilianus, in reſponſionibus cæteris, capitulationis ullo verbo meminit, ſed (*ut p. 87. legimus*) ait, wann die hülffe zu rechter zeit vnd vollkommen geleiſtet worden/ wolte er mit Gnad des Allmåchtigen/ Hungarn/ Britannien/ Meyland/ gantz Italien ꝛc. des H. Reichs/oder ſeine erbliche/vnd erheurate Gerechtigkeiten erobert/vnd behalten/ vñ alſo dem H. Reich vnd Teutſcher Nation anhångig gemacht haben/wie er ſich des auff allen Reichstågen gnådiglich vnd getrewlich erbotten habe.

15. Sed hæc, ut dixi, exercitii cauſa aliquando propoſui; veriorem autem inter omnes opiniones illam eſſe iudico, quam ſupra (*n. 4.*) Goldaſto adſcripſi: nimirum, capitulationis initium cum Imperii noſtri ortu eiusdem ætatis eſſe. Initium dico: nam incrementum poſtea pedetentim, & variis tem-
16. porum intervallis acceſſit. Olim iuramento res tota peragebatur, diverſa autem in capita iurabant illi, qui ad Imperii habenas accedebant, unde capitulationis nomen hodierno loquendi more, illis iuramentis quoque non ine-
17. pte attribuitur. Creviſſe iuramenti capita, vel Cunradi I. vel Heinrici IV. ætate, non nego; nativitatem autem capitulationis ad ea demum tempora referendam eſſe, quibus priſca lex Regia imminuta, hoc eſt, quibus illa, quæ Regi licebant, imminuta fuerunt, non arbitror. Quid enim lex Romanorum Regia ad Germanos, qui nunquam omne ſuum imperium & poteſtatem, ut Romani, in Principem tranſtulerunt? unde etiam, quod Germanorum Principi placuit, nunquam legis vigorem habuit, niſi conſilio & conſenſu eorum, qui populum repræſentant, accedente: (*vide Lehem. in Chronic.*
18. *Spirenſi lib. 2. cap. 4. pag. 65. & cap. 27. pag. 108.*) Aut ſi de Germanorum lege Regia, hoc eſt, de illa loquimur, qua ipſi Principi ſuo poteſtatem in ſe conceſſerunt, nunquam illa tam ampla fuit, ut infinita & libera dici potuerit. Illud quidem fateor, temporis tractu eveniſſe, ut arctioribus cancellis quandoque poteſtas illa incluſa ſit, ut quod anteceſſori licuit, ſucceſſori non fue-

rit permiſſum; at inde non origo capitulationis,ſed incrementum eſt. Nec enim ad eſſe capitulationis pertinet,imminuere quod antea fuit,ſed de re aliqua variis capitulis paciſci

Cæterum,quod de Carolo Magno habet Arumæus, cum in ipſo Imperium inceperit, & ut hereditarium ab ipſo in poſteros translatum ſit, veriſimile non eſſe,eum vel poſteros de re ſua ſibi leges poni paſſos fuiſſe, præſumtio eſt,quæ probatione contrarii excluditur. Hanc autem petere licet ex Lehemanno d. Chron. Spir. (*lib. 2. cap. 3. pag. 58. & ſeqq. cap. 4. pag. 63.*) ubi in pr. ſe refert ad Conſtitutionem Caroli Magni de Regia Imperii transalpini ſede Aquisgranenſi (*quæ legitur apud Goldaſtum tom. 2. conſtit. Imperial p.7. cap. 5. p. 65. cap. 15. p. 80. cap. 27. pag. 108.*) & Hottomanno in *Francogallia* (*c.6.p.48.*) Acquiſivit quidem Carolus Imperium, ſed civium ſuorum ſanguine,laboribus,& periculis unde mirum non eſt, Carolum conditiones à populo recepiſſe. Nec inſolitum quoque eſt,Reges,etiam in regnis heredi- 19.
tariis,in certa capitula iurare, ut de Gallia teſtatur Hottomannus (*in Francogallia cap.25.pag.188.& ſeqq.*) Iean du Tillet (*au recueil des Roys de France,leur couronne & maiſon,tilt. des ſacres & couronnements,p.m. 188.edit. Pariſ. de anno 1586.*) Bodinus (*livr. 1. de la republ. ch.8. pag. 136*) Theodorus Gothofredus 21.
(*au ceremonial de France p.325.*) ubi Henrici II. coronationis actum deſcribit, nos docet, Regem Franciæ duplici iuramento conſtringi; unum eccleſiaſticos, eorum libertates & privilegia, concernere alterum, populum vel Regnum. De priori non attinet hic multa dicere, poſterioris autem formu- 22.
la tempore Henrici IV. hæc fuit: *Hæc populo Chriſtiano,& mihi ſubdito,in Chriſti promitto nomine; inprimis, ut Eccleſia Dei omnis populus Chriſtianus veram pacem noſtro arbitrio in omni tempore ſervet: item ut omnes rapacitates, & omnes iniquitates, omnibus gradibus interdicam: Item, ut in omnibus iudiciis æquitatem,& miſericordiam præcipiam,ut mihi & vobis indulgeat ſuam miſericordiam, clemens & miſericors Deus: item de terra mea, ac iurisdictione mihi ſubdita, univerſos hæreticos ab Eccleſia denotatos, pro viribus bona fide exterminare ſtudebo. Hæc omnia ſupra dicta firmo iuramento,ſic me Deus adiuvet & hæc ſancta Dei Evangelia.* Hæc poſtea, in ſcripturam redacta, propria ſubſcripſit manu,& Epiſcopo tradidit,in rei geſtæ memoriam (*Ledit ceremonial de France pag.630.*) Ludovici XIII. (qui Henrico ſucceſſit) iuramentum,ſine dubio, eiusdem 23.
fuit tenoris,quod breviori, & elegantiori ſtylo à Bulengero (*hiſtor.lib.13.pag. 402.*) ita refertur: *Nomine Ieſu Chriſti ſervatoris mei, ſubditis meis ſancte polliceor, daturum me id operam, ut ipſi pacifice, & tuto,in Dei cultu vivant: omnes ordines rapinis,& ſcelere abſtineant,iudicia æquitate & iuſtitia nitantur, hæretici regno excedant: quæ promiſſa iureiurando firmo, ſicut me Deus, atque hic ſacer Evangeliorum codex adiuvet.* Demus iam, hæc omnia eſſe officii Regii, etiam citra iuramenti obligationem; attamen, quoniam iuramentum

hoc,non ex mera voluntate, ſed neceſſitate præſcripta,præſtant, legem redolet. Exemplum Ludovici XII. notabile eſt, qui poſt mortem Caroli VIII. Lutetiam Pariſiorum ingreſſus, ubi ad templum B. Virginis acceſſit, portam clauſam vidit, & ante eam ſtantem Epiſcopum loci cum aliis, nec prius in templum admiſſus fuit,quam iuramentum ſolemne præſtitiſſet (*le ceremonial*
24. *de France pag. 62.*) Nec ſilentio prætereundum, quod, ubi Rex eccleſiaſticis iuramento ſervanda ſervare promiſit,certi Epiſcopi populum aſſiſtentem interrogant,an præſentem proRege acceptet? & affirmatione facta,demum ſecundo iuramento Regem Regno obligent: Ita factum in coronatione Henricorum II.&IV.(*ut dictum ceremoniale pag. 325. & 628. annotavit*) & fieri ſolitum in aliorum coronationibus, nullus dubito. Aut hoc eſt leges admittere in re propria,aut ego à ratione alienus ſum!

25. Rationibus,quas ſupra adduxi, ita ſatisfieri poſſe arbitror,ſi ante omnia perpendamus, Caroli IV. in condenda aurea bulla, intentionem, & ſcopum fuiſſe, ad unitatem inter Electores fovendam, ac electionem unanimem inducendam, & deteſtandæ diviſioni inter eosdem ortæ,variisq; periculis ex ea ſequentibus aditum præcludendum, ut verba procemii ipſius bullæ clare docent. Ad hæc cum formula iuramenti, aut obligationis, vel capitulationis Regis Romanorum, non pertineret, mirum non eſt, ſi de iisdem hac lege ni-
26. hil conſtituerit. Porro licet mihi aliisque capitulationes, Caroli IV. & aliorum Imperatorum, incognitæ, inde tamen non ſequitur, illas nullibi, vel extare, vel unquam extitiſſe: ignorantia noſtra veritati nihil præiudicare poteſt, nec efficere, ut quod eſt non ſit. Multa, imo infinita dixerim, in archivo Imperii, ſub cura Electoris Moguntini continentur, quæ nobis incognita, nec huc usque à quoquam publicata; inter quæ ſi Carolinam capitulationem
27. & alias retulero,cenſuram haud merebor. Quod autem Status,contra fœdus à Maximiliano cum exteris initum, in comitiis Wormatienſibus diſputantes, capitulationis nullam fecerint mentionem, mirari quidem licet, non minus quam quod non allegaverint die Handhabung des Friedens / Rechtens und der Ordnung / zu Wormbs anno 1495. aufgericht (*tit.* die Königliche Maieſtat ſoll keinen Krieg anfahen / auch kein Einigung oder Bündnüß annemen)unde vera quæſtionis deciſio peti potuiſſet: Sed quoniam illis placuit, conſuetudinem in Imperio receptam pro fundamento allegare, inde colligi non poterit, poſitione unius alterius excluſionem & inexiſtentiam inferri.
28. Nec etiam dictu abſurdum erit, capitulationi, in quam Maximilianus paulo poſt electionem iuravit, articulum illum, de fœdere cum exteris non ineundo, expreſſis verbis inſertum non fuiſſe, ſed generali articulo, de privilegiis, conſuetudinibus, atque legibus obſervandis, incluſum manſiſſe: poſtea vero in dicta Handhabung des Friedens / (quæ ipſa quoque certo reſpectu Capitulatio dici meretur) ſpecialius expreſſum.

SECTIO

SECTIO IV.

1. *Mos Venetorum in concipienda capitulatione, quam Duci ſuo præſcribunt.*
2. *Sex Electores tantum hactenus, Imperatori capitulationem præſcripſerunt.*
3. *Bohemi hic partes nullæ fuerunt.*
4. *Nec cæterorum Imperii Statuum.*
5. *Quod alii mirantur.*
6. *Et ſuadent contrarium.*
7. *De Capitulatione in proximis Comitiis concipienda, quod ſtatuitum Pace Cæſareo-Suecica.*

APud Venetos, defuncto Duce (*ut tradit Donatus Iannottus de Republ Venetor.*) quinque creantur Correctores, tres Inquiſitores; & horum quidem munus eſt, perquam diligenter inquirere in vitam defuncti Ducis actaque univerſa, & obſervare, an diſceſſerit aliquatenus à præſcripto legum, & eum, ſi quid offendiſſe fortaſſis comperiant, illico deferre. pœna, qua mulctandus ille foret, in heredes transfertur, ſed mulcta pecuniaria tantum irrogatur. Partes vero Correctorum ſunt, videre, & animadvertere, an nova lege quapiam, qua is qui futurus eſt Dux obſtringendus veniat, opus ſit, & an aliquid vitii ſit emendandum, quod extiterit in adminiſtratione demortui Ducis. Horum gratia ſtatim ubi creati ſeſe conferunt in ſedes ipſis attributas, & quoties opus eſt iterant conventum, donec ea, quæ vel immutanda, vel prorſus innovanda videntur, habeant conſtituta. Rebus omnibus diligenter expenſis, atque animadverſis, ſignificant id conſiliariis, & præſidibus quadraginta virûm, à quibus indicuntur comitia, more & loco uſitatis. Congregato concilio, accedunt quinque Correctores, à quibus refertur de iis quæ viſa fuerunt vel emendanda, vel in mores etiam inducenda, & ſingula vel approbantur, vel reiiciuntur, ſuffragiis adhibitis. Quæ approbantur, inter leges, quas Principes ſervare debent, ſtatim conſtituta Principis poteſtate, reponuntur. In Imperio autem noſtro uſus obtinuit, ut ſex Electores, vel eorum 2. plenipotentiarii & legati, formulam capitulationis concipiant, examinent, præſcribant. Licet enim in electione ſeptem Electores pari iure eligendi 3. concurrant; tamen in capitulatione, vel conficienda vel præſcribenda, Regis Bohemiæ nullas partes eſſe, ipſa capitulatione probatur: Eius enim inter reliquos Electores nulla ibi fit mentio. Olim, ut non ſolum aurea bulla Caroli IV. (*in proœmio & cap. 12.*) ſed etiam alia Imperii acta teſtantur, etiam Regi Bohemiæ curæ fuit, Imperium bonis legibus adminiſtrari, hactenus vero eo ventum eſt, ut præter electionem Imperatoris, reliqua Imperii negotia non attingat, & parum abſit, quin figuram plane extranei Regis repræſentet. (*vide quæ ſcripſi in addit. ad iur. publ. lib. 3. cap. 8. n. 21.*) Præterea, 4. nec cæteri Imperii Status ad examen capitulationis hactenus vocari conſueverunt, ſed Electorum officio hoc adhærere vidimus, quaſi appendicem iuris

5. eligendi. Mirantur nonnulli hanc Statuum conniventiam, & quod rem tantæ conſequentiæ, vel omnino nunquam, vel non niſi ſero, & demum poſt mortem Imp. Rudolphi II. ac ne tunc quidem gnava diligentia, nec collegialiter, ad animum revocaverint. (*vide Londorpium tom.1 actor publ. lib.3. tra-*
6. *ctat 2. pag 639.*) Et ſunt qui capitulationem in comitiis, omnium Statuum conſilio, formandam eſſe ſerio ſuadeant, cum ſit lex fundamentalis Reipublicæ noſtræ, imo cæteras eiusdem leges fundamentales omnes ambitu ſuo complectatur, ac Cæſaris poteſtatem, vel arcte conſtringat, vel amplìet, formamque ipſam regiminis Imperii, adeoque omnium Statuum intereſſe
7. concernat. Quas rationes tanti momenti eſſe deprehenſum nupere fuit, in conventu Monaſterienſi, & Oſnabrugenſi (ubi de pace reducenda conſultatum) ut tandem placuerit, in proximis comitiis de certa conſtantique Cæſarea capitulatione concipienda, communi Statuum conſenſu agi, & ſtatui debere. (*vide inſtrumentum Pacis Cæſareo-Suevica artic.3. §. gaudeant, verſ. habeantur.*

SECTIO V.

1. 3. Quando capitulatio præſcribatur electo Regi Romanorum.
2. Quibus nomen Regis Romanorum attribuatur.
4. Ferdinando I. nulla præſcripta fuit capitulatio, quando Carolo V. vivente Rex Romanorum factus.
5. Præſcripta autem Maximiliano II. Rudolpho II. & Ferdinando III.
6. Tenore paulum ab Imperatoria discrepante.

1. Diximus in deſcriptione capitulationis, eam electo Regi ante coronationem præſcribi; quibus quæſtionibus illis ſatisfieri poteſt, *cui* præſcribatur, & *quando*. Regis Romanorum nomen vario ſignificatu inclaruiſſe, do-
2. cui (*lib.2. de iure publ. c.15. n.1. & ſeqq.*) Sive autem pro eo, qui poſt mortem Imperatoris eligitur, ſive qui Imperatori in vivis exiſtenti adiungitur, accipiatur, utrobique capitulationi locus hodie datur. Primo caſu, à Carolo V.
3. hucusque variatum non eſt; altero autem variatum deprehendo. Illo caſu, ſemper capitulatio electo, ante coronationem, & Imperii commiſſionem præſcripta & exhibita, ipſi, ſi præſens; vel ſi abſens, eiusdem legatis. Hoc factum quando Carolus V. electus, ut ex protocollo electionis (*apud Golda-*
4. *ſtum* polit. Reichshändel *part.1. tit.49.*) diſcimus. Variationem in altero caſu, exemplum Ferdinandi I. ſi cum aliis conferatur, oſtendit. Licet enim ille, anno M.D.XXXI. V. Ian. vivente Carolo V. Imp. in Regem Roman. electus iuramentum conſuetum præſtiterit, attamen capitulatio in forma extenſa demum ei, poſtquam Carolus Imperio ſeſe abdicaverat, præſcripta fuit, quam obſervare promiſit anno M.D.LVIII. Aliam ipſi, præter iuramentū, capitulationem, tempore eo, quo electus, præſcriptam fuiſſe, non novi; certe decre-

decretum electionis, (*quod exhibuit Goldaſt. part. 2.* der Reichsſatzungen *p. 230. & ſeq.*) nullam eius facit mentionem: & inter conditiones, quas in creando Rege Romanorum Saxoniæ Elector, cum ſociis, quando Ferdinandi electionem impugnabant, obſervandas eſſe cenſebant, (*apud Sleidan. lib. 8. fol m. 129. b.*) legitur, illa, quæ ad Principum, & Imperii decus, honorem atque ſalutem pertinent, quæque data fide ſe ſervaturum promiſit Cæſar, ea tueatur, & ſi quid contra factum ſit, emendet, & lege caveat, ut quicunque Romanorum Rex erit, eadem ſervet. Maximilianus II. Rudolphus II. ac Ferdinan- 5.
dus III. ipſi quoque vivis adhuc Imperatoribus electi, ſtatim poſt electionem capitulationes acceperunt, & acceptarunt; In quibus paucula ſunt, quæ cum 6.
Imperatorum capitulationibus non concordant, optima tamen ratione ita poſita, vel omiſſa (*vide capit. Maximiliani II. articul. 15. Rudolphi II. articul. 31. & 32. Ferdinandi III. artic. 49.*)

SECTIO VI.

1. Olim Capitulationis pauci fuerunt articuli, hodie multi.
2. Et plures erunt in futurum.
3 Quid antiquis capitulationibus cautũ.
4. Incrementum capitulationum.
5 Creverunt magis quam decreverunt.
6 Cauſa incrementi.
7. Additiones non ægre ferre debet electus.
8. Eas recipere poteſt, vel oblatum Imperium repudiare.
9. Quid denotent verba, wir ſollen vnd wollen.
10. Capitulationi non inſeruntur impoſſibilia.
11. Interdum tamen ea quæ iuris generalis.
12. Cur hoc fiat?

PRimis & illis temporibus, ubi abſolutæ poteſtatis appetitus vel nondum 1.
adoleverat, vel nondum publica ſpecimina copioſe dederat, Capitulatio apud noſtrates, vel iuramentum, quod præſtare ſolebant Reges, paucis conſtabat articulis: poſtea vero paulatim illis alii additi, & his ſuperadditi alii, eo numero, ut hodie quinquageſimum uno articulo ſuperari videamus. Nec tamen hic terminus & finis eſſe videtur, niſi imperantium libidinis fue- 2.
rit. Goldaſtus (*in præfat. tom. 3. conſtit Imper.*) annotavit, antiquioribus 3.
capitulationibus cautum fuiſſe, ut Rex vel Imperator operam daret, ne res publica aliquid detrimenti caperet; ut Principum lites, ſalvis cuiusque privilegiis, componeret; ut libertates populariũm ſartas tectas haberet; ut fœdera ſervaret; ut onera ſine populi conſenſu nulla imponeret; ut bella ſine eiusdem ſcitu non inferret; ut provincias exteras bello partas inter nationes Theutonicas diriberet; & id genus alia. Tempus incrementi, quando u- 4.
nus vel alter articulorum prioribus additus & qua de cauſa fuerit, ſi ab ætate Caroli V. eiusque capitulatione incipiatur, non admodum obſcurum eſt. Vt plurimum vero anterioribus capitulationibus novos articulos additos depre- 5.
hendi-

hendimus, raro autem ſemel præſcriptos poſtea omiſſos fuiſſe, niſi ſpecialis
ratio id fieri iuſſerit. Exemplo eſt, quod Carolo V. (*art.30.*) præſcriptum
fuit, ut quamprimum ex Hiſpania ſe in Germaniam conferret. Illud enim
in ſubſequentibus capitulationibus recte omiſſum, cum electi jam tum in
6. Germania conſiſterent. Additioni, ut uno ex latere ſalus Imperii cauſam
præbet, ita ex altero, haud raro, conatus imperantium; qui, ubi ad faſtigium
evecti, quandoque ſpecioſo prætextu plus ſibi licentiæ arrogant, quam Sta-
tuum libertas, & temperatus Imperii ex monarchia & ariſtocratia ſtatus,
admittere poſſunt. Cum ergo ſibi omne id permiſſum putent, quod capi-
tulatione prohibitum non fuit, ac prohibitum quoque exceptionibus, à caſu
neceſſitatis, & aliunde petitis, in licitum convertere attentent, recte faciunt
Electores, & pro officio ſuo, quando non expreſſa exprimunt, dubia reſol-
vunt, addenda addunt, regulam confirmant, exceptiones reiiciunt, & ubicun-
que ſive perſona electi, ſive tempora ipſa, novam cautionem requirant, hoc a-
7. gunt, ne res publica damnum patiatur. Nec vero hic habet quod ægre fer-
re poſſit is, qui plura quam anteceſſori præſcribuntur capitula; cum
8. ſalus Imperii hoc argumentum, citra cuiusque iniuriam ponat. Quod ſi
nimium eo ſe arctari arbitretur, cum Electoribus, de liberiori adminiſtratio-
ne obtinenda, agere poterit, aut oblatum hisce conditionibus Imperium, o-
mnino repudiare. De pacto enim vel contractu hic quæſtio eſt, ubi con-
9. ſenſus utriusque partis requiritur. Innuit hoc ipſa capitulatio variis in lo-
cis, & ubique, ubi habentur verba, Wir ſollen, quæ Electores reſpiciunt, qui
hoc electo impoſuerunt; &, wollen, quæ conſenſum & obligationem electi
10. denotant. Illud generaliter tenendum eſt, capitulationibus noſtris impoſſi-
bilia, vel talia, quæ extra promittentis poteſtatem ſunt, nunquam addita fuiſ-
ſe, nec iuris aut rationis ductu addi debuiſſe. Vbi contrarium fit, barbaries
clavum tenet, & ratio exulat, vel vinculis ſimplicitatis coarctatur. Hoc iu-
dicium de Indis illis ferendum eſt, apud quos, (*teſtibus Autore du Cynee & Eſtat,
p.175. & Lipſio Politic. lib. 2. cap.6.n.2. in not.*) Reges ubi coronantur ſacra-
mento promittunt, ſe curaturos, ut Sol curſum ſuum continuare pergat, &
terra producat fructus in abundantia.

11. Non autem capitulationibus ſingularia tantum, & quæ, citra eas ſi
foret, licita eſſent, ſed etiam quæ iuris generalis & ordinarii ſunt, miſceri vide-
12. mus, (*exemplum eſt in capitulatione Ferdinandi III, §. 42.*) eum ſolum in fi-
nem, ut electus in Regem Romanorum ſciat, ſe ordinario iure in totum ſo-
lutum non eſſe: unde ſi Periclem, Prætorem Athenienſium, imitetur, recte
ſe omnia habebunt. Refert de eodem ex aliis Ærodius (*lib.2 rer. iudicat.
tit.9.pag.168.*) eum quotidie, domum in foro ambulantem, dixiſſe: Me-
mento ô Pericles, te liberis hominibus, & te civibus civem, te Athenienſi-
bus imperare, non ſervis, non peregrinis, non barbaris.

SECTIO

SECTIO VII.

1. Capitulationis forma.
2. Electus voluntarie conſenſit in capitulationem.
3. Poteſt petere unius vel alterius articuli remiſſionem.
4. Poteſt repudiare oblatum Imperium.
5 Articuli non præſcribuntur ut leges reliqua
6. Electus non admittitur ad adminiſtrationem Imperii, niſi iuraverit in capitulationem.
7. Electio confert ius ad rem.
8 Quæ præcedere debeant, antequam electus conſequatur ius in re.
9. Iuramentum olim fuit vice capitulationis.
10. 11. 12. Obiectiones.
13. Electionis partes.
14. Reſponſio ad obiectiones.
15. Iuramentum eſt perfectio electionis.
16. A quibus præſcribatur?
17. Qua formula præſcribatur?
18. A quo præſtetur?
19. Quibus præſentibus?
20. Vbi?
21. Quo tempore?
22. Romanorum mos.
23. Qua formula præſtetur?
24. Quibus cæremoniis?
25. Capitulatio redigitur in ſcripturam.
26. Scripturæ vel inſtrumenti partes.
27. Quot conficiantur inſtrumenta, & quibus tradantur?

FOrma capitulationis conſiſtit in præſcriptione, quæ fit à parte Electo- 1.
rum & in acceptatione ac promiſſione iurata, electi Regis Romanorum.
eſt enim pactum, ſeu contrahentium placitum, quod conſenſum mutuum 2.
requirit, ut verba illa, geding vnd paciſcirets/vereiniget/vertragen/angenommen/bewilliget vnd zugeſaget/ quæ in exordio capitulationis leguntur, clare
indicant. Itaq; deficiente, vel Electorũ præſcripto vel promiſſione electi, nulla
erit capitulatio. Eſt autem in arbitrio electi, an velit capitulationem acceptare, an cum Electoribus de mitigatione vel remiſſione unius vel alterius articuli agere, (*vide infra annot. ad Capit. Maximil. II. art. 2.*) aut oblatum hisce 4.
conditionibus Imperium repudiare. Non enim, regulariter, per abſolutum
præceptum, aut legem, articuli iſti electo præſcribuntur, ut velit nolit, eos re- 5.
cipere cogatur, ac obſervantiam iurato promittere, ſed ita, ut ſi velit adminiſtrationem Imperii conſequi, debeat ante omnia promittere, ſe capitulationi
ſatisfacturum. Haud prius enim adminiſtratio Imperii eidem confertur, 6.
quam in conditiones præſcriptas, nec ad inſtantiam eius ab Electoribus remiſſas, conſenſerit & iuraverit. Electio ipſi quidem viam ſternit ad Impe- 7.
rium, ſed non ſtatim ab ipſo electionis momento, eidem confert adminiſtrationem Imperii: ius ad rem habet electus, ſed nondum ius in re. Hoc ante- 8.
quam adipiſcatur, præcedit à parte Electorum, electionis proclamatio & inſinuatio, capitulationisque præſcriptio: à parte autem electi, electionis acceptatio, & iurata promiſſio, ſe præſcriptis conditionibus ſatisfacturũ. Quæ ubi
peracta, demũ incipit electus habere ius in re, & virtute S. Imperii negotia ad-

9. miniſtrare (ut verbis utar A. B. c. 2. §. 5.) Atque hi hodierni mores ſunt:
olim autem, vice capitulationis, iuramentum articulatum fuit: quod ubi
10. præſtitum, electus cœpit adminiſtrare Imperium, non ante. Licet enim
Electores huius iuramenti nullam faciant mentionem, in literis ad Pontifi-
cem Benedictum (*anno* 1338. *apud Goldaſt. conſt. Imp. tom.* 1 *p.* 101.) ſed ſimplici-
ter aſſerant, eum, qui vacante Imperio Rom. eligitur concorditer, vel à ma-
iore parte Principum Electorum, pro Rege Rom. ab omnibus haberi debe-
re, & quod nec nominatione, approbatione, confirmatione, conſenſu, vel au-
toritate ſedis Apoſtolicæ, ſuper adminiſtratione bonorum & iurium Imperii
indigeat, ſive titulo Regis aſſumendo; quodque iura, & bona Imperii admi-
niſtrare, & gubernare poſſit, & de iure, & conſuetudine, nulla ſedis Apoſto-
11. licæ ſuper hoc licentia habita, vel obtenta: licetque Carolus IV. in Aurea
Bulla (*d. cap.* 2. §. .) expreſſe ſtatuat, electum Regem Romanorum, peracta
ſtatim electione, negotia virtute ſacri Imperii adminiſtrare: ipſis denique
12. in capitulationum exordiis legamus, electione ad nomen, dignitatem & po-
teſtatem Regis Romanorum electum perveniſſe, & ſic omnia electioni ad-
ſcribantur; nihilo minus tamen non nuda perſonæ electio, ſeu declaratio
13. aut intimatio, totum actum electionis conſtituit, ſed eius tantum pars eſt, cu-
ius altera, electionis clauſulæ, & conditionum vel iuramenti præſcriptio.
Hæc enim electio non ſimplex, ſed conditionata eſt, nempe, ut Titius electus
eſſe dicatur, ad adminiſtrandum Imperium acceſſurus, ubi in conditiones ſi-
14. bi præſcriptas conſenſerit, easque ſe ſervaturum promiſerit. His itaque ele-
ctionis partibus iunctim conſideratis, veriſſimum eſt, Titium electione ad
15. Imperium perveniſſe. Iuramentum, quod præſtat electus in ſibi præſcripta
capita, perfectionem electionis concernit. De eo autem notandum eſt,
16. 17. (1.) Illud electo præſcribi ab Electoribus, vel eorum nunciis. (2.) Eius hanc
eſſe formulam, vel ſimilem: electum promiſſurum, daß er denen Articteln
ſtät / und getreulich nachkommen / und ſolche halten wolle / auch ſonſten alles
das thun / was Ihm als Römiſchen König (oder erwöhlten Römiſchen Kai-
ſer) gebühret / als ihme Gott helffe und die Heiligen. (*Goldaſt. part.* 2. der Reichs-
18. ſatzungen *pag.* 186.) (3.) Illud, iuxta uſum in Imperio receptum, præſtan-
dum eſſe, ab electo ipſo, non per procuratorem, aut legatum. Mandatarium
quidem capitulationem nomine electi acceptare, ac ratihabere poſſe, ubi ele-
ctus abſens eſt, exemplo mandatariorum Caroli V. docemur; verùm electum
poſtea præſentem hæc omnia approbare, & iuramento ſemetipſum ad ob-
ſervationem capitulorum obligare debere, eiusdem Caroli exemplo firma-
19. tur. (*vide Goldaſt. d. pag.* 186. & 187.) (4.) Præſtari Electoribus, vel eorum
20. nunciis præſentibus. (5.) Præſtari non publice, ſed in conclavi, quod ut plu-
rimum eſt in loco aliquo ſacro, ut in ſacrario Eccleſiæ S. Bartholomæi Fran-
cofurti, ubi Imperatoris electio peragi ſolita; vel in Sacriſtica Aquisgranen-
ſis Eccle-

ſis Eccleſiæ (ubi iuravit Carolus V. *Goldaſt. d. pag. 186.*) vel Ratisponenſis &c.
(6.) Præſtari antequam adminiſtret Imperii negotia, ut ſupra diximus. Nec 21.
enim apud nos Romanorum mos invaluit, quo, cui magiſtratus delatus, eum 22.
ſtatim ſubibat, iurabat autem poſtea in leges intra quinque dies proximos;
quod niſi faceret, amplius ei magiſtratum gerere non licebat. Hoc eſt quod
innuit T. Livius (*hiſtor. lib. 31. circa finem.* (7.) Præſtari ſecundum formu- 23.
lam ab Electoribus præſcriptam, & ſic eſſe conceptum iuramentum. (8.)
Præſtari, non verbaliter tantum, aut in literis, ſed corporaliter, (quo loquen- 24.
di more utitur Imperator (*in l. ſi alterius 3. C ſi minor ſe maior. dixerit. & l. 1.
C. ſi adverſus venditionem.* Balſamo reddit σωματικὸν ὅρκον) hoc eſt, vel elevatis
digitis prioribus manus dextræ, vel impoſitis Evangeliorum codici, ut moris
fuit. Licet enim omnia Deo plena ſint (*ait Symmachus lib. 10. epiſtol. 61.*)
plurimum tamen valet ad metum delinquendi, etiam præſentia religionis ur-
geri. Poſt hoc iuramentum præſtitum, capitula, in quæ iuravit electus, red- 25.
iguntur in ſcripturam, cuius variæ ſunt partes. *Exordium* continet narra- 26.
tionem electionis factæ, & acceptatæ, nec non confeſſionem electi, quod ca-
pitula ab Electoribus propoſita, libera voluntate pacto inito acceptaverit, &
Electoribus ea ſe obſervaturum promiſerit. *Altera pars* continet ipſa capi-
tula, de quibus conventum. *Tertia*, eſt confeſſio electi, quod ſe capitula iſta
ſervaturum Electoribus promiſerit, iterumque his literis promittat, quod iu-
ramento corporaliter præſtito antea ſpopondit. *Quarta* eſt ſubſcriptio ele-
cti. *Quinta* eſt ſigilli appoſitio. Harum literarum hucusque regulariter
ſex autographa, (imposterum ſeptem erunt, propter novum Electorem qui 27.
numero octavus) uniformia in omnibus, confecta, & ſingulis Electoribus
(excepto Bohemo, cui ut ſupra (*ſect. 4. n. 3*) monui, cum capitulatione nihil
negotii eſt) unum traditum fuit.

SECTIO VIII.

1. *Capitulationis cauſa finalis.*
2. *Selbonis diſcurſus*
3. *Capitulatio abſoluta poteſtati eſt contraria.*
4. *Lindespurii opinio refertur & reiicitur.*
5. *Formula,* von Römiſcher Kaiſerlicher Macht und Vollkommenheit / *frequenter legitur in receſſibus Imperii.*
6. *Quid notet?*
7. *An lex Regia Romanorum per capitulationem ſit ſublata, an limitata tantum?*
8. *Sinoldi opinio.*
9. *Opinio Autoris.*
10. *Ut Romani ſuas, ita Germani quoque proprias habuerunt leges.*
11. *Lex Regia Romanorum à Germanis nunquam recepta.*
12. *Ius Iuſtinianeum an à Lothario introductum, ubi, & quando?*
13. *Germanofranci quatenus ius Romanum admiſerint?*
14. 15. 16. *Examinatur opinio Sinoldi, & refutatur.*
17. *An ex iure Romano liceat iudicare de poteſtate noſtrorum Imperatorum.*

18. Noſtri Imperatores, quo ſenſu dicantur ſucceſſores Iuſtiniani.
19. Leges Romanæ ab Imperatore allegari poſſunt contra Romanos, non contra Germanos, niſi ab iisdem recepta.
20. Leges Romanæ, ut & Pontificum canones, docentur in Academiis Germaniæ, licet in Germania non receptæ.
21. Idem quoque fit in Gallia.
22. Capitulatio non imminuit maieſtatem, remiſſive.
23. Aſſenſus Hugonis Grotii.
24. Et Caroli Loyſeau.
25. 26. 27. Maieſtas perſonalis non eſt uniformis in omnibus Rebuspublicis.
28. Maieſtas opus hominum, non naturæ.
29. An ſtricte ſit obſervanda capitulatio, etiam in caſu neceſſitatis?
30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. Rationes pro negativa.
40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. Rationes pro affirmativa.
48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. Reſponſio ad rationes pro negativa adductas.
57. Ex capitulatione licet cognoſcere qualis ſit Imperii ſtatus & forma regiminis.

1. FInis ob quē capitulatio introducta, & in uſu, eſt, ut illa limitetur poteſtas
2. imperantis, & ſit ei regula atque norma actionum. (*D'autant que les abus & les excés des grandes puiſſances ne ſont pas moins dangereux, que les desbordemens des grandes rivieres, & qu'elles reſſemblent au char de Soleil des poëtes, qui ne peut ſortir de ſon chemin naturel, ny quitter la ligne Ecliptique ſans bruſler une partie du monde, on a bridé celle des Empereurs, & on luy a esleve des bords, pour le dire ainſi, afin qu'elle ne ſorte point de ſon lict, & ne paſſe pas ſes limites, on luy a marqué les routes qu'elle devoit ſuivre, & le cours qu'elle devoit prendre, par les pragmatiques ſanctions, & par les reſolutions des dietes, des Princes & Eſtats de l'Empire. Ce ſont ces loix, & ces reſolutions, qui moderent cette puiſſance, & qui ſont la ſymmetrie du temperament, & l'harmonie des humeurs de tout le corps, dont les Empereurs ne ſont que les teſtes. C'eſt ce que vouloit dire l'Electeur Maurice de Saxe, lors qu'il diſoit, que l'Allemagne faiſoit autant de pas vers ſa ruine, que l'Empereur adiouſtoit de nouveaux degres a ſa puiſſance; & afin qu'elle fuſt touſiours fleuriſſante, & libre, il eſtoit neceſſaire de conſerver touſiours leur authorité aux Princes, & leur force aux conſtitutions de l'Empire, qui eſtoient le contrepoids qui la balançoient. Silhon en la 2. partie du Miniſtre d'Eſtat livre 3. diſcours 3. pag. 458. & ſeq.*) Quoniam abuſus & exceſſus magnarum poteſtatum, non minus periculoſi ſunt, quam exundationes magnorum fluminum, & ſe habent inſtar currus Solis Poëtarum, qui ubi à naturali via ſua & linea eccliptica recedit, mundi partem flamma devaſtat, ideo Imperatoris poteſtati frænum iniectum fuit, vel, ut ita loquar, aggeres additi, ne excurrat, & limites transſcendat, alveus deſignatus, quo currat, per ſanctiones pragmaticas, & ordinationes factas in comitiis Imperii Statuum. Hæ ſunt illæ leges, & ſtatuta, quæ moderantur hanc poteſtatem, & ſymmetriam temperamenti conſtituunt, ac harmoniam humorum totius corporis, cuius Imperator non niſi caput eſt. Voluit hoc innuere Elector Saxoniæ Mauritius, quando Germaniam tot paſſus ad ruinam ſuam facere dicebat, quot novos gradus Imperator ſuæ poteſtati adderet; quo vero Germania ſemper in flore & libertate

tate perſiſtere poſſit, neceſſarium eſſe, ut iugiter autoritas principum ſarta te-
cta & legum Imperii vigor conſervetur, hoc enim eſſe ſacoma ad æquilibrium.

Ex ipſa capitulatione apparet, poteſtatem Imperatoris abſolutam non 3.
eſſe, ohne Maßgebung / vnd die Capitulation können nicht beyſammen ſte-
hen / dann worzu die Kaiſerliche Maieſtät durch die Capitulation verbunden/
das iſt derſelben ohne Maßgebung nicht heimgeſtelt : Ita in conventu Ratiſ-
ponenſi anno M. DC. XXIII. Imperatori reſponſum. (*vide Londorp tom. 1. act.
publ. lib. 6. cap. 154. pag. 1077. n. 6.*) ut ferri & theamedis nullum eſt conſor-
tium, ita capitulationis & poteſtatis abſolutæ nullum connubium; niſi for-
taſſis excipiamus illa, quæ capitulatio non prohibet, ſed permittit, quæ ta-
men & ipſa non ſine limitatione ſunt. Vnde, non ſine magna admiratio- 4.
ne legi Lindenſpur, (*in diſſertatione de ſucceß. ac mutat. Imperior. cap. 30. n. p. 99.*)
animoſe aſſerentem, capitulatione poteſtati Imperatoris terminos non poni,
ſed id tantum agi, ne Imperii vires per alienationes, oppignorationes, & ſimi-
lia, flaceſcant. Vtrumque in capitulatione fieri, illis notum eſt, qui ſanis
oculis eam percurrunt. Quod ſi vero quis nobis obiiciat, Imperatorem
multa ex plenitudine poteſtatis agere ſolitum, phraſinque von Römiſcher 5.
Kaiſerlicher (vel Königlicher) Macht vnd Vollkommenheit/ in ipſis Imperii
receſſibus, & actis reperiri approbatam, (*vide* den Königlichen Landfrieden
zu Wormbs *anno* 1495. auffgericht. *tit.* auffhebung aller Freyheiten/ *pag.* 25.
handhabung des Friedens/Rechtens/vnd der Ordnung / zu Wormbs/ *anno*
1495. auffgericht/*tit.* von ſachen/ſo ſich vor dieſem Landfrieden begeben haben/
pag. 27. *Reformation* die Freyſchöffen / vnd das heimliche Gericht zu Weſtpha-
len betreffend/zu Wormbs *anno* 1495. auffgericht. §. demnach haben wir/ *p.* 33.
Cammergerichts Ordnung zu Augſpurg *anno* 1500. auffgericht *tit.* die *ſucceſ-
ſion* der Döchter oder Enckeln/*pag.* 50. R. A. zu Augſpurg *anno* 1500. *tit.* daß
die Dienſtleüth/ *pag.* 64. R. A. zu Trier vnd Cölln *anno* 1512. §. vnd nach dem
ſich/*pag.* 93. Kaiſerlicher Landfried auff dem Reichstag zu Wormbs *anno* 1521.
auffgericht/*tit.* auffhebung aller Fehden/ *pag.* 125. *tit.* auffhebung aller Freyhei-
ten/*pag.* 130. (Auß Vollkommenheit der Kaiſerlichen Macht. Kaiſerliches E-
dict von dem Regiment zu Nürnberg *anno* 1521. von *ſucceßion* Brüder vnd
Schweſter Kinder *in fin. pag.* 137.) R. A. zu Augſpurg *anno* 1530. §. nach dem
auch/ §. vnd meinen/*pag.* 200. §. vnd dieweil wir nun/ *pag.* 201. R. A. zu Regen-
ſpurg *anno* 1541. §. vnd was betrifft/*pag.* 254. R. A. zu Speier *anno* 1544. § als
wir aber in der handlung/*pag.* 304. R. A. zu Augſpurg *anno* 1548. §. als auch
in des H. Reichs/*pag.* 331. Kaiſerlicher Maieſtät vnd des H. Reichs Landfried/
auff dem Reichstag zu Augſpurg *declarirt &c. anno* 1548. *tit.* aufhebung aller
Fehd / *pag.* 355. *tit.* aufhebung aller Freyheit / *pag.* 362. R. A. zu Augſpurg *anno*
1551. §. vnd nach dem etwan/*p.* 387. R. A. zu Augſpurg *A.* 1559. §. vnd nach dem/
p. 523. *& alios ſubſequentes Imperii Receſſus*) eum ad Ferdinandum Vaſquium

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

6. remittimus,qui (*illuſtr.controverſ.lib.1.cap.26.n.2.*) ſcribit; ſi quando Princeps adiecerit clauſulam, *de plenitudine poteſtatis*, vel *de poteſtate abſoluta*, perinde erit,ac ſi diceret, de poteſtate ſua; id quod in eo utile duntaxat, ut eius magis ac magis declaretur voluntas,& animi deliberatio, non ut eius augeatur potentia: ſicque illa clauſula, *de plenitudine poteſtatis*, ubi adiecta fuerit, id efficiet,ut quatenus potentia ſeſe porrigebat,eatenus, nihilo omnino demto,porrigatur effectus illius actus, vel actionis, ſed ultra non porrigetur. Sicque eſt perinde,ac ſi diceret Princeps, ſe id facere ex certa ſcientia. Nam & clauſula, *ex certa ſcientia*, inducit plenitudinem poteſtatis.

7. Cæterum ad hanc ſectionem noſtram, in qua de fine & effectu capitulationis agimus, inter alias quæſtiones etiam illa pertinet; *an per capitulationem lex Regia Romanorum abrogata fuerit, an limitata tantum?* In collegio
8. publico de ſtatu Rei Romanæ Iuſti Sinoldi (*diſput. 4. theſ.1. lit. C. & diſput. 1. th. 9.lit.F.*) legimus,legem Regiam Romanorum minime per capitulationem,vel legem Regiam Germanorum, abrogatam, ſed limitatam tantum; quatenus igitur correcta expreſſe non inveniatur, eatenus adhuc vigere, ac hinc Imperatorem adhuc hodie legibus ſolutum; & nimis craſſe à Beſoldo (*de iurisd. Imper.Rom.cap.10.*) in dubium vocari, an ex iure ſcripto Romano de Imperatorum modernorum poteſtate ſit ratiocinandum. Modernum, eſſe ſucceſſorem Auguſti, vel Cæſaris, à quibus nomen habet, vel Iuſtiniani ſucceſſorem; & ita in eiusdem locum,& ius ſucceſſiſſe. Imperatorem, leges & iura Romanorum,quatenus correcta non ſunt,confirmare, & ad illa iuramento ſe obligare. Hinc in ſcholis doceri & tractari legem Regiam,&
9. alias iuris publici leges. Si quod mihi videtur, exprimere hic liceat, ego ante omnia quæram, *an lex Regia Romanorum à Germanis unquam recepta fuerit?* conſtat enim,leges Romanorum nos Germanos non obligare,niſi quatenus à nobis receptæ, & moribus noſtris approbatæ, (*Rittershuſ.ad Novellas Imp. Iuſtiniani in proœm.c.7. num. 5*) non magis quam Romanos olim leges à Græcis civitatibus latæ obligabant,niſi poſtquam ab iisdem petitæ,receptæ,
10. & approbatæ fuerant (*l. 2.§.4.ff. de O.I.*) Habuerunt Romani leges ſuas peculiares; habuerunt Germani ſuas proprias, quibus in libertate uſi fuerunt, à Romanis in nonnullis diverſiſſimas. (*Lehman.* in Speiriſcher Chronic. *lib.2.*
11. *cap.39.pag.148.& ſeq.lib.5.cap.4.pag.380.*) Si quis autem legem Regiam Romanorum à Germanis receptam dixerit, velim mihi tempus exponat, quando id factum, & cur? velim indicet, an tota, an ex parte recepta fuerit?
12. Tempus quod attinet, communis fere eſt opinio, à Lothario tertio huius nominis Imperatore, circa annum M.C.XXXII. vel ſecundum alios M.C.XXXV. Ius Iuſtinianeum in uſum revocatum. Quod, ſi de Italia, fortaſſis ex parte admitti poſſit; de Germania tamen conſtat, illud nec tunc quidem ibi receptum fuiſſe, ſed longe poſt pedetentim, & ex parte tantum: (Autor der

gründ-

gründlichen außführung der Reichsſtat Lindaw/die unverſehens abgelößte ꝛc. Reichspfandſchaft betreffend/*pag.* 825. *Leheman.* Speiriſcher Chronic.*lib.* 5. *c.* 46.*p.*488. *& ex profeſſo Conring. de origine iuris Germanici c.* 24. *pag.mihi* 104. *ac ſeqq.vide infra ad art.* 2. *verſ.* andere des H. Reichs Ordnung / *capitul. Carolina.*) Aut,ſi antiquiora admittimus, dicendum erit cum Goldaſto, (*in præfat. tom.* 1. der Reichsſatzungen) tunc quidem à liberis Germanofrancis ius Romanum receptum & admiſſum, ſed ea conditione, ut verba Autoris ſonant, daß ſie zwar für ſich wolten allein bey ihrem Landrechten ſein und bleiben/ die Conſtantiniſche Geſätz aber / den provincialiſchen Römern geſtatten. 13.

Ex Sinoldi mente, quando (*in dicto collegio disput.*4.*theſ.*1.*lit.F pag.* 166.) tradit,per capitulationem noſtram,legem Regiam Romanorum in quibusdam eſſe mutatam, ſtirpe Carolina,in Ludovico Arnulphi filio,extincta,cum Imperium rurſus electitium factum; colligere licet,legem Regiam Romanorum,Caroli Magni ſtirpe nondum extincta, ubi Imperium adhuc hereditarium fuit, apud Francogermanos in uſu fuiſſe. Verum hic iterum probatio deficit nec ſequitur, tempore, quo Imperium in Carolina ſtirpe hereditarium, liberior poteſtas imperantium fuit, quam poſtquam electitium factum: Ergo liberior iſta poteſtas ex lege Regia Romanorum fuit. 14.

Et quæſo,quæ cauſa ſufficiens allegari poterit, ut Caroli, & ſuorum poteſtatem potius legi Regiæ Romanorum attribuamus, quam legibus Regni Francogermanici? Acceſſit tunc Imperium Romanorum Regno Germanico,non hoc illi, & ubi mixtio utriusque facta, libertati & iuribus Regni victricis nihil deceſſit,nec leges Imperii legibus Regni prælatæ fuerunt. Abſurdum autem non eſt, poteſtatem Principis huius populi,ſimilem eſſe Principis alterius populi,nec tamen eam ex iſtius populi lege, ſed propria huius originē trahere. 15.

Vt hodie capitulatio ſe habet, in quamplurimis differt à lege Regia Rom. quæ ad noſtram cognitionem pervenit,(*vide me de iure publ.l.*1 *c.* 12.*n.* 120.)In quibus vero contraria non eſt, haud ſequitur, poteſtatem Imperatoris Romanogermanici ex lege Roman. Regia originem duxiſſe. 16.

Hodie, poſtquam Romanorum leges in Imperio pro receptis agnoſcimus, nemini vitio verti poterit, ſi ex iisdem de Imperatorum noſtrorum poteſtate ita ratiocinetur,ut vel convenientiam earum cum uſu noſtro,vel diſcrepantiam exponat: hoc eſt, oſtendat,quæ ex iisdem legibus uſu receptæ, & huc usque obſervatæ, quæ,vel nunquam admiſſæ,vel poſtquam admiſſæ,contrario uſu,vel lege, abrogatæ fuerint. 17.

Sunt equidē Imperatores moderni, Auguſti,Cæſaris&Iuſtiniani ſucceſſores in Imperio Rom.at non in Imperio Romanogermanico,in dem Römiſchen Reich Teutſcher Nation:in hoc enim ſunt ſucceſſores non aliorum quam Caroli M.& ſubſequentium.quo in ſenſu accipi debet,quod legitur in der Reformation Kaiſer Friederichen/des Dritten zu Franckfurt auffgericht *anno* 1442. *tit.* von dem heimlichen Gericht/ (*inter receſſus Imperii p.*17. 18.

R. A. zu Augſpurg *de anno* 1530. §. dieweil auch die Bildnuß/*pag* 197.) Hinc
19. contra Romanos, leges Romanas, pro poteſtate ſua, tanquam iſtius Imperii proprias, recte & valide, niſi abrogatæ ſint, allegare poſſunt Imperatores: contra Germanos vero, non alio ex capite, quam quatenus illæ leges ab iisdem Germanis receptæ, & uſu approbatæ. Doceri & tractari legem Regiam in ſcholis, æque ut alias iuris publici leges, in confeſſo eſt; at quæ leges in ſcholis docentur & tractantur, non protinus inde civitate, vel regno ubi do-
20. centur, donatæ, vel adhuc in uſu ſunt. Ius Iuſtinianeum in noſtris Academiis, ut & ius Canonicum, docentur; de utroque autem perquam notorium eſt, totum nec receptum in Imperio, nec uſu adprobatum (*vide Ritterhuſium de differentiis iuris civilis & canonici in proœmio pag* 18. *& ſeqq.*) Ius Iuſtinia-
21. neum in Academiis Galliæ docetur, nec tamen ex aſſe in Regno obſervatur; & in ſpecie, populum in Principem omne ſuum imperium transtuliſſe, ibi, ut falſum, exploditur. (*Bodinus de Repub. lib. 6. cap. 5. pag.* 1137.)
22. Succedit quæſtio alia, *an capitulatio lædat, vel minuat maieſtatem?* Negativam ſecutus ſum (*de iure publico lib.* 1. *cap.* 12. *n.* 37. *& ſeq.*) quam poſt-
23. ea etiam deprehendi placuiſſe Hugoni Grotio (*de iure belli & pacis lib.* 1. *cap.* 3. *num.* 16. *pag.* 81. quando ait; non deſinit ſummum eſſe imperium, etiamſi is qui imperaturus eſt, promittat aliqua ſubditis, aut Deo, etiam talia, quæ ad imperii rationem pertineant Et verum eſſe, quod dico, ex ſimilitudine patrisfamilias apparet; qui, ſi quid familiæ ſuæ facturum ſe promiſerit, quod ad familiæ gubernationem pertineat, non eo deſinit in ſua familia ius ſummum, quantum fert familia, habere. Nec maritus maritali poteſtate privatur, eo quod aliquid uxori promiſerit. Fatendum tamen, ubi id fit, arctius quodammodo reddi imperium, ſive obligatio duntaxat cadat in exercitium actus, ſive etiam directe in ipſam facultatem. Non
24. abſimilia docet Loyſeau, (*des Seigneuries chap.* 2. *num.* 9. *p. m.* 20. *Il y a trois ſortes de loix qui bornent la puiſſance du ſouverain, ſans intereſſer la ſouveraineté.*) tria ſunt genera legum, quæ limitant poteſtatem eius, qui ſuperiorem non recognoſcit, ſalva & integra manente ſuperioritate: nempe (1) leges Divinæ: nec enim Princeps qui Deo obedientiam præſtat, ſuperioritate cadit. (2.) leges iuſtitiæ naturalis, non poſitivæ, Eſt enim proprium publicæ poteſtatis, eam exerceri ſecundum iuſtitiam, & non ad beneplacitum. (3.) leges fundamentales Status; quandoquidem Princeps ſuperioritate uti debet, ſecundum naturam, & in ea forma, ac iisdem conditionibus, quibus conſtituta
25. fuit. Ego in ea adhuc perſiſto ſententia, maieſtatem perſonalem, in Imperio libero, talem eſſe, qualem Respublica confert ei, quem ad imperium promovet, atque eam nihilo minus in eadem Republica, certo reſpectu, ſummam eſſe, licet in alia Republica ſumma maieſtas maiori libertate fruatur. Ponamus diverſorum montium iuga: ipſa natura utrobique
26. ſummitatem conſtituit, licet montium altitudo diverſa ſit. Non iniqua,

puto, erit collatio libertatis & maieſtatis. In homine privato, libertas eſt naturalis facultas eius, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi prohibetur: (*l. libert. 4. pr. ff. de ſtat. hom.*) Maieſtas perſonalis, maior ille eſt ſtatus, quo, qui in eum à Republica translatus, facultatem nactus eſt facere quod libet, niſi quod vi aut iure prohibetur. Vt vero libertas hominis immenſa non eſt, licet 27.
à natura ſit; ita multo minus maieſtas immenſa erit, quæ à lege civili eſt, & hominum beneplacito. Nec enim cives plus poſſunt in Principem ſuum conferre, quam in illos contulit natura. Liberi ſunt cives, etiamſi legibus civitatis adſtricti: maieſtate præditus eſt Imperator, licet legibus fundamentalibus obligatus. Maieſtas, non naturæ opus, ſed hominum eſt; nec vero tale 28.
quod omnium conſenſu uniformiter ſemel conſtitutum, ut eius perpetua, & ubique una ſit facies; ſed eiusmodi, quod ab arbitrio cuiusque Reipub. liberæ dependet, & maior, tam dignitatis quam poteſtatis, ſtatus eſt, quoniam cæterorum in illa Repub. ſtatus minor eſt.

In disceptationem quoque venit, *an adeo ſtricte obſervanda ſit capitula-* 29.
tio, ut ne caſu quidem neceſſitatis, vel ob periculum ex mora proveniens, ab ea recedere Imperatori liceat? Pro *licentia* adduci poteſt (1.) Interdum locum, 30.
tempusve non pati plenius deliberandi conſilium, (*l. 1. in pr. ff. de exercit. act.*) hinc à regulis iuris communis recedi poſſe, quoties periculum in mora eſt, (*l. de pupillo. 5. §. 12. & ſeqq. ff. de oper. nov. nunciat. l. 1. ff. de damno infecto. l. 3. C. de feriis. l. aliquando 5. ff. de offic. proconſ. Gail. lib. 1. obſervat. 102. n. 6.*) (2.) De- 31.
cantatiſſimum iuris apophthegma; neceſſitatem non habere legem, (*Gail. de P. P. lib. 2. cap. 2. n. 1. & ſeqq.*) (3.) Notum, publicæ utilitatis gratia multa per- 32.
mitti, quæ alias ſunt interdicta & prohibita (*l. ita vulneratus 51. verſic. multa, ff. ad L. Aquil. Gail. lib. 2. obſervat. 56. n. 4. & ſeq.*) cum itaque capitulationis finis ſit bonum publicum, abſurdum eſſet, eam reſtrictione in contrarium detorquere (*arg. l. quod favore 6. C. de LL.*) (4.) Magiſtratuum iuramenta non 33.
ſunt præciſa, ſed ſecundum æquitatem temperanda (*Bl. ad l. 3. C. ex quib. cauſ. infam. irrog. Sicbardus ad eandem n. 12.*) (5.) Iuramentum intelligitur, rebus 34.
in eodem ſtatu permanentibus (*l. ult. ff. qui ſatisd. cog. Gail. 2. obſervat. 23. n. 9. Tiraquell. ad l. ſi unquam 8. C. de revoc. donat. in pr. n. 161.*) ideoque ex cauſa de novo ſuperveniente, ab eodem, citra crimen periurii recedere licet, (*cap. quemadmodum 25. extr. de iureiur. Ferdinand. Vasquius. de ſucceſſ. lib. 2. §. 18. n. 80.*) Et in terminis, Imperatorem à capitulatione recedere poſſe, ſi nova cauſa ſuperveniat, docet Quetta (*conſil. 14. n. 25. & 26.*) (6.) Iuramentum non 35.
extenditur ad non cogitata, fortuita, vel inopinata (*Iaſon. in l. ſi convenerit 18. n. 16. ff. de iuriſdict. Tiraquellus in præfat. d. l. ſi unquam 8. n. 170. C. de revocand. donat.*) (7). Pactum obſcurum, vel ambiguum interpretari debemus contra 36.
eum, cuius in poteſtate fuit legem apertius conſcribere (*l. veteribus 39. ff. de pact. l. Labeo 21. ff. de contrah. emt.*) Si ergo in hoc paſſu capitulatio obſcura eſt,

 Electo-

Electoribus obiici poterit, quod caſum neceſſitatis, & ubi periculũ in mora eſt, diſertis non expreſſerint verbis; Imperatori autem iisdem in caſibus lex
37. poſita non erit. (8.) Hanc opinionem Imperator Ferdinandus II. in comitiis Electoralibus, anno M DC.XXX. Ratisponæ habitis, ſummo ſtudio contra Electores tutari ſustinuit, ac poſtea in eádem continuavit, ut mandatum eiusdem de dato Viennæ XIV. Maii anno M.DC.XXXI. ad Status Evangelicos,
38. qui Lipſiæ paulo ante congregati fuerant, teſtatur. (9.) Nec novum in Imperio vel inauditum, Imperatorem huius opinionis patronum eſſe, diſcimus aus den Handlungen zwiſchen dem Kaiſer Maximiliano, vnd den Fürſten vnd Ständen deß H. Römiſchen Reichs/ auff dem Reichstag zu Wormbs anno 1505. (*apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *p. 86.*) ubi Maximilianus Statibus Imperii ita reſpondet: Wir haben ein Vertrag/ Einigung vnd Verſtändnuß/ mit Päpſtlicher Heiligkeit/ auch vnſern lieben Brüdern den Königen zu Franckreich vnd Arragon, gehandelt vnd auffgericht/ vnſerm Gewiſſen vnd Pflichten gemäß/ dem Heiligen Reich Teutſcher Nation/ vnd gemeiner Chriſtenheit zu Nutz/ Ehren/ Lob vnd Wolfahrt/ das wir männiglich zu erkennen geben. Aber Gelegenheit der Sache hat keinen Verzug/ oder Auffſchub erleiden mögen. Solten wir nun der Stände Rahts vnd Willens gepflogen/ ſo müſten wir zuvor einen Reichstag beſchrieben/ ihren Raht erſuchet/ vnnd dann erſt zu der Handlung der Vereinigung gegriffen haben/ das noch auff den heutigen Tag nicht beſchehen ſeyn möchte/ dardurch der löbliche/ nutzliche Vertrag/ vnd Einigung gehindert vnd zu ruck geſtellet/ vnd die gegenwertige vnſer ehrliche/ auffnemliche vnd ſiegbaffte Fürnemmen nicht beſchehen weren; deßhalben meinen wir/ es ſeye nicht Noht geweſt/ hätten auch vnſern Pflichten nicht genug gethan/ die Sachen auff ſie
39. in ſolche Hare vnd Verſaumnuß zu ſtellen. (10.) Regibus licere leges Regnorum ſuorum transſcendere, modo id raro fiat, Iacobum Angliæ Regem ſtatuiſſe, teſtis eſt Franciſcus, Baro de Verulamio, (*de dignitate & augmentis ſcientiarum l. 7. c. 2. p. 395*) refert enim, Regem, in lite graviſſima terminanda, aliquando dixiſſe, Reges iuxta leges Regnorum ſuorum gubernacula tractare, quemadmodum & Deus iuxta leges naturæ, & æque raro prærogativam illam ſuam, quæ leges transſcendit, ab illis uſurpandam, ac à Deo videmus uſurpari poteſtatem miracula patrandi. *Pro ſtricta obſervantia*, militat
40. (1.) Tantum iuris habet Imperator, quantũ illi à corpori conſociatis, ſeu membris Regni, eſt expreſſe conceſſum: & quod non datum ipſi eſt, id penes populum, ſeu univerſalem conſociationem, remanſiſſe dicendum eſt (*Vaſquius l. 1.*
41. *controv. c. 47. n. 13. Althuſ. Pol. c. 19. n. 7. & n. 47.*) (2.) Quoties in aliqua conventione vel promiſſione, intercedit iuramentum, tunc verba conventionis capi-
42. untur ſtricte, & proprie (*c. in noſtra 8. X. de iniur. Quetta conſil. 14. n. 17.*) (3.) Pacta ſunt ſtricti iuris, & ſtrictam recipiunt interpretationem, ac in illis nihil,

niſi

niſi quod diſerte verbis comprehenſum, aut expreſſum eſt, actum intelligitur. (*Vid. in l. quicquid 99 ff. de V. O. Weſemb. in 7. ff ad tit. de pactis n. 10.*) Et capitulationes ſemd ſtricti iuris: ita Elector Saxoniæ ad Moguntinum, literis datis XXIII. Febr. anno M. DC. XXIII. (*vide quæ exhibui in iure publico lib. 3. cap. 9. n. 1.*) imo ſtrictiſſimi iuris, ut legati Electoris Brandenburgici ſentiunt (*vide protocollum conventus Ratiſponenſis d. A. 1623. die 18. Feb.*) (4.) Qui putant, in 43. Imperatorem, & Imperium, tunc, quando ab hoc illi adminiſtratio Imperii certis conditionib⁹ confertur, contractum mandati celebrari, (*Althuſ. d. c. 19. n. 6. & 7.*) urgent, mandati fines diligenter obſervandos eſſe, (*l. diligenter 5. in pr. ff. mandati*) ut quotiens certum mandatum ſit, recedi à forma (*l. ſi quis 46. d. t.* vel conditione (*l. ſed ſi 11. § conditio 5. ff. de inſtit. act.*) non debeat; præſertim in negotiis, quæ ſtatum publicum concernunt, in quibus nec bona intentio, nec bonus affectus, nec opera ſupererogationis in pretio habentur, ſi contra vel præter mandatum ſint, (*arg. l. deſertorem 3. §. in bello 15 ff de re militari*) (5.) Faciunt huc maxime quæ diverſis ſcriptis, in conventu Electoralis Collegii 44. Ratiſponæ A. M. DC. XXX. ab Electoribus & eorum legatis Imperatori inſinuata fuerunt. In reſponſione de dato XII. Auguſti, tunc Imperatori oblata, legitur; Jhre Kaiſ. Mai. wann ſie die Soldateſca auff deß Reichs Verfaſſungen/ (darvon ohne das niemand exemt, noch durch einige Noht / die ſeye auch ſo groß vnd geſchwind/ als ſie imer wolle/ dergeſtalt wie man es eine Zeit hero davor gehalten/ vnd practicirt, ſich eximiren kan noch ſoll) ſtricte weiſen / vnd anhalten/ vermögen wol den Beſchwerden abzuhelffen. Et in eadem poſtea; Weniger laſſen ſich die vorgangene Verſetz vnd Vergebung der Reichs namhafften Lehen/mit einiger neceſſitet, oder andern Vrſachen behaupten/ſondern bleibt bey einem ſo wol/als andern/clarer vnbedingter diſpoſition Königlicher capitulation, vnd deß H. Reichs Recht/ ſo lang ein anders beym Churfürſtl. hochlöbl. Collegio nicht außbracht/vnd erlangt wird/ in ſeinem ſtand vnd diſpoſition allerding bevor/vnd vnbegeben (6.) His addi debet ex literis Statuum 45. Evangelicorũ, Lipſiæ congregatorum, anno M. DC. XXXI. die XVIII. Martii, ad Imperatorem datis, paragraphus ille; vñ ob wol ſolches alles theils mit dem prætendirten caſu neceſſitatis entſchuldigt werden will ſo iſt doch Kaiſ. Mai. allergnädigſt wiſſend/auch jüngſten zu Regenſpurg vor den ſamtlichẽ Churfürſten anſehnlicher außgeführten / vnd von Chur Bayern Ld. auch Churfürſtlichen Durchleucht gar löblich / in dero ſonderbaren voto geſetzet worden / daß die Reichs-conſtitutiones, durch keine Noht vnd Gefahr / ſie ſeye auch immer ſo groß als ſie wolle/ nicht zuruck geſtellet / vnd überſchritten werden ſollen; ſie ſeyen plane iñotæ, vnd eine Richtſchnur/ darnach Chur-Fürſten vnd Stände des Reichs regieret werden ſollen. (7.) Huic geminum eſt, quod Ele- 46. ctoris Saxoniæ legati, Viennæ replicantes anno M. DC. XXX. die IX. XIX. Maii, Imperatori expoſuerunt, hocce contextu: die Reichs-Conſtitutiones,

Craiß-Verfaſſungen/ execution vnd andere heilſame Ordnungen/ vñ fundamental Geſetze/ ſeind perpetuæ, immotæ, vnd ewigwerende leges, vnd vincula, darauff incolumitas & tranquillitas Imperii beruhet/ vnd die zu keiner Zeit/ oder occaſion/ überſchritten/ oder ichtwas darwider gehandelt vnd vorgenommen werden ſoll/ weil ſonſten vnd in gegenfall/ da ſolche vnbewegliche fundamental Geſetze convellirt, vnd auff voranerzehlter maſſen/ exemplo Imperio hactenus plane inaudito, gebahret werden ſolte/ in der gantzen Welt keine repagula, darinnen man ſich bey Ruhe vnd Sicherung conſerviren könte/
47. zu finden ſeyn würden. (8.) Confirmat hanc ſententiam articulus ille, qui in Capitulationibus Imperatoriis ſolemnis eſt, & inter finales: **Solches alles vnd jedes beſonder/ wie obſtehet/ haben wir ꝛc. den Churfürſten geredt/ verſprochen/ vnd bey vnſern Königlichen Ehren/ Würden vnd Worten/ im Namen der Warheit zugeſagt/ thun daſſelbe auch hiemit/ vnd in Krafft dieſes Brieffs/ inmaſſen wir dann das mit leiblichem Eyd zu Gott vnd dem heiligen Evangelio geſchworen/ daſſelbe ſtett/ veſt/ vnd vnverbrochen zu halten/ deme trewlich nachzukommen/ darwider nicht zu ſeyn/ zu thun/ noch zuſchaffen gethan werden/ in einige Weiſe**
48. **oder Weg/ wie die möchten erdacht werden.** Quæ cum ita ſe habeant, facilis eſt reſponſio ad ea, quæ ſuperius pro contraria opinione allata ſunt. (1.) Alia eſt privati hominis conditio, alia Imperatoris: ille cum rei ſuæ moderamen & arbitrium habeat, ſi tempore, & loco impediatur, quo minus pleniori deliberandi conſilio uti queat, proprio ſuo periculo actum fortunæ committit, & ex eventu adverſo, privatum damnum ipſe ſentit, quod ferri, vel reparari poteſt. Quin imo, etiamſi tempore & loco non impediatur, in ipſius arbitrio eſt, plenius deliberandi conſilium inire vel non, ullum inire vel nullum: Nulla enim lege ad hoc ineundum obligatur, cum re ſua uti & abuti, ſuo damno poſſit (*l. ſed & ſi 25. §. conſuluit 11. ff. de hered. petit.*) atque eam, ſi velit, abiicere, & pro derelicto habere (*l. 1. ff. pro derelicto.*) Imperatoris alia ſors eſt; publicis enim negotiis, & alienis, Imperii ſcilicet, præpoſitus, quæ exacto officio, & ad normam præſcripti, gerere debet, nec quicquam enim in eorum adminiſtratione neglectum, aut declinatum culpa vacuum erit (*l. in re mandata 21. C. mandat.*) Præterea, plenius rem deliberare, & omnino non deliberare eandem cum illis, cum quibus deliberanda ex
49. præcepto, vel conventione eſt, longe inter ſe differunt. Si quando publica ſalus & utilitas celeritatem requirit, permiſſum Imperatori eſt, compendioſa via, vota & conſenſum Electorum exquirere, ubi omnium Statuum exquirere ſpatio excluditur iniquo (*capit. Ferd. III. artic. 7. art. 14. & 30.*) omnino autem non requirere, & inconſultis Electoribus ac Statibus Imperii rem aggredi ipſi permiſſum non eſt: nec enim neceſſitatis tempore forma Reipub.

ab

ab Imperatore ſuſpendi, & quæ ex monarchia & ariſtocratia mixta eſt, pura & monarchica conſtitui poteſt. Neceſſitatis ob cauſam, poſtas, ut vulgariter dicimus, olim in Imperio inſtitutas legimus, in R. A. zu Nürnberg. *A.* 1522. (§. *item* iſt bedacht. *p.*149.) & nonnullas leges aliquando limitatas fuiſſe (Erclärung deß Landfriedens zu Nürnberg *anno* 1522. auffgerichtet/ *tit.* Wann der Hauptmann/ vñ die Räht nicht bey einander weren/ *p.*141. R. A. zu Nürnberg *de A.*1524. § doch ob ſich zwiſchen/ *p.*157. *in f. & p. ſeq. in pr.* R. A. zu Speir *A.* 1529. §. es ſollẽ auch/ *p.*185. R. A. zu Speir *A.*1542. §. vñ damit ſolches/ *p* 277. *&c.*) ſed utrumq. haud aliter, quam cum conſenſu Statuũ factum fuit. Quod (2.) 50.
adducitur, ſi crude & generaliter accipiatur, veritati conveniens non eſt; nam de illis, quæ in caſu neceſſitatis obſervanda, nonnullæ loquuntur leges, ut ex modo dictis apparet. Eſtque notabile, quod tradit Hieronymus Cuchalon (*in addit. ad Philipp. Decium de R.I. ad l.*122. *in pr.*) regulam, *neceſſitatem facere licitum quód non eſt licitum*, intelligi, quando reperitur autoritas aliqua approbans ex neceſſitate illud fieri poſſe, ſaltem approbatione generali, licet non ſpecialiter, alias non eſſe veniendum contra legem propria autoritate. Certe, caſus neceſſitatis ex principe dominum Reipublicæ, contra Imperii leges, facere non poteſt: & periculoſiſſimum foret, in mixta Reipublicæ forma, capiti ſoli permittere iudicium de caſu neceſſitatis: quoniam hoc velum ſervire poſſet ad tegendũ omnes exceſſus, & ſternendi viam ad monarchiam ipſam. (3.) Vt publicæ utilitatis cauſa multa permittuntur, quæ alias ſunt 51.
prohibita, ita eiusdem cauſa multa prohibentur, quæ alias ſunt licita, (*l.* 2. *C. de commerciis. l.* 11. *pr. ff. de publican. l.* 1. *&* 2. *C quæ res exportari non deb. l* 1. *C. de conditis in publicis horreis, lib.* 10) Generaliter enim verum eſt, publicam utilitatem anteponendam eſſe privatorum utilitati, (*l.*3. *C. de primipilo, lib.*12.) cæterum, ubi ex utroque latere utilitas publica vertitur, eo in concurſu maior utilitas vincit minorem (*arg. d. l. deſertorem* 3. §. *in bello* 15. *ff. de re milit.* ex qua evidentiſſime patet, utilitatem publicam poſtponi præcepto, mandato & legi.) Mirum ergo non eſt, ſi dicamus, utilitatem publicam requirere, ut Imperator ſtricte capitulationem ſequatur, & hanc utilitatem primariam eſſe, cui cæteræ poſtponi debeant. (4.) Sichardus (*ad l.* 3. *C. ex quibus cauſis infam. irrog n.*11. *&* 12.) ita ſcribit; Cum generalis lex hodie de pœnis omnes 52.
alias pœnales leges ad arbitrium iudicis reſtringat, alterando pœnam legalem ex autoritate ſibi conceſſa, non fit periurus (licet iuraverit quod ex legibus velit iudicare, non ex animi ſententia) imo videtur pœnam legalem omnino impoſuiſſe. Quod etiam in ſtatutis locum habet, quamvis enim iudices iurent ſtatuta municipalia ſervare, & ſecundum ea iudicare, tamen ex cauſa poſſunt transgredi ea, ut pulchre Innocent. (*in c.* 1. *de conſtit.*) nec ideo fiunt periuri, per aureum dictum Baldi *hic*, quia iuramenta magiſtratuum & iudicum, non ſunt præciſa: ſed debent ſecundum æquitatem intelligi. Ex quo contextu

percipimus, de quibus magiſtratibus, quibusve iuramentis Sichardus loquatur, & quousq; eiusdem doctrina ad iuramentum, quod Imperator præſtitit, de obſervanda capitulatone, extendi debeat. Quamquam vero nec ita ſimpliciter Sichardo hic fides adhibenda eſt, cum generaliter omne iuramentum, quod ſine diſpendio æternæ ſalutis ſervari poteſt, nec contra leges eſt, præciſe obligatorium ſit: tamen, ſi vera omnino ſcriberet, ad capitulationem Imperatoriam extendi non poſſent, cuius interpretandi poteſtas, non iuris privati Doctoribus, ſed iuris publici, & ipſius huius legis fundamentalis conditoribus, unice competit: qui iuramentum hoc, & obligationem inde ortam, præciſam adeo eſſe enunciant, ut ne caſus quidem neceſſitatis exceptioni locum pariat; quemadmodum *in ratione quinta*, quam pro affirmativa adduximus, 53. videre licet. (5.) Regula, *quod ex cauſa ſuperveniente recedatur a diſpoſitione legitime celebrata, quaſi ſub ea conditione contractum ſit, ſi res manſerit in eodem ſtatu*, (*Gail. l. 2 obſerv. 23. n. 9*) *& quod iuramentum intelligatur cum clauſula, rebus in eodem ſtatu manentibus*, non debet indifferenter intelligi, alioqui tractu temporis ſubverterentur omnes diſpoſitiones: ſed locum tantummodo habet in diſpoſitione ſimpliciter facta, ſecus quando cogitatum eſt de iure futuro, de quo ſaltem implicite cogitari potuit. (*Cacheran. deciſ. Pedem 91. n. 14.*) Deinde clauſula iſta, *rebus ſic ſtantibus*, non obtinet in actu duorum voluntate firmato (*Alciat. in reg. 2. præſumt. 16. n. 4. Autor* der gründlichen Außführung der Reichsſtatt Lindaw / die ohnverſehene abgelöſte ꝛc. Reichs-Pfandſchafft betreffend / *pag. 28. n. 3.*) Et quod ex cauſa de novo ſuperveniente, à iuramento citra crimen periurii recedere liceat, allegato c. quemadmodum 25. extr. de iureiur. eo exemplo illuſtratur, quod iuramentum præſtitum de non repudianda uxore, intelligatur, ſi non delinquat in leges matrimonii. (*Hilliger. ad Donell. lib. 21. cap. 13. lit. bb.*) Quæ omnia, ubi ad capitulationem, in quam Imperator iuravit, generaliter applicantur, generaliter admitti poſſunt; at vero, ubi ad quæſtionem noſtram extenduntur, attendi non debent. Quando enim electo Imperatori Imperii adminiſtratio commendatur, certis præſcriptis legibus, non ſolum ad eum ſtatum reſpicitur, qui iam tempore eo eſt, ſed etiam ad eum, qui futurus; ideoque ſi præſens fortaſſe quietus ſit, mutetur autem poſtea in inquietum, in utroque Imperator ſtricte obſervare debet, quod promiſit. Nec in ipſius arbitrio eſt, neceſſitatem aliam ſibi præſcribere, aliamve ſequi, quam quæ ſemel illi à Capitulatione præſcripta fuit: Ergo etiam in neceſſitate officio ſuo deeſſe non debet. Quodſi vero atroci caſu impediatur, quo minus officio ſuo ſatisfacere poſſit, niſi ipſe, quod extra limites officii ſui verſatus, huic caſui cauſam dederit, excuſari omnino debet. Atque hoc in omittendo; ſi autem agere aliud velit, quam ei capitulatione permiſſum, idque neceſſitatem ſuadere

aibi-

arbitretur. Electoribus; aut, ſi extremum in mora non verſatur periculum, Statibus Imperii aperiat, citra quorum aſſenſum aliud pro alio agere ei ſemper illicitum erit. Ad (6.) reſpondeo, capitulationis tenor ſatis innuit, E- 54.
lectores, non ſolum de caſibus ordinariis, fortuitis, & inopinatis, cogitaſſe; electum quoque ne fugiat, quid Electores cogitaverint, eiusdem capitulationis tenor pro informatore eſt. Quod (7.) de pacto obſcuro & ambiguo 55.
affertur, ad capitulationem trahi nequit, quæ nec obſcura, nec ambigua dici poteſt. Et cum ea ſtricti iuris ſit, ſi aliquid ambiguitatis naſcatur, interpretationem ad collegium Electorale pertinere, ſcribit Elector Saxoniæ, in dictis literis ad Moguntinum anno M.DC.XXIII. die XXIII. Febr datis (*ut videre eſt in tractatu meo de iure publico lib. 3. cap. 9. num. 15.*) Quo fundamento poſito, ſimul ruit (8.) & (9.) ſupra pro negativa, adducta ratio. Ad (10.) re- 56.
ſpondeo, capitulationem noſtram plane non admittere prærogativam leges transſcendendi. Quodſi in Regno Angliæ aliud uſurpatum, id nos non tangit, atque non tam ad illud, quod in Anglia factum, quam quod ibi fieri debuiſſet, reſpiciendum eſſe, bellum, quod Parlamentum contra Regem hactenus ibi geſſit, nobis documento eſt. De cætero, quoniam capitulatio, ut 57.
ſupra dixi, Moguntino Electore (*apud Sabinum in hiſtoria Electionis Caroli V.*) teſte, eſt formula conſtituendi & regendi Imperii, ideo ex ea deprehendere licet, quæ ſit forma vel ſtatus Imperii: qua de re poſtquam alibi à me copioſe actum, crambem bis coctam hic nolo apponere.

SECTIO IX.

1. *Affinia capitulationis in Imperio.*	7. *In Hiſpania.*
2. *Extra Imperium, in orbe Chriſtiano.*	8. *In Hungaria.*
3. *In Anglia.*	9. *In Polonia.*
4. *In Bohemia.*	10. *Roma.*
5. *In Dania.*	11. *In Suecia.*
6. *In Gallia.*	

AFfinia capitulationi ſunt, omnia Imperatoris poteſtatem limitantia, quæ 1.
in comitiis mutuo conſenſu Imperatoris & Statuum conſtituuntur. Extra Imperium vero, in toto orbe Chriſtiano, nullum Regnum, vel Dominatus 2.
maior eſt, ubi non capitulatio, aut iuramentum, imperantium poteſtatem aliquo modo coarctet. De Anglo videri poterit Althuſius (*polit. c. 19. n. 41.*) Paur- 3.
meiſterus (*de iurisd. lib. 2. c. 2. n. 100.*) Apologie ou defenſe de l'honorable ſentence, & tres iuſte execution de defuncte Marie Stuard derniere Royne de Eſcoſſe (*chap. 8. p. 157.*) De Bohemo, Deduction-ſchrifft rc. (*pag. 136.*) Landsor- 4.
nung des Königreichs Böheim (*art. 3. p. 2. edita cura Petri Sturbæ.*) De Dano

Lauter-

5. Lauterbeck (im Regentenbuch) allegatus à Reinkingio (*lib. 1. de regim. ſecul.*
6. *claſſ. 3. cap. 9. n. 24.*) De Gallo, Hottomannus (*in Francogallia c. 25. pag. 188.*
& ſeqq.) Briſſonius (*apud Chenu inter quæſtiones notabiles quæſt. 2. p. 34.*) Louys
d'Orleans (*aux ouvertures des parlemens ch. 4. p. 57.*) & illi, quos ſupra (*ſect. 3.*
7. *n. 20. & ſeqq.*) allegavi. De Hiſpano, Steph. Iunius (*in vindic. contra Tyrannos,*
8. *quæſt. 3. p. 69.*) Althuſius (*d. c. 19. n. 42.*) De Hungariæ Rege, capitulum XXXIII.
extr. de iureiur. L'indice des droits Rojaux de Ragueau (*p. 237.*) Bonfinius (*rer.
Hungar. decad. 3. lib. 10.*) Arniſæus (*lib. 1. de iur. maieſt. c. 6. n. 11.*) Ieſſenius, in
deſcriptione coronationis Matthiæ II. (*pag. 23.*) iuramenti formulam, quæ
tunc præſcripta & obſervata, hanc exhibet: *Nos Matthias, Dei gratia, Divinis
auſpiciis ad Regnum Vngariæ evocati, iuramus per Deum unicum, per B. Virginem,
Regni huius, cæteroſq; cœleſtium numinum ordines, velle ſanctas* Dei *Eccleſias, &
harum adminiſtros, Præſules, & Prælatos, Barones item & Nobiles, civitates liberas,
atq; univerſos Regnicolas, paterna cura complecti: libertatem, leges, ſanctiones,
& cæteras immunitates, ab anteceſſoribus Regibus impetratas, nunquam violare:
imprimis Andreæ quondam Regis Decreta obſervare, citra reſpectum ius
cuique dicere, de publicis fideli ſenatus conſulto debite ſtatuere: non modo de conſervandis,
ſed & amplificandis Regni finibus, omnem viam & rationem inire, ac
quæcunq; boni Regis officia ſunt, diligenter obire, ſic nos, cum Sanctis adiuvet Deus.*
9. De Poloniæ Regibus, Cromerus (*lib. 2. de Repub. Polon.*) Arniſæus (*de iure
Maieſt. lib. 1. c. 6. n. 11.*) Althuſius (*d. c. 19. n. 45.*) Sigismundum III. ita iuraſſe
percepi: *Ego Sigismundus III. Dei gratia electus Rex Poloniæ, Magnus Dux Lithuaniæ,
Ruſſiæ, Pruſſiæ, Maſoviæ, Samogitiæ, Kioviæ, Volhiniæ, Podlachiæ, Livoniæq;
&c. nec non Suecorum, Gottorum, Vandalorumq; &c. per omnes Regni ordines,
utriusq; gentis, tam Poloniæ, quam Lithuaniæ, cæterarumq; provinciarum,
communi conſenſu libere electus, ſpondeo, ac ſancte iuro Deo omnipotenti, ad hæc
ſancta Ieſu Chriſti Evangelia, quod omnia iura, libertates, privilegia, publica &
privata, iuri communi utriusq; gentis & libertatibus non contraria, eccleſiaſticas
& ſeculares, Eccleſiis, Principibus, Baronibus, Nobilibus, civibus, incolis, & quibuslibet
perſonis, cuiuscunq; ſtatus & conditionis exiſtentibus, per Divos prædeceſſores
meos Reges, & quoscunq; Principes Regni Poloniæ, & Magni Ducatus Lithuaniæ,
præſertim vero Cazimirum antiquum, Ludovicum, Lois nuncupatum, Vladislaum
primum, Iagelonem dictum, fratremq; eius Vitholdum, Magnum Lithuaniæ Ducem,
Vladislaum II. Iagelonis filium, Cazimirum III. Iagelonidem, Ioannem Albertum,
Alexandrum, Sigismundum I. Sigismundum II. Auguſtum, Henricum, Stephanum,
Reges Poloniæ, & Magnos Duces Lithuaniæ, maiores meos, iuſte & legitime datas,
conceſſas, emanatas, & donatas, ab omnibusq; ordinibus tempore interregni ſtatutas
atque ſancitas, mihi oblatas, tum pacta atque conditiones, cum Oratoribus
meis initas, manutenebo, obſervabo, cuſtodiam, & tenebo, in omnibus conditionibus,
articulis & pactis in eisdem expreſſis, iuxta confirmationem meam, literis*

ſpecia-

ſpecialibus circa coronationem meam factam: Pacem quoque & tranquillitatem inter diſſidentes de Religione tuebor, manutenebo, nec ullo modo, vel iuriſdictione noſtra, vel officiorum noſtrorum, & Statuum quorumvis autoritate, quenquam afficiam, opprimique cauſa religionis permittam, nec ipſe afficiam nec opprimam, ac ea quæ in electione noſtra Varſavienſi, ac deinceps in conventione generali ad Vislicianum, tum & Cracoviæ, in conventione coronationis noſtræ conſtituta ſunt, & conſtituuntur, manutenebo, iisq; ſatisfaciam. Omnia illicite à Regno, magnoq; Ducatu Lithuaniæ, & dominiis eorundem, quocunq; modo alienata, vel bello, vel quovis alio modo diſtracta, ad proprietatem eiuſdē Regni, & Magni Ducatus Lithuaniæ, aggregabo, terminosq; Regni, & Magni Ducat⁹ Lithuaniæ non minuam, ſed defendam & dilatabo; iuſtitiam omnibus incolis Regni, iuxta iura publica, in omnib⁹ Dominiis cō ſtituta, abſq; omnibus dilationibus & prorogationib⁹, adminiſtrabo, nullo quorumvis reſpectu habito. Et ſi, quod abſit, in aliquib⁹ iuramētū meū violavero, nullam mihi incolæ Regni, omniumque Dominiorum uniuſcuiuſque gentis, obedientiam præſtare debebunt, imò facto ipſo eos ab omni fide & obedientia Regi debita, liberos facio, abſolutionemque nullam ab hoc meo iuramento a quoquam petam, neque ultro oblatam ſuſcipiam: Sic me Deus adiuvet. De Pontifice Romano, videantur 10.
les Ambaſſades, & negotiations du Cardinal du Perron(*livr. 3. p. 321.*) Camus (*en ſon divertiſſement hiſtorique chap. 8. pag. 86.*) Thuanus (*hiſtor. lib 82.*) De Sueciæ Rege, Chytræus, quem allegat Reinkingius (*de regim. ſecul. & eccleſ.* 11.
lib 1. claſſe 3. cap. 9. n. 26.) Althuſius (*polit. d. c. 19. num. 42.*)

SECTIO X.

1. Quæ capitulationi contraria.
2. Querela Statuum, capitulationes non obſervari
Excuſatio Imperatorum.
4. Margaritæ Sueciæ Reginæ facinus.
5. Quod fit contra capitulationē, nullū eſt.
6. Status non tenentur ad ferendum auxilium Imperatori, in bello, quod ſine ipſorum conſilio ſuſcepit.
7. Imperator, ob non ſervatam capitulationem, aliquando Imperio deponi poteſt.
8. Rationes in contrarium.
9. 10. 11. Reſponſio ad primam rationem.
12. Reſponſio ad ſecundam.
13. Nonnulli ex Statibus Imperatori loco patrum ſunt.
14. Patris delicta non uniusmodi.
15. An vaſallus dominum adiuvare debeat contra patrem?
16. Paragraphus finalis 2. F. 28 eſt obſcuri ſenſus.
17. Mores bellici hodierni.
18. Aegyptiorum mos in puniendis Regib.
19. Mos Hebræorum.
20. An capitulatio mutari, vel tolli poſſit?
21 Viſcheri opinio.
22. Mutatio variè fit.
23. Additio.
24. Detractio.
25. Remiſſio.
26 A quo fieri poſſit remiſſio?
27 Quid dicendum de abſolutione Pontificis à iuramento præſtito?
28. De abolitione capitulationis.
29 Reſpondetur Viſchero.

Contraria capitulationi ſunt, abſolutæ poteſtatis exercitium, mutatio 1.
capitulationis, vel eiusdem abrogatio. Si rerum geſtarum monumen- 2.

ta excutimus, ſæpius querelas à Statibus Imperii auditas fuiſſe deprehendimus, capitulata ab Imperatore exacte non obſervari. Iuſtam conquerendi cauſam, hic vel ille, & an ſuo quiſque tempore, habuerit, non facile dixerim, haud neſcius, laudari ab his, culpari ab illis, omni ſeculo in uſu fuiſſe. Vt vero
3. à parte Statuum querelæ, ſic ab Imperatoribus excuſationes, auditæ ſunt, quarum præcipuæ interpretationem capitulationis, & caſum neceſſitatis contingunt. Sic, capitulationē pro regula quidem ſemper agnoverunt, ſed exceptionibus limitare conati ſunt. Nemo enim noſtratiū, quod ſciam, unquam affirmavit, ſe capitulatione non teneri, aut eā obſervare nolle, nec ſtare velle pro-
4. miſſis; quod aliquando feciſſe legimus Margaritam Sueciæ Reginam. Cum enim illa, antea Danorum & Nortvegiorum Regina, capto Alberto Sueonum Rege ſeptimo, à Suecis quoque & Gothis, anno Domini M. CCC. XCV. in regnum certis conditionibus recepta fuiſſet, nec tamen illis ſatisfaceret, ſed in contraria omnia incumberet, ideoque à proceribus iuriſiurandi præſtiti admoneretur, haberentne diplomata, interrogavit? illis, ſe habere, reſpondentibus, & quidem probe ſervare; ſuadeo ego vobis, dixiſſe fertur, ut literas datas diligenti cuſtodia obſervetis, nos autem caſtra, civitates, & omnes Regnorum noſtrorum partes diligentius obſervari faciemus. (*ex Ioh. Magno lib.*
5. *21. Tholoſanus de republ. lib. 7. cap. 19. n. 12.*) Cæterum, ſi aliquando eveniat, ut capitulationis limites transgrediatur Imperator, nec obſervet promiſſa, ſciendum eſt, actum nullum eſſe, (*ut ex artic. 33. Capitul. Caroli V. & aliis ſubſequentium Impp patet*) nec producendum ad conſequéntias, (*Capitul. Ferdin. III.*
6. *artic. 14.*) nec Status Imperii, ſi ad bellum pronus citra conſenſum eorum fuerit Imperator, teneri ad auxilium ferendum, (*vide* Kaiſer *Maximiliani* vnd der Fürſten vnd Ständ handlunge *anno* 1509. auff dem Reichstag zu
7. Wormbs *apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *pag. 85.*) & ſi enormitas facti, ac circumſtantiarum pondus requirat, Imperatorem à ſolio ab Electoribus deponi poſſe (*Reinking. de regim. ſecul. lib. 1. claſſ. 2. cap 2. num. 187.* Nec e-
8. nim propterea hoc eis non licere dici debet, quod (1.) id in capitulatione non expreſſum, & (2.) erubeſcat lex caſtigatores genitoribus filios conſtituere, (*Nov. 22. cap. 24.*) cum pater, licet improbus, & contemtor legum, pater tamen ſit: (*Nov. 22. cap. 2.*) Imperator autem omnes ſubditos filios, ac nepotes habere exiſtimetur, (*l. quā 34. in medio, C. de inoffic. teſtam. ut Sinoldus obiicit de vicar. concluſ. 7. lit. c. & de Statu Rei Romanæ disputat. 3. th. 30.*
9. *lit. c.*) Tacite namque hæc conditio capitulationi, vi contractus, ineſt, ut tamdiu Imperator maneat, quamdiu talem ſe præſtiterit, qualem ſe fore pro-
10. miſit. Quemadmodum enim non fuiſſet admiſſus ad adminiſtrationem Imperii, ſi dixiſſet, ſe nolle præſcripta implere: ita, ubi expreſſo facto palam fecit, ſe noluiſſe eadem implere, nec velle, ſi ab Electoribus throno Imperiali demoveatur, ſibi non aliis culpam imputare debet. Atque in his conditionibus

nibus locum habet regula, *tacitum haberi pro expreſſo* (*l.4.ff.de pactis.l.3.ff.de reb.credit.Everhard.à Middelburgo in loc.argument.legal.loco, ab expreſſo ad tacitum,& contra,num.8.Gail.lib.1.obſerv.2 n.2.&lib.2.de pace publica cap.13 n.11.*) Notabilis eſt deciſio Imperatorum (*in l.ſi quis 41. C.de transact.*) ſi quis ma- 11.
iorannis viginti quinque adverſus pacta, nullo cogente imperio, ſed libero arbitrio & voluntate,confecta,putaverit eſſe veniendum,non implendo promiſſa, ea autem invocato Dei omnipotentis nomine, eo autore,ſolidaverit, non ſolum notetur infamia, verum etiam rerum proprietate careat,& emolumento, quod ex pactione fuerit conſecutus. Hæc, licet de caſu non plane ſimili cum noſtro,atque de privatis loquatur perſonis, multa tamen inde ex recta ratione ad noſtrum accommodari poſſunt. Generale,& ex iure gentium eſt,qui non ſtat promiſſis, debet privari permiſſis. Maſcule, mehercle,Saxones ad Henricum IV. ſacramento ſe ei fidem dediſſe, ſed ſi ad ædificationem, non ad deſtructionem eccleſiæ Dei Rex eſſe vellet; ſi iuſte,ſi legitime more maiorum,rebus moderaretur; ſi ſuum cuique ordinem, ſuam dignitatem,ſuas leges, tutas inviolatasque manere pateretur: ſin iſta prior ipſe temeraſſet,ſe iam ſacramenti huius religione non teneri, ſed quaſi cum barbaro hoſte, & Chriſtiani nominis oppreſſore, iuſtum deinceps bellum geſturos,& quoad ultima vitalis caloris ſcintilla ſupereſſet, pro eccleſia Dei, pro libertate etiam ſua, dimicaturos, (*Schnafnaburgenſis de reb. German. apud Piſtor. tom.1. illuſtr. vet. Script. pag.193.*) Alterum, à liberis & patre deſum- 12.
tum ſimile,adeo claudicans eſt, ut vadimonium deſerat. Variis ſimilitudinibus ſummus magiſtratus aliquando dicitur, Deus, pater patriæ, maritus Reipub. nauta, paſtor, &c. at ſimilitudines iſtas in paritatem convertere haud licet, nam ſimile non eſt idem. Imperator pater ſubditorum factus eſt electione conditionata; hinc ceſſante conditione,deſinit eſſe pater. At quem natura patrem dedit, citra conditionem dedit, unde pater eſt & manet,liberorum reſpectu, quousque in vivis eſt, licet paterno affectu eos non proſequatur. Hoc quidem contingere poteſt,ut paternam poteſtatem amittat, & effectus eiusdē,qui iuris poſitivi ſunt;at character à natura ſemel impreſſus, perpetuo durat.Prӕterea,prout noſtra Imperii forma ſe habet,inter ſubditos 13.
Imperii magna eſt differentia: alii Imperatori filiorum loco eſſe debent, affectione & cura;alii etiam loco patrum,reſpectu venerationis & conſilii, (*§.4. Inſtit.quib.mod.ius patr.poteſt.ſolvit.*) Hos antiqui Romani Imperatores ſibi eligebant,unde etiam ab iisdem dependebant; qui autem Imperatoribus Romanogermanicis poſtea à lege dati ſunt, non nude ab ipſis, ſed ab Imperio dependent,à quo,non ut meri conſiliarii, ſed ut conſiliarii & ephori Imperatori collaterales dati ſunt. Hinc mirum non eſt, ſi his etiam caſtigatio verbalis, & ubi opus, realis competat. Eſt autem inter delicta quoque 14.
magna differentia; nonnulla contra honeſtatem & leges committuntur,

 non-

nonnulla contra ſtatum publicum, & patriam ipſam. Prioris generis varia ſunt, & ex illis quædam eius qualitatis, ut liberi ſolvantur poteſtate patria (*d. Nov. 12. c. 2.*) Poſterioris talia apud Romanos eſſe poterant, ut filius conatui patris opponere ſeſe licite poſſet, (*l. minime 35. ff. de relig. & ſumtib. funer.*) Quod licet durum, attamen ex diſciplina eorum eſt, qui patriæ ſalutem ſaluti patris anteponebant, (*Dd. ad l. poſtliminium 19. §. filius 7. ff. de captiv. & poſtl. reverſ. l. honor 14. §. plebeii 4. ff. de muneril. & honor. l. 1. § & generaliter 15. ff. de ventr. in poſſeſſ. mitt.*) magisque rationi convenit, quam illud, quod feudale
15. Longobardorum ius vaſallo, ſine exceptione præſcribit, (*2. F. 28. §. fin.*) ut dominum adiuvet in bello, etiam contra patrem. Si enim crude, ut ſonat litera, hanc doctrinam admiſerimus, beneficium pecuniarium magis obligatorium erit, quam beneficium vitæ & ſanguinis. Quod cum interpretes iuris feudalis naturali iuri minus conveniens deprehendiſſent, limitationibus hanc
16. theſin ad intellectum civilem revocare ſuſtinuerunt. Quanquam ſi textum ipſum expendimus, non conſtat, an loquatur de patre vaſalli, an de patre domini; & tamen, ubi in rationes dubitandi inquirimus, maiores in uno, quam
17. in altero, deprehendere licet. Quicquid ſit, ſi mores ævi noſtri reſpicimus, ſicut in bello paucis in diem aſſibus anima & corpus æſtimatur, ita ibidem, ob pretium haud raro naturæ impune repudium mittitur, cum pater in una & in adverſa filius acie, mutuam in necem occupantur. Quodſi hactenus dictis, eorum Imperatorum, qui à ſolio depoſiti fuerunt, exempla iungamus,
18. planum ſit, apud noſtrates Ægyptiorum morem, de quo Diodorus Siculus teſtis eſt, non eſſe in uſu. Illorum Reges, ad multarum rerum obſervationem obligabantur: verũ ſi contrafeciſſent, accuſari vivi non poterant, ſed mortuorum accuſabatur memoria, & damnatis abiudicabatur ſolemnis ſepultura.
19. Sicut & Hebræorum Regum, qui male regnaſſent, cadavera extra proprium Regibus locum ſepulta; (*2. Paral. 24. verſ. 25. cap. 28. verſ. 27.*) quod egregium temperamentum, quo & ſanctimonia ſummæ poteſtatis maneret, & tamen futuri iudicii metu Reges à fide mutanda retraherentur, nominat Hugo Grotius; (*lib. 1. de iur. belli & pacis cap. 3. num. 16*) mihi autem, reſpectu enormium factorum, & quibus ſtatus Reipub. convellitur, lentum nimis ac lene videtur. Auguſtus Viſcherus (*in diſcurſu hiſtoricopoliticoiurid. de electione Regis*
20. *& Imper. concluſ. 27. num. 160.*) ad quæſtionem, *an capitulatio, cum conſenſu Statuum, pro utilitate Reipub. mutari, aut in totum tolli poſſit?* quod prius mem-
21. brum attinet, affirmative, quod poſterius, negative reſpondet. Mutatio va-
22. riis poteſt evenire modis, nempe, per additionem, detractionem, & remiſ-
23. ſionem. Additionem quod concernit, ea hactenus cæteris duobus modis frequentior fuit, ut formæ Reipublicæ noſtræ magis conveniens. Detra-
24. ctio, & imminutio, vix aliis in conditionibus uſitata, quam quæ certo individuo, peculiari & ſingulari reſpectu, cæteris haud conveniente, præſcriptæ aliquando

quando fuerunt. Remiſſio expreſſa, ſemel recepta ab electo capitulatione, 25.
in quibus hucusque, & an unquam facta, mihi non conſtat: hoc novi, Ele- 26.
ctorem Saxonem, cum aliis Imperii proceribus proteſtantibus, in literis
Schmalcaldiæ, anno M. D. XXX. die XXIV. Decembr. ad Imperatorem datis,
teſtari, capitulationem eſſe, nach Göttlichen vnd Natürlichen Rechten / ver-
bündlichen / vnd / ohne gemeiner Stände des Reichs nachlaſſungen vnd bewil-
ligen / vnauffloͤßlichen. Eandem rem Sleidanus (*lib. 7. commentar. p. mihi* 119.)
latine ita expreſſit; hæc pacta violari non poſſe, neque reſcindi, aut mutari,
niſi de communi omnium Ordinum conſilio ac voluntate. Quod hic Sta-
tibus omnibus adſcribitur, id Electores ſibimet ſolis competere putant, (in ih-
rer Brüderlichen Vereinigung *de A.* 1521. *verſ.* 11. *apud Goldaſt. tom.* 2. *conſt. Imp.*
pag. 18.) quaſi appendicem iuris eligendi, ut ſupra (*ſect.* 4. *num.* 4.) diximus: ſed
poterit ſana diſtinctione utrumque admitti. Ii vero, qui Pontificis abſolu- 27.
tioni à iuramento, quod præſtitit Imperator de ſervanda capitulatione, vires
ullas adſcribunt, contra gentium, civiles, & honeſtatis leges pugnant, com-
munem ſecuritatem evertunt, & capitulationum articulo (*Rudolphi II. art.*
34. *Matthiæ art.* 39. *&c.*) contrariantur. De abolitione totius capitulationis 28.
certum eſt, eam omnium legum fundamentalium Imperii noſtri ruinam ſi-
mul inferre, ideoque, niſi plane aliam formam, aliasque leges amaverimus,
fieri non poſſe; fieri tamen poſſe, ſi liberum arbitrium omnium Imperii Sta-
tuum conſideramus. Leges à Viſchero allegatæ, privatis & ſingulis poſitæ 29.
ſunt, non univerſitati. In illorum poteſtate non eſt, à iure publico recedere;
huius vero arbitrium limites illos non agnoſcit.

CAPITVLATIO CAROLI V.

WIr Carle der Fünffte/von Gottes Gnaden erwöhlter Römiſcher König/Ertzhertzog zu Oeſtereich/ König zu Hiſpanien / beyder Sicilien vnd Hieruſalem ꝛc. Hertzog zu Burgund / vnd Braband ꝛc. Grav zu Habspurg / zu Flandern vnd Tyrol/ Bekennen offentlich/ mit diſem Brieff / vnd thun kund allermänniglich ; Als wir auß ſchickung des Allmächtigen/in kurtz vergangenen Tagen / durch die Wahl der Hochwürdigen/ Ehrwürdigen/vnd Hochgebornen/Albrechten/der heiligen Kirchen des Titels S. Chryſogoni Cardinal / zu Maintz vnd Magdeburg Ertzbiſchoff / Adminiſtrator des Stiffts Halberſtatt / Herman zu Cöln / vnd Richharten zu Trier/ Ertzbiſchoffen/des heiligen Römiſchen Reichs/in Germanien/ Italien / auch Gallien/vnd durch das Königreich Arelaten/ Ertzcantzler / Ludwigen/ Pfaltzgraven bey Rhein/vnd Hertzogen in Ober vnd Nider Baiern/Friederichen/ Hertzogen zu Sachſen/Landgraven in Thüringen/vnd Marggraven zu Meiſſen: vnd Joachim/Marggraven zu Brandenburg/ zu Stettin/Pommern/der Caſſuben vnd Wenden/ Hertzogen/Burggraven zu Nürnberg/vnd Fürſten zu Rügen/des heiligen Römiſchen Reichs Ertztruchſes/Ertzmarſchalck vnd Ertzcammerer/vnſern lieben Freunden/Neven/Oheim vñ Churfürſten/zu der Ehr vnd Würde des Königlichen Römiſchen Namens/vnd Gewalts/erhaben/erhöhet vnd geſetzt ſeyn/deren Wir Vns auch Gott zu Lob/dem heiligen Reich zu Ehren/ vnd vmb der Chriſtenheit vnd Teutſcher Nation/ auch gemeines Nutz willen/ beladen/daß Wir Vns demnach/auß freyem/ gnädigen Willen / mit denſelben vnſern lieben Freunden / Neven/Oheim vnd Churfürſten / dieſer nachfolgenden Artickel/geding vnd pactweiß / vereiniget / die angenommen/ bewilliget / vnd zuhalten zugeſagt haben / alles wiſſentlich in crafft diß Brieffs.

1. Zum erſten/ daß wir in Zeit ſolcher Königlichen Würden/Ampts vnd Regierung/die Chriſtenheit vnd den Stul zu Rom / auch Päpſtliche Heiligkeit/vnd die Kirchen/als derſelben Advocat/in gutem befehl vnd ſchirm haben/ darzu inſonderheit in dem heiligen Reich Fried/Recht vnd Einigkeit pflantzen/ vnd auffrichten/vñ verfügen ſollen vñ wollen/daß die ihren gebührlichen gang/ dem Armen als dem Reichen/gewinnen vnd haben/auch gehalten/vnd denſelben Ordnungen/auch Freyheiten/vnd alten löblichen Herkommen nach / gerichtet werden ſoll.

2. Wir ſollen vnd wollen auch die / ſonderlich vorgemelte Gulden

Bull/

Bull/ Königlichen Landfrieden / vnd andere des heiligen Reichs Ordnung vnd Geſetz/ confirmiren/ ernewern / vnd wo noht dieſelben mit raht Vnſer vnd des heiligen Reichs Churfürſten/ Fürſten vnd andern Ständen/ beſſern/ wie das zu jederzeit des Reichs gelegenheit erfordern wird.

3. Darzu ein löblichs ehrlich Regiment/ mit frommen / annemlichen/ dapffern/ verſtändigen/ redlichen Perſonen Teutſcher Nation / neben etlichen Churfürſten vnd Fürſten/ wie vormahls bedacht / vnd auff der bahn geweſen/ wie zum geſchicklichſten zu bedencken ſeyn mag/ auffrichten vnd ſtellen / damit die Mängel/ Gebrechen/ vnd Beſchwerungen allenthalben im H. Reich abgelegt / reformirt vnd in guten Weſen vnd Ordnung gebracht werden / doch vnſern lieben Ohmen vnd Churfürſten / Pfaltz vnd Sachſen/ an ihren Rechten vnd Freyheiten / wes ſie des Vicariats Ampts halben haben/ vnſchädlich.

4. Vnd in alle weg ſollen vnd wollen wir / die Teutſche Nation / das heilige Römiſche Reich / vnd die Churfürſten / als die vorderſten Glieder deſſelben/ auch andere Fürſten/ Graven/ Herren vnd Stände / bey ihren Hochheiten/ Würden/ Rechten/ Gerechtigkeiten/ Macht vnd Gewalt / jeden nach ſeinem Stand/ vnd Weſen / bleiben laſſen / ohn Vnſer vnd männiglichs Eintrag/ vnd Verhindernus / vnd ihnen darzu ihre Regalien / Oberkeiten/ Freyheiten/ Privilegien/ Pfandſchafften vnd Gerechtigkeiten/ auch Gebrauch vnd gute Gewohnheiten / ſo ſie bißher gehabt haben / oder in übung geweſen ſind/ zu Waſſer vnd zu Land/ in guter beſtändiger form/ ohne alle Weigerung confirmiren/ vnd beſtärigen / ſie auch darbey/ als Römiſcher König / handhaben/ ſchützen vnd ſchirmen ; doch männiglich an ſeinen Rechten vnſchädlichen.

5. Wir laſſen auch zu/ daß die gedachten Sechs Churfürſten / je zu zeiten/ nach vermög der Gulden Bullen / vnd ihrer Gelegenheit / zu ihrer vnd des heiligen Reichs Nohtdurfft / auch ſo ſie beſchwerlich obliegen haben / zuſammen kommen mögen daſſelb zubedencken/ vnd zu berahtſchlagen/ das Wir auch nicht verhindern noch irren / vnd deshalben kein Vngnad noch Widerwillen gegen ihnen/ ſamtlich noch ſonderlich/ ſchöpffen noch empfahen/ ſondern Vns in dem/ vnd andern/ der Gulden Bullen gemäß/ gnädiglich vnd vnverweißlich halten ſollen vnd wollen.

6. Wir ſollen vnd wollen auch / alle vnzimliche Häſſige Bündnuß/ Verſtrickung vnd zuſammenthun der Vnterthanen / des Adels vnd gemeinen Volcks/ auch die Empörung / Auffruhr vnd vngebührlich gewalt gegen den Churfürſten/ Fürſten vnd andern/ fürgenommen/ vnd die hinfüro geſchehen möchten/ auffheben/ abſchaffen / vnd mit ihrer der Churfürſten / Fürſten vnd anderer Ständ raht vnd Hülff daran ſeyn / daß ſolches / wie ſichs gebührt vnd billig iſt/ in künfftigen Zeiten verbotten vnd fürkommen werde.

7. Wir ſollen vnd wollen darzu / für Vns ſelbſt / als Römiſcher König/ in des Reichs Händeln/ auch kein Bündnuß oder Einigung / mit frembder

der Nation / noch ſunſt im Reich machen / wir haben dann zuvor die Sechs Churfürſten deshalben an gelegenen Mahlſtätten zu zimlicher zeit erfordert/ vnd ihren Willen / ſamtlich oder des mehrern theils auß ihnen / in ſolchem erlangt.

8. Was auch die zeit hero einem jeden Churfürſten / Fürſten / Herren / vnd andern / oder Voreltern vnd Vorfahren / Geiſtlich oder Weltlichen Stands/dergeſtalt ohn Recht gewaltiglich genommen / oder abgetrungen/ſollen vnd wollen Wir der Billigkeit/wie ſich in Recht gebühret/ wider zu dem Seinen verhelffen/bey ſolchem auch/ſo viel er recht hat/handhaben / ſchützen vnd ſchirmen/ohn alle verhinderung/aufſhalt oder ſaumnuß.

9. Zu dem/vnd inſonderheit/ſollen vnd wollen Wir dem heiligen Römiſchen Reich / vnd deſſelben zugehörungen / nicht allein ohn wiſſen/willen/ vnd zulaſſen gemeldter Churfürſten ſamtlich / nichts hingeben / verſchreiben/ verpfänden/verſetzen/noch in andere weg vereuſſern oder beſchweren / ſondern Vns auch auffs höchſt bearbeiten/vnd allen möglichen fleiß vnd ernſt fürwenden/das jenige ſo davon kommen / als verfallen Fürſtenthumben / Herrſchafften vnd andere/auch confiſcirt vnd vnconfiſcirte merckliche Güter / die zum theil in anderer frembder Nation Händ vngebührlicher weiß gewachſen / zum fürderlichſten wider darzu bringen / zu*eignen / auch darbey bleiben laſſen/ doch männiglich an ſeinen gegeben Privilegien / Rechten vnd Gerechtigkeiten vnſchädlich.

(* al. zie-
hen.)

10. Vnd ob Wir ſelbſt / oder die Vnſern / ichtes / das dem heiligen Reich zuſtändig / vnd nicht verlihen / noch mit einigem Rechtmäſſigen Titel bekommen were oder würde innen hätten/das ſollen vnd wollen Wir bey Vnſern ſchuldigen vnd gethanen Pflichten / demſelben Reich ohne Verzug auff ihre der Churfürſten geſinnen / wider zuhanden wenden / zuſtellen vnd folgen laſſen.

11. Wir ſollen vnd wollen Vns darzu / in zeit bemeldter Vnſer Regierung / friedlich vnd nachbarlich gegen den anſtoſſenden / vnd Chriſtlichen Gewälten halten/ kein Gezänck/Fehde noch Krieg/in oder auſſerhalb des Reichs/ von deſſelben wegen anfahē/oder vnternemen/noch einig frembd Kriegsvolck ins Reich führen / ohne vorwiſſen / Raht vnd Bewilligung der Reichsſtänd/ zum wenigſten der Sechs Churfürſten: wo wir aber von des Reichs wegen/ oder das heilige Reich angegriffen vnd bekrieget würden/als dann mögen wir vns dagegen aller hülff gebrauchen.

12. Dergleichen ſie / die Churfürſten / vnd andere deſſelbigen Reichs Ständ/ mit den Reichstägen/ Cantzley gelt / Nachreyſen / Aufflagen oder Stewer vnnohtdurfftlich/ vnd ohne redlich vnd dapffer vrſach/nicht beladen/ noch beſchweren/ noch in zugelaſſen nohtdürfftigen Fällen die Stewer / Aufflagen/vnd Reichstäg/ohn wiſſen vnd willen der Sechs Churfürſten/wie obgemeldt

gemeldt/ darzu erfordert/ nicht anſetzen noch ausſchreiben/ vnd ſonderlich keinen Reichstag auſſerhalben des Reichs Teutſcher Nation fürnemen oder ausſchreiben.

13. Wir ſollen vnd wollen auch Unſere Königliche / vnd des Reichs Aempter am Hoff/ vnd ſonſt im Reich/ mit keiner andern Nation / dann gebornen Teutſchen / die nicht nideres Stands noch Weſens / ſonder namhafftige redliche Leut/ von Fürſten/ Graven/ Herren/ von Adel / vñ ſonſt dapffers guten herkommens/ hohen Perſonen beſetzen vnd verſehen/ auch die obbenanten Aempter bey ihren Ehren/ Würden/ Gefällen/ Rechten vnd Gerechtigkeiten bleiben / vnd denſelben nichts entziehen oder einziehen laſſen / in einigen Weg / ſonder Gefährde.

14. Darzu in Schrifften vnd Handlungen des Reichs / kein andere Zungen/ noch Sprach gebrauchen laſſen/ dann die Teutſche / oder Lateiniſche Zungen: Es were dann an Orten / da gemeiniglich ein andere Sprach in übung/ vnd gebrauch ſtünde/ als dann mögen Wir/ vnd die Unſern/ Uns derſelben daſelbſt auch behelffen.

15. Auch die Churfürſten/ Fürſten/ Prælaten/ Graven/ Herren/ vnd den Adel/ auch andere Stände vnd Unterthanen des Reichs mit rechtlichen/ oder gütlichen Tagleiſtungen/ auſſerhalb Teutſcher Nation/ vnd von ihren ordentlichen Richtern nicht tringen / erfordern noch fürbeſcheiden / ſondern ſie alle/ vnd jeden inſonderheit / im Reich/ laut der gulden Bullen / auch wie des H. Reichs Ordnungen/ vnd ander Geſetz vermögen / bleiben laſſen.

16. Vnd als über vnd wider concordata Principum, auch auffgerichte Verträg zwiſchen der Kirchen/ Päpſtlicher Heiligkeit oder dem Stul zu Rom vnd Teutſcher Nation / mit * vnſäglichen Gratien/ Reſcripten/ Annaten der Stifft/ ſo täglich mit manigfältigung/ vnd erhöhung der Officien am Römiſchen Hoff/ auch reformation/ diſpenſation/ vñ in ander Weg/ zu Abbruch der Stifft/ Geiſtlichkeit/ vnd anderen gegeben Freyheiten/ darzu zu Nachtheil Iuris patronatus, vnd den Lehenherren ſtetigs / vnd ohne vnterlaß offentlich gehandelt / derhalben auch vnleidlich vnd verbotten Geſellſchafften vnd Contract/ oder Bündnuß (als Wir bericht) fürgenommen vnd auffgericht werden: Das ſollen vnd wellen Wir / mit Ihr / der Churfürſten/ Fürſten vnd anderer Stänð Raht/ bey vnſerm heiligen Vatter / dem Papſt / vnd Stul zu Rom/ vnſers beſtens Vermögens abwenden/ vnd fürkommen / auch darob vnd daran ſeyn/ daß die vorgemeldten concordata Principum, vnd auffgerichte Verträg / auch Privilegia vnd Freyheiten / gehalten / gehandhabt / denen veſtiglich gelebt vnd nachkommen werde.

* al. vnformlichen

17. Wir ſollen vnd wollen auch die groſſen Geſellſchafften der Kauffleut / Gewerbsleut/ ſo bißhero mit ihrem Gelt regiert / ihres Willens gehandelt

delt/ vnd mit Thewrung dem Reich / deſſen Inwohnern vnd Vnterthanen/ merckliche Schaden/ Nachtheil vnd Beſchwerung * eingeführt/ einführen/ vnd noch täglich thun gebähren/ mit ihrer der Churfürſten / Fürſten / vnd anderer Ständ Raht/wie dem zubegegnen/hievor auch bedacht vnd vorgenommen / aber nicht vollſtreckt worden/ gar * abthun.

* al zugefüget.

* al. bearbeiten.

18. Wir ſollen vnd wollen auch inſonderheit/dieweil Teutſche Nation/ vnd das heilige Römiſche Reich/zu Waſſer vnd Land zum höchſten vor damit beſchweret/ nun hinfür keinen Zoll von newen geben/ noch einigen alten erhöhen/ ohn beſonder Raht/Wiſſen / Willen vnd zulaſſen/ der bemelt ten Sechs Churfürſten/ wie vor vnd offt gemeldt.

19. Vnd demnach etliche Zeit her/die Churfürſten am Rhein/mit viel vnd groſſen Zollfreyungen / über ihre Freyheit vnd herkommen / offtermals durch Fürderungs Brieff / vnd in andere Wege erſucht vnd beſchwert worden/ das ſollen vnd wollen Wir als vnträglich abſtellen/ fürkommen / vnd zumahl nicht verhengen noch zulaſſen / fürter mehr zu üben/ noch zu geſchehen.

20. Vnd inſonderheit ſo ſollen vnd wollen Wir auch/ ob einiger Churfürſt/ Fürſt/ oder ander/ſeiner regalien/Freyheit/Privilegien/ Recht vnd Gerechtigkeit halber/ das bey ihm geſchwächt/ geſchmälert / gemindert / genommen/ entzogen/ bekümmert oder betrübt worden/ mit ſeinem Gegentheil / vnd Widerwertigen zu gebührlichen Rechten kommen / oder fürzufordern vnterſtehen wolt/ oder auch anhängig gemacht hätte / daſſelbe vnd alle andere ordentliche ſchwebende Rechtfertigung nicht verhindern / noch verbieten / ſondern den freyen ſtarcken Lauff laſſen.

21. Wir ſollen vnd wollen auch die Churfürſten/ Fürſten / Prælaten/ Graven/ Herren/vnd andere Ständ des Reichs/ ſelbſt nicht vergewaltigen/ ſolches auch nicht ſchaffen/ noch andern zuthun verhengen / ſondern wo Wir oder iemands anders zu ihnen allen / oder einem inſonderheit zuſprechen hätten/ oder einige Forderung fürnemmen / dieſelben ſampt vnd beſonder / Auffruhr / Zwytracht / vnd andern Vnraht im heiligen Reich zu verhüten/ auch Fried vnd Einigkeit zu erhalten/ zur Verhör vnd gebührlichen Rechten/ ſtellen vnd kommen laſſen/ vnd mit nichten geſtatten / in deren / oder andern Sachen/ darinn ſie ordentlich Recht leiden mögen/vnd des vrbietig ſeyn/ mit Raub/ Nahme/ Brand/ Fehden/ Krieg / oder ander Geſtalt zu beſchädigen/ anzugreiffen oder zu überfallen.

22. Wir ſollen vnd wollen auch fürkommen / vnd keines wegs geſtatten/ daß nun hinfüro hochs oder niders Stands/ Churfürſten/ Fürſten/ oder andere / ohn Vrſach / auch vnverhört / in die Acht oder Oberacht gethan/ bracht vnd ercläret werden / ſondern in ſolchem ordentlicher Proceß vnd des heiligen Römiſchen Reichs vorauffgerichte Satzungen / in dem gehalten vnd vollzogen werden.

23. Vnd

23. Vnd nach dem daſſelb Römiſch Reich / vaſt vnd höchlich in Abnemen vnd geringerung kommen / ſo ſollen vnd wollen Wir / neben andern / die Reichsſtewer der Stätt / vnd andere Gefäll in anderer Perſonen Händ gewachſen vnd verſchrieben / wider zum Reich ziehen / vnd nicht geſtatten / daß ſolches dem Reich vnd gemeinen Nutzen wider Recht vnd alle Billigkeit entzogen werde : Es were dann / daß ſolches mit rechtmäſſiger Bewilligung der * Sechs Churfürſten beſchehen were. *al. Reichs

24. Wann auch Lehen dem Reich / vnd Vns / bey Zeiten Vnſerer Regierung eröffnet / vnd lediglich heimfallen werden / ſo etwas merckliches ertragen / als Fürſtenthumb / Grafſchafften / Herrſchafften / Stätt / vnd dergleichen / die ſollen vnd wollen wir ferner niemand verleihen / ſondern zu Vnterhaltung deß Reichs / vnſer vnd anderer nachkommender König vnd Kaiſer / behalten / einziehen vnd incorporirn / biß ſo lang daſſelbe Reich wider zu Weſen vnd Auffnemen kommt: doch Vns / von wegen aller Vnſer Erbland / vnd ſonſt männiglich / an ſeinen Rechten vnd Freyheiten vnſchädlich.

25. Wo Wir auch mit Raht vnd Hülff der Churfürſten / Fürſten / vnd anderer Stände ichtes gewunnen / überkommen / oder zu Handen bringen / das alles ſollen vnd wollen Wir dem Reich zuwenden vnd zueignen / wo Wir aber in ſolchem ohn der Churfürſten / Fürſten / vnd anderer Ständ wiſſen vnd Willen ichtes vornemen / darinnen ſollen ſie Vns zu helffen vnverbunden ſeyn / vnd wir nicht deſter minder / das ienige / ſo Wir in ſolchem erobert vnd gewunnen hätten / oder würden / vnd dem Reich zuſtünde / dem Reich wider zuſtellen vnd eignen.

26. Wir ſollen vnd wollen auch alles das / ſo durch die zween deß Heiligen Reichs Churfürſten vnd Vicarien / in mitler Zeit / ſo das vacirt / laut der gulden Bullen / vnd nach Vermög des Reichs Ordnungen / gehandelt vnd verliehen / genehme haben / auch confirmiren vnd ratificiren in der allerbeſten vnd beſtändigſten Form / wie ſich daſſelb wol gezimet vnd gebühret.

27. Vnd nach dem im Reich viel Beſchwerung vnd Mängel / der Müntz halben geweſt / vnd noch ſeyn / wollen Wir dieſelben zum förderlichſten / mit Raht der Churfürſten / Fürſten vnd Ständ deß Reichs zu fürkommen / vnd in beſtändlich Ordnung vnd Weſen zu ſtellen / möglichen Fleiß fürwenden.

28. Vnd inſonderheit / ſollen vnd wollen Wir Vns auch keiner ſucceſſion / oder Erbſchafft / deß offternenten Römiſchen Reichs anmaſſen / vnterwinden / noch in ſolcher Geſtalt vnterziehen / oder darnach trachten / auff Vns ſelbſt / Vnſer Erben vnd Nachkommen / oder auff iemand anders vnterſtehen zu wenden / ſondern Wir / dergleichen Vnſer Kinder / Erben vnd Nachkommenden / die gemeldten Churfürſten / ihre Nachkommen / vnd Er-

vnd Erben zu iedlicher zeit bey ihrer freyen Wahl / wie von Alters her auff Sie kommen/die Gulden Bull / Päpſtliche Recht / vnd andere Geſetz oder Freyheiten vermögen/ſo es zu Fällen käm / die Nohtdurfft vnd Gelegenheit erfordern wird/geruhiglichen bleiben/vnd gantz vngetrangt laſſen: wo aber darwider von Jemands geſucht/gethan / oder die Churfürſten in dem getrungen würden/das doch keines wegs ſeyn ſoll / das alles ſoll nichtig ſeyn / vnd darfür gehalten werden.

29. Wir ſollen vnd wollen auch / Vnſern erſten Hoff gen Nürnberg / inmaſſen wie vor Alter im Reich herkommen / anſetzen vnd außſchreiben.

30. Wir ſollen vnd wollen Vns auch / zum bäldeſten es möglich vnd füglich / herauß in das Reich Teutſcher Nation perſönlich fügen / die Römiſche Königliche Cron / wie Vns als erwöhlten Römiſchen König wol ziemt/ empfahen/vnd anders /ſo ſich deshalben gebührt / thun/ auch Vnſer Königlichen Reſidentz / Anweſen vnd Hoffhaltung in dem heiligen Römiſchen Reich Teutſcher Nation/ allen Gliedern/ Ständen vnd Vnterthanen deſſelben zu Ehren/Nutzen vnd Gutem/des mehrer theils / ſo viel möglich/ haben vnd halten ; vnd nachfolgend ſo Wir die Königliche Cron / wie obſteht/ empfangen haben / Vns zum beſten befleiſſigen / die Kaiſerliche Cron auch in ziemlicher gelegener Zeit zum ſchierſten erlangen / vnd Vns in dem allen dermaſſen erzeigen vnd beweiſen/daß Vnſerthalben an aller Möglichkeit/ kein mangel geſpührt vnd vermerckt werden ſoll.

31. Solches alles/ vnd iedes beſonder / wie obſtehet / haben Wir obgemeldter erwöhlter Römiſcher König den gemeldten Churfürſten geredt/ verſprochen / vnd bey Vnſern Königlichen Ehren / Würden vnd Worten / im Namen der Warheit zugeſagt / thun daſſelbe auch hiemit vnd in crafft diß Brieffs/inmaſſen Wir dann des einen leiblichen Aydt zu Gott vnd den Heiligen geſchworen/daſſelbe ſtet/ veſt vnd vnverbrochenlich zuhalten/dem trewlich nachzukommen / darwider nicht zuſeyn/ zuthun / noch zuſchaffen gethan werden/in einige Weiß/ oder Weg/ die möchten erdacht werden.

32. Wir ſollen vnd wollen auch / in dieſer Vnſer Zuſagung / der Gulden Bullen / des Reichs Ordnung / vnd Geſetzen / ſo ietzo gemacht/oder künfftiglich durch Vns / mit ihrer der Churfürſten / vnd Fürſten / auch anderer Ständ des Heiligen Reichs Raht möchten auffgerichtet werden/ zu wider kein Reſcript , oder Mandat / oder ichts anders beſchwerlichs/ vnverhörter Sachen außgehen laſſen / oder zugeſchehen geſtatten / in einiger Weiß oder Weg.

33. Ob aber dieſem/oder andern vorgemelten Articuln / vnd Puncten einigs zu wider erlangt / oder außgehen wird / das alles ſoll crafftlos /todt vnd ab ſeyn/

ab ſeyn/ inmaſſen Wir es auch als dann vnd dann als ietzund hiemit caſſieren/ tödten / vnd abthun / vnd wo noht der begehrenden Partey derhalben nohtdürfftig Vrkund vnd Briefflichen Schein zugeben/die Wir ihnen auch zu geben vnd widerfahren zulaſſen ſchuldig ſeyn ſollen / argen Liſt vnd Gefärd hierinnen außgeſcheiden.

34. Des zu Vrkund / haben Wir dieſer Brieff Sechs / in gleicher form vnd laut gefertiget/vnd mit vnſerm Königlichen anhangenden Inſiegel becräfftiget/vnd ieden obgemeldten Churfürſten einen überantwortet; Geben am dritten Tag des Monats Julii/ nach Chriſti Geburt/ Fünffzehenhundert vnd im Neunzehenden/ Vnſer Reiche / des Römiſchen im Erſten/ vnd der Hiſpaniſchen im Vierten Jahr.

Ad mandatum Regis proprium

Nicol. Ziegler.

Hanc Capitulationem exhibuit Goldaſtus part. 2. der Reichsſatzungen pag. 181.

ANNOTAMENTA
AD CAPITULATIONEM CAROLI V.

AD PROOEMIUM.

Wir.

De hac loquendi formula egi *in iuris publici lib. 4. c. 6. n. 1. & ſeqq.*

Carle der Fünffte.

1. *Inter Imperatores quinque fuerunt Caroli.*
2. *De patria Caroli Magni non conveniunt Autores.*
3. *Carolus Calvus.*
4. *Carolus Craſſus.*
5. *Etiam hi Magni nomen ſibi attribuerunt.*
6. *Carolus IV.*
7. *Carolus V. à Pontifice dictus Maximus.*
8. *Caroli nomen eſt a Germanico* Kerl.
9. *Carolus in Gallia vocatur certa monetæ ſpecies.*
10. *Henrici III iocus.*
11. *Eſt diſtrictus in Gallia, qui dictus Carlingus.*

1. INter Imperatores Romanogermanos quinque omnino reperiuntur Ca-
2. roli. Primus, eſt Carolus Magnus, (Pipini filius) de cuius patria fere hodie, ut olim de Homeri, certatur. Alii Ingelhemium, (quod altero milliari à Moguntia diſtat:) alii Caroloburgum, (quod in Boica, tertio lapide ab urbe Monachio, regia Principum, abeſt.) alii locum non procul Leodio nominant, alii Brabantiam; (*vide Spiegel. in ſchol. ad lib. 8. Ligur. apud Reuber. veter. Scriptor. tom. un. p. 396*) alii, cum Eginhardo, negant natalem terram Caroli certo ſciri poſſe (*Matth. Rader. in Bavaria ſancta, tit. de S. Carolo Magno p. 78.*)
3. Carolus ſecundus eſt, qui cognomento Calvus, mortuo Ludovico ad Impe-
4. rium adſcendit. Carolus tertius appellatus fuit Craſſus. Et ita quidem u-
5. terque populariter; Ipſimet vero, magni ſibi cognomen uſurparunt, ut plane errent qui non ſatis expenſa temporum ſupputatione, repente ad Carolum, Pipini filium, animum adiiciunt, ubi publicis in tabulis, diplomatisve, Magni cognomen legunt. (*Vadianus apud Goldaſt. Alamannicar. rer. tom. 3.*
6. *pag. 73*) Carolus quartus fuit ille, qui auream bullam condidit. Carolus quintus, cui hæc capitulatio, de qua agere incipimus, præſcripta, & cui à
7. Pontifice, Paulo III. anno M. D. XLVII. nomen Maximi attributum dicitur. (*Iacob. Marchantius in deſcript. Flandriæ lib. 3. pag. 324.*) Caroli autem no-
8. men originem à lingua Germanica habet, qua Kerl / quod Carl ſcribi cœpit,

virum

virum ſignificat, (*Goldaſt. tom.* 1. *Alamann. rer. part.* 1. *pag.* 85.) vel magnanimum, & generoſum: (*Iean du Tillet au Recueil des Roys de France, pag. mihi* 10.)
In Gallia, monetæ certa ſpecies Carolus dicitur, quod Caroli Regis nomine 9.
cuſa: unde Henrici III. iocus, quando cum Henrici IV. (tunc Navarræ tan- 10.
tum Regis) copiis ſuas coniunxerat, & à Carolo Duce Mainio ad prælium vocabatur, (*ce ſeroit folie de haſarder un double Henry* (eſt monetæ aureæ ſpecies) *contre un Carolus.* Eſt etiam in Gallia diſtrictus quidam, à Caroli no- 11.
mine dictus Carlingus, quo de ita ſcribit Gotfridus Viterbienſis: (*Chron parte* 17. *pag.* 507.) Pars illa Galliæ, in qua eſt Sequana fluvius, & Ligeris, vocabatur Gaudina. Hanc omnem Carolus Martellus, Francorum belli Dux, ſubiugat, ac perpetuo decreto conſtituit, illam provinciam Gaudinam eo nomine non nominari, ſed Francigenam appellari. In lingua vero Teutonica iuſſit eandem provinciam vocari nomine ſuo Carlingam, & eos homines, nomine ſuo vocari Carlingos, (ſicut à Cæſare Cæſarea dicitur:) quod vocabulum omnes Teutonici usque hodie ſervaverunt. dicunt enim, vado in Carlingam, venio de Carlinga, homo ille Carlingus eſt, & linguam habet Carlingam. Hæc Viterbienſis de tempore ſuo.

Von Gottes Gnaden.

1. *De titulo*, Dei gratia; *remiſſive.*
2. *Idem titulus, nulli magis, quam Regi Galliæ, convenire dicitur.*
3. *Cur Rex Galliæ, in actu coronationis ſua, ipſemet gladium altari impoſitum apprehendat.*
4. *Balſaci dictum.*

Vide quæ ſcripſi de iure publico *d. lib.* 4. *c.* 6. *n.* 18. *& ſeqq. & in addition.* 1.
ad eundem locum. Hunc titulum, *Dei gratia*, præ cæteris optime con- 2.
venire Regi Galliarum, communis Gallorum vox eſt. Non enim poteſtatem ſuam populo acceptam ferre dicitur, (*d. c.* 6. *n.* 21.) nec Pontifici, (*Eſtienne Pasquier des recherch. de la France livr.* 3, *chap.* 17. *pag.* 219.) aut ulli mortalium, ſed immediate unico Deo, (*Bacquet part.* 3. *chap.* 25. *pag.* 80.) ubi addit; (*en ſigne de quoy nos Roys en leur ſacre prennent l' eſpée ſur l' autel, pour monſtrer qu'ils ne tiennent la ſouverainete & puiſſance Royale que de Dieu*) Hoc ut innuant 3.
Reges noſtri, in coronationis ſuæ actu gladium altari impoſitum, ipſi manu ſua apprehendunt. Eodem innixus fundamento Balſac (*en ſon Prince* 4.
chap. 6. *pag.* 90.) ſcripſit, (*que le Roy de France porte la couronne la plus independente, qui ſoit au monde*) Regem Galliæ geſtare coronam maxime independentem inter cæteras univerſi orbis.

Erwöhl-

Erwöhlter.

1. *Imperium Romanogermanicum aliquando ſucceſſorium fuit, poſtea vero factum electitium.*
2. *Et tale adhuc permanſit.*
3. *Moguntini oratio ad Collegas ſuos.*
4. *An Germani, electionem ſucceßioni præferentes, bene ſibi proſpexerint?*
5. *Galli amant ſucceßionem.*
6. *Gallos amaſſe electionem, tradit Hottomannus.*
7. *Liber Hottomanni*, de Francogallia, *à nonnullis atro notatus carbone.*
8. *Communis eſt opinio, Francorum Regnum, in prima & ſecunda Regum familia, fuiſſe ſucceſſorium.*
9. *Eligere, apud veteres autores, aliquando ſignificat declarare & recognoſcere.*
10. *Succeßionem in regnũ aliquando approbari ſuffragiis populi vel procerum.*
11. *Populus Galliæ adhuc interrogatur, an N ſibi Regem eſſe velit.*
12. *Cur hoc fiat?*
13. 14. 15 *Sunt qui Regnum Galliæ non pure hereditarium, ſed legitimum eſſe tradant.*
16 *Quando lege deferri cœperit?*
17. *Quantum interſit inter ſucceßionem hereditariam & legitimam?*
18. *Galli taxant Germanos, ſed male.*
19. *Qua conditione Autor electionem præferat ſucceßioni.*

1. IMperium Romanogermanicum aliquando ſucceſſionis iuri ſubiectum fuit, aliquando electitium factum, quale eſſe aliquot per ſecula hucusque perennavit, ut docui: (*de iure publ. lib. 2. cap. 3.*) hunc enim modum Maiores noſtri, ſtatui quem elegerant, & libertati ſuæ, magis convenire arbitrati ſunt,
2. quam ſucceſſionem. Firmarunt deinde hanc opinionem legibus, & poſteritati commendaverunt, quæ avitæ libertatis memor, & ſuæ cultrix, non ſolum antiquas leges hactenus obſervavit, ſed etiam, ne ab aliis iisdem vis inferretur, cavit, ut in noſtræ capitulationis articulo XXVIII. videre licet, cuius tenor etiam in ſubſequentibus capitulationibus iugiter repetitus fuit. Speci-
3. oſa, ſed aliunde quam è viſceribus ſtatus noſtri, pro electione, qua utimur, petita eſt ratio, annotata à Sabino in deſcriptione electionis Caroli V. (*quæ eſt apud Goldaſt. part. 1. polit. Imperial. tit. 7. pag. 124.*) ubi refert, Moguntinum ad coëlectores ſuos, inter alia dixiſſe: Nulla difficilior deliberatio de ulla re humana incidere poteſt, quam de Imperatore eligendo. Nam cæteri Reges non ſuſtinent hoc ingens onus externa regna propugnandi. Noſter Imperator eligitur, ut ſit dux publici conſilii inter omnes Reges, ut propugnet Italiam, ut tranquillitatem Eccleſiæ præcipue cuſtodiat. Itaque cum tantarum rerum cura Imperatori commiſſa ſit, non, ut in cæteris regnis, naſcuntur ſucceſſores, ſed graviſſimo conſilio conſtitutum eſt, ut iudicio atque autoritate noſtri collegii quæratur ſucceſſor, qui molem tantarum rerum ſuſti-
4 nere poſſit. Verum, *an Germani electionem ſucceßioni præferentes, optimam elegerint partem*, in dubium vocari à nonnullis, notum eſt qua in quæſtione ſuam unicuique ſponſam placere, uſu venire deprehendo. Quod, uti de privatis,

privatis,quæſtionum politicarum arbitris,veriſſimum; ita quoque de nationibus, quarum una ſucceſſionem amat, altera electionem veneratur,certiſſimum eſt. Gallicarum rerum hiſtoriographus ſatis notus, Ioh. Serres (*en l' inventaire de l' hiſtoire de France tom.1.pag.318*)quando de eo tempore,quod Caroli Magni progeniem extinctam ſecutum fuit,loquitur,hoc teſtimonium de nationis ſuæ genio fert; (*les François n' eſtoient pas en moindre pouvoir que les Allemans,pour faire une Republique elective , mais leur humeur les rapporta à cette Royauté hereditaire, ſans laquelle ils ne pourroient ſubſiſter.*)Habebant Galli, æque ac Germani, poteſtatem conſtituendi Rempublicam electitiam , ſed ipſorum ingenium eos reduxit ad hoc regnum hereditarium , ſine quo ſubſiſtere nequirent Placuiſſe tamen etiam aliquando Gallis electionem , mul 6.
tis teſtimoniis firmare conatus eſt Franciſcus Hottomannus in *Francogallia*: (*cap.7.pag.48. & ſeqq.*) at vero celebre ſuum nomen infamaſſe inſolentis 7.
huius tractatus editione, ſcribit Moriſottus (*in Henrico Magno cap.11.p 3?.*)
& Francorum Regnum ſemper ab omni ætate , etiam in prima & ſecunda 8.
Regum ſtirpe,ſucceſſivum ac hereditarium fuiſſe , tradunt magno conſenſu & numero , cum veteres Autores , tum recentes rerum Francicarum Scriptores , quorum non exiguum catalogum exhibet Goldaſtus (*in Seniore lib.3. cap.11.n.1.*) Deceptus fuit Hottomannus, aut decipere voluit alios , veterum 9.
autorum,quos allegat,loquendi formulis, apud quos nonnunquam, *eligere*, ſignificat *declarare*, *aut recognoſcere*: (*Scipion du Pleix tom.2. de l' hiſtoire univerſelle de France pag 33.num.15.*) nec perpendit abſurdum non eſſe,Regnum 10.
eſſe hereditarium,procerum tamen,vel populi ſuffragiis, ſucceſſionem hereditariam quandoque approbatam fuiſſe, (*Cabotius lib. 1.variar. iuris disputat. cap.13.pag.47. Arniſæus de republ. lib.2.cap.2. ſect.3. n.54.& ſeqq.*) Nam in Regnis hereditariis, ſi mos ſit populum aſſentiri,acclamare ſucceſſioni Regum, conſtituere illos,eligere, ſublimare in regnum , non propterea Regnum ſuffragiis obvenit, ſed ſucceſſione,quam approbant ſuffragia, (*Goldaſt.d.l.n.4.*)
Illud ſane adhuc in Gallia uſitatum novimus, quando Regis coronatio publi- 11.
co & ſolemni actu perficitur,antequam Rex iuramento Regno obligatur, ut interrogetur populus circumſtans ab Epiſcopis ; qui Regem elevatum ſede ſua oſtendunt, (*s' ils l' acceptent pour Roy* ,) an hunc pro Rege accipiant?
Quod ſecundùm explicationem Theodori Gothofredi(*au Ceremonial de Fran-* 12.
ce pag.628.)fit, (*non que ceſte acceptation ſe prenne pour election , ayant ce Royaume eſté touſiours hereditaire , & ſucceſſif au plus prochain maſle: mais pour declaration de la ſubmiſſion,obeiſſance & fidelité , qu' ils luy doivent ,comme a leur ſouverain ſeigneur,de l' expreſſe ordonnance de Dieu* :) non quod hæc acceptatio pro electione habeatur , nam hoc Regnum ſemper hereditarium fuit, & ſucceſſione delatum ad proximiorem maſculum;ſed quod eâ fiat declaratio ſubmiſſionis,obedientiæ & fidelitatis,quam Regi debent,tanquam ſupre-

13. mo Domino ſuo, vi expreſſi mandati divini. Qui ſe rem exactius conſiderare putant, Regnum Franciæ, non pure hereditarium, ſed legitimum eſſe tradunt (*Loyſeau livr. 2. des offices, chap. 2. n. 34. La couronne de France n'eſt pas purement hereditaire, ny par teſtament, ny meſme ab inteſtat, ains eſt deferce par la loy du Royaume, au premier prince du ſang*) iure ſanguinis, & citra ius atq; nomen he-
14. redis. Quam opinionem Bodinus quoq; in libris *de Repub.* aliquoties inculcat, (*nempe livr. 1. ch. 9. pag. 179. edit. gallic. & livr. 1. ch. 8. circa f. pag. 60.*) ubi ait: (*le Royaume de France n'eſt point deferé par ſucceſſion paternelle, mais bien en vertu de la loy du Royaume,*) Regnum Franciæ non defertur ſucceſſione paterna,
15. verum virtute legis Regni. In eadem opinione conveniunt etiam Caſſan (*en la recherche des droits du Roy & de la couronne de France livr. 1. chap. 1. pag. 5.*) ac Cobotius: (*d. lib. 1. disput. cap. 13. pag. 52.*) ſed in tempore non conveniunt, quando lege ſucceſſionis (unde legitimam ſucceſſionem vocare ſolent) Re-
16. gnum deferri cœperit. Ille à primis Regni incunabilis hoc factum docet: hic in tertia, quæ adhuc hodie durat, Regum familia cœpiſſe tradit. Quan-
17. tum vero inter ſucceſſionem hereditariam, & legitimam interſit, ſeptem differentiis exponit Cabotius (*d. lib. cap. 14. pag. 53. & ſeqq.*) cui, quod effectus ſucceſſionis legitimæ attinet, iungi poteſt Bret *de la ſouveraineté du Roy livr. 4.*
18. *chap. 9. pag 621.*) Enimvero, hac doctrina Galli regno ſuo bene conſultum dicunt, electionem autem, qua nobis in Imperio caput quærimus, multa ſecum incongrua advexiſſe nonnulli ex iisdem nobis obiiciunt. (*vide me de iure publico lib. 2. c. 3. n. 13.*) At habent domi etiam ipſi incongrua, quæ illis ſuc-
19. ceſſio peperit. Scilicet ſi utrobique ſalus populi pro ſuprema lege obſervaretur, parum intereſſet, an per ſucceſſionis portam intraret, an per ianuam electionis admitteretur Rex, vel Imperator. Quanquam, ſi electionis legibus ſatisfiat, hanc ſucceſſioni ſemper præferendam ducam. Ut maxime enim ſucceſſio Regi, magis tamen Regno, vel Imperio, electio conducit.

Römiſcher König.

1. De nomine Regis Romanorum.
2. Pierre de L'Anere impugnat hoc nomen.
3. Eius tradita examinantur.
4. Titulus Regis Romanorum non vanus eſt & inutilis.
5. Electus in Imperatorem veras Regis notas habet.
6. Habetque poteſtatem in Romanos.
7. Non omnium Regum una & aqualis eſt poteſtas.
8. Regis Romanorum dignitas, & ius ſuccedendi.
9. Imperio Romanogermanico utile eſt habere Regem Romanorum.
10. Regia poteſtas etiam aliis quam Regibus competere poteſt.
11. Reges dicuntur etiam illi, qui ſine poteſtate Regia ſunt.
12. Rex quot Duces ſub ſe habere debeat?
13. Aliorum de hac opinione cenſura.
14. Rex Romanorum multos ſub ſe habet Duces.

Quiſ

15. *Quis dicatur Rex, ſecundum Charles Loyſeau.*
16. *Nota Regis, quæ in Rege Romanorum concurrunt.*
17 *Exercet poteſtatem nomine Imperatoris, & ſuo proprio.*
18. *In quo differat eius poteſtas à poteſtate aliorum Regum.*
19. *Eſt tamen Rex.*
20. *Galli nomine Regis varie abutuntur.*
21. *P. de L'Ancre flagellat Imperium, ſcopis diſſolutis.*
22. *Eius verba referuntur in lingua Gallica.*
23. *Et exprimuntur latine.*
24. *Petri de L'Ancre paradoxon*, Gallos eſſe conſtantiſſimos.
25. *Eius rubrum cum nigro non convenit.*
26. *Germani liberiores quam Galli.*
27. *Rex Galliæ poteſtatem ſuam non habet a populo.*
28. *Galliæ Rex eſt Rex aſinorum.*
29. *Galli ſunt Clitellarii.*
30 *Qui liberiori populo præeſt, præfertur illi qui præeſt minus liberiori*
31 *Franciſcus I. gloriari ſolitus, ſe Reges Galliæ ex ephebis eduxiſſe.*
32. *Senſus huius enunciati.*
33. *Cuius autorem alii faciunt Ludovicum XI*
34. *Ludovicus XI fuit* bon Roy ſed mauvais homme.
35. *Rex Galliæ imponit tributa imperatiue.*
36. 37. *Galli tributis plus ſunt onerati, quam aliæ nationes Chriſtianæ.*
38. *Miſerrima ruſticorum Galliæ conditio.*
39 *Sal in Gallia obtruditur invitis*
40. *Ludovicus XI. mandavit, ut omnes aves, quæ caveis incluſæ, ad ſe mitterentur.*
41. *Magnates Galliæ non poſſunt ducere uxores, nec elocare filias, niſi cum conſenſu Regis.*
42. *Quomodo hoc intelligi debeat.*
43 *Exemplum.*
44. *Principibus Galliæ non permittitur uti titulo*, Dei gratia.
45. *Exceptio.*
46. *Gallicis Principibus non permittitur cudere monetam.*
47. 48. *Magnatum Galliæ conditio hodierna perquam maxime differt ab antiqua.*
49. *Cenſura de Coquille.*
50. *Duces, & Comites Galliæ moderni, non poſſunt comparari cum Ducibus & Comitibus Imperii noſtri.*
51. *Vti nec cum antiquis Ducibus, & Comitibus Galliæ.*
52. 53. *Imperatoris dignitas eſt inter ſeculares ſumma.*
54. *Reſpondetur obiectioni de L'Ancre.*
55. 56. 57. *Non omnes Gallorum Reges in re lanea vixerunt.*
58. *Egerius, & pocodinaro.*
59. *De L'Ancre confundit, quæ erant diſtinguenda.*
60. *Galli coguntur audire illud Regium,* tel eſt noſtre plaiſir.
61. *Iudex Imperatoris illuſtrior eſt, quam Iudex Regis Galliæ.*
62. *Rex Galliæ in propria cauſa non iudicat.*
63. 64 65 *Succubuit aliquando in iudicio.*
66 *Caroli IX exemplum.*
67. *Error de L'Ancre.*
68. 69. 70. 71. *Eidem contradicitur.*
72. *Fridericus Imperator, cur pro iudice elegerit Parlamentum Luſetianum?*
73. *Laudantur eiuſmodi compromiſſa.*
74. *Sed non imminuunt dignitatem.*
75 *Imperatores aliquoties Regibus Galliæ auxilio & opera præſto fuerunt.*
76. *Laus quæ Carolo M. tribuitur, eidem tribuitur ut Germano, non ut Gallo.*
77. *Galli à Francis diſtincti, tanquam victi a victoribus.*
78 *Hæc diſtinctio hodie ceſſat.*
79. 80. *Reges Galliæ fatentur genus ſuum eſſe à Germanis.*
81 *Quis Germanorum primum titulo Regis Romanorum fuerit uſus?*

REx Romanorum hic ſignificat illum, qui mortuo Imperatore electus, 1.
non eum, qui viventi adiunctus: utriſq; autem nomen Regis Romano-

rum competere, docui (*de iure publ lib.2. c.15. n. 1.*) Aculeo Gallico & nomen
2. & rem ipſam petit Pierre de L'Ancre, (*au tableau de l' inconſtance livr. 4. duc. 2. fol. 393. b. Le Roy des Romains, eſtoille avancoureuſe, praſagere & denonciatrice de l' Empire, eſt un tiltre honorable, mais inutile, & n'a en ſoy les vrayes marques d' un Roy; veu qu'il n' a un pareil pouvoir ſur les Romains, dont il porte le tiltre, que les autres Roys ont accouſtumé d'avoir ſur leurs ſubiects.*) Rex Romanorum, ait, ſidus prodromum, præſagiens & denuncians Imperium, eſt titulus honorabilis, ſed nullius utilitatis, nec complectitur veras notas Regis; quandoquidem non habet in Romanos, à quorum nomine appellatur, parem poteſtatem, quam cæteri Reges ſolent habere in ſuos ſubditos.
3. Quo minus autem nos feriat ille aculeus, expendendum venit, adverſarium aut loqui de Rege Romanorum, qui vacante Imperio electus fuit, aut de eo, qui Imperatori in vivis, & ad gubernacula adhuc exiſtenti, adiunctus datur. Si loquitur de illo, inquirendum præterea, quosnam Romanorum nomine intelligat, an ſolos urbem Romam incolentes, an etiam illos, qui olim hac civitate donati, & ſubditi Imperii fuerunt, tunc temporis, quando Imperium in Germanos translatum, aut qui hodie Imperii Romanogermanici membra ſunt? Si loquitur de illo, qui antiqua formula dicebatur electus Rex Romanorum in Imperatorem promovendus, iniurius eſt in Imperatorem, nam ille non eſt alius, quam hic, quem hodie appellamus electum Imperatorem,
4. ad differentiam coronati. Titulus Regis Romanorum, in hoc electo Imperatore non eſt inutilis, quippe præter honorem, quem ei ſuper cæteros apud omnes Chriſtiani orbis incolas conciliat, etiam hoc annexum tenet quod Italia non habere poſſit alium Regem quam hunc Cæſarem; ut Imp. Maximilianus II. Pio IV. P. M. qui Coſinum Medicæum Regio titulo ornare vole-
5. bat, indicavit. Habet præterea veras notas Regis electus Imperator. Eſt enim electus in Regem, coronatus in Regem, dicit ſe Regem, diciturque
6. Rex ab omnibus, etiam à Pontifice Romano, & urbe ipſa. Habet denique eam poteſtatem in Romanos, qualem habuerunt illi, qui Imperium Romanum acquiſiverunt, & in Germanos tranſtulerunt, atque eam in illos exercere poteſt, niſi privilegium, tranſactio, pactum, & eius generis alia obſtent. Quod ſi autem vi oppoſita exercitium legitimum turbetur, vel impediatur, illud poteſtati Regiæ non poteſt, nec debet, fraudi eſſe. Atque hoc non ſolum de urbe Romana, ſed etiam de reliqua Italia intelligi debet, ut & cæteris omnibus, qui Romano Imperio de iure ſubditi eſſe debent. Qui autem de facto ſe ſubtraxerunt, vel ab aliis ſubtracti fuerunt, non magis poteſtatem electi Imperatoris labe afficere poſſunt, quam Regis Galliæ ea Navarreni Regni pars, quam iure ad ſe pertinere affirmat, licet ab alio detineatur. Poteſtas denique ipſa electi Imperatoris talis eſt, qualem eligentes in ipſum conferunt: quæ ſi tam ampla non eſt, quam aliorum nonnullorum Regum,

præ-

præcipue eorum qui in regna ſuccedunt, eſt tamen Regia. Nec enim ex iure gentium, quo Regna condita, (*l. ex hoc iure* 5. *ff. de I. & I.*) æqualis poteſtas unicuique Regum data, vel danda eſt, & fuit, ſed talis qualem populus liber conferre voluit, vel confert: (de devictis gentibus aliud dicendum, illud tamen fere generaliter, quod apud Livium (*l* 5.) legimus, quid ſupereſt quam væ victis?) Hinc licet electus Imperator non abſolutam in Imperii Status, & membra, poteſtatem habeat, non minus tamen Rex eſt, quam abſolutiſſimus quisque Regum: & Rex Galliæ non magis Rex eſt, quam minimarum gentium Rex, nec minus tamen etiam quam Turca, vel alius quispiam qui omnimodam poteſtatem in ſuos habet. Porro, ſi adverſarius loquitur de 8.
Rege Romanorum, qui vivente adhuc Imperatore, & Imperio nondum vacante, eligitur, iterum falſus eſt, quando titulum inutilem, nec veras notas Regias, nec poteſtatem Regiam huic adſcribit. Titulum & rem ſi ſpectemus, neutrum utilitate caret, tam reſpectu perſonæ Regis, quam reſpectu Regni, vel Imperii. Regi titulus honorem & dignitatem maximam confert, ac certiſſimum ſignum eſt ſucceſſoris in Imperio, ſi Imperator vel in fata, vel in requiem, abdicando poteſtatem, ſecedat. (R. A. zu Augſpurg *anno* 1559. 9.
in pr.) Vtilitas Imperii in eo præter alia cernitur, quod vivente Imperatore, ſed impedito, à Rege ſalus Imperii procuratur, atque moriente Imperatore interregni pericula ceſſant. Veras notas Regis, quod attinet, vellem adverſarius eas expreſſiſſet clarius, nam quod de poteſtate urget, regia illa eſſe poteſt, in 10.
hoc vel illo ſubiecto, citra nomen Regis, (ita Birgerius, Dux Sueciæ fuit titulo, poteſtate Rex (*Albertus Cranzius lib.* 5. *Sueciæ c.* 23. *Cabotius lib.* 1. *disput. c.* 7. *fol.* 20.) Ita olim Romæ, Regibus eiectis, duo conſules creati ſunt, quibus Regia poteſtas fuit) non minus quam nomen Regis in aliis ſine poteſtate Regia (*Bodin. de Republ. lib.* 1. *c* 8 *pag.* 137. *Caietan. ad ſummam Thom.* 2. 2. *quæſt.* 11.
4. *artic.* 1.) Fuerunt nonnulli, qui ſcripſerunt, ad Regis ſtatum requiri, ut 12.
ſub ſe, & imperio ſuo habeat quatuor Ducatus, (*Eſtienne Pasquier livre* 2. *des recherches de la France chap.* 11. *fol.* 72. *editionis Lutetianæ de anno* 1596.) vel ut Pierre le Prouſt (*en ſes commentaires ſur les couſtumes du pays de Loudunois tilt.* 6. *article.* 2. *pag* 131.) ſe obſervaſſe dicit, à veteribus annotatum, (*qu'un Roy, pour avoir ceſte qualité doit avoir au moins deux Ducs:*) Regem ut ea qualitate gaudere poſſit, ad minimum debere habere duos Duces. Licet vero idem le Prouſt, diſpenſationi hic locum dari moneat, & Pasquierius inventum hoc 13.
attribuat hominibus otio potius, quam ſcientia claris; nihilo tamen minus, ſi vera eſſent hæc ſomnia, Rex Romanorum etiam hac nota iure meritoque Rex dicitur; quippe quem non duo vel quatuor, ſed magnus Ducum nume- 14.
rus Dominum ſuum clementiſſimum ſalutat & obedientia veneratur. Charles Loyſeau (*au traicté des ſeigneuries chap.* 2. *n.* 76. *p. m.* 29.) definiens Regem 15.
proprie & ſpecifice ita dictum, ait, (*nous appellons Roys les Princes, qui ont plu-*

pluſieurs provinces en leur Eſtat) nos appellamus Reges, eos principes, qui mul-
16. tas provincias ſuo ſtatu complectuntur. Atqui Rex Romanorum, Regnum ſub ſe habet, multis totque provinciis clarum, quotquot ſub Imperatoris Rom. poteſtate ſunt. Meo ſenſu, notæ Regis in Rege Romanorum quamplures concurrunt: eligitur in Regem, nomine Regis ſalutatur, corona Regia, cæteriſque ornamentis Regiis, ſceptro, pomo &c. ornatur.
17. Et ne de poteſtate dubitemus, ubi eam exercet, aliquando exercet non ſolum Imperatoris, ſed etiam ſuo nomine. (R. A. zu Speyer *anno* 1542. §. vnd damit ſolches/ *pag* 262. §. würden ſich aber/ *pag*. 275. §. vnd zu deſto/ *pag*. 276. R. A. zu Nürnberg *anno* 1542. *in pr*. §. vnd damit aber/ *pag*. 285. §. vnd darmit/ *pag*. 286. R. A. zu Augſpurg *anno* 1555. §. vnd ſo abermals/ *pag*. 406. §. vnd nach dem/ *pag*. 414. Cammergerichts Ordnung *de anno* 1555. *in pr*. *p*. 420. & *in fine pag*. 495. R. A. zu Regenſpurg/ *anno* 1557. §. vnd aber diß/ *pag*. 506. *in pr*. R. A. zu Speyer *anno* 1557. §. daß wir demnach/ *pag*. 510. *cum ſimilibus*)
18. Solum hoc illum à cæteris Regibus, hac in parte, diſtinguit, quod poteſtatem non prius, nec amplius exercere poſſit, quam velit Imperator (*artic*. 49. *Capit. Ferd. III*.) non tamen propterea Regum catalogo eximi debet,
19. aut poteſt, cum in liberi populi poteſtate ſit, Regem ſibi eligere, abſolutæ vel conditionatæ poteſtatis. Vnde non ſequitur, Rex Romanorum eam poteſtatem non habet, quam habent alii Reges: ergo Rex non eſt: Sed ſequitur tantum hoc, Rex Romanorum non habet poteſtatem talem qualem Reges alii, ergo ea poteſtate uti non poteſt, qua illi utuntur: quæ illatio, nec Regi, nec illis, qui eum elegerunt, opprobrio eſt, ſed indicat, eos libertate ſua uſos, nec archetypum ullum agnoſcere, ad cuius formam ectypum compo-
20. nere alligati ſint. Nulla in orbe eſt fuitve natio, quæ titulo Regis, etiam ad viliſſima, tanta frequentia abutatur, quam Gallica: hanc potuiſſet, meliori prætextu, corrigere de L'Ancre, quam nos Germanos, qui Regem nominamus eum, qui parum ab Imperatore differt, & poteſtatis Imperatoriæ voto communi ſucceſſor eſt certiſſimus. Sed Momus hic omnia carpit,
21. quæ Gallica non ſunt, potiſſimum tamen ea, quæ nos noſtrumque concernunt Imperatorem & Imperium; quod ſatyrica licentia, ſcopis diſſolutis ita flagellat (*d. lib*. 4. *disc*. 2. *fol*. 394. *L'Empereur, qui ſemble eſtre pour le temporel*
22. *la dignité la plus relevée de toutes, a maintenant ſi peu de pouvoir, & eſt ſi fort bridé par ſes Electeurs, par les Dietes, & par la chambre Imperiale, voire par ſes parents propres, que ſi le Royaume de Boheme n'eſtoit dans la maiſon d'Auſtriche, dans laquelle eſt auſſi maintenant l'Empire, il ſe trouveroit en Allemagne des Ducs auſſi puiſſans que luy. Et comme diſent nos modernes, chaque Electeur peut plus en ſon pays, que l'Empereur en toute l'Allemagne. Car outre pluſieurs prerogatives il eſt loiſible aux Electeurs, ſuivant la neceſſité, & par occaſion, de s'aſſembler à part, & conſulter du bien public ſans que l'Empereur les en puiſſe empeſcher. Voire plu-*

pluſieurs tiennent pour certain, que l' Electeur Palatin peut d' office citer l' Empereur, a comparoir & eſtre a droict devant luy, comme Electeur. Et l' Empereur n'a ce meſme pouvoir ſur ledit Electeur, ſ'il n' eſt ainſi ordonné és Dietes, & comices de l' Empire. Auſſi, les villes Imperiales ſont ſi deſcouſuës, & esloignées l'vne de l' autre, qu' à peine pourroient-elles ſ' entreſecourir. Et neantmoins encores ſont-elles libres, n' en ayant l' Empereur quaſi qu' un tiltre en l'air, & en fumée. Toutes fois, les Allemans ont encore voulu tirer devers eux ce tiltre d' Empereur, preſque comme derniere deſpouille de la grandeur des Romains. Les Aigles, dit Tacite, Dieux peculiers des nations, eſtoient appellés oyſeaux Romains, comme guides & denonciateurs de toute leur bonne fortune: C' eſt pourquoy les Empereurs ont encore voulu retenir ceſte marque, mais ils n'en ont gueres retenu autre choſe que les armoiries; ils ont la plume, mais non l' oyſeau. Ainſi la verité eſt, que le corps de l' Empire eſt demeuré en Allemaigne, les tiltres, le droict d' eslection, les Electeurs, & autres choſes ſemblables, mais la deſignation principale, qui giſt en ce poinct d' eſtre esleu Roy des Romains, le ſacre, le couronnement, depend d' ailleurs, & a encore dependance de Rome, & des ſaincts Peres. Tant y a, que les uns, & les autres ont de tout temps eu affaire de nous, voire ſi tresfort, que ſi parfois les Empereurs ont eu du different avec le Pape, ils ont eſté bien aiſes de venir mendier leur accord en nos Parlemens. Teſmoin l' Empereur Federic ſecond, lequel, ayant quelque different, pour le nom, & tiltre de l' Empire avec Innocent quatrieſme, en l' an 1244 fut bien aiſe, de le remettre au iugement, & arbitre, de ceſte grande compagnie ſouveraine la cour de Parlement de Paris. Que ſi on nous veut mettre au devant, que les Empereurs Romains nous ont autrefois mis le pied ſur la gorge; nous pouvons iuſtement repartir, que nous leur avons rendu leur change. Car Charlemagne, un de nos Rois de France, leur a oſté le ſiege & le tiltre d' Empereur. Que ſi les Allemans l' ont depuis retenu, ils en doivent auſſi remercier nos Rois, par le ſeul moyen deſquels ils le tiennent encor pour le iourd' huy.) Imperator, cuius dignitas videtur inter temporales omnes apicem tenere, hodie 23.
tam exiguam poteſtatem habet, & fræno iniecto adeo ſtricte ab Electoribus, atque à Comitiis, & Camera Imperiali, tenetur, imo à propriis ſuis agnatis, ut niſi Regnum Bohemiæ in Domo Auſtriaca eſſet, in qua etiam nunc Imperium eſt, reperirentur in Germania Duces potentia Imperatori non inferiores. Et ut moderni noſtri dicunt, quilibet Electorũ in ſuis ditionibus plus poteſt, quam Imperator in tota Germania. Eſt enim præter multas prærogativas, Electoribus licitum, vel neceſſitate, vel occaſione oblata, conventus particulares agere, ac ibidem de bono publico conſultare, adeo libere, ut Imperator hoc prohibere nequeat. Imo vero multi pro certo tenent, Electorem Palatinum, officii iure poſſe citare Imperatorem, ut compareat, & reſpondeat coram ipſo, tanquam Electore: cum tamen Imperator eandem poteſtatem in Electorem illum non habeat, niſi ita in Comitiis Imperii conſtituatur.

ſtituatur. Civitates Imperiales quoque adeo ſparſim, & à ſe invicem tam longe diſtantes reperiuntur, ut vix mutuo auxilio occaſio detur: ſunt tamen nihilominus liberæ, & Imperatori quaſi aliud haud relictum, quam titulus in aëre, & fumus. Vt maxime autem hæc ita ſe habeant, Germani tamen voluerunt præterea ad ſe trahere titulum Imperatoris, tanquam ultimas fere exuvias magnitudinis Romanæ. Aquilæ, ut Tacitus ſcribit, à nationibus pro peculiaribus divis habitæ, appellabantur aves Romanæ, ceu ductrices, & nunciæ bonæ fortunæ huius gentis. Hac de cauſa Imperatores hæc ſigna ſibi retinere voluerunt; verum, vix aliud retinuerunt, quam inſignia, plumam tenent non avem. Ita revera comparatum eſt, ut corpus Imperii in Germania permanſerit, tituli, item ius electionis, Electores, & ſimilia alia; ſed deſignatio principalis, quæ conſiſtit in eo, ut quis eligatur in Regem Romanorum, conſecretur, & coronetur, aliunde dependet, & ad huc quidem à Roma & Pontificibus. Vtrique tamen, omni tempore, noſtra ope indiguerunt, in tantum, ut ſi quando inter Imperatores & Pontificem contentiones ortæ, volupe habuerint à noſtris parlamentis emendicare litis compoſitionem. Teſtis huius rei Imp. Fridericus II. qui cum de nomine & titulo Imperii cum Innocentio IV. anno M. CC. XLIV. contenderet, prona voluntate litem arbitrio terminandam obtulit ſupremæ Curiæ Parlamenti Lutetiani. Quod ſi obiiciatur, Imperatores Romanos aliquando nobis victoris iure imperaſſe, recte reſpondere poſſumus, nos illis paria reddidiſſe. Carolus enim Magnus, unus ex noſtris Franciæ Regibus, ſedem & titulum Imperatoris illis abſtulit. Quem ſi Germani poſtea retinuerunt, etiam huius cauſa gratias agere debent Regibus noſtris, quorum ſola mediante opera eundem adhuc tenent. Hactenus ille. Verumenimvero, ne iniquitate ſua ſibi nimium placeat hic Germanomaſtix, examinanda erit ſatyra. Cum Zoilus noſter Petrus Lancreus ſecunda vice tractatum ſuum, (*Le Tableau de l'inconſtance & inſtabilite de toutes choſes*) *Tabulam ſeu imaginem inconſtantiæ & inſtabilitatis omnium rerum*, ederet in lucem, eum integro libro auxit, & inter cæteros quartum eſſe voluit, quo de conſtantia nationum, & quænam ex illis magis aut minus conſtans, variis egit diſcurſibus, eo propoſito, ut parodoxon illud defenderet, Gallos ſuos eſſe magis conſtantes, quam Germanos, Hiſpanos, Italos, Anglos, Venetos, Helvetios; tot enim in theatrum producit. In hoc dum ocupatur, varia, & multa quæ ad rem non pertinent cumulavit. Patet hoc inter cætera, ex contextu, quem modo adduximus. Rubrum enim *ducurſus ſecundi*, cuius ille pars eſt, ita ſe habet: (*Comparaiſon de la France avec l'Empire, & de l'Allemand avec le François, & lequel eſt plus inconſtant?*) Comparatio Galliæ cum Imperio, & Germani cum Gallo, & uter horum inconſtantior? In nigro autem non confert Imperium cum Regno, ſed Imperatoris poteſtatem cum Regia, ſine dubio ſatis ſibi conſcius, ſi libertatem conferre vellet, nationem

Germa.

Germanorum, cuius Imperium eſt, libertate multis paraſangiis anteponendam Gallis, qui ſub regno Regis ſunt. Sed quod directo evitare voluit, per indirectum, & conſequentiam non potuit. Etenim, dum minorem Imperatoris, maiorem vero Regis ſui poteſtatem eſſe, hic & alibi tradit, conſequens eſt, maiorem libertatem Germanos ſibi retinuiſſe, minorem vero Gallis relictam. Quod factum eſſe & fieri inde patet, poſtquam Germani poteſtatem 26.
ſuam, certis ſub reſtrictionibus & limitationibus, in Imperatorem contulerint; ubi Gallorum Rex, non à populo poteſtatem ſuam accipit, ſed, ſucceſ- 27.
ſionis iure, arbiter & moderator Regni ſui eſſe vult. Hanc ob rationem contradictum fuit, nomine Galliarum Regis, cauſarum illi patrono, qui in Parlamento Lutetiano dixerat, populum poteſtatem ſuam in Regem tranſtuliſſe. (*Bodin. de Repub. lib. 6. c. 5. & ego de iure publ. lib. 4. cap. 6. num. 21.*) Ex diſcrimine quoque huius poteſtatis ortum eſt adagium, Imperatorem eſſe Regem 28.
Regum, Galliæ vero Regem eſſe Regem aſinorum, (*Manlius in loc. commun. loco, de magiſtratu, pag. 585. Kirchner. de Repub. diſput. 12. coroll. 8. Paradin de l' hiſtoire de Lyon pag. 656. Barricave en la defenſe de la Monarchie Françoiſe p. 523.*)
Idem etiam pictura expreſſum, quando Gallum cum clitella repræſentarunt. 29.
(*Thevet es vies des hommes illuſtres. livr. 4. ch. 5 pag. 206.*) Nos, ut adverſarii conatum infringamus, ita colligimus; Qui liberiori populo præeſt, præferri me- 30.
rito debet illi, qui minus liberiori præeſt; Is enim exiſtimandus nobilior, quo nobilius habet ſubiectum (*Capicius decis. 27. num. 23. in addit Simon Piſtor. conſil. 12. num 17. vol. 1. Knichen de ſublimi & Regio territorio cap. 1. num. 1 & ſeqq. Nolden de Statu Nobil. cap. 10. n. 21. & alii multi quos ibidem allegat*) Imperator noſter liberiori populo præeſt, quam Rex Galliæ: Ergo. Minoris probatio, partim ex iam dictis inclareſcit, & præterea confirmatur ex ſequentibus. Franciſcus I. ſe Galliæ Reges ex ephebis eduxiſſe, atque à tutorum poteſtate 31.
exemiſſe ſæpe iactabat, (*inquit Belcarius lib. 16. commentar. rer. Gallicar. p. 476. num. 12.*) Illi enim antea maiora negotia, & ad rem Galliarum publicam ſpe- 32.
ctantia, non niſi de Principum conſanguineorum ac duodecim Patriciorum conſilio expedire, nihil à plebe, niſi ex trium ordinum conſenſu, exigere ſolebant: Hic aliam viam ſecutus eſt, quam eius poſteri ingredi potius, quam Regum antiquorum veſtigiis inſiſtere, maluerunt. Quod Belcarius Fran- 33.
ciſco, illud communiter Ludovico XI. ab aliis attribuitur; & ſcribit Coquille (*en l' hiſtoire du pays & Duche de Nivernois p. 243.*) (*le Roy François diſoit, que le Roy Loys XI. avoit mis les Roys de France hors de page, pource qu' il avoit abaiſſé l' authorité des Princes, & aboli le pouvoir des Eſtats, és quels les nouveaux ſubſides devoient eſtre accordés, & n' avoit le Roy droit de les impoſer autrement:*) Franciſcus I. dicebat, Ludovicum XI. Reges Galliæ ſuæ tutelæ feciſſe, ab aliena liberaſſe; quoniam autoritatem Principum depreſſerat, & aboleverat poteſtatem Statuum, quorum conſenſu in publicis comitiis nova tributa

edicebantur, nec Regi erat licitum, ea aliter imponere. Vnde proverbium
34. natum, cuius Coquille (*d.tr.p.244.*) meminit, Regem Ludovicum XI. fuiſſe (*bon Roy, & mauvais homme*) bonum Regem, ſed pravum hominem; & addit, autores proverbii per bonum Regem illum velle intelligi, (*qui à tous ſes commandements, quels qu'ils ſoyent, ſe fait obeir,*) qui hoc efficit, ut omnibus ſuis mandatis, qualia qualia fuerint, præſtetur obedientia. Hinc ceſſare in Gal-
35. lia iamdudum cœpit Cominæi (*lib.5.hiſtor.cap.18.*) ſententia, nulli Regum fas eſſe, (*de mettre un denier ſur ſes ſubiets, ſans octroy & conſentement de ceux qui le doivent payer*) vel teruncium tributi loco ſubditis, ſine ipſorum voluntate, imponere: (*vide Bret de la ſouveraineté du Roy livr.3. chap.7.p.3 6.*) niſi coactam voluntatem pro voluntate intelligamus. Adeo vero iſthæc onera
36. creverunt, ut nulla nominis Chriſtiani natio ſit, quæ tanta ferat, qualia ferunt Gallicæ provinciæ: (*Autor de Stat. relig. & Reipubl. Gallor. part. 4. lib.10.*) quorum numerus tam exceſſivus eſt, ut nomina deficiant, quibus inter ſe discerni poſſint (*Pierre Matthieu en l' hiſtoire de Henry IV. tom.1. livr.2. narrat.3. p.34 & es remarques d' Eſtat p. 45.*) De noſtris, in quibus vivimus, annis, teſtis eſt
37. omni exceptione maior Bret (*de la ſouveraineté du Roy livr. 3. chap. 8. pag. 415.*) ubi ait; (*le peuple de France n' a eſté de long temps ſi miſerable, ny ſi chargé de ſubſides, que maintenant;*) Galliæ populus tanta miſeria longo ab hinc tempore non laboravit, nec tantis tributis oneratus fuit, atque hodie. Et poſtquam
38. de perquam multis, qui à tributis eximuntur, dixiſſet, addit (*tout le faix tombe ſur la populace des champs, qui ne peut plus reſpirer, ſous la peſanteur de tant de charges, & d' impoſitions. & pag.417. les payſans de la campagne accablés de pauvreté, & de diſette, ſont de pire condition que les beſtes, & ne meinent plus qu' une vie pleine de langueur & d' amertume.*) Totum onus imponitur plebi ruſticæ in agris, cui omnis facultas reſpirandi præcluditur, ſub pondere tot onerum & tributorum. Ruri degentes agricolæ, obruti paupertate, & inopia, deterioris conditionis ſunt, quam animalia bruta, nec aliam amplius vitam vi-
39. vunt, quam plenam languore, & amarulentia. Præterea, ſignum imminutæ libertatis etiam illud eſt, quod in nonnullis Galliæ provinciis (*le ſel ſe diſtribuë par impoſt, tellement que l' on contraint d' en acheter par force, bien que l' on n'en aye point de beſoing, & ſi n'eſt-il pas permis de le vendre, ny de le donner à qui que ce ſoit, à peine d' une groſſe amande, Bret d. livr. 3. chap.7. pag. 406.*) ſal diſtribuitur autoritate publica, eo modo, ut licet populares illo minime opus habeant, emere tamen cogantur; nemini autem vendere audeant, vel
40. donare, gravi mulcta in transgreſſores conſtituta. Nec aliud, quam libertatis defectum ſapit, quod Ludovicus XI. Galliæ Rex, anno M.CCCC.LXVIII. proclamare mandavit, (*que tous les oyſeaux qui eſtoient en cages, comme pies, geays, & choutetes, luy fuſſent apportés à Amboiſe: ceux qui avoient charge de cette commiſſion, ſe devoient informer de ce, que chasque oyſeau ſçavoit dire, & où*

il avoit

il avoit eſté pris & appris. P. Matthieu de l'hiſtoire de Louys XI. livr.5.pag.212. lit.nn.) ut omnes aves, quæ caveis incluſæ cuſtodiebantur, ut picæ, graculi, monedulæ, Ambaſiam ad ſe mitterentur. Quibus Regii huius præcepti executio commiſſa erat, habebant in mandatis, ut inquirerent, quid quæque avis
ſciret dicere, ubi capta, & edocta. Ad maiora autem referri debent, quod 41.
nulli Galliæ magnatum liceat ſibi matrimonio ſociam thori adſciſcere, ſuo pro arbitrio, nec filias elocare cui velit, ſed utroque caſu conſenſu Regis ante
omnia opus habeat. Hoc, ſive generaliter, ut nonnulli annotarunt, ſive de 42.
eo caſu, quo cum exteris matrimonium contrahere, aut illis ſuam progeniem elocare in animo habent, intelligamus (*vide Bret.d.tr.livr.1.chap.8. p.58. Pierre Matthieu en l'hiſtoire de Louys XI. livr.1.num.14 pag.32. André du Cheſne livr.18.de l'hiſtoire d'Angleterre p. 1098. lit. C. le Mercure François tom. 12. pag. 281.*) utroque tamen caſu, quicquid utilitatis fingant alii, frænum libertati iniectum eſt, (quod fieri non debuit. *Vasquius controverſ.lib.1.cap.17. num. 9.*)
quale Germaniæ principes nunquam admiſerunt. Duriſſimum ſane eſt 43.
quod legimus, (*tom.3.hiſtor.Eccleſiaſt. Bzoviana, opera Mateneſii addito lib. 13. p.236.num.3.*) Philippum Pulchrum, Regem Galliarum, poſtquam intellexiſſet, Guidonem Dampetræ, Comitem Flandriæ, filiam ſuam Philippam Eduardo Anglo deſpondiſſe, puellam ad ſe vocaſſe, venientem carceri mancipaſſe, viginti eius pediſequas ſtrangulatas proiici in Sequanam, triginta viros claros, eam comitatos, ſuſpendio interimi iuſſiſſe. Porro noſtri Imperii
principes, phraſi, *Dei Gratia*, libere utuntur. In Gallia vero, ſi quis princi- 44.
pum eo uti velit, ſcire debet ſe criminis læſæ maieſtatis reum futurum, (*Bret.
d.tr.livr.1.chap.2.p.12. Ærodius lib.7.rer. iudicat cap.9.*) niſi primogenitus Re- 45.
gis, hoc eſt, Delphinus ſit, (*Loyſ.au des ordres chap.7.num.40.*) vel Epiſcopalis ordinis, (*Le Mercure François tom.2.p.313.& tom.10.p.524.& 528. ubi huius rei exempla leguntur, ex quibus tamen, an totum ordinem hoc iure uti, colligere liceat,
adhuc ſubſiſto.*) Monetæ cudendæ facultatem, in auro & argento, Imperii 46.
noſtri Principes libere exercent, & quod admiratur Bret, (*d.tr.livr.2.chap.10. p.247.*) nomine ac inſigniis ſuis illuſtrant: In Gallia monetandi ius nulli reliquum eſt, à ſolo enim Rege exercetur. (*Bret.d.tr.livr.2.chap.10. per totum*)
Quantum mutata Galliæ magnatum conditio ab antiqua ſit, ſufficiat audire 47.
Coquille; (*en l'hiſtoire du pays & Duché de Nivernois p.121.ubi ait:*) *entre le droit Royal, qui eſt d'exercer iuſtice par droit patrimonial, furent concedés, & accordés, au Ducs, Comtes, & pluſieurs autres, grands & amples pouvoirs, comme de faire monnoye, dreſſer armées, & faire guerres les uns aux autres, pour la defenſe de leur honneur, & de leurs droits, admortir heritages au proufit des Egliſes, & lieux pitoyables, permettre aux non nobles de tenir fiefs nobles, donner graces, & remiſſions, donner privileges, & faire ſtatuts aux villes, communautés & meſtiers; le droit de lever peages, par eau & par terre, ſur les marchandiſes paſſantes par*

leurs deſtroits: à la charge toutesfois, de faire garder lesdits deſtroits à l'honneur du Seigneur ſuperieur, & indemnités des paſſans: octroy & drois de foires, & marchés, avoir les gardes des Egliſes, donner permiſſion de faire fortereſſes, & clorre villes.) Præter Regale exercendi iuſtitiam iure patrimoniali, conceſſa & data fuerunt Ducibus, Comitibus, & multis aliis, magna & egregia iura; nempe cudendi monetam, colligendi exercitum, & bella gerendi inter ſeſe, pro defenſione honoris & iuris ſui; prædiis & fundis emortuæ manus codicillos dandi, in utilitatem Eccleſiarum, & locorum miſerabilium, permittendi ignobilibus facultatem habendi feuda nobilia, remittendi delicta, & concedendi noxarum gratiam, concedendi privilegia, & dandi ſtatuta civitatibus, communitatibus & ſodalitiis artificum, ius exigendi vectigalia, in terra atque fluminibus ſui territorii, propter merces quæ transveherentur, eo tamen cum onere, ut itinera tuta conſtituerent, in honorem Domini ſuperioris, & ſecuritatē transeuntium, ius dandi, & habendi nundinas, & mercatus, ius tutelare in Eccleſias, poteſtatem concedendi licentiam muniendorum locorum, conſtruendi fortalitia, & muris circumdandi civitates. Habuerunt hæc olim
48. magnates Galliæ, & uſi illis ſunt, ad tempora usque Ludovici Sancti: poſtea vero autoritas & poteſtas eorum, ut docet idem Coquille (*d. tr. p.* 124) (*a eſté abaiſſée, diminuee, & plumée peu a peu*) imminuta & deplumata paulatim fuit, magno Regis & Regni malo: quod idem Autor (*d. l.*) ita explicat; (*ceux qui*
49. *ont eſte autheurs pour abaiſſer ainſi les droits des Princes & Seigneurs, ont eſte mauvais ſerviteurs du Roy & de la couronne. Car les Princes & grands, auxquels hereditairement tels droicts appartenoient, avoient plus de ſoing, & de reſpect de honneur à bien faire, & ſoulager les ſubiects, que ne peuvent avoir les officiers mercenaires, qui par argent, ou faveur acheptée, viennent aux eſtats de iudicature, & autres Royaux, donnans grande ſuſpicion dés leur entrée esdites charges, que le zele de iuſtice n'eſt pas originairement en leur cœur, en tant qu'ils y viennent par argent, & quand ils parlent de la conſervation des droits du Roy, c'eſt en effect pour les droicts & proufits de leurs bourſes, qui croiſſent quand plus de cauſes arrivent à leur attellier. &c. L'experience a faict cognoiſtre, que la France a flori en proſperité, tant que les Princes, & les grands ont eſte en authorite, & a diminué depuis le temps qu'on a commencé à dire, que les Roys de France eſtoient hors de page.)* Illi, qui autores fuerunt, ut iura Principum & dynaſtarum hoc modo imminuerentur, male conſuluerunt Regi, atque Regno. Etenim, Principes, & magnates, quib⁹ ea iura erant hereditaria, magis erant ſolliciti, ut bene & decenter agerent, nec populum & ſubditos gravarent, quam ſunt, aut eſſe poſſunt, officiarii mercenarii, qui aut pretio, aut emto favore perveniunt ad officia iudicialia, vel alia à Rege dependentia; ac ſtatim ab eo tempore, quo ad hæc accedunt, ſuſpicandi cauſam dant, ſtudium iuſtitiæ in ipſorum corde radices non egiſſe, poſtquā pecunia ad ea ſibi aditum parant: ac quando loquuntur de conſervatione iurium Regis, in effectu anxii ſunt de iure, & utilitate crumenæ ſuæ, quæ eo ma-

gis creſcit&repletur,quo plura negotia ad officinam ſuam trahunt. Experientia teſtatum fecit, Galliam proſperitate floruiſſe, quouſque Principes, & magnates integræ autoritatis fuerunt: è contrario vero proſperitatem eius imminutam fuiſſe, poſtquam cœptum fuit dici, Reges Galliæ in viros transiiſſe. Sed ne diutius his immoremur, placet hunc articulum, de differentia, quæ eſt in- 50.
ter poteſtatem Ducum & Comitum Imperii noſtri, ac Regni Galliæ, finire teſtimonio de Charles Loyſeau (*au traicté des ſeigneuries chap. 5. n. 69. p. 75.*) (*Les Duches, & Comtés, que nous avons à preſent en France, ſont du tout differents de ces anciens Duchés, & Comtes, qui ont eſte reunis à la couronne: differents auſſi de ceux, qui ſont maintenant en Italie, & en Allemaigne. & qui voudroit argumenter & tirer des conſequences des uns aux autres, ſe tromperoit entierement. Bref, les noſtres d' a preſent n' ont plus autre remarque, ou participation de ſouveraineté, fors qu' ils ont retenu la couronne au timbre de leurs armoiries.*) Ducatus & Comi- 51.
tatus, quos hodie habemus in Gallia, in totum differunt ab illis antiquis Ducatibus, & Comitatibus, qui cum corona uniti ſunt. Differunt etiam ab illis, qui nunc in Italia, aut in Germania exiſtunt. Vnde qui ab his ad illos, & vice verſa, argumentum ducere vellet, toto erraret cœlo, ac ſeipſum deciperet. Breviter, noſtri moderni Ducatus, & Comitatus, nulla amplius nota alia ſuperioritatis conſpicui ſunt, quam, quod in galea inſigniorum ſuorum, adhuc pictam exhibent coronam. Cæterum quod de L' Ancre de Imperato- 52.
re ſcribit, videri iſtam dignitatem inter ſeculares ſummam, ita ſe habet, quod non tantum talis videatur, ſed ſit etiam revera, (*ut docui de iure publico lib. 2. cap. 7. num. 25. & ſeqq.*) & recte Bodinus, (*livr. 2. de la Repub. chap. 6. pag. 326.*) (*on ne ſçauroit faire a l' Empereur tant d' honneur, que la maieſté du ſainct Empire, duquel il eſt chef, merite:*) non poteſt ſufficiens honor Imperatori exhiberi, qualem maieſtas ſacri Imperii, cuius ille caput eſt, meretur. Nec male de 53.
la Nouë (*au discours 22. p. m. 557.*) (*La puiſſance de l' Empereur n' eſt pas maintenant conforme au tiltre, qu' il porte, mais la ſacree dignité, dont il eſt reveſtu, doit eſtre en grande reverence à tous les potentats Chreſtiens*) poteſtas Imperatoris hodie titulo conformis non eſt, quem obtinet; ſed ſacra illa dignitas, qua circumdatur, in magna reverentia haberi debet ab omnibus magnatib⁹ Chriſtianis. Non diffitemur Bohemiam Imperatoribus, tanquam ſuis Regibus, hacte- 54.
nus non fuiſſe nullo compendio, & ornamento; at ſi citra eandem fuiſſet, non minus tamen poteſtas Imperatoris ſuperaſſet, maximi Ducis in Imperio poteſtatē: illa n. in totum Imperium extenditur, hæc in partem. Aut ſi inde Imperatorē minus potentem dicimus, quod tantis latifundiis, quam alius ex Imperii Statib⁹, non ſit dotatus; confundimus in Imperatore reſpectus, quibus modo ut Imperator, ſive caput, modo ut Dux, vel Comes, ac membrum Imperii, & huius vel illius diſtrictus Dominus, conſideratur. Hoc largior, Imperatores hactenus, ubi Reges Bohemiæ, & magnarum ditionum ſimul Domini fuerunt, in ſplendorem dignitatis ſuæ, etiam alios reditus

quam quos ab Imperio habuerunt, impendiſſe; Si his caruiſſent, nec ordinarii Imperii proventus ſuffeciſſent, quis dubitet ad extraordinarias collationes deveniendum fuiſſe. Nec vero Galliæ Reges ipſos, ſive propria ex culpa, ſive aliunde id natum, ſemper in re lauta fuiſſe, ab ipſis Gallis accepi-
55. mus. (*vide Bodinum de Repub. lib. 6. cap. 2. p. 1042. & ſeq.*) Caroli VII. fortuna ea erat (*qu'il n' avoit que faire de ſçavants cuiſiniers, tels qu' eſtoient ceux des Romains; car on le trouvoit, non avec trois ou quatre plats, comme Charlemagne, mais avec un potage d' une queuë de mouton, & des poulets roſtis, pour tout ſervice.*) quæ non habebat opus exquiſitis coquis, quales fuerunt apud Romanos: pro tota enim cœna habebat, non tres aut quatuor cibos, ut Carolus Magnus habuiſſe dicitur, ſed iuſculum ex cauda vervecis coctum, & pullos gallinaceos aſſatos. (*Pierre Matthieu livr. 1. de l' hiſtoire de Louys XI. num. 20. pag. 43.*) Henricus III. in Regni comitiis, anno M. D. LXXVI. Blœſiis (*ut verba ſonant de Taix, és memoires des affaires du Clergé de France pag. 84. fut veſtu fort richement, & toutesfois d' un petit manteau, & non grand ny Royal, mais bien de drap d' or, doublé de toile d' argent, & paſſamenté de paſſaments d' or, ſi richement, que on diſoit, que ſur ledit manteau, & ſur le pourpoint, & chauſſes de meſme, y en avoit quatre mille aulnes:*) erat ſplendide veſtitus, ſed pallio utebatur breviori, non longo & regio, facto ex panno aureo, & intus duplicato panno argenteo, extus ornato aureis ſegmentis adeo abunde, ut diceretur, pallii hunc ornatum, ut & thoracis, atque caligarum, conſtare ex quatuor mille ulnis ſegmentorum aureorum: Domi tamen (*eodem de Taix d. tr. p. 69. teſte*) (*eſtoit en extreme neceſſité, & n' avoit le plus ſouvent ſa cuiſine preſte, ny ſon bois, ny ſa chandelle, ny ſes autres menuës neceſſités:*) magna laborabat indigentia, & ut plurimum culinam habebat vacuam, atque carebat foco, candelis, aliisque re-
57. bus neceſſariis. Anno M. D. LXXXVIII. idem Henricus III. (*ſi Pleixio hiſtorico regio fidem non denegamus, in hiſtoria Henrici III. p. 260. num. 25.*) fuit (*en une neceſſité ſi extreme, que les pourvoyeurs, par faute de payement du paſſé, refuſoient de luy fournir des vivres, & ſes muſiciens de chanter:*) adeo inops, ut proviſores annonæ, propter non ſoluta pretia rerum, iam in aula conſumtarum, negarent ſubminiſtrare amplius cibaria, & Muſici ob defectum ſalarii, nol-
58. lent ulterius modulari. Vnde abunde patet, non minori iure Regi Franciæ *Egerii* nomen latinum aliquando competiiſſe, quam *Pocodinarii* Italicum, Imp. Maximiliano attributum fuiſſe, refert Vicentius Lupanus (*lib. 3. de magiſtrat. Franc. tit. talea.*)

59. Porro, quæ de L'Ancre de poteſtate Electorum congeſſit, quanquam vera ſient recto ſenſu, peſſima tamen cohærentia laborant. Poteſtatem ſingulorum, cum illa quæ univerſis eſt, male commiſcet. Vnicuique enim horum maiorem poteſtatem adſcribit in ſuos, quam Imperatori in totam Germaniam: ubi autem ad probationem deflectit, collegii ius, hoc eſt, omnium

urget

aget. Quale vero illud, vel ſingulorum vel omnium, ſit, ex publicis Imperii
noſtri legibus eſt, quę libertatem membris ſuis conſervatam volunt; ubi con-
tra in Gallia, ad ſervitutem, aut cæcum obſequium, omnia prona ſunt,
dum audire coguntur duram illam vocem: (*car tel eſt noſtre plaiſir.*) quo-
niam ita nobis placet. Quomodo Elector Palatinus iudex Imperatoris ſit, 60.
expoſui (*in tr. de iur. public. lib.3. cap.9. num.23. & ſeqq.*) Quantum vero hic
iudex illuſtrior ſit, quam Parlamenti Gallici præſes, vel alius, qui Regi ius di- 61.
cit, nemo ignorat. Gallorum Reges nunquam ius ſibi dicunt in re propria, 62.
ſed totum, quicquid eſt, iudicibus, quaſi inter privatos, committunt; adeo ut
Principem & à ſubditis ſuperari in iure controverſo contingat ſæpius, (*hoc do-*
cet Mornacius ad l. un. C. ne quis in ſua cauſa iudicet) De eodem argumento e-
gregia annotavit Louys d'Orleans; (*és ouvertures des Parlemens chap.4. p. 52.*
& ſeqq.) & teſtibus, Bodino (*livr.1. de la Republique chap.8. circa fin.*) ac Bou-
chel, (*au threſor du droit François tom.3. p.* 410.) (*Charles VII. par l' arreſt du* 63.
Parlement l'an M.CCCC.XLVI. *fut condamné de ſouffrir, qu' on coupaſt les bois qu' il*
avoit prés la ville de Paris, pour l' uſage du public en general, & de chacun en parti-
culier: & qui plus eſt, le prix luy fut taxé par l' arreſt, ce qu'on ne feroit pas à un parti-
culier) Carolus VII. ſententia in Parlaméto lata A. M.CCCC.XLVI. fuit coactus
permittere, ut ſylva, quam prope Lutetiam habebat, cæderetur propter uſum
publicum, vel uniuscuiusque privati. Et quod plus eſt, pretium ſententia
illa denominatum, in quo Rex deterioris conditionis fuit, quam privati eſſe 64.
ſolent. Eiusdem farinæ quoque eſt, quod adverſarius noſter de L'Ancre
(*livr.2. des princes disc.1. num.8. p.415.*) refert: *Le Roy, par un arreſt de la cour du* 65.
Parlement de Paris de l' an M.CC.LXVI. *fut condamné payer à ſon Curé la diſme*
des fruicts de ſon iardin. Et par un autre, de l' an M.CCCC.XIX. *le Roy fut de-*
bouté, des lettres de reſtitutiō, qu' il avoit impetrées, pour couvrir certains defauts,
qu' on avoit obtenus contre luy.) Rex ſententia Parlamenti Lutetiani, anno
M.CC.LXVI. fuit condemnatus, ſolvere decimas fructuum horti ſui paro-
cho ſuo. Et alia ſententia, lata an. M.CCCC.XIX. literæ reſtitutionis, quas Rex 66.
impetraverat, ut eremodicium evitaret, inſuperhabitæ, atque reiectæ fuerunt.
Deniq; Autor *des Verités Françoiſes* (*part.3. p.692.*) nos docet, Carolum IX. a-
liquando comparuiſſe coram duobus Notariis (*du Chaſtelet, tout ainſi que le* 67.
moindre de ſes ſujets) comitii Lutetiani, eodem modo, quo ſolent etiam mini-
mi ſubditi Regis. Illud à veritate alienum eſt, Imperatorem non poſſe iudi-
cis partes in Electorem Palatinum exercere, niſi in comitiis id ſtatuatur fieri.
Qui iuris publici Imperii noſtri gnari ſunt, norunt, in quibus cauſis Impera-
toris iurisdictio in Electores, aliosque Imperii Status, ſit, quam ab initio regi- 68.
minis ſui nanciſcitur; ea ſi forte in comitiis prorogetur, vel extendatur, utro-
bique liberi conſenſus argumentum eſt. Civitates Imperiales ſparſim licet
per Imperium ſitæ ſint, ut vires ſuas difficulter mutuum in auxilium poſſint

peratoris

contrahere, liberas tamen eſſe, verum eſt; ſed falſum, & inconſequens, Im-
69. ratoris proinde titulum in aëre, vel fumo, ſubſiſtere. Liberæ illæ ſunt à iu-
go, non vero ab obedientia; ac titulus Imperatoris, iuxtaque eius poteſtas in
& apud easdem realis eſt, quousque Imperator realem Imperii curam gerit.
70. Titulus Imperatoris Germanis merito competit, quoniam ad eos Imperium
urbis transiit. Aquila quoque citra notam ab illis uſurpatur, qui eam boni
augurii avem ſibi deſponderunt, licet non tam magna dote, ut olim, prædi-
71. tam. Hodierni Imperii, & corpus & anima, Germanorum eſt; coronatio
Romana in additamentum ornatus accedere poteſt, ad eſſe rei nihilum facit.
Pontifices & Imperatores aliquando ſimul, aliquando ſeparatim arbitros
differentiarum elegiſſe Parlamenta Galliæ, non infitemur, ab iisdem vero e-
mendicaſſe litium compoſitionem, hyperbolicum eſt. Federicum Impera-
72. torem ſeſe olim iudicio Parlamenti Lutetiani permiſiſſe, reiecto in iudicem
Romano Pontifice, ſcribit Mornacius (*ad l. 1. ff. de ſenator. allegans Fabrum ad C. de ſumma Trinitat. & fide Cathol. & Molin. in pr. ſtyli curiæ parlam. & in præfat. ad conſuetud. Pariſ. n. 36.*) Charondas quoque (*livr. 4. des reſponſes du droit François reſp. 16. p. 91.*) idem adducens exemplum, addit; *Nous liſons de l'Empereur Federic, qui ſe ſeroit ſoubmis au iugement du Roy de France, & de ſon Parlement, de pluſieurs differents qu'il avoit avec le Pape Innocent quatrieſme.* Neuter horum de mendicatione quicquam exprimit, in arbitraria ſubmiſſione conveniunt. Huius autem cauſa fuit, fama, quę de integritate Parlamenti, in ſententiis ferendis, melioris orbis partem impleverat, cuius ductum, non ſolum Federicus Imperator, ſed etiam plures alii ſecuti ſunt, (*ut idem Charondas lib. 2. antiquitatum Franciæ, pluribus teſtatum facit.*) Commendatur ille
73. modus, rem ad arbitrium, vel compromiſſum deducendi, inter illos qui communem iudicem nullum habent, & variis exemplis illuſtratur ab Hugone Grotio (*de iur. belli & pacis lib 2. cap. 23. num. 2. & in annot. ad verbum compro-*
74. *miſſum*) Quando autem hoc agitur, dignitas utriusque ſuo in gradu immota perſiſtit, nec dum minori arbitrium defertur, dignitas compromittentium deliquium patitur; ut inde non habeat de L'Ancre, quod Regem ſuum
75. Imperatori præferat. Amico officium Rex exhibuit, gratitudinem pro præmio tulit. Nec vero hoc exemplo evincit adverſarius, ſemper Imperatores Regum Galliæ opera indiguiſſe. Eget omnis amicus amico, ſed non ſemper; viciſſitudinaria hæc eſt indigentia, accipit officium, qui modo dedit. Arnolphus Imperator, Carolo Simplici, Regi Galliæ, ſuppetias tulit contra Nortmannos. (*Lebeman. Chron. Spirenſ. lib. 3. cap. 48. pag. 262.*) Ludovicus, Rex Galliæ petiit ab Imp. Othone Magno auxilia, contra rebelles ſubditos: Otho duxit exercitum in Galliam, ſedavit tumultus, & compeſcuit rebelles. (*H. Mutius lib. 13. Chron. German. apud Piſtorium tom. 2 German. ſcriptor. p. 100.*) Galliam diſſidentem vehementer, Fridericus (Barbaroſſa) compoſuit (*Mu-*

tius

tius Chron. German. lib. 18. p. 143.) Carolus IV. electus Imperator Philippo Re-
gi Galliæ ſuppetias & auxilium ipſe præſens tulit contra Regem Angliæ. (*Mu-
tius l. Chron. Germ. lib. 24 pag. 242.*) Idem Carolus, una cum filio Wences-
lao, iter fecit in Galliam, anno M. CCC. LXXVIII. (*pour faire la paix entre les
Roys de France, & d' Angleterre. Tillet en la Chronique abregée des Roys de France
fol. 68 b. edition. Lutetiana de anno 1586.*) pacis inter Gallum & Anglum con-
ſtituendæ cauſa. Sigiſmundus quoque (*en perſonne ſe pena fort, de pacifier les
dicts Roys*) (*Tillet au recueil des traictés d' entre les Roys de France & d' Angleter-
re fol. 111. b.*) ut eosdem Reges amicos redderet, præſens multum laboris ſum-
ſit. Ejus generis alia, hiſtoriarum ſuppeditat lectio; unde proverbio hic
locus erit, manus manum lavat. Porro quod Carolo Magno attribuitur, 76.
non Gallis in laudem, ſed Germanis potiſſimum cedit, qui Francorum
ſub nomine Galliam ſuperarunt, & ſuo ex ſanguine Reges dederunt victis.
Factum hinc, ut Carolus Germano ſanguine prognatus, Germano-
rumque Rex, Imperium non in Gallos, ſed in Germanos transtulerit. Gra-
tias quas propterea illi dicimus, Germano perſolvimus, non Gallo. Accu- 77.
rata aliquandiu, poſt devictos Gallos à Germanis, qui Francos ſe nomina-
bant, inter utramque gentem diſtinctio fuit, & diſcrimen magnum, quale
ferè eſſe ſolet inter victorem, & victum; inter nobilem & plebeium. (*Coquille
ſur les couſtumes des Nivernois tit. des fiefs in pr. p. 92*) deſiit autem poſtea ob- 78.
ſervari diſtinctio (*Loyſeau des Seigneuries chap. 8. n. 16.*) ut hodie ſi non impoſ-
ſibile, ſaltem perdifficile ſit probare, à quo ſtipite, Gallone, an Germano, Ti-
tius originem habeat. Reges tamen adhuc conſtanter affirmant, genus ſuum 79.
à Germanis eſſe. Ita Franciſcus I. in literis ad Electores ac Principes, Schmal-
caldiani fœderis ſocios, Farræ anno M. D. XXXVII. X. Cal. Iun perſcriptis:
(*teſte Goldaſto in replicat. pro Imperio cap. 9. pag. 86.* Scire vos opinor, ait, viri
ampliſſimi, gentem quidem Germanicam (ex qua velut ſtirpe genus meum
duci, non ſolum libenter profiteor, ſed magno etiam in honore pono) tan-
ta neceſſitudine ſemper cum Francica coniunctam fuiſſe, ut maiores noſtri
utramque fere pro una eademque gente habendam cenſuerint. Geminum 80.
huic eſt, quod legati Henrici II. Gallorum Regis. anno M. D. LIX. in Comitiis
Auguſtanis (ut ex actis patet) coram Cæſare & Statibus Imperii perorantes,
dixerunt; Reges noſtros à Germanis originem traxiſſe, non tantum non eru-
beſcimus, verum etiam propemodum gloriamur. Eosdem Imperii veſtri, & or-
dinum autores facile cognoſcitis; ita quibus ortum dediſtis, maximæ dignita-
tis ornamenta accepta refertis. Et hæc ſunt quæ hac vice Lancreo repone-
re operæ pretium duxi; ſed à diverticulo ad ordinarium tramitem redeundo,
ſi quis ex me quærat, *quinam ex Germanis primum nomine Regis Romanorũ uſus
fuerit?* eum remittam ad Goldaſtum, qui, (*in replicat. pro Imperio c. 36. p. 368.*) 81.
Primus omnium, quod ſciam, inquit, Conradus ſeſe Romanorum Regem,

ante Romanorum inaugurationem ſcripſit, cum priores cuncti anteceſſores eius, ſimpliciter tantum Reges ſecundum quandam excellentiam dicerentur. In privilegiis Archiepiſcopi Hammaburgenſis (*fol.*277.) legitur: Chunradus, divina favente clementia Romanorum Rex ſecundus; & in calce: anno Dominicæ incarnationis M. C. XLV. indict. VIII. regnante Chunrado Romano Rege ſecundo. Is igitur hoc nomine contentus, quia veſtigii santeceſſorum ſuorum territus, exemplum metuebat, Romana pro coronatione conſequenda proficiſci neglexit. Qua autem autoritate factum, ut id nominis ſibi aſſumſerit, nusquam à me lectum eſt, niſi quia videtur, in Senatu Imperii, ſive procerum comitiis, decretum fuiſſe, ut Imperatorio nomini æquivaleret; hoc eſt, ut electus à principibus, Rex Romanorum vocaretur, & plenitudinem poteſtatis Imperialis, in Germania, Gallia, Italia, & ipſa urbe Romana haberet, etiamſi neceſſitate publica urgente Romam accedere non quiret.

Ertzhertzog zu Oeſterreich.

1. Archiducis titulus antepoſitus Regio.
2. Cur hoc factum?
3. De titulis domus Auſtriacæ; remiſſive.
4. Domus Auſtriacæ incrementum potius à matrimoniis habuit, quam ab armis.
5. Antiquitus Imperatores utebantur titulis gentium a ſe devictarum.
6. 7. 8. Iuſtinianus ea in re exceſſivus.
9. Hi tituli receſſerunt ab aula, & adulatorie Carolo V. iterum tribui cœperunt.
10. 11. 12. Variatum in titulis à Romano-germanis Imperatoribus.

1. HÆc diſpoſitio titulorum, cum communi & ordinaria, qua Carolus uſus fuit, non convenit. Archiducalem enim Regio præponit; quod etiam factum deprehendimus in literis, quibus Electores Carolo electionem inti-
2. marunt (*extant apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *pag.*97.) Vtrumque inde eſſe arbitror, quod Electores voluerint innuere, ſe Carolum, ut Archiducali ex familia Germaniæ ortum (Gebornen Ertzhertzogen/ ut dictæ literæ Electo-
3. rum ſonant) in Regem Romanum elegiſſe. De pleriſque autem huius familiæ titulis videri poſſunt, quæ ſcripſimus de iure publ. (*lib.* 5. *c.* 2. *n.* 11. & *ſeqq.* & *in additionibus ad d. c. n.* 21.) Quibus ſolum nunc addimus, quod Char-
4. ron (*en l' hiſtoire univerſelle p.*1006.) ſcribit: (*les princes de la famille d' Auſtriche, ſont parvenus à une puiſſante grandeur, non tant par les armes, que par mariages; dont certain Allemand a pris occaſion de dire, que leur puiſſance avoit eſte par eux acquiſe, avec la lance de chair.*) Principes domus Auſtriacæ, ad magnam potentiam opesque pervenerunt, non tam armis, quam matrimoniis; unde quidam ex Germanis occaſionem nactus eſt dicere, Auſtriacos ad culmen potentiæ perveniſſe ope lanceæ carnalis. Quodſi verum amamus dicere, modus acquirendi regna & provincias per matrimonium, tanto innocentior eſt & humanior illis acquirendi modis, qui fiunt per lanceam ferro armatam,

tam, quanto baſia ſuaviora ſunt verberibus, amor violentia, & liberorum procreatio præſtantior hominum ſtrage.

Nunc, antequam ad alia calamum applicemus, hac occaſione, de titulis, & eorum uſu antiquo ac novo, Imperatores vel Reges Romanos quantum attinet, annotari meretur: Antiquitus moris fuiſſe, ut Imperatores devictarum à ſe nationum, gentium, ac provinciarum nomina, in titulos honoris ſui referrent. Inter exempla notiſſimum eſt Imperatoris Iuſtiniani, qui in libris iuris ſui, & variis inſcriptionibus, eundem obſervavit morem, ſed non ſine magno exceſſu. Cuius cauſa, Theodebertus, Rex orientalis Franciæ, eidem bellum inferre paravit, totius Germaniæ ac Pannoniæ populos ad id invitans, miſſis ad ſingulos legatis, quorum oratio fuit, non ferendum, Iuſtinianum eorum nominibus, tanquam devictarum à ſe gentium, gloriari: (*Papirius Maßonius annal. lib. 1. pag. 37.*) Petr. Gregorius Tholoſanus (*lib. 6. de Repub. c. 11. n. 14.*) putat, hunc titulorum numerum, Iuſtiniani libris iuris civilis, ex adulatione Triboniani, viri aſtutiſſimi, & aliorum, adſcriptum eſſe: ac notat Gothofredus (*ad l. 2. §. 2. C. de offic. praef praetor. Afric. lit. l.*) Iuſtinianum hac in re contraria ſcripſiſſe. Quando vero mos ille antiquus ab aula receſſerit, nondum obſervavi; at tempore Caroli V. Imperatoris noſtri, adulationis ſtudium hac in re iterum emicuiſſe, inde patet, quod Gallicus, Germanicus, Saxonicus, Aſiaticus, Africanus, Indicus, &c. à multis appellatus fuiſſe ſcribitur. (*Guilielmus Zenocarus à Scavvenberg de Republica, vita, moribus &c. quinti Caroli lib. 2. p. 20.*) Tranſlato Imperio in Germanos, non unam & conſtantem ſemper titulorum formam fuiſſe, ab Hermanno Conringio (*libro de Germanorum Romano Imperio cap. 12. p. 106.*) obſervatum legimus. Tempus fuiſſe monet ille, quo Reges ſtatim à coronatione Romana Imperatores Romani audierint, reliquorum Regnorum nulla facta mentione: quaſi ille titulus abſorpſerit alios minores; forte quod aut ſimplicitas, aut procul faſtu magnanimitas, illa tempeſtate non ferret cumulum titulorum: nomen autem Cæſareum ea ætate adeo haberetur magnificum, ut adiicere quidquam videretur inderens. Conſtare, eos nec adieciſſe titulos Ducatuum, & Comitatuum, quos tamen una cum Regia, & Imperatoria dignitate poſſederint. Primum Fridericum II. videri, præter Cæſareum nomen, Siciliæ & Hieroſolymæ titulum uſurpaſſe, Süevici tamen Ducatus titulo non adiecto. Eum imitatum, centum & quinginta fere annis poſt, Carolum IV. & Romanorum Imperatorem ſemper Auguſtum, & Bohemiæ Regem voluiſſe dici. Eius filium Sigiſmundum, & Imperatorem, & Hungariæ & Bohemiæ Regem audiviſſe. Fridericum III. non multo poſt adieciſſe plurima, propter Ducatus, Comitatus, & alias provincias ſibi ſubditas, Germanici licet Imperii feuda eſſent. hunc morem ab eo usque tempore invaluiſſe. Primum Maximilianum, Regem etiam Germaniæ voluiſſe dici. Hactenus Conringius: cui

quod de Friderico II. monuit, obiici poſſe videtur, iam ante Fridericum, Henricum VI. ſe Romanorum Imperatorem & Regem Siciliæ ſcripſiſſe, ut apud Goldaſtum (*inter ſtatuta & reſcripta Imper. pag. 71.*) videre eſt.

Bekennen offentlich / vnd thun kund allermänniglich.

ARrigite hic aures, quotquot eſtis, qui iuris publici cognitionem aulæ reſervatis, & in archivis Principum, quaſi in vinculis, habuiſtis illa, quæ Imperator omnibus nota eſſe voluit, notaque eſſe debent, quoniam publicam ſalutem attinent.

Auß Schickung deß Allmächtigen.

QVi cæcam fortunam omnium humanarum actionum gubernatricem conſtituunt, minus Chriſtiane ſentiunt: Et ſi illud eſſet, fruſtra de Spiritu ſancto, ante electionem Romanorum Regis invocando, lex lata; fruſtra adiutorii divini, in iuramento Electorum, mentio facta fuiſſet. (*A. B. c. 2. §. 1. & 2.*)

In kurtz vergangenen Tagen.

MAximilianus Imp. moritur die XII. Ian. anno M. D. XIX. Electores conveniunt Francofurti, eligendi Regis Roman. cauſa, eodem anno, menſe Iunio; iurant. XVII die. Ab iisdem eligitur Carolus die XXVIII. eiusdem menſis. Poſtridie rurſus conveniunt, & deliberatur de Capitulatione, quæ Carolo præſcribenda. Diſceptatur hac de re per aliquot dies; ubi demum conventum, perſcriptæ leges Moguntiam, ad Caroli legatos mittuntur. Hi Capitulationem nomine & mandato Caroli die III Iulii eiusdem anni acceptant; Carolus autem eorundem acceptationem ratam habet an. M. D XX. ante Aquisgranenſem coronationem. Formula ratihabitionis, ut à Goldaſto (*part. 2.* der Reichsſatzungen *pag. 186.*) exhibetur, hæc eſt:

WIr Carl ꝛc. Bekennen vnd thun kund offentlich mit dieſem Brieff/ als in dem nechſtverſchienen fünffzehenhunderten vnd neunzehenden Jahr/ nach vnſer Wahl zum Römiſchen König/ die Hochwürdigſten/ Ehrwürdigen/ Hochgebornen/ Fürſten/ Mattheus der H. Röm. Kirchen/ tituli S. Angeli, Diacon Cardinalis, vnd Ertzbiſchoff zu Saltzburg/ Friderich Pfaltzgrav bey Rhein/ Hertzog in Bayern/ Caſimir Marggrav zu Brandenburg ꝛc. Eberhard Biſchoff zu Lüttich/ Hertzog zu Bullien/ vnd Grav zu Loß/ Bernhard Biſchoff zu Trient/ Henrich Grav zu Naſſaw/ vnſere lieben Freund/ Oheimen vnd Andächtigen; Auch die Wolgebornen/ vnd Edlen/ vnſer Rähte vnd lieben getrewen/ Maximilian von Bergen/ Herr zu Sibenbergen/ Cyprian von Serentein/ vnſer Tyroliſcher Cantzler/ Paulus

von Arnnßdorff/ Jacob Villinger/ Niclaus Zigler/ vnd Johanns Renner/ nach Vermögen Vnſers/ Ihnen derohalben vnter vnſerm Inſigel zugeſtelten völligen Gewalts/ als Vnſer Commiſſarien vnd Gewalthaber/ ſich mit den hochwürdigſten vnd würdigen/ auch hochgebornen Fürſten/ Herrn Albrechten der H. Röm. Kirchen/ Tituls S. Chryſogoni/ Prieſter Cardinal/ zu Maintz vnd Magdeburg Ertzbiſchoffen/ Adminiſtratorn des Stiffts Halberſtatt/ Reichharten zu Trier/ vnd Herman zu Cöln/ Ertzbiſchoffen/ deß H. Röm. Reichs durch Germanien/ Italien vnd Gallien/ vnd das Königreich Arelat/ Ertzcantzler/ Ludwigen Pfaltzgraven beym Rhein/ vnd Hertzog in Bayern/ Friderichen Hertzogen zu Sachſen/ Landgraven in Thüringen vnd Marggraven zu Meiſſen/ vnnd Joachim Marggraven zu Brandenburg/ zu Stettin/ Pommern/ der Caſſuben vñ Wenden Hertzogen/ Burggraven zu Nürnberg/ vnd Fürſten zu Rügen/ des H. Röm. Reichs Ertztruchſes/ Ertzmarſchalck vnd Ertzcämmerer/ vnſern lieben Freunden/ Neven/ Oheimen vnd Churfürſten/ Gott dem Allmächtigen zu Lob/ dem H. Reich zu Ehren/ vnd vmb gemeines Nutzens willen/ etlicher Articel Geding vnd Pactsweis/ in vnſerm Namen/ vnd an vnſer ſtatt vereinigt/ bewilligt/ vertragen/ angenommen vnd zuhalten/ zugeſagt haben/ wie die alle in ein offen Form geſtellt/ vnd ihnen vnter Vnſerm Namen vnd angehengten Inſigel übergeben ſeyn/ alſo lautent:

Wir Carl der Fünffte/ von Gottes Gnaden erwöhlter Römiſcher König/ Ertzhertzog zu Oeſterreich/ ꝛc. der datum ſteht am dritten Tag des Monats Julii/ nach Chriſti Geburt/ Fünffzehenhundert vnd im Neunzehenden/ Vnſer Reich/ des Römiſchen im Erſten/ vnd der Hiſpaniſchen im vierten Jahren. Vnd aber gedachte Vnſer Commiſſarien vnd Gewalthaber/ darneben berührten Vnſern Freunden/ Neven/ Oheimen/ vnd Churfürſten/ Zuſage gethan/ daß Wir dieſelbigen Articel/ ſo Wir herauß in das heilig Römiſche Reich kommen/ perſönlich ernewen/ vnd mit Vnſerm Aid beſtetten vnd becräfftigen ſollen/ ꝛc. Daß Wir denſelbigen nach jetzo in Vnſer Ankunfft in Teutſche Nation, vor empfangener Königlichen Crönung/ alle vnd jede Punct vnd Articel/ davon obgemeldt/ wie die durch dieſelben Vnſer verordnete Commiſſarien/ vnd Gewalthaber/ mit berührten Vnſern Freunden/ Neven/ vnd Oheimen/ den Churfürſten/ berhedingt/ bewilligt vnd angenommen/ auch in Vnſerm Namen vnd Siegel außgangen/ vnd Ihnen vbergeben ſein/ auß freyem gnädigen Willen jetzo von newem bewilligt/ angenom̃en/ vnd zuhalten/ darzu auch ſonſt alles das zuthun/ das Vns als Römiſchen König gebürt/ zu Gott vnd den Heiligen geſchworen haben/ vnd thun das hiemit wiſſentlich/ in crafft dis Brieffs/ alle arge Liſt vnd Gefehrde hierin gäntzlich außgeſcheiden. Des zu Vrkund haben Wir Vnſer Inſigel an dieſen Brieff thun hencken/ der geben iſt ꝛc.

Durch die Wahl.

1. *Carolus V. notum facit Franciſco Galliæ Regi, ſe ambire Imperium.*
2. *Franciſci reſponſum.*
3. *Relatio de Coquille.*
4. *Autoris opinio.*
5. *Franciſcus amator ſexus fœminei.*
6. *Cur Carolus ambierit Imperium?*
7. 8. *Cur Franciſcus?*
9. *Quibus mediis?*
10. *Promiſſa Caroli.*
11. 12. *An Carolus aliquid dederit Electoribus?*
13. *Oratio Chiĝrii ad Fridericum Comitem Palatinum.*
14. *Reſponſio Friderici.*
15. *Colonienſis exigit pecuniam promiſſã.*
16. 17. *Saxo oblatam pecuniam reſpuit, teſtibus Sleidano & Eraſmo.*
18. *Peracta electione quid commodi ſenſerit?*
19. *Quidque ipſius miniſtri?*
20. *Nomine xeniorum.*
21. *Electores licite accipiunt xenia.*
22. *Ante Carolum IV. pro xeniis, Electoribus ſolvenda erant 4500. libræ argenti*
23. *Quod aurea bulla non fuit immutatum.*
24. *Quas donationes aurea bulla prohibeat.*
25. *Imperialis dignitas non eſt venalis.*
26. *Georgii Regis Bohemiæ conatus.*
27. *Quos Electores ſibi favere opinatus fuerit Franciſcus?*
28. *Quatenus Trevirenſis partes Franciſci tenuerit.*
29. *Quid factum ſit à Brandeburgenſi.*
30. *Mors Gouffierii, Franciſci ſpem conturbavit.*
31. *Carolus fortunam habuit propitiam.*
32. *Rationes cur Carolus in Imperatorem electus; remiſſive.*
33. *Theveti opinio.*
34. *Opinio Bodini.*
35. *Electorum placitum.*
36. *Nullum ex Regibus Franciæ, familiæ Capetiorum, præter unum Franciſcum, ambiiſſe Imperium, docet Pleixius.*
37. *Sed refutatur exemplo Philippi.*
38. *Cur Henricus IV. noluerit adſpirare ad Imperium.*
39. *Theveti opinio.*
40. *Pleixius ridetur*
41. *Franciſcus Carolo fit infenſus.*
42. *Sed Carolus eſt innocens.*
43. *Franciſci dictum.*
44. *Tota Francia Carolo contraria.*
45. 46. 47. 48. 49. 51. *Pericla quæ Carolus in Francia ſubiit.*
50. *Quo ſtrategemate Carolus evaſerit periculum.*
52. *Bella inter Carolum & Franciſcum.*
53. *Franciſcus capitur ad Ticinum.*
54. *Domum redux recuſat implere promiſſa.*
55. 56. *Caroli querela.*
57. *Reſponſio Caroli ad literas legati Regis Franciæ.*
58. *Franciſci literæ, quibus Carolum provocat ad duellum.*
59. *Caroli reſponſio, & acceptatio duelli.*
60. *Carolus promtus eſt in admittendo audiendove Heroldo Franciſci.*
61. *Franciſcus non æque, in admittendo & audiendo Heroldo Caroli.*
62. *Vnde Galli ignari quid actum, Caroli famam vellicant.*
63. *Franciſci verba ad Heroldum Caroli.*
64. *Heroldi reſponſio.*
65. *Heroldorum privilegium.*
66. *Cur Franciſcus Heroldum Caroli noluerit audire?*
67. *Franciſcus, non Carolus protraxit duellum.*
68. *Pleixius excuſat Franciſcum.*
69. *Examinatur hæc excuſatio & reiicitur.*
70. *Carolus fecit quod debuit.*
71. *Alterum membrum excuſationis Pleixianæ.*
72. *An Franciſcus fuerit obligatus implere ea quæ Carolo promiſerat? rationes negativæ.*

73. *Ratio-*

73 *Rationes pro affirmativa, remiſſive.*
74 *Caroli propoſitum.*
75. *Compoſitio litis, facta* Cameraci, *à Gallis non probe obſervata.*
76 *Fraus, autore Prateo Cancellario Galliæ, commiſſa in pecunia quæ Carolo ſolvenda.*
77. *Ludovici Sancti fides in ſolvendo Saracenis lytro.*
78. *Carolus Romæ apud Pontificem denuo mentionem facit duelli.*
79. 80. 81. 82. *Conditiones duelli.*
83. *Non facta tamen fuit provocatio.*
84. *Franciſci litera ad Pontificem.*
85. *Franciſcus fœdus init cum Turca, contra iuramentum, quod præſtitit tunc, quando fuit coronatus.*
86. *Belcarii iudicium de hoc fœdere.*
87. *Ducis Veneti ſermo ad Henricum II I.*
88. *Monlucii iudicium.*
89 *Quid Status Imperii ſenſerint de hoc fœdere.*

MOrtuo Maximiliano Cæſare, Carolus, Hiſpaniæ Rex, ad ambiendum 1.
Imperium, à Civrio, Naſſavioque, præcipuis conſiliariis, qui eum in Hiſpaniam ſecuti fuerant, ſtimulatus, cum noſſet eandem dignitatem Franciſcum I. Galliæ Regem quoque ambire, oſtenſionis vitandæ cauſa, animi ſui propoſitum illi curavit ſignificari. Ad hoc Franciſcum reſpondiſſe ferunt, 2.
conatum Caroli nihilo magis ſibi diſplicere, quam ſi virginem unam ambo deperirent: proinde pergeret bonis avibus; Deum, feliciorem adiuturum. ita Guilielmus Zenocarus à Scavvenberg (*de vita Caroli V. lib. 1. p. 37.*) Sed Coquille (*en l' hiſtoire du pays & Duche de Nivernois pag. 205*) Franciſcum in 3.
familiari colloquio, poſtquam Carolus iam electus, dixiſſe refert, (*que l' Empereur n' en devoit eſtre meſcontent, non plus que quand il avient, que deux ieunes Gentilshommes ſont amoureux d' une dame, ils n' entrent en faſcherie, & ne laiſſent de monſtrer bon viſage l' un à l' autre.* Et addit; *cette comparaiſon ſembloit trop baſſe pour ſi haut ſubiect*:) Imperatorem non debere ægre ferre quod competitorem habuiſſet. Nam etſi par nobilium iuvenum, eandem puellam ambiat, & pro amaſia colat, non inde odio laxare habenas, aut vultu animi alienationem monſtrare. Verum hæc comparatio videbatur ſublimitati rei ſubiectæ non ſatis convenire. Fortaſſe non errabimus nos, ſi credamus, Franciſcum, quod ante electionem Carolo reſponderat, poſt eam ad familiares repetiiſſe. Cenſuram vero, quam propterea paſſus eſt à Coquille, noſtram non facimus, novimus tamen, Franciſcum, ut erat amori in fœmineum ſexum non leviter deditus, ſimilitudines, ab exercitio ſuo deſumtas, ſæpe graviſſimis negotiis applicaſſe, indeque etiam ſymbolum habuiſſe, Salamandram, cum inſcriptione, *mi nutriſco & ardo*: imitatus Petrarcham, qui iisdem in cantione ſua, quæ incipit, *ben mi credea*, uſus fuit.
4.
5.

Quemadmodum autem, Carolum ad ambiendum Imperium ſtimulabant Conſiliarii, exiſtimantes, ad ſtabilimentum rerum Domini ſui pertinere, 6.
ut Cæſar deſignaretur: (*Zenocarus d. l.*) Ita nec Franciſco deerat appetitus, re- 7.
bus ſuis eodem modo conſulendi, quem ne nimius videatur, ſpecioſe excuſant Galli. Thevet (*en la vie des hommes illuſtres livr. 5. ch. 62. p. 408.*) ſcribit:

(*François*

8. (*François I. fut en bransle de ſe rendre competiteur , à Charles d' Auſtriche, pour aſpirer à l' Empire, où il avoit eſté appellé , par aucuns des Electeurs de l' Empire, l' an* M. D. XIX. & paulo poſt : *Ce n' eſt pas envie qu' il euſt tenir l' Empire , qui ſe faiſoit ainſi pourchaſſer, à l' obtenir, mais ayant receu la ſemonce des Electeurs, il ne pouvoit moins faire, que de ſe mettre en devoir de la priſe, comme honorable. Ioint, qu' il ſcavoit le peril où eſtoient ſes affaires lors , & quand Charles pourroit mettre le pied en l' eſtrier Imperial , & ne ſe ſoucioit à qui ceſte dignité fuſt donnée, pourveu que ce ne fuſt à Charles, qui luy donneroit beaucoup de peine en Italie, auſſi toſt que ſa puiſſance auroit prins accroiſſement.*) Franciſcus I. nutabat animo , an fieret competitor Caroli Auſtriaci , in ambiendo Imperio , ad quod vocatus erat à nonnullis ex Electoribus, anno M. D. XIX. Non erat deſiderium , quo ducebatur obtinendi Imperii, quod ita ambiebat , ſed poſtquam ab Electoribus ad hoc invitatus, vel vocatus fuerat, non poterat aliud agere, quam proſequi honeſtam prædam. Perpendebat inſuper periculum , cui res ſuæ tunc ſubiectæ, & ſubiicerentur amplius, ſi Carolus Imperio potiretur. Non angebatur, cuicunq; hæc dignitas obveniret, modo non Carolo ; à quo quid aliud expectare poterat, quam negotium ipſi faceſſiturum in Italia, ut primum potentia augeretur. Fides penes autorem ſit : multi ſane fuerunt & adhuc ſunt in ea opinione, Franciſcum motu proprio , & utilitatis ſuæ, non publicæ

9. cauſa, ſtudioſe ad Imperium contendiſſe. Franciſcus magnis pollicitationibus Electorum gratiam ſibi conciliare ſtudebat, & Helvetios quoque , ut intercederent, ſollicitabat. Palatino ducenta millia coronatorum , ſingulis annis, ſi Rex fieret , promiſiſſe dicitur, Saxoni & Brandenburgico ferme totidem , Moguntino & Colonienſi ingentem ſummam , conſiliariis quoque & illis, qui apud Electores autoritate valebant, ut negotium promoverent, ſpes remunerationis facta : (*Hubertus Thomas Leodius de vita Friderici II. Palatini lib. 5. p. m. 76.*) An in anteceſſum , vel arrhæ loco , quicquam alicui datum fuerit, diſtinctim non memini me legiſſe ; Franciſcum tamen auri vim maximam, ut ſui haberetur ratio , profudiſſe , ſcribit Sleidanus (*de ſtatu Relig. & Reipub. lib. 1 fol mihi 20.*) Conſtat etiam , Electores ab Helvetiis admonitos, ne eligerent Franciſcum. (*Goldaſt.* in Reichshandlungen *pag.* 100. *Sleidan. d.*

10. *lib. 1. f. 15.*) Carolus , cum machinationes competitoris ſui haberet compertas, Friderico Comiti Palatino, quem ſciebat magno apud Electores in favore eſſe, offerebat Viceregium munus in Regno Neapolitano, monebatque, nulli parceret pecuniæ, daret, elargiretur, effunderet, ut electionem promoveret,

11. ſe ſuppeditaturum eâ affatim (*Hub. Thom. Leodius d. l.*) An quicquam factum, Sleidanus (*d. l.*) ſe affirmare non poſſe, ſcribit : Autor vero, qui ſcripſit *Le Conſeiller d' Eſtat* (*part. 3 cap. 3. pag.* 490.) affirmat, Electoribus data ducenta mil-

12. lia ſcutatorum , *deux cens mil eſcus.* Et graviter Thuanus , (*hiſtoriar. lib. 1. ad annum* M. D. XIX.) ſuffragatorum venales ſententias fuiſſe conſtans fama fuit,

fuit, magnaque invidia Septemviri laborarunt, quod ab utroque Principe accepta ingenti pecunia, ac præcipue à Franciſci miniſtris, tamen Carolo, ac non potius cuivis ex ſuo collegio, Imperatoriam dignitatem adiudicaſſent.
Ex Huberto quoque (*d. l. p. 77.*) diſcimus, Dominum de Chivris Friderico 13.
Palatino, qui ab Electoribus in Hiſpaniam miſſus fuerat, ad electum Romanorum Regem, non ſine bile obieciſſe: Attuliſti nobis decretum, maxima pecunia noſtra emtum, quam ſi in alios uſus potius convertiſſemus, longe maior inde nobis emerſiſſet commoditas. Quid enim habet tuum Germanicum Imperium, præter inanes titulos, & vanæ gloriæ nomen? quid innumeris ſumtibus, infinitisque laboribus retinendum, ſine ullius unquam fructus perceptione convenit? Huic Fridericus reſpondit: Siquidem, Chivris, 14.
tam nihili facitis ſacrum Imperium Romanum, cur toties ſcripſiſtis, admonuiſtis, rogaſtis, ut nullis impenſis, nulli pecuniæ parceretur, donec, quod tantopere ambiebatis, conſequeremini, aſſecutum non flocci faciatis? Age, pœniteat vos facti ſumtus, reſtituite inanes titulos Imperii, & vanæ gloriæ (ut appellas) nomen, & efficiam, ut vobis veſtra pecunia cum maximo fœnore reſtituatur. Legimus quoque apud eundem Hubertum 15.
(*d. tr. lib.* 8. *pag.* 51.) Electorem Colonienſem ad comitia, electionis cauſa Coloniæ indicta, anno M. D. XXX. venire noluiſſe, niſi ſibi & ſuis conſiliariis ſatisfieret de penſionibus & donariis, promiſſis in electione Imperatoris Caroli. De cæteris Electoribus ſolidi nihil habeo: ad ſolius Friderici Saxoniæ 16.
Electoris laudem pertinet, quod annotavit Sleidanus (*d. lib.* 1. *fol.* 19. *b.*) eum oblatam magnam pecuniæ vim, à legatis Caroli, reieciſſe, & ſuis, ne vel teruncium acciperent, mandaſſe. Ita ſuccincte, pro more ſuo, Sleidanus. Eraſmus autem extenſius: (*in Epiſtolu lib.* 13. *epiſt.* 4.) Dux Saxoniæ Fridericus, 17.
delatum ſibi ab omnibus Imperium ingenti animo recuſavit, idque pridie quam Carolus eligeretur. Mox rogatus, quem igitur cenſeret eligendum, negavit ſibi quempiam alium videri tanti nominis oneri ſuſtinendo parem, quam Carolum. Ob hunc inſignem animum, à noſtris (Caroli legatis) oblata XXX. millia florenorum conſtantiſſime reiecit; cumque urgeretur, ut tantum X. millia pateretur dari famulis, accipiant, inquit, ſi velint, attamen nemo manebit poſtridie apud me, qui vel aureum acceperit: ac poſtridie cõſcenſis equis ſubduxit ſeſe, ne pergerent eſſe moleſti. hactenus Eraſmus, ſecutus fidem narrationis Epiſcopi Leodienſis, qui illis Comitiis interfuit. Vt maxime autem res ita tunc geſta fuerit, ſubſequenti tamen tempore tricies 18.
& bis mille atque quingentos florenos Rhenenſes, Electori Saxoni datos, non quidem in pecunia numerata, ſed totidem florenis à debito, quo Auſtriacis obligabatur, in tabulam accepti relatis, memini me legiſſe in antiquis membranis: quibus expreſſum quoque, quantum in numerata pecunia Electoris familiares, atque miniſtri tunc acceperint: nempe Philippus Co- 19.

mes Solmenſis quater mille; Fridericus à Tungen, bis mille; Fabianus à Feſ-
litſch mille; Iohannes nobilis de Planitz, quingentos; Hieronymus, Secreta-
rius totidem florenos, & pro ſigillatione decreti centum floreni. Vera di-
20. cant iſtæ membræ, an non, iudicet qui vult; dato autem vera dicere, talia ſunt
hæc munera, quæ ad ordinaria xenia, non ad extraordinaria referri debent,
qualia tam Electori, quam eiusdem miniſtris, citra ullam notam, accipere li-
cuit. Iurant quidem Electores, ſeſe, in electionis actu, vocem & votum
ſuum daturos abſque omni pacto, ſtipendio, pretio, vel promiſſo, ſeu quocun-
que modo talia valeant appellari: (*ut verba Caroli IV. in A. B. cap. 2. § 2. ſonant*)
21. At hoc iuramento non continentur xenia ordinaria, quæ uſu, & longævæ
conſuetudine firmata ſunt, ac demum peracta electione, Electoribus, & eo-
rum miniſtris, debentur, quaſi in remunerationem impenſarum, ac laboris.
22. Olim, & ante tempora Caroli IV. autoris bullæ, quæ aurea dicitur, ſingulis
Electoribus, poſt electionem peractam, ſolvendæ erant quater mille & quin-
gentæ libræ argenti, ut diſcimus ex literis Alberti Electoris Saxoniæ, anno
M.CC.XCI. ſcriptis, umb aſſecuration wegen der 4500. pfund Silbers/ſo einem
Churfürſten nach der Wahl gebühren/ (*de quibus Goldaſt. in polit. Imper. part. 1.*
23. *t. 2.*) hoc aurea bulla immutatum non fuiſſe, vel inde patet, quod illa loqua-
tur de tempore quod antecedit, non quod ſequitur electionem. Taceo, quod
credendum minime ſit, Electores Carolo aſſenſuros fuiſſe, ſi ipſis hoc commo-
dum, quod conſuetudine antiqua approbatum fuerat, ereptum iviſſet. Taceo,
24. quod hæc xenia, vel remuneratio, finem & intentionem Carolinæ ſanctio-
nis non infringant; non enim inde maior propenſio in Caium vel Seium ex-
citabitur, quia par remuneratio futura eſt, ſive hic, ſive ille eligatur. Sanctio-
ne Carolina quoque non prohibentur donationes, & munera, quæ poſt ele-
ctioné ſpontanea voluntate, nullo pacto vel promiſſione præcedente, fiunt,
& Electorib⁹ conferũtur; nec ad ea pertinet lex ambitus (*Franciſc. Marcus deciſ.
936. n. 10. part. 1. Menoch. de arbitr. iud. q. lib. 2. caſ. 518. n. 24.*) Atque ſi eiusmodi
25. impendiorum reſpectu, Chivris (*apud Hubertum Thomam Leodium lib 3. de vi-
ta Frider. II. Palatini pag. 63.*) Imperialem dignitatem apud Germanos venalem
eſſe dixit, iniurius in Imperium, mendaxque fuit: ſi vero, quod à Carolo IV. ut
Wenceslaum ad Imperium promoveret, factum, & ſi quæ eius notæ alia ex-
empla ſunt, reſpexit, non ſatis caute locutus fuit. Quod enim aliquando
venditum, id non protinus perpetuo, & hodie venale eſt, licitatores ut maxi-
26. me non deſint. Quid A. M CCCC. LX. Georgii Regis Bohemiæ legatus ad Ele-
ctores, & nõnullos Imperii Status, Doctor Martinus Maierus in mandatis ha-
buerit, non ſine ſingulari animi commotione nuper in archivo Principis mei
legi, ſed machinatio eventu caruit, ut legibus Imperii & honeſtati contraria.
27. Vterque candidatorum, nempe & Carolus & Franciſcus, favorem E-
lectorum modis omnibus ſibi parare ſtudebant. Franciſcus in Brandebur-
genſi

genſi Marchione, qui Albertum fratrem, Moguntinum Pontificem, in ſuam ſententiam adducturum pollicebatur, atque in Ricardo Trevirenſi, magnam ſpem collocarat. Trevirenſis à Gallo ſtetit, nec fidem, ut Brandeburgenſis feſellit: ita aſſerit Franciſcus Belcarius Epiſcopus Metenſis (*rerum Gallicarum Commentar. lib. 16. pag. 473.*) Verum, ſi orationem Trevirenſis, quam in ſe- 28.
natu Electorum tunc habuit, recte expendimus, ſtetiſſe illum à parte Galli fateamur neceſſe eſt, ſed tantum in quæſtione, an Carolo præferendus; in quæſtione vero, Carolusne an Franciſcus eligendus, utrumque pro extraneo habuit, ac ſuaſor fuit, ut alius ex Germanis Principibus, qui nullum haberet niſi in Germania domicilium, qui origine, moribus, ingenio, lingua Germanus, utrique præferretur, (*Sleidanus d.l. fol. 19.*) Quod de Brandeburgenſi Bel- 29.
carius (qua fide neſcio) ſcribit, illud Autor *du Conſeiller d' Eſtat (d. part. 3. c. 3. pag. 490.)* molliori crena expreſſit. ait enim; (*Charles d' Auſtriche, fit faire des leveés en Allemagne, & ſon armée aſſemblée, la fit approcher de Francfort, ſous pretexte, de vouloir empeſcher que l' election ne fuſt forcée, & par là encouragea les ſiens, fit paſſer de ſon coſté ceux qui bransloient, & eſtonna Brandebourg, qui tenoit le party de France, de façon qu' il n' oſa decouvrir ſon intention*) Carolus Auſtriacus, conſcripſit in Germania militē, & copias collectas appropinquare Francofurto iuſſit, tanquam prohibiturus ne electio minus libere & tuto peragi poſſit: ſuis autem hoc modo auxit animum, nutantes, ad ſe convertit, & Brandeburgenſem, qui à partibus Galliæ ſtabat, ita conturbavit, ut mentem ſuam aperire non fuerit auſus. Fortuna præterea Franciſco in eo adverſari viſa 30.
fuit, quando mors ſtudium Arthi Gouſſierii, Equitis ordinis Regii, Domini de Boiſy, Magni Magiſtri Galliæ, interrupit. Niſi enim hæc contigiſſet, vero ſimile putat Thevet (*en la deſcription des vies des hommes illuſtres livr. 5. chap. 62. p. 408.*) Imperium in Galliam tunc rediturum fuiſſe. Carolus autem for- 31.
tunam matrem, & vota benigna habuit, tandemque competitori prælatus fuit. Rationes, quæ Electores ad id permoverunt, legi poſſunt apud Sleida- 32.
num (*d. loc.*) & Georgium Sabinum (*in hiſtoria electionis & coronationis Caroli V. quã tamen à Melanchthone conſcriptam à multis creditum, refert Bucholcerus in indice Chronologico ad annum Chriſti 1519. pag. m. 479.*) nec non Anton. Viperanum (*in orat. funebri Caroli V. Imp. apud Freher. tom. 3. ſcriptor. rer. Germ. pag. 17.*) Eas hic repetere, vel notis illuſtrare, animus mihi non eſt, adducam tantum, quid Galli de electione & repulſa ſentiant. Thevet, loco quem mo- 33.
do allegavimus, ait: (*il eſtoit beaucoup plus ſeant, qu' un Roy de France fuſt chef, & Empereur, que Charles d' Auſtriche, lequel n' eſtoit pas ſeulement vaſſal de la couronne de France, mais auſſi homme lige, & naturel ſubiect du Roy; attendu qu'il eſtoit natif de Flandres, ancien fief, pairie, & membre de la couronne de France, duquel la foy, hommage lige, reſſortie & ſouveraineté eſtoient reſervés par tous*

les traictés, auparavant la prinſe du Roy à Pavie) Magis decorum erat in Re-
gem Galliæ dignitatem Imperatoriam conferre, quam in Carolum Auſtria-
cum, qui non ſolum erat vaſallus Regni Galliarum, verum etiam homo li-
gius,& ſubditus Regis: quoniam in Flandria natus,quæ ab antiquo feudum,
Pariatus ac membrum eſt Regni Gallici, eidemque fidelitate, & ligio iura-
mento, ac reſpectu iuriſdictionis, & ſuperioritatis ſemper adhæſit, usque ad
illud tempus, quo Rex Franciſcus ad Papiam captus fuit. Hoc quidem The-
34. veto & Bodino, (*de Republ. lib.* 1. *cap.* 9. *pag.* 182. *& ſeqq.*) ſed Electoribus a-
35. liud viſum, quibus libertas Germaniæ, & legum Imperii obſervantia magis
cordi fuit, quam inanis ſplendor, magno periculo nutriendus. Repulſam
36. quod attinet, de ea Scipion du Pleix, hiſtoricus Regius, inter modernos fere
primus (*en l' hiſtoire generale de France tom.* 3. *pag.* 306. *n.* 10.) ita commenta-
tur: (*Nous ne trouvons pas, qu'en la lignée des Roys Capetiens il y ait eu autre, que
Francois I. qui ait aſpiré à l' Empire, tous les autres Roys recognoiſſans, que ce
eſtoit une condition inferieure à la leur, entant qu' elle depend de la volonté de
autruy, & n' eſt point hereditaire. Et celuy-cy ayant brigué l' Empire, avec plus
d' ambition que de prudence, a porté auſſi la peine de convoitiſe d' une vaine gloire:*)
Non reperimus alium ullum Galliæ Regum, ex familia Capetiorum, ad
Imperium adſpiraſſe, præter Franciſcum I. cæteri omnes conditionem hanc
ſua inferiorem eſſe intellexerunt: ut quæ ab alieno pendet arbitrio, & non
eſt ſucceſſoria. Franciſcus quoque ad Imperium adſpirans,maiori ambitione
37. quam prudentia, pœnam luit deſiderii vanæ gloriæ. Ita ſcilicet homo, ma-
gna bile in Germanos æſtuans, ut ex ſcriptis ipſius non ſemel obſervavi, ma-
vult Regem ſuorum ambitionis accuſare, quam reverenter de Imperio ſen-
tire: mavult falſa dicere,quam maieſtatem Imperii comiter obſervare. Nos
novimus, ex Capetiis non ſolum Franciſcum I. ſed longe ante illum, Philip-
pum quoque Galliæ Regem, poſt mortem Alberti Imperatoris, totis viribus
ambiiſſe Imperium (*Henr. Mutius German. ſcriptor. pag.* 212.) Novimus præ-
38. terea, Henricum IV. ad Imperium non adſpiraſſe, eo quod ſciret, (*qu' il trou-
veroit de la reſiſtence à ſa promotion*) promotionem ſuam oppugnatum iri; ipſo
Pleixio teſte (*en l' hiſtoire de Henry IV. pag.* 580. *n.* 12.) non vero quod illud infra
39. conditionem ſuam æſtimaret. Thevet, & ipſe natione Gallus, (*livr.* 5. *des vies
des hommes illuſtres ch.* 62. *p.* 408.) honeſto velo Franciſci conatum tegens, fa-
teri tamẽ cogitur, *qu' il s'eſtoit mis en devoir de la priſe comme honorable.* (*Si pla-
cet, vide quæ addidi ad lib.* 2. *de iure publ. c.* 1. *poſt n.* 43.) Plane videtur Pleixius
40. vulpeculam Æſopicam imitari, quæ uvam in ſublimi de vite dependentem
conſpicata,cum iterum iterumque omnibus viribus ſubſiliendo, illam attin-
gere poſſe deſperaret, acerbam eſſe dixit,& maxime auſteram,neque dignam
41. quæ vel de via tolleretur. Retulimus ſupra, Franciſcum reſpondiſſe, nihilo
magis ſibi diſpliciturum,ſi Carolus ambiret Imperium, quam ſi virginem u-
nam

nam ambo deperirent, proinde pergeret bonis avibus; Deum, feliciorem futurum: At poſtquam Carolus in Romanorum Regem electus fuerat, Franciſcus, mutato animo & ſermone, diſplicentiam ſuam & odium publice, variis exemplis, prodidit. Le ſieur d' Audiguier (*libro quem ſcripſit, du vray & ancien uſage des duels chap. 14. p. 161.*) ingenue fatetur, (*que la preference de Charles outra le cœur du Roy d' un ſanglant deſpit, qui ne pouvoit ſouffrir, qu'un ſien ſuiect luy euſt eſté preferé en ceſte election*) prælatione Caroli Regem ſanguinolento cordolio affectum fuiſſe, cum non poſſet perferre, ſe ſubdito ſuo in electione poſtpoſitum. Sed ſero & male; ſi quid enim hic peccatum, Ele- 42.
ctoribus ſuccenſeri propterea, non Carolo, debuiſſet Franciſcus. Non peccarat enim Carolus in amicitiæ leges ambiendo Imperium, præſertim cum ſciente, nec reclamante Franciſco, ambire illud cœperat. Non peccavit in electione, dum iisdem mediis, quibus Franciſcus, ad propoſitum ſcopum pervenire annitebatur. Non peccavit quod electus, quoniam hic non agens, ſed patiens erat. Non peccavit denique (Franciſcum ſi reſpicias) recipiens Imperium, quoniam id ei licebat. Sola ergo invidia fuit, quæ Franciſci mentem primum torſit. Eam vero ut tegere non potuit, exercere tamen odium alio ſub nomine & prætextu voluit, ac paulo poſt electionem, futurorum vates, 43.
dixit palam (*nous ne pourrions demeurer longuement en paix, puisque l' Empereur ne veut avoir de compagnon, & ie veux encore moins avoir de maiſtre. Thevet d. livr. 5. chap. 62. p. 407. b.*) haud diu inter nos durabit concordia, quoniam Imperator non poteſt ferre ſocium, nec ego dominum. Ab eo ergo tempore, 44.
Carolo contraria facta eſt, cum Rege, tota fere Gallia, & genius quoque Regni; quicquid etiam ſub ſpecie amicitiæ & benevolentiæ quandoque ſimulatum fuerit. Dicam mox de bellis, inter utrumque Regem varia fortuna geſtis, ubi primum hic brevibus, de periculis, in quæ Carolus in Gallia non una vice incidit. Narrat Scipion du Pleix (*en l' hiſtoire generale de* 45.
France tom. 3. p. 441. n. 23.) Carolum anno M. D. XXXIX. per Galliam iter facientem, Ambaſiæ pæne fuiſſe ſuffocatum thymiamate, quod nimia copia in conclave, ubi morabatur Imperator, per occulta foramina immittebat nonnemo, incauta non maligna mente. Addit idem Autor, Cancellarium Re- 46.
gni, Poyetum, ſalute excipientem Carolum, lignum, quod togæ longioris ſyrmate improvide loco ſuo moverat, eo caſu in caput Cæſaris immiſiſſe, ut pondere in vertiginem ageretur. Martin de Bellay, Seigneur de Langey (*en* 47.
ſes Memoires livr. 8. fol. m. 380. & ſeq.) iter Imperatoris per Galliam, ad annum M. D. XL. referens, & introitum eiusdem Ambaſiæ deſcribens, ait, Franciſci voluntate introitum, quo magnificentior appareret, in noctem usque protractum: accidiſſe autem, cum Carolus per turrim, quæ ſpatioſa, & ea arte facta, ut equis ac lecticis & quadrigis adſcenſus inde usq; ad arcem detur, ingrederetur, per incuriam eorum, qui faces accenſas gerebant, tapetia, quibus

turris maxime exornata erat, ignem conciperent, unde tanta fumi ſpiſſitudo,
48. ut Imperator pæne ſuffocaretur. Porro Pariſiis tabulatum in caput Caroli,
in ſuggeſtu cecidiſſe, ut ſanguine perfunderetur facies, memorat Zenoca-
49. rus (*de vita Caroli V. lib. 3. pag. 171*) Fertur etiam, Franciſco à Duciſſa Stampa-
rum, quæ propter formæ præſtantiam ei cariſſima erat, conſilium datum, ut
niſi Carolus reddidiſſet Mediolanum & Neapolin, ei abundi facultas non eſ-
ſet. Non deſunt qui Regem id Carolo non tacuiſſe affirment: at hunc, quo
periculum evaderet, ingenioſo ſtratagemate magni pretii adamantem Du-
50. ciſſæ dono obtuliſſe. Rem ita geſtam refert Florimond de Ræmond, (*de la
naiſſance de l' hereſie livr. 3. chap. 13. pag. 349.*) (*Charles V. prenant le ſouper a-
vec le Roy en ſon privé, comme pour laver les mains il eut mis en la bouche un grand
& precieux diamant, que le Viceroy des Indes luy avoit envoyé, il le laiſſa cheoir à
deſſeing aux pieds de Madame d' Eſtampes, tenant la ſerviette, & ſi a propos, qu' el-
le eut moyen de le relever, & comme elle le luy euſt preſenté, vraiement, dit l' Em-
pereur, Madame, il eſt en trop belle main pour l' en oſter, il vaut mieux qu' il y de-
meure, & que vous le gardiés pour l' amour de moy, dont ie vous en prie*) Carolus
V. cum Rege privatim cœnaturus, ubi, ut manus eo promtius lavaret, an-
nulum, cui magni pretii adamas, à Vicerege Indiarum miſſus, incluſus erat,
detractum digito in os immiſiſſet, eundem ex propoſito cadere fecit ad pedes
Dominæ Stamparum, quæ tenebat manutergium. cumque illa eum com-
mode attolleret, & Carolo præſentaret, noluit is eum recipere, dixitque: Do-
mina, annulum adeo formoſa manus tenet, ut piaculum foret illum inde au-
ferre: itaque præſtare puto, ut ibi maneat, teque obteſtor ut in mei gra-
51. tiam eum retineas. An Franciſcus conſilium amaſiæ ſequi unquam con-
ſtituerit, in dubio relinquo, & novi à nonnullis negari; Carolum vero ut de
ſecuritate ſua & libero abitu ſollicitus eſſet, non hoc ſolum, ſed & illud admo-
nebat, quod cum antea ad Franciſcum, hora noctis nona, equo inſidens pro-
peraſſet, in eius tergum inopinanter aſſiluiſſet Carolus Aureliorum Dux, al-
ter filiorum Franciſci Regis, magna inclamans voce, Cæſar redde te capti-
vum. (*Zenocarus. d. p. 178.*)

52. Bella, quæ inter Carolum, & Franciſcum geſta, hiſtoria nobis abunde
ſuggerit, & per epitomen D' Audiguier (*du vray & ancien uſage des duels, chap.
14. pag. 159. ac ſeqq. chap. 15. p. 205. & ſeqq. chap. 16. pag. 221. chap. 17. p. 265. & ſeqq.*)
ſed ea fide, ut affectum in Regem ſuum non uno in loco manifeſte prodat.
53. Varia utriusque partis fortuna fuit, benignior tamen Caroli in eo, quod
Franciſcum captivum habuit, poſt prælium ad Ticinum commiſſum, anno
M. D. XXV. die XXIV. Febr. eumque non prius à ſe dimiſit, quam in capitula-
54. tionem præſcriptam iuraſſet. Franciſcus, ad ſuos redux, cum promiſſa im-
plere recuſaret, ab Imperatore perfidiæ accuſatus eſt: inde novi belli fomes, &
poſtea duelli, de quo inter utrumque actum, quanquam verbis tantum, &

ſine effectu. Carolus, præſente legato Galliæ, queſtus fuerat de fide à Fran- 55.
ciſco Rege non impleta. Idem poſtea reiteraverat ad Heroldum Gallicum, 56.
mentione etiam facta duelli, quo finis controverſiis, & effuſioni ſanguinis in-
nocentium eſſet. (*Belcarius rer. Gallicar. lib. 16. p. 606. num. 48. Scipion du Pleix*
tom. 3. de l'hiſtoire generale de France p. 372. num. 9.) Legatus dicta celaverat
Regem, Heroldus autem ea ad eundem retulerat. Legatus, ut evitaret Regis 57.
indignationem, dictorum non ſe recordari cauſatus, ſcripſit ad Carolum, à
quo reſponſum hoc tulit: *Domine Legate, accepi literas, quas ad me dediſti,*
ob eum ſermonem quem ad te habui Granatæ; vidi etiam extractum renunciatio-
nis tuæ, unde ſatis intelligo, quod immemor eſſe velis eius, quod tunc ad te dixi, ut Re-
gi Galliæ, domino tuo, nunciares, eum in finem ut repetam dicta. Itaque ut deſi-
derio tuo ſatisfiat, quæ tunc ad te dixi, poſt multa, quæ non magni erant momenti,
indeque hic haud repetenda, illa fuerunt: Dominum tuum flagitioſe & nequiter
feciſſe, quod fidem mihi datam Madritiana conventione, non obſervaſſet, & ſi vellet
contrarium affirmare, me paratum eſſe veritatem duello contra ipſius perſonam
tutari. Ecce hæc ſunt ſubſtantialia illa verba, quæ tunc de Rege tuo Granatæ pro-
tuli, & credo, eſſe illa, quæ maxime ſcire deſideras. Sunt autem illa ipſa, quæ di-
xi Regi tuo Madritii, quod nempe illum pro flagitioſo & improbo habiturus eſſem,
ſi fidem, quam mihi dederat, non ſervaret. Atque hæc dicens, ſanctius obſervo ea,
quæ illi promiſi, quam ille ea, quæ mihi promiſit. Libenter hæc tibi ſcripſi, & manu
mea ſubſcripſi, ut impoſterum nec tibi, nec aliis dubitandi ratio ſuperſit. Datum
in urbe noſtra Madritiana XVIII. *die Martii, anno* M. D. XXVIII. Titulus erat:
Domino Legato Regis Galliæ, Iohanni Calvimontio, Equiti, ſecundo præſidenti Bur-
degalenſi, nunc Peſæ in Caſtilia degenti. (vide le Ceremonial de France pag. 201. &
Goldaſt. part. 2. der Reichsſatzungen/ *p. 226.*) Franciſcus, certior factus ab 58.
Heroldo ſuo, de mente & verbis Caroli, ne videretur famæ ſuæ curam abie-
ciſſe, hunc provocare ad duellum ſtatuit, miſſo in Hiſpaniam feciali cum lite-
ris, quarum tenor erat: *Nos Franciſcus, Dei gratia Rex Galliæ, Dominus Genuæ*
&c. Vobis Carolo, eadem gratia electo in Imperatorem Romanum, & Regi Hiſpa-
niarum, notum facimus, ad nos perlatum eſſe, quod reſpondendo noſtris legatis
& Heroldis, ad vos pacis cauſa miſſis, vos, ſed ſine ratione, excuſantes, nos accuſa-
veritis, dicendo, nos noſtram quidem vobis dediſſe fidem, ſed ea non obſervata ab-
iiſſe, & è veſtris evaſiſſe manibus ac poteſtate. Itaque pro defendendo honore noſtro,
qui eo caſu nimium oneraretur, viſum nobis fuit, haſce provocatorias ad duellum
vobis mittere literas: quibus vobis ſignificamus, licet qui cuſtodia continetur, non
poſſit fide data obligari, illudque nos ſatis excuſet, nihilominus tamen, quoniam a-
nimus nobis eſt, omnibus ſatisfacere, & noſtro honori conſulere quē hactenus conſer-
vare ſtuduimus, & conſervabimus divino adiuti favore, usq; ad terminū vitæ noſtræ,
ſi voluiſtis, & vultis nobis imputare, non ſolum ob dictam fidem & liberationem, ſed
etiam quod unquam fecerimus quicquam, quod homo nobilis, amator honoris ſui,
non

non deberet facere, dicimus, animo defendendi honorem noſtrum, usque ad ultimum vitæ ſpiritum, vos mentitos eſſe per gulam, & toties falſum dicturos, quoties hoc dixeritis. Poſtquam ergo vobis placuit, nobis ea exprobrare quæ falſa ſunt, impoſterum ceſſate ad nos quicquam ſcribere amplius, tantum locum, ubi duello decertandum, denominate, & nos dabimus arma. Palam vero teſtamur, ſi poſt hanc noſtram declarationem, vel verbis vel ſcriptura, honorem noſtrum gravare ſuſtinueritis, ignominiam propter protractum duellum vobis adhæſuram; quoniam ubi duellum elegimus, literis finem impoſuimus. Actum in noſtra bona urbe & civitate Lutetiana XXVIII. *Martii anno* M.D.XXVIII. *ante Paſcha.* (*Vide le Ceremonial de France d.l. Goldaſt.* politiſcher Reichshändel *part.* II. *ducurſu* 3 *p.* 328. *les Memoires du Bellay livr.* 3. *fol.* 104. *b. Sleidan. de ſtatu relig. & Reip. lib.* 6. *fol. m.* 95. *Fauyn livr.* 13. *de l'hiſtoire de Navarre p.* 747.)

59. Ad hæc reſpondit Imperator; *Carolus Dei gratia Romanorum Imperator, Germaniæ & Hiſpaniæ Rex &c. Notum vobis, Franciſco Dei gratia Regi Galliæ, facio, quod octavo huius menſis die ab Heroldo veſtro Guienna, literas veſtras provocatorias ad duellum, ſcriptas* XXVIII. *Martii, receperim, quæ tamen, etiamſi Lutetiæ longius ab hoc loco diſtarent, citius ad me perferri debuiſſent: Cæterum ad eas, & quod Heroldus veſtro nomine mihi ſignificavit, reſponſi loco hæc habeatis. Primo quod prætenditis, quaſi aliquoties reſpondendo Legato, & Heroldis veſtris, ad me pacis & utilitatis communis cauſa miſſis, in vicem excuſationis, vos ſine cauſa accuſaverim, poſſum ſancte affirmare, me alium ex Heroldis veſtris non vidiſſe, quam unicum illum, quem ad me Burgos miſiſtis, belli denunciandi cauſa. Me autem quod attinet, cum nihil deliquerim, neſcio cuius gratia excuſatione opus fuiſſet; vos vero quod concernit, delictum veſtrum vos accuſat. Quod præterea additis, fidem veſtram mea in manu eſſe, id ita ſe habet, reſpectu eorum ad quæ, capitulatione Madritiæ facta, mihi obligati eſtis. Et patet ex literis manu veſtra ſubſcriptis, vos, meum belli iure captivum, obligari reverti in cuſtodiam ſi dictæ capitulationi non ſatisfaciatis. Quod vero, ut provocatoriæ veſtræ ad duellum me incuſant, dixerim, vos tanquam illum, qui data fide dimiſſus, contra promiſſa ex manibus & poteſtate mea vos ſubtraxiſſe, verba ſunt, quæ nunquam protuli, quoniam nunquam mihi fidem veſtram propterea dediſtis, ne abiretis, verum ut rediretis, caſu in capitulatione expreſſo: Quod ſi à vobis factum, contra liberos veſtros, & honorem nihil fuiſſet actum. Porro quando dicitis, quod pro defendenda fama veſtra, quæ alias contra æquitatem nimium gravaretur, provocatorias ad me mittatis, quibus contineatur, quamquam captivus obligari non poſſit, atque hæc excuſatio ſufficiens ſit, attamen cùm omnibus, & ſimul honori veſtro, ſatisfacere parati ſitis, quem ut dicitis, ſemper ſartum tectum conſtituiſtis, & Deo adiuvante ad ultimum usque ſpiritum conſervare in animo habetis, mihi denunciare volueritis, quod ſi vos accuſaſſem, vel accuſaturus eſſem, non ſolum, quantum fidem à vobis datam attinet, vel abitum veſtrum; verum etiam, quod unquam aliud quam quod nobi-*

lem

lem honoris amantem decet, egeritis, mentitus fuerim, & idem vitium incurſurus ſim, quoties hoc dixero &c. Ad hæc reſpondeo, memor capitulationis veſtræ, quod hæc excuſatio captivitatis, locum non inveniat. Verum poſteaquam honorem veſtrum tam leviter habetis, mirum non eſt, vos nolle obligatum eſſe promiſſis ſtare: Sed verba non ſufficiunt ad conſervandum & protegendum honorem veſtrum. Sane dixi vobis antea, & duo vere, quod turpiter & male egeritis, dum fide mihi promiſſa, in Capitulatione Madritiana, non ſtetiſtis. Atque hoc facile probatur ſubſcriptione manus veſtræ, quam inficias ire haud poteſtis. Quod ſi autem vobis placet contrarium facere, vos libenter, ad hoc duellum, aptũ & habilem conſtitutum volo, Chriſtiani orbis gratia, ut effuſioni Chriſtiani ſanguinis parcatur, & hoc noſtrum diſſidium tandem finem nanciſcatur; atque pro defenſione cauſæ meæ optimæ, quod mihi obieciſtis in vos reiicio, affirmoq; rem, ita ut dixi, ſe habere, animo non vobiſcum amplius verbis concertandi, ut mecum concertatis, maxime cum facta veſtra, ego vel alii id aſſerant, illa ipſa ſint, quæ vos mendacem conſtituunt. Præterea quando vultis, quoniam vos contra veritatem incuſare voluerim, ut deſiſtam impoſterum verba amplius facere, atque ſolum decertationis locum denominem, ad quem arma deferre parati; oportet nihilominus ut patientia veſtra tantillum temporis ſpatium admittat, quo propoſitum veſtrum vobis ante oculos ſtatuatur, atque ut reſponſi loco vobis dicam, quod loci determinationem ſuſcipiam, promittamq; eum tutum & ſecurum conſtituere, quantum in me eſt, omnibus mediis convenientibus, quæ reperire dabitur. Itaque, ut eo citius huic ſatisfiat, quod in me recepi, denomino vobis pro loco duelli, fluvium, qui eſt intra Fontarabiam & Andayam, aut ubi commoditius conſenſu noſtro mutuo pro maiori ſecuritate poterit reperiri. Et mea quidem opinione, non poteritis hunc locum iure, quaſi non tutum, repudiare, quoniam idem ille eſt, ubi vos datis obſidibus filiis libertatem nacti fuiſtis, ac promiſiſtis, ut antea dictum, vos in cuſtodiam reverſuros; quod ſi ibidem vos, filioſque ſimul ſecuros fore credidiſtis, nihil eſt quod nunc vos movere in contrarium debeat; præſertim cum & ego eiuſdem loci fortunæ me ſubiiciam. Nec deerunt quoque media ibidem omnia ita conſtituendi, ut utriuſq; partis æqualis ſit ſtatus, & par conditio, atque deinde fieri poſſit electio armorum, quæ mihi, non vobis, competit. Ad amputandam vero omnem moram, & ſubterfugia, hoc ipſo in negotio, poſſunt à nobis utrinq; ad dictum locum mitti nobiles viri, cum ſufficienti potentia, ut ſtatuant communi conſenſu de ſecuritate loci, de armis, de die duelli, & cæteris, quæ ad perficiendam rem pertinent. Quod ſi vos, poſtquam traditæ hæ literæ vobis fuerint, intra quadraginta dies mihi non reſponderitis, nec animum veſtrũ mihi expoſueritis, facile poterit præſumi, dilationem duelli à veſtra parte provenire, & vos convincet delicti, quod in non ſervandis promiſſis, Madritiæ factis, incurriſtis. Denique, quod proteſtationem attinet, ſi poſt declarationem veſtram alicubi contra honorem veſtrum quicquam dixero aut ſcripſero, mora duelli mihi imputari debeat, quoniam poſtquam hoc placuit, merito verba ceſſare debeant &c. ea ſuper-

ſidere facile potuiſſetis, non enim in poteſtate veſtra conſiſtit, mihi iniungere, ne veritatem dicam, licet ea vobis ſtomachum moveat; ſecurus quoq; ſum, mihi labem nullam, dilatum propter duellum, accreſcere poſſe, cum omnibus conſtet de ſummo deſiderio quo flagro negotio finem imponi. Datum Monſoni in Regno meo Aragoniæ XXVII. *Iunii, anno* M. D. XXVIII. (*Vide Goldaſtum part.* 2. der Reichsſatzungen *pag.* 226. *& ſeq. & in* politiſchen Reichshändlen *part.* II. *decurſu* 3. *pag.* 335. *& ſeqq.*)

60. Cæterum in admittendo audiendoque Heroldo, ac in recipiendo literas, non una animi promtitudo utriusque partis fuiſſe dicitur. Carolus Regium ſine mora admiſit, ut literas, ſi id in mandatis haberet, publice in præſentia magnatum, qui tunc magno numero convenerant, legeret, diceretve quod iuſſus, admonuit, ac literas ſua excepit manu (*Autor Dialogi Mercurii & Charontis apud Goldaſtum* Politiſcher Reichshändel *part.* 1. *duc.* 3. *p.* 342.) Fran-
61. ciſcus è contrario Heroldum Caroli difficulter, & non niſi poſtquam ſalvum conductum per totos L. dies Fontarabiæ expectaſſet, in Regnum admiſit, (*d. duc.* 3. *p.* 338.) ac Lutetiis Pariſiorum, minis (*Fauyn au theatre d'honneur livr.* 1. *ch.* 4. *p.* 65.) & furca ante palatium poſita (*Bodin. libr.* 5. *de Republ. cap.* 6. *pag.* 969.) terruit, ne mandata, ſi quid acerbius continerent, exequeretur; adeoque nec loqui incipientem audire, nec ab eodem literas Caroli accipere vo-
62. luit. Hoc ſive de induſtria, quod veriſimilius, (*Bodin. d. loc.*) ſive in contemtum adverſarii factum, obſtaculo tamen fuit, quo minus Gallis tunc innotuerit, Carolum duellum non ſubterfugiſſe. Vnde nonnulli magna credulitate decepti, tradiderunt, Heroldum nullas à Carolo habuiſſe literas, quas traderet Franciſco, (*vide Fauyn au theatre d'honneur livr.* 1. *chap.* 4. *p.* 65. *& les antiquités de Paris chap.* 25. *p.* 155.) & quod atrocius eſt, Carolum (*avoir gardé toute ſa vie le desmenty que luy avoit porté le Herant du Roy François premier, ſans en demander raiſon.*) (*d. ch.* 4. *p.* 64. *Loys Guyon tom.* 2. *des diverſes leçons livr.* 1. *ch.* 8. *p.* 49. *André Thevet livr.* 4. *des vies des hommes illuſtres ch.* 6. *pag.* 2. 8. *b.*) toto quo vixit tempore non vindicaſſe mendacium ſibi obiectum ab Heroldo nomine Franciſci, nec unquam eius cauſa ſibi ſatisfieri poſtulaſſe. Verum
63. Bayardus, qui actui interfuit, & eum Regis Franciſci mandato deſcripſit, (*ut videre eſt au Ceremonial du Theodore Godefroy p.* 159. *& ſeqq.*) clare teſtatur, Franciſcum ſæpius Heroldo dixiſſe, da mihi literas patentes ſecuritatis campi, da mihi literas patentes ſecuritatis campi, da mihi eas, quas, ſi ſufficientes ſunt,
64. accepto, & poſtea dic quod volueris. Heroldum autem reſpondiſſe, habere ſe à Domino ſuo in mandatis, ne traderet literas, niſi prius ea præfatus, quæ ſibi ab eodem commiſſa. Et Scipion du Pleix (*en l'hiſtoire generale de France tom.* 3. *p.* 372. *n.* 9. *&* 10.) in circumſtantiis à cæteris Gallis longe recedens, in eo à Bayardo alienus non eſt, quando Heroldum Regi reſpondiſſe narrat, (*qu'il apportoit de quoy contenter ſa Maieſté: toutesfois qu'il avoit charge*

de luy

de luy dire certaines choſes de la part de ſon Maiſtre, ſi c'eſtoit ſon bon plaiſir de luy donner audience) afferre ſe quibus Regi ſatisfieri poſſit, ſimul autem in mandatis habere, nonnulla præfari nomine Domini ſui, ſi Regi placeat ea audire. Nihil hic eſt Heroldo quod imputemus, ſi quod in mandatis habuit obſervavit, nec niſi petita & accepta venia, voluit dicere, quæ Franciſco grata non futura de facili augurari poterat. Nam ſi Faucheto (*livr. 1. de l'origine des chevaliers chap. 3. p. 24. editionis Pariſienſis in octavo de anno 1600.*) credimus, Heroldis hoc privilegium eſt inter Chriſtianos, quod ſi ab eo, ad quem miſſi, illis dicendi libertas concedatur, poſſint impune effundere etiam iniurioſa verba, quæ in mandatis habent. Quod autem idem Fauchetus (*d. l.*) addit, hoc fortaſſis in cauſa fuiſſe, (*pourquoy le Roy François I. avant qu' ouyr parler le Heraut de l'Empereur Charles V. qui le venoit appeller au combat d' homme a homme, le menaça de mort, s' il luy diſoit parole outrageuſe: ne voulant ledict Roy recevoir un desmenty, qu' il avoit charge de luy apporter de la part dudict Empereur ſon maiſtre*) cur Rex Franciſcus antequam loquendi veniam concederet Heroldo Imp. Caroli V. cuius nomine ad duellum provocandus, mortem interminatus, ſi contumelioſum quid proferret; quod nollet audire ſibi mendacium exprobrari iuxta mandatum Heroldo ab Imperatore datum; ſatis cum proxime dictis innuit, per Franciſcum ſtetiſſe, quod Heroldus dicenda non dixerit, ac proinde falſum eſſe, Carolum, vel opprobrioſe ſibi antea obiectum mendacium, noluiſſe vindicare, vel ſuſpenſioni duelli cauſam dediſſe. Si Franciſcus Heroldum Caroli audiviſſet, ſi literas ab eo allatas recepiſſet, nullam dediſſet anſam dubitandi, annon magis dilatū; quam promotum voluerit duellum. Scipion du Pleix (*d. loc. n. 10.*) Franciſci patrocinium ſuſcipiens, ait: (*quoyque vrayement Charles fut prince hardi & courageux, neantmoins tous ceux, qui ont eſcrit, ou iugé de cette querelle ſans paſſion, ont creu, que François ne deſiroit plus tant vivre, que meſurer ſes armes avec Charles, & que celuy-ci plus cauteleux que celuy-là, trouva aſſes d' artifices pour s' en deſendre. Paravanture auſſi faut il attribuer plustoſt cela à vraye prudence, qu' à laſcheté, n' eſtant pas bienſeant à de ſi grands princes, de faire ſi bon marché de leur vie: d' autant que (comme un ancien Monarque diſoit ſur ce ſubiect) un Roy, du ſalut duquel depend le repos de pluſieurs peuples, doit mourir en Roy, non pas en ſimple ſoldat, ou en gladiateur: combienque Homere face reſoudre au conſeil, tant de Troiens que des Grecs, qu' il eſtoit expedient de terminer leur guerre par un combat ſingulier, entre Paris & Menelaus.*) Quamvis revera Caroſus fuerit audax & animoſus, nihilominus tamen omnibus, qui de hac controverſia, animo non corrupto, ſcripſerunt vel iudicarunt, perſuaſum fuit, Franciſcum flagraſſe ſumma cupiditate cum Carolo armis decertandi. hunc autem aſtutia, qua illum ſuperabat, artificioſe certamen declinaſſe. Fortaſſis etiam hoc attribui debet potius veræ prudentiæ, quam animi abiectioni, cum non deceat tantos principes vitam

ſuam facili iacturæ exponere: quoniam ut Monarcha quidam ex antiquis di-
xit; Rex,à cuius ſalute dependet quies multorum populorum,mori debet ut
Rex,non ut miles gregarius,vel ut gladiator: quamquam Homerus facit,tam
Troianorum quam Græcorum conſilio decerni, ut finis belli ſit,è re eſſe Pari-
69. dē & Menelaum duello decertare. Si dicendum,quod mihi videtur, dubium
erit, an clientis, an patroni hic ſit deterior conditio. Certe, quod patronus
pro cliente adducit, tam vagum eſt,ut attendi non mereatur. Nondum enim
nominavit teſtes, & teſtimonio credi voluit. Dicat prius qui ſint illi, qui hac
de re ſcripſerint ſine paſſione,& unde cognoſci poſſit, quod nihil gratiæ, vel
affectibus dederint? dicat, cur crediderint,Franciſcum tanto deſiderio decer-
tandi cum Carolo flagraſſe, & convincat erroris Viperanum, qui in oratione
funebri Caroli V. (*apud Freher. tom.3.Germ. rer. ſcriptor. p. 517.*) contrarium
affirmat: dicat denique, quibus mediis Carolus declinarit certamen? hæc
70. niſi præſtiterit, patrocinium fruſtraneum erit. Nolim pro Carolo allegare
fortitudinem animi, quam hinc inde teſtatam fecit; hoc tantum dicam, il-
lum hoc ipſo in negotio fortiter ſe geſſiſſe, tam in amplectendo provocatio-
nis libellum, quam nominando locum, ubi decertandum, iuxtaque in reli-
quis omnibus, quæ Franciſco, vel eius legato & Heroldo reſpondit. Nihil
ergo ſupereſt quod Carolo obiicere valeant Galli, niſi quod non obedierit
Franciſco, volenti, tantum determinaret certaminis locum, nec verba præ-
terea adderet. Sed Caroli conditio, quæ præceptum non admittebat, ſatis
71. oſtendit, qualis ſit hæc obiectio. Alterum Pleixiani patrocinii membrum,
illis monarchis fortaſſis uſui eſſe poſſet, qui ad duellum vocantur, vel ad du-
ellum provocare poſſunt; at ubi iam dudum provocatio præceſſit,& ab alte-
ra parte acceptata fuit, ut in caſu noſtro, citra notam locum invenire nequit.
His ita enarratis,merito ſequitur totius negotii maxima,& pręcipua quæſtio,
an Franciſcus ea, quæ Carolo Madritiæ promiſerat, adimplere iure obligatus fue-
72. *rit an non?* Negavit Franciſcus, affirmavit Carolus, ut ſupra ex utriusque li-
teris didicimus. Rationes, quæ pro Franciſco adducuntur, videri poſſunt
in apologia Madritianæ conventionis inter Carolum Imperatorem, & Re-
gem Gallum diſſuaſoria,per Gallum edita,(*apud Goldaſt.in polit.Imperial.part.
20. n.8 pag. 865. & ſeqq. & ex parte apud Bodinum de repub. lib. 5. c. 6. Caſſan
livr. 1. de la recherche des droits du Roy, & de la couronne de France ch. 5.pag.356.
& livr. 2. chap.5. pag. 154. & 160. Silhon part. 1. du Miniſtre d' Eſtat livr. 1. disc.*
73. *11.p.125.*) Caroli autem fundamenta, cum reſponſione ad contraria, exhibet
Autor apologiæ Madritianæ conventionis, diſſuaſoriæ pro Franciſco Fran-
corum Rege emiſſæ refutationis, (*apud Goldaſtum d.part.20.polit. Imper. n.8.
p.868.& ſeqq.& Arniſeaum de iure Maieſt. lib.3.cap.1. n 13. p. 346. & ſeq.*) Quo-
niam vero Carolus filios Regis Franciſci, tanquam obſides, nolebat dimitte-
74. re, priusquam Madritianæ conventioni ſatisfactum; Franciſcus autem
huic

ſinic ſatisfacere recuſaret, utraque ex parte oleum additum fuit camino. Carolum dixiſſe ad familiares ſuos, refert Balſac (*en ſon prince chap. 20. p. 238. edition. Pariſienſ. anno 1642. in forma octava*) ſe omnibus nervis curaturum, ut Franciſcus redderetur (*le plus pauvre gentilhomme de ſon Royaume.*) pauperrimus inter omnes Galliæ nobiles. Aliquando addidiſſe: (*il n'y a point d' autre moyen de mettre fin aux calamités publiques, ſi non que François ſoit, outre ce que il eſt, Empereur, & Roy des Eſpagnes en ma place; ou moy, en la ſienne, Roy de France, outre ce que ie ſuis.*) non aliud datur remedium ſopiendi calamitates publicas, quam ut Franciſcus, præter id quod eſt, fiat Imperator & Rex Hiſpaniarum, me excluſo; aut ego illo remoto, Regnum Galliæ ad hæc quæ nunc habeo annectam. Tandem vero utraque parte bellis plus quam ſatis fatigata, nova conventione Cameraci lis fuit compoſita: ſed nec hanc quidem conventio- 75.
nem à Gallis probe obſervatam Pleixius. Gallus licet, conqueritur (*en l' hiſtoire generale de France tom. 3. pag. 385. n. 7. & 8*) quando ita ſcribit: (*Anne de Mommoranci, Mareſchal & Grand Maiſtre de France, fut depeſché (en l' an 1530) avec l' argent, pour apporter aux deputes de l' Empereur, retirer les deux fils du Roy, & les reconduire en France, avec la Royne Eleonor. En quoy ſe recontrerent de grandes difficultés, que la deffiance faiſoit naiſtre d' une part & d'autre, & meſmement du coſté des Eſpagnols, apres qu'ils eurent descouvert une fraude de l' inven- 76.
tion du Chancellier du Prat (qui n' agueres avoit eſte fait Cardinal) meilleur meſnager d' argent, que de la reputation de ſa Nation. C'eſt, que faiſant faire le payement en eſcus d'or, il en fit affoiblir l'aloy. Mais les Eſpagnols, ayant eu la patiẽce de mettre quatre mois à les faire toucher, peſer, ou compter, par des orfevres de leur Nation, le deschec fut apprecié à quarante mille eſcus: tellement, que de ce beau meſnage, il ne revint aux François, que perte, honte. confuſion, & au Chancellier particulierement, blaſme & reproche.*) Annas Momorantius, Mareſchalius & Magnus Magiſter Galliæ, anno M. D. XXX. miſſus fuit cum pecunia ad deputatos Imperatoris, ut ea ſoluta duos Regios filios reduceret in Galliam, ſimul & Reginam Eleonoram. Huic negotio diffidentia varias ultro citroque obiecit difficultates, inprimis à parte Hiſpanorum, poſtquam recognoverant fraudem, cuius autor fuerat Galliæ Cancellarius, Pratéus, (qui non multo ante fuerat adſcriptus in Cardinalium collegium) frugalior in ſolvenda pecunia, quam in obſervanda reputatione nationis ſuæ. Cum enim eius conſilio ſolutio fieret numis aureis, bonitatem illorum imminui curavit. Hiſpani vero, quatuor menſium ſpatio patienter examinantes, aurifabrorum ſuorum opera, monetæ iſtam ſpeciem, lapide lydio, lance, & numero, deprehenderunt deficere XL. millia coronatorum. Adeo egregia hæc frugalitas Gallis peperit damnum, ignominiam & confuſionem, & Cancellario ſpeciatim, vituperium & opprobrium. Addit Pleixius: (*Certes S. Louys proceda de meilleure foy* 77.
envers les Sarracins, lors qu' il leur fit payer ſa rançon. Car eux s' eſtant mescon-

rés de trente mille francs, il leur fit payer ſoudain cette ſomme) Certe Lude-
vicus Sanctus meliori fide Saracenis lytrum ſuum numeravit. Cum enim ipſi
in calculo usque ad ſummam xxx. millium librarum erraſſent, defectum
ſtatim repræſentari fecit. Cameracenſem conventionem, Franciſci ani-
mum magis ad vindictam, quam ad pacem incendiſſe, tradit D'Audiguier
78 *(du vray & ancien uſage des duels, ch. 16. p. 221.)* unde novis intervenientibus
cauſis, res iterum eo devenit, ut Carolus Romæ anno M.D.XXXVI. apud Pon-
tificem, Cardinales, procerumque legatos, tria ad componendam differen-
tiam Franciſco, & inter illa etiam duellum, obtulerit: Rationi conſenta-
neum, addens, ut bella, quorum autores eſſent, eorundem potiſſimum ſan-
guine terminarentur; facile illos de armorum genere conventuros, ſe nullum
79. recuſaturum. De loco plus fortaſſis difficultatis fore, ſed vel in inſula, vel
in ponte flumini impoſito, vel in navigio ad id extructo, congreſſum non dif-
ficilem futurum, *(Belcarius rerum Gallicar. commentar. lib. 21. pag. 662. n 26.)*
80. Septem conditionibus duellum tunc obtuliſſe Carolum, ſcribit Zenocarus à
Scavvenberg, *(de vita Caroli lib. 1. p. 17.)* nempe ut in mari vel in terra, vel flu-
mine (apud Hordlederum *lib.* 1. von Urſachen deß Teutſchen Kriegs *c.* 21. *p.* 90.
legitur, auff einem Platz/ oder auff einer Brücken / oder auff einem Schiff im
81. Meer) in equo, vel pedibus, colle, vel planitie, decertaretur. Iovius autem
(lib. 35. hiſtor. non procul à pr.) nihil aliud narrat, quam enſe & pugione dimi-
82. candum, viſum fuiſſe Carolo. Autor *de l'hiſtoire des guerres entre les nations*
de France, & d'Eſpagne (p. 14.) ait, *(en chemiſe, & avec telles armes qu'on vou-*
droit.) induſio tantum tectum, armis ad beneplacitum, dimicaturum. Quic-
83. quid ſit, oblatio tantum ad duellum facta tunc fuit, non provocatio, ut Ca-
84. rolus ipſe interpretatus eſt. Franciſcus autem, ut primum hæc reſcivit, ſcri-
pta ad Paulum Pontificem, Cardinaliumque collegium, epiſtola, inter cætera
reſpondit: Vanior de ſingulari certamine mentio eſt; enſes enim noſtri bre-
viores ſunt, quam ut tam procul penetrent: at ſi bellum renovabitur, & nos
fortuna aliquando committet, me meæ exiſtimationi non defuturum expe-
rientia comprobabit. *(Belcarius d. lib. 21. pag. 667. n. 35.)* Putat Zenocarus
(in vita Caroli lib. 3. pag. 97.) occaſionem Franciſco non defuiſſe in bello Pro-
vinciali, & Carolum exiſtimaſſe, Regem tunc ad duellum venturum, ſed fru-
ſtra. Ego nihil hic reperio quod Franciſci famam gravare poſſit; & ſi fœdus
cum Turca non iniviſſet, ſuis nunquam fuiſſet factus abominabilis, nec aliis
85 tam odioſus. Pleixius *(d. tom. 3. de l'hiſtoire generale de France p. 398. n. 28.)*
examinans hoc factum, ingenue fatetur, illud iuramento, quod Reges Gal-
86. liæ, dum coronantur præſtant, directo contrarium eſſe. Belcarius *(rer. Gal-*
licar. Comment. lib. 22. pag 685. n. 2.) impium nominat facinus: & effectus
87. inde manantes Henrico III. Galliarum Regi, ex Polonia Venetias appulſo,
gravi ſermone expoſuit eiuſdem Reipublicæ Dux; *(apud Florimundum de Ræ-*
mond

mond de la naiſſance de l' hereſie lib. 7. ch. 20. n. 5. p. 939.) (D'où penſes-vous, Sire, (diſoit ce venerable vieillard) que ſoyent decoules tant de malheurs, l' un ſur l'autre, en voſtre Royaume, & ſur les perſonnes des Roys, vos predeceſſeurs, ſi ce n' eſt de cette alliance contractee avec l' ennemy de Ieſus Chriſt? tant d' ames Chreſtiennes, trainées captives par le corſaire Barberoſſe, appellé par le Roy voſtre ayeul, & qui depuis ont eſte forcées renier leur bapteſme, crient vengeance aux enfers contre les autheurs de leur infortune. On peut ſe maintenir avec l' infidele, mais de faire une ligue offenſive & deffenſive, c'eſt declarer la guerre a Dieu, qui ſçait à ſon tour en prendre la vengeance, quoyque tardive, mais d' autant plus grieſue.) Putasne, Domine Rex, tot calamitates, quarum alia poſt aliam Regnum tuum, & ipſa prædeceſſorum tuorum Regum capita, afflixit, aliunde originem traxiſſe, quam à fœdere quod cum Ieſu Chriſti hoſte contractum eſt? Tot Chriſtianorum animæ, quas archipirata ille Barbaroſſa, ab avo tuo in auxilium adſcitus, in ſervitutem abduxit, & poſtea baptiſmum abiurare coëgit, apud inferos vindictam inclamant contra autores ſui infortunii. Pacem cum infideli habere licet; at fœdus offenſivum & defenſivum cum eodem inire, eſt bellum Deo indicere, qui ſuo tempore vindicta uti novit, tanto graviore, quando tardior eſſe ſolet. Arbitratur quidem Martius ille pullus, Monlucius, *(livr. 88. 1. de ſes commentaires p. 96.) (que contre ſon ennemi on peut de tout bois faire ſleches;* & addit: *quant à moy, ſi ie pouvois appeller tous les eſprits des enfers, pour rompre la teſte à mon ennemi, qui me veut rompre la mienne, ie le ferois de bon cœur.)* contra hoſtem omnia arma licite eſſe; *additque*: me quod attinet, ſi poſſem omnes diabolos ex inferno evocare, in necem hoſtis mei, qui vitæ meæ inſidiatur, libenter id facerem. Sed tandem *(p. 114.)* fatetur, ſeſe tunc & poſtea ſemper audiviſſe, improbari fœdus cum Turca initum, ſeque credere, quod res Gallicæ inde ſe melius habere haud cœperint. Quid Status 89. Imperii Romanogermanici de hoc fœdere ſenſerint, conſtat, *(ex* R. A. zu Speier anno 1544. §. ſo achten wir / *p. 293.)* nempe Franciſcum Regem Galliæ propterea, non minus atque ipſum Turcam, pro communi Chriſtianorum hoſte habendum.

Hochwürdigen.

Titulus hic ad ſolum Moguntinum Electorem referri debet, reſpectu Cardinalitiæ dignitatis, qua fulgebat.

Ehrwürdigen.

Ita ab Imperatore vocantur Electores eccleſiaſtici, qui Cardinales non ſunt. Titulus autem *Reverendi*, Ehrwürdig / prout hodierni mores ferunt, communiter verbi divini miniſtris, inferioris ordinis, tribuitur; quanquam ante paucos annos adhuc, Epiſcopis, Bambergenſi, Wurceburgenſi &c. dari conſueverit, quibus tamen hodie Hochwürdiger / à Principus Imperii plerisque

que

que attribuitur. Recordor hic, cum ex cancellaria Principis cuiusdam ſuperioris Germaniæ, ante non multos annos, ordinario ſtylo inſcriptio literarum ad Epiſcopum Wurceburgenſem ſonaſſet, dem Ehrwürdigen/ literas quidem non remiſſas fuiſſe, offenſionis vitandæ cauſa, ſed tabellarium, diutius & præter morem protracta reſponſione, propterea detentum, ſæpius à prætereuntibus miniſtris audiviſſe, rem miram eſſe, Epiſcopum & parochum titulo convenire. Certe negari haud debet, Germaniam hodie titulorum civilitate adeo abundare, ut excuſari quadantenus mereantur, qui ambigunt, quid dare debeant quidve accipere. Lege publica hic opus eſſet, qua, ad exemplum pragmaticæ in Hiſpania laudabiliter latæ, (*Melliet livr. 2. duc. 15. ſur Corneille Tacite pag. 134*) uſus & abuſus titulorum definiretur.

Des Tituls S. Chryſogoni Cardinal.

1. *Nomen Cardinalis unde?*
2. *Cardinalis id eſt præcipuus.*
3. *Cardinalare, id eſt, dare alicui primum locum.*
4. *Cardinalatus fit ordo Eccleſiaſticus.*
5. *Cardinales ſunt cardines Eccleſiæ.*
6. *I cardini della terra.*
7. *Opinio Pighii.*
8. *Cardinales duplices.*
9. *Cardinales Ravennatenſes.*
10. *Amittunt nomen Cardinalium.*
11. *Cardinalis Abbas Vendocinus.*
12. 13. *Cardinalium diſtinctio.*
14. *Cardinales Epiſcopi.*
15. 18. *Cardinales cum titulo.*
16. *Cardinales ſine titulo.*
17. *Mira Beragii Cancellarii Galliæ fortuna.*
19. *Maximus numerus titulorum eſt imaginarius.*
20. *Pontifex creat Cardinales, varie ad id incitatus.*
21. *Iulii III. reſponſum, cum viliſſimum ſimiæ ſuæ cuſtodem Cardinalem fecerat.*
22. *Cardinalatus dignitas venū expoſita.*
23. 24. *Solemnia, quæ in creando Cardinale interveniunt.*
25. *Quando creari ſoleant Cardinales?*
26. *Et quando proclamari?*
27. *Quibus verbis recipiantur à Pontifice.*
28. *Pontifex claudit, & aperit os Cardinalis.*
29. *Ceremonia in his actibus uſitata.*
30. *Et effectus oris clauſi.*
31. *Os apertum ad devoranda beneficia.*
32. 33. 34. *Numerus Cardinalium.*
35. *Alii ambiunt Cardinalatum, alii ad eum evehuntur inviti.*
36. 37. *Et contra regulam ordinis ſui.*
38. *Votum Ieſuitarum.*
39. *Germani raro evehuntur ad Cardinalatum.*
40. *Cur hoc ita obſervetur?*
41. *Qui fratrem habet Cardinalem, ad Cardinalatum non evehitur ipſe.*
42. *Exemplum in contrarium.*
43. *Eiusdem ratio.*
44. *In Gallia nulli licet accipere dignitatem Cardinalitiam, niſi conſentiente Rege.*
45. *Ut & Venetiis, niſi conſentiat Senatus.*
46. *Veneta Reſpublica uno tempore non habet plures quam duos Cardinales.*
47. *Cardinales eligunt Papam.*
48. *Sed non omnes.*
49. *Cardinales corrigunt Papam.*
50. *Et deponunt eundem.*
51. *Sunt Conſiliarii Papæ & Eccleſiæ.*
52. *Hodie excluduntur plerunque à nepotibus & agnatis Papæ.*
53. *Ratio excluſionis.*

54. Tituli Cardinalium.
55 Cardinalium præcedentia.
56 Vocantur Eminentiſſimi.
57 Ordo inter ipſos.
58 Quem locum prætenderint in Gallia.
59. Franciſci Valeſii maſcula intentio.
60. Galerus Cardinalitius, & uſus panni coccinei.
61 Materia galeri
62 Color rubeus & ejusdem ratio.
63. Color violaceus.
64. Cardinales ſalutantes Papam, quid exoſculentur?
65. 66 Pœna occidentis, vel lædentis Cardinalem.
67. Cui competat jus deponendi Cardinalem.
68 Quibus permittat Pontifex reſignare Cardinalatum.
69. Cardinales regulariter à ſucceſſione feudi excluduntur.

CArdinalis nomen, eſt à *cardine*, (voce ſatis nota,) à nonnullis uſurpa- 1.
tum adjective pro præcipuo, ſeu principali. Hoc ſenſu, clericus Cardinalis, 2.
canonicus Cardinalis, diaconi Cardinales, presbyteri Cardinales, epiſcopi Cardinales, ſacerdotes Cardinales, præfecti Cardinales (ut legitur in libro officiorum Theodoſii, quo intelliguntur, Præfectus prætorio Aſianæ diœceſeos, & Præfectus Africæ, quod majores cæteris eſſent) *Spiegel. in Schol. ad l. 3. Gunther. Ligur. apud Reub. tom. un. vet. Script. p. 33. &c.*) aliquando dicti, quo tempore, ubi barbarie lingua Latina infecta erat, etiam eo ventum fuit, ut novo verbo, *cardinalare*, uterentur, quo ſignificarent, dare alicui primum locum. (*Eſtienne* 3.
Pasquier es recherches de la France livr. 3. chap. 5. fol. 105 edit. Pariſienſ. de A. 1596.)
Uſu poſtea invaluit, ut Cardinalis, pro in magna dignitate eccleſiaſtica con- 4.
ſtituto, præſertim Romæ, intelligeretur: tandemque Cardinalatus ibidem cœpit fieri novus ordo eccleſiaſticus, ejus præcellentiæ, ut poſt ſummum Pontificem primus ſit. Qui figuris indulgent, Cardinales dictos tradunt, quod, 5.
velut cœlum circa altiſſimas mundi partes, quas Græci πόλους, Latini cardines vocant, circumfertur; ita circa ipſos, tanquam vertices, valvæ vertantur Romanæ Eccleſiæ. (*Polydor. Virgil lib. 4. cap. 9 de inventor. rerum.*) Et eſt nonnemo ex Italis, qui quod 2 Regum cap. 2. dicitur, *del Signore ſono i cardini del-* 6.
la terra, id ad Cardinales Romanos applicet; cum Deus illos mundi Chriſtiani cardines eſſe voluerit (*Pierre de L' Ancre au tableau de l' inconſt. de toutes choſes livr. 4. dicours. 4 pag 429. b.*) Pighius autem, (*in Hercule prodicio pag.*
280.) ſcribit, Cardinales appellari ideo, quia graviſſimorum Reipubl. Chri- 7.
ſtianæ negotiorum cardo, ſemper in illo Patrum conſcriptorum ſenatu, atque conſeſſu, verſatur. Porro, Cardinales in duas diſtinguunt claſſes, qua- 8.
rum una continet Cardinales Romanæ Eccleſiæ, altera Cardinales cæterarum Eccleſiarum, (*Hieronym. Rubeus hiſtor. Ravenn. lib. 5. pag. 232.*) ſed cum hic ſignificatus ad nomen Cardinalis adjective ſumtum pertineat, de illo aliud hic tenendum non eſt, quam quod certarum cathedralium Eccleſiarum Canonici, Cardinales dicti, ut Ravennæ & Compoſtellæ (*Duaren lib. 1. de ſa-* 9.
cru Eccleſ. miniſt. c. 13.) De Ravennatenſibus, Gloſſa *can. pudor, 32. q. 2.* monet,

eos Cardinales dictos per iocum, aut ironiam, quomodo etiam Rex Iuetotii
in Gallia; verum ego gloſſam non moror, novi autem ex Rubeo, (*d. hiſtor. Ra-*
10. *venn. lib.* 10. *pag.* 745.) anno M. D. LXVIII. Pontificem, Canonicorum Cardi-
nalium nomine abrogato, Canonicos omnes Ravennatenſes, nomine Cano-
11. nicatus, æquales feciſſe. Eodem ſignificatu adiectivo, in Gallia Abbas S. Tri-
nitatis Vendocini utitur titulo Cardinalis Abbatis, ſed minus proprie (*Loy-
ſeau au traicté des ordres & ſimples dignités, ch.* 11. *num.* 5) Cardinales Eccleſiæ
Romanæ nomine dignitatis quidem inter ſe conveniunt, ſed aliis notis di-
12. ſtinguuntur. Sunt enim alii Epiſcopi, alii Presbyteri, alii Diaconi; & ut non-
13. nulli obſervarũt, alii ſubdiaconi. Inter hos rurſus alii dicuntur Cardinales cum
14. titulo, alii ſine titulo. Epiſcopi (quia hactenus nondum receptum, Epiſcopum
ſine titulo creari) omnes titulati, & ſex ſunt, ut olim quoq; fuerunt; nempe
Hoſtienſis, (qui eſt Decanus Cardinalium) Sabinienſis, Portuenſis, Tuſcula-
nus, Præneſtinus, & Albanenſis (*Loyſeau des ordres chap.* 3. *num.* 45.) poteſt
quidem contingere, non ſolum, ut alius Epiſcopus, præter enumeratos, fiat
Cardinalis, ſed etiam ut Cardinalis alibi Epiſcopus fiat, quam in prænomina-
tis locis; ſed ſi hoc eveniat, neuter in claſſe Cardinalium Epiſcoporum nume-
rabitur, quoniam, ut diximus, non alii in ea, præterquam ſex determinati,
15. continentur. Presbyteri, & Diaconi Cardinales, aliquando non omnes
cum titulo ſunt, ſed eorum alii ſub expectatione tituli vivunt. Olim XXVIII.
tituli Cardinalium Presbyterorum, & XX. Diaconorum fuiſſe memorantur;
ſed aliquoties poſtea in numeris variatum, monet Chenu, (*és ſingulieres que-
ſtions du droit, queſt.* 1. *pag.* 27.) & tradit Rochette, (*és deciſions de pluſieurs
queſtions & differens, qui ſe preſentent iournellement tant és cours eccleſiaſtiques,
que ſeculiers, tilt. Cardinal, pag.* 9) cum numero Cardinalium creviſſe etiam
numerum titulorum, non ſolum *ſur les curés, mais iusques aux Abbayes, & cha-
pelles: l'on en fait auiour d'huy, bien qu'ils ne ſoyent que ſoudiacres.* Sed ut ma-
16. xime titulorum numerus auctus ſit, evenit tamen aliquando, propter multi-
tudinem Cardinalium, ut tituli non ſuffecerint; & evenire poteſt, ut ſine ti-
17. tulis vivat, & moriatur Cardinalis. Sic de Cancellario Galliæ, de Birague,
ioco dictum fuit, eum mortuum eſſe Cardinalem ſine titulo, Cancellarium
ſine ſigillo, Epiſcopum ſine Epiſcopatu, Equitem ſine ordine, & Presbyte-
18. rum ſine beneficio. (*Loyſeau des ordres d. chap.* 11. *num.* 1.) Cardinalis autem
cum titulo eſt, cui hoc reſpectu certa Eccleſia, aut beneficium, cui inſervire
debeat, datum fuit; unde etiam tenetur eidem adeſſe, vel ibidem reſidere, ni-
ſi diſpenſatione illi aliud concedatur. (*cap.* 1. *de cleric. non reſident. Loyſeau d.
19. tract. chap. n.* 3. 46.) Maximum verò titulorum numerum, qui Cardinali-
bus attribuitur, imaginarium & ſine fructu, ac vana illa eſſe nomina, ſolum
antiquæ Eccleſiæ memoriam repræſentantia, docet Chenu (*d. loc.*)

Pontifex

Pontifex, parens vel creator Cardinalium eſt, & hanc poteſtatem ſuam 20.
varie in varios exercet. Aliquando merita perſonæ, aliquando natalium & familiæ ſplendor, ac auxilium, quod inde ſperatur, aliquando Regum, Principum &c. interceſſio, aliquando his complacendi ſtudium; aliquando amor nummi, vel neceſſitas æris; aliquando ſola in Caium, vel Titium, propenſa animi voluntas, incitamenta ad creandum Cardinalem ſunt. De Iulio III. Pontifice maximo, annotatum legimus (*apud Thuanum hiſtor. lib. 5. in* 21.
pr. ad annum M. D. L.) cum antiquæ conſuetudinis ſit, ut novus Pontifex galerum, cui velit, ſuum largiatur, eum iuveni cuidam, cui Innocentio nomen, quique, quod in familia ſimiæ curam gereret, Simiæ, etiam poſt adeptam dignitatem, nomen retinuit, cognomine etiam ſuo, atque inſignibus attributis, donaſſe: querentibus vero Cardinalibus, quod indignum hominem ad tantum faſtigium evexiſſet, non inurbane reſpondiſſe, & vos quid tandem in me meritorum comperiſtis, quem Chriſtianæ Reipub. Principem conſtituiſtis? (*adde Bodinum de Repub. lib. 5. cap. 3. pag. 868. & l'hiſtoire univerſelle du Sieur d'Aubigne livr. 1. ch. 3.*) Iovius (*in Pompeio Columna*) autor eſt, (*vide Tholoſan. de Repub. lib. 3. cap. 6. num. 42.*) Clementem VII. Pontificem, cum, expu- 22.
gnata Roma ab exercitu Caroli V. etiam arcem, conſumto commeatu, in quam confugerat, Cæſarianis dedidiſſet, & ex pacto militi ſtipendium perſolvendum eſſet, conflaſſe argentum omne, & aurea vaſa ſacra, ut inde dividenda militibus pecunia cuderetur; eaque nec ſufficiente, conceſſiſſe tres purpureos galeros, ut illis licitantibus, qui fœda ambitione corrupti, ad ſenatoriam dignitatem adſpirabant, aurum proferrent, eoque modo ad haſtam propoſitis emtores non defuiſſe. Ex quibus omnibus patet, formam qua eligendus ſit Cardinalis, in ſynodo Baſileenſi præſcriptam (*§. fin. de numer. & qualit. Cardinal. in pragm. ſanct.*) non fuiſſe obſervatam. Vult illa, ut electio fiat ſcrutinio, & conſenſu Cardinalium, de viro probo, moribus bonis inſignito, iuſtis natalibus orto, id eſt, legitimo, Licentiato aut Doctore, ætatis XXX. annorum, qui non ſit nepos ex fratre vel ſorore ſummi Pontificis, vel Cardinalium. (*Tholoſanus ſyntagm. iur. lib. 15. c. 4. n. 13.*) Promotionem ad Cardinalatum 23.
nonnulli tribus actibus ſolemnibus conſtare docent, quorum *primum* proclamationem, & nominationem, à Pontifice factam, conſtituunt; *alterum*, quando galerus rubeus mittitur, & acceptatur; *tertium*, quando Cardinalis Pontificem accedit ad præſtandum iuramentũ, & admittitur in conſiſtorium. (*Chenu d. l.*) Alii vero (*ut videre eſt apud Coquille en l' hiſtoire du pays & Du-* 24.
che de Nivernois p. 49.) hæc ſolemnia in proclamatione ad Cardinalatum intervenire tradunt, receptionem, publicationem, tituli aſſignationem, impoſitionem galeri, annuli immiſſionem in digitum, & aperturam oris. Sed ex iam ſupradictis apparet, aſſignationem tituli non ſemper intervenire; de reliquis autem hæc obſervavi: Cardinales ordinarie creari (*aux quattre temps*) 25.

Oſſat. Epiſt.69.livr.2.p.262.l'hiſtoire des differens entre le Pape Paul.V. & la Republique de Veniſe pag. 255.) tempore quatuor ieiuniorum ſtativorum, & pro-
26. clamari in conſiſtorio, ſexto die Ianuarii, qui trium Regum ſacer eſt. (*Chenu*
27. *d.l. Rochette d.l.pag.*10.) Pontificem eos his recipere verbis; eſtote fratres mei, & Principes mundi (*Chenu d.l.*) Pontificem inſuper ei, quem in ſacrum ſe-
28. natum Cardinalium cooptavit, in primo conſeſſu os claudere, ut mutoſi ſenſilentio ſeniores audire diſcat: Altero vero, & tertio, ex Patrum ſententia os illi aperire, & poteſtatem dare in ſenatu ea, quæ ex dignitate Eccleſiæ videntur eſſe, modeſte & ſincere proferendi. (*Tholoſan. de Republ.lib.*17 *cap.*4.*n.*9.) Quod de Patrum ſententia hic dicitur, liber Cæremoniarum Romanarum, quem manuſcriptum legi, non habet; actam autem, & alia notabilia ita de-
29. ſcribit: (*Nel primo conſiſtorio, noſtro Signore fa la ceremonia del ſerrar la bocca al nuovo Cardinale, parlando noſtro Signore, & orando, ſenza ch' alcun Cardinale tocca di dire coſa alcuna. queſto ſerrare di bocca priva il nuovo Cardinale di voce attiva & paſſiva. Nel ſecondo conſiſtorio ſua Santità gli apre la bocca, gli dichiara il ſuo titolo & lo ſpoſa, con metter gli in dito un anello d' oro, con un zaffiro di poca ſpeſa; per il quale da gli heredi di eſſo Cardinale deve eſſer pagato, in caſo di morte, cento*
30. *ſcudi di camera: & venendo il caſo che il Papa moriſſe, in quel tempo, ch' un Cardinale ha ſerrata la bocca, può bene entrare in conclave, ma non può l' eſſer eletto Papa, ne dare il voto ſuo ad' altri, come intervenne al Cardinale Conti, quando mori Papa Clemente VIII. in tempo, che ſua Santità gli haveva ſerrato la bocca, & per gratia ſpeciale fatta nella ſedia vacante da tutto il ſacro collegio; ſua Emitenza fù habilitata & aggratiata della voce attiva, & paſſiva.*) In primo Conſiſtorio, Pontifex cæremonias claudendi os novi Cardinalis peragit, ubi ipſe ſolus loquitur, & orat, omnibus Cardinalibus tacentibus. Hæc oris occluſio privat Cardinalem voce activa & paſſiva. In ſecundo conſiſtorio Pontifex novi Cardinalis os aperit, aſſignat illi titulum, & deſpondet Eccleſiæ, immittens illius digito annulum aureum, ſapphiro, non magni pretii, exornatum; pro quo, ſi Cardinalis moritur, eius heredes ſolvere tenentur centum ſcutos Cameræ. Caſu quo Papa moritur eo tempore, quando Cardinalis adhuc habet os clauſum, hic ad conclave quidem admittitur, ſed non poteſt eligi, nec voto ſuo alium eligere. Accidit hoc Cardinali Contio, qui os clauſum habebat tunc, quando mortuus erat Clemens VIII. ſed vacante ſede, ſpeciali gratia totius collegii, ob-
31. tinuit vocem activam & paſſivam. Hoc privilegium, quod os apertum vocant, Cardinalibus utiliſſimum eſſe, ſarcaſtice ſcribit Rebuffus (*ad reſcript. in forma communi, & in forma pauperum n.*21.& *ad formam novæ proviſionis, § vitæ ac morum num.* 23.) ad omnia beneficia devorandum, excepto duntaxat, quorum fructus ducentorum ducatorum auri de Camera non excedunt, ut de his pauperibus provideatur: unde ſi Cardinalis impetret beneficium ducentos

centos excedens aureos, tenetur verum eius valorem exprimere. Privilegium ſane, ſeu pravilegium, primis ſeculis incognitum, quibus pluralitas beneficiorum reprobata fuit (*Rouſſel in hiſtoria Pontific. iurudict. lib. 2. cap. 10. num. 19. pag. 258.*)

Numerus Cardinalium pendet hodie à Pontificis arbitrio (*Alberic. de Roſate in rubr. ff. de ſtatu hom.*) ideoque pro certo & determinato haberi nequit. 32.
Scripſerunt nonnulli, eum non debere excedere ſeptuaginta, cum tot etiam fuerint diſcipuli Chriſti, (*Martin. Laudenſ. in tr. de Cardinal. in pr. quæſt. 2.*) quos Cardinales repræſentent, (*can. ſeptuaginta, diſtinct. 16.*) & tot etiam fuerint linguæ; (ut ibi dicitur:) unde, cum omnes nationes, & linguas iudicent, videri hunc numerum convenientem. (*Gilles le Maiſtre au traicté des Regales chap. 7. in pr. fol. m. 31. b.*) Sed rerum magiſtra experientia docuit, hunc numerum iugiter non fuiſſe obſervatum. 33.
Cardinalis Zabarella (*in Clem. 1. §. porro, in pr. de elect.*) refert, tempore Pontiani Papæ fuiſſe Cardinales ducentos triginta ſex; & Chenu (*d. l.*) hiſtorias teſtari, ait, aliquando fuiſſe quadringentos. 34.

De perſonis, quæ ad dignitatem Cardinalitiam evehuntur, notandum 35.
eſt, non omnes ambire hunc ordinem, ſed etiam aliquando quaſi invitos, & contra regulam profeſſionis ſuæ, ad eum trahi. Ita Anſelinus Marzatus, 36.
cucullati ordinis, quem Capucinorum appellare conſuevimus, cum ad Cardinalatum invitus traheretur, non ſine lacrymis teſtatus eſt, iniuriam S. Franciſco, & regulæ ordinis reformatæ, ſua promotione fieri. P. Toletum quoque 37.
primum ex Ieſuitis contra Regulam ordinis, ad Cardinalatū evectum, conſtat. (*L' Ancre au tableau de l' inconſtance livr. 4 disc. 4 fol. 450. a.*) (*Les Ieſuiſtes font 38.
vœu particulier, de ne iamais chercher, ou pretendre aucune dignite, ou prelature (comme l' eſtat de Cardinal) directement, ou indirectement, ni en leur compagnie, ne dehors, ſauf par le commandement de celuy qui peut commander ſans repliquer, ſur peine de peché, comme il eſt advenu au Cardinal de Tolede, & au Cardinal Bellarmin.*) (*Pierre Matthieu en l' hiſtoire de Henry IV. livr. 2. narrat. 1. pag. 279.*) Nec illud prætera ſilentio involvi debet, nonnullis nationem, ex qua oriundi; vel Dominum, cui obligati, vel alios reſpectus, obſtaculo eſſe, ut vel omnino non, vel non niſi raro, aut difficulter, ad dignitatem Cardinalitiam perveniant. Pertinet huc, quod Crantzius (*lib. 12. Vandal. cap. 24.*) 39.
ſcripſit; Germanum Cardinalem fieri, eſſe monſtrum corvo rarius albo. cuius rei rationem Gomeſius (*ad regulam de idiomate, quæſt. 1. referente Rouſſello d. lib. 2. hiſtor. Pontific. iurudiction. cap. 13. num. 13. pag. 293.*) eam eſſe tradit, ne ſe- 40.
creta Eccleſiæ Imperatori revelentur. Porro, ſi fratrem habeat Cardina- 41.
lis, huius dignitas impedimento eſt, quo minus, eo adhuc vitam ducente, illi ad eundem ordinem aditus pateat, niſi Pontifex, ex plenitudine poteſtatis, obicem removeat. Inde cum Vrbano VIII. Pontifici 42.

42. obiectum fuiſſet, contra ſtatutum eſſe, quod Cardinalis Richelii fra-
trem,Archiepiſcopum Lugdunenſem, Cardinalem factum vellet; reſpondit,
43. (*que comme il n'y avoit qu'un Cardinal de Richelieu, auſſi ne pourroit-on tirer en
exemple ce qu'il avoit reſolu de faire en ſa faveur, veu les ſignales ſervices qu'il a-
voit rendus à la Religion Catholique*) (*Les Verites Françoiſes parte 3. pag. 637.*)
quemadmodum non eſt niſi unus Cardinalis Richelius, ita in exemplum tra-
hi non poterit, quod molior in eius favoré,conſideratis egregiis ſervitiis, quæ
44. exhibuit religioni Catholicæ. Deniq; hoc obſervatu dignum, quod in Gallia
nulli liceat Cardinalitiam dignitatem accipere, citra voluntatem & permiſ-
ſionem Regis, adeo quidem, ut galerum Cardinalitium à Pontifice miſſum,
Rex ipſe novo Cardinali tradat, cui forte ipſe nominatione ad hanc dignita-
tem aditum paravit, vel tradi patiatur,ſua tamen in præſentia. (*L'Ancre d. tr.*
45. *livr.4 disc.6.num.4 fol.452.b.*) De Venetorum quoque Republica notum
eſt, quod Cardinalem la Mulle egerit in exilium,& proſcripſerit,poſtquam ſi-
ne permiſſione Senatus Cardinalatum acceptaſſet. (*Chenu d. l.*) Nunquam
46. autem eadem Reſpublica,uno eodemque tempore, plures habet Cardinales,
quam duos,(*Silhon en la premiere partie du miniſtre d'Eſtat livr. 2. disc. 12. p. 388.*)
47. Ad munus Cardinalium pertinet (1.) Eligere Papam; quod tamen
de Epiſcopis, Presbyteris & Diaconis Cardinalibus intelligi tantum debet.
48. Cardinales enim qui ſubdiaconi ſunt, nec ad conclave, nec ad votum,ubi de
eligendo Pontifice agitur, admittuntur, niſi ſpeciali indulgentia hoc illis
concedatur. Exemplo nobis eſt Cardinalis Auſtriacus,qui ſubdiaconus con-
clave Sixti V. intravit, quia à Gregorio XIII. ſpeciali gratia ad hoc legitima-
49. tus fuerat. (*Rochette d. tr. tit. Papa, fol. 4.*) (2.) Corrigere Papam, ubi o-
50. 51. pus ſit. (3.) Deponere Papam. (4.) Conſilio & opera Pontifici & Eccleſiæ
adeſſe (*cap. fundamenta, §. decet, de elect. in 6.*) Cardinales olim apud ſum-
mum Pontificem bis in hebdomada conveniebant, noſtra vero ætate, cum
negotia apud illum decreſcant, ſemel tantum. Vocatur eorum conventus
Conſiſtorium. Inibi proponuntur, & deciduntur controverſiæ electorum
ad Epiſcopales, Archiepiſcopales, metropolitanas, Patriarchalesque eccleſias:
atque diſcutiuntur, ubi Eccleſia vacet, & ad quem electio pertineat, num
ad capitulum, civitatem, provinciam, Regem, vel alios. Eliguntur etiam
per illud Conſiſtorium Præpoſiti ad eccleſias, monaſteriaque, quæ ex ſolita
conſuetudine ſedi Apoſtolicæ reſervantur,quare ut illa beneficia conſiſtoria-
lia dicuntur. In hoc Conſiſtorio & Senatu unaquæque provincia, ſingula-
que regularum ſodalitia,habent ſuos patres,ſeu patronos tutelares,quos pro-
tectores vocant: quorum munus eſt, electiones, & alias provinciæ ſibi addi-
ctas cauſas,in ſacro Senatu proponere, oppoſitoribus reſpondere. In hoc
deinceps, quæ ad cultum divinum, ac Chriſtianam religionem, & ad pa-
cem Chriſtiani gregis, & ad conſervationem temporalis patrimonii Eccleſiæ
pertinent,

pertinent, tractantur. (*Tholoſan. d. lib 15. ſyntagm. iur cap. 4. num. 15.*) Verum
ut hodierni mores ſunt, Cardinales à rerum cognitione, atque adminiſtra- 52.
tione remoti ſunt, poſtquam Pontifex, omnia prope negotia curæ nepo-
tum, agnatorum, amicorum, & familiarium ſuorum, committit, (*L' An-*
cre d. tr. livr 4. disc. 4 fol. 430. b.) & ſi quandoque in Senatu Cardinalium ali-
quid proponitur, eum potiſſimum in finem agitur, ut approbatione eorum
plus autoritatis actioni accreſcat, minime vero, ut ſuffragiis, res, & quid agen-
dum ſit, examinetur, ac votis decidatur. In cauſa eſt diffidentia, à parte 53.
Pontificis, à parte Cardinalium autem, quod nimium favore propendeant
in illos, quorum reſpectu hanc dignitatem obtinuerunt, vel etiam propriam
in familiam ſuam, vel in illos, quorum ſtipendiarii ſunt, aut à quibus benefi-
cia acceperunt, vel accipere poſſe ſperant. (*de quo videri debet Silhon au mini-*
ſtre d' Eſtat part. 1. livr. 2. disc. 12. pag 386.) Cæterum, cum ſummi Pontifica-
tus ſedes vacat, in interregno, Cardinalium collegium Rempublicam Catho-
licochriſtianam regit, rerumque difficultati conſulit, donec alius ab eis Pon-
tifex creatus fuerit. (*Tholoſan. d. cap. 4. num. 16.*)

Honor & dignitas Cardinalium cognoſcitur I. ex titulis. Vocantur 54.
enim fratres Papæ, (*Ritterhuſius ad Novellas part. 4. cap. 7. num. 14.*) dicuntur
Principes, (*Loyſeau des ordres chap. 3. num. 53.*) vel cum additione, Principes Ec-
cleſiæ, (*L'Ancre au tableau de l'inconſtance d. livr. 4. disc. 4. fol. 430. a.*) appellan-
tur, pars corporis Papæ, (*Zabarella in Clem. 2. in pr. de celebrat. miſſ.*) Primates
Eccleſiæ, & principales Eccleſiæ (*can. ſi quis ex Epiſcopis, diſtinct. 79. c. 2. de of-*
fic. Archiep. cum gloſſ. ibidem: Giles le Maiſtre des Regales d. cap. 7.) Olim diceban-
tur Illuſtriſſimi, hodie autem Eminentiſſimi: qui titulus, peculiari ſtatuto, 55.
anno M. DC. XXX. Romæ illis attributus fuit, ita ut à nemine, præterquam
ab eccleſiaſticis Romani Imperii Electoribus, ac Magiſtro Hoſpitalis Hiero-
ſolymitani, uſurpari poſſit, aut aliis attribui. Quodſi contigerit aliquem, cuius-
cunque dignitatis, gradus, & conditionis (Imperatore, ac Regibus exceptis)
hunc titulum, *Eminentiſſimi*, & *Eminentia Veſtra*, alicui Cardinalium non tri-
buere, Cardinalis ille nullatenus cum eo coram agat, nec eius literas quoquo
modo recipiat. (*vid. addit. ad lib. 4. iur. publ. c. 6. n. 44.*) II. Cardinalitiæ digni-
tatis emblema, eſt locus honoratior in ſeſſione, & præcedentia. Romæ 56.
Cardinalium Decanus, Epiſcopus Hoſtienſis, præcedit omnes Reges & Prin-
cipes Chriſtianos, ſolo Imperatore excepto, quem ſequitur. Cæteri autem
Cardinales, ibidem præcedunt omnes Principes, qui non ſunt decorati titulo
Imperatoris, vel Regis, (*L'Ancre d. livr. 4. fol. 430. a.*) Inter ipſos autem hic ſer- 57.
vatur ordo, ut Cardinalis Epiſcopus præcedat, eum ſequatur Cardinalis Pres-
byter, & hunc Cardinalis Diaconus. (*Garſia Maſtrill. de Magiſtrat. lib. 4. c. 13.*
n. 61. allegans Clem. 2. §. irritum, de elect. can. clerus, diſt. 21. can. oportebat, diſt. 79.)
In Gallia primum locum, etiam ante Principes ſanguinis, nonnunquam ſibi 58.
deberi aſſeruerunt Cardinales, (*Coquille en l' hiſtoire du pays & Duché de Niver-*

nous p.50.) quo de notabile eſt, quod de Franciſco, tunc Duce Valeſio, & Angoliſmenſi, poſtea Rege huius nominis primo, in literas relatum. Fertur, Franciſcum, cum reſciviſſet, Cardinalem de Prie, qui illo tempore, ſub regno Ludovici XII. primas in adminiſtratione negociorum partes tenebat, præcedentiam in conventu ſolemni ſibi adſcripturum, hoc prætextu, quod Cardinales ex privilegio ſpeciali ad dexteram Regis ſedere deberent, Cardinali feciſſe intimari, melius & ſecurius futurum, ſi prætenſo iure ſuo Romæ uteretur: Etenim ſi in Gallia hoc nunc exercere anniteretur, ſe caput eiusdem ita rubefacturum, ut colore galerum Cardinalitium æquaret *(L'Ancre d.l.fol.431.)*

60. III. Ornatus dignitatis Cardinalitiæ, inter alia eſt galerus rubeus, ex inſtituto Innocentii IV. circa annum M.CC.XLV. cui pannum coccineum addidit Paulus II. quo non ſolum ipſi uterenter, ſed etiam equos vel mulas ſternerent,
61. dum equitarent. Refert Platina, eundem Pontificem voluiſſe etiam in decretum referre, ut galeri Cardinalium ex ſerico coccineo fierent, at id quo minus decernereur, vetuiſſe illos, qui diminuendam eſſe Eccleſiæ pompam, non augendam, prædicabant. *(Rouſſel in hiſtor. Pontific. iuriſdict. lib. 2. cap. 10.*
62. *n.15. p.255.)* Cauſa conceſſi coloris rubei diverſimode explicatur. Dicunt enim nonnulli Innocentium IV. ſuscepto in Fridericum II. odio, ut Cardinales ſibi magis devinciret, & doceret, paratos eſſe debere ad ſanguinem fundendum, pro cauſa ſua vel Eccleſiæ, eos rubeo pileo donaſſe, *(Rouſſel. dict. loc.)* quem æque ac veſtimentum purpureum, non ad pompam Cardinales, ſed in ſymbolum geſtare ſcribit Tholoſanus *(lib. 4. de repub. cap. 11. n. 8.)* tanquam exiſtant parati, effundere pro Chriſti fide, cui deſtinantur, ſanguinem proprium. Loyſeau autem *(des ordres d. chap. 3. n. 10.)* monet ex aliis, rubri coloris pileum & veſtem purpuream, Cardinalibus data ad exemplum purpuræ
63. Senatorum Romanorum. Cæterum non ſemper Cardinales rubris veſtimentis, ſed etiam aliquando, nempe in quadrageſima, & adventus, ut vocant, tempore, violacei coloris uti, refert Villamont *(livr. 1. de ſes voyages ch. 16. pag. mihi 39.)*

64. In ſalutando Pontifice, ſi verax eſt Villamont *(d. ch. 16 pag. 40.)* Cardinales nunquam oſculantur eius ſandalia, ſed tantum dextram partem *de ſa chappe*, (quod alii interpretantur de dextra manu ſub auriphrigio pluviali;) ut Epiſcopi genu, & cæteri Chriſtiani ſandalia. De quo tamen vide Durandum *(libr. 4. rational. divin. offic. c. 53. n. 13.)* Denique, Cardinalitia dignitas amittitur 1.) *morte.* Mors illa, eſt vel naturalis, vel violenta; ut ſi Cardinalis
65. occidatur: ubi homicida ipſo facto eſt excomunicatus, & ſingulis diebus Dominicis, & feſtivis, pulſatis campanis, & candelis accenſis, per omnes iſtius loci eccleſias, in quo tantum facinus fuit attentatum, nec non civitatum, & diœceſium vicinarum, excommunicatus publice denunciatur. Quod etiam
66. contra illos fit, qui Cardinalem percutiunt, hoſtiliter inſectantur vel capiunt,

vel

vel quid ſimile committunt. (*c. felicis, de pœnis in 6. Menoch. de arbitr. iud. quæſt. 135. 55 2. num. 1.*) Amittitur (2.) Cardinalatus *exautoratione, degradatione vel privatione dignitatis.* Tradit autem Hoſtienſis, Papam ius deponen- 67.
di Cardinalem non habere ſine conſilio generali. (*Spiegel. in ſchol. ad lib. 6. Gunther Ligurin. apud Reuber. tom. un. veter. Script. pag. 374.*) (3.) Amittitur, *re-* 68.
ſignatione, quæ tamen nonnullis tantum, non omnibus licita. Non infrequens ea eſt in tertio, & inferiori ordine Cardinalium Diaconorum, vel Subdiaconorum, in quo conſtituti eſſe ſolent illi, qui ex familiis Ducum, vel Principum, oriundi, quibus per diſpenſationem Pontificis licet reſignare dignitatem Cardinalitiam; & ad gubernationem Ducatus, vel Principatus accedere, atque præterea matrimonium contrahere; cuius exempla proſtant varia: Quanquam Vulteius, (*lib. 1. Feudor. cap. 9 num. 67. p. m. 78.*) & alii, re- 69.
gulariter Cardinales à ſucceſſione feudi excludunt.

Zu Maintz vnd Magdeburg Ertzbiſchoff.

De iure, nemo poteſt, vel debet eſſe Epiſcopus plurium Eccleſiarum: Moribus tamen receptum eſt, ut ſicut plurium Eccleſiarum Canonicus quis eſſe poteſt, ita etiam Epiſcopus. (*Rittershuſ ad Novell. part. 1. cap. 7. num 57.*) Albertum Marchionem Brandenburgenſem, de quo hic ſermo eſt, Paulus Lang (*in Chron. Citizenſi apud Piſtorium tom. un. veter. Scriptor. pag.* 862.) vocat, Moguntinenſis & Magdeburgenſis ſanctarum Eccleſiarum, archiantiſtitem, nec non Halberſtadienſis Eccleſiæ adminiſtratorem mirificum. & addit; mirum equidem eſt, pæne ſtupendum inauditumque, quod unus homo, unicus paſtor, & præſul, tot & tantis præſit Epiſcopatibus. Certe, cum unus duabus functionibus vix ſufficiat, & dum uni adeſt alteri abſtrahi neceſſe ſit, ſicque nulli earum in totum idoneus reperiatur, & dum ad utrumque feſtinat, neutrum bene peragat, iura civilia cumulationem officiorum in uno individuo non admittunt. (*l. nemo 14. in pr. & §. 1. C. de adſeſſor. l. nemo 5. C. qui militar. poſſ. lib. 12. l. hac parte 10. §. 1. de proxim. ſacror. ſcrinior. d. lib. 12.*

Des Heiligen.

1. *Imperium Romanum cur dicatur ſacrum, remiſſive.*
2. *Regnum Galliæ dicitur ſanctum.*
3. 4. *Ratio appellationis.*
5. *Vigeſimus quinque Regum Galliæ ſanctus.*
6. *Pleixius eſt adulator.*
7. *Ludovicus XIII. obtinuit nomen Iuſti.*
8. *Balſaci teſtimonium.*
9. *Autoris iudicium.*

IMperium Romanum cur ſacrum dicatur, docui (*de iure public. lib. 1. cap. 7.* 1.
num. 1. & ſeqq.) Regno Galliæ titulum ſancti attribui, tradit L'Ancre 2.
(*d. tr. de l'inconſtance livr. 4. disc. 2. fol. 395.*) quod multi Reges, qui illi præ- 3.
fuerunt, ſancti ſint, (*parce que plusieurs Roys, qui y ont commandé, ſont ſaincts.*)
Quæ ratio, ſi ſola huic titulo cauſam dediſſe perhibeatur, confirmat, Re- 4.
gnum

gnum Galliæ non ſemper ſanctum fuiſſe, nec ſuo iure, ſed alieno merito ſan-
5. ctum dici. Interim Gallica licentia eo usque excrevit, (*vid. Pleixius in præfatione tom 2. hiſtoriæ generalis Galliæ*) ut vigeſimum quemque Regem, ab eo qui primum inter eosdem Chriſti fidem ſuscepit, ſanctum determinare
6. audeat. Præſtat hominis propria adducere verba, ne dubitari poſſit, eum ut inter hiſtoricos, ita quoque inter adulatores Ludovici XIII. primum fere obtinuiſſe locum. Ita autem ille ad Regem: (*la providence Divine a eſtabli cet ordre en la ſucceſſion de nos Roys, que depuis le premier qui fut regeneré au ſacré lavoir de l'Egliſe, le vingtieſme ait eſté infallliblement Sainct, & comme tel couché au denombrement des ames eternellement glorieuſes. Sire, vous eſtes le vingtieſme Roy de France, apres S. Louys, comme il eſtoit le vingtieſme apres Charles le Grand, que pluſieurs tiennent auſſi avoir eſté canonizé.*) Providentia Divina eum ordinem in ſucceſſione noſtrorum Regum ſtabilivit, ut poſt primum, qui ſacro baptiſmate Eccleſiæ regeneratus fuit, vigeſimus quisque in ordine infallibiliter fuerit Sanctus, & hoc nomine relatus in catalogum animarum perpetuo beatarum. Domine, vos eſtis vigeſimus Rex Galliarum poſt ſanctum Ludovicum, ut ille fuit vigeſimus poſt Carolum M. quem multi tradunt in numerum San-
7. ctorum relatum. Ego Ludovici XIII. Regis virtutes, quæ illi cognomen Iuſti (quod olim quoque Ferdinando Aragonio attributum. *Faſellus de reb. Sicul. po-*
8. *ſter. decad. l. 9 p. 534 n. 40.*) in terris pepererunt, magni facio, & propemodum adoro; integritatem vitæ, quam Balſac ei tribuit (*in diſcurſu ſuo, quem Principem inſcripſit, ch. 6. p. 86.* ubi ait, (*il n'y a perſõne aujourd' huy au monde, qui ſçache que le Roy peche.*) nullus nunc ſub Sole eſt, qui ſciat Regem peccare) admiror,
9. ac de beatitudine eiusdem in cœlis nullus dubito: at Pleixii regulam, de vigeſimo quoque Rege ſancto, amplecti non poſſum: eſt enim ex cenſu illarum rerum, quæ ſemel aut bis extiterunt, unde regula conſtitui haud poteſt. (*arg. l. 6. ff. de LL.*)

Römiſchen Reichs.

1. 2. 3. *Romanum Imperium multorum opinione extinctum.*
4. *Quod tamen adhuc ſtare certum eſt.*
5. *Romanum Imperium quomodo poſſit conſiderari.*
6. *Subſtantia Imperii ſupereſt, accidentia quandoque fuerunt immutata.*
7. *Germanorum ius in urbem Romam.*
8. *Imperium Romanum non fuit à Germanis reverſum ad Romanos.*
9. *Diſtinctio inter Francorum Regnum Orientale & Occidentale.*
10. *Hodie ſub nomine Imperii Romani intelligitur etiam Regnum Germaniæ.*
11. *Quid olim Romani in Germania poſſederint.*
12. *Germania nunquam acceſſit Romano Imperio, nec vi, nec ſponte.*
13. *Romanum Imperium acceſſit Regno Germanorum.*
14. 15. 16. 19. 20. 21. *Conjectura, cur, & quomodo Regnum Germaniæ ſub nomine Imperii Romani contineatur.*
17. 18. *Quando ad publico uſu receptum.*
22. *Capita diſcurſus Conringiani.*
23. 24. *Tempore Caroli M. Imperium à Regno fuit ſeparatum.*

25. 26. I-

25. 26. *Idem etiam obtinuit tempore inſequente.*
27. 28. 29. 30. *Diviſio regnorum & Imperii, facta à Carolina progenie.*
31. *Caroli variatio in titulis antequam adeptus fuerat Imperium.*
32. *Et poſt.*
33. *Ludovicum Pium, qua intentione ſolo nomine Imperatoris uſus ſit.*
34. 35 36. 37. 38. 39 40. 41. 42. 43. *Hugonis Grotii dogma, Imperium apud Romanos manſiſſe, nec tranſiiſſe ad Germanos.*
44 *Grotium non ſatis ſibi conſtat.*
45. *Translationem Imperii Romani in Germanos nullum documentum probare. quo ſenſu verum ſit.*
46 *Pro Romanis ſtant, præſumtio, & tituli, quibus uſus fuit Carolus Magnus.*
47. *Carolus Magnus autoritatem urbis Romæ conſervare ſtuduit.*
48. *Libertatis Romanæ argumenta.*
49. *Senatus Romani autoritas.*
50 *Romani inſtituunt Patricium.*
51. *Eligunt Tribunum.*
52. *Romani acclamantes Carolo M. non à ſe abdicarunt poteſtatem, eligendi Imperatorem.*
53 54. *Idque poſtea factis declararunt.*
55. *Romæ aliquoties conſultatum de Imperio in alios transferendo.*
56. *Romani ſibi elegerunt aliquot Imperatores poſt Caroli M. tempora.*
57. *Laurentius Tribunus Romanus, vindex libertatis Romanæ, Romam citat Ludovicum Bavarum, & Carolum IV. nec non Electores, aliosque.*
58. *Communis eſt opinio, Carolum M. Imperium Romanum in Francos, vel Germanos tranſtuliſſe.*
59. *Re conveniunt, phraſi differunt, Autores.*
60. *Carolus Ludovicum filium in conſortem Imperii adſcivit, Romanis nec vocatis, nec conſentientibus.*
61. *Carolum Magnum Imperium non habuiſſe pro hereditario, ſcribit Baronius.*
62. *Sed Carolus aliud facto ipſo demonſtravit.*
63. *Carolus teſtamento ſuo non exacte de Imperio diſpoſuit.*
64. 65. *Conjectura, cur id non aliter factum.*
66. *Teſtamentum Caroli probat, eum Imperium pro hereditario habuiſſe*
67. *Ludovicus Lotharium, filium ſuum primogenitum, ſocium Imperii conſtituit.*
68 *Lotharius Ludovico ſuo aſſignat Romam, & Imperium.*
69. *Ludovico mortuo ad quem pertinuerit Imperium.*
70. *Carolus Calvus ius familiæ Carolinæ labefactavit.*
71. *Carolomanno Romani iurarunt fidelitatem.*
72. *Poſt hæc hereditaria ſucceſſio in Imperium, imminuta fuit.*
73. 74. 75. *Et confuſe usque ad Othonem I. Imperium adminiſtratum.*
76 *Populus Romanus, per remunerationem tranſtulit Imperium in Carolum Magnum, & ſic irrevocabiliter.*
77 *Carolus Magnus per tranſactionem nactus fuit ius hereditarium, quod Conſtantinopolitani Imperatores habuerunt in Imperium Romanum?*
78. *Otho I. Imperium iterum ad Germanos reduxit.*
79. *Vel potius apud Germanos retinuit.*
80. 81. 82. *Ab Othone huc usque Imperium apud Germanos permanſit.*
83. *Germani ſuo iure huc usque Imperatores elegerunt.*
84 *Objectio.*
85. *Hac removetur.*
86. *Oratio Legatorum Romanorum ad Imp. Fridericum I.*
87. *Reſponſio Friderici, iure belli Imperium ad Germanos perveniſſe.*
88. *Rebellionibus variis Romani ius, ſi quod adhuc habuiſſent, amiſiſſent.*
89. Das Heilige Reich Teutſcher Nation.
90. *Reſponſio ad objectionem, quod nemo præſumatur ſuum iactare.*
91. *Carolus M. Romanos ſuos ſubiectos nominat.*

92. Quo ſenſu res Romana Carolo in tutelam data dicatur.

93. Quo ſenſu Carolus dicatur laboraſſe, ut urbs Roma veteri polleret autoritate.

94. Senatus Romani ſub Carolo, & eius familia, quæ fuerit poteſtas.

95. Senatus conſtitutus fuit ab Imperatoribus.

96. Atque iisdem iuravit.

97. De Patricio, quem Romani Senatoribus addiderunt.

98. Alexander Pontifex imminuit poteſtatem Conſulum urbis Romæ.

99 Reſponſio ad prætenſionem Iacobi Laurentii, Tribuni Romani.

100 Reſponſio ad aliam obiectionem.

101. Examinatur obiectio alia.

102 Reſpondetur ad aliam.

103. Cur Romanus Pontifex voluerit Germanis auferre Imperium.

104. Martinus II Pontifex optavit, ſe ciconiam eſſe, & Germanos ranas.

105. Imperium Germanis extorqueri non poſſe, ipſi Cardinales Bonifacio Papæ reſpondent.

106. 108. Pontifices regna nonnullis adimere, & aliis conferre, volupe habuerunt.

107. Bonifacius regnum Galliæ obtulit Imp. Alberto.

109 Reſponſio ad aliam obiectionem.

110 Quo ſenſu Otho I Berengarium prædeceſſorem ſuum nominavit.

111. De literis Nicolai Tribuni, & eiusdem fortuna.

112. Quo ſenſu populus Romanus idem adhuc eſt, qui olim fuit.

113. Subeſt ſervo ſervorum.

114. Inanem libertatis retinet imaginem.

115 De iure ſubeſſe debet Imperatori.

116. De nonnullis erroribus Grotii, remisſive.

1. IMperium Romanum iamdudum deſiiſſe multi opinantur, (*vide quæ ſcripſi de iure publ. lib. 1. c. 4. n. 1. & ſeqq. ac in not. ad d. loc.*) quibus addi debet
Salmeron (*in 2. ad Theſſalonicenſes, diſp. 2.*) quando ait: Imperium illud Romanum iam diu everſum eſt, & in multa regna diſſipatum, & quaſi extinctũ.
Nam qui nunc eſt & vocatur Imperator Romanus, tenuiſſima quædam umbra eſt Imperii antiqui, usque adeo, ut nec ipſam quidem urbem Romam,
unde nominatur, poſſideat: & per multos annos defecerunt Imperatores
2. Romani. Barradius (*in concordia tom. 1. libr. 4. cap. 4.*) Iudæis negantibus
Chriſtum veniſſe, quia Romanum Imperium adhuc ſtet, reſpondet, non ex-
3. tare Romanam Monarchiam, idque eſſe compertum. Hi teſtes, inquit Chamier, (*Panſtratia Catholicæ tom. 2. lib. 16. c. 2. n. 8. pag. 328.*) quanquam quid
opus teſtibus? res enim clamat ipſa. Primo, ex tanto provinciarum numero
ne una quidem ſupereſt, quæ Romæ ſubiiciatur: omnes ad Orientem Occidentemque, Meridiem & Septentrionem, ſeſe in libertatem aſſeruerunt, conſtitutis ſibi forma propria rebuspublicis: unde tam multæ monarchiæ, paucæ ariſtocratiæ, & democratiæ. Imo ne ipſa quidem Roma vel monarchia
eſt, vel pars ullius monarchiæ. Deinde, nomen, quo nihil minus, aut magis
tenue fingi poteſt; nomen, inquam, ipſum Imperii Romani, Romanis ablatum, tranſiit ad exteros, Germanos Imperatores, quorum nemo eſt, qui ſibi
quicquam Romæ vindicare audeat. Quid eſt igitur, quo quis poſſit credere,
non interiiſſe Imperium? Nunquam profecto magis aut Babylonicum, aut
Perſi-

Perſicum, aut Græcum. Verum ſupereſſe adhuc Imperium Romanum, 4.
Reges & Principes orbis Chriſtiani, & ipſe quoque Turca, atque Perſiæ mo-
derator, literis teſtantur, quando noſtrum caput nomine Imperatoris Roma-
ni ſalutant. Atque ut evidentius evadat, communem iſtam loquendi for- 5.
mulam non ab errore aliquo profectam, mente tenendum eſt, Imperium Ro-
manum conſiderari poſſe, vel ratione ſubſtantiæ, vel ratione accidentium.
Subſtantiam quod attinet, ea adhuc ſupereſt, accidentia autem ſæpius immu- 6.
tata. Cœpiſſe dicitur hoc Imperium ſub Romulo urbis conditore; ubi li-
cet exiguis finibus, ac, ut à Strabone obſervatum, vix ſex millibus paſſuum
ab urbe clauderetur, fuit tamen, ſi ſubſtantiam conſideres, idem, quod
fuit poſtea, finibus in immenſum dilatatis. Itaque licet iterum imminui cœ-
perit, & quando in Germanos translatum, præter Romanum agrum in do-
tem illis vix alia contulerit, inde tamen plane deſiiſſe dicendum non eſt.
Quemadmodum nec inde argumentum extincti Imperii deſumi poteſt, 7.
quod ſuo tempore, poſt translationem in Germanos factam, Pontifices in
eo ſtrenue laborarunt, ne præter nudum titulum, Imperatori in Romam,
eiusque patrimonium, aliud quicquam relinqueretur. Facti enim hoc eſt,
cui plures Imperatores ſeſe per intervalla oppoſuerunt, atque ius ſuum Ger-
mani nunquam habuerunt pro derelicto; ſed vel ſolo animo, ubi vi oppoſita
corpore illis rei incumbere non licuit, poſſeſſionem retinuerunt. Quam-
quam nec ſic quidem, ſi à Germanis ad Romanos iterum reverſum fuiſſet 8.
Imperium, extinctum dici poſſet, quod tamen eo hucusque reverti iure non
potuit nec debuit, ut egregia induſtria demonſtravit Hermannus Conring
(*de Germanorum Imperio Romano, toto cap. 13.*)

Porro nec ab hoc loco alienum eſt, examinare, quid cauſæ ſit, quod
ſub Romani Regni, vel Imperii titulo, & nomine, Germania quoque conti-
neri cenſeatur. Ex Othone Friſingenſi (*lib. 5. Chron. cap. 35.*) diſcimus, circa
initia Friderici I. Cæſaris, vulgari uſu, Orientale Francorum regnum Ro- 9.
manorum vocatum, Occidentale autem, Francorum nomen retinuiſſe. Sed
& antea idem, quamvis non adeo populariter, in uſu fuiſſe ex hiſtoricis li-
quet. Hodie nihil frequentius, quam nomine Imperii Romani, Germa- 10.
niam, eiusque regnum exprimere. Videri ergo poterat inde colligi poſſe, Ger-
maniam Romano Imperio acceſſiſſe, & ut eiusdem partem, eo ſub nomine
contineri. Verum, quo minus id admittamus, ipſa rerum veritas nos impe-
dit. De eo conſtat, olim, quando Romanum Imperium in ſummo vigore 11.
erat, ex Germaniæ partibus nonnihil, quod cis Rhenum & Danubium ſi-
tum, ad illud pertractum, magnam autem Germaniam, quæ trans Rhenum
& Danubium à Romanis dicebatur, ab illorum ditione omnino liberam
manſiſſe. Evenit autem porro, ut & portiones illæ minimæ ad maxi-
mas reverſæ fuerint, Romanorum iugo ſoluto. Quod ſi itaque Germa- 12.

nia poſtero tempore Romanorum Imperio acceſſiſſe dicatur, declarandum ſimul erit, an id ſponte, an vero violentia adhibita, & quando factum. Neutrum reperire datur, neutrum ergo credi debet. Si factum, Romani id publicis hiſtoriis proclamare, pro more, non ſuperſediſſent: ſponte autem, liberum populum & robore florentem, in alterius, & impotentioris, ſive imperium, ſive tutelam ſe dare, contra omnem iuris præſumtionem eſt, nec credi, niſi li-
13. quido probatum, unquam debet. Quando rerum documenta evolvimus, deprehendimus, Romanum Imperium Francorum, vel Germanorum regno acceſſiſſe, ea virtute, ut apud Germanos hactenus active fuerit, apud Ro-
14. manos autem paſſive. At cum hæc ita, unde ergo eſt, quod Germani tanta veneratione Romani Imperii nomen, Regni ſui titulo prælatum voluerint, ut illud hunc pæne obſcuraſſe deprehendamus? In re ſatis antiqua licebit coniecturis uti, poſtquam documentorum luce hic deſtituimur. Conringius (*d. lib. de Germanor. Imperio Romano c. 12. p. 106.*) ait: Non una de cauſa vulgus olim induci facile potuit, ut Romani Imperii nomen in Germaniam, & Longobardiam transferret, poſtquam æterno fœdere, Germaniæ & Longobardiæ Regibus, Cæſareum urbis Romæ Imperium ſummum ceſſit. Primo enim Imperium urbis Romæ, quod vere eſt Romanum, creditum paſſim eſt, dignitate præcellere Regnum Germaniæ & Longobardiæ, utut nullius amplius eſſet potentiæ. Itaque cum tres illæ Respublicæ, quaſi unum corpus conſtituerent, ab ea, quæ opinione erat auguſtior, facile devolutum eſt no-
15. men in totum corpus. Accedit, quod Reges ſtatim à coronatione Romana, Imperatores Romani audierint, reliquorum regnorum nulla facta mentione: quaſi ille titulus abſorpſerit alios minores. forte, quod aut ſimplicitas, aut procul faſtu magnanimitas, illa tempeſtate non ferret cumulum titulorum; nomen autem Cæſareum ea ætate adeo haberetur magnificum, ut ad i-
16. cere quicquam videretur indecens. (*& p. 107.*) Quin ille vero titulus Romanus, nude poſitus, facile quoque vulgus inducere potuerit, ut Imperii Romani nomen tribueret, cui proprie non debebat, ecquis dubitaverit? quocunque autem initio cœperit primum appellatio iſta, plebeia nimirum qua-
17. dam conſuetudine, aut publico decreto, circa annum M. C. primores etiam Reipublicæ, ipſosque Cæſares, & Reges Germaniæ, nominis illius uſum approbaſſe non eſt negandum. Non quaſi id decreto quodam ſanxerint, ſed quod paſſim receptam loquendi rationem, etiam ipſi ſint ſecuti. A Con-
18. radi certe III. ac Friderici I. ætate videtur ipſa quoque Respub. Germanica hoc nomen Imperii Romani ſibi ſumſiſſe: usque adeo apud ipſos magnates id fuit in frequenti uſu, quod docent tabulæ, & monumenta alia. Eo prom-
19. tiores autem videntur fuiſſe proceres, & Germaniæ, & Italiæ, in ſuſcipiendo illo nomine, quo ſanctiore in exiſtimatione eſſet nomen illud, quodque paſſim crederetur, Imperium aliquod Romanum inſigne conſtitui oportere;
com-

commodiſſime autem fieri id poſſe, ſi illæ provinciæ, quibus æterna ſocietate iunctum iam tum erat urbis Romæ Imperium, illud nomen quoque ſibi ad optarent. Neque fortaſſis quosdam animos non & error occuparat, 20. in unum Imperium, quod Romanum ſit appellandum, ex divina conſtitutione omnes reſpublicas oportere convenire. Sane huius ſententiæ apud Scriptores licet haud pauca invenire veſtigia. Promota fortaſſis omnia 21. fuerunt, per iuris Romani, ſeculo XII. renati, interpretes, quorum permultos ſane ita & locutos, & ſenſiſſe conſtat: quaſi unum à Deo ſit totius mundi Imperium, ut una Eccleſia, inſtitutum, utriusque ſede primaria urbi Romæ attributa. Id ſilentio præterire non licet, poſſe cui, haud ſine cauſa fortaſſis, videri, illam Imperialis nominis aſſumtionem, ut nulla neceſſitate exigente fuit inſtituta, ita Germaniæ non tantum non fuiſſe utilem, ſed etiam detrimentoſam. Hæc & alia Conringus (*d. l.*) quæ in quatuor capita reſolvi poſſunt, 22. cur Germania nomine Imperii comprehenſa, à quibus id factum vel introductum, quando factum, & an Germanis utile atque decorum ſit, fueritve.
23. Si primum acquiſitionis Imperii tempus, & quod illud immediate ſecutum eſt, hoc eſt, Caroli M. & eiusdem proſapiæ ævum expendimus, hoc Imperium à Regno Francorum, & Germanorum, ſeparatum fuit, ut neutrum alterius membrum cenſeretur; ſed utrumque ſuo nomine ſubſiſteret. In Carolo 24. quidem, concurſus utriusque fuit, ſed ille poſtea teſtamento ſuo unicuique liberorum, qui tum erant Carolus, Ludovicus, & Pipinus, peculiarem aſſignavit portionem liberam, nec ab alia dependentem. Poſtquam autem Carolus, & Pipinus, ante patrem morte abrepti fuiſſent, Ludovicus anno DCCC. XIII. à patre coronam & titulum Imperialem ſuſcepit, & poſtea, eo mortuo, ſolus in omnia (excepta Longobardia, quam niſi poſt mortem Bernhardi, ex Pipini progenie, obtinuit) ſucceſſit regna. Cumque tres haberet 25. filios, Lotharium, Ludovicum, & Carolum, ipſe adhuc in vivis exiſtens, Ludovicum fecit Regem Bavariæ, Carolum Regem Aquitaniæ, ſive tertiæ partis Gallici Regni, Lothario autem aſſignavit Regnum Italiæ, iuxtaque urbem Romam, cum titulo Imperatoris; hinc conſuetudo originem habuit, quod poſtea nullus ex Carolina proſapia titulum Imperatoris aſſumſerit, niſi ille, qui Italiam rexit. (*Leheman. in Chron. Spir. lib. 2. cap 46. pag. 99.*) Si vivo Ludovico hæc distributio facta, fatendum eſt, eo mortuo iterum vel aliam factam, vel quæ in priorem nondum pertracta fuerant, distributa fuiſſe. Ita enim apud Leheman. (*d. loc.*) legimus: Anno Dominicæ incarnationis DCCC. XLII. tres ſupra dicti fratres, Imperium Francorum inter ſe diviſerunt, & *Carolo* occidentalia regna ceſſerunt, ab Oceano Britannico usque ad *Moſam fluvium*; Ludovico vero orientalia, ſcilicet omnis Germania, usque ad Rheni fluenta, & multæ civitates, cum adiacentibus pagis trans

Rhenum, propter vini copiam. Porro Lotharius, qui & maior natu erat,
& Imperator appellabatur, medius inter utrosque incedens, regnum ſortitus
eſt, quod hactenus, ex eius vocabulo, Lotharingia nuncupatur, totamque
Provinciam, necnon omnia regna Italiæ, cum ipſa urbe Roma. Hæc Lo-
26. tharii pars (*ut ex Godefrido Viterbienſi annotavit Lehemannus d. l. & cap. p. 201.*)
poſtea ab eodem in tres partes diviſa fuit, & filiis, Ludovico Italia, cum no-
mine Imperatoris, Lothario Lotharingia, Carolo Provincia, tradita. Quic-
27. quid fuerit, de Ludovici diviſione videtur dicendum, ipſum primo voluiſſe,
reliquos filios Reges, Primogenito, Imperatori, ſubiicere; verum poſtea
mutaſſe ſententiam, atque denique filios omnes ſibi ſuccedere voluiſ-
ſe, pari quemque poteſtate. Primogenitum Lotharium eam quidem ob
cauſam contra patrem vivum inſurrexiſſe, &, eo mortuo, cum fratribus bel-
lo decertaſſe, ſed fruſtra, (*Conring. de Germanor. Imperio Romano cap. 9. pag. 56.*)
28. Itaque, ut Lehemannus monet (*d. pag. 199.*) hat Lotharius, deßhalben daß er
Kaiſer / nicht mehr Land vnd Leüt / als ſeine Brüder / noch einige Macht / iu-
risdiction vnd Oberkeitliche Herrſchung / vber das Königreich Teutſchland /
oder Franckreich gehabt / ſondern es hat ein jeder der drei Brüder ſein König-
reich für ſich / wie ihre Eltern vnd Vorfahren / in der Teutſchen Fränckiſchen
Freyheit verwaltet / vnd was Kaiſer Lotharius für Herrlichkeit / Macht / vnd
Gewalt im Kaiſerthum geführt / eben daſſelbe haben ſeine Brüder / der König
in Teutſchland / vnd Franckreich / vnd ihre Nachkommende erwöhlte König /
29. zuthun vnd zuverrichten Macht vnd Gewalt gehabt. Eadem de re Trithe-
mius (*in præf. Chron. Francor.*) ita ſcribit: Ludovico Pio mortuo, filii eius re-
gnum Francorum in partes diviſere quamplures. Illis etiam vita defunctis,
eorum nepotes denuo regnum Francorum tali modo in duo principaliter di-
viſerunt regna, quorum alterum dicatur, ſit & permaneat, Germanicum, alte-
rum vero Gallicanum, neutrumque ſit alicui ſubiectum; & hæc partitio talis
30. eſt, ut ſequitur: Regnum Francorum Germaniæ, perpetuo per ſe habeat pro-
prium Regem, nulli penitus mortalium, ne Romano quidem Imperio ſubie-
ctum, ſed priſtina Francorum conſuetudine liberrimum. Regnum quoq; Frã-
corum Gallorum à noſtro diviſum, ſimili modo Regem, ut conſtitutio ſonat,
proprium habeat, liberum, qui non minus, quam Rex Germaniæ liber ſit, &
nulli omnino ſubiectus. Manifeſtum enim eſt, quod Franci ab origine ſem-
per fuerunt liberrimi, ut neque Romanis, neq. alteri alicui genti unquam ſer-
vierint, aut extiterint ſubiecti: quin potius ipſi deſtruxere Romanorum Im-
perium, ſibiq; fecere ſubiectum. Et propterea Reges ambo in diviſione regni
priſtinam libertatem Francorum, ubique alter alteri illæſam ſervare ſtudue-
runt. Præterea, Carolus M. titulis quibus uſus, ſatis oſtendit, ſeparata tum
fuiſſe, & nondum concorporata, Imperium, & Regna quibus præfuit: va-
31. riavit tamen, nec una ſemper formula uſus eſt. Antequam adeptus fuit Im-
perium

perium, ſe dixit, Carolum, gratia Dei Regem Francorum, & Longobardorum, ac Patricium Romanorum, filium & defenſorem ſanctæ Dei Eccleſiæ. & alia vice: Carolum, gratia Dei, eiusque miſericordia donante, Regem & Rectorem Regni Francorum, & devotum ſanctæ Eccleſiæ defenſorem, humilemque adiutorem. Vel ita, Carolum, nutu Dei Regem Francorum, Gallias, Germaniam, Italiamque, ſive harum finitimas provincias, Domino opitulante, regentem. Poſt acceptum Imperium ſcripſit, Carolus, Sereniſſimus Auguſtus, à Deo coronatus, Magnus, Pacificus Imperator, Romanorum gubernans Imperium, ac per miſericordiam Dei Rex Francorum, & Longobardorum. Vel ita, Imperator, Cæſar, Carolus Rex Francorum invictiſſimus, & Romani rector Imperii, pius, felix, victor ac triumphator ſemper Auguſtus. Aut ita; Carolus Imperator Auguſtus, Romanorum gubernans Imperium, Dominus & Rex Francorum, & Longobardorum, Friſiorum Dominator & Saxonum. Omiſit quidem Caroli ſucceſſor Ludovicus, Pius cognomine dictus, hos titulos, Cæſareo, vel Imperatorio nomine contentus: ſed non intentione ea, quaſi omnia ſua regna Imperio vel ſubmiſiſſet, vel concorporaſſet, ut ex paulo antea dictis patet. Quid à ſubſequentibus factum & cur, item quando titulorum catalogus iterum creverit, ſupra (*ad verba*, Ertzhertzog zu Oeſterreich *n.* 10. *& ſeqq*) ex Conringio annotavi. De re ipſa controvertitur, *an unquam concorporatio facta*; & ſi facta, *an Germaniæ Regnum ad Imperium acceſſerit, an vero Imperium ad Germaniæ Regnum?* Hugo Grotius (*de iure belli & pacis lib.* 2. *c.* 9. *num.* 11. *p.* 188. *& ſeq.*) diſputans contra illos, qui ſurrogationem Imperii, vel Regni Germanici, ut olim vocabatur, in locum Imperii Romani, ſibi confingunt, ait; mihi non præſumenda videtur mutatio, aut translatio, niſi certis documentis probetur. Quare, & populum Romanum eundem eſſe dico, qui olim fuit, quanquam extraneorum acceſſione admixtum, & Imperium penes eum manſiſſe, tanquam penes corpus, in quo eſſet ac viveret. Nam quæ olim iure potuit facere populus Romanus, antequam Imperatores Romani regnarent, idem faciendi ius habuit, ut quisque Imperator mortuus erat, alio nondum exiſtente; imo & electio Imperatoris ad populum pertinebat, & aliquoties à populo per ſe, aut per Senatum facta eſt: quæ autem à legionibus, modo his, modo illis, fiebant electiones, non erant ratæ ex iure legionum, (nam in vago nomine ius certum eſſe non poterat) ſed ex approbatione populi. Cum his non pugnat, quod Antonini conſtitutione, quotquot in orbe Romano ſunt, cives Romani effecti ſunt; Conſecuti enim ea conſtitutione ſunt ſubditi Romani Imperii ea iura, quæ olim habebant coloniæ & municipia, & provinciæ togatæ, ut & honorum participes eſſent, & iure Quiritium uterentur; non ut in aliis populis itidem, ut in populo urbis Romæ, ſors Imperii eſſet: quod facere, in poteſtate Imperatorum non fuit, qui habendi Imperii modum ac cauſam, mutare non potuerunt.

32. 33. 34. 35. 36.

37. runt. Nec, quod Imperatores poſtea Conſtantinopoli, quam Romæ, habi-
tare maluerunt, de iure populi Rom. quicquam imminuit: ſed tunc quoque
electionem factam à parte ſui, quæ Conſtantinopoli habitabat, unde Byzan-
tinos Quirites vocat Claudianus, ratam populus totus habuit, iurisque ſui
monumentum non tenue ſervavit in urbis ſuæ prærogativa, & in honore
38. Conſulatus, aliisque rebus. Quare ius omne, quod hi, qui Conſtantinopoli
habitabant, ad eligendum Imperatorem Romanum habere poterant, pende-
bat à voluntate populi Romani: & cum illi, contra mentem ac morem populi
Romani, fœminæ Irenes ſubiiſſent imperium, ut alias cauſas omittamus, me-
rito populus Romanus illam conceſſionem, ſive expreſſam ſive tacitam, re-
vocavit, & per ſe Imperatorem legit, ac voce primi civis, id eſt, Epiſcopi ſui
(quomodo & in Iudaica republica, Rege non exiſtente, prima erat ſummi
39. Pontificis perſona) pronunciavit. Fuit autem hæc electio perſonalis in Ca-
rolum Magnum, & quosdam eius ſucceſſores; qui ipſi ius Imperii, quod ha-
bebant in Francos, ut & in Longobardos, à iure Imperii Romani, ut nova ex
40. cauſa quæſito, ſollicite diſtinxerunt. Poſtea vero, diviſo Francorum popu-
lo, in occidentalem, qui Galliam nunc obtinet, & orientalem qui Germa-
niam, ſive Alemaniam tenet (duo Francorum regna vocat Friſingenſis) cum
populus Francorum orientalis eligendo ſibi Reges facere cœpiſſet (nam &
41. ad id tempus Francorum Regum ſucceſſio quaſi agnatica, non tam à iure
certo, quam à populi ſuffragiis pependerat) placuit populo Romano, quo
certius præſidium haberet, Regem non proprium ſibi ſumere, ſed eum, quem
Germani feciſſent, ita tamen, ut ius ſibi aliquod retineret, probandæ, vel im-
probandæ electionis, quantum ſcilicet ea res ad ſe pertinebat. Hæc quoque
approbatio per Epiſcopum edici, & ſolemniter teſtata fieri peculiari corona-
tione ſolebat: quare ex electione ſeptem Principum, qui Germaniæ corpus
referunt, qui electus eſt, ius habet imperandi Germanis ſecundum eorum
mores: ex approbatione vero populi Romani fit idem Rex, aut Imperator
Romanus, aut, ut hiſtorici ſæpe loquuntur, Rex Regni Italiæ: atque eo titu-
lo ſub ſe habet quæcunque populi Romani fuerunt, neque pactionibus, aut
derelicti occupatione, aut victoriæ iure, in aliorum populorum Imperium
42. conceſſerunt. Vnde illud quoque intelligi facile poteſt, quo iure Epiſcopus
Romanus, vacante Imperio, inveſtituras tribuat feudorum Imperii Roma-
ni (*exempla vide apud Bodin. de Repub. lib. 1. cap. 9. pag 217.*) quia ſcilicet in po-
pulo Romano, tali tempore libero, primas obtinet. Solent autem quæ ſunt
corporis alicuius, per primam perſonam, corporis nomine, expediri. Ne-
43. que vero male Cynus, & Raynerius tradidere, ſi Imperator Romanus, mor-
bo aut captivitate, impediretur fungi Imperio, poſſe ei vicarium dari ab ipſo
44. populo Romano. Hæc Grotius pro Pontifice, & Romanis in præiudicium
Germanorum, quod mirari liceat, effundit: cum tamen eiusdem tracta-
tus

tus (*libr. 1. c. 3. n. 13.*) clare docuerit, Francos Imperium in urbem Romani à populo Romano accepiſſe. Nos, ut veritas clarius effulgeat, diſcurſum in diſtincta capita diſtribuemus. *Primo*, certum ex iure & ratione eſt, ea, quæ facti ſunt, non præſumi, ſed probari debere: qua in claſſe, cum mutatio aut translatio Imperii Romani contineatur, eam alleganti, probatio incumbit. Probationem autem mutationis, vel translationis huius, à variis varie, non heri aut nudiustertius, ſed iamdudum factam, Grotio quis credat incognitam, qui plura cognita habuit quam centum alii. Ergo præſupponendum eſt, eam non ſatisfeciſſe Grotio, quoniam certa documenta requirit. Si per documentum literas intelligit, quibus Romani teſtati ſint, ſe Imperium 45.
abdicative in Carolum, gentemque illius, transtuliſſe, nullum habemus. In contrarium faciunt, præſumtio, qua quis ſuum iactare non creditur; facit ti- 46.
tulus, quo Carolus innuere voluit, ſe. ut Dominum & Regem, Francis atque Longobardis imperare; Romanorum autem Imperium gubernare (quod & Ludovici II. literæ ad Michaëlem Conſtantinopolitanum ſcriptæ, apud Baronium anno DCCCC.LXXI. habent, à Romanis ſe gentem, & urbem, divinitus gubernandam ſuſcepiſſe) titulo Imperatoris Auguſti. Quantum autem inter Dominum & Gubernatorem, vel tutorem (nam etiam hoc vocabulo Carolus in exordio teſtamenti ſui utitur, & Iohannes XXII. Papa in bulla, qua Ludovico Bavaro Imperatori Imperium abdicatur, (*apud Goldaſt. inſtat. & reſcript. Imper. pag. 98.*) dicit, rem Romanam Carolo M. in fidem atque tutelam commiſſam) interſit, non indiget probatione. Atque ſub hoc titu- 47.
lo Carolus, toto regni ſui tempore, non quicquam duxit antiquius, quam ut urbs Roma, ſua opera ſuoque labore, veteri polleret autoritate (*teſte Eginhardo de vita & geſt. Caroli Magni pag. 11. apud Reuber. tom. 1. veter. Scriptor.*) Ipſi quoque Romani, illis temporibus, quæ prætenſam translationem in Fran- 48.
cos, vel Germanos ſecuta ſunt, variis actionibus demonſtrarunt, ſe liberos manſiſſe, & Imperium adhuc conferre cui vellent, adimereque poſſe. Libertatis Romanæ, inter alia, non levia documenta ſunt, renovatio Senatus, Patricii, Tribuni, Conſulis. Quanquam enim nonnunquam ſine his ad tempus fuerunt, prima tamen occaſione oblata non ceſſarunt redintegrare ſingula. (*v. Anton. Marcell. de iur. ſecul. Pontiſ. c. 11. p. 100 & ſeqq Mutius l. 24 Chron. Germ. apud Piſtor. tom. 2 German. Scripſ. p. 243.*) Et quidem in ſpecie Senatum quod 49.
attinet, adiri poteſt Otho Friſingenſis (*Chron. lib. 7. c. 27. & lib. 2. de geſt. Friderici I. cap. 21. Spigel. in ſchol ad lib. 10. Ligur. apud. Reuber. tom. un. vet. Script. p. 432.*) Tempore Ludovici Imp. magnam adhuc Senatus autoritatem fuiſſe, inde coniicimus, quod anno DCCC LXXXII. Senatus, auditis Imperatoris querelis, Adelgiſum, tyrannum atque hoſtem Reipub. declaraverit. (*Friſing. l. 6. Chron. c. 4. Regino. l. 2. Chron. apud Piſtor. tom. 1. illuſtr. vet. Script p. 53.*) Senatoribus quos 50.
antea inſtituerant Patricium adiiciunt (*ait Friſing. lib. 7. Chronic. cap. 31.*)

atque ad hanc dignitatem Iordanem, Petri Leonis filium, eligentes, omnes ei, tanquam Principi, ſubiiciuntur. Deinde Pontificem ſuum (qui erat Lucius) adeunt, ac omnia regalia eius, tam in urbe, quam extra poſita, ad ius Patricii ſui repoſcunt. Alexander autem Pontifex, poſtquam Venetiis, ubi Imperatoris Friderici collum pede preſſerat, Romam rediiſſet, imperioſiorem longe erga Romanos oſtendit animum. Primum igitur cupiens Romæ habere omnem poteſtatem, agere cœpit de abrogandis Conſulibus, quod in totum ſemel fieri non erat poſſibile, ſine magno populi motu (*Mutius libr. 18. Ger-*
51. *man. Chron. apud Piſtor. tom. 2. German Scriptor. pag.* 188.) De Iacobo Laurentii in Tribunum Romanum electo, Albertus Argentinenſis (*in Chron. apud Vrſtiſium tom. 2. Germ. hiſtor. pag.* 140. *&* 142.) multa annotavit, & inter alia etiam, quod ad Pontificem ſcripſerit: Cum antiquitus Romani habuerint patricios, ſenatores, præfectos, tribunos, & multos officiatos, non ſe vi-
52. dere, quis iisdem inhibuerit, tales hodie quoque habere. De iure eligendi Imperatorem, ſi quæſtio moveatur, an Romani, Carolum M. Imperatorem Auguſtum nominando, hac acclamatione illo ſe abdicare voluerint, quis eſt qui affirmative audeat reſpondeat? Sane verba, quibus uſi, nihil tale innuunt, & voluntatis ſubſecuta declaratio plane contrarium docet. Otho Friſingenſis
53. (*Chron. libr. 7. cap.* 22.) refert, defuncto Lothario Imp. nonnullos Principes Confluentiæ Conradum Imper. Henrici ſororium, præſente Theoduino Epiſcopo Cardinali, ac ſanctæ Eccleſiæ legato, ſummi Pontificis, ac totius Romani populi, urbiumque Italiæ aſſenſum promittente, Regem creaſſe. Por-
54. ro idem Friſingenſis (*libr. 2. de geſtis Friderici I. cap.* 22.) diſerte ſcribit, Romanum populum, cum Senatoribus ſuis, in Capitolio conſiſtentem, audiendo Fridericum Imperatorem ſine ſua adſtipulatione coronam Imperii accepiſſe, in furorem verſum, atque cum magno impetu Tyberim tranſiiſſe, ac iuxta Eccleſiam B. Petri procurrendo, quoſdam ex ſtratoribus Imperatoris, qui remanſerant, in ipſa ſacroſancta Eccleſia necare non timuiſſe. Quoties
55. Romæ de Imperio in Græcum, Gallum, aliosque conferendo, actum fuerit, tacitus prætervehor, & lectorem remitto ad Godefridum monachum (*in annal. apud Freher. tom. 1. German. rer. Scriptor. pag.* 243.) Mutium (*d. lib.* 18. *German. Chron. pag.* 153. *lib. 9. p.* 68. *ac lib. 22. p.* 204.) Spigelium (*in Schol. ad lib.* 7. *Ligur. apud Reuber. tom. 1. pag.* 180) Non autem ſolum hac de re Romæ cogi-
56. tatum, ſed etiam in effectum cogitata fuiſſe deducta, exemplis Guidonis, & Lamperti (*Regino lib. 2. Chron. apud Piſtor. tom. 1 illuſtr. veter. Scriptor. pag.* 69. *Friſingenſis lib. 6. Chronicor. cap.* 2.) Berengariorum, Hugonis, & reliquorum ab Italis creatorum, poſt Carolum Craſſum, tempore Arnolphi & ſubſequenti ævo docemur. (*Friſingenſ. d. lib. 6. cap* 22. *Godefridus Viterbienſis Chronic. parte* 20. *apud Piſtor. tom.* 2. *illuſtr. veter. Scriptor. Germ pag* 544. *Azorius inſtit. moral. part. 2. lib. 10. cap. 9. pag.* 1060.) Nil aliud quoque ſpirant literæ Laurentii Tri-

tii Tribuni (ita eum nominat Albertus Argentinenſis) (*in Chron. apud Vrſtiſ. tom. 2. German. hiſtor. pag 142.*) vel Nicolai Tribuni (ut alii eum appellant) vel, ut habet Machiavellus (*lib. 1. delle hiſtorie Fiorentine pag. 50.*) Nicolo di Lorenzo, Cancelliere in Campidoglio, quibus Ludovicum Bavarum & Carolum IV. de Imperio contendentes, alioſque Romam vocavit. Tenorem earundem legimus apud Nauclerum (*generat.* XLV. *& Mutium German. Chronic. lib. 24. tom. 2 German. Scriptor. Piſtorii p. 243.*) hiſce verbis: 57.

Ad honorem & gloriam ſummi Dei, Patris, & Filii, & Spiritus ſancti, BB. Apoſtolorum, Petri & Pauli, S. Iohannis Baptiſtæ, (in cuius ſacratiſſimo templo militarem accepimus gloriam) nec non ad reverentiam & honorem ſanctæ Romanæ urbis, ſacræ Italiæ, & totius fidei Chriſtianæ. Nos candidus Spiritus ſancti miles, Nicolaus, ſeverus & clemens Liberator Vrbis, Zelator Italiæ, Tribunus Auguſtus, volentes & deſiderantes donum Spiritus ſancti, & liberatores antiquos Romanos Principes, quantum nobis permittitur, imitari: Notum facimus univerſis, quod quidem à nobis, poſt aſſumtum Tribunatus officium, Romanus populus, de conſilio omnium & ſingulorum iudicum, ſapientum, & advocatorum urbis, recognovit, ſe adhuc illam habere autoritatem, poteſtatemque, atq; iurisdictionem in toto orbe terrarum, quam habuit in principio, & ſummo augmento urbis præfatæ; & omnia privilegia, facta in præiudicium autoritatis & poteſtatis, & iurisdictionis huiusmodi, ad ſe revocavit expreſſe. Nos igitur autoritatem, poteſtatem, & iurisdictionem antiquam, nobis conceſſam à populo Romano, in publico Parlamento, & nuper à Domino noſtro ſummo Pontifice, ut patet per Apoſtolicas bullas eius, ne videamur de dono & Spiritus ſancti gratia, & ſacri Romani populi favoribus ingrati, iure & forma, quibus melius poſſumus & debemus, decernimus & declaramus, & pronunciamus, Romanam urbem, caput orbis, & fundamentum totius fidei Chriſtianæ, ac omnes & ſingulas civitates Italiæ liberas eſſe cenſemus; Et ex nunc omnes præfatos populos, ac cives civitatum Italiæ, facimus, declaramus, & pronunciamus, cives eſſe Romanos, quos & Romana libertate volumus gaudere. Eadem autoritate & gratia Dei & Spiritus ſancti, ac Romani populi, dicimus, profitemur, ac etiam declaramus, Romanum Imperium, iurisdictionem, ac etiam monarchiam totius ſacri Imperii, ad ipſam almam urbem, ac eius populum, nec non ad univerſam Italiam pertinere, & easdem fore legitime devolutas, multis rationibus & cauſis, quas ſuo loco & tempore declarari faciemus; dantes & præfigentes in his ſcriptis omnibus & ſingulis Prælatis, Imperatoribus, electis, Electoribus, Regibus, Ducibus, Principibus, Comitibus, Marchionibus, populis, univerſitatibus, & quibuscunque aliis in genere & in ſpecie, cuiuscunque provinciæ, ſtatus, & conditionis exiſtant, & contradicere volentibus ſeu in electione præfata, ac ipſo Imperio, iurisdictionem, poteſtatem, & autoritatem

tem prætendentibus quoquo modo, terminum hinc ad feſtum Pentecoſtes proxime futurum, ita quod infra prædictum terminum in ipſa alma urbe, & ſacroſancta Laterana Eccleſia, coram nobis, & aliis officialibus Domini noſtri Papæ, & Romani populi, debeant cum eorum iuribus comparere: alioquin à dicto termino in antea procedetur, prout de iure fuerit procedendum, & nihilominus ad prædicta omnia in ſpecie citari facimus illuſtres Principes, Ludovicum Ducem Bavariæ, & Carolum Regem Bohemiæ, qui ſe aſſerunt Imperatores ad Imperium electos, Ducem Saxoniæ, Marchionem Brandeburgenſem, Archiepiſcopos Moguntinenſem, Trevirenſem, & Colonienſem, qui in dictis termino & loco, comparere debent, coram nobis & aliis Romani populi officialibus, perſonaliter, alioquin in eorum contumaciam procedemus, eorum abſentia non obſtante.

58. Cæterum, communis hucusque fuit opinio, Carolum Magnum non perſonale aliquod ius in Imperium Romanum nactum, quod morte illius expirarare debuerit, nec ius aliquod familiæ tantum ſuæ hereditarium, verum illud in Francos, ſive Germanos, ut proprium, perpetuum & hereditarium, transla-
59. tum fuiſſe. Phraſi quidem, verbisque variant autores, re autem conveniunt. Ad Francos derivatum (*Otho Friſingenſis Chron. libr. 5. cap. 31.*) translatum (*d. lib. 5. c. 32. & 36*) à Græcis translatum in Germanos (*Innocent. III. in c. venerabilem, de election. Clemens V. in ſua Clement. 1. de iureiur. Martinus Polonus in Chron. ad annum 751. pag. 176. Theodor. Bibliander in tempor. ſupputat. tabula XI. pag. 171.*) in Germanos transfuſum (*Fridericus I. Imper. ad legatos Romanorum, apud Friſingenſ. de geſtis huius Frider. lib. 2. cap. 21.*) Regno Francorum adiectum (*ex Nithardo Leheman. Chron. Spir. lib. 2. c. 46. p 200 b.*) Germanorum regno annexum atque ſubiectum (*ex Trithemio Leheman. d. lib. 2. cap. 46. p. 206.*)
60. Carolus M. de Imperio, conſilio Procerum, tanquam de re propria nationis ſuæ, diſpoſuit, ac Ludovicum filium, eorundem aſſenſu (Romanis neque vocatis, neque ſcientibus, utpote quorum nullæ hic partes eſſent) non ſolum in conſortium Imperii adſcivit (*Fauchet aux fleurs de la maiſon de Charlemagne edit. Pariſ. in 8. anno 1601. livr. 2. chap. 16. fol 166 b.*) ſed etiam, ut coronam ſuper altare poſitam, propria capiti ſuo imponeret manu, admonuit. Putat
61. quidem Baronius (*tom. 9. annal. eccleſiaſt. ad annum 806. n. 46. p. 535.*) Carolum, ſi Imperium hereditarium exiſtimaſſet, & non potius Romani Pontificis arbitrio electivum, de eo quoq; in teſtamento ſuo mentionem fuiſſe facturum, tanquam de quo ante omnia eſſet ipſi teſtandum: hoc cum non fecerit, videri eum ſub diſpoſitione Pontificis reliquiſſe, ut illud cui vellet daret. Sed Ba-
62. ronius ipſemet (*d. tom. ad ann. DCCC XIII.*) non ignoravit, Carolum facto ipſo declaraſſe, diſpoſitionem hanc ad ſe pertinere, non ad Pontificem: unde hario-
63. latio prior corruat neceſſe eſt. In teſtamento quidem, quod pro Carolino venditatur, de Imperio exacte diſpoſitum non reperitur; ſed ſi hoc pro certæ fidei inſtru-

inſtrumento haberi debet, alia omnino ratio ſilentio, hac in parte, aſſignanda eſt, quam illa Baroniana; quoniam facto ipſo excluſa. Fortaſſis ea de re ſolus, 64.
ſuo pro arbitrio, teſtamento diſponere voluit Carolus, quam ſciebat rectius
conſenſu Procerum nationis ſuæ conferri. Fortaſſis voluit eius collationem 65.
differre (quod variis ex cauſis fieri potuit, *Arniſ. de ſubiect. & exemt. Cleric. c.7. n.27. p.18.*) in aliud, vel etiam in extremum tempus; quorſum inclinare video Rivetum (*part. 1. des remarques ſur la reſponſe au myſtere d'iniquite ſect. 6. n. 38.*) Sed poſito, veram nos cauſam latére, quare eo teſtamento non exacte 66.
voluerit hac de re decernere; vel ex ipſis tamen tabulis illis perſpicere eſt, hereditarium ius Caroli in res Imperii: diſerta enim verba ſunt, huius à Deo conſervandi regni, vel Imperii noſtri, heredes relinquere. (*Conring. de German. Imper. Romano cap. 7. p. 45.*) Ludovicus quoque Romanis inconſultis, 67.
Lotharium, primogenitum ſuum, coronavit, & nominis atque Imperii ſui ſocium conſtituit, (*ut patet ex annal. Francicis Gotfridi Viterbienſis Chron. part. 17. apud Piſtor. tom. 2 Germ. Scriptor. p. 462. Fauchet. d. tr. livr. 3. ch. 4. fol. 194 b Lebeman. d. lib. 12. Chron. cap. 46. p. 199.*) Nec minus Lotharius, Ludovico filio ſuo 68.
primogenito, Italiam & Latium, urbisque Romanæ ius, ut habet Mutius (*Germ. Chron l. 11. p. 81.*) vel ut ſcribit Viterbienſ. (*d. l. p. 463.*) Italiam cum nomine Imperatoris, aſſignavit ubi iterum de Romanorum conſenſu nihil ab autoribus refertur. Ludovico mortuo, cum liberis deſtitueretur, Imperium iure 69.
pertinebat ad Ludovicum Germaniæ Regem, tanquam fratrem maiorem natu Lotharii Imp. patris Ludovici demortui. (*Lebeman d. lib. 2. cap. 46. pag. 201. a.*) vel ad Carolomannum, filium Ludovici Germani, quem Imperii heredem ſcripſerat Ludovicus, ſine liberis decedens (*ut Autor appendicis Eutropianæ memorat. Conring. d. c. 7. p. 46.*) Verum Carolus Calvus, Rex Franciæ oc- 70.
cidentalis, frater Ludovici Germani, minor natu, quo ipſe, excluſo fratre maiore, ad Imperium perveniret, ius familiæ labefactavit, dum à Romano Pontifice petiit, & obtinuit Imperium. Quod armis poſtea vindicare tentavit Ludovicus, ſed morte præventus. Carolomannus filius vero rem cœptam eo 71.
perduxit, ut ope eorum, qui partibus eius favebant, Romani optimates ſacramento ei fidelitatem iurare coacti fuerint. (*Lebeman. d. l. p. 200.*) Nihilominus tamen his turbis Romani Pontificis autoritas cœpit excreſcere, & hereditaria 72.
ſucceſſio in Imperium non uno modo imminui, vel coarctari. Carolomāno enim mortuo, frater eiusdem, Carolus Craſſus, Romam profectus, ibi Imperator creatus fuit: at cum poſtea corpore & animo æger, Imperio præeſſe non poſſet, Arnolphus, Carolomanni filius, ei ſurrogatus fuit; & eo perventum, ut ſingulæ provinciæ ſingulos Reges creare amaverint; atq; ab hoc tempore ad 73.
Othonem I. Imp. usque, in Imperio confuſe regnatum fuerit. (*Viterbienſis d. part. Chron. 17. p. 468.*) Idem docens Ioh. Trithemius (*in Chr. monaſt. Hirſaug. p.* 74.
29.) ait, poſt mortem Arnulphi, Imperium confunditur, dolentibus Romanis, atq; univerſis Italiæ populis, quod in Germaniam tranſlatum eſſet: Quamob-

rem nec à Romanis, nec à ſumo Pontifice deinceps inſigniti ſunt Germanici Imperatores, usque ad primum Othonem. Verum, cum, ut hactenus ex variis autoribus demonſtravimus, Imperium erat in Germanos translatum, dolor ille Romanorum, nationi noſtræ non potuit ius ſemel acquiſitum intervertere.
75. Vnde fit, ut quotquot poſt Carolum Craſſum, vel Arnolphum (ſecundum illos, qui eum adhuc in catalogum Imperatorum referunt) usque ad Othonem, in iſta confuſione regnaverunt, non Imperatores & Auguſtos, ſed invaſores, & anguſtos appellari conſueverint (*Friſing. lib. 6 Chron. cap. 13.*)

76. *Præterea*, quod populus Romanus in Carolum M. tranſtulit Imperium, non pura donatio fuit, ſed remuneratio, cuius generis ſunt irrevocabiles, (*l. ſi pater 34 § 1. ff. de donat. Bocer. in tract. de donat. cap. 13. num. 26.*) & ſi eadem operæ, quam Carolus, & anteceſſores eius Romanis præſtiterunt, æquivalens eſſe debeat, translationem factam, præſumendum dicendumque erit (*arg. d. l. ſi pater. 34. §. 1. ff. de donat. l. metum 9. §. 1. ff. quod metus cauſa.*)

77. *Tertio*, iure belli, & transactionis cum Cæſaribus Conſtantinop. factæ, Carolus Magnus idem ius (niſi quid expreſſe exceptum) in Romanum Imperium nactus eſt, quod Conſtantinopolitani habuerunt: Hoc autem hereditarium, nec ullo modo à Pontificum aut populi Romani conſenſu ſuspenſum, (*Conring. d. c. 7. p. 44. & 45.*) aut ad placitum revocationi obnoxium fuit. Quamquam & ſi huic obnoxium fuiſſet, ex titulo tamen, de quo modo diximus, Caroli conditio pinguior facta fuiſſet.

78. *Quarto*, poſito nunc, Imperium Carolina ſtirpe extincta, Romanos ad ſe revocaſſe, iure tamen id minime fieri potuiſſe, inde cognoſcitur, quia Imperium non in Carolum eiusque poſteros ſolos, ſed in totam Germanorum gentem, ut ſupra teſtimoniis firmavimus, translatum fuerat. Sed nec ſatis diu quoque, nec quiete, nec impune uſurparunt hoc Imperium Romani. Otho
79. enim quem Magnum dicimus, ex Saxonico gente oriundus, illud iterum ad Teutonicos Francos orientales reduxit; vel ut Spigelius loquitur (*in not. ad lib. 8. Ligur apud Reuber. tom. 1. veter. Scriptor. pag. 397.*) Imperium quod exteræ nationes ad ſe trahere conabantur, potenti manu apud Germanos retinuit. Nec enim à Francis tunc ſublatum, ſed eccliplin tantum paſſum, quamdiu tot, & tam diverſi invaſores Imperium confuſe tenuerunt, (*Viterbienſis d. par-*
80. *te 17. Chron. pag. 477.*) Plane, ſive ex primo per Carolum M. acquiſito iure, ſive novo, vel belli, vel conſenſus Romanorum, (nam variant in hoc Autores) Otho noſter Imperium acceperit, ita tamen accepit, ut illud hucusque a-
81. pud Germanos permanſerit. Habuit autem ipſe hoc pro hereditario, quale etiam Caroli tempore fuerat; non hereditarium vero tantum familiæ Otho-
82. nis fuit, ſed Germaniæ proprium. Etenim omnia Othonis, Reipublicæ Germanicæ fuerunt, ut cuius populi nomine & ſanguine Italiæ Regnū occupavit, & Romam à tyrannide Berengarii vindicavit, atque impoſterum defendendam

dam ſuscepit; unde à Pontifice & populo Romano nomine Imperatoris mactatus.

Quinto, electio Romanorum Regis vel Imperatoris apud Germanos 83. ita hactenus fuit, & eſt, ut Romæ caput, non interrupto uſu, ſeptingentos præterpropter per annos dederit Germania, non autem ab illa acceperit, nec accipiat. Quod argumentum ſatis firmum videtur, Imperium apud Romanos non manſiſſe, nec eſſe. Non hic disputationi feneſtram aperio, quo tempore, & à quo collegium Electorale fuerit inſtitutum, nec, an Germani electionem Regis Romani iure belli ſibi acquiſiverint, an Romani Pontificis & populi translatione; hoc tantum perpendi velim, Germanos, non alieno nomine hoc ius eligendi exercuiſſe, & exercere, ſed proprio, ut notiſſimum. Nec movere quenquam debet, longo uſu obſervatum, neminem Im- 84. peratoris nomen facile uſurpaſſe, niſi poſt coronationem Romanam (quam indicem approbationis electionis Germanorum alii nominant) Imperiique & Regni annos diſtinctim numeratos, huius, à tempore electionis Germanicæ, illius, à tempore coronationis Romanæ. Non, inquam, movere hæc 85. quenquam debent, quoniam alia nominis alia poteſtatis ratio eſt. De poteſtate certi ſumus, ante Hildebrandi P.M. (qui Gregorius VII. dictus fuit) motus, in Germanica pariter ac Romana Curia & apud urbis populum, creditum, ad Cæſarea iura conſequenda ſatis eſſe electionem Germaniæ ordinum. Poſtea quidem conſenſum ſuum ut ſerunt Papæ, Germania tamen nunquam non reclamavit. Quod autem à nomine Imperatoris abſtinuerunt in Germania electi Reges, id commune ipſis fuit cum omnibus inungi tum ſolitis. Omnibus enim illis ſolemne fuit, titulos ſuos ordiri à tempore ſanctæ inunctionis, ut ut nemo non regnorum Imperiorumque iura interim ad ſe pertinere crediderit. (*qua de re videri poteſt Conring. d. tr. c.* 10. *p.* 84. *& ſeq.*)

Nec, *ſexto*, ſilentio involvi debet, tanquam hanc ad quæſtionem appri- 86. me faciens, oratio legatorum Romanorum ad Fridericum I. & eiusdem ad eandem reſponſio, quarum utraque legitur apud Othonem Friſingenſem (*de geſtis Frider. I. lib.* 2. *cap.* 21.) Vrbis legati, nos (inquiunt illi,) urbis non parvum momentum, Rex optime, ad tuam à S. P. Q. R. deſtinati ſumus excellentiam: Audi ſerena mente, benignis auribus, quæ tibi ab alma orbis domina deferuntur urbe, cuius in proximo, adiuvante Deo, futurus es Princeps, Imperator & Dominus: Pacificus ſi veniſti, imo quia, ut arbitror, veniſti, gaudeo: orbis imperium affectas, coronam præbitura gratanter aſſurgo, iocanter occurro. Cur enim ſuum viſitaturus populum non pacifice adveniret, non glorioſa munificentia reſpiceret, qui indebitum Clericorũ excuſſurus iugum, ipſius magna ac diutina expectatione præſtolatus eſt adventum? Revertantur, opto, priſtina tempora, redeant, rogo, inclytæ urbis privilegia. orbis urbs ſub hoc Principe recipiat gubernacula, refrænetur hoc Imperatore, ac

P ad ur-

ad urbis reducatur monarchiam orbis inſolentia. Tali rector, Auguſti ſicut nomine, ſic induatur & gloria. Scis, quod urbs Roma, ex Senatoriæ dignitatis ſapientia, ac equeſtris ordinis virtute, & diſciplina, à mari uſque ad mare palmites non ſolum ad terminos orbis dilatavit, quin etiam inſulas extra orbem poſitas orbi adiiciens, principatus illic propagines propagavit. Non illos procelloſi fluctus æquorum, non hos ſcopuloſæ & inacceſſibiles rupes Alpium tueri poterant, Romana virtus indomita cuncta perdomuit. Sed exigentibus peccatis, longe poſitis à nobis Principibus noſtris, nobili illo antiquitatis inſigni, Senatum loquor, ex inerti quorundam deſidia neglectui dato, dormitante prudentia, vires quoque minui neceſſe fuit. Aſſurrexi, tuæ, ac Divæ Reipub. profuturum gloriæ, ad Sacrum Sanctum urbis Senatum, Equeſtemque ordinem inſtaurandum, quatenus huius conſiliis, illius armis, Romano Imperio, tuæque perſonæ antiqua redeat magnificentia: numquid hoc placere non debet tuæ Nobilitati? Nonne etiam remunerabile iudicabitur tam inſigne facinus, tamque tuæ competens autoritati? Audi ergo, Princeps, patienter & clementer, pauca de tua, ac mea iuſtitia, prius tamen de tua quam de mea: etenim à Iove Principium. Hoſpes eras, civem feci; advena fuiſti ex transalpinis partibus, Principem conſtitui, quod meum iure fuit, tibi dedi. Debes itaque primo ad obſervandas meas bonas conſuetudines, legesque antiquas, mihi ab anteceſſoribus tuis Imperatoribus, idoneis inſtrumentis firmatas, ne barbarorum violentur rabie, ſecuritatem præbere: officialibus meis, à quibus tibi in Capitolio acclamandum erit, usque ad quinque millia librarum expenſam dare: iniuriam à republica, etiam usque ad effuſionem ſanguinis, propellere, & hæc omnia privilegiis munire, ſacramentique interpoſitione propria manu confirmare. Ad hæc
87. Rex, tam ſuperbo, quam inuſitato orationis tenore, iuſta indignatione inflammatus, curſum verborum illorum, de ſuæ, Reipub. ac Imperii juſtitia, more Italico longa continuatione periodorumque circuitibus ſermonem producturum, interrupit, & cum corporis modeſtia, orisque venuſtate, regalem ſervans animum, ex improviſo, non improviſe, reſpondit: Multa de Romanorum ſapientia, ſeu fortitudine, hactenus audivimus, magis tamen de ſapientia: Quare ſatis mirari non poſſumus, quod verba veſtra, plus arrogantiæ tumore inſipida, quam ſale ſapientiæ condita ſentimus. Antiquam tuæ proponis urbis nobilitatem, divæ tuæ Reipublicæ veterem ſtatum ad ſidera ſuſtollis: agnoſco, & ut tui ſcriptoris verbis utar, fuit, fuit quondam in hac republica virtus. Quondam, dico, atque ô utinam tam veraciter, quam libenter, nunc dicere poſſemus. Senſit Roma tua, imo & noſtra, viciſſitudines rerum ſola evadere non potuit, æterna lege, ab auctore omnium ſancitam, cunctis ſub lunari globo degentibus, ſortem. Quid dicam? clarum eſt, qualiter primo nobilitatis tuæ robur ab hac noſtra

noſtra urbe translatum ſit ad Orientis urbem regiam, & per annorum curricula ubera deliciarum tuarum Græculus eſuriens ſuxerit. Supervenit Francus, vere nomine & re nobilis, eamque quæ adhuc in te reſidua fuit, ingenuitatem fortiter eripuit. Vis cognoſcere antiquam tuæ Romæ gloriam, Senatoriæ dignitatis gravitatem, tabernaculorum diſpoſitionem, Equeſtris ordinis virtutem, & diſciplinam, ad conflictum procedentis intemeratam ac indomitam audaciam? noſtram intuere Rempub. penes nos cuncta hæc ſunt, ad nos ſimul omnia hæc cum Imperio dimanarunt. Non ceſſit nobis nudum Imperium, virtute ſua amictum venit, ornamenta ſua ſecum traxit. Penes nos ſunt Conſules tui, penes nos eſt Senatus tuus, penes nos eſt miles tuus. Proceres Francorum ipſi te conſilio regere, Equites Francorum ipſi tuam ferro iniuriam propellere debebunt. Gloriaris, me per te vocatum eſſe, me per te primo civem, poſt Principem factum, quod tuum erat à te ſuscepiſſe: quæ dicti novitas, quam ratione abſona, quam veritate vacua ſit, æſtimationi tuæ, prudentumque relinquatur arbitrio. Revolvamus modernorum Imperatorum geſta, ſi non divi noſtri Principes, Carolus & Otho, nullius beneficio traditam, ſed virtute expugnatam, Græcis, ſeu Longobardis, urbem, cum Italia, eripuerint, Francorumque appoſuerint terminis. Docet hæc Deſiderius, & Berengarius, tyranni tui, in quibus gloriabaris, quibus tanquam Principibus innitebaris. Eos, à Francis noſtris, non ſolum ſubactos & captos fuiſſe, vera relatione didicimus. Cineres ipſorum, apud nos reconditi, evidentiſſimum huius rei repræſentant indicium. Sed dicis, vocatione mea veniſti. fateor, vocatus fui, redde cauſam quare vocatus fuerim: ab hoſtibus pulſabaris, nec propria manu, Græcorumve mollitie liberari poteras, Francorum virtus invitatione adſcita eſt. Imploraſti miſera felicem, debilis fortem, invalida validum, anxia ſecurum. Eo tenore vocatus, ſi vocatio dicenda eſt, veni, Principem tuum, militem meum feci, teque deinceps, usque in præſentiarum, in meam ditionem transfudi: legitimus poſſeſſor ſum, eripiat quis, ſi poteſt, clavam de manu Herculis &c.

Septimo, dato, non conceſſo, Romanis aliquid iuris in Imperium reliquum fuiſſe: poſtquam vero Imperatoribus, non electis modo, ſed etiam coronatis, toties rebelles facti, hoſtilia arma oppoſuerunt, & in necem ipſorum coniurarunt, quis eſt qui dubitet, eos omne ius ſuum perdidiſſe? rebelliones autem conatusque hoſtiles ſingulatim recenſere, longum nimis foret ac tædioſum; ad hiſtoricos lectorem remitto, præſertim ad Othonem Friſingenſem (*Chron. lib. 6. c. 24. & lib. 2. de geſtis Friderici c. 22.*) Othonem de S. Blaſio (*in append. ad lib. 7. Chron. Othonis Friſingenſ c. 7. & c. 20. &c.*) De pœna vero rebellionis, quæ etiam eſt libertatis atque privilegiorum amiſſio, videri poteſt ad caſum noſtrum Bartolus (*ad l. hoſtes ff. de captivis & poſtlim. reverſis, col. 1.*) & Baldus (*in c. ſicut, n. 6. extr. de iureiur.*) 88.

Octavo, ex ſuperabundanti addi & hoc poteſt, quod phraſis, in receſſibus & actis Imperii uſitata, das Heilige Reich Teutſcher Nation / (*R. A. de anno* 1532. *p.* 229. Reichs *A. de anno* 1541. *pag.* 249.) non admittat credere, Imperium Romanum amplius apud Romanos eſſe.

90. Ad ea, quæ in contrarium ſuperius adducta ſunt, reſponderi poteſt, I. Nemo præſumitur ſuum iactare, hoc eſt, (*ut ex l. cum de indebito* 25. *in pr. ff. de probat. & præſumt. unde hoc axioma à Dd. petitum, diſcimus*) nemo præſumitur indebitum ſolvere. At Romani in Carolum transferentes Imperium, non indebitum, ſed debitum remuneratorium ſolverunt, quod genus quoddam permutationis (*l. ſed & ſi* 25. §. *conſuluit* 11. *ff. de hered. petit.*) vel merces eximii laboris (*l. ſi pater* 34. §. 1. *ff. de donat.*) aut pretium officii dicitur. Vt autem proportio in remuneratione (æque ut in permutatione, vel mercede & opera, pretio; &c.) inter præſtitum officium, & quod eius cauſa ex gratitudinis lege rependitur, niſi forte conditio remunerationis nimis curta obſtet, obſervetur, natura ipſa & æquitate docemur. Quod ſi vero ius belli, Carolo Magno vel etiam Othoni I. & aliis horum ſucceſſoribus, pro titulo fuiſſe ponamus, non ex voluntate populi, ſed ex victoris mente translationem, vel acquiſitionem, metiamur conveniens eſt. Quod ſi denique rebelliones varias Romanorum ponderamus, iure ſuo illos cecidiſſe, dubitandum non eſt.

91. II. Quod Carolus Magnus Romanos, æque ac Francos, & cæteros, ſubiectos habuerit, patet ex capitular. Francorum (*lib. 6 c.* 81) ibi, *volumus, atque præcipimus, ut omnes ditioni noſtræ, Deo auxiliante ſubiecti, tam Romani, quam Franci, Alemanni, Boioarii, Saxones &c. cæterique nobis ſubiecti omnes.* Gubernavit Imperium Romanum ut Imperator, ergo iiſdem hoc titulo imperavit: Imperavit itidem Francis, atque Longobardis, ut eorum Rex, quæ duo in effe-

92. ctu conveniunt. Quod autem Carolo Magno res Romana in fidem, & tutelam commiſſa fuiſſe dicitur, id de tutela perpetua, & non ad certos annos reſtricta, ac de illa intelligendum eſt, quæ de quolibet ſummo Principe enunciatur, ac eo ſenſu, quo Reges, & Principes, tutores populi dicuntur. (*Hotto-*

93. *mannus illuſtr. quæſt.* 1. *p. m.* 10.) III. Quod Carolus in eo fuerit occupatus, ut ſuo labore urbs Roma veteri polleret autoritate, non imminuit poteſtatem, quam in eam habuit. Voluit eam, inter cæteras Imperii, & Regnorum ſuorum autoritate primam eſſe, & caput Imperii, ſed non liberam ab imperio ſuo, gentiſque ſuæ. Noluit quoque eam ius deſignandi Imperatorem, ut antiquo tempore habuit, habere; ſibi enim ſucceſſorem legit, ut ſupra diximus.

94. IV. Quod S. P. Q. R. attinet, iamdudum pro vera habita Gallica illa literarum interpretatio, Si Peu Que Rien. Nullus quidem dubito, tempore Caroli, & ſubſequentium Imperatorum, adhuc non parvum Senatus fuiſſe ſplendorem, minime tamen eius poteſtatis, ut de Imperio, poſtquam apud Carolum, & Francos, ſive Germanos erat, ullum ipſi ſtatuendi ius ſuperfue-

quid

sit. Subſequentium temporum hiſtoria docet, ab Imperatoribus Senatum conſtitutum, ordinatum, atque iis ſubiectum fuiſſe. Radevicus (*lib. 2. de geſtis Frider. I. Imper. c. 41. apud Vrſtiſ. tom. 1. German. hiſtor. pag. 531.*) indicat, Fridericum Imperatorem legatos Romam miſiſſe cum mandato, ut ea quæ cum populo Romano, ſeu ſtabiliendo Senatu, ſeu de recipiendo præfecto, agenda forent, terminarent. Godefridus monachus (*in annal. apud Freher. tom. 1. German. rer. Script. pag. 242.*) hanc formulam, in quam Romani Friderico Imperatori iurarent, exhibet: *Iuraverunt præſentes, & iurabunt futuri Senatores, & totus populus Romanus Domino Friderico Imp. fidelitatem, & quod iurabunt eum coronam Imperii Romani retinere, & defendere contra omnes homines; & iuſtitias ſuas, tam intra urbem, quam extra, iuvabunt eum retinere, & quod nunquam erunt tam in conſilio quam in facto, ubi Dominus Imperator mala captione capiatur, vel membrum perdat, vel aliquod detrimentum in perſona patiatur, & quod* SENATUM NON NISI PER EUM VEL PER NUNCIUM SUUM ORDINABUNT, *ſine fraude & malo ingenio. Dominus Imperator* CONFIRMABIT SENATUM PERPETUO, *in eo vigore in quo nunc eſt, & augebit eum tali tenore, ut* SENATUS PER EUM ORDINETUR, ET EI SUBIECTUS FIAT &c. V. Quod populus Romanus Patricium Senatoribus adiecerit, hoc Otho Friſingenſis 97.
(*d. lib. 7. Chron. 31.*) inde ortum iudicat, quod nullas inſaniæ ſuæ metas ponere voluerit: Fuiſſe tamen tandem eo redactum, ut à Pontifice Eugenio pacem petere coactus fuerit: eam vero obtinuiſſe hac lege, ut Patriciatus dignitatem reciperet; Senatores autem ex autoritate Pontificis teneret. Si fides adhibenda eſt Gratiano (*in can. 23. diſtinct. 63.*) à Leone VIII. conſtitutum fuit, Patricium non eligi debere, abſque conſenſu Imperatoris. VI. Abrogationem Conſulum, quam directo tutum non fuit po- 98.
ſtulare, Alexander Pontifex per obliquum procuravit. Inter illum enim & Romanos ita convenit, ut Conſules Pontifici iurarent, ſe ſedi Pontificiæ fore fideles, & audientes per omnia, nihilque contra ſententiam Pontificis facturos, nec eligerentur ad conſulatum, niſi placerent Pontifici. Sic quidem (*inquit Mutius d. lib. 18. Chron. German. apud Piſtor. tom. 2. Germ. Script. pag. 158.*) re fuerunt Conſules abrogati: quid enim aliud erant, quam ſervi Pontificis, nomine autem manſerunt. VII. Argumentum Iacobi Laurentii tribuni Romani, 99.
quo ad Pontificem uſus fuit, ab antiquo tempore ad ſuum, plusquam infirmum eſt: tempora enim mutantur, & cum illis libertates populorum, & ſervitutes quoque. VIII. Ita ſane ſe res habet, ut ex ſola acclamatione populi 100.
Carolo Magno facta, nemo iudicare poſſit, iure eligendi Imperatorem, populum ſe abdicaſſe: ſed ſi expendantur cætera, quæ ſupra adduxi, non obſcurum erit, populo Romano nullas hoc in negotio amplius partes eſſe, & ubi ad illud denuo manus admovere voluit, fruſtra ſemper, & incaſſum tandem laboraſſe. IX. Gotfridus Viterbienſis (*Chron. part. 17. apud Piſtor. tom. 2.* 101.

German. Scriptor. pag. 511.) deſcribens electionem Conradi III. præſentiam
Deodevini, Portuenſis Epiſcopi, Apoſtolicæ ſedis legati, non tacuit, de pro-
miſſione autem aſſenſus Pontificis, atque Romani populi, &c. nihil memi-
nit: quam tamen, ſi facta, ut Otho Friſingenſis (*Chron. lib.* 7. *c.* 22.) narrat,
credibile eſt eum expreſſurum. Non potuit enim eum hæc latère, cum fu-
erit Conradi III. Diaconus (*Leheman. lib. Chron. Spirens. cap.* 49. *p.* 492) aut,
ut inſcriptio ipſius Panthei, hoc eſt, Chron. libror. habet, notarius (hoc eſt,
à ſcriniis) Regis Conradi III. Friderici I. & Henrici VI. Quicquid fuerit,
ſi aſſenſum pro applauſu acceperimus, res ſana erit, aut ſi ſtrictæ ſignifica-
cationi vocis inhærendum, Germanorum ius turbare non poteſt promiſ-
102. ſio alterius, ſponte facta, nec expetita. X. Cum Fridericus I. coronaba-
tur à Pontifice, pons, qui iuxta caſtrum Creſcentii, ab urbe Leonina usque
ad ingreſſum ipſius Romanæ urbis extenditur, à militibus Germanis pro-
pterea cuſtoditus fuit, ne à furente populo celebritas hæc interrumpere-
tur. (*Friſingenſ. d. lib. 2. de geſt. Frider. c.* 22.) per populum ergo ipſum ſtetit,
quo minus coronationi potuerit intereſſe: ſi quietus fuiſſet, non furens, nec
tumultuoſus, fuiſſet admiſſus ad ſpectaculum, & ad acclamationem: hæ e-
nim in eiusmodi ſolemnitate eius partes eſſe ſolent, utpote ſubditorum, nul-
læ maiores. Inſultum, quem in Germanum militem tunc fecit, impune
haud tulit: magna enim populi multitudo occiſa, magna capta, reliquiæ
fuga ſibi conſuluerunt: tandem petita ab Imperatore & Pontifice gratia, &
obtenta, captivi dimiſſi ſunt. (*Mutius German. Chron. lib.* 18 *apud Vrſtis. tom.* 2.
German. ſcript. p. 145. *Otho de S. Blaſio in appendice ad lib.* 7. *Chron. Othon. Fri-*
103. *ſing. c.* 7. *apud Vrſtiſium tom.* 1. *Germ. Scriptor p* 199. XI. Multa quidem Ro-
mæ de Imperio Germanis auferendo, præſertim à Pontifice (& adhuc Pauli
IV. tempore, *Seld.* in ſeinem Rathſchlag von der Kaiſer vnd Papſt gewalt *apud*
Goldaſt. in politiſch. Reichshändlen *part.* 5 *n.* 3. *pag.* 196.) cogitata fuiſſe con-
ſtat, ſed irritus fere ſemper fuit conatus, ut plerumque ſolent eſſe illa, quæ
iniuſte, ſine congrua ratione, & ſine viribus ſuſcipiuntur. Quod Germani
quidam Cæſares non voluerunt eſſe mancipia quorundam Pontificum, nec
omnia ad nutum illorum implere ſanguine, tentarunt illi Imperium Roma-
num Germanis eripere (*inquit Mutius lib.* 9. *Chronic. German. apud Piſtor. tom.*
104. 2. *Germ. ſcriptor. p.* 68.) Quanto odio Martinus II. Pontifex Germanos pro-
ſecutus fuerit, vel ex eo ſolo patet, quod optaverit ſæpius, ciconia fieret, &
Germani ranæ, quo eos commode devorare poſſet omnes. (*Hiſtoria auſtralis*
ad annum MCCLXXXIV. *apud Freher. tom. 1. vet. Scriptor Germ. p.* 333.) Quando
105. Bonifacius Papa, Albertum Imperatorem ſede deturbare, & in eius locum,
Valeſianum, Galliæ Regis fratrem, evehere in animo habebat, Cardinales &
Epiſcopi aliquot, diſſuadentes conatum, nullo modo fieri poſſe affir-
marunt, ut alius conſtitueretur Imperator, quam natus Germanus, atque
illud

illud ius bellicoſſimæ nationi extorqueri non poſſe (*Mutius lib. 21. Chron. German. pag. 204.*) At quid miremur, Pontifices Germanis Imperium 106.
adimere voluiſſe, cum & cæteris plærisque nationibus quoque regna ſua eripere ſubinde tentaverint, quando aut ubi illis viſum: quod certe nimiæ arrogantiæ, aut dementiæ, emblema eſt. Nolo hic exempla cumulare, vnicum modo addam, de eodem Bonifacio Papa, vt conſtet de terreſtris Dei mutabilitate, & rerum novandarum ſtudio. Poſtquam Bonifacius excommunicaverat Philippum, Regem Franciæ, coëgit ſynodum 107.
Romæ, miſitque ex ea legatos ad Albertum Imperatorem in Germaniam, qui ei offerrent Regnum Galliæ, monerentque, ut duceret exercitum in Philippum: Albertus autem intelligens, iram Pontificis non diu duraturam, noluit exercitum tantis impenſis conſcribere, nec conſcriptum ducere in Galliam, niſi Pontifex regnum illud hereditarium ſibi concederet, & confirmaret, quod Pontifex noluit facere (*Mutius d. lib. 22. p. 205.*) & ſic vulpes vulpem deluſit. Quid tempore Henricorum III. & IV. Re- 108.
gum Galliæ, durante nefandiſſima Liga, Romanus Iupiter auſus fuerit, loquuntur hiſtoriæ: ſed & alias ſatis notum, Veiovem illum ſibi attribuere poteſtatem regna de gente in gentem transferendi: quod, quibus ſana mens eſt, febricitantis inepto ſomnio adſcribitur. XII. Quod Imperatores à 109.
Romanis aliunde quam ex Germanis aſſumtos enumerat, factum arguit, non ius, ut ſupra diximus: Sed hoc illud iterum tempore Othonis I. vicit, & correxit. Tria ergo tantum Romani Imperii tempora, ex quo Iulius Cæſar rem populi vertit ad unum, Italorum, Græcorum, Germanorum, ſecundum legatum Cæſareum, in oratione pro coronatione Friderici Rom. Regis ad Nicolaum V. Papam (*apud Freher. tom. 2. German. rer. Scriptor.*) conſiderari debent. Prætereundus autem (eodem monitore) Berengarius, & alii, qui apud Longobardos imperitarunt: cum non tantum 110.
ditionis habuerint, tantumque iuris, vt Imperatoriæ dignitatis debuerint titulis illuſtrari. Illuſtrati tamen hoc titulo de facto fuerunt, quod nec ipſe quidem Otho I. negavit, in privilegio dato Eccleſiæ Patavinæ, pridie Nonas Iulii, anno Domini DCCCCLXIII (*extat apud Meibomium in additionibus ad Witichindi annal. p. 123.*) ubi Berengarium Imperatorem, prædeceſſorem ſuum nominat. Denique literæ Nicolai Tribuni adeo ineptæ ſunt, ut reſponſio- 111.
nem non mereantur. Hæ literæ, inquit Mutius (*lib. 24. Chron. Germ. pag. 244.*) ubi pervenerunt in Germaniam ad Principes, contemtæ ſunt ab omnibus. Nec Romæ diu manere potuit ille tribunus. Pontifex enim Clemens, partim minis, partim promiſſis, effecit apud plebem Rom. ut deſererent ab eo plurimi, breviq; coactus fuerit noctu ab urbe fugere, (alii captum Nicolaum & in carcerem Avenione à Pontifice coniectum tradunt (*Anton. Marcell. de iure ſeculari Rom. Pontif. c. 2. p. 109.*) poſtea Romam, vt Senatoriam dignitatem exerceret à Pontifice remiſſum, à populo neci datum fuiſſe) habueritque finẽ

tota ea factio Romæ, quos evexerat hic Tribunus, omnes ultro ceſſerunt,
quidam etiam vix fuga ſervati ſunt. Hactenus de translatione. Pergit autem
112. Grotius, Romanum Populum eundem eſſe dicere, qui olim fuit, quod cer-
to ſenſu verum, & Iureconſulti Alfeni (*l. proponebatur 76. ff. de iudic.*) doctrinæ
conveniens. Sed ſi libertatem, potentiam, aliasque qualitates conſideres,
eo usque extendi non poteſt regula: nam ſtatus mutatio, ut in ſingulis, ita
in univerſis quoque ſuo reſpectu, contingere poteſt: & ita, ut populus, qui
antea ſui iuris fuit, alieno iuri ſubiectus hodie vivat, & verſa vice. Vrbis Ro-
113. manæ ſtatus quam varius fuerit, ex hiſtoriis haud incognitum, & ſpeciali-
ter de hodierno quis dubitet, facto verum eſſe, huic, cui quondam ſuberant
Domini Dominorum, hodie ſervorum ſervos eſſe Dominos. Inanem etiam-
114. num Romani quandam libertatis & Dominii retinent imaginem; Non-
nullos enim ſibi magiſtratus creant, titulo, aliquos Conſervatorum, aliquos
Caporionum, aliquos alſo: eis veteri more præterea à Pontifice Senatore con-
ceſſo, qui una cum Conſervatoribus ad ius dicendum ſedet in Capitolio, ubi
populus adhuc ad conferenda conſilia ſolitus convenire: argumenta regni
in ſpeciem adinventa, quo imperitæ multitudinis animi circumveniantur.
Non enim Romani, niſi à Romanis, & de levioris momenti cauſis, ferre que-
unt ſententias, cætera ſibi ſuisque agglomeravit Pontifex (*Antonius Mar-*
115. *cellus de iure ſecul. Roman. Pontif. c. 11. p. 111.*) De iure verò, ad Imperatorem
Romam pertinere, ſupra Friderici I. reſponſum nos docuit, ſive hoc iure bel-
li factum, ſive ſubiectione aliqua voluntaria, (*v. Conring. d. tr. de German. Rom.*
116. *Imp. cap. 7. & 10. & c. 12. p. 102.* ubi contra reliquos Grotii errores, nempe ap-
probatione Papali opus eſſe, ut Rex Germaniæ ſit Imperator Romanus, re-
gnum Italiæ, & Romanum Imperium proprie ſic dictum, idem eſſe; interre-
gni tempore ad Papam pertinere collationem feudorum Imperii, depugnat,
(*vide infra ad artic. 3. verba* Pfaltʒ vnd Sachſen) Quid ego de vicariatu Pa-
pæ ſentiam, vide in iure meo publico (*lib. 3. cap. 12. n. 11. & ſeq. ac infra ad ca-
pitul. Rudolphi artic. 30.*)

In Germanien / Italien / auch Gallien / vnd durch das Königreich Arelaten.

Totum dicitur das Heylige Römiſche Reich Teutſcher Nation/ ut paulo ante docui. Huius partes iure ſunt, Germania, Italia, Gallia, & Regnum Arelatenſe.

Germanien.

Cur potius hoc nomine, quam Teutſchland / uti viſum fuerit, non magis perſpicio, quam quando Carolus V. (in R. A. zu Wormbs das Regiment betreffent anno 1521. §. vnd ſoll obgemelt/ *pag.* 107.) de adventu ſuo ins Reich in Germanien / non vero, Teutſchland / conſtituit. Quoniam tamen primo loco, & ante Italiam ponitur, elucet, digniorem cenſeri. Et cum Italia

Italia ſecundum locum obtineat, mirari licet, cur Archicancellarius Imperii per eandem, locum tertium teneat, & Trevirenſi poſtponatur?

Auch Gallien.

1 *Franciam pro Gallia dicimus.*
2. *Francia Orientalis,* Franckenland.
3. *Quæ & nonnullis dicitur Franconia.*
4. *Francia Occidentalis,* Franckreich.
5. *Cuius populi potius Francigenæ quam Franci.*
6. *Quo ſenſu Trevirenſis dicatur Archicancellarius Imperii per Galliam, ſecundum Freherum.*
7. *Hæc opinio examinatur, & refellitur.*
8. *Coniectura.*
9. 10. *Putarunt nonnulli, Galliam pertinere ad Imperium.*
11. *Carolus IV. ingreditur Lutetiam vectus equo coloris nigri, Rex autem Franciæ inſidens equo albo.*
12. *Ratio huius diverſitatis.*
13. 14. *Rex Galliæ olim Vaſallus Imperii.*
15. *Opinio Autoris.*

FRequentius apud noſtrates, & receptius alias, Franckreich / quam Gallien: hoc victos, illud victorem innuit. Gallia (*inquit Maſſonius annal. libr. 1. pag. 3.*) Francis ſubiecta eſt, usque adeo mutata rerum facie, ut ne antiquum quidem nomen retinere potuerit, cum Franciam pro Gallia dicamus. Tametſi ſero id nomen in uſu fuit, ac mihi videtur primus, epiſtola ad Mauritium Cæſarem, Gregorius Pontifex Maximus, Franciæ verbum pro Gallia uſurpaſſe. Francia autem duplex eſt, una, quæ orientalis, (quam nos Franckenland appellamus) & antiqua Francia, vel Teutonica Francia, aut Germanica dicitur (*vide Meibomium in notis ad lib. 1. annal. Saxon. VVitubindi pag. 52.*) Franconia etiam ab aliis appellatur; quod tamen per iniuriam fieri arbitratur Crantzius (*Saxon. libr. 1. cap. 1.*) & notat Spigelius (*ad Ligur. lib. 1. apud Reuber tom. 1. veter. Scriptor.*) Gallos vix pati, pro ſolita gentis elatione, Franciæ orientalis nomen, indignati, ſi Diis placet, quod Germanos patres, & regni ſui fundatores, iubeantur agnoſcere. Altera Francia dicitur occidentalis, à nobis Franckreich / Francorum Regnum, cuius populum, non Francos, ſed Francigenas appellandos cenſent, Lupoldus de Babenberg (*cap. 3. de iuribus regni & Imperii Romanorum*) & Æneas Sylvius (*de ſtatu Europæ ſub Friderico Imper. c. 31.*) Cæterum, cum Galliæ Regnum non ſubſit Imperio, cui bono, huic, Imperii nomine, Archicancellarium conſtituere? Marquardus Freherus (*ad Petr. de Andlo lib. 2. c. 1. p. 164.*) hoc explicat de ea Galliæ parte, quæ Regno Arelatenſi continetur, olim Imperium Romanum recognoſcente. Quod admitti quidem poſſet, ſi Aurea Bulla Caroli IV. (*c. 1. §. 12.*) non expreſſim diceret, per Galliam & regnum Arelatenſe, ſed per Galliæ regnum Arelatenſe; & textus huius capitulationis non ita ſonaret, auch Gallien / vnd durch das Königreich Arelaten, ſed ita, auch Gallien durch das Königreich Arelaten: obſtat itaque coniunctiva copula quo minus amplectar Freherum. Puto ego, tempore quo hic Archicancellariatus inſtitutus, Germanos fortaſſis perſuaſum habuiſſe, Galliæ

Q regnum

(Margin numbers: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8.)

regnum ad Imperium pertinere, vel pertinuiſſe, & ad idem reverti debere.
9. Sane hæc opinio vetus eſt, non hodie, aut nudiustertius nata (*vide Gold-
aſt. in rationali conſtit. Imperial. pag. 54.) & ſi fidem habemus Cranzio (*me-*
10. *tropol. Saxon. lib. 3. c. 35.*) Otho II. Imperator, conſobrinis ſuis, Lothario, at-
que Carolo, Franciæ Regibus, bellum intulit, quod Romano Imperio
iuſta non perſolverent, ſeque ſubducerent legitimæ dominationi, quod Im-
perium à Chriſto, Regum omnium Rege, recognitum, ipſi viderentur poſt-
habere. Nec tempore Caroli IV. qui autor eſt aureæ bullæ, hæc opinio ceſ-
ſavit, ut ſatis clare indicant Loys Guyon (*tom. 2. des diverſes leçons livr 3.
chap. 1. pag. 612.*) ubi deſcribens introitum Caroli IV. in urbem Lutetianam,
11. ait: (*L' Empereur eſtoit monté ſur un cheval noir, & le Roy (de France Charles V
dict le Sage) ſur un blanc. ce que le Roy avoit faict tout expres; d' autant que
l' ancienne couſtume, ou ceremonie de France porte, qu'un Roy de France, faiſant
ſon entrée en la ville de Paris, capitale de ſon Royaume, doit eſtre monte ſur un
cheval blanc. Ledit Roy, pour oſter audict Empereur l' opinion, & pretenſion de
ſouveraincte ſur le Royaume de France, avoit voulu faire monter ledit Empereur
ſur un cheval noir, qu'il luy envoya, & fit preſent, couleur du tout contraire a la
blanche, pour luy monſtrer, qu'il ne faſoit pas du tout ſon entree à Paris, comme
en ville Imperiale, ny de ſa iurisdiction, & authorité, ains en une ville amie, &
ſuiette à un prince ſon amy, & parent.*) (Eadem de re conſimilia narrat ex Froſ-
12. ſardo Fauyn *au theatre d' honneur livr 1. chap. dernier pag 98.*) Imperator ni-
gri coloris, Rex vero Carolus V. Sapiens dictus, albo equo vehebatur, quod
deliberato factum. Galliæ enim antiqua conſuetudo vult, ut quando Rex
Galliarum ſolemni introitu Lutetiam ingreditur, metropolim ſuam, equo al-
bo inſidere debeat. Prædictus itaque Rex, quo Imperatoris opinionem fran-
geret, & ne Galliam ſibi ſubiectam arbitraretur, eum equo nigro vehi cura-
verat, quem ipſi ideo dono dederat: ut autem color niger albo in totum con-
trarius, eo indicare voluit, Imperatorem non ingredi Lutetiam, quaſi civi-
tatem Imperialem, & ad ſe pertinentem, ſed ut ſubditam Principi amico, &
cognato. Ego, ut de toto Galliæ Regno nihil temere aſſerere velim, intre-
13. pide tamen affirmo, Regem Franciæ fidelitatis nexu, certa propter feuda, Im-
perio obnoxium fuiſſe. (*vide lib. 1. de iur. pub. c. 9. n. 31.*) Conſtat quoque ex
Mutio (*lib. 24. Germ. Chron. apud Piſtor. tom. 2. German. Scriptor. p. 235*) Lu-
14. dovicum Imp. (qui dictus Bavarus) dediſſe literas ad Regem Galliæ, citan-
do eum ad tribunal curiæ Imperialis, ut ibi reſponderet Eduardo, generali
Imperii vicario, Regi Anglorum, ſimulque feudorum nomine, quæ ab
Imperio deberet recognoſcere, fidelitatis iuramentum præſtaret. Verum-
15. enimvero cum perſuaſio non ſit modus acquirendi rerum dominia, conſul-
tius erit affirmare, nomine Galliæ, quæ ad Archicancellariatum Treviren ſis
pertinet, venire illam partem trans Rhenum, quæ Galliæ olim à nonnullis
ad

adſcripta, cæterum Imperii Romanogermanici pars fuit, & partim adhuc eſt. Quo ſenſu ipſa quoque Trevirenſis civitas urbs Galliæ, Belgicæ ſcilicet nonnullis audivit. (*vide Kyriandrum in annal. Trevirens. part. 1. p. 8.*) Et Imperium Germanicum habere ſubditos qui Galliæ finibus continentur, res nota eſt. (*vide Bodin. lib. 1. de Republ. c. 9. pag. 202.*)

Das Königreich Arelaten.

Vide me de iure publ. *lib. 1. cap. 9.* & in additionibus ad eum locum.

Ertzcantzler.

Vide d. ius publicum *lib. 3. cap. 3. n. 11.* & additiones ad eundem.

Ertztruchſes / Ertzmarſchalck vnd Ertzcammerer.

1. *Electores ſeculares officia ſua, Archidapiferatum, Archimarſchallatus, & Archicamerarii tenent ab Imperatore.*
2. *Non ab Epiſcopo Bambergenſi.*
3. *Ab hoc tamen de conſimilibus officiis inveſtiuntur.*
4. *Inveſtitura Electoris Brandenburgenſis.*
5. *Inveſtitura Electoris Saxoniæ.*

Vide ius publ. *lib. 3. c. 9. n. 20. c. 10. n. 19. c. 11. n. 1.* A quo autem Electores 1. ſeculares hæc officia in feudum ſuſcipiant, non omnibus conſtat. Alii ab Imperatore illos hæc tenere, alii ab Epiſcopo Bambergenſi, tradiderunt. 2. Prima opinio vera, altera erronea. Errori cauſam dedit, quod iidem Electores Epiſcopo Bambergenſi debeant conſimilia officia, illis quæ debent Im- 3. peratori. Hæſitavi aliquando hæc clare aſſirmare, nunc autem dubio plane ſolutus ſum. Legi enim in literis inveſtituræ, datis anno CIↃ CCCC. LXXV. 4. die Martis poſt feſtum S. Michaëlis, à Philippo Epiſcopo Bambergenſi Albertum Electorem Brandenburgenſem inveſtitum fuiſſe de officio ſupremi Camerarii Epiſcopatus Bambergenſis, & omnibus eiusdem pertinentiis, mit dem Obriſt Cammerampt des Stiffts Bamberg / mit allen ſeinen zugehörigen ſtücken vnd Lehen. Patet tamen ex verbis eiusdem inſtrumenti, tunc pertinentia illa, de quibus in genere facta mentio, non fuiſſe ſatis nota: additur enim, H. Margrav Albrecht Churfürſt etc. ſoll getrewen fleiß ankehren / zu erfahren / was die Stück ſeind / ſo zu dem genanten Cammerampt gehören / vnd was er derer erfahren wird / ſoll er dem Biſchoff zu Bamberg zu wiſſen thun / welcher dieſelbe alsdann in einen Newen Lehen-Brieff ſetzen laſſen ſolle. Quid hac in re poſtea peractum, inquiro adhuc, nondum enim reperi. Quod 5. archimareſchallatum Electoris Saxoniæ attinet, opera amici edoctus ſum, Iohannem Georgium, Electorem Saxoniæ, anno CIↃ D CXXIII. die XIX. Octob. ſtyli novi, ab Epiſcopo Bambergenſi inveſtitum fuiſſe, mit dem Ober Marſchallampt des Kaiſerlichen Stiffts Bamberg / vnnd deſſen zugehörungen / Wittenberg Schloß vnd Statt / Mühlberg Schloß vnd Statt / beede an der Elbe gelegen / Züben dem Schloß / vnd deren Dörffern / Berſtatt / Alſendorff / Weiſſigk vnd Gabgaſt / mit allen vnd ieglichen zugehörungen / nichts außgenommen

nommen/ wie dann ſolche ſtuck dem Churfürſten von Sachſen / von des Biſchoffs Vorfahren am Stifft geliehen worden. Quo in actu etiam hoc notari debet, mandatarium Electoris Saxoniæ, nullum fidelitatis iuramentum hic præſtitiſſe, ſed poſtquam Epiſcopus dixiſſet, ſe Electorem Saxoniæ inveſtire de ſupra dictis, darvon zu thun vnd zu leiſten/ wie ſolcher Lehen Recht: hat der Churfürſtliche Abgeſandte dem Biſchoff ohn alle pflichtleiſtung allein ein Handſchlag gethan / vnd mehrers nicht / mit angeführter Erclärung / daß er wegen Jhrer Churfürſtlichen Gn. zu Sachſen dieſe belehnung acceptire, allermaſſen die Vorfahrende Herren Churfürſten zu Sachſen / Hochlöblichſter gedächnuß / die vom Stifft Bamberg laſſen empfangen / vnd zweiffle nicht / Jhre Churfürſtliche Gnaden / werden vmb deß Herren Biſchoffs Fürſtliche Gnaden ſolches mit Freundſchafft erkennen / vnd dem gantzen Capitul vnd Stifft Gnädigen willen zuerzeigen geneigt ſein. Atq; hæc referri debent ad ea quæ ſcripſi (*lib. 3. de iure publico c. 7. n. 77.*) & poſtea additionibus exornavi; ſimulque inde corrigi poterit error, quem erravi (*d. lib. 3. c. 9. n. 21.*)

Vnſern lieben Freunden.

Vox, *amicus*, accipitur vel ſtricte, vel populariter. Illo modo amicos appellare debemus, non levi notitia coniunctos, ſed quibus ſunt iura nobiſcum honeſtis familiaritatis quæſita rationibus (*l. latæ 223. §. 1. ff. de V. S.*) Populariter nomine amici varie utimur: aliquando benevolentiæ ſignum eſt, aliquando honoris, aliquando ſimplex compellatio. Hoc in textu noſtro vix ſtrictæ ſignificationi locus erit, ſed potius benivolentiæ, & honori adſcribi debet, quod legimus. (Quo ſenſu etiam accipio *l. ult. ff. de offic. præf. vigil. l. 17. in pr. ff. de iur. patron. l. 4. C. de contr. ſtipul.*) nec tamen contrarius ero illi, qui concurrere etiam hic ſtrictam ſignificationem dixerit.

Neven.

Vide *d. lib. 3. de iur. publ. c. 3. n. 30. & ſubſeqq.* Quibus addo, nepotem à Ditmaro (*in Chron.*) pro avo materno poni; ut monet Reiner. Reineccius (*ad d. Chron. p. 7.*) in elencho vocabulorum, à Ditmaro, novis aut minus conſuetis latinæ linguæ ſignificationibus, uſurpatorum.

Oheimen.

1. *Magnates ſe invicem appellant conſanguineos.*
2. *Iuſtinianus patricios appellavit patres.*
3. *Alexander Vlpianum ſalutavit parentem.*
4. *Rudolphus II. Turcarum Imperatorem appellavit filium, & hic Rudolphum patrem.*
5. *Imperatores veteres, Comites & Rectores Provinciarum appellarunt fratres.*
6. *Rex Galliæ Chriſtianos Reges nominat fratres.*
7. *Academia Lutetiana dicitur filia primogenita Regis Franciæ.*
8. *Quid ei hic titulus tribuat.*
9. *Philippus II Brabantiæ Dux, Lovanienſem Academiam nominavit filiam.*
10. *Maximilianus I. Erphordiam appellavit fidelem filiam.*
11. *Rex Franciæ quos Principes afficiat titulo patrui, conſanguinei, nepotis.*
12. *Rex Galliæ Principes Germaniæ nominat conſanguineos.*

Vide *d. lib. 3. c. 3. n. 39.* Inter Magnates receptum videmus, in ſignum af- 1.
fectionis & benivolentiæ, illos etiam, quibus ſanguinis neceſſitudine iun-
cti non ſunt, appellationibus conſanguineorum mactare, vel generaliter, vel
certa ſpecie expreſſa. Iuſtinianum nomine patris affeciſſe patriciatus digni- 2.
tate coruſcantem, notum eſt (*ex §. filiusfamilias 4. Inſtit. quib. mod. ius patr.
poteſt. ſolvitur. l. fin. C. de Conſul. lib. 12.*) ab Imp. Alexandro Domitium Vlpia- 3.
num parentem nominatum docemur (*l. 4. C. de locato & conducto.*) Et noſtra
ætate, inter articulos pacis factæ inter Rudolphum II. Imp. & Turcam, anno 4.
CIↃ IↃ CVI. relatum fuiſſe legimus, ut utriusq; partis legati uterentur titulo
patris & filii, ubi nominarent vel Imperatorem Romanum, vel Turcicum,
inter quos ille pater, hic filius audiret (*Baudier en l'inventaire de l'hiſtoire
generale des Turcs livre 17. chap. 11. p. 711.*) Moris quoq; fuit apud veteres Im- 5.
peratores, Comites & Rectores Provinciarum fratris nomine compellare, ut
dixi de iure publ. (*d. lib. 3. c. 3. n. 31.*.) Rex Galliæ adhuc cæteros Chriſtiani orbis 6.
Reges fratres ſalutat, quod inde fieri putat Loyſeau (*au traicté des ordres chap.
7. n. 103. p. 127.*) cum ipſe ſit primogenitus filius Eccleſiæ, cuius & reliqui Reges
filii nominantur. Eſt nonnemo qui ſcribat, Reges virtute fratres eſſe, & hinc
fratrum inter ipſos nomen reciproce uſurpari. Reges Galliæ Academiam, vel
Vniverſitatem literariã Pariſienſem filiam ſuam primogenitam appellarunt, 7.
& adhuc eo dignantur nomine, unde in Principum claſſem eandem referen-
dam, imo relatam, cenſuit Coquille (*ſur les couſtumes du Nivernois ch. 1 art.
9. p. 33.*) ubi ait: (*les Roys ont octroyé droit de Primipauté à l'Vniverſite de Paris,* 8.
*en luy donnant tiltre de fille aisnée de la Couronne de France: de faict l'Advocat en
Parlament, qui plaide les cauſes de l'Vniverſité, prend place au banc des Princes.*)
Sed hoc exemplum forte adoptioni potius adſcribendum, quam nudæ be-
nivolentiæ. Philippus II. Brabantiæ Dux, cognomento Bonus, Vniverſitatem 9.
Lovanienſem filiam ſuam nominavit (*Vernulaus l. 1. Academ. Lovanienſis c. 8.
p. 49.*) Et Imp. Maximilianus I. civitatem Erphordiam fidelem filiam appella- 10.
vit (*Peccenſtain in Theatr. Saxon. part. 2. p. 190.*) Porro, Rex Galliæ non ſolum
ſui ſanguinis Principibus conſanguineorum titulum tribuit, ſed & aliis, qui
vel nullo, vel nimis remoto ſanguinis iure eum attingunt: de quo ita Loyſeau:
(*d. tr. des ordres ch. 7. n. 103*) *Comme les Princes du ſang, qui ſont vrais parens du* 11.
*Roy, ſont par luy appellés, ou ſes oncles, s'ils ſont de beaucoup plus aagés, ou ſes cou-
ſins, s'ils ſont d'aage à peu prés esgal, ou ſes neveux, s'ils ſont de plus bas aage: auſ-
ſi les autres Princes ſont appellés tout de meſme par ſa Maieſte. Voire, lors que les
Ducs, & les Comtes de France, iouiſſoient des droicts de ſouveraineté, nos Roys leur fi-
rent l'honneur de les qualifier leurs parens, & reciproquement: auſſi les vrais parens
du Roy, prirent le tiltre de Prince, qui avoit eſté premieremẽt occupé par les Ducs et Com-
tes ſouverains de France. D'où vient, que ſa Maieſté defere encor ce meſme honneur aux
Ducs d'à preſent, bien qu'ils ne ſoyent plus ſouverains: pource qu'en matiere d'hõneur on
n'abaiſſe iamais; ce qui ſe fait auſſi à l'esgard des Ducs & Cõtes ſouverains eſtrangers.*)

Quemadmodum Principes ſanguinis, qui veri conſanguinei Regis ſunt, ab ipſo nominantur, vel patrui, ſi ætate eum longe ſuperant, aut conſanguinei, ſi ætate quaſi pares ſunt, aut nepotes, ſi ætate illo iuniores, ita quoque cæteri Principes ab eodem iisdem compellantur nominibus. Quando Duces & Comites Galliæ habebant iura ſuperioritatis, Reges noſtri eos honorabant titulo conſanguineorum, & poſtea veri regis conſanguinei uſi ſunt titulo Principum, quem prius ſibi attribuerant iſti Duces & Comites ſuperioritate gaudentes in Gallia. Hinc eſt, quod Rex eundem honorem defert etiam Ducibus hodiernis, licet nunc ſuperioritate præditi non ſint, quoniam in materia honoris, nunquam diminutione utimur. Eadem formula Rex quoque utitur
12. erga Duces & Comites extraneos, qui ſuperioritate gaudent. (*Addeque habet idem Loyſeau des ſeigneuries chap. 5. n. 71. & Bouchel en la Bibliotheque ou threſor du droit François tom. 2. pag. 578.*) Hoc ex uſu notum, Germaniæ noſtræ Principes à Rege Galliæ conſanguineos appellari.

Churfürſten.

Chur/id eſt, Wahl. Sic in quibusdam locis Saxoniæ conſuetudo eſt, quod iuniori filio competat ius retinendi bona paterna, & coheredibus ſatisfaciendi in pecunia, quod ius vulgo die Chur appellatur (*Modeſtin. Piſtor. practicar. quæſt. part. 1. quæſt. 45. in pr.* (Churfürſten / Wahlfürſten / Wahlherren. (Sachſen Spiegel. *lib. 1. c. 6. ſub f.*)

Gott zu Lob.

De Caroli V. pietate, multa & varia proſtant teſtimonia. Aſſiduum fuiſſe in precibus ad Deum fundendis, & ſæpius cum illo, quam cum hominibus locutum, compoſuiſſe ſibimet ipſi preces ſingulis in negotiis maioris momenti, & approbatas à confeſſore ſuo recitaſſe certis horis ſingulis diebus: Dixiſſe, preces arma eſſe, quibus mundus vinci, cœlum vero expugnari queat. Fertur, cum aliquando precibus intentus eſſet, petiiſſe magnatem aliquem curiæ ſuæ, Galliæ legatum admitti ad audientiam, reſpondiſſe Carolum, expectaret adhuc pauliſper: cum vero regereretur, eum ſatis longo tempore ad ianuam hæſiſſe, & negotia Domini ſui, quæ moram non paterentur, expedita velle, dixiſſe: at mihi Domini mei (Dei ſc.) negotia prius expedienda ſunt (*Florimond de Remond de la naiſſance de l' hereſie livr. 5. ch. 5. p. 550. n. 5 P. de L' Ancre livr 2. des Princes disc. 5. p. 602*) Obſervatum quoq; à nonnullis (*ſcribit Autor de l' homme du Pape & du Roy p. 75.*) eundem Carolum unica tantum vice, per totum vitæ curſum, neglexiſſe adeſſe ordinariæ celebrationi miſſæ, idque factum in Africana expeditione. Non potuiſſe perſuaderi ab Antonio de Leva, ut modo hunc, modo illum, Italiæ Principem necari curaret, ut Dominia eorum, & ſic tandem totam Italiam ſibi appropriaret: ſed animæ ſalutem ante oculos habendam potius, reſpondiſſe, apud Boterum (*lib. 2. memor. dictor.*) legimus: Vnde adeo commotum Levam, ut dixerit, ſi tantam ... curam animæ haberet, renunciandum eſſe Imperio.

Erhaben/erhöhet/vnd geſetzt ſein deren Wir
Vns auch etc. beladen.

Scilicet duo hic requiruntur, ut opus perfectum ſit: oblatio Imperii, vel evectio ad Imperium, quæ fit per electionem legitimam ab eligentibus, & acceptatio oblati Imperii, quæ fit ab electo. Nec enim ea conditio Imperii noſtri hactenus fuit, ut oblatum recuſare plane non licuerit. Recuſavit oblatum Otho, Saxoniæ Dux, & ſuaſor fuit Principibus, eligerent Conradum, Franconiæ Ducem (*Lebeman. lib. 3. Chron. Spirens. c. 51. p. 1265.*) Idem à Friderico, Electore Saxoniæ, factum, qui (*ut Sleidanus lib. 1. de ſtatu relig. & Reipubl. &c. fol. mihi 19. b. teſtatur*) delatum ſibi Imperium ingenti animo recuſavit, & ſuo ſuffragio Carolum V. deſignavit (*vide Paul. Lang. in Chron. Citizenſi, apud Piſtor. tom. 1. illuſtr. veter. Scriptor. pag. 878.*)

Deren Wir Vns auch etc.

Recenſentur cauſæ impulſivæ, vel moventes Carolum, cur oblatum Imperium acceptaverit. Subiiſſe ſe illud affirmat (1.) in laudem Dei. (2.) in honorem ipſius Imperii. (3.) propter Chriſtianum cœtum. (4.) propter nationem Germanicam. (5.) propter utilitatem communem: quæ ſpecioſæ omnes, & probæ notæ. Sed ſilet hic, quod ipſemet electionem ambierit, hoc an iisdem ex cauſis fecerit, Gallia tunc maxime dubitavit. Fridericus III. (*ut videre eſt in exordio reformationis ab ipſo facta, Francofurdiæ anno 1442. inter receſſ. Imp. p. 15.*) conciſior fuit in enumerandis cauſis ſuscepti Imperii: ita enim ille, Gott zu Lob/ dem Heiligen Reich zu Ehren/ vnd vmb Gemeines nutzes willen.

Auß Freiem/ gnädigen Willen etc. vereiniget.

Non coactus, ſed ſponte ſuscepit capitulationis articulos, & ad eorum obſervantiam ſe obligavit. Quamquam ſine dubio, ut mortalium vota ſe habent, lubentius ſuſcepturus fuiſſet Imperium citra capitulationem. Nam & inſequenti tempore, re ipſa nonnunquam expreſſit, quam durum ſibi videretur hoc frænum.

Articfel.

Hinc à nonnullis dicitur der Kaiſerlich Artickels-Brieff. Plane, ut militibus ſuus eſt & dicitur Artickels-Brieff/ à variis articulis, qui ea ſcriptura continentur, normam & regulam præſcribentibus vitæ & actionibus militum (*vide inter* R. A. *pag. 627. & 640.*) ita & norma illa, quæ Imperatori in adminiſtrando Imperio præſcribitur, varios ob articulos, quibus conſtat, non inconcinne eodem àppellabitur nomine. Quid in foro, & apud cauſidicos, articulorum nomine veniat, nos hic non attinet.

Geding vnd Pactweiß vereinigt.

Illæ conventiones publicæ habentur, quæ fiunt cum nondum ſubditis, quando in regnis electivis agitur de rege eligendo, & cum eo, quem eligere vult populus, quædã paciſcitur, legesve dicit, ſecundum quas electus Princeps regnum adminiſtret (*Cabotius lib. 2. duput. cap. 11. p. 133.*) Pactum, vel pactio, eſt duorum pluriumve in idem placitum conſenſus (*l. 1. §. 2. ff. de pactis.*) Hoc noſtro in propoſito Electores illi, qui nomine Imperii hanc legem (Ariſtoteles 1. *Rhetoricorum* pactum legem vocat, ac legem pactum) Imperatori futuro præſcribunt, conſentiunt, ut Imperator hoc modo adminiſtret Imperium; Imperator autem conſentit in hanc regulam, & promittit ſe eam obſervaturum. Non enim pacti nomine cadit illa conventio, ubi alius proponit quid fieri velit, alter vero promittit obſervare quod propoſitum. Salus Imperii Electores docet, quid debeant ab Imperatore requirere, hanc ſequi Imperatorem potius decet, quam ſuæ utilitati vel licentiæ proſpicere. Imperium ſponſa eſt, quæ leges marito præſcribit, non accipit. Hanc qui ducere velit, promto obſequio opus habet, hoc ſi differat, procos alios non deeſſe experietur.

Zu halten zugeſagt.

At promiſſa non usquequaq; ſervata fuiſſe, conqueſti ſunt quamplures, (*vide apud Hordlederum lib. 1. de cauſ. belli German. cap. 6. n. 8. p. 48. Sleid. lib. 24. fol. m. 424. potiſſimum vero* die *Gravamina*, ſo erſtes mahl auff dem Tag zu Paſſaw vbergeben / vnd nachgehends auff dem Reichstag zu Augſpurg *anno* 1555. den 29. *Iulii* widerholt worden / *quæ vide infra in Mantiſſa, n. 2.*)

AD ARTICVLVM I.

Königlichen Würden / Ampts vnd Regierung.

1. Königlich Ampt.
2. Kaiſerlich Ampt.
3. *Nomen Imperatoris, eſt nomen officii.*
4. *Imperator dicitur adminiſtrator Imperii.*
5. *Procurator Imperii.*
6. Des Reichs Pfleger.
7. Des Reichs Vormund / *tutor Imperii.*
8. *Miniſter ſacri Imperii.*

1. Huius officii Regii, des Königlichen Ampts / fit etiam mentio in der Reformation Kaiſer Friederichs des Dritten / zu Franckfurt am Mayn anno 1442. auffgericht, *in pr.* (*vide* R. A. *p. 15. &* in R. A. zu Augſpurg anno 1555.
2. §. vnd nach dem / *p. 414.* ac officii Imperatorii in R. A. zu Regenſpurg anno 1532. *p. 228. & tit. Concilium* betreffent / §. vnd ſo fern / *p. 230.* R. A. zu Regenspurg anno 1541. *p. 250.* R. A. zu Speyr anno 1544. *p. 292. &* §. wir haben / *p. 301.* §. Erſtlich / *p. 303. nec non utriusque* in R. A. zu Augſpurg anno 1555. §. vnd

aber.

abermals pag. 406.) Charles Loyſeau *(au traictè des Seigneuries chap. 2. n. 18.)* 3.
expreſſe ſcribit, *(L' Empereur eſt un nom d' office, non de ſeigneurie, ſignifiant ce-*
luy qui exerce le commandement.) Imperatoris nomen officium ſignificat, non
dominium; officium ſc. eius, qui mandatum exercet. Huius officii cauſa Im-
perator quandoque dicitur, (1.) Adminiſtrator Imperii, vel adminiſtrare
Imperium, Verwalter des Reichs (R. A. zu Augſpurg *A. 1559. p. 519.* R. A. zu 4.
Wormbs *A. 1564. p. 546.)* Adminiſtrante Romanum Imperium Conrado III.
ita Rudolphus Epiſcopus apud Meibomium (*in not. ad lib 1. VVitichindi p. 44.*
vide me de iure publ. lib. 1. c. 10. n. 37.) (2.) Procurator Imperii *(ita Ditmarus* 5.
Chron. lib 3. in pr. p. 27. edit. Reineccianæ; tertius regni Procurator noſtri, Otho II.) 6.
(3.) des Reichs Pfleger. Ludovicus Imperator in literis inveſtituræ, anno
M CCC XIX. datis den Freytag nach dem Obriſtag / ait, Er habe angeſehen vnd
erkant / daß er nicht allein dardurch zu des Reichs Pflege erwöhlt ſey / daß er das
Reich pflegen / ſondern daß er es auch mehrẽ ſolle / an Ehre vnd an Gut / als viel
er mit Recht könne vnd möge. (4.) Des Reichs Fürmunt (tutor Imperii) 7.
ita vocatur, Imperator & Rex Romanorum in fœdere inito inter Carolum
IV. ut Regem Bohemiæ, & Burggravios Norinbergenſes anno M CCC LIII.
ubi excipiuntur, das H. Reich / vnd ſeine Fürmunde / Römiſche Kaiſer vnd
Könige. Eodem ſenſu Seneca: *(lib. 1. de Clement. c. 4.)* Principes Regesque,
& quocunque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici &c. (5.) Miniſter 8.
ſacri Imperii. Ita legitur in ſententia exautorationis VVenceslai *(apud Golda-*
ſtum tom. un. conſtitut. Imperial. p. 379.) Et iam olim Ludovicus Pius miniſte-
rii verbo ad hoc uſus *(in capit lib. 2. c. 2.)* Quamquam ſumma huius mini-
ſterii in noſtra perſona conſiſtere videatur, tamen & divina autoritate, &
humana ordinatione, ita per partes diviſum eſſe cognoſcitur, ut unusquisque
veſtrum, in ſuo loco & ordine, partem noſtri miniſterii habere cognoſca-
tur. *(vide Lehman. in Chron. Spir. lib. 2. cap. 4. p 63.)*

Die Chriſtenheit.

Chriſtianorum omnium defenſor Imperator eſt, quamvis non omnes Chriſtiani ipſius ſint ſubditi. Videtur hoc Hugoni Grotio *(lib. 2. de iure belli & pacis c. 15. n. 12.)* ad fœdus inter Chriſtianos iam olim initum referri, cuius princeps creatus, conſenſu communi, Romanus Imperator fuerit. Sed mihi de perpetuo huius generis fœdere nihil conſtat.

Den Stul zu Rom.

1. Stul / *quid ſignificet.*
2. Der Könige Stul.
3. *Papa imponitur ſellæ.*
4. Stul, *id eſt, iudicium.*
5. Stul-Herren / *id eſt, iudices.*
6. Schöpffenſtüle,
7. *Ratio huius appellationis.*
8. *Sedes,* Stul / *pro reſidentia Pontificis.*
9. *Sedes Romana.*
10. *Ratio huius appellationis.*
11. *Sedes Pontificia quando Avenionem translata, & quot per annos ibi permanſerit.*

12. *Etiam tunc dicta curia Romana.*
13. *Curia Romana eſt, ubi eſt Pontifex.*
14. *Roma eſt, ubi eſt Imperator.*
15. *An Francia ibi ſit, ubi eſt Rex Franciæ.*

1. STul / proprie ſignificat ſedile, vel ſedem, in qua ſedere licet. Ita ſedes, in qua ſedere, & privilegii Statibus confirmare, ac iuramento ſeſe Imperio obligare, olim ſolebat electus Romanorum Rex, inter nuceta Rheni, ſu-
2. pra Confluentem, ad Renn oppidulum, vocabatur der Königsſtul. (*vide me de iur. publ. lib. 2. c. 3. n. final. & apud Goldaſt. part. 2.* Reichsſatzungen *p. 185. n.*
3. *6.*) Eodem ſenſu ſella illa accipitur, quam alii teſticularem, alii ſtercorariam appellant, cui Papa imponitur. (*de qua dixi d. lib. 2. c. 2. n. 70.*) Per metapho-
4. ram vero Stul ſignificat etiam Iudicium, locum reſidentiæ, habitationis, vel domicilii. Ita legimus (in R. A. zu Wormbs anno 1521. §. vnd nach dem/ *p.* 134.) der Stul zu Rohtweil/ id eſt, das Hoffgericht zu Rohtweil: (*& eodem in* §.) die Gericht der Freien Stül (*ac in der* reformation Kaiſer Friderichs des Dritten / zu Franckfurt am Main anno 144. auffgericht *tit.* von dem heimlichen Gericht §. vnd der heimlichen/ *inf. p. 12.*) iudices nonnulli dicuntur
5. Stulherren quod etiam ibidem (*in* §. es ſoll/ *p. 18.*) reiteratur, & additur, daß
6. ſie ein ſolches (de quo ibi agebatur) auff ihren Stülen vnd Gerichten beſtellen
7. ſollen. Eodem fere ſenſu adhuc clara ſunt, die Schöpffenſtule / dicaſteria vel Scabinatus: cuius appellationis origo ſine dubio inde eſt, quod Iudicia ſedentibus iudice & aſſeſſoribus expediantur. Quando ſedes, Stul/ pro reſi-
8. dentia accipitur, tunc potius Pontificis quam ſecularium reſidentiis applicatur: dicimus enim der Kaiſerliche/ Königliche/ Fürſtliche Hoff / non vero, der Kaiſerliche / Königliche / Fürſtliche Stul; licet dicamus, die Fürſtliche Reſidentz / Fürſtliche Widdumb-Sitz/ item Rittersitz. Dicimus autem com-
9. muniter, der Päpſtliche Stul/ ſedes Pontificia, vel ſedes Romana. Romanam
10. inde nominamus, quoniam vulgo creditur, (*que la primace de l'Egliſe Catholique ne peut eſtre exercée, qu'au lieu, que S. Pierre a choiſi pour luy, & ſes ſucceſſeurs, ſans qu'il en advienne un ſcandale. Et que Dieu, eſtabliſſant ſa vraye religion* (*verba ſunt d' Eſtienne Pasquier des recherches de la France livre 3. chap. 15. in pr.*) *aye voulu, que la ville de Rome, ſiege ancien de l'Empire, ſoit auſſi le premier ſiege de ſon Egliſe, ſur lequel toutes les Nations ietteroient leurs veuës.*) quod primatus Eccleſiæ Catholicæ alibi ſine ſcandalo non poſſit exerceri, quam eo in loco, quem S. Petrus ſibi & ſucceſſoribus ſuis elegit. Et quod Deus, ſtabiliens veram religionem, voluerit Romam, antiquam Imperii ſedem, etiam eſſe ſedem principalem Eccleſiæ ſuæ, verſus quam cunctæ nationes ſuos conver-
11. terent oculos. Satis quidem notum eſt, Clementem V. Papam, natione Gallum, Pontificiam ſedem, anno CIↃ CCC V. in Galliam, Avenionem ſcilicet, transtuliſſe, eamque ibi per annos LXXX. permanſiſſe, antequam Romam reverſa ſit (*Anton. Marcellus de iure ſecul. Roman. Pontific. c. 11. p. 107.*)
12. Verum (*encoreque le ſiege ſe tinſt dans Avignon, ſi l'appelloit-on touſiours, Cour de*

de Rome) (*Eſtienne Paſquier d. l.*) licet Avenioni ſedes iſta tunc fuerit, nihilominus tamen Curia Romana, non Avenionenſis, dicta fuit. Sine dubio credebatur, curiam Romanam eſſe ubi eſt Romanus Pontifex (*gloſſ. & Dd. c. de præbendis in 6. c. præſenti 34. eod. Clement. ne Romani, eod. tit. in Clement. Molin. ad Regul. de publ. reſignat. n. 257.*) quemadmodum etiam di- 13.
ctum, Romam eſſe, ubi eſt Imperator. (*ex Herodiano Cuiac. 1. obſ. 15.*) Quam 14.
loquendi formulam male imitatus fuit Iohannes, Galliæ Rex, captivus in 15.
Anglia, qui Eduardo, Angliæ Regi, inſinuavit, Galliam eſſe ubi Rex Gallorum habitat, (*où habite le Roy des François, la eſt la France.*)

Päpſtliche.

1.2.3.4.5.6.7. *Nomen Papæ unde ſuam habeat originem.*
8 *Ridicula deductio.*
9. *Quid ſignificet.*
10. *Cui datum.*
11 Papen, halb Papen.
12. Papengay/ *pſittacus*) *unde dictus.*
13. *Myſterium in nomine, Papa.*

Quatuor hic notari velim. I. Nomen Papæ unde derivetur. Alii cor- 1.
ruptum hoc à Gothis tradunt, qui in vicem patris patriæ, initiales utriusque vocabuli literas coniunxerint (*Borchold. de feud. c. 5. n. 3. Speckhan centuria 2. claſſ. 1. quæſt 19.*) nonnulli abbreviatum à patre patrum (*Iohannes* 2.
Monach. in c. ſi eo tempore, de elect. lib. 6. vide Petr. Gregor. Tholoſ. ſyntag. iuris univerſi lib. 15. c. 2. n. 13.) alii à Papilla, mammarum apice, (*Borchold. d. l.*) 3.
quandoquidem muneris Papæ ſit, lac verbi divini hominibus præbere. Onuphrius à græco πάππος, (*Borchold. d. l.*) ab hebræo Abba, quod patrem 4. 5.
notat (*Coraſ. lib. 5. miſcell. c. 15.*) alii à Pappo, carduorum flore (*Borchold. d.* 6.
loc. Matth. Stephan. lib. 3. de iuriſdict. part. 1. c. 2. n. 20.) quod ſicuti hic cito diffluit peritque, ita Pontifices Romani cito moriantur: alii à Papæ, interiectione admirantis, quod Papa vere ſit admirabilis, gerens vices Dei in 7.
terris (*Hippol. Marſil. in tract. bannitor. in verbo Papa, n. 1. p. 315 Intrigliolus de feud. quæſt. 53. num. 112. Iacobus Spinola, inter Orationes clarorum hominum, p. 22.*) atque ne licentiæ quicquam deſit, alii ſingulis literis ſingula verba de- 8.
notari arbitrati ſunt, nempe, Petri Apoſtoli poteſtatem accepit, vel, quod rideas, poculum aureum Petri Apoſtoli (*Les bigarrures du Seigneur des Accords pag. mihi 194.*) II. Quid ſignificet? Patrem, ut communis ferme fert opi- 9.
nio, eum tamen uſu magis, quem reverentia & cultu pro patre, quam quem natura habemus. III. Cui datum? Olim omnibus Epiſcopis, poſtea, huc- 10.
usque hodie, Epiſcopo Romano peculiare factum. Apud Germanos inferiores, Sacerdotes adhuc Papen dicuntur (quos nos Pfaffen appellamus) 11.
& Roſtochii, halb Papen vocantur Studioſi. Ioh. Goropius Becanus (*lib. 2.*
Gallicor. pag. 41.) docet, Papengai, qui pſittacus Latinis, derivari à Papen & 12.
gaia, quaſi dicas, Sacerdotum & Pontificum pica (Gaias enim vocatas olim

picas, & Italos easdem, Goticum ſermonem corrumpentes, gazzas dixiſſe) quia nimirum non cuivis pſittacus, ob pretii magnitudinem, & ſingularem elegantiam, ſed potius clericis illis convenire videretur. IV. Nec ſi-
13. lentio involvere poſſum, quod Fabritius Paduanius (*in catena temporis, annulo 31. p 120.*) obſervavit, ſcilicet, quemadmodum Deus, in omni fere lingua, quadrilitero ſcribitur nomine, ita non ſine ratione eius vicarium à Chriſticolis in lingua Latina quatuor, dum Papa appellatur, exprimi literis.

Heiligkeit.

1. *Papa olim dictus, Dominus noſter.*
2. *Poſtea, Sanctiſſimus.*
3. *Ratio appellationis.*
4. *Pontificum vitas qui deſcripſerint.*
5. *Sancti titulus etiam illis attributus, qui minime ſancti fuerint.*
6. *Idem probatur exemplo.*
7. *Iocus de ſanctitate Ignatii Loyolæ.*
8. *Scomma in Sanctuarium Romanum.*
9. *Guicciardini iudicium de probitate Pontificis.*

1. OLim Papa ſimpliciter Dominus noſter eſt vocatus, ſed ſequentia ſecula
2. addiderunt inter blandimenta alia, etiam hoc, ut ſanctiſſimus appellaretur (*Crantzius in metropol. Saxon. libr. 5. c. 37. Goldaſt. in Rationali Conſtitutionum Imperialium pag. 29.*) Sanctitatis itaque & ſanctiſſimi titulus, iam
3. ſpeciali prærogativa Romano Pontifici tribuitur, vel, quia ob maieſtatem, & eminentem dignitatem ſuam, quæ eſt velut ſagmen fæcialium, ab iniuria hominum defenſus atque munitus eſt (inde enim ſanctum quid dici vult ICtus:) vel, quia eius eſt, leges & conſtitutiones ad rem eccleſiaſticam pertinentes ſancire: vel, quia ille eſt Eccleſiæ ſponſus, quæ, ut de muliere fideli dixit Apoſtolus, ſanctificat absque dubio ſuum ſponſum. (*Ita tradit Michel Rouſſel in hiſtoria Pontificiæ iurisdictionis lib. 8. c. 3. n. 17. p. 325.*) An omnes hucusque Pontifices Romani, ſancti, communi ſenſu, an aliqui tantum, an nulli ſancti fuerint, meum hic non eſt determinare. Videri, legi, & expendi de hac quæ-
4. ſtione poſſunt illi, qui vitas & geſta Pontificum in literas retulerunt; Platina, Panvinius, Cicerella, Stella, Balæus, alii. Hoc omnino aſſerere poſ-
5. ſum, olim hodieque, ſancti titulum multis attributum, qui nihil minus quam ſancti, opere & actione, fuerunt. (*v. le Prince de Balſac. ch. 7. p. 82. & ſeqq.*
6. *editionis de A. 1642. & p. 445.*) (*Philippe de Comines, viſitant l'egliſe de Pavie, & voyant la ſtatue de Iean Galeas, Duc de Milan, à cheval, plus haut que l'autel, que un Chartreux appelloit ſainct, il luy demanda, pourquoy il l'appelloit ſainct, puisque les villes, qui eſtoit pourtraictes autour de luy, eſtoient autãt de marques de ſa tyrannie? il reſpondit tout bas, nous appellons ſaincts en ce pays-ici tous ceux, qui nous font du bien: il fit baſtir ceſte Chartreuſe. Pierre Matthieu livr. 11. de l'hiſtoire de Louys XI. p. 622.*) Philippus Cominæus, viſitans aliquando Eccleſiam Pavienſem, & ibi coniiciens oculos in ſtatuam Iohannis Galeacii Ducis Mediolanenſis, qui repræſentabatur inſidens equo, longe ſupra altare eminens, & à monacho di-

cebatur ſanctus, interrogavit, cur eum appellaret ſanctum, cum civitates circa eundem pictæ ſigna eſſent tyrannidis eius? Cui monachus ſubmiſſa voce reſpondit: Nos hic terrarum ſanctos nominamus omnes illos, qui nobis benefaciunt, & Galeacius conſtruxit hoc noſtrum monaſterium. Sunt etiam, qui de 7.
illis ipſis, quos Pontifex Romanus ſolemni pompa in Sanctorum transpoſuit claſſem, ludum faciant. Nolo rem alibi expoſitam, hic reiterare: unicum hoc addo, quod Alphonſus de Vargas (ſub quo nomine *Scioppium* latere fama eſt) in relatione de ſtratagematis & c. ſophismatis politicis Societatis Ieſu ad monarchiam orbis terrarum ſibi conficiendam (*c.7.p.22.*) refert, cum Landgravii Leuchtenbergici filius, ſuperioribus annis, apud Ieſuitas educaretur, & ludos in honorem Ignatii, nuper canonizati, actos ſpectans, miſſilis ignis ictu alterum oculorum amiſiſſet, hominibus dicacibus ioci natam occaſionem, ut dicerent, alios Divos in feſtivitatibus ſuis cæcos illuminare, ſed Ignatium videntes excæcare. Eſt deniq; nonnemo, qui perquam licentioſa audacia, to- 8.
tum ſanctuarium Romanum mordaci ſatyræ perfundit aceto: (*entre tous les Chreſtiens les Italiens ſont les pires, entre les Italiens les Romains, entre les Romains les gens d' Egliſe, & entre les gens d' Egliſe les pires ſont esleus à eſtre Cardinaux, & le plus meschant Cardinal à eſtre Pape*) (*Relation de l' Eſtat de la Religion c.28.p.176.*) Inter omnes Chriſtianos Itali ſunt peſſimi, inter Italos peſſimi ſunt Romani, inter Romanos peſſimi ſunt Eccleſiaſtici, inter Eccleſiaſticos peſſimi fiunt Cardinales, & peſſimus Cardinalium ſit Papa. Nolo ego licentioſi dicti me participem aſſenſu facere, non ignarus, F. Guicciardinum (*hiſtor. lib.16.*) 9.
tradere, hodie depravatis moribus, tunc in Pontifice laudari probitatem, cum cæterorum hominum nequitiam non excedit.

Die Kirchen als derſelben Advocat.

1. *Imperator eſt advocatus Eccleſiæ Chriſtianæ.*
2. *Et vocatur* Römiſcher Vogt.
3. *Eccleſia indiget humano auxilio.*
4. *Advocatia generalis.*
5. *Advocatia ſpecialis.*
6. *Imperator præſtat Pontifici iuramentum protectionis, non fidelitatis.*
7. *Fridericus I Imp ſe dixit advocatum ſpecialem Romanæ Eccleſiæ*
8. *Quid Carolus Magnus cum advocatia ſpeciali Eccleſiæ Romanæ acceperit.*
9. *Error ſequentium Imperatorum.*
10. *Dubium Lupoldi de Babenberg.*
11. *Eccleſia Romana advocato ſuo debet reverentiam.*
12. *Epiſcopatus & monaſteria Germaniæ ſuos habent advocatos generales, & ſpeciales.*
13. *Mundiburdium quid ſignificet.*
14. *Vnde compoſitum.*

DEr Kaiſer iſt Advocat/ vnd Beſchirmer der Chriſtlichen Kirchen (R. A. zu 1.
Regenſpurg A. 1541. §. aber Churfürſten/ *p.253.*) vel ut legimus in iure Saxonico (Weichbild *art. 8.*) der Kaiſer ſoll dem Stul zu Rom fürſtehen von S. 2.
Peters wegen / davon er auch Röm- Vogt heiſt. Etſi enim Eccleſia Deum ipſum pro advocato & defenſore habet, tamen, quoad ſecularia, humano auxilio & bra- 3.
chio haud raro indiget. Advocatia hæc duplex eſt, una generalis, quam officii ratione, ut 4.

ſummus magiſtratus, Imperator Eccleſiæ debet, unde & meretur nomen des
Chriſten Vogts der Chriſtenheit (R. A. zu Augſpurg anno 1530. §. nach dem
5. aber Uns/ *pag.* 195.) Altera ſpecialis, quam Carolus Magnus, & ſubſequentes multi Imperatorum, ſpecialiter ſusceperunt, atque eius cauſa iuramen-
6. tum præſtiterunt, quod alii, falſo, iuramentum fidelitatis nominaverunt,
cum tantum protectionis fuerit (*v. quæ docui d. lib. 2 de iur. publ. c. 4. n. 95.*) Hu-
7. ius intuitu Imp. Fridericus I. in inſtructione pro Rainoldo Cancellario, ad
Regem Galliæ legato, ſe vocat ſpecialem Romanæ Eccleſiæ advocatum
(*apud Goldaſt. tom. 3. Receſſuum, conſtitutionum & ordinationum Imper. p. 341.*)
8. Cum eadem hac advocatia ſpeciali, Carolus Magnus accepit ſimul politicam adminiſtrationem omnium bonorum temporalium, (tamquam advocato tali competentem) Ducatuum ſcilicet, Principatuum, Dominiorum,
& territoriorum, quæ Imperatorum, Regum, Patriciorum, ac aliorum Principum beneficio, Eccleſiæ obvenerunt, quorumve dona ipſe Carolus par-
9. tim confirmavit, partim auxit, & ampliavit. Quod poſteriores Cæſares minime animadvertentes, advocatiam Eccleſiæ de tuitione & propagatione univerſalis Eccleſiæ, ſeu religionis Chriſtianæ, interpretati ſunt, (*Goldaſtus in*
10. *replicat. pro Imperio c. 13. p. 185.*) Vnde etiam factum, ut Lupoldus de Babenberg (*de iurib. regni & Imperii Roman. c. 13. ad f. apud Schardium in Syntag. de Imp. iuriſdictione p. 200.*) dubitaverit, an hæc advocatia Eccleſiæ Romanæ
habeat annexum emolumentum aliquod, an onus defenſionis tantum? Regulare eſt, ut cliens advocato ſuo ad obſervantiam & annuum honorarium
obligetur: illa neceſſaria eſt, hoc autem contingens, & ſi neceſſarium quo-
11. que fieri debeat, expreſſa conventione determinari ſolitum. Quodſi itaque Eccleſia Romana Imperatori, tanquam advocato ſuo, nihil amplius deberet, ab obſervantia tamen clientelari immunis haud foret. Porro, quem-
12. admodum generalis advocatia, & protectio ſedis Romanæ, quæ Imperatori,
officii ſui virtute, incumbit ſpecialem præterea admiſit, ita etiam factum
fuit in Germaniæ noſtræ Epiſcopatibus & monaſteriis non paucis (*Mager.*
13. *de advoc. c. 5. n. 368. & 398.*) Hoc mundiburdium, mundeburde, vel mundburt, Germanis olim dictum docet Goldaſtus (*d. c. 12. p. 184. & in Rationali conſtitutionum Imperii p. 22. nec non in gloſſario verbor. Teutonicor. quod præmiſit*
14. *tom. 3. conſtit. Imp. lit. M circa f.*) Ego vocem à Mund/ quod os, & Bürde/
quod onus notat, compoſitam arbitror, ut hoc ſenſu, reſpectu advocati ſit
onus, quod ore, ſive lingua expeditur: quod tamen uſus etiam ad alia extendit.

Fried/ Recht vnd Einigkeit.

Difficile, imo impoſſibile eſt, pacem & concordiam conſervari, ubi iuſtitia inæqualiter adminiſtratur (R. A. zu Speier A. 1570. §. weiters/ *p.* 611.)

Deſſel-

Deſſelben Ordnungen etc. nach gerichtet werden ſoll.

Iuſtitia in Imperio adminiſtrari, & ius dici debet, ſecundum conſtitutiones Imperii, libertates vel privilegia cuiusque, nec non ſecundum laudabilem ab antiquo receptum morem. (*vide ordin. Cameræ de anno 1555. part. 1. tit. 13. in pr. & tit. 57.*)

AD ARTICVLVM II.

Vorgemeldte.

Ne hic hæreamus, dicendum eſt, generaliter vel implicite in §. 1. verbo, Ordnungen / factam fuiſſe mentionem aureæ bullæ &c. aut, ut ſcopulum alia evitemus via, pro vorgemeldte / ſubſtituendum erit, vorgemachte/ut in capitulatione Ferdinandi I. §. 2. (*apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *p.* 163.) legimus.

Guldene Bull.

Licet infinitæ Imperatorum aureæ bullæ ſint, hic tamen, & paſſim alibi, ſecundum excellentiam intelligi debet aurea bulla Caroli IV. quam ad unitatem inter Electores fovendam, & electionem unanimem inducendam, ac deteſtandæ diviſioni, variisque periculis ex ea ſequentibus, aditum præcludendum (ut procœmii bullæ verba habent) anno M. CCC VI. IV. Idus Ianuarii partim Norimbergæ, partim, eodem anno in die natalis Domini, Metis promulgavit.

Königlichen Landfrieden.

Ego de illa accipio, quam in corpore receſſuum Imperii (*p.* 23.) ſub rubrica, der Königlich Landfried zu Wormbs anno 1495. aufgericht, poſitam legimus: quamque Maximilianus (in Erklärung des Landfriedens zu Augspurg anno 1500. aufgericht/*tit.* von auffgerichten Landfrieden) vocat ſeinen Königlichen Landfrieden (*p.* 44.) quæ poſtquam expoliri, & varie augeri cœpit (*Gail. de pace publica lib.* 1. *cap.* 1. *n.* 2.) epitheton, Königlichen / amiſit, & ſola appellatione des Landfriedens clara permanſit (*vide capitul. Ferdinandi I.* §. 2. *Maximiliani II.* §. 16. *Rudolphi II.* §. 2. *Matthiæ*, §. 2. *Ferdinandi II.* §. 2. *Ferd. III.* §. 2.)

Andere des Reichs Ordnungen vnd Geſetz.

Concernunt hæ leges, vel publicum vel privatum ius. Hoc, Germaniæ reſpectu, duobus capitibus abſolvitur. Vnum eſt earum legum, quæ apud nos natæ, alterum, quæ à nobis receptæ. Ad hoc caput pertinet leges Romanæ, ſeu illæ, quas ex iure Iuſtinianeo, ut vulgo appellatur, nec non pars ea, quam ex iuus Canonici, ſeu Pontificii, libris recepimus. Vtrumque enim totum Germania

mania numquam, uſu recepit, & quod recepit, non autoritate primi legislatoris, ſed ſponte, æquitatis opinione, receptum, & quidem ſero. Creditum hactenus vulgo fuit, Lotharium Imperatorem Romanas leges in Germaniam introduxiſſe: at quam longe à vero hæc abeat opinio, non ita pridem docuit Hermanus Conringius (*de origine iuris Germanici c. 24. p. (edit. prior.)* 104. *& ſeqq.*) Quamquam quod (*p. 105.*) addit, nullum illius iuris ante quintum decimum ſeculum in Germania uſum fuiſſe, moderamen patiatur. Quis enim negabit, eam Germaniæ partem, quam Romani tenuerunt, iam tunc victorum ius obſervaſſe, (*Leheman. lib. 2. Chron. Spirenſ. c. 39. p. 148.*) ſpreverint licet poſtea & in exilium miſerint, ubi liberiores facti. Sane nec totû ubique ſtatim vel poſtea exoleviſſe credibile eſt, & ex Rhenano (*rer. Germ. lib. 2.*) refert Kyriander (*annal. Trevir. part. 13. p. 105.*) ſub Francis Regibus & Impp. civitates quasdam Galliarum, Germaniæ, Romanis legibus uſas. Si quicquam autem virium chartulæ donationis attribuimus, quæ anno XXX. poſt regnum Domini Dagoberti Regis, die III. Kal. Septemb. facta legitur apud Ioachimum Vadianum (*de collegiis monaſteriisque Germaniæ veteribus lib. 2. p. 65. tom. 3. Alamannicar. rerum ſcriptor. Goldaſti.*) non poſſumus infiteri, cum eodem Vadiano (*d. loc. p. 66.*) Francos, & Alemannos Romanas leges, etiam ante obtentum Italiæ regnum, noviſſe. Ceterum, & chartulæ huius ſcribam eo iure uti voluiſſe, mentio Aquilinarum, & Arcadianarum legum, quam obiter facit, innuit.

Confirmiern.

Sane, ut Imperii noſtri ſtatus, confirmatione hac haud opus. Leges enim iſtæ, non Imperatoris ſunt, ſed Imperii, atque ab hoc ſemel latæ, vel receptæ, confirmatione alia haud indigent. Dicis ergo cauſa potius, quam neceſſitatis, hæc promiſſio fit, quam nec impleri moris eſt, quantum ego quidem novi. Quicquid fuerit, ad cautelas hæc pertinet, quæ abundantes dicuntur, & ſine nocumento, modo cum grano ſalis accipiatur.

Ernewern.

Hoc de illis, quæ tempore aliquantum obſcuratæ videntur, non autem de aliis, quæ continuo uſu, & obſervantia illuſtres, & omnibus cognitæ.

Wo Noht.

Lex pro utilitate Reipubl. fertur, & ſi eiusdem utilitas poſtulet, iterum abrogatur (*arg. l. un. C. de caduc. tollend.*) ut, ſi appareat, eam multa ſecum trahere inconvenientia (R. A. zu Speier anno 1557. §. Wiewol dann / p. 514. etc.)

Mit Raht.

Non eſt nudum conſilium, quale dat amicus amico, conſiliarius Domino, quod ſequi, vel inſuperhabere licet; verum tale conſilium, quod certo

certo reſpectu neceſſitatem introducit. Nec enim Imperator noſter, iure illud Regis Perſarum dictum imitari poteſt: ne viderer meo tantummodo uſus conſilio, vos contraxi; cæterum mementote, parendum vobis magis eſſe quam ſuadendum. (*Grotius de iure belli lib.1.c.3.n.16.*)

Vnſer vnd des Heyligen Reichs Churfürſten/ Fürſten. etc.

Hæc loquendi formula uſitatior eſt quam illa, ubi Imperium omittitur. Perfrequens eſt Imperatoris & Imperii coniunctio (Vnſer vnd des Reichs Kaiſerl. Adler mit zweien Köpffen: *ita Ferdinandus* in ſeiner newen Müntzordnung A. 1559. *inter* R.A.*p.*534.§. Wie aber vorgeſtelte. Vnſere vnd des Heil. Reichs Stände: *ita Maximilianus* in Mandat wegen der Müntzen A. 1571. *inter* R.A.*p.*653. Vnſer vnd des Reichs Ertzcantzler: *part.* 1. *Ordin. Cam. tit.* 44. Vnſer vnd des Heil. Reichs beſchluß: R.A. zu Augſpurg anno 1559.§. damit dann/*p.*528. Kaiſerliche vnd des Reichs Acht: R.A. zu Augſpurg A. 1548.§. damit auch künfftiglich/*p.*321. Kaiſerliche vnd des Reichs ſicherheit vnd geleit: *Ferdinandi* Müntz-Ordnung §. damit auch/*p.*543. Kaiſerliche/ vnd des Reichs Frey- vnd Reichsſtätte: R.A. zu Augſpurg anno 1559. §. nach dem ſich/*p.*524. Knecht ſo in des Kaiſers vnd des Reichs dienſt begriffen: Fußknechts beſtallung zu Speier anno 15[illegible]0. auffgericht *artic.* 72. *inter.* R.A.*p.* 645. Vermahnung an des Kaiſers/ vnnd des Reichs ſtatt: Reutterbeſtallung *dict. anno, artic.*3. *pag.*638. Das recht ſoll verbannet werden/ von des Röm. Kaiſers vnd des Reichs wegen: der Reuter beſtallung *artic.* 10. *p.* 639.) Non tamen perpetuam hanc coniunctionem eſſe, alia evincunt loca (Vnſere Churfürſten/ Fürſten vnd Stände: R.A. zu Augſpurg anno 1530. §. Dieweil auch/*p.* 205. Handhabung des Landfriedens zu Wormbs anno 1495. auffgericht/ *in pr. & ſub tit.* Von ſachen ſo ſich vor dieſem Landfrieden begeben haben Vnſere Churfürſten: R.A. zu Augſpurg anno 1500. *ſub titul.* wie die irrung wegen der *ſesſion*, *p.*61. Vnſere Vnterthanen im Reich: §. dieweil/*p.* 202. etc.

Vnd andern Ständen.

Neque hæc loquendi formula, in receſſibus & actis Imperii, absque variatione eſt: ſcilicet, ubi Statuum mentio fit, aliquando coniunctim dicitur, Stände/ gemeine Stände/ hoc eſt, omnes: & hæc conciſa formula eſt. Aliquando autem ita extenditur, ut omnium ordinum mentio fiat, nempe Electorum, Principum, Prælatorum, Comitum, Baronum, & Civitatum: quandoque ita, Churfürſten vnd Fürſten/ Geiſtliche vnd Weltliche/ Prælaten/ Graven/ Herren vnd Stände deß Heyligen Reichs. *Interdum*: Churfürſten/ Fürſten/ Graven/ Freyen/ Herren vnd Ständen: aliquando Churfürſten/ Fürſten/ Prælaten/ Graven vnd Ständt: nonnunquam/ Churfürſten

Geding vnd Pactweiß vereinigt.

Illæ conventiones publicæ habentur, quæ fiunt cum nondum ſubditis: quando in regnis electivis agitur de rege eligendo, & cum eo, quem eligere vult populus, quædã paciſcitur, legesve dicit, ſecundum quas electus Princeps regnum adminiſtret (*Cabotius lib. 2. duput. cap. 11. p. 133.*) Pactum, vel pactio, eſt duorum pluriumve in idem placitum conſenſus (*l. 1. §. 2. ff. de pactis.*) Hoc noſtro in propoſito Electores illi, qui nomine Imperii hanc legem (Ariſtoteles 1. *Rhetoricorum* pactum legem vocat, ac legem pactum) Imperatori futuro præſcribunt, conſentiunt, ut Imperator hoc modo adminiſtret Imperium; Imperator autem conſentit in hanc regulam, & promittit ſe eam obſervaturum. Non enim pacti nomine cadit illa conventio, ubi alius proponit quid fieri velit, alter vero promittit obſervare quod propoſitum. Salus Imperii Electores docet, quid debeant ab Imperatore requirere, hanc ſequi Imperatorem potius decet, quam ſuæ utilitati vel licentiæ proſpicere. Imperium ſponſa eſt, quæ leges marito præſcribit, non accipit. Hanc qui ducere velit, promto obſequio opus habet, hoc ſi differat, procos alios non deeſſe experietur.

Zu halten zugeſagt.

At promiſſa non usquequaq; ſervata fuiſſe, conqueſti ſunt quamplures, (*vide apud Hordlederum lib. 1. de cauſ. belli German. cap. 6. n. 8. p. 48. Sleid. lib. 24. fol. m. 424. potiſſimum vero* die *Gravamina*, ſo erſtes mahl auff dem Tag zu Paſſaw vbergeben / vnd nachgehends auff dem Reichstag zu Augſpurg *anno* 1555. den 29. *Iulii* widerholt worden / *quæ vide infra in Mantiſſa, n. 2.*)

AD ARTICVLVM I.

Königlichen Würden / Ampts vnd Regierung.

1. Königlich Ampt.	5. *Procurator Imperii.*
2. Kaiſerlich Ampt.	6. Des Reichs Pfleger.
3. *Nomen Imperatoris, eſt nomen officii.*	7. Des Reichs Vormund / *tutor Imperii.*
4. *Imperator dicitur adminiſtrator Imperii.*	8. *Miniſter ſacri Imperii.*

1. Huius officii Regii, des Königlichen Ampts / fit etiam mentio in der Reformation Kaiſer Friederichs des Dritten / zu Franckfurt am Mayn anno 1442. auffgericht, *in pr.* (*vide* R. A. *p. 15.* & in R. A. zu Augſpurg anno 1555.
2. §. vnd nach dem / *p.* 414. ac officii Imperatorii in R. A. zu Regenſpurg anno 1532. *p.* 228. & *tit. Concilium* betreffent / §. vnd ſo fern / *p.* 230. R. A. zu Regenſpurg anno 1541. *p.* 250. R. A. zu Speyr anno 1544. *p.* 292. & §. wir haben / *p.* 301. §. Erſtlich / *p.* 303. *nec non utrimque* in R. A. zu Augſpurg anno 1555. §. vnd

aber.

abermals *pag.* 406.) Charles Loyſeau (*au traité des Seigneuries chap.* 2. *n.* 18.) 3.
expreſſe ſcribit, (*L' Empereur eſt un nom d' office, non de ſeigneurie, ſignifiant celuy qui exerce le commandement.*) Imperatoris nomen officium ſignificat, non dominium; officium ſc. eius, qui mandatum exercet. Huius officii cauſa Imperator quandoque dicitur, (1.) Adminiſtrator Imperii, vel adminiſtrare
Imperium, Verwalter des Reichs (R. A. zu Augſpurg *A.* 1559. *p.* 519. R. A. zu 4.
Wormbs *A.* 1564. *p.* 546.) Adminiſtrante Romanum Imperium Conrado III. ita Rudolphus Epiſcopus apud Meibomium (*in not. ad lib* 1. *VVitichindi p.* 44.
vide me de iure publ. lib. 1. *c.* 10. *n.* 37.) (2.) Procurator Imperii (*ita Ditmarus* 5.
Chron. lib. 3. *in pr. p.* 27. *edit. Reineccianæ; tertius regni Procurator noſtri, Otho II.*) 6.
(3.) des Reichs Pfleger. Ludovicus Imperator in literis inveſtituræ, anno M CCC XIX. datis den Freytag nach dem Obriſtag/ ait, Er habe angeſehen vnd erkant/ daß er nicht allein dardurch zu des Reichs Pflege erwöhlt ſey/ daß er das Reich pflegen/ ſondern daß er es auch mehrē ſolle/ an Ehre vnd an Gut/ als viel
er mit Rechte könne vnd möge. (4.) Des Reichs Fürmunt (tutor Imperii) 7.
ita vocatur, Imperator & Rex Romanorum in fœdere inito inter Carolum IV. ut Regem Bohemiæ, & Burggravios Norinbergenſes anno M CCC LIII. ubi excipiuntur, das H. Reich / vnd ſeine Fürmunde / Römiſche Kaiſer vnd Könige. Eodem ſenſu Seneca: (*lib.* 1. *de Clement. c.* 4.) Principes Regesque,
& quocunque alio nomine ſunt tutores ſtatus publici &c. (5.) Miniſter 8.
ſacri Imperii. Ita legitur in ſententia exautorationis VVenceslai (*apud Goldaſtum tom. un. conſtitut. Imperial. p.* 379.) Et iam olim Ludovicus Pius miniſterii verbo ad hoc uſus (*in capit. lib.* 2. *c.* 2.) Quamquam ſumma huius miniſterii in noſtra perſona conſiſtere videatur, tamen & divina autoritate, & humana ordinatione, ita per partes diviſum eſſe cognoſcitur, ut unusquisque veſtrum, in ſuo loco & ordine, partem noſtri miniſterii habere cognoſcatur. (*vide Lehman. in Chron. Spir. lib.* 2. *cap.* 4. *p* 63.)

Die Chriſtenheit.

Chriſtianorum omnium defenſor Imperator eſt, quamvis non omnes Chriſtiani ipſius ſint ſubditi. Videtur hoc Hugoni Grotio (*lib.* 2. *de iure belli & pacis c.* 15. *n.* 12.) ad fœdus inter Chriſtianos iam olim initum referri, cuius princeps creatus, conſenſu communi, Romanus Imperator fuerit. Sed mihi de perpetuo huius generis fœdere nihil conſtat.

Den Stul zu Rom.

1. Stul / *quid ſignificet.*
2. Der Könige Stul.
3. *Papa imponitur ſellæ.*
4. Stul, *id eſt, iudicium.*
5. Stul-Herren / *id eſt, iudices.*
6. Schöpffenſtüle.
7. *Ratio huius appellationis.*
8. *Sedes,* Stul / *pro reſidentia Pontificis.*
9. *Sedes Romana.*
10. *Ratio huius appellationis.*
11. *Sedes Pontificia quando Avenionem translata, & quot per annos ibi permanſerit.*

12. *Etiam tunc dicta curia Romana.*
13. *Curia Romana eſt, ubi eſt Pontifex.*
14. *Roma eſt, ubi eſt Imperator.*
15. *An Francia ibi ſit, ubi eſt Rex Franciæ.*

1. Stul / proprie ſignificat ſedile, vel ſedem, in qua ſedere licet. Ita ſedes, in
qua ſedere, & privilegii Statibus confirmare, ac iuramento ſeſe Imperio
obligare, olim ſolebat electus Romanorum Rex, inter nuceta Rheni, ſu-
2. pra Confluentem, ad Renn oppidulum, vocabatur der Königsſtul. (*vide me
de iur. publ. lib. 2. c. 3. n. final. & apud Goldaſt. part. 2.* Reichsſatzungen *p. 185. n.*
3. 6.) Eodem ſenſu ſella illa accipitur, quam alii teſticularem, alii ſtercorariam
appellant, cui Papa imponitur. (*de qua dixi d. lib. 2. c. 2. n. 70.*) Per metapho-
4. ram vero Stul ſignificat etiam Iudicium, locum reſidentiæ, habitationis, vel
domicilii. Ita legimus (in R. A. zu Wormbs anno 1521. §. vnd nach dem / *p.*
134.) der Stul zu Rohtweil / id eſt, das Hoffgericht zu Rohtweil: (*& eodem in*
§.) die Gericht der Freien Stül (*ac in* der reformation Kaiſer Friderichs des
Dritten / zu Franckfurt am Main anno 144. auffgericht *tit.* von dem heim-
lichen Gericht §. vnd der heimlichen / *inf. p. 12.*) iudices nonnulli dicuntur
5. Stulherren quod etiam ibidem (*in §.* es ſoll / *p. 18.*) reiteratur, & additur, daß
6. ſie ein ſolches (de quo ibi agebatur) auff ihren Stülen vnd Gerichten beſtellen
7. ſollen. Eodem fere ſenſu adhuc clara ſunt, die Schöpffenſtüle / dicaſteria
vel Scabinatus: cuius appellationis origo ſine dubio inde eſt, quod Iudicia
ſedentibus iudice & aſſeſſoribus expediantur. Quando ſedes, Stul / pro reſi-
8. dentia accipitur, tunc potius Pontificis quam ſecularium reſidentiis appli-
catur: dicimus enim der Kaiſerliche / Königliche / Fürſtliche Hoff / non vero,
der Kaiſerliche / Königliche / Fürſtliche Stul; licet dicamus, die Fürſtliche
Reſidentz / Fürſtliche Widdumb-Sitz / item Rittersitz. Dicimus autem com-
9. muniter, der Päpſtliche Stul / ſedes Pontificia, vel ſedes Romana. Romanam
10. inde nominamus, quoniam vulgo creditur, (*que la primace de l' Egliſe Catholi-
que ne peut eſtre exercée, qu'au lieu, que S. Pierre a choiſi pour luy, & ſes ſucceſ-
ſeurs, ſans qu'il en advienne un ſcandale. Et que Dieu, eſtabliſſant ſa vraye reli-
gion* (*verba ſunt d' Eſtienne Pasquier des recherches de la France livre 3. chap. 15.
in pr.*) *aye voulu, que la ville de Rome, ſiege ancien de l' Empire, ſoit auſſi le pre-
mier ſiege de ſon Egliſe, ſur lequel toutes les Nations ietteroient leurs veues.*) quod
primatus Eccleſiæ Catholicæ alibi ſine ſcandalo non poſſit exerceri, quam eo
in loco, quem S. Petrus ſibi & ſucceſſoribus ſuis elegit. Et quod Deus, ſtabili-
ens veram religionem, voluerit Romam, antiquam Imperii ſedem, etiam eſſe
ſedem principalem Eccleſiæ ſuæ, verſus quam cunctæ nationes ſuos conver-
11 terent oculos. Satis quidem notum eſt, Clementem V. Papam, natione
Gallum, Pontificiam ſedem, anno CIↃ CCC V. in Galliam, Avenionem ſci-
licet, tranſtuliſſe, eamque ibi per annos LXXX. permanſiſſe, antequam Ro-
mam reverſa ſit (*Anton. Marcellus de iure ſecul. Roman. Pontific. c. 11. p. 107.*)
12. Verum (*encoreque le ſiege ſe tinſt dans Avignon, ſi l' appelloit-on touſiours, Cour
de*

de Rome) (*Eſtienne Pasquier d. l.*) licet Avenioni ſedes iſta tunc fuerit, nihilominus tamen Curia Romana, non Avenionenſis, dicta fuit. Sine dubio credebatur, curiam Romanam eſſe ubi eſt Romanus Pontifex (*gloſſ. & Dd.* 13.
c. de prebendis in 6. c. præſenti 34. eod. Clement. ne Romani, eod. tit. in Clement. Molin. ad Regul. de publ. reſignat. n. 257.) quemadmodum etiam dictum, Romam eſſe, ubi eſt Imperator. (*ex Herodiano Cuiac. 1. obſ. 15.*) Quam 14.
loquendi formulam male imitatus fuit Iohannes, Galliæ Rex, captivus in 15.
Anglia, qui Eduardo, Angliæ Regi, inſinuavit, Galliam eſſe ubi Rex Gallorum habitat, (*où habite le Roy des François, la eſt la France.*)

Päpſtliche.

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. *Nomen Papa unde ſuum habeat originem.*
8. *Ridicula deductio.*
9. *Quid ſignificet.*
10. *Cui datum.*
11. Papen, halb Papen.
12. Papengay/ *pſittacus unde dictus.*
13. *Myſterium in nomine, Papa.*

Quatuor hic notari velim. I. Nomen Papæ unde derivetur. Alii cor- 1.
ruptum hoc à Gothis tradunt, qui in vicem patris patriæ, initiales utriusque vocabuli literas coniunxerint (*Borcbold. de feud. c. 5. n. 3. Speckhan centuria 2. claſſ. 1. quæſt 19.*) nonnulli abbreviatum à patre patrum (*Iohannes* 2.
Monach. in c. ſi eo tempore, de elect. lib. 6. vide Petr. Gregor. Tholoſ. ſyntag. iuris univerſi lib. 15. c. 2. n. 13.) alii à Papilla, mammarum apice, (*Borcbold. d. l.*) 3.
quandoquidem muneris Papæ ſit, lac verbi divini hominibus præbere. Onuphrius à græco πάππος, (*Borcbold. d. l.*) ab hebræo Abba, quod patrem 4. 5.
notat (*Coraſ. lib. 5. miſcell c. 15.*) alii à Pappo, carduorum flore (*Borcbold. d.* 6.
loc. Matth. Stephan. lib. 3. de iurisdict. part. 1. c. 2. n. 20.) quod ſicuti hic cito diffluit peritque, ita Pontifices Romani cito moriantur: alii à Papæ, interiectione admirantis, quod Papa vere ſit admirabilis, gerens vices Dei in 7.
terris (*Hippol. Marſil. in tract. bannitor. in verbo Papa, n. 1. p. 315. Intriglıolus de feud. quæſt. 53. num. 112. Iacobus Spinola, inter Orationes clarorum hominum, p. 22.*) atque ne licentiæ quicquam deſit, alii ſingulis literis ſingula verba de- 8.
notari arbitrati ſunt, nempe, Petri Apoſtoli poteſtatem accepit, vel, quod rideas, poculum aureum Petri Apoſtoli (*Les bigarrures du Seigneur des Accords pag. mihi 194.*) II. Quid ſignificet? Patrem, ut communis ferme fert opi- 9.
nio, eum tamen uſu magis, quem reverentia & cultu pro patre, quam quem natura habemus. III. Cui datum? Olim omnibus Epiſcopis, poſtea, huc- 10.
usque hodie, Epiſcopo Romano peculiare factum. Apud Germanos inferiores, Sacerdotes adhuc Papen dicuntur (quos nos Pfaffen appellamus) 11.
& Roſtochii, halb Papen vocantur Studioſi. Ioh. Goropius Becanus (*lib. 2. Gallicor. pag. 41.*) docet, Papengai, qui pſittacus Latinis, derivari à Papen & 12.
gaia, quaſi dicas, Sacerdotum & Pontificum pica (Gaias enim vocatas olim

picas, & Italos eaſdem, Goticum ſermonem corrumpentes, gazzas dixiſſe)
quia nimirum non cuivis pſittacus, ob pretii magnitudinem, & ſingula-
rem elegantiam, ſed potius clericis illis convenire videretur. IV. Nec ſi-
13. lentio involvere poſſum, quod Fabritius Paduanius (*in catena temporis, an-
nulo 31. p. 120.*) obſervavit, ſcilicet, quemadmodum Deus, in omni fere lin-
gua, quadrilitero ſcribitur nomine, ita non ſine ratione eius vicarium à
Chriſticolis in lingua Latina quatuor, dum Papa appellatur, exprimi literis.

Heiligkeit.

1. *Papa olim dictus, Dominus noſter.*
2. *Poſtea, Sanctiſſimus.*
3. *Ratio appellationis.*
4. *Pontificum vitas qui deſcripſerint.*
5. *Sancti titulus etiam illis attributus, qui minime ſancti fuerint.*
6. *Idem probatur exemplo.*
7. *Iocus de ſanctitate Ignatii Loyolæ.*
8. *Scomma in Sanctuarium Romanum.*
9. *Guicciardini iudicium de probitate Pontificis.*

1. OLim Papa ſimpliciter Dominus noſter eſt vocatus, ſed ſequentia ſecula
2. addiderunt inter blandimenta alia, etiam hoc, ut ſanctiſſimus appella-
retur (*Crantzius in metropol. Saxon. libr. 5. c. 37. Goldaſt. in Rationali Conſti-
tutionum Imperialium pag. 29.*) Sanctitatis itaque & ſanctiſſimi titulus, iam
3. ſpeciali prærogativa Romano Pontifici tribuitur, vel, quia ob maieſtatem, &
eminentem dignitatem ſuam, quæ eſt velut ſagmen fæcialium, ab iniuria
hominum defenſus atque munitus eſt (inde enim ſanctum quid dici vult
ICtus:) vel, quia eius eſt, leges & conſtitutiones ad rem eccleſiaſticam perti-
nentes ſancire: vel, quia ille eſt Eccleſiæ ſponſus, quæ, ut de muliere fideli dixit
Apoſtolus, ſanctificat absque dubio ſuum ſponſum. (*Ita tradit Michel Rouſ-
ſel in hiſtoria Pontificiæ iurisdictionis lib. 8. c. 3. n. 17. p. 325.*) An omnes hucusque
Pontifices Romani, ſancti, communi ſenſu, an aliqui tantum, an nulli ſancti
fuerint, meum hic non eſt determinare. Videri, legi, & expendi de hac quæ-
4. ſtione poſſunt illi, qui vitas & geſta Pontificum in literas retulerunt; Pla-
tina, Panvinius, Cicerella, Stella, Balæus, alii. Hoc omnino aſſerere poſ-
5. ſum, olim hodieque, ſancti titulum multis attributum, qui nihil minus
quam ſancti, opere & actione, fuerunt. (*v. le Prince de Balſac. ch. 7. p. 82. & ſeqq.
6. editionis de A. 1642. & p. 445.*) (*Philippe de Comines, viſitant l'egliſe de Pavie, &
voyant la ſtatuë de Iean Galeas, Duc de Milan, à cheval, plus haut que l'autel, que
un Chartreux appelloit ſainct, il luy demanda, pourquoy il l'appelloit ſainct, puisque
les villes, qui eſtoit pourtraictes autour de luy, eſtoient autãt de marques de ſa tyran-
nie? il reſpondit tout bas, nous appellons ſaincts en ce pays-ici tous ceux, qui nous font
du bien: il fit baſtir ceſte Chartreuſe. Pierre Matthieu livr. 11. de l'hiſtoire de Louys
XI. p. 622.*) Philippus Cominæus, viſitans aliquando Eccleſiam Pavienſem, &
ibi coniiciens oculos in ſtatuam Iohannis Galeacii Ducis Mediolanenſis, qui
repræſentabatur inſidens equo, longe ſupra altare eminens, & à monacho di-
cebatur

cebatur ſanctus, interrogavit, cur eum appellaret ſanctum, cum civitates circa
eundem pictæ ſigna eſſent tyrannidis eius? Cui monachus ſubmiſſa voce re-
ſpondit: Nos hic terrarum ſanctos nominamus omnes illos, qui nobis benefa-
ciunt, & Galeacius conſtruxit hoc noſtrum monaſterium. Sunt etiam, qui de 7.
illis ipſis, quos Pontifex Romanus ſolemni pompa in Sanctorum transpoſuit
claſſem, ludum faciant. Nolo rem alibi expoſitam, hic reiterare: unicum hoc
addo, quod Alphonſus de Vargas (ſub quo nomine *Scioppium* latere fama eſt)
in relatione de ſtratagematis & c. ſophismatis politicis Societatis Ieſu ad mon-
archiam orbis terrarum ſibi conficiendam (*c.7.p.22.*) refert, cum Landgravii
Leuchtenbergici filius, ſuperioribus annis, apud Ieſuitas educaretur, & lu-
dos in honorem Ignatii, nuper canonizati, actos ſpectans, miſſilis ignis ictu
alterum oculorum amiſiſſet, hominibus dicacibus ioci natam occaſionem,
ut dicerent, alios Divos in feſtivitatibus ſuis cæcos illuminare, ſed Ignatium
videntes excæcare. Eſt deniq; nonnemo, qui perquam licentioſa audacia, to- 8.
tum ſanctuarium Romanum mordaci ſatyræ perfundit aceto: (*entre tous les
Chreſtiens les Italiens ſont les pires, entre les Italiens les Romains, entre les Romains
les gens d' Egliſe, & entre les gens d' Egliſe les pires ſont esleus à eſtre Cardinaux,
& le plus meschant Cardinal à eſtre Pape*) (*Relation de l' Eſtat de la Religion c.28.p.
176.*) Inter omnes Chriſtianos Itali ſunt peſſimi, inter Italos peſſimi ſunt Ro-
mani, inter Romanos peſſimi ſunt Eccleſiaſtici, inter Eccleſiaſticos peſſimi
ſunt Cardinales, & peſſimus Cardinalium ſit Papa. Nolo ego licentioſi dicti
me participem aſſenſu facere, non ignarus, F. Guicciardinum (*hiſtor. lib.16.*) 9.
tradere, hodie depravatis moribus, tunc in Pontifice laudari probitatem, cum
cæterorum hominum nequitiam non excedit.

Die Kirchen als derſelben Advocat.

1. *Imperator eſt advocatus Eccleſiæ Chriſtianæ.*
2. *Et vocatur* Römiſcher Vogt.
3. *Eccleſia indiget humano auxilio.*
4. *Advocatia generalis.*
5. *Advocatia ſpecialis.*
6. *Imperator præſtat Pontifici iuramentum protectionis, non fidelitatis.*
7. *Fridericus I Imp ſe dixit advocatum ſpecialem Romanæ Eccleſiæ*
8. *Quid Carolus Magnus cum advocatia ſpeciali Eccleſiæ Romanæ acceperit.*
9. *Error ſequentium Imperatorum.*
10. *Dubium Lupoldi de Babenberg.*
11. *Eccleſia Romana advocato ſuo debet reverentiam.*
12. *Epiſcopatus & monaſteria Germaniæ ſuos habent advocatos generales, & ſpeciales.*
13. *Mundiburdium quid ſignificet,*
14. *Vnde compoſitum.*

DEr Kaiſer iſt Advocat / vnd Beſchirmer der Chriſtlichen Kirchen (R. A. zu 1.
Regenſpurg A. 1541. §. aber Churfürſten / *p. 253.*) vel ut legimus in iure Sa-
xonico (Weichbild *art. 8.*) der Kaiſer ſoll dem Stul zu Rom fürſtehen von S. 2.
Peters wegen / davon er auch Röm- Vogt heiſt. Etſi enim Eccleſia Deum
ipſum pro advocato & defenſore habet, tamen, quoad ſecularia, humano auxilio & bra- 3.
chio haud raro indiget. Advocatia hæc duplex eſt, una generalis, quam officii ratione, ut 4.

ſummus magiſtratus, Imperator Eccleſiæ debet, unde & meretur nomen des
Chriſten Vogts der Chriſtenheit (R. A. zu Augſpurg anno 1530. §. nach dem
5. aber Vns / *pag.* 195.) Altera ſpecialis, quam Carolus Magnus, & ſubſequen-
tes multi Imperatorum, ſpecialiter ſuſceperunt, atque eius cauſa iuramen-
6. tum præſtiterunt, quod alii, falſo, iuramentum fidelitatis nominaverunt,
cum tantum protectionis fuerit (*v. quæ docui d. lib. 2 de iur. publ. c. 4. n. 95.*) Hu-
7. ius intuitu Imp. Fridericus I. in inſtructione pro Rainoldo Cancellario, ad
Regem Galliæ legato, ſe vocat ſpecialem Romanæ Eccleſiæ advocatum
(*apud Goldaſt. tom. 3. Receſſuum, conſtitutionum & ordinationum Imper. p. 341*)
8. Cum eadem hac advocatia ſpeciali, Carolus Magnus accepit ſimul politi-
cam adminiſtrationem omnium bonorum temporalium, (tamquam advo-
cato tali competentem) Ducatuum ſcilicet, Principatuum, Dominiorum,
& territoriorum, quæ Imperatorum, Regum, Patriciorum, ac aliorum Prin-
cipum beneficio, Eccleſiæ obvenerunt, quorumve dona ipſe Carolus par-
9. tim confirmavit, partim auxit, & ampliavit. Quod poſteriores Cæſares mi-
nime animadvertentes, advocatiam Eccleſiæ de tuitione & propagatione u-
niverſalis Eccleſiæ, ſeu religionis Chriſtianæ, interpretati ſunt, (*Goldaſtus in*
10. *replicat. pro Imperio c. 13. p. 185.*) Vnde etiam factum, ut Lupoldus de Baben-
berg (*de iurib. regni & Imperii Roman. c. 13. ad f. apud Schardium in Syntag. de
Imp. iuriſdictione p.* 200.) dubitaverit, an hæc advocatia Eccleſiæ Romanæ
habeat annexum emolumentum aliquod, an onus defenſionis tantum? Re-
gulare eſt, ut cliens advocato ſuo ad obſervantiam & annuum honorarium
obligetur: illa neceſſaria eſt, hoc autem contingens, & ſi neceſſarium quo-
11. que fieri debeat, expreſſa conventione determinari ſolitum. Quodſi ita-
que Eccleſia Romana Imperatori, tanquam advocato ſuo, nihil amplius de-
beret, ab obſervantia tamen clientelari immunis haud foret. Porro, quem-
12. admodum generalis advocatia, & protectio ſedis Romanæ, quæ Imperatori,
officii ſui virtute, incumbit ſpecialem præterea admiſit, ita etiam factum
fuit in Germaniæ noſtræ Epiſcopatibus & monaſteriis non paucis (*Mager.
13. de advoc. c. 5. n. 368. & 398.*) Hoc mundiburdium, mundeburde, vel mund-
burt, Germanis olim dictum docet Goldaſtus (*d. c. 12. p. 184. & in Rationali
conſtitutionum Imperii p. 22. nec non in gloſſario verbor. Teutonicor. quod præmiſit
14. tom. 3. conſtit. Imp. lit. M circa f.*) Ego vocem à Mund / quod os, & Bürde /
quod onus notat, compoſitam arbitror, ut hoc ſenſu, reſpectu advocati ſit
onus, quod ore, ſive lingua expeditur: quod tamen uſus etiam ad alia ex-
tendit.

Fried / Recht vnd Einigkeit.

Difficile, imo impoſſibile eſt, pacem & concordiam conſervari, ubi iu-
ſtitia inæqualiter adminiſtratur (R. A. zu Speier A. 1570. §. weiters / *p.* 611.)

Deſſel-

Deſſelben Ordnungen etc. nach gerichtet werden ſoll.

Iuſtitia in Imperio adminiſtrari, & ius dici debet, ſecundum conſtitutiones Imperii, libertates vel privilegia cuiusque, nec non ſecundum laudabilem ab antiquo receptum morem. (*vide ordin. Cameræ de anno 1555. part. 1. tit. 13. in pr. & tit. 57.*)

AD ARTICULUM II.

Vorgemeldte.

Ne hic hæreamus, dicendum eſt, generaliter vel implicite in §. 1. verbo, Ordnungen / factam fuiſſe mentionem aureæ bullæ &c. aut, ut ſcopulum alia evitemus via, pro vorgemeldte / ſubſtituendum erit, vorgemachte/ ut in capitulatione Ferdinandi I. §. 2. (*apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *p. 163.*) legimus.

Guldene Bull.

Licet infinitæ Imperatorum aureæ bullæ ſint, hic tamen, & paſſim alibi, ſecundum excellentiam intelligi debet aurea bulla Caroli IV. quam ad unitatem inter Electores fovendam, & electionem unanimem inducendam, ac deteſtandæ diviſioni, variisque periculis ex ea ſequentibus, aditum præcludendum (ut procemii bullæ verba habent) anno M. CCC VI. IV. Idus Ianuarii partim Norimbergæ, partim, eodem anno in die natalis Domini, Metis promulgavit.

Königlichen Landfrieden.

Ego de illa accipio, quam in corpore receſſuum Imperii (*p. 23.*) ſub rubrica, der Königlich Landfried zu Wormbs anno 1495. aufgericht, poſitam legimus: quamque Maximilianus (in Erclärung des Landſriedens zu Augspurg anno 1500. aufgericht / *tit.* von auffgerichten Landfrieden) vocat ſeinen Königlichen Landfrieden (*p. 44.*) quæ poſtquam expoliri, & varie augeri cœpit (*Gail. de pace publica lib. 1. cap. 1. n. 2.*) epitheton, Königlichen / amiſit, & ſola appellatione des Landfriedens clara permanſit (*vide capitul. Ferdinandi I. §. 2. Maximiliani II. §. 16. Rudolphi II. §. 2. Matthiæ, §. 2. Ferdinandi II. §. 2. Ferd. III. §. 2.*)

Andere des Reichs Ordnungen und Geſetz.

Concernunt hæ leges, vel publicum vel privatum ius. Hoc, Germaniæ reſpectu, duobus capitibus abſolvitur. Vnum eſt earum legum, quæ apud nos natæ, alterum, quæ à nobis receptæ. Ad hoc caput pertinet leges Romanæ, ſeu illæ, quas ex iure Iuſtinianeo, ut vulgo appellatur, nec non pars ea, quam ex iuris Canonici, ſeu Pontificii, libris recepimus. Vtrumque enim totum Ger-

mania

mania numquam, uſu recepit, & quod recepit, non autoritate primi legiſlatoris, ſed ſponte, æquitatis opinione, receptum, & quidem ſero. Creditum hactenus vulgo fuit, Lotharium Imperatorem Romanas leges in Germaniam introduxiſſe: at quam longe à vero hæc abeat opinio, non ita pridem docuit Hermanus Conringius (*de origine iuris Germanici c. 24. p. (edit. prior.)* 104. *& ſeqq.*) Quamquam quod (*p.* 105.) addit, nullum illius iuris ante quintum decimum ſeculum in Germania uſum fuiſſe, moderamen patiatur. Quis enim negabit, eam Germaniæ partem, quam Romani tenuerunt, iam tunc victorum ius obſervaſſe, (*Lehman. lib. 2. Chron. Spirenſ. c. 39. p.* 148.) ſpreverint licet poſtea & in exilium miſerint, ubi liberiores facti. Sane nec totũ ubique ſtatim vel poſtea exoleviſſe credibile eſt, & ex Rhenano (*rer. Germ. lib.* 2.) refert Kyriander (*annal. Trevir. part.* 13. *p.* 105.) ſub Francis Regibus & Impp. civitates quaſdam Galliarum, Germaniæ, Romanis legibus uſas. Si quicquam autem virium chartulæ donationis attribuimus, quæ anno XXX. poſt regnum Domini Dagoberti Regis, die III. Kal. Septemb. facta legitur apud Ioachimum Vadianum (*de collegiis monaſteriisque Germaniæ veteribus lib. 2. p. 65. tom. 3. Alamannicar. rerum ſcriptor. Goldaſti.*) non poſſumus inficeri, cum eodem Vadiano (*d. loc. p. 66.*) Francos, & Alemannos Romanas leges, etiam ante obtentum Italiæ regnum, noviſſe. Cæterum, & chartulæ huius ſcribam eo iure uti voluiſſe, mentio Aquilinarum, & Arcadianarum legum, quam obiter facit, innuit.

Confirmiern.

Sane, ut Imperii noſtri ſtatus, confirmatione hac haud opus. Leges enim iſtæ, non Imperatoris ſunt, ſed Imperii, atque ab hoc ſemel latæ, vel receptæ, confirmatione alia haud indigent. Dicis ergo cauſa potius, quam neceſſitatis, hæc promiſſio fit, quam nec impleri moris eſt, quantum ego quidem novi. Quicquid fuerit, ad cautelas hæc pertinet, quæ abundantes dicuntur, & ſine nocumento, modo cum grano ſalis accipiatur.

Erneuern.

Hoc de illis, quæ tempore aliquantum obſcuratæ videntur, non autem de aliis, quæ continuo uſu, & obſervantia illuſtres, & omnibus cognitæ.

Wo Noht.

Lex pro utilitate Reipubl. fertur, & ſi eiuſdem utilitas poſtulet, iterum abrogatur (*arg. l. un. C. de caduc. tollend.*) ut, ſi appareat, eam multa ſecum trahere inconvenientia (R. A. zu Speier anno 1557. §. Wiewol dann / *p.* 514. *etc.*)

Mit Raht.

Non eſt nudum conſilium, quale dat amicus amico, conſiliarius Domino, quod ſequi, vel inſuperhabere licet; verum tale conſilium, quod certo

certo reſpectu neceſſitatem introducit. Nec enim Imperator noſter, iure illud Regis Perſarum dictum imitari poteſt: ne viderer meo tantummodo uſus conſilio, vos contraxi; cæterum mementote, parendum vobis magis eſſe quam ſuadendum. (*Grotius de iure belli lib.* 1. *c.* 3. *n.* 16.)

Vnſer vnd des Heyligen Reichs Churfürſten/ Fürſten. etc.

Hæc loquendi formula uſitatior eſt quam illa, ubi Imperium omittitur. Perfrequens eſt Imperatoris & Imperii coniunctio (Vnſer vnd des Reichs Kaiſerl. Adler mit zweien Köpffen: *ita Ferdinandus* in ſeiner newen Müntzordnung A. 1559. *inter* R. A. *p.* 534. §. Wie aber vorgeſtelte. Vnſere vnd des Heil. Reichs Stände: *ita Maximilianus* in Mandat wegen der Müntzen A. 1571. *inter* R. A. *p.* 653. Vnſer vnd des Reichs Ertzcantzler: *part.* 1. *Ordin. Cam. tit.* 43. Vnſer vnd des Heil. Reichs beſchluß: R. A. zu Augſpurg anno 1559. §. damit dann/ *p.* 528. Kaiſerliche vnd des Reichs Acht: R. A. zu Augſpurg A. 1548. §. damit auch künfftiglich/ *p.* 321. Kaiſerliche vnd des Reichs ſicherheit vnd geleit: *Ferdinandi* Müntz-Ordnung §. damit auch / *p.* 543. Kaiſerliche / vnd des Reichs Frey- vnd Reichsſtätte: R. A. zu Augſpurg anno 1559. §. nach dem ſich/ *p.* 524. Knecht ſo in des Kaiſers vnd des Reichs dienſt begriffen: Fußknechts beſtallung zu Speier anno 1570. auffgericht *artic.* 72. *inter.* R. A. *p.* 645. Vermahnung an des Kaiſers / vnnd des Reichs ſtatt: Reutterbeſtallung *dict. anno, artic.* 3. *pag.* 638. Das recht ſoll verbannet werden/ von des Röm. Kaiſers vnd des Reichs wegen: der Reuter beſtallung *artic.* 10. *p.* 639.) Non tamen perpetuam hanc coniunctionem eſſe, alia evincunt loca (Vnſere Churfürſten / Fürſten vnd Stände: R. A. zu Augſpurg anno 1530. §. Dieweil auch / *p.* 205. Handhabung des Landfriedens zu Wormbs anno 1495. auffgericht/ *in pr. & ſub tit.* Von ſachen ſo ſich vor dieſem Landfrieden begeben haben Vnſere Churfürſten: R. A. zu Augſpurg anno 1500. *ſub titul.* wie die irrung wegen der *ſeſſion*, *p.* 61. Vnſere Vnterthanen im Reich: §. dieweil/ *p.* 202. etc.

Vnd andern Ständen.

Neque hæc loquendi formula, in receſſibus & actis Imperii, absque variatione eſt: ſcilicet, ubi Statuum mentio fit, aliquando coniunctim dicitur, Stände/ gemeine Stände / hoc eſt, omnes: & hæc conciſa formula eſt. Aliquando autem ita extenditur, ut omnium ordinum mentio fiat, nempe Electorum, Principum, Prælatorum, Comitum, Baronum, & Civitatum: quandoque ita, Churfürſten vnd Fürſten/ Geiſtliche vnd Weltliche / Prælaten / Graven / Herren vnd Stände deß Heyligen Reichs. *Interdum*: Churfürſten / Fürſten/ Graven/ Freyen/ Herren vnd Ständen: aliquando Churfürſten / Fürſten / Prælaten / Graven vnd Stände: nonnunquam / Chur-

fürſten / Fürſten / vnd andere des Heiligen Reichs Stände: vel, Churfürſten / Fürſten / vnd Stände: ſæpius, Churfurſten / vnd gemeine Stände.

Beſſern.

1. *Conſenſus Statuum requiritur ubi lex ferenda.*
2. *Vbi legi latæ aliquid addendum.*
3. *Vbi lex renovanda.*
4. *Vbi lex declaranda, vel explicanda.*
5. *Vbi lex, vel conſuetudo abroganda.*
6. *Obiectio.*
7. *Reſponſio.*
8. *Imperatoris poteſtas extraordinaria unde.*

IN materia legum & ordinationum, conſenſus & approbatio Statuum Im-
1. perii requiritur (1.) Vbi lex ferenda, vel ordinatio facienda. (*vide Inſtrumentum pacis Cæſareoſuecica art. 8. §. gaudeant. & ea quæ ſcripſi de iur. publico lib. 1. c. 10. n. 32. & in fin. ad artic. 32. huius Capitulationis, quorſum etiam pertinet*, daß Kaiſer Ferdinand mit beliebung der Stände anno 1559. zu Augſpurg ein Müntz Ordnung auffgericht: R. A. zu Regenſpurg anno 1576. §. gemeinen / *p. 664. vel ut habet illa conſtitutio monetaria, in pr. inter* R. A. *p. 533.* ſich mit denen Ständen einer gemeinen durchgehenden Müntzordnung / wie dieſelbe im gantzen Reich Teutſcher Nation von männiglichen gehalten werden ſoll / vereiniget / endlich verglichen / vnd entſchloſſen. *Similiter Maximilianus I. anno 1498. Friburgi in Brisgovia conſtitutionem de vino fecit*, mit ſampt ſeinen vnd des Heiligen Reichs Churfürſten / Fürſten / Ständen vnd gemeiner verſamlung. R. A. *pag. 34. Idem Maximilianus ordinationem pro notariis, à ICtis nonnullis conſcriptam, approbavit*, mit raht ſeiner vnd des H. Reichs Churfürſten / Fürſten vnd andern Ständen / ſo auff dem Reichstag zu Cölln verſamlet / *ut ordinatio iſta docet inter* R. A. *pag. 95. Carolus V. conſtitutionem*, wie Brüder oder Schweſter Kinder / ihres Vatters Bruder oder Schweſter verlaſſen Erbſchafft vnter ſich theilen ſollen / *fecit*, mit zeitigen vorgehenden raht / ſeiner vnd des H. Reichs Churfürſten / Fürſten vnd Ständen /
2. *inter* R. A. *p. 189. &c.* (2.) Vbi legi latæ aliquid addendum (*vide ordinationem Cameræ de anno 1555. in proœm* R. A. zu Augſpurg anno 1548. §. welche erclärte / *p. 328.* Abſchied des Deputation tags zu Wormbs anno 1564. §. als in dem Abſchied / *& ſeqq. p. 548.* R. A. zu Augſpurg anno 1566. §. als dann in fernerm / *p. 557.* R. A. zu Speier anno 1570. § damit dann / *p. 607.* R. A. zu Regenſpurg anno 1594. §. was vnd ſo viel / *p. 713.*
3. (3.) Vbi lex renovanda (*d. ordin. Cam. in proœm.* R. A. zu Speier anno 1570. §. damit dann / *p. 607.* Erclärung des Landfriedens zu Augſpurg anno 1500. auffgericht / *tit.* wider der Ganerben Schloß / *p. 46.* R. A. zu Augſpurg *de dicto* anno 1500. *tit.* von vberflüſſigkeit der Kleider / *p. 56.* Ordnung deß Landfriedens zu Wormbs
4. anno 1521. *tit.* vom auffgerichten Landfrieden / *p. 125.* (4.) Vbi lex declaranda, vel explicanda. (*d.* Ordnung des Landfriedens zu Wormbs *pag. 125. & tit.* Ob iemands des Fridbrechers heimlichen zuſchubs verdacht were / *p. 127.*

R. A.

R. A. zu Speier anno 1557. §. ferner/ *pag.* 511. Handhabung des Friedens zu Wormbs anno 1495. *ſub tit.* was mit dem gemeinen pfeñing erobert/ *p.* 27. Erklärung des Landfriedens zu Augſpurg añ 1500. auffgericht *ſub tit.* vom auffgerichten Landfrieden/ *p.* 44. *& ſub tit.* ob iemands der Friedbrecher heimlicher zuſchub verdacht wer/ §. darumb/ *p.* 45. *Inſtrum. pacis Cæſar. Suecic. d. art.* 8. §. *gaudeant.*) (5.) Vbi lex, vel conſuetudo, abroganda. (Cammer-Gerichts-Ordnung zu Augſpurg anno 1500. auffgericht *ſub tit.* die *ſucceſſion* der Dichter vnd Enckeln. *iuncto* R. A. zu Augſpurg *eodem anno in fine* §. vnd wir Churfürſtē *pag.* 65.) Cæterum, quod de declaratione diximus, illi valde obſtare videntur loca illa, ubi Imperator ſibi eam unice reſervat (R. A. zu Regenſpurg anno 1541. §. doch haben Wir Vns vorbehalten/ vber vorgemelten Friedensſtand/ ſo offt ſolches die Nothdurfft erfordert/ ieder Zeit declaration vnd erläuterung zuthun/ wie Wir vns ſolchs hiemit außtrücklich/ vnd wiſſentlich vorbehaltē. R. A. zu Speier A. 1544. §. were aber ſach/ *p.* 306.) Sed ad hæc, reſponſio parata eſt in R. A. zu Augſpurg 1548. (§. nach dem auch/ *p.* 317. §. auff ſolch vnſer/ *p.* 319.) nempe, Status hoc negocium Imperatori commiſiſſe, haben ſolches dem Kaiſer vnterthäniglich heimgeſtellet/ atque hic poteſtatem Imperatoris fuiſſe extraordinariam: Talis enim fieri poteſt, vel permiſſione Statuum, auß zulaſſung der Stände (R. A. zu Trier vnd Cölln/ anno 1512. §. item ſollen dieſelbe/ *p.* 94.) vel auß Vberlaſſung vnd heimbſtellung (R. A. zu Regenſpurg anno 1541. §. vnd dieweil vns/ *p.* 257. R. A. zu Speier anno 1542. §. als nun aber *p.* 260. R. A. zu Augſpurg anno 1566. R. A. zu Augſpurg anno 1551. §. vñ wiewol/ *p.* 386. R. A zu Augſpurg/ anno 1566. §. nach dem ferner/ *p.* 562. R. A zu Regenſpurg/ anno 1567. §. in gleicher geſtalt/ *p.* 587. R. A. zu Erfurt anno 1567. §. dieweil aber/ *p.* 598. R. A zu Regenſpurg anno 1576. §. was dañ. *p.* 669 §. wañ dann/ *p.* 670. R. A. zu Regenſpurg A. 1598 §. vnd demnach/ *p.* 738. R. A. zu Regenſpurg anno 1603. §. vnd demnach/ *p.* 778. R. A. zu Regenſpurg/ anno 1613. § vnd demnach/ *p.* 797.) vel auß Vergleich (R. A. zu Augſpurg anno 1566. §. vnd aber *p.* 563.)

5. 6. 7. 8.

AD ARTICVLVM III.

Ein löbliches Regiment.

Regimentum aliquando pro rectione, & directione Reipub. uſurpatur. (*l. un. in pr. ff. de offic. præfect. prætor.*) aliquando pro legione aliqua militum, quæ ſignificatio hodie etiam ruſticis plus nimium innotuit. In textu noſtro in prima ſignificatione accipitur.

Wie vormals bedacht/ vnd auff der bahn geweſen.

Vide Ordnung des Regiments/ zu Augſpurg anno 1500. auffgericht/ (*inter* R. A. *pag.* 35. *& ſeqq.*) Obſervandum eſt, inquit Paurmeiſter, (*libr.* 2. *de*

dict. Imper. Rom. c. 2. n. 48. & ſeqq.) Patrum memoria, omnem ferme Imperii adminiſtrandi vim ac poteſtatem, penes comitia fuiſſe, ideoque tempore Maximiliani I. in comitiis VVormatienſibus, anno M CCCC XCV. decretum fuit, ut Electores, Principes, ac Ordines omnes, quotannis, ſtatis temporibus, ac locis, convenirent, ac quæ ad pacem, ac ſalutem publicam pertinerent, conſulerent ac ſtatuerent. Cum vero univerſi ordines, absque ingenti ſumtu, ac moleſtia, toties convenire non poſſent, ac eiusmodi ſæpe negotia inciderent, quæ absque inſigni periculo, ac detrimento reipub. ad conventum eiusmodi differri non poſſent, placuit in Comitiis Auguſtanis, anno M D. Maximiliano, & Ordinibus, præter Imperatorem, vel eius legatum, viginti perſonas ex Ordinibus eligi, qui eſſent loco ſenatus Imperialis. His ab Imperatore & Imperii Ordinibus, coniunctim plena poteſtas data fuit, ius & iuſtitiam adminiſtrandi, ac de quibuscunque ſubditorum querelis cognoſcendi, ac ſtatuendi, pacem ac tranquillitatem publicam tuendi, bella contra Turcas, ac alios Imperii hoſtes, ſuscipiendi, ac poſtea generaliter univerſa poteſtas, quæ toti Imperio in Comitiis competit.

Auffrichten vnd ſtellen.

Quod & factum (*vide* Ordnung des Regiments zu Wormbs anno 1521. auffgericht / *inter* R. A. *p.* 106. *& ſeqq*) ſed, ſi Paurmeiſtero fidem habemus (*d. lib. 2. de iuriſd. Imper. Roman. c. 2. n.* 51.) creſcente Caroli V. autoritate ac potentia, Regimentum hoc plane in deſuetudinem abiit. Reformatio Cameræ Spiræ facta anno M D XXXI. (*inter* R. A. *p.* 227. §. *item* dieweil) nos quidem docet, daß das Regiment gefallen ſeye / ſed cauſam non addit. Cauſa inſtitutionis tamen optima fuit, ut & Cameræ quoque: ſcilicet Fried vnd Recht im Heiligen Reich zuerhalten (R. A. zu Speier anno 1529. §. weiters als hiebevor / *p.* 186)

Pfaltz vnd Sachſen an Jhren Rechten vnd Freiheiten / wes ſie des Vicariat-Ampts halben haben / vnſchädlich.

1. *Caroli reverſales* wegen des Statthalter Ampts im Röm. Reich.
2. *Sinoldus & VVitte Vicariatum Saxonis æqualem eſſe ſtatuunt Vicariatui Electoris Palatini.*
3.4. *Eorum fundamenta & rationes.*
5.6.7. *Autoris reſponſio ad fundamentum primum.*
8.9.10.11. *Reſponſio ad alterum fundamentum.*
12. *Autoris opinio.*
13. *Hanc oppugnat VVitte.*
14. *Autoris deductio.*
15. *Explicatio c. 5 aureæ Bullæ.*
16. *Ratio, qua utitur VVitte.*
17.18.19.20.21 *Reſponſio Autoris.*
22. *Alia ratio VVitteni.*
23.24.25.26. *Reſponſio ad eandem.*
27. *Tertia ratio VVitteni.*
28. *Reſponſio ad eandem.*
29. *Quarta VVitteni adſertio.*
30 31.32. *Huic reſpondetur.*
33. *Quinta VVitteni adſertio.*
34. *Reſponſio ad eandem.*

35. *Sexta*

35. *Sexta VVitteni illatio.*
36. *Reſponſio.*
37. *Septima propoſitio.*
38 *Reſponſio.*
39. *Octava propoſitio.*
40.41.42.43. *Reſponſio.*
44. *Nona propoſitio.*
45 46. *Reſponſio.*
47. *Palatinum & Saxonem eſſe Vicarios per Regnum Teutonicum, non autem totum Imperium Romanum.*
48. *Contradictio VVitteni.*
49.50 51.52.53.54.55. *Reſponſio Autoris.*
56 *Diviſio Imperii.*
57. *Populum Imperatori dare Vicarium.*
58. *Sunt qui ſtatuant, Pontificem adminiſtrare Italiam, vacante Imperio.*
59. *Vacantis Imperii Vicarius eſt Papa.*
60. *Papa vacante Imperio tribuit inveſtituras feudorum Imperii.*
61. *Eccleſiæ non competere vacantis Imperii curam.*
62. *Nec vacantis Imperii adminiſtrationem competere Pontifici.*
63.64.65 *Grotii opinio reiicitur.*
66. *Qui ſunt Vicarii Imperii in Italia.*
67. *Illos vacante Imperio ſubeſſe Palatino, & Saxoni, docet VVitte.*
68 *Cui contradicitur.*
69 *Obiectio.*
70. *Reſponſio.*

Vide quæ de vicariatu Palatini & Saxonis ſcripſi (*in iure publ. lib. 3. c. 12.* 1.
n. 10. & ſeqq.) Huc autem in ſpecie pertinent Caroli noſtri reverſales,
vel declaratoriæ literæ, quas, ubi Regimentum inſtitutum anno MDXXI. de-
dit, wegen des Stathalter Ampts im Heil. Reich/ daß ſolches an des Pfaltz-
graven/ vnd deß Churfürſten zu Sachſen / Vicariat Aemptern vnnachtheilig
ſey/ quas exhibet Goldaſtus (*part. 1.* der Reichsſatzungen *p. 243*) & allegat
VVitte *in Collegio Publico de ſtatu Rei Romanæ Iuſti Sinoldi disput. 5. theſ. 11. lit.
c. p. 236.*) quando ea quæ docui (*de iure publ. lib. 3. c. 12. n. 40.*) refellere co-
natur. Putat ille, Electoris Saxonis vicariatum in Imperio, æqualem eſſe vica- 2.
riatui Electoris Palatini, ita, ut utriſque eius exercitium competat, non ſolum
tempore, quo Imperator mortuus, ſed etiam quando abſens. Pro fundamento
allegat Aureæ Bullæ titulum v. ibi: *& eodem iure proviſionis illuſtrem Ducem* 3.
*Saxoniæ, ſacri Imperii Archimareſcallum, frui volumus, ſub omnibus modis, &
conditionibus, ſicut prius eſt expreſſum.* Ait, *nos hinc videre, quod Saxonis Vica-
riatus nullo modo differat à Palatini.* Addit, *niſi in caſu abſentiæ idem Saxoni* 4.
*competeret, quod Palatino, quare Carolus V. Ferdinandum conſtituens adminiſtra-
torem, æque Saxoni cavere debuit, & cavit* (atque Palatino)? Prius quod 5.
ex aurea bulla adducit, probat quidem, Saxoniæ Electorem eodem proviſio-
nis iure gaudere, quo gaudet Elector Palatinus: at verba quæ ſubſequuntur,
(*ſub omnibus modis & conditionibus, ſicut ſuperius id expreſſum*) nos inter alia do-
cent, diſpoſitionem de illo tantum caſu intelligi debere, qui ſuperius in eo-
dem capite exprimitur. Exprimitur autem ille, quoties, ut in antecedentibus
bullæ eiusdem locis præmiſſum, ſacrum vacare continget Imperium: hic vero
tantum contingit, quando Imperator eſſe deſiit (*d. aurea bulla c. 4. §. 2. c. 1. §. 19.
& d. c. 5. §. 1. in verbis, quæ tamen per Regem Romanum poſtea electum. &c.*) non ve-
ro, quando extra Imperium peregre abiit (*ut docui etiam de iure publ. lib. 2. c.*

15. *n.* 23.) de quo caſu, & cui tunc proviſio Imperii incumbat, in tota Ca-
6. roli IV. aurea bulla ne verbum quidem eſt, quod loquatur. Vnde, niſi Pala-
tinus Elector aliud oſtendiſſet privilegium, quam dictæ aureæ bullæ Caroli
IV. nunquam ius ſuum, quod in caſu abſentiæ Imperatoris exercere poteſt,
probaviſſet. Probavit autem, mit Laut vnd Inhalt Brieflicher Vrkund/
von vielen Römiſchen Kaiſern/ vnd Königen/ je von einem auff den andern
ausgangen/ die Er der Kaiſerlichen Maieſt. auch Churfürſten/ Fürſten/ vnd
Ständen des Heiligen Reichs gnugſamlichen fürgelegt/ vnd verleſen laſſen/
daß wo ein Röm. Kaiſer/oder König/vber Berg zeucht/ oder auß dem Reich
iſt/einem jeden Pfaltzgraven/ der Churfürſt iſt/ die Verſehung vnd Verwal-
tung deſſelben gebührt vnd zuſteht, ut teſtatur Carolus V. in dictis confirma-
tionis literis, datis VVormatiæ anno M D XXI. die XXVIII Maii. (*apud Goldaſt.
part.* 1. der Reichsſatz. *p.* 243. *& aliis p.* 241.) Qui ergo, etiam hoc in caſu, parita-
tem, ratione vicariatus, inter electorem Palatinum & Saxonem obtinere
ſcribunt, aliis documentis opus habent, quam aurea Caroli IV. bulla. Porro
7. ex collatione confirmationum (*apud Goldaſt. d. loc.*) evidenter cognoſcitur,
Palatini & Saxonis cauſam hic non convenire. Palatinus exhibuit varia do-
cumenta; Saxo pro fundamento unicam allegavit auream bullam Caroli IV.
Vnde etiam Carolus V. non una, verum diverſis confirmationibus, vel de-
clarationibus, ſeparatim uniuscuiusque ius ſalvum eſſe voluit. Diverſum
8. autem, non uniforme, illud ius fuiſſe, ex allegatis documentis patet, atque ex
conſtitutionibus ipſis. Scilicet, Palatini vicariatus, quem abſente Impera-
tore habet, quieſcat, vel in ſuſpenſo ſit, quousque viget der Statthalter vnd
Regiment/ ſo in Kaiſer Carls des V. abweſen im Reich zuhalten/ mit raht
der Churfürſten/Fürſten vnd ander Stände des H. Reichs auffgericht wordē/
wann aber ſolch Statthalterampt vnd Regiment auffhören/ nachlaſſen oder
anders zufallen werde/ tunc iterum locus ſit exercitio vicariatus, in caſu ab-
9. ſentiæ Imperatoris. Vicariatus vero, quem exercere debet idem Palatinus,
quando Imperium vacat, non ſuſpendatur, nec, eo caſu contingente, Vica-
rius & Regimentum impedimento ſint, quo minus Palatinus exerceat ius
ſuum; cum ipſorum poteſtas, tantum ad caſum, quo Imperator, peregre pro-
fectus, abſens eſt, reſtringatur (*Vide* Römiſcher Königlich. Mai. Regiment
auff dem Reichstag zu Wormbs A. 1521. auffgericht, *in fine exordii.*) Atque in
10. hoc caſu vacantiæ, non alio, Saxoniæ Electori quoque proſpectum voluit Ca-
rolus noſter, conſtitutione particulari, data VVormatiæ, anno M. D. XXI.
ultimo die Maii, qua dicitur/ daß das im abweſen der Kaiſerlichen Maie-
ſt. zuhalten auffgericht vnnd beſchloſſene Regiment/ dem Churfürſten zu
Sachſen (tunc temporis Friderico) an ſeinem Vicariatampt/ nachlaut
der Guldenen Bull/ kein abbruch/ oder nachtheil bringen ſolle noch möge/
in

in keine weiſe: ubi verba, nach laut der Guldenen Bull/ ſatis innuunt, de quo caſu Imperator locutus fuerit. Si quis dicat, hac conſtitutione opus non 11.
fuiſſe, cum ex modo allegato fine exordii conſtitutionis VVormatienſis, iam ſatis conſtaret, Regimenti poteſtatem ſolum in eo fundatam, ne Imperatore abſente Imperium detrimentum pateretur; facilis in aſſenſum ero, cum credam eadem ex cauſa Palatinum non petiiſſe, ſibi ſalvum conſtitui ius ſuum, cuius aurea bulla meminit: verum, poſtquam Carolus V. in conſtitutione, in Palatini favorem facta, etiam caſum vacantiæ expreſſiſſet, atque ita plus in confirmatione, quam in petitione reperiretur, Saxoniæ Elector anſam nactus fuit, ut ſibi quoque illo caſu proſpiceret. Cui hæc coniectura noſtra non placuerit, contentus tandem erit generali ICtorum regula, ſuperflua non nocere, quæ pro Saxone militabit.

Porro, poſtquam idem, contra quem hæc ſcribimus, VVitte, *dicta* 12.
diſputatione 5. quam de Rege Romanorum & vicariis Imperii, ſub patrocinio Sinoldi exhibuit, ſæpius opiniones meas vellicaverit, examinandum eſſe duxi, bene an male opus peregerit. *Affirmavi* ego, cum proteſtatione tamen, *d. libr. 3. de iure publico cap. 12. n. 81. & ſeqq.) Electoribus, Palatino & Saxoni, non generaliter, ſed ſpeciali conſtitutione, in aurea Bulla d. c. 5. exprimente ſingulos actus, (quæ proinde ſtricti iuris nec ad non expreſſa extendi debeat) vicariatum Imperii commiſſum, vel mandatum fuiſſe.* *Negavit* hoc VVitte (*theſi 12. lit.* 13.
a. pag. 237.) atque aſſeruit, *hoc modo à me committi petitionem principii: argumenta enim opinioni meæ contraria coniti, ut probent Vicariatum eſſe generalem.* 14.
Verum, ne adverſarium, vel alium, qui hæc legere dignatur, in ſuſpenſo relinquam, opinionem, quam tamen, loco ubi de vicariis egi, ſatis fundatam arbitror, hic firmare ulterius, atque principium, quod ab aurea bulla potiſſimum peti debuit, clarum & evidentiſſimum exhibeo. Vicarios, non unius eſſe poteſtatis, ſed, vel à lege, vel ab homine diverſimode conſtitui, ita, ut ea, quæ committi poſſunt, vel omnia agere, & expedire poſſint, vel nonnulla tantum, extra controverſiam eſt. Quantum autem cuique conceſſum ſit, ex mente concedentis dependet, quæ ex verbis conceſſionis innoteſcit. Verba illa vel ſunt obſcura, aut ambigua, aut clara, & evidentia, qualia ſunt illa quæ *in d. c. 5. A. B.* legimus. Diverſa ibi expediuntur. (1) Quis 15.
ſit proviſor Imperii caſu, quo id vacare contingat. (2.) Quouſque duret hæc proviſio. (3.) Quæ provinciæ Imperii proviſioni cuiusque ſubiiciantur. (4.) Quæ ſit poteſtas proviſoris. De hac, nulla generalis conceſſionis nota in aurea bulla proſtat, ſed ſpecialis tantum, ſingula, quæ proviſori liceant, ut & nonnulla, quæ illi non liceant, exprimens. Textus ita habet: *cum poteſtate*, non addit libera, plena, generali; ſed idem vult, ac ſi diceret, cum hac poteſtate, quæ ſequitur: nempe, iudicia exercendi &c. enumeratis in ſpecie, non addit clauſulam ullam, ex qua generalitatis nota reſultet, qualis alias eſſe ſolet, *& omnia alia agendi &c.* Conſideras hanc con-

ceſſionem, ſive ut mandatum, ſive ut privilegium. Si ut mandatum, verum erit, id ſtricte obſervandum, nec extendendum ad non expreſſa (*§. is qui 8. Inſtitut. de mandato. l. diligenter 5. pr. ff. eod*) ſi ut privilegium, eſſe ſtricti iuris (*c. porro 7. ubi gloſſ. extr. de privileg. Gail. 2. obſervat. 2. n. 14. VVeſembec. part. 1. conſil. 1. n. 56*) & ideo ſtricte quoque eſſe interpretandum, & in ſua forma & tenore, qui diligenter inſpici debet, præciſe ſervandum (*d. c. porro 7. l. quicquid adſtringendæ 99. ff. de V. O. Klock de contribut. c. 16. ſectione 1. n. 67.*) Evidentiam textus noſtri obnubilare nequeunt illa, quæ pro contraria opi-
16. nione ab antagoniſta (*d. theſ. 12. lit. a.*) aſſeruntur Ait ille I. *Vicarios noſtros nomine Imperii adminiſtrare: cum enim caſu mortis, maieſtas realis adminiſtrationem recipiat, illam per hos duos Vicarios exercere voluiſſe, & ita, in dubio tale Imperium concedere, quale habet Imperator, niſi inveniatur limitatum* (*arg. l. 1. & 2. C. de officio eius qui vicem alicuius iudicis, vel præſidis obtinet. can. ſi quis*
17. *Epiſcopus, 2. quæſt. 6. l. 1. §. à præfectis 4. ff. de legat. 3.*) Reſpondeo (1.) Quod in rubro generaliter enunciat, nempe Vicarios Imperatoris vicem ſuſtinere; & in antecedenti theſi docuit, illos vicem Imperatoris ſuſtinere, non ſolum quando vacat Imperium, ſed etiam quando Imperator abſẽs eſt, hic ad unum
18. tantum trahit caſum mortis, bene an ſecus, ipſe viderit. (2.) Verba, *in dubio*, ad caſum noſtrum non quadrant, ubi Aureæ Bullæ diſpoſitio tam
19. clara eſt, quam dies ſole meridiano lucente. (3.) Imo, etiamſi in dubio caſu verſaremur, verbis tamen legis inhærendum, ſtandumque foret (*l. 1. §. licet autem 20. ff. de exercit. act.*) & ſpecialia ſpecialiter intelligenda eſſent.
20. (*Gædd. ad l. 6 §. 1. ff. de V. S. n. 25.*) (4.) In dubio præſumi, maieſtatem realem tale Imperium concedere vicariis, quale habet Imperator, dubito an
21. textibus allegatis probari poſſit. (5.) Quod addit, *niſi inveniatur limitatum*, ad dubium non poteſt applicari: quod enim limitatum apparet, inter du-
22. bia amplius referre non licet. II. Adverſarii ratio eſt: *cum lex Imperii quædam ſpecialiter Vicariis prohibuerit, & Imperatori futuro reſervarit, ergo exceptionem firmare regulam in caſibus non exceptis.* (*l. quæſitum 12. §. idem reſpondit 43 ff. de inſtruct. vel inſtrum. legat. l. cum prætor. 12. pr. ff. de iudic.*) Reſpondeo
23. (1.) Si aurea bulla generalem dediſſet poteſtatem, & nonnulla tantum poſtea ſpecialiter excepiſſet, exceptio firmaret regulam in caſibus non exceptis. At poſtquam ſpecialem tantum conceſſit, ſingulis expreſſis actibus, atque addidit præterea ſpeciale interdictum, regula illa non obtinet. Poterit et-
24. iam hoc dici, conceſſionem illam, quoniam nonnulla tantum permittit vicariis, eſſe ſpecialem, quod attinet conceſſa collectim ſumta, ſi ea conferantur cum illis, quæ concedi potuiſſent, nec tamen conceſſa fuerunt; eſſe vero generalem, reſpectu ſingulorum actuum, niſi reperiatur limitata. Ex-
25. empli cauſa, poteſtas inveſtiendi de feudis, generalis eſt, reſpectu feudorum, quorum variæ ſunt ſpecies, quæ ſub genere comprehenduntur. Sed
hæc

hæc generalitas ita limitatur, ut excipi debeant, feuda Principum, & illa,
quæ vulgariter Fahnenlehen vocantur: quæ exceptio firmat regulam in cæte-
ris feudis non exceptis, adeo ut vicarii noſtri, de illis omnibus, quæ non ex-
cepta ſunt, inveſtiendi poteſtatem habeant. Atque hoc modo verum eſt,
(*d. l. quæſitum 12. §. idem reſpondit 43. ff. de inſtruct. vel inſtrum. legat.*) qui hæc
excepit, non poteſt non videri de cæteris non exceptis ſenſiſſe. Reſpondeo 26.
(2) aureæ Bullæ diſpoſitio, non omnia, quæ ſpecialiter vicariis prohibuit,
Imperatori futuro reſervavit; ſed unicum ex illis tantum, quod feuda Prin-
cipum, & quæ Fahnenlehen appellantur, concernit. Nam, quod attinet a-
lienationes, & obligationes rerum Imperialium, quæ vicariis prohibitæ, Im-
peratori reſervatæ non ſunt. III. Loco adducit Witte, *cenſeri vicarium ha-* 27.
bere mandatum cum libera, (*arg. l. Præſes 12. ibique Dd. C. de transact. l. 1. ff.*
de procur. Cæſar.) *eum vero, qui tale habet, eadem facere poſſe ac ipſe dominus.*
(*l. creditor 60. §. 4. ff. mand.*) Reſpondeo; Sit ita, illum, qui mandatum ha- 28.
bet cum libera, (loquamur cum vulgo, quamquam minus exacte, ſi Gipha-
nio credimus, *disputat. de vitioſ. diviſionib. iur. theſ. 115.*) eadem facere poſſe, quæ
ipſe dominus facere poteſt; at vicarios noſtros mandatum cum libera habe-
re, non ſolum nullum argumentum ex allegatis legibus deſumi poteſt; verum
etiam, ſi *d. l. creditor 60. §. Lucius 4.* cum aureæ Bullæ *d. c. 5.* conferatur, pla-
ne contrarium manifeſtum evadit. Committitur quoque error in allega-
tione tituli, (*de procur. Cæſar.*) nam ſcribi debebat, *de officio procuratoris Cæ-*
ſaris. IV. Allegans Buxtorfium (*ad A. B. concluſ. 71.*) adverſarius, ait, *hoc* 29.
in omnium Regum & Principum vicariis obſervari. Reſpondeo: magnum 30.
hoc eſt præſuppoſitum, quod fide non comprehenditur, ſed per inductionem,
vel enarrationem vicariorum ſingulorum Regum & Principum, probari de-
bet. Deinde confunduntur vicarii Regum & Principum, cum vicariis Re- 31.
gnorum & Principatuum; ac in caſu noſtro, vicarii Imperii, cum vicariis Im-
peratoris. Præterea, non ſequitur in materia Status, hoc alibi obſervatur, 32.
ergo ubique obſervandum. Arbitraria enim hæc ſunt, & pro diverſitate
Rerumpublicarum diverſa, ac variantia. V. Scribit, *cum nulla reſervatio &* 33.
exceptio ſine regula eſſe poſſit, (*arg. l. 1. ff. de Reg. Iur.*) *in dicto capitulo V. aureæ*
Bullæ autem inveniantur exceptiones, & reſervationes, ſequitur, quod eo ipſo re-
gula præmiſſa cenſeatur. Reſpondeo; unica tantum in *A. B. d. c. 5.* legitur 34.
exceptio, & reſervatio, non plures: Et hanc antecedit regula; nimirum, vica-
rium habere poteſtatem inveſtiendi de feudis (de qua dixi ſupra ad Argumen-
tum II.) Quod autem præterea ſtatuitur, vicario omne genus alienationis ſeu
obligationis, rerum Imperialium, proviſionis tempore expreſſe interdictum
eſſe, id regula eſt, non exceptio. VI. Ait, *ſi lex reliqua* (vicariis) *concedere* 35.
noluiſſet, æque determinare conceſſa debuiſſet. (*Andr. de Iſern. ad c. Imperialem, de*
prohib. feud. alienat. per Frider. num. 13.) Reſpondeo; id factum: nam ſingula 36.

37. quæ conceſſit, determinavit. VII. *In ſpecie tradere Doctores, Vicarios Re-*
gum omnia poſſe, quæ Reges ipſi, niſi ſpecialiter quædam ſint excepta (*Roſenth. c.*10.
38. *de feud. concl.* 39. *&c.*) Reſpondeo, Si Dd. loquuntur de vicariis cum manda-
to generali, vera docent; ſi de vicariis cum mandato ſpeciali, aberrant à vero.
Porro, videntur hic iterum confundi, vicarii Regum, cum vicariis Regno-
39. rum. VIII. Vrget adverſarius privilegium Caroli IV. anno M.CCC.LXXV.
de vicariatu datum; ibi, daß ſie gemeine (generales) vicarien des Reichs ge-
40. weſen ſeyn/vnd noch ſein ſollen. Reſpondeo (1.) Non facit hoc contra nos;
quia (*d. lib.* 3. *cap.* 12. *num.* 81.) tantum docuimus, ex aurea bulla Caroli IV.
non poſſe deduci, vicariis Imperii aliud conceſſum, quam quod in ea expreſ-
ſum; aliunde autem, præſertim ex uſu & praxi, etiam alia illis conceſſa eſſe,
41. probari non poſſe, non docuimus. Reſpondeo (2.) Allegatum inſtrumen-
tum, quod confirmatio eſt privilegii Electori Palatino competentis, (*& legi-*
*tur apud Goldaſt. d. part.*1. Reichsſatzungen/ *p.* 241.) non loquitur de caſu va-
cantis Imperii, ſed de caſu abſentiæ Imperatoris, wann Römiſche Kaiſer vnd
König vber Berg gezogen ſeyn/oder ziehen (ut textus verba ſonant,) daß als-
dann der Pfaltzgrav/ Churfürſt bey Rhein/ gemeiner vicarius des Reichs / hie
diſſeits der Berge ſeye. Cum autem, ut ſupra dictum, privilegia ſint ſtricti iu-
ris, non ſequitur, in caſu abſentiæ Romanorum Regis, vel Imperatoris, Elector
Palatinus eſt gemeiner vicarius Imperii: Ergo etiam eſt talis in caſu vacantiæ;
de quo tamen caſu ſolo antagoniſta agit (*d. theſ.* 12. *lit. a.*) Hoc quidem
42. certum eſt, Electoris Palatini vicariatum, utroque in caſu, ſcil. abſentiæ Im-
peratoris, & vacante Imperio à Maximiliano I. anno M. D. XVIII. ac poſtea
à Carolo V. anno M. D. XX. confirmatum fuiſſe, ſed non parificatum. Con-
firmatio (*d. p.* 241. *& ſeqq.*) mentionem facit aureæ Bullæ (quæ de caſu vacan-
tiæ diſpoſuit) & literarum Caroli IV. de dato M. CCC. LXXV. (quæ de ſolo ca-
43. ſu abſentiæ loquuntur.) Reſpondeo (3.) Gemeiner / ſive accipiatur pro gene-
rali ſive univerſali (allgemeiner) hoc in literis Carolinis innuere videtur, quod
Palatinus ſit ſolus vicarius per totum Imperium ciſalpinis in oris, nec ullum
habeat collegam. Si enim haberet collegam, quemadmodum habet in ca-
ſu vacantis Imperii, non poſſet dici generalis, vel univerſalis, reſpectu ſcilicet
44. ſubiecti, in quod exercetur vicariatus. Denique IX. monet adverſarius,
ex Thoma Michaële (*de iurisdict. concl.* 29.) *Vicarium à lege conſtitutum ad lo-*
cum abſentis & impediti ſuſtinendum, differre ab illo, qui à Principe conſtituitur;
45. *illum maiorem, quam hunc habere iurisdictionem.* Reſpondeo (1.) Agnoſco
diſcrimen ratione cauſæ efficientis, ſed quod iurisdictionem atq; potentiam
attinet, eam utroque caſu à voluntate legem ferentium, vel Principis, de-
pendere certum apud me eſt, adeo ut contingens eſſe poſſit, vicarium à lege
conſtitutum maiorem habere poteſtatem, quam ille à Principe conſtitutus
habet, ſed non neceſſarium. Etenim, & hoc evenire poteſt, ut Principes vi-
carium

carium, in caſu abſentiæ, & impedimentorum, ſibi conſtituat, cum generali & libera poteſtate, lex autem conſtituat vicarium in conſimili caſu, cum poteſtate reſtrictiva. Reſpondeo (2.) Fit hic iterum ſaltus, à caſu vacantiæ, ad 46.
caſum abſentiæ; ego autem multum inter utrumque intereſſe arbitror: & ſecurius, regulariter, puto, in caſu abſentiæ vicariis poteſtatem generalem, cum exceptione dari, ſive id fiat à Principe, ſive à lege, quam in caſu vacantiæ, propter pericula, quæ interregni tempore frequentiora; aut, ne vicarii ipſi turbarum cauſæ facile fieri, ac vicariam poteſtatem in ordinariam convertere poſſint: Crediderim enim, hoc caſu ſpecialem poteſtatem illis concedi debere, ita ut in cæteris peragundis reliqui regni vel Imperii Status cum vicariis concurrant.

Pergit Witte (*theſ.13.lit.a.*) in me arietare, quod (*d.c.12.num. 18.*) tradiderim, vicarios noſtros, Palatinum & Saxonem, eſſe vicarios totius Regni 47.
Teutonici, ſed non Imperii Romani. Verumcum hoc enunciatum ambigui ſenſus eſſe poſſit, mentem meam ita accipi volo, ut concedam, Palatinum & Saxonem, Electores, eſſe vicarios Imperii, ſed tantum, iuxta conſtitutionis aureæ Bullæ verba, per regnum Teutonicum, non vero per totum Imperium; hoc eſt, non etiam per provincias reliquas, quæ Germanicæ non ſunt, indeque nec per Italiam. Rationes, quas dedi, ſatis demonſtrant, quod de conſtitutione Aureæ Bullæ, verbisque eiusdem, & ſenſu eorundem diſceptatio mea inſtituta fuerit. Dixi inter alia, Italiam non uſam fuiſſe, (maxime tempore quo aurea Bulla confecta) iure, vel Saxonico vel Suevico, ſeu Francico. Ad hoc reſpondit adverſarius, *quod verba Aureæ Bullæ tam* 48.
ſtricte non ſint accipienda; alias enim ſecuturum, quod nec Regnum Arelatenſe in eo comprehenderetur, quod tamen falſum eſſe, fatear ipſe (*d. c. 12. num. 12.*) Ego his contra repono: verba aureæ Bullæ vel clara eſſe, vel non. Si clara ſunt, 49.
intelligi debent proprie, (*arg. l. 69. in pr. ff. de leg. 3.*) ut ſonant: Si dubia ſunt, melius erit verbis legis ſervire (*l. 1. §. licet autem 20. ff. de exercitor. act.*) Inconveniens, quod ex ſtricta acceptione ſequi putat adverſarius, non meretur conſiderari. Etenim quod in *eo* (quo verbo utitur adverſarius, quod, niſi 50.
addatur, textu, vel vicariatu, non ſatis cum antecedentibus convenit, ſed potius exprimendum, *ea*, ſc. aurea Bulla) textu aureæ Bullæ Regnum Arelatenſe non comprehendatur, nec inconveniens eſt, nec abſurdum, nec contrarium unquam à me ſcriptum fuit. Retuli (*dict. num. 13. & 14.*) Goldaſti verba auß der Vorrede des erſten Theils der Reichſatzungen/ (ita enim emendari debet, quod in textu meo corruptum vel ab amanuenſi, vel à typographo fuit, atque deleri allegatio paginæ) ubi vicariatui Palatini attribuit etiam Regnum Arelatenſe; quod credo recte factum; ſed non credo hoc ex aureæ Bullæ diſpoſitione probari poſſe. Et ſi, ut adverſarius ipſe tradit, regnum A- 51.
relatenſe, ac ipſius vicarius, ſubeſt Comiti Palatino, ex ſingulari privilegio,

nil nocet Palatino, nec veritati, quod dixi: de aurea enim Bulla locutus ſum;
52. non vero de alio privilegio ſpeciali. Præterea, ſit Palatinus Imperii vicarius per regnum Arelatenſe, non erit tamen propterea etiam vicarius per Italiam,
53. de quo in ſpecie agebam (*d.n.18.*) Allegavi ibidem, in ſubſidium, Germanica Aureæ Bullæ verba, quæ Francici iuris nullam faciunt mentionem, ſed ita ſonant, in Landen am Rhein / in Schwaben / vnd Francken. Hanc lectionem adverſarius dicit non eſſe authenticam ſed vitioſam, quod & ego credo: allegavi eam, non ut authenticam, ſed eo fine, ut monſtrarem, ſive latinum, ſive germanicum aureæ bullæ textum inſpiciamus, non poſſe inde deduci, Italiam ſub Palatini, vel Saxonis vicariatu comprehendi. Porro, quod in me notat adverſarius, ipſe committere non erubeſcit; Producit enim antiquam Germanicam verſionem (*quæ videri poteſt apud Goldaſt. tom.1. conſtit. Imper. p. 121. & ſeqq. & reiterato part.2.* der Reichsſatzungen / *pag.47. & ſeqq.*) omnium
54. vitioſiſſimam. Et quod in ea (*d.c.5.*) dicitur, vnd in Fränckiſchen Gebiet / intelligi vult pro diſtrictu, & iurisdictione (allegans Beſoldi *theſ. pract. verb.* Gebiet.) Sed ut vitioſa eſt illa verſio, ita à vitio quoque nondum libera eſt interpretatio. Dato enim, verba intelligenda eſſe de diſtrictu, iurisdictione, Franconico, & Franconica, non inde tamen probatum datur, Italiam ad di-
55. ſtrictum Franconicum, vel eius iurisdictionem referendam eſſe. Eadem imperfectione laborat, ſi non maiori, interpretatio altera, qua verbum ius, ſive Recht / pro iurisdictione (*per l. pen. ff. de I. & I.*) venditat. Porro, quæ ſit ratio, cur Italia potius ad diſtrictum Franconicum, quam ad Suevicum, qui
56. Italiæ proximior referatur, mihi plane incognitum. Hoc autem notum, Goldaſto præeunte (*in d. Præfat. part.1.* der Reichsſatzungen /) daß das Römiſch Reich von den Teutſchen Kaiſern in zwey Hauptreich abgetheilet worden (ſeyn ſolle /) in das Italianiſche vnd Germaniſche / vnd das Germaniſche widerumb in drey Reich geſondert / Teutſche / Wälliſche / vnd Windiſche: (Gulden Bull *cap. 30.*) hernach die (*ſcil.* Germaniſche) vnter zwey hohe Pfaltzentz partirt / Saxen vnd Schwaben / Saxoniam & Theutoniam (Sachſenſpiegel *l.3.c.64.* Schwabenſpiegel *l.1.c.108.*) zu Schwaben / das auch Francken genant / wären die Wälliſche / das iſt / Gäuliſche Ständ gezogen / dardurch Niderland / Lottringen / Burgund vnd das Arelatiſche Reich: zu Sachſen / die Windiſche oder Schlaviſche / dardurch Bohem / Merhern / Schleſien / Polen / Liffland / Littaw / vnd Preuſſen verſtanden. Quæ, ſi vera ſunt, ſatis innuunt, Italiam ad vicariatum Palatini non magis pertinere, quam ad Saxonis, hoc eſt, ad
57. neutrius. Inter Pontifices ac Romanorum fautores, & iurium Imperii vindices, non leve eſt certamen, ad cuius curam vicariatus Imperii pertineat. Cynus & Raynerius tradiderunt; (*referente & approbante Hugone Grotio de iure belli lib. 2. cap. 9. n. 11. in fin.*) ſi Imperator Romanus, morbo, aut captivitate, impediretur fungi Imperio, poſſe ei vicarium dari ab ipſo populo Romano.

Cano-

Canoniſtarum plurimi, vacante Imperio, ius adminiſtrationis, & inſpectio- 58.
nis in Italia, Pontifici competere aſſerunt. (*cap licet ex ſuſcepto. ubi Panorm. &*
alii, extr. de for. compet. Clement. paſtoralis, §. fin. & ibi Cc. de ſentent. & re iu-
dic. in 6. cap. ſi fratrum, extr. ne ſede vacante. Clement. 1. de iureiur. cap. ad apo-
ſtolicæ 2. de ſentent. & re iud. in 6.) Onuphrius Panvinius (*in lib. de Comitiis* 59.
Imperii tit. de Imperii cæteris Principibus.) hoc non omittendum duxit, quod
Clemens Papa V. inſtituerit, ut vacante Imperio Papa ſit vicarius Imperii, in
eius ditione, quam in Italia potiſſimum habet. Hugo Grotius, (*allegato loco*) 60.
vacante Imperio inveſtituras tribuere Romanum Pontificem feudorum Im-
perii Romani teſtatur, & addit rationem, quia in populo Romano, tali
tempore libero, primas obtinet. Solere autem quæ ſunt corporis alicu-
ius, per primam perſonam corporis nomine expediri. Contra vero Cynus 61.
ſcripſit (*ad l. ex hoc iure 5. ff. de iuſt. & iur. num. 33.*) ſibi non videri verum,
quod Canoniſtæ dicunt, Eccleſiam ſuccedere vacante Imperio. Et iam-
dudum, tempore Ludovici Bavari, Imperatoris, hanc traditionem reiectam, 62.
atque in Comitiis decreto firmatum fuiſſe, quod vacantis Imperii adminiſtra-
tionem Pontifex habeat, nullam ſcripturam, nullam rationem, ſed ſolam
uſurpationem introduxiſſe, teſtis eſt Albertus Crantzius (*metropol. Saxon.*
lib. 9. cap. 19. laudatus à Goldaſto in rationali conſtitut. Imper. pag. 93.) Tra-
ditiones Hugonis Grotii (*d. num. 11.*) examinans Hermannus Conringius 63.
de German. Imperio Romano c. 12. p. 102.) poſtquam iam duos à Grotio com-
miſſos errores notaſſet ſubnectit, gravius tertio erratum eſt, interregni tempo-
re ad Papam pertinere collationem feudorum Imperii Romani; hoc eſt, ut ipſe
quidem intelligit, omnis etiam regni Italici; cum tamen illud regnum
nullo nunc iure pertineat ad urbem Romam, neque Papæ in regno illo ius
competat vicariatus, quale Palatino, & Saxoni in regno Germanico, tem-
pore interregni. Et ſane, haud legas à Germanis, penes quos maieſtas eſt, 64.
aut etiam ab Italis, unquam vicariatus aliquod ius tale per regnum Ita-
liæ Papis eſſe conceſſum. Et (*pag. 103.*) peſſima, inquit, omnium eſt, quam 65.
Grotius probat, Cyni & Raynerii, ſententia, præſertim ſi eam intelligas, ut
ipſi illi accipiunt. Scilicet illis Imperator quoque dicitur ratione Germa-
niæ; Grotio vero, tantum regni Italiæ, & urbis. Liquidum autem, niſi
fallimur, factum à nobis eſt, Romano populo, in Germaniam, atque
Longobardiam, imo & in ſuam urbem, nihil eſſe ſummæ maieſtatis, ſed
ſolius Germaniæ eſſe, dare Vrbi illi Imperatores, adeoque etiam vicarium
eius, ſi neceſſitas id efflagitet. Hucusque Conringius. Non habeo ego
quod dicam, quam ius à facto diſcerni debere. Quod Romæ factum,
fatque hodie; ut & in illis Italiæ locis, vel provinciis, quæ nunc Im-
perium noſtrum, nuda quadam reverentia comiter habent, cætera

libertatem allegant, ſi cum iure conferatur, ſtare nequit: ſi factum reſpicias, tamdiu continuabit, quamdiu vires; hæ vero eousque, donec in præcordia Germanorum, conſenſus, & fortitudo, auſusque maiorum redierint. In cæteris Italiæ provinciis, quæ adhuc cum Imperio noſtro cohærent, res ita in ſalvo eſt, poſtquam vicarios ab Imperio habent recogno-
66. ſcuntque. Tales dicuntur eſſe, Dux Mediolanenſis, Dux Sabaudiæ, Dux
67. Mantuanus. Eoſdem iuriſdictioni vicariorum, Palatini & Saxonis, tempore interregni ſubeſſe mundo perſuadere allaboravit Witte (*d. diſp. theſ. 9. lit. e.*) Quantum apud credulos profecerit, non curo, me quod attinet, operam & oleum perdidit. Verba enim cumulat tantum, nihil probat. *Potius ſubſtitu-*
68. *ti ſunt*, inquit, *noſtris vicariis, ob id ordinati, ut eſſent qui tam late extenſi generalis Vicariatus onera allevarent.* Non diſputabo de vicariis in Teutonico regno conſtitutis, poſt Palatinum, & Saxonem, hoc tamen intrepide dicam, ſubſtitutioni locum non eſſe, ubi nulla præceſſit inſtitutio. Palatinum autem, vel Saxonem, unquam inſtitutum, ut vicarius ſit Imperii per Italiam, nondum probatum eſt. Ergò fruſtra illis ibidem ſubſtituti aſſignantur, an-
69. tequam de inſtitutione certi ſumus. *Particulares* (pergit argumentari Witte) *vicarii, ipſi Imperatori ſubſunt* (quousque in vivis eſt) *ergo & vacante Im-*
70. *perio illis ſubſunt, qui vice Imperatoris ſunt.* Si vicem Imperatoris ſubire per totum Imperium accepiſſent vicarii, Saxo atque Palatinus, ſi eandem poteſtatem à lege obtinuiſſent, quam Imperator in vivis conſtitutus habet, vis collectioni ineſſet: Quoniam vero ipſorum poteſtas ad Germaniam reſtricta legitur, &, ſi verum eſt, quod de ſpeciali privilegio Palatini affirmant, ad Regnum Arelatenſe quoque conſequens eſt, Italiæ vicariatum, cum eiusdem regni vicariis, ſub eorum poteſtate non eſſe. Eſſe tamen ſub pòteſtate maieſtatis realis Imperii, quæ mortuo Imperatore maxime in actu cernitur, non eſt, quod dubitemus. Nam & ſub eadem quoque Palatinus & Saxo, vicarii per Germaniam, eſſe cognoſcuntur, & omnes illi, qui ſub iisdem ſunt.

AD ARTICULUM IV.

Die Churfürſten/ als die vörderſten Glieder.

Vide tractatum meum de iure publico *lib. 3. c. 2. n. 1.*

Pfandſchafften.

1. De quibus oppignorationibus intelligi debeat diſpoſitio articuli IV.
2. Opinio una.
3. 4. Opinio alia.
5. Deciſio pertinet ad Electores.
6. 8. Omne pignus reluitionem admittit quousque pignus eſt.
7. Quomodo deſinat eſſe pignus.

9. *A Quo*

9. *A quo fiat reluitio.*
10. *Confirmationem pignoris ab Imperatore factam non impedire reluitionem.*
11. *Reſpondetur obiectioni.*
12. *Inter confirmationem pignoris, & gratiam, ne pignus reluatur, multum intereſt.*
13. *Reſponſio ad obiectionem aliam.*
14. *Effectus reluitionis, quæ fit ab Imperatore.*
15. *pecuniam ſubminiſtrantibus Statibus.*
16. *Effectus reluitionis, quæ fit ab aliis quam Imperatore.*
17. *Reluitio iſta fit, vel ex privilegio generali, vel ſpeciali.*
18. *Cur non facile aliis reluitionem concedere debeat Imperator.*
19. *Autor opinionem ſuam corrigit ex articulo 5. §. 9. inſtrumenti pacis Cæſareo-Suecica.*

INtelligendum hoc eſt de bonis Imperii, quæ ab Imperatoribus aliis oppi- 1.
gnorata, quorum ſane ſunt quam plurima. Sed de quibus? non enim unius modi ſunt iſtæ oppignorationes. Arbitrantur nonnulli, hæc accipi de- 2.
bere de oppignorationibus, quæ reluitionem nullam admittunt, von vnablöſigen/oder ſolchen Pfandſchafften/bey denen kein Widerlöſungen expreſſe angedingt worden. In contrarium autem concedit Autor der gründlichen 3.
Außführung der Reichsſtatt Lindaw/die ohnverſehens abgelöſte/ vnd der Ertzhertzogin Claudiæ Fürſtl. Durchleucht pendente lite cedirte Reichspfandſchafft betreffend (*pag.* 12.) & extendit etiam ad reluibiles oppignorationes; ne confirmationes iſtæ ventis potius, & verbis quam rebus ſerviant; & quia privilegia contra conceſſorem largiſſime intelligenda. Præterea, in capitu- 4.
latione moderni Imperatoris (*art.* 34.) ubi mentio fit bonorum, quæ ad Imperium revertuntur, tantum caſum mortis exprimi, reluitionis nullam fieri mentionem, quæ tamen omittenda non fuiſſet, ſi oppignorata iſta bona reluitioni ſubiacerent. Et (*pag.* 447.) ſcribit, daß die Stände des Reichs ſolche pignoratitias confirmationes, auß mitgefolgter obſervantz / bißher dahin verſtanden/daß ſie den ohnwiderruflichen allodial, vnd feudal regalien / Obrigkeiten vnd Privilegien/vnter denen ſie in confirmationibus promiſcue erzehlt vnd geſetzt werden/ dißfals gleich zuachten / vnd derowegen von confirmirender Kaiſerlicher Mateſt. ſelbſt nicht zu reluiren / oder wider auffzuheben ſeyn: bevorab die ienige/ welche nicht von hoher Würdigkeit / vnd ſtattlicher Importantz/ſondern mittelmäſſiger qualitet vnd geringer Einträchtigkeit; zumalen auch in eines Stands Reichs-anſchlag gebracht worden ſind. Licet de vero huius vocis, Pfandſchafften/ſenſu, hoc in loco melius nemo iudicare 5.
poſſit, quam Electores, qui capitulationem confecerunt, attamen ſi & olitor aliquando opportuna loquitur, ut in proverbio eſt, tentabo veritatem eruere. Pro cynoſura autem pono; omne pignus, quouſque eo nomine gaudet, re- 6.
luitionem admittere (*l.* 10. *C. de pignorat. act.*) ac ſi à relutione immune fiat, nomen pignoris amittere, & tranſire in aliud. Exemplis edoctus novi, Im- 7.
peratores res Imperii aliis primo oppignoratas, aliquando poſtea vendidiſſe, aliquando vero feudi titulo illis contuliſſe; ubi utroque caſu pignoris nomen

8. men extinctum fuit; ergo & qualitas nomini adhærens. Inde, quæcunque adhuc ſub nomine Pfandſchafft continentur, reluitionem admittunt, tan-
9. quam qualitatem nomini convenientem. Reluitio autem fit, vel ubi Imperator ipſe, nomine Imperii, reluit rem oppignoratam; vel quando alii ius eam reluendi concedit. Illud raro, hoc ſæpiſſime factum. Confirmatio
10. pignoris ab Imperatore facta, reluitionem impedire, vel tollere, haud poteſt, quia natura confirmationis eſt, confirmato ſaltem addere robur & firmitatem, non autem extendere ad non expreſſa in confirmato (*Bald. in l. adverſus 3. num. 3. C. ſi adverſus rem iudicatam*, *Gail. 2. obſerv. 1. num. 8.*) Cuius effectus confirmatio in privilegiis eſt, eiusdem etiam eſt in pignoribus. Nec in his largior intelligi poteſt, quam Electores voluerunt, uti nec revera privilegium denominari debet; quanquam & ſi tale eſſet; terminos confirmatio-
11. nis non egrederetur. Quod enim privilegia contra concedentem quam pleniſſime interpretari debemus; (*l. beneficia 3. ff. de conſtitut. Principum*) non probat, ad alia, & diverſa ab ipſo privilegio, interpretationem extendi
12. debere: Diverſa autem ſunt, oppignorationem confirmare, & oppignorationem immunem à reluitione pronunciare. Vtrumque ab Imperatore fieri poſſe, non eo inficias, diverſimode autem fieri aſſevero. Confirmatio, ut textus §. noſtri evincit, fit ab Imperatore ſolo, non adhibito ſpeciali Electorum aſſenſu: immunitatis datio à reluitione, tanquam alienationem inducens, concedi quidem ab Imperatore poteſt, ſed ſpeciali Electorum conſenſu antecedente, ut ex §. IX. capitulationis noſtræ apparet. Quod ar-
13. ticulum XXXIV. capitulationis moderni Imperatoris Auguſti attinet, certum eſt, eum de reverſione, quæ morte poſſidentis fit, ſolum loqui; inde vero, non ſequitur, ergo reluitioni pignoris amplius nullus relictus eſt locus.
14. Reluitio, ut paulo antea dixi, vel fit ab Imperatore, nomine Imperii, & hæc eius effectus eſt, ut oppignoratio in totum evaneſcat, ut res redeat ad priſti-
15. nam formam. Hæc ſane, ut hactenus Imperii reditus acciſi, aliter fieri vix potuit, (factam tamen noſtra ætate non novi) quam pecuniam ſuppeditantibus, atque ita auxilium ferentibus Statibus Imperii; quo caſu quid dicendum, ex articulo XXV. ubi vocabula, überkommen / und zu handen bringen / quæ generalia ſunt, & ad alium quoque, quam belli caſum, extendi poſſunt, diſcimus. Aut ſi ea extenſio non ferenda, abſurdum haud eſt dicere, caſum noſtrum in capitulatione omiſſum, ex iure ordinatio deciden-
16. dum. Vbi reluitio fit ab eo, cui Imperator eam fieri ſpeciali indultu permiſit; hoc caſu reluens idem nanciſcitur ius in re, quam reluit, quod ille habuit, cui antea oppignorata fuerat, indeque reſpectu Imperii pignoris reluitio facta non erit, ſed perſona pignori incumbens mutata tantum, & in Titii creditoris locum, ſurrogatus Caius. Vt maxime vero eiusmodi ſurroga-

rogationes fieri poſſe non diffitear, vel ex privilegio generali, (quale nonnulli Electori Palatino adſcribunt, *vide lib. 3. de iure publ. c. 9. n. 8*. & olim aliquando Archiepiſcopus Trevirenſis obtinuit, *Kyriander annal. Trevirenſ. part. 15 p. 149. & p. 154.*) vel ſpeciali: ad evitanda tamen diſſidia & motus, Imperator haud facile permittet eas fieri, ſed potius pignus apud eum, apud quem hactenus fuit, permanere ſinat. Omnium autem minime ſolo religionis Pontificiæ ardore, concedat, ut eiusmodi ſurrogationes promoveantur: ipſius enim eſt officii, proſpicere, ne religionis in Imperio approbatæ cauſa, ullius conditio deterior fiat. Deterior autem, ut in aliis ita etiam ratione fructuum, eorum conditio fieri poteſt, quoniam ita in Imperio obſervatur, ut eiusmodi Pfands Inhaber, fructus rei ſuos faciat, nec eos computet in ſortem (*quod alias regulariter fieri debet, l. 1. & l. 2. C. de pignerat. act.*) quaſi iure quodam antichreſeos. Poſt hæc à me ſcripta, in lucem prodiit Inſtrumentum pacis, factæ Osnabrugis anno M DC XLVIII. die XXVII. Iul. VI. Aug. inter Imperium Romanogermanicum, & Regnum atque Reginam Sueciæ, ex cuius articulo V. paragrapho IX. non procul à fine, didici, meam opinionem corrigendam eſſe, quod nunc lubens meritoque facio, atque ipſa verba d. §. IX. ſubnecto: Quod ad oppignorationes Imperiales attinet, cum in capitulatione Cæſarea diſpoſitum reperiatur, quod electus Romanorum Imperator Electoribus, Principibus, cæteriſque Statibus immediatis Imperii, eiusmodi oppignorationes confirmare, atque illos in earundem tranquilla & quieta poſſeſſione defendere ac manutere debeat, conventum eſt, hanc diſpoſitionem, donec conſenſu Electorum, Principum & Statuum, aliter ſtatutum fuerit, obſervandam eſſe, ac propterea civitati Lindavv, nec non VVeiſſenburgo in Noricis, reddita ſorte, oppignorationes Imperiales ipſis ademtas illico & plenarie reſtituendas.

17.

18.

19.

Confirmiren vnd beſtättigen.

1. *A. B. c. 2. §. & quia, & ſeq. tantum diſponit de confirmatione privilegiorum Electoribus competentium.*
2. *Sed eadem debet haberi ratio privilegiorum cæterorum Imperii Statuum.*
3. *Confirmatio hæc an neceſſario petenda.*
4. 5. *An neceſſario ab Imperatore facienda.*
6. *Confirmatio olim duplex.*
7. *Hodie una.*

IN aurea Bulla Caroli IV. tantummodo fit mentio confirmationis privi- 1.
legiorum &c. Electoribus competentium, quod hanc electus in Regem Romanorum, peracta electione ſtatim debeat præſtare. (*cap. 2. §. & quia, & §. ſequenti.*) Verum, quæ ratio illius confirmationis eſt, eadem 2.
etiam militat pro confirmatione privilegiorum, reliquorum Imperii Statuum. Inde quod in Aurea Bulla, quæ potiſſimum Electoribus proſpexit, omiſſum, reliquis Imperii Statibus detrimento eſſe non poteſt, ſed a-

3. liunde ſuppleri debet. Nihil tamen novi hæc confirmatio, quod quidem ipſum eſſe privilegii attinet, confert: unde neceſſario petenda non eſt, (*Klock de contribut. c. 20. n. 101. & ſeqq.*) licet in ſignum reverentiæ, petens ius iam valide acquiſitum confirmari, Imperatoris gratiæ quaſi ſubmittere,
4. ac notitiæ inſinuare poſſit. Quod autem à parte petentis voluntarium, à parte Imperatoris regulariter neceſſarium eſt, ut verba, ohn alle Wegerung/
5. innuunt, quæ civiliter accipienda ſunt. Nam ſi quis e. g. tempore interregni, privilegii ſe incapacem reddiderit, ei utique confirmatio privilegii recte denegabitur: Ex gratia nova conceſſio fieri poterit, ex debito confirmationem inepte petet. Poterat alicui videri, dari adhuc differentiam inter confirmationem privilegiorum Electoribus competentium, & illorum, quæ
6. Principibus & Statibus reliquis confirmanda: aurea namque Bulla (*d. c. 2. §. 5. & 6.*) expreſſe diſponit, duplici vice Electoribus privilegia ab electo confirmanda eſſe. una, tanquam à Rege Romano, altera, ubi Imperialibus infulis
7. fuerit coronatus, ſub titulo Imperiali. Verum ſciendum eſt, olim duplicem hanc confirmationem, non ſolum Electoribus, ſed & reliquis Imperii Statibus, factam: poſteaquam vero errore detecto cognitum, unam non duplicem perſonam, Regis Rom. & Imperatoris eſſe, unamque poteſtatem, ſecundam confirmationem, vel innovationem, nomine Imperatoris faciendam, fere ab aula receſſiſſe. Plane capitulatio *hoc ipſo* §. ad quem notas haſce ſcribimus, confirmationis à Rege Romanorum, non confirmationum ſub diverſo nomine, mentionem ingerit.

Doch männiglich an ſeinen Rechten unſchädlichen.

De clauſula, ſalvo iure tertii, & quod, etiamſi verbis non expreſſa, tacite tamen conceſſionibus Principis ineſſe dicatur, vide Gail. (*lib. 2. obſerv. 1. n. 14.*)

AD ARTICVLVM V.

Wir laſſen auch zu.

Permiſſio hæc generalis eſt, ita ut Electores alia & ſpeciali permiſſione; ubi convenire voluerint, denuo opus non habeant. Et ſi rem exactius ponderamus, vera permiſſio non eſt; ſcilicet talis, qua permittitur id, quod prohiberi iure potuiſſet. Non enim ex permiſſione cuiusque Imperatoris hoc ius conveniendi Electoribus competit, ſed Electores illud ab antiquo, bona ex parte, ſibimet ipſis attribuerunt, & reſervarunt, ac Imperii adminiſtrationem hodie in Imperatorem, hac addita clauſula, conferunt, ne hoc in iure turbentur.

Gedachten.

Horum mentio facta ſupra in exordio capitulationis.

Sechs Churfürſten.

Electores conveniunt, vel, ut Regem Romanorum eligant; quod fit,

vel vacante Imperio, vel eo nondum vacante: vel conveniunt, ut de aliis Imperii, ſuique collegii negotiis, deliberent. Ad huius generis conventus Rex Bohemiæ, quamvis & ipſe Electoralis collega ſit, non vocatur nec admittitur. Ad prioris autem generis conventus, non admittendus modo, ſed etiam vocandus eſt, (*ut probavi lib. 3. de iure publ. c. 8. n. 4.*) Quod autem in additionibus (*ad d. c. 8. n. 21.*) dixi, Regem Bohemiæ nunquam conqueſtum fuiſſe de non facta admiſſione ad particulares Electorum conventus, correctione indiget. Licet enim de ulla proteſtatione, quam eo tempore, ubi primum vocari deſiit, oppoſuerit, nondum mihi conſtet, percepi tamen, cum anno M. DC. XII. Cardinalis Clóſelius à Matthia, Bohemiæ Rege, ad conventum Electoralem Norimbergam ablegatus fuiſſet, locum ſibi in ſenatu Electorali dari, nomine Regis ſui vehementer contendiſſe, fruſtra tamen, reliquis Electoribus diſpoſitioni aureæ Bullæ contrariam obſervantiam & praxin præferentibus. Inde etiam eſt, quod Regis Bohemiæ nullæ partes ſint in concipienda, vel electo Rom. Regi præſcribenda capitulatione, ut monui in prolegomenis harum annotationum (*ſect. 4. n. 3.*) quodque non eſt receptus in der Churfürſten Vereinigung (*de iure publ. lib. 9. c. 1. n. 232. iunge Arumaum ad A. B. diſcurſ. 5. theſ. 22.*)

Nach vermög der Gulden Bullen.

1. *De congregationibus Electorum, de quibus agitur in aurea Bulla.*
2. *De qua congregatione agat articulus V. capitulationis.*
3. *Auream Bullam hic pro regula allegari, admiratione dignum eſt.*
4. *Diſpoſitio aurea Bulla.*
5. 6 7 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. *In quibus uſus receſſerit à diſpoſitione aurea Bulla.*

LIcet aurea bulla Caroli IV. non ſolum de congregatione Electorum, ubi Rex Roman. eligendus (*c. 1.*) ſed etiam ubi de ſalute Imperii præterea deliberandum (*c. 12.*) diſponat, hic tamen in textu noſtro, non de prima, ſed de ſecunda agi, numerus ſenarius Electorum, qui exprimitur, ſatis innuit Aurea Bulla ad utrasque quidem ſeptem admiſit Electores, uſu tamen poſtea, ut modo dixi, aliud obſervatum fuit: ad cuius normam noſter articulus formatus. Vnde nec verba, des H. Reichs Nohtdurfft, adeo generaliter accipi debent, ut caſum, quando neceſſe eſt Regem Rom. eligi, quoque comprehendant. Cæterum mirari licet, quod aurea Bulla, hic & in ſubſequentium Impp. capitulationibus, pro regula ponatur, cum, quantum conventus Electorales attinet, nihil minus hodie ſit, quam regula, uſu ſcilicet maxime immutata. Si ſecundum auream Bullam eiusmodi conventus adornari deberent, (1) omnes Electores ad eosdem vocarentur, (2) Annuatim eſſent reiterandi neceſſario, (3.) Et quidem ſemel, (4.) Certo, & præfixo termino, nempe transactis à feſto reſurrectionis Dominicæ quatuor ſeptimanis, continue connumerandis, (5.) In aliqua ſacri Imperii civitate, (6) ab Imperatore, cum conſilio Electo-

(margin: 1. beside line 1; 2. beside line 3; 3. beside "dant."; 4. beside "Si ſecundum")

rum nominanda. (7.) Electores omnes ibidem deberent perſonaliter congregari. (8.) Conventus illi deberent celebrari per Imperatorem & Electores: nam hoc aurea bulla diſponitur, non autem, ut male docuit Arumæus (*d. diſc. 5. theſ.* 20.) Electoribus permitti, inſcio Imperatore congregationem inſtituere. (9.) Hoc omne diſpoſitionis robur deberet durare duntaxat ad beneplacitum Imperatoris, & Electorum. (10.) Ea autem conſtitutione amplius non durante, ſecure non poſſent convenire Electores, quoniam ea durante tantum recepti ſub Imperialem conductum, accedendo ad curiam hanc, ſtando in eadem, & ab ea recedendo. (11.) Liceret Imperatori conviviis in eadem habendis, modum & terminum ponere. Quantum vero
5. ab his uſu receſſum fuerit, inde patet, quod (1.) ad iſtos conventus Rex Bo-
6. hemiæ non vocetur, ut paulo ante diximus. (2.) Quod non annuatim neceſſario indicantur, ſed, ut capitulationis verba ſonant, ie zu Zeiten/ vnd nach Jhrer (der Churfürſtē) gelegenheit. Seculi in quo vivimus anno octavo Fuldæ celebrari audivimus; undecimo, & decimo nono, Noribergæ; vigeſimo ſeptimo, Mulhuſi; trigeſimo, & trigeſimo ſexto (quamvis hic certo reſpectu pro conventu electionis Regis Roman. haberi poſſit) Ratiſponæ; quadrage-
7. ſimo Noribergæ. (3.) Quod non ſemel in anno, ſed ſecundum utilitatem, vel neceſſitatem Imperii, toties in anno, quoties opus fuerit, haberi poſſint.
8. (4.) Quod non ſtato tempore habiti, ut ex modo relatis exemplis notum eſt. Quanquam etiam ſi de ratione diſpoſitionis Carolinæ, cur eiusmodi comitia præciſe quatuor ſeptimanis à feſto reſurrectionis Dominicæ, non ante nec poſt, haberi debuerint, quæſtio ſit, informari de ratione malim quam
9. reſpondere. (5.) Quod non ſemper in civitate aliqua Imperiali habiti fuerint, & Fuldenſis exemplo eſt, & Moguntina eſſe poterat. (*Vide* der 6. Chur-
10. fürſten Vereinigung *de anno* 1521. §. 7. 9. & 16.) (6.) Quod locus non ab Im-
11. peratore, ſed ab Electoribus denominetur (*dd.* §§.) (7.) Quod Electores haud ſemper in propria perſona, ſed etiã per legatos compareant (*d.* Vereinigung
12. §. 16. & 17.) (8.) Quod indicantur, & celebrentur ab Electoribus, ita tamen
13. ut & Imperatori, ſi velit, aditus non præcludatur. (9.) Quod hodiernus uſus non dependeat à beneplacito Imperatoris, ſed Electorum, qui capitulatio-
14. nis autores ſunt. (10.) Quod etiam, contrario uſu abolita aureæ Bullæ diſpoſitione, Electores nihilo minus ſub ſalvo conductu Imperatoris ſint, euntes ad comitia iſta, commorantes in loco comitiorum, & retrocedentes ab eo-
15. dem. (11.) Denique quod durantibus hiſce comitiis, Electores, celebrationem conviviorum quantum attinet, legem ab Imperatore non recipiant, ſed ipſimet ſibi ponant

Zu Jhrer vnd des Heiligen Reichs nohtdurfft.

1. *Quæ negotia tractentur in conventu Electorum.*
2. *Et quomodo.*
3. 4. *Negotia quæ ad totum Imperium ſpectant, pertinent ad Comitia generalia Statuum.*

NEgotia, quæ in hiſce conventibus Electoralibus tractantur, ſunt dupli- 1.
cia: alia primario concernunt Electores & eorum iura, alia Imperium
ipſum. Illa proprie ad hos conventus pertinent, cætera non pertinent in-
diſtinctim. Quam plurimorum enim ea natura eſt, ut haud alibi, quam in 2.
generalibus comitiis Imperii expediri debeant: de his itaque nonniſi prælimi-
nariter & citra deciſionem in conventu Electorum agi poterit. Hinc cum anno
CIↃ IↃC VI. in conventu Fuldenſi conſimilia proponerentur, Electoris Saxo- 3.
niæ legati ingenue faſſi ſunt; wie dem Vngariſchen weſen / Niderland vnnd
Juſtitz zuhelffen / gehöre nicht vor Churfürſten allein / ſondern vor das gantze
Reich / weil von ſelben ſchon auff gemeinen Reichsverſamlungen conſultirt
worden / vnd abſchied erfolget / vnd betreffen nicht allein die Churfürſten / ſon-
dern auch andere Stände. Jhr Gnädigſter Churfürſt vnd Herr / hielte darfür /
daß andern Ständen an allen ſo viel gelegen / als den Churfürſten / dahin ſie es
dann deliberiren laſſen / daß ſie vor alle Stände gehörig / etc. erachten auch / daß
die Churfürſten in dieſen puncten ſich wol verzuſehen / weil es andere auch
betreffe. (*protocollum conſultat. die 19. Aug. apud Londorp. tom. 2. actor. publi-
cor. lib. 2. p. 536. n. 39.*) Eundem in ſenſum quoq; Electorum nomine, anno 4.
M.DC.XXX. die XIX. Iulii Ratisponæ, Imperatori inſinuatum: was vor ein mit-
tel gegen die Staden an die hand zu nemen / inſonderheit wie denſelben mit
Kriegs-Macht zu begegnen ſein möchte / darüber wüſten ſie ſich / als in einer /
das gantze Röm. Reich / vnd allen deſſen Stände berührende ſach / welche von
vorigen Röm. Kaiſern auch iederzeit auff allgemeinen Reichsverſamlungen
proponirt / vnd tractirt worden / für ſich abſonderlich / vnd vngehört ihrer Mit-
ſtänd / nichts beſtändiges zuerklären; dann weil ſie hierzu aller Ständ hülff vñ
beyſtand von nöhten / ſo müſten dieſelbe auch billich darüber gehört werden.

Zu bedencken vnd zu berahtſchlagen.

Annon etiam remedia malo applicare, conſtitutiones edere? Ita quidem in illis, quæ eorum collegio concredita.

In dem / vnd andern / der Gulden
Bullen gemäß halten.

Imperator debet obſervare auream Bullam, ſcilicet in illis, quæ contrario uſu & conſuetudine, abolita non ſunt.

AD ARTICULUM VI.

Alle vnziemliche häſſige Bündnuß.

Damnantur eiusmodi, & conſimilia fœdera, à Carolo IV. in aurea Bulla c. 15.

Der Vnterthanen.

Reichs Abſchied zu Speier / anno 1526. §. zum andern / p. 167. R. A. zu Speier anno 1529. §. dergleichen ſoll / p. 184. R. A. zu Augſpurg / anno 1530. §. desgleichen ſoll / p. 201.

Empörung / Auffruhr.

Eiusmodi rebellio, vel ſeditio, graviſſima, Carolo noſtro imperante, anno M. D. XXV. orta, quando ruſtici per Imperium maximas turbas excitarunt, nec niſi magna cæde ſopiri potuit.

Rabt vnd Hülff. etc.

Politici, tria remedia in univerſum, & in genere, ſeditionibus convenire ſcribunt: *Vnum*, & primum, conſiſtit in præcautione, & providentia ne accidant: *Secundum* in emendatione opportuna, priusquam motus incipientes, vires acceperint, & pervenerint ad effectum pernicioris perturbationis: *Tertium* in pœnis, & ſupplicio exemplari ſeditioſorum, quo alii deterreantur à ſimilibus. (*Petr. Greg. Tholoſ. de Republ. lib.* 23. *c.* 9. *n.* 1. *adde* R. A. zu Speier anno 1529. §. dergleichen/ *p.* 184.)

AD ARTICVLVM VII.

Für Vns ſelbſt / als Römiſcher König.

1. *Vna perſona pro diverſitate reſpectuum diverſas perſonas repræſentare poteſt.*
2. *Carolus V. tamquam Imperator mandat ſibi tanquam Archiduci.*
3. *Carolus IV. in A. B. conſideratur ut Imperator, & ut Rex Bohemiæ Elector.*
4. *Inveſtit ut Imperator, & inveſtituram approbat ut Rex Bohemiæ Elector.*
5. *Sigismundus approbat contractum ut Imp. & iterum aliis literis ut Elector.*
6. *Diverſorum reſpectuum exempla varia leguntur in ſubſcriptionibus receſſuum Imperii.*
7. *Duplex reſpectus in Alexandro Magno.*
8. *Vnus idemque homo diverſo reſpectu, bonus & malus dicitur.*
9. *Exempla quorundam Pontificum.*
10. *Spigelii nota.*

1. VNius perſonæ varii reſpectus, unde diverſo iure & diverſis qualitatibus cenſeri poteſt, (*ut dixi de iure publ. lib.* 2. *c.* 10. *n.* 9.) Carolus hic
2. conſideratur ut Rex Romanorum, qui alio reſpectu conſiderari poterat ut Rex Hiſpaniarum, alio ut Archidux Auſtriæ. Hinc eſt, quod apud Buxtorfium (*ad aur. Bull. concluſ.* 64. *circa finem.*) legimus, Carolum, tanquam Imperato-
3. rem, ſibi, tanquam Archiduci, mandata inſinuaſſe. Carolus IV. Imp. in pro-
4. œmio aureæ Bullæ, ſe duplici reſpectu clarere innuit, Imperatorio & Electorali. Idem anno M. CCC. XLVIII. die Mercurii poſt feſtum Iacobi, inveſtivit, tanquam Imperator, Iohannem Comitem Naſſovium, & Dominum zu Hademar/ (ut literæ inveſtituræ me docuerunt) & eodem die ac anno, aliis literis, approbavit hanc inveſtituram, tanquam Rex Bohemiæ Elector. Sigismun-
5. dus (*ut Beſoldus refert in theſ. pract. lit. B. n.* 52. *p.* 128.) hat anno 1417. zu Coſtentz / der Statt Vlm ihren Kauff deß Schloſſes / vnnd Stättleins Albeck / Item des Schloſſes Helffenſtein / vnd des Stättleins Gießlingen / als ein Römiſcher Kaiſer / beſtättiget / vnd eben dieſen Kauff anno 1433. zu Baſel / als
6. Churfürſt / (König in Böheim) confirmirt. Diverſorum quoque reſpectuum, in una perſona concurrentium, Imperii receſſus teſtes ſunt potiſſimum in ſubſcriptionibus. Illa vero cæteris ſubtilior eſt diſtinctio, qua Alexander

Magnus, duos ex præcipuis amicis, Epheſtionem, & Craterum, ita diſcrevit, 7.
cum diceret, alterum Alexandrum amare, alterum amare Regem. Diſſimilitudinem maximi ponderis, etiam inter fideliſſimos Regum ſervos conſtituens, quod alii magis dominorum ſuorum perſonas vero affectu proſequantur, alii potius moveantur officio erga principatum ipſum, (*Fr. Baro de Verulamio de dignitate & augmento ſcientiar. lib. 1. p. 59.*) Diverſos itidem ob reſpectus, unus idemque homo bonus & malus ſimul dicitur. De Ludovico XI. 8.
Galliarum Rege proverbio iactabatur, *qu' il eſtoit bon Roy, & mauvais homme:* quamquam autores proverbii, peſſimo abuſu, bonum Regem eum appellandum eſſe putabant, *qui à tous ſes commandemens, quels qu' ils ſoyent, ſe fait obeir.* (*Coquille en l' hiſtoire du pays & Duché de Nivernois pag. 244.*) Italica fama fert, Pium V. fuiſſe bonum prælatum, ſed malum Principem; Sixtum V. vice 9.
verſa, bonum Principem & malum Prælatum; Gregorium XIII. bonum Principem & Prælatum, ſed non bonum hominem: Clementem VIII. autem, bonum hominem, Principem, & bonum Prælatum. (*Autor relationis de ſtatu religionis c. 32. p. 212.*) Operæ pretium erit audire, quid de his diſtinctionibus 10.
Spigelius annotaverit, (*ad lib. S. Ligurini pag. 407. tom. 1. veter. ſcriptor. Reuberi*) Neceſſe eſt (inquit ille) ut princeps placitis boni viri utatur, quoniam populus Romanus in eum omne imperium ſuum, & poteſtatem, conceſſit, ut in bonum virum. Quamvis virum bonum invenire licet, qui bonum Principem non poſſit agere. At bonus Princeps eſſe non poteſt, qui non idem ſit vir bonus. Huic tuto permitti poſſunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil. Quamquam nunc eo redierunt quorundam Principum mores, ut hæc duo multum inter ſe pugnare videantur, vir bonus, & Princeps.

Kein Bündnuß oder Einigung machen.

1. *Imperatori, vel Regi Roman. non licet in Imperii negotiis fœdus cum aliis inire citra conſenſum Electorum.*
2. *Sive illud ſit defenſivũ, ſive offenſivum.*
3. *Olim, & adhuc tempore Maximiliani I. ad eiusmodi fœdus ineundum requirebatur conſenſus Statuum.*
4. *Poteſtas Electorum crevit, Statuum poteſtas decrevit.*
5. *Cauſa decrementi.*
6. *Maximilianus cauſam dedit huic articulo.*
7. 8. *Maximiliani excuſatio.*
9. 10. *Exempla Principum qui fœdera inire noluerunt, ſine conſenſu ſuorum Statuum provincialium.*

IMperatori, vel Regi Romanorum, in Imperii negotiis, licitum non eſt, citra aſſenſum 1.
Electorũ, fœdus cum aliis inire, ſive illi ſub Imperio ſint, ſive exteri, & alterius nationis quã Germanicæ. Ac cum textus non diſtinguat, nec noſtrum erit ullam admittere di- 2.
ſtinctionẽ inter fœdera, offenſiva illa ſint, an defenſiva. Olim, & adhuc tempore Imp. Maximiliani I. ad fœdera cum exteris pangenda, Statuum Imperii conſenſus requiſitus, nec 3.
Electorum ſufficiens fuit (*Handhabung des Fridens / Rechtens vnd Ordnungen zu Wormbs A. 1495. auffgericht / 5. die Königliche Maieſtät ſoll kein Krieg anfahen. etc. p. 27.*) Hoc immutatum poſtea fuiſſe, ex capitulatione hac & ſubſequentibus diſcimus: nempe, ut hodie ſolus conſenſus Electorum ſufficiat. Atque hic eſt notablis caſus, 4.
quo Electorum potentiam creviſſe, cæterorum vero Statuum decreviſſe, docemur. (Quod fieri etiam in aliis poterit, ubi Imperii bonum Status admonuerit, nonnihil de iure ſuo 5.

remittere. Nam conſenſum eorum, quorum intereſt, utrobiq præſuppono. Cæterum, Maximilianum I. cauſam dediſſe, ut hic articulus in Caroli V. (qui illi in Imperio ſucceſſit legitime electus) capitulationem inſertus fuerit, omnino perſuaſum habeo: ex malis enim moribus plerumq; bonæ leges ortum ducunt. Nempe cum Maximilianus, inſciis & inconſultis Statibus, ac inſuperhabita prædicta conſtitutione, anno M CCCC XCV. ſub ipſius nomine edita, fœdus cum Pontifice Romano, & Regibus, Franciæ ac Aragoniæ, contra Venetos iniiſſet, & à Statibus Imperii, anno M D IX. in comitiis Wormatienſibus auxilium peteret, illi præſtare recuſabant, quod citra eorum præſcitum & conſenſum, contra Imperii recepta iura & conſuetudinem, ad fœdus & bel-

7. lum acceſſiſſet. Ad quæ Maximilianus (*ut apud Goldaſtum in* Reichshandlungen *p. 86. legimus, cuius apologiæ etiam meminit, & eam primo in urbe Tridentina editam ſcribit H. Mutius lib. 29. Chronicor. Germ. apud Piſtor. tom. 2. German. ſcriptor. p. 314.*) Er habe ein Vertrag/Einigung vnd Verſtändnuß mit Päpſtlicher Heiligkeit / auch ſeinen lieben Brüdern / den Königen zu Franckreich vnd Arragon / gehandelt vnd auffgericht / ſeinem Gewiſſen vnd Pflichten gemäß / dem Heyligen Reich Teutſcher Nation / vnd gemeiner Chriſtenheit zu Nutz / Ehren/Lob vnd Wolfahrt / das er månniglich zu erkennen gebe: aber gelegenheit der ſache habe keinen verzug / oder auffſchub erleiden mögen. Solte er der Stände rahts vnd willens gepflogen / ſo müſte Er zuvor einen Reichstag beſchreiben / ihren Raht erſucht/ vnd erſt zu der handlung der Vereinigung gegriffen haben / das noch auff den heutigen Tag (ſcilicet ſcriptæ apologiæ) nicht beſchehen ſein möcht / dardurch der löbliche / nützliche Vertrag vnd Einigung / gehindert vnd zuruck geſtellt / vnd die gegenwertige / ſein ehrlich / annemlich / vnd ſieghaffte Fürnemmen/ nicht beſchehen weren: deßhalben meyne er / es ſeye nicht noht geweſen / hette auch ſeinen Pflichten nicht genug gethan / die ſachen auff ſie in ſolch harre vnd verſaumnuß zuſtellen/ ſonderlich ſo er gedencke/ daß auff etlichen vergangen Reichstägen / durch Ihne/ auch Churfürſten / Fürſten / vnd Ständ bedacht worden iſt / Einigkeit mit Franckreich zu ſuchen/nemlich wider die Venediger vnd Vnglaubigen: So er nun die löblich erlangt / ſo wolle Ihm das in arges gemeſſen werden: darauß abzunemmen / als ob die Stände vielleicht ſuchen / zwiſchen Ihm vnd Ihnen ſelbſt zwitracht zuerwecken / dardurch das Reich in zerrüttung geführt werden möcht/vñ erſcheine ſich/daß die Vrſach ihres abſchlagẽs der hülff/ſeye nicht ihr vnvermögen/ſondern allein ein vnwillen / den ihnen etliche fürnemmen / vnd daß er Ihres Rahts nicht gepflogen habe/das dann auß vorberührten vrſachen

8 keines wegs füge noch ſtatt gehabt habe. (*Erp. 88.*) zu der einigung ſey der Stände bewilligung nicht noht geweſẽ/ſondern er habe das als ein regiren der Röm. Kaiſer / nach ſchickung des Allmächtigen / auch hohem Raht vnd Erwegen/

vnd

vnd dem heiligen Reich Teutſcher Nation / vnd gemeiner Chriſtenheit zu gut/ auß ſich ſelbſt wol fug vnd macht gehabt. Wo ihnen dann die Stände ſolches nicht lieb ſein laſſen wolten / möchte Ihnen darumb vbel geſprochen werden/in anſehung ihrer Pflicht vnd Aid / die ſie wol weiſeten / was ſie ihm vnd dem heiligen Reich gönnen / vnd ſchuldig ſeyn ſollen. Ne ergo iterum, & ſæpius, ad eundem lapidem impingeretur, credo Electoribus placuiſſe, hoc articulo Imperatorem admonere, ut recto utatur tramite, nec de rebus tam arduis, à quibus ſalus, vel damnum Reipub. dependet, ſolus pro arbitrio disponat. Eandem ob cauſam etiam, nonnulli Imperii Principes, Statibus ſuis pro- 9.
miſerunt, ſe citra eorum conſilium & aſſenſum, nova fœdera cum aliis non contracturos. Johannes Sigismundus Elector Marchio Brandeburgenſis in reverſalibus, ſub dato Cuſtrin die XI. Jun. anno M.DC.XI. inter alia promiſit: Sich in keine Verbündnus/darzu Seiner Churfürſtlichen Gnaden Vnterthanen / oder Landſaſſen ſolten oder müſten gebraucht werden / welches zu ſchaden vnd nachtheil der Chur vnd Marck Brandenburg könte gereichen / ohne raht vnd bewilligung gemeiner Landrähte / zubegeben. (*Schepliz ad conſuetudines Brandeburgenſes, part.2. tit. 5. num.1.* Pomeraniæ Duces, 10.
idem ſuis promiſerunt, ut legitur in privilegiis, quæ Nobilibus data anno M. D. LX. die IX. Februar. ibi, Wir Fürſten / vnd vnſere Erben / vnd Nachkommende Herrſchafft/wollen vns auch in keine Kriege/noch newe Verbündnuſſen/mit iemands/einer ohne des andern vorwiſſen vnd willen/vnd ohne gemeine Rähte der Landſtände / einlaſſen; da wir aber ie auß gemeinem Rahte zu newen Bündnuſſen/ vñ daraus/oder ſonſten gemeinem Rahte nach/ zu Kriegshandlung auß Trangſal gerahten würden / vnd vns darein begeben müßten / ſo ſollen vnſere Landſtande / vns in / vnd auſſerhalb Landes folgen/ vnd trewlichen dienen. Vnd wann wir / vnſere Erben / vnd Nachkommende Herrſchafft / vns obengeſchriebener Geſtalt in Kriege begeben müßten/ ſo wollen wir / vnſere Erben / vnd nachkommende Herrſchafft / mit den vornehmſten vnſerer Landſtände / vnd da es die Wichtigkeit vorſtehender Gefahr erheiſchet / auch die zeit leiden kan / mit der gantzen Landſchafft/reiffen/ guten/ Vnderthänigen raht/vns entſchlieſſen/ wie / vnd welcher geſtalt / man ſich in den iederzeit vorſtehenden Kriegsnöthen zuſchicken / den vnkoſten deſſelben zuertragen vnd was darzu nöhtig/zuwegen zubringen /darmit beide wir/vnd vnſere Erben/vnd Landſtände/nicht in ſchimpff vnd ſchaden gerahten.

An gelegenen Mahlſtätten ꝛc.

Tria hic requiruntur; I. ut ſex Electores ad locum commodum vocet Imperator. II. ut terminum conveniendi haud nimis contrahat. III. Vt prædictorum Electorum, vel omnium, vel maioris partis, conſenſum conſequatur. Quod fieri aliter haud poterit, quam ſi fœdus, quod ineundum proponitur, tres habeat comites, honeſtatem ſc. utilitatem, & poſſibilitatem.

AD ARTICVLVM VIII.

Hic articulus eſt iuris communis, & nulla indiget interpretatione. A parte ſpoliati fit imploratio, à parte implorati iuſtitiæ adminiſtratio, quæ in eo vertitur, ut ante omnia reſtituantur ſpoliato ablata. (*Gail. 2. obſ. 75. n. 2.*)

AD ARTICVLVM IX.

Samtlich.

Quoniam hic de alienatione, quæ minus favorabilis eſt, agitur, ideo omnium ſex prædictorum Electorum conſenſus unanimis, ſi alienatio iuſta eſſe debeat, requiritur. Nec enim maioris partis ſufficiens videtur, alias additum fuiſſet, oder des mehrern theils, ut factum *ſupr. art. 7.* Olim eiusmodi alienationibus conſenſus omnium Principum Regni adhibitus, (*vide Kyriand. in annal. Trevirenſ. part. 15. pag. 145. & parte 17. pag. 191.*)

Nichts.

Nec modica ergo alienatio indiſtincte permiſſa: quicquid etiam contra ſtatuat Roſenthal (*de Feud. cap. 5. concluſ. 12. num. 3.*) Obtinet enim hic communis regula, quod meum non eſt, alienare non poſſum: (*l. nemo 6. C. de reb. alien. non alien.*) quæ non tantum de toto intelligi debet, quod noſtrum non eſt, ſed etiam de qualibet, & vel minima, eius parte, quæ noſtra non eſt. Quod ſi vero minimarum particularum alienationem Imperatori conceſſam dixerimus, conſequens erit, Imperatori per particularum alienationem ad alienationem, ſi non totius, attamen magnæ totius partis, aditum parari. Huius vero traditionis exceptio habetur; *infra art.* 24. argumēto ducto à voce, Merckliches, quæ vel inde Imperio minus nociva, quia non eſt totalis alienatio, ac potius veteris alienationis, rei non admodum fructuoſæ, continuatio quædam, vel renovatio, quam plane nova, & nunquam uſitata alienatio.

Hingeben.

Variæ ſunt alienationum ſpecies, & inter illas etiam numeratur donatio, quæ hic prohibetur. (*vide quæ ſcripſi lib. 1. de iure publ. cap. 5. num. 11.*) Nullius autem inter magnates, quantum mihi conſtat, donatio, ſi valida eſſe debeat, tot fulcra requirit, quam adminiſtratoris patrimonii Regii pauperrimi piſcatoris. Nam (*ſoubs Iule III. il a eſté faict un decret, que nul Pape ne peut deſormais aliener aucune piece du patrimoine de S. Pierre, & que non ſeulement tous les Papes en leur election, mais encore tous les Cardinaux en leur promotion, iurent l'obſervation de ce decret: que s'il eſt revoqué par quelque Pape d'authorité abſoluë, & que de pleine puiſſance quelque donation eſt faicte, elle ne peut eſtre valide, que eſtant ratifiée par trois Pontifes ſuivans, & le conſentement de tout le college des Cardinaux. Camus en ſon divertiſſement hiſtorique, l'hiſtoire 8. pag. 86.*) ſedente Iulio III, decretum factum eſt, ne impoſterum ulli Pontificum liceat

quicquam

quicquam alienare de illis, quæ in patrimonio ſancti Petri ſunt: Et non ſolum unusquisque, ubi in Pontificem eligitur, ſed etiam Cardinales, quando ad ſuum faſtigium evehuntur, ad decreti iſtius obſervantiam, iurisiurandi vinculo, obligantur. Quod ſi contingat, decretum hoc ab aliquo Pontificum revocari, vi abſolutæ autoritatis, & fiat aliqua donatio ex poteſtatis plenitudine, valida non erit, priusquam à tribus ſubſequentibus Pontificibus approbetur, toto Cardinalium collegio conſentiente.

Verſchreiben/verpfänden/verſetzen.

1. Prohibita alienatione, prohibita quoq; eſt hypotheca conſtitutio, & datio pignoris.
2. Ratio dicti.
3. 4. An olim Imperatoris poteſtas in alienandis Imperii rebus maior fuerit, quam nunc eſt.
5. 6. 7. Privilegia de non alienando.

VBi alienatio prohibetur à lege, vel à teſtatore, vel pactione contrahentium, prohibita etiam intelligitur conſtitutio hypothecæ, vel pignoris, licet hoc, & illa, in ſpecie non exprimantur: (*l. fin. C. de reb. alienis non alienand. c. Imperialem, 2. F. 55. cap. 2. extr. de reb. Eccl. non alien.*) multo ergo magis ubi exprimuntur, ut hic, maioris cautionis & ſecuritatis cauſa, factum videmus. 1.
Quod autem ſub alienationis capite pignoris datio, & hypothecæ conſtitutio, 2.
comprehenduntur, non inde eſt, quaſi ſtatim ab initio veræ alienationes ſint, ſed quod alienatio inde ſequi poſſit, (*Grotius de iure belli & pacis lib. 2. c. 6. n. 9.*) ſi debitum non ſolvatur, & res obligata diſtrahatur. (*Vulteius de feudis lib. 1. cap. 10. n. 42. & 43. Weſemb. de Feud. c. 11. num. 5.*) Putant nonnulli, aliquando 3.
Imperatori liberiores fuiſſe in alienatione & oppignoratione manus, idque probari autumant privilegiis illis, quibus verba hæc, & conſimilia inſerta: *hanc urbem à nobis & Imperio nullatenus ſeparare, alienare, oppignorare promittimus: hoc oppidum immediate nobis & Imperio reſervare volumus. (quarum mentionem facit Victor de cauſis exemt. Imper. concluſ. 13.)* Et in ſpecie de civitate 4.
Francofurtenſi (*lib. 7. de iure publico cap. 16. num. 13*) annotavi, Wilhelmum Romanorum Regem voluiſſe, ne amplius obligaretur, ſive alienaretur, ſed ad ſervitia ſua, & Imperii, de cætero conſervaretur. Hæc conditio non ſolum civitatibus nonnullis collata, ſed etiam aliis addita. Apud Goldaſtum (in Reichshandlungen/ *pag. 31.* in Vertrag *Maximiliani* Römiſchen Königs vnd Hertzog Albrecht von Baiern *de anno 1492.*) legimus, daß Hertzog Albrecht/ die Herrſchafft Abenſperg/ mit allen Schloſſen vnd was darzu gehört/ wie das alles weiland Niclas/ Herr zu Abenſperg/ von dem heiligen Reich zu Lehen gehabt/ vnd verlaſſen hat/ frey/ lediglichen widerumb in der Kaiſerl. Maieſt. handen ſtellen/ dieſelbe aber die iederzeit haben/ vnd bey dem heiligen Reich halten/ nicht verkauffen/ noch verſetzen ſolle. Ego vero nec his nec aliis 5.
exemplis induci poſſum, ut credam, Imperatoribus noſtris olim licuiſſe citra conſenſum, ſive Electorum, ſive Statuum, vel ordinum Imperii, civitates, vel

ditiones Imperii, alienare, vel oppignorare; ſed rem communi adminiſtratorum alienorum bonorum iure æſtimo, atque privilegia de non alienando accipio, ne alienentur iſta Imperii membra ab Imperatore, etiamſi conſenſum alienandi obtinere poſſit ab Imperii Statibus, vel Electoribus; quem ne quidem ambiri honeſte poſſe, hoc ſtante privilegio, nec in alienationem con-
6. ſentiente privilegiato, arbitror. Verum ne ſolum Imperator obligetur, conſenſum ne requirat, ſed etiam Electores, vel Status, ne conſenſum præbeant, cautiores ſibi dari hæc privilegia cum conſenſu vel confirmatione cæterorum, vel
7. Imperii nomine, procurarunt. Exemplo, quoad poſterius nobis eſſe poteſt Imp. Caroli IV. privilegium: (*quod d. lib. 7. de iur. publ. c. 16. n. 14. exhibui.*) Illo enim Francofurtenſibus proviſum, daß ſie vor den Kaiſer vnd das Reich niemand pfandbar ſeyn ſollen/vmb keinerley ſache/vnd daß der Keiſer/vnd das Reich keine Pfandbrieff vber ſie geben/oder die gegebene keine krafft haben ſollen.

Jn andere weg vereuſſern.

1. *Alienatio rerum Imperii, Imperatori vel Regi Roman. interdicta, etiam iure communi, non tantum Capitulatione.*
2. *Imperium inſtar pupilli.*
3. *Cauſæ alienationum.*
4. *Honeſtas aliquando requirit alienationem fieri.*
5. *Regis Galliæ domanium quando poſſit alienari.*
6. *Quid in remuneratione conſiderandum.*
7. *Donatio mera.*
8. *Neceſſitas alienationem requirens.*
9. *Inteſtinorum diſſidiorum Germaniæ effectus.*
10. *Quæ ſpecies alienationum minus incommoda.*
11. *Pacta ſunt ſervanda.*

1. HIc prohibentur cæteræ alienationum ſpecies omnes, quarum determinatim in ſuperioribus nondum facta mentio. Verum, etiamſi alienationis nulla prohibitio in capitulatione extaret, nihilo tamen minus ea Imperatori licita non foret: Nam, ut Hottomannus (*illuſtrium quæſtionum prima p. m. 10.*) recte docet, quod ſi pactio nulla in creatione Regis adhibita eſt, ſed ſimpliciter regnum delatum, tum vero quia Rex moderator Reipub. non everſor conſtitutus, aurea regula de Reip. curatoribus ſervanda eſt, ut ius Reip. pactionibus mutare nõ poſſint, (*l. 2. §. ius Reip. de adminiſtr. rer. ad civ.*) item de omnibus adminiſtratoribus, ut quibus adminiſtratio permiſſa eſt, nõ utiq; alienandi poteſtas permiſſa intelligatur (*l. contra 28. ff. de pact.*) Deniq; Rex tanquã populi ſui tutor præſcriptã tutoribus regulãm ſervare debet, ut tum deniq; pro domino habeatur, cum pupillis providet, hoc eſt, cum ſalutem & incolumitatem populi tuetur (*l. tutor 27. ff. de adminiſt. tut. l. 7. §. ſi tutor. ff. pro emt. l. in-*
2. *terdum 56. §. pen. ff. de furt.*) Mihi ſane periniquum videretur, Imperium, quod inſtar pupilli (*l. 3. C. de iur. Reip. lib. 11.*) in tutela Imperatoris eſt, deterioris conditionis æſtimare, quam quemlibet alium privatæ domus pupillum; cuius im-

mobilia aut pretioſa, ſine decreto magiſtratus, alienare non licet (*t.t.C.de prædiis, & aliis rebus minorum ſine decreto non alienandis, vel obligandis, & t.t.ff.de rebus eorum, qui ſub tutela vel cura ſunt, ſine decreto non alienandis vel ſupponendis.*) Quæ vero ibi magiſtratus partes ſunt, illas, noſtro in caſu, Electores expediunt: olim tamen commune hoc Statibus fuiſſe probabile eſt. Nolim equidem ego conditionis meæ obliviſci, & regulas præſcribere, quando, & quomodo, alienationes permittere debeant, tantum hoc ſtudioſæ iuventuti inſinuabo, cauſas, & modum potiſſimum conſiderari, & expendi debere. Inter cauſas pono, honeſtatem, utilitatem, & neceſſitatem, quarum natura quidem diſtinctionem admittit, ſed in ipſo rerum actu non raro omnes concurrere ſimul poſſunt. 3.
Ad honeſtatem refero, ſi propter egregiam Imperio præſtitam operam, remuneratio facienda: quo caſu etiam Regi Galliæ Domanium, quod alias ſacrum & inalienabile, ac propterea tunicæ Chriſti inconſutili, quæ à militibus integra relicta, comparatur: (*Bacquet part. 1 du droit des francs fiefs chap. 14 p. 52.*) alienare licet (*Bret de la ſouver. du Roy livr. 3. chap. 1. p. 326*) Vbi non tantum conſiderari debet opera, ſed etiam perſona ipſa, quæ eam præſtitit. Aut enim illa Imperio ſubdita, aut extranea eſt: Si ſubdita, patriæ ſubvenire obligata eſt, indeque merito quidem expenſarum nomine indemnis ſervari debet ſed in remuneratione animadvertendum, an ſponte, an mercede, operam exhibuerit patriæ &c. Si extranea, iterum expendendum, an mercede, vel an ſuo motu egerit: ac iterum, an operam ſuam locare ſit ſolita, an non ſolita, & eius conditionis ſit, ut remunerationem accipere honeſte vix poſſit. Meram autem donationem, & ſimplicem munificentiam, in perſonas, quarum nulla adhuc merita, ægre, & non niſi paucis caſibus, admitto. Cum enim donare, ut plurimum, ſit perdere, (propter frequentem hominum ingratitudinem, *l. 7. in pr. ff. de donat.*) melius erit, res Imperii ad caſus neceſſarios reſervare, quam in non neceſſarios, ob cauſam futuram, impendere: Vnde etiam utilitatem præſentem futuræ, tanquam incertæ, prælatam velim. Atque huius intuitu, bona Imperii permutari, vendi etiam, ut ex pretio utilius quid comparari queat, recte poterunt. Neceſſitas denique non habens legem, & durum in mortales torquens telum, cauſam dare poteſt, ut Electores, in alienationem ditionum, vel bonorum Imperii, conſentiant, &, pro re nata, conſentire cogantur. Vt naufragium evitet gubernator navis, iactura, quicquid ſanari poteſt, redimit; ut vitam continuet æger, & cætera ſalva habeat, membrum ſibi amputari non recuſat, & trunco corpore gaudet, partem pro toto ſolviſſe Ita, ubi ſumma neceſſitas urget, & iam in poteſtate, ac manu armata alterius ſunt quædam Imperii partes, cedendum fortunæ erit, & conſenſu alienatio firmanda, quam impedire non valemus. Hæc hodie nobis neceſſitas eſt, quam inteſtina diſſidia pepererunt, in perpetuam eorum notam, qui cum hoc monſtro rem habuere: damnum commune 4. 5. 6. 7. 8. 9.

 eſt, diſ-

eſt, diffamia autoribus propria, & peculiaris eſſe debet. Porro, modum
10. quod attinet alienationum, ſemper ille præ cæteris eligi debet, qui minoris incommodi; ſic res, pignori potius, vel in feudum dari, quam vendi debet; ac caſu, quo venditur, pactum de retrovendendo addi debet, & illud quidem quandocunque acceptum pretium reſtitueretur, potius, quam ad certum tempus limitatum. Perſonarum quoque haberi diſtinctio debet, ut potius alienatio fiat in Imperii ſubditum, quam in extraneum, potius in perſonam, quam in collegium, aut univerſitatem; ſi feudalis ſit conceſſio, potius in Regem & eius deſcendentes, quam in Regnum, & quemlibet eius ſucceſſorem; potius, ut quotannis cenſus nomine, vel in ſignum ſuperioritatis, aliquid Imperio pendatur, quam ut omnino ſine onere abdicative transeat. Vbi vero nihil horum admittit neceſſitas, eundum erit, quo trahimur, non
11. quo volumus. Pacta tamen & hoc quoque caſu ſervanda. Quanquam enim (*Machiavello teſte lib. 3. disc. 42. ſuper Livium*) fere fieri ſolet, ut promiſſa irrita habeantur, quæ neceſſitas quædam expreſſit, hoc tamen facti eſt, non iuris, nec eorum qui priſcam fidem colunt.

Oder beſchweren.

In plerisque Principum iuramentis caveri videmus, ne ipſis liceat regni conditionem deteriorem facere, id, quod Imperatores Romanorum, Reges Polonorum, Danorum, & cæteri, qui per ſuffragia ad tantam dignitatem adſcendunt, quibusq; adminiſtrationis leges præſcribuntur, omnino iurare coguntur, prout ex ſingulorum iuramentis patet. (*Arniſæus de iure Maieſtatis lib. 3. c. 1. n. 13. p. 348.*)

Das ienige ſo darvon kommen.

1. *Aquila Romana eſt deplumata.*
2. 5. 8. 9. *Venditione ab Imperatoribus facta.*
3. 4. 6. 7. 10. 11. 12. *Donatione ab iisdem facta.*
13. *Mathildis donatio.*
14. *Humberti donatio.*
15. *Carolus IV. multa alienavit.*
16. *Alienationum generalis index.*
17. 18. *Italia quid quantumve olim Imperio contribuerit.*
19. *Imperio fere nihil in Italia supereſt.*
20. *Imperii reditus ſunt exigui.*
21. *Imperii vanus eſt titulus.*
22. 23. 25. 26. *Exiguum eſt, quod ab Imperio habet Imperator.*
24. *Rudolphus II. a Statibus petit ſubſidia.*
27. *Cauſa novorum vectigalium.*
28. *Electio Imperatoris non ita libera ut olim.*
26. *Quid hodie conſiderandum in electione.*

1. AQuila Romana miris modis deplumata, ut cæteris avibus fere deſpectui ſit. Non dicam nunc de plumis vi evulſis, ſed de illis, quas Imperatores accepto pretio vendiderunt, vel donatione, vel in ſolutum datione, atq; aliis modis, prodegerunt. Rem altius repetens Gabriel Zinano (*della ragione de*
2. *gli Stati libro 3. p. 106.*) ita ſcribit: (*creſcendo Cartagine, & ſorgendo gli poi Roma*

na à fronte, all' hora ſ'eſtinſero tutti i piccoli Stati, e non ſi potè più trattar di compra, e tanto meno dapoi, che Roma tutte le coſe ſottopoſe. Mà caduto quell' orgoglioſo Imperio, che ſotto di ſe haveva fatte cadere tutte le Republiche, & tutte le Monarchie, ſi comminciarono à far di que' contratti, ſteſſi de gli Stati, che ſi fanno delle mercatantie. Imperoche in proceſſo di tempo gli Imperatori indeboliti, venderono la libertà à quelle città, che hebbero moto e deſiderio di comperarla. Da Rodolfo la comprarono e Fiorentini, e Seneſi, e Luccheſi: da Carlo, e Genoueſi, e Piſani. Creſcendo poi con varii pericoli i movimenti d' Italia, Luca fù venduta, or à Gambacorti, or à Visconti; & in Romagna, in Lombardia, & in Lunigiana, ſi fecero poi ſucceſſivamente, di tempo in tempo, compre di minor conto.) Creſcente Carthagine, & Roma ſimul à latere, tunc omnes minores Status extincti ſunt, & non amplius fuerunt in commercio, ac multo minus, poſtquam Roma omnia ſibi ſubiecerat. Verum poſt caſum huius ſuperbi Imperii, quod ad ſe traxerat omnes Reſpublicas, & Monarchias, vendi cœperunt atque emi Status, non ſecus atque merces ſolent. Imperatores enim, tractu temporis debiliores facti, vendiderunt libertatem illis civitatibus, quæ eam emere amabant. Florentini ſuam emerunt, ut & Senenſes, ac Lucenſes, à Rudolpho; Genuenſes & Piſani à Carolo. Excitatis deinde in Italia variis & periculoſis motibus, Luca vendita fuit, modo Gambacurtiis, mox Viscontis; & deinceps in Romania, in Lombardia, & Lunigiana, ſucceſſive factæ ſunt emtiones aliæ, ſed minoris ponderis. A cultoribus hiſtoriarum habemus, Henricum II. 3.
Troiam in Apuliæ limitibus ſitam, Benedicto X. Pontifici dono dediſſe (*Anton. Marcellus de iure ſecul. Pontif. cap. 13. p. 120.*) Eundem Henricum II. (alii III. nominant, *Anton. Marcellus cap. 11. pag. 96.*) Imperatorem, urbem Beneventum Romano Pontifici donaſſe. (*Mutius Chron. German. lib. 14. pag. 115. apud Piſtor. tom. 2. German. Scriptor.*) Henricum V. pro x. millibus coronatorum Se- 4.
nenſem Rempublicam libertati ſuæ commiſiſſe. (*Bodin. de Republic. lib. 1. c. 9.*) Henricum VI. Romanis donaſſe (Pontifici reddidiſſe, & hunc populo illum 5.
conceſſiſſe, tradit Marcellus *d. c. 11. pag* 104.) Tuſculanenſe caſtellum, quod aſylum Imperii contra omnes Romanorum inſultus eousque fuerat, qui illud poſtea funditus deſtruxerunt. (*Otho de S. Blaſio in append. ad lib. 7. Chron. Othon. Friſing. cap. 33. pag. 214. apud Vrſtiſ. tom. 1.*) Fridericum II. accepta corona Impe- 6.
ratoria, Innocentio III. donaſſe Todi Comitatum, (*Anton. Marcellus d. tr. c. 12. pag.* 114.) nec non Comitatum de Fondi, quem tamen alii ab Othone IV. Ec- 7.
cleſiæ teſtamento relictum ſcribunt. (*Marcell. d. tr. c. 13. p.* 124.) Rudolphum I. Florentinis vendidiſſe libertatem pro VI. millibus Ducatorum (*Natta con- 8.
ſil. 637. num. 23.*) vel XII. mille ſcutatis (*ut habet Chopp. de doman. Francor. lib. 2. tit. 1. num. 9.*) Lucenſibus autem pro XII. millibus Ducatorum (*Sigon. de regno Ital. lib. 4. Decian. reſp. 19. num. 29.*) Carolum IV. Piſanis pro XII. millibus, (*Mar- 9.
tha de iuridict. part. 1. cap. 38. n. 103.*) quem & Arelatenſe regnum Regi Galliæ 10.

unius

unius prandii cauſa tradidiſſe, Cruſius (*lib. 5. parte 3. annal. Sueviæ*) ſcribit. Wen-
11. ceslaum civitatem Tridétinam Pontifici Gregorio XII. anno M.CCC.LXXVII.
donaſſe (*ex Corio Marcellus d. tr. cap. 16. p. 138.*) eundemque, Galeacium, Co-
12. mitem Papiæ, & Virtutum, Ducem Mediolanenſem creaſſe, eique civitatem
Mediolanenſem, una cum tota Lombardia, in feudum conceſſiſſe, & ſic dominium Imperii alienaſſe, irrequiſitis Electoribus, Autor *magni Chronici Belgici* teſtatur (*apud Piſtorium inter Germaniæ veteres Scriptores ſex pag. 327.*) quod etiam in cauſa, cum aliis fuit, ut ab Imperio deponeretur. (*vide Goldaſt. tom. 1 conſtit. Imper. p. 379.*) Et hæc quidem ab Imperatoribus, quorum licen-
13. tiam etiam alii, non ſine notabili damno Imperii, imitati ſunt. Mathildis,
feudalia bona ad Imperium pertinentia, B. Petro in patrimonium conceſſit. (*Godefr Monachus in annalib. apud Freher. tom. 1. German. rerum Script. p. 279*)
14. & Humbertus Delphinatum Gallo: (*Nihem. lib. 2. hiſtor. cap. 25. Mutius l. 25.
Chron. p 247.*) Vtrumque tamen factum contra notiſſima iura feudalia. Hæc
15. extra Germaniam; in illa autem Carolus IV. dum filium ſibi ſucceſſorem pa-
rabat, magnis pollicitationibus, ac largitionibus Electores corrupit. Quas cum exſolvere nequiret, publica vectigalia illis oppignoravit, ac Romanorum Imperium ad hanc calamitatem, in qua hodie adhuc eſt, deduxit: quandoquidem Electores Imperii ea ſibi retinent, quæ Imperatoris ſunt, atque ideo ſe Romanum Imperium attollere, atque lacertos movere vix poteſt. (*ita Cuſpinianus in vita Caroli IV. pag. 385. & Leheman. lib. 7. Chron. Spirenſ. c. 40. p. 785.*) Goldaſtus, alienationes, vel exemtiones, quocunque titulo factas, ad calculum revocans, deprehendit, (*ut in Epiſtola dedicatoria* der Reichshandlun-
16. gen *videmus*) Daß von anbeginn der Regierung Kaiſer Rudolffs/des Erſten
diß Namens/biß auff vnſere zeit/ (quando hæc ſcilicet ſcripſit Goldaſtus: nam ab eo, ad hoc noſtrum tempus, numerus in maiorem excrevit ſummam) ſich bey zweyhundert vnd mehr Orden vnd Stände / von Ertz- vnd Biſtumben/ Hertzog- vnd Fürſtenthumben/ Marg- vnd Landgraffſchafften/ Land- vñ Groß-herrſchafften/ Graff- vnd Freyherrſchafften/ Freien- vnd Reichsſtätten / ſo dem Königlichen Stul zu Aach vnterworffen/ dem Teutſchen Reich einverleibt/ mit Eide vnd Lehenspflicht zugethan / in den matriculn angeſchlagen / auff die Reichstäge erfordert / vnd neben andern getrewen Ständen des Reichs / ihre Seſſion vnd Stimm gehabt/ von demſelben Reich eximirt, vnd entzogen/ vnd weder ohne/ noch durch mittel/ mehr verwandt ſeyn. Vnd diß allein von dem Königlichen Stul zu Aach in dem Reich Teutſcher Nation. Von dem Kaiſerlichen Stul zu Rom/ iſt in Italien/ vnd anſtoſſenden Landen vnd Reichen / ſo den Römiſchen Kaiſern vnd Königen Teutſcher Nation vor zeiten ohne mittel vnterworffen geweſt/ noch viel mehr abfall geſchehen. (vide Bodinum *de Republ. lib. 1 c. 9. p. 212.* quid Pontifex poſſideat quod Imperii fuit) Neminem ſane non tædeat iſtiusmodi plagas, ſectionesque Imperii commemorare.

Hinc

Hincenim eſt, quod Italia nihil amplius Imperio contribuere dicitur, (*Vadianus de Colleg. Monaſteriuque German. veter. lib. 2. apud Goldaſtum Alam annic. rer. tom. 3. pagina* 101.) cum Friderici I. cura olim ex ſolis iuribus fiſci Regni vindicatis, in Italia, atque ex his tantum, qui nullo iure, ſed ſola præſumtione de regalibus ſe intromiſerant, triginta millia talentorum, plus minusve, reditibus publicis per ſingulos annos acceſſerint: (*Radevicus lib. 2. de geſt. Frideric. I. cap. 5. apud Vrſtiſium tom. hiſtor. German. pag.* 509. & adhuc Henricus VII. Piſas convocatis Italiæ Principibus, tributum Imperio debitum imperaverit, de præteritis quidem, ſi qui non erant ſolvendo, multa remittens; cæterum edicens, ſe nullo modo impoſterum laturum, ut defraudaretur Imperium, neque enim ſuam ſe rem agere, ſed rem publicam Imperii. (*Mutius lib. 23. Chron. German. pag.* 218.) Hinc eſt quod Imperio, præter nomen, nihil fere in Italia remanſerit (*Boter. in polit. regia, titulo de Imperio Romano, pag.* 56.) Quod reditibus in Germania nimium acciſis, non habeat inde Imperator, quo maieſtatis ſplendorem externum digne coruſcare faciat: quod Maximilianus I. in Comitiis Wormatienſibus anno M.CCCC.XCV. innuit, dicendo, das Römiſche Reich ſeye jetzige zeit eine groſſe Laſt / vnd fallen davon kleine Behr. (*Lebeman.* in Speiriſchen Chronic / *lib. 4. c. 4. p.* 284.) Quod Dominus à Chivris Friderico Palatino in Hiſpaniam ab Electoribus ablegato, ut Carolo V. decretum electionis perferret, obiecit; nihil habere Imperium præter inanes titulos, & vanæ gloriæ nomen, innumeris ſumtibus, infinitisque laboribus retineri, ſine ullius unquam fructus perceptione (*Hubertus Thomas Leodius de vita Friderici II. Electoris Palatin. annal. lib. 5. pag.* 77.) Quod Granvellanus (*ut Sleidanus refert lib.* 17. *de Statu Religion. & Reipubl. fol. m.* 283. *b.*) Landgravio in os dixit, Cæſarem, Carolum V. ne tantillum quidem ex Imperio emolumenti habere (quod, ſi pro non ita multo accipiatur, ipſe Landgravius negare auſus non fuit.) Quod Iulius Pflug Epiſcopus Nauenbergenſis in libello de *Republica Germania* affirmavit, (*vide Lebemannum dict. Chron. Spirenſ. lib. 5. cap. 95. pag. 612. lit. C.*) Imperatorem noſtrum, è publico Reipublicæ noſtræ, non habere, unde ipſe, & eius familia commode vivere poſſit. Quod Rudolphus II. in comitiis Ratisponenſibus anno M.D.LXXXII. non erubuit, ad ſuſtentationem ſuam & alia neceſſaria, à Statibus nova ſubſidia petere (hisce formalibus:

17\. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24.

Die Römiſche Kaiſerliche / auch zu Hungarn / vnd Böheim Königliche Maieſtät / vnſer Allergnädigſter Herr / kan obliegenden ihrer erſcheinender Nohtdurfft nach nicht vmbgehen / des Heiligen Reichs Anweſenden Churfürſten / Fürſten vnd Ständen / auch der abweſenden Rähten / Pottſchafften vnd Geſandten / auß ſonderm zu ihnen tragenden freundlichen vnd gutem vertrawen / nachfolgende Meinung zuvermelden; als daß ſich nemlich die Stände / vnd Geſandten / zweiffels ohne wol zu erinnern wiſſen / zu was hochbe-

ſchwerlichen vnd geſchwinden zeiten Ihre Maieſtät zu dem Kaiſerlichen Regiment kommen / vnnd was mercklichen Schulden-Laſt / vnd vnerſchwingliche Intereſſe, darinn weyland Ihrer Maieſtät Gottſeelige Vorfordern nach vnnd nach gekommen / neben andern vielmehr Beſchwerungen gefunden haben. Gleicher geſtalt/iſt auch Churfürſten / Fürſten vnd Ständen/ ſampt den Råhten / Pottſchafften vnd Geſandten / vnverborgen / was Ihre Kaiſerliche Maieſtät/theils zu erhaltung Ihres Kaiſerlichen Stands / vnnd Autorität / mehrer theils aber in des heiligen Reichs-Sachen / auff Pottſchafften/ Commiſſiones, Tagleiſtungen / vnd Erhaltung des Reichs Råhte / vnd andern dergleichen Nohtwendigkeiten Jährlichs auffwenden müſſen; dahingegen Ihre Kaiſerliche Maieſtät darzu / auſſer deren gemeinen Reichs Verſamlungen erhandelten (vnd aber an anderen Ihre gebührende Ort gehörig / vnd gewendet ſeyn) ſonſten einig Einkommen / vnd Ergetzlichkeit im Reich / wie etwan bey Ihren Vorfahren vor Alters geweſen / nicht haben / ſondern alle ſolche Außgaben nur blößlich von dem Ihren nemmen vnnd dargeben müſſen. Daher dann auch erfolget / daß Ihre Kaiſerliche Maieſtät noch immer ie mehr vnd tieffer in Schulden gerahten/ vnnd zu dem vorigen obliegen / ſich auch mit dieſen Außgaben dermaſſen erſchöpffen / vnnd zuruck werffen / daß ſie mit Erhaltung Ihres Stands/ vnnd darauff erlauffenden Vncoſtens / ſchwerlich mehr gefolgen könten/ Viel andere extraordinari Außgaben/ deren Ihre Kaiſerliche Maieſtät nach Gelegenheit auch nicht entladen ſeyn mögen / zu geſchweigen. Gleichwol nun Ihrer Kaiſerlichen Maieſtät nicht vnbewuſt / ſie es auch mit gantz danckbarem Hertzen vnnd Gemüht / ſelbſt gerne erkennen / vnnd bekennen/ daß ſich die Stände des heiligen Reichs / nunmehr gegen dem löblichen Hauß Oeſterreich / mit allerley erſprießlichen Hülffen vnnd Darreichungen / dermaſſen milt erzeiget / vnnd Ihrer Kaiſerlichen Maieſtät gäntzlichen Verſehens / auch ietzt zu gegen Ihrer Maieſtät ſelbſt alſo zuerzeigen gemeynt ſein werden / daß Ihre Maieſtät ihnen darüber nicht gerne ichts weiters zumuhten / ſondern vielmehr vrſach hätten / auch nichts liebers ſehen / noch wünſchen wolten / dann wo es in dem verbleiben vnnd vmbgangen werden möchte / Ihrer der Stände / mit fernerm anlangen zuverſchonen: Zumahl weil Ihre Kaiſerliche Maieſtät auß der Stände Antwort / ſo ſie auff den Erſten Artickel Ihrer Maieſtät propoſition gegeben / gnugſamb verſtanden haben / mit was Beſchwerungen / vnnd Mühſeeligkeiten Sie / ſampt Ihren Vnterthanen gleichsfals beladen ſeyn. Sintemal aber Ihre Kaiſerliche Maieſtät obangeregte ſcheinbare Nohtdurfft / vnnd euſſerſte Erſchöpffung Ihres Cammerguts / dahin dringet / daß Sie die Churfürſten/Fürſten vnd Stände vmb ein mitleidenliche Hülff / zu deſto beſſerer Erhaltung Ihres Kaiſerlichen Stands / vnnd

Ampts / auch ertragung darauff erlauffenden Vncoſten / in ſondern freundlichen vnd gnädigen Vertrawen anſprechen müſſen / dieweil es ie Ihre Kaiſerliche Maieſtät ſonſt nicht erſchwingen können / derſelben auch nicht gebührt / noch gemeint iſt / die bewilligte gemeine Reichs Hülffen / in andere weg als dazu ſie angeſehen vnd verordnet / zu verordnen vnd anzugreiffen; So gelanget hierumb / an die anweſende Churfürſten / Fürſten vñ Stände / auch der abweſenden Rähte / Pottſchafften vnd Geſandten / Ihrer Kaiſerlichen Maieſtät gantz freundlich / gütlich / vnnd gnädiges geſinnen / ſie wollen in erwegung obangedeuter vrſachen / vnd ſonderlich / daß ihnen ſolches / ſampt vnd ſonderlich / ſelbſt mit zu ruhen vnd beſten kommen / auch die erhaltung Friedens vnd Ruhe im heiligen Reich vnd kürtzlich / ſtabilirung deren Kaiſerlichen Authorität / Regiments / vnd Anſehens / vorderſt dienlich iſt / auff ein ſolche ietzt gemeldte Hülff gutherzig bedacht ſeyn / vnd ſich in dem dermaſſen mitleidenlich vnd willfährig finden laſſen / wie Ihrer Kaiſerlichen Maieſtät / höchſtes vertrawen zu ihnen gerichtet iſt. Das ſind Ihre Kaiſerliche Maieſtät vmb Churfürſten / Fürſten / Stände / ſo wol auch die Rähte / Pottſchafften vnd Geſandten / mit allem freundlichen Willen / vnd Kaiſerlichen Gnaden zubeſchulden / vnd zuerkennen / erbietig vnd geneigt.)

Hinc itidem eſt, (*qu' il ne ſeroit poßible à un Empereur de s' entretenir, s'il ne avoit autre patrimoine*) (*Gilles Boilleau es annotations ſervantes à l'intelligence de la guerre d' Allemaigne*) quod impoſſibile foret Imperatori ſumtus neceſſarios in ſuſtentationem ſuam expendere, niſi proprium haberet patrimonium. 25.
Quod poſt Imper. Carolum IV. è publico & vectigalibus Imperii non modo non nervos bellorum, ſed ne pacis quidem ſubſidium amplius Imperatores noſtri habuerint. (*Pflug dict. libello de Republica Germania. Lehemann. Chronic. Spirenſ. d. lib. 5. cap. 94. pag. 611. lit. e.*) 26.
Quod, ſi Schneidevvino credimus, (*Commentar. ad Inſtitut. tit. de heredit. quæ ab inteſtat. defer. rubr. de ſucceßione fiſci p. m. 431.*) novis vectigalibus, exactionibus & ſuperindictis onerati fuerint Status, & ſubditi Imperii. 27.
Quod (ut alii conjiciunt) electio Imperatoris hodie tam libera amplius non ſit, quam olim, poſtquam eo ventum, ut non ſola virtus, ſed divitiæ, & patrimonium eius, qui eligitur, ante omnia conſiderari debeant. 28.
(*Nous ne ſommes plus* (*dit l' Autheur du diſcours ſur l' election d' un Empereur, au recueil des diſcours politiques pag. 87. num. 2.*) *au temps, que les moindres Princes, ou Seigneurs, releves de leur ſeule vertu eſtoient capables de la couronne de l' Empire; comme il a paru, principalement aux elections de Rudolphe de Habſpurg, & d' Adolphe de Naſſau: & il faut aujourd' huy quelque choſe de plus, que le merite, meſme quand il y ſeroit tout entier, pour parvenir à cette dignité. Il n' eſt plus beſoing d' y mettre en conſideration ceux, qui euſſent peu approcher autresfois, par la recommendation de* 29.

leur nobleſſe, & de leur vertu, s'ils n'y ſont portés, quand & quand, de leur propre poids, & par l'entremiſe & conſideration de leur propre grandeur. Comme ſi cette couronne eſtoit ſi peſante d'oresenavant, qu'elle ne peut repoſer, que ſur des teſtes deſia couronnees, & ne ſe laiſſoit prendre, par droit electif, que de ceux, qui en ont de toutes acquiſes par ſucceſſion.) Non vivimus amplius in illo ſeculo, ubi etiam minores Principes, vel Dynaſtæ, ſola virtute clari, poterant pervenire ad coronam Imperialem, ut exemplis Rudolphi Habſpurgenſis, & Adolphi Naſſovii docemur. Hodie ſane præter merita & virtutes, etiamſi perfectæ forent, aliud præterea requiritur, ut adſcenſus ad hanc dignitatem detur. Fruſtra nunc eſt ſola nobilitas, & virtus, niſi proprio pondere & potentia firmetur. Adeo hæc corona gravis videtur, ut non poſſit quieſcere niſi in capitibus iam antea coronatis, nec electione ſuscipi, niſi ab illis, qui alias ſucceſſione iam obtinuerunt totas.

Die zum Theil in anderer frembder Nation Hände.

Bona ab Imperio avulſa, partim apud noſtrates ſunt, partim ab extraneis detinentur. Hoc vulnus, tanquam Imperio magis noxium, & deforme, curam requirit promtiorem. De utroque tamen curando, variis in comitiis deliberatum, ſed hactenus ſine effectu.

Vngebührlicher weiß gewachſen.

Vt violenta occupatione & detentatione (Reichs Abſchied zu Augſpurg / anno 1566. §. nach obgeſetzten/*pag.* 570. Reichs Abſchied zu Speier/ anno 1570. §. wir haben auch/*pag.* 617. Reichs Abſchied zu Regenſpurg/anno 1576. §. wir habenauch / *pag.* 669. Reichs Abſchied zu Augſpurg / anno 1582. §. vnd als wir/*pag.* 699. Reichs Abſchied zu Regenſpurg/ anno 1603. § als wir dann *p.* 781.) vel aliis quibuscunq; mediis, & modis illegitimis. Exempla modo adduximus; quibus addi debent illa, quæ notat Leheman. (*d. Chron. Spirenſ. lib.* 5 *c.* 67. *p.* 539 *lit. b. p.* 544.) Reinking de Regimine ſeculari & eccleſiaſtico (*lib.* 1. *claſſ.* 2 *cap* 8.) & Ego *lib.* 1. *de iure publico c.* 9. Cæterum, à contrario ſenſu, quæ bona Imperii non illicito modo, ſed communi Statuum conſenſu ad alium pervenerunt, ab Imperatore repeti non debent. (*vide inſtrumentum pacis, facta Monaſterii Weſtphalorum anno* 1648. *inter Imperium & Regem Franciæ, §. ad maiorem ſupra dictarum ceſſionum &c.*)

Zum

Zum fürderlichſten.

1. *An locus detur præſcriptioni inter Monarchas.*
2. 3. *Negativa.*
4. *Quid obſtet repetitioni rerum ablatarum.*
5. *Quid Regnum Galliæ poſſit repetere.*
6. *Quid non poſſit repetere.*
7. *Præſcriptio quodammodo facta eſt iuris gentium.*
8. *Iuris gentium etiam illud eſt, quod non apud omnes gentes in uſu eſt.*
9. *Explicatio §. 1. Inſtit. de iur. natural. gent. & civil.*
10. *Dictum Gratiani.*
11. *Ius non ex uſu, ſed ex conſtitutione nomen habet.*
12. *Ius gentium primævum unde ſit.*
13. *Vnde ſit ius gentium ſecundarium.*
14. *Explicatio §. 2. Inſtitut. de I. N. G. & C.*
15. *Quando genti cum gente res eſt, quod ius obſervari debeat.*
16. *Præſcriptio hodie in omnibus Chriſtianis Rebuspublicis uſitata.*
17. *Iudæos exceptione præſcriptionis uſos fuiſſe contra Ammonitas.*
18. *Autoris iudicium.*
19. *An quæ bello occupata ſunt, longiſſimo tempore præſcribi poſſint?*
20. *Quid Romani Volſcorum legatis, urbes occupatas repetentibus, reſponderint.*
21. *Omnia fortium virorum eſſe.*
22. *Philippi II. Burgundiæ Ducis dictum.*
23. *Ob quas cauſas præſcriptio à gentibus fuerit recepta.*
24. *Intereſſe publicum & eorum, qui ab alia gente repetuntur.*
25. *Rationes, ob quas præſcriptioni hic locus eſſe non debeat.*
26. *Quid ſi longiſſimo tempore tacuerit ſpoliatus?*
27. *Quid ſi negligenter tacuerit?*
28. *Quibus modis ius repetendi conſervetur integrum.*
29. *Quomodo intentari poſſit repetitio.*

MAgni momenti quæſtio eſt, *an præſcriptioni hic locus detur?* ſive, *an nullo* 1.
obſtante temporis curſu, Republicæ, vel Principi, ſuperiorem non recognoſcentibus, liceat repetere res ſibi aliquando ablatas? Caſſan (*livr. 1. de la recherche des droits du Roy, & de la couronne de France chap. 3. p. 146.*) ita reſpondet:
(*C'eſt une maxime certaine entre tous les Docteurs, que la preſcription ne court* 2.
point contre les Monarques, & les Roys, qui ne recognoiſſent que Dieu & leur eſpée: d'autant que les ſeuls moyens ſuffiſans pour interrompre la preſcription, qui ſont les conteſtations en Iuſtice, & les actes, qu' on fait pour ravoir les choſes uſurpées, ne pouvans ſe prattiquer envers les Roys, qui ne ſe ſoucient le plus ſouvent des admonitions, qui leur ſont faictes par ceux, qui n' ont la puiſſance de les citer, on a mieux aimé preſumer, que la preſcription ceſſoit, que de iuger, que l' occupateur acquiſt par long uſage la choſe par luy detenuë:) Communis eſt Doctorum regula, præſcriptionem non currere contra Monarchas, & Reges, qui non recognoſcunt ſuperiorem, præter Deum & enſem; quoniam media ſufficientia, ad interrumpendam præſcriptionem, ut eſt litis conteſtatio, & actus, quibus rem uſurpatam ad nos retrahimus, non poſſunt uſui eſſe contra Reges, qui ut plurimum non curant admonitiones eorum,

à quibus nequeunt in ius citari; melius viſum fuit arbitrari, præſcriptionem ceſſare, quam ſtatuere, occupantem acquirere rem, quam longo
3. uſu detinet. Vasquius quoque (*lib. 2. cap. 51. num. 28*) in ea opinione eſt, cum præſcriptio lege civili ſit introducta, eam locum habere non poſſe inter duos populos liberos, aut Reges, populumve liberum & Regem. Qua de re egregie diſſerit Grotius (*lib. 2. de iure belli & pacis cap. 4. num. 2. & ſeqq.*) & Hugo de Roy, (*in tractatu quem ſcripſit de eo quod iuſtum*
4. *eſt, lib. 3. cap. 2. num. 4.*) Silhon autem (*au Miniſtre d'Eſtat part. 1. livr. 1. diſcours 11. pag. 128.*) repetitioni obſtare putat, non ſolum tractatum vel conventionem, qua repetitioni renunciatum, ſed etiam factum renunciationi contrarium; nec non maximi temporis intervallum, quod loco remisſionis iuris ſui eſſe poſſit, & ſecum trahat conſenſum univerſalem omnium
5. nationum, & populorum, in favorem poſſeſſoris. Vnde infert, Regnum Galliæ bona conſcientia repetere poſſe, Flandriam, Mediolanum, Neapolim & Navarram, cum non ſolum in illa iuſtum habeat titulum, ſed etiam prætenſiones calide omni tempore exercuerit, eæque orbi cognitæ ſint, nec tractatus, vel aliqua intervenerit actio, quæ ius ad rem abſorpſerit.
6. Non vero, niſi perperam, repetiturum (*les pertes des premiers ſucceſſeurs de Charlemaigne, & deterrer ces vieilles querelles, dont à grand peine l'hiſtoire a pu conſerver quelque veſtige, qui fuſt entier, & quelque lumiere, qui ne fuſt point troublée.*) id quod perdiderunt primi ſucceſſores Caroli Magni, & renovaturum antiquas iſtas querelas, cuius vix ullum veſtigium, quod integrum ſit, in hiſtoria reperitur, aut ulla ſupereſt lux, quæ non obnubilata.

7. Vt dicam, quod mihi videtur, conſentiens ſum illis, qui præſcriptionem, ut maxime à iure civili formam peculiarem nacta ſit, indeque eius creatura dicatur, etiam inter gentes, quoad uſum, & effectum, locum obtinere, ut non minus inde, quam acceptilatio, quæ ſine dubio iuris civilis fictio eſt, iuris gentium eſſe (*l. 8. §. fin. ff. de acceptilat.*) dici poſſit. Etenim ratio, quæ civitatem Romanam movit, ad præſcriptionem introducendam, quæ eſt, bonum publicum, ne ſcil. diu, & fere ſemper, incerta aliquarum rerum ſint dominia (*l. 1. ff. de uſucap.*) aut ut aliquis litium finis ſit: (*l. ultim. ff. pro ſuo*) etiam gentes movere debuit, aut debet, in præſcriptionem con-
8. ſentire, ut orbis terrarum, pace & cultura fruatur. Et ſi ponamus, ab omnibus gentibus præſcriptionem nunquam receptam, ſufficiet tamen humanas gentes illa uſas fuiſſe, & uti: (*l. 1. §. 4. ff. de Iuſt. & Iur.*) inhumanas, & vix ratione utentes, non eſt quod curemus. Nec enim hoc illudve iuris gentium propterea non erit, quoniam ab illis, quæ à beſtiis fere non niſi forma diſtant, non obſervatur, modo à ſanioribus, ratione humana & utilitate communi dictante, obſervatum, receptumque fuerit. Ratio enim naturalis

turalis, ius gentium inter omnes homines conſtituit, ideoque ſive gentes
omnes eo utantur, ſive non omnes, ius gentium eſſe non magis deſinit,
quam ius civile tale eſſe deſinit, ſi in civitate non omnes cives ad normam
legum civitatis ſuæ ſe componunt, ut debebant. Quod autem Imperator 9.
(*in §. 1. Inſtitut. de iur. natur. gent. & civil.*) tradit, quod naturalis ratio in-
ter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræque cuſtodiri, vocarique
ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes utantur, non crude, ſed cum grano
ſalis accipiendum eſt; ſcilicet, Imperatorem non loqui de omnibus gentibus,
quotquot orbem incolunt, ſed de omnibus illis, quæ legibus & moribus (iu-
ſtis nempe & à ratione provenientibus) reguntur, (ut initium d. §. docet:)
nam de illis, quæ nullis legibus utuntur, quales fuiſſe Ariſtoteles (*ad Nicom.*
lib. 7. cap. 6.) memorat, & Salluſtius (*in bello Iugurthino*) de Getulis & Libybus,
Africæ vetuſtis populis, refert, quod neque moribus, neque lege, neque
imperio cuiusquam regebantur, & (*in coniuratione Catilinæ*) de Aborigini-
bus, quod genus hominum agreſte, ſine legibus, ſine imperio, liberum atque
ſolutum) Imperator illo loco nequicquam dixit. Quemadmodum neque
credendum eſt, Imperatorem ignoraſſe, dari gentes fatuas, incultas, feras,
malitioſas, & à recta ratione naturali deflectentes. Vnde recte Gratianus, 10.
iuris Canonici compilator, ius gentium dixit eſſe illud, quo omnes fere
gentes utuntur: utuntur, inquam, ratione naturali, & ingenita dictante.
Nam ſi ex uſu ſolo ius gentium metiri voluit Gratianus, merito incurrit
cenſuram Hugonis de Roy (*d. tr. de eo quod iuſtum eſt, lib. 1 tit. 7. num. 2.*) Ius
enim omne, ſive naturale, gentium, vel civile ſit, non ex uſu, niſi fortaſſis 11.
conſuetudinem exceperis, ſed ex conſtitutione iuris denominationem me-
retur. Velim quoque & illud notari, Imperatorem definire ius gentium prim- 12.
ævum, (quod alii ius naturale rationale appellare ſolent,) quod potius
homini, ut homini, quam hominibus, ut gentibus, competit. Nam hoc quod 13.
hominibus, ut gentibus conſideratis, adſcribitur, non immediate à natura
eſt, ſed à ratiocinatione, & utilitate, ortum trahit. Vnde etiam ab eo diſcre-
tæ gentes, & regna condita fuerunt, (*l. 5. ff. de Iuſt. & Iur.*) hoc eſt, cœpe-
runt gentes eſſe, ubi, ex iure naturali, rationali, tantum antea familiæ fuerant:
Et ut clarius me explicem, ius hominum naturalis ratio conſtituit, ius gen- 14.
tium conſtituerunt gentes, uſu & neceſſitatibus exigentibus, (*§ 2. Inſtitut. de*
I. N. G. & C.) Præterea, hæc verba Imperatoris, duplicem admittunt ſen-
ſum: poſſunt enim ita accipi, ut intelligamus, humanas gentes, & unam-
quamque earum, duplici iure uti, nempe partim ſuo proprio, hoc eſt, civili,
partim communi, hoc eſt, gentium. Et hoc ſenſu credendum, nullam eſſe
ex illis gentibus, quæ ſolo iure gentium utatur. Et iterum, poſſunt Imperato-
ris verba accipi, quaſi pars gentium ſolo iure gentium utatur, pars vero, ius
proprium & civile ſibi conſtituerit. Sed prior ſenſus verior eſt: Nec enim

ius ci-

ius civile ſine iure gentium eſſe poteſt, cum illi tantum aliquid addat, vel de-
15. trahat, non autem in totum ab eo recedat (*l. 6. ff d. t.*) Nec gentes, quæ ſi-
bi ius proprium conſtituerunt, eo iure, ubi cum aliis gentibus ipſis res eſt,
uti poſſunt, ſed neceſſe habent communi gentium iure uti. Quamquam
& hoc contingere poſſit, ut reſpectu gentium, non communi, ſed peculia-
ri aliquo gentium iure utendum ſit: quod evenire tunc poteſt, quando
gens cum gente peculiari conventione ſibi proſpexerunt, vel longo uſu de-
clararunt, (ut in lytro, quod in bellis inter Chriſtianos in locum ſervitutis,
quam bello capti olim incurrebant, & hodie apud Turcas, & ſimiles gentes
incurrunt) quo iure inter ſe uti velint; vel ubi aliquot gentes eodem iure ci-
vili ſponte ſua utuntur, ſive in totum, ſive ex parte; nam in quibus conve-
niunt legibus, non video, ſi inter illas quæſtio ſit, cur potius ex communi
gentium iure, quam ex illo, quod ſibi proprium utrimque habent, deciſio
16. peti debeat. Sed ut ad præſcriptionem revertamur, ea non ſolum Romanis
uſitata, verum etiam Græcis, & hodie omnibus Chriſtianis (*Hugo de Roy d. tr.*
17. *de eo quod iuſtum, lib. 3. tit. 2. num. 3.*) Iudæos quoque olim ea uſos nonnul-
lis videtur, quando legunt, (*in libro Iudicum cap. 11. verſ. 26. 27.*) Ammo-
nitas arma moviſſe adverſus Iſraëlitas, ad repetendas veteres ſedes, & pro-
prias olim regiones, Hesbon, Aroër, & alias circa Arnon: Iephten autem,
Iſraëlitarum iudicem, & ducem, contra Ammonitis obieciſſe præſcriptio-
nem longiſſimi temporis, & poſſeſſionem trecentorum annorum. Quæ
18. tamen, meo iudicio, ſuperflua erat, poſtquam, iuſto bello ſemel poſſeſſio-
nem, & dominium ſibi à principio pararant Iſraëlitæ, (*ut ex verſ. 20. & ſeqq.*
videre eſt.) Nam ob negatum transitum, prælio iuſte decertatum (*Grotius*
de iure belli lib. 2. cap. 2. num. 13.) & victores facti, dominium acquiſiverant
terræ hominumque captorum (*§. 17. Inſtitut. de R. D. l. 5. §. ultim. & l. 7.*
in pr. ff. de A. R. D.

19. Cæterum in hac materia examinari etiam meretur, *an quod bello, vel oc-*
cupatione violenta, ab alia gente nobis ablatum, ab illa longiſſimo tempore poſſit
præſcribi? Si ex iure civili Romano, vel etiam Pontificio, deciſio petenda, cla-
ra eſſent omnia: at poſtquam illud alias gentes non obligat, videntur in
utramque partem, affirmativam, & negativam, rationes atque au-
20. toritates non deeſſe. Romani, Volſcorum legatis, cum urbes à Ro-
manis occupatas repeterent, reſponderunt, ſi nobis oppida dediſſetis,
poſtea pœnitentia ducti, nunc ea repeteretis, certe iniuria vobis fieret,
niſi ea reciperetis: ſi vero iure belli iis ſpoliati fuiſtis, cum nullum am-
plius in ea dominium habeatis, iniuriam facitis, qui res alienas ap-
petitis. Nos enim iuſtiſſimas poſſeſſiones ducimus, quas armis victores
quæſiimus, nec legem iſtam nos primi conſtituimus, nec etiam hominum
potius

potius quam Deorum exiſtimamus. Sed cum omnes, tam Græcos, quam Barbaros, hac uti ſciamus, nihil molliter vobis remittemus, nec rebus bello quæſitis cedemus. Magnum enim eſſet vitium, ſi quis virtute, & fortitudine parta per ignaviam & ſtultitiam amitteret. (*Arniſ. de iure maieſt. lib. 3 c. 1. n. 13. p. 348.*) Pertinet etiam huc, quod Galli ad legatos Romanorum, quærentes, quid in Heturia illis rei eſſet, ſe in armis ius ferre, dicunt, & omnia fortium virorum eſſe (*apud Livium lib. 5.*) Eiusdemque opinionis Philippum II. Burgundiæ Ducem fuiſſe, ex Theveto (*és vies des hommes illuſtres livr. 4. chap. 32. p. 111.*) cognoſcimus, quando eum dixiſſe refert, (*que les Royaumes, terres, & Seigneuries, appartenoient a celuy, qui les pouvoit conqueſter.*) Regna, ditiones & dominia ad eum pertinere, qui illa armis poteſt conquirere. Cauſas, ob quas uſucapio, vel præſcriptio, à gentibus approbata, quando reſpicimus, videmus eas etiam eo in caſu robur ſuum exercere, ubi vi occupatio facta, nempe ut litium finis ſit. & pace atque cultura gentes floreant. Niſi enim & hic præſcriptionem admiſerimus, orbis in perpetuo motu erit, bella æterna, ut controverſiæ æternæ, & nulla unquam quies gentium, inimicitiæque immortales inter homines, quos inter natura tamen cognationem quandam (*ut ICtus ait in l. 3. ff. de I. & I.*) atque ita concordiam, conſtituit. Intereſſe publicum hic militat, & ipſius quoque gentis quæ repetitur. Dum enim de populi tutela, cui ea competat, armis disceptatur, pupilli ſumtibus & ſanguine adeo res geritur, ut, quem ſalvum & defenſum uterque tutorum ſe velle profitetur, ipſo opere offendi & peſſumdari videamus. Plane quousque nautæ navis periculo certant, quis eorum eam gubernare debeat, ſalus & ſecuritas navi non eſt. Ab altero latere, non minus ſtare videtur bonum publicum, quies & ratio ipſa gentium. Quid enim erit aliud, vi ablata præſcribi tempore poſſe, quam feneſtram ad aliena rapienda aperire, aliena dominia prædæ exponere, vim præmio afficere, contra naturæ ductum (*l. iure naturæ 206. ff. de R. I.*) permittere, aliquem cum alterius detrimento & iniuria fieri locupletiorem, & clarigationis ius tollere? Aliud vero dicendum, vel inde patére videtur, quod communi gentium conſenſu iuſta cauſa belli ſemper habita fuerit, ſibi ablata repetere. Hinc ſtatuendum, ſemper, & perpetuo, iniuſte nobis ablata, iuſte repeti poſſe, nec ſolius temporis, etiam longiſſimi curſum, repetentibus obſtaculo eſſe poſſe. Solius dico, nam ſi conſenſus noſter acceſſerit, vel verbis vel facto, per directum vel indirectum declaratus, res ex nova cauſa, & apta ad transferendum dominium, noſtra eſſe deſinet, & proinde ceſſabit repetitio.

Sed *ſi per tempus longiſſimum tacuerit illa gens, cui quid ſui ablatum, nec illud, vel verbis, vel facto repetere ſuſtinuerit, an propter haud interruptum temporis curſum, repetitioni locus amplius non dabitur?* Credo hic conſiderari cauſas debere, cur tacuerit: nempe, an metu, qui poteſt cadere in conſtan-

tem gentem, an vi impedita, an negligentia, an quod propter difficultatem recuperandi, rem pro derelicto habuerit. In metu illo rurſus conſiderari debet, an tranſiens, an permanens fuerit: multum enim inter utrumque intereſt, & vix credendum longiſſimo in tempore nullas plane occaſiones adverſus metum ſibi conſulendi, per ſe, vel per alios, interveniſſe. Idem de
27. vi dici debet, quod de metu diximus. Quodſi negligentia cauſa taciturnitatis longiſſimæ fuerit, credo, etiam ex gentium iure, repetitioni locum non eſſe (licet, ſi ius divinum ſpectemus, redditioni locus ſit, ut conſcientiæ conſulatur) tum ut pœna negligentem maneat, tum ut litium terminus ſit, quieti publicæ conſulatur, & bella, in quantum fieri poteſt, ſufflaminentur; habebit hic negligens, quod ſibi imputet, non gentium iuri. Quemadmodum enim illud, rerum dominia primum introducens, diligentibus plura attribuere debuit, quam negligentibus, ita ſi ex diligente negligentem factum deprehendat, facile permittet eum iure ſuo cadere. Denique ſi rem pro derelicto habuerit, ius ſemel extinctum, amplius prætendere nequit. Porro,
28. etiam illud quæri poterat, *quibus medijs ius repetendi integrum conſervare, & quomodo idem exercere debeamus*? Ad integritatem facere dico proteſtationes publicas, tituli & inſignium (der Wappen) continuationem, manifeſta, & interpellationes reiteratas. Vt enim humaniori orbi, non ſolum de iniuſtitia occupantis, vel iniquitate detentatoris, melius conſtet, ſcripta eduntur, quæ perpetui teſtes etiam poſteritati eſſe poſſunt, de iniquitate commiſſa; ubi, ſi hiſtoricis tantum credendum, facile, ut ſeculum eſt & homines ipſi, falſa pro veris, gratia vel pecunia hanc metamorphoſin procurantibus, ſupponi poſſent. Interpellatio quoque, præſertim reiterata, violentum occupatorem admonet, ut famæ aliquando conſulat, & reſtituat ea, quæ iuſte retinere nequit, nec quiete. Repetitio autem ipſa varie intentari poteſt, vel co-
29. ram iudicibus & arbitris, vel, ſi ab ipſo, qui noſtra nobis detinet, directe repetamus ablata. Olim Romanis in uſu erat, fæciales legatos, res repetitum, mittere, quos oratores vocabant (*ut obſervavit Turnebus in Varronem de L.L. f. 282.*) Hodie ea repetitio varie fit, vel viva voce à fæciali, quem heroldum dicimus, vel per legatos alios: qui modus, ut cæteris mitior & honeſtior, etiam à noſtratibus aliquando obſervatus. Fit etiam denique, facto, & armis, quod genus omnium eſt efficaciſſimum, ſed non ſemper ſecurum.

Wider darzu zubringen.

1. Studium Imperii priſtini recuperandi.
2. Quod exercuit Otho IV.
3. Fridericus II.
4. Quo laboravit Maximilianus I.
5.6. Carolus V. & Maximilianus II.
7. Rudolphus II.
8. Verba non ſufficiunt ubi facto opus.
9. Caroli V. reſponſio ad Electores.
10. Eccleſiæ Chriſtianæ damnoſum eſt, Papam tenere poteſtatem politicam & regiones.
11. Quid impediverit Imperatores qui poſt Ca-

poſt Carolum V. dixerunt, quo minus huic artic. capitulationis ſatisfacere potuerint.

12. *Lipothymia Aquilæ.*
13. *Cuius cauſa eſt Germanorum diſcordia.*

SEmper generoſo Imperatori decorum ſtudium Imperii priſtini recuperandi; ita legatus Iuſtiniani ad Theodatum, apud Procopium (*lib. 1. belli Gothici.*) Nunc vero, poſtquam promiſſio Imperatoris, ad recuperandum amiſſa, acceſſit, ſtudium hoc non modo decorum, ſed & neceſſarium eſt. In eo autem ſe exercuerunt, præ cæteris Imp. Otho IV. qui Viterbium, Montem Flaſconem, Vrbevetum, Peruſiam, & totum denique Mathildis patrimonium, in Imperii poteſtatem redegit, (*Trithem c. 22. & Sigon. lib. 16. hiſtor. Ital. Arniſæus de iure maieſt. lib. 3. c. 1. n. 12. p. 341.*) vel quod redactum iam erat, licet Pontifici reſtitutionem promiſiſſet, de iure tamen Imperii edoctus, retinuit. (*Godefrid. Monach. in annal. apud Freher. tom. 1. German. rer. Scriptor. p. 279.*) Fridericus II. qui Sardiniam, quam Romana Eccleſia ſibi vindicarat, Imperio repetiit: cumque à Pontifice admoneretur iuramenti nuper præſtiti, de defendendis rebus Eccleſiæ, reſpondit, prius ſe iuraſſe ad repetendas res Imperii, à quibus cum Sardinia iniuria eſſet abalienata, priori iuramento ſe fortius urgeri, potioresque habere partes Reipub. quippe meliori iure inſtructas, quam cauſam Eccleſiæ. (*Sigon. lib. 18. hiſtor. Ital. Arniſ. d. l. pag. 342.*) Maximilianum I. non ſemel in animo habuiſſe, iura Imperii vindicare, ait Waremundus ab Ehrenberg. (*de Regn. ſubſid. c. 1. n. 22.*) Carolus V. idem ſibi propoſuiſſe, enunciat (*in* R. A. zu Wormbs *anno* 1521. §. vnd als wir/*pag.* 135.) Maximilianus II. de eo deliberandum cenſuit, (R. A. zu Augſpurg *anno* 1566. §. nach obgeſetzten/*pag.* 510.) & facta deliberatione promiſit, Mit allem getrewen våtterlichen Eifer / vnd gefliſſenheit / daran zu ſein / darmit der wolbedachten erſprießlichen Mittel eines/oder mehr/ſo viel immer möglich/ jhren gewünſchten Fürgang erreichen (R. A. zu Speyer *Anno* 1570. §. darauff ſie/ & §. *ſeq. pag.* 617.) Quod & ſe feciſſe memorat, nempe, Er habe bey etlichen benachbarten Potentaten anſuchen / vnd fürnemen laſſen/damit dem H. Reich zu ſeiner ſubiection die jenige Landen/Stått vnd Leut/ſo vergangener Zeit von denſelben mit der That occupirt, widerumb recuperirt, vnd zugeſtelt werden möchten. (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1576. §. wir haben auch / *pag.* 669.) Rudolphus II. occaſionem expectavit (R. A. zu Augſpurg *anno* 1582. § vnd als wir/*p.* 699. Sed docuit temporum ſecuta ſeries, non ſufficere verba, ubi facto opus eſt, non legationes, ubi legiones requiruntur; ac propoſitum in mente recentum, nil quicquam operari. Habuiſſent hic Germani mei ampliſſimum campum, in quo fortitudinis ſuæ iuſtiſſima trophæa erigere, favente fortuna, potuiſſent, niſi tot remoras ſibimet ipſi poſuiſſent, quot numerarunt annos, imo & his plures. De Carolo V. Ventura de Valentiis (*in Parthenio Litigioſo l. 2. c. 3. n. 9.*) annotavit, Electorum literis inſtigatum, ut caput illud antiquum, quod Imperio nomen dedit recuperaret, facerem, reſpondiſſe,

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9.

niſi me religio deterreret. Quaſi vero Imperatori religioni eſſe debeat,religio-
ſa promiſſa exequi,aut religio impediat ſua repetere,vel Pontifex ac religio Ca-
tholica ſubſiſtere non poſſit,niſi iniuſte acquiſita iniuſte retineat.Conſultius,
10. & iterũ conſultius,dico,orbi Chriſtiano foret,ſi Pontifex ad primævum inno-
centiæ ſuæ ſtatum, h. e. ad paupertatem,& curam religionis,remota purpura
& regionis cura,dudum rediiſſet:illa enim magna coniunctio utriusq; poteſta-
tis eccleſiaſticæ & ſecularis,ac per fas & nefas conquiſitæ divitiæ,iſtam Eccle-
ſiam tam fœde depudicarunt, ut Chriſtus inceſtam hanc ſponſam repudiare
11. poſſit optimo maximo iure. Cæteros Imperatores, quotquot Carolum V. or-
dine ſecuti ſunt,partim Turcarum impetus,& rei difficultas, partim ſtudium
quietis,omnes autem inteſtina,ſive bella ſive diſſidia,præpediverunt, avulſa
membra corpori reddere,& promiſſis ſupplementum dare.Tandem,diſſidiis
12. in furorem converſis,ea lipothymia & virium debilitas,victricis illius Aquilæ,
13. ſecuta eſt,ut vix nidum ſuum tueri potuerit.Sed hæc tua ex te eſt perditio, Ger-
mania, nata ex diſcordia,quam ſociam vitæ individuam hactenus habuiſti.

Doch männiglich ꝛc.

Diſplicuit hæc generalitas Nicolao Cuſano,Cardinali,Imp. Sigismundi Conſiliario (*de Concord. Cathol lib.3.cap.30. vide Lehemann. in Chron. Spirenſ. lib.5.cap.95.pag.610.*)

AD ARTICVLVM X.

Eſt appendix prioris articuli,concernens bona Imperii,quæ ad alios illegitimo modo pervenerunt. Vt autem iuſtum eſt, ea ab aliis repeti,ita æquum eſt,ut Imperator ipſe, eiusque familia, ſi quid horum teneat, Imperio reddat. Generaliter enim verum eſt,quod adverſum alium præſtare pupillo ſuo tutor debet,id adverſus ſe quoq; præſtare debet(*l.9.§.3.ff.de adminiſt.& peric.tutor*)

Oder die Unſern.

Poteſt hoc intelligi, vel de illis, qui in poteſtate Imperatoris ſunt. vel de illis,qui ipſum genere atque familia contingunt, hoc eſt, qui nati ex domo Auſtriaca.

Ichtes.

Id Latine ſignificat, aliquid, quod generale eſt,& ſub ſe etiam minima comprehendit.

Nicht verlihen ꝛc.

Excipiuntur res, quæ iuſto titulo poſſidentur. Nec enim Imperator, hoc in paſſu,deterioris conditionis eſſe debet,ſuive,quam quisquam alius.

Were/ oder würde.

Vnum præſens tempus, alterum futurum denotat.Hoc autem maioris cautionis ergo appoſitum, ne cavillationi, vel exceptioni locus daretur. Et poteſt referri, vel ad verbum verlihen/vel ad bekommen.

Innen

Innen hätten.

Sive nunc, ſive in futurum, tunc ſcilicet, quando repetitio fit.

Bey Vnſeren ſchuldigen Pflichten.

Accipiendum hoc eſt, vel de iuramento, quod præſtitit Carolus tunc, quando de feudis Imperii fuit inveſtitus; aut de iuramento alio, poſtquam in Imperatorem electus. Si de huius generis, neſcius ſum, quando illud ipſe corporaliter præſtiterit, niſi tunc, ubi iam ſemel per plenipotentiarios ſuos, ſe ad obſervantiam capitulationis obligaverat, quod (*infra* §. 31.) factum dicitur, tempore quo Capitulatio acceptata, licet poſtea demum id Aquisgrani factum. Ita, quod præſtandum erat, præſtitum dicitur, propter certitudinem ſecuturæ præſtationis.

Geſinnen.

Non ergo tenetur reddenda reddere Imperio, niſi interpellatus ab Electoribus: Quod in gratiam Imperatoris ita ſpecialiter expreſſum; nam de iure civili, tutor ſeipſum interpellare, & à ſe, quod pupillo debet, exigere debet. (*d.l.9.§.4.ff.de adminiſtr.& peric.tutor.*

AD ARTICVLVM XI.

Vermeldter.

Supra, *articulo primo.*

Friedlich vnd Nachbarlich.

Pacem merito cum omnibus colere debet Imperator, non ſolum propter cognationis naturalis vinculum, ſed etiam propter præceptum divinum. Cum autem inter vicinos, maiores occaſiones quotidie emergere poſſint ad rixas, iurgia & bella, quam inter longe diſſitos, maiusque malum, & promtius damnum inde ſequi poſſit, viſum fuit Electoribus, hoc remedio paci publicæ providere, non ignaris, quantum commodi, non tantum ex commerciis vicinorum, ſed & auxiliis, ubi opus fuerit, Imperio accreſcere poſſit.

Anſtoſſenden.

1. *Turca vicinus Imperii.*
2. *Non eſt conſultum eum irritare.*
3. *Eius viribus Imperium ſolum vix poteſt reſiſtere.*
4. *A quibus Imperium petierit auxilium contra Turcam.*
5. *Diſciplina militaris Turcarum noſtra melior.*
6. *De machinis bellicis Turcarum.*

VIcinos habet Imperium, non ſolum Chriſtianos Reges, & Principes, ſed 1.
etiam Turcam, (R. A. zu Augſpurg anno 1582. §. demnach/ p. 696. R. A.
zu Regenſpurg anno 1603. 2. §. wann nun/ p. 777.) quem cum nervis rerum a- 2.
gendarum, milite atque pecunia, inſtructiſſimum ſciamus, è re Imperii vel ma-
xime eſt, non irritari: præſertim, cum eius viribus Imperium ſolum vix reſi- 3.
ſtere poſſit. (R. A. zu Nürnberg anno 1524. §. weiter/ p. 162. R. A. zu Regens-
burg anno 1527. §. nach dem auch/ p. 177. R. A. zu Speier anno 1529. §. weiter

 haben

haben wir/*p.*186. R. A. zu Augſpurg anno 1559. §. vnd wiewol/*p.*520.) Unde,
4. flagrante cum Turcis bello, ſæpius in comitiis placuit, in auxilium vocare Papam, Italiam, Galliam, Hungariam, Angliam, Bohemiam, Portugalliam, Poloniam, Daniam, Scotiam, aliosque Chriſtianos Principes (R. A. zu Augſpurg anno 1530. §. darauff haben wir / *p.* 205. R. A. zu Speier anno 1542. §. dieweil aber/*p.*277. R. A. zu Regenſpurg anno 1557. §. damit auch/*p.*504. & Reſpublicas, ac inter illas ſpeciatim Helveticas, ac civitates Hanſeaticas, (R. A. zu Regenſpurg anno 1567. §. auff daß dann / *pag.* 587.) Sed vocare facilius fuit, quam impetrare. Non enim omnes in auxilium veniſſe, notiſſimum eſt. (*d.* §.
5. auff daß dann/& § ſo dann auch/*d.* R. A. *p.*583.) Cæterum, non ſolum, ut modo dictum, viribus Turca formidabilis, ſed etiam diſciplina militari nos longe ſuperat, teſte Pontaymery (*de la parfaicte vaillance chap.6.p.141.& en l'image du grand capitaine chap.10. p. 236.*) quando ait, (*la diſcipline militaire s'eſt du tout transportée aux armées Turquesques, ayant quitté les Princes Chreſtiens, de qui les armées reſſemblent pluſtoſt ce iour d'huy des troupes de baſteleurs, & charlatans d'Italie, que des aſſemblées de gens de bien.*) diſciplina militaris tota tranſiit ad exercitus Turcicos, & dereliquit Principes Chriſtianos; quorum exercitus hodie potius videntur, eſſe greges circulatorum Italiæ, quam virorum bono-
6. rum. Machinis præterea bellicis, præcipue bombardis maioribus, ita inſtructus eſt Turca, ut Chriſtianis hac in parte longe ſit ſuperior. Michel Baudier, qui *inventarium* ſcripſit *hiſtoriæ generalis Turcarum*, meminit (*lib. 6. chap. 3. p.*102.) alicuius, quæ per ſpacium magnæ dimidiæ leucæ miſerit globum, cuius pondus D CCC. LXXV. librarum erat.

Fehde.

De orthographia vocis tenendum eſt, in Imperii conſtitutionibus aliquando legi Bähd / Reformation Kaiſer Friederichs des Dritten zu Franckfurt anno 1442. auffgericht/*tit.* wer in offenen Bähden gefreit ſein ſoll / *p.* 77. der Königliche Landfried zu Wormbs/anno 1495. *tit.* auffhebung aller Bähd/ *pag.* 24. handhabung des Friedens zu Wormbs anno 1495. auffgericht / *tit.* Auffhebung aller Bähden/*pag.* 125. Peinliche Halßgerichtsordnung *Caroli V. art.*129.) aliquando Fehde/ ut hodie ſolet; quod magis quadrat ad antiquum Feed / de quo Hottomannus (*de verbis feudalibus ſub Feida*; ubi docet, hoc nomine, modo bellum, modo capitales inimicitias ſignificari.

In/ oder auſſerhalb des Reichs.

Imperator non debet bellum movere, ſive in Imperio, ſive extra illud, nomine Imperii, niſi hoc fiat cum conſenſu Statuum, aut ad minimum, ſex Electorum Imperii. Periculum enim, quod bellum ſecum trahit, ut & contributio, quam requirit, pari paſſu ambulant, ſive illud in Imperio ipſo, ſive extra illud gerendum ſit.

Von deſſelben wegen.

Imperator bellum movet, vel nomine Imperii, hoc eſt, tanquam Imperator; vel nomine ſuo, ut Caroli, Ferdinandi &c. & terrarum ſuarum, ut nomine Hiſpaniæ, Auſtriæ &c. Bellum quod ſuſcipit nomine Imperii, legitimum non eſt, niſi in id conſentiant Status, vel Electores, nomine Imperii. Alio autem nomine, & reſpectu ſuſceptum, horum conſenſum non requirit. Vnde evenire poteſt, ut Imperator, hoc reſpectu illius hoſtis ſit, cuius amici ſunt, & manent Imperii Status: Quod factum, ubi Carolus V. bellum aliquando in Franciſcum I. Regem Galliæ, geſſit. Hoc caſu, Status ad bellum nequicquam contribuere obligati. Ita, cum Imper Maximilianus I. in belli uſum contra Venetos, aliquando peteret pecuniam à Principibus & Civitatibus Imperii, reſponſum tulit; cum bellum hoc non gereret Imperii, ſed ſuo nomine, Status toties exhauſtos, nihil mittere poſſe. (*Mutius Chronic. German, lib.29. pag. 314.*

Einig frembd Kriegsvolck ins Reich führen.

Cur Carolo noſtro, ſine conſenſu Statuum, aut Electorum Imperii, externum militem in Imperium adducere inhibitum fuerit, diſcimus ex oratione Moguntini (*apud Sleidanum lib.1. de Statu relig. & reipub. p.m.17. & Sabinum hiſt. de elect. & coronat. Caroli V. quæ extat in polit. Imperial. Goldaſti part.1. tract. 7. p.129.*) ſcilicet, libertatis magnum periculum huic articulo cauſam dediſſe. Politici quoque, qui generalia tradunt, extraneum militem advocare diſſuadent, cum ſegnius militet, & pretio addictus, potius de præda, quam de victoria & fine belli cogitet: nec ut civis amore reipublicæ, & honoris cauſa pugnet. ſed velnti perfunctorie, & dicis gratia (*Petr. Gregor. Tholoſ. de Repub. lib.11. c.3. n.6.*) Quod ſi vero Mauritio Electori Saxoniæ credimus, Carolus hac in re promiſſis non ſatisfecit. (*Sleidan. lib.24. Comment. p m.423. inf. a. & b. in pr.*).

Ohne vorwiſſen/raht vnd bewilligung.

Non ſufficit hæc fieri ſcientibus Statibus, ſed neceſſe eſt, ut illorum conſilio & conſultationi ſubiiciantur, ut perpendant, an è re Imperii ſit, quod Imperator ſuſcipiendum putat. His præcedentibus, ſequitur conſenſus vel diſſenſus.

Der Reichs-Stände.

1. *De bello olim in comitiis deliberatum.*
2. *Exemplum Henrici II.*
3. *Henrici V.*
4. 5. *Friderici I.*
6. *Exemplum aliud.*
7. *Philippi.*
8. *Othonis IV.*
9. *Ludovici Bavari.*
10. 11. *Maximiliani I.*
12. 13. *Caroli V.*
14. *Maximiliani II.*
15. *Milites conſcribuntur nomine Imperatoris & Statuum Imperii.*
16. *Milites ſunt in ſervitio Imperatoris & Imperii.*
17. *Totum corpus vocatur,* des Reichs Volck / des Reichs Armee/vnd Kriegsheer.

Impera-

18. Imperator aliquando rogatur à Statibus, ut ſit Dux exercitus.
19. Status aliquando committunt Imperatori electionem Ducis exercitus.
20. Dux exercitus iuramento obligatur Imperatori & Imperio.
21. Duci aliquando adiunguntur Conſiliarii, nomine Imperii, vel Statuum.
22. Vt & officiarii alii.
23 Totus exercitus iurat Imperio.
24. Imperator & Status Imperii exercitui præſcribunt normam diſciplinæ.
25. Imperator & Status militibus conſtituunt ſtipendia.
26. Exercitus Imperii non debet alio mitti citra conſenſum Statuum.
27. Hoſpitationes militum fieri debent Comitiali ſuffragio.
28. Bellum geritur nomine Imperatoris & Imperii.
29. Aliud tamen placuit Statibus tempore belli Magdeburgenſis.
30. Statuum conſenſus requiritur ad extructionem novorum munimentorum publicorum.
31. Conſtitutio iudicii militaris fit nomine Imperatoris & Imperii.
32 Bello acquiſita accreſcunt Imperio.
33. Rationes accepti & expenſi in bello redduntur Imperatori & Statibus.
34. Directio belli Imperatori ita competit, ut ei a Statibus conceſſa.
35 Imperator aliquando pro hac conceſſione Statibus agit gratias.
36. In ſtabilienda pace concurrunt Status cum Imperatore.

1. HOc non ſolum leges Imperii requirunt, ſed etiam praxis ipſa confirmat. Comitiale examen olim requiſitum diſcimus, handhabung des Friedens zu Wormbs anno 1495. auffgericht / (*tit.* die Königl. Mai. *p.27.*) & Statuum conſenſum (*vide* die handlunge des Friedens auff dem Reichstag zu Wormbs
2. anno 1509. *apud Goldaſtum* in Reichshandlungen *p.85.*) Henricus II. Imper. conſenſu omnium Imperii Statuũ, contractis copiis Vngariam petiit. (*Mutius*
3. *lib.14. Chron. Germ. apud Piſt. tom.2.p.114.*) Henricus V. Ducem Lotharingiæ in frequenti Principum conventu condemnat maieſtatis reum, hoſtemque reipublicæ pronuncians, decernitur communi omnium conſenſu contra
4. eum bellum. (*Mutius lib.16.p.128.*) Fridericus Imp. in literis ad Othonem Friſingenſem Epiſcopum, patruum ſuum, quibus expeditionem contra Mediolanenſes indixit, anno M.C.LVI. Ex iudicio, inquit, Principum, expeditionem contra Mediolanum, à proxima Pentecoſte ad annum iuratam, tibi indicimus, quam intime rogantes, & præcipientes, quatenus ad eam nobiscum peragendam, à vigilia Pentecoſtes ad annum, Vlmæ nobis indubitanter occurras, certus quod nec te, nec aliquem Principum noſtrorum, montem Apenninum transire cogemus. (*Otho Friſing. lib. 2. de geſt. Frid. I. Imp. c.30. apud Vrſtiſiũ*
5. *tom.1.p.472.*) Idem Fridericus, anno M.C.LXXII. in media quadrageſima, apud Wormatiam curiam celebrem habuit, ubi conqueſtus de Italicis, & illis qui favebant partibus Rulandi, quod coronam Romani Imperii Græco imponere vellent, iudicio cunctorum Principum expeditonem in Italiam iterum indixit (*Godefrid. Monachus in annal. apud Freher. tom.1. Germ. rer. Script. p. 243.*)
6. Anno M.C.LXXIX. expeditio in Saxoniam ab Imperatore, & Principibus indi-
7. citur. (*d. Autor p.247.*) Philippus Imp. Spiram convocavit Principes Germaniæ,

ubi de-

ubi decretum bellum contra Colonienſes, omnium Principum, qui illic ad-
fuerunt, concordi ſententia. (*Mutius d. Chron. lib. 19. p. 170.*) Otho IV. an- 8.
no M CC XII. convocat Principes Germaniæ Norimbergam, ubi decernitur
bellum contra Hermannum Thuringiæ Comitem. (*Idem dict. lib. 19. pag. 175.*)
Ludovicus Bavarus Imp. communi Principum conſenſu, & ſententia, ſtatuit 9.
tempus profectionis in Italiam. (*Idem lib. 24. Chron. pag. 228.*) Maximilianus
Imp. convocat Imperii Status, & ſuſcipitur bellum, uno conſenſu omnium, 10.
adverſus Palatinum, & Rupertum. (*Idem lib. 30. Chron. German. pag. 312.*)
Idem Maximilianus, ubi Galli, & Venetorum conatus intellexit, Principum 11.
Germaniæ conſenſu decrevit bellum ſuſcipiendum contra Venetos. (*d. lib. 30.*
p. 313.) Sub imperio Caroli V. communi Statuum conſenſu bellum in Regem 12.
Galliæ decernitur (R. A. zu Speier *anno* 1544. §. ſo achten wir / *p.* 293.) idem
factum contra civitatem Magdeburgenſem (R. A. zu Augſpurg *anno* 1551. 13.
§. ſo haben wir uns / *p* 381) Sub Maximiliani II. imperio contra Iohann. Frideri- 14.
cum Ducem Saxoniæ, expeditio Gothana ſuſcepta (R. A. zu Regenſpurg *anno*
1567. §. ſo hetten wir / *p.* 588.) ac ita impoſterum quoque bellum non aliter
decernendum eſſe, quam prævio comitiali liberoque omnium Imperii Sta-
tum ſuffragio & conſenſu, ſancitum legimus (*artic.* 8. §. *gaudeant.*) Inſtrum.
pacis Cæſareoſuecicæ. Sed ut diſtinctim agamus de ſingulis belli actibus, te-
nendum eſt, (1.) Conſcribi milites nomine Imperatoris, & Statuum, 15.
(R. A. zu Nürnberg *anno* 1522. §. und ſollen / *p.* 150.) vel quod idem eſt, no-
mine Imperatoris & Imperii (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1598. §. und dem-
nach / *p.* 738.) (2.) Milites eſſe in ſervitio Imperatoris, & Imperii (Fuß- 16.
knechts Beſtallung zu Speier *anno* 1570. auffgericht. *artic.* 72. *inter* R. A.
p. 645.) & totum corpus appellari, des Reichs Volck (Ordnung deß Regi- 17.
ments *anno* 1500. zu Augſpurg auffgericht / *tit.* vo dem Reich / *p.* 42.) die Reichs-
armee / der Röm. Kaiſerl. Mai. und des H. Röm. Reichs Kriegsheer (Pra-
gerfrieden *anno* 1635. auffgericht. §. zu deſſen allen würcklichen / R. A. zu Re-
genſpurg *anno* 1641. §. bey dem andern puncten. (3.) Imperatorem ali- 18.
quando à Statibus rogari, ut belli dux ſit (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1557. §. als
dann ferners / *p.* 502.) (4.) Quod ſi ille, vel præpediatur, aut aliud videatur 19.
è re Imperii eſſe, Status Imperii, ut plurimum, Imperatori committere, ut ipſe
eligat ac denominet Germanum, qui ducere debeat exercitum (R. A. zu Re-
genſpurg *anno* 1541. §. und dieweil uns / *p.* 257. R. A. zu Speier *anno* 1542. §. als
nun aber / *p.* 266. R. A. zu Augſpurg *anno* 1566. §. nach dem ferner / *p.* 562. R. A.
zu Regenſpurg *A.* 1567. §. ſo halten / *p.* 588.) Vt plurimum, dixi, nam & aliud ali-
quando obſervatum (docet R. A. zu Augſpurg *A.* 1500. *tit.* des Reichs Haupt-
man betreffend / *p.* 61. (5.) Ducem exercitus iuramento obligari Imperatori, 20.
& Imperio, ſeu Statibus. (R. A. zu Augſpurg *anno* 1500. *tit.* deß Hauptmanns
Eid / *p.* 62. R. A. zu Regenſpurg *A.* 1541. §. und dieweil uns / *p.* 257. R. A. zu Augs-

21. purg A. 1530. §. denſelbigen Hauptmañ/ *p.* 207.) (6.) Duci adiungi, Impe-
rii vel Statuum nomine, conſiliarios, (*d.* R. A. zu Augſpurg *A.* 1500. *p.* 62. *A.* 1530.
d. §. denſelbigen/ *d. p.* 207. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1541. §. demſelben Obriſten/
p. 257. R. A. zu Speier *anno* 1542. §. und dieſen Obriſten/ *p.* 266. R. A. zu Re-
genſpurg *de anno* 1557. § ſo ſeind/ *p.* 503. R. A. zu Augſpurg *anno* 1566. §. als
dann auch/ *p.* 562.) qui & ipſi Imperio iuramentum præſtant (*d.* R. A. *de an-*
22. *no* 1530. §. denſelben/ *p.* 207.) (7.) Addi etiam quandoque alios, ut com-
miſſarium luſtrationis, recenſitionis, & recognitionis, (qui dicitur Reichs-
muſter-Commiſſarius,) ærarii præfectum, (qui appellatur Reichs-Pfenning-
meiſter/ vel Zahlmeiſter &c.) illis à Statibus & Imperatore inſtructiones præ-
ſcribi, quas obſervare debeant, eosdemque Imperatori & Imperio iuramen-
to obligari (R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1598. §. dabey dann auch/ *pag.* 739.
23. (8.) Reliquos quoque belli munia obeuntes, & totum exercitum, ſeu mi-
lites omnes iuramentum præſtare Imperio, (R. A. zu Augſpurg *anno* 15[illegible] *tit.*
von der Soldner Eid/ *tit.* der Unterhauptleuth Eid/ *p.* 62. R. A. zu Augs-
purg *anno* 1530. §. denſelben Obriſten/ *p.* 207.) hoc eſt, Imperatori, Regi Ro-
manorum, (ſi talis quoque exiſtat) & Statibus: (R. A. zu Speier *anno* 1542.
§. und ſo alles Kriegsvolck/ *p.* 268. Fußknechts Beſtallung *artic.* 1. *inter* R. A.
p. 640.) & eos, qui tempore, quo iuramentum præſtabatur, non adfuerint,
nihilominus ea obſervare debere, in quæ reliqui iurarunt. (*d.* Fußknechts
24. Beſtallung *artic.* 72, *p.* 645.) (9.) Leges & articulos militares, quod di-
ſciplinam & alia attinet, ab Imperatore & Statibus exercitui præſcribi (R. A.
zu Augſpurg *anno* 1555. §. derwegen wir dann auch/ *p.* 408. R. A. zu Speier *an-*
no 1570. §. damit dann auch/ *p.* 607. *p.* 627 *p.* 638. *artic.* 4. R. A. zu Regens-
25. purg *anno* 1576. §. weiters als wir/ *p* 662.) (10.) Stipendium ab Imperatore
& Statibus, tam officiariis, quam gregariis militibus, conſtitui (R. A. zu
Wormbs *A.* 1521. §. item haben wir uns mit jhnen/ *pag.* 135. R. A. zu Regenſpurg
anno 1557. §. und haben wir/ *p.* 503. R. A. zu Augſpurg *anno* 1566. §. und haben
wir/ *p.* 562. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1598. §. darbey dann auch *p.* 739.) ali-
quando etiam hoc fieri à ſolis Statibus: (R. A. zu Augſpurg *anno* 1530. §. fer-
ner haben ſich/ *p.* 2[illegible]6 R. A. zu Speier *anno* 1544. § und wiewol *p.* 293.) de ſti-
pendiis moderandis ab Imperatore & Statibus conſultari (R. A. zu Regens-
purg *anno* 1598. §. ob wir wol/ *p.* 741. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1613. §. wir
26. wollen jedoch/ *p.* 798) (11.) Exercitum pro defenſione Imperii conſcri-
ptum, extra illud deduci non debere, niſi prævio conſenſu Statuum, ad mini-
27. mum ſex Electorum (*Capitul. Ferdin. III. artic.* 12.) (12.) Hoſpitatio-
nes militum, die Einquartierung/ fieri debere comitiali, liberoque omnium
Imperii Statuum ſuffragio, & conſenſu (*vide dictum inſtrumentum pacis, fa-
ctæ inter Imperium, & Coronam Sueciæ, Oſnabrugis anno* 1648. *d. artic.* 8. §. *gau-*
28. *deant.*) (13.) Bellum geri, nomine Imperatoris & Imperii, regulariter,
niſi

niſi Statibus aliud viſum fuerit. Ex relatione deputatorum ad negotium Magdeburgenſe, quam inter acta Imperii anni M. D. L. reperire datur, diſcimus, in quæſtione, cuius nomine bellum contra Magdeburgenſes gerendum, diverſa placuiſſe deputatis. Electoralibus viſum, es ſolte der Krieg / umb mehrer anſehens willen in der Kaiſerl. Mateſt. und deß Reichs namen ſamtlich geführt werden. Dargegen hat der Fürſtliche Außſchuß gewollt/dieſer 29.
Krieg ſolte allein in der Kaiſerl. Mat. Namen geſchehen/doch mit des Reichs hülffe / damit ſich das Reich keinen anhang machte. Ego autem non video, quomodo is, cuius ope & conſilio bellum geritur, etiam ſi non eius, ſed illius, quem ſibi pro capite elegit, nomine bellum geratur, belli periculum, & adverſæ partis vindictam effugere poſſit, hoc ſolo prætextu, ſuo nomine bellum non geri. (14.) Nova munimenta intra Statuum ditiones extrui nomi- 30.
ne publico, veteraque firmari non poſſe, niſi de comitiali liberoque omnium Imperii Statuum ſuffragio, & conſenſu (*dict. artic.* 8. § *gaudeant.*)
(15.) Iudicium militare banno muniri nomine Imperatoris, & Imperii (Reu- 31.
terbeſtallung *anno* 1570. zu Speier auffgericht *p.* 639. *artic.* 10.) (16.) Bello 32.
acquiſita Imperio accreſcere (Ordnung des Regiments zu Augſpurg *anno* 1500. *tit.* wo dem Reich Glück und Sieg zuſtünde / *p.* 42.) niſi aliter inter Imperatorem, & Status convenerit, (R. A. zu Speier *anno* 1542. §. wir haben uns
auch/ *p.* 267.) (17.) Rationes, tum accepti, quam expenſi, reddendas, & 33.
exhibendas eſſe Imperii Statibus, (*d.* Ordnung des Regiments zu Augſpurg *anno* 1500. *tit. antepen. p.* 42. R. A. zu Nürnberg *anno* 1522. §. und ſoll demnach/ *p.* 151. R. A. zu Nürnberg *anno* 1524. §. dieweil auch/ *p.* 162. R. A. zu Speier *anno* 1526. §. weiter / *p.* 168. R. A. zu Speier *anno* 1529. §. und damit/ *p.* 185. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1541. §. und damit/ *p.* 257. R. A. zu Speier *anno* 1542. §. und ſolche/ *p.* 287.) & Imperatoris deputatis (R. A. zu Erffurt *anno* 1567. *in pr.* & §. nach dem/ & § *ſeq. p.* 595. §. So ſeindt hierauff/ *p.* 601.) prius, & poſtea Electoribus, vel Imperatori, (ut legimus in duplica Electorum ad Imp. Ferdinandum II. anno M. DC. XXX. die XXIX. Iulii Ratiſponæ, in comitiis Electoralibus, ibi: Kaiſerl Mai. ſolle deß kläglichen verlauffs wegen inquiſitiones in den Craiſſen anſtellen/auch vernemen laſſen/ was der Empfang biß anhero geweſen / und wo derſelbe hin verwandt gebührende Rechnung thun laſſen/auch mit dem Churfürſtl. Collegio (als welches im Reich erhobenen groſſen gelts wegen/und wie daſſelbe angelegt/ nicht unbillig Mitwiſſenſchaft haben ſoll) daraus communiciren.) (18.) Directionem belli, Imperatori, non niſi 34.
Statibus hanc ei concedétibus, competere, nec ipſum eam ultra conceſſionis terminos extendere poſſe (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1567. §. in gleicher geſtalt/ *p.* 587. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1598. §. und demnach/ *p.* 738. & § ſo haben ſie/ *p.* 741. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1603. §. und demnach/ *p.* 778. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1613. §. und demnach/ *p.* 797. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1641. §. und

35. ſo viel erſtlich die Einquartierung betrifft) pro conceſſione autem aliquando Imperatorem Statibus gratias egiſſe (R. A. zu Augſpurg *anno* 1566. §. nach dem ferner/ *p.* 562 R. A. zu Regenſpurg *anno* 1594 §. vnd wiewol wir / *p.* 712.)

36. (19.) In ſtabilienda pace cum Imperatore concurrere Status Imperii, conſilio & opera: (R. A. zu Trier vnd Cölln *anno* 1512. §. Item ob vns / *p.* 92.) & ſi inter ipſos pax ſancienda, hoc potius ab univerſis in conventu, quam à delegatis aliquot ſeparatim, fieri debere. (*Sleidan. lib.* 24. *commentar. f. m.* 437.) quod in R. A. zu Regenſpurg *anno* 1641. §. wir haben vns auch / neſcio qua Statuum connivenția, ſi non limitatum, attamen verbis non ſatis clare expreſſum fuiſſe deprehendimus. Inſtrumentum autem pacis Cæſareo Suecicæ (*d. artic.* 8. §. *gaudeant*,) diſerte ſtatuit, pacem non aliter faciendam, quam Comitiali, liberoque omnium Imperii Statuum ſuffragio, & conſenſu.

Zum Wenigſten.

1. *Quo caſu Electorum conſenſus ad ſuſcipiendum bellum ſufficiat.*
2. *Securius tamen, & decentius eſt, Statuum conſenſum requirere.*
3. 4. *Idq; ita fieri debere, ipſis Electoribus videtur.*
5. *Idem urgent Duces Brunovicenſes.*
6. *Et reperitur cautum in Inſtrumento pacis Cæſareo-ſuecico.*

1. SI Statuum conſenſu bellum non ſuſcipiat Imperator, ad minimum illud cum conſenſu Electorum ſuſcipere debet, quod ad caſum extraordinarium referendum duco. Securius autem & decentius eſſe arbitror, ſi ad nor-
2. mam antiquitus recepti moris ſe componat Imperator, atque perpendat, ex belli alea ruinam Imperii ſequi poſſe, bellum communibus omnium Statuum expenſis gerendum, ac quod omnes tangit, ab omnibus, in Republica libera, debere approbari, niſi omnes paucis eam curam commendaverint.
3. Ita etiam Electoribus aliquando viſum fuiſſe, poſt receſſum Imperii, Ratisponenſium Comitiorum anno M D XCVIII. habitorum, §. als aber darzwiſchen evidentiſſime patet, ex reſponſo Electorum ad propoſitionem Imperatoris, in conventu Collegiali Ratisponæ, anno M DC XXX. die XIX. Iulii, cuius huc pertinentia, ſequenti ſenſu declarantur: Auff den Punct der Kaiſ. propoſition, was vor ein Mittel gegen die Niederländiſche Staden an die hand zu nemmen / inſonderheit wie denſelben mit Kriegsmacht zu begegnen ſein möchte / darüber wuſten ſie ſich / als in einer das gantze Röm. Reich / vnd alle deſſen Stände berührender ſachen/welche von vorigen Röm. Kaiſern auch iederzeit auff allgemeinen Reichsverſamlungen proponirt, vnd tractirt worden / für ſich abſonderlich / vnd vngehört jhrer Mitſtände / nichts beſtändiges zu erclären. Dann dieweil hierzu aller Stånd Hülff vnd Beyſtand von nöhten / ſo müſten dieſelbe auch billich darüber gehört werden. Idem clariſſimis verbis reiteratum fuit, à legatis Electorum, anno M DC XL. Norimbergæ
4. congregatis, quando legatis Imperatoris reſponderunt, ſie könten nicht ſehen

wie

wie das jenige / was Ihre Kaiſ. Mai. durch dero Abgeſandten / der Krieges Mittel halben proponiren, vnd ſuchen laſſen / mit rechtem beſtandt zu berahtſchlagen / vnd wann ſchon was bedacht vnd beſchloſſen werden möchte / hernacher zu einigem effect zu bringen ſein würde / da das Churfürſtl. Collegium für ſich ſolch Werck allein / ohn zuziehung anderer Stände / vornemmen / vnd darüber was entſchlieſſen wolte. Hoc allegant Duces Brunovicenſes, in 5.
literis reſponſoriis ad Electorem Saxonem die VIII. Maii, anno M. DC. XLI. (*in theatro Europæo tom.* 4. *p.* 440.) poſtquam inter ipſorum legatum & legatos Electoris Saxoniæ antea diſputatum fuerat, an verba capitulationis Ferdinandi III. artic. XI. zum wenigſten &c. noviter, aut recte addita; & diſerte affirmant, das aller Ständen vnd Vnterthanen Wol vnd Wehe nach ſich führende ius pacis & belli, gehöre / vermög der Reichs Abſchiede / vnd Königl. Wahl-capitulation, ohnſtrittig für die geſamte Reichsſtände. Idem quoque
poſtea cautum fuit dicta pacificatione Osnabrugis facta anno M DC XLVIII. 6.
inter Imperium, & Regnum Sueciæ, (*artic.* 8. §. *gaudeant*) nempe, ne bella decernantur, niſi de comitiali, liberoque omnium Imperii Statuum, ſuffragio & conſenſu, ut modo audivimus.

Der ſechs Churfürſten.

Septimus, Bohemus nempe, hic exulat, propter rationem quam ſuperius adduxi.

Wo wir aber von des Reichs wegen.

Bellum, aut offenſivum eſt, aut defenſivum: ad offenſivum ſat temporis nobis eſt, conſultare, quomodo, & quibus auxiliis illud ſuſcipiendum ſit. Defenſivum aliquando ex improviſo gerendum, ubi neceſſitas haud raro nobis imponit ſequi, non quæ volumus, ſed quæ poſſumus. Porro, hoc in defenſionis caſu, ubi libertatem & vitam quoquo modo tueri licet, Imperatori conceſſum eſt, ſine ulteriori & novo Electorum, vel Statuum Imperii conſenſu, auxilio etiam extranei militis uti. Hic tamen caute agundum, & ſecundum regulas à Politicis præſcriptas, ne auxilium vertatur in deſtructionem: cuius cauſa etiam Imperator, ab Electoribus, ſi aliquando opus, admoneri, & numerus extranei militis limitari poterit.

Aller Hülff.

1. *An in bello infidelium auxilio uti liceat?*
2. *Monlucii opinio.*
3. *Aliæ rationes.*
4. *Quid milites hodie agundum?*
5. *Milites ſunt paſcua dæmonum.*
6. *Albanus ſtans in acie non cœlum ſpectavit, ſed terram.*
7. *Quod etiam militibus ſolemne eſt.*
8. *Vetus teſtamentum permittit uti infidelium auxilio.*
9. *Duplex quæſtionis membrum.*
10. 12. 13. *Quid de locis ſacræ Scripturæ dicendum?*
11. *Quando Chriſtiani infidelium auxilio uti poſſint?*

 14. Nempe

14. *Nempe in extrema neceſſitate.*
15. *Maccabeorum exemplum.*
16. 17. 18 19. *Quomodo infidelium auxilio utendum.*
20. 21. *Qui ex Imperatoribus infidelium auxilio uſi ſint?*
22. *Qui ex Pontificibus uſi, vel uti voluerint?*
23. *Boceri diſtinctio.*
24. *Quæ non ſatis exacta.*
25. *Ratio Reinkingii ceſſat in Turca.*
26. *Turca iurat per Deum creatorem cæli & terræ.*
27. *Formula iuramenti Turcici.*
28. *Alia eiusdem formula.*
29. *Adhuc alia.*
30. *Oratio Turcarum ad Deum.*
31. *Quid dicendum de milite, qui Chriſtianus quidem eſt, ſed in nonnullis articulis nobiſcum non conſentit?*
32. *Ioh. tunes, Elector Saxoniæ, noluit in fœdus recipere Helvetios, Calvinianos.*
33. *Qui militiæ Duces, videantur magis rem marſupii, quam religionis curam habere?*

1. AN etiam infidelium, atque ita Turcarum quoque? Si à Monlucio deciſio quæſtionis petenda, affirmative reſpondendum. Ille enim (*ut ſupra quoque ad proœm. verb.* durch die Wahl / *n.* 88. *expoſui*, *livr.* 1. *de ſes com-*
2. *mentaires p.* 96.) ita iudicat, (*contre ſon ennemi on peut de tout bois faire fleches*) contra hoſtem ex quolibet ligno ſagittas facere licet: & paulo poſt; (*quant à moy, ſi ie pouvois appeller tous les eſprits des enfers, pour rompre la teſte à mon ennemy, qui me veut rompre la mienne, ie le ferois de bon cœur.*) me quod concernit, ſi omnes inferni diabolos, in necem hoſtis, meam procurantis, advocare poſſem,
3. lubenti equidem animo id facerem. Videtur ab ipſa natura hoc nobis conſilium dari, ut vitam, & ſalutem noſtram quorumcunque auxilio defendamus, citra reſpectum, bellua ſit, qua utimur, an homo; probus, an improbus; Dei cultor, an idolorum, an neutrius. Quid enim hæc ad nos, dum de ſalute noſtra, non de aliena ſolliciti ſumus? cane contra lupum, ut ovile defendamus, utimur, & utimur eodem in latronem nobis vim inferentem. Vtimur aliquando veneno, ut expellamus quod ſanitati noſtræ inſidias ſtruit. Divinum quoque Numen, tam angelis, quam diabolis utitur in hoſtes ſuos Gentium quidem ius religionem erga Deum introduxit, (*l.* 2. *ff. de I. & I.*) ſed eam non diſtinxit in certa, & ab omnibus recepta capita. Idem ius introduxit etiam bella, ſed in milite legendo, vel alendo, ſolas corporis, & ingenii vires, reſpexit, non conſcientiam militis: quod etiam hodie inter Chriſtianos ubiq;
4. fere in uſu eſt. Non enim miles propterea legitur, ut ſacris præſit, & Eccleſiæ munia tractet, ut Deum rite colat, ut Chriſtianam caritatem exerceat, eleemoſynisve clarus fiat, ſed ut ferrum tractet, ut illos, qui ad imaginem Dei facti ſunt, deformet, eos qui ſanguine filii Dei mundati ſunt, fœdo inquinet cruore, vita & bonis exuat, & quantum in ipſo eſſe poteſt, perpetuam carnificinam exerceat. Quamquam vero, ubi lectus, & in numeros relatus fuit, articulis nonnullis eius licentia frænari videatur, & de Dei cultu quoque nonnulla ei præſcribantur, illud tamen, ut hodie mores ſunt, ducis tantum cauſa fieri dixeris; adeo nempe vita & actiones militum ab honeſtate, & à Chriſti lege diffe-

lege diffetunt, ut cœlum ab inferno, ut homo à diabolo. Inde fit, ut facilem fidem adhibeamus Ludovico XII. Regi Galliæ; plebem & ruſticos eſſe 5.
militum paſcua, milites eſſe paſcua dæmonum (*Arnoldus Ferronus de reb. geſtis Gallor. lib. 4. p. 95.*) Marti hoſtias offerre, & ſimul Chriſtum adorare, perquam eſt difficile. De Duce Albano annotatum legi, interrogatum, an 6.
tempore prælii, quo Electorem Saxonem vicerat, vidiſſet ſolem miraculoſe mutatum, reſpondiſſe, non vidiſſe, illo enim tempore terram adſpexiſſe, non cœlum. (*Le Mercure François tom. 12. p. 683.*) Certe ita eſt in bellis, 7.
regulariter, terram, non cœlum ſpectari, unde nihil referre videtur, ſive milite Chriſtiano, ſive Turcico utaris, præſertim, ut hodierna praxis nos docet, ubi miles nomine Chriſtianus eſt, actione & re Turcis longe deterior. Sed hæc facti ſunt, ad ius redeundum nobis eſt, & quidem, quoniam Chriſtianam fidem profitemur, quæſtio noſtra ex divino iure potius, quam alio decidenda erit. Si veteris teſtamenti tabulas evolvimus, exempla ſe nobis offerunt, quibus affirmativa firmari videtur, non ſolum fideles infidelium auxilio in bellis uti, ſed etiam illis auxilio eſſe poſſe, ſive ex fœdere hoc fiat, ſive citra illud (quod propugnarunt etiam legati Regis Galliæ, apud Sleidanum *comment. lib. 15. fol. m* 213. nec non Vindiciæ Theologicæ Iberopoliticæ, apud Le Mercure François *tom. 11. p.* 1099. *& ſeqq.* Grotius *de iure belli & pacis lib.* 2. *c. 15. n. 9. & ſeqq.*) Mihi quæſtionis noſtræ duplex membrum conſtituere placet, nempe primum, an Imperatori & Imperio noſtro liceat, ſi bello petatur à Chriſtianis gentibus, in auxilium vocare Turcas, vel alios infideles? ſecundo, an Imperatori, & Imperio, ſi bello infeſtetur ab infidelibus, liceat infideles alios in auxilium adſciſcere. Si ſcripturæ loca expendimus, magis eſt, ut dicamus, pleraque de auxiliis infidelium contra infideles teſtimonium ferre. Præterea, referri in nonnullis facta, non approbari. Deniq;, eſſe alia ex libris, quos noſtri pro apocryphis habēt. Quicquid fuerit, in ea ſum opinione, Chriſtianis, 11.
ſi iniuſto petantur bello, ſive à Chriſtianis ſive ab infidelibus, iuſte, etiam de iure divino, infidelium arma utriſq; opponere poſſe, ſed non debere, niſi in extrema neceſſitate conſtituti ſint, nec aliud remedium ſuperſit: & tunc quoq; non ſine cautione maxima. Licere dixi, quoniam nullus in toto ſacro codice locus 12.
mihi cognitus, qui hoc omnino, & ſine omni exceptione prohibeat. Et, ſi eſſe videntur, qui prohibeant, difficile haud erit monſtrare, ad generalem regulam illos haud pertinere, niſi quatenus exceptio pertinere dicitur ad regulam. Nec, porro ad moralia referenda ſunt ea omnia, quæ vetus teſtamentum He- 13.
bræis interdixit; nec præcepta eius gentis omnia, politias quod attinet, talia ſunt, ut, ſi non obſerventur, protinus peccatum in conſcientia involvant. Extremam neceſſitatem propterea expreſſi, ne forſan medicina morbo fiat 14.
intolerabilior. Recte enim Italus, *non pigliar medicine in ſanità, per non morire per il ſtar meglio.* Ponderari itaque primum debet, non ſolum damnum,
quod

quod ab hoſte imminet, ſed etiam periculum quod ab externo, & maxime, infideli milite nobis accreſcere poſſit; ubi ex duobus malis minimum eligen-
15. dum. Ita Maccabei, licet in fœdere fuerint cum Romanis, Spartanis, aliiſque, ut in ipſorum hiſtoria (*lib 1. cap. 8. verſ. 24. & ſeqq. ac cap. 12. verſ. 1. & 2.*) legitur, etiam ubi in magno periculo conſtituti, & variis pulſati bellis, non ſtatim à fœderatis infidelibus auxilia petierunt, petiſſent autem utique, ſi ad extrema eorum ſors redacta fuiſſet: Cui enim alias bono, fœdera contraxiſ-
16. ſe? Quodſi itaque infidelis miles, ubi alia remedia expediendæ ſalutis non ſuperſunt, in auxilium vocetur, ante omnia adhuc in Deum magis, quam in illum ſpes ſalutis collocari debet, in eandem fortunam cum Aſa incurrere voluerimus, (*cuius fit mentio 2. Chronic. c. 16. verſic. 7. & ſeqq.*) Deinde, in
17. id incumbendum potius, ut auxilia illa hoſti propriis in terris negotium faceſſant, atque ita domum eius vires revocent, ut proprios defendens lares, ab invadendo noſtros deſiſtat, quam ut noſtro cum milite, noſtriſque in terris coniungantur. Exemplum nobis eſſe poterit idem, quem modo nomi-
18. navimus, Aſa. (*d. c. 16. verſ. 4. & 1. Regum c. 15. verſ. 20.*) Mavelim quoque, ut miles infidelis, nullo contracto fœdere cum eius Principe, conſcribatur, vel advocetur, ut ita ipſe, & qui eidem præfecti, à noſtro potius nutu, quam
19. à Principis ſui dependeant; velim, ut potius in campo nobis contra hoſtem ſerviat, quam in civitate, & locis munitis; velim ne ſit numeroſior; velim in caſtris diſtincto à Chriſtianis loco tentoria ponat, &c. Plane, quoniam in eo duo, ut plurimum, concurrunt, nempe, quod extraneus, & quod noſtræ religioni non addictus, utrumque ut nobis ſine damno ſit, proſpiciendum eſt, quantum fieri poteſt: licet, non facilis à lege Chriſtiana, ad legem Mahumetanam detur tranſitus, &, ſi amamus verum dicere, hodie milites noſtri tam licentioſa religione utantur, ut verendum haud ſit, eos hac relicta, Ma-
20. humetanam, aliamve amplexuros. Cæterum nec exemplis caret hiſtoria, temporum teſtis, ubi fidelis infideli milite uſus, vel uti conſtituerit. Inter Imperatores noſtros nominatur Fridericus I. & II. & de hoc refertur, quod Saracenorum humeris in Italiam, unde Pontifices ipſum eiecerant, fuerit re-
21. portatus, (*ita legati Galliæ apud Sleidan d. lib. 15. fol. 253.*) Addunt alii Rudolphum Habspurgenſem, (*Grotius de iure belli & pacis d. lib. 2. c. 15. in Addit. ad* §. 9.) quem decem millia Comanorum, hoc eſt, Tartarorum, contra Ottocarum Regem Bohemiæ, in acie habuiſſe memorant,) *apud Le Mercure Fran-*
22. *çois ſupra citato tomo* 11. *poſt pag.* 1099.) Pontifex ſummus Iulius II. Turcis uſus dicitur, (*Grotius d. loc.*) & de Papa Alexandro VI. refert Antonius de Vera (*en ſon parfaict ambaſſadeur livr. 1. pag* 48.) quod, per legatum, Baiazetum Regem Tartariæ, non ſolum ad fœdus ineundum, ſed etiam ad mittendum copias, ſollicitaverit. Sed hæc, & cætera aliorum exempla, omnia prius ad
23. examen vocari debent quam approbari, Bocerus (*de bello & duello lib. 1. c. 8.*

n. 16. *cum*

n.16. cum Panormitano in c. quod ſuper, extr. de voto, ac Olrad. de Ponte conſil. 71.) in affirmativa quæſtionis nobiscum convenit, ſed diſtinguendum putat, inter infideles, de quorum virtute, fide, & conſtantia in promiſſis, certo conſtat, & eos infideles, quorum fides dubia eſt: ex illis licite conſcribi militem, ad opem nobis ferendam; his vero Chriſtianum Principem uti non poſſe. Ego quidem diſtinctionem in totum non improbo, ſed ad cautelas refero, ad deciſio- 24.
nem enim quæſtionis noſtræ directo nihil facit, ac potius ad generalem quæſtionem, qualis miles conſcribendus, vel ad ſpecialem, ex qua gente extera conſcribendus, pertinet. In dubio quoq; ſequimur quod veriſimilius, benignius que eſt, unde quilibet præſumitur bonus. Sane, ratio quam Reinking. 25.
(*lib. 2. de regim. ſecul. claſs. 3. c. 3. n. 62.*) contra fœdera auxiliaria cum infidelibus urget, nempe hos per fictitios Deos iurare, in Turca plane ceſſat. Iurare enim illum per Deum, creatorem cœli & terræ, non ſolum Receſſus Imperii 26.
(*anno 1603. Ratiſpona factus* §. *das wir doch*/ *p. 776.*) teſtatur, ſed & formula illa, quam ex hiſtoria obſidionis Rhodenſis, Michel Baudier, *en l'inventaire* 27.
de l'hiſtoire generale des Turcs livre 10. chap. 4. p. 215.) annotavit: (*Ie vous iure le Dieu, createur du Ciel & de la terre, les quatre eſcrivains de l'hiſtoire Evangelique, les quatre mille prophetes, qui ſont cheus du ciel, mais plus que tous ceux-cy, le tres haut Mahomet. Ie vous iure encore par les divines & adorables ames, de mes pere & ayeuls, & par mon auguſte, & ſacre chef, que ie vous tiendray inviolablement la foy promiſe.*) Ego vobis iuro per Deum, creatorem cœli & terræ, per quatuor ſcribas hiſtoriæ Evangelicæ, per quater mille Prophetas, qui cœlo delapſi ſunt, ſed potius ante hos omnes per Mahometem altiſſimum. Iuro præterea vobis, per divinas, & adorandas animas patris mei, & avorum, & per caput meum auguſtum & ſacrum, quod vobis inviolabiliter tenebo fidem promiſſam. Aliam formulam, idem Baudier (*en l'hiſtoire generale du* 28.
Serrail, & de la cour du grand Seigneur livre 1. ch. 8. p. 43.) exhibuit, qua Selimus, Turcarum Imperator, Venetorum Reipublicæ ſe obligavit: (*Ie iure, & promets, par le grand Dieu, qui a creé le ciel & la terre, par les ames des ſeptante prophetes, par la mienne, par celle de mes anceſtres, de garder à la Seigneurie de Veniſe tous points & droits d'alliance, & d'amitié, conſerves iusques à preſent, & de les tenir pour ſacrés & inviolables, comme ils ſont declarés par mon ſeing.*) Iuro, & promitto per magnum Deum, qui creavit cœlum & terram, per animas ſeptuaginta Prophetarum, per animam meam, per animas maiorum meorum, me Reipubl. Venetæ fœderis, & amicitiæ, omnes articulos & iura hactenus conſervata, ſervaturum, & habiturum illa pro ſacris & inviolabilibus, ut meo ſignaculo declarata ſunt. Henrico IV. Galliarum Regi, Imperator 29.
Turcicus iuravit, (*par la verité du grand & toutpuiſſant Dieu, createur du ciel & de la terre &c.*) per veritatem magni & omnipotentis Dei, creatoris cœli ac terræ. (*Baudier livr. 17. de l'inventaire de l'hiſtoire generale des Turcs chap. 14. pag. 733.*)

30. *pag.732.*) His iuramentorum formulis, ſi addas orationem, dictam Elſata,
quam Turcæ inſtar noſtræ Dominicæ habent, perſpicies, quod numen illi in-
vocent. Eam Baudier (*en l'hiſtoire de la religion des Turcs livr. 2. chap. 4. p. 87.*)
hoc ſenſu conſtare ſcribit: (*au nom de Dieu miſericordieux, auquel ſoit gloire
eternellement, luy qui eſt le ſouverain Roy des ſiecles, le propitiateur, & le pieux
Roy du iugement: ſervons le donc devotement, car il nous ſecourra; dreſſés nos
pas, ô mon Dieu, en la voye de ceux qui vous ſont agreables, & contre leſquels vous
ne lancés pas les foudres de voſtre courroux, & nous ne ſerons pas errans.*) In no-
mine Dei miſericordis, cui ſit gloria in æternum: qui eſt ſupremus Rex ſe-
culorum, propitiator, & pius Rex iudicii; ſerviamus ergo illi devote, quoni-
am nobis ſuccurret, dirige greſſus noſtros ô Deus, in via eorum, qui tibi pla-
cent, ac contra quos non mittis fulmina iræ tuæ; & non errabimus. Tan-
31. dem, ut paragrapho noſtro extremam apponamus manum, ex antecedenti-
bus facile licet inferre, militem, qui in Chriſtum credit, quamvis in articulis
nonnullis à nobis differtiat, citra peccatum in auxilium conſcribi, vel vocari
poſſe, ſive hoc fiat fœdere contracto cum Magiſtratu illorum, ſive citra fœ-
32. dus: Vt tenella plane mihi videatur fuiſſe conſcientia Iohannis, Electoris Sa-
xoniæ, quando anno M. D. XXXI. de Helvetiis in fœdus recipiendis ageretur,
reſpondentis; quoniam de Cœna Domini diverſum ſequantur dogma, non
ſibi licere ſocietatem cum ipſis ullam coire. Quanti ſit ipſorum coniunctio,
propter vires, atque potentiam, non ſe quidem latere, ſed eo ſibi minime re-
ſpiciendum eſſe, ne triſtior inde ſequatur exitus, quod iis accidiſſe Scriptura
teſtatur, qui muniendi ſui cauſa, cuiusque modi præſidiis uſi fuiſſent (*apud
Sleidan. lib. 8. comment. f. m. 125.*) Nullum autem eſt dubium, in Imperio,
milites recte ex Catholicis, & Lutheranis conſcribi, & ſimul pro Imperii ſa-
lute pugnare; quo caſu utrisque exercitium religionis ſuæ liberum eſſe velim,
etiam publice, & adhibito paſtore, vel miniſtro Eccleſiæ, præſertim ubi co-
hortis Dux (quem ſupremum hodie, germanico nomine, nempe Obriſten/
dicimus,) exempli gratia, Auguſtanæ confeſſioni ipſe addictus, & eiusdem
33. profeſſionis milites cohortales habeat. Duces qui hoc non curant, quales
nonnullos ipſe in bellis noſtris cognovi, videntur maiorem marſupii, quam
religionis & conſcientiæ habere curam.

AD ARTICVLVM XII.

Mit den Reichstägen.

1. Contenta articuli.
2. Maximilianus I. Status ontraxit multitudine comitiorum.
3. Idem fecit Carolus V.
4. Comitia indicenda conſenſu Electorum.
5. Aliquando etiam conſenſu Statuum.
6. Comitia celebranda ſunt in Germania, non extra illam.
7. Ratio huius propoſitionis.
8. A cuius electione dependeat loci determinatio.

9. Electus

9. Electus in Imperatorem prima ſua comitia habere debet Norimbergæ.
10. Cur Carolus V. prima ſua comitia non Norimbergæ, ſed Wormatiæ habuerit.
11. Carolo V. aliquando præſcripti fuerunt certi termini, intra quos comitiorum locus eligi debuit.
12. Conſenſus Statuum aliquando in determinando loco intervenit.

TRia in hoc articulo de comitiis Imperii ſtatuuntur; *Primum* eſt, contra 1.
multitudinem & frequentiam: ſcilicet, ut non indicantur, niſi ubi ma-
gna id poſtulat ratio. Huic propoſitioni cauſam dediſſe coniicio Maximilia- 2.
num, Caroli noſtri anteceſſorem immediatum, qui multitudine comitiorum
Status varie oneravit, atque eorum exhauſit loculos; ut ipſimet conqueſti fu-
erunt in comitiis Wormatienſibus anno M. D. IX. (*vide Goldaſtum* in Reichs-
handlungen *pag.* 85.) ad comitia enim non ſine magnis expenſis comparent
Status (Ordnung des Regiments zu Augſpurg *anno* 1500. *tit.* von den zwan-
zig / *p.* 36.) An Carolus his promiſſis ſteterit, ex Mauritii querela cognoſci- 3.
tur, quando inter alia (*apud Sleidan. lib.* 24. *f. m.* 433.) ait, crebris conventibus,
atque diuturnis, exhauriri Germaniam. *Secundum*, ut non indicantur, niſi 4.
cum præſcitu & conſenſu Electorum, (*vide quæ ſcripſi lib.* 9. *iur. publ c.* 1. *n.* 16.)
quod compendioſius eſt, quam ſi omnium Statuum conſenſus requireretur.
Si vero in comitiis, ubi præſentes ſunt Status, de aliis comitiis habendis aga- 5.
tur, novimus eorum quoque conſenſum aliquando interveniſſe; (Erclärung
des Landfriedens zu Augſpurg *anno* 1500. *in princ. p.* 43. & 44 R. A. zu Speier
anno 1526. *in princ. p.* 166.) idque ut fiat civilius eſt. *Tertium*, comitia con- 6.
cernens, eſt locus, ubi habenda, & ad quem vocandi Status: Nempe locus
ille in Imperio Germanicæ nationis ſitus eſſe debet. Ratio huius propoſitio- 7.
nis facile intelligitur, ſi perpendimus, maiori ſumtu Statibus opus eſſe ad ex-
tera loca proficiſcendi, quam ad propinqua in Imperio; commodius ac ſe-
curius quoque eosdem in Imperio vivere, & dicere ſententiam ſuam patrio
ſub climate, quam alibi; nec conſultum eſſe, ut à ditionibus ſuis longius ſe-
cedant, nec Imperii decorem, aut, ſi mavis, maieſtatem, admittere, ut alibi
comitia habeantur, quam in ipſo Imperii illius centro, à quo cæteræ adiacen-
tes provinciæ quietem, vel motum habent; aut, quæ ab illo non dependent,
huic tamen primum deferunt honorem; cuius pars & illa eſt, venire ad ma-
iorem, non vero maioris adventum expectare, minime autem omnium, re-
quirere. Cæterum determinationem loci in Imperio quod attinet, articulus 8.
noſter, non innuit, cuius ab arbitrio dependere debeat, an ab Imperatoris, an
vero ab Electorum, an ab utrorumque. Mihi videtur, Imperatorem hic ab-
ſolutum non eſſe, ſed adſtringi nominare locum, vel, ſecundum legem, vel
ſecundum commoditatem Imperii; aliud ſi agat, ab Electoribus admoneri
poſſe, ut utrumque obſervet. Lege Imperii publica ſancitum novimus, 9.
quemlibet electum Imperatorem, prima ſua comitia celebrare debere No-

 rimbergæ

rimbergæ (*A. B. Caroli IV. cap.* 28. §. 5.) Ad obſervantiam huius ſanctionis
Carolus V. ſe obligavit (*ſupr. art.* 2. & *in ſpecie infra artic.* 29.) ideoque, quo-
ad prima comitia, liberam voluntatem eligendi locum non habuit. Cum
10. autem Norimbergæ peſtis graſſaretur, ex eadem diſpoſitione aureæ Bullæ, ob
legitimum impedimentum, alium locum eligere potuit, elegitque Worma-
tiam: (R. A. zu Wormbs die auffrichtung des Regiments betreffend *anno* 1521.
in pr. p. 106.) quod ſine dubio Electoribus ſignificavit, qui, ut comitia habe-
rentur, conſenſerunt, ita, ut ibi haberentur, non diſſenſerunt, quia cauſa
diſſentiendi nulla illis fuit. In cæteris, quæ prima ſequi debuerunt comitia,
ſola commoditas, non propria quidem, ſed ſua & Statuum, Carolo obſer-
11. vanda fuit. At ne in ea forſan aberraret, conſtituere placuit terminos, quos
intra electioni eius, non ultra, locus eſſet. Nempe, daß die Mahlſtat des
Reichstags nicht vber Augſpurg / oder vnter Cöln / fürgenommen würde.
(*d.* R. A. zu Wormbs §. vnd ſoll obgemeldt / *p.* 107.) Hoc quidem tunc de
certis, non omnibus, comitiis conſtitutum; ſed uſus, & Imperii commodi-
tas, id poſtea, ad noſtram usque ætatem, ad omnia comitia extendit. Fa-
12. ctum tamen aliquando, ut non à ſolo Imperatore, ſed cum conſenſu Statu-
um Imperii, locus comitiis dictus, dicendusque fuerit. (R. A. zu Trier vnd
Cöln *anno* 1512. §. item haben wir / *p.* 89.

Cantzleigelt.

Habet Imperator Cancellariam ſuam, & Imperium quoque ſuam. Illa aulica eſt, hæc Imperii, (R. A. zu Speier *anno* 1542. §. dargegen / *p.* 278. R. A. zu Augſpurg *anno* 1548. §. nach dem / *p.* 326.) cuius curam habet Archiepiſcopus Elector Moguntinus, tanquam Archicancellarius Imperii per Germaniam; unde ſæpius Cancellaria Moguntinenſis dicitur, (*d.* R. A. zu Speier *anno* 1542. §. vnd zu mehrer / *p.* 279. *d.* R. A. zu Regenſpurg *anno* 1548. §. etliche andere / *pag.* 324. §. ferner / *p.* 327. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1557. §. als dann / *pag.* 501. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1598. §. dabey / *pag.* 739.) Nullus quoque dubito, etiam aliam Imperii Cancellariam eſſe apud Trevirenſem, & præterea aliam apud Colonienſem, ſed particularem, reſpectu eius Imperii partis, cuius quisque eorum Archicancellarius audit.

Nachreyſen.

Maximilianus I. huic appendici cauſam dediſſe videtur, qui Status hoc onere nimium gravavit. (*vide die* Handlung zwiſchen dem Kaiſer Maximilian / vnd den Ständen des Reichs auff dem Reichstag zu Wormbs *anno* 1509. *apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *pag.* 85.)

Aufflagen vnd Steuer.

1. *Quid de contributionibus hoc articulo ſtatuatur.*
2. *Contributiones non debent imponi, niſi iuſtas ob cauſas.*

3. Non

3. *Non debent imponi, niſi cum conſenſu Electorum.*
4. *Imo & Statuum.*
5. *Quod praxis docuit ſub Carolo V.*
6. *Et ſub imperio ſubſequentium Imperatorum.*
7. *Vnde, quoad hoc, capitulatio nonnihil immutari cœpit ſub Matthia.*
8. *Quod bene notandum.*

DE contributionibus Imperii duo hic ſtatuuntur: Primum, quando imponendæ: Secundo, quorum conſenſu imponendæ. Ad *primum* refertur, quod non debeant imponi, niſi tunc, quando neceſſitas, & iuſtæ rationes impoſitionem fieri requirunt. Qui abſque iuſta cauſa collectam imponit, mortaliter peccat, ſi Cacherano credimus. (*conſil.* 31. *n.* 26. *& ſeqq.*) *Secundum* eſt, quod non niſi cum conſenſu Electorum debeant imponi. In hoc tamen conditio reliquorum Statuum deterior fieri non debuit, nec potuit citra ipſorum conſenſum. Vnde nonnullis viſum, Electores hic ſibi nimium attribuiſſe, Statibus autem ius ſuum ipſa praxi, & uſu, etiam ſub Imperat. Carolo V. ſartum tectum conſervatum fuiſſe. Conſtat enim ex receſſibus comitiorum, iſtis temporibus habitorum, Cæſarem contributiones, collectas, ſubſidia, & auxilia, non ab Electoribus ſolum petiiſſe, ſed à Statibus omnibus, nec conſenſum Electorum cæteris Statibus quicquam hoc in negotio præiudicaſſe, ſed omnium Statuum conſenſum fuiſſe requiſitum. (R. A. zu Wormbs *anno* 1521. §. vnd dieweil wir / *pag.* 133. §. auch haben vns / *& ſeqq. p.* 135. R. A. zu Nürnberg *anno* 1522. *in pr. pag.* 149. §. damit / *pag.* 151. R. A. zu Nürnberg *anno* 1524. §. vnd erſtlich nach dem / *pag.* 157. R. A. zu Speier *anno* 1526. §. vnd dieweil / *p.* 166. *iuncto* §. vnd wir / *pag.* 171. R. A. zu Speier *anno* 1529. §. zum andern / *p.* 184. §. vnd wiewol / *pag.* 186. R. A. zu Augſpurg *anno* 1530. §. weiter / *p.* 201. §. darauff haben / *pag.* 205. *& cæteris receſſibus, quotquot contributionum, & auxilii mentionem faciunt.*) Quamquam vero iisdem verbis Electores in ſubſequentium Imperatorum capitulationibus, contributiones, quod attinet, uſi quoque fuerint, nihilominus tamen praxis in contrarium iugiter continuata fuit, tandemque, ſive proprio motu, ſive ad inſtantiam Statuum, art. XII. capitul. Matthiæ Imper. ac potiſſimum Ferdinandi III. art. XIV. (ut infra videbimus) teſtati ſunt, conſenſum Statuum hic non omnino excludi. Quod notabile exemplum eſt, Electores poteſtatem, quæ Statibus gravis, vel ſponte, vel requiſitos remittere ſolere, ubi pro Statibus antiqua obſervantia militat. Idque ſecurius, & ſtatui noſtro utilius; ne dum quæſtio movetur, unde, & quando tale ius Electores nacti ſint, tempus, & occaſio rei bene gerendi elabatur, ac diſcordiis diſſolvatur vinculum unitatis.

Margin numbers beside the lines: 1. (Primum), 2. (Ad primum), 3. (Secundum), 4. (Vnde nonnullis), 5. (Conſtat enim), 6. (Quamquam), 7. (art. XII.), 8. (Quod notabile).

Steuer.

Vocabulum Steuer / generale eſt, & omne id, quod confertur, comprehendit. (*Compilator Symphorem. tom.* 2. *p.* 2. *voto* 15. *n.* 38.) Imo adeo generale eſt,

tale eſt, ut quemcunque cenſum, & reditum denotet. (*Wehner. in verb.* Schatzung / §. *ſic &* Steuer / *p.* 191. *Knich. de iure territ. c.* 3. *n.* 16.) Quandoque autem Steuern / pro oneribus mere realibus, quæ principaliter rei cohærent, & poſſeſſionibus, ſive rebus imponuntur, accipi ſolet: quorum impoſitio certa & generali lege proviſa eſt, ita ut quotannis recurrant, certamque præſtationem habeant; unde ordinaria munera dicuntur. Quandoque etiam pro ſuperindicto, ſeu collecta extraordinaria accipitur: (*Klock de contributionib. cap.* 17. *n.* 157.) qui ſenſus huic articulo noſtro conveniens eſt.

Reichstag.

1. Tag / *Germanis ſignificat diem, & conventum.*
2. *Varia huius ſignificationis exempla.*
3. *Imperii conventus quo ſenſu dicatur?*
4. 5. 6. *Cur ab Imperatore aliquando dicatur* vnſer Reichstag?
7. Gemeiner Reichstag.
8. Reichsverſamblungstage.
9. Königlicher Hoff.
10. *Placitum.*
11. *Curia ſolemnis.*
12. *Curia Imperialis.*
13. *Curia.*
14. *Les aſſemblées des Eſtats in Francia.*
15. *Synes, & parlamenta.*
16. *Hungaris* Ragkus.

1. TAg / Germanis non modo diem ſignificat, ſed etiam conventum; unde
einen Tag halten / idem eſt, quod conventum habere; betagen / certum
diem determinare, quo conveniamus, & ſic, prout ratione perſonarum, quæ
conveniunt, vel ratione rei, quæ in conventu tractatur, alii dicuntur Reichs-
2. tåge / Craiståge / Collegialtåge / deputation, viſitation, reviſion, tåge / com-
poſitiontåge / Probiertåge / Landtåge / Rittertåge / Ståttåge / Reichståge /
3. itaque idem eſt quod Reichs-zuſammenkunfft / Reichsverſamblung. Dicitur
autem Imperii conventus, vel quod Imperium repræſentative conveniat, vel
quod in utilitatem Imperii conventus ille celebretur. Et hoc quidem no-
men potius illi conveniens eſt, quam ſi dicatur conventus Imperatoris: licet
enim Imperator aliquando eo collimare videatur, dum ait, Vnſern Reichs-
4. tag. (R. A. zu Speier *anno* 1544. §. vnd wiewol / *pag.* 302. R. A. zu Augſpurg
anno 1548. §. wiewol wir / *p.* 328. *Reformation* guter Policey / *A.* 1548 *in pr. p* 364.
5. R. A. zu Augſpurg *anno* 1559. §. wann auch / *p.* 524.) tamen id inde fieri con-
iicio, ut evitetur reduplicatio, Imperii, ne ſcil. dicendum ſit, vnſerer vnd des
Reichs Reichstag / quamquam, ut hoc evitetur, dici poſſit, vnſer vnd des
Reichs tag. Atque ſive hoc, ſive reduplicatione uteretur Imperator, (ut
factum in illa locutione in R. A. zu Augſpurg *anno* 1559. §. nach dem ſich / *p.* 524.
6. vnſeren vnd des Reichs Frey-vnd Reichsſtätten /) nihil Statuum, vel Imperii,
iuri & prærogativis, quæ habent hisce in conventibus, eo præiudicaretur, ſed
fortaſſis illud innueret, Imperatoris eſſe conventum, quoniam ab eo indictus.
7. Porro, vocatur aliquando ille conventus gemeiner Reichstag (R. A. zu Speier
anno 1544. §. wir haben / *p.* 301.) vel, quod Imperatori cum Statibus communis
ſit, vel ad differentiam conventuum particularium Imperii: aliquando Reichs-

verſamblungs

verſamblungs tage (R.A. zu Regenſpurg *anno* 1527. §. als auch/ *p.*178.) aliquan- 8.
do Königlicher Hoff; qua appellatione Maximilianus II. uſus fuit (in R.A. zu 9.
Augſpurg *anno* 1566. §. wiewol dann/ *p.*577.) ad imitationem vetuſtatis, & potiſſimum aureæ Bullæ Caroli IV. ubi (*c.*28. §.5.) ſtatuitur, quod Electus in Regem Romanorum, primam ſuam regalem Curiam Norimbergæ habere debeat, & , ut Germanica verſio habet, ſeinen erſten Königlichen Hoff. Olim ali- 10.
quando placitum dictum, (*Lebeman. lib.*2. *Chron. Spirens. c.*37. *p.*142. *Hottom. de verbis feudal. verbo, placitum*) aliquando curia ſolemnis (*in proœm. A.B. Car. IV.* 11.
*& c.*26. *in pr. c.*27. *in pr. c.*28. *in pr.*) Curia Imperialis (*A.B. c.*3. § 2. *c.*4. *in pr. c.*5. 12.
§. *fin. &c.*) curia (*d. A.B. c.*24. *in rubr. c.*27. §.1. *&* 2.) In Gallia, hodie, conventus 13.
generales Regni, vocātur aſſemblées des Eſtats, vel ſimpliciter, les Eſtats, quod 14.
tres Status Regni conveniunt, Rege id iubēte. (*Bret de la ſouverain. du Roy livr.*4. *ch.*11. *p.*641.) olim dicebantur ſanes (*Freher. ad conſtit. Adolphi de inſulis p.*7.) vel 15.
parlamenta (*Hottom. in Francogall. c.*13. *p.*108.) nomen imitatos, eodem in ſenſu, Anglos fuiſſe pernotum: de Flandrenſibus, teſtis eſt Louys d'Orleans. (*és ouvertures des parlemens ch.* 6. *p.*89.) Hungari vocant Ragkus (R.A. zu Speier 16.
*A.*1542. §. wir haben auch/ *p.*263.) quod ibidem explicatur Landtag/ qui conventum generalem totius regni deſignat, ut iſtius loci contextus innuit.

Auſſerhalben des Reichs Teutſcher Nation.

Hoc eſt, extra Germaniam. Licet enim Imperium Romanogermanicum apud nationem Germanicā, & active & paſſive, ut loquuntur, ſit, nihilo tamen minus, ſub eo Imperio non ſola natio Germanica, vel provinciæ Germanici ſoli, ſed etiam aliæ continentur. Patet hoc, non tantum ex coronationibus Imperatoris, quando Aquisgrani, deinde in Longobardia, & tertio Romæ coronatur; & quando ipſe corona Imperiali ornatus incedit, ac ante eum corona Aquisgranenſis, ac Mediolanenſis portatur (*A.B. Car IV. c.*26 §.4.) verū etiam, & clarius, ex numero Archicancellariorum Imperii; quorum unus, nempe Archiepiſcop. Moguntinenſis, per Germaniam; (*d. A.B. Car. IV. c.*2 §.2. *c.*3 § 2.) Trevirenſis per Galliam (vel totam, ex perſuaſione, de qua ſupra diſſerui, vel eas provincias, quæ trans Rhenum ſitæ, & olim Gallicæ vocabantur ad Imperium noſtrum pertinentes) & Regnum Arelatenſem (*d. A.B. c.*1 §.12.) Colonienſis per Italiam (*d. A.B. c.* 1 §. 11.) munus ſuum exercent.

Fürnemen / noch außſchreiben.

Ego hæc verba non ita accipio, quaſi Imperatori non liceat comitia extra Germaniā habere, ſed ita, ne liceat ad comitia, quæ extra Germaniā habet, Status Imperii vocare, vel ita, ut comitia, quæ totius Imperii, vel etiam Germanorum cauſa haberi debent, extra Germaniam non poſſit celebrare. Arbitror enim, cum Italiæ proceres ad comitia noſtra, regulariter, non vocentur, nec in illis votum & ſeſſionem habeant, Imperatorem, re ita exigente, etiam in Italia comitia indicere, & ad ea vocare Italos, qui Imperio ſubſunt. Id olim aliquoties fa-

ties factum hiſtoria teſtatur, præſertim ſub Friderico I. Imperatore, qui anno M.C.LVIII. generalem curiam omnibus Italis civitatibus, & primoribus apud Roncalias celebrandam, indixit (*Radevic. lib. 1. de geſt. Frider. cap. 46. apud Vrſtiſ. tom. 1. ſcript. German. p. 505.*) & ut appendix Othonis de S. Blaſio (*ad lib. 7. chronic. Othon. Friſing. c. 14. apud Vrſtiſ. d. tom. 1 p. 202.*) innuit, anno M.C.LX. convocatis omnibus Italicis Baronibus, generalem curiam apud Roncaliam, celebravit. ac iterum, anno M C LXXXVI. omnibus Italicis Baronibus, generalem curiam, apud Mediolanum, indixit (*d. append. cap. 28. p. 211.*) Licet autem, poſtquam res noſtræ in Italia nimium acciſæ fuerunt, Imperatores, tunc & hodie, ibidem conventus indicere ſuperſederint, nihilominus tamen, vel in reliquiis etiam, idem ius, quod olim habuerunt in toto, vel maxima parte, exercere potuerũt, poſſuntq; adhuc hodie. Illud ſolum legibus Imperii, (ut hæc, quam in præſentiarum explicamus, capitulatio docet) abrogatum eſt, ne Status Imperii ad illa comitia Italica vocari poſſint: olim enim eo vocatos fuiſſe conſtat. (*Kyriander in commentar. de Auguſt. Trever. part. 15. p. 160.*

AD ARTICVLVM XIII.

Des Reichs Aempter.

Officia Imperii ſunt varia, ordinaria tamen & perpetua, vel extraordinaria & temporaria. Ordinaria, vel ſunt maiora, vel minora, vel intermedia: Quæ omnia vel lege determinata, & certis familiis aut dignitatibus adhærent, vel perſonæ tantum. Ad priora refero Electores, Archicancellarios Imperii, Archipincernam, Archidapiferum, Archimareſchallũ, Archicamerarium, Vicarios Imperii &c. Ad intermedia pertinet Vexillifer, Venator Imperii &c. Ad minora refero priorũ ſubofficiarios hereditarios (*vide A. B. Car. IV. c. 27. §. 6. & ſeqq.*) ſi quos habent, nec non ianitorem (quales eſſe dicuntur Domini ex familia de Wertern.) des H. Reichs Erbcamer Thorhüter. (*Laurent. Peccenſtain in theatro Saxon. part. 1. c. 18. p. 296.*) Extraordinaria ſunt, Dux generalis exercitus Imperii, & cæteri qui eum ſubſequũtur officiarii bellici &c. Quæſtor Imperii, Reichs-Pfenningmeiſter ꝛc.

Am Hoff.

Officiales Imperatoris, vel Regis Romanorum, in duplici ſunt differentia; aut enim ſunt illi, quos ſibi eligit, & conſtituit, ad hoc, ut ſerviant tanquã Imperatori, vel Regi Romanorum, vel ut Archiduci, Duci, Regi &c. de his in capitulatione nihil diſponitur; ſed de prioribus. Illi ſunt, vel qui conſilium & operam Imperatori præſtant, in adminiſtratione Imperii, vel qui decoris, & magnificentiæ cauſa eidem adſunt; vel qui circa ſanitatem, munditiem, victũ & amictum, &c. eiusdem, ut Imperatoris, occupantur. In Gallia, alios nominant officiarios Coronæ, vel Regni, alios officiarios Regis; quod, niſi ab antiquo huc usque continuatum, vix ſubſiſtere poſſet, poſtquam ſuperioritas Regi in Regnum eſt, non huic in illum, ut in Imperio noſtro. (*Loyſeau du droict des offices livr. 4. ch. 2. n. 3. p. 550.*

Vnd ſonſt im Reich.

Inter quos haud ultimum locum occupat Iudex, vel præſes Cameræ Imperialis Spirenſis, der Kaiſ. Mai. Camerrichter. Licet enim Iudiciũ illud, non ſolius ſit Imperatoris, ſed Imperii, des Kaiſers vnd des H. Reichs Cammergericht: (Ordnung des Cammergerichts/ zu Wormbs *A. 1495 in pr. pag. 15.* Ordnung des Regiments zu Augſpurg anno 1500, *in pr. pag. 36.*) Iudicem tamen Imperator ibi conſtituit, iure & nomine ſuo. (*ordin. Cam. part. 1. tit. 1.* §. nemlich.)

Mit keiner andern Nation.

Debuit omnino hoc Carolo præſcribi, qui, licet Germano ex ſanguine, & in Germania natus, erat tamen Rex Hiſpaniæ, & eius nationis, atque aliarum externarum, amator. Vnde etiam factum, ut hoc præceptum non usquequaque, & ex aſſe ſemper ab ipſo fuerit obſervatum, ſi fides adhibenda eſt Alberto Marchioni Brandeburgenſi, qui publico ſcripto conqueſtus fuit, anno M. D. LII. rem Germaniæ eo eſſe deductam, ut ſumma conſiliorum prope pendeat ab unius arbitrio, qui neque ſit genere nobilis, nec origine Germanus, nec Imperio coniunctus, maximo cum Germanorum omnium & dedecore, & detrimento: (*Sleidan. lib. 24. Comment. f. m. 423. b.*) Imperii ſigillo homines peregrinos, ſuum ad arbitrium, in Germaniæ detrimentum, abuti (*d. lib. fol. 424.*) De eadem re inter Proteſtantes Status, iamdum anno M. D. XXIX. querelas auditas fuiſſe, legimus apud Hordlederum (*lib. 1.* von vrſachen des Teutſchen Kriegs *cap. 6. pag. 48.* §. zu dem ſo iſt vnwiderſprechlich vor augen / daß die fürnehmſten Aempter des Kaiſerlichen Hoffs/ den meiſtentheil/ mit Hiſpaniſchen/ oder andern Nationen/ die nicht allein der Teutſchen/ vnd Lateiniſchen Zungen/ vnkündig ſeind / ſondern auch denen die Gelegenheit/ nohtturfft/ vnd das Weſen des heiligen Reichs / vnd Teutſcher Nation/ verborgen iſt/ geſetzt ſeyn.) Ac ne fortaſſis, ſi particulares tantum querimonias, præcipue Proteſtantium, adduxerimus, cuipiam de veritate rei dubitandi anſa præbeatur, annotandum eſt, has non ſolum Paſſavii anno M. D. LII. publice Ferdinando Regi Romanorum exhibitas, ſed etiam in comitiis Auguſtanis anno M D LV. die XXIX. Julii reiterato expoſitas, atque ab omnibus Statibus, utriusque religionis, Catholicæ Romanæ, & Auguſtanæ, remedium petitum fuiſſe. Cuius rei etiam teſtes ſunt Transactio Paſſavienſis d. anno M D LII. die XVI. Iulii edita (§. die angezogene Beſchwerden / *cum §. ſeq.*) & admonitio Statuum, apud Lehemann.) in der Reichshandlung von Religions Frieden /*lib. 1. c. 35. p. 143.*) nec non reſponſio Ferdinandi (*d. lib. 1. c. 36. p. 145.*)

Gebornen Teutſchen.

1. *Indigenæ officiis præficiendi.*
2. *Ratio poſitionis.*
3. *Quousque ſe extendat capitulationis prohibitio.*
4. *Senſus verborum capitulationis*
5. *Quid de illo dicendum, qui patre Germano, ſed extra Germaniam natus.*
6. *Iudex Cameræ debet eſſe Germanus.*
7. *Vt & Aſſeſſores.*
8. *Præſes Conſilii aulici, & eiusdem Conſiliarii, debent eſſe Germani.*
9. *Et Commiſſarii Cæſaris.*

10. *Capitanei militares debent eſſe Germani.*
11. *Vt & ipſe exercitus Dux.*
12. *Exempla.*
13. *Conſtitutio Marchiæ Brandeburgenſis.*
14. *Conſtitutio Pomeraniæ.*
15. *Conſtitutio VVürtembergenſis.*
16. *Belgarum privilegium.*
17. *Helvetiorum mos.*
18. *Venetorum conſuetudo.*
19. *Hiſpania non admittit exteros ad beneficia.*
20. *Quid ea de re conſtitutum in Gallia?*
21. *Peregrinorum quæ conditio in Gallia?*
22. *Peregrini vivunt in Gallia ut liberi & moriuntur ut ſervi.*
23. *Quod apud moratiores gētes fieri deſiit,*
24. *Sed non apud Gallos.*
25. *Conſtitutio Friderici Imper. de iure peregrinorum.*
26. *Arniſæi iudicium de conſuetudine Galliæ.*
27. *Ludovici XIII. prohibitio, ne exteri in Gallia ſint miniſtri verbi divini inter reformatæ religioni addictos.*
28. *Scoti miniſtri cuiuſdam ridicula propoſitio.*

1. GEnerale Politicorum, & ICtorum axioma eſt, in qualibet Republica ad officia publica atque magiſtratus, non peregrinos, vel exteros, ſed indigenas, qui in eadem nati, vel eiusdem nationis ſunt, regulariter evehi debere. (*vide Althuſium polit. cap 7. Lipſium lib. 3 polit. cap. 4. num. 4. & in notis ad eundem locum. Keckermann. lib 1. Syſtem. polit. cap. 2. pag. 47. Heider. in Syſtem. philoſoph. polit. cap. 2. pag. 352. Mynſing. cent. 4. obſerv. 50. Magenhorſt. in comment. ad ordin. Cameræ Imper. part. 1. cap. 5. Beuſt. ad l. 3. de iureiur. num. 17.*) Etenim,
2. non ſolum natura, moribus, lingua, & aliis, Reipublicæ ſuæ civibus pares ſunt, quæ magnam illis benevolentiam apud hos conciliare ſolent; verum etiam præſumuntur res patriæ melius noſſe, maiorique cura, & fidelitate tractare, quam peregrini. Iure ergo, & merito, Carolo quoque hæc regula præ-
3. ſcripta. Qua tamen, haud alios, quam illos comprehendere voluiſſe Electores, dicendum eſt, qui conſilio, & opera in adminiſtrando, regendo, conſervandove Imperio, nec non in utilitate eius promovenda, vel magnificentia eiusdem exornanda, & oſtendenda occupati eſſe debent. Quis enim dixerit, Imperatori prohibitum, ex alia, quam Germanorum gente, officiales ſibi legere, quibus curam equorum, culinæ, & aliarum rerum, commendet? Cæ-
4. terum, ſi verba ſpectamus, credibile fit, capitulationem velle, origine, & nativitate Germanum eſſe eum, qui ad officium vocandus, hoc eſt, ex ſanguine
5. Germano & in Germania natum. Verum, cum Germanus revera etiam ille ſit, qui patre Germano, licet extra Germaniam natus, (*l. 1. §. 2. ff. ad municipal. Dd. ad l. 23. C. de agric. & cenſ. lib. 11.*) Cum Germanica lingua, moribusque, non minus, quam in illa natus, ſi poſtquam lucem adſpexit, aut in pueritia in Germaniam adductus fuit, excultus ſit, cum nutricis patriæ ſtatum, æque ut cæteri genetricis, noſſe poſſit, ac in eandem fervido amore ferri præſumatur, probabile eſt, eum Electores potius ad officia in Republica & apud Imperatorem admittere, quam illorum incapacem pronunciare, voluiſſe. Quodſi enim ille Imperator eligi poteſt, qui ex patre Germano, extra Germaniam licet, natus educatusque fuit, ut Ferdinandus I. exemplo eſt, cur ille

ille, qui patre Germano, licet extra Germaniam, prognatus, in ea tamen edu-
catus, ad officium aptus, ad illud admoveri non debeat, plane non video?
Porro, quod hic generaliter conſtitutum, id ſpecialibus ſanctionibus Impe-
rii ita declaratur, ut, der Cammerrichter ſoll auß Teutſcher Nation gebohren 6.
ſeyn; (Ordnung des Cammergerichts zu Wormbs anno 1495. *tit.* wie das
Cammergericht mit Richtern vnd Vrtheilern beſetzt werden ſoll/ *pag.* 19. A. R.
zu Augſpurg/ anno 1548. § nach dem/ *pag.* 320.) die Beyſitzer am Cammer- 7.
gericht ſollen auß Teutſcher Nation gebohren ſeyn; (Cammergerichts Ord-
nung *part.* 1. *tit.* 2.) des Reichshoffrahts Præſident, vnd die Reichshoffrähte 8.
ſollen Teutſcher Nation ſeyn; (Paſſawiſcher Vertrag §. demnach ſoll die erledi-
gung/ Newe hoffgerichts Ordnung Kaiſers *Matthiæ tit.* 1.) Kaiſerliche Com-
miſſarii, wegen vergleichung der Stände anſchläg/ ſollen auß dem Reich Teut- 9.
ſcher Nation ſeyn/ R. A. zu Speier anno 1544. § vnd vmb ſchleuniger / *pag.*
295. &c.) Quod negotia bellica Imperii concernit, ſollen die Hauptleuthe 10.
Teutſche ſeyn/ (R. A. zu Wormbs anno 1521. §. demſelben Volck/ *pag.* 135.) ut
& Dux ipſe exercitus (R. A. zu Regenſpurg anno 1541. § vnd dieweil vns/ 11
pag. 257.) Hæc provincia aliquando concredita fuit, Alberto Comiti Palati- 12.
no (R. A. zu Augſpurg anno 1500. *tit.* des Reichs Hauptman/ *p.* 61.) Frideri-
co, Comiti Furſtenbergenſi, (*d.* R. A. *de A.* 1541. § darauff haben wir/ *p.* 257.)
Friderico, Comiti Palatino, (R. A. zu Speier anno 1542. §. aber alle/ *pag.* 266.)
Ioachimo, Marchioni Brandeburgenſi (*d. pag.* 266. §. alſo haben wir.) Qua
de re infra ad capitulationem Ferdinandi III. *art.* 15. acturi ſumus. Illud hic
generaliter, ut initio quoque innuimus, notandum; non ſolum apud omnes
fere nationes, ſed etiam provincias, receptum, vel conſtitutum eſſe, ut pere-
grini, regulariter, ad officia, vel omnino non admitti, vel ad minimum origi-
nariis poſthaberi debeant. In Marchia Brandeburgenſi, ſollen derer vom A- 13.
del Söhne ſo ſtudirt/ oder ſich ſonſt verſucht haben/ vor andern frembden / vnd
außländiſchen zu Aemptern/ darzu ſie qualificirt/ befördert werden/ *Scheplitz ad
conſuetud. Elector. & Marchiæ Brandeb. part.* 1. *tit.* 1 *num.* 18. *pag.* 6.) Pomeraniæ 14.
Dux, anno M D LX. die IX. Febr. inter alia, Statibus ſuis promiſit, daß er wolle
ſeinen Landen / vnd Fürſtenthumben keine ander Hauptleuthe / vnd Vögte/
ohne groſſe erhebliche Vrſachen vnd vorgehenden raht / ſeiner vornembſten
Land- vnd Hoffrähte ſetzen / als die in ſeinen Landen vnd Fürſtenthumben ge-
bohren/ geſeſſen / vnd wohnhafftig ſeind. Da ſich aber dieſelben Vntertha-
nen/ an billiger nohtwendiger Vnterhaltung nicht brauchen laſſen wolten/ vnd
ſeine Fürſtliche Gnad/ dero Erben oder Nachkomende Herrſchafft/ alſo Frembde
annemen müßten/ ſo ſolle daſſelbe iederzeit mit vorgehendem raht/ der Fürſt-
lichen fürnembſten Land- vnd Hoffrähten/ geſchehen. In iure municipali Du- 15.
catus Wurtembergici (*tit.* 6. *pag.* 1.) expreſſe quoque diſponitur, daß in
Beſtellung der Statt- vnd Amptſchreibereien / fürnemlich nach den Landkin-

dern getracht werden ſolle; id quod, vigore derſ andtags abſchied. de aliis quoque officiis intelligendum eſſe, tradit Speidelius (*in Notabilibus iuridicohiſto-*
16. *ricopoliticis lit. F. n. 36.*) Belgarum privilegiis continebatur, nullum peregrinũ, aut extraneum, muneribus publicis præfici poſſe (*Arum. ad A. B. diſc. 2. th. 3. p. 87.*) inde cum Philippus II. Hiſpaniarum Rex, ordinibus Belgicis, Conſiliarios Hi-
17. ſpanicos adiungeret, hanc, & alias ob cauſas, bellum ortum eſt. Helvetii, peregrinum adminiſtrationi regiminis publici non præficiunt. (*Arum. d. l.*) & Ve-
18. neti, qui prudentiæ laudem habent, peregrinis in Reip. adminiſtratione, nullũ relinquunt locum (*Patricius de Reip. inſt. lib. 3. tit. 2.*) Quod de officiis hactenus diximus, idem etiam alicubi de beneficiis conſtitutum fuit: (*Tholoſ. in ſyntag.*
19. *iur univerſ. lib. 17. c. 6. n. 4. Bodin. de Rep. lib 1. c 6. p. 96.*) In Hiſpania nullus exterus poteſt obtinere beneficium, neq; penſiones (*Hier Cevallos in ſpec. commun. opin. T. 4. q. 8, 7. n. 418.*) In Gallia extat conſtitutio Caroli VII. A. M CCCC XXXI.
20. die x. Mart. qua inhibetur omnibus alienigenis, habere officia, aut beneficia eccleſiaſtica in Regno Galliæ, aut dignitates eccleſiaſticas, ut Epiſcopatus, Archiepiſcopatus, Prioratus, ſine permiſſione Regis, qui adoptant eos in regnicolas. (*Tholoſ. de Rep. lib 4. c. 6. n. 10. Bret de la ſouver. du Roy livr. 2. ch. 8. p. 220.*)
21. Certe hoſpitalitatem Gallorum, erga extraneos, licet plurimum eam comendet Loyſeau (*des ordres c. 5. n. 13.*) ſatis arctis cancellis incluſam, ex Bacqueto (aliisq,) cognoſcimus, qui (*part. 2. du droit d' aubeine ch. 15. n. 1.*) docet, peregrinos in Francia nec ad officia, nec ad beneficia, & in ſpecie (*n. 5.*) non ad officia monetaria, nec ad Conſulatum Rothomagẽſem (*n. 6.*) nec ad ordinem Equeſtrem S. Spiritus (*n. 7.*) &c. admitti, niſi diſpenſatio Regis accedat. Quæ quidem o-
22. mnia ſua ratione conſtant, nec ægre ab extraneis ferri debent: at, quod in eodem Regno, peregrini, liberi quidem vivunt, ſed ut ſervi moriuntur, hoc eſt, teſtari non poſſunt, aut diſponere de bonis ſuis, quæ ibidem habent, mobilia aut immobilia, niſi ad ſummam quinque ſolidorum, nec ſucceſſorem ab inteſtato habere, ſed ea ad Regem devolvi; id vero ſatis durum multis videtur. Quamquam enim fere idem etiam apud alias gentes in uſu fuiſſe dicitur, (*Bodin. de Rep. livr. 1. ch. 6. illud appellat, un droit ancien, & commun*
23. *aux Grecs, Latins & Turcs.*) attamen apud moratiores merito exoleviſſe, ſcribit Grotius (*de iur. bell. & pac. lib. 2. c. 6. n. 14.*) Nolim quidem ego Gallos ex moratiorum populorum matricula expungere, quod fieri deberet, ſi Grotium
24. ſequerer; melius autem eorum famæ, & hoſpitalitati, quam Salvianus iam olim in illis prædicavit, conſultum fore, omnino credo, ſi quale quale hoc lucrum, quod ex iure albinagii percipiunt, plane ſpernerẽt, & libertatem, quam mancipiis, ſtatim ubi in Regnum Galliæ pervenerint, addicunt, (*Bodin. de Rep. lib. 1. c. 5.*) illis, qui liberi aliunde eo veniunt, integram relinquerent. Humanitatis eſt fateri, nihil magis hominibus liberis deberi, quam ut ſupremæ voluntatis (poſtquam iam aliud velle non poſſunt) liber ſit ſtylus, & licitum quod

iterum

iterum non redit arbitrium (*l.1.C.de SS.Eccleſ.*) Vnde, non minus iuſta, quam 25.
æquiſſima, dici debet conſtitutio Imp. Friderici II. quæ (*in authent. ſub tit. C. commun.de ſucceſſ.relata*) ita diſponit: omnes peregrini,& advenæ, libere hoſpitentur,ubi voluerint, & hoſpitati ſi teſtari voluerint, de rebus ſuis liberam ordinandi habeant facultatem; quorum ordinatio inconcuſſa ſervetur. Si vero inteſtati deceſſerint, ad hoſpitem nihil perveniat, ſed bona ipſorum per manus Epiſcopi loci,ſi fieri poteſt,heredibus tradantur,vel in pias cauſas erogentur. Atque hanc conſtitutionem Gallorum contrario iuri præferendam, 26.
ſtatuit Arniſæus,(*de iure maieſt.lib.3.c.6.n.20.*)cum prohibens aliquem teſtari, auferat ipſi ſuarum rerum dominium, iure communi conceſſum; & qui hoſpitem durius tractat,violet ius hoſpitalitatis, quod Chriſtianis eo religioſius obſervandum,quo ſeverius ſibi invicem detrahere, aut damnum inferre prohibentur. Ego plane fateor, rationes, quæ pro Gallorum illo iure afferuntur, mihi nunquam ſatisfeciſſe,ut ſuo loco diſtinctim explicabo. Cæterum illud hic annecto,à Ludovico XIII. in Gallia conſtitutum,ne ad miniſterium verbi 27.
divini,reformatæ religionis,admittantur exteri: (*vid.rationes edicti tom.14. du Mercure François p.264.*) & nota ibidem,quod de Miniſtro quodam, vel verbi 28.
divini præcone, ex Scotia oriundo, refertur, qui Gallicæ linguæ non exacte gnatus,pro concione dixerit,*qu' un bon fidel ne devoit point entrer en ſon femme la veille de cene &c. & ayant leu,que la verge eſtoit le ſymbole de la iuſtice,diſoit aux officiers,portés tousiours la verge droite,pour ſoulager la pauvre vefue.*)

Nicht Nider Stands noch Weſens.

De hoc axiomate videri poſſunt Dd (*ad l.6.C.de dignit.lib.12.*) Vituperium omnium incurrit Ludovicus XI.Rex Galliæ,qui Olivario le Dain,barbitonſore,pro Comite ſtabuli,Medico Jacobo Cottier vero,pro Cancellario,& Caligario quodam,pro Admiralio, vel Thalaſſiarcha,(*Loys Guyon tom.1.de diverſes leçons livre 1.ch.8.p.59.*)vel ut Bodinus habet(*lib.6.de Rep.c.2.p.1059.*) ſartore pro feciali,tonſore pro legato,medico pro cancellario,uſus fuit.

Redliche Leuth.

Neque enim famoſis, aut notatis, & quos ſcelus,aut vitæ turpitudo inquinat,vel infamia ab honeſtorum cœtu ſegregat, dignitatum portæ patere debent.(*l. 2. C. de dignit.lib.12.l.un.C.de infam.lib.10.*).

Vom Adel.

Putant alii, etiam plebeios, ubi ad officia Regis, vel Imperatoris adhibentur,fieri nobiles; idque licentioſe ad coquum (*Bl. ad c. 1.quis dic.dux in uſib.feud.*)quoq; extendunt,& viliores perſonas alias. De Henrico IV.Galliarũ Rege refertur, quod totam familiam aulicam nobilitate clarere indicaverit. Cum enim Nobilis aulicus,cum vili aulæ Regiæ miniſtro, duello decertare recuſaret,tanquam ab ærariis,rotariisq; homine,Rex illi reſpondit;at tu ſcias,

neminem, qui ſit in domeſtico Regum miniſterio, eſſe ignobilem. Et teſtatur Anton. Monacius (*in obſerv. ad 24. libb. ff. ad l. 18 ff. de ædil. edicto pag. 528.*) in certa lite, apud ſubſidiorum iudices, Titium nobilitatis ſuæ originem deduxiſſe eo ex capite, quod habuiſſet abavum, culinæ regiæ mediaſtinum, (*que ſon buayeul avoit eſté galopin de cuiſine du Roy.*)

Gefällen.

De nonnullis horum officiorum fructibus (quos in aula Imperiali hodie communiter regalia officii nominare conſueverunt) videri debet A. B. Caroli IV. (*d. c. 27. §. 2. & §. 6. cap. 28. §. 7. cap. 29. § 2.*) & addi poſſunt, quæ annotavi ad iuris publici *lib. 4. cap. 7. num. 23.*

Bleiben.

Hoc potiſſimum de officialibus Imperii exaudiri debet: In eos enim minor licentia Imperatori relicta eſt, quam in aulæ ſuæ officiales. Vnde etiam ortum, ut non omnium horum officiorum collatio indiſtincte Imperatori competat. Exemplo nobis eſſe poteſt officium magiſtri coquinæ Imperii, quod Seldeneccii à Comite Palatino Rheni, archidapifero, in feudum recognoverunt, & anno M D XXXVIII. Ludovicus Elector Palatinus, cum familia Seldeneccenſis defectura videbatur, in caſum deficientiæ contulit Dominis Waldepurgenſibus. (*Beſoldus part. 6. conſil. 258. n. 4. & ſeq.*) Præterea quoque officiales Imperii officialibus aulæ præferuntur, in Regali curia: ibi enim præſentes, officia ſua exercent, præ quotidianis Regalis curiæ miniſtris, qui cum iiſdem in nomine officii conveniunt, atque fructum officii præ his percipiunt. (*A. B. Caroli IV. cap. 27. in fine. vide quæ ſcripſi de iure publ. lib. 3. cap. 7. num. 75.*) Quodſi vero illi officiales Imperii ſponte ſua abſentes ſint, officium exercere poſſunt quotidiani miniſtri, & tollere fructum.

AD ARTICVLVM XIV.

In Schrifften und Handlungen des Reichs.

1. *In negotiis, Imperium concernentibus, lingua Germanica, vel Latina, non alia utendum.*
2. *Obiectio.*
3. *Eius confirmatio.*
4. 5. *Reſpondetur ad obiectionem.*
6. *Lingua Gallica in negotiis Imperii non admittitur.*
7. *Nec etiam Italica.*
8. *Linguam Italicam omnium beatorum linguam futuram in cœlo, aſſerit Girolamo Ruſcelli.*
9. *Qua lingua utatur Turcarũ Imperator.*

1. REgula eſt, in ſcriptis, & tractatibus, Imperium concernentibus, alia lingua, quam Germanica & Latina, Imperatori uti non licet; nec permittere eidem licet, ut ſui alia lingua, in iiſdem negotiis, utantur. Contra hanc regu-

gulam diſputando opponi poſſet; cum Imperii provinciæ,& populi, non ſo- 2.
lam linguam Latinam,pro communi interprete habeant, nec ſolā Germa-
nicam pro vernacula, ſed alii Italicam,alii (ut Arelatenſis Regni &c. ſubditi)
Gallicam, alii Sclavonicam, his omnibus in rebus & negotiis Imperii expe-
diundis uti licere. Videtur hoc ex parte approbari à Carolo IV. in aurea 3.
Bulla (*cap. ult.*) ubi vult, Electorum ſecularium liberi,& ſucceſſores diverſas
linguas addiſcant; cum ſacri Romani celſitudo Imperii diverſarum natio-
num moribus, vita & idiomate diſtinctarum, leges habeat, & gubernacula
moderari. Verum, ut maxime conveniat, diverſorum idiomatum, & lin- 4.
guarum, ut Carolus (*d.l.*) loquitur, differentiis inſtrui Electorum ſucceſſo-
res,ut plures intelligant,& intelligantur à pluribus, qui plurimorum neceſſi-
tatibus revelandis Cæſareæ ſublimitati aſſiſtunt,in partem ſollicitudinis con-
ſtituti: inde tamen non ſequitur,quod in publicis Imperii negotiis,præſertim
quæ in ipſa Germania tractantur,ubi vel per literas, vel viva voce res expedi-
tur, tot linguæ in uſu eſſe debeant,quot gentes ſub Imperio degunt. Aut, ſi
hæc Caroli IV. mens fuerit, mirum non eſt, legem poſteriorem priorem ab- 5.
rogaſſe. Quanquam non credo, abrogatione opus fuiſſe,cum conſtet, pri-
vilegia,inſtrumenta,aliaque Imperii acta,olim ſola lingua Latina,à noſtris Im-
peratoribus,vel eorum,& Imperii nomine, antequam lingua Germanica ex-
coli cœperat,& poſtea,accedente cultura,etiam hac in lingua confecta fuiſſe;
licet fortaſſis dubitari poſſit,an idem ſemper viva in voce obſervatum ſit. Sa-
ne,Gallicam quod attinet,eius nulla (*in d. c. aureæ Bullæ*) mentio fit, & poſte- 6.
riorib. Imperii conſtitutionibus expreſſe ſancitū novimus,acta non amplius in
lingua Gallica,ſed ab inferioribus Iudicibus in lingua Latina edenda,& com-
municanda eſſe (*ordinat. Cameræ part 2. tit. 31. §.* nach dem auch) Italicæ quo-
que linguæ uſus,in inſtrumentis, aliisque Imperii actis, nunquam receptus 7.
fuit. In Italia, ut vernacula, in curſu eſt,ſed maieſtas Imperii non admittit,
ut puræ elegantiæ matris, quæ eſt lingua Latina, filiæ (hoc eſt, Italicæ) fuca-
ta variis ceruſſis, præferatur diſtorta forma, vel ut optimo vino, (ut non ne-
mo loquitur) præferatur acetum peſſimum. Nec tam pueriliter credulus 8.
ſum, ut coniecturæ Ruſcelli locum concedam, quam atro carbone notavit
P. de L'Ancre (*livr. 1. des Princes duc. 1. pag. 8.*) (*Girolamo Ruſcelli, Venetiano, n'a
eu honte de dire, que, comme le peché de la ſuperbie, d'une ſeule langue, que Dieu a-
voit ſimplement donnée, au commencement du monde, fit la diviſion en une in-
finite de langues, que de meſme on peut eſperer, avec raiſon, que le monde entier ve-
nant à ſa fin, reviendra ſous une ſeule langue, comme il eſtoit en ſon principe, qui
ſera celle que parle le chef de l'Egliſe du Sauveur, le ſouverain des ames, qui doivent
aller voir cette haute tour du ciel, pour parler toutes conformement, ſans diverſité,
ni confuſion, le meſme & ſeul langage des Anges. De maniere, que ceſte douce
langue Italienne (adiouſte-il) è in corſo di Monarchia, & court fortune d'eſtre la*

Royne

Royne de toutes.) Hieronymus Ruſcellus, Venetus, non erubuit dicere, quod quemadmodum peccatum ſuperbiæ in cauſa fuit, ut ex una ſola lingua, quam Deus ſimpliciter dederat in mundi initio, diviſio facta ſit in infinitas linguas; ita ſperandum eſſe, non ſine ratione, mundum totum, ubi ad finem pervenerit, ad unam linguam rediturum, quemadmodum fuit in initio. Eam autem fore illam, quam loquitur caput Eccleſiæ Salvatoris, Dominus ſupremus animarum, quæ debent adſcendere ad contemplandum altiſſimam illam turrim cœli, ut loquantur omnes conformiter, ſine diverſitate, ipſam ſolam linguam Angelorum. Ita ut ſuavis illa lingua Italica (addit idem) ad monarchiam o-
9. mnium tendat, & poſſit fieri regina cunctarum. Cæterum ut Imperatori noſtro uſus linguæ Germanicæ & Latinæ præſcriptus; ita Turcarum Imperator, vi iuramenti quod præſtitit, alia non uti debet, quam Ottomannica, ſive Turcica. Arabica in negotiis religionis uſurpatur, in militia, Sclavonica. (*P. Matthieu tom.1. de l' hiſtoire de Henry IV. livr.6. narrat.4. pag. mihi 584.*)

Andere Zungen.

1. *Quæ prima in mundo fuerit lingua.*	9. 10. *De numero linguarum, Scriptores antiqui non conveniunt.*
2. 3. 4. 5. *Non fuiſſe Hebraam.*	11. 12. *Autoris opinio.*
6. *Goropius Cimbricam primã fuiſſe aſſerit*	13. *Duretus ſcripſit hiſtoriam linguarum.*
7. *Autoris opinio de confuſione linguæ ad ædificationem turris Babylonicæ.*	14. *Quot matrices linguæ hodie ſuperſint in Europa.*
8. *Quot linguæ ex confuſione Babylonica natæ?*	

1. AB initio, unius linguæ mundum fuiſſe, Moiſes (*lib.1.c.11.verſ.1.& 6.*) docet; quæ autem illa fuerit, adhuc controvertitur. Communiter Hebræam fuiſſe tradunt. Cluverius vero arbitratur (*lib.1. antiquæ Germaniæ c.8.p.74.*) pri-
2. mam illam mortalium linguam nullibi apparere, nec unquam apparituram, donec unus grex, & unus paſtor (in vita æterna) futurus. Lævinus Torrentius,
3. (*in præf. hermathenæ Ioh. Goropii*) non cogimur, ſcribit, credere, linguam, qua ſub Moyſe uſi ſunt, primogeniam fuiſſe. Nam ne ipſi quidem Iudæi ea de re inter ſe conveniunt; & è noſtris nonnulli Syram, ſive Aremæam, aut Palæ-
4. ſtinam prætulere. Ipſe Goropius, (*lib.1. hermathenæ p.1.*) Chriſtiani plerique omnes, ait, primogenium linguarum ius penes Hebræos ſemper fuiſſe, magno conſenſu pronunciant, à quibus tamen Theodoretus diſcedens, non ſine aſſeclis, Syram, ſive Aremæam omnium primam fuiſſe ſentit. Moſes Ægyptius, Rabinorum facile princeps, Hebræam primam eſſe negat. Guevara, is qui epiſtolas, quas aureas vocant, Hiſpanis ſuis ſcripſit, quatuor Hebræorum Doctores teſtes citat, qui iureiurando confirmare auſint, Hebræum ſer-
5. monem non eſſe primum. Et (*lib. 2. Hermathenæ, p.25.*) prima lingua, inquit, eſt ea, quæ omnium perfectiſſima. Perfectiſſimam autem dicimus, quæ quam apertiſſime & quam breviſſime, una cum ſono convenientiſſimo, imagi-

magines animi, & earum compoſitionem dat intelligendas. &c. Hinc non video, quomodo defendi queat eorum aſſertio, qui Hebraicam linguam omnium primam eſſe contendunt; cum nulla ſit pluribus difficultatibus implicata, nulla habeat plus ambiguitatis, nulla caliginem profundiorem adeo ut in eius abyſſis perſcrutandis, non Delio natatore, ſed Delio vate frequenter opus eſſe videatur. Mihi quidem, de perfectione, vel imperfectione 6.
eius linguæ, quam non didici, iudicium non attribuo, nec Goropio accedo, qui (*d.loc.*) Cimbricam linguam omnium primam adſtruere ingenioſe conatur. Hebræam inter antiquas habeo, at primam omnium cur credam, nondum rationibus validis edoctus ſum. Hoc iterum ex Moiſe (*d.c.* 11. *verſ.* 7. 7.
& ſeq.) conſtat, cum gentes in ædificanda civitate, & turri, Babylonica poſtea dicta, deſudarent, cœleſti decreto confuſionem linguæ natam fuiſſe: ex qua, communi perſuaſione, creditur varias linguas originem ſuam traxiſſe; quamquam hoc à Moiſe diſerte annotatum non reperitur. Confuſio talis facta eſt in una lingua, ut alter alterum loquentem non intelligeret. Et cum ſemel ipſorum conatus, qui Deo diſplicebat, fruſtraneus redditus, & gentes in varias abirent terras, non eſt ex articulis fidei, ut credam, cauſa confuſionis ſublata, confuſionem continuatam neceſſario fuiſſe; & primis illis annis, poſt ſeparationem factam, varias linguas, & diverſas à prima, in uſu fuiſſe. Sequentia tempora varias linguas dediſſe, certum eſt, non tamen divino aliquo decreto, ut mihi perſuadeo, ſed permiſſione, ubi hominis liberum arbitrium primas tenuit partes. Præterea, in eo quoque non conveniunt, quot linguæ ad turrim Babylonicam ortæ ſint. Non totidem, in- 8.
quit Cluverius (*d. lib.* 1 *antiqua German. c.* 4. *p.* 43.) ex confuſione Babylonica natas fuiſſe linguas, quot hominum ad urbis ædificationem fuere capita, ſed quot principes Noachi nepotum, ſive quot familiarum, ut vocat Moſes, capita, urbis ſtructioni præfuerunt; ſcilicet ſexaginta novem. Nec tamen ego neſcius ſum, Clementem Alexandrinum, Arnobium, Epiphanium, Hieronymum, Auguſtinum, & alios, linguas ad urbis Babylonicæ ſtructionem exortas ſtatuere ſeptuaginta duas; quem illi numerum, non ex nepotum, pronepotumque Noachi tantum, ſed ex ipſorum ſimul Noachi filiorum numero collegerunt. Verum, non ipſum Schemum, & Iaphetum, Chamumque, in gentium linguarumque numerum conceſſiſſe, ſed horum filios nepotesque tantum, apertiſſimis, diſertiſſimisque teſtatur Moſes verbis, (*cap.* 10 *verſ.* 32. *Geneſ.*) De eadem quæſtione Ioh. Goropius (*d. lib.* 1. *hermathene p.* 4.) ita ſcribit: Quot linguæ nunc ſint, vel olim fuerint, quamvis quidam definire tentarint, ego tamen nemini puto liquere, & adeo non magnopere noſtra intereſſe. Clemens Alexandrinus, genera linguarum, ſub quibus varia ſint idiomata, ſeptuaginta duo fuiſſe, quod è numero eorum, qui ante confuſionem linguarum, è tribus Noachi liberis nati dicuntur, acceptum videtur.

9. ptum videtur. Euphorus neſcio quis, niſi Ephorus, ut reor, ſit legendum, apud eundem, ſeptuaginta quinque fuiſſe tradidit. Verum hunc numerum longe ſuperant aliorum aſſertiones, inter quos Plinius, à Timoſthene memoriæ proditum, ſcribit, in unam Dioſcuriadem, Colchorum emporium, trecentarum linguarum homines ſolere convenire; addens, à Romanis poſtea
10. per centum & triginta interpretes negotia ibi geſta fuiſſe. Mithridates, non magnam Aſiæ partem, ſi toti conferatur, imperio tenens, viginti duas, & in ditione ſua habuiſſe, & didiciſſe, conſtanti ſcriptorum teſtificatione perhibetur. Quibus ſi reliquas addas, quæ toto tum orbe diverſæ fuerunt, annon putamus, maximum numerum evaſurum? Quot ſint in orbe Atlantico, & apud Hyperboreos, quis explicabit? & multas tamen eſſe, plurimorum peregrinatione ſatis eſt exploratum. Complures poſt Chriſti natalem novas extitiſſe ſcimus, nunquam antea vel factas, nedum cognitas; inter quas, cum in ſola Europa, minima totius orbis parte, quam plurimæ ab illo tempore exortæ ſint, quid de cæteris gentibus innumeris cogitandum? Vt ego
11. aliis ſuam, ita mihi meam liberam volo opinionem; nihil autem certi in utroque reperio, ſive quod attinet numerum antiquarum, ſive recentiorum linguarum. Nec enim Moiſes quicquam hic determinat: hoc tantum agit, ut ſyllabum filiorum, atque nepotum Noæ, exhibeat. Cui dum annectit terras, & inſulas, vel generaliter, vel in ſpecie, quas cuiusq; generatio poſtea inhabitaverit, ſecundum linguam ſuam, non hoc tradit, quod tempore primæ occupationis, tot linguæ fuerint, quot ipſe capita familiarum enumerat, ſed quot ex his gentes, quæ iſtas inſulas & regiones poſtea inhabitarunt, cuius etiam linguæ fuerint, originem habuerint. (*Genes. c.* 10. *vers.* 5.) Nam Moiſen, non ſolum ea hoc loco tradere, quæ tempore confuſionis linguæ fuerunt, ſed etiam quæ poſtea facta ſunt, conſtat (*ex vers.* 12.) & videtur idem probari poſſe (*ex vers.* 25.) ubi Peleg nomen inde accepiſſe di-
12. citur, quod ipſius tempore orbis fuerit diviſus. Diviſio alia non eſt, quam illa, quando poſt fruſtranee ſuſceptam ædificationem Babylonis, familiæ hinc inde in omnem terram diſperſæ fuerunt (*c.* 11. *vers.* 8.) niſi placeat cum aliis diſtinguere, inter partitionem, & occupationem, quod amplectitur Salianus (*in annal. Eccleſiaſt veteris teſtamenti ad annum mundi* M DCC LXXXVIII. *n. p.* 291.) Ipſe vero Peleg eo tempore natus (hoc enim in ſenſu d. vers. 25. accipiendum eſſe coniicio) nondum eius ætatis fuit, ut quicquam ad ædificationem operis conferre valuerit, unde in pœnam eius lingua confundi non debuit. Et cum nondum loqui potuerit, quomodo ipſi peculiarem linguam aſſignabimus? ſi alia, quam paterna, poſtea uſus, ea non ad ædificationis terminum, ſed tempus futurum referri debebit. Quod idem de fratre eius Iaktam dicendum eſt, qui, ut ſecundogenitus (*d. vers.* 25. *&* *c.* 11. *vers.* 17.) ad ædificationem Babylonis vix potuit eſſe præſens. In hodierni orbis linguis

enumerandis

enumerandis fruſtra tempus teritur, cum exacte de illis nulli conſtet, videri 13.
tamen de plurimis poterit Duretus, qui Gallico ſermone hiſtoriam lingua-
rum ſcripſit. In Europa, ſi Ioſepho Scaligero credimus, hodie undecim 14.
matrices linguæ ſuperſunt; Latina nempe, Græca, Teutonica, Slavonica,
Epirotica, Tartarica, Vngarica, Finnonica, Hirlandica, Cantabrica, Bri-
tannica, quam loquuntur in Gallia illi, quos dicunt Bretons Brettonants:
hanc tamen Iſaac Pontanus (*in gloſſario priſco Gall.*) Germaniſmi ſobolem
arbitratur.

Die Teutſche.

1. *De lingua Germanica, remiſſive.*
2. *Lingua latina olim Germanica in Germania prælata.*
3. *Primum inſtrumentum publicum, in lingua Germanica confectum.*
4. *Latina tamen adhuc primatum habuit.*
5. *Conſtitutio Rudolphi I. de uſu linguæ Germanicæ, & Conſtitutionis ratio.*
6. *Dubitatur, an unquam hæc conſtitutio fuerit facta.*
7. *Si facta, non fuit tamen obſervata.*
8. *Maximiliani conſtitutio permittit Notariis inſtrumenta latina conficere.*
9. *Beati Rhenani locus.*
10. *Quando inſtrumenta, lingua Germanica ſcribi cœperint.*
11. *Carolus V. Aquisgrani oratione Germanica exceptus.*
12. *Confeſſio Auguſtana in lingua Germanica publice in comitiis expoſita, non in latina, ut nonnulli volebant.*
13. *Sigismundi decretum, cauſas Principum Germanorum in lingua Germanica proponi, & ventilari debere.*
14. *In iudicio Camerali procedendum in lingua Germanica.*
15. *Exempla.*
16. *Exceptio.*
17. *Rudolphus I. noluit audire legatum Regis Bohemiæ latine perorantem.*

DE lingua Germanica vide, ſi libet, quæ ſcripſi *lib.1. de iure publ. c.6.n.50.* 1.
& ſeqq. & quæ his ſecunda addidi cura. Olim quidem Latinæ linguæ 2.
magnum in Germania imperium fuit, ſed hodie Germanica præ illa in eadem
floret. Latinæ imperium inde cognoſcitur, quod illis temporibus, non ſo-
lum receſſibus, ac actis Imperii, & literis publicis, ſed etiam in iudiciis, &
extra illa, in contractuum privatorum inſtrumentis, unica Latina in uſu fuit,
exulante Germanica. (*Leheman. lib. 5. chron. Spirenſ. cap.* 107. *p.*626.) Inter
publica à nonnullis obſervatum, Fridericum II. anno M. CC. XXXVI. comitia 3.
Moguntiæ habuiſſe, ubi à Principibus pax iurata, vetera iura ſtabilita, nova
ſtatuta, & Teutonico ſermone in membrana ſcripta, omnibus fuiſſe publi-
cata. (*Godfridus Monachus in annal. ad d. annum* M. CC. XXXVI.) atq; hoc omnium
inſtrumentorum primum eſſe, quod in lingua noſtra vernacula ſcriptum:
(exhibitum autem à Goldaſto, *part.* 2. der Reichsſatzungen *p.* 17.) nec enim
ante illud de alio ullo conſtare. Licet vero hoc ipſo exemplo antiquiſſi-
ma perſuaſio noſtratium, linguam noſtram vix ſcriptura exprimi poſſe, er- 4.
roris convicta, attamen, cum ſine dubio pauci adhuc eſſent, quibus hæc no-
va literarum compages cognita, & clerici, ne illa introduceretur, obſtarent,

lucri ſui cauſa quod confectione inſtrumentorum Latinorum quæ apud eos ſolos conſiſtebat, nutriebatur, ac præterea, quod longo temporis tractu profundas radices egerat, non uno ictu evelli poterat, nec lege ulla interdictum erat, Latina lingua amplius uti, ea ut antea in primatu continuavit. Cum autem hoc non ſatis decorum Germanis videretur, Nobilitas quoque linguæ Latinæ non admodum callens erat, atque plebs eius ignara, unde fraudes, & deceptiones ab illis, qui inſtrumenta & contractus ſcribebant, plurimæ, Ru-
5. dolphus I. Imperator, anno M CC. LXXIV. ſtatuit, ut poſt hæc, Principum, & Pontificum edicta, privilegiaque &c. Teutonum lingua ederentur, & ne amplius literas contractuum Notarii latine ſcriberent, ſed germanice. (*Aventinus lib. 7. Annal. Boior. Cruſius in Annal. Suev. part. 2. lib. 1. c. 8. f. 13. lib. 12. c. 8. & parte 3. lib. 3. c. 1. f 134.* Spangenberg *in chron. Saxon. c. 264. f. 450.*
6. *Lehman. d. lib. 5. Chron Spir. c. 107. p. 627.*) Verum, ut maxime fidem hæc tradentibus omni ex parte non denegem, dubium tamen inde naſcitur, cum illa Rudolphi conſtitutio huc usq; à nemine, quod ſciam, luci expoſita fuerit. Germanicam linguam Rudolpho curæ fuiſſe novimus ex receſſu comitiorum Herbipolenſium anno M. CC. LXXXVII. Germanica lingua confecto: (*Vide Lehman d. lib. 5. c. 108. p. 627.*) at cum ille, conſtitutione, de qua autores teſtantur, poſterior ſit, & in primis comitiis ab ipſo habitis conſcriptus, quomodo antea extra comitia conſtitutionem illam, non vocatis, nec præſentibus Stati-
7. bus, facere potuerit, & an fecerit, non ſine dubio eſt. Accedit, quod ſciam, illam conſtitutionem non omni ex parte obſervatam, nec tunc nec poſtea, fuiſſe, hoc me docentibus tabulis variis, paſſim lingua latina conſcriptis, & non ſolum in archivis, hinc inde, ſed etiam in libris typis impreſſis, proſtantibus.
8. Ac quod Notarios attinet, illis non ſolum uſus, ſed etiam ordinatio Maximiliani, zu underrichtung der offnen Notarien zu Cöln *anno* 1512. auffgericht / (*quam in corpore receſſuum Imperii p. 95. & ſeqq. habemus*) hucusque permiſit, inſtrumenta conſcribere in lingua Latina, & Germanica. (§. item die Notari-
9. en / *p. 97.*) Beatus Rhenanus (*rer. German. lib. 2.*) ſcribit: Tantum latini ſermonis uſus apud Germanos in conficiendis tabulis receptus fuit; id quod cum cæteris nationibus commune habuimus Ab annis tamen centum, & quinquaginta, ſecus apud nos factum videmus. Sic Vngaricus ſermo, noſtra ætate primum ſcribi cœpit. Ergo, ſi Rhenano credimus, ante annum, præterpropter, M. CCC. L. maieſtas linguæ Romanæ nondum exolevit: Nec credo, à quoquam exacte hactenus obſervatum, quo anno poſtea exoleverit. Vti nec illud certo tradi poteſt, quando lingua Germanica communiter ſcribi cœpe-
10. rit. Vadianus (qui ſcribere & vivere deſiit anno M. D. LI. *lib. 2. de colleg. monaſteriisque Germaniæ veteris apud Goldaſt. tom. 3. Alamannicar. rer. ſcriptor. p. 47.*) tradit, in totum conſtare, tabularum germanice ſcriptarum recentem eſſe uſum, & eſſe annos paucos ex quo hæc lingua vulgo ſcribi cœpta: Scripſiſſe qui-

pſiſſe quidem & veteres, ſed paucos, & raros, & velut periculi faciundi gratia. Quem autem Vadianus, per annos paucos, intelligat numerum, obſcurum ut mihi eſt, ita non audeo determinare, & rem ipſam aliis inveſtigandam relinquo: Hoc ſolum præterire ſilentio haud poſſum, Electoribus 11.
viſum, auß allerley Bewegnus / ut Carolus, Aquisgranum coronæ ſuſcipiendæ cauſa accedens, oratione Germanica exciperetur (*vide* der Churfürſten Ordnung auff dem Rahthauß zu Aach berathſchlaget / bey der Königlichen Crönung zu halten / *apud Goldaſt parte* 2. der Reichsſatzungen *p.* 185.) & poſtea in Imperio noſtro, etiam in concurſu linguarum, Germanicam prælatam Latinæ. Anno M D XXX in comitiis Auguſtanis, cum die XXV. Iunii poſt 12.
meridiem, in palatio Epiſcopali, confeſſio Proteſtantium Statuum, quæ Auguſtana, à dicto loco poſtea nomen accepit, publice prælegenda eſſet, eiusq; ſcriptum exemplar Latinum Pontanus, Germanicum Baierus, iuris Doctores, & conſiliarii Saxonici, in manibus tenerent; Epiſcopis autem nonnullis placeret, Latinum potius, quam Germanicum legeretur, Elector Saxoniæ ſurrexit, petiitque à Cæſare, & obtinuit, ut Germanica lingua uterentur, quoniam in Germania conſiſterent. (*Ioh. Saubertus, in miraculis Auguſtanæ confeſſionis p.* 189.) Notum quoque eſt, ex decreto Sigismundi Imperatoris, de anno 13.
M. CCCC. XVII. (*apud Goldaſt. part.* 2. Reichsſatzungen / *p.* 98. *& ſeq.*) daß der Reichs Fürſten ſachen ſollen in Teutſcher zungen / nach Teutſchen / vnd nicht nach Lateiniſchen / oder Geiſtlichen Rechten / durch Teutſche Fürſten erkent / vnd geurtheilt werden. Cum enim tunc contentio eſſet, inter duos Principes, Comites Palatinos, war (ut verba decreti ſonant) nach vnſerer Frag / von den Fürſten allen einhelliglich zum Rechten geſprochen; Nach dem / vnd wir hie in Teutſchen landen zum Rechten ſeſſen / als ein Römiſcher König / vnd Hertzog Ludwig / vnd Hertzog Heinrich (Pfaltzgrave) beide Teutſche Fürſten weren / vnd zum Reich gehörenden / vnd die Sach Teutſch / vnd vmb des Reichs Lehen were / die in Teutſchen landen gelegen weren / vnd wir in beyderſeits ein Teutſch Recht / mit Teutſchen Fürſten beſetzt hetten / vnd beyde theil mit Teutſchen Fürſprechen fürgeſtanden / vnd ihr Sach nach Teutſchen Rechtens gewonheit fürgelegt hetten / ſo ſprechen ſie zum Rechten / was iglicher theil fürlegen wolte / es were Brieffe / worte oder ander redliche Kundſchafften / daß er das in Teutſchen vnd nach Teutſchen Rechtens gewonheit durch ſeinen Fürſprechen thun vnd fürlegen ſolte. In hodierno Iudicio camerali (*ut do-* 14.
cet Magenhorſt ad part. 1. *ordin. cam. tit.* 3. *pag.* 7.) procedendum in lingua Germanica, quam ſi partes ignorent, per interpretes agere debent. (*Cynus in auth. offeratur, quæſt.* 5. *C. de litis conteſt.*) Ita olim denegati ſunt proceſſus Latini, contra Epiſcopum Veredunenſem, & in Germanica lingua 15.
decreti. Ita obtinuit Dux Wurtembergicus contra Ferdinandum Rom. Regem in Comitiis anno M. D. XLVIII. in cauſa feloniæ ſibi motæ. Et

 cum Sa-

cum Sabaudiæ Dux, quando ipſi lis erat cum Iohanne im Thurn / proceſſus
in Germanica lingua caſſari, vel latine verti petiiſſet, Camera reſtitit, ſub-
iecta clauſula, vnd ſollen hinfüro beide Parteien in Teutſcher ſprache verfah-
16. ren. (*Bruning. de variis univerſit. ſpeciebus thes. 7.*) Excipi tamen à regula,
(*d. loc.*) tradit Magenhorſt, cauſas Flandriæ, & Hollandiæ: Quod ſi ita ſe ha-
bet, mirari licet, cur hi, qui Germani ſunt, & Germanice loquuntur, exci-
piantur, & Sabaudus, nec Germanus, nec Germanicam linguam pro ver-
17. nacula habens, regulæ ſubiaceat? De Imp. Rudolpho I. narrant, quod in
comitiis Auguſtanis, ad Epiſcopum, legatum Regis Bohemiæ, latine per-
orantem dixerit, Epiſcope, nolo de me dicatis ſermone Latino, ut reſpon-
dere ex adverſo non poſſim; ſi habetis cauſam adverſus clericos, utamini
Latino ſermone coram illis, contra me vero, vel alium quempiam noſtri
ordinis, proponatis more ſolito: iuſſeritque aut Germanice loqueretur, aut
taceret. (*Mutius lib. 21. Chron. German apud Piſtorium tom. 2. Scriptor. German. pag. 193.*)

Oder Lateiniſche.

1. 2. 3. 4. *Quadruplex linguæ Latinæ conſideratio, ſecundum diverſa tempora.*

5. *Græca lingua quomodo uſi fuerint Romani?*

6. *Quid lingua Græca apud Romanos peragere non licuerit?*

7. *Imperatores Græce reſcripſerunt.*

8. *ICti reſponſis, ſcriptisq; ſuis Græca admiſcuerunt.*

9. *Quando primum Græca lingua apud Romanos in pretio eſſe cœperit.*

10. *Cauſa incrementi linguæ Latinæ.*

11. *Cur hodie inter Europæos tanti æſtimetur?*

12. *Franciſcus I. Rex Galliæ vetuit, ne lingua latina amplius in iudiciis & foro in uſu eſſet.*

13. *Tenor prohibitionis.*

14. *Galli nolunt ſe obligare ad uſum linguæ Latinæ, quando illis res eſt cum Anglis.*

15. *Clerici in Germania linguæ latinæ cognitionem & uſum, ſibi fere proprium adſcripſerunt.*

16. *Uſus linguæ Latinæ in publicis negotiis Imperii, ac quouſq; ſe extendat hodie.*

17. *Ad quid Principibus & Imperatori proſit callere linguam Latinam.*

18. *Carolum IV. præcepiſſe in aurea bulla cap. fin. ut Electorum ſecularium liberi erudiantur in lingua Latina.*

19. *Imo non præcepiſſe.*

20, 21. *Aureæ bullæ diverſa lectio.*

22. *Per verbum, Grammatica, non intelligit A.B. linguam Latinam, ut quidam autumant.*

23. *Verba A. B. expenduntur, & examinantur.*

24. *Obiectio.*

25. *Reſponſio.*

26. *Latinum B. Aureæ exemplar præferri debet Germanicis editionibus.*

27. *Quænam Germanicarū vitioſiſſima.*

28. *Qualis linguæ Latinæ ſcientia Magnatibus ſufficiens ſit.*

29. *Ferdinandi I. Imper. reſponſum.*

30. *Sigiſmundi facetum dictum.*

31. *Ignorantia linguæ Latinæ in Electoribus diſplicuit Sigiſmundo Imper.*

32. *Verba Latina in Talboti gladio.*

33. *Priſcianus vapulat à Cancellario Angliæ.*

34. *De induſtria Poyeti, Cancellarii Galliæ.*

35. *Pratei, Cancellarii Galliæ, craſſus error.*

36. *Sancti, ac Epiſcopi errantes in Grammatica, non ſunt irridendi.*

Linguam

Linguam Latinam Iſidorus (*& ex eodem Iulius Bellus in Hermete polit. lib. 2. pag. 72.*) in Etymologiis (*cap. de linguis gentium*) quadrupliciter conſiderat; primo, ut priſcam, qua vetuſtiſſimi utebantur, ſub Iano & Saturno, ut erant carmina Saliorum incondita, & omnibus obſcuriſſima. Secundo, ut Latinam in ſpecie ita dictam, ex qua XII. Tabulæ ſcriptæ fuerunt, quæ non intelligebantur, niſi, ut opinor, à iuris & antiquitatis ſtudioſis. Tertio, ut Romanam, quæ poſt Reges exactos ad Imperatores usque viguit; per quæ ſecula miram fuiſſe linguæ mutationem obſervo, cum ex autoribus, quos habemus, tum ex Polybio, ubi fœdus inter Carthaginenſes & Romanos ictum interpretatur: nam eo loci excuſat ſe, tantam eſſe factam ab ea tempeſtate linguæ mutationem (decurrerant autem quinquaginta & ducenti tantum anni) ut etiam antiquitatis periti pleraque difficulter intelligant. Sed hæc poſtquam è Græcia in agreſte Latium artes irrepſerunt, cultior facta eſt, præſertim vero floruit circa ætatem M. Tullii, quando emendate pleriq; loquebantur. Duplex enim toto hoc ſeculo fuit lingua, vulgaris altera, quæ ſolœciſmis & barbariſmis non carebat; emendata altera, quam diſcere, & obſervare, ut Italis Etruſcam, neceſſe erat. Hinc apud Valerium Maximum (*lib. 8. c. 7.*) cum refertur, Catonem maiorem Græcis literis erudiri concupiviſſe, adduntur hæc verba; quam ſero inde æſtimemus, quod etiam Latinas pæne iam ſenex didicit. Mixta poſtremo linguæ, & ingruentibus adventitiis linguis indies corruptior, in civitatem Romanam irrupit. Quamobrem Imperatores pulcherrimum tuendæ, propagandæque Romanæ linguæ opus, deſeruerunt, imo impenſe Græcæ invigilarunt, ut inter cæteros Adrianus, Græculus vocaretur. Qua in re ab antiqua diſciplina perquam longiſſime receſſerunt. Conſtat enim ex Valerio Maximo (*libr. 2. cap. 2.*) Senatum Romanum legatis Græcorum, nunquam niſi latine, reſpondiſſe, eosque, non niſi per interpretem audiviſſe latine perorantem; nec in urbe id tantum, ſed etiam ipſa in Græcia & Aſia; & hoc ideo, ut honor & æſtimatio linguæ Latinæ per totum expanderetur orbem. Legimus quoque, Ciceronem graviter à Romanis accuſatum, quod Syracuſis, in Senatu, græce fuiſſet locutus, ut ipſemet teſtatur *in Verrinis.* Tiberius linguæ Græcæ ſcientiſſimus, monopolium, quæ vox Græca eſt, in Senatu nominaturus, veniam ſibi præfatus eſt. (*Suetonius in eius vita c. 70. Cuiacius in paratitl. C. de monopol.*) Idemq; ipſius, alia vice SCto demi & obliterari fecit τὸ emblema, tanquam emendicatum ab alia lingua, addito mandato, ſi Latinam vocem huic æquipollentem non daretur invenire, circumſcriptione uterentur. Cumque idem aliquando verbo parum Latino uſus fuiſſet, & Ateius Capito adulatorie dixiſſet, id tui gratia recipiemus imposterum, Pomponius Marcellus, vir antiquæ maieſtatis obſervantiſſimus, certe, inquit, mentitur Capito, quia hominibus dare potes, Cæſar, civitatem Romanam, verbis

6. verbis non potes. Tempus fuit, quo non niſi latinis verbis licuit à Prætoribus decreta interponi: (*l. decreta* 48. *ff. de re iudic.*) legata quoque latine tantum relinqui potuiſſe Vlpianus autor eſt. (*tit.* 25. §. 9.) Eademque duntaxat tutelas, & libertates directo dari potuiſſe, inde cognoſcitur, quod, ut idem, Græca lingua facere liceret, poſtea ſancitum reperitur. Nam poſt translatum Conſtantinopolim Imperium, ubi Græca lingua vernacula erat, & decreta Græce pronunciari, (*l indices* 12. *C. de ſentent. & interloc.*) & teſtamenta Græce ſcribi, (*l. hac conſultiſſima* 21. §. *fin. C. de teſtam.*) & libertates, (*l. directas* 14. *C. de teſtamentaria manumiſſione*) tutelas, (*l. ult. C de teſtam. tut.*) dare permiſſum fuit. (*ita Briſſon. de ſolut. & liber. lib. 2. p. m.* 257.) Negari non poteſt, etiam ante translatum Imperium Conſtantinopolim, fuiſſe Græcam linguam aliquando Romæ in uſu, & pretio. Pars literarum græca-
7. rum D. Hadriani, extat *in l.* 48. *ff. de iudic.* Antoninus Imperator ad deſideria Aſianorum, Eudæmonis, Antiochienſium, & aucupum græce reſpondet, (*l.* 4. §. 5 *ff. de offic. proconſ. l.* 9. *ff. ad L. Rhod. de iactu. l.* 3. *ff. de cuſt. reor. l.* 16. *ff. de ſerv. præd. ruſtic.*) Severus græce reſcripſit (*l.* 2. §. 3. *ff. ad SC. Vellei. l.* 6.
8. §. *ult. ff. de offic. proconſ.* Vlpianus frequenter reſponſis, atque ſcriptis ſuis, Græca admiſcere ſolitus fuit, (*l.* 6. §. 1. *ff. de I. & I. l.* 30. *ff. de LL. l.* 4. §. . *ff. de offic. proconſ. l.* 13. §. *ult. ff. de iureiur. l.* 9. §. 8. *ff. de pœnis l.* 4. §. 1. *ff. de his qui not. infam. l* 1. §. 3. *ff. naut. caupon. &c. l. ult.* §. 2 *d. t. l.* 15. § 2. *ff. de iudic. l.* 25. §. 11. *ff. de heredit. petit. l.* 10. §. 1. *ff. de uſu & habitat. l.* 17. §. 2. *ff. de ſervit. præd. urban. l.* 1. § 3. *ff. de ſervo corrupt. l.* 3. *ff de cond. ct. tritic ar. &c.*) Quod etiam apud alios ICtos, diverſis temporibus, in uſu fuit, (*l.* 2. 3. 5. *ff. de LL. l. fin. ff. de conſtit. princ. l.* 7. *ff. de edendo. l.* 3. *ff ſi pars hered. petat. l.* 37. *ff. de ſervit. præd. ruſtic. l.* 13. *ff. fin. regund. l.* 20. §. 7. *ff. fam. herciſc. l.* 42. *ff. de religioſ. & ſumt. funer. l.* 9. *ff. ad L. Rhod. de iact. l.* 26. §. 1. *ff. depoſiti. l.* 60. §. 4. *ff. mandati. l.* 1. §. 1. *ff. de contrahenda emtione. l.* 34. §. 1. *ff. de pi-*
9. *gnoribus & hypoth. &c.*) Sane, perquam credibile eſt, linguam Græcam, paulo poſt exactos Roma Reges, in æſtimatione magna fuiſſe, poſtquam leges à Græcis civitatibus petitæ, & acceptæ fuiſſent (*l.* 2. §. 4. *ff. de*
10. *orig. iuris*) Sed ut ad Latinam revertamur, non ſolum in immenſum illa ſe effudit olim, miſſu coloniarum, & communione civitatis, (*Lipſius de recta pronunc. lingua latina, c.* 3. *pag.* 11. *& ſeqq.*) ſed etiam, quod gentibus victis, vel directo imponeretur, ea uti lingua, vel per conſequentiam, ut victoribus magis ſe accommodarent, & ius quod ſibi dicebatur à Romanis, Romano idiomate melius ipſi quam per interpretem intelligerent.
11. Cauſæ vero, quod & hodie apud Europæos tanto ſit in pretio & uſu, adeo ut interpres communis inter eosdem dici queat, partim à veneratione antiqua eſt, partim

eſt,partim à legibus civilibus,aliisque tam hiſtoriis, quam diſciplinis, in ea-
dem lingua ſcriptis; maxima autem ex parte ab autoritate Romanæ Eccleſiæ,
quam Latinam vocant, quæ non ſolum myſteria ſacra,hac lingua tractare,at-
que explicare ubique voluit,verum & diplomata,privilegia, & quicquid con-
ſimilium eſt,eadem promulgare, atque concedere conſuevit. Fuit tamen
maior eius uſus maiorum noſtrorum temporibus,quam hodie. In Gallia in 12.
Iudiciis,& foro, nec non in inſtrumentorum confectione, olim quoque lin-
gua Latina in uſu fuit; ſed poſtea,Franciſci I. cura,ubi in ſententia lata legiſ-
ſet verba,*debottavit*, & *debottat*, effectum eſt,ut omnes iuſtitiæ actus, atque
reliqui quoque contractus,lingua Gallica, impoſterum fierent,& conſcribe-
rentur. (*P. Matthieu livr.11.de l'hiſtoire de Louys XI.pag.731.*) Factum hoc eſ-
ſe A. Chriſti M D XXXIX. patet ex edicto, quod Fontanon in corpore edictorũ 13.
& ordinationum Regum Franciæ (*tom.1.livr. 4.tit. 3.pag. 515.*) his annotavit
verbis: (*Pource que pluſieurs difficultés ſont ſouventesfois advenues, ſur l' intelli-
gence des mots latins,contenus és arreſts, nous voulons d' oresenavant, que tous ar-
reſts,enſemble toutes autres procedures, ſoyent des regiſtres, enqueſtes, contracts,
commiſſions,ſentences, teſtaments, & autres quelconques actes,& exploits de iuſti-
ce, ou qui en dependent, ſoyent prononcés, enregiſtrés, & delivres aux parties en
langage maternel François, & non autrement.*) Quoniam variæ difficultates
ſæpius ortæ ſunt de intellectu verborum Latinorum, quæ in ſententiis lege-
bantur, volumus impoſterum, ut omnia arreſta, & acta,ſive tabulæ, inqui-
ſitiones, contractus, commiſſiones,ſententiæ,teſtamenta,& omnes actus iu-
diciales,aut qui exinde dependent,pronuncientur,annotentur,fiant,& parti-
bus communicentur, in ſola lingua vernacula Gallica, & non in alia. Ac
non domi ſolum Gallos, verum etiam foris linguæ Latinæ curſum turbare 14.
aliquando voluiſſe, nos docet Iean du Tillet(*au recueil des guerres & traittés
d' entre les Roys de France & d' Angleterre, tiltre, des guerres & traictés d' entre
le Roy Charles VI. & les Anglois,fol.110.*) ubi mentionem faciens conventus le-
gatorum Regiorum,Galliæ, Caroli VI.& Angliæ, Henrici V. addit, (*Les am-
baſſadeurs de France proteſterent,que ce qu'en ladite aſſemblée ils auroient parlé,ou
eſcrit,parleroient ou eſcriroient en latin,ne fuſt tiré à conſequence,ne fiſt nouvelleté
ou preiudice a la maniere auparavant obſervee és aſſemblées, faictes pour traicter
entre les Roys de France & Angleterre; de laquelle maniere leſdits Ambaſſadeurs de
France n'entendoient ſe departir, ni aſtraindre eux,ou autres Ambaſſadeurs de Fran-
ce,qui ſeroient cy-apres envoyés,parler,ou eſcrire en latin, advertiſſans ceux d' An-
gleterre, ne prendre, ou apporter d' oreſſenavant,leurs inſtructions latines. car il
pourroit advenir,que le Roy de France commanderoit(comme par plus grande raiſon
il pourroit faire)à ſes Ambaſſadeurs,garder l' ancienne façon,& fauldroit que l'aſ-
ſemblée ſe ſeparaſt ſans rien faire.*) Legati Regis Galliæ utebantur proteſtatio-
ne,ne quod in iſto conventu latine locuti fuiſſent,vel ſcripſiſſent,aut impoſte-

rum loquerentur, vel ſcriberent, traheretur in conſequentiam, nec no-
vi quid introduceret contra morem, modumque antea in eiusmodi
conventibus uſitatum, inter Reges, Galliæ, & Angliæ, à quo nollent
recedere, nec ſe aliosque legatos Galliæ in futurum obligare, loqui, vel
ſcribere latine; admonentes legatos Angliæ, ne impoſterum acceptarent,
nec ſecum afferrent inſtructiones latine ſcriptas. Poſſe enim contingere, ut
Rex Galliæ iuberet (propter rationem magni momenti) legatos ſuos obſerva-
re antiquum morem, atque ita conventus fieret fruſtraneus. Quæ ma-
15. ieſtas Latinæ linguæ in Germania fuerit, ſupra dictum; ſcil. omnia literarum
documenta, & contractus, ea in lingua conſcripta, atq; exaratos, quod clericis
magnum attulit compendiũ, laicis vero, qui ut plurimum huius linguæ igna-
ri, non leve diſpendium & incomodum. In Schulen/ bey den Stifften/ vnd
Clöſtern: (*inquit Lehman. Chron. Spir. lib. 5. c. 107. p. 627.*) hat man die Lateiniſche
Sprach e mit fleiß ſchwer vnd ſaur gemacht / vnd dadurch das Studiren den
weltlichen alſo verleidet/ vnd verſauret/ daß iederman davor abſchew getragen:
darumb die weltlichẽ/ in allem was verbriefft werden ſollẽ/ der Geiſtlichen dienſt
vnd hülff von nöhten gehabt / vnd ihre Cantzleyen allein mit denſelben beſtelt
vnd verſehen; wie auch der Statt Speier Cantzley vmb ſolche zeit allein geiſtliche
perſonen verwaltet. Den verluſt vnd nachtheil/ ſo den weltlichẽ hierüber auffge-
wachſen/ hat man noch vber hundert/ vnd mehr Jahr / im Regiment empfun-
den/ deshalben die Erbarn/ Frey vnd Reichsſtätte Kaiſer Friderichen den drit-
ten/ auffm Reichstag zu Maintz anno 1441. des Reichs Reformation einzu-
verleiben/ gebetten/ daß man im gantzen Römiſchen Reich Teutſcher Nation/
keinen geweichten zu keinem weltlichen Ampt nutzen ſoll vnd gebrauchen/ dann
ſie hiedurch der Leyen heimlichkeit / ihr vermögen / Freundſchafft vnd Feind-
ſchafft erfahren/ die Stätt/ fromme Ritter vnd Knecht/ zu Dienern vnd Gäſten
ihres vätterlichen Erbs gemacht / vnd ſich zu Herren ꝛc. Vt hodie mores ſunt
16. Germaniæ, (vel ante non longum tempus fuerunt) linguæ Latinæ uſus, publi-
ca quod attinet, eſt. (1.) in comitiis Imperii. Notum enim ex nuperorum co-
mitiorum actis, Burgundiæ Ducis legatum, non alia, niſi Latina lingua, vota
ſua explicaſſe, addita ratione, ſe non callere linguam Germanicam. (2.) in lite-
ris, quæ Imperii nomine ad Papã, & Reges exteros pleroſq; dantur. (3.) in cau-
ſis, quæ inter Status controvertuntur. (R. A. zu Augſpurg anno 1530. §. weiter/
p. 208.) (4.) in ſigillis Imperatoris, atque Statuum. De ſuo ævo teſtimonium fe-
rens Ioachimus Vadianus (*de collegiis & monaſt. Germ. veter. lib. 2. apud Goldaſt.
tom. 3. Alamann. rer. p. 46*) ait: Principes & magiſtratus, in ſigillis inſcribendis,
Latina, quam Germanica, etiamnum uti malunt, licet certiſſimam hodie Ger-
manicam linguam habeamus. Sed & hoc fortaſſe linguæ celebritati eſt da-
tum, quæ nusquam non habet ſui peritos, cum linguam Germanicam paucis-
ſimi homines externi intelligant. (5.) in monetis maioribus (Kaiſer Ferdi-
nands Müntzordnung *de A. 1559* zu Augſpurg auffgericht *inter* R. A. p. 534. §. wie

eber/pag. 536.) (6.) In præſtatione iuramenti advocatorum in iudicio Cameræ Imperialis. (Cammergerichts Ord. part. 1. tit. 62.) Licet autem nulla Imperii lege ſancitum, ut linguam latinam addiſcant Principes, & Status Imperii, eamq; ut calleat Imperator; attamen utilitas unicuiq; horum ſatis pro regula eſt, eam ne flocci faciat, niſi in quamplurimis ab interpretis & aliorum opera dependere, non ſine periculo, velit. Nulla lege, dixi, hoc expreſſum non ignarus tamen, nonnullos tradere, Electorum ſecularium liberos, & ſucceſſores, ex præcepto aureæ Bullæ Caroli IV. (*c. fin.*) linguam Latinam addiſcere debere. Fuit in hac opinione Sleidanus (*circa f. lib.* 1 *Comment de ſtatu Religion. & Reipubl. f. m.* 21.) Freder. à Marſelaer (*in legato lib.* 1. *diſſert.* 27.) Daniel Otho (*de iure publico cap.* 13. *pag.* 328.) ſed erronee. Hoc verum eſt, exemplaria Latina aureæ Bullæ, nonnihil inter ſe differre, *allegato in capitulo.* Aliud ita habet: *in Germanica, Italica, & Sclavica, linguis inſtruantur*: quæ lectio mihi proinde vitioſa videtur, quoniam mox ante dicitur, quod Electorum filii veriſimiliter Teutonicum idioma ſibi naturaliter inditum, ſcire præſumantur, & ab infantia didiciſſe: ergo in ea lingua, quam iam norunt, vel didicerunt, non amplius inſtruendi ſunt. Aliud, quod Palatinum dicitur, & correctius eſt cæteris, ita habet; *in Grammatica, Italica & Sclavica, linguis inſtruantur.* Quod ita accipitur, teſte Berneggero (*in præfat. de Idolo Lauretano*) ut tres linguas hic exprimi, & per Grammaticam quidem, linguam Latinam intelligendam eſſe, nonnulli ſtatuant. Sed quam calva hæc ſit interpretatio, inde deducitur, quod Grammatica non ſit ipſa lingua, ſed linguæ recte loquendi ſcribendiq; ratio; neq; ſolius Latinæ, ſed omniũ aliarum linguarum, quarum recte loquendi, ſcribendiq; ratio docetur. Habemus Grammaticam linguæ Hebraicæ, Græcæ, Latinæ, Germanicæ, Italicæ, Gallicæ, Hiſpanicæ, Anglicæ, & aliarum quam plurimarum. Si ipſius aureæ Bullæ contextum recte perpendimus, incongruitas, quã modo notavimus, manifeſtiſſima evadit. Conſtituit illa, non ſolum, quas linguas, Electorũ ſecularium liberi, & ſucceſſores callere debeant, ſed etiam, quomodo eas addiſcere, vel poſſint, vel debeant. Callere debent linguam Teutonicam, Italicam, & Sclavicam. In addiſcendi autem tempore, modo, & loco diſtinguitur. Teutonicam ab infantia audiunt, & ad eam uſu ordinario ducuntur; unde tanquam vernaculam uſu didiciſſe præſumuntur, antequam infantiam exceſſerint; (h. e. ſeptem ætatis ſuæ annos, *l.* 18. §. 1. *&* 4. *C. de iur. delib.*) non autem per præcepta Grammaticalia. In Italica vero, & Sclavica, à ſeptimo anno ætatis inſtrui debent, quod fieri poterit, per præcepta Grammatices, & vel domi, per pædagogos, inſtructores, vel alibi, accedente converſatione cum harum linguarum peritis. Nec quicquam autem aliorum opinionem roborat, quod in exemplari germanico apud Goldaſtum (*inter ſtatuta & reſcripta Imp. p.* 137. *& part.* 2. der Reichsſa-ßungen/ *p.* 64. *d. c. ult. aurea Bulla*) legitur, daß der Churfürſten Söhne oder ihre

17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24.

Erben/oder ihre Nachkommen/gelehret werden ſollen/in Latiner/Lamparter/
25. und Schleſner Zunge. Etenim, aureæ Bullæ autographum latine conſcriptum, ex quo apographa varia in eadem lingua poſtea confecta, incuria tamen ſcribarum ab autographo, in nonnullis, aberrantia. Fuit etiam poſtea eadem Bulla, à variis & diverſis, in Germanicam linguam translata, & typis
26. publicata. Itaque ubi quæſtio movetur, quibus editionibus inniti debeamus, omnium primo autographum cæteris, & Latinæ Germanicis, tanquam verſionibus, & translationibus privatarum perſonarum, & ut collatio ipſa cum Latinis probat, non ſatis eruditarum, ac in quamplurimis dormitantium,
27. præferri debent. Fere autem omnibus poſtponi debet illa verſio, quam Goldaſtus dictis locis exhibuit, licet antiquitatem aliquam redoleat: tot enim mendis ſcatet, quot alia vix ulla. Numerum quidem hic non exprimo, ſufficiet quod in ſolo capite ultimo, (1.) omiſerit prædicatum Imperii, heilig/ quod in Latino textu habetur. (2.) *latera*, reddiderit, Glieder. (3.) verborum (*Cæſareæ ſublimitati aſſiſtunt, in partem ſollicitudinis conſtituti*) ſenſum exprimere neglexerit. (4.) quod *Grammaticam* interpretata fuerit, Latiner ſprach/ (5) quod *linguam Italicã*, explicet, Lamparter ſprach/ hoc eſt, linguam Lombardiæ, (6.) quod *pro lingua Slavonica*, male expreſſerit, Schleſner Zunge/ hoc eſt, linguam Sileſiorum. Vt maxime enim in Sileſia alicubi, Slavonica lingua tempore Caroli IV. in uſu fuerit, non tamen à pauciſſima illa gente, ſed à Slavonica, quæ ampliſſima fuit, nomen habuit, & habere debuit (7.) quod verba, *infra quartum decimum ætatis annum*, ſupina negligentia explicaverit, unter vier und zwantzig Jahren. (8.) quod verbum, *ventilentur*, expoſuerit, vertaget werden. (9.) quod verba, *inſtructores & pueros conſocios*, verterit, Lehre und Kindermägde geſellen/ 2c. Atque hæc hactenus de lege, hoc eſt, neceſſitate. Vtilitatem antea dixi ſatis ſuadere, ut Imperator, Electores, Principes, Statusque Imperii, (quibus nunc addo omnes, quibus cum exteris Europæis aliquid negotiis eſſe poteſt,) Latinam linguam intelligant, & loquantur. Ele-
28. gantiam linguæ Latinæ, ut & exactam regularum Grammaticalium obſervantiam, in magnatibus non requiro, uti nec in aliis, niſi linguæ magiſtri ſint, & de eruditione certare velint. Sufficiens enim cæteris puto, ſi animi ſui ſenſus explicare latine poſſint, & percipere quid alii velint, an Priſcianus vapulet, necne, parvi illorum intereſſe arbitror. Perfectionem tamen imperfectioni ſemper præfero, rigidus autem perfectionis exactor in illos non ſum,
29. quorum liberum eſt arbitrium. Vnde mihi ſemper placuit Ferdinandi Cæſaris reſponſum, quod Titio, legato, qui Priſciani intereſſe fiſcali licentia, urgebat, dedit; oblitus eram, cum pædagogo, non cum legato me loqui. (*Reuſn.
30. in hortulo hiſtoricopolit. corona 3. flor. 7. p. m. 299.*) Facetum quoque eſt, quod Sigiſmundus Imper. à Cardinale Placentino, in Concilio Conſtantienſi admonitus, ſchiſma eſſe generis neutrius non fœminini, protulit; Placentinum ſibi

non

non placere, ſe eſſe Regem Romanorum, & ſupra Priſcianum, atque eius Grammaticam (*Wimpheling. in rer. German. epitome cap. 48. apud Schard. tom. 1. hiſtor. German pag. 385. Lehemann in Chron. Spirenſ. lib. 7. cap. 79. pag. 863.*) Erubuiſſe eundem Sigismundum aliquando, propter ignorantiam Principum E- 31.
lectorum, quod Latinas literas neque legere neque intelligere poſſent, memorat Spiegel. (*in Scholiis ad lib. 8. Ligur. apud Reuber. tom. 1. veter. Scriptor. p. 406.*) quem ego defectum tamen haud omnium fuiſſe crediderim; unius autem, vel alterius, ut ſolum fuerit, rubore tamen dignum in omnibus eſt, qui præ cæteris in excellentiori loco conſtituti ſunt, ſi literas Latinas omnino neſciunt. Gradus ſcientiæ dantur, gradus quoque ignorantiæ, & inde gradus reprehenſionis, ſecundum gradum perſonarum. Qui ergo Talbotum, Ducem ſtrenuum militiæ Anglicanæ in Gallia, quod gladii ſui laminæ inſculpi fecerit, 32.
ſum Talboti M IIII CXLIII. pro vincere inimico meo, pari cenſura notare velit, ac Cancellarium Angliæ, qui ad legatum Regis Galliæ in convivio dixit, 33.
Domine Amballador, comedite de iſtis piſcis, (*Thevet és vies des hommes illuſtres livr. 4. chap. 26. pag. 284.*) ipſemet cenſuram iure meritoque apud alios incurret. Guilielmi Poyeti, Præſidis curiæ Parlamenti Lutetiani, & poſtea Cancel- 34.
larii Galliæ, famam ſugillat, Scipion du Pleix (*tom. 3. de l' hiſtoire generale de France pag. 159.*) & Bellay (*livr. 4. de ſes memoires pag. 159.*) Sed ipſa facti narratio docet, Poyetum, ut inter promtiſſimos linguæ Latinæ oratores non fuerit numerandus, non tamen omni caruiſſe induſtria. (*En l' an. 1533.* (ait Du Pleix) *le Pape Clement. VII. & François I. Roy de France, s' entrevirent à Marſeille. En cette ceremonie arriva un accident comme honteux, à Guillaume Poyet, Præſident au Parlement de Paris, & depuis Chancellier de France: C' eſt, que ſe eſtant preparé de longue main, à prononcer une harangue latine tres elegante, à la tiſſure de laquelle les plus doctes hommes de Paris avoient travaillé, il fallut changer de ſubiect, ſa Sainctete meſme l' ayant ainſi ordonné, peu d' heures avant qu' il falloit haranguer: de ſorte, que le Preſident, quoyque d' ailleurs habile homme, & tres eloquent, pour le ſiecle, en la langue Françoiſe, renvoya l' eſtœuf aux Prelats, comme un devoir appartenant à leur ordre, tachant de couvrir un defaut manifeſte par une modeſtie ſimulée; & Iean du Bellay, Eveſque de Paris, recevant cette commiſſion a grand honneur, s' en acquitta dignement.*) Clemens VII. Papa, & Franciſcus I. Rex Galliæ, anno M D XXXIII. convenerunt Maſſiliæ; ubi in cæremoniarum actu res contigit, quæ maculam adſpergere potuit famæ Guilielmi Poyeti, Præſidis Parlamenti Lutetiani, poſtea Cancellarii Galliæ. Cum enim longo à tempore ſe præparaſſet, ad dicendum orationem Latinam elegantiſſimam, quam doctiſſimi quique Lutetiæ expoliverant, opus fuit orationis capita & ſubiecta mutare, Pontifice ita iubente, paucis ante horis quam oratio habenda eſſet. Poyetus, licet alias habilis, & eloquentiſſimus, ut in illo ſeculo, in lingua Gallica, Prælatis negotium expediundum remiſit, tanquam

ad ipſorum profeſſionem pertinens, animo tegendi defectum manifeſtum, ſimulata modeſtia Iohannes vero Bellaius, EpiſcopusLutetianus, oblatam dicendi provinciam magni honoris loco ſuſcipiens, eadem laudabiliter defun-
35. ctus eſt. Certe Poyeto hoc magis condonandum fuit, quam Cancellario du Prat, qui verba literarum Henrici VIII. Regis Angliæ, ad Franciſcum I. Regem Galliæ, *mitto tibi duodecim moloſſos*, interpretatus; *ie vous envoye une douzaine de mulets*, mitto tibi duodecim mulos. (*Henry Eſtienne, au traicté pre-*
36. *paratif à l'apologie pour Herodote ch.29.p.m.392.*) Deniq; ex gradu, vel reſpectu perſonarum, etiam eſt, quod ius Canonicum vult, ſanctos loquentes per barbariſmos, non eſſe irridendos. (*can. retulerunt, de conſecr. diſt.4.*) ac Epiſcopos errantes in Grammatica, non eſſe à ſapientibus deridendos. (*can. ſedulo, diſt.38.*

Es were dann an orten/ ꝛc.

Hæc eſt exceptio ſuperioris regulæ.

AD ARTICULUM XV.

Vnd den Adel.

1. *Opinio Hippolyti à Treisbach.*
2. *Huic contraria eſt reſponſio Imp. Ferdinandi I.*
3. 5. *Ut & Statuum quorundam Imperii Proteſtantium.*
4. *Nec non Catholicorum.*

1. QVi, ſub nomine Hippolyti à Treisbach, nuper in lucem dedit, das vnvergreiffliche bedencken vber etliche fragen/der freyen Reichs Ritterſchafft zu Schwaben/ Francken/ vnd am Rheinſtrom / Stand vnd Seſſion betreffend/ inter alia teſtimonia publica, quibus probare voluit, Nobiles immediatos Imperii Status eſſe, etiam his verbis capitulationum Imperatoriarum uſus fuit. Verum præter ea quæ (*lib.6. iur.publ.c.3.n.10.& ſeqq.*) hac de quæſtione ſcripſi, teſtimonia alia etiam in contrarium ſunt clariſſima. Cum in comitiis Auguſta-
2. nis, anno M D LV. de pace religionis ageretur, Auguſtanæ religioni addicti Status articulis cæteris adiungi petierunt, daß in ſolchem Frieden auch begriffen ſein ſolten/die von der Ritterſchafft/ Anſe/ vnd andere Stätt. Ad hoc Ferdinandus Romanorum Rex, in replica ſua, XXX. Aug. (*vide Lehemann. de pace Religionis lib.1.c.16.p.72.& appendice compoſitionis pacis Dillingenſium p.31.*) reſpondit, es ſeye nicht viel erhört worden / daß derer halb/ die nicht zun Reichstägen beſchrieben / auch nicht Reichsſtände ſeyn / dergleichen Satzung / oder Ordnung gemacht/oder zumachen/von des Reichs Ständen geſucht ſeye. In Statuũ
3. duplica, prædictis in comitiis Romanorum Regi oblata, dicitur, (*apud Lehemann.d.lib.1.c.18.p.85.*) daß ſie ſich keiner Stände / auſſerhalb Churfürſten/ Fürſten/Prælaten/ Graven / Freyen / Herren/ vnd den Frey vnd Reichsſtät-
4. ten / im Reich Teutſcher Nation wiſſen zuerinnern. In declaratione Electorum, & Statuum Catholicorum, facta in conventu compoſitionis, Francofurti anno M DC XXXI. inſtituto, habetur, dieweil die Fränckiſche Ritterſchafft/

weder

weder ein Stand des Reichs iſt/noch in einigen völligen Reichs/deputation/ oder andern conventibus,ſeſſionem,auch votum hergebracht/ꝛc. Ad hæc Auguſtanæ religionis Electores,Principes,& Status, ibidem die xxx. Septembr. reſponderunt, die freye Reichs Ritterſchafft in Francken / vnd andern Craiſen/ob ſie gleich nicht Reichsſtände/ꝛc. Quatuor hæc teſtimonia eius ponderis ſunt, ut perſonatum Hippolytum , niſi clientes ſuos quam veritatem amare malit,ad mutandam ſententiam omnino movere debeant.

Auch andere Ständ vnd Vnterthanen.

Nomine Statuum hic non comprehendi Nobiles immediatos,ex modò dictis manifeſtum eſt , niſi Imperii Statibus antilogiam exprobrare velimus, quod procul à nobis eſſe debet. Civitates Imperii liberas ſolas his verbis indigitari, ratio dictitat. Et ſi quicquam obſcuritatis ſupereſt,inde ea cauſam habet,quod Nobiles, (immediati) ut regulariter in Imperii actis fieri ſolet,civitatibus hic præponuntur. Si enim poſtponerentur , contextus clarus eſſet, ita, Herzen / vnd andern Ständen / auch den Adel vnd Vnterthanen des Reichs. Quoniam autem aliter fieri placuit, ex verbis , auch andere Ständ vnd Vnterthanen/ diiudicari poteſt, hic non ſolum de Statibus,ſed etiam de ſubditis aliis Imperii, qui eiusdem Status non ſunt,disponi. Vnde ut evitetur omnis contradictio , voculis , andere Stände / habetur reſpectus ad Electores, Principes , Prælatos, Comites, Barones, qui Imperii Status ſunt,& his non minus civitates Imperiales liberæ ; verbis, auch (ſcilicet andere) Vnterthanen des Reichs/ reſpicit omnes illos, qui non minus quam immediati nobiles,Imperii ſubditi,non autem Status ſunt. Præterea , verbum , andere/ non ſemper paritatem cum præmiſſis , Statum quod attinet , inculcant, licet paritatem iuris indicare poſſint. Exempli loco nobis ſervire poterit, quod diſpoſitum legimus (in R. A. zu Speier anno 1542 §. demnach haben wir/*pag.* 270.) daß dem Adel im Land zu Francken/ dergleichen in Schwaben/ vnd am Rhein / zu Bewahrung ſolches Gelts/ neben andern Craißſtänden/ auch ein Schlüſſel vergönnet/ vnd zugeſtellt werden ſoll. Cum enim, etiam Hippolyto ipſo fatente , immediati Imperii nobiles in circulos Imperii non relati, nec eorum Status ſint,ex voce,andere/nunquam inferri poterit; Nobiles illos circuli Status eſſe , æque ut ſunt cæteri Principes, Comites,Barones, Civitates. Hoc ſolum inde rectiſſime infertur,liberis illis Nobilibus,in circulis degentibus,quoniam non minus,ac circuli Status,collectas Turcicas ſolverent circuli quæſtoribus, æque ut circulorum Statibus clavem ad arcam communem tradi debuiſſe: Non,quod etiam Status circuli ſint,ſed quod ad exemplum Statuum circuli ſolverint.(*v. quæ ſcripſi in addit. ad lib. 6. iur. publ. c. 3, n. 10.*)

Auſſerhalb Teutſcher Nation.

Primum membrum h. art. eſt,ne Imperator quēquam ex Statibus & ſubditis Imperii extra Germaniam vocet ad iudicium; ſive negotiū ordinario proceſſu, ſive

ſive amicabili compoſitione terminandum ſit.(*vide quæ ſcripſi de iure publico lib. 4. cap. 8. num. 87.*)

Von ihren ordentlichen Richtern.

Secundum hoc eſt membrum, ne Imperator quemque cogat, alibi, quam coram competente iudice, & iudicio comparere.

Laut der Gulden Bullen.

Vide A. B. c. 8. & c. 11. Atque hoc ius, de quo illis capitibus agitur, non primum ſub Carolo IV. enatum, ſed longe antea Electoribus competiit.(*vide docum. 13. in* der Information gegen die Donawertiſche Relation/ *part. 1. f. 245. Buxtorff. ad A. B. theſ. 94. lit. a.*)

Des H. Reichs Ordnung.

Vide Ordnung des Cammergerichts zu Wormbs auffgericht anno 1495. (*tit.* Wie Churfürſten/ ꝛc. *& tit. ſeq. pag.* 22.) & tempore Caroli V. Cammergerichts ordnung zu Wormbs anno 1521. auffgericht / (*tit.* gegen Niemands Ladung zuerkennen / *pag.* 118. *tit.* ein ieden bey ordentlichen Gerichte bleiben zulaſſen/*pag.* 120. *tit.* Rechtlich fürnemen vnd außtragen / *pag.* 122.) ac, quæ tandem perfectior cæteris edita, ordinatio Cameræ (*part. 2. tit. 1. & ſeq. tit. 5. § f. tit. 7. tit. 8. §* wo ſich aber zwiſchen) Hoffgerichts ordnung zu Rohtweil/(*part. 3. tit. 1. apud Goldaſt. part. 1.* der Reichsſatzungen/*pag* 10.) Ordnung des Kaiſerlichen Reichs Hoffrahts Kaiſer Ferdinandi I. (§ ob dann vnſern Hoffrähten/*apud Lehemannum d. lib. 1. pag. 159. & in meo iure publico lib. 9. cap. 4 pag. 134.*

AD ARTICVLVM XVI.

Concordata Principum.

1. Concordata.
2. 3. Concordata nationis Germanicæ.
4. Hedionis relatio.
5. Vſus approbavit concordata.
6. Pragmatica ſanctio Galliæ, ut differat à concordatis noſtris.
7. Quid fuerit pragmatica illa ſanctio?
8. Quando fuerit abolita?
9. Quæ concordata inter Papam, & Regem Galliæ poſtea facta?
10. Academia Lutetiana primum hæc concordata improbavit.
11. Iudicium Conchylei de his concordatis.
12. Cenſura Pleixis.
13. An concordata Germaniæ ſint obligatoria.
14. Crantzii dictum.
15. Germanorum querela de concordatis.
16. Aeneæ Sylvii oratio ad Imperatorem.
17. Quæ improbatur à Molinæo.
18. Vt & concordata ipſa ab aliis.

1. VOcantur aliquando ſimpliciter concordata, (R. A. zu Augſpurg A. 1500. *tit.* wie man mit dem Papſt handlen ſoll / *pag.* 60.) aliquando concor-
2. data Nationis Germanicæ, cum ſancta ſede Apoſtolica (*Goldaſt. inter ſtatuta,*
3. *& reſcripta Imperialia pag.* 207.) aliquando concordata nationis Germanicæ, (*Beſold,*

Beſold.in theſauro practico,verbo,concordata num.34.)Sed hoc prædicatum, rei, & veritati minime convenire ſcribit Caſpar Hedion (*Eccleſ.hiſtor.lib.11. cap.21.* 4. *citatus a Goldaſt.in rationali conſtitut.Imperial.pag.117.*) Damals dann (inquit ille) ein ſchiſma, vnd Trennung entſprang/dieweil ſich die Römiſchen keines wegs begeben wolten/in einigen puncten / ſo ihrem gefaßten Muhtwillen entgegen / dem Baßler Concilio folge zu thun; vnd aber die Teutſchen / von ihrem fürnemmen damit die vnträglichen Beſchwerden vnd Schatzung des Stuls zu Rom/ durch den Pründen handel / vnd andere Finantzen/ dardurch ſie ihrer Gerechtigkeit entſetzt/vnd in mercklich vnträglich Nachtheil geführt/abgeſtellt blieben / in ſolchem fall auch nicht abſtehen/noch weichen wolten. So iſt doch nichts deſtminder / durch des Papſtthumb beharrlichen Geitz/mit heffligen practiken / vnd Anſuchen fürgefahren / vnd zwiſchen dem/mit damahls König Friderichen/vnd ſunſt etlichen wenig Geiſtlichen Fürſten / auff die mittel/ durch den Papſt fürgeſchlagen/inhalt des Vertrags berühmte Abred/ oder Beſchluß beſchehen/welchen die vbrigen / vnd der mehrtheil der Fürſten / wie vorſicht/nicht bewilligt. Welcher vermeinter Vertrag / alſo onwiſſen/ vnd onwilligung des mehrer theils der Teutſchen Fürſten/vnd Stände/vnter dem Namen Papſt Nicolai V. alſo wider ſein eigen Pflicht (damit er zum härteſten verbunden / wider obberührt Concilium nichts zuhandlen) demſelben Concilio gantz zu wider auffgericht / vnd zu fürgang gezwungen. Welchen nichtigen Vertrag/etlich/ſo des nicht wiſſen gehabt/auch etliche ſo dem widerſprochen/vnd nicht glauben haben wollen/vnd etlich ſonſt auß Furcht gedulden müſſen. Dann König Friderich / vnd der damals Biſchoff zu Mentz / wie ſich dann derſelb Biſchoff bey dem Cardinal zu Senis,durch ſeine Bottſchafft/ berühmt haben / daß ſie dieſes Vertrags widerwertige / oder widerſprechende Fürſten/wol wüßten abzuwenden. Vnd wiewol der Biſchoff von Mentz ſeiner Fürderung hierin zugenieſſen ſonderlich verhofft / vnd vber die Concordaten etwas weiters vortheil begehrt / ſo hat ihm doch nichts gedeien mögen. Aber König Friderich wird ſolcher ſeiner Gutwilligkeit / vermuhtlich in ſeiner Crönung / vnd im erſten ſeiner Reiß gen Rom/ nicht entgolten haben. Welchen obberührten Vorſchlag/der Concordien / die Römiſch Pottſchafft nachmahls/als von allen Teutſchen für endlich zugeſagt/vnd beſchloſſen/ fälſchlich außgeben/vnd ſich alſo einer gantzen Bewilligung deshalben berühmt / vnd mercken laſſen/damit ſie darnach deſto rinalicher/als auff eine allenthalben bewilligte Concordi handlen möchten. Daß nun kein vollkommene / oder gemeine Verwilligung geſchehen ſey / das iſt ein gewiß zeugnuß / daß allererſt nach zweyen Jahren ſolches Fürſchlags/oder Concordien mittel/nach vielfältiger Handlung/ vnd pratick/nicht alle Fürſten / ſondern allein König Friderich/mit dem damals Biſchoffe von Mentz / vnd gar wenig andern / zu Bewilligung ſolches nachtheiligen der Teutſchen Nation vertrags/vermocht ſeyn. Wie dann bey den damahls gehabten actis befunden / vnd der vermeynt Vertrag

trag zum theil in dem/daß darinne ſtehet / daß er in Teutſchen Landen allererſt
nach ſeiner Aufrichtung/darmit man deß wiſſen haben möcht / verkündet wer-
5. den ſolte. Quicquid vero horum fuerit, negari non poteſt, uſu illa concordata
adeo recepta fuiſſe, ut non ſolum in Impp. capitulationibus eorum mentio
facta ſit, ſed etiam edicto Maximiliani I. anno M D XVIII. Leodienſibus, &
Caroli V. anno M D XLIV. Cameracenſibus, iniunctum fuerit, iſthæc concor-
data ſervare. (*Goldaſt. inter ſtatuta & reſcripta Imper. p. 211.*) ac Ferdinandus I.
in ordinatione Imperialis Conſilii aulici, anno M D LIX. Auguſtæ facta, ex-
preſſe ſtatuerit, ut, cum cæteris Imperii legibus fundamentalibus, concorda-
ta Germanicæ nationis, in conſilio, certa in menſa, ante oculos conſiliario-
rum poſita eſſent, ut eorum melius recordarentur. (*Lehemann. de pace relig.
lib. 1. c. 37. p. 153.*) Quod idem etiam poſtea à Matthia Imp. repetitum in dem
Concept ſeiner newen Hoffraths-Ordnung (*tit. 6. apud eundem Lehemannum
d. lib. 1. c. 38. p. 171.*) Cæterum varias editiones eſſe, ex *Triſmegiſto Canonica-
li* Wolfgangi Sigiſmundi à Vorburg (*fol. 293.*) monuit Beſold. (*d. theſaur. pract.
verb. concordata n. 34.*) nos, in uſum iuventutis ſtudioſæ, eam infra mantiſſæ lo-
co annectere operæ pretium duximus, quam impreſſam Coloniæ apud Gy-
mnicum A. M D XCVII. Goldaſtus exhibuit (*d. tract. ſtatut. & reſcript. Imper.
p. 207. & ſeqq.*) una cum declaratione Gregorii XIII. Pontificis, A. M D LXXVI.
6. facta. Quod in Imperio noſtro concordata ſunt, id in Gallia fuit pragma-
tica ſanctio (*de qua apud Goldaſt tom. 2. conſt. Imp. p. 24. & ſeqq.*) & ſunt hodie
pacta alia cum Pontifice (*vid. gravamina Germ. nation. cum remediis & aviſamen-
to ad Cæſarem Maximilianum, apud Freher. tom. 2. Ger. rer. ſcript. p. 375.*) Ea tamen
inter hæc differentia eſt, ut Regnum Galliæ hoc reſpectu Regnum libertatis,
Germania autem Regnum obedientiæ dicatur. (*Autor tract. de poteſtat. Papæ,
qui additus eſt M. Anton. Marcelli libro de iure ſecul. Rom. Pontificū t. 2. p. 196.*) Pra-
7. gmatica ſanctio, erat collectio, vel epitome nonnullorum decretorum, facto-
rum in Concilio Baſileenſi, & receptorum ab Eccleſia Gallica, in conventu Bi-
turicenſi, qui autoritate Caroli VII. Regis ibi habitus fuit, A. M CCCC XXXVIII.
Hæc cum diſpliceret Pontifici, qui poteſtatem ſuam illa limitari videbat, tan-
8. dem inter Leonem X. Papam, & Franciſcum I. Regem, abolita ſanctione, illa
9. concordata facta ſunt, quæ tunc temporis iocoſe appellabantur, *contractus
do ut des*, (*Coquille en l' hiſtoire du pays & Duche de Nivernois p. 74. & ſeq.*) hiſce
enim concordatis diviſio introducta fuit (*du droit de proviſion des benefices en
France, par lequel la proviſion des prelatures fut attribuée au conſiſtoire de Rome,
avec le droit d' annate, pour l' entretien des Cardinaux, & la nomination d' icelles
au Roy, qui desia y pretendoit droit, au moyen de la conceſſion faicte à Charles le
grand, par le Pape Adrian, de l' inveſtiture & confirmation des Eveſque (can. Adrian.
diſt. 63.) Et à fin que les Univerſites de France, qui avoient lors plus de pouvoir qu' à
preſent, & qui avoient moyenné la pragmatique ſanction, n' empeſchaſſent ces ac-
cord, on leur laiſſa la nomination des autres benefices, pendant huict mois de l' an-*

née, au proufit des gradués ſimples, ou nommés. & finalement on donna l'indult au Parlement du Paris, afin de verifier & maintenir le concordat) (*Loiſeau du droit des offic. liv. 1. ch. 3. n. 12. & ſeqq.*) iuris proviſionis beneficiorum in Galliæ, & proviſio prælaturarum attributa Conſiſtorio Rom. una cum iure annatarum, ad ſuſtentationem Cardinalium; nominatio vero ceſſit Regi, qui etiam tunc hanc ad ſe pertinere affirmabat, ob conceſſionem inveſtituræ & confirmationis Epiſcoporum, olim Carolo M. factam ab Adriano PP. (*can. Adrianus, diſt. 63.*) Ne vero literariæ Academiæ Galliæ, quæ tunc maiore erant poteſtate quam nunc, & quarum opera, pragmatica ſanctio conſtituta fuerat, concordata iſta impedirent, ipſis relicta fuit nominatio ad cætera beneficia, per octimeſtre ſpatium in anno, in utilitatem graduatorum ſimpliciter, aut nominatorum. Deniq; datum indultum Parlamento Lutetiano, ut decreto ſuo firmaret & manutene-ret concordata. Improbavit tamen hæc concordata primum Vniverſitas Pa- 10.
riſienſis, & appellavit ad futurum Concilium, teſte Coquille (*d. l. p. 75.*) ubi quid de iisdem ipſe ſentiat, exprimit: (*La ſeule ſignifiance*, ait, *de la diction monſtre,* 11.
que le traicte ne fut pas proprement faict pour choſes ſi ſainctes. Car concordat, & transaction, c'eſt tout un, qui ſe fait en donnant, ou en quittant: ce qui a formé de Simonie en tels affaires, c. ſuper eo, de transact.) Sola vocis ſignificatio declarat, quod tractatus iſte proprie factus non fuit propter res adeo ſacras: concordata enim & transactio unum ſunt, quod fit dato & remiſſo aliquo, & ſic formā Simoniæ habet, in talibus negotiis, *c. ſuper eo, de transact.* Inter cæteros, qui hæc concordata hodie improbant, licentiæ primas ſibi ſumſit hiſtoricus Regius, 12.
Scip. du Pleix (*tom. 1. de l'hiſtoir. general de France p. 32. n. 8.*) quando ait: (*par le concordat, faict entre le Pape Leon X. & le Roy François I. le privilege de nommer aux prelatures a eſté accordé à nos Rois: lequel ayant changé les formalités anciennes, ne ſert qu'a charger la conſcience des Rois, & des Papes meſmes. Car pour en parler franchement, l'intereſt de nos Rois git ſeulement, à ne ſouffrir point, que perſonne tienne prelature en leur Royaume, qui ne leur ſoit agreable, & confidente: & celuy des Papes, à cognoiſtre ſeulement des abus qui ſe commettent aux elections des Prelats, ſans conferer les benefices ſur la nomination des Rois ou de plein droit, au preiudice des elections des Chapitres. Auſſi depuis ce concordat, nos Rois nomment le plus ſouvent aux benefices, par l'importunité des grands de leur Royaume, & les Papes, ſur leur nomination, ottroyent leur proviſion aux nommés, ſans que les uns, ny les autres, le plus ſouvent, ayent cognoiſſance de leur merite. A quelles fins ont eſté auſſi concedés les indults à tant d'officiers de robbe longue, pour acheter d'eux le ſilence, & faire ceſſer l'empeſchement qu'ils euſſent apporté, ſans cela, a des abus ſi dommageables. Mais quel fruit nous reſte-il en France de ce concordat, que Simonies, confidences, commerce ouvert des benefices, & la peine du tout cela, l'hereſie.*) Per concordata, facta inter Pontificem Leonem X. & Regem Franciſcum I. privilegium nominandi ad prælaturas noſtris Regibus attributum fuit. Illud vero, poſtquam ab antiqua forma receſſit, nihil operatur aliud, quam quod oneret conſcientiam Regum, atque ipſorum quoque Pontificum. Nam, ut ingenue loquamur, intereſſe Regū noſtrorum, in eo ſolum vertitur, ut ne cogantur tolerare, prælaturis in eorum regno

præfici eum, quem non amant, nec ſibi fidelem eſſe credunt. Pontificum autem intereſſe in eo conſiſtit, ut iudicent tantum de abuſu, qui committitur in electionibus Prælatorum, ſine collatione beneficiorum, ad nominationem Regum, aut pleno iure, in præiudicium electionum Capituli. Certe poſt hæc concordata, noſtri Reges, ut plurimum nominant ad beneficia, ducti importuna inſtantia magnatum ſui Regni; & Papæ, nominatis à Regibus concedunt proviſionem, illo modo, ut neutri horum ordinarie conſtet de ſufficientia, & meritis eius, qui promovetur ad beneficia. Atque ut ad hæc tacerent illi, qui iuſtitiæ præfecti ſunt, nec impedirent abominabiles iſtos abuſus, ipſis oblata ſunt indulta. At quæſo, qui fructus nobis ſuperſunt in Gallia ab his concordatis, niſi Simoniæ, & publicum commercium beneficiorum Eccleſiaſticorum, & in pœnam huius mali, hæreſis ipſa. Sed ut ad
13. concordata Germaniæ noſtræ revertatur oratio, illa æque ut Gallica, alia tamen ex cauſa, cenſuram non effugiunt. Non eſſe obligatoria, à Statibus Imperii Auguſtanæ confeſſioni addictis, anno M D XCVIII. Ratisponæ in comitiis, in replica Catholicis Statibus oppoſita, dicitur: daß die compactata Germaniæ vnbündig/ dieweil ſie nicht/vermög des herkommens im Reich/auffgericht/ auch von allen Päpſten anders nicht / dann darinnen es ihnen zu ihrem vortheil gedienet/gehalten/auch zu des Reichs vnd der Stände vnterdruckung expracticirt worden / ꝛc. (*apud Lebeman. de Pac. Religion. lib. 2. cap. 70. p. 554.*)
14. Et Crantzius (*in metropol. Saxon. lib. 11. cap. 30.*) ait: Laus egregia Friderici, pacem Eccleſiæ reddidiſſe: ſed aliquanto maior, ſi hoc adiecisſet operi ſuo, ut auro provinciæ non emungantur; vel ut ipſe pater patrum ex auro, quod ex annatis corrodit, Chriſtianiſmum tutaretur, non ſuos nepotes glorificaret. Hæc, qualicunque oculo tum Rex, ut per omnem ætatem reliqua Imperii detrimenta, diſſimulabat. Anno M CCCC LV. audita mor-
15. te Nicolai V. qui Fridericum III. coronaverat, Germani, ut refert Carolus Molinæus (*apud Goldaſt. in rational. conſtitut. Imperial. pag. 116.*) miſeram ſortem ſuam deflentes, perſuadere nixi ſunt Imperatori, ne Pontificibus Romanis amplius obtemperaret, niſi ſaltem quædam ad Pragmaticam tendentia prius ab eis impetraſſet. Oſtendebant enim, ſuam longe (ſed immerito) deteriorem eſſe conditionem Gallis vel Italis, quorum ſervi, (Italorum imprimis) niſi res immutarentur, merito dicebantur. Rogabant, urgebant Proceres, Populique Germaniæ, graviſſimis, tum rationibus, tum exemplis, tum utilitatem, tum neceſſitatem Imperii: Imperatorisque fidem implorabant, obteſtabantur (qua ipſis vel ſacramento obſtrictus erat) nec non dedecus, & verecundiam, quod decretorum in ſua natione digeſtorum ſoli fructu carerent: quod Gallica natio, adverſus exactiones Pontificum, non fruſtra recurſum habuit ad Regem ſuum, à quo protecta eſt: quique non diu ex dictis decretis Pragmaticam Sanctionem pro libertate ſuæ nationis feliciter confecerat, & utiliter ſervari faciebat. Quod Imperator nec minus poteſt in ſuo

Imperio, nec minus debet Populo & Statibus Imperii, quam alius Rex in regno ſuo: quidnam ad ſummum futurum, ſi exteri ad Regem ſuum recurrentes, præſidium inveniant, & ab eo contra dictas exactiones protegantur, Germani vero, & Status Imperii, ad ſuum Imperatorem recurrentes, ab eo deſerantur, ſeu potius prodantur, decretiſque in ſua natione factis priventur? His rationibus victus, & permotus Imperator, non minorem ſuis, quam Rex Franciæ Gallis, Pragmaticam facturus erat, niſi graviſſima (*verba ſunt Platinæ in Pio II.*) Æneæ autoritas interceſſiſſet, cuius hæc fuit apud Cæſarem ſententia: Inter Principes, (ait) etiam de magnis rebus inter ſe diſſidentes, pacem aliquando & amicitiam componi poſſe: at inter Principem & populum immortale odium ſemper interveniſſe; Quare, dicebat, ſatius ſibi videri, cum Pontifice ſentire, quam eorum cupiditatibus obtemperare, quorum mentes, non ratione, ſed appetitu, & cupiditate ducuntur. Viden', qua arte, quo machinamento, quo ariete, venenata illa lingua, Imperatorem venenis ſuis ſubito infecit, & dementavit? &, uno verbo, tam exploratam veritatem, tam evidentem iuſtitiam, tam excuſſam, & utilitatem, & neceſſitatem decretorum Conciliarium, quibus idem Æneas interfuerat, eaque diu etiam apud eundẽ Imperatorem probaverat, & exequi fecerat, tot tantaſque rationes Principum, & populorum Germaniæ, omniaque iam perſuaſa, iam evicta & admiſſa, tantum nondum confecta, evertit & profligavit effecitque, ut ea unica falſa, ſeditioſa, & venenata ratione imbutus, imo dementatus Imperator, ſpreta tot populorum ſuorum, tam æqua, iuſta, & neceſſaria poſtulatione, eundem Æneam oratorem deligeret, quem, dignum patella operculum, ad Calliſtum, novum Papam, mitteret, ſuo nomine iuramentum in eius verba præſtare, & abſolutam totius Germaniæ obedientiam, utpote meram (quam vocant) obedientiæ patriam, Conciliaribus, Patriiſque decretis calcatis, effectam, prout idem orator, eodem Friderico mittente, & eius nomine, Eugenio IV. publice renunciaverat, ſe, ſcilicet Fridericum, ac Germanos omnes, in humanis, diviniſque ei deinceps obtemperaturos. Atque ex his facile colligeris, quo fundamento nitantur hæc concordata, & an magna vi opus illud convellere. Arietes, ad hoc paratos, invenies apud Iuſtum Sinoldum (*in colleg. publ. de ſtatu rei Romanæ disput. 7. theſ. 7. lit. c. pag. 95. & ſeq.*)

16.

17.

18.

Auch auffgerichte Verträg.

De aliis pactis, hocce negotium concernentibus, mihi non conſtat, quam de concordatis.

Annaten.

1. *Annata quid?*
2. *Nominis ratio.*
3. 4. 5. *Inventor annatarum.*
6. *Prætextus ſpecioſus.*
7. *Variatio.*
8. *Decretum Comitiorum Auguſtanorum anno M. D.*

1. QVando in demortui Epiſcopi, aut cœnobiarchæ, locum novus ſubſtitui- tur ſucceſſor, is Romano Pontifici fructus anni integri, eius beneficii, in quod ſucceſſit, ſolvere tenetur. Hoc vectigal (ut barbarum, hodierno uſu, *Dua-*
2. *ren. de ſac. eccl. miniſt. ad benef. l. 6. c. 3.*) barbaro vocabulo annatam appellarunt, non quod anniverſarium, aut annuus canon, ſingulis annis recurrens, ſed
3. quod, ut innuimus, unius & primi anni ſit. Inventum hoc alii tribuunt Iohanni XXI. qui ab aliquibus XXII. appellatur, qui exinde ærarium pecunia refertum magis, quam aliorum Pontificum quisquam, reliquerit (*ut ex Villani hiſtoria lib. 11. c. 20. deducit Ant. Marcell. de iur. ſecul. Rom. Pont. c. 12. p. 114. & ſeq.*)
4. Alii adſcribunt Bonifacio IX. Polydorus autem Virgilius (*de invent. rer. lib. 8.*
5. *c. 2.* annatarum uſum, (quarum inventum maiores Pontifici cumulaſſe opes, quam nullum aliud) omnino multo antiquiorem eſſe, quam recentiores quidam ſuſpicentur, ſcribit. Atq; hoc vectigal iam pridem, cum Rom. Pontifex non habuerit tot poſſeſſiones, quod nunc habet, & eum oportuerit pro dignitate, & pro officio, multos, magnosq; facere ſumtus, paulatim impoſitum fuiſ-
6. ſe. Sleidanus (*l. 4. Comm. de ſtat. relig. & Reip. f. m. 53. b.*) ex aliis tradit, titulum annatarum fuiſſe ſpecioſum, atque popularem; nimirum, ut in bellum contra Saracenos, atque Turcas, ſemper eſſet paratus theſaurus. Et quoniam id temporis fuerit ſacroſancta Pontificum autoritas, facile perſuaſum fuiſſe omnibus: Anglos ſolos, quantum ad minora ſacerdotia pertinebat, recuſaſſe (Angiia tantummodo Epiſcopatus hoc onere gravari conſenſit; *Marcell. d. p. 114.*)
7. Porro valuiſſe eam legem ad Concilium usq; Baſileenſe, tunc enim, cum ex diverſis locis multæ deferrentur querimoniæ, decretum eſſe factum, ne poſthac aliquid exigeretur. Verum Eugenium IV. irritũ feciſſe concilium illud: & qui ſecuti ſunt eum Pontifices, cum nihil ſibi detrahi vellent, Epiſcopis, & reliquæ turbæ, non alio pacto ſacerdotia confirmaſſe, quam ſi tributum illud perſolverent. Sic adeo rem in hoc usque tempus continuatam, quamquam non ſine crebris, & magnis offenſionibus, (ſæpe reclamatum fuiſſe. Hoſtienſis, qui cum Alexandro IV. Pontifice vixit, teſtatur, & Franc. Zabarella tradit, in Concilio Viennenſi, quod Clemens V. indixit (qui factus eſt Pontifex A. MCCCCV.) agitatum fuiſſe, ut eo depoſito annatarum onere, vigeſima pars vectigalium
8. penderetur Rom. Pontifici.) Nam & anno MD. quo tempore Maximilianus Cæſar, inter alia, de bello Turcarum Imperii conventus agebat, Auguſtæ decretum fuiſſe, mittendam eſſe legationem ad Pontificem Alexandrum V. ut Rempub. ope, conſilioque iuvaret, & proventus illos, hac potiſſimum de cauſa conceſſos olim, in hunc uſum contribueret. (*vide* R. A. zu Augſpurg anno 1500. auffgericht/ *tit.* wie man mit dem Papſt handlen ſoll/ *pag.* 60.

Manigfaltung vnd Erhöhung der Officien.

Status Imperii in remediis contra gravamina nationis Germanicæ anno MDX. (*apud Goldaſt. tom. 2. conſt. Imper. p. 120.*) grave, imo intolerabile eſſe nationi

nationi Germanicæ, aiunt, tantas expenſas, & moleſtias pati, tantas pro confirmatione Archiepiſcoporum inferre annatas, præſertim quæ in quibusdam Epiſcopatibus ſucceſſu temporis auctæ, in quibusdam duplicatæ eſſe dicantur. Nam ſedem Moguntinam dici, olim ſolum dediſſe decem millia florenorum, quæ cum quidam illic electus dare renuiſſet, ſicque ad mortem ſuam perſtitiſſet, electum poſt eum confirmationis cupidum ſe opponere timentem ſedi Apoſtolicæ, offerendo antiquam ſummam, puta decem millia florenorum, confirmationem impetrare non potuiſſe, niſi & reliqua decem millia, nondum à prædeceſſore perſoluta, ſimul redderet; ſicque coactum dare viginti millia florenorum: hæc, ſine dubio, tunc in regiſtrum Cameræ ſignata, & usque ad eam ætatem à ſingulis Archiepiſcopis exacta, & nedum viginti millia, ſed & viginti quinque propter nova officia, & novos *Pontificum familiares.* Tandem excreviſſe ſummam usque ad viginti ſeptem millia, quæ Archiepiſcopus Iacobus coactus nuper fuerit perſolvere: hoc retuliſſe vicarium in ſpiritualibus Moguntinenſem. Sicque in vita unius hominis, ſepties viginti quinque millia à ſolis Archiepiſcopis Moguntinenſibus, pro confirmatione eorundem, Romam perveniſſe. De eadem multiplicatione officiorum, vide des H. Röm. Reichs Ständen beſchwerden / (*c. 38. apud Goldaſt. inter conſtitutiones Imperiales p. 69.*)

Römiſchen Hoff.

Poſtquam Curia Romana crevit, ſemper & ubique propter avaritiam male audivit; Vnde natum eſt proverbium, Curia Romana non quærit ovem ſine lana. (*la corte Romana non vuole pecore ſenza lana*) Dantes exaudit, non dantibus oſtia claudit. Et Cynus (*in l. eos, § ne temere, C. de appell.*) ſcribit, Curia Papæ ſummopere vellet, quod totus mundus in eam influeret, tanta eſt in ea argenti & auri ſacra fames. Perventum præterea, aliorum vitiorum ſtrenua cultura, ad eum usque diffamiæ gradum, ut Antoine Fuſi (*en l'epiſtre apologetique miſe devant ſon Franc archer, p. 27.*) non erubuerit dicere, (*Les autres cours des Monarques de l'Europe ne ſont que petites eſcoles alphabetiques de tromperie, de diſſimulation, de trahiſon: mais la Romaine en eſt la Rhetorique, Logique, Metaphyſique &c.*) Aulæ Monarcharum Europæorum ſunt minores ſcholæ alphabeticæ deceptionis, diſſimulationis, fraudis & proditionis; Curia autem Romana, in his omnibus tradit Rhetoricam, Logicam, Metaphyſicam.

Diſpenſation.

Hic titulus, Pontifici inſtar perpetuæ auri argentiq; fodinæ, eſt, in qua tamen fere ſoli ditiores laborant utiliter. Nam in taxa Romana, (*ſub rubrica de matrim. cauſ.*) ſtatuitur, non eſſe diſpenſandum cum pauperculis, eo quod non habeant, unde ſatisfaciant taxæ ordinariæ (*Klock de contrib c. 1. n. 146*) Quantum autem diſpenſationes noſtratibus diſplicuerint, docemur c. 1. gravaminũ

Princi-

Principum ac Procerum Germaniæ, quæ adverſus Sedem Rom. & totum eccleſiaſticum ordinem, oratori Pontificio, in comitiis Noribergæ, A. MDXXII. & XXIII. habititis, propoſuerunt, (*apud Goldaſt. inter conſt. Imp. p. 36. & 59.*) ubi ita legimus: Daß etliche dinge auff Menſchenſatzung/ ſo auff kein Göttlich Gebott/ oder Verbott/ gegründet ſeind/ als mit dem Ehelichen Heyrahten/ verbotten Speiß/ vnd ander dergleichen ſachen halb/ ꝛc. als ſonderlich bey dem Armen/ für verdamlich ſeind geſetzt/ vnd doch den Reichen/ die ſolches theuer zu bezahlen haben/ vmb Gelts willen zugelaſſen/ vnd erlaubt werden; dardurch bißher nicht allein vnaußſprechlich groß Gelt vnd Gut auß Teutſchen Landen gen Rom bracht iſt/ ſondern es hat auch vnzehlicher weiß ander Geiſtlichen hoch beſchwerung vnd verführung der Gewiſſen vnd Seelen darauß erfolgt.

De diſpenſatione in gradibus prohibitis multa notari poſſent, & inter illa quoq; in ſcenam produci, quod non ita pridem, egregio Theologo Germaniæ, qui abuſum illum improbaverat, contigit. ſed ne vulnus recrudeſcat, ſufficiat his noſtris notum facere Catholici Galli, viri non leviter docti, iudicium de diſpenſationibus illis: (*Le Pape peut permettre à ceux, qui ſont dans les degrés prohibés, de ſe marier enſemble, avec declaration expreſſe, que les enfans, qu'ils ont eu par avant, & qu'ils auront par aprés, ſeront legitimes. Neantmoins, ie voudrois touſiours en excepter les enfans venus de l'inceſte; comme, entre perſonnes, qui ſont alliées dans les degrés expreſſement defendus par la loy de Dieu, non obſtant toutes dupenſes, qui en ces occaſions doivent pluſtoſt eſtre appellées diſſipations des loix, de la pudeur, & de l'honneſteté, que dupenſations. Le Bret de la ſouvernainete du Roy livre 2. chap. 9 pag. 237.*) Papa poteſt permittere illis, qui in gradibus prohibitis conſtituti ſunt, ut matrimonium invicem contrahant, & expreſſe declarare, liberos ante diſpenſationem natos, & poſt eam naſcituros, eſſe legitimos. Vellem tamen ego ſemper excipere liberos natos ex inceſtu, quaſi à perſonis, quæ ſe invicem ea proximitate ſanguinis attingunt, de qua expreſſa prohibitio legis Divinæ extat, ne matrimonio coniungantur. Nec hic admitto diſpenſationes, quas in tanta proximitate potius appellandas iudico diſſipationes legum, pudoris & honeſtatis, quam diſpenſationes.

Freyheiten.

Chriſtanæus (*vol. 1. deciſ. 358. num. 13.*) docet, multas Eccleſias Germaniæ prædicta concordata non accepiſſe, ſed ampliora privilegia iactare.

Zu Nachtheil iuris Patronatus.

Vide des H. Röm. Reichs Stånd Beſchwerden/ *A. 1522.* auff dem Reichstag zu Nürnberg vbergeben/ (*c. 9. apud Goldaſt. inter conſt. Imp. p. 61. & part. 2.* der Reichſatzungen *p. 200.*) Wañ durch Todesfall pfründen erledigt werden/ die eines

nes Leyſchen oder Geiſtlichen iuris patronatus ſeind/ ſo vnterſtehen Päpſtl. Heiligkeit auch derſelbē Pottſchafften vñ Legaten/ denſelben Rechten zu derogiren/ vnd verleihen darauff die pfründen den Cortiſanen / vnd andern ihres gefallens / dardurch den Geiſtlichen / vnd weltlichen patronen ihr gebührlich præſentation entzogen / vnd benommen / vnd wird je zu zeiten geſagt / die præſentation hab ſtatt / alſo welcher ehe verleihet der ſoll vorgehen; vber vnd wider/ daß Patronen de iure patronatus, etlich zeit haben/ darzu ſie ihr Pfründ/ von männiglich vngeeilet / verleihen mögen: darauß dann allen Geiſtlichen vnd Weltlichen patronen mercklicher Nachtheil / vnd Schad folgt. Derhalb bitten auch die Ständ des H. Reichs ſolch beſchwerden abzuſtellen / vnd hinfür ſolch Pfründ bey ihrer ordentlichen patronen verleihung bleiben zu laſſen; auch nicht zugeſtatten/ daß ſich die Cortiſanen vmb ſolch Pfrunden/ weder rechtlich/ noch in andere weiß/ annemmen; ſondern endlich ſetzen vnd ordnen/ ob hierwieder ichts fürgenommen vnd erlangt würde/ daß ſolches alles crafftloß / nichtig vnd in allweg vnbündig ſeyn ſoll.

Offentlich gehandelt.

Vide Gravamina Germanicæ nationis, cum remediis & aviſamentis ad Cæſaream Maieſtatem anno M D X. (*apud Goldaſtum tom. 2. Conſtitut. Imper. pag. 119. & ſeqq. vel Freherum tom. 21. German. rer. Scriptor. pag. 375. & ſeqq.*) nec non des Heil. Römiſchen Reichs Ständ Beſchwerden gegen dem Stul zu Rom/ auff dem zu Nürnberg im 1522. Jahr angefangenen/ vnd im 23. Jahr geendtem Reichstag vbergeben / (*apud Goldaſtum d. parte 2.* der Reichsſatzungen / *p. 197. & ſeqq. & inter conſt. Imper. pag. 59.*)

Raht.

Iaſon (*in ſecunda lect. l. placet*, C. *de SS. Eccleſ.*) tradit, quod Princeps de neceſſitate debet tractare cauſas graves cum conſilio procerum, & Senatorum ſuorum, & non ex ſuo capite ſolus. (*l. humanum*, C. *de LL. l. proxime, & ibi Dd. ff. de his quæ in teſtam. delentur.*) Et ſcribit Barthol. Bolognin. (*in repetit. auth. habita, n. 5. & 6. C. ne fil. pro patre*) Principem debere obtemperare conſilio ſuorum procerum, nec debere facere ex capite ſuo. (*Autor conſil. 110. n. 36. vol. 1. reſponſor. Argentinæ impreſſorum anno 1629*)

Abwenden.

Quid hoc in negotio actum, vide R. A. zu Nürnberg *anno* 1524. §. vnd iſt darauff, *p.* 161. R. A. zu Augſpurg *A.* 1530. §. als auch teutſcher Nation *p.* 208.

AD ARTICVLVM XVII.

Groſſe Geſellſchafften der Kauffleute.

De his ita legitur, in der weltlichen reformation Kaiſer Sigiſmunds. (*cap. 7. apud Goldaſt. inter conſtit. Imper. pag. 190.*) Es ſeind groß geſellſchafften auff-

ten auffgeſtanden/ die zuſammē ſpannen/ vnd treiben groß Kauffmannſchatz/ es gehe ihn wol oder vbel/ ſy ſchreiben es je darnach/ daß ſy nit verlieren. Das kompt aller Gemein/ in den Stätten/ vnd auff dem Land/ vbel. Man ſoll darwider ſein/ daß ſolche Bündnuß abgeſtellet werden/ vnd niendert mer gefunden werd von Edlen noch von Burgern. Wer aber ſich darüber in einich Geſellſchafft verbünde/ iſt er ein Burger in einer Reychſtat/ ſo ſoll ſein Kauffmannſchatz ledig vnd verfallen ſein/ vnd ſoll ihn darin nichts beſchirmen. Iſt er Edel/ ſo ſoll er ſein in des Reychs Vngenaden/ vnd ſein Kauffmannſchafft menigklich erlaubt ſein. Ego non omnes ſocietates magnas mercatorum, nocivas Imperio eſſe didici, auß dem Bedencken/ ſo die Statt Augſpurg/ auff die ihr zuberahtſchlagen vberſchickte Puncten/ vbergeben auff dem Reichstag zu Nürnberg/ anno 1524. Ergo, de nocivis tantum, quæ hic adducuntur, intelligo. (*vide* R. A. zu Trier vnd Cöln *anno* 1512. §. doch ſoll hiedurch/ *pag.* 89.)

Mit ihrem Gelt regirt.

Pecunia ubique regina eſt, Gelt hat die Meiſterſchafft in der Welt. Eleganter præ cæteris Petronius (*in Satyrico p. m.* 193.)

Quisquis habet numos, ſecura naviget aura,
Fortunamq; ſuo temperet arbitrio.
Vxorem ducat Danaën, ipſumq; licebit,
Acriſium iubeat credere, quod Danaën.
Carmina componat, declamet, concrepet omnes,
Et peragat cauſas, ſitq; Catone prior.
Iuriſconſultus paret, non paret, habeto,
Atq; eſto quidquid Servius & Labeo.
Multa loquor, quidvis numis præſentibus opta,
Et veniet: clauſum poßidet arca Iovem.

Ihres willens gehandlet.

1. *Merces voluptuariæ in Germaniam importata.*
2. *Germaniæ ad commode vivendum nihil deeſt.*
3. *Germania variis rebus abundat.*
4. *Quid Gallia ſuppeditaret.*
5. *Quid Anglia, & alii.*
6. *Germani induſtrioſi artifices manuarii.*
7. *Legibus Imperii prohibitum, aurum ad exteros transferre.*
8. *Vt & argentum.*
9. *Exemplum notabile.*
10. *Nec non lanam in nimia copia.*
11. *Coria.*

1. ETiam merces exoticas invehendo, quæ ad luxum magis, quam ad neceſſitatem, pertinent; quod haud permittendum eſſe, communis politicorum ſchola docet. Permiſſum tamen hactenus: (*non ſi portano d'altro paeſe in eſſo,*

in eſſo, ſe non le coſe ſuperflue, che ſervano alle delitie; ut obſervavit ille in the-
ſoro politico, *part.* 1. *tit. della corte del Imperatore fol.* 56. *ad f.*) Sane, Ger-
maniæ noſtræ ad molliter luxurioſeque agendum multa, ad bene commo- 2.
deque vivendum, nihil deeſt. (*Cluver. lib.* 2. *antiqua Germ. c.* 12. *per tot.* &
pag. 102.) Vnde, ſuo ſeſe perbenigne ſuſtentare poteſt proventu, omne
neceſſarium tam abunde domi habens, ut ſi finitimarum gentium commer-
cio fruatur, hoc ad amicitiam, non ad neceſſitatem, ad benevolentiam,
non egeſtatem, faciat. Abundavit Germania variis rebus (ante inteſtina
bella) quæ exteris communicavit, à quibus, ſi non illa, quæ minus nobis 3.
neceſſaria, vel permutatione, vel emtione ad nos rediiſſent, ſed ſola rerum
à nobis venditarum pretia, immenſe creviſſet in divitias. Æs, ferrum,
cuprum, aurichalcum, ſtannum in maſſa, vel fabrefactum variis formis,
argentum vivum, & ſal ex fodinis metallicis, minerisque erutum, exteris
ſubminiſtravimus. Fatetur Claude Expilli (*au plaidoye* 7. *n.* 2. & *ſeqq. p.* 46.) 4.
Galliam à Germania accipere (*chevaux, treillis, boucaſſin, quinquailleries, vif
argent, fer blanc en fueilles, ambre iaune, & livres.*) equos, clathra, varia ferra-
menta, argentum vivum, ferrum album foliatum, ſuccinum & libros. Sed
per ſaltum hæc exprimit, cætera quam plurima ſilentio involvit. In magna
taberna, (*la grande boutique*) quam in Gallia tenuerunt mercatores Norim-
bergenſes, familiæ ſatis notæ, vidi, inter cætera multa, quæ ex Germania
eo allata, venundari etiam clepſydras, vel horologia arenaria, imo & ſetas
ſuillas. Ex Pruſſia Gallia habuit cineres, ad lixiviam, (*Laurens Bouchel tom.* 1.
de la bibliotheque ou threſor du droit François pag. 460. *vers. cendres.*) Germa-
nia Angliæ, & aliis, communicavit lanam ovinam, & glaſtum, ac aliis 5.
alia. Non dicam de rebus ſingulis, ubi ars ut plurimum ſuperat materiam
ipſam, quarum varias ſpecies Germania, non Europæis modo, ſed etiam
cæteris Coſmopolitis, atque ipſis quoque Antipodibus transmiſit. Non
negant hoc exteri, ſed invidia ducti extenuant, & quod capiti tribuendum
erat, id manibus abſcribunt. *Les Allemans ſont ſi bons ouvriers de la main,* 6.
qu'on dit communement, qu'ils ont l'eſprit aux doigts: inquit Pierre de l'An-
cre (*au tableau de l' inconſtance livre* 4. *ducours* 2. *pag.* 398.) Cæterum,
Imperii ſanctionibus, commerciis cum exteris terminus aliquando poſitus,
ut non licuerit ad eos ex Germania transferre (1.) Aurum factum, vel infe- 7.
ctum. (Kaiſer Ferdinands newe Müntzordnung *anno* 1559. *inter* R.A. *p.* 544.
§. nach dem auch / R. A. zu Speier *anno* 1570. §. aber ſonſten / *pag.* 621.
Abſchied des Deputation-tags zu Franckfurt *anno* 1571. §. vnd ſoll das ver-
botten / *pag.* 648. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1576. §. demnach ordnen / *pag.* 665.)
(2.) Argentum factum, (gemüntzt / oder verarbeit Silber) vel infectum 8.
(rohe Silber / vngemüntzt oder vngewerckt Silber) (Reichs Abſchied zu

Augſpurg *anno* 1551 §. ſo haben wir / *p.* 384. *d.* Müntzordnung *de anno* 1559. *d. pag.* 544 *&* §. nach dem auch (*ubi tamen excipitur*, das Silbergeſchirr / ſo unvergüldet) *d.* R. A. *de anno* 157. § aber ſonſten / *p.* 621. *& cæteris modo allegatis locis.*) Hæc prohibitio, ubi legum cura nondum in Imperio cœperat languere, ſtricte & ita obſervata fuit, ut, cum Imperator anno M. D L. in Comitiis Auguſtanis (quæ demum ſequenti anno finita, unde etiam receſ-
9. ſus ſub anno M. D LI. proſtat) Pontificis Romani petitum, ut ſibi liceret in Germania pro pretio quinquaginta millium coronatorum argentum emere, Electoribus, Principibus, ac reliquis Imperii Statibus, expoſuiſſet, reſponſum tulerit, ob wol die Kaiſ. Mateſt. ſich mit den Ständen hievorn verglichen / daß auß dem Reiche Teutſcher Nation kein unvermüntzt Silber verführet werden ſolle / jedoch ſolte es jhnen nicht zuwider ſein / vmb Päpſtlicher Heiligkeit hierinnen zu willfahren / vnd Kaiſ. Mateſt. vnterthänigen willen zu erzeigen / daß dem Papſt / was er gebetten / zugelaſſen würde / doch daß derſelbe vnbeſchwehrt anzeigen lieſſe / durch wen er ſolch Silber auffkauffen laſſen wolle / darmit man wiſſen möchte / ob nicht mehr / vnd wieviel auffgekaufft würde. Ita legi in actis dictorum Comitiorum, & ſimul perpendi, Pontificem Imperii legibus ſolutum non eſſe, nec Imperatorem contra legem Imperii diſpenſare poſſe,
10. niſi cum Statuum conſenſu. (3.) Lanam in nimia copia. (Reformation guter Policey zu Augſpurg *anno* 1548. auffgericht *tit.* verkauffung der Wollen / §. nach dem auch / *p.* 373. R. A. zu Augſpurg *anno* 1555. §. vnd nach dem / *p.* 414.) quod limitatum poſtea (im R. A. zu Augſpurg *anno* 1559. § *als aber* / *pag* 528) & Circulis relictum, cum una & æquali conſtitutione in hoc commercio uti non liceat, ut quilibet, ſecundum conditionem ſuam, ſtatueret. (R. A. zu Augſpurg *anno* 1566. §. auff gleichmäſſige / *p.* 577. Policey Ordnung zu Franckfurt *anno* 1577. gebeſſert / *tit.* 22. *p.* 686.) (4.) Coria; dann nach dem man
11. angefangen das Leder einzuſaltzen / vnd an frembde örter zu verführen / iſt ſolches verbotten worden / (*d.* Policey Ordnung *d. tit.* 22. §. neben dem / *p.* 687.)

Mit Theurung.

Harum ſocietatum, quæ reiiciuntur, finis, vel effectus, ſunt monopolia illicita; (de licitis vide Hug. Grotium, de iure belli & pacis *lib.* 2. *c.* 12. *n.* 16.) unde rerum augentur pretia: monopolia autem illa, non ſolum iure civili Romanorum improbantur (*l. un.* C. *de monopoliis*,) ſed etiam legibus Imperii noſtri (R. A. zu Trier vnd Cöln *de anno* 1512. §. vnd nach dem etwa / *p.* 89. R. A. zu Nürnberg *anno* 1524. §. item dieweil durch vnſere *inſtruction pag.* 160. R. A. zu Speier *anno* 1526. §. item nach dem die *monopolia*, *p.* 170. R. A. zu Speier *anno* 1529. §. item nach dem die *monopolia*, *p.* 188. R. A. zu Augſpurg *anno* 1530. § vnd nach dem etwan / *p.* 209. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1532. *tit.* Policey wucherlichen Contract / Juden Wucher / vnd *monopolien* betreffend / *pag.* 235.

pag.235. *Reformation* guter Policey zu Augſpurg *anno* 1548. *tit.* die *monopolia* vnd ſchandliche Fürkauff belangend/ *p.* 371. Policey Ordnung zu Franckfurt *anno* 1577. gebeſſert/ *tit.* 18. *p.* 683. *cum ſimilibus*) De variis monopoliorum ſpeciebus, vide Althuſ. (*lib.* 1. *dicaolog. c.* 133. *n.*31. *& ſeqq.*) cui, exempli loco, adde arreſtum Curiæ parlamenti Luteriani, quo revocatum eſt privilegium typographo Titio datum, ut ſolus poſſet imprimere tabulas alphabeticas. (*vide Bouchel, & Ioly au recueil des arreſts notables livr.* 2. *chap.* 33. *p.* 281.)

Hievor auch bedacht.

Vide d. R. A. des Reichstags zu Trier vnd Cöln/ anno 1512. auffgericht/ §. vnd nach dem etwa/ & ſeqq. pag. 89.

Gar abthun.

Non factum, ut receſſus Imperii, paulo ante allegati, & omnes ſequentes capitulationes, ad ultimam usque, teſtantur.

AD ARTICVLVM XVIII.

Zu Waſſer.

Habet Germania, maria, habet flumina plurima navigabilia, ubique tamen vectigalibus maxime onerata. Inter flumina primas tenet Rhenus, ut Germanico dicterio admonemur, die Donaw iſt aller Waſſer Fraw/ der Rhein mag wol Ihr Mann ſein: Tenet itidem quoque primas, onera vectigalium ſi computemus. Cætera Germaniæ navigabilia flumina, quæ naves onerarias admittunt, ſunt, Albis, Moſella, Viſurgis (in cuius curſu, ad XXVII. milliaria ſupra Bremam, viginti ſex diverſa vectigalia exiguntur) Mœnus, Neccarus, Odera &c. in quibus vectigalium onus ignotum non eſt, quod ubique fere in Europa ſatis cognitum. De Gallia, ſua ætate ſcripſit Iulianus Tabœtius, in paradoxis Regum (*ſectione* 2. *tit. vectigalia Regni Franciæ pag.* 105.) Magnus comparatur proventus ex vecturis rerum omnium, quæ vehuntur per fluvios navigabiles, ſtagna, & lacus totius Imperii Gallici, quorum proventuum magnitudo ſuperare dicitur omnia Hiſpaniarum vectigalia, cenſus & tributa. Nam in Gallia triplici, ſunt navigabiles fluvii ducenti viginti ſeptem, per quos fiunt traiectiones, vecturæ, traductiones mercium, & omnium obſoniorum, unde numeroſa prodeunt vectigalia, publica & privata: quæ cenſentur in uſum Principis (Regem intelligit) ad tria talentorum millia (*dixhuit cens mille escus.*) Vidi Calendaria, & Ephemerides publicanorum, qui conduxerant portoria Regi debita in ſolo Andegavenſi Ducatu, ex vecturis per Ligerim fluvium factis, in Britanniam Celticam, ex quibus colligebantur vectigalia, ex ſolius vini traiectione, ad vicies, & quater ſeſtertia, quæ centum talentis æquipollent, (*ſoixante mille eſcus la traicte du vin depuis Saumur iusques à Ingrande in Bretagne.*)

Zu Land.

Vectigalium huius generis, per totam Germaniam, infinitus eſt numerus. De Gallia Taboetius (*d. loc.*) ſcribit: Vectigalia viarum, quæ præſtari ſolent in ingreſſu novæ iurisdictionis, vectigalia pontium, quæ ſolent exigi promiſcue à quibuscunque, equite, & pedite, pro iuretransitus pontis, & viæ fultura, & reparationibus, grandem pecuniam producunt, quæ convertitur ad concinnationem, & ornamentum pontium, & viarum, maxima portio: nonnihil tamen redundat ad ærarium Principis, omnibus impendiorum rationibus ſubductis, quod cenſetur duodecies ſeſtertium (*trente mille eſcus.*

Beſchwert ꝛc. Zoll.

Quo de ita legitur in der weltlichen Reformation Kaiſers Sigismundi (*c. 1. apud Goldaſt. inter conſtit. Imperial. p. 188. & parte 2.* Reichsſatzungen *p. 129.*) man ſoll auch wiſſen / daß alle Land gar ſchwerlich vberſetzt ſeind mit Zöllen / in iglicher ſtauden iſt ſchier ein Zoll. Quod nos ſuperiores Germani Zoll dicimus, id inferiores, & Saxones, Toll nominant. Friderus (*de mandat. lib. 2. c. 42. n. 15.*) deducit à græca voce τέλη, quod vectigalia, quæ in itinere præſtantur (*quorum mentio fit in l. 21. in pr. ff. de donat. inter vir. & uxor.*) exprimuntur; unde etiam telonia, quæ pro vectigalibus poſuerunt alii. (*Arniſæus de iure maieſtat. lib. 3. cap. 7. n. 4. pag. 432.*) Sed ſi maioribus noſtris, literis ita ludere viſum fuerit, eadem veritate, qua à Græco vocabulo ille hoc ortum, cum aliis arbitratur, ego Saxonem Toll / à latino tollere, vel Italico tolto, quod nimirum hic ſumatur aliquid, vel tollatur à merce, quæ transvehitur, vel ab homine, aut beſtia transeunte. Ita apud Francogallos, aliquando *toultes*, quod ipſum à vetuſto eorum *tollir*, à latino, tollere, factum, rapinæ dictæ, & *maletoultes* tributa, quæ illis videbantur male impoſita, & male exigi (*choſes mal tollues. Eſtienne Pasquier és recherches de la France livr. 6. chap. 7.*) *deniers mal tollus, & oſtés*; qui hæc exigebant, vel his exactionibus præfecti erant, appellabantur *maletoultiers.* Imo & corrupta latinitate, tolta pro exactione uſi fuerunt: ita in Theobaldi, Comitis Campaniæ literis, ſcriptis, anno Domini M. CC. XXXIX. (quas Eſtienne Pasquier nobis communicat (*d. tr. des recherches de la France livr. 4. ch. 5. fol. 199. antiquæ editionis*) exprimuntur tallia, tolta, demanda, cuſtodia villæ, turris & gabiolæ &c. tamquam exactionum ſpecies. Zoll porro noſtrum, idem eſſe poterit, quod Zall / id eſt, ſolve, o tantum in a mutato, ut alicubi fieri conſuevit, ubi Hogel pro Hagel / Schoff pro ſchaff / ſchloffen pro ſchlaffen ꝛc. dicitur. Verum ſi Teutonica lingua inter matrices refertur, ut referri debet, quid mirum, ſi vocabulis utatur

domi

domi ſuæ natis, nec ab alia lingua derivatis? quamquam negari non poteſt, ut hodierna noſtra eſt, cum rebus multa peregrina vocabula ad nos perveniſſe.

Von newen Zöllen.

Non debet, neque poteſt Imperator, novi vectigalis erigendi privilegium dare, citra conſenſum ſex Electorum, ut paulo inferius videbimus. Ratio prohibitionis habetur in textu; quia ſcilicet Germania vectigalibus iam dudum nimium onerata. Onus ergo novum illi, qui ſub antiquo onere deſudat, imponendum non eſt, æque ut afflicto non eſt addenda afflictio. Multo minus autem quisquam, proprio auſu vectigalia, citra privilegium inſtituere debet. Fuiſſe vero, inordinatam hanc licentiam, olim in Imperio noſtro haud infrequentem, docemur receſſu Imperii, ab Imp. Rudolpho I. anno M.CC.LXXXVII. Herbipoli facto, & poſtea Spiræ anno M.CC XCI. renovato: in quo, referente Lehemanno (*in Chron. Spirenſ. lib. 5. cap. 108. pag. 629.*) ita ſtatutum; So gebieten wir/ daß niemande keinen nüwen Zoll/ noch Geleite mache/ noch nemen ſoll/ weder vff Land/ noch vff Waſſer/ vnnd daß alle die Zoll die mit vnrecht gehobet ſind/ anders dann ſi von alters geſetzet ſind/ daß dieſelbe hebunge abſi/ vnd der Zoll beliebe/ als er zu recht ſoll. Swer dawider tut/ der hat den Landfriden gebrochen/ vnnd vmb den Bruch ſo iſt er in der Achte/ vnnd in des Babeſtes Banne/ den man tegelich kündet an des ancleſes Tage/ vnd in des Legaten Ban/ den er vber vnrecht Zolle zu Wurceburc in dem Concilio gekündet hat. Nieman ſoll debennen Zoll nemen wann ze rechte/ vnnd da man ihn ze recht nemen ſoll/ ſwer das brichet/ den ſoll man haben für ein Straſſenröber. Wir ſetzen vnd gebieten/ daß alle die Zolle/ die ſit Kaiſer Friderichs ziten vffgeſetzet ſind/ vff Waſſer oder vff Lande/ von ſwem ſie geſetzet ſind/ daß ſie gar abſin/ Es enſi/ daß der/ der in da hat/ bereden müg von dem Riche/ das in ze recht haben ſoll. Alle die di Zolle nement vff Waſſer oder vff Land/ die ſulnt den Wegen/ vnd den bruggen ir Recht behaben/ mit machend vnd mit beſſerunge/ vnd von dem ſi nement den Zoll/ die ſolln ſi befinden/ vnnd beleiten nach ihr macht/ als ihr Gerichte geht/ daß ſi nit verlieſen Swer die Gebott zu drinmalen brichet/ wird er ſin vberzüget vor Gericht/ als recht iſt/ der Zoll ſoll dem Riche ledic ſin.

Noch alten Erhöhen.

Ex eadem ratione, qua nova vectigalia concedi non debent, iam olim conceſſa augeri non debent. Auctio enim, novum eſſet gravamen, & veteris oneris aggravatio. Vtroque caſu, würden die gemeine Gewerb/ commercien/ victualien/ vnd alle Handthierungen/ zu noch höherm auff-

herm Aufſchlag / Wert und Thewrung mercklich getrieben / auch leichtlich urſach zur Ungedult und ſchädlicher Empörung gegeben (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1576. §. dardurch dann / *pag.* 671.)

Ohne beſondern Raht / Wiſſen / Willen / Zulaſſen.

1. *Klockii relatio.*
2. *Explicatio art. IX. Capitulationis Maximiliani II.*
3. *Explicatio §.* weiters / *receſſus Imperii de anno M. D. LXXVI.*
4. *Cæſar reſervatis nonnullis haud aliter uti poteſt, niſi conſenſu Electorum interveniente.*
5. *Klockii error.*

1. HÆc verba tam clara ſunt, ut vix credam hodie de hac quæſtione controverti (quod ſæpius tamen fieri ſcripſit Klock, *tract. nomicopolit. de contributionibus c.* 3. *n.* 116. *p.* 66.) à quoquam poſſe, niſi media luce quæratur, an dies ſit, vel Sol ortus: Nec potuit, vir eruditiſſimus, perſonas nominare, nec locum, à quibus & ubi hæc controverſia agitetur. Rationes autem dubitandi, quas adduxit, nebulæ ſunt, quæ à Sole capitulationum, quas ipſe-
2. met allegat, iamdudum diſſolutæ. Si in ſpecie de Maximiliano II. cuius tempore Receſſus comitiorum Ratisponenſium anno M. D. LXXVI. factus, quæſtionem formaſſet Klock, an nimirum illi permiſſum fuerit, novorum vectigalium erigendorum privilegia concedere, pro ratione dubitandi inducere ſpecioſius potuiſſet capitulationis Imperatoriæ, Maximiliano præſcriptæ, articulum IX. quo, ut in antecedentium, & ſubſequentium Imperatorum Capitulationibus, factum videmus, poteſtas illa denegata, vel reſtricta non eſt, ſolum hoc expreſſum, wann iemand bey Ihm umb Zoll beanadigung oder umb Erhöhung / anſuchen würde / ſoll Er demſelben keine Vertröſtung / noch Verſchreibung an die Churfürſten geben. Quod ita intelligi poſſet, ut petentes, cum literis, & data ſpe, non debeat ad Electores remittere; ſi ipſe vero petentibus privilegia illa concederet, in hoc ſatisfaceret capitulationi, dum petentes non remitteret ad Electores. Verum recte monuit ICtus, non oportere ius civile calumniari, nec verba captari, ſed qua mente quid dicatur, animadvertere convenire (*l. ad exhibendum* 19. *ff. ad exhibend.*) Hoc ſi agimus, dicendum eſt d. artic. IX. hoc velle; ubi Imperator interpellatur, ut facultatem novi vectigalis inſtituendi, vel veteris augendi, concedat, eum eo caſu non debere promittere petenti, ſe curaturum, ut petito ſatisfiat; nec debere etiam, eiusdem rei cauſa, ſupplicanti literas commendatitias, vel promotoriales, ad Electores impertiri. Ratio utriusque prohibitionis eſt, ut Electorum arbitrium hic conſervetur integrum & liberum, & res, quando adhuc integra, deliberetur, antequam ulla ſpes conceſſionis fiat. Minime autem omnium ex textu evinci poteſt, Imperatorem ſolum, non requiſito conſilio & conſenſu Electorum, ſupplicanti poſſe concedere quod petit.

Si enim

Si enim hoc poſſet, quod magis eſt, poſſet etiam quod minus, nempe, ſpem fa-
cere de conceſſione futura. Et ſi illud poſſet, quid opus prohibere literas com-
mendatitias, quibus ne uſurus quidē, ne ius ſibi competens remittere videre-
tur, quod Imperatores & magnates cavere, cane & angue peius, ſolent. Atque
hanc noſtram interpretationem confirmat etiam Receſſus Imperii Ratiſpo- 3.
nenſium Comitiorum anni M D LXXVI. (§. weiters. *pag.* 670.) tantum abeſt, ut
pro ratione dubitandi adduci debeat, ut factum à Klocke (*dicto loco.*) Refert
ille, nonnullos propria autoritate, de facto, nova vectigalia inſtituere, nonnul-
los eodem auſu vetera vectigalia exactionum incremento augere; & hoc
quidem agere tanta licentia, ut nec Imperatoris conſenſum, nec aſſenſum E-
lectorum requirant; Ohne Kaiſerlichen Conſens/ auch (quod idem hic eſt ac,
vnd) ohne bewilligung des H. Reichs Churfürſten. Quæ poſteriora non ſe-
paratim, & ita intelligenda, ut maior facti indignitas exprimatur; ſed con-
iunctim ita, ut intelligamus, & Cæſaris conſenſum, & aſſenſum Electorum,
ſine quibus ſimul concurrentibus, eiusmodi vectigalia inſtitui iure nec poſ-
ſint, nec de facto debeant, inſuperhabitos fuiſſe. Certe, ſi disiunctim acci-
pienda forent, ſequeretur, ut vectigalia iure inſtituta dicantur, ſufficere, ſi ſo-
lo conſenſu Imperatoris, vel, ſi ſolo Electorum aſſenſu interveniente, inſtituta
fuerint: Quod utrumque falſum, nec §. dadurch/ *pag.* 671. conveniens eſt, ubi
eiusmodi conceſſio ad reſervata Cæſaris refertur, quæ Electores ſoli explicare
haud poſſunt. Nam ſi optioni hic locus eſſet, impetrare hoc ius, vel à Cæſare,
vel ab Electoribus, non eſſet reſervatum, & proprium, ſed daretur concurren-
tia, & locus præventioni. Hoc, quod notatu dignisſimum, docet *d.* §. da- 4.
durch/ Cæſarem, etiam reſervatis nonnullis non poſſe uti aliter, niſi aſſenſus
Electorum accedat: uti ita reſervata, non abſolute ſint, ſed cum conditione,
ad minimum ratione effectus. Porro, quod idem Klock (*d.c.n.* 121.) Cæſari
adſcribit poteſtatem diſpenſandi, ratione vectigalis, (cum in *d.* R. A. §. der-
halben/ *d.p.* 671. legatur, daß wann die Craiß Stände ſolcher newer/ oder auch
alter erſteigenter Zoll ſelber erkundigung / vnd deshalben in die Meintziſche
Cantzley ſchrifftlichen Bericht gethan / daß die Kaiſerliche Commiſſarii, vnd
Churfürſtliche Rähte ſolch ſchreiben erbrechen / vnd daß die Kaiſerliche Maie-
ſtät (vnd nicht die Churfürſtl. Durchleuchten) hierauff die gebührende Noht-
durfft vorzunemen/ vnd zu verſchaffen/ ihr allein vorbehalten/ zum förderlich-
ſten berichten ſollen/) illud fit non ſolum verbis ad formam, quæ in d. §. ob-
ſervata fuit, haud diſpoſitis, ſed etiam ſuppreſſis nonnullis, quæ in textu reces-
ſus habentur; ac denique ſine fundamento. Primum, & ſecundum, ex colla 5.
tione textus receſſus, cum textu à Klocke adducto, facile; & ſuppreſſio, vel o-
miſſio, inde deprehenditur, quod in receſſu legitur, daß ſolches / ſo der newen
Zoll / oder der alten Erſteigerung wegen / auß den Craiſſen in die Meintziſche
Cantzley vberantwortet/ von den anweſenden (ita enim legendum, non autem

abweſende/ ut meus codex mendoſe habet) Kaiſerlichen Commiſſarien / vnd der Sechs Churfürſten abgeordneten Rähten/ erbrochen / vnd verleſen werden ſolle/als dann/wann / was darinnen ferners zu thun / ſie ſich verglichen/ ſolle deſſen der Kaiſer zum förderlichſten berichtet werden / darauff wolle er als dann die gebührende Nohtdurfft fürnemmen vnd verſchaffen. Klock autem ſilentio involvit, das was zu thun ſich die Kaiſerliche Commiſſarii, vnd der Sechs Churfürſten abgeordnete Rähte vergleichen / in quo tamen cardo quæſtionis vertitur. Ex illis enim, & ſequentibus, patet, hic nullam diſpenſationem Imperatori adſcribi, ſed executionem tantum, eius, quod à Commiſſariis & Deputatis, facto opus, & conſultum eſſe, deprehenſum, & ad Imperatoris notitiam perlatum fuit.

Raht.

Quando de novo vectigali, in Imperio inſtituendo, conſultatur, non ſolum utilitas publica apparens conſiderari debet, ſed etiam damnum, quod inde metuendum; & omnia ita exacte, ne faciliores ſimus ad inſtituendum quam omittendum. Inter acta comitiorum, Auguſtæ anno M D XLVIII. habitorum reperi conſilium Deputatorum quorundam, zu einem künfftigen Vorraht / dardurch auch das Cammergericht zuerhalten ſein möchte. Darinnen/ nach dem man befunden / wie Stands vnd gemeine Perſonen / durch erlegung des gemeinen Pfennings / vnd ſonſten durch andere viel beſchwerden / gantz erſchöpffet/vnter anderen vorgeſchlagen worden / daß man nicht allein auff die vnnütze/ſondern auch Teutſcher Nation verderbliche wahren/ſo auß frembden Nationen ins Reich eingeführet werden / dargegen groſſe Summen / von Gold/ vnd Silber/auß dem Reich wegkommen / zum wenigſten den zehenden Pfenning des Kauffgelts/ ſchlagen ſolte. Dergleichen wahren weren/ gulden oder ſilbern Gewand/ſammet/ſeiden/wöllene vnd andere außländiſche Tücher/ das Vntzgold / Borten / Edelgeſtein / köſtliche außländiſche Futter/ als Zobel ꝛc. Welche meiſtentheils mit der zeit zu nicht/ aber das Gold vnd Silber/ ſo man darvor gibt/in ſeiner Natur allewege verbleibt. Auff das Gewürtz/dieweil deſſen nicht alles vnter die vnnützliche Wahren zurechnen / ſintemahln es theils zur Geſundheit des Menſchen dienlich / möchte der fünfftzehende Pfenning des Kauffgelts geſchlagen werden. Vnd ſo von obigen wegen obiiciret würde/der Verkauffer wider alles/ was er ſolcher Wahren wegen geben müſſe/ darauff ſchlage/iſt zur antwort geſetzet/das Niemand anders / als die ſo es wol vermögen / oder die ſo es auß Geilheit / der Erhöhung wegen leiden werden. Item/ſo geſagt würde/auff ſolche weiſe würde der Handel gantz fallen/ ſeye zu wiſſen/daß ſolches vor Teutſchland ſehr gut ſein werde; nemlich / wann ſolche Wahren auß dem Land / vnd das Gelt darinnen bleibe/ ꝛc. Verum ut maxime ſpecioſa, prima facie, hæc videntur, approbata tamen, neque tunc,

neque

neq; poſtea fuerunt; ſed placuit potius Statibus, immediate ſuo ære Cameræ ſustentationi ſubvenire.

Willen.

Status, qui conſenſu Electorum, ab Imperatore vectigalia & telonia obtinuerunt, iuri ſuo tenaciter incumbunt. Ita Ioh. Sigiſmundus Elector Brandeburgenſis in reverſalibus, (*de dato 11. Iun. anno 1612. art. 17.*) Ob ſeine Churfürſtl. Gnaden wol vmb Erlaſſung des newen Zolls / von dem Korn / ſo zur achſe/vnd Waſſer/in frembde Land auß den ſeinigen verführet würd/durch die ſämtliche Prælaten / Herren/vnd Ritterſchafft / gantz inſtändig mit groſſem Fleiß vnd Eiffer / vnterthänigſt angelangt worden / dieweil es aber ein ſonderlich / vnd fürnehmes Regalſtuck ſeines gantzen Churfürſtenthumbs / welches Churfürſt Joachim der ander/dieſes Namens / von der Römiſchen Kaiſerlichen Maieſtät/ mit Bewilligung des gantzen Churfürlichen Collegii, ob bene merita erlangt / auch nachgehends / von Kaiſern zu Kaiſern confirmirt worden/ hat ſich deſſen keines wegs begeben wollen. (*Scheplitz ad conſuetudin. March. part. 5. tit. 5. §. 3. num. 3.*

Der bemeldten Sechs Churfürſten.

Scilicet, iterum, ut in antecedentibus articulis quoque factum, Bohemus excluditur.

Wie vor.

Non, quod in antecedentibus articulis dictum ſit, citra conſenſum ſex Electorum vectigalia imponi, vel augeri non poſſe; hoc enim factum non eſt: ſed ut in illis dictum fuit, ſex Electorum conſenſum ad alia ſufficere, ita etiam ad caſum præſentem aliorum conſenſum non requiri.

Gemeldt.

Credo, incuria ſcribentis, vel imprimentis, hanc vocem in locum, gedacht/irrepiſſe. Nam elegantia ſtyli Germanici, vix admittit, ut poſt vocem, bemeldten/ſtatim, exiguo intervallo, ponatur, gemeldt. Tam copioſa enim lingua noſtra eſt, ut iſtas reiterationes, auribus minus acceptas, facile evitare poſſimus.

AD ARTICVLVM XIX.

Die Churfürſten am Rhein.

Ergone ſolis Electoribus ad Rhenum habitantibus hoc contigit, non cæteris, ut & nec reliquis Statibus? Vix crediderim, quamquam hic ſolum illis proſpiciatur. Fortaſſe his maius onus accrevit, propter frequentiorem navi-

gationem in Rheno, quam in aliis fluviis, cæteris minus, ut inde rationem maiorem habuerint, quam reliqui Electores, qui capitulationi manus & conſilium admovent. Certe ut primum Bavariæ Dux Maximilianus, Elector factus eſt, etiam ſibi in Danubio proſpexit. (*vide capit. Ferdinandi III. art. 26.*) Cæteri Status, ſi illos moleſta hæc conditio, de qua in textu noſtro agitur, tangat, ſupplicationibus, & precibus ſibi proſpicere poterunt. Non minus enim, in hoc paſſu, libertate ſua frui debent, quam Electores.

Vber ihre Freyheit.

Imperator Electoribus ſingulis ſua confirmare debet, & confirmat, privilegia, (*A. B. Caroli IV. cap. 2. §. 5.*) atque ſeipſum obligat ad eorum manutentionem, & obſervantiam. (*ſupra articulo 4.*) Ergo, neque vi, neque clam, neque precibus inductus, per directum, vel indirectum, aliud agere debet.

Fürderungs-Brieffe/ vnd in andere wege.

Literæ promotoriales alias dicuntur, quæ in caſu protractæ iuſtitiæ decernuntur, danturque ad iudicem, qui eam protraxit, ut iuſtitiam promte, intra certum tempus, adminiſtret. (*ordin. Cameræ part. 2. tit. 26. §.* nach dem/ *pag. 568. Gail. 1. obſerv. 28. n. 7.*) Sed hic ſubiecta materia innuit, illas accipi de literis, quæ conceduntur eum in finem, ut quis immunis ſit à vectigalibus, ſcilicet quibus Imperator utilitatem alicuius ita promotam vult, ut viſis his literis, ſine mora, & inquietudine, liber à vectigalibus dimittatur.

AD ARTICVLVM XX.

Ob einiger Churfürſt.

Hoc ad omnes Electores pertinet, nec Bohemus hic, ut ſupra aliquoties factum, in aliis rebus, excluditur.

Zu gebührlichen Rechten kommen wolt.

Nolens ad tranſigendum cogi non debet, (*Nov. 124. c. 4.*) nec impediri, quo minus iure experiatur in eum, à quo læſus, vel male habitus.

Anhängig gemacht.

Si lis iam pendens ſit, Imperator, ubi opus, potius promotoriales pro adminiſtranda & maturanda iuſtitia, dare, quam ſufflaminare proceſſum debet.

Starcken Lauff laſſen.

Hodie, præſertim in Camera Imperiali, non currunt lites, ſed claudicant, ut hic non fræno, ſed calcaribus opus ſit: Nihilo tamen minus lites in in ea pendentes Imperator avocare non poteſt, (*Gail. 1. obſerv. 41. num. 3. & 4.*) ſed obligatus eſt, illi iudicio ſeinen freyen ſtarcken vnverhinderten Lauff zu laſſen. (*ordin. Camer. part. 2. tit. 25.*)

Selbſt nicht vergewaltigen.

Vim & iniuriam, nec populi Romani magiſtratus alteri impune infert. (*l. continet 3. §. 1. ff. quod met. cauſa.*)

Nichts ſchaffen.

Imperatorem haud decet, mandare, ut vis cuiquam inferatur, ſed eius eſt officii, cavere, ne ulli vis inferatur.[1]

Verhengen.

Magiſtratus connivens, & permittens, ut alteri vis inferatur, eam ipſe inferre cenſetur.

Wo Wir / oder iemands anders.

Regula iſta aurea eſt, & ex recta ratione, quæ etiam Principem ligat, nata; optimum eſſe, ſi quis putet ſe habere petitiones, actione experiatur, nec vim iuri præferat (*l. extat 13. ff. quod met. cauſa l. ſi quis 7. C. unde vi.*) Atque exinde deductum, quod legimus in R. A. zu Augſpurg anno 1555. (§. ferner verpflichten / *pag.* 401.) in comitiis illis ſancitum fuiſſe, daß die Kaiſerliche Maieſtät / der Römiſche König / vnd kein Stand den andern / mit was geſuchtem ſchein das geſchehen möcht / mit der that / oder ſonſt / einiger geſtalt / heimlich / oder offentlich / durch ſich ſelbſt / oder andere / von ihret wegen / beſchweren / vberziehen / vergewaltigen / bekriegen / tringen / beleidigen / oder betrüben ſollen / oder wollen; vnd ſo auch einig theil / oder ſtand / wider ſolchen auffgerichten Frieden / den andern (als doch nicht ſeyn ſoll) ietzt / oder künfftiglich / mit thätlicher Handlung / die geſchehe heimlich oder offentlich / vergewaltigen / oder betrangen würde / daß die Kaiſerliche Maieſtat / der Römiſche König / vnd die Stände / auch allerſeits Nachkommen / vnd Erben / als dann / nicht allein dem vergewaltiger / oder ſo thätliche Handlung fürgenommen / oder fürnem / keinen Raht / Hülff / oder Beyſtand leiſten / ſondern / auch dem andern theil / oder Stand / ſo wider den Frieden vergewaltiget / vberzogen / oder bekriegt wird / wider den vergewaltiger / oder der ſich thätlicher Handlung vnternimmt / Hülff / vnd Beyſtand leiſten wollen / vnd ſollen.

Zu Ihnen allen.

Rariſſimus hic caſus eſt, quod ſi tamen aliquando contingeret, Imperatorem contra Imperii Status, ut actorem, inſurgere, via iuris', non facti ut debet. Et quoniam hoc caſu ipſe, tanquam actor, in propria cauſa iudex eſſe non poteſt, nec intra, nec extra Imperium reperiatur, qui in omnes Status iurisdictionem habeat, ab utrisque arbitri eligendi ſunt, qui ſententiam dicant.

Auffruhr/Zwytracht.

Vbi res vi geritur, ſequitur violenta defenſio; aut illatæ vis violenta repulſio, ac vindicatio; unde bella, ſeditiones, & malorum infinitus ſurgit numerus. Sed congruit bono, & gravi præſidi, curare, ut pacata, atque quieta provincia ſit, quam regit. (*l. congruit 13. in pr. ff. de offic. præſid.*)

Zur verhör.

Inauditus condemnari non debet, nec ab executione proceſſus inchoari. (*Gail. 1. obſerv. 13. num. 1.*)

Leiden mögen.

Qui recuſant ſe iuſtitiæ ſubmittere, non poſſunt conqueri de iuſtitia non obſervata; ipſorum autem tergiverſatio, aliquando manu militari, (*ordinatio Cam. part. 3. tit.* 48. §. vnd mag/ *tit* 49. §. ferner/) vel aliis modis (*d. ordin. Cam. part. 3. tit.* 43.) caſtigari poteſt. Qui autem iuſtitiæ ſe ſubmittere parati ſunt, contra illos non niſi illicite arma expediuntur. (Kaiſerlicher Landfrieden zu Augſpurg anno 1548. auffgericht/ *tit.* von *mandaten* des Cammergerichts wider die Friedensbrecher/ *inter* R. A. *pag.* 356. *ordin. Cam. part.* 2. *tit.* 9. §. vnd ob ſich.)

AD ARTICULUM XXII.

Hoches oder niders Stands.

Intellige, ut legitur in Kaiſerlichen Landfrieden / *de anno* 1548. (*tit.* die Poen der Friedbrecher / *pag.* 355. *& part.* 2. *ordinat. Cam. tit.* 9. §. ſo jemand hohen/ oder nider weltlichen Stands /) Eccleſiaſtici enim, ordinaria pœna banni non percutiuntur (*vide Gail. lib.* 1. *de pace publ. cap.* 1. *num.* 13. *& ſeqq. &* R. A. zu Speier anno 1542. §. würde ſich aber/ *pag.* 275.

Ohn vrſach.

Nemo iniquo banno ſubiici debet, ſed tantum ille, qui hoc meritus factis ſuis. Vnde etiam receptum in Camera, in cauſis fractæ pacis, ſententia, qua proſcribuntur ſontes, cauſam condemnationis exprimere. (*Gail. lib.* 2. *de pace publ. cap.* 6. *num.* 17.)

Vnverhört.

1. *Reus regulariter citari debet, antequam feratur ſententia banni.*
2. *Quid vero ſi non compareat?*
3. *Exemplum.*
4. *Quando proceſſu ordinario opus non ſit.*
5. *Caſus, ubi ſententia declaratoria banni opus non eſt.*
6. *Henricus Saxoniæ & Bavariæ Dux, ſententiæ banni obiicit exceptionem loci incongrui.*
7. *Goldaſti opinio.*
8. *Ea examinatur.*
9. *Lotharii conſtitutio.*

Regu-

REgulariter citari debet reus antequam feratur ſententia banni (R. A. zur Speier anno 1542. §. würde ſich/ p. 275. Kaiſerl. Landfried zu Augſpurg anno 1548. *tit.* die poen der Friedbrecher / §. vnd ob iemand/ *p.* 355. *ordin. Cam. d. part.* 2. *tit.* 9. §. ſo iemand.) Et ut Gailius (*de pace public. lib.* 2. *cap.* 3. *num.* 8.) docet, turbator pacis publicæ citari, & legitimo proceſſu habito, ſententia iudicis, probato delicto, in bannum imperiale declarari, & denunciari debet. Quod ſi vero non compareat, conſtet tamen de delicto, etiam abſens, & in- 2.
auditus, percuti banno poterit. (*d.* §. würde ſich/ *pag.* 275.) Ita de Sigismundo Imperatore refert Wurſtiſius (*lib.* 4. *Chron. Baſileenſ. c.* 18. *p.* 227.) quod anno 3.
M CCCC XV. Fridericum, Ducem Auſtriæ, citaverit, für das Königliche Hoffgericht/ vmb verantwortung; vnd als er ſich auff beſtimten Termin nicht eingeſtellet/ ſey er vom Kaiſer aller ſeiner Lehen/ Land vnd Leuthe beraubet/ vnd in die Acht gethan worden. Citatione autem, & proceſſu ordinario, tunc opus 4.
non eſt, quando crimen commiſſum eſt maxime notorium, & delictum permanens (*vid. infr. artic.* 30. *capit. Ferdin. III.*) fieri tamen, ſi hoc Electoribus ita videatur, poterit, ut certis ex cauſis, etiam his caſibus citatio decernatur, præſertim, ubi de Electoris, vel potentis Principis, proſcriptione agitur. Hoc ex Imperii conſtitutionibus certum eſt, dari caſus, ubi ſententia declaratoria 5.
banni opus non eſt, (*Gail.* 1. *obſerv.* 3. *n.* 9. *& lib.* 2. *de pac. publ. c.* 3. *n.* 18.) ſed legis declaratio ſufficit, quæ vult, daß die Thäter / ipſo facto in des H. Reichs Acht gefallen ſeyn ſollen/ wie dann dieſelbe dißfals auch / ohne einige fernere erclärung/ ietzo als dann/ vnd dann als ietzo (id eſt, tempore legis latæ, & tempore commiſſi criminis) in die Acht gethan / vnd als des Reichs Aechter erkennet ſeyn ſollen (R. A. zu Augſpurg anno 1559. §. damit dann hinfüro/ *p.* 523. Abſchied des deputation Tags zu Wormbs anno 1564. §. vnd damit dieſen/ *p.* 550. R. A. zu Augſpurg anno 1566. §. daß ſie auch/ *pag.* 563. *&* §. auff den fall dann/ *p.* 574. *Gail. d. lib.* 2. *c.* 3. *n.* 18. *& ſeq.*) Notabile etiam eſt, ſententiæ banni obiectum 6.
aliquando, eam loco debito non latam fuiſſe. Anno M C LXXX. *ut refert* Spangenberg *in Chron. Saxon. cap.* 232.) wurde Hertzog Heinrich zu Sachſen vnd Baiern/ propter crimen læſæ maieſtatis, & rebellionem, auff dem gehaltenen Reichstag zu Regenſpurg in Baiern / Würtzburg in Francken / vnd Erffurt in Sachſen/ offentlich in die Acht vnd Aberacht erclärt vnd außgeruffen: welches er ſich wol hart beſchweret / vnd vorgewandt / ſolche Acht ſeye nicht kräfftig/ ſintemahl er nicht in den Landen/ noch an dem ort/ da er gebohren worden/ darein erclärt ſey. Dann er ſich darauff beruffen / daß er in Schwabenland iung worden/ vnd darinnen auch die Acht/ da die kräfftig ſeyn ſolte / hätte ſollen vber ihn erkandt werden. Aber diſem behelff zu begegnen / iſt er zu Gemunde in Schwaben / offentlich in die Acht zum vberfluß erclärt worden. Ad maiorem huius relationis (à qua aliquam multum diſcrepat illa, quam Mutius habet (*libro* 18. *Chronic. German. apud Piſtorium tom.* 2. *hiſtor.*

hiſtor.p.155.) lucem pertinent, quæ ſcripſit Goldaſtus (*de regno Bohem. lib.4. cap.10.num.23.*) quod Spangenbergius autor eſt, Henricum ad legem Suevicam provocaſſe, Suevorumque iudicium, inde eſt, quia fuit Regia Suevorum Welforum, ſeu Quelphorum, proſapia ortus. Et erat tum temporis in inſtituto, moreque Germanorum, poſitum, ut quisque ſecundum legem propriam, ubicunque terrarum degens, iudicaretur, & condemnaretur, qua de re habemus conſtitutionem Lotharii Imper. in eius capitulari, & in legibus Longobard.(*lib.2.tit.57.*) Verû, an hæc Goldaſti explicatio ad rem faciat, non
8. immerito dubites. Non enim Spangenbergius hoc refert, quod Goldaſtus præſupponit, Henricum ad legem Suevicam, Suevorumqne iudicium provocaſſe; ſed hoc indicat, Henricum tantum excepiſſe contra locum, ubi lata ſententia. Ergo, ut verum eſſe poſſit, Lotharii legem, etiam in ſententia banni ferenda contra Principes Imperii, obſervari debuiſſe, non tamen Goldaſtus ex Spangenbergio, aut aliunde monſtratum dedit, Henricum, non ſecundum eam legem iudicatum fuiſſe, in qua vivere profeſſus fuerat, uti nec illud firmavit, ex Lotharii conſtitutione, unumquemque non ſolum ſecundum legem, qua vivere voluit, ſed etiam in loco nativitatis, vel provincia, ubi iſta lex ortum habuit, iudicari debere. Conſtitutio Lotharii (*apud eundem*
9. *Goldaſtum in collectione conſuetudinum & legum Imperialium p. 88.*) ita habet: Volumus, ut cunctus populus Romanus interrogetur, quali lege vult vivere, ut tali lege, quali lege vivere profeſſi ſunt, vivant, illisque denuncietur, ut hoc unusquisque, tam iudices, quam Duces, vel reliquus populus, ſciat. Quod ſi offenſionem contra eandem legem fecerint, eidem legi, quam profitentur vivere, per diſpoſitionem Pontificis, ac noſtram, ſubiaceant.

In die Acht.

1. *Vocabulum* Acht/ *dicitur eſſe Græca originis.*
2. *Sed eſt pure Germanicum.*
3. Acht *ſumitur aliquando in bonam, aliquando in malam partem.*
4. Aechter *aliquando honoris titulus.*
5. *Aliquando mala nota.*
6. Ein verachter Mann.
7. *Bannum unde.*
8. *Ban, in eſt proclamatio publica.*
9. *Idem quoque ſignificat Gallis.*
10. *Baan, id eſt via.*
11. *Autoris opinio.*
12. 13. *Bannum varia ſignificat.*
14. *Bannum civile, & Eccleſiaſticum.*

1. Acht/ vocabulum peregrinum, nec noſtri ſoli eſſe, nonnulli contendunt. Græca origine illud deducendum putavit Heniſchius (*parte* 1. Teutſcher Sprach vnd Weißheit/ *verb.* Acht/) vel ab ἔχθος, inimicitia, ἄχθος, angor,
2. dolor, ἄγειν, agere, exigere, pellere in exilium. Magis ego in id inclino, vocabulum origine eſſe pure germanicum, æque ut verbum achten/ id eſt, æſtima-
3. re, in pretio habere, obſervare. Sumitur aliquando in bonam, aliquando in malam partem, ſecundum præferentis mentem, & qualitatem rei, de qua loquimur:

loquimur: ut, Er iſt in acht zu nehmen / obſervandus, vel honorandus eſt; nimm dich vor ihm in acht / cave illum; habt gute acht / attendite &c. einen in die Acht thun / talem declarare, qui ab omnibus caveri debeat, vel cuius conſortium quilibet cavere debeat, mit welchem niemand nichts zu thun haben / ihne weder hegen / noch hauſen ſoll. Ita etiam ächter / quod maiores noſtri 4.
Echter ſcripſerunt, vel acchter / ambiguum eſt; aliquando enim in bonam partem accipi, patet ex literis, quas anno M. CCC. XC. ſcriptas allegat Caſpar à Lerch (in des Reichs Ritterlichen Adels herkommen vnd freiheits bericht / *p.* 42. *b.*) quarum exordium ita ſonat: Schenck Eberhard / Herr zu Erpach / Landfauht des Landfriedens am Rheine / vnd die Echter / die vber denſelben Landfrieden mitgeſetzet ſein. quo ſenſu, credibile eſt, etiam familiam Nobilem Franconiæ der Echter / nomen adeptum honeſte fuiſſe. Vt hodie ſcriptura Aechter / & ſenſus, in uſu eſt, malæ notæ homo, & ille deſignatur, 5.
der verachter (hoc eſt, ex æſtimatione bona in malam tranſpoſitus, vel infamia notatus,) vnd in die Acht gethan worden / (bannitus vel proſcriptus fuit) qua formula loquendi utitur Imp. Fridericus III. in ſeiner reformation zu Franckfurt / anno M. CCCC. XLII. auffgericht / (*circa finem p.* 18.) & eodem ſenſu legimus, im Schwabenſpiegel (*cap.* 155. *apud Goldaſt.* in Reichsſatzung / *pag.* 64.) Ein verächter Mann / will er ſich vß der Acht ziehen ꝛc. Acht / la- 6.
tine rectius proſcriptio dicitur, quam bannum, quæ vox minus latina, in 7.
latinitatem tamen, qua hodie utimur, irrepſit, & temporis tractu, ac uſu, ex peregrina, civilis facta eſt. Teutonicæ originis mihi eſſe videtur, apud quos, vario ſignificatu olim fuit, & hodie eſt. Senſu ad rem præſentem, Germanis olim Ban erat proclamatio quædam publica, quæ per præconem 8.
fiebat; quo ſignificatu etiam Franci in Galliam illud vocabulum ſecum invexerunt, unde adhuc apud eoſdem, audire & legere datur, *ban de mariage*, 9.
wann die zur Ehe ſchreitten wollen / auffgebotten / oder von der Cantzel verkündiget werden / *ſonner le ban au tambour*, ein offentliches Gebott bey dem Trummelſchlag außruffen / oder ein Auffgebott durch Trummel rühren / *ban des vignes*, wann man außrufft / das man nicht in die Weinberge lauffen ſoll / *banniſſement*, wann man einen auß der Statt / oder dem Land verweiſet: *pource que celuy (qui eſt condamné à exil) eſt proclamé à cry public, eſtre exilé, & avoir perdu les droits de cité, & Bourgeoiſie.* Coquille (*en l'hiſtoire du pays & Duché de Nivernois p.* 121. *& ſur les couſtumes des Nivernois, tilt. des confiſcations, artic.* 1. *p.* 68.) *bannir*, inquit, *vient de ban, qui eſt ancien mot Tudesque, & François, qui ſignifie une proclamation publique, pource, qu'on faiſoit ſcavoir en public l'exil de celuy, qui eſtoit condamné, comme à Rome eſtoient les proſcriptions.* (*adde Eſtienne Paſquier des Recherch. de la France livr.* 6. *ch.* 35. *& livr.* 2. *ch.* 13. *Loyſeau au traicté des ſeigneuries chap.* 4. *n.* 9.) Cæterum, hanc vocem bannum, ex ban Ger- 10.
manico, dictæ ſignificationis, factam potius arbitror, quam ex voce baan,

in illa ſignificatione, qua viam publicam vel territorium ſignificare monet Gailius (*de pace publ. lib. 2. c. 1. n. 12.*) quod bannitis hac via uti non liceat, ut Sichardus (*ad l. 1. n. 14. C. de hered. inſtit.*) vel, ut Gail. (*d. l.*) explicat, quod banniti amittant bannum Imperii, hoc eſt, territorium, ſive viam publicam, & regiam, id eſt, libertatem, & rerum communium æqualem omnibus conceſſum uſum, daß ſie des H. Reichs baan/ vnd ſtraſſen/ nicht gebrauchen dörffen: id eſt, quod territorio, & via publica Imperii, quæ omnibus communis eſſe debet, uti nequeant: quia proſcriptorum loco habentur, & ab omnibus
11. impune offendi poſſunt. Si hæc, in re noſtra præſenti, militaret ſignificatio, dicendum foret: N. N. ſei auß der Baan gethan worden/ non autem in den Baan. Accedit, quod Ban/ vel Baan/ ſi pro proſcriptione accipias, generis maſculini notam habeat, der Ban oder Baan; ſi autem pro via, fœmininum ſit, die Baan. Et ſi utrumq; genus promiſcue admitteret, non ſine colore dici poſſet, Baan ubi viam ſignificat, nomen accepiſſe, quod publico edicto, proclamatione, vel indicatione, notum factum fuerit, illa via com-
12. muniter utendum. Hoc certum eſt, ea ætate, qua latina oratio peregrinis vocabulis aucta fuit, bannum varia ſignificaſſe: Aliquando mulctam, & ſi aliter non determinata, eam ſexaginta ſolidorum, vel pœnam totidem ictuum, in legibus Longobardorum notare, docet Petr. Pithœus (*lib. 2. adverſ. cap. 20. p. 448.*) In conſtitutione Friderici II. Imp. (*de ſtatutis & conſuetudin. contra libertat. Eccleſ. editis, quæ lib. ult. feudorum annexa legitur* §. 1.) Banni mille mar-
13. charum mentio fit. Aliquando edictum (*Hottom. de verb. feudal. verbo bannus,*) ita bannitus, aliquando idem eſt, quod evocatus; aliquando, quod exilio da-
14. mnatus: (*Hottom. d. tr. verbo bannitus.*) Vt nunc vocabulo banni utimur, duplex eſt bannum, civile, quod proſcriptionem diximus, & eccleſiaſticum, der Geiſtliche Ban. (R. A. zu Trier vnd Cöln *anno* 1512. §. vnd ob iemandes/ *p.* 84.) quod etiam excommunicatio dicitur.

Oberacht.

Die Acht iſt zweierley/ Vnteracht/ vnd Oberacht. Dann wann einer von dem Richter/ der vnter dem Kaiſer/ oder König geſeſſen/ geächtiget wird/ ſo iſt er nicht weiter geächtigt/ dann deſſelben Richters gebiet gehet: hierumb ſo heiſt auch deſſelben Acht ein Vnteracht. Wer aber von dem Kaiſer/ oder Könige geächtiget wird/ der iſt an allen orten des Reichs geächtigt/ vnd mag/ als ein erclärter mißthäter/ weder gehauſet noch geherberget werden. Darumb dann des Kaiſers vnd des Reichs Acht/ die Oberacht genennet wird. Ita (*ex* Landrecht *lib. 3. artic. 24.*) Lagus (*in compend. iur. civil. lib. 2. tit. 8. verſ.* es iſt aber/ Rudinger *centur. 1. obſer. 53.*) Hoc ſenſu, non ſolum die Oberacht dici debet, in quam ab Imperatore ipſo quis declaratur, ſed etiam quæ ipſius nomine in Camera laxatur, quæ & ipſa dicitur die Kaiſerliche/ vnd des Reichs Acht (R. A. zu Augſpurg *anno* 1548. §. damit auch künfftiglich/ *pag.* 321.)

Eſt, præter-

Eſt, prætereà, etiam bannum ſimplex, vel primum, vel reiteratum, Acht/vnd Aberacht; cuius exemplum ponit die Hoffgerichtsordnung zu Rotweil à Conrado III. Imp. anno M.C.XLVII. facta (*parte 9. tit. 1. §. 2. & 8.*) in eo, qui propter abſentiam, & non reſpondendo, incipit in bannum contumaciæ, & poſtea à iudice auff recht auß der Acht gelaſſen wird/tandem vero in iudicio ſuccumbit, wann der der vff recht/auß der Acht kommen iſt/dem Klåger in dem rechten fellig wůrde/ſo richtet man den Klåger darumb zu im mit Aberacht/vnd mit anlaiten ꝛc. Sed & eo ſenſu quoque Aberacht dicitur, quo qui propter delictum iamdum banno percuſſus fuit, altera, & reiterata ſententia eodem denuo percutitur. Quod Alberto Marchioni Brandenburgenſi tempore Caroli V. contigit, qui utrumque contemnens, ioco aliquando dixiſſe fertur, Acht vnd aber acht/macht ſechszehen.

Erclårt werden.

Proceſſus Cameræ Imperialis, ut ex Meurero, & Melandro (*ad part. 2. proceſs. p. 419.*) cognoſcitur, einen in die Acht zuerclåren iſt diſer: Erſtlich ſo erzehlet der Prothonotarius, auß dem Vrtheilsbuch alle des åchters begangene handlungen/mit vermelden/dieweil dieſelbe erweiſen/daß der beclagte derowegen/vermög der ordnungen/in die Acht erclårt. Wann nun erſtlich diſes Vrtheil/durch den Prothonotarium, in offentlicher Audientz/alſo verleſen/ſo ſtehet der Cammerrichter/ſampt andern Beyſitzern von ſtund an auff/(der R. A. zu Regenſpurg anno 1576. §. damit dann/*pag. 663.* will/daß in ſolchem Fall alle Præſidenten/vnd Beyſitzer im Gericht zugegen ſein/auch von dannen hinauß/an gewohnlichen Ort/vnterm freien Himmel zu publicirung der Acht ſamtlich erſcheinen ſollen) lieſet vnter dem freien Himmel auff dem Marckt zum andern mal des åchters begangene Handlung/erclårt ihn in die Acht/erlaubt ſein Leib vnd Gut iedermånniglich frey: ſo ſolches verricht/zureißt er den Zettel/wůrfft den auff die erden. Nach ſolchem allen werden die Achtbrieffe allenthalben angeſchlagen. Hæ cæremoniæ, maxima ex parte, terroris maioris cauſa adhibentur (*d.* R. A. §. damit dann.) Terribilior tamen, præ cæteris, fuit illa banni proclamatio, quæ olim uſitata am Kampffgericht des Landgerichts zu Francken (*ut ex ordinatione eiusdem iudicii §. 13. videre eſt apud Goldaſt. tom. 1.* der Reichsſatzungen/*p. 238.*) Der Richter tritt von dem Stul/wendet ſich gegen Orient, vnd ſpricht/N. als dich N nach Kampffrecht/vnd Franckenrecht/geheiſchen vnd gefordert hat/vnd wir dir darumb geſchrieben/vnnd Rechtstag geſetzt haben/als dann mit Vrtheil ertheilt ward/das du alles verſchmehet haſt/vnd auff ſolche forderung auſſenblieben/vnnd vnſerm Gebott widerſeſſig vnnd vngehorſamb geweſen/vnd noch biſt/das vrtheilen wir/vnd Achten dich/vnd nemen dich von vnd

auß allen Rechten / vnd ſetzen dich in alles vnrecht / vnd wir theilen deine Wirthin zu einer wiſſenhafftigen Wittwen/ vnd deine Kinder zu ehehafftigen Waiſen / deine Lehen dem Herrn / von dem ſie zu Lehen rühren / dein Erb / vnd eigen/ deinen Kindern/ deinē Leib vnd dein Fleiſch den Thieren in den Wälden/ den Vögeln in den Lüfften / vnd den Fiſchen in den Wegen ; wir erlauben dich auch männiglich / vff allen ſtraſſen / vnd wo ein ieglich Mann Frid vnd Gleid hat / da ſoltu keins haben / vnd wir weißen dich die vier Straſſen der Welt / in dem Namen des Teuffels / bey den eiden / in der Sach. Paululum mitior eſt ſententia banni, cuius uſus fuit in dem Kampffgericht/ des Burggravthumbs zu Nürnberg / (*vide* deſſen Ordnung §. 27. *apud Goldaſt part.* 2. der Reichsſatzung/*p.*87. *& me in addit. ad lib.*5. *de iur. publ. c.*7. *p.*754.)

Proceß.

Vide Gailii tractatum de pace publica.

Vorauffgerichte.

Quæ olim ſtatuta, interpolata, & confirmata poſtea fuerunt, & hodie legi poſſunt in Ordinatione Cameræ, (*parte* 2. *tit.* 9. *& ſeqq.*)

AD ARTICVLVM XXIII.

Höchlich in Abnemmen vnd Geringerung kommen.

Vide ſupra ad artic. IX. verba, das ienige ſo davon kommen.

Reichsſteuer der Stätte.

1. Reichs Schilling / Reichs Steuer der Stätte.
2. *Earum imminutio.*
3. 4. 5. 6. 7. 8 *Imminutionum cauſa.*
9. *Quid hodie obtineat.*

1. Liberæ civitates Imperii fere ſingulæ, olim Imperatori quotannis, in recognitionem immediatæ ſubiectionis, non levem pecuniæ ſummam ſolvere obligatæ fuerunt, quæ der Reichsſchilling / vel die Reichsſteuer der Stätte/ dicta fuit. Poſtea, hæc ſumma pedetentim adeo decrevit, variis
2. ex cauſis, ut, ſi fidem meretur relatio Romana *in Theſauro politico* (*part.*1.*pag.* 40.) hodie vix xv. millia florenorum annua inde ſuperſint. (*Le citta franche dell' Imperio, ſono quelle, che non conoſcono altro Signore, che l' Imperatore, delle quale alcune pagano un certo cenſo, mà coſi debole, che in tutto non importa quindeci mila fiorini:* (*vide Caſpar Ens in theſ. polit. apoteles.*6. *fol.*128.) Sunt alii, qui ſummam adhuc eſſe xx. mille florenorum ferunt. Decrementi va-
3. riæ cauſæ ſunt: (1.) Immunitates, quibus Imperatores nonnullas civitates Imperiales ab hoc onere in totum exemerunt. Argentoratum iſt alſo frei / daß ſie keinem Römiſchen König / oder Kaiſer ſchuldig iſt / des Reichsſchilling / oder einigen Handzins / Schatzung / oder Tribut zu geben / (*ut re-*

tuli d.

tuli de iure publ. 7. c. 3. n. 11.) (2.) Moderatio huius cenſus, quam non- 4.
nullis indulſerunt Imperatores. De Ludovico IV. Imp. narrat Cruſius (*annal. Suevic. part. 3. lib. 4. c. 7. fol. 223.*) quod die XXIV. Octob. anno M.CCC.XXIX. Cremonæ, ſub aurea bulla, donarit univerſitatem civium Auguſtanorum, etiam hoc ſplendidiſſimo privilegio, ut, ſcilicet, pro debito Imperatori, cum cenſu, tum tributo, non amplius, ut eo usque uſus popoſcerat, DC. ſed tantum CCCC. libras numorum quotannis fiſco dependeret. Von König Sigmunden / iſt Burgermeiſtern / Raht vnd Burgern der Statt zu Lindaw / dieſe nachgeſchriebene Gnad / vnd Freyheit gethan vnd gegeben; als ſie ihrer Mai. vorfahren vnd deroſelbſt vierthalbhundert Pfund Heller / zu jährlicher Stewer biß daher gegeben / daß ſie / vnd ihre Nachkommen / Burger zu Lindaw / Ihrer Mai. vnd dero Nachkommen an dem Reich / zu ſolcher jährlicher Stewer zweyhundert Pfund Heller / vnd nicht mehr / fürbaß geben vnd zugeben pflichtig ſein ſollen / laut privilegii de dato Coſtnitz den erſten Mittwoch nach vnſers Herren Fronleichnams Tag anno M CCCC. XV. (*teſte Autore* der gründlichen Außführung der Reichsſtatt Lindaw / die vnverſehens abgelöſte Reichspfandſchafft betreffend / *p. 631.*) (3.) Numi interceſſio; 5.
quando, pretio dato, aliquæ civitates libertatem ab hoc onere ab Imperatoribus emerunt. Fecit hoc civitas ſancti Galli, quæ anno M.CCCC.XVII. à Sigismundo Rege, non parva auri ſumma interveniente, libertatem ab hoc cenſu, der Reichsſtewer / comparaſſe ſcribitur, (*Stumpſius rer. Helvet. lib. 5. cap. 8. fol. 327*) (4.) Alienatio, vel oppignoratio, cuius in textu noſtræ 6.
capitulationis mentio fit. (5.) Mutatio Status, quando non exiguus civi- 7.
tatum Imperialium numerus, vel propter delictum commiſſum, vel venditione, oppignoratione, & aliis mediis, ex immediatis mediatæ factæ ſunt. Inter oppignoratas eſt Egra. (*Georgius Beat. in Chron. Bohem. p. 94. Goldaſt. de regno Boh. lib. 1. c. 17. n. 6.*) Inter cæteras, Vienna, (*Lazius lib. 2. cap. 6. fol. 72. Mutius in chron. German. lib. 20. apud Piſtor. tom. 2. German. ſcript. pag. 184.*) Chemnitium, Zuiccavia, Aldenburgum. (*Peccenſtain in theatro Saxon. parte 2. p. 20. & 21. & parte 3. pag 41. 129.*) Martisburgum, Treviris; (*vide me lib. 7. de iur. publ. c. 48.*) Cameracum, (*Hubertus Leodius lib. 2. de vita Friderici II. Palat. pag. 23. & lib. 12. p. 254.*) Conſtantienſis civitas, (*Le Mercure François tom. 19. p. 566. & ego in addit. ad iur. publ. lib. 1. c. 9. poſt num. 26.*) Donavverda, (*vide me dicto tract. lib. 7. c. 13. n. 4.*) &c. (6.) Separatio ab 8.
Imperio, quando bellica fortuna vel ſpontaneo motu nonnullæ ab Imperio avulſæ ſunt, vel eidem valedixerunt. Ad hanc claſſem pertinent Metis, Tullum, Verodunum, Gedanum, Elbingæ, Amſtelrodamum, Noviomagum, Vltraiectum, & aliæ Hollandici fœderis civitates. De Helvetici fœderis civitatibus, quæ Imperii liberæ fuerunt, dubitari poterit, an ſe ſubtraxerint ab Imperio, vel potius incrementum dederint tantum libertati ſuæ?

 (*vide me*

(*vide me de iur. publ. lib. 1. cap. 9. n. 35.*) quicquid tamen ſtatuatur, certum eſt, Imperatoris, & Imperii cenſum illic exaruiſſe. Cæterum, quæ civitates Imperii adhuc oneri cenſus ſubiectæ remanſerunt; ſingulæ diverſas quotas habent, quas quotannis ſolvere tenentur, tanquam præcipuas, & diſtinctas à reliquis Imperii oneribus, ſive collectis, ordinarius, vel extraordinariis: nam hæ illarum curſum non ſiſtunt. Atque hoc ipſum onus, der Stättſteuer / unum eſt ex illis, quod civitates Imperii in duriorem cauſam obligat, quam cæteros Imperii Status, qui conſimili onere gravati non ſunt. Quantum quælibet civitatum huius oneris ferat, diſtinctim mihi non innotuit; niſi quod audivi, Noribergam ſolvere ſummam bis mille aureorum Rhenenſium.

Andere Gefäll.

1. *Varii reditus, atq; compendia olim ad Imperatorem pervenerunt.*
2. *Ex bonis Imperii immediatis.*
3. *Ex fodinis metallicis.*
4. *Ex telonijs, & vectigalibus.*
5. *Ex cenſu animalium.*
6. *Ex ſucceſſione in bona mobilia Epiſcoporum, atq; Prælatorum.*
7. *Ex cenſu Iudaeorum.*
8 *Iudæi ſunt ſervi Cameræ Imperialis* Fiſcaliſche Kuechte.
9. 10. 11. *Effectus huius ſervitutis.*
12. 13. *Hoc ius Imperatoris varie imminutum per privilegia.*
14. *Privilegium quod Carolus IV. dedit civitati Spirenſi, Iudæos concernens.*
15. *Aliud, quod idem Imperator dedit Wormatienſibus.*
16. *Aliud, quod dedit Burggravijs Noribergenſibus.*
17. *Arumæi opinio refertur.*
18. 21. *Refellitur.*
19. *Iudæi olim fuerunt, & adhuc ſunt ſervi Cameræ Imperialis.*
20. *Cur tales ſint?*
22. 23. 24. *Alius ab Arumæo commiſſus error detegitur.*
25. 26. 27. 28. *Quantum Iudæi Imperio contribuere debuerint?*
29. 30. *Ab illis contributionibus exemti fuerunt Iudæi, Francofurti habitantes.*
31. *Iudæorum onera.*
32. *Quando Iudæi ſemel recepti, an iterum dimitti poſſint?*
33. *Reditus Imperatoris ex fiſci Regii iuribus.*
34. *Ex ditionibus tributariis.*
35. 36. *Quid tributi nomine Polonia dare debuerit Imperio?*
37. *Quid aliæ provinciæ?*
38. *A quo Imperatore tributum Bohemis remiſſum fuerit?*

1. VAriì olim fuerunt reditus, proventus, & compendia, ad Imperatorem, ob Imperii adminiſtrationem, ſpectantia, quibus ſuſtentationi Imperatoris, ac negotiis Imperii expediundis, ſubvenire licuit.

2. Fuerunt (1.) reditus ex bonis immediate ad Imperium pertinentibus fiſcalia, vel fiſcalina nonnullis appellata, quæ maxima ex parte poſtea ad alios, feudali, vel alio titulo, pervenerunt. Bey zeiten Ludovici deß dritten / (*ut ex Munſtero refert Leheman. in Chron. Spir. lib. 4. c. 1. pag. 269.*) welcher regirt anno 903. vnnd vor derſelben Zeit / ſeind Hertzogen / Marggraven / Pfaltzgraven vnd Ritter / nur namen der ämpter geweſen / vnd nicht erbliche Herꝛligkeiten. Die Hertzogthumb vnd Grauſchafften / waren nicht der Hertzogen vnd Graven / ſondern deß Reichs / König vnd Kaiſer / aber

nach

nach den zeiten der Kaiſer Otten/hat ſich alles geändert vnd vmbgekehrt. Hoc ſub rerum cenſu etiam fuiſſe reditus Epiſcopatuum, Abbatiarum, &c. ex annalibus Franc. *Fuldenſibus* tradit idem Leheman (*d. chron. Spir. lib. 2. c. 44. p. 187.*) darauß erſcheinet (verba ſunt Autoris) daß die Biſtumb/Abteien/Gravſchafften oder Gaw/niemands dann dem Reich/ vnd König/ vnd dergleichen keins/weder Biſchoffen/Aebten/ Graven/ Fürſten/ oder Hertzogen eigenthumlich/ oder erblich zugeſtanden / ſondern aller Landſchafften Stätt vnd Gemeinden Erb vnd eigen dem Reich zugehört/welche ein König/ſo lang er gelebt/zu erhaltung ſeines Königlichen Stands vom Reich innen gehabt / genutzt vnd genoſſen.

(2.) Ex fodinis metallicis, auri, argenti &c. nam hæ omnes ad Imperatorem ſpectabant; quas tamen poſtea, non Electoribus modo, ſed etiam aliis, varie quidem, Imperatores conceſſerunt. Diſertis verbis hoc docet Henrici VI. Imper. conſtitutio, de argentifodinis, facta anno M C. LXXXIX. (*apud Goldaſt. tom. 3. conſtit. Imperial. p. 362.*) in qua ita legimus: Cum omnis argentifodina ad iura pertineat Imperii, & inter regalia noſtra ſit computata, nulli venit in dubium, quin ea, quæ nuper in Epiſcopatu Mindenſi dicitur inventa, ad noſtram totaliter ſpectet diſtributionem. Vnde in ea nulli hominum quicquam iuris recognoſcimus, niſi hoc à noſtra liberalitate valeat ſpecialiter impetrare. Mandamus igitur omnibus vobis & ſingulis, ſub obtentu gratiæ noſtræ præcipientes, ut nullus veſtrum, ſe, de prædicta argentifodina intromittat, nec aliquid iuris ſine noſtra licentia ſibi in ea uſurpet. (*De variis conceſſionibus videri poteſt A. B. Caroli IV. c. 9. Goldaſt. d. tom. 3. p. 363.*) 3.

(3.) Ex teloniis & vectigalibus Imperii, welche durchs gantze Reich der Königlichen Cammer groß Reichthumb ertragen/ (*Leheman. d. lib. 2. c. 44. pag. 191.*) Conſtat autem ex Speculo Suevico, oder Kaiſerlichen vnd Königlichen Land vnd Lehenrecht (*lib. 1. tit. 12. apud Goldaſt tom. 1. Reichsſatzungen/ p. 55.*) daß alle Zoll / vnd alle Müntzen/ die im Römiſchen Reich ſeind/ die ſeind eines Römiſchen Königs: vnd wer ſie will haben / er ſey Pfaff oder Ley / der muß ſie haben von dem Röm. Reich/vnd von dem Römiſchen König. 4.

(4.) Ex cenſu animalium, vom Viehezins / den man inferenda, oder infranda, genent/ vnd zur Königlichen Cammer gehörig geweſen. (*Leheman. d. l. & c. pag. 192.*) 5.

(5.) Ex ſucceſſione in bona mobilia Archiepiſcoporum, Epiſcoporum, atq; Prælatorum. Hoc enim iuris olim fuit, ut Archiepiſcopi, Epiſcopi, atq; Prælati morientis bona mobilia, non ad demortuorum agnatos, nec Epiſcopatum, aut Abbatiam, devolverentur, ſed ad Imperatorem. (*Leheman. Chron. Spir. lib. 5. c. 67. p. 536. & 542.*) Quod Othonem IV. Imp. anno M. CC. VIII. remiſiſſe, legimus in Principum Imperii ſcripto ad Innocentium III. (*apud Goldaſt conſtit. Imp. p. 72.*) Idem Goldaſt. (*in rationali ad d. tit. pag. 75.*) tradit; Helvetios alicubi hoc iure uti in ſacerdotum bona mobilia. 6.

(6.) Ex

7. (6.) Ex cenſu Iudæorum. Fuerunt enim Iudæi den Römiſchen Kaiſern ohne mittel zugehörig (*ut docet nos Fridericus III. apud Goldaſt.* in Reichs-
8. ſatzung *p.* 187.) & Cameræ Imperialis ſervi, (*Wenceslao Imp. teſte, apud Goldaſt. part.* 2. der Reichsſatzungen / *p.* 69.) vel, ut Conradus IV. (*apud eundem Goldaſt. conſtitut. Imperial. tom.* 2. *pag.* 85.) in conſtitutione ſua, de privilegiis Iudæorum, loquitur, omnes & ſinguli Iudæi, degentes ubique, per terras Imperatoris iuriſdictioni ſubiectas, ſervi ſunt Imperialis Cameræ ſpeciales, hoc eſt, Kaiſerliche fiſcaliſche Knechte / (*ut apud Lehemannum legimus lib.* 7. *Chron. Spirenſ. cap.* 42. *pag.* 789.) Cuius ſervitutis intuitu, non licuit ulli Imperii membro, Iudæos recipere, nec ab ipſis quicquam exigere: vita enim, & bona eorum, tunc unice ad Imperatores ſpectabant. Effectus huius
9. iuris Imperatorii in Iudæos, exempla ſunt quod Wenceslaus A. M.CCC.XCII. (*referente Caſparo à* Lerch in dem bericht des Reichs Ritterlichen Adels herkommen vnd Freyheitten / *p.* 42.) mandavit, daß allen Edelleuthen ihre Brieff vnd Pfand / ſo den Juden in Stätten verſetzet / wider gegeben / vnd die Edelleuth nur Hauptgut zahlen / vnd ſchadens ledig ſein ſolten / damit ſie Jhm
10. deſto baß Ritterliche Dienſt leiſten könten. Inſignius autem illud eſt, quod in Archivo Principis mei legi, quo Carolus IV. anno M CCC. XLVII. teſtatur, daß Er J. vnnd A. Gebrüdere B. zu N. wegen ihrer nutzbarn dem Reich geleiſten Dienſt / vnd ſo ſie fürbaß wol gethun mögen / vnd ſollen / vnd alle ihre Erben / ſelbſt Schuldner / vnd Bürgen / von Königlicher Gewalt / ledig geſagt aller der Schuld / Hauptgut / vnd Geſuchs / die ſie allen Juden des Reichs Stätten / Veſten oder Schloßen / oder hinter wem ſie anderswo geſeſſẽ / ſchuldig / dann er das von ſeiner Königlichen Gewalt / vnd Macht wol gethun möge / vnd auch all Juden / mit Leib vnd Gut / in die Königliche Reichs-Cammer gehören / vnd in ſeiner Gewalt vnd händen ſein / daß er mit ſeiner mächtigkeit darmit thun vnd laſſen möge was er wolle / etc. De eodem Impe-
11. ratore dicitur (*in diario hiſtorico* des Franckfurtiſchen vnweſens / *pag.* 73.) daß Er in Anno M.CCC.XLIX. der Statt Franckfurt / die gantze damalige / vnd künfftige Judenſchafft daſelbſt / vnd in ſpecie / ihr Leib vnd Gut / ligend / flieſſen / oder fahrend / erſucht vnnd vnerſucht / ihre höffe / häuſer / kirchenhöffe / ſchulhoff / ihr Eigen vnd Erbe / in vnd außer der Statt / wie das namen haben vnd einiger maſſen verſtanden werden möcht / vor Fünffzehen tauſend vnd zweyhundert Pfund Heller / guter wehrung / doch auff widerlöſe verſetzt vnnd verpfändt / auch nachgehents wider kaufflich vberlaſſen / *p.* 74.) Cæterum,
12. privilegiis, quæ Imperatores aliis conceſſerunt, longe ab antiquo iure, in Iudæos, & circa eosdem, ac varie quidem receſſum fuit. *Primo* enim, non ſolum Electoribus (*vide Aur. Bullam c.* 9. §. *ult.*) Principibus, aliisque data licentia fuit, propria autoritate Iudæos recipere, ſed poſtea legibus Imperii generaliter inſertum, daß hinfüro niemand Juden anzunemen / oder zu halten / geſtattet

geſtattet werden ſoll/dann denienigen/die vom Kaiſer vnd dem Reich/ Regalia haben/oder inſonderheit derhalben privilegirt ſeyn. (Reformation guter Policey/zu Augſpurg anno 1548. auffgericht / *tit.* von Juden vnd ihrem Wucher/ *pag.* 373. Policey ordnung/zu Franckfort anno 1577. *tit* 20. *pag.* 685.) Ex quibus patet, duplici ex capite ius recipiendi Iudæos profluere, nempe, vel ex iure regalium, vel ex ſpeciali privilegio, quod etiam illis dari poteſt, qui alias regalia nulla habent. *Secundo*, cum receptio oneroſa olim eſſet quando o- 13.
mnis utilitas ad Imperatorem ſpectabat, multi ſibi proſpexerunt privilegiis, ne poſſent cogi recipere Iudæos: ſed poſtquam utilitas aliis, ab Imperatoribus communicari cœpit, privilegia frequentia facta ſunt, ut liceat ſuſcipere & habere Iudæos; atque ne ſterile hoc ius ſit, ut liceat eis imponere tributa. Variare hic deprehendo privilegia, alia maiorem, alia minorem tribuunt utilitatem.
Carolus IV. anno M CCC XLIX. civitati Spirenſi conceſſit, die Juden Häuſſer/ 14.
Hoffſtätt/ Boden vnd Baw/ vnd alles das der Judiſchheit (ſo kurtz zuvor alda durch eine Fewersbrunſt verbrant) zu Speier gemeiniglich/oder ſonderlich zugehört/ꝛc. Item/ were es/daß der Statt Speier/ nun / oder hernach fügete Juden zu haben in der Statt/daß an derſelben ſtehen ſoll was Juden dann hernach alda wohnen würden/die ſolten/mit Leib vnd Gut/der Burgern vnd der Statt Speier eigen ſeyn. (*vide Lehemann. d. lib 7. Chron. Spir. cap. 42. pag. 790.*)
Simile privilegium à Carolo IV. obtinuerunt Wormatienſes, A. M CCC XLVIII. 15.
& XLIX. (*ut dixi in addit. ad iur. publ. lib. 7. cap. 56. num. VII.*) Idem Carolus,
anno M CCC LXXII. privilegio conceſſit Friderico Burggravio Norimbergen- 16.
ſi, eiusque heredibus, dieſe Gnad/ Gunſt vnd Gewalt / daß ſie alle Juden/die das begehren/einnemmen/ handhaben/ ſetzen/ behauſen/ ſchützen vnd ſchirmen mögen/in allen ihren Veſten/Stätten/vnd Weilern/auch derſelben genieſſen/ wie ſie mögen. doch ſollen ſie denſelben Juden/ſo ſie haben/ oder fürbaß gewinnen/zu aller ihrer ſchuld/klein vnd groß/wie die genant / oder wer die ſchuldig/ beheliffent ſeyn einzufordern/ mit allem fleiß. Hoc loco, antequam ulterius 17.
progrediamur, notandi ſunt errores, quos Arumæus (*duc. 5. ad A. B. theſ 6. p. 228.*) commiſit. I. cum Iudæi Cameræ Imperialis ſervi, veteri inſtituto, habeantur, infert, iuxta mancipiorum conditionem, Imperatorem Carolum IV. (*d. c. 9. Bullæ ſuæ*) eos in Electores alienare potuiſſe. Verum, ex A. B. non poteſt deduci, Carolum Iudæos in Electores ab Imperio alienaſſe: ſolam poteſtatē habendi Iudæos, illis approbaſſe potius, quam conceſſiſſe conſtat. Ve-
rum, ne ſine utilitate hæc prærogativa Electorum fuiſſe dicatur, credibile eſt, 18.
non ſolum ius habendi Iudæos, ſed etiam illis utendi, Electoribus competiiſſe: an autem ita competierit, ut Imperialis Cameræ ſervi eſſe deſierint, & ut Imperio immediate in eosdem nihil amplius iuris ſuperfuerit, non patet: probabile fit, niſi conceſſioni aliud inſertum, Iudæos adhuc manſiſſe ſervos Imperialis Cameræ, licet Electoribus eos habere, atque tributa ab iis exigere,

 licue-

19. licuerit. Sane Wenceslaus, Caroli IV. filius, & ſucceſſor in Imperio; in conſtitutione ſua, quam fecit anno M CCC XLIX. (*vide Goldaſt. part. 2.* Reichsſatzung/*pag. 69.*) Iudæos adhuc vocat, ſeiner Cammer Knecht. Et, *in diario hiſtorico Francofurtenſi* vber der Statt ſchwürigen Vnweſen/ (*p. 147.*) Commiſſarii Cæſaris referunt, daß die Kaiſerliche Mateſtät die vertriebene Judenſchafft / deroſelben Cammergut / wider zu reſtituiren ernſtlich mandirt (*pag. 72.*) cives Francofurtenſes in literis, ſubdelegatis Commiſſariis
20. Imperatoris exhibitis, daß einer ehrliebenden Burgerſchafft nicht vnbewußt/daß die gantze Judenſchafft in gemein durch eroberung ihres eigenthumbs / in ewige Dienſtbarkeit / der Hochlöblichſten Römiſchen Kaiſer vnd des heiligen Reichs gefallen / vnd dero leibeigene Leute biß auff Vns worden/auch noch ſeyn vnd bleiben/vnd dardurch faſt in alle Land vnd Reich der Chriſtenheit ausgebreitet / getrieben vnnd veriagt worden / auch in der Römiſchen Kaiſer ſchirm vnd ſchutz / einig vnnd allein zu Rettung ihres Lebens/ alſo genommen worden / daß ſie nicht dardurch mehr Freyheit erlangt/ ſondern ſervi pœnæ, vnnd fiſci, vnd alſo deſto mehr leibeigen/ vnd der Römiſchen Kaiſer vnd des Reichs Knecht gemacht/ bleiben / vnnd genennet
21. worden ſeyn. II. Cur Imperatori Carolo licuerit Iudæos in Electores alienare, ratio, ab Arumæo male ex mancipiorum conditione deducitur. Vt enim mancipia ſua Imperatori alienare licitum, ita mancipia Imperii, Iu-
22. dæos, alienare illicitum, ſine conſenſu Imperii. Addit, porro, Arumæus, recipiendorum Iudæorum ius, quod poſtea etiam ad alios præter Electores porrectum, non eo usque extendendum eſſe, quaſi illi, cum omnibus ſuis fortunis, more ſervorum, in eius poteſtatem, cuius in territorium migrant, tranſeant, quia præter ſolitam contributionem, quæ qualis in Imperio anno M CCCC XLV. fuerit, videre in eius receſſu ſit, ab iis exigere non liceat. At iterum hic dormitaſſe Homerum noſtrum, & ex parte narraſſe ſomnia, deprehendere licet. Aut loquimur de illis, qui vi regalium Iudæos recipiunt, & verum eſt, Iudæos eorum ſervos non fieri, ſed manere Cameræ Imperii mancipia: aut loquimur de illis, qui vi ſpecialis privilegii Iudæos recipiunt, & hoc caſu diſtinctim reſpondendum eſt, ex tenore cuiusque privile-
23. gii. Nonnullis enim, ut modo vidimus, Iudæorum corpora, & bona conceſſa fuerunt, iure, an non, id factum, iam non expendo: aliis non æque. Ergo, nonnullis mancipia ſunt, nonnullis incolæ, vel clientes. Illis, cum omnibus ſuis fortunis addicti; his, velut in curam, non prædam data pecora, lac la-
24. namque, cum temperamento tamen, exhibere tenentur. Solita hoc caſu per totum Imperium æqualitas non eſt conſtituta; ac, quod ex Receſſu Imperii ab Arumæo allegatur, publicam ad Imperii contributionem pertinet, non ad compendia illorum, in quorum territoriis, locisque ſubditis Iudæi

degunt,

degunt, vel aliquid rei agunt, habentve. Prius, ſive publicas contri- 25.
butiones ad utilitatem Imperii, quod attinet, dicto receſſu Comitiorum
(*qui titulo*, Königlicher Satzung von dem gemeinen Pfenning / zu Wormbs
anno 1495. auffgericht / *in codice receſſuum Imperii exhibetur*, *pag.* 28. *tit.*
von den Juden.) ſancitum reperimus, daß vier Jahr alle Juden / Mann
vnd Frawen / Jung vnnd Alt / ieder ein Rheiniſchen gulden zu des Reichs
Nohtdurfft geben ſolle / de qua in exordio huius conſtitutionis mentio
facta. Eadem ſumma repetita poſtea fuit, (in der Ordnung des Regi- 26.
ments / zu Augſpurg anno 1500. auffgericht / *tit.* von der Juden Stewer / *p.* 42.)
& in R. A. zu Speier anno 1542. (§. item die Juden / *p.* 272.) conſtitutum, 27.
daß iede Juden perſon / ſie ſey iung oder alt / zu der damaligen Türcken Stewer /
zu anfang einen Gulden legen / vnnd des vermögen wegen ihrer ieder von
hundert Gulden Hauptguts / an was Wahr die immer gelegen / iedes Jahrs
auch ein Gulden zu geben ſchuldig ſeyn ſolle. (*Idem reiteratum* in R. A. zu
Speier anno 1544. §. item die Juden / *p.* 297.) Conſtat etiam, Wenceslaum 28.
Imper. anno M. CCCC. XXIV. per Bernhardum, Marchionem Badenſem, à Iu-
dæis tertiam partem bonorum, den dritten pfenning / in utilitatem Imperii
convertendam, colligere inſtituiſſe: ac Maximilianum anno M CCCC XCVIII.
aliam quoque ſummam iisdem impoſuiſſe. Quibus in contributionibus 29.
illud notabile, quod Iudæi Francofurtenſes iisdem non fuerint ſubiugati, ſed
exhibitis privilegiis civitatis, pro confirmatione dictum, daß dieſelben Ju-
den Niemand anders dienen ſolten / als der Statt / welche / Juden nach ih-
rem gefallen hinfür auffnemmen / vnnd ihnen zu Stewren / Schatzungen /
Gebott / Dienſten / Rechten / Gefälle / Erungen / Aufſſatzungen / Vberfah-
rungen / Straffen / Wandeln / Buſſen vnnd andern / gebieten / die Juden
aber der Statt allein dienen / gewarten / vnnd zuſtehen ſollen. Et, ſi rela-
tioni civium Francofurtenſium fides adhiberi debet, ſo iſt die Statt 30.
Franckfurt / *in anno* 1511. von des Kaiſerlichen Fiſcals am Cammerge-
richt / angeſtelter Action / dadurch die Juden zu Franckfurt / zu des Reichs An-
ſchlag ihre Stewer auch zu erlegen genöhtiget werden wollen / gäntzlich
abſolvirt / vnnd ledig geſprochen worden / (*dict. Diario hiſtorico pagin.* 79.)

Vbi de privato illorum, quibus Iudæi non ut mancipia addicti ſunt, 31
compendio agitur, quilibet ſibi proſpicit, atque præter extraordinarias ex-
actiones, quæ haud infrequentes in uſu ſunt, anniverſarium canonem de ſyn-
agogis (qui Imperatoris quondam fuit, *l. Iudæor.* 17. *C. de Iudæis.*) item Jährlich
Schutzgelt / Begräbnusgelt / (quod variat ſecundum perſonarum ætatem; non
enim tantum ſolvitur pro infante, quam maioris ætatis homine) gelt / ſo fremb-
de Juden / wann ſie in eines andern Herrn / als vnter dem ſie geſeſſen / Statt

ein oder außgeben/bezahlen müſſen/ & id genus alia(quæ onera omnia privata) præter Imperii publica,exigit. *Tertio* denique in eo quoque à veteri iure receſſum, ut,quoniam iure Regalium hodie unicuique, qui illa habet, Iudæos recipere liceat,non ſolum non cogi poſſit ut recipiat (quilibet enim ſuo iure uti, vel non uti,liberum habet arbitrium) verum etiam liberam habeat voluntem, eos, quos ſemel recepit, dimittendi, expellendive, iuſta ſi cauſa movea-
32. tur. Verum cum, teſte Rulando (*de Commiſſar. part. 3. lib. 7. c. 3. num. 5.*) contra eum,qui ſemel recepit Iudæos in ditionem, vel protectionem ſuam,ſi poſtea eos velit expellere, mandatum cum clauſula, ad Iudæorum petitionem,à Camera decernatur, æque ac contra illum, qui ad tempus eos recepit, & finito tempore nolit dimittere: ſecuriorem nonnulli, præſertim minores Imperii Status, viam eligere, atque Imperatoris conſenſum petere ſolent, ut illis liceat Iudæos à ſe reiicere; quod factum memini à Wormatienſi civitate, & impetratum,anno M D LVIII. XVII Decembr. ab Imperatore Ferdinando I. qui conſenſit, daß gedachte Statt/ die bey ihnen geſeſſene Judenſchafft/ nach verſcheinung zweyer Jahr (in welchen die Juden ihre Schulden einbringen/vnd richtig machen ſolten/)außſchaffen möchten/ vnd ferner/ oder länger/ darinnen nicht gedulden / auch damit wider den Kaiſer / vnd das H.Reich nicht gefrevelt/ gehandlet/noch gethan haben ſolten/rc. Verum effectum rei ſufflaminavit Epiſcopus eiusdem urbis. (*vid. addit. ad iur. public. lib. 7. c. 56. num. VIII.*

33. (7.) Ex variis fiſci regii viribus, ac regalibus,tam in Germania,quam Italia,& alibi. De Friderico I. Imper. refert Radevicus (*lib. 2. de eiusdem reb. geſtis cap. 5. apud Vrſtiſ. tom. 1. p. 509.*) quod anno M C LVIII. iura fiſci Regii in Italia vindicaverit,atque ex his tantum, qui nullo iure, ſed ſola præſumtione, de regalibus ſe intromiſerant, XXX. millia talentorum, plus minusve,reditibus publicis per ſingulos annos acceſſerint. (*vide Lebemann. lib. 5. Chron. Spirenſ. cap. 67. p. 539. & 545.*)

34. (8.) Ex tributariis ditionibus, & Regnis. Polonia Imperio quotannis, tributi loco, D. marcas argenti ſolvere obligata. Vnde Lotharius Imper. in
35. Saxoniam divertens, cum Polonorum Ducem multis muneribus obviam haberet, non ante dignatus fuit eum conſpectui ſuo præſentari, quam hoc tributum duodecim annorum perſolveret. (*Otho Friſing. Chron. lib. 7. cap. 19. apud Vrſtiſ. tom. 1. German. hiſtor. p. 149. Mutius lib. 17. Chron. German. inter hiſtor.*
36. *Piſtorii tom. 2. p. 136.*) Fridericus Imper. anno M C LV. Duci Poloniæ bellum intulit, & cenſum iam per aliquot annos neglectum, reddere compulit. (*Otho Friſing. cap. 7. d. tom. 1. p. 199.*) Poloniam, præter argentum, quod expreſſimus, etiam CXX. boves, tributi loco Imperio debuiſſe, alii annotarunt. Bohe-
37. miam CXX. boves,& aliquot auri, vel,ut alii, D. marcas argenti; Sileſiam XXX. libras auri, vel, ut alii, C. libras argenti, & CL. equos; Moraviam D. boves, penſi-

penſitaſſe Imperio traditur. (*vide Goldaſt. de regno Bohem. lib. 2. c. 12. Freher. ad*
Petr. de Andlo lib. 2. cap. 2. p. 167.) Bohemis hoc tributum, Othonem I. remiſiſ-
ſe narrant; ſed alii pro certo habent, illo, & ſequenti longiſſimo tempore, 38.
idem fuiſſe ſolutum, atq; à Philippo Imper. anno demum M CC. in perpetuum
fuiſſe remiſſum (*Goldaſt. d. lib. 2. c. 11. p. 208.*

Gewachſen vnd verſchrieben.

1. Sigismundus Imper. aliquot civitatum cenſus attribuit Pappenhemio
2. Simile factum à Maximiliano. I.
3. Exempla alia.
4. Item Caroli IV.
5. Adolphi Naſſovienſis.
6. 7. 8. Alia, quæ à Carolo IV. alienata fuerunt.

WIguleius Hund/ (im Baieriſchen Stammbuch/ *part. 2. ſub rubr. Pappen-* 1.
heim fol. 166.) tradit, König Sigmund habe Haupten von Pappen-
heim/ vnd deſſen Erben/ ſeiner getrewen dienſt halber/ anno 1429. verſchrieben
die ſtewr der Stätt/ Schwäbiſchen Werd/ Weiſſenburg/ vnd Ala/ ſamt der hal-
ben Judenſtewer zu Augſpurg. Kaiſer Maximilian, hat Eitel Fritzen von Zol- 2.
lern/ vnd ſeine manliche Erben/ anno 1513. den 26. Decemb. zu Weiſſenburg
im Elſaß/ mit der Reichsſtewer belehnt/ dergeſtalt/ daß jährlichen die Statt
Reutlingen/ ihme/ dem von Zollern/ lieffern ſoll 205. pfund vnd 70. Reichs-
gulden/ vnd da dieſes Lehen gelößt werden will/ ſolle man ſolches den Graven
von Zollern ein halb Jahr zuvor abkünden/ vnd vor die Ablöſung geben 5000.
Reichsgulden. (*Iacob Friſchlinus* in beſchreibung der Grävlichen Zolleriſchen
Hochzeit/ anno 1598. den 11. Octobr. zu Hechingen gehalten/ *p. 81.*) & memi-
nit Wurffbain (in ſeinem vnvergreifflichen Hiſtoriſchen Bericht/ *II. part. 9.*
pag. 255.) einer Grävlichen familiæ, die deßgleichen Stewer auff die 80. Jahr
genoſſen habe. Idemque ibidem generaliter tradit, was von ſolchen Reichs- 3.
ſtewren/ vber beſchehene gäntzliche alienationes, vbrig verblieben/ haben die Kai-
ſer allerhand Standsperſonen/ zum theil ad tempus vitæ, verſchrieben. De qua
generalitate, an vera ſit, ipſe reſpõdeat, mihi ea ſuſpecta eſt. Kaiſer Carl der IV. 4.
hat Grav Virichen zu Helffenſtein/ dem eltern/ Landvogt in Ober Schwaben/
vnd ſeinen Erben/ das Ammanampt in der Statt Buchaw/ vnd die gewonliche
ſtewren/ die ſie Jhr Mai. jährlich von des Reichs wegen/ ſchuldig ſeind zugeben/
vnd das Amanampt in der Marck zu Altorff/ vnd auch die gewohnliche Stewr/
die ſie jährlich geben/ vñ die Vogtey vber das Gotteshauß Leute zu Weingarten/
vnd die gewohnliche Stewer/ die ſie jährlich geben/ vnd die Freye auff der Hay-
de/ vnd auch die gewohnliche Stewer/ die ſie jährlich geben/ vnd den See/ der
auff der Leütkircher Haide gelegen/ vnd die Kellehöffe vor Lindaw/ auch mit
der Stewere/ vnd Gelte/ das ſie jährlich geben/ anno 1364. vmb 3000. pfund
guter heller auff widerlöſung verſetzet. (*d. Autor* der gründlichen Außführung
der Reichsſtatt Lindaw *part. 1. pag. 1.*) König Adolph von Naſſaw/ hat dem 5.
Abt zu S. Gallen/ ſo damahls geweſen Grav Wilhelm von Monfort/ (vmb
daß er Jhrer Maieſt. mit 20. ſchweren Pferden/ oder 20 Rittern in hohen ge-

 ſchuch/

ſchuch/ das iſt/ ſo in vollem Harniſch ritten / perſönlich zu dienen bewillige/) nicht allein ſeines Gotteshauſſes Vogtey/ ſondern auch ſeiner Berg / vnnd leibeigenen Leute/ der Appenzeller / Reichs Stewer (welche ſie jährlich einem Kaiſer / benantlich 125. Marck ſilbers / ſo 375. gulden gethan/erſtatten müſſen) zur Aſſecuration ſeines Solds verpfändet. (*dict. Autor* der gründlichen Außführung/ *pag.* 488.) Non ſolum autem eiusmodi cenſus, ſed etiam alii, ex Imperio ad Imperatorem redundantes proventus, vel oppignorati, vel feudali, ac aliis titulis, ab Imperatoribus in alios tranſlati tam affatim fuerunt, ut horum fere nihil, aut perexigua pars, apud Imperatorem remanſerit. Vt manu, non toto ſeram ſacco, mihi conſtat, daß Kaiſer Carl

6. der IV. das Honiggelt / ſo einem Kaiſer gebühret auff dem Reichsforſt zu Nürnberg / vnd in der Vmbgelegenheit / von den Zeidlern vnd den Zeidelhuben / mit allen Rechten vnnd Zugehörungen / verſetzet / Arnolden von Seckendorff/ genant von Zenn/ für 200. Marck lötiges Silbers / anno 1350. Dieſer Arnold / hat ſolches Pfand weiters/ mit Conſens gedachten Kaiſers/ verſetzet / oder vberlaſſen / Albrechten / Burggraven zu Nürnberg / welche translation gedachter Kaiſer durch einen Belehnungs Brieff / de dato Sultzbach anno 1358. am Freytag nach vnſers Herren Leichnamstag/ genem gehalten/vnd beſtättiget. Eben dieſe Stück / beſampt den Rechten/ vnd Pfandſchafften der Burggraven zu Nürnberg / an vnnd auff dem einen dritten theil des Schulteiſſen Ampes/ vnnd Gerichts zu Nürnberg / auch an vnnd auff dem Zoll zu Nürnberg / wie das alles / vnnd iegliches / des Herren Burggraven Vorfahren vom H. Röm. Reich in Pfandſchafftweiſe/ theils vor 200. Marck lötiges Silbers/ theils vor 6000. gulden guter alter Heller/ vnnd vor 4000. gulden/gut am Gelte/vnd ſchwer am Gewicht / innen gehabt/ vnd genoſſen/hat Friederich Marggrav zu Brandenburg / Churfürſt / Burggrav zu Nürnberg / anno 1427. der Statt Nürnberg käufflich vberlaſſen / vnd iſt der Contract vom Kaiſer Sigismundo / eben in gedachtem Jahr / placitirt/

7. vnd ratificirt worden. Kaiſer Carl der Vierte/hatt anno 1357 etlichen Burgern von Boppard / vnd Conrad von Sternberg / etliche zwiſchen der Statt Cöln/ Franckfurt / Wetzlar / Friedberg vnd Gelenhauſen/ gelegene Zollſtätt/ vmb vnd für 500. Florentzer gulden: dann anno 1371. Petro von Wartenberg/ einem Böhmiſchen Landherren/den zu Seltz/ mit alters hergebrachten Reichszoll/verſchrieben. (Wurffbain in ſeinem oballegirten Bericht/ *part. 6. p.* 209.)

8. Quod idem Imperator, Electoribus ad Rhenum, qui Wenceſlaum votis ſuis ad Imperium evexerunt, varia telonia tradiderit, lippis & tonſoribus notum eſt.

Wider zum Reich ziehen.

a Etiam ſine refuſione pretii, aut reluitione, eo nimirum caſu, ubi alienatio fuit, vel invalida, vel iniuſta.

Es were

Es were dann.

Eſt hæc exceptio, vel limitatio propoſitionis, cuius virtute ii ſecuti ſunt, qui eiusmodi Imperii proventus conſentientibus Electoribus acceperunt. Qua in re multos ſibi probe proſpexiſſe novi, & pleroſque ſibi conſuluiſſe probabile eſt: unde huius articuli noſtri conſtitutio, Imperio non admodum hucusque proficua eſſe potuit, nec erit. Me ſane quod attinet, libere fateor, non noſſe quicquam quod à Caroli V, tempore hactenus, hoc ex capite Imperatoris proventibus accreverit.

Rechtmäſſiger Bewilligung.

Non nudus Electorum conſenſus hic ſufficiens eſt, ſed requiritur etiam, ut ille ſit legitimus, & omnium eorum, quorum ſupra, voce gemeldte/ denominatio facta, *articulo nono*, cuius præſens articulus pars, & additamentum eſſe potuiſſet, uno contextu, propter materiæ convenientiam, ſi ita Electoribus placuiſſet.

Der Sechs Churfürſten.

Excluditur hic iterum Bohemus. Quod autem hic non æque (*ut in d. articulo* 9.) dicitur, gemeldter Churfürſten/ id inde eſt, quia articulus XX. intermedius, de omnibus Electoribus diſpoſuit, cæteri anteriores autem de ſex tantum.

AD ARTICVLVM XXIV.

Leben.

Hoc verbo detegitur error Boceri, qui (*de regalibus cap.* 2. *num.* 61. & *cap.* 4. *num.* 15.) hunc textum noſtrum de vacantibus bonis accepit, cum de uſusfructus feudalis conſolidatione cum directo dominio Imperii, intelligi debeat. Deceptus fortaſſe fuit à Sleidano, qui in compendium contracta hac Caroli V. capitulatione, (*lib.* 1. *de ſtat. relig. & reipubl. fol. m.* 21. *b.*) hunc articulum expreſſit; Imperii bona, quæ forte vacabunt, nemini conferat, ſed ad publicum patrimonium referat.

Dem Reich vnd Vns.

Imperio, ut corpori, vel univerſitati; Imperatori, Imperii nomine, ut eiusdem adminiſtratori. Eadem loquendi formula utitur Carolus IV. (*in aurea Bullæ cap.* 7. §. *ultim.*) hoc ſolo diſcrimine, quod Imperatorem Imperio præponat.

Bey zeiten vnſerer Regierung.

Tempore, quo adminiſtrationi Imperii præeſt. Quid autem, ſi eiusmodi bona, antequam ipſe ad Imperii adminiſtrationem perveniſſet, &, vel adhuc

adhuc vivente anteceſſore ſuo, vel tempore interregni, & vicariatus, Imperio aperta fuiſſent? Ea, aut aliis iam ſunt collata, aut nondum collata: Si collata, & collatio iuſte facta non ſit, deciſio petenda ex articulo IX. huius capitulationis. Si nondum collata, nec debent conferri, propter rationem articuli noſtri. Idem enim hic ius, ubi eadem ratio.

Eröffnet.

Apertura hæc variis modis fieri poteſt, refutatione, delicto, aut morte vaſalli: de quibus conſulendi ſunt iuris feudalis interpretes. De refutatione, & delicto, ſciendum eſt, dari caſus, ubi tantum ad tempus apertura duret; ſcilicet, eousque quo refutans, vel delinquens in vivis eſt, nam eo mortuo redit ad proximum ſucceſſorem feudalem. Qui caſus, etiamſi expreſſe hoc noſtro articulo non definiatur, dubium tamen nullum eſt, fructus, durante apertura, ad Imperium pertinere, nec aliis concedi ab Imperatore poſſe, in Imperii damnum, vel præiudicium.

Lediglich heimfallen.

Idem Carolus IV. *in aurea Bulla* (*d. cap.* 7. §. *ultim.*) exprimit, verbo, *vacare*, quod tamen non tam commode feudis, quam allodialibus bonis applicari poteſt. Hæc enim omnino vacant, ubi nemo eſt, ad quem bonorum poſſeſſio pertinere poſſit; aut ſit quidem, ſed ius ſuum omiſerit, (*ut Vlpianus in fragment. Inſtitut. tit.* 28. *verſ. inteſtati.*) Quando autem nemo ſuperſit, explicatur *l. vacantia* 4. *C. de bon. vacantib. lib.* 10. atque hoc caſu, fiſco res vindicatur, applicatur, incorporatur, ut leges loquuntur, hoc eſt, neceſſe eſt, ut actus aliquis occupationis interveniat. Quando vero uſusfructus finitur morte uſufructuarii, tunc ille revertitur ad proprietatem, & ex eo tempore, (ſine alio facto, vindicatione, applicatione, incorporatione, præviis) nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere poteſtatem (§. *fin. Inſtitut. de uſufructu.*) ita ut non vacuus hic detur uſusfructus, ſed finitus, & incipiat proprietarius, non apprehendere quæ habuit vaſallus, iure ſervitutis, ſed uti pleno dominio iure libertatis: cum res ſua nemini ſervire poſſit. Cæterum ubi vox, vacare, & vacans, generaliter uſurpatur, vacantia etiam dicuntur bona omnia, quæ Græcis dicuntur *ἀδέσποτα* (*de quibus videri poteſt Loyſeau des Seigneuries chap.* 12. *n* 117.) &, vacans mulier opponitur nuptæ (*l. qui cœtu* 5. §. *qui vacantem* 2. *ad L. Iul. de vi publica.*) ac à Tacito (*lib.* 13. *Annal.*) mulier vacua appellatur, quæ à marito divertit.

Etwas merckliches ertragen.

Id eſt, feuda magnorum proventuum. Summa, quæ magna hic ſit, vel dici mereatur, expreſſa quidem non eſt, ſed certam & uniformem non eſſe, ſatis liquet, quod regulariter Principatus, maiores habent proventus, quã Comitatus,

tatus, Baronatus &c. Cæterum, exempla feudorum exiguorum Imperii exhibet Autor der gründlichen Außführung der Reichsſtatt Lindaw/ die ohnverſehens abgelöſte Reichspfandſchafft betreffent p. 337. & 916.) quibus alia, quæ ego novi, addere ſuperfluum duco.

Fürſtenthumb.

1. *Quid nomine Principatus intelligatur?*
2. *Numerus Electorum ſacer eſt?*
3. *Auctus tamen fuit noſtro tempore.*
4. *Capitulatio nomine principii, non, comprehendit Electores.*
5. *Objectio, & reſponſio.*
6. *Capitulatio nomine Principatus non intelligit Electoratus.*
7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. *Articulus præſens non debet intelligi de Electoratibus reverſis ad Imperium.*
14. *De poteſtate Imperatoris in conferendo Electoratu.*
15. *Arumæi opinio.*
16. 17. 18. 19. 20. 24. *Ad hanc collationem requiri conſenſum cæterorum Electorum.*
21. *Exemplum Imp. Sigismundi.*
22. *Alterum ejuſdem Imperatoris.*
23. *Caroli V. exemplum.*
25. *Sinoldi diſtinctio affertur.*
26. *Reprobatur.*
27. 28. 29. 30. 31. *Explicatio §. ult. cap. 7. Aurea Bulla.*
32. *Capitulationis diſpoſitio, tanquam poſterior, derogat aureæ Bullæ, ut priori.*
33. 34. *Reſpondetur Arumæo.*
35. *Grotii dogma, jus feudale Longobardorum concernens.*
36. *Conringii monitum, de autoritate juris feudalis Longobardorum.*
37. *Jus feudale Longobardorum vim ex præſcriptione habet.*
38. *Autoris diſtinctio, inter conſtitutiones Imperatorum, & conſuetudines Longobardorum.*
39. *Imperator olim feuda vexilli, ad Imperium devoluta, intra annum & diem alii concedere tenebatur.*
40. *Hoc in Electoratibus non immutatum.*
41. *Principatus ad Imperium reverſi, quorum conſenſu aliis concedi poſſint?*
42. *Ex Marchia orientali Ducatum fecit Fridericus I. Imp. judicio Principum.*
43. *Boemiæ Dux creatur Rex ab Imperatore, ac Imperii Principibus.*
44. *Saxoniæ Ducatus pars, aſſenſu Principum confertur Epiſcopo Colonienſi, & alia pars Bernhardo Anhaldino.*
45. *Otho Luneburgenſis creatur Dux, conſenſu omnium Principum.*
46. *Rudolphus conſtituit filium ſuum Albertum, Ducem Auſtriæ, & Rudolphum, Ducem Sueviæ, conſilio & voluntate Principum Imperii.*
47. *Teſtimonia a Lehemanno annotata.*

VOcabulum Principatus, aliquando ſumitur generaliter: ſub qua enunciatione etiam comprehenduntur Electoratus, Churfürſtenthumb/ (*in A. B. Caroli IV. d. c. 7. §. 2. & 3. c. 9. § 1. c. 20. c. 25. in pr.*) & inter eosdem etiam regnum Bohemiæ (*d. c. 25. §. 1.*) Aliquando ſumitur ſpecialiter, aliquando ſpecialiſſime. Illo ſenſu, Principatus etiam dicuntur, qui proprio, & peculiari nomine alias appellantur Ducatus, Landgravionatus, Marggravionatus &c. Specialiſſime accipitur de Principatibus, quibus hoc nomen peculiariter inditum eſt, quales ſunt, das Fürſtenthumb Anhalt/ das Fürſtenthumb Rügen/ & alii. Generalis ſignificatio huic noſtro articulo non convenit: eo enim Electoratuum vacantium reinfeudationem prohibitam non eſſe, & ratio, & uſus atq; praxis, docent. Ratio vult, ut numerus ſeptenarius 2.

Electorum ſacer ſit; (qualis cæterorum Principum non eſt, utpote arbitrarius, ergo etiam vult, ut electoratus ſeptem ſint, nec numero imminuantur.
3. (*arg. d. cap.* 7. §. 1.) licet in utilitatem Imperii augeri poſſint, ut noſtro tempore factum (*vide inſtrument. pacis Cæſareoſuec. de anno* 1648. *n.* 4. *verſ. quod*
4. *ad domum Palatinam.*) Deinde ſtylus capitulationis noſtræ, tam in antecedentibus, quam hunc vigeſimum quartum articulum ſequentibus, ſub Principis nomine germanico Electorem non intelligit, ſed ubique diſtinctim procedit, (*ſicut patet ex articul.* 2, 3. 4. 6. 8. 11. 12. 15. 17. 20. 21. 22. 25. 27. 32.) ergo non præſumendum eſt, ſolo hoc articulo noſtro aliud actum fuiſſe. Nec,
5. ſi exceperis, articulo ſextodecimo Principum nomine Electores quoque comprehendi, cum & ipſi à concordatis non excludantur, quicquam contra tot loca profeceris, aut ſolum illud, latina voce principis iſto articulo conti-
6. neri, quod propoſitioni noſtræ contrarium non eſt. De vocabulo, Fürſtenthumb/idem dico, in capitulatione noſtra, neque in antecedentibus, nec in ſubſequentibus articulis reperiri, eo in ſenſu, quo Electoratum comprehendat. Si recte obſervavi, bis tantum illud in capitulatione noſtra reperitur. ſemel in articulo nono, ubi ſine contradictione Electoratum non includit, quia nullus Electoratus ab Imperio avulſus eſt, quem Imperator revocare debeat, vel poſſit. Altera vice legitur in articulo noſtro vigeſimoquarto,
7. de cuius explicatione hic diſſerimus. Iuvat præterea hanc mentem, quod hac ipſa capitulatione, aurea Bulla, quæ reinfeudationem vacantis Electoratus Imperatori iniungit (*d. c.* 7. §. *ult. verbo, debebit*) Imperatori pro normæ ponitur, ſecundum quam actiones ſuas componere debeat. (*artic.* 2. 5. 15. 26. 28. 32.) Ergo, ſi in caſu reinfeudationis mutata fuiſſet, id omnino
8. claris verbis indicari debuiſſet. Porro, ex allegatis articulis, vigeſimus octavus non obſcure innuit, collegium Electorale, & numero & votis, inte-
9. grum eſſe debere. Denique, cum articulus noſter in utilitatem Imperii conſtitutus ſit, non debet contrarium operari, quod fieri neceſſe eſſet, ſi Imperii columnæ Electores (*A. B. Caroli IV. c.* 3. §. 1.) numero diminuerentur. Quod enim onus vix ſeptem ſuſtinere valent, pauciores minime ferent, ſed totius
10. ædificii ruina ſequeretur, ſubductis hiſce columnis. Elector Moguntinus, noſtra ætate, literis ad Saxonem & Brandeburgenſem, Coëlectores ſuos, anno M. DC. XXIII. datis, perpendendum ſuaſit, daß zur Ruhe nicht zugelangen/ es were dann das Churfürſtliche Collegium, als das Hauptfundament/ darauff ſo wol das Haupt/ als die glieder/ vnd alſo die gantze ſubſtantz/ des Reichs beruhet/ vnd gegründet iſt/ ergäntzet. Et iterum in aliis anno M. DC. XXIV. daß auff ergäntzung des Churfürſtlichen Collegii, die löbliche verfaſſung des Reichs vornemlich beruhe/ vnd ohne welche gleichſamb alle Mittel dem Vatterland zu helffen verlohren weren. Ac Imperator ipſe, in
11. inſtructione Caroli Hannibalis, Burggravii de Dhona, legati ad Electores,

Saxonem

Saxonem & Brandeburgicum, expreſſe notavit, daß zu Ruhe im Reich zu gereichen geringe Hoffnung / es were dann das vornemſte / höchſte vnd geheimſte Rathsmittel eines Römiſchen Kayſers / nemlich das Churfürſtliche Collegium vollkomlichen beſetzet. (*vid. Manifeſtum Caroli Ludovici Comitis Palatini &c. p. 40. & 42. & Iuſti Sinoldi Colleg. publ. de ſtatu rei Romanæ disput. 7. theſ. 17. lit. b. p. 422.*) Quod, ſi contra ſuſpenſionem collationis Electoralis, & 12.
quidem haud longum ad tempus, adduci debuit, magis contra caſum noſtrum, & fortius quidem, pugnabit. Taceo, non eſſe probabile, Electores, 13.
qui ante capitulationem Carolo præſcriptam, & oblatam, & poſt (ut inter alia exemplo eſt, dero brüderliche Einigung zu Wormbs auffgericht anno M. D. XXI. (*apud Goldaſt. tom 2. conſtit. Imp. pag. 16. & in Politiſchen Reichshändlen / part. 8. c. 1. & 3.*) collegii ſui integritatem, & conſervationem, ſibi magnæ curæ cordique eſſe monſtrarunt, aliud capitulatione voluiſſe permittere. Cæterum illud quod (*d. c. 7. §. ult.*) ſtatuitur, ſi Electoratum (excepto Bohemico) Imperio ſacro vacare contingat, tunc Imperatorem ſeu Regem Romanorum, qui pro tempore fuerit, de ipſo providere debere, & poſſe, quæſtioni locum dedit; ***an nova collatio Electoratus à ſolo Imperatoris ar-*** 14.
bitrio & ſola eius benevolentia dependeat, adeo ut Electorum cæterorum conſilium & conſenſus non debeat præcedere nec intervenire? Qui Imperatori & ſibi blandiuntur, *affirmativæ* adhærent, innixi potiſſimum *d. cap. 7. §. ult.* cui gene- 15.
rales capitulationum articulos nunquam derogare potuiſſe, intrepide affirmat Autor der ableinung des Pfältziſchen Manifeſts *pag. 57.* & Arumæus (*diſcurſ. 4. ad A. B. theſ. 16. circ. f.*) ſibi ipſi opponens, non ſatis per ante ab ipſo dicta explicari, cur non, ut in Ducatus nova conceſſione conſenſus Electorum requiritur, ita & in Electoratus infeudatione idem expoſcatur; cum hoc caſu vel maxime Electorum, ne ipſis invitis collega adiungatur, intereſſe videatur; reſponſionem ex primæva horum feudorum natura dependere ſcribit, quia Imperatori, ad quem ut Electoratus, ita & Ducatus Comitatusve vacantes revertebantur, permittebatur libere, ſine aliorum conſenſu, eosdem cui vellet, reinfeudare (*c. un. verſ. callidis, de prohib. feud. alienat. per Fridericum 2. F. 55. c. un. quemadmod. feud. ad fil. pertin. 1. F. 24.*) In Ducatibus per capitulationes Imperatorum ſequentium id immutatum eſſe, in Electoratibus vero permanſiſſe ius vetus incorrectum; quod & Bulla aurea Caroli IV. (*d. c. 7. § fin.*) repetitum; qua quidem etſi ſine Electorum conſenſu poteſtas eos infeudandi Imperatori tribuatur, & hoc intuitu amplior, quam in Ducatuum aliorumque Regalium feudorum reinfeudatione effulgeat, attamen in eo viciſſim à primæva eorundem natura receſſum eſſe, quod non, ut olim pro arbitrio, (*cap. un. de his qui feud. dare poſſ. 1. F. 1.*) ſed per dictam Bullam auream eosdem alii de novo in feudum concedere debeat. Hactenus Arumæus. Pro *contraria* opinione, à ſolius Imperatoris libero arbitrio 16.

 non

non pendere, Electoratum vacantem, ad Imperatorem & Imperium legitime devolutum, alteri, cui velit, in feudum concedere, pugnat prima in acie, articulus IX. capitulationis noſtræ Caroli V. quo expreſſe ſtatuitur, non licere Imperatori quicquam, quod ad Imperium pertinet, alienare, citra conſenſum Electorum. At Electoratus vacans, eſt res ad Imperium pertinens, (*d. c. 7. A. B. §. fin.*) ac reinfeudatio eſt alienatio (*Vulteius lib. 1. de feud. c. 3. n 3.*)

17. Succedit, quod Electores non pro forma tantum, & dicis cauſa, dicantur Cæſari aſſiſtere, & eſſe conſtituti ab Imperio in partem ſollicitudinis, (*d. A B. c. ult. in pr.*) ut Imperator eorum conſilio & opera uti poſſit, ſi velit; ſed, quod teneatur, præſertim in rebus arduis, & magni momenti, ſtatim ab initio, hoc eſt, re adhuc integra, eos in conſilium adhibere (*capitulatio Matthiæ artic. 40. Ferdinandi II. artic. 39. Ferdinandi III. artic. 42.*) & ſalutaria eorum monita ſequi. Hoc enim ſtatui Imperii noſtri, ubi ariſtocratia præpon-

18. derat, omnium maxime conveniens eſt. Eadem ratione, cum noſtra ætate Electoratus Palatinatus Rheni in Bavariæ Ducem ab Imperatore translatus fuiſſet, Saxoniæ Elector, in conventu Ratisponenſi, anno M. DC. XXIII. die VIII. Febr. uti voluit, quando per legatos ſuos palam exponi fecit: daß anfänglich diſe translation ohne vorbewuſt der Churfürſten geſchehen / unangeſehen es eine unter denen wichtigſten und gröſten ſachen des Reichs / dar-

19. umb die Churfürſten gefragt werden ſollen. Idem tunc notarunt legati Electoris Brandenburgenſis, nempe, daß die translation von groſſer importanz / darumb billig / nach beſage der Capitulation / mit denen Churfürſten des Reichs communicirt / und nicht allein intimirt werden ſollen. Ac, ut verbis,

20. & teſtimonio Caroli IV. (*in proœmio A. Bullæ*) utamur, cum ex officio, quo Cæſarea dignitate fruitur Imperator, diviſioni & diſſenſionibus inter Electores occurrere teneatur, & (*ut in pr. c. 7. eiusdem Bullæ legimus*,) ad hoc præcipue Cæſaris meditatio dirigatur, qualiter deſiderata, & ſalubris ſemper unio inter ſacri Imperii Principes Electores, iugiter vigeat, & corda eorum in ſinceræ caritatis concordia conſerventur, (*adde c. 3. §. 1. d. Bullæ*) in id incumbere debet, ne illis inſciis collega detur, ſed proprio conſilio talem accipiant, quem non modo dignum hoc honore æſtiment, ſed etiam amicitia & fraternitate collegiali amplecti parati ſint. Hoc tanti æſtimavit Elector Saxoniæ, ut in literis ad Moguntinum Electorem d. anno M. DC. XXIII. die XXIII. Febr. pro maxima dignitatis & prærogativæ Electoralis parte habuerit; da die Churfürſten nicht befragt werden ſolten / wann ein Churfürſt in das Churfürſtl. Collegium geſetzet wird / wüßte er nicht / worinnen die Churfürſtliche Hoheit und Würde beſtünde. Præterea, hæc opinio exemplis firmatur variorum Imperatorum, qui non ſolo ſuo arbitrio in conferendis Electora-

21. tibus uſi ſunt. Sigismundus (*ut literæ inveſtituræ docent, apud Hordlederum de cauſis belli Germanici lib. 4. c. 9. pag. 236. n. 105.*) Electoratum Saxonicum

conceſſit

conceſſit Friderico, Landgravio Thuringiæ, Marchioni Miſniæ, mit welbe-
dachtem Muht / gutem Rath / ſeiner vnd des Reichs Fürſten / Geiſtlichen vnd
Weltlichen / Graven / Herren / Edlen / vnd getrewen. Idem Sigismundus, 22.
Conſtantiæ, adſentientibus Iohanne Moguntino, Wernero Trevirenſi, Theo-
dorico Colonienſi, Archiepiſcopis; Ludovico item Palatino, & Rudolpho
(tum temporis Duce Saxoniæ, & Landsburgenſi, Palatino Saxoniæ, Comite
Pirnenſi, Burggravio Magdeburgenſi) Electoribus; Principibus, aliisque
Statibus Imperii, Fridericum, Burggravium Norinbergenſem, Marchionem
& Electorem Brandenburgenſem declaravit, (*Cernitius in decem è familia
Burggrav. Norinbergenſ. Electorum Brandenburg. eicon. & reb. geſt. pag.* 17.)
Carolus V. ſano proceſſu (ut verba inveſtituræ ſonant) & Imperii fidelium 23.
conſilio, & matura deliberatione, Mauritio contulit Electoratum Saxoniæ,
cæterique Electores conſenſu literis expreſſo, eum in collegium Electorale
receperunt, (ut Electoris Saxoniæ nomine in ſupra dicto conventu Ratispo-
nenſi anno M. DC. XXIII. die VIII. Febr. expoſitum legimus, *apud Lundorp.
tom.* 2. *actor. public. lib.* 6. *tractat.* 24. *pag.* 1162.) atque cum Mauritii nomine
collatio huius beneficii à Cæſare peteretur, ille, cum Electoribus re commu-
nicata, reſpondit per Moguntinum, placere ſibi collationem fieri, modo Mau-
ritius veniat ipſe, & idem petat. (*Sleidan. commentar. lib.* 20. *fol. m.* 352.) Certe,
omnium Imperii Statuum, inprimis Electorum, qui à cæteris ſalutis Impe- 24.
rii cuſtodes conſtituti ſunt, maxime intereſt, ne, ubi Electoratus vacans alteri
cedi debet, res inter ſolum Imperatorem, & accipientem agatur: ſcilicet, ne
contractus do ut facias, in Cæſaris, & familiæ ſuæ commodum magis, quam
in Electoralis Collegii, & totius Imperii utilitatem perficiatur. Qui medi-
am ſententiam ſequi voluerit, habebit pro duce Sinoldum (*d. disput.* 7. *lit.* E. 25.
pag. 425.) diſtinguentem inter caſum translationis Electoratus, qui propter
delictum vacat, ubi Electorum conſenſum ad translationem requiri vult; &
inter caſum, quando ex defectu familiæ Electoratus vacat, ubi ſolius Impera-
toris arbitrium ſufficere putat. Ego vero quo minus huius veſtigiis inſiſtam, 26.
admoneor capitulationum locis ſupra allegatis, & rationibus ante adductis,
quæ generalem effectum habent, ſive hoc, ſive illo modo vacantia contingat.
Ipſe quoque aureæ Bullæ textus (*d c.* 7. *§. ult.*) generalis eſt, & licet antecedens 27.
paragraphus de caſibus mortis ſolum diſponat, attamen ultimus, non de illo
ſolum, ſed de utroq; accipi debet, poſtquam in illo non legitur, ſi aliquem ex
huiusmodi Principatibus, ſupra dicto modo (hoc eſt, ubi Elector eſſe deſierit
morte) Imperio ſacro vacare contingeret. Quoniam autem hic paragra-
phus, ab omnibus, qui contrariam noſtræ opinionem fovent, pro fun-
damento ſolido habetur, ſenſus eiusdem paucis explicandus eſt. Ante
omnia ſciendum, in illo textu non agi de aliis Electoratibus, quam ſecula- 28.
ribus: vel, quod ſucceſſio in eccleſiaſticis nulla, ſed electio locum habeat;
 vel,

vel, quod in iiſdem, ſede vacante, non protinus Electoratus ad Imperato-
rem & Imperium devolvatur, ſed ad Capitulum pertineat, providere ſibi de
novo capite, quod inveſtituram Cæſaris Electoralia iura conſequatur. Illud
29. præterea mente tenendum eſt, ſingulos ſeculares Electoratus ſacro Imperio
vacare poſſe, ſed, in caſu vacantiæ, non de ſingulis Imperatorem, vel Re-
gem Romanum, providere debere, vel poſſe. Nempe, hoc poſſe & de-
bere tantum, ſi Electoratus Comitatus Palatini Rheni, Ducatus Saxoniæ, ac
Marchionatus Brandenburgenſis vacare contingant, ſive deficiente familia,
ſive ob delictum: Bohemiæ autem Regnum ubi vacare contigerit, iuris
regnicolarum eſt, de eo providere & novum ſibi eligere Regem, ab Impe-
30. ratore de Electoratu inveſtiendum. Tertium, & ad quæſtionem noſtram
maxime pertinens, eſt, quid verbis, *tunc Imperator ſeu Rex Romanus, qui pro tempore fuerit, de ipſo providere debebit, & poterit, tanquam de re ad ſe & Imperium legitime devoluta*, innuere voluerit Imperator? Providere hic nihil aliud ſignificat, quam proſpicere, & conſulere, ut vacans Electoratus iterum, & quam primum alii conferatur, ne ſcilicet Imperium columnis ſuis deſtitutum, diuturna imperfectione laboret. Proviſoris enim Imperii, eines Verweſers und Pflegers / ut Germanica verſio habet (*tit. 5. d. A. B.*) quæ receſſibus Imperii Moguntiæ typis excuſis, præfixa, vel, ut alia, quam exhibet Goldaſtus (*inter conſtit. Imp. tom. 1. p. 126.*) eines Fürmundes / ſive is perpetuus ſit, ſive temporalis, ſive ſummus, ſive vicarius, & intermedius, munus eſt, providere, cura & induſtria ſua, ut Imperium ſalvum, ſartum, tectumve ſit. Atque de hoc nullum eſt dubium, Imperatori eam curam incumbere. Sed ſi quæratur de exercitio curæ, & quorum auxilio explicari debeat, tunc non ſolum dicto §. ultimo capitis ſeptimi inhærendum, ſed reſponſio clarior peti poteſt ex eiusdem Bullæ capite ultimo in pr. nempe in exercitio curæ Cæſari aſſiſtere Electores, tanquam, qui Cæſari in partem ſollicitudinis conſtituti ab Imperio, qui velut columnæ proceres ſacrum ædificium Imperii circumſpectæ prudentiæ ſolerti pietate ſuſtentant, & quorum præſidio (hoc eſt, ut Germanica verſio habet, mit welcher Hülff / quorum auxilio) dextera Imperialis potentiæ roboratur (*d. A. B. cap. 3. §. 1.*) & ita quoque Imperator indicit comitia, ſed cum conſenſu Electorum. Inde, in caſu vacantis Electoratus, duo conſiderari debent, ſecundum textum noſtrum, qui ipſe nobis hanc diſtinctionem ſuggerit: Vnum eſt, Imperatoris, tanquam proviſoris Imperii, officium; alterum, eiusdem potentia, in exercitio huius proviſionis. De illo paulo ſuperius diximus, & eo pertinent verba Bullæ, *de ipſo providere debebit*; de hoc vero accipienda ſunt illa, *& poterit*. Tantum autem hoc poterit, quantum in rebus ad ſe, & Imperium legitime devolutis. Si ad ipſum ſolum res de-

devolvitur

volvitur legitime, ipſius ſolius curæ & poteſtati ſubiicitur: quilibet enim rei ſuæ moderator & arbiter eſt. Vbi vero res ad ipſum & Imperium devolvitur legitime, ipſius curæ, & eorum, quos in partem ſollicitudinis Imperium ei conſtituit, res ſubiicitur; ita tamen, ut in illa concurrentia, ea, quæ ad utilitatem Imperii pertinent, coniuncta cura conſultentur; quæ autem ad ſplendorem, & pompam ſpectant, ita expediantur, ut Imperatori ſummus & primus honos maneat. Vnde fit, ut conſilio Electorum, & quandoque etiam una Statuum aliorum, Electoratus conferatur. Tertio, inveſtituræ autem collatio, ſubmiſſa oratione, vel nomine inveſtiendi, vel ab ipſo inveſtiendo, petatur à Cæſare, iuramentum fidelitatis recipiatur à Cæſare, tradantur vexilla à Cæſare, atque ita inveſtitura, & collatio ſoli Cæſari competat: quam ſibi etiam in cæteris feudis Principum, quæ per vexilla conferuntur, extra caſum vacationis, reſervavit Carolus IV. (*d. bulla ſua c. 5. §. 1.*) Atque hunc eſſe ſenſum textus noſtri nullus dubito, quem etiam exempla Sigismundi, qui conditoris Bullæ aureæ filius fuit, & mentis paternæ vix ignarus, confirmant. Quod ſi vero hæc aliis non ſatisfaciant, ſciant velim, ubi alia Bullæ Carolinæ diſpoſitio eſt, alia capitulationum, hanc, tanquam poſteriorem, præferri (*l. ult. ff. de conſtit. Princip.*) etiam illo in caſu, ubi ſpecialis diſpoſitio præceſſit, & generalis ſecuta fuit, utraque tamen ſimul ſtare nequit, ut noſtra in quæſtione evenit. Arumæi traditio me non remoratur; ut maxime enim verum ſit, feudum amiſſum ad dominum reverti, (*d. c. un. de prohibita feudi alienat. per Frider. 2. F. 55. §. callidis*) & ſi quis ſine filio maſculo mortuus fuerit, & reliquerit filiam, filia non habeat beneficium patris, niſi id à domino redemerit. (*d. c. un. quemadmodum feudum ad filiam pertineat. 1. F. 24.*) quos textus Arumæus pro firmanda opinione ſua allegat; attamen ad deciſionem quæſtionis noſtræ nihil faciunt. Electoratus quidem vacans, æque ut aliud feudum, ad dominum revertitur, ſed de Electoratu, atque eius reinfeudatione nihil in dictis capitulis habetur, ut ne quidem de illis ab Imperatore, vel illis qui rhapſodias feudales compilarunt, tunc cogitatum, conſtare poſſit. Vbi Electoratus feudales facti ſunt, non eſt credibile, eos communibus feudorum regulis ex aſſe ſubiectos, ſed potius in quam plurimis Ducatus illos, cum quibus uniti certis aliis privilegiis maioribus munitos fuiſſe. Imo, totum feudale Longobardicum ius unquam in Germania receptum fuiſſe, credat Iudæus apella. Ego potius ſequor Hugonem Grotium (*libro 2. de iure belli & pacis cap. 7. num. 21.*) ubi tradit, in iis Regnis, quæ primitus data ſunt in feudum, ab eo, qui plene dominus erat, ſequenda erit lex ſucceſſionis feudalis,

31. 32. 33. 34. 35. (margin numbers)

non

non ſemper Longobardica illa, quam perſcriptam habemus, ſed quæ in gente quaque recepta fuit, qua data eſt prima veſtitura. Nam Gothi, Vandali, Alamanni, Franci, Burgundiones, Angli, Saxones, nationes omnes Germanicæ, qui partes optimas Imperii Romani bello occuparunt, ſuas ſinguli leges, aut mores de feudis, non minus quam Longobardi habuerunt. Et
36. recte Conringius (*de origine iuris Germanici cap. 33. pag. m. 164.*) docet, nullo Germaniæ publico decreto, vel in communi Cameræ iudicio, vel in aliis foris, feudalia Saxoniæ, Sueviæ, aliarumque regionum inſtituta vetera, cum Longobardicis (quæ in ſcholis leguntur) diſerte permutata eſſe. A paucis quoque Ordinum, fortaſſis, (ſi modo ulli ſint,) conſtitutum eſſe, ut hæc præ aliis illis obſerventur. Itaque quantum videtur, ex ſola quadam conſuetudine apud nos vis illorum hactenus obtinet: indubie, ex quo paſſim terrarum priſca & Germanica illa ſenſim obliterari cœperunt. Vulte-
37. ius de feud. (*lib. 1. c. 1. n. 7.*) totum hoc ex præſcriptione deducit; ſed nondum certo conſtat de termino, uti nec diſtinctim de eo, quid quantumve
38. præſcriptione introductum. In id proclivis ſum, conſtitutiones Imperatorum, quæ in libris feudalibus, quorum vulgaris uſus in ſcholas irrepit, habentur, ſeparari debere ab illis, quæ mere Longobardicæ ſunt. Hoc ſi fiat, conſtitutiones generales, generalem obedientiam, ſpeciales, hoc eſt, topicæ, ad certum locum, vel perſonam ſpectantes, ſpecialem, niſi ex utrisque aliquid mutatum ſit, habebunt. Inter conſtitutiones Imperatorias, quæ Longobardico iuri admixtæ leguntur, nulla extat, quæ de Electorum inveſtitura agat: probabile tamen eſt, poſtquam ſeptenarius numerus Electorum invaluit, ſtatim etiam illam invaluiſſe legem, ut Electoratus, in caſu vacantiæ, denuo alii in feudum concederetur, nec in Imperatoris arbitrio conſiſteret, an vellet, ſed ut cogeretur velle. Atque ſi
39. fortaſſis ſpecialis aliqua conſtitutio hic defecerit, ex generali tamen, quam legimus in Schwabenſpiegel (*lib. 1. cap. 32. §. 3. apud Goldaſtum* in Reichsſatzungen / *pag. 39.*) ſatis conſtat, daß der Künig kein Banlehen in ſeiner Gewalt haben ſolle / Jahr vnd Tage / Er ſoll es hynleihen / (*adde d. lib. 1. cap. 20. § 4.*) Hoc ius in omnibus feudis, quæ per vexillum
40. conferuntur, ſive Electoratus, ſive Ducatus, eo usque continuari debuiſſe puto, usque dum contrarium in Ducatibus &c. conſtitutum fuit. In Electoratibus ius hoc vetus Germanorum non modo mutatum non eſt, ſed etiam ipſa Carolina bulla reiteratum. Ad collationem autem Electoratuum, conſenſum Electorum reliquorum, vel etiam Statuum Imperii, adhiberi debuiſſe, & adhuc debere, ex ſupra adductis rationibus, atque exemplis, pa-
41. tet. Imo, ubi Imperatorum poteſtas limitata fuit, etiam Ducatus, & alia maiora Imperii feuda, ad Imperium reverſa, non niſi cum conſenſu

Electorum,

Electorum, aut Statuum Imperii, in feudum denuo conceſſa fuerunt, tanquam res ad Imperium pertinentes: idem quoq;, ubi quis ad maiorem dignitatis gradum evehendus, aliquando obſervatum fuiſſe conſtat. Fridericus I. Imperator, iudicio Principum, de Marchia Orientali (hoc eſt, Marchia Auſtriæ) 42.
cum Comitatibus, quos tres dicunt, Ducatum fecit, inquit Otho Friſing. (*de geſt. huius Frider. I lib. 2. c 32.*) Dux Boëmorum Labezlaus, ab Imperatore 43.
Friderico, ac Imperii primis, ex Duce Rex creatur, anno ab incarnatione Domini M C LVIII. (*Radev. lib. 1. de geſt. Frider. Imp. c. 13. apud Urſtiſ. tom. 1. hiſt. Germ. p* 485.) In curia apud Geilnhauſen anno Domini M C LXXX. ſententia 44.
Cæſaris, & iudicio cunctorum Principum, Dux Saxoniæ Ducatu ſuo privatur, & aſſenſu cunctorum Epiſcopus Colonienſis, in ſua diœceſi, & per omnem Weſtfaliam & Angriam, eidem Ducatui præficitur. Reliqua autem pars, per omnem Saxoniam, Comiti Bernardo de Hanahalt obvenit. (*Godefrid. Monach. in annal. d. tom. 1. Urſtiſ. pag.* 247.) Otho de Lunenburg, nepos 45.
magni Ducis Henrici, anno M CC XXXV. novus Dux, & Princeps efficitur, quem diem rogavit Imperator omnibus annalibus adſcribi, eo quod tunc Romanum auxiſſet Imperium, novum Principem creando, conſenſu omnium Principum accedente. (*d. Godefrid. Monachus in annal. pag. 299. cui adde Hiſtoriſcher Braunſchweigiſchen Händel part. 1. cap. 2. pag 29.*) Anno M CC LXXXII. Rudolphus Rex, Auguſtæ curiam celebrat, ibique de conſi- 46.
lio & voluntate nobilium, qui aderant, Albertum filium ſuum Ducem Auſtriæ & Stiriæ conſtituit, & Rudolphum Ducem Sueviæ creavit. (*Hiſtoria auſtralis apud Freher. tom. I. German. rer. Script. pag.* 332.) Quid hic nobilium nomine intelligere debeamus, patet ex Trithemio, qui hoc factum fuiſſe narrat, de conſenſu Principum & Comitum; & ex Gerhardo de Roo, qui id ex communi Principum, ac civitatum, conſenſu factum ſcribit (*apud Lehman. lib. 5. Chron. Spir. c.* 105. *p.* 625.) Eſt hoc exemplum, feudi ad Imperium reverſi, notabile, &, præter alia, ſatis idoneum, ad fulcienda ea, quæ diximus. Certe ad eiusmodi negotia, quæ olim potiſſimum in conventibus & comitiis 47.
Imperii peracta, conſilium, aſſenſumve Statuum, vel Ordinum, etiam à Regibus & Imperatoribus Domus Carolinæ, adhibitum, loca à Lehemanno (*d. Chron. lib. 2 cap. 39. pag. 155. & ſeq.*) adducta ſatis declarant: adeo ſcilicet verum eſt, primordia huius conſenſus non nova eſſe in Germania.

Stätt.

Non hoc intelligendum eſt de civitatibus Imperialibus, quæ adhuc immediate ab Imperio dependent. Licet enim propter delictum libertatem ſuam amittere poſſint, non tamen ad cenſum feudalium rerum pertinent, de quibus articulus præſens loquitur. Si quas autem ditiones, civitates illæ, ab Imperio feudi nomine habeant, ut habent nonnullæ, quæ per deli-

ctum aperiantur Imperio (morte enim naturali hoc fieri nequit, quia univerſitates ſunt; exceptis tamen raris & funeſtis illis modis, de quibus Grotius, (*de iure belli & pacis lib. 2. cap. 9. num. 4.*) ut ſi mari abripiatur tota univerſitas, aut terræmotus eam hauriat, aut chaſma, aut ſponte internecioni ſe dedat, ut feciſſe Sidonios, & Saguntinos fertur) caſu quo magnus earum eſt proventus, vel magna utilitas, ad regulam pertinebunt. Quanquam & illud Imperio utilius, ſi civitates immediatæ, quæ propter delicta ſtatum libertatis ſuæ amiſerunt, fiſco Imperii addicantur, quam ut aliis Imperii Statibus ſubiiciantur. Poteſt autem articulus noſter accipi de civitatibus, quæ olim immediatæ, & poſtea certo reſpectu, nimirum pignoris cauſa, aliis adſcriptæ, vel de illis, quæ, ut particularia feuda, aliis conceſſa, & magni emolumenti ſunt, ut, ubi Imperio vacare contingant, fiſco incorporentur.

Und dergleichen.

Ampliativa hæc dictio eſt, & hoc operatur, ut omnia ſimilia, ſive ſimilem qualitatem habentia, hac ſub diſpoſitione includantur. (*Bl. in l. hac conſultiſſima 21. in pr. C. de teſtamento. Br. & Iaſ. in l. Gallus, § idem credendum, ff. de liber. & poſthum. Schrader. de feud. part. 10. ſect. 2. num. 67.*) Ergo etiam nobilium immediata feuda, & aliorum quoque, ſi magnos reditus habeant, ad diſpoſitionem articuli noſtri pertinebunt.

Ferner Niemand verleihen.

1. *Oeconomia Imperii ſera ſtrictioribus legibus arctari cœpit.*
2. *Maximiliani diſpoſitio de Ducatu Wurtembergenſi.*
3. *Wenceslao exprobratum, quod nonnulla quæ ad Imperium redierant, alienaſſet.*
4. *Warſſbainis opinio.*
5. *Quæ, tanquam cerebrina, & erronea, reiicitur.*
6. *Opinio Klockii exponitur.*
7. 8. 9. *Examinatur, & refellitur.*
10. 11. 12. 13. *Roſenthalii doctrina.*
14. 17. 20. *Autoris nota ad hanc doctrinam.*
15. *Imperator non poteſt felonias, & culpas in ſe & Imperium commiſſas, ſine conſenſu Statuum, aut Electorum condonare.*
16. *Rex Galliæ nō poteſt remittere omnia crimina læſæ maieſtatis.*
18. *Exemplum Imp. Henrici II.*
19. *Friderici Barbaroſſæ.*
21. *Quo ſenſu Imperator dicatur dominus omnium ad Imperium pertinentium.*
22. *Obiectio.*
23. 24. 25. 26. *Reſponſio.*
27. Er ſoll ſie einziehen.
28. *Vaſallus propter feloniam commiſſam amittit feudum ipſo iure, quoad dominium.*
29. 30. *Sleidani loca explicantur.*

1. CVm reinfeudationibus nimium glabreſceret Aquila, tandem œconomia Imperii ſtrictioribus legibus arctari cœpit: ſed ſeram hanc parſimoniam in fundo, iudicat Vietor (*de cauſ. exemt. theſ. 13. in f.* An hoc pri-

mum ita generaliter hac capitulatione ſancitum, nec antea obſervandum Imperatori fuerit, non auſim dicere. Maximilianum I. idem voluiſſe ob- 2.
ſervari in Ducatu Wurtembergenſi, ſi eum vacare contingeret, cognoſcimus ex tenore literarum inveſtituræ, (*quas vide in iuris mei publici lib. 5. cap. 15. num. 2.*) Wenceslao Imper. vitio verſum, quod nonnulla, quæ ad Impe- 3.
rium redierant, alienaverit, parum penſi habens (ita in ſententia exautorationis eius legimus, *apud Goldaſt. inter conſtitut. Imper. pag.* 140.) ut ea ſacro Imperio retineret. Omnino autem perſuaſum habeo, longiſſime à verita- 4.
tis tramite aberrare Wurſſbain/ (in dem unvergreifflichen Hiſtoriſchen Bericht/ *part. 5. pag.* 117.) quando tradit: Ob woln die Römiſche Kaiſer/ zu allen vnd ieden zeiten/ biß auff die / anno Chriſti 1356. zu Nürnberg / zwiſchen Carolo IV. vnd den Ständen des Reichs verglichene auream Bullam, mit verleihung deren dem heiligen Römiſchen Reich heimgefallenen Land vnd Leuthen/ eine freye Hand gehabt / vnd nach eines ieden gefallen hin vnd wider haben verleihen können / ſo iſt doch in vorangezogener Guldenen Bulla ein anders verſehen / daß von deroſelben zeit an / die Römiſche Kaiſer (auſſerhalb der Churfürſtenthumb) die andere dem Reich heimgefallene / oder mit der zeit heunfallige Lehen/weiter nicht zuverleihen/ ſondern bey dem Reich zuerhalten/ vnd von deſſelben wegen verwalten zu laſſen / ſchuldig ſeyn ſollen. Et ne ſimplex error ſit, idem Autor (*dict. tract. part.* 11. *pag.* 312.) ad eundem altera vice impingit lapidem, quando ait: Vber welches alles auch/ in mehrangezogenen/ anno Chriſti 1356. zu Nürnberg/geſchloſſener Bulla / ein ander Model/ conſervandi & augendi Imperii, fürgeſchrieben worden iſt; Nemlich/ die von derſelben zeit an dem Reich heimfallende Lehen / (auſſerhalb der Churfürſtenthumben) weiter nicht zuverleihen / ſondern ohne ferner Belehnung / bey dem Reich verbleiben/ vnd alſo die davon fällige Nutzung / zu des Römiſchen Reichs / vnd eines Römiſchen Kaiſers ſelbſten beſſerer Vnterhaltung/ gelangen zulaſſen. Primum huius opinionis membrum, de libero arbitrio Cæ- 5.
ſareo iam antea à me expugnatum fuit: Alterum cerebrinum, & imaginarium eſt, de quo in aurea Bulla nec vola, nec veſtigium exiſtit. Vnde etetiam Wurſſbainius ipſe non potuit certum nominare capitulum, ubi hæc doctrina firmetur. Sane ſi ad dicti capituli ſeptimi §. ultimum reſpexit, obiter id factum, & citra contemplationem debitam. Totum quod ibi legitur, ad Electoratus pertinet, nec tamen horum incluſio excluſionem cæterorum feudorum, ad Imperium devolutorum, probat: imo ſubiecta Electoratibus ratio in cæteris quoq; feudis militat; nam ipſa ad cenſum earum rerum pertinent, quæ ad Imperatorem & Imperium, ſi vacare contingant, legitime devolvuntur. Itaque ne Imperator, ex æqualitate rationis, vel etiam ſanctione, quam ex *Speculo Saxonico* ſupra adduximus, innixus, eiuscemodi feuda aliis conferat, opus fuit novo, & contrario præcepto. Porro neque tantæ

audaciæ ſtomachus meus eſt, ut ſpe concoctionis admittat Caſparis Klockii (*in tract. nomicopolit. de contributionibus cap. 3 num. 68. & ſeqq. p. 6:.*) tradita. Inquit ille; vi huius iuris (*de quo dixit d. c. n. 54.*) maieſtatis, Imperator feuda, ſibi & Imperio aperta, viciſſim reinfeudare poteſt, (*aurea Bulla tit. 7. § vnd ob der ſelben Fürſtenthumb.*) Ac quamvis interpretes nonnulli, ius hoc reinfeudandi per capitulationem, cum Carolo V. initam, cuius Sleidan. (*lib. 1. Comm.*) meminit, reſtrictum, & ſucciſum arbitrentur, probabiliter tamen defendi poteſt; Imperatorio iuri univerſali in hoc capite nil eſſe detractum, nec auream Bullam ſublatam. Roſenthal (*c. 5. concluſ. 12. num. 3.*) qui tamen alibi variat, & diſtinguit. (*cap. 10. concluſ. 11. num. 11. & concluſ. 38. num. 32.*) Quinimo, nec ipſum Carolum V. in collatione Electoratus conſenſum Electorum adhibuiſſe, teſtis eſt Sleidanus (*lib. 19.*) Multa paucis hisce lineis continentur,
7. quæ cruda videri poſſunt. Ius reinfeudandi omnia feuda, Imperatori, & Imperio aperta, non probatur (*ex d. c. 7. A. B. §. fin.*) quia nec indefinita, nec generalis ibi legitur enunciatio, ſed ſpecialis, vel particularis, quæ tantum agit de Electoratibus apertis, & quidem diſtincte, de ſecularibus ſolum. Evincunt hoc verba textus, *ſi vero aliquem ex huiusmodi Principatibus ipſorum &c.* quæ ad antecedentia eiusdem capitis ſpectant, in quibus non aliis de Principatibus, quam illis, quos alias Electoratus appellamus, & quorum virtute, ut in §. antecedenti in initio dictum, in electione Regis Romanorum, in Cæſarem promovendi, Rex Bohemiæ, Comes Palatinus Rheni, Dux Saxoniæ, & Marchio Brandeburgenſis, cum cæteris Principibus eccleſiaſticis, ſuis coë-
8. lectoribus, ius, vocem, & locum habent. Deinde aurea Bulla non ſolum dicit, Imperatorem poſſe hæc feuda Electoratus vacantia reinfeudare, ſed poteſtati neceſſitatem iniungit, verbo, *debebit*, cuius neceſſitatis non meminit Klocke; atq; ita imperfecte de hoc maieſtatis iure agit. Præterea, nuda propo-
9. ſitione probabile non facit, Caroli V. capitulatione iuri reinfeudandi ad Imperium devoluta feuda, nihil detractum eſſe: Rationes addere debuiſſet, quarũ tamen nulla afferri poterit, quæ probet, Carolo V. non obſtante articulo, in cuius explicatione nunc verſamur, licitum manſiſſe, ex iure maieſtatis univerſali, omnia feuda, quæ ad Imperium ut vacua devolverentur, reinfeudare. Quando auream Bullam per hunc articulum capitulationis non ſublatum es-
10. ſe aſſeverat, recte ſentit. Roſenthalius (*d. c. 5. concluſ. 12. num. 3.*) fatetur, Imperatorem hodie iurare, ſe res Imperii non alienaturũ, nec diminuturum, ſed, iuramento non obſtante, res modicas concedere poſſe, ut etiam res infeudari ſolitas, ac ſibi apertas; quoniam hoc iuramentum, de rebus pleno tempore iuramenti ad Imperium pertinentibus, & alienari non ſolitis, intelliga-
11. tur. Idem (*d. c. 10. concluſ. 11.*) affirmat, hodie, vigore capitulationis, Imperatorem, regales dignitates Imperio apertas, Ducatus, Principatus &c. ſine conſilio, & voluntate ſeptemvirûm Electorum Imperii, non reinfeudare.

Et ite-

Et iterum (*d. cap.* 10. *concluſ.* 38 *num.* 32.) poſtquam antea docuit, Imperato- 12.
rem, vaſalli Imperii culpas, & felonias in ſe, vel Imperium perpetratas, recte ignoſcere, & condemnare, etiamſi per electionem, non ſucceſſionem, Imperium habeat: Eſſe enim interim dominum omnium ad Imperium pertinentium, ſuo tamen modo, & poſſe reinfeudare res ſolitas, non obſtante etiam iureiurando de non alienando. Et licet feuda maiora, Ducatus, Imperio aperta, vigore capitulationis non deberet reinfeudare, ſine conſenſu Electorum, tamen videri, quod intelligi debeat de feudis, finita generalitate vaſallorum apertis, vel etiam ex culpis Imperio iam devolutis, vel ſi iam voluntatem ſuam, quod devoluta eſſe volebat, declaravit. Qua in re aliis anſam ulterius cogitandi tradere velle, addit idem Roſenthal, & hoc ſimul, ſcanda- 13.
lum tamen evitandum, & hac in re conſtitutiones Imperii, in Germania ob oculos habendas diligenter fore. Ad hæc Roſenthalii tradita annotandum: (1.) Regulam eſſe, firmatam capitulationis noſtræ articulo nono, Imperato- 14.
rem, ſine conſenſu Electorum, nihil, & ne quidem rem minimam, ab Imperio alienare poſſe: Verum cum alienationum variæ ſpecies ſint, ab hac regula ſolum illam excipi, quæ fit per reinfeudationem, ita tamen, ut hic feudorum differentia ſit, & nonnulla reinfeudari poſſint, ac debeant, nonnulla non poſſint. Reinfeudari poſſunt & debent, Electoratus. Non poſſunt, nec debent, Principatus, Comitatus &c. & alia feuda magnorum proventuum. Poſſunt, feuda minorum proventuum, ut ſupra diximus. (2.) Imperatorem, vaſallis 15.
Imperii culpas, & felonias, in ſe & Imperium perpetratas, ignoſcere & condonare poſſe, ſive tacite, ſive expreſſe, citra conſenſum Statuum, vel ſaltem Electorum Imperii, non eſſe credendum. Nullibi enim hoc Imperatori permiſſum, ut iniurias Imperio illatas, ſuo, & adminiſtratorio nomine condonet. Vt lentus in ſuo dolore ſit, quis curet, Reipub. iniurias largiri (ut phraſi Taciti *lib.* 3. *annal.* utar) publicum concernit, cuius adminiſtrator eſt, non dominus.
De Rege Galliæ conſtat, maiore illum, & liberiore potentia in Regno ſuo, 16.
quam Imperatorem in Imperio, prædirum, nec tamen crimina maiora, quæ quietem Regni convellere poſſunt, pro libitu ſuo remittere poſſe. (*La Cour* (inquit Scipion du Pleix, *en l'hiſtoire de Henry le grand p.* 463. *n.* 18.) *tient pour une loy inesbranlable, que le Roy ne peut donner grace, ny abolition, en crime de leſe maieſté, touchant un attentat ſur ſa perſonne, ou celle du Dauphin; d'autant que tel crime regarde le repos de l'Eſtat, & de tout le peuple.*) Curia Parlamenti Lutetiani pro immota lege tenet, Regem non poſſe condonare crimen læſæ maieſtatis, quo vel ipſe, vel eius primogenitus, in vitæ periculum incurrit; quoniam hoc crimine quies Status, & totius populi turbatur. Si quis pro Roſenthalio reſpondeat, etiam in Imperio aliud in crimine læſæ maieſtatis, aliud in 17.
crimine feloniæ obſervandum: peto perpendat idem, non raro cum felonia in Imperium & Imperatorem, crimen læſæ maieſtatis concurrere. Sed ut

18. emplis, atque rationibus potius, quam extranea praxi noſtram firmemus
opinionem, volumus lectorem clam ne ſit, Imp. Henricum II. (quo tempore
tamen liberior Imperatoris poteſtas fuit, quam poſtea, & nunc) accepto à
primoribus conſilio, Godefridum, Lotharingiæ Ducem, crimine abſolviſſe,
(*teſte Lamberto Schafnaburgenſi de reb. Germ. apud Piſtor. tom. uno illuſtr. veter.
Script. p. 162.*) quod eo magis in crimine feloniæ in Imperium commiſſæ ob-
ſervari debet, ne Imperatoris indulgentia Imperio nociva evadat. Non ſolum
autem abſolutio Imperatori ſoli denegatur, ſed etiam condemnatio. Exempli
19. loco erit, quod Friderici Barbaroſſæ temporibus, Henricus Dux Saxoniæ feu-
dali pœna Ducatu Norico, & Saxonico, ac omni prædiorum, & beneficiorum
poſſeſſione mulctatus fuit, unanimi ſententia omnium Principum. (*Otho de
S. Blaſio in app ad lib. 7. Chron. Othon. Friſing. c. 24. apud Vrſtiſ. tom. 1. hiſt. Germ. p.
209. Mutius Chron. Germ. lib. 18. ap. Piſt. tom. 2. Germ. Script. p. 155.*) Qui iniuriam
20. alteri illatam, (eſt autem felonia iniuriæ ſpecies) remittere vult, hanc poteſta-
tem habeat neceſſe eſt, aut à lege, aut ab illo, cui iniuria facta: Imperatori ergo
qui hanc poteſtatem attribuunt, exhibere debent, vel legem, vel mandatum;
hoc niſi fecerint, audient, eos, qui plenam rerum ſuarum adminiſtrationem
habent, feloniam remittere poſſe, non etiam illos, qui domini non ſunt, ſed ad-
miniſtratores. Ratio poſitionis eſt, quod adminiſtratori donatio interdicta. (*l.
22. C. de pact. l. 28. §. ult. ff. eod. l. 4. C. de præd. & aliis reb. min. Gail. 2. obſ. 72. n. 12.*)
Donat autem iniuriam, qui eam remittit. (*l. 17. §. 12. ff. de iniur.*) Non obſtat I.
21. Imperatorem eſſe dominum, iuxta Roſenthalii, omnium ad Imperium per-
tinentium: quia, ut ipſe fatetur, ſuo tantum modo hoc verum, id eſt, improprie.
Imperator enim vere dominus Imperii non eſt, ſed adminiſtrator, dominus ta-
men dicitur, vel domini loco habetur, reſpectu reverentiæ, & eo ſenſu, quo tu-
tor, nempe ob providentiam pupillarem, (*l. tutor 27. ff. de adminiſtr. & peric. tu-
tor. l. qui fundum 7. §. ſi tutor. 3. ff. pro emtor.*) quo reſpectu etiam vicedominus
22. audit (*l. ad ea 157. pr. ff. de R. I.*) Nec II. obſtat, quod relati à Vulteio, (*lib. 1 feudor.
c. 11. n. 6. p. 621.*) in Prælato adminiſtratore diſtinguunt; quod ſi ſolus ſit feudi
collator, ipſe ſolus etiam remittere poſſit culpam; ſin autem cum Prælato u-
na Capitulum conferat, remiſſionem à ſolo Prælato, ſine conſenſu Capituli
23. factam, nullius eſſe momenti. Nam, nec in Prælato, nec in Imperatore, hæc
diſtinctio ullius valoris eſſe poteſt; cum magnum ſit diſcrimen, inter collatio-
24. nem feudi, & remiſſionem feloniæ: & à diverſis mala fiat illatio. Vt collatio
fit propter bene merita, ita ablatio fieri debet ex cauſa contraria, hoc eſt, ob
male merita. Et quemadmodum Imperator, illi, qui male de Imperio meritus
eſt, feudum non conferre, ita nec eidem feudum relinquere debet: quem me-
ritum inveſtivit, immeritum deveſtiat. Ex utilitate publica eſt, ut bonis bene
ſit, malis male, & ne delicta in eandem commiſſa, maneant impunita. Vbi
in certamen veniunt, bonum publicum, & favor Principis, quis tam ab-
ſurdus, ut non illum huic anteponendum cenſeat? Præterea ſi ullum prædictæ

diſtinctioni locum relinquimus,ſcire velim,an collationem de ea intelligant, 25.
quæ fit de re nondum infeudari ſolita,an de ea, cuius inveſtitura tantum re-
novatur, caſu emergente;an de ea, ubi vel finita familia, vel ob delictum, per
revocationem ad Imperium reverſa,nova fit inveſtitura?Primo caſu ut ſupra
diximus,Imperator ligatas habet manus,art.IX. Altero caſu,poteſtatem inve-
ſtiendi ſolus habet. Tertio vero caſu,cum ſine conſenſu Electorum,æque ut in 26.
primo,non poſſit pro lubitu agere,dicendũ eſt, vi diſtinctionis prædictæ, nec
poſſe remittere feloniam, citra conſenſum Electorum, vel eorum qui Impe-
rium repræſentant;quia hoc caſu actionem,ad revocandam rem habet, ergo
rem habuiſſe videtur.(*l.is qui actionem 15.ff.de R.I.*) Vnde ubi actionem remit-
tit, rem ad Imperium iure reverſam, iterum alienare videtur, quod facere
non licet,maxime in caſu commiſſæ feloniæ, de quo expreſſe conſtitutum in
A. B. Caroli IV.c.14.ne eam committenti,feudum illud de novo iterum con-
cedatur. Tertio, articulus noſter diſerte ſtatuit,feuda maiorum proventuum,
ubi Imperio aperiuntur,quocunque modo id fiat (generalis enim eſt diſpoſi- 27.
tio) ad Imperium trahenda eſſe , er ſoll ſie einziehen. Ergo ipſius arbitrio reli-
ctum non eſt,an velit. Quod autem,ubi feudum ob feloniam comiſſam, Im-
perio apertum,reſpectu dominii,factum ſit,firmatur præter d.c.14. A.B.Caro-
li IV.illa Doctorum regula, quod vaſallus,propter comiſſam feloniam feudũ 28.
ipſo iure,quoad dominium,amittat,ſed,ad poſſeſſionem auferendam,proceſ-
ſus & ſentẽtia privationis declaratoria requiratur.(*Gail.2.obſerv.51.n.1.*) Vnde,
quod Imperio ratione dominii apertum fuit, ab Imperatore apprehendi, &
Imperio addici debet,ſoll eingezogen werden. Tandem nec illud ſilentio præ-
tereundum, ad Sleidani teſtimonium fruſtra provocari,cum in toto iſto libro 29.
XIX. quem allegavit Klocke,nullibi dixerit,Carolum V. in collatione Electo-
ratus,conſenſum Electorum nõ adhibuiſſe. Aut valde fallor,aut duo tantum,
quæ quæſtionem noſtram attinent, iſto libro de Electoratu Saxoniæ literis
mandavit. Vnum, quando (*fol.m.326.b.*)refert,Io.Fridericum Saxonem,ca-
ptivum,dignitati VIIvirali,tam ſuo quam liberorum nomine, renunciaſſe, &
Cæſari,ut pro ſuo ſtatueret arbitratu,permiſiſſe. Hic,ut clare apparet,de abdi-
catione potius,quam collatione Electoratus agitur,nec quod abdicans, arbi-
tratui Cæſaris permiſit de Electoratu ſtatuere, quicquam cæteris Electoribus
nocere debuit,nec inde Cæſar id iuris nactus fuit,ut contra Imperii morem,
non adhibito Electorum conſenſu,vacantem hunc Electoratum alii, pro ſuo
arbitrio,cõferret: ſed ne contuliſſe quidem hic dicitur,ſolum refertur,in quid
captivus Saxo conſenſerit. Alterum eſt(*fol.328.b.*)ubi ſcribit, Eſt Wittenberga 30.
ſeptemviralis ditionis oppidum primarium,qua Cæſar Mauritium nuper do-
naverat,publicatis Io.Friderici bonis. Hic iterum nihil habetur, an dona-
tio hæc conſenſu Electorum facta fuerit,an non. Deinde,alio tempore dona-
tio facta fuit,alio collatio integri Electoratus,ut idem Sleidanus docet(*lib.20.*
fol.m. 352.) Poſito itaque, donationem citra conſenſum Electorum factam,

de quo tamen Sleidanus nihil atteſtatur, conſtat nihilominus ex ſuperius dictis, & loco hic allegato, collationem conſenſu Electorum factam fuiſſe.

Zu Unterhaltung des Reichs.

Scilicet, ad ſumtus faciendos, in ea, quæ ad Imperii decorem, utilitatem, ac neceſſitatem pertinent.

Unſer und anderer Nachkommender.

1. *Remedium hoc eſt caſuale & futurum.*	7. *Cuſani opinio.*
2. *Præſenti autem opus eſt.*	8. *Conſilium Waremundi ab Ehrenberg.*
3. *Iulii Pflugii conſilium.*	9. *Quod diſplicet Reinkingio.*
4. 5. 6. *Autoris iudicium de eodem.*	10. 11. *Sed ex falſo præſuppoſito.*

1. CVm remedium hoc, ſubveniendi expenſis & ſuſtentationi Imperatoris, ex fructibus & reditibus feudorum ad Imperium revertentibus, caſuale
2. ſit, futurum, fortuitum & incertum: Imperii autem proventus ad neceſſaria non ſuffecerint, eo ipſo tempore, quo Carolus ad Imperium evectus fuit, nec hodie ſufficiant, non ſine cauſa, de præſenti aliquo & certo remedio, vel tunc vel poſtea, cogitari debuiſſet, neque cogitari tantum, ſed etiam res ad effectum deduci. Inter privatos varie, de eiusmodi remediis, certis perpetuisve, cóſultatum, publice in comitiis raro, & vix unquam de aliis quam temporariis.
3. Iulius Pflugius, Epiſcopus Numburgenſis, vir exquiſitæ prudentiæ, ac magnæ virtutis, & ob hæc, aliave animi ornamenta, Imp. Carolo V. percarus, in libello *de Republica Germania* (*vid. Leheman. lib. 5. Chron. Spir. c. 95. p. 612.*) quid ſibi videatur, his indicat verbis: Vt Imperator noſter, è publico noſtro tantum utilitatis atq; emolumentorum capere poſſit, quantum oportet, ſi ſuaderem Principibus, Magiſtratibusq; eiusdem Reip. noſtræ, ut quæ vectigalia publica Imperii ad ſe transtulerunt maiores ipſorum, ea reſtituerent, atq; ita cenſum Principis ſui, ad cõmunem omnium utilitatem, augerẽt, non eſſet profecto, cur quisquam conſilium hoc meum reprehendere deberet. Etenim ſi Longobardorum Principes, cum primum regnum ſuum conſtituerent, de ſuo, quod publici iuris nullo tempore fuerat, in publicum tantum contulerunt, ut Rex eorum cenſum honeſtum habere poſſet; quanto æquius eſſet, ut nos Imperatori noſtro redderemus, quæ maiores eius aliquando habuerunt? Sed quia veriſimile non eſt, Principes Magiſtratusq; noſtros, à iure inveterato ſponte ſua deceſſuros eſſe, & paſſuros, ut res tanti emolumenti à ſe auferantur, ne detur cauſa motibus periculoſis, ſatius eſſe cenſeo, inſtitui vectigalia nova, ad utilitatem Imperatoris noſtri, quam vetera reſtitui; cum præſertim populo non æque grave fuerit pendere vectigal novum, quam Principibus atq; Magiſtratibus ſua, quæ multum utilitatis afferunt, vectigalia amittere. Ac mihi quidem videtur, populis, atque adeo cunctæ Germaniæ, vectigal illud eo minus moleſtum futurum eſſe, quo ſingulorum rationes publicis commodis ita contineri videntur, ut quanto Imperator noſter plus poterit, tanto ſinguli Reip. noſtræ cives, & quietius vivere, & è bonis eiusdem facilius creſcere queant. Ve-

eum, ut ego aperiam, quid mihi de hoc conſilio videatur, priorem eius partem 4.
poſteriori præfero, cum diſtinctione tamen, & rationibus quæ ſequuntur. Vectigalia ſcilicet illa, diverſis ex cauſis ad Status Imperii pervenerunt, & vel, ut Iuriſconſulti loquuntur, titulo oneroſo, vel lucrativo. Quæ ſibi ſuo ære comparavit Titius, conſilio Electorum, vel Statuum, interveniente, ea ut reddat, cogi non debet, ac hoc ut agat perſuaderi vix poterit. Quod ſi vero citra conſenſum Statuum, vel Electorum, alienatio, ut maxime pecunia intervenerit, facta ſit, repetitioni locus dabitur, etiam non refuſo pretio, (niſi illud in utilitatem publicam converſum eſſe conſtet,) & non obſtante tot annorum curſu, ac poſſeſſione continuata. Quoniam enim hic intereſſe publicum, & privatum, in certamen veniunt, publico victoria debetur. Sed ut motibus, qui plerumque excitari ſolent, ubi rem nos iure noſtro repetere affirmamus, obex ponatur, cautius agundum, atque amica compellatione, ut in utilitatem Reipublicæ ſponte hæc liberaliter conferant, pulſandi ſunt. Quod ſi ſinguli, vel maior pars id facere recuſet, nolim armis propterea negotium conficiatur, tum, quia ad arma expediunda novis ſumtibus opus, quibus, ubi Imperii ærario exhauſto ſubvenire conſultamus, parcendum maxime, tum, quia alea belli domi ſuæ ludere periculoſum, cum experimentis nobis abunde conſtet, utramque partem, tam eam, quæ hactenus in Imperio de lucro captando, vel ut aliis viſum, quæ de ablato recuperando; quam quæ de ſuo, quod poſſidet tuendo, armis rem geſſit, ingenti damno, & non ſine extremo periculo perditionis, tandem ludo cedere coactam fuiſſe: Tum deniq; ne morbo, quem curare ſuſtinemus, medicina intolerabilior ſit.
Qui titulo lucrativo vectigalia ab Imperatoribus obtinuerunt, ſive ſub ſpecie 5.
remunerationis, ſive ſimpliciter, ipſi, vel eorum heredes, perpendere debent, æquum eſſe, ut neceſſitati donatoris ſubveniant, vel re tota, ſi citra conſenſum eorum, quorum intereſt, donata fuit (nam hoc caſu revocari donatio poſſet, ſed ne turbas excitemus, mitius agundum) vel parte, ſi cum conſenſu Electorum, vel Statuum facta, vel pro libitu, ſi tota remuneratio fuit, vel ex obligatione, ſi ob futura merita generaliter facta; quod etiam obtinere debet, ubi partim ob præterita, partim ob futura merita, generaliter donatio facta. Nam hic obligatur donatarius, dem Reiche trewe Dienſt zu leiſten/ quæ non ſolum conſiſtunt in conſilio, & opera manuali, ſed etiam ſubventione pecuniaria. Velim ubique amor boni publici vincat proprium commodum; id, ſi ſponte apud multos non fiat, vi illos cogere non ſuadeo, niſi certum ſit, commode, tuto, & maiori cum compendio, quam diſpendio, languido Imperio conſuli poſſe. Quod alteram conſilii Pflugiani partem 6.
admittere non poſſum, inde eſt, ne onus oneri addatur, & illis imponatur, qui extra culpam ſunt, quod Imperator antiquis non fruitur Imperii reditibus. Articulus XVIII. huius capitulationis adhuc meas fatigat aures: die

Teutſche Nation / vnd das H. Römiſche Reich / ſeye vor / zu Waſſer vnd Land / zum höchſten mit Zöllen beſchwere; Ergo, ex vectigalibus antiquis potius Imperatori ſuccurrendum erit, quam novis. Ac quod antiqua attinet, Cu-
7. ſanus Imp. Sigismundi conſiliarius, (*de concord. catholica lib. 3. c. 30.*) ſuo tempore cenſuit, facile de teloniis Imperialibus, & gabellis, Principibus pro Rep. conceſſis, competentem portionem pro ſtatu Imperii annue reſervari, & ab omnibus teloniis in portione moderata abſtrahi poſſe. Aliud conſilium ſup-
8. ditare Waremundum ab Ehrenberg (*meditam pro fœder. lib. c. 3. n. 34.*) (quod tamen ad bellum Turcicé reſtringere autorem, tradit Klock *de contrib. c. 3 n. 71.*)
9. ſcribit Reinking. (*de Regim. ſecul. lib. 1. claſſ. 2. c. 8 n. 107.*) nempe ad bona Eccleſiaſtica regreſſum faciendum; & addit: (*n. 108.*) ſed hanc non videri commodam rationem, ut ea quæ ad ſacrum uſum ſemel deſtinata, & conſecrata ſunt, neglecta religione profanis applicentur uſibus (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1530. §. etzliche haben der Klöſter / R. A. zu Speier *anno* 1544 § vnd damit der
10. Kirchen güter halben.) Poſito uno, vel altero, Waremundum loqui de omni ſubventionis neceſſario caſu, ſive de expeditione ſola in Tucam, mihi non videtur, rationem Reinkingii conſultoris bonæ menti remoram iniicere poſſe. Sine dubio enim, non vult conſilium ſuum eo usque extendi, ut religio negligatur, ſed ut copia eccleſiaſticorum proventuum inopiæ ſeculari ſubveniatur; quod citra profanationis periculum fieri poteſt, potiſſimum in caſu neceſſitatis Reip. à cuius ſalute, Eccleſiæ, quoniam in illa eſt, ſalus, & quies de-
11. pendet. Loca ex Imperii receſſibus allegata, nihil contra doctrinam hanc faciunt, ſed loquuntur de illis bonis eccleſiaſticis, quæ extra caſum neceſſitatis, alio ſub prætextu, nonnulli Statuum ſibi propria facere conabantur. Quantum commodi Rex Galliæ ex bonis eccleſiaſticis, citra profanationis crimen, obtineat, quantumve Hiſpanus, dicam loco commodo.

Behalten.

Quanquam Electoribus hæc ratio, ad deplumatam, & humido radicali fere deſtitutam Aquilam, honeſte veſtiendam, & refocillandam, commoda ſemper à tempore Caroli noſtri V. usque ad hodie regnantem Imperatorem, viſa fuerit, ut capitulationes ſingulorum docent, ea tamen, neſcio an Electorum conniventia an conſenſu, an Imperatorum nimia licentia, vix, ac ne vix quidem, unquam uſu obtinuit. De Carolo ipſo notum eſt, quod Ducatum Mediolanenſem, Imperio apertum, non ſecundum huius articuli noſtri normam Imperio incorporaverit, ſed filio ſuo conceſſerit in feudum (*Cotta in memorab. verbo, Mediolanum, in fin Horat. Carpan. ad ſtatut. Mediolanenſ. in diplom. num. 1. & 2.*) Idem, cum Ducatum Wurtembergenſem, ob Vlrici Ducis delictum, ad Imperium iudicaret reverſum, Ferdinando fratri eum feudi titulo conceſſit, non modo contra Maximiliani I. ſanctionem, ſed etiam contra capitulationem hanc, in quam ipſemet iuraverat. Qua de cauſa nonnulli, tunc temporis iocari ſoliti, Cæſarem ſuos ſplendide veſtire, aquilam nudare.

Incorporiren.

Simili fere medio Galliæ regnum ad eam potentiam pervenit, qua hodie ſuperbit. (*vide Choppin. de doman. Galliæ lib. 1. titulo ultimo per totum. Haillan livr. 3. de l'eſtat des affaires de France p. 264. & ſeqq Corbin au Code de Louys XIII. tom. 2. livr. 1. p. 41. & ſeqq.*) Charles Loyſeau (*des Seigneuries ch. 5. n. 63.* ita ait (*Nos Roys de la troiſieſme lignée, ont eſté ſoigneux de reunir à leur couronne tous les anciens Duchés & Comtés, toutes fois & quantes qu'il s'en eſt preſenté quelque occaſion, ſoit par mariage, eſpouſant, ou faiſant eſpouſer aux preſomtifs heritiers de la couronne, les heritiers d'iceux: ſoit par droit de reverſion, à faute de maſles regnicoles, deſcendus du premier inveſti, ſoit par felonnie, ou confiſcation, dont il naiſſoit aſſés ſouvent des ſubiects tres iuſtes. Tant y a, qu'ils ont ſi bien faict, avec le temps, qu'ils ont retiré & reuni tous les anciens Duchés & Comtes ſans exception, fors les deux Comtés de Flandres, & de Bourgogne.*) Noſtri Reges lineæ tertiæ diligentes fuerunt in reuniendis cum corona ſua omnibus antiquis Ducatibus & Comitatibus, quoties occaſio ſeſe obtulit, ſive in contrahendis matrimoniis, deſponſando coronæ heredibus præſumtivis heredes dictorum dominatuum, ſive per reductionem ad coronam, caſu quo deficiebant maſculi regnicolæ, deſcendentes à primo acquirente; ſive ob commiſſam feloniam, & per conficationem ob cauſas legitimas, quæ ſæpius naſcebantur. Certe, tam bene ſibi, tractu temporis, vigilaverunt, ut omnes veteres Ducatus & Comitatus ad ſe traxerint, exceptis modo Comitatibus, Flandriæ, & Burgundiæ. Sed Reges Galliæ ſuum maxime in emolumentum hoc egerunt, at illa incorporatio, quæ in Imperio fieri debet, publicam utilitatem corporis totius ſpectat. Hinc eſt, quod Moguntinus, cum Franciſcum I. in Imperatorem non eligendū ſuaderet, inter alia collegis ſuis ponderandum propoſuit, multos fuiſſe olim in Gallia viros Principes, nunc autem in anguſtum redactum eſſe eorum numerum; nam Regem prope ſolum omnia tenere. (*Sleidan. lib. 1. Comm. fol. m. 16. b.*)

Biß ſo lang.

Terminus, quo usque incorporationes durare debent, hic exprimitur, qui à communi dependet regula, *ceſſante cauſa &c.* Eſt hic modus ſtatui Imperii noſtri convenientior, quam ille, quem deficiente linea Wurtembergenſi obſervandam voluit Maximilianus I. nempe, daß als dann das Hertzogthumb Würtemberg / mit aller Oberkeit / Herꝛlichkeit / Mannſchafften / Nutzen / Leuthen vnd Gütern / nichts außgenommen / bleiben ſolle bey Römiſchen Kaiſern vnd Königen / vnd bey dem heiligen Römiſchen Reich ewiglich / vnd alſo in mehrung des Reichs Widdumbgut / der Cammer incorporirt vnd einverleibt ſeyn ſolle. (*vid. Hordleder. lib. 3.* von vrſachen des Teutſchen Kriegs / *cap. 1.*

cap.1.p.612.n.10.) Etenim, ſi in perpetuum omnes Ducatus, & Principatus, ubi ſemel, per vacantiam ad Imperium devoluti, Cameræ & fiſco incorporati eſſe deberent, illud tandem incongruum reſultaret, ut numerus Statuum plus iuſto imminueretur, nec præter Electores, & Status eccleſiaſticos, atque fortaſſe Civitates Imperiales, ulli ſuperforent alii, quorum dynaſtiæ maiorum nunc ſunt proventuum. Vnde etiam illud ſequeretur, ut vota in Imperii comitiis ad exiguum numerum redigerentur; quod, ut contra utilitatem Imperii, (R.A. zu Speier anno 1570. §. als wir dann/ *p.* 617.) omnibus modis præcavendum: plus enim vident oculi, quam oculus; & quorundam ſæpe maxime pretioſa eſt opera in conſiliis, (æque ut de ſocietate monet Iuſtinianus (§. 2 *Inſtit. de ſocietate*) & tanta induſtria, ut plus proſit quam pecunia, (*l. ſi non fuerint* 29 §. 1. *ff. pro ſocio*) Plane intereſt Reipublicæ, per plures conſuli, quam pauciores. (*Garſ. Maſtril. de magiſtrat. lib.* 2. *cap.* 11. *n.* 7.) Quæ ratio, & quod à futuro dependeat hic modus ſubveniendi neceſſitatibus Imperii, me impellit, ut credam illum non eſſe tam æquum, expedientem, commodiſſimum, ut quidem Hordledero (*d. l.*) Reinkingio (*d. lib. claſſ.* 2. *c.* 7. *n.* 109.) Klock (*d. c.* 3. *n.* 71. *in fin.*) appellatur.

Aller Vnſer Erbland.

Archidux Auſtriæ, ex privilegio habet poteſtatem liberam, ſein Land zu vergeben/ vñ zu verſchaffen/ wem er will/ ſo er ohne Erbkinder abgeng/ vnd ſoll daran durch das Reich nicht verhindert werden. (*vide me de iure publ. lib.* 5. *cap.* 2. *n.* 32.) Ad hoc arbitror reſpicere articulum noſtrum: Quamquam etiam ſine reſervatione, quæ in textu noſtro additur, ſatis tuti ſunt Auſtriæ Archiduces. Disponit enim articulus noſter de feudis ad Imperium revertentibus; ergo, ubi Auſtria nondum revertitur, obſtante privilegio, vel iure communi, diſpoſitioni huic non ſubiacet. Nec niſi Electores hunc articulum, quem Carolo præſcribunt, perpetuum, & in Imperatores ſequentes quoq;, qui ex familia Auſtriaca forte non oriundi, reiterandum eſſe debere, innuere voluiſſent, fruſtra fere fuiſſet privilegiorum Domus Auſtriacę meminiſſe. Per rerum naturam enim impoſſibile fuit, Carolo adhuc vivente, & Imperium adminiſtrante, Archiducatum Auſtriacum, cum cæteris eiusdem Domus bonis hereditariis, vacuum ad Imperium reverti.

Vnd ſonſt Männiglich.

Coniicio, his etiam contineri illos Status, qui conſenſu, & confirmatione Imperatoris, ac Electorum, olim pacta mutuæ ſucceſſionis inierunt. Item, contineri etiam illos, quibus, Imperatoris & Electorum conſenſu, expectativæ (Expectantz oder Anwartung/ *vide Gail. pract. obſervat. lib.* 2. *obſervat.* 155. *num.* 2.) in certa feuda datæ ſunt: quemadmodum Caroli V. tempore

habuiſſe

habuiſſe Domum Brandeburgicam, Burggraviorum Norimbergenſium, in Ducatus, Pomeraniæ, Megapolitanum, Holſatiæ, Brunovicenſem, & Luneburgenſem, ac Principatum Anhaltinum, à fide dignis edoctus ſum: (unde corrigi, quod retuli *de iure publico lib.* 2. *cap.* 10. *num.* 19. & generalitas ad ſpecialia reſtringi debet.) De Archiepiſcopatus Trevirenſis privilegio, vide Beſoldum *in theſauro practico* (*verb.* Reichs Lehen/ *pag.* 655. *&* den beweiß in ſachen Sayn *contra* Trier *fol.* 62.) daß alle in dieſem Stifft eröffnete Reichs Lehen/ demſelben Stifft zufallen ſollen.

AD ARTICVLVM XXV.

Mit Raht vnd Hülff der Churfürſten/ ꝛc.

Prima huius articuli poſitio eſt: Quodcunque Imperator, conſenſu, & auxilio Statuum acquirit, illud Imperio accreſcere debet. Convenit cum eadem Maximiliani I. conſtitutio, von Handhabung des Friedens / Rechtens / ꝛc. zu Wormbs anno 1495. auffgericht / quæ vult, was von Landen/ Leuthen/ Stätten/ Flecken/ Märckten/ oder Dörffern/ durch die gemeine Hülff/ vnd Pfenning/ erobert wird / ſoll dem gemeinen Reich vorbehalten ſeyn vnd bleiben/ (*vide corpus receßuum Imperii p.* 27. *t.* was mit dem gemeinẽ Pfenning erobert wird / ſoll bey dem Reich bleiben.) Eſt hoc rectæ rationis dogma, ut quod communi ope & opera Imperii acquiritur, in hoſtimentum oneris commodo Reipub. accedat; quod & politici non ignorant. (*Keckermann. in ſyſtemat. polit lib.* 1. *cap.* 31. *pag.* 505. *num.* 12.) Verum pro limitatione poſitionis videri poterit R. A. zu Speier anno 1542. auffgericht (§. wir haben vns auch/ *pag.* 267.)

Sie Vns zu helffen vnverbunden ſeyn.

Vide, quæ annotavi ſupra ad artic. XI. verba, in oder auſſerhalb des Reichs/ & verba, von deſſelben wegen. Cum Maximilianus, à Statibus Imperii, auxilium contra Venetos peteret, inter alia reſponſi loco tulit, illud inſciis Statibus ſusceptum, inde eos ad auxilium non teneri. (*vide Goldaſt. in* Reichshandlungen / *p.* 85. *&* *Mutium lib.* 29. *Chron. Germ. p.* 314.)

Vnd dem Reich zuſtünde.

Vocabulum, vnd/ hic eiusdem valoris eſt, ac ſo/ vel welches. Nempe, Imperator, ſine conſilio & auxilio Statuum acquirit illud, quod pertinet ad Imperium, vel quod ad illud non pertinet. De hoc nihil expreſſe ſtatuitur, ſed ex ratione communi, quid dicendum, ſatis notum: de illo ſancitur, Imperio reddi debere: quod & iuris comunis in rebus privatorum eſt. Expulſis hoſtibus ex agris quos ceperant, dominia eorum ad priores dominos redeunt, non publicâtur, aut prædæ loco cedunt, (*l.* 20. §. 1. *ff. de capt. & poſtl.*) Idem etiã in rebus

mobilibus obtinet, quæ virtute militum, non autem redemtione liberantur (*l. ab hoſtibus* 12. *C. de poſtlim. reverſ.*) ubi vero ab hoſtibus pretio redimuntur, protinus redimentis ſunt, quamvis ſciat aliena fuiſſe; oblato tamen pretio, quod dedit emtor, antiquo domino reſtitui debent. (*l. in bello* 12. §. *ſi quis ſervum* 7. *ff. d. t. de captivis & poſtlim. reverſ. vide Grotium de iure pacis & belli lib.* 3. *cap.* 16. *num.* 2. *& ſeq.*).

ARTICVLVM XXVI.

Zween des H. Reichs Churfürſten.

Nempe, Comitem Palatinum Rheni, & Ducem Saxoniæ.

Vicarien.

Vocantur vicarii, quia vacante Imperio vices Imperatoris, in nonnullis gerunt & ſuſtinent. Vocantur etiam proviſores (*A. Bulla Caroli IV. c.* 5. *pr.*) quod Imperio debeant providere, quando illud ſuo capite orbatum eſt. Germanica d. Bullæ verſio, quam exhibuit Goldaſtus, (*inter conſtit. Imper. p.* 126.) habet Fürmund/ quo nomine tutorem appellamus. Illa autem, quæ receſſibus Imperii præmiſſa, idem explicat per voces, Verweſer/ und Pfleger.

So das vacirt.

Imperium tunc vacare dicitur, quando nec Imperatorem, nec Regem Romanorum habet, hoc eſt, capite deſtituitur: quod contingit morte, renunciatione, depoſitione. Si autem Rex Romanorum, vivo adhuc Imperatore, & Imperium adminiſtrante, electus ſit, non vacare dicitur Imperium, nam uno avulſo non deficit alter; & hoc caſu verum eſt quod dicitur, wann der Kaiſer ſtirbt/ ſo ſetzet ſich der König in Sattel.

Laut der Gulden Bullen/ ꝛc.

Dicto capite quinto.

Gehandelt.

Inter actiones proviſoris numerantur (*d. c.* 5.) exercere iudicia, præſentare ad beneficia Eccleſiaſtica, colligere reditus & proventus, recipere iuramenta fidelitatis, vice & nomine ſacri Imperii.

Und verliehen.

Hoc eſt alterum caput poteſtatis vicariorum, vel proviſorum Imperii, de quibus hic ſtatuitur. Poſſunt autem, tempore vicariatus ſui, conferre nonnulla feuda, non omnia tamen. Nam feuda Principum, & quæ Fahnlehen vocantur, conferre nequeunt. (*d. cap.* 5.)

Confirmiren und ratificiren.

Extat hæc confirmatio apud Goldaſtum (*parte* 1. der Reichsſatzungen/ *p.* 242.) qua Carolus V. anno MDXXI. ſub dato Wormatiæ, die XV. Maii, confirmat Ludovici Palatini Electoris actiones & geſta, & in ſpecie die Auffrichtung/ Beſetzung und Haltung ſeines Vicariaten Hoffgerichts (daran durch des H. Reichs Unterthanen allerley gerichtliche ſachen gegen einander einbracht/

bracht) mit ſampt den Vrtheilen / Proceſſen / Beſcheiden / vnd Verträgen / ſo darauff gefolgt / geſprochen / Acht / anlait / Gebott / Verbott / Pœnal Mandaten ergangen / Belehnung / vnd ſonſt alles das / ſo Er / als des Kaiſers / vnd des Reichs Vicarius, die zeit biß der Kaiſer in Teutſche Nation kommen / zu Vnterhaltung Friedens / Rechtens / vnd andern / in des H. Reichs Nohtdurfft fürgenommen / verordnet / vnd gethan hat / nichts außgenommen; vnd ſolle / ſo viel noht iſt / fürter darauff fürgefahren / procedirt / vnd nachgefolgt werden / als ob es von dem Kaiſer ſelber / an ſeinem Hoff / Cammergericht / oder deſſen Hoffrähten / außgangen / beſchehen vnd geurtheilt were. Licet autem hæc confirmatio, ſola geſta à Palatino concernat, dubitandum tamen non eſt, eiusdem tenoris aliam Duci Saxoniæ Electori à Cæſare datam, quamvis Goldaſtus eam hic non exhibuerit. Et hinc diſcimus, non unis literis, ſed ſeparatis confirmationes iſtas fieri.

AD ARTICULUM XXVII.

Beſchwerung.

Ex iure gentium numus eſt, quem neceſſitas, vel utilitas in commerciis introduxit, (*l.1. in pr. ff. de contrah. emt.*) nec tamen vix ulla in re minus, gentium ius, quam hic, obſervatur. (*Il n'y a aucune aſſeurance entre les Princes ſur le fait des monnoyes, chacun iouant à tromper ſon compagnon, & tirer l'or & l'argent de l'Eſtat l'un de l'autre, ou en ſurhauſſant le prix des monnoyes, plus que elles ne valent en l'Eſtat de leurs voiſins, ou en affoibliſſant l'aloy de leurs monnoyes, demeurans la marque, grandeur, eſpaiſſeur, & le prix ſembable. Le Conſeiller d'Eſtat part.1. ch.42 p.214.*) Nulla fides Principibus circa rem monetoriam; pro ludo habent fallere ſocios, & ex aliorum ditionibus aurum & argentum ad ſe attrahere, vel augendo valorem monetæ ſupra eum, qui in vicinis regionibus obſervatur; vel imminuendo bonitatem materiæ, relictis integris, charactere, forma, quantitate & valore.

Mängel.

1. 2. 3 5. 7. *Vitia in re monetaria, quæ proveniunt a cauſa efficiente.*
4. *Cui competat poteſtas cudendi ducatos.*
6. Portugaleſer ſollen im Reich nicht gemüntzt werden.
8. *Vitium à loco.*
9. 10. 11. 12. 13. 14. *Vitia materiæ.*
15. *Exceptio.*
16. *Aliud vitium.*
17. *Et plura alia.*
18. Müntzgerechtigkeit iſt kein *mercantz.*
19. *Rex Galliæ in cudenda moneta ut ſibi proſpiciat, ne damnum, ſed lucrum ſentiat.*
20. 22. *Rei monetariæ artifices terminos artis ſtudioſe obſcurant.*
21 *Ut & Medici.*
23. *Bodini exemplar Gallicum, librorum de Republica, non convenit ubiq; cum editione latina.*

DEfectus in re monetaria varii ſunt, ut & vitia circa eandem. *In cauſa efficiente* vitium eſt, (1.) Quando is facit cudere monetam, qui ius monetandi non habet, vel cui ſuſpenſum eſt, ſive propter delictum, ſive propter cauſam aliam. (2.) Quando is, qui monetandi ius habet, id alteri locat, vel 1.
vendit 2.

vendit, vel alio modo concedit (Kaiſer Ferdinandi newe Müntzordnung an-
no 1559. auffgericht/ *inter receſſus Imperii p.* 544. §. ferners als / R. A. zu Speier
3. *A.* 1570. §. als dañ auch/ *p.* 619.) (3.) Quando cudit alias ſpecies, quam quarum
4. cudendarum ius habet : exempli cauſa, ducatos, dann ducaten zu müntzen ge-
büre nur den ienigen Ständen/ ſo hohes gold in ihren Landen haben/ (R. A. zu
5. Regenſpurg *A.* 1576. §. vnd auß ſondern / *p.* 666.) (4.) Quando cudit alias ſpe-
cies, quam quas cudere in Imperio permiſſum/ *d.* R. A. *de A.* 1570 §. wir ſetzen/ *p.*
620. *exempla v.* in R. A. zu Augſpurg *A.* 1566. §. vñ damit der gemeine/ *p.* 574. in
Abſchied des deputationtags zu Franckfurt *A.* 1571. §. wie verächtlich/ *p.* 648. R.
A. zu Regenſpurg *A.* 1576. §. derhalbē/ *p.* 665. R. A zu Regenſpurg *A.* 1594. §. ſe-
6. tzen/ *p.* 726. *d.* R. A. *de A.* 1576. *p.* 666. §. ferner / *ibi*, daß im Reich Portugaleſer
nicht ohne veracht vnſers Kaiſerl. Müntz Edicts gemüntzt worden ; demnach
wollen wir / auff der Stände vnd Abgeſandten rähtlich bedencken obberührt
müntzen der Portugaleſer hiemit ernſtlich verbotten haben /) niſi hoc ei facere
certas ob cauſas permittitur. (*d.* R. A. zu Augſpurg *A.* 1582. §. nach dem auch/
7. *p.* 702.) (5.) Quando minutarum ſpecierum nimiam cudit copiam, unde pu-
blicum bonum & commodum lædi poſſit. (Kaiſer *Ferdinandi* newe Müntz-
8. ordnung §. wir ordnen/ *p.* 535.) Ratione *loci* vitioſum cenſetur, ſi moneta alibi
quam ubi debet, cudatur (*d.* R. A. zu Speier *A.* 1570. §. vñ dieweil/ *p.* 620. *d.* Abſch.
des Deputationtags zu Franckfurt *anno* 1571. §. vnd dieweil/ *p.* 649. R. A. zu Re-
genſpurg *anno* 1594. *pag.* 726. §. wir ordnen / *ibi*, es ſoll keinem Stand / ſo kein
eigen Bergwerck haben/ erlaubt/ ſondern gäntzlich verbotten ſeyn / ſeine Mün-
tzen anderer Orten/ dann in den verordneten Müntzſtätten/ müntzen zu laſſen.)
9. *Materiæ* vitia ſunt, & in eam atque circa eam committuntur, (1.) Si adulte-
10. rina pro vera ſupponatur. (2.) Si materia falſa, cum proba commiſceatur.
11. (3.) Additamentū detur auro, & argento, in ſpeciebus, quas puras & ſine mix-
12. tura eſſe volunt leges. (R. A zu Augſpurg *anno* 1500. §. weiter/ *p.* 55.) (4.) Si ad-
ditamentum excedat permiſſionem legis. (*de quo videri debet* gedachte Kaiſers
13. *Ferdinandi* Müntzordnung §. zum erſten/ *& ſeqq. p.* 533. *& ſeqq. ac p.* 538.) (5.) Si
moneta non habeat tātum materiæ, quantum ad præſcriptum à lege pondus
ſufficit, wann die Müntz zu leicht iſt. Fit hoc, vel ſtatim quando cuditur, vel
14. poſtea quando circumciditur, aut lima imminuitur. (6.) Quando moneta
frangitur, vel reſolvitur in maſſam, wann die Müntz gebrochen wird / ut inde
vel alia moneta, unde commodum quæritur, fiat. (*d.* Abſchied des Deputati-
ontags zu Franckfurt §. aber damit/ *p.* 648. *d.* R. A zu Regenſpurg *A.* 1576. §. vnd
nach dem/ *ibi*, die gute groben ſilberne Reichs Sorten gebrochen/ vñ widerumb
zum Tiegel gebracht werden/ dardurch die Müntzmeiſter vnd Auffwechsler mit
gemeinem Schaden vnd Landverderben/ ihren eigenen Nutzen ſuchen/ vnd ſich
15. böſlichen bereichen/ *p.* 665.) Cuius tamen exceptio datur in moneta extranea,
non ſatis proba, quam, certo caſu, Status Imperii in maſſam reſolvere, & ex ea

aliam

aliam monetam cudere poſſunt, (*dict.* Newe Münzordnung Kaiſers *Ferdinandi* §. doch ſollen / *pag.* 537. & §. damit mann / *pag.* 538. (item alia exceptio legitur in §. ob aber jemand / *pag.* 544.) vel aliud opus conficiatur. Quo caſu, ut licitum fiat, quod alias illicitum, requiritur, ut etiam aurifabri, ſi monetam, ſive auream, ſive argenteã, rumpere velint, id faciant ſciente magiſtratu, & obſervatis illis, quæ habentur in d. newen Münzord. (§. dergleichen / *p.* 544.) (7.) In vitio & illi hærent, qui probam Imperii monetam extra Imperium alio asportantes, in vicem eius exteram monetam reprobam, nec noſtris conſtitutionibus convenientem, in Imperium inferunt (R. A. zu Augſpurg *A.* 1566. § ie weiter / *p.* 574. R. A. zu Augſpurg *A.* 1582. §. demnach gemeinẽ Ständen / *p.* 701. R. A. zu Regenſpurg *A.* 1594. §. dieweil auch / *p.* 726.) (8.) Inter vitioſos referuntur, partim quos diximus, partim alii, qui uno contextu recenſentur in *d.* R. A. 1566. (§. was dann / *p.* 575.) Saigerer / Granalirer / Ringerer / Beſchneider Schwächer / Wäſcher / Abaeiſſer / Außwieger / Auffwechßler vnd Fälſcher / vñ die ſo mit verführung der Münz Kauffmannſchafft treiben / vnd eigennützigen Vortheil ſuchen. Emphaticum denique (9.) eſt illud Imperatoris dogma 16. 17. 18.
(*in d.* R. A. zu Speier *anno* 1570. *p.* 619 §. alsdann /) daß die Münzgerechtigkeit kein Mercantzey ſey / ſondern ein Kaiſerlich Regal / ſo die Münzſtände auß ſonderm der Kaiſerlichen Mai. vertrawen / nicht zu ihrem ſelbſt geſuchten Vortheil / ſondern / als der Kaiſer ſelbſt / dem Reich zu Ehren / vnd Wolfahrt brauchen ſollen. Demnach ia billich / wer ſolches Kaiſerlichs Regal vntrewlich mißbrauchet / daß er ſich deſſen ſelbſt dadurch vnwürdig machet vnd entſetzet. Vnde docemur, eos indignos fieri iure monetandi, qui ex maiorum regalium claſſe illud in cenſum minorum ipſi collocant, & quod autoritatis eſt, ad compendium trahunt. Hoc illis licitum, ſibi providere ut extra damnum ſint, ratione impenſarum, quas in fabricam minorum ſpecierum conferunt, (R. A. zu Augſpurg *anno* 1551. § ſo haben wir vns / *in fine*, *p.* 384.) In Gallia, Rex, qui omnem monetandi poteſtatem nunc ſolus habet, hisce finibus non 19.
contentus, duplici medio potiſſimum ſibi proſpicit, quo non ſolum damnum evitet, ſed etiam in lucro conſtituatur. (*On doit remarquer* (*ce dit Bret livre* 2. *de la ſouveraineté du Roy chap.* 10. *pag.* 259.) *que le fin de l'or, & de l'argent en la monnoye s'affoiblit legitimement, par le moyen de deux droits, qu'on leve ſur ſon ouvrage, dont le premier s'appelle Seigneuriage, pource qu'il eſt deu au Roy, à cauſe de ſa ſouveraineté. Et quelquesfois, les Princes, craignans d'empirer la monnoye, le remettent liberalement à leurs peuples. L'autre eſt, pour le braſſage, c'eſt à dire, pour les frais, & les ſalaires des monnoyeurs: Bien que le Roy Henry II. pour la meſme conſideration ait ordonné, que ces frais ne ſe prendroient plus ſur la monnoye, mais bien ſur le public, par forme de taille, qui eſtoit auſſi l'advis de la gloſſe ſur la loy* 1. *ff. de contrah. emt. Mais cette ordonnance à depuis eſté revoquée par le Roy Charles IX. Et ces deux droits ſe montent a quatre*

 livres,

livres, quinze ſols, pour marc d' or; & quatorze ſols, quatre deniers, pour marc
d' argent. C' eſt pourquoy l' on ne travaille aux monnoyes d' or, que ſur le tiltre de
23. carats, & d' argent le Roy, ſur le tiltre d' onze deniers, douze grains: de ſorte,
que le ſurplus du fin, qui eſt le vingtquatre carat, & le demy denier, reviennent
au prouſit du Prince.) Notandum eſt (inquit Bret *de ſuperioritate Regis lib. 2.*
cap. 10.) quod auri & argenti puritas in monetis legitime imminuitur pro-
pter duplex ius detractionis, quo Rex in illas utitur: Vnum appellatur *Domi-*
nicale, quod Regi competit ratione ſuperioritatis, & à nonnullis in gratiam
ſubditorum liberaliter remittitur, ne monetæ bonitas imminuatur. Alte-
rum eſt, quod Rex exercet, propter impenſas, quæ fiunt in opus, & in mer-
cedem monetariorum. Henricus II. Rex, eadem ex cauſa conſtituit, ne
amplius iſtæ à moneta ipſa detraherentur, ſed ex publico illis ſubveniretur,
per modum indictionis vel contributionis: cuius opinionis etiam fuit gloſſa
ad l. 1. ff de contrahenda emt. Verum hæc conſtitutio poſtea à Carolo IX.
fuit abolita. Vtrumque autem horum iurium facit ſummam quatuor libra-
rum, & quindecim ſolidorum, ex ſingulis marcis auri, marca autem argenti
pendit quatuordecim ſolidos, & quatuor denarios. Hinc eſt, quod aureæ
monetæ bonitas viginti tribus ceratiis, & argenteæ monetæ Regis undecim
denariis, cum duodecim granis, terminatur, quod ſupereſt in bonitate ſum-
ma, nempe vigeſimus quartus ceratius, & dimidius denarius, ad utilitatem
20. Regis pertinet. Sed hæc nemo facile intellexerit, niſi qui etiam termino-
rum artis monetandi gnatus ſit: quos tamen obſcuros ſtudio eſſe voluerunt,
voluntque adhuc rei monetariæ artifices. Suam nempe quisquis artem, quo
21. vendibilior ſit, obſcuriorem efficere conatur; ut medici, qui leviſſima quæ-
que medicamenta literis obſcuriſſimis Gothorum, verbis quibusdam Ara-
bum, cuiusmodi eſt *Ana*, ponderibus ac notis Græcorum, tradunt imperitæ
plebi, ne ſcilicet arcana pateant medicorum. Ita monetales præfecti, ac
magiſtratus, nova ratione loquendi, rem per ſeſe clariſſimam tenebris plus
22 quam cimmeriis obſcurarunt. Nam cum facile dici potuiſſet, maſſam au-
ream librarum XXIV. cui duæ libræ æris argentive, admiſtæ ſint: aut brevius,
aurum, cuius duodecima pars ærea, aut argentea ſit, aurum XXII. ceratio-
rum dicere maluerunt. Cum item argenteos nummos, media ſui parte ære-
os dicere liceret, argentum appellarunt ſex denariorum, pondere duorum,
triumve denariorum, æſtimatione quindecim denariorum; ut eodem ver-
bo materiæ vim, pondus, ac pretium, repugnante rerum natura, ſigni-
ficarent. Cum autem perſpicue dici potuiſſet, argenti libram in nu-
mos octoginta dividi, numos ſex ſolidorum dicere maluerunt. (*Ita Bo-*
dinus de Republica lib. 6. cap. 3. pag. 1074. editionis Francofurtenſis de anno 1594.
23. *In Gallico exemplari, primum à Bodino in vernacula ſua edito, paulo aliter*
habetur; ſed ſciendum eſt, Autorem ipſum, in præfatione Latina, fateri,
quod

quod in editione latina nonnulla detraxerit, plurima emendaverit, plura etiam adiecerit.)

Zum Förderlichſten.

Dilatum fuit hoc negotium, ſed non culpa Caroli, qui variis in comitiis, ut de eodem deliberaretur, inſtitit. (R. A. zu Wormbs *anno* 1521. §. weiter/ *pag.* 135. R. A. zu Nürnberg *anno* 1524. §. dergleichen/ *pag.* 160. R. A. zu Speier *anno* 1526. §. als auch/ *p.* 170. R. A. zu Speier *anno* 1529. §. vnd nach dem/ *pag.* 188. R. A. zu Augſpurg *anno* 1530. §. dieweil nach/ *p.* 208. R. A. zu Regenſpurg/ *anno* 1532. *tit.* Müntz belangent/ *pag.* 235. R. A. zu Regenſpurg/ *anno* 1541. §. dieweil wir aber/ *& ſeq. p.* 258. R. A. zu Speier/ *anno* 1542. §. vnd nach dem/ *p.* 278. R. A. zu Nürnberg *anno* 1542. §. wiewol nun/ *p.* 288. R. A. zu Augſpurg *anno* 1548. §. als wir vns/ *& ſeq. p.* 322.) Tandem conſtitutio facta, (*cuius meminit* R. A. zu Augſpurg *anno* 1551. §. ferner haben wir/ *p.* 383. *& copiam exhibuit Goldaſtus inter conſtitut. Imperial. p.* 156. *ac reiterato part.* 2. Reichsſatzungen *p.* 240. *& ſeqq.*) quæ tamen in ſuſpenſo, ex parte, manſit. (R. A. zu Augſpurg *anno* 1555. §. wiewol auch/ *& ſeq. p.* 415.) atque iterum ad examen remiſſa. (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1557. §. dieweil aber ſolches/ *pag.* 506.) Ita mora moram ſecuta eſt, donec abdicato Imperio Carolus Ferdinando locum dedit.

Mit Raht der Churfürſten/ Fürſten vnd Ständ.

Hic iterum emicat mixti Imperii ſtatus nota. Licet enim poteſtas in rem monetariam, ad iura maieſtatis maiora pertineat, (*Arniſæus de iure maieſtatis lib. 2. cap. 7. in pr.*) tamen capitulationibus ita limitata eſt, ut eam Imperator ſuo pro arbitrio, citra Statuum conſenſum, & conſilium, exercere haud debeat. Quanquam etiam in aliis ſolus Electorum conſenſus Imperatori ſufficit, hic tamen commune Statuum conſilium requiritur.

AD ARTICVLVM XXVIII.

Succeſſion.

1. *Succeſſio in regna & Imperia, fit vel mero iure hereditario.*	2. 3. 4. 5. 6. *Vel non mero, ut in Gallia.* 7. *Vel electione.*

SVcceſſio in Imperia, & Regna, non unius eſt tituli, ſed fit (1.) Mero hereditario iure, ut in Hiſpania, Anglia &c. (2.) Vel non mero hereditario iure, ut in Gallia. Ibi enim, ex mente Caroli Loyſeau (*du droict des offices livr. 2. chap. 2. n. 34. p. 262. ut dixi ſupra ad proœmii verb.* erwöhlter/ *n.* 13.) (*la couronne n'eſt pas purement hereditaire, ni par teſtament, ni meſme ab inteſtat, ains eſt deferée, par la loy du Royaume, au premier Prince du ſang.*) Regnum non eſt pure hereditarium, neq; defertur per teſtamentum, neq; ab inteſtato, 1. 2.

ſed per legem Regni, primo Principi ſanguinis regii. Qua in opinione recentiores Gallorum ſcriptores fere conveniunt, præſertim quoad effectum,
3. quem inde deducunt; licet in verbis nonnihil diſſideant. Bret (*de la ſouveraineté du Roy livre 4. chap. 9. p. 621.*) ait: (*Le Royaume de France eſt pluſtoſt ſucceßif qu' hereditaire, c'eſt a dire, que ceux qui ſuccedent à la couronne, y viennent ex lege Regia, & par le tiltre unde agnati, comme aisnés, & plus proches parents du defunct, & non pas comme heritiers.*) Regnum Franciæ potius ſucceſſorium quam hereditarium eſt, quaſi dicas, illos, qui ſuccedunt, ſuccedere ex lege Regia, & ex capite, unde agnati, tanquam ſeniores & proximio-
4. res agnati defuncti, non vero ut heredes. Caſſan (*en la recherche des droits du Roy, & de la couronne de France livre 1. chap. 1. p. 55.*) ſcribit: (*Le Royaume de France n'eſt devolu, ny par droit ſucceßif, qu' on dit ab inteſtat, ny par teſtament, ny par transport; mais par vertu de la loy Royale, obſervée dés ſa premiere inſtitution.*) Regnum Franciæ non defertur per ſucceſſionem ab inteſtato, nec ex teſtamento, neque per translationem, ſed virtute legis Regiæ, quæ ab ipſa
5. regni conſtitutione hucusque obſervata fuit. Beloy (*apud Pierre Olbagaray livre dernier de l' hiſtoire des Comtes de Foix, Bearn & Navarre p. 76[illegible].*) rem ita explicat: (*Il y a quelque eſpece de continuation de poſſeßion, laquelle ſe remarque particulierement en la ſucceßion de la couronne, à laquelle le plus proche Prince du ſang, du Roy defunct, masle, & deſcendant des masles, ne ſuccede pas au decedé, ains en vertu de la loy du Royaume, la famille du ſang entiere y eſtant appellée, le plus proche eſt inveſti de la place, en quel degré qu' il ſe trouve, & conſecutivement chacun d'iceux, ſelon ſon ordre, & rang, comme enfans adoptés, par la loy du Royaume, ſubſtitues & ſubrogés les uns apres les autres.*) Datur aliqua continuatio poſſeſſionis, quæ ſpecialiter deprehenditur, in ſucceſſione in Regnum, ad quod ſemper venit proximior Princeps ſanguinis Regis defuncti, maſculus, & deſcendens à maſculis, non tanquam ſucceſſor defuncti, ſed per legem regni, ad quod tota familia ſanguinis vocatur, & ex illa proximior cæteris locum occupat, quoto etiam in gradu ſit, & conſequenter quilibet eorum, ſecundum ordinem & gradum, tanquam filii adoptati per legem regni, ſubſtituti & ſibi invicem ſurrogati. Hanc ſucceſſionem, legitimam appellare
6. voluit Cabotius (*lib. 1. disputat. cap. 14. p. 3.*) quod lege, vel conſuetudine,
7. quæ vice legis eſt, deferatur. (3.) Vel Electione, ut hodie Imperium noſtrum (*vide quæ ſcripſi de iure publ. lib 2. c. 3. per tot.*)

In ſolcher Geſtalt.

Imperatori non licet, vel ſibi, vel ſuis, vel aliis, Imperium hereditarium facere; hoc tamen ei licet, ut Electoribus, ex ſuis, vel aliis aliquem commendet, quem dignum Imperio iudicet, quod feciſſe Carolum noſtrum, notum eſt ex Sleidani *lib, 7. comment. circa finem.*

Kinder

Kinder vnd Nachkommen.

Maioris cautionis ergo hæc adiecta arbitror, non tanquam neceſſaria, ſed ſuperflua de quibus communiter iactari ſolet, quod non noceant. Non autem neceſſaria eſſe, ita declaro. Filii, & ſucceſſores Caroli, vel eliguntur in Imperatores, vel non: ſi eliguntur, unusquisque vi capitulationis ſuæ obligabitur, ne Imperium pro hereditario habeat. Si non eligitur, res in tuto eſt, cum Carolus hic faſſus ſit, ſe ad Imperium electione perveniſſe, inde enim filiis nullum adcrevit ius, quo uti in Imperium poſſint, vel cuius vigore prætendere poſſint, Imperium ſibi deberi. Non poſſunt enim à Carolo patre plus iuris obtinere, quam ille habuit, nec pinguior eorum conditio erit, quam parentis. Cæterum hæc cautio humanior eſt illa, quam de Taprobane annotavit Plinius (*lib. 6. c. 22. & ex eodem Grotius de iure belli & pacis lib. 1. c. 3. in annot. ad* §. 20. *vers. mixtum, pag.* 77.) eligebatur ibi Rex à populo ſenecta clementiaque, liberos non habens, & ſi poſtea gigneret, abdicari debebat, ne fieret hereditarium regnum.

Von alters her auff ſie kommen.

Non exprimitur initium certum, & tempus determinatum; nec enim poſſunt illorum primordia, quæ pedetentim introducuntur, tam exacte notari, quam illorum, quæ lege uno actu conſtituuntur. Certe fruſtra hactenus deſudarunt, quotquot occupati fuerunt eo in argumento, ut probarent Othonis III. tempore Electorale Collegium fuiſſe inſtitutum; quemadmodum & cæteri nondum palam facere potuerunt, quo anno, die & Conſule, auguſtum illud Collegium primum cœperit.

Gulden Bull.

Caroli IV. Aurea Bulla, (*c. 1. in pr.*) mentionem facit antiquæ, & laudabilis conſuetudinis Electorum, proficiſcendi ad electionem Regis Romanorum, poſtquam ad eam vocati fuerint (*d. c.* §. 21.) Vocandi autem poteſtatem habet Archiepiſcopus Moguntinus ab antiquo, (*c.* 4. §. 2.) Trevirenſi Archiepiſcopo adſcribitur vox prima, vel votum primum, in electione, ex obſervato more (*d. c* 4. §. 3.) Dux Saxoniæ mareſcallatus officium exercere debet ut ſolitum eſt fieri ab antiquo (*d. c.* §. 4.) Conſuetudine introductum, ut Imperator, ſive Rex Romanorum, coram Comite Palatino Rheni Electore reſpondeat, (*c.* 5. § *ult.*) atque adeo fere omnia quæ electionem & Electorum antiqua iura concernunt, (*adde c. 9.* §. *ult.*) non ad legem aliquam certam, ſed conſuetudinem referuntur.

Päpſtliche Recht.

1. *Ius Canonicum docet, Electores ius eligendi Imperatorem habere à ſede Apoſtolica.*

2. 3. 4. 5. *Huius doctrinæ conſectaria.*

6. *Autoris monitum.*

7. *Baronius affirmat, ſeptem Electores ab Innocentio IV. fuiſſe definitos.*
8. *Reſciuntur teſtimonia à Baronio ex iure Canonico adducta.*
9. *Examinantur literæ, quas ab Othone, Electore Brandenburgenſi, ſcriptas docet Baronius.*
10. 11. 12. 13. *Examinantur aliorum Electorum literæ.*
14. 15. 17. *Examinantur literæ Imp. Alberti.*
16. *An omni aſſertioni Imperatoris fides adhibenda?*
18. *Lupoldus de Babenberg, quo conatu ſuppetias ferat capitulo, Venerabilem.*
19. *Nulla extat bulla collationis iuris eligendi.*
20. *De literis, quas Baronius Romæ aſſervari ſcribit.*
21. *Scopeliſmus à Baronio poſitus.*
22. *Irridetur.*
23. 24. 25. *Aliud teſtimonium à Baronio adductum examinatur.*
26. *Baronius addit fabulam fabulæ.*
27. *Sed minus induſtrius fabulator eſt.*
28. *Electores non fuiſſe inſtitutos ab Othone III.*
29. *Teſtimonium Georgii Alten.*
30. *Et aliorum.*
31. *Goldaſti deductio.*
32. *Autoris opinio.*

CVi bono hic ad ius Pontificium vel canonicum provocetur, non capio.
1. Certum eſt, ſi teſtimonia ex illo petita, citra reſtrictionem admittantur, Imperii, & Electorum autoritatem maximo exponi periculo. Capitulum, *venerabilem, extra de elect.* quod communiter ad materiam noſtram allegari ſolet, dicit: Ius & poteſtatem eligendi Regem, in Imperatorem poſtmodum promovendum, de iure & antiqua conſuetudine ad principes (Electores puta) pertinere; ad eos autem ius & poteſtatem huiusmodi ab Apoſtolica ſede perveniſſe, quæ Romanum Imperium in perſonam magnifici Caroli, à
2. Græcis tranſtulerit in Germanos. Alterum pontificii iuris teſtimonium habetur *in Clementina unica tit. de iureiurando*, ubi legitur: Principes orthodoxæ fidei profeſſores ſacroſanctam Romanam Eccleſiam, cuius caput eſt Chriſtus redemtor noſter, & Romanum Pontificem, eiusdem redemtoris vicarium, fervore fidei, & claræ devotionis promtitudine venerantes, eidem Romano Pontifici, à quo approbationem perſonæ ad Imperialis celſitudinis apicem aſſumendæ, nec non unctionem, conſecrationem, & coronam Imperii accipiunt, ut ſua ſubmitterent capita, non reputarunt indignum, ſeque illi & eidem Eccleſiæ, quæ à Græcis Imperium tranſtulit in Germanos, & à qua ad certos eorum Principes, ius & poteſtas eligendi Regem in Imperatorem promovendum, pervenit, adſtringere vinculo iuramenti &c. Hæc teſti-
3. monia quæ conſectaria ſecum ferant, patet ex Baronii (*annal. Eccleſiaſticor. tom. 9. ad annum* 800. §. 27. *pag.* 506.) illatione, quando ait: Cum Dei, & Apoſtolicæ ſedis gratia, totum hoc, quod acceperunt occidentalis orbis Imperatores, ſe conſecutos intelligant, par eſt, utrisque, Deo atque Apoſtolicæ ſedi, gratos eſſe, non immemores, quod cuius eſt dare, eiusdem eſt po-
4. teſtatis adimere. Quæ ſententia, non de ſolo Deo, ſed potiſſimum de ſede Romana, iam olim à Thoma (*lib. 3. de regim. princip. cap.* 18. *& ſeq.*) lata; nempe,

nempe Imperium apud Germanos tam diu duraturum, quam diu Eccleſia Romana id expediens iudicaverit. Hæc eadem quoq; placuit Azorio *part. 2. Inſtitut. moral. lib.* 10. *c.* 3. *p.* 1028.) quando ſcribit; Quemadmodum Pontifex Imperium à Græcis transtulit ad Reges Germanorum, iuſtis de cauſis; ſic etiam, ſi iuſtæ cauſæ ſubſint, poteſt Germanos tali iure privare. Atque hoc primum. Alterum eſt, quod idem Azorius d. l. tradit, Romanum Pontificem poſſe Electores iure eligendi Imperatorem privare, vel ad tempus, vel in perpetuum, ſi id quoq; iuſtæ cauſæ poſtulaverint. Tertium docuit picturæ, ab Innocentio II. Pontifice, Romæ in palatio Lateranenſi, poſitæ epigraphe: 5.

Rex venit ante fores, iurans prius urbis honores,

Poſt homo fit Papæ, ſumit quo dante coronam.

Ex his ſatis liquet, quam periculoſum ſit Imperio, & Electoribus, illa iuris Canonici teſtimonia citare, non dicam admittere. Ego, falſa illa eſſe, unico excepto, quod ad Electores antiqua conſuetudine, & ita iure, electionem pertinere, aſſerit, alibi demonſtravi. Hic tamen iterum illud, quod maxime ad articulum noſtrum pertinet, expendendum duco: *An Electores à ſede Pontificia conſtituti fuerint?* Baronius (& alii poſt eum) affirmat, (*tom.* 10. *annal. Eccleſiaſticor. ad annum* 996. §. *quod autem maioris & ſeqq pag.* 907. *& ſeqq.*) & addit, ab Innocentio IV. anno M. CC. XLV. ſeptem definitos fuiſſe Electores. Pro fundamento ponit, primo dictum capitulum, *venerabilem*, & d. Clementinam; quorum tamen teſtimonium, tanquam de domo, & in commodum eiusdem petitum, nec de certo anno, vel die, nec de certa transferentis perſona, neque de cauſa ſcientiæ, loquens, attendi haud debet. Deinde provocat ad literas Othonis Marchionis Brandeburgenſis Electoris, ſcriptas anno M CC LXXIX. pridie Idus Septembr. anno VII. Rudolphi Imperatoris. Verum has literas Othonis non eſſe, inde conſtat, quod nullus eius nominis Elector Brandeburgenſis, illo tempore vixerit. Otho pius, ſive beneficus dictus, anno M CC LXVII. & poſt eum Elector factus Iohannes II. qui in ea dignitate continuavit usq; ad annum M CC LXXXI. quo vitam cum morte commutavit, ſucceſſorem autem in Electoratu habuit Othonem, qui Sagittarius nominatus, & vixit usq; ad annū M CC XCVIII. (*Reuſner. in Iſagoge hiſt. p. m.* 581. *in catalogo Electorum Marchionum Brandenburgenſium*) Quod ſi ita eſt, literæ falſitaté notoriam redolent. De literis Iohannis, & Alberti, Ducum Saxoniæ, Electorum, de eodem anno cum prioribus, quarto Calend. April. datis, quas in ſupplementum probationis addit Baronius, propterea dubitare licet, quod tunc temporis prædictos Duces iunctim Electoralia iura exercuiſſe, apud Reuſnerum (*d. tr. p.* 579.) aliosq; non reperiatur; Literas, præterea, Ludovici Comitis Palatini, de eodem anno & die cum antedictis, iuxta quarum formam reliqui quoque Electores ſcripſerint, aſſervari ſeorſim à Vaticana bibliotheca Romana, in caſtello S. Angeli, loco tutiori, ubi ſelecta

maioris momenti monumenta recondita habeantur, ne pereant, aſſerit Ba-
ronius: At hic iterum eſt, quod ſcrupulum mihi movet. Exordium enim
literarum Ludovici, ſolum ipſius perſonæ mentionem facit, ut & ſeparatim
ab eodem ſcriptas Baronius dixit; contextus autem plurali utitur, & in fine
ita habet: Hoc præſens ſcriptum inde fieri fecimus, noſtrorumq. ſigillorum
munimine roboratum. Quæ clauſula, non ſingulares literas cuiusque, ſed
12. communes plurium indicat. Mirari quoque licet, quod Baronius nullas
Bohemiæ Regis, nec Eccleſiaſticorum Electorum proferat literas, cum ta-
men (*n.* 43.) ſcripſerat, non unius ex Electoribus iſtam eſſe aſſertionem, ſed
omnium literis ad Romanum Pontificem datis, hanc ſignificantium. Po-
namus vero, omnia ita eſſe, ut Baronius refert, huic teſtimonio tamen Ele-
13. ctorum, illud eorundem ſucceſſorum in Electoratu valide opponi poterit,
quo Hervvardus pro Ludovico Bavaro contra Bzovium utitur (*parte* 2. *pag.*
752.) Petitum illud eſt ex confœderationis formula, quæ, dicti Ludovici
tempore, inter Electores & alios Principes, de iuribus ſuis, & Imperii, contra
quoscunque tuendis, anno M. CCC. XXXVIII. in Renſe confecta, in qua Ele-
ctores diſerte aſſeverant, ſe principalem ſuum honorem, qui in electione
vertitur, ab Imperio tenere. Quod teſtimonium, tanquam deliberato ani-
mo, & re in Comitiis expenſa, ac omnium Electorum & Statuum conſenſu
14. latum, literis particularibus aliis quis non prætulerit? Pergit Baronius fir-
mare opinionem ſuam, literis Alberti Imperatoris, anno M. CCC. III decimo
ſexto Calendar. Auguſti datis, in quibus recognoſcit (*vide Goldaſt. conſtitut.
Imp. pag.* 93.) quod ius eligendi Romanor Regem, in Imperatorem promo-
vendum, certis Principibus eccleſiaſticis, & ſecularibus, eſt ab eadem ſede
conceſſum. Sed ſuſpectas iſtas literas facit, quod Baronius eas non integre
15. referat, ſed truncatas. Prætendit quidem, eas valde prolixas eſſe; at fortaſ-
ſis ex prolixitate ea, ſi integræ literæ ab eo exhibitæ fuiſſent, nonnihil depre-
hendi potuiſſet, quod fidem illarum convelleret. Sint autem, ſi poſſunt, le-
16. gitimæ, non omni aſſertioni tamen Imperatoris credi debet, & maxime
tunc, quando de magno tertii præiudicio agitur, aut de auditu alieno relatio
fit, vel contra iuris præſumtionem. (*poſt Farinacium Althuſius lib. 2. Diceolog.*
17. *c.* 36. *n.* 46.) Atque harum literarum architectus cum Cancellarius Impe-
ratoris, ſine dubio, fuerit, quem aſſentatorem in Pontificem fuiſſe notavit
Cuſpinianus, (*in vita Alberti p.* 359.) quid vero ſimilius, quam aſſentatorio
ſtylo conſcriptas credere? Non tantum de hac collatione communiter ſilent
18 hiſtorici vetuſti temporis, (quod Lupoldus de Babenberg, Epiſcopus Bam-
bergenſis (*lib. de Zelo veter. Princip. Germ. c.* 7.) bene conſideravit, quando,
ut Innocentii dictum (*in d. c. venerabilem,*) ſalvaret, ſcripſit, id in hiſtoriis,
ſeu Chronicis noſtris, geſta Regum, ſeu Imperatorum continentibus, non
reperiri expreſſum, ſed poſſe dici, quod Innocentius hoc aſſerat, propter
recogni-

recognitionem per aliquem ex Regibus, vel Imperatoribus Germanis, vel per Principes Electores ipſi Eccleſiæ Romanæ ſuper hoc factam) ſed &, quod pondus habet maximum, nullus adhuc Pontificum, vel pontificiorum, potuit ex archivis ſedis Romanæ primæ huius collationis tabulas orbi exhibere, 19.
cum tamen, non probabile modo, ſed certum ſit, poſtquam in annotandis illis, quæ Romanæ ſedis decus vel leviter concernunt, tam diligentes ſemper fuerunt Clerici, in re tanti momenti, ſi unquam collatio talis facta, non futuros negligentes. Certe, ut hoc negotium, ſuam, & peculiarem merebatur bullam in initio, ita ad confutandum contradictores poſtea, & hodie, exhiberi illa debuiſſet: Quæ quoniam nondum exhibita, nondum facta de re nunquam acta, non ſine ratione colligitur. Nec à ſtatione propterea recedo, quod 20.
Baronius literas à ſe allegatas Romæ aſſervari ſcribit, & ut petenti oſtendantur operam ſuam promittit; nam, ut verum eſſe poſſit illas ibi aſſervari, (quod tutius mihi eſt credere in loco temperato, in quo nunc dego, quam Româ ire ad inveſtigandum, ubi nimius calor inquiſitionis, mihi ad antipathiam usq; contrarius, mei ſimiles torrere ſolet, & reapſe docere, cineres nos eſſe, & in cineres converti:) verum tamen eſt, eas vel falſas eſſe, vel ſi veræ ſunt, non tamen probare, quod probandum erat. Nec porro me terret ſcopeliſmus 21.
poſitus à Baronio, quo à contradicendi ſtudio omnes deterrere voluit, dum ſcripſit; non putare ſe inveniri poſſe, qui flagrent contradicendi libidine reſpondendi ad teſtimonia prolata, niſi qui multa febre phrenetici linguæ vertigine tantum uſi, absque ulla mentis ratione ad quæq; inſana promenda veloces exiſtant, ne ſe ſuperatos, atq; convictos humili confeſſione fateri cogantur. Videtur enim mihi Baronius convenire cum Doctore illo Beutelio, qui 22.
aliquando mecum diſputans, ne ineptis ſuis logiſmis reſponderem, ante omnia præmittebat, ſe velle ſyllogiſmum proponere, quem qui negaret eum ſe habiturum pro homine nullius pretii, & infamia notato. Sed an ſanus fuerit Baronius, & ſine febri, qui affirmavit, ſeptem Electores à Romano Pontifice obtinuiſſe poteſtatem eligendi Regem, in Imperatorem promovendum; an ſani illi, & ſine phreneſi, qui hoc negarunt, & negant, iudicio ſaniorum oblatum volo, ſpe favorabilioris ſententiæ. Ad alterum accedo, 23.
quod Baronius docuit, Innocentium IV. Papam anno Chriſti M.CC.XLV. in actis Concilii œcumenici, poſt excommunicationis ſententiam promulgatam in Fridericum Imperatorem, inter alia titulum addidiſſe de electionibus, ob litium deciſionem, in eoque ſimul ſeptem definiſſe Electores, atque ita, quod ante omnibus Germaniæ Principibus datum, ad ſeptem tantum ex iisdem perveniſſe. Si Baronius hoc ex ipſis actis Concilii probaret, 24.
ſibi, & Eccleſiæ magis conſuleret, quam cum unico teſtimonio Matthæi Pariſienſis, in *hiſtoria Anglicana*, utitur. Eſt hoc emendicare votum ab extero homine, rerum alibi geſtarum non ſatis gnaro; quod ſi res ita peracta in

acta in Concilio, domi habuiſſet Baronius, cui inniteretur. Quod cum non habuerit, ignem illum erraticum hiſtorici, ſequi, & alia ex cerebro
25. proprio addere volupe duxit, utrumque malo exemplo. Tradit Pariſienſis, Electores tunc nominatos fuiſſe, laicos, Ducem Auſtriæ, Ducem Bavariæ, Ducem Saxoniæ, Ducem Brabantiæ, qui & Lovaniæ; prælatos, Archiepiſcopum Colonienſem, Archiepiſcopum Moguntinum, Archiepiſcopum Salisburgenſem, principales. Decreto præterea cautum, hos ducendos in inſulam quandam Rheni, & dimittendos ſolos in ea, ac amovendas omnes naviculas, ut ibi tractent de electione Imperatoris, nec advenire ad illos aliquem debere, donec ſint concordes. Huic negotio præeſſe debere Archiepiſcopum Colonienſem, ſecundum Moguntinum, tertium Salisburgenſem. Niſi Baronio de lubrica fide Pariſienſis aliunde conſtitiſſet, ut tamen conſtitit, ridicula hæc ſanctio ſola, ſufficiens fuiſſet, fabulam cognoſcere. Accedit alterum, quod alios Electores Pariſienſis relatio nominet, aliumque electionis negotio præpoſitum, alios,
26. aliumque aurea Bulla Caroli IV. Hoc, ne ſcrupulum alicui moveret, fabulæ fabulam addere voluit Baronius; ſtetiſſe numerum ſeptenarium, ait, & perſeveraſſe in futurum, perſonas autem quatuor mutatas, & pro Salisburgenſi poſitum fuiſſe Archiepiſcopum Trevirenſem, pro tribus illis Ducibus, Auſtriæ, Bavariæ, ac Brabantiæ, ſurrogatos, Comitem Palatinum Rheni, Marchionem Brandenburgenſem, atque Regem Bohemiæ, qui potius locum teneret definitoris, ſi diſcrepent Electores, quam unius ex Electoribus ipſis. A quo autem facta fuerit iſta perſonarum mutatio, num ab eodem Innocentio, vel alio aliquo ex ſucceſſoribus, id ſe neſcire. Ex Alberto autem Stadenſi intelligi poſſe; vel ab ipſo Innocentio IV. poſt Lugdunenſe Concilium, factam eſſe, vel ab eius ſucceſſore Alexandro IV. id ipſum expoſcentibus Principibus, ſimul & conſentientibus, non autem ab ipſis ſua ſponte; cuius enim fuerit de ſeptem Electoribus legem condere, non alterius, quam ipſius eſſe potuiſſe ea aliquo modo mutare, vel quomodolibet moderari. Quod autem ab Innocentio electi Principes, Dux ſcilicet Auſtriæ, Dux Bavariæ, & Dux Brabantiæ, ceſſerint aliis, inde proveniſſe videri poſſe, quod magis cuperent eligi, quam eligere Imperatores, ſicque inter eligendos potius, quam
27. inter Electores locum habere maluiſſe. Haud induſtrium fabulatorem Baronium eſſe, vel unicum hoc exemplum nos abunde docet. (1.) Mutationis, quam factam præſupponit, nullos adducit teſtes, quos fingere tamen debuiſſet. (2.) Non protulit cauſam, cur commodius viſum Pontifici, in Electorum claſſem alios, pro iam receptis recipere. (3.) Pontificem inconſtantiæ arguit, & iudicii non ſatis firmi. (4.). Oblitus eſt narrare, Archiepiſcopum Moguntinum, cum ſecundum obtinuiſſet locum,

ad primum

ad primum fuiſſe evectum, & Colonienſem, à primo ad medium detruſum. (5.) Non ſatis clare expoſuit, in cuius quisque ſecularium Electorum locum ſurrogatus fuerit. (6.) Regem Bohemiæ inter ſeculares ultimo ponit loco, qui primum debebat obtinere. (7.) Eundem non verum Electorem, ſed definitorem eſſe ſcribit, quod aureæ Bullæ Caroli IV. contrarium. (8.) Non indicat, an ille, in cuius locem ſurrogatus Rex Bohemiæ, ſolum quoque definitoris habuerit partes, aut ſi plus habuerit, cur minus ius aſſignatum Bohemo fuerit. (9.) Neſcire ſe ſcribit, quod ſcire debebat, aut totam narrationem claudicaturam. (10.) Neſcivit non ſolum perſonam mutantis, ſed etiam tempus mutationis. (11.) * Albertum Stadenſem aut non intellexit, aut male allegavit. Verba Alberti hæc ſunt: *Ex prætaxatione principum, & conſenſu, eligunt Imperatorem, Trevirenſis, Moguntinus, & Colonienſis, & de ſecularibus, Palatinus eligit, quia dapifer eſt, Dux Saxoniæ, quia Mareſcalcus, & Marggravius de Brandenburg, quia Camerarius, Rex Bohemiæ, quia pincerna eſt, non eligit quia non eſt Teutonicus.* Non examinabo, bene, an male hæc Albertus ſcripſerit; hoc autem contra Baronium facit, quod licet hiſtoricus ille, tempore Innocentii IV. & Alexandri IV. vixerit, & Chronicon ſuum usque ad annum M. CC. LVI. perduxerit, non tamen dicat, ab horum uno, vel altero, Electores ſeptem fuiſſe inſtitutos; illud vero doceat, ſeptem Electores non liberam omnino habere eligendi poteſtatem, ſed eligere ex prætaxatione & conſenſu cæterorum Principum; hoc eſt, ut Speculum Saxonicum (*lib.* 3. *tit.* 57.) explicat, alſo kieſen Jhn des Reichs Fürſten beede Pfaffen vnd Leyen. Die aber zum erſten in der Wahl benant ſein/ die ſollen nicht wehlen nach ihrem Mutwillen/wie ſie wollen/ſondern welchen die Fürſten alle zu einem König erwehlen/ dem ſollen ſie auff allererſt beym Namen nennen vnd küſen. Facit iterum contra Baronium, quod Albertus dicit, Palatinus eligit, quia Dapifer, Dux Saxoniæ, quia Mareſchallus &c. Etenim, ſi hi eligunt propter dicta officia, electionis ius ab illo habent, à quo officia obtinuerunt; at non à ſede Pontificia obtinuerunt, ſed ab Imperio. (12.) Quando mutationem factam dicit, exposcentibus, ſimul & conſentientibus Principibus, per Principes intelligit, aut omnes Imperii Principes, aut illos ſolum, quos remotos dixit: utrum horum velit ſignificare, neutrum tamen probavit. (13.) Pontificis fuiſſe de ſeptem Electoribus legem condere, dicit quidem Baronius, ſed non probat. (14.) Et ſi fuiſſet, quoniam per Pontificis collationem ſemel certis perſonis ius eligendi datum, non potuiſſet eorum iuri quæſito, invitis ipſis, iniqua conditio inferri: bona autem eorum gratia mutationem factam eſſe, credibile non eſt, nec à Baronio demonſtratum.

 (15.) Cau-

livres, quinze ſols, pour marc d'or; & quatorze ſols, quatre deniers, pour marc d'argent. C'eſt pourquoy l'on ne travaille aux monnoyes d'or, que ſur le tiltre de 23. carats, & d'argent le Roy, ſur le tiltre d'onze deniers, douze grains: de ſorte, que le ſurplus du fin, qui eſt le vingtquatre carat, & le demy denier, reviennent au prouſit du Prince.) Notandum eſt (inquit Bret *de ſuperioritate Regis lib. 2. cap. 10.*) quod auri & argenti puritas in monetis legitime imminuitur propter duplex ius detractionis, quo Rex in illas utitur: Vnum appellatur *Dominicale*, quod Regi competit ratione ſuperioritatis, & à nonnullis in gratiam ſubditorum liberaliter remittitur, ne monetæ bonitas imminuatur. Alterum eſt, quod Rex exercet, propter impenſas, quæ fiunt in opus, & in mercedem monetariorum. Henricus II. Rex, eadem ex cauſa conſtituit, ne amplius iſtæ à moneta ipſa detraherentur, ſed ex publico illis ſubveniretur, per modum indictionis vel contributionis: cuius opinionis etiam fuit gloſſa *ad l. 1. ff de contrahenda emt.* Verum hæc conſtitutio poſtea à Carolo IX. fuit abolita. Vtrumque autem horum iurium facit ſummam quatuor librarum, & quindecim ſolidorum, ex ſingulis marcis auri, marca autem argenti pendit quatuordecim ſolidos, & quatuor denarios. Hinc eſt, quod aureæ monetæ bonitas viginti tribus ceratiis, & argenteæ monetæ Regis undecim denariis, cum duodecim granis, terminatur, quod ſupereſt in bonitate ſumma, nempe vigeſimus quartus ceratius, & dimidius denarius, ad utilitatem
20. Regis pertinet. Sed hæc nemo facile intellexerit, niſi qui etiam terminorum artis monetandi gnatus ſit: quos tamen obſcuros ſtudio eſſe voluerunt, voluntque adhuc rei monetariæ artifices. Suam nempe quisquis artem, quo
21. vendibilior ſit, obſcuriorem efficere conatur; ut medici, qui leviſſima quæque medicamenta literis obſcuriſſimis Gothorum, verbis quibusdam Arabum, cuiusmodi eſt *Ana*, ponderibus ac notis Græcorum, tradunt imperitæ plebi, ne ſcilicet arcana pateant medicorum. Ita monetales præfecti, ac magiſtratus, nova ratione loquendi, rem per ſeſe clariſſimam tenebris plus-
22 quam cimmeriis obſcurarunt. Nam cum facile dici potuiſſet, maſſam auream librarum XXIV. cui duæ libræ æris argentive, admiſtæ ſint: aut brevius, aurum, cuius duodecima pars ærea, aut argentea ſit, aurum XXII. ceratiorum dicere maluerunt. Cum item argenteos nummos, media ſui parte æreos dicere liceret, argentum appellarunt ſex denariorum, pondere duorum, triumve denariorum, æſtimatione quindecim denariorum; ut eodem verbo materiæ vim, pondus, ac pretium, repugnante rerum natura, ſignificarent. Cum autem perſpicue dici potuiſſet, argenti libram in numos octoginta dividi, numos ſex ſolidorum dicere maluerunt. (*Ita Bodinus de Republica lib. 6. cap. 3. pag. 1074. editionis Francofurtenſis de anno 1594.*
23. *In Gallico exemplari, primum a Bodino in vernacula ſua edito, paulo aliter habetur; ſed ſciendum eſt, Autorem ipſum, in præfatione Latina, fateri,*

quod

quod in editione latina nonnulla detraxerit, plurima emendaverit, plura etiam adiecerit.)

Zum Förderlichſten.

Dilatum fuit hoc negotium, ſed non culpa Caroli, qui variis in comitiis, ut de eodem deliberaretur, inſtitit. (R. A. zu Wormbs *anno* 1521. §. weiter/ *pag.* 135. R. A. zu Nürnberg *anno* 1524. §. dergleichen/ *pag.* 160. R. A. zu Speier *anno* 1526. §. als auch/ *p.* 170. R. A. zu Speier *anno* 1529. §. vnd nach dem/ *pag.* 188. R. A. zu Augſpurg *anno* 1530. §. dieweil nach/ *p.* 208. R. A. zu Regenſpurg/ *anno* 1532. *tit.* Müntz belangent/ *pag.* 235. R. A. zu Regenſpurg/ *anno* 1541. §. dieweil wir aber/ *& ſeq. p.* 258. R. A. zu Speier/ *anno* 1542. §. vnd nach dem/ *p.* 278. R. A. zu Nürnberg *anno* 1542. §. wiewol nun/ *p.* 288. R. A. zu Augſpurg *anno* 1548. § als wir vns/ *& ſeq. p.* 322.) Tandem conſtitutio facta, (*cuius meminit* R. A. zu Augſpurg *anno* 1551. §. ferner haben wir/ *p.* 383. *& copiam exhibuit Goldaſtus inter conſtitut. Imperial. p.* 156. *ac reiterato part.* 2. Reichsſatzungen *p.* 240. *& ſeqq.*) quæ tamen in ſuſpenſo, ex parte, manſit. (R. A. zu Augſpurg *anno* 1555. §. wiewol auch/ *& ſeq. p.* 415.) atque iterum ad examen remiſſa. (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1557. §. dieweil aber ſolches/ *pag.* 506.) Ita mora moram ſecuta eſt, donec abdicato Imperio Carolus Ferdinando locum dedit.

Mit Raht der Churfürſten/ Fürſten vnd Stånd.

Hic iterum emicat mixti Imperii ſtatus nota. Licet enim poteſtas in rem monetariam, ad iura maieſtatis maiora pertineat, (*Arniſæus de iure maieſtatis lib.* 2. *cap.* 7. *in pr.*) tamen capitulationibus ita limitata eſt, ut eam Imperator ſuo pro arbitrio, citra Statuum conſenſum, & conſilium, exercere haud debeat. Quanquam etiam in aliis ſolus Electorum conſenſus Imperatori ſufficit, hic tamen commune Statuum conſilium requiritur.

AD ARTICVLVM XXVIII.

Succeſſion.

1. Succeſſio in regna & Imperia, fit vel mero iure hereditario. | *2. 3. 4. 5. 6. Vel non mero, ut in Gallia.* *7. Vel electione.*

SVcceſſio in Imperia, & Regna, non unius eſt tituli, ſed fit (1.) Mero hereditario iure, ut in Hiſpania, Anglia &c. (2.) Vel non mero 1.
hereditario iure, ut in Gallia. Ibi enim, ex mente Caroli Loyſeau (*du droict des offices livr.* 2. *chap.* 2. *n.* 34. *p.* 262. *ut dixi ſupra ad proœmii verb.* erwöhlter/ *n.* 13.) 2.
(*la couronne n'eſt pas purement hereditaire, ni par teſtament, ni meſme ab inteſtat, ains eſt deferée, par la loy du Royaume, au premier Prince du ſang.*) Regnum non eſt pure hereditarium, neq; defertur per teſtamentum, neq; ab inteſtato,

 ſed per

ſed per legem Regni, primo Principi ſanguinis regii. Qua in opinione recentiores Gallorum ſcriptores fere conveniunt, præſertim quoad effectum,
3. quem inde deducunt; licet in verbis nonnihil diſſideant. Bret (*de la ſouveraineté du Roy livre 4. chap. 9. p. 621.*) ait: (*Le Royaume de France eſt plustoſt ſucceßif qu' hereditaire, c'eſt a dire, que ceux qui ſuccedent a la couronne, y viennent ex lege Regia, & par le tiltre unde agnati, comme ai n s, & plus proches parents du defunct, & non pas comme heritiers.*) Regnum Franciæ potius ſucceſſorium quam hereditarium eſt, quaſi dicas, illos, qui ſuccedunt, ſuccedere ex lege Regia, & ex capite, unde agnati, tanquam ſeniores & proximio-
4. res agnati defuncti, non vero ut heredes. Caſſan (*en la recherche des droits du Roy, & de la couronne de France livre 1. chap. 1. p. 55.*) ſcribit: (*Le Royaume de France n'eſt devolu, ny par droit ſucceßif, qu' on dit ab inteſtat, ny par teſtament, ny par transport; mais par vertu de la loy Royale, obſervée dés ſa premiere inſtitution.*) Regnum Franciæ non defertur per ſucceſſionem ab inteſtato, nec ex teſtamento, neque per translationem, ſed virtute legis Regiæ, quæ ab ipſa
5. regni conſtitutione hucusque obſervata fuit. Beloy (*apud Pierre Olhagaray livre dernier de l' hiſtoire des Comtes de Foix, Bearn & Navarre p. 76.*) rem ita explicat: (*Il y a quelque eſpece de continuation de poſſeßion, laquelle ſe remarque particulierement en la ſucceßion de la couronne, à laquelle le plus proche Prince du ſang, du Roy defunct, masle, & deſcendant des masles, ne ſuccede pas au decedé, ains en vertu de la loy du Royaume, la famille du ſang entiere y eſtant appellée, le plus proche eſt inveſti de la place, en quel degré qu' il ſe trouve, & conſecutivement chacun d' iceux, ſelon ſon ordre, & rang, comme enfans adoptés, par la loy du Royaume, ſubſtitues & ſubrogés les uns apres les autres.*) Datur aliqua continuatio poſſeſſionis, quæ ſpecialiter deprehenditur, in ſucceſſione in Regnum, ad quod ſemper venit proximior Princeps ſanguinis Regis defuncti, maſculus, & deſcendens à maſculis, non tanquam ſucceſſor defuncti, ſed per legem regni, ad quod tota familia ſanguinis vocatur, & ex illa proximior cæteris locum occupat, quoto etiam in gradu ſit, & conſequenter quilibet eorum, ſecundum ordinem & gradum, tanquam filii adoptati per legem regni, ſubſtituti & ſibi invicem ſurrogati. Hanc ſucceſſionem, legitimam appellare
6. voluit Cabotius (*lib. 1. disputat. cap. 14. p. 3.*) quod lege, vel conſuetudine,
7. quæ vice legis eſt, deferatur. (3.) Vel Electione, ut hodie Imperium noſtrum (*vide quæ ſcripſi de iure publ. lib 2. c. 3. per tot.*)

In ſolcher Geſtalt.

Imperatori non licet, vel ſibi, vel ſuis, vel aliis, Imperium hereditarium facere; hoc tamen ei licet, ut Electoribus, ex ſuis, vel aliis aliquem commendet, quem dignum Imperio iudicet, quod feciſſe Carolum noſtrum, notum eſt ex Sleidani *lib. 7. comment. circa finem.*

Kinder

Kinder vnd Nachkommen.

Maioris cautionis ergo hæc adiecta arbitror, non tanquam neceſſaria, ſed ſuperflua de quibus communiter iactari ſolet, quod non noceant. Non autem neceſſaria eſſe, ita declaro. Filii, & ſucceſſores Caroli, vel eliguntur in Imperatores, vel non: ſi eliguntur, unusquisque vi capitulationis ſuæ obligabitur, ne Imperium pro hereditario habeat. Si non eligitur, res in tuto eſt, cum Carolus hic faſſus ſit, ſe ad Imperium electione perveniſſe, inde enim filiis nullum adcrevit ius, quo uti in Imperium poſſint, vel cuius vigore prætendere poſſint, Imperium ſibi deberi. Non poſſunt enim à Carolo patre plus iuris obtinere, quam ille habuit, nec pinguior eorum conditio erit, quam parentis. Cæterum hæc cautio humanior eſt illa, quam de Taprobane annotavit Plinius (*lib. 6. c. 22. & ex eodem Grotius de iure belli & pacis lib. 1. c. 3. in annot. ad §. 20. vers. mixtum, pag. 77.*) eligebatur ibi Rex à populo ſenecta clementiaque, liberos non habens, & ſi poſtea gigneret, abdicari debebat, ne fieret hereditarium regnum.

Von alters her auff ſie kommen.

Non exprimitur initium certum, & tempus determinatum; nec enim poſſunt illorum primordia, quæ pedetentim introducuntur, tam exacte notari, quam illorum, quæ lege uno actu conſtituuntur. Certe fruſtra hactenus deſudarunt, quotquot occupati fuerunt eo in argumento, ut probarent Othonis III. tempore Electorale Collegium fuiſſe inſtitutum; quemadmodum & cæteri nondum palam facere potuerunt, quo anno, die & Conſule, auguſtum illud Collegium primum cœperit.

Gulden Bull.

Caroli IV. Aurea Bulla. (*c. 1. in pr.*) mentionem facit antiquæ, & laudabilis conſuetudinis Electorum, proficiſcendi ad electionem Regis Romanorum, poſtquam ad eam vocati fuerint (*d. c. §. 21.*) Vocandi autem poteſtatem habet Archiepiſcopus Moguntinus ab antiquo, (*c. 4. §. 2.*) Trevirenſi Archiepiſcopo adſcribitur vox prima, vel votum primum, in electione, ex obſervato more (*d. c. 4. §. 3.*) Dux Saxoniæ mareſcallatus officium exercere debet ut ſolitum eſt fieri ab antiquo (*d. c. §. 4.*) Conſuetudine introductum, ut Imperator, ſive Rex Romanorum, coram Comite Palatino Rheni Electore reſpondeat, (*c. 5. § ult.*) atque adeo fere omnia quæ electionem & Electorum antiqua iura concernunt, (*adde c. 9. §. ult.*) non ad legem aliquam certam, ſed conſuetudinem referuntur.

Päpſtliche Recht.

1. *Ius Canonicum docet, Electores ius eligendi Imperatorem habere à ſede Apoſtolica.*
2. 3. 4. 5. *Huius doctrinæ conſectaria.*
6. *Autoris monitum.*

7. *Baronius affirmat, ſeptem Electores ab Innocentio IV. fuiſſe definitos.*
8. *Reſciuntur teſtimonia à Baronio ex iure Canonico adducta.*
9. *Examinantur literæ, quas ab Othone, Electore Brandenburgenſi, ſcriptas docet Baronius.*
10. 11. 12. 13. *Examinantur aliorum Electorum literæ.*
14. 15. 17. *Examinantur literæ Imp. Alberti.*
16. *An omni aſſertioni Imperatoris fides adhibenda?*
18. *Lupoldus de Babenberg, quo conatu ſuppetias ferat capitulo, Venerabilem.*
19. *Nulla extat bulla collationis iuris eligendi.*
20. *De literis, quas Baronius Romæ aſſervari ſcribit.*
21. *Scopeliſmus à Baronio poſitus.*
22. *Irridetur.*
23. 24. 25. *Aliud teſtimonium à Baronio adductum examinatur.*
26. *Baronius addit fabulam fabulæ.*
27. *Sed minus induſtrius fabulator eſt.*
28. *Electores non fuiſſe inſtitutos ab Othone III.*
29. *Teſtimonium Georgii Altem.*
30. *Et aliorum.*
31. *Goldaſti deductio.*
32. *Autoris opinio.*

CVi bono hic ad ius Pontificium vel canonicum provocetur, non capio.
1. Certum eſt, ſi teſtimonia ex illo petita, citra reſtrictionem admittantur, Imperii, & Electorum autoritatem maximo exponi periculo. Capitulum, *venerabilem, extra de elect.* quod communiter ad materiam noſtram allegari ſolet, dicit: Ius & poteſtatem eligendi Regem, in Imperatorem poſtmodum promovendum, de iure & antiqua conſuetudine ad principes (Electores puta) pertinere; ad eos autem ius & poteſtatem huiusmodi ab Apoſtolica ſede perveniſſe, quæ Romanum Imperium in perſonam magnifici Caroli, à
2. Græcis tranſtulerit in Germanos. Alterum pontificii iuris teſtimonium habetur *in Clementina unica tit. de iureiurando*, ubi legitur: Principes orthodoxæ fidei profeſſores ſacroſanctam Romanam Eccleſiam, cuius caput eſt Chriſtus redemtor noſter, & Romanum Pontificem, eiusdem redemtoris vicarium, fervore fidei, & claræ devotionis promtitudine venerantes, eidem Romano Pontifici, à quo approbationem perſonæ ad Imperialis celſitudinis apicem aſſumendæ, nec non unctionem, conſecrationem, & coronam Imperii accipiunt, ut ſua ſubmitterent capita, non reputarunt indignum, ſeque illi & eidem Eccleſiæ, quæ à Græcis Imperium tranſtulit in Germanos, & à qua ad certos eorum Principes, ius & poteſtas eligendi Regem in Imperatorem promovendum, pervenit, adſtringere vinculo iuramenti &c. Hæc teſti-
3. monia quæ conſectaria ſecum ferant, patet ex Baronii (*annal. Eccleſiaſticor. tom. 9. ad annum* 800. §. 27. *pag.* 506.) illatione, quando ait: Cum Dei, & Apoſtolicæ ſedis gratia, totum hoc, quod acceperunt occidentalis orbis Imperatores, ſe conſecutos intelligant, par eſt, utrisque, Deo atque Apoſtolicæ ſedi, gratos eſſe, non immemores, quod cuius eſt dare, eiusdem eſt po-
4. teſtatis adimere. Quæ ſententia, non de ſolo Deo, ſed potiſſimum de ſede Romana, iam olim à Thoma (*lib. 3. de regim. princip. cap.* 18. & *ſeq.*) lata; nempe,

nempe Imperium apud Germanos tam diu duraturum, quam diu Eccleſia Romana id expediens iudicaverit. Hæc eadem quoq; placuit Azorio *part.2. Inſtitut.moral. lib.10.c.3.p.1028.*) quando ſcribit; Quemadmodum Pontifex Imperium à Græcis transtulit ad Reges Germanorum, iuſtis de cauſis; ſic etiam, ſi iuſtæ cauſæ ſubſint, poteſt Germanos tali iure privare. Atque hoc primum. Alterum eſt, quod idem Azorius d. l. tradit, Romanum Pontificem poſſe Electores iure eligendi Imperatorem privare, vel ad tempus, vel in perpetuum, ſi id quoq; iuſtæ cauſæ poſtulaverint. Tertium docuit picturæ, ab Innocentio II. Pontifice, Romæ in palatio Lateranenſi, poſitæ epigraphe: 5.

Rex venit ante fores, iurans prius urbis honores,
Poſt homo fit Papa, ſumit quo dante coronam.

Ex his ſatis liquet, quam periculoſum ſit Imperio, & Electoribus, illa iuris 6. Canonici teſtimonia citare, non dicam admittere. Ego, falſa illa eſſe, unico excepto, quod ad Electores antiqua conſuetudine, & ita iure, electionem pertinere, aſſerit, alibi demonſtravi. Hic tamen iterum illud, quod maxime ad articulum noſtrum pertinet, expendendum duco: *An Electores à ſede Pontificia conſtituti fuerint?* Baronius (& alii poſt eum) affirmat, (*tom.10. annal. Eccleſiaſticor. ad annum 996. §. quod autem maioris & ſeqq pag. 907. & ſeqq.*) & addit, ab Innocentio IV. anno M.CC.XLV. ſeptem definitos fuiſſe Electores. Pro fundamento ponit, primo dictum 8. capitulum, *venerabilem*, & d. Clementinam; quorum tamen teſtimonium, tanquam de domo, & in commodum eiusdem petitum, nec de certo anno, vel die, nec de certa transferentis perſona, neque de cauſa ſcientiæ, loquens, attendi haud debet. Deinde provocat ad literas Othonis Marchionis Brandeburgenſis Electoris, ſcriptas anno M CC LXXIX. pridie Idus Septembr. anno VI. 9. Rudolphi Imperatoris. Verum has literas Othonis non eſſe, inde conſtat, quod nullus eius nominis Elector Brandeburgenſis, illo tempore vixerit. Otho pius, ſive beneficus dictus, anno M CC LXVII. & poſt eum Elector factus Iohannes II, qui in ea dignitate continuavit usq; ad annum M CC LXXXI. quo vitam cum morte commutavit, ſucceſſorem autem in Electoratu habuit Othonem, qui Sagittarius nominatus, & vixit usq; ad annũ M CC XCVIII. (*Reuſner: in Iſagoge hiſt. p.m.581. in catalogo Electorum Marchionum Brandenburgenſium*) Quod ſi ita eſt, literæ falſitatẽ notoriam redolent. De literis Iohannis, & Alberti, Ducum Saxoniæ, Electorum, de eodem anno cum prioribus, quarto Calend. 10. April. datis, quas in ſupplementum probationis addit Baronius, propterea dubitare licet, quod tunc temporis prædictos Duces iunctim Electoralia iura exercuiſſe, apud Reuſnerum (*d. tr. p.579.*) aliosq; non reperiatur; Literas, præterea, Ludovici Comitis Palatini, de eodem anno & die cum antedictis, iuxta 11. quarum formam reliqui quoque Electores ſcripſerint, aſſervari ſeorſim à Vaticana bibliotheca Romana, in caſtello S. Angeli, loco tutiori, ubi ſelecta

maioris

maioris momenti monumenta recondita habeantur, ne pereant, aſſerit Baronius: At hic iterum eſt, quod ſcrupulum mihi movet. Exordium enim literarum Ludovici, ſolum ipſius perſonæ mentionem facit, ut & ſeparatim ab eodem ſcriptas Baronius dixit; contextus autem plurali utitur, & in fine ita habet: Hoc præſens ſcriptum inde fieri fecimus, noſtrorumq. ſigillorum munimine roboratum. Quæ clauſula, non ſingulares literas cuiusque, ſed
12. communes plurium indicat. Mirari quoque licet, quod Baronius nullas Bohemiæ Regis, nec Eccleſiaſticorum Electorum proferat literas, cum tamen (*n.* 43.) ſcripſerat, non unius ex Electoribus iſtam eſſe aſſertionem, ſed omnium literis ad Romanum Pontificem datis, hanc ſignificantium. Ponamus vero, omnia ita eſſe, ut Baronius refert, huic teſtimonio tamen Ele-
13. ctorum, illud eorundem ſucceſſorum in Electoratu valide opponi poterit, quo Hervvardus pro Ludovico Bavaro contra Bzovium utitur (*parte* 2. *pag.* 752.) Petitum illud eſt ex confœderationis formula, quæ, dicti Ludovici tempore, inter Electores & alios Principes, de iuribus ſuis, & Imperii, contra quoscunque tuendis, anno M. CCC. XXXVIII. in Renſe confecta, in qua Electores diſerte aſſeverant, ſe principalem ſuum honorem, qui in electione vertitur, ab Imperio tenere. Quod teſtimonium, tanquam deliberato animo, & re in Comitiis expenſa, ac omnium Electorum & Statuum conſenſu
14. latum, literis particularibus aliis quis non prætulerit? Pergit Baronius firmare opinionem ſuam, literis Alberti Imperatoris, anno M. CCC. III decimo ſexto Calendar. Auguſti datis, in quibus recognoſcit (*vide Goldaſt. conſtitut. Imp. pag.* 93.) quod ius eligendi Romanor Regem, in Imperatorem promovendum, certis Principibus eccleſiaſticis, & ſecularibus, eſt ab eadem ſede conceſſum. Sed ſuſpectas iſtas literas facit, quod Baronius eas non integre
15. referat, ſed truncatas. Prætendit quidem, eas valde prolixas eſſe; at fortasſis ex prolixitate ea, ſi integræ literæ ab eo exhibitæ fuiſſent, nonnihil deprehendi potuiſſet, quod fidem illarum convelleret. Sint autem, ſi poſſunt, le-
16. gitimæ, non omni aſſertioni tamen Imperatoris credi debet, & maxime tunc, quando de magno tertii præiudicio agitur, aut de auditu alieno relatio fit, vel contra iuris præſumtionem. (*poſt Farinacium Althuſius lib.* 2. *Diceolog.*
17. *c.* 36. *n.* 46.) Atque harum literarum architectus cum Cancellarius Imperatoris, ſine dubio, fuerit, quem aſſentatorem in Pontificem fuiſſe notavit Cuſpinianus, (*in vita Alberti p.* 359.) quid vero ſimilius, quam aſſentatorio ſtylo conſcriptas credere? Non tantum de hac collatione communiter ſilent
18 hiſtorici vetuſti temporis, (quod Lupoldus de Babenberg, Epiſcopus Bambergenſis (*lib. de Zelo veter. Princip. Germ. c.* 7.) bene conſideravit, quando, ut Innocentii dictum (*in d. c. venerabilem*,) ſalvaret, ſcripſit, id in hiſtoriis, ſeu Chronicis noſtris, geſta Regum, ſeu Imperatorum continentibus, non reperiri expreſſum, ſed poſſe dici, quod Innocentius hoc aſſerat, propter

recogni-

recognitionem per aliquem ex Regibus, vel Imperatoribus Germanis, vel per Principes Electores ipſi Eccleſiæ Romanæ ſuper hoc factam) ſed &, quod pondus habet maximum, nullus adhuc Pontificum, vel pontificiorum, po- 19.
tuit ex archivis ſedis Romanæ primæ huius collationis tabulas orbi exhibere, cum tamen, non probabile modo, ſed certum ſit, poſtquam in annotandis illis, quæ Romanæ ſedis decus vel leviter concernunt, tam diligentes ſemper fuerunt Clerici, in re tanti momenti, ſi unquam collatio talis facta, non futuros negligentes. Certe, ut hoc negotium, ſuam, & peculiarem merebatur bullam in initio, ita ad confutandum contradictores poſtea, & hodie, exhiberi illa debuiſſet: Quæ quoniam nondum exhibita, nondum facta de re nunquam acta, non ſine ratione colligitur. Nec à ſtatione propterea recedo, quod 20.
Baronius literas à ſe allegatas Romæ aſſervari ſcribit, & ut petenti oſtendantur operam ſuam promittit; nam, ut verum eſſe poſſit illas ibi aſſervari, (quod tutius mihi eſt credere in loco temperato, in quo nunc dego, quam Romã ire ad inveſtigandum, ubi nimius calor inquiſitionis, mihi ad antipathiam usq; contrarius, mei ſimiles torrere ſolet, & reapſe docere, cineres nos eſſe, & in cineres converti:) verum tamen eſt, eas vel falſas eſſe, vel ſi veræ ſunt, non tamen probare, quod probandum erat. Nec porro me terret ſcopeliſmus 21.
poſitus à Baronio, quo à contradicendi ſtudio omnes deterrere voluit, dum ſcripſit; non putare ſe inveniri poſſe, qui flagrent contradicendi libidine reſpondendi ad teſtimonia prolata, niſi qui multa febre phrenetici linguæ vertigine tantum uſi, absque ulla mentis ratione ad quæq; inſana promenda veloces exiſtant, ne ſe ſuperatos, atq; convictos humili confeſſione fateri cogantur. Videtur enim mihi Baronius convenire cum Doctore illo Beutelio, qui 22.
aliquando mecum disputans, ne ineptis ſuis logiſmis reſponderem, ante omnia præmittebat, ſe velle ſyllogiſmum proponere, quem qui negaret eum ſe habiturum pro homine nullius pretii, & infamia notato. Sed an ſanus fuerit Baronius, & ſine febri, qui affirmavit, ſeptem Electores à Romano Pontifice obtinuiſſe poteſtatem eligendi Regem, in Imperatorem promovendum; an ſani illi, & ſine phreneſi, qui hoc negarunt, & negant, iudicio ſaniorum oblatum volo, ſpe favorabilioris ſententiæ. Ad alterum accedo, 23.
quod Baronius docuit, Innocentium IV. Papam anno Chriſti M.CC.XLV. in actis Concilii œcumenici, poſt excommunicationis ſententiam promulgatam in Fridericum Imperatorem, inter alia titulum addidiſſe de electionibus, ob litium deciſionem, in eoque ſimul ſeptem definiſſe Electores, atque ita, quod ante omnibus Germaniæ Principibus datum, ad ſeptem tantum ex iisdem perveniſſe. Si Baronius hoc ex ipſis actis Concilii probaret, 24.
ſibi, & Eccleſiæ magis conſuleret, quam cum unico teſtimonio Matthæi Pariſienſis, in *hiſtoria Anglicana*, utitur. Eſt hoc emendicare votum ab extero homine, rerum alibi geſtarum non ſatis gnaro; quod ſi res ita per-

ad primum fuiſſe evectum, & Colonienſem, à primo ad medium detruſum. (5.) Non ſatis clare expoſuit, in cuius quisque ſecularium Electorum locum ſurrogatus fuerit. (6.) Regem Bohemiæ inter ſeculares ultimo ponit loco, qui primum debebat obtinere. (7.) Eundem non verum Electorem, ſed definitorem eſſe ſcribit, quod aureæ Bullæ Caroli IV. contrarium. (8.) Non indicat, an ille, in cuius locem ſurrogatus Rex Bohemiæ, ſolum quoque definitoris habuerit partes, aut ſi plus habuerit, cur minus ius aſſignatum Bohemo fuerit. (9.) Neſcire ſe ſcribit, quod ſcire debebat, aut totam narrationem claudicaturam. (10.) Neſcivit non ſolum perſonam mutantis, ſed etiam tempus mutationis. (11.) Albertum Stadenſem aut non intellexit, aut male allegavit. Verba Alberti hæc ſunt: *Ex prætaxatione principum, & conſenſu, eligunt Imperatorem, Trevirenſis, Moguntinus, & Colonienſis, & de ſecularibus, Palatinus eligit, quia dapifer eſt, Dux Saxoniæ, quia Mareſcalcus, & Marggravius de Brandenburg, quia Camerarius, Rex Bohemiæ, quia pincerna eſt, non eligit quia non eſt Teutonicus.* Non examinabo, bene, an male hæc Albertus ſcripſerit; hoc autem contra Baronium facit, quod licet hiſtoricus ille, tempore Innocentii IV. & Alexandri IV. vixerit, & Chronicon ſuum usque ad annum M. CC. LVI. perduxerit, non tamen dicat, ab horum uno, vel altero, Electores ſeptem fuiſſe inſtitutos; illud vero doceat, ſeptem Electores non liberam omnino habere eligendi poteſtatem, ſed eligere ex prætaxatione & conſenſu cæterorum Principum; hoc eſt, ut Speculum Saxonicum (*lib. 3. tit. 57.*) explicat, alſo dieſen Jhn des Reichs Fürſten/ beede Pfaffen vnd Leyen. Die aber zum erſten in der Wahl benant ſein/ die ſollen nicht wehlen nach jhrem Mutwillen/wie ſie wollen/ſondern welchen die Fürſten alle zu einem König erwehlen/ dem ſollen ſie auff allererſt beym Namen nennen vnd küſen. Facit iterum contra Baronium, quod Albertus dicit, Palatinus eligit, quia Dapifer, Dux Saxoniæ, quia Mareſchallus &c. Etenim, ſi hi eligunt propter dicta officia, electionis ius ab illo habent, à quo officia obtinuerunt; at non à ſede Pontificia obtinuerunt, ſed ab Imperio. (12.) Quando mutationem factam dicit, expoſcentibus, ſimul & conſentientibus Principibus, per Principes intelligit, aut omnes Imperii Principes, aut illos ſolum, quos remotos dixit: utrum horum velit ſignificare, neutrum tamen probavit. (13.) Pontificis fuiſſe de ſeptem Electoribus legem condere, dicit quidem Baronius, ſed non probat. (14.) Et ſi fuiſſet, quoniam per Pontificis collationem ſemel certis perſonis ius eligendi datum, non potuiſſet eorum iuri quæſito, invitis ipſis, iniqua conditio inferri: bona autem eorum gratia mutationem factam eſſe, credibile non eſt, nec à Baronio demonſtratum.
 (15.) Cau-

(15.) Cauſa quam fingit, cur Dux Auſtriæ, Dux Bavariæ, & Dux Brabantiæ, loco ceſſerint, particularis in illis eſt, & ad Salisburgenſem Archiepiſcopum applicari nequit: Vnde aliam excogitare debuiſſet pro eodem; ſed cum hic deficeret, ſilentio Salisburgenſem prætervectus eſt. (16.) Porro, nec cauſa ipſa, quam de cæteris exponit, ullius momenti eſt. Nam Elector, qui eligit Imperatorem, etiam poteſt eligi in Imperatorem. Vnde, cum proprio quoque voto ſuo ſibi in electione ſubvenire poſſit, facilius ad Imperii culmen pervenire poterit, quam ille qui inter Electores non eſt. Hinc ſequitur, Baronium, tribus illis Illuſtriſſimis, mentis, & ingenii imbecillitatem eam adſcripſiſſe, qua ipſe laboravit. Putavit, illum qui inter electores locum habet, inter eligendos locum non habere, quod falſum, ut Aurea Bulla Caroli IV. (*c. 2. §. ult.*) teſtatur. Quæ licet tempore quidem recentior, attamen idem quod approbavit, olim quoque obtinuiſſe rationi conveniens eſt, & eo usque tenendum, donec contrarium probetur. Certe miror hanc ſomnolentiam Baronii, qua aliud electione Imperatoris obſervari arbitratus eſt, quam in electione Papæ, ubi ſatis norat electo-
28. res aliquando eligi. Porro ſunt alii, qui conſilio Pontificis Gregorii V. ſeptem Electores ab Othone tertio inſtitutos fuiſſe affirmant, ſed quantum errent, vel ex eo ſolo clarum fit, quod illo tempore, & longe poſt, Imperii Principes omnes, & membra, non ſeptem tantum ex iisdem, Imperatorem eligere conſueverint. Nullus quoque ex ſcriptoribus coætaneis Othoni, huius conſilii, vel inſtitutionis meminit, quod Baronium non fugit, qui in Annalibus ſuis (*ad d. annum 996. §. 70.*) ſcribit, Martinum Polonum (fuit is Innocentii IV. Pontificis pœnitentiarius) primum omnium autorum eſſe, qui ſeptem meminerit Electorum. Meminit tamen non ita ut vulgus intellexit, quaſi ſub Othone III. cœperint, ſed quod poſtea fuerint inſtituti. Tempus certum non exprimit (*Lebeman. lib. 5. Chronici Spir. c. 17. pag. 407.*) quod ſine dubio expreſſiſſet, ſi ſciviſſet. Sciviſſet autem, ſi ab Innocentio IV. (ut Baronius docuit) fuiſſent inſtituti; cum, ut dictum, eiusdem fuerit pœnitentiarius, quem tam nobilis actus latere non potuiſſet. Goldaſtus (*in rationali conſtit. Imperialium pag. 85.*) in Ba-
29. ronium pugnans, eandem nobiscum ob cauſam, (*pag. 86.*) teſtimonium adducit Georgii Alten, Secretarii Norimbergenſis, in *Chronico univerſali*, quod ante centum & quinquaginta annos (ante tradita Goldaſti) ſcripſit. Als nun die Fürſten / vnd Herren / all bey dem Kaiſer (Othone III.) waren / (Romæ) da ſprach der Kaiſer zu in: Lieben Fürſten / vnd Herren / ſo man einen Römiſchen Kaiſer küren / vnd wölen ſoll / ſo iſt gar viel Fürſten vnnd Herren / die ſich ſelb / oder ire Freund erwölten an das Reich / vnd möcht groß Zweytracht / vnd Mißhell davon kommen.

Darumb /

Darumb / daß ir das verſehen / ſo ſüllent ir alſo wol thun / vnd erwölent
vnter euch etlich Fürſten / die von ewr aller wegen / nun vnd hernach / mü-
gen einen Kaiſer erwölen. Vnd ye lützel der iſt / ye minder der Mißhall /
vnd Krieg mag vnter ſy gefallen / vnd ſo die eintrachtlich vnter ſich ſeyn
in der Kieſung / ſo myn Kriegs vnd vnvredens den landen vnd Euch da-
von komt. Vnd ich raht auch / das ihr dieſelben Fürſten erwölent aus des
Reichs Ampteleüten / wann ſy allermeyſt wiſſen des Reichs Gelegenheit.
Sie frageten / wer die Herren weren? Er ſagt / das ſind die Herren in Duit-
ſchen Lande / als Francken / Beyeren vnnd Sachſen. Nach vil red ward
mit des Kaiſers / vnnd der Herren aller Will / vnnd Gunſt auffgeſetzt / vnd
beſchloſſen / das der Kurfürſten ſollent ſyben ſein / vnd die ſyben Kurfürſten
einen Römiſchen König eindrechtiglich / oder mit dem meyſten Part ſolten
erwölen / vnd kieſen. Vnd vnter Jhn ſolten ſeyn drey / als Geiſtliche Kentz-
ler / vnd fier Weltlicher ꝛc. & (*pag.* 87.) annectit; Eadem legnntur in Ar- 30.
chigrammatei Colonienſis *Chronica Colonienſi*, ante centum & viginti;
eadem in Iohannis Bæmleri *Chronica Cæſarum*, ante annos centum, & qua-
ſi quadraginta, excuſis. Veruntamen neq; ſolus Imperator cum Principi-
bus id conſtituit, neque ſolus Pontifex cum Cardinalibus decrevit, ſed 31.
univerſus clerus, populusque Romanus, in comitiis calatis. Qua de re
ſupra diximus (ita Goldaſtus) ad Hadriani I. & Leonis VIII. Bullas. Ex
eodem enim fonte manaſſe hoc decretum, unde ſuperiora illa duo, valde
fit veriſimile; quippe ex eadem occaſione ortum, quam perpetuæ Roma-
norum rebelliones præbuere, nunc novos Pontifices, interim Reges eli-
gendo, ex Italis, Imperatore abſente, id unum animo agitantes, quo pa-
cto iugum Germanorum excuterent. Ea re Imperator cum Pontifice
motus, convocato populo, orationem in comitiis, ſine dubio, habuit,
in qua, explicatis rei totius circumſtantiis, quam iuſtum, utile ac ho-
neſtum Reipublicæ foret, oſtenderit, ſenatum populumque rogarit, an
ſic conſtituere placeret. Cuius rei ignoratione decepti videntur illi, quos
adduxi, hiſtorici. Calatis autem comitiis, etiam antiquiſſimis tempori-
bus, Pontifices intererant, ſolemnibusque præerat, & in acta referebat
Pontifex Maximus, auctore Lælio Felice (*apud A. Gellium lib.* 15. *c.* 27.) Et
quamquam invitos conſenſiſſe legerim Romanos, tamen auctoritate legis
Regiæ, metu potentiæ Imperatoriæ, & reverentia Pontificiæ excommu-
nicationis, voluntatem ſuam diſſimulaſſe compertum eſt. Rem vide-
tur quaſi per tranſennam vidiſſe ille, quem toties laudo, Archigram-
mateus Colonienſis; Mer die Römer / (inquit) quamen niet ghern dar-
an / dat eyner van Vyßlendiger Nation / ind minre van Stam / als ſy ſa-
gen / ſulde yr Here vnd Gebieder ſyn: doch endorſten ſy ſich niet dairwidder

legen / off van vnwerden machen dat Geſetzte van der Kieſunge: ind dairzo zwanck he ſy mit gewalt / dat ſy idt volgen moiſten. Ind dairum hadden ſy dieſelven ſyn Ordenunge vnd Geſetzte. Ind want he yn bouen lach mit gewalt / vnd ſy enfunden ym niet angewynnen / der mit gewapenden mannen ſere waill gerüſt was / ind verwart: darrumb ſoichten ſy eyn andern wech / darmit ſy ouch beröchtiget ſyn / ind lachten eine laege wie ſy eme moichten vergeven / ind mit behendigheit / des die Walen Meyſter ſyn / wart eme vergeven. Celebrata autem comitia videntur, poſt captam Romam, quum iam Creſcentius ſuſpenſus, Iohannes Pſeudopontifex excæcatus, & Gregorius fuiſſet reſtitutus. Cui poſtea, autoritate Imperatoria, quam Populus Romanus in eum Senatusconſulto contulerat, Silveſtrum II. ſubſtituit. Quæ res nonnullos Romanorum animos oſtendit, ægre, moleſteque ferentium, Pontificis pariter electionem, atque Imperatoris, ab unis Germanis occupari. Accedebat Imperatoris agitatio, qui Romanum Imperium, ipſiusque caput, Romam, & ſedem Pontificiam, in priſtinum ſtatum redigere moliebatur. Quapropter, Romani, qui tantam rem ad Senatum, populumque Romanum, pertinere arbitrabantur, in Imperatorem coniuraverunt. Hactenus Goldaſtus; cuius contextum his noſtris inſerere voluimus, quoniam eius libri non omnium in manibus eſſe poſſunt, & ut lectores noſtri ante oculos haberent, cui contradicere operæ pretium duximus.

32\. Nemo & nullus hiſtoricorum qui tempore Othonis vixerunt, hanc rem ita geſtam atteſtatur, nec Alten, & cæteri, aliquem alium ſe vetuſtiorem, & fide dignum nominarunt, à quo hoc habeant. Vero ergo conſentaneum eſt, apud ipſos hoc natum fuiſſe; quod haud incognitum eſſe potuit Goldaſto. Vnde mecum creſcit admiratio, quod his fidem dare, atque eorum narrata coloribus ſuis ſplendidiora reddere voluerit, ſimulque Romanis occaſionem præbere, decretum, ut vi metuque extortum, oppugnare. Mihi, ut ſecurius viſum, ita adhuc videtur, cum aurea Bulla, & articulo noſtro, ſeptem Electorum poteſtatem conſuetudini, cuius initii memoria non extat, progreſſus autem ab aliquot ſeculis cognitus, acceptam ferre, quæ denique tempore Caroli IV. lege firmata fuerit.

Vnd andere Geſetz / oder Freyheiten.

Fateor me ignorare, quæ, & ubi ſint illa iura, & privilegia, petoque ut alii ignorantiæ meæ ſua luce ſubveniant.

Gerůbiglichen bleiben.

Magnæ licentiæ fœtus eſt, quem in lucem dedit Autor diſcurſus I. *au recueil des discours politiques (n. 14. pag. 9.)* Ait ille; (*encore qu'il ſemble que le legitime,*

le legitime, & ancien droit d'eslire un Empereur, ait eſté touſiours conſervé aux Electeurs, ſi a-on eu ſuiect de croire depuis tant d'annees, que leur election a conſiſté pluſtoſt en une ceremonie imaginaire, qu'en une neceſſaire auctorité, & qu'il y a eu plus d'ambition en ceux qui ont eſté ainſi esleus, que de liberté en leurs ſuffrages.) Licet ius, & antiqua poteſtas eligendi Imperatorem, videatur ſemper conſervata fuiſſe integra Electoribus, attamen non defuit ratio poſt tot annorum ſeriem, qua credibile factum, eorum electionem potius fuiſſe cæremonia imaginaria, quam autoritate neceſſaria, peractam; plusque ambitionis illis inhæſiſſe, qui ita electi fuerunt, quam libertatis his, qui ſuffragiis ſuis illos elegerunt.

Vnd gantz vngetrangt laſſen.

Iovius (*lib. 5. elogior. pag. 238.*) ubi de Maximiliano Cæſare agit, calamo ſuo aureo (quem pro amicis & benefactoribus habuit, ut plumbeum pro cæteris) nimium abutitur, in necem manifeſtæ veritatis. Auſtriacæ domus nobilitatem (ait,) Romani ſanguinis ſtirpem reſpicere, perducto ſcilicet ſtemmate à Perleonum familia &c. Hinc evenit, ut facile credamus, Auguſtam hanc Romani Imperii dignitatem, ad Auſtriacos Principes, quod Romani ſint generis, fatali quodam iure perveniſſe. Quando iampridem abolita ſit militaris acclamationis conſuetudo, qua Imperatores olim apud exercitum in caſtris fiebant, & ipſe etiam ſeptem Germaniæ procerum ſuffragatio penitus obſoleſcat, toto ſcilicet hoc honore per manus præpotentum Cæſarum, legitimeque tradito, qui tam altas iecit radices, ut una familia, non dubiæ hereditatis nihil interciſa ſerie, decentius atque ſtabilius refloreſcat. O os Iovii non Ioviale, o frons Mercurialis, & ſine pudore, ô cæca adulandi libido! Non deſunt tamen, qui Carolum, de ſucceſſione, ſuis in Imperio paranda, nimium laboraſſe ſcribant, additque Florimond de Ræmond (*de la naiſſance de l'hereſie livre 5. chap. 8. n. 2. pag. 315.*) Cæſarem eiusdem rei cauſa ſollicitum fuiſſe, quo aurea Bulla, in Concilio Tridentino corrigeretur. Verum in aliis, quæ ſubnectit, adeo ignorantiam ſuam in rebus Imperii prodit, ut fidem non mereatur.

Nichtig ſein.

Pro nullo habendum quod contra leges fit. (*l. non dubium 5. C. de LL.*)

AD ARTICVLVM XXIX.

Erſten Hoff.

1. Hoff *ſignificat conventum.*
2. Jungfrawen-Hoff.
3. Fürſtlicher Hoff/ꝛc.
4. Hoffſtatt.

5. Signif.

5. *Significat aream.*
6. Bauren Hoff / ꝛc.
7. Höffe.
8. Der Mond hat einen Hoff.
9. *De vocabuli, curia ſignificationibus, remiſſive.*

1. PRima curia, vel ut hodie loquimur, prima comitia Imperii, den erſten Reichstag. Hoff / nobis Germanis varia ſignificat: (1.) Conven-
2. tum, eumque non ſolum Imperii, ſed etiam minorum gentium. Quo ſenſu adhuc hodie Norimbergæ dicitur, einen Jungfrawen-Hoff halten / pro congregatione feſtiva virginum, ubi cum iisdem iuvenes, choreas & ludos
3. honeſtæ recreationis exercent. (2.) Domum, & palatium Principum, ac Dynaſtarum. Fürſtlicher / Gräfflicher / ꝛc. Hoff. Qualia non ſolum in civitatibus præcipuis, ubi ordinaria cuiusque dynaſtarum ſedes eſt, extant, verum etiam in civitatibus Imperialibus, & aliis. Ita Argentorati videmus den Bruderhoff / den Margrävischen-Durlachiſchen Hoff / den Henneber-
4. ger Hoff / Hanauiſchen Hoff / ꝛc. & alibi id genus alia. (3.) Ipſam Principum & Dynaſtarum familiam aulicam, vel domeſticos, die Hoffſtatt / cu-
5. ius membra ſunt die Hoffdiener / vnd Hoffleuthe. (4.) Aream, locum ſubdialem illum, qui domui contiguus eſt, quo ſenſu iungi ſolent Hauß vnd
6. Hoff. (5.) Villam, vel prædium ruſticum, Baurenhoff / Mayerhoff / ꝛc. (6.) Oberhalb des Bodenſees / auff beeden ſeiten des Rheins / werden gantze Flecken / ja Aempter / (die etwann Schlöſſer vnd mehr Dörffer begreiffen)
7. Höff genennet. (*Autor* der gründlichen Außführung der Reichsſtatt Lindaw / die ohnverſehens abgelöſte Reichspfandſchafft betreffend / *p.* 239.) (7.) Co-
8. ronam, vel aream circa lunam. Quod enim Græcis ἅλως eſt, id nos dicimus, der Mon hat ein Hoff. (De variis vocabuli, *curia*, ſignificationibus vide me *de*
9. *iure publ. lib. 3. c. 9. n. 68. & ſeqq. & ante omnes, d. Autorem* der gründlichen außführung / *pag.* 730. *& ſeqq.*)

Nürnberg.

Tres ſunt potiſſimum civitates Imperiales, quibus præ cæteris publicus ille favor obtigit, ut Regi Romanorum cariores redderentur. Francofurto Regis Romanorum electio adſcripta, Aquisgrano prima Regis Romanorum coronatio, Norimbergæ prima regalis curia. Francofurtum electioni deſtinatum, ubi olim principalis orientalis Regni Francici ſedes, (*Regino lib. 2. Chron. apud Piſtor. inter illuſt. vet. ſcriptor. tom. un. p. 56.*) propter commoditatem loci, quoniam maiori parti Electorum & potiſſimum Moguntino, qui Cancellarius Imperii per Germaniam audit, ac directorium in actu electionis habet, vicinus eſt. Aquisgrano coronationem peperit Caroli Magni veneratio. Norimbergæ, prima comitia addixit commoditas loci (R. A. zu Nürnberg *anno* 1522. §. vnd wiewol / *p.* 150.) ad quem, tanquam in centro Imperii aut non procul ab illo ſitum, commode Status, quotquot per Imperium ſunt, convenire, magnificis hoſpitiis excipi, dapſiliter ali, & ſecure degere poſſunt.

Inmaſſen

Inmaſſen wie vor alters im Reich herkommen.

Carolus IV. (*in A. B. c.28 § 5.*) de ſuo ævo teſtatur, hoc à tempore, cujus contrarii tunc non habebatur memoria, à ſuis anteceſſoribus jugiter obſervatum, ſtatuitque, in futurum obſervari debere, niſi legitimum obſtet impedimentum. Anſetzen.

Carolus ſatisfacere promiſſioni conſtituerat, ſed cum non poſſet prima ſua comitia (der ſterblichen Lufft halben/) propter aëris infectionem (Hubertus Thomas Leodius *annal. lib. 5. de vita Friderici II. Palatini p. m.* 78. aliam aſſignat cauſam, nempe, Norimbergæ nimiam ab inferiori Germania diſtantiam. Sed ſecurius eſt, ſequi receſſum Imperii, & fidem potius habére illi, quam aliis.) Norimbergæ celebrare, ea Wormatiæ habuit. (Königlicher Maieſtät Regiment auff dem Reichstag zu Wormbs anno 1521. *in pr.*) Et Maximilianus II. cum magnas ob cauſas, auß erheblichen ehehafften bewegenten urſachen ipſe quoque prima ſua comitia non Norimbergæ, ſed Auguſtæ Vindelicorum celebraſſet, hac clauſula iuri civitatis Norimbergæ conſultum ivit, daß hiedurch jeiner/ und des H. Reichs Statt Nürnberg/ an ihren alten herkommen/ Gewohnheit und Gebrauch/ auch der Gulden Bullen haltung halben/des erſten Königl. und Kaiſerl. Hoffs/ daſelbſten zu Nürnberg/ nichts derogirt/abgebrochen und benommen ſeyn; dieſes auch was nach ſeiner Maieſtät damaligen zeit Gelegenheit des Reichstags halben fürgangen/ in künfftigen zu keinem Exempel/oder volge/genanter Statt Nürnberg zu Nachtheil/ gezogen und eingeführt werden ſolle. (R. A. zu Augſpurg anno 1566. §. wiewol dañ letzlich/ *p.* 577.) Conſimile factum à Matthia, (R. A. zu Regenſpurg *A.* 1613. §. wiewol dañ/ *p.* 798.) nec non à Ferdinando III. (*ut Receſſus Comitiorum Ratisponenſ. A.* 1641. *non procul à pr.* §. ſo ſind iedoch *docet*) Videntur Norimbergenſes has curias haud magni feciſſe, nec amplius facere, edocti experientia, quod honoris eſſe olim æſtimabatur, hodie magni eſſe oneris.

Und außſchreiben.

Si aliorſum indicere comitia prima velit Imperator, quam Norimbergam, Electorum erit de cauſa cognoſcere, & ſi pondus illa habeat, conſentire. Sunt enim cuſtodes legum Imperii, ſine quorum conſenſu Comitia Imperii non indicuntur, nec ad alium locum Status ad concilium generale vocantur, quam qui commodus illis prius viſus. Cæterum, quæri poteſt, *an diſpoſitio aureæ Bullæ generalis ſit, & non ſolum prima comitia univerſalia, ſed etiam particularia, ut conventus Electorum, vel Deputatorum Imperii, includat? nempe ſi caſus eveniat, ut poſt novam electionem Imperatoris, conventus Electorum, vel deputatorum indicatur, antequam indicantur comitia generalia, an, quæ prima ſunt ſive Electorum, ſive deputatorum, Norimbergæ haberi debeant, & ſi ibi habeantur,*

 ſequen-

ſequentia prima comitia univerſalia, quoniam ſemel dupoſitioni legis ſatiſfa-ctum, alibi haberi poßint? Si de Electorum diætis quæſtio movetur, ea vel eſt de antiquo more, vel de hodierno. Si de antiquo, ratio dubitandi eſſe poterit, quod ab Imperatore fuerint indicendæ, & æque ut univerſales, curiæ nomine appellatæ. (*aurea Bulla cap.* 12 §. 2.) Ratio autem decidendi, quod capitulum XXVIII. aureæ Bullæ loquatur de Regali curia, vel ſolemni, quæ alia eſt, & diverſa ab ea, quæ congregatio Principum vocatur. (*d. cap.* 12. *in rubric. & d.* §. 2.) Deinde, aurea Bulla (*d. cap.* 28 §. 5.) loquitur de curia illa, quæ ab antiquo Norimbergæ haberi ſolita: at curia Electorum illa, de qua capitulum XII. diſponit, non ad antiquas pertinet, ſed noviter ab ipſo Carolo conſtitutas. (*d.* §. 2. *in princ. & f.*) Quod ſi vero quæſtio ſit de hodiernis Electorum diætis, ratio dubitandi nulla ſupereſſe videtur, poſtquam uſus introduxit, ut illæ ab Electoribus, non ab Imperatore indicantur; unde nec Imperatoris curia, ſed Electorum dici poteſt. Cum ergo aurea Bulla de Regali, vel Imperiali, ut hodie loquimur, curia, quam indicit Imperator, tantum diſponat, certum eſt, eam ad hanc Electoralem trahi non poſſe, quam ipſe non indicit. Quantum porro, conventum Deputatorum Imperii attinet, cum longe poſt Caroli IV. ætatem primum cœperit (nempe decreto Auguſtano anno MDLV. R. A. *dicto anno* §. ſo ſich dann/ *pag.* 406. ubi licet ſpeciales cauſæ ad hos Conventus pertinentes primum expoſitæ & expenſæ, in Comitiis Deputatorum Wormatiæ anno MDLXIV. tamen poſtea uſus & utilitas ad plures extendit. R. A. zu Speier anno 1570. §. damit dann ſolch / *pag.* 621. Abſchied des deputation Tags zu Franckfurt anno 1571. *pag.* 647. *& ſeqq.* R. A. zu Regenſpurg anno 1594. §. dabey / *pag.* 717. §. als wir dann / *pag.* 725. Abſchied des Deputationtags zu Speier anno 1600. *pag.* 753. *& ſeqq.*) Carolinæ diſpoſitioni, ut res tunc incognita, nec in conſiderationem deducta, ſubiacere nequit.

AD ARTICVLVM XXX.

Zum bäldeſten.

Id factum à Carolo: Er hat ſich eilends / nach beſchehener ſeiner Wahl zum Römiſchen König / von ſeinem Hiſpaniſchen Königreich / auffs bäldeſt Jhm möglich geweſen / herauß in das H. Römiſch Reich gethan / (Römiſcher Königl. Mai. Regiment auff dem Reichstag zu Wormbs anno 1521. auffgericht / *in pr. pag.* 106.

Jn das Reich Teutſcher Nation.

Hoc eſt, in Germaniam. Fortaſſis etiam potuiſſet, pro faciliori intellectu, poni, herauß in Teutſchland / vel herauß in die Teutſche Nation. Certum

tum enim eſt, Imperium nationis Germanicæ non ſola Germania definiri. Debebat autem Carolus venire in Germaniam, non, exempli gratia, in Longobardiam, quæ & ipſa Imperii nationis Germanicæ pars eſt, ſed non ſita in Germania.

Perſönlich.

1. *Ludovici, Hungariæ Regis, dictum.*
2. *An unus duob. regnis ſimul praeſſe poſſit?*
3. *Item Regno & ſimul Imperio?*
4. *Educatio Caroli V.*
5. *Carolus V. in arte regea vix habuit ſuo tempore parem.*
6. *Comparatio, quam inſtituit Bizarus, inter Carolum V. Imper. & Franciſcum I. Regem Franciæ.*
7. *Alia comparatio, cuius autor eſt Bernhardus de Girard, Seigneur du Haillan.*

LVdovicus Hungariæ Rex, cum anno M CCC LXIX. à Polonis quoque 1.
in Regem electus fuiſſet, & ab iiſdem, ad eiusdem Regni gubernacula vocaretur, reſpondiſſe fertur; impoſſibile ſibi videri, unum Regem ſimul duobus diverſis regnis digne, & ut utilitas cuiusque populi requirit, præeſſe poſſe, non minus quam unum paſtorem duobus maximis gregibus pecorum. (*ex Cromero lib.* 13. *hiſtoriar. Lehemann. lib.* 5. *Chronic. Spirenſ. cap.* 85. *pag.* 593.) Nos quidem, haud facile unum duobus Re- 2.
gnis, & Imperiis, præſertim ſi inter ſe longo terrarum intervallo, ut Germania & Hiſpania, diſtent, ſufficere poſſe credimus, ſed non impoſſibile; præſertim, ſi utrobique perpetua perſonalis præſentia non requiritur. Et quantum quidem attinet Imperium noſtrum, eius adminiſtratio Impera- 3.
tori permagni oneris eſſe nequit, cum Electores ipſi aſſiſtant, tanquam in partem ſollicitudinis conſtituti, (*cap. ultim. aureæ Bullæ*) unde, eo facilius Carolo fuit duplicem provinciam ſuſtinere, atque eo felicius adminiſtrare, cum à teneris quaſi unguiculis, laboribus iſtis aſſueviſſet. Notabile, hanc ad rem, eſt teſtimonium Martini du Bellay (*en ſes memoires livre* 1. 4.
fol. mihi 11. *b.*) ubi de educatione Caroli ita ſcribit: (*Le Seigneur de Chievres, que ie vous ay dit avoir eſté par le Roy Loys ordonné gouverneur dudit Prince (Charles d'Auſtriche) approuvé par les bonnes villes de Flandres, le nourriſſoit alors, encores qu'il n'euſt attaint le quinzieſme an de ſon aage, en telle ſorte, que tous les pacquets, qui venoient de toutes provinces, luy eſtoient preſentés, encores qu'il fuſt la nuict, leſquels apres avoir veus, les rapportoit luy meſme en ſon conſeil, où toutes choſes eſtoient deliberées, en ſa preſence. En un iour, eſtant le Seigneur de Genly demeuré Ambaſſadeur pres la perſonne dudit Prince de par le Roy, & moy demeuré, par le commandement du Sieur de Vendoſmes, avec ledit Sieur de Genly, le Seigneur de Chievres donnoit à ſoup-*

per audit de Genly; où eſtants entrés en propos, Monſieur de Genly dit audit de Chievres, qu'il eſtoit eſtonné, dequoy il donnoit tant de travail à l' eſprit de ce ieune Prince, veu qu'il avoit le moyen de l' en ſoulager. Le Seigneur de Chievres luy reſpondit, mon couſin, ie ſuis tuteur & curateur de ſa ieuneſſe; ie veux, quand ie mourray, qu' il demeure en liberte; car s'il n' entendoit ſes affaires, il faudroit apres mon decés, qu' il euſt un autre curateur, pour n' avoir entendu ſes affaires, & n' avoir eſté nourry au travail, ſe repoſant touſiours ſur autruy) Dominus Chivrius, quem Rex Ludovicus, ut dixi, conſenſu præcipuarum Flandriæ civitatum Carolo Auſtriaco ephorum conſtituerat, Principem ita educabat, ut quamvis decimum quintum annum ætatis nondum attigiſſet, omnes literarum faſciculi, qui ex provinciis undique mittebantur, illi traderentur, etiam de nocte ſi tunc afferrentur; quos ille, poſtquam inſpexiſſet, in conſilium deferebat, ubi ipſo coram de omnibus negotiis conſultabatur. Aliquando cum Dominus de Genly, apud quem, legati regii munere penes eundem Principem, fungentem, Domini de Vendoſme iuſſu ego commorabar, à Chivrio cœna exceptus, inter alia, mirari ſe dixiſſet, cur Principi iuveni tantum laboris ille imponeret, cum tamen ipſum onere hoc facile ſublevare poſſet, reſpondit Chivrius; mi cognate, ego iuventuti eius tutor ſum atque curator; volo autem ut me moriente in ſua tutela & libertate exiſtat, ut qui rerum quæ ad ipſum pertinent intelligens, non alio curatore opus habeat, quod futurum utique eſſet, ſi negotiorum imperitus, nulli labori innutritus, alienis tantum oculis &
5. vicaria opera iam nunc uteretur. Certe, actiones & geſta Caroli, quibus per totum vitæ curriculum in admiratione apud pleroſque fuit, largiſſima teſtimonia præbent, eum, optimis iuventæ ſuæ rectoris præceptis inſtructū, ad res gerendas acceſſiſſe, atq; praxin cum theoria feliciſſimo connubio ita iunxiſſe, ut inter Monarchas ſui temporis, in arte Regia, vix parem, neminem ſuperiorem habuerit: quamquam homo cum fuerit, humana quoque paſſus ſit, cuius argumenta viſuntur in comparatione, quam inter illum & Franciſcum I Galliæ Regem, inſtituit P. Bizarus (*hiſtor. Genuenſ. lib. 20. p. 480.*) Cæſar, inquit,
6. callidior, & cultior; Franciſcus apertior, & elatior. In Rege clemens & mitis natura, in Cæſare vero durior, & niſi poſt multas preces exorabilis. Franciſcus ſtrenuus & magnanimus, in omnibus ſuis actionibus habebatur; Cæſarem ingenii lumen, ac ſingularis providentia commendabat. Rex, ut aperto Marte, atque ſolidis viribus hoſtem ſuperaret; Cæſar vero, ut aſtu potius, & ſtratagematis falleret, enixe contendebat. Huic militares homines, & ut ſic dicam, ad arma & prælia nati, maxime cari erant; illi, ultra hanc laudem, ſibi cum Cæſare communem, excellentia, & præſtantiſſima quæque ingenia in deliciis erant. Cæſar, non tantum fidei, quantum cautionis, præſtabat; in Rege alterum in promtu erat, fidei conſtantia mera, ſed tamen cordata ſimplici-

plicitate ſubnixa, cautelæ negligentior. Cæſar Laconiſmo, Rex vero Atticiſmo delectabatur. Elucebant in Cæſare induſtriæ, laborum tolerantiæ, atque invicti cuiusdam animi omnia teſtimonia; flagrabant in Franciſo veræ fortitudinis ornamenta. Cæſar à comitate, ſeveritate tamen quadam temperata; Rex vero ab humanitate laudabatur. Cæſar potius ad frugalitatem inclinabat; contra Rex ad profuſionem usque liberalis habebatur. Cæſar rerum ac temporum momenta obſervare; eorumque conditionibus inſervire, naturam comprimere, atque omnes animi motus huc illuc facile inflectere, à primis annis didicerat. Rex contra, ſermonum conſtantiam, & factorum ſuorum rationem profitebatur, quaſi vere Regium eſſet ita loqui, & facere, ut ſentire. Poſtremo, Cæſar cum ſuis familiaribus graviter, & circumſpecte; Rex vero cum proceribus, aliiſque equeſtris ordinis viris, iucunde, & plane domeſtice verſabatur. Huic comparationi gemina fere eſt illa Bernhardi de Girard, Seigneur du Hallan (*en l' hiſtoire generale des Roys de France tom. 2. livre 31. pag. 1370.*) quam illorum gratia, qui lingua Gallica delectantur, ſuperpondii cauſa annectere priori volui. *Le Roy François, & l' Empereur Charles, eſtoient reputez esgaux en puiſſance, mais ils avoient & des mœurs, & des humeurs bien diverſes. L' Empereur eſtoit plus couvert & diſſimulé; le Roy plus ouvert & franc. Le naturel du Roy eſtoit clement & doux: celuy de l' Empereur plus ſevere, & moins indulgent. L' Empereur eſtoit fort ſubtil, & provident; le Roy vaillant, & magnanime. L' Empereur taſchoit à vaincre par fineſſe, & par embuſches; le Roy, à ſurmonter par combat ouvert. L' Empereur cheriſſoit les hommes belliqueux, & ruses; le Roy ſe plaiſoit merveilleuſement aux eſprits excellents, & induſtrieux. En l' Empereur on deſiroit quelquesfois plus de foy; au Roy une plus grande precaution. L' Empereur eſtoit bref en ſes harangues, & diſcours; le Roy copieux, & abondant. En l' Empereur il y avoit, ie ne ſçay quels aiguillons d' induſtrie, & de travail; au Roy reluſoient les ornements de la valeur, de la bienveillance, & de l' humanité. L' on tenoit l' Empereur pour chiche, & peu liberal; nul n' eſtoit plus prodigue en dons, & largeſſes que le Roy. L' Empereur avoit appris à ſervir au temps, à gouverner ſon naturel ſelon le temps, & à ſe tourner, & fleſchir de part & d' autre; le Roy monſtroit conſtamment à l' effect, ce qu' il diſoit de bouche, & ne diſoit rien publiquement, qui ne monſtraſt ſon invincible courage. L' Empereur traictoit ſubtilement avec les feints & ſubtils, & gravement avec ſes domeſtiques; le Roy vivoit ioyeuſement avec ceux de ſa Cour, & humainement avec les Princes, & Seigneurs. On eut comparé le Roy à Charles Duc de Bourgogne, grand pere de l' Empereur, ſi non que le Roy avoit plus de foy, & debonnaireté, de puiſſance, & d' erudition; L' Empereur eſtoit tres ſemblable à Louys XI. Roy de France. Le Roy eſtoit doué d' un eſprit variable, & qui s' accommodoit & tournoit à toutes choſes. L' Empereur repreſentoit une ombre d' humanité & de clemence; le Roy portoit non le ſimulacre ombragé, mais toute l' effigie de ces deux vertus. Le Roy eſtoit reputé*

reputé vaillant à la main ; l' Empereur plus caut & rusé. Bref, les mesdiſans & detracteurs de tant de vertus, diſoient, ſi l' Empereur n' eut mis une tache ineffacible d' ambition en ſa gloire, il eut vrayement remporté le nom, & le tiltre, de pieux ; & que ſi le Roy ne ſe fut enveloppé dedans les delices de la Cour, il eut ſurpaſſé les victoires, & les triomphes de tous les Roys. Mais c'eſt le propre des Roys, apres qu' ils ont bien faict, d'entrer quelques fois en mauvais [illegible].

Die Römiſche Königliche Cron.

1. *Autor magni Chronici Belgici tradit, Imperatorem quadruplici corona coronari.*
2. *Ferrea ; & eius ſignificatio.*
3. *Alia ex diverſis metallis, eiusque ſignificatio.*
4. *Argentea, & quid ſignificet ?*
5. *Aurea, quid ſignificet ?*
6. *Reiicitur hoc ſomnium.*
7. *Tres enim tantum fuerunt coronæ.*
8. *Quarum etiam aurea Bulla Caroli IV. meminit.*
9. *Longobardica unde appellationem acceperit.*
10. *Cur dicta Mediolanenſis ?*
11. *Qui hanc acceperit ?*
12. *Modoetiæ illa accipi debuit.*
13. *Variatio in exprimendo hoc nomine.*
14. *Deſcriptio huius loci.*
15. *Longobardica corona aliquando ſuscepta fuit Alexandriæ.*
16. *Papiæ.*
17. *Romæ.*
18. *Bononiæ.*
19. *Coronæ Imperialis mentio ubi fiat in aurea Bulla.*
20. *In capitulationibus duarum tantum coronarum mentio fit.*
21. *Longobardica cur dicta palearis ?*
22. *Cur eam Carolus V. ſusceperit ?*

1. AVtor magni Chronici Belgici (*quod editum à Iohanne Piſtorio inter rer. German. Scriptores veteres ſex pag. 287.*) ſingularis eſt in enumeratione coronarum, quibus Imperator Romanus coronari debeat. Notandum, inquit, quod omnis Imperator Romanorum futurus, coronatur quadruplici coro-
2. na : primo ferrea, quam dare debet Archiepiſcopus Moguntinenſis, qua ſignificatur, ferro, vel per ferrum, debere Imperato-
3. rem omnes rebelles, & adverſarios devincere. Secunda corona eſſe debet ex diverſis, quæ inveniri poſſunt, metallis compoſita, ad innuendum, dominum eſſe Imperatorem, & eſſe debere ; item, incumbere illi, ut peritos totius mundi in temporalibus diverſarum linguarum ſemper ſecum habeat : quam coronam
4. ab Archiepiſcopo Trevirenſi recipit. Tertio, debet coronari corona argentea, clara, munda, lucida & immaculata, ad ſignificandum, iuſtum & fortem eſſe debere, & potentem, & in iuſtitia firmum : item largum, probum & generoſum, in reddendo unicuique, quod ſuum eſt ; quam coronam Archiepi-

ſcopus

ſcopus Colonienſis confert. Quarto debet coronari corona de auro puriſſimo fabricata, ad figurandum, ſicut aurum pretioſiſſimum aliorum metallorum eſt, ita Imperatorem eſſe debere de mundo meliorem cæteris & obedire Eccleſiæ Dei, nec aliter, quam ſi talis inventus fuerit, ad illam recipiendam coronam iudicari dignum; quam ultimam coronam in urbe Romana recipit à Papa. Aut ſomnium hoc eſt, aut ignorantiſſimi hominis deli- 6.
rium, adeo inſipidum, ut guſtari haud mereatur. Illud autem verum, olim adhuc Caroli IV. ætate, ac poſtea, in uſu fuiſſe, triplici corona Re- 7.
gem Romanorum, in Imperatorem promovendum, coronari. Prima fuit corona Aquisgranenſis, altera Mediolanenſis, tertia Romana. Has ex hiſtoriis, vel aliunde, prolixius explicare, nunc mei inſtituti non eſt; ſufficiens erit illas ex aurea Caroli IV. Bulla ſolum deducere. Primæ, Aquisgranenſis (à loco ita dictæ, ubi regulariter conferri debet,) mentio 8.
fit (*aurea Bulla cap. 28. § 5. & cap. 26. §. 4.*) & vocatur diadema Regium *cap. 4. §. 3.* De ſecunda ſermo habetur in (*dict. cap. 26. §. 4*) quæ Mediolanenſis dicitur, & communiter Longobardica. Longobardica ideo, quia regu- 9.
lariter in Lombardia, provincia Italiæ fertiliſſima, Regis Romanorum capiti imponi conſuevit; vel quia vulgo creditum, illa Regem Romanorum in poſſeſſionem Regni Longobardici mitti. Mediolanenſis appellatur, 10.
quod ſecundum nonnullos, Mediolani hæc coronatio expediunda, (*Alciatus lib. 12. parerg. cap. 3.*) Cuius opinionis etiam Sigiſmundus Impe- 11.
rator fuiſſe cenſetur, quando ad Concilium Baſileenſe anno M CCCC XXXII. ſcripſit, ſe in feſto S. Catharinæ virginis, tum proxime præterito, Mediolani, in domicilio S. Ambroſii, maiorum ſuorum imitando veſtigia, Regium diadema aſſumſiſſe (*apud Goldaſt tom. 3. conſtitut. Imper. pag. 437. §. 2.*) Verum licet ibidem nonnulli, & inter eos quoque Ludovicus Bavarus, (*Alberto Argentinenſi teſte in Chronic. pagin. 124. apud Vrſtiſium parte 2. hiſtor. Germanic.*) coronati fuerint, alii tamen eo inclinant, Modoëtiæ 12.
ex primo inſtituto fieri debuiſſe. (*Choppinus de ſacra polit. forenſi libro 2. titulo 1. numero 11. Azorius parte 2. Inſtitutionum moralium libro 10. cap. 5. pagin. 10:5. Fauchet livr. 6. des antiquites Françoiſes chap. 10. fol. 220. b. Zucchius apud Raderum in Bavaria ſancta pagin. 6*) quam ſedem Regni Italici nominat Radevicus (*de geſtis Friderici I. libr. 2. capit. 8.*) In nomine variant 13.
Autores, ut aliquando dicatur Monza, (*Goldaſtus in Rationali ad tomum 1. Conſtitution. Imperial. p 89. ex Sanſovino.*) Modionum, (*Gunthero in Ligurino lib. 8*) aliquando Moguntiacum; quod poſterius placet Erycio Puteano (*lib. 4. hiſtor. Inſubr. p. 199.*) De loco autem conſtat, oppidum hoc Mediolano vi- 14.
cinum, & diœceſis Mediolanenſis eſſe, ſalubri aëre, fertili loco, Lambrum ab
ori-

oriente,& quaſi ſolis ductu,recipiens, Padumque verſus amœna ripa dimittens. In ſusceptione huius coronæ mire variatum fuiſſe in confeſſo eſt; nam
15. non ſolum Modoëtiæ, & Mediolani, verum etiam Alexandriæ (quæ Stati-
16. lientium Ligurum civitas; (*Alciat de form. Rom. Imper. p. m. 115.*) Papiæ (ubi Fridericus I. in Eccleſia S. Michaëlis, urbe, in qua antiquum Longobardo-
17. rum Palatium fuit,coronatus dicitur ab Othone Friſing. *lib.2.cap.20.*) Romæ (*Onuphr. Panvin. de Comit. Imper. cap.11. apud Goldaſt. in politic. Imper. part. 1.*
18. *duc.1.p.34.*) & tandem Bononiæ, (ut Carolo V. obtigit) per vices collata fuit. Tertiæ coronæ,quam Romanam vocant,(quod regulariter Romæ conferatur) vel Imperialem (quod vulgo creditum, eam demum electo à Ger-
19. manis in Regem,titulum Imperialem conferre) mentio fit *in d.c.26.§.4. ver-*
20. *bis*, Imperialibus inſulis decoratus. In capitulatione noſtra, & omnibus ſequentibus, tantum coronæ Regiæ, nec non Imperialis mentio fit. Mediolanenſis, vel Longobardicæ autem nulla; quod certum indicium eſt, eam inſuper haberi & ſperni ab Electoribus, tanquam non neceſſariam. Nec mirum
21. id hodie fieri,cum etiam olim aliquando hæc corona pro paleari, contemtus cauſa, habita fuerit. (*Alciat. de form. Rom. Imper. p. m. 115.* Veteres, vulgari ioco, paleam appellarunt res tenues,& modicæ utilitatis,vel nullius momenti. *Alciat. lib.12. parerg. cap.3. Mutius in Chron. German. lib.18. p. 1 4.*) Carolus
22. autem noſter nihilominus hanc coronam Bononiæ ſuſcepit, ad cuius ſuſceptionem ſe nunquam adſtrinxerat. Sequi fortaſſis ſponte ſua voluit antiquum morem, vel Italorum voto ſatisfacere, qui magni facere ſolent, ut ſibi ſervetur conſuetudo vetus: vel admonitionem Pontificis venerari, ſatis ſibi conſcius, rem nullius, vel exigui commodi, oblatam, acceptari ſecurius, quam faſtidioſe repudiari.

Wol ziemt.

1. *Coronatio quem peragatur in finem.*	3 *Mos Carinthiæ antiquus, & notabilis.*
2. *Signa apprehenſi Regni, vel Principatus.*	4. *Mos inaugurandi Regem in Hungaria.*

1. DEcet electum Regem Romanorum, coronam Regiam ſuſcipere, non quaſi ea novi aliquid, quod electione nondum conſecutus,in eum conferatur; ſed quia ubique per ſaniorem orbem ita obſervatur, ut coronatio publicum præconium ſit, eum, qui coronatur, in Regno electitio dignum fuiſſe iudicatum, ut Imperio præficeretur: vel in ſucceſſorio, eum eſſe, ad quem hereditarium ius ſceptra detulerit: Et poſtquam hanc curam in ſe ſusceperit,Eccleſiæ ſiſti,ut preces pro eo fundantur,& populo,ut precibus & feſtivis acclamationibus eum Deo commendet. Additur etiam alicubi, ſed dicis cauſa, quæſtio ad populum, an eum ſibi Regem velit, & iuramenti
2. exactio, quo regno de novo obligatur. Alii eam pro inveſtitura habent, & poſſeſſio-

poſſeſſionis apprehenſæ ſymbolo; quamquam alicubi præter ſolemnia iſta, etiam aliæ apprehenſionis notæ in uſu ſint: ut in Anglia, introitus in turrim Londinenſem. In Flandria, olim Comes Galloflandrus, poſt alias cæremonias, in Divi Iohannis Baptiſtæ templo, bis aut ter attacto fune, Campanum æs percuſſit, eoque pulſo, poſt iuramentum adire ſe poſſeſſionem Comitatus publice teſtatus fuit. (*Buzelinus in Galloflandria ſacra & profana lib. 3. c.3. pag. 464.*) Quid in Carinthia in uſu fuerit, ut propter vetuſtatem, & cæremonias notari mereatur, ita lectorem iucunda eius deſcriptione, ex Megiſero, qui eam exactius, quam ab Ænea Sylvio (*hiſtor. Europ. cap. 20.*) Piccarto (*in narrat. ridic. cap. 7. pag. 334.*) ac Bodino (*de Repub. lib. 1. cap 8. pag. 131.*) factum, expoſuit, (*in annal. Carinthiæ lib. 6. cap. 11. pag. 478. & ſeqq.*) defraudare nolo. Es iſt
von uralten zeiten an/ im Land zu Kärndten ein ſolches herkommen/ in üblichem 3.
Gebrauch erhalten worden/ daß/ wann ein angehender Landesfürſt daſelbſt/ die Regierung antretten/ und das Land einnemmen will/ er daſſelbige von einem Bawrn zu Lehen empfahen/ und von ihme eingeſetzt werden muß/ welches dann auff folgende weiß beſchicht. Es iſt ein Bawrn Geſchlecht/ unter den Edelthümern/ heutiges Tages Hertzogen zu Glaſendorff genant/ welches hierzu von alters her deputirt/ und ſonderlich befreyt iſt. So offt ſich nun der fall begibt/ daß ein newer regierender Fürſt angehet/ ſo kompt einer auß dieſem Bawrn Geſchlecht/ dem ſolch Ampt auß erblicher Gerechtigkeit zuſtehet/ und ſetzet ſich auff ein runden/ flachen Marmelſtein/ welcher zu Kärnburg/ ohngefehr ein Meil wegs von Clagenfurt/ im Feld ſtehet/ welcher auch hierzu von alters her geeignet iſt/ und noch heutiges Tages daſelbſt zu ſehen iſt/ mit des Lands Wappen/ darauff gehawen. Wann nun der Bawr alſo auff dem Stein ſitzet/ ſtehet umb ihn her das Landvolck/ und gantze Bawrſchafft/ auſſerhalb der Schrancken/ ſo umb den Stein auffgerichtet wird. Als dann komt der angehende Landesfürſt daher/ in einem groben Bäwriſchen Kleid/ Hut und Schuh/ und trägt einen Hirtenſtab in den Händen. Es führen ihn auch zween Landherren/ unnd folget darauff die gantze Ritterſchafft/ und Adel in zierlichen Kleidern/ gantz wol gebutzet/ mit dem Panier des Ertzhertzogthumbs Kärndten. Vor ihnen gehet her zwiſchen zweyen kleinen Panieren/ der Grav von Görtz/ als Erbpfaltzgrav in Kärndten/ und werden neben dem Fürſten geführet/ auff der einen Seiten ein ſchwartzes Rind/ auf der andern ein mageres ungeſtaltes Feldpferd. So bald nun der Bawr der auff dem Marmelſtein ſitzt/ den Fürſten erſehen/ ſchreyet er in Windiſcher oder Sclavoniſcher Sprach (dann die Kärndter reden guten theils auff dem Lande Windiſch/ aber heutiges Tages werden die Huldigungen Teutſch und nicht mehr Sclaveniſch gehalten) Wer iſt der/ der alſo hochfertig pranget? ſo antwort das umbſtehende Volck/ der Fürſt des Landes komt; darauff ſagt der Bawr/ iſt er auch ein gerechter Richter/ und Liebhaber des Heils unſers Landes/ freyer Eigenſchafft?

Iſt er

Iſt er auch ein Beſchirmer des Chriſtlichen Glaubens/ vnd der Wittwen vnd Waiſen? Antworten ſie / ia / er iſts vnd wirds ſeyn. Muß alſo der Fürſt dem Bawren/ vmb dieſe jetzgemeldte zwey Stück geloben / bey ſeinen Trewen/ daß er Gerechtigkeit wolle halten / vnd durch der Gerechtigkeit willen ſo arm werden/ daß er ſich mit ſolchem Viehe / als dem Stier / vnd Feldpferd. müßte nehren. Auff das fragt der Bawr widerumb. Wie vnd mit was Gerechtigkeit wird er mich von dieſem Stul bewegen / vnd gibt als dann der Grav von Görtz antwort: man wird dich mit ſechtzig pfenningen von dannē kauffen / diſe zwey Hauptvich / der Ochs vnd das Pferd/ werden dein ſeyn / vnd du wirſt des Fürſten Kleide nemmen / vnd dein Hauß wird frey vnd vnzinsbar ſeyn. Nach dieſem allen gibt der Baur dem Fürſten einen ſanfften Backenſchlag/ vnd gebeut ihm/ daß er ein rechter Richter ſeye. Damit ſtehet er auff / raumet den Stul / vnd führt das Viehe mit ihm hinweg. Die obbemeldten zween Landherren/ führen den Ertzhertzogen zu dem Bawrnſtul / der ſteiget nun darauff mit einem bloſſen Schwerd/ kehrt ſich vmb vnd vmb / vnd ſchwinget daſſelbe in die Lufft / vnd gelobet dem Volck gut vnd gleich Gericht. Darnach zeucht der Landsfürſt in S. Peters Kirchen/ zu nechſt dabey auff einem Bergelein/ vnd nach vollbringung des Ampts/ vnd Kirchen geſangs/ zeucht er ab die Bäwriſchen Kleider / legt an Fürſtliche Gewand/ vnd helt allda mit dem Adel vnd Ritterſchafft die Mahlzeit. Folgends reitet er herober zu dem Lehenſtuhl/ ſo im Zolfeld ſtehet. Darauff ſetzt er ſich gegen Auffgang der Sonnen/ vnd leiſtet einer Ehrſamen Landſchafft/ mit entblößtem Haupt/ vñ aufgehabenen Fingern den gewöhnlichen Aidt/ vnd Jurament / ſo ihme fürgehalten wird; darin er gelobt vnd ſchweret / gemeldte Landſchafft bey allen ihren Gnaden vnd Freyheiten. wie dann das von alters herkommen/ zu halten/ zu handhaben vnd bleyben zu laſſen. Vnd hergegen nimt er auch die Gelübd vnd Huldigung von ſeinen Landleuten auff vnd an / laßt darvber die Lehen daſelbſt beruffen vnd verleihet ſolche. (dieſes iſt zwar vor alters geweßt, aber jetzt nicht mehr, ſondern der Landsfürſt / läßt ſeine Lehen durch hierzu verordnete Commiſſarios vor den Kärndtiſchen Lands Rechten zu vier Tägen beruffen/ vnd leihet als dann dieſelben allda im Lande) der Grav von Görtz / als (wie obgemeldt) Erbpfaltzgraff in Kärndten/ ſetzt ſich hinter den Landsfürſten/ auff die ander ſeiten/ vnd leihet auch nach ſeiner Gerechtigkeit. Der Erblandsmarſchalck / nimbt des Landsfürſten Pferdt/ der Erbſchenck im Land den gulden Kopff/ der Erbtruchſäß / die ſilbern Schüſſel / vnd als lang der Fürſt auff dem Stul ſitzet / vnd leihet/ ſo haben die Gradenecker/ von alters die Gerechtigkeit vnd Gewalt/ was ſie für Wißmat dieweil abmähen mögen / daſſelbe Hew iſt ihr / mann löſe es dann von Ihnen. Die Porrendorffer haben die Freyheit/ vnd Gerechtigkeit/ alldieweil der Fürſt auf bemeltem Stul ſitzet/ vñ leihet/ mögen ſie im Land brennen wo ſie wöllen / wer ſich anders mit ihnen nicht huldiget. Diſe Porrendorffer

dorffer/ſind nunmehr alle mit Todt abgangen/vnd haben die Mordaxen ſolche Freyheit mit Erbſchaffe erlanget. Nach ſolchem zeucht der Landesfürſt ſampt allen Herren vnd Landleuthen in Saal / in vnſerer Frawen Kirchen/ daſelbſt damit dann endlich dieſer Actus beſchloſſen wird. Dieſe löbliche Gewohnheit/Freyheit vnd Gerechtigkeit des Landes zu Kärndten/iſt alſo von allen Fürſten feſtiglich gehalten worden/als offt es zum fall kommen / durch der Ertzhertzogen abſterben. Inmaſſen es dann auch Ottacker eines Königs in Böhmen Sohn/vnd nach ihme Graff Mainhard/von Tyrol / vñ ſein Sohn Heinrich/ als ſie Ertzhertzogen in Kärndten worden/gehalten haben/vnd gleichfals die folgenden auß dem Hauß Oeſterreich/biß auff Erneſtum (incluſive) welcher ebener maſſen anno 1414. auff dem Stul geſeſſen vnd geliehen. Aber ſein Sohn/ Kaiſer Friederich/wolt nicht auff dem Stuhl leihen vmb des willen/daß er Römiſcher König war/doch gab er den Landleuten in Kärndten ein ſchadloß Verſchreibung/vnter dato S. Veit A 1444. daß es ihnen/ihren Erben vnd Nachkomen an ihren freiheiten vñ alten herkomen ohne ſchaden ſeyn/ vnd daran kein mangel ſoll bringen. So iſt auch ein ſchreiben verhanden von Weyland Kaiſer Maximilian/diſes namens dem Erſtẽ/vnter dato Lintz A.1506. welches mit ſich bringet / daß Ihre Mai. vorhabens geweſen / da ſie nit durch Krieg weren verhindert worden/ſich in Kärndten zu verfügen / den alten Gebrauch daſelbſt/die Lehen von dem Bawren zu empfahen/widerumb aufzurichten/vnd obwol nicht in eigner Perſon/ſondern durch einen an Ihrer Maieſt. ſtatt dero ſchweren zu laſſen. Kaiſer Ferdinand ward durch Königlicher Würdigkeit willen / vnd auff Ihrer Maieſtät fleiſſige Bitt/von einer Ehrſamen Landſchafft/beydes/des Perſönlichen ſitzens/auff obbemelten Stul/vnd des Aids/erlaſſen/doch auf dero gnädigſtes ſchadloß ſchreiben/ſo datirt Augſpurg A.1551. Deſſen Sohn Ertzhertzog Carl zu Oeſterreich / hat A.1654. zwar den Aid auff dem Lehenſtul am Zollfeld gethan/es iſt aber Ihre Fürſtl. Durchleuchtigkeit auff fürbitt dero Herrn Vattern / Kaiſer Ferdinandi/vnd gegen dero ſchadloß Verſchreibung/ mit den vbrigen Ceremonien verſchont worden ; wie auch gleichfals anno 1597. Ertzhertzog Ferdinand ein Ehrſame Landſchaffe mit zwo ſchadloß Verſchreibungen cavirt haben/wegen Erlaſſung/ſo wol der Ceremonien/als auch der perſönlichen Lehens Verleihung auff dem Stul / daß es dero an ihren Freiheiten ohn allen ſchaden vnd Nachtheil ſeyn / vnd kein Kränckenuß bringen ſollen.

Poſſem hoc in loco etiam aliarum gentium diverſos ritus, quibus in inau- 4.
gurationibus ſuorum Principum utuntur , longa ſerie recenſere ; ſed ne nimius ſim, adponam ſaltem , quod de Regum Hungariæ inauguratione, annotavit Bizarus (*hiſtor.Genuenſ.lib.23.p.541.*) Memoriæ proditum eſt , cum primum Vngaria Regni nomen accepit, ſacram coronam , induviasque , inaugurandis Regibus religioſas, Sancto Stephano,primo Vngarorum Regi, à

 Roma-

Romano Pontifice, cœlitus monito, deſtinatas, ſervataſque, deinde ſolemni cuſtodia, veluti fauſtum auſpicium futuris Regibus, eadem, qua ille Regni felicitate coronandis. Ordinem vero, & conſuetudinem initiandi Regem, talem vetuſto more obſervari ſolitum. Eo, qui in Vngaria ſum̄um, inter cæteteros Antiſtites, Pontificatum gerebat, ſacris operante, omnibusque ad quos Regia nominatio pertinebat, adſtantibus, qui Rex futurus erat in auguſtiori templo Albæ Regalis ſiſtebatur, ſtatimque à Canonicis exuebatur. Deinde Pontifex precationes ſolemnes adhibebat, quibus Regno, Regique, cuius caput dextra tenebat, Deum propitiaret, veniamque, ac pacem impetraret, ut feliciter fauſteque publice ac privatim, ſibi oppidis, vicis, civitatibus, populis, nationibus, Regnum iniret, atque adminiſtraret, facultates, multiplices fructus, fines, & imperium propagaret, autoritatem denique, & gloriam adaugeret. Tum eius manus, dorſumque arcano oleo perungebat, & mox eum veſtiri imperabat: Deinde ſacris induviis ornare, crucemque imprimis tradere, per quam innuere volebant, ius Apoſtolicæ legationis, in deſignandis Epiſcopis, ab ipſo initio Regibus Pannoniæ à Rom. Pontifice permiſſum. Poſt quæ ſceptrum, pomumque aureum, & vexillum, Regia inſignia, exhibere, & uniuscuiusque, inter tradendum, ſacris verbis interpretationem proſecutus, tandem prolatis in medium Regni legibus, inſtitutisque, exigebat, ut in ipſorum verba iuraret. Ille, ubi in ea, quæ Pontifex conceperat verba, iuraſſet, illico diademate inſignitus, ſuggeſtum, ad id præparatum, conſcendens, pleroſque in Equeſtrem ordinem cooptabat, ut intelligeretur, Regnum ab armis auſpicari, nihilque prius maiusve apud Reges eſſe oportere ratione, incrementoque militaris diſciplinæ; cætera ornare illam; tueri, & augere Imperia. His rebus ita peractis, ad templum, divis Petro & Paulo conſecratum, procedere, atque ibi in tribunal ſe recipere, & nonnullas controverſias audire, atque decidere, ut ſecundum rem militarem iuſtitiam præ omnibus colendam, & ſciret & doceret. Tandem ſublatus in equum, poſtquam civitatem luſtraviſſet, extra portam ad D. Martini ædem progreſſus, ibique altiſſimam turrim conſcendens, & quam maxime poterat, protenſo extra turrim brachio, ad quatuor mundi partes nudatum enſem porrigebat, (hodie non in turri, ſed extra eandem hoc fieri diſcimus ex Ieſſenio, qui deſcribens coronationem Matthiæ II. (*p. 26.*) ait; progreſſus Rex, dedita opera excitatum aggerem, ſive tumulum, equo calcaribus commonito, curſu petit, eductumque D. Stephani gladium, verſus quatuor mundi plagas vibrans, quacunque parte hoſtibus infeſtantibus bellum interminatus,) quaſi undique regnum tutaturus, aut certe illius fines & ditionem propugnaturus. Poſtquam vero in civitatem rediiſſet, ſolemnia convivia celebrabantur, omnesque domus, ac urbis regiones publico applauſu, & congratulationibus obſtrepere: quibus omnibus, ubi Archiepiſcopus Regem de more coronave-

ronaverat, rite atque ordine ſervatis, poſtridie ex univerſorum, qui convenerant, ſententia, conſtituebatur, ut corona S. Stephani, cum ſacris induviis, recondita, ad futuros Reges initiandos aſſervaretur.

Empfahen.

1. *Carolus V. coronatur Aquisgrani.*
2. *Contra Electorum monitum.*
3. *Non ſine periculo.*
4. *Cautior inde factus prima comitia indicit Wormatiam.*
5. *Comitia ſub Maximiliano Treveri incepta, ad evitandum periculum peſtis transferuntur Coloniam.*
6. *Electores, & abſentium nuncii Aquisgranum ſe conferunt, ante Carolum.*
7. *Maior ſe primum ſiſtere debet in loco conventus deſtinato.*
8. *Exceptio huius regulæ.*
9. *Cur Carolus venerit ad Electores?*
10. *Electores obviam iverunt Carolo.*
11. *Deſcenderunt ab equis.*
12. *Idem non fecit Carolus.*
13. *Mos inter pares quinam circa hoc obſervetur.*
14. *Philippus Burgundiæ Dux, ſalutans Fridericum Imp. non deſcendit ab equo.*
15. *Clivenſis Ducis Equitatus voluit præcedere Equitatum Electoris Saxoniæ.*
16. *Rationes Saxonum, cur noluerint hoc permittere.*
17. *Quid denique factum.*
18. *Pontificis, nec non & Regis Angliæ legatus, proceſſioni non interſunt.*
19. *Legatorum Pontificis ambitio.*
20. *Exemplum.*
21. *Aliud exemplum.*
22. 23. *Legatus à Pontifice miſſus, liberam per Galliam proficiſcendi poteſtatem non habet, niſi poſt examen bullæ, vel inſtructionis ſuæ, factum à Parlamento.*
24. *Nec ex Gallia diſcedere debet, niſi facto à Parlamento examine rerum, quas peregit.*
25. *Advocati Pontificis locus in Parlamento Lutetiano.*
26. *Equus Regis Rom[illegible] quo Aquisgranum vectus [illegible]*
27. *Varia iuramenta, quæ præſtat electus in Regem Romanorum.*
28. *Rex primum obligatur Regno, & illi poſtea ſubditi.*
29. *Obſequium aliud eſt ſubditorum, aliud vaſallorum.*
30. *Unctionis ritus ab Hebræis eſt.*
31. *Prærogativa Regis Galliæ, unctionem quod attinet.*
32. 33. *De oleo ſacro, quod Rhemis cuſtoditur.*
34. *Oleum ſacrum quod in monaſterio Marmonſtier aſſervatur.*
35. *Hoc inunctus fuit Henricus IV.*
36. *Gregorius Turonenſis de miſſione ampullæ Rhemigienſis nil meminit.*
37. *Pleiæi tradita de eadem.*
38. *Hincmari teſtimonium examinatur.*
39. *Alii angelum, alii columbam, ampullam apportaſſe referunt.*
40. *Chaſſanæi relatio non convenit cum traditis à Paponio.*
41. *De ampulla Martiniana dubitatur.*
42. *De oleo ſacro, quod Angliæ à B. Virgine Maria, datum fuiſſe dicitur.*
43. *Oleum hoc, quibus ex cauſis præſtantius eſſe dici poſſit, quam quæ Galliæ eſſe dicuntur.*
44. *De effectu olei ſacri Gallorum.*
45. *Regi Romanorum Diaconi more veſtito traditur enſis.*
46. *Quid denotet ille veſtitus.*
47. *Imperator aliquando ſubit officium ſubdiaconi.*
48. *Aliquando in Eccleſia legit Evangelium.*
49. *Induit ſtolam.*
50. *De traditione enſis remiſſive.*
51. *De traditione annuli.*
52. *Annuli uſus in Gallia.*
53. *Inveſtitura per annulum & virgam.*
54. *Pallium regale, longo uſu attritum eſt.*

55. De ſceptro, remiſsiVe.
56. Quid pomum ſignificet?
57. Autoris conjectura.
58. Alia explicatio.
59. Corona Germanica eſt ex puro auro.
60. Rudolphus peculiarem coronam ſibi fabricari fecit.
61. Valor coronæ, qua coronatur Rex Galliæ.
62. Carolus V. fit Canonicus Aquisgranenſis
63. Notabilia de hoc Canonicatu.
64. Maximilianus fit Canonicus maioris Eccleſiæ Colonienſis.
65. Rex Romanorum fit quoque Canonicus Bambergenſis.
66. Nec non Romæ, Eccleſiæ S. Petri, & D. Iohannis.
67. Rex Galliæ eſt Canonicus Variarum Eccleſiarum.
68. Commodum horum Canonicatuum.
69. Relatio Coquilli.
70. An Imperator ſacram cœnam ſub utraque ſpecie accipiat?
71. Eam ſub utraque accipit Rex Franciæ.
72. Cauſa huius prærogatiVæ.
73. Explicatio orationis Electoris Moguntini.
74. Carolus AndegaVenſis, quando in Regem Siciliæ coronatus, promiſit Pontifici ſe Imperium Romanum nunquam acceptaturum.
75. Pontificis intentio.
76. Idem quoque promiſerunt ſubſequentes Siciliæ Reges.
77. Vt & Carolus V.
78. Qui tamen poſtea à Pontifice obtinuit diſpenſationem.
79. Pontifices prætendunt ſibi competere ius approbandi electum ad Imperium.
80. Alexandri Careri traditio.
81. Conſtitutio LudoVici BaVari.
82. Literæ Electorum ad Benedictum XII. Pontificem.
83. His contradicunt Windeccius & BzoVius.
84. Seldi dubium.
85. RemoVetur.
86. Pontificia conceſſio, cum iure Imperii non convenit.

SAtis ſe feciſſe promiſſo Carolus gloriatur, in Römiſcher Königlichen Mateſtät Regiment auff dem Reichstag zu Wormbs anno 1521. auffgericht/ (*in pr. pag. 106.*) coronam autem hanc ſuſcepit Aquisgrani A. MDXX. die XXIII. Octobr. cuius ſolemnia deſcripſit Hartmannus Maurus (*apud Goldaſt. part. 3. polit. Imper. diſcurſ. 3. pag. 265.*) & compendioſa elegantia, pro more ſuo, Ioh. Sleidanus (*de ſtatu Religionis & Reipublicæ lib. 2. fol. m. 32. b. & ſeq.*) unde nonnulla notabilia, mihi vel explicanda, vel ſtudioſæ iuventuti conſiderandа, hoc loco elegi; (1.) Carolum, locum huic coronationi præſtitutum,
1.
2. præciſe voluiſſe obſervare. Licet enim Electores, miſſis legatis, eum rogarent, ut propter peſtem, admodum, ſicut fama erat, Aquisgrani ſævientem, alium locum coronationi ſuæ eligeret, perſtitit tamen in ſententia ſua, neque Caroli IV. legem, qui ſic ſtatuiſſet, temere ſe poſſe mutare dixit. Temerarium hoc ei viſum, quia plus Aquisgranenſibus, qui maximos iam ſumtus fecerant in adornandis domiciliis, & alimonia comparanda, morbi vim extenuantibus, fidei attribuebat, quam famæ. Electores autem famam præferebant oppidanorum fucato teſtimonio: ſed quoniam Imperatori aliud videbatur, cedebant opinione, in gratiam novi domini; quod utrisque tamen non ſine periculo fuiſſe, poſtea conſtitit; ut temerarium viſum ſit, aureæ Bullæ tam
3.

ſtricte inhæſiſſe, quæ ipſa impedimentum legitimum, qualis eſt peſtilens con-
tagium, excipit. Itaque hoc periculo cautior factus Carolus, noluit altera vi- 4.
ce ad eundem lapidem impingere, ſed comitia ſua prima, quæ Norimbergæ
celebranda, propter peſtem tunc ibi graſſantem, Wormatiam indixit. Etiam
ante illum, ſub Maximiliani imperio, eadem cauſa tanti momenti habita fue- 5.
rat, ut comitia anno M D XII. Treveri cœpta, & aliquot per menſes conti-
nuata, Coloniam transferrentur. (*Kyriander. annal. Trevirenſ. part. 17 p. 247.*)
Vnde cognoſcere licet, cur Receſſus illorum comitiorum, hac ſub rubrica le-
gatur in codice receſſuum, Abſchied des Reichstags zu Trier und Cölln. (*p. 91.*)

(2.) Electores præſentes, & abſentium nuncios, ante Carolum Aquiſ- 6.
granum veniſſe. Hic videmus, non fuiſſe obſervatum, quod nonnulli ma- 7.
giſtri cæremoniarum præcepti loco habent, maiorem ſe primum ſiſtere in lo-
co conventui deſtinato, ut monſtret alios ad ſe venire, (*Pierre Matthieu en
l'hiſtoire de Henry IV. livre 1. narrat. 2. p. 39.*) Verum, an hæc regula in Ger-
mania catholica ſit, vel etiam alibi eſſe debeat, non ſine ſcrupulo eſt. Nam
quod minor ad maiorem venire dicatur, id ſuo ſenſu quidem ita ſe habet, at 8.
etiam hoc receptum eſt, ut minor expectet maiorem, & præſtoletur eius ad-
ventum, ei procedat obviam, & eum comitetur ad hoſpitium usque, vel lo-
cum manſioni paratum. Præſertim autem hoc fieri ſolet, ubi mino-
ris munus eſt, in loco conventui deſtinato id peragere, cuius cauſa maior eo
venturus, ut ſcilicet in parato ſint omnia, nec maior minorem expectare co-
gatur. Porro, in caſu noſtro, Carolus ad Electores properare, non illi ad 9.
ipſum debebant; quoniam ille veniebat recepturus, non daturus; petiturus
coronam, non largiturus: quo reſpectu non inepte dixeris, Electores repræ-
ſentantes Imperium Carolo tunc fuiſſe maiores.

(3.) Electores præſentes, & abſentium nuncios, Cæſari obviam ivis- 10.
ſe extra urbem, & appropinquantem honorifice, cum ex equis deſcendiſ-
ſent, excepiſſe. Ita enim fieri illis placuit, etiamſi Cæſar, ne deſcenderent, eos 11.
fortaſſis rogaturus eſſet (*vide* der ſieben Churfürſten ordnung auff dem Rath-
hauß zu Aach berathſchlaget / wie es bey der Römiſchen Crönung zu halten /
apud Goldaſt. part. 2. der Reichsſatzungen / *pag. 18.*) Non addit Sleidanus expreſ-
ſim, an Carolus quoque ab equo ſuo deſcenderit; ſed ex deſcriptione corona-
tionis huius, quæ legitur apud Goldaſtum (in Politiſchen Reichshändeln /
part. 1. p. 49. tit. 3.) cognoſcimus, voluiſſe eum deſcendere, at; Electorum in- 12.
ſtantiſſimis precibus victum, non deſcendiſſe. Inter pares hoc obſervatum, 13.
ut aliquando neuter ab equo deſcenderit, aliquando uterque, non unus ſo-
lum, ne videretur ſe alteri ſubmittere. Hanc ob cauſam Philippus Burgundiæ 14.
Dux, cum Cæſarem Fridericum III. ſalutaret Veſontii, non deſcendit ab equo,
quoniam nec Cæſar deſcendebat, tantum inclinando caput & corpus, reve-
rentiam ei exhibuit. Rationem (vanam tamen) apud alios huius actus reddens
dixit, ſe eſſe Principem ſanguinis in Gallia, & Fridericum non niſi adhuc Re-

gem Romanorum (*Scevola & Louys de Sainćte Marthe en l'hiſtoire genealogique de la maiſon de France livre 1. pag. 16.*)

15. (4.) Clivenſis Ducis equitibus, contentionem multam fuiſſe, cum
Saxonicis, utri præcederent. Rationes partium non exprimit Sleidanus, nec
quid tandem factum: ſuppleri autem utrumque poteſt ex Hartmanno
Mauro, quem ſupra diximus hunc actum deſcripſiſſe. Ait ille, (*apud Goldaſtum
ſupra dicto loco*) Incepta altercatio, atque concertatio inter legatum Ducis Saxoniæ, Principem de Anhalt, & Ducem Iuliacenſem, uter eorum præequitaret. Dux etenim Iuliacenſis, qui prope quadringentos equites inſtructiſſimos in campis habebat, non aurata atque diſcolori veſte, quam ferro atque
ære fulgentes, non ſuſtinuit, ſuos, inter Germanos equites nullis ſecundos,
16. noviſſimo loco ordinari. Saxones vero ad antiquum morem, repertasque
ſchedulas, quæ eis ſuffragabantur, provocantes, obfirmate urgebant, aſſerentes, ſe quidem permiſſuros, ut Iuliacenſes, cum viginti quatuor modo equitibus, in fidei publicæ eo loci ex iure præfecturæ dandæ, ſive ſalvi conductus, atque commeatus ſignum, præcederet; quemadmodum retroactis temporibus
omni ratione affirmabant factum; iniurioſosque eſſe Iuliacenſes, ſi ultra hoc
pergerent, Principi eorum, Archimareſchallo Imperii (cui, Statibus in campis Imperii, & expeditione exiſtentibus, competeret prærogativa præcedendi, ordinesque inſtruendi) contra irrefragibilem, vetuſtiſſimumque morem, petita denegare. Nec potuit hæc pertinax, pluſculis verbis habita contentio, quæ rem interturbavit, diu ſedari. Multa igitur deſuper collo-
17. cuti, hanc unam viam (ut materia tumultus ſubduceretur,) tandem invenere, quod Dux Iuliacenſis cum ſuis copiis, è veſtigio civitatem, absque eo, quod
hoſpitia ſubintrarent, ante omnes pertranſiret.

18. (5.) Pontificium, & Anglicum oratorem abfuiſſe, ne poſtpoſiti Principibus Germanis, eorum, à quibus miſſi, viderentur imminuere dignitatem.
Eſt hoc frequentiſſimum mediũ inter legatos eorum, qui de præcedentia inter
ſe certant, ut uno præſente, alter in abſtemiorum caſtra, (ut Knichen loquitur) concedat. (*vide me lib. 4. de iure publico c. 9. num. 102.*) De Pontificis
19. legatis, quoniam hic dicendi occaſio datur, ſciendum eſt, illos, cum ſervum
ſervorum humilitate Chriſtiana repreſentare deberent, ambitione ut plurimum ita tumere, ut ſummum honorem, præ omnibus, ſibi arrogare ſuſti-
20. neant. Cum anno M D XC. Caietanus, legatus Pontificis, Pariſiis in Senatum veniſſet, voluiſſetque ſuggeſtum, tranſiſco ſuperſtructo ornatum, qui
Regi ſoli reſervatur, conſcendere, Barnabas Briſſonius, qui primas in Senatu
tenebat, manu prensũ retinuit, & in ſubſelliis inferioribus è regione, poſt ſe loco ſecundo, ſedere iuſſit. (*Thuanus hiſtor. lib. 98. pag. 342.*) Franciſcus Diatri-
21. ſtanus Cardinalis, legatus Pontificis, cum Albertus Archidux Auſtriæ, cum
infante Hiſpaniæ, Iſabella Clara Eugenia, Mediolanum ingrederetur, voluit

ſub

ſub uraniſco urbem ingredi, ſed præfracte hoc ei à Comite ſtabuli negatum, non convenire dictitante, ut Albertus, cui ſicut & Infanti tantum honorem deferre à Rege vetabatur, legatum ſub uraniſco incedentem, ipſe extra uraniſcum, ſequeretur. Nam eum honorem nemini, ne quidem Cardinalibus à latere legatis, ſed ſolis Regibus in Hiſpania, gentis conſuetudine, tribui. (*Thuanus hiſtor. lib.* 122. *p.* 869.) Nullus mihi inter Catholicos Reges notus, qui Pontifici tam arctos cancellos in regno ſuo ponat, quam primogenitus Eccleſiæ. Speciminis loco, ut varia alia omittamus, nobis unum & alterum hic erit. Bret (*de la ſouveraineté du Roy livre* 4. *chap.* 7. *p.* 603.) nos docet, (*que quand le Pape envoye des legats en France, ils doivent ſeiourner à Lion, ſans paſſer plus outre, iuſques à ce que la Cour de Parlement de Paris, ait veu leurs inſtructions, afin d'en retrancher ce, qui ſeroit contraire à l'authorité du Roy, & aux privileges des Egliſes de France*) quando Papa legatos in Galliam mittit, debere illos Lugduni ſubſiſtere, nec ulterius proficiſci, priusquam Curia Parlamenti Lutetiani legerit illorum inſtructiones & mandata; eum in finem, ut, ſi quid autoritati Regis, aut privilegiis Eccleſiæ Gallicanæ contrarium, illis contineatur, reiiciatur, & reſecetur. Idem à Servino (*és actes notables & plaidoyés tom.* 2. *p.* 326.) diſcimus, (*que les bulles de legation, octroyées par les Papes, doivent eſtre veuës & examinées devant que permettre aux legats l'entrée dans le Royaume de France. Et il a eſté iugé fort ſouvent, qu'il n'eſt pas loiſible au Pape, d'envoyer un legat, ſans grand ſubiect, & ſans permiſſion du Roy. Certainement, comme le pouvoir du legat doit paſſer au Parlement à ſon entrée, auſſi à l'iſſue les legats ſont tenus faire mettre tous les regiſtres de leurs expeditions, faites en vertu de leur legation, és mains d'un Conſeiller de la Cour, enſemble le ſeel de la legation; comme il fut iugé par arreſt de l'an* M D L I I. *ſur les facultés du Cardinal Veralde. En ſomme, tous les legats, qui ſont venus en ce Royaume, n'ont rien peu en iceluy, que par le congé, & permiſſion du Roy; comme recogneut le Cardinal de Ferrare, apportant ſa bulle de legation du Pape Pie* IV. *en l'an* M D L X I.) quod, antequam legatis Pontificis detur licentia ingrediendi regnum Galliæ, bullæ, quibus mandata continentur, debeant exhiberi, & examinari. Sæpius ita iudicatum, Papæ non licere mittere legatum in Galliam, niſi res magni momenti urgeat, & Regis concurrat permiſſio. Certe, ut in introitu poteſtas legati Parlamento inſinuari debet, ita in receſſu, quæ idem geſſit, vel expedivit in regno tanquam legatus, articulatim tradi debent in manus cuiusdam Conſiliarii Parlamenti, una cum Sigillo legationis: quemadmodum ſententia dicta, & lata fuit, anno M D L I I. in Cardinalem Veraldum. In ſumma, omnes legati Pontificis, qui in Galliam pervenerunt, tantum in Regno poteſtatis habuerunt, quantum Rex illis permiſit, ne hilum præterea; quod ipſum agnovit Cardinalis Ferrarienſis, afferens bullam legationis Papæ Pii IV. anno M D L X I. (*adde Rochette és deciſions de pluſieurs queſtions & differens, qui ſe preſentent iournellement, ant i*

22.
23.
24.

 és contri

es cours Eccleſiaſtiques, que ſeculiers pag. 7. & 8.) Non minus notabile eſt ſecundo loco, quod Laurens Bouchel (*en la Bibliotheque, ou threſor du droit*
25. *François tom. 1. p. 370. verb. barreau.*) M. Ioanni Choart, advocato ſeni acceptum fert, (*que voulant un iour plaider pour l'Vniverſité de Paris, qui a ceſt honneur, & ce privilege, comme fille aiſnee du Roy, de plaider au Parlement, en premiere inſtance, & du barreau des Pairs, qui eſt du coſté de la cheminée, ce barreau luy fut conteſté par M. N. Regnart, Advocat du Pape, diſant, que le Pape eſt non ſeulement pardeſſus les Pairs, mais pardeſſus les Roys, & tous autres princes de la terre. Surquoy luy fut courageuſement repliqué, par ledit Sieur Choart, que le Pape n'eſtoit que Prince eſtranger. Et de fait, par arreſt il fut dit, que l'Vniverſité plaideroit du barreau des Pairs, & le Pape de l'autre barreau, qui eſt du coſté des Greffes*) qui cum aliquando vellet in iudicio cauſam agere Academiæ Lutetianæ, quæ, tanquam filia primogenita Regis, hoc honore atque privilegio inſignita eſt, ut in prima inſtantia Parlamentum pro iudice habeat, & locum occupet ibi datum Paribus Regni, hoc eſt, ſuggeſtum, qui eo in latere conſpicitur, ubi focus poſitus eſt: ei vero, huius loci cauſa contradiceretur à M.N. Regnarto, Advocato Pontificis, quod Pontifex non ſolum ſupra Pares, ſed etiam ſupra Reges, & omnes Principes terræ ſit; maſcule reſpondit, Pontificem in Gallia eſſe Principem extraneum; atque ſententia confirmatum tunc fuit, ut Academia è ſuggeſtu Parium cauſam diceret, & Pontificis advocatus ex ſuggeſtu alio, qui illo in latere eſt, ubi exedra ſcribarum.

26. (6.) Dum Sleidanus brevitati ſtudet, omiſit, quid ad portam Civitatis, & poſtea ante templum actum. Eſt autem illud, quando Romanorum Rex Aquiſgranum, ſuſcipiendæ coronæ cauſa advehitur, equus cui inſidet, primæ portæ civitatis cuſtodibus cedit; & ubi ad templum pervenit, equus, quo eo vectus, aulæ Magiſtro hereditario, Ducatus Iuliacenſis, debetur & traditur.

27. (7.) In actu inaugurationis notabile eſt, quod coronandus ante omnia iurat, & poſtea coronatus iterum; quaſi non ſufficiat uno iuramento Regiam poteſtatem frænare. Carolus quaterno vinculo ligatus fuit, quo libertas Electorum, Statuum, & totius Imperii in tuto eſſet, ac ipſe officii ſui ſæpius admoneretur. Primi & ſecundi vinculi mentio fit in capitulationis huius articulo xxx. tertii & quarti, hic à Sleidano.

28. (8.) Quod poſt iuramentum à coronando præſtitum, Colonienſis Principes interrogavit, an fidem & obſequium Carolo præſtare vellent? nos admonet, verum eſſe, quod alii ſcribunt, Regem primum obligari regno, &
29. illi poſtea ſubditos. Cæterum, interrogatio Colonienſis, & reſponſio Principum ad eandem, fidem & obſequium denotant, quod ſubditi ſuo Magiſtratui debent. Fidem enim, quam vaſallus ſeniori ſuo debet, quilibet Prin-

cipum

cipum ſeparatim, ubi inveſtitus fuit de feudis ſuis, Carolo poſtea præſtitit.
Plane alia eſt ſubiectionis, alia fidelitatis obligatio, utraq; tamen aliquando in
una eademque perſona concurrit. Sic noſtri Imperii Principes, non tantum
vaſalli ſunt Imperii, ſed etiam ſubditi.

(9.) Vnctionis ritus à vetuſtate Hebræorum petitus, niſi, quod alia 30.
etiam membra, quam caput, inungi apud Chriſtianos ſoleant. Galli glorian-
tur, Regem ſuum cæteros Chriſtiani orbis monarchas, ratione unctionis, lon- 31.
giſſimis poſt ſe relinquere paraſangis, cum ſolus oleo cœlitus miſſo iniunga-
tur: cuius generis ſe habere dicunt non ſolum in monaſterio Remigiano Rhe-
menſi, ſed etiam in monaſterio, Marmouſtier ipſorum lingua dicto, quod ſi-
tum prope Turonenſem civitatem: Illud ferunt, tempore quo Clodovæus à 32.
S. Remigio baptiſaretur, columbam candidam, cœlo miſſam, in ampulla, in
qua adhuc conſervatur, apportaſſe: (*Thevet des vies des hommes illuſtres livre 4.
ch. 2. p. 181. b.*) eam ſanctum illum præſulem accepiſſe, moxque columbam
disparuiſſe. (*Fauyn au theatre d'honneur livre 2. chap. 11. p. 236.*) Hoc oleo Re-
ges Franciæ regulariter hucusque inuncti fuerunt, excepto Henrico IV. ut
mox dicam. Aſſervatur autem in dicta ampulla, quæ Sacra dicitur, (*c'eſt une* 33.
petite fiole fort eſpaiſſe, (*Fauyn d.l.*) & hoc habere proprium fertur, ut ſolum in
ea appareat oleum tempore, quo ſunt coronandi Reges Franciæ (eo, & non
alio tempore apparere, notorium eſſe in tota Gallia dicit Chaſſaneus *part. 1.
catal. glor. mundi conſider. 31. fol. 151.*) Alterum, quod prope Turonum aſſervari 34.
diximus, cœlo hac occaſione delatum ab Angelo, mihi narrarunt eius mo-
naſterii ſodales. S. Martinus, huius loci præſes, cum ſolitus eſſet adulta no-
cte in ſacello quodam, in editiori loco Eccleſiæ conſtructo, preces ad Deum
fundere, diabolus infenſiſſimus eius hoſtis, quo poſt finitas preces deſcen-
dentem per gradus ſaxeos, damno afficeret, illis impoſuit piſa: nec fruſtra
fecit, nam vir ille devotus, nihil impedimenti, vel inſidiarum timens, piſo-
rum rotunda mobilitate gradu excuſſus, caſu tam male affectus fuit, ut mem-
bris lividus, & toto corpore quaſſatus, pedum officio uti haud potuerit.
Iacentem, cum ſolus & ſine auxilio humano eſſet, Angelus, cœlo miſſus,
oleo quod ſecum attulerat, perunxit, atque quod in ampulla illius ſupererat,
tradidit. Martinus iam ſola unctura una in integrum reſtitutus, repedavit
in cameram ſuam, &, ſole illuceſcente, ſodalibus ſuis caſum enarravit, ampul-
lamque in eccleſiam, recordationis & cultus cauſa, poſuit. Hoc oleo Henri-
cus IV. (cum poſt Henrici III. mortem Rhemēſi urbe, hoſtium vi copiisq;, ex- 35.
cluſus impediretur, quo minus, iuxta morem eo usq; ſervatum, coronam Re-
gni ibi ſusciperet, & Remigiano oleo inungeretur) tempori inſerviens, inun-
ctus fuit Carnuti, ubi totus inaugurationis actus celebratus. (*Aubigné tom. 3. de
l'hiſtoire univerſelle livr. 4. ch. 2. pr.*) Verum, huic glorioſæ Gallorum iactationi,
multa & talia opponi poſſunt, ut vel inanis videatur, vel parvi momenti. Inter

ipſos Gallos, eosque Catholicos, adhuc multos eſſe mihi conſtat, qui quod de miſſione ampullarum iſtarum dicitur, in dubio relinquunt. Dubium auget, quod Gregorius Turonenſis, qui tempore filiorum Clodovæi natus, licet hiſtoriam ſuam infinitis miraculis aliis, etiam extra terminos propoſiti, ornaverit, nihil tamen de miſſione illa olei, vel ampullæ, ad Cludovæi baptiſmum annotaverit. Quæ ſi facta, eum latere non potuiſſet; tanquam res adhuc longa vetuſtate nondum obruta; & ſi facta, & nota, eam non tacuiſſet, quoniam in minoribus aliis tradendis, ad ambitionem usque diligens fuit. Vis huius argumenti non latuit Fauchetum (*livre 2. des antiquités Fran-*
37. *çoiſes chap. 18. p.m. 57. b.*) nec potuit hiſtoricus Regius, Scipion du Pleix (*tom. 1. de l'hiſtoire generale de France tilt. du bapteſme de Clouis p. 98. n. 8.*) aliud inde coniicere, quam Gregorium Turonenſem miſſionem hanc factam non credidiſſe, ſed alios, quo actum venerabiliorem redderent, eam poſtea excogitaſ-
38. ſe. Addit vero, Hincmarum, Archiepiſcopum Rhemenſem, qui vixerit ſub Carolo Calvo, in deſcriptione vitæ S. Remigii, deſumta ex vetuſto libro teſtificari, miraculum hoc revera contigiſſe: poſtea Aimonium, & alios teſtimonio ſuo traditionem hanc confirmaſſe. Sed non ita removetur obſtaculum. Quotquot enim de hoc miraculo teſtantur, recentiores ſunt Gregorio Turonenſi, nec ullum huic coætaneum, aut non multo poſt ſcribentem, producere, imo ne nominare quidem poſſunt, qui hoc miraculum annotaverit. Hincmaro hanc fidé dabimus, quod legerit in vetuſto libro, hoc miraculum contigiſſe: at inde non ſequitur, verum eſſe quod legit. Libri illius apud me pondus nullum eſt; quis eum ſcripſerit, & quando, adhuc ignoratur: ſi publicaretur, ſine dubio alia quoq; ſe offerrent, quæ cenſurá non poſſent effugere. Præterea, autorum diſſonantia & variatio nos inſtruit, quid de rei certitudine iudicari debeat. Alii, ut ſuperius vidimus, ampullam à columba allatá dicunt,
39. verum, la Legende des Flamens (*p. 18.*) angelum eius latorem fuiſſe docet; & idem ſcribit Bernhard de Girard (*de l'eſtat & ſuccés des affaires de France li-*
40. *vre 1. p. 38. & livre 3. p. 352. editionis de anno 1596.*) Diminutionem, & incrementum olei, quod attinet, audivimus Chaſſaneum dicere, illud oleum, non alio tempore apparere, quam illo, quo Rex coronandus. Paponius auté (*au livre 1. des arreſts notables tit. 1. n. 5. p. 5.*) ſcribit; (*la ſainčte ampoulle, envoyée du ciel aux Roys de France, a cela propre & miraculeux, pour la faveur d'iceux, qu'à leur conſecration elle ſe trouve pleine, & auſſi à meſure de ce qu'ils defaillent, & viennent à la mort, elle ſe vuide, & defaut. Le Roy Louys XI. chargé de grandes maladies, deſirant ſingulierement de vivre, la fit apporter où il eſtoit, à fin d'avoir ſanté, ou preſage certain de ſa vie ou de ſa mort*) ſancta ampulla, cœlo miſſa Regibus Galliæ, hoc habet proprium, & miraculoſum, in favorem Regum, quod, quando conſecrandi ſunt, plena exiſtit, & imminuitur poſtea pedetentim, eo paſſu quo Reges ad mortem properant. Ludovicus XI. maximis morbis obrutus, vitam

autem prolongare unice intentus, eam ad ſe afferri, ubi tunc degebat curavit, ut cognoſceret, ex copia, vel inopia liquòris, an morti propinquus eſſet, necne. Cum Paponio ſentit Pierre de L'Ancre (*au tableau de l'inconſtance & inſtabilité de toutes choſes livre 4. diſcours 1. n. 2. p. 389.*) Quod ſi vero ſemper plena apparet, quando Rex inungi debet, cur quæſo tam parce hoc oleo utuntur, & non niſi tanto, quantum formam piſi æquat, ut ex Gothofredi *Ceremoniali Franciæ* (*p. 326.*) licet cognoſcere. De ampulla Martiniana, non minus quam 41.
de Remigiana, dubitatur; nulli ergo autor ero, ut de ea credat quod vulgo narratur: credenti tamen, unam vel alteram, vel ambas, cœleſtis eſſe originis, velim notum ſit, non ſolam Galliam hoc dono mactatam, ſed etiam Angliam conſimili gaudere. Qui fidem tribuit Gallorum narrationi, niſi etiam tribuat Anglis, iniquus erit. Narrat autem Walſingham, & poſt eum André 42.
du Cheſne (*en l'hiſtoire generale d'Angleterre livre 17. p. 973.*) (*que Henry IV. Roy d'Angleterre fut oingt d'un huyle, ou onguent celeſte, que la Sainte Vierge, mere de Ieſus Chriſt, avoit apporté iadis à S. Thomas Archeveſque de Canterbery, lors qu'il eſtoit en exil, & luy avoit predit, que les Roys d'Angleterre, leſquels en ſeroient oingts & ſacrés, ſeroient clements, & debonnaires, & conſerveroient vertueuſement les droits & libertés de l'Egliſe. Que ceſt onguent eſtoit demeuré caché, dedans une ampoulle, ou fiole d'or, enchaſſée de pierre, iuſques au temps, que Henry premier Duc de Lancaſtre, qui fit la guerre deça la mer, pour le Roy ſon pere, la recent des mains d'un ſainct perſonnage, auquel elle avoit eſté deſcouverte & manifeſtée par divine revelation, & en fit don & preſent au Prince Eduuard, fils aiſné de l'illuſtre Eduuard Roy d'Angleterre, troiſieſme du nom, afin qu'apres la mort de ſon pere il en peuſt eſtre ſacré Roy. Qu'Eduuard la ſerra dedans la tour de Londres, en une petite boite, fermée de pluſieurs ſerrures, & que par oubliance, ou bien par negligence, elle y demeura iuſques au regne de Richard premier, ſon fils, lequel fouillant & cherchant les menus & precieux meubles, que ſes anceſtres y avoient laiſſés, la trouva, ſans y penſer, avec l'eſcriture, & prophetie de Sainct Thomas Martyr, & ſçachant la vertu d'un tel onguent, pria l'Archeveſque de Canterbery, de l'en oindre derechef. Ce que l'Archeveſque refuſa de faire, & dit, que c'eſtoit aſſes, qu'il euſt une fois eſté ſacré, lors que ſolennellement il priſt la couronne. Que ce Richard la porta touiours, & rapporta quant & ſoy, durant ſon voyage d'Irlande, & finalement la bailla, dedans Ceſtre, à l'Archeveſque de Canterbery, qui la garda reveremment depuis, & iuſques au temps du couronnement, & ſacre, de ceſt Henry, Duc de Lancaſtre, qui le premier des Roys d'Angleterre fut oingt d'une ſi precieuſe liqueur.*) Henricum IV. Regem Angliæ unctum fuiſſe oleo vel unguento cœleſti, quod ſancta virgo, mater Ieſu Chriſti, tradiderat olim S. Thomæ, Archiep. Cantuarenſi, tunc exuli, prædicens, Reges Angliæ, qui hoc inungerentur & ſacrarentur, fore clementes & humanos,

 ac conſer-

ac conſervatores virtuoſos iurium & libertatum Eccleſiæ. Hoc vero unguentum reſervatum fuiſſe, in ampulla aurea, gemmis exornata, usque dum Henricus I. Dux Lancaſtriæ, cis mare bellum gerens pro Rege patre ſuo, eam receperit à ſancto quodam viro (cui illa divinitus manifeſtata erat) & dono dederit Principi Edoardo, primogenito Illuſtris Edoardi, Regis Angliæ, hoc nomine tertii, eum in finem, ut patre mortuo, illo unguento inungeretur in Regem. Edoardum hanc ampullam in turri Londinenſi poſtea aſſervaſſe, incluſam ciſtulæ, variis ſeris firmatæ, eamq;, ſive per oblivionem, ſive per negligentiam, ibi manſiſſe usque ad regnum Richardi I. filii ſui. Hunc autem ſcrutando pretioſa, & minora maiorum ſuorum ſupellectilia, eam inopinato reperiiſſe, una cum ſcriptura & prophetia S. Thomæ Martyris. Certiorem hoc modo factum de virtute eius unguenti, rogaſſe Archiepiſcopum Cantuarienſem, ut eo inungeretur: ſed noluiſſe conſentire Archiepiſcopum, dicendo, ſufficere Regi, quod ſemel fuiſſet unctus, tunc, quando ſolemniter coronatus. Richardum eandem ampullam ſemper ſecum portaſſe, & reportaſſe, quousque durarit iter Irlandicum, tandemque Ceſtriæ dediſſe Archiepiſcopo Cantuarienſi, hunc eam dehinc reverenter cuſtodiviſſe, usquedum iſte Henricus, Lancaſtriæ Dux, in Regem conſecrandus; qui tunc primus Regum Angliæ pretioſo hoc liquore inunctus

43. fuerit. Quod ſi nunc ab oleis illis prærogativa petenda, quis non videt Anglum Gallo præferendum eſſe? Olea Galliæ columba aut Angeli attulerunt; oleum Angliæ mater Salvatoris, quæ, ut creditur, longe ſupra angelos evecta eſt. Olea Galliæ non ad inaugurationem Regis miſſa, ſed alios in uſus, poſtea à Gallis, propria autoritate, citra ullum monitum divinum, à vero uſu ad alium translata: quod an illis licuerit, ipſi viderint. Angliæ oleum autem, ad inungendum in inauguratione Regem, datum, & cum promiſſione effectus notabilis; ubi contra ad Gallicana nulla acceſſit, Reges inaugurandos ſi ſpectes, promiſſio; unde nec indicare poſſunt, quid operentur magis, quam oleum commune, vel conſecratum, quo cæteri monarchæ

44. inunguntur. Virtuoſi fuerunt Reges Galliæ, qui Remigiano, vel Martiniano oleo inuncti, fuerunt fortes, fuerunt longævi, fuerunt fortunati, ſed non omnes: & omnia iſthæc communia habuerunt cum cæteris monarchis, qui hisce oleis non inuncti, ita plane, ut nullam prærogativā Galli unquam nacti fuerint, in qua vere gloriari poſſint. Teſte P. Matthieu (*livre 11. de l'hiſtoire de Louys XI. p. 719.*) *les Roys de France naiſſent tous vaillans*; alii alia addunt, quæ ſi vera ſunt, quid opus oleo adſcribere, quod à nativitate habent?

45. (10.) Cur coronando, Diaconi more veſtito, & non potius pallio regali exornato, enſis tradatur, rationem non teneo. Veſtitus Diaconalis, & en-

46. ſis non videntur convenire. Cæterum, veſtem Diaconalem, qua Imperator aliquando utitur, notam, vel ſignum eſſe tradit Matth. Mareſchal (*des droits*

honorifiques

honorifiques des Seigneurs és Egliſes p.22.) qualitatis Eccleſiaſticæ. Hanc alii eo extenderunt,ut docuerint,Imperatorem ordinem ſubdiaconatus habere;qui-bus contradicit Durandus (*lib. 2.ration.divin.officior. c.8.p.105.*) idem tamen 47.
fatetur,Imperatorem ſubdiaconi officium ſubire, de quo ſacratur Romæ,mi-niſtrando Papæ in celebratione miſſæ, non ſolum parando calicem,ſed etiam expediendo alia munia ſubdiaconalia. Caſtaldus (*in libr. de Imper. quæſt.29.* 48.
n.4)& ex eodem Azorius(*parte 2.Inſtit.moral.lib.10.c.5.pag.1013.*) refert,Im-peratorem, veſte ſubdiaconi indutum, inſervire Romano Pontifici ſacris o-peranti, præſertim in die natalis Domini, ſi in Vrbe, & Curia Romana præ-ſens ſit. In matutinis precibus, quæ in nocte natalis Dominici decantantur, Imperatorem,ſi in eis adſit, ſeptimam lectionem ſub Evangelio, *Exiit edictum à Cæſare Auguſto &c* publice cantare. Feciſſe hoc Carolum IV. Baſileæ, te-ſtis eſt Albertus Argentinenſ. (*in Chron. pag.143.*) Idem feciſſe Sigismundum Imperatorem teſtis eſt Mutius (*lib.27. Chron. German. apud Piſtor tom. 2. Ger-man ſcriptor.p. 273.*) Cum Conſtantiam (ait ille) ubi Concilium habebatur, non poſſet in vigilia nativitatis venire, noctu eo venit, & recta cathedralem Eccleſiam ingreſſus eſt. Ibi magna magnificentia celebravit Papa primam miſſam matutinam,&Imperator clara voce legit Evangelii locum illum,*Exiit edictum à Cæſare Auguſto.* Iacobus Piccolomineus(*in narratione de Frideri-ci III. Imperatoris in Italiam profectione votiva, apud Freherum tom. 2. German. rer. ſcriptor. p. 141.*) ſimilem actum plenius ita deſcribit: Pontifex, in nocte natalis Domini, ſecundum officium ante diluculum indixit: in eo Cæſar, (Fridericus III.) vetuſto ſedis ritu, enſe de manu eius cum benedictione accepto,illoque,ut erat nudus,armigero adſtanti tradito,camiſeum,ſtolamq; albam, & pluviale, miniſtrantibus Diaconis Cardinalibus, ſumſit, iisdemque latus eius claudentibus, Evangelium, lectionis ſeptimæ, non iniucunde can-tavit, lectionem ipſam eorum alteri proſequendam relinquens. Admonue- 49.
rat,inter veſtiendum, cæremoniarum magiſter, ut transverſam ſtolam, & pluviale, ad ſiniſtram apertum acciperet; ſed ille, non faciam, inquit, & utrumque à collo ad pectus rectum induens, converſusque ad magiſtrum, ſic, inquit, ſemper ſum ſolitus. Suadente iterum illo, ut poſt Evangelium decantatum, pro aliorum conſuetudine ad pedem Pontificis oſculandum adſcenderet, germanico verbo, & hoc, ait, etiam minime: putans videlicet, (ut creditum eſt) à vulgari aliorum obſequio maieſtatem Imperii ea in re vindicandam. Mane vero ipſo,ſolemnibus miſſarum operatus eſt Pontifex, in quibus, poſt communicationem ſuam, Euchariſtæ partem, in hoc ipſum ſervatam, Cæſari obtulit, ſubnixo quidem in genua, & ſuum honorem ſa-cramento reddenti. 50.

(11.) Quid traditione enſis innuatur, dixi de iure publico *lib. 1. cap. 4. num. 20.*

(12.) An,

51. (12.) An, & quibus gemmis, ornatus ſit iſte annulus, non meminit Sleidanus, uti nec manum neque digitum nominat, cui annulus inſeritur. Non credo autem annulum ſolius ornatus cauſa dari, ſed eodem denotari, coronando deſponſatum eſſe Imperium. Quando annulus his cæremoniis primum acceſſerit, in occulto eſt; hoc autem notum, eum non ſemper inaugurationi Regis Romanorum adhibitum, aut hiſtoricos eius interdum oblitos fuiſſe. Helmoldus (*in hiſtor. Slavor. libr. 1. c. 32.*) eum, æque ut coronam, purpu-
52. ram & alia, ad inveſtituram Imperialem pertinere, indicat. Annuli quoque uſus, apud Gallos adhuc hodie, quando ſuum inaugurant Regem, cernitur: & ibidem olim, Marchiones annulo, carbunculo, Comes vero, annulo, adamante ornato, inveſtiti fuerunt. (*Charles Loyſeau des Seigneuries ch. 5. n. 51. pag. 72.*)
53. Quemadmodum etiam illo tempore, quo Imperii noſtri maieſtas integra fuit, Imperatores, annulo & virga Epiſcopos, aliosque Eccleſiarum Prælatos inveſtire conſueverunt. (*Hottomann. duputat. feudal. cap. 10. pagin. 65. & 66. & cap. 23. pag. 126.*
54. (13.) Pallium regale, quo induitur Imperator, cum, ut fama fert, à Carolo Magno huc usque duraverit, vetuſtatem ſuam ſatis indicat, & niſi antiquitatis religio impediret, eius in vicem novum aliud ſubſtitui deberet; idque tandem fieri neceſſitas ſuadebit, quomodo Henricum II. Galliæ Regem permovit, eiusmodi multa, uſu nimis trita, & corrupta, ad Regiam inaugurationem adhiberi ſolita, novis aliis penſare. (*Le Ceremonial de France pag. 309. Scipion du Plein tom. 3. de l' hiſtoire generale de France pag. 483. n. 8.*)
55. (14.) De Sceptro vide me *d. tr. iur. publ. lib. 2. cap. 4. n. 21. & ſeqq.*
56. (15.) Pomum, quod orbis terrarum figuram & dominium præſentare dicitur, (Autor *Breviarii totius orbis Chriſtiani, apud le Mercure François tom. 10. pag. 94.* orbem, cum cruce, nominat ſymbolum Imperii univerſalis) in multorum Regum inaugurationibus uſurpatur; unde, ſi tot orbis domini ſunt, quot ſe tales eſſe, iſta cæremonia innuere volunt, aut fieri in votis habent, unus pro tantis non ſufficiet orbis. Sunt plerique ex eo cenſu, qui ſe nihil habere putant, ubi totum non habent, ut alicubi loquitur ICtus: vnde imaginarium illud mundi dominium, fortaſſis ortum ex parte
57. traxit, quod reipſa nunquam ulli obtigit, nec unquam obtinget. Ego, orbem, pomum vel ſphæram, mundum repreſentare non nego, ſed dominium orbis eodem notari, incongruum eſſe arbitror. Cæſari aliisque Regibus, (ut Hungariæ, *Bizarus hiſtor. Genuenſ. lib. 23. p. 541.* Daniæ, *Goldaſt.* in Reichshandl. *p. 261. & ſeqq*) & ex illis nonnullis, quorum regnum terreni tractus exiguam partem occupat, globus ille in manus datur, ut admoneantur, unumquemque eorum à Deo ad hoc vocatum, ut mundum cura ſua, pro parte ſibi concredita, gubernet, atque ſuſtentet; & ut quietus ſit, crux ſuperimpoſita,

poſita, qua Salvator noſter orbi pacem ac quietem peperit; quam, ſi ante oculos reverenter ſibi ſtatuunt Monarchæ, pacifica omnia inter eos erunt. Contra vero, ſi incipiant volvere globum, & crucem quaquaverſum declinare faciant, quoniam in rotundo hoc corpore pars moveri non poteſt, niſi totum moveatur, inquieta erunt omnia. Quibus hæc conſideratio non placet, amplecti poſſunt, ſi velint, illam, quam ex Glabro Bzovius (*tom. 2. hiſtor. Eccleſiaſt. lib.* 10. *pag.* 174 *n.* 2.) & Vignierius (*part. 2. de la bibliotheque hiſtoriale pag.* 658.) referunt. Iuſſerat (inquit Bzovius) Benedictus Papa, per id temporis & aliud inſigne Imperii fabricari, quaſi aureum pomum, atque circumdari per quadrum pretioſiſſimis quibusque gemmis, ac deſuper auream crucem inſeri. Erat autem inſtar ſpeciei huius mundanæ molis, quæ videlicet in quadam rotunditate circumſiſtere perhibetur. Iſtud Henrico Imperatori (quando anno M XIV. Romæ coronatus fuit) Pontifex tradidit, ut dum illud Princeps terreni Imperii reſpiceret, foret ei documentum, non aliter debere imperare, vel militare in mundo, quam ut dignus haberetur vivificæ crucis tueri vexillum. In ipſo etiam diverſarum gemmarum decore Imperii culmen plurimarum virtutum ſpeciebus exornari oportere. Acceptam coronam Henricus, ſuper altare principis Apoſtolorum ſuſpendi præcepit, deinde manu gerens illud auri pomum, ſubiunxit, nullis melius hoc præſens donum poſſidere, ac cernere congruit, quam illis, qui pompis mundi calcatis, crucem expeditius ſequuntur Salvatoris; & protinus miſit illud ad Cluniacenſe monaſterium Galliarum, quod tunc temporis religioſiſſimum cæteris habebatur. 58.

(16.) De corona, quam Regis Romanorum capiti, à tribus Electoribus eccleſiaſticis impoſitam, docet Sleidanus, tenendum eſt, eam ex puro puto auro fabrefactam, ſic tamen, ut in ea veterum laudabilis parcitas ſatis eluceat. (*Hartmann. Maurus de coronat. Caroli V. apud Goldaſt. in polit. Imper. parte 3. diſc. 3. pag.* 271.) Hæc quidem adhuc in publica coronationis ſolemnitate uſurpatur, ſed præter eandem nonnulli Imperatores ſibi peculiarem aliam compararunt. De Rudolpho II. narrat Autor *deſcriptionis Status particularis Regiminis Ferdinandi II.* (*cap.* 22. *p.* 44.) quod ſibi fieri curarit coronam ex auro, & pretioſiſſimis orientalibus adamantibus ornatam, quæ unius millionis aureorum æſtimetur, ac Viennæ cuſtodiatur. Cæterum corona, qua Reges Galliæ coronantur, eam, qua Imperatores noſtri, pretio longe ſuperat, ut & pondere: dicitur autem (*valoir cent onze mil huict cent, quarante eſcus: Charron en l' hiſtoire univerſelle pag.* 718. *Coquille en l' hiſtoire du pays & Duché de Nivernois pag.* 56.) valere centies & undecies mille, octingentos & quadraginta coronatos: & ne nimium iſto pondere diutius Rex gravetur in inaugurationis ritu, aliam coronam minorem quoque ad manus habere Archiepiſcopum, quam, ſublata altera, Regio imponat capiti, ex Tilleto cognoſcimus. 59. 60. 61.

62. (17.) Ex Sleidano diſcimus, Carolum, poſt peractum coronationis ritum, à templi Aquisgranenſis ſodalibus, ſive, ut loquuntur, Canonicis in collegam allectum fuiſſe, veteri conſuetudine. Hæc quando cœperit ignoro; ex hiſtoriis id mihi cognitum eſt, Regem Romanorum, vel Imperatorem, variarum Eccleſiarum ſodalitiis adſcribi, & *primo* quidem Aquis-
63. granenſium. Huius adſcriptionis notabilia peti poſſunt ex Autore deſcriptionis coronationis Maximiliani I. (*apud Freherum Germanic. rer. Scriptor. tom. 2. pag. 33.*) Eodem actu (*inquit ille*) finito, venerunt capitulares Eccleſiæ Aquenſis, recipientes Regem Romanorum in Canonicum, qui ipſis præſtitit iuramentum (præſtari hoc iuramentum ſuper ſanguinem & reliquias S Stephani Protomartyris, *docet Mateneſius lib. 3. de coronat. Ferdinand. II. pag. 112*) quoad præbendam hanc, in eadem Eccleſia: Et dederunt ſibi locum in choro; ipſe etiam dedit ſtatuta, & vinum admiſſionis, iuxta conſuetudinem Eccleſiæ; & habet duos vicarios in loco, qui capiunt integram præbendam, & ſupplent locum ſuum in Ec-
64. cleſia. *Secundo*, Colonienſium, teſte eodem Autore, qui (*d. l. pag. 35.*) ſcribit; Coloniæ Canonicos Regem Romanorum Maximilianum, in Eccleſia maiori recipiſſe in Canonicum, ſecundum conſuetudinem Eccleſiæ ſuæ.
65. *Tertio*, Bambergenſium, (ſi verum eſt, quod Freherus *ad libr. 2. Petri de Andlo de Roman. Imper. cap. 6. pag. 176.* ſe audiviſſe ait fieri) ex inſtituto Imperato-
66. ris Henrici ſancti. *Quarto*, Romæ, Eccleſiæ S. Petri (*Agrippa de coronat. duplici Caroli V. apud Schardium tom. 2. hiſtor. German. pag. 1262.*) *Quinto*, Ro-
67. mæ D. Iohannis (*Idem d. tr. p. 1268.*) Galliarum quoque Rex in plurimis ſui regni Eccleſiis primas Canonicorum eſt, ut (verba ſunt Mornacii *in obſervat. ad 24. libb digeſt. ad l. 14. de religioſ. & ſumt. funer.*) ſive adeat Martinianam, apud Cæſarodunum Turonum, ſeu Hilarianam, apud Pictones, Anianam apud Aurelianos, Andenſem, Cœnomanam, Quintinianam, & alias complures, amictus pelliceus, ſuppelliciumque offerantur ingredienti, ab u-
68. niverſis Canonicis, quæ & reipſa accipit Olim etiam inter eoſdem ſedem in choro habebant, & ſervitiū divinum peragebant, *iuſques là meſmes, qu'ils receroient les diſtributions manuelles, & les fruits de leur prebende.* (*Bret au livr. 1. de la ſouveraine: é du Roy chap. 18. pag. 139.*) Hodie tamen nihil commodi inde ad eos redit, præterquam quod participes ſint precum, quæ ibi fiunt pro Canonicorum ſalute. (*Pierre Matthieu en l'hiſtoire de Henry IV. livr. 2.*
69. *narrat. 5. pag. 423.*) De hiſce Canonicatibus Regum Galliæ, mentionem etiam facit Coquille, (*en l'hiſtoire du pays & Duché de Nivernois pag. 159.*) quem locum, propter notabilia quæ exprimit, huc integre transferre operæ pretium duco. Ita vero ſe habet: (*Il ſe trouve, que le Roy de France eſt Chanoine en pluſieurs Egliſes de ſon Royaume, comme en l'Egliſe de S. Martin de*

Tours

Tours ; à S. Quentin en Vermandois, à noſtre Dame de Clery , comme auſſi la perſonne du Roy eſt comptée , & fait nombre en quelques autres colleges de ſon obeiſſance : car il eſt premier bourſier au college de Navarre à Paris , qui eſt de fondation Royale , & le revenu de ſa bourſe eſt employé en achapt de verges, pour la diſcipline ſcholaſtique : auſſi , le Roy eſt le chef de la Iuſtice. De meſme au college des Secretaires de la maiſon, & couronne de France , dont la confrerie eſt en l' Egliſe des Celeſtins à Paris , & en eſt le patron S. Iean Evangeliſte, le Roy eſt premier confrere , & a ſa bourſe, comme l' un des autres. Les Comtes de Nevers ſont Chanoines de S. Martin de Tours , & participans aux prieres, & bienfaits de la dite Egliſe , & prennent prebende telle , que les abſens ont accouſtumé de percevoir en la dite Egliſe , promettent les Chanoines celebrer chacun an un ſervice anniverſaire , pour le remede des ames des Comtes de Nevers ; & le Comte leur promet confederation , & preſter ſerment de fidelité, tel, comme les autres Chanoines ont accouſtumé de preſter. Ceux , qui ſont Chanoines , ores qu' ils ſoient perſonnes layes , quand ils entrent au chœur de l' Egliſe , doivent avoir le ſurpelis veſtu , & l' aumuſſe ſur le bras , comme les Chanoines: mais en l' Egliſe de Nevers , celuy qui eſt theſorier de la dite Egliſe , & Chanoine , a droit d' entrer au chœur , ſeoir en ſon ſiege , ayant l' oiſeau ſur le poing, l' eſpée au coſté.) Reperimus, Regem Galliæ eſſe Canonicum variarum Eccleſiarum regni ſui , nempe in Eccleſia S. Martini apud Turones, in S. Quintini Veromandui , in B. Virginis Mariæ Clericenſi. Eadem perſona Regis etiam comprehenditur ſub numero Collegarum aliorum collegiorum , quæ ſunt in Gallia. Etenim primus eſt burſarius in collegio Navarreno Lutetiano , quod à Rege fundatum , & burſæ compendium , vel pecunia ad Regem pertinens , impenditur in emtionem virgarum , pro diſciplina & caſtigatione ſcholaſtica : ita quoque Rex eſt caput iuſtitiæ. Præterea , in collegio Secretariorum domus & coronæ Gallicæ , quorum confraternitas eſt adſcripta Eccleſiæ Cœleſtinorum Pariſiis , atque pro patrono habet Sanctum Iohannem Evangeliſtam , Rex confratrum primus eſt , burſamque habet propriam , pariter atque cæterorum quilibet. Comites Nivernenſes ſunt Canonici Sancti Martini Turonenſis , participantes precum atque piorum actuum eiusdem Eccleſiæ : præbendam quoque talem accipiunt , qualem ab eadem Eccleſia abſentes alii ſolent accipere; ac promittunt iisdem Canonici, ſeſe quotannis dicturos preces, & facturos vota ſolemnia anniverſaria , pro remedio animarum Comitum Nivernenſium; Comes autem illis ſpondet confœderationem ac præſtationem talis iuramenti fidelitatis, quale reliqui Canonici ſolent præſtare. Canonici, etiamſi ſint laici, quando ingrediuntur cho-

rum Eccleſiæ, debent uti veſte Canonicali, & amiculum pelliceum brachio tenere: in eccleſia tamen Nivernenſi, ille, qui eſt theſaurarius iſtius eccleſiæ, & Canonicus ſimul, habet facultatem introëundi chorum, & ſedem ſuam occupandi, pugno gerens accipitrem, & gladio accinctus.

(18.) Cœnam Domini accepiſſe Carolum, notat Sleidanus. Credidiſ-
70 ſem integram accepiſſe, & ſub utraque ſpecie vini & panis; hoc enim fieri debere docet Mareſchal (*des droits honorifiques des Seigneurs és Egliſes pag.23.*) ſed Autor *deſcriptionis coronationis Matthiæ, Romanorum Regis*, (*apud Goldaſtum in* Politiſchen Reichshändlen *part.1.num.13.pag.102.*) me retraxit. Cum enim Matthiam cœnam Domini ſub una accepiſſe ſcribat, non dubito, idem ab eius prædeceſſoribus quoque factum. Superat ergo (ſi hæc ita ſe habent)
71. hac in parte Regem Romanorum vel Imperatorem Rex Galliæ, cui ſoli inter monarchas Chriſtianos prærogativam utendi ſacra cœna ſub utraque ſpecie, adſcribit Fauyn (*au theatre d' honneur livr.2.ch.13.pag.480.*) Rationem huius prærogativæ reddunt, quod Rex unctus ſit, æque ut ſacerdotes. (*Sleidanus de*
72. *Statu Religion.& Reipubl.lib.9.fol.m.151.*) *C' eſt un privilege* (inquit Advocatus Curiæ *apud le Mercure François tom.16.pag.580.*) *de ſon ſacre, par lequel il reçoit la dignité ſacerdotale & Royale, veu qu'il eſt oinct du S.chreſme, ainſi que l' Eveſque, in capite, à la difference des autres Roys & Empereurs.* (Quod tamen erroneum eſt, nam & Imperator quoque in capite inungitur) Cormerius, ex hac communicatione ſacerdotali (ita enim eam, quæ ſub utraque ſpecie fit, appellare ſolent Catholici Romani) intelligi, ſcribit, Regibus Galliæ ſanctius aliquid, quam in cæteris hominibus, ineſſe (*de reb.geſtis Henrici II.lib.1.p.119.*)
73. (19.) Quando Moguntinum profitentem introducit Sleidanus, Pontificem Romanum, approbata creatione, iubere, ut electi Cæſaris nomen in poſterum Carolus uſurpet, niſi ſano ſenſu accipiatur, maieſtatem Imperii
74. non leviter convellit. Conſtat ex hiſtoriis, Carolum Andegavenſem, quando in Regem Siciliæ coronatus fuit à Clemente V. Pontifice, ſimul illi iureiurando promiſiſſe, ſe Imperii nomen, vel ultro delatum, non accepturum. Alia præſcriptione, alia mente crediderim (inquit Paulus Æmylius *de reb. geſtis Francor.lib.7.p.367.*) id cautum. Prætexebatur, ne ſi contentiones de
75. Imperio ingraveſcerent, difficilius foret opes Manfredi evertere. Sed Pontifices ſemper horruerunt nimias Siculorũ Regum opes, in quo ſimul & Regni illius, & Imperii ius foret, eum in officio, fideque ac poteſtate Pontificum minus fore; pro opibus quemque animos gerere, ſpiritus tollere: (quod etiam Rivetus és remarques ſur la reſponſe au myſtere d' iniquité, *part. 2. ſect. 49 num.3.pag.443.* pro vera cauſa agnoſcit.) Cæterum, hæc clauſula, de non
76. acceptando Imperio etiam ultro oblato, ubi ſemel cœperat, continuata poſtea in omnes Siciliæ Reges fuit, & expreſſim in bullas inveſtiturarum à Pontificibus relata (teſte Baronio *in annal. Eccleſ.ad annum Chriſti* 1097. *ſect.89.*

&Caſſa-

& Caſſano *livr.1. de la recherche des droits du Roy & de la couronne de France ch.5. pag.291.*) atque Carolo V. quoque præſcripta. Vnde Leo X. (*apud Sleidan.* 77.
lib.1 Comm. fol. m.16.) audire ſe, ait, quendam ad honorem Imperatorium adſpirare, cui per leges non liceat. Nam Reges Neapolitanos eſſe Pontificis beneficiarios, & fide data iam olim eſſe pactum, ne Romanum Imperium appetant, ſed ut alterutro ſint contenti. Verum hoc obſtaculum removit Leo X. 78.
diſpenſatione ſua, (*Anton. Marcell. de ſeculari Pontificiæ poteſtate cap.13. p.134.*) qua conſenſit, ut præter clientelæ formam, legemque Carolus Imperium oblatum acciperet (*Franciſcus Belcarius rer. Gallicar. commentar lib.16. pag.477. num.14*) Hoc ſenſu, ſi Moguntini oratio accipitur, nempe hac diſpenſatione 79.
approbaſſe Pontificem creationem Caroli, admitti ea ſalvo Imperii iure poterit: Quod ſi vero illud innuere debet, Pontificis eſſe, approbare, vel reprobare electionem cuiusque Regis Romanorum, factam ab Electoribus, iugum eſt iniquiſſimum, quod libertas Imperii non admittit. Non nova quidem opinio eſt Romanenſium, ſed ab antiquo ſæpius cruda, cocta, atque recocta 80.
propoſita, & in Clementinam unicam, *de iureiurando*, relata, apud Romanum Pontificem, approbandi perſonam, ad Imperialis celſitudinis apicem aſſumendam, ius eſſe. Craſſa, & impolita ſubtilitate, idem docens Alexander 81.
Carerius (*lib.2. de poteſt. Rom. Pontific. c.6. n.10. pag.117.*) exemplo nobis eſſe vult ipſum Chriſtum, qui antequam ovans in Regnum ſuum ingrederetur, prius venerit Betphage, ad montem Oliveti, villam, quæ ſacerdotum dicitur, ut oſtenderet, neminem futurum legitimum Regem, niſi prius à ſummo ſacerdote, id eſt, Pontifice, confirmetur. Verum, qui à partibus libertatis Imperii, & veritatis ſteterunt, Pontifici maſcule contradixerunt. Pervulgata eſt Ludovici IV. Imperatoris, Bavari communiter appellati, conſtitutio 82.
(*apud Goldaſt. inter conſtit. Imper. pag.99.*) de Imperii iuribus, & excellentia, ac poteſtate electi Romanorum Regis, lata in comitiis Francofurtenſibus, anno ſalutis noſtræ M CCC XXXVIII. die VIII. menſis Auguſti, qua, conſenſu, & conſilio Electorum, & aliorum Principum Imperii, declaratur, quod de iure & Imperii conſuetudine antiquitus approbata, poſtquam aliquis eligitur in Imperatorem, ſive Regem, ab Electoribus Imperii concorditer, vel maiori parte eorundem, ſtatim ex ſola electione eſt Rex verus, & Imperator Romanorum cenſendus, & nominandus, & eidem ab omnibus Imperio ſubiectis obeditur, & adminiſtrandi iura Imperii, & cætera faciendi, quæ ad Imperatorem verum pertinent, plenariam habet poteſtatem; nec Papæ, ſive Sedis Apoſtolicæ, aut alicuius alterius *approbatione*, confirmatione, auctoritate indiget, vel conſenſu. Idem repetitum legimus (*apud Goldaſtum d.l. p.100. &* 83.
ſeq.) à Principibus Electoribus S. Romani Imperii, epiſtola ad Papam Benedictum XII. ex comitiis Reinenſibus anno Domini M CCC XXXVIII. qua, inter alia, Pontifici intimatur, iure caveri, & conſuetudine, cuius contrarium

 memo-

memoria hominum non exiſtit, rationabiliter eſſe introductum, & ſine cuiusvis contradictione legitime obſervatum, atque in Parlamento (Reinenſi) per Electores, præhabita diligenti deliberatione, & diſcuſſione, ac conſilio multorum Principum, Comitum, Baronum & Nobilium, concorditer eſſe declaratum, & ſententialiter definitum, quod vacante Romano Imperio is, qui eligitur concorditer, vel à maiori parte Principum Electorum, pro Rege Romanorum, ab omnibus eſt habendus, & quod nec nominatione, *approbatione*, confirmatione, conſenſu, vel autoritate ſedis Apoſtolicæ, ſuper adminiſtratione bonorum, & iurium Imperii, indiget, ſive titulo Regio aſſumendo; quodque iura, & bona Imperii, adminiſtrare & gubernare poteſt, & de iure, & conſuetudine, nulla ſedis Apoſtolicæ ſuper hoc licentia habita, vel obtenta. Certe, contra hæc, unius Moguntini relatio, quod Pontifex creationem Caroli approbaverit, factum narrans, non ius approbans, fruſtra
83. in aciem ducitur: fruſtraque Windecius, & Bzovius laborant, contra conſtitutionem Ludovici, atque Electorum literas (*ut dixi in addition. ad iuris publ.*
84. *lib.3.cap.1.num.21.*) Porro, quod nomen electi Imperatoris concernit, an Carolus à Pontifice licentiam eo utendi acceperit, dubitaſſe Seldium, rerum Imperii alias non ignarum, deprehendo (in ſeinem Rahtſchlag von der Kaiſer vnd Päpſt gewalt/*apud Goldaſtum* der Politiſchen Reichshändel *part.5.n.3. pag.178.*) Ait enim: er habe gehört / könne aber nicht eigentlich wiſſen / ob es wahr ſeye / daß Kaiſer Carl der Fünffte am anfang / als er erwöhlet worden/ die erlaubnus/ ſich einen erwöhlten Kaiſer zuſchreiben / vom Papſt Leone em-
85. pfangen habe. At vero, cum præter Sleidanum etiam alii nonnulli autores, qui Caroli coronationem Aquisgranenſem deſcripſerunt, expreſſe hoc factum affirment, de eo vix amplius dubitandum eſt. vide ſi placet deſcriptionem coronationis apud Goldaſtum (in Politiſchen Reichshändlen *parte 1.p.57. & part.3.n.2.p.154.*) ubi legitur: Als Carolus V. vor ſeinem abreiſſen von Aach/ den 24. Octobris in der Kirchen geweſen / das Ampt zu hören/ ſeye endlich in derſelben außgeſchrien / vnd publicirt worden/ Päpſtlicher Heiligkeit Bewilligung / daß Carolus den Titul / Römiſcher Kaiſer/ annemmen möchte; ſolches ſey auch geſchehen / vnd Ihre Königl. Maieſtät auff einmahl
86. Römiſcher König vnd Kaiſer worden. Sive autem ad petitionem Caroli, vel aliquot Electorum, ſive etiam proprio motu, Pontifex hanc licentiam Carolo dederit, non video, quomodo petitio, acceptatio, vel proclamatio, ſalvo Imperii iure fieri potuerit. Modo enim audivimus ex Ludovici IV. conſtitutione, electum, ſtatim ex ſola electione, eſſe Regem verum & Imperatorem.

Vnd anders/ ſo ſich deßhalben gebühret/ thun.

Ex his potiſſima ſunt, iuramenta & promiſſiones, ut ex deſcriptione actus inaugurationis videre licet.

Königl.

Königliche Reſidentz/ rc.

1. *Ratio praſcripti.*
2. *Carolo non praſcribitur locus, ubi in Germania commorari debeat.*
3. *Politicorum dogma.*
4. *Fixam ſedem improbat P. Matthieu.*
5. *Sed male.*
6. *Diſtinctio Autoris.*
7. *Notabile dictum.*
8. *Palatia Imperatorum varia olim per Germaniam.*
9. *Saxonum petitio.*
10. *An Norembergenſe caſtrum dici poſſit palatium Imperatoris?*
11. *Senſus §. 5. c. 28. Aurea Bulla Caroli IV.*
12. *Diverſa ſtructura palatiorum.*
13. *Bamberga Imperatori pro ſede aſſigna-ta dicitur.*
14. *Coniectura Autoris.*
15. *Autoris cuiusdam diſcurſus.*
16. *Qui arguitur erroris.*
18. *Reſponſio.*
17. *Obiectio.*
19. *Vbi olim Imperatores habitationem elegerint.*
20. *Cur hactenus Imperatores in terris patrimonii ſui habitare voluerint.*
21. *Hoc impoſterum quoque fieri nonnullis placet.*

QVoniam Carolus in Hiſpania ſua curabat, neceſſarium fuit, ipſum 1.
hac promiſſione in Germaniam vocari, &, ut ibi lares ſuos conſtitueret,
atque foveret, obligare. De loco nihil determinatum, ipſius ergo electioni, 2.
& arbitrio relictus fuit, non quidem omnimodo, ſed ex conſuetudine, diu
ante ipſum obſervata, ut in ſuo patrimonio, vel in civitate aliqua palatina,
(hoc eſt, ubi palatium Imperatoris conſtitutum) manſionem eligeret. Po-
liticorum doctrina vult, ut princeps providus ſedem in medio principatus & 3.
regni, quo facilis undiquaque ad illam ſit aditus, conſtituat. (*Petr. Gregor.
Tholoſan. de Repub. libr. 2. c. 1. num. 11.*) Sed fixam & immobilem hanc ſedem
improbat Pierre Matthieu (*de l'hiſtoire de Henry IV. libr. 5. narrat. 2. tom. 2.* 4.
pag. 212.) ubi ita philoſophatur: (*Les Princes doivent imiter le Soleil, qui ne
demeure pas touſiours en un coing du zodiaque, il fait le tour de toute la terre en un
iour, & partage l'année en douze ſeiours, afin que tous les climats du monde reſ-
ſentent de plus prés la vertu de ſa chaleur; il fait que chacun en iouit à ſon tour.
Il va mal au peuple, quand ſon Roy ne bouge d'un lieu, qu'il ne iette les yeux, que
ſur ce qui eſt autour de luy, remettant aux Princes, & Gouverneurs, le ſoing des
autres provinces.*) Principes debent imitari Solem, qui non ſemper in uno
loco zodiaci immobilis perſiſtit, ſed ſingulis diebus totam circumambulat
terram, & annum dispertitur in duodecim manſiones, eum in finem, ut, pro-
pinquo eius calore, cuncta orbis climata per vices incaleſcant. Male con-
ſulitur populo, quando Rex in uno ſemper commoratur angulo, nec niſi
quod circum ſe eſt contemplatur, cæterarum provinciarum cura Princi-
pibus, atque gubernatoribus remiſſa. Videtur Matthieu, Gallico more, 5.
motum

motum amaſſe potius, quam quietem, & non perpendiſſe Antonini Pii veriſſimum axioma: gravem provincialibus eſſe comitatum Principis, etiam nimis parci. (*Tholoſ. d.l n.13.*) Cura & induſtria ſua Princeps ubique præſens eſſe debet, in Imperio ſuo, ſed corpore non itidem, niſi id magna requirat neceſſitas, & turbatus rerum ordo. Sedem, quam ſemel commodam elegit, facile ne mutet: Quanquam, ſi exactius loqui placeat, regula una omnibus ac-
6 commodari haud poſſit. In ſtatu monarchico, ubi libera ſummi Principis eſt voluntas, ſi Imperium contiguis terris, & regionibus connexis conſtet, centrum commodiſſime, niſi ſolum, aër, vicinus inquietus, vel ſimile quid aliud ſuadeat, pro ſede eliget, ſi velit. In ſtatu vero pure ariſtocratico, Principis regulariter non eſt eligere ſedem, ſed accipere, ut Venetorum Dux exemplo nobis eſt, qui palatio ſuo Venetiis ita addictus, ut inſtar captivi, extra illud ipſi & alio ſe conferre, ubi libet, non liceat. In ſtatu mixto, liberior nonnihil Principis eſt voluntas, præſertim ubi palatiorum publicorum per Imperium diſpoſitio datur. Niſi enim talia fuerint pro Principe in civitatibus Imperii reſervata, quis Ducum, Comitumve erit, qui aula ſua excedere, & Principi ſedem ibi vacuam dare paratus ſit? Horſum, ſine dubio, reſpexit civitatis N. advocatus, qui ut ex protocollo, in cauſa magni momenti, de A. MCCCCLI.
7. didici, Cæſari perpendendum dedit, wann Jhre Maieſtät in des H. Reichsſtätte reite / ſo reiten dieſelbe in Jhr eigen Hauß / vnd Heimat / daß ſie in keines Fürſten Hauß / oder Statt / mit ſolcher Zuverſicht nicht gethun könne. In Imperio Germanico olim, tempore, quo maior Imperatorum poteſtas fuit, quam poſtea, palatia ab illis hinc inde extructa fuiſſe novimus, quæ vel ipſi, ubi videbatur aut neceſſe erat, inhabitarunt, vel eorum præfecti. Eiusmo-
8. di fuerunt, Aquisgrani, Coloniæ, Treveri, Moguntiæ, Wormatiæ, Spiræ, Argentinæ, Auguſtæ Vindelicorum, Ratisponæ, Francofurti, Ingelhemii, (*Lehemann. in Chron. Spirenſ. lib. 2. cap. 18. p. 90. & lib. 3. cap. 33. pag. 250.*) quibus etiam acceſſit Goslaria, quæ inde nomen der Pfalzſtatt nacta, & à Schafnaburgenſi (*de reb. Germ. ad annum 1070. apud Piſtor. tom. un. illuſtr. ſcript. p 181.*) villa Regia appellata, quam pro lare domeſtico Teutonici Reges ſint incolere ſoliti: item, clariſſimum Regni domicilium ab eodem nuncupata:
9 (quod tandem Saxonibus tam oneroſum fuit, ut deſiderarint, Spangenbergo annotante in der Manßfeldiſchen Chronick *cap. 185. p. 881.* Daß der Kaiſer ſein Hoflager nicht ſtets zu Goßlar / dem Land zu Sachſen zu groſſer Beſchwerung halte / ſondern daſſelbige bißweilen / wie ſein Vorfahren gethan / auch an andere ort verlegen wolte.) Item Merſeburgum (*Dreſſer. de German.*
10. *urbibus p. m. 443.*) Norimbergenſe quoque caſtrum inter palatia ponit Sixtinus (*de Regal. cap. 19. num. 13.*) Bocerus (*de Regal. c. 2. num. 162.*) Arniſæus (*de iure Maieſtat. lib. 3. cap. 5. circa finem*) imprimis, cum Norimbergenſe oppidum, regalem, ſeu primam curiam, nominet Carolus IV. ex traditionibus antiquo-

antiquorum, à tempore, cuius non extat memoria (*in A.B. c. 28. §. 5.*) ſed ut maxime Caſtrum Norimbergenſe pro palatio Imperatori ſervire poſſit, perverſe tamen locus aureæ bullæ inducitur: non ille Norimbergam, primam, vel regalem Curiam, nominat, ſed hoc exponit, primam regalem Curiam à coronato Rege Romanorum ibi haberi: quæ poſitiones longe inter ſe differunt. Negari vero nequit, ut plurimum in locis, ubi curiæ Regni, vel comitia habita, etiam palatia poſita fuiſſe, quorum ſtructura diverſa fuit, & pro lubitu ædificantis, vel ad commoditatem ſolam, vel etiam ad pompam. Potius enim pro conſilio accipio quam pro regula, quod apud Ludovicum 12.
d'Orleans, (*aux ouvertures des parlements chap. 7. p. 105.*) lego: (*en palais de Roy & d'Empereur, appartient à avoir trois maiſons, c'eſt à ſcavoir, Auditoire, ou conſiſtoire, ès quels il fait ſes iugements, & donne à chacun ſon droit: Chambre, en laquelle il repoſe; & Chenaille, ou ſalle, en laquelle il donne ſes mangiers.*) Palatium Regis, & Imperatoris, habere debet tres manſiones; ſcilicet auditorium, vel conſiſtorium, ubi iudicia exerceat, & unicuique ſuum tribuat: cameram, ubi quieſcat; & aulam, vel aream, ubi cibum capiat. Porro, præter civitates iſtas palatinas, quæ ut plurimum liberæ civitates Imperii ſunt, in quas Imperator, etiam adhuc plus iuris exercet, quam in alias, quæ Principibus Imperii ſubditæ, manſioni Imperatoriæ, in caſu neceſſitatis, ex mediatis civitatibus adſcripta fertur Bamberga, ita, ut ſi Imperator non habeat alium locum, ubi poſſit commorari, Epiſcopus Bambergenſis obligetur, dicta civitate excedere, eamque Imperatori concedere, & ſe Villacum (quæ eſt civitas in Carinthia ad Epiſcopatum Bambergenſem pertinens) conferre. (*Canin. in diſcurſu ad A.B. p. 45. Le Mercure François tom. 2. p 425.*) Hoc ſi verum eſt, ſine dubio Henrico II. Imperatori (qui in Sanctorum catalogum relatus) attribuendum, qui ex Comitatu Bambergenſi, ad Imperium reverſo, Epiſcopatum fieri curavit, & eum variis ditavit bonis, inter quæ etiam numerantur Villacum, & alia in Carinthia, quæ adhuc hodie ad Epiſcopatum Bambergenſem pertinent, & eius nomine à Vicedomino quem eo mittit, adminiſtrantur. (*Megiſerus in annal. Carinthiæ lib. 6. c. 9. p. 665. & lib. 7. c. 6. p. 687.*) Ex hactenus allatis apparet, perquam maxime errare Autorem diſcurſus primi, *au recueil des diſcours politiques* (*n. 22. p. 65.*) quando exclamat: (*C'eſt merveille, que l'Allemaigne, grande, & eſtendue, comme elle eſt, & remplie par tout de Principautés, & Seigneuries, qui nourrit tant de potentats, & comprend en ſoy toutes ſortes de gouvernement, recognoiſſans l'Empire par tout, comme celuy qui donne l'eſtre, & la forme, & anime ſeul, par ſon authorité, ce grand corps, n'ayt pourtant reſervé à ſon Empereur un angle de terre, ny le moindre couvert pour loger ceſte Maieſté, qui porte en ſes armes les aigles Romaines, comme heritiere de leur Monarchie; & la boule pour marque de l'Empire du monde; elle, qui ne poſſede rien, que la ſeule reverence, & reputation de ſon nom, &*

Vv *de ſa*

de ſa dignité.) Admiratione dignum eſt, Germaniam, quæ limites ſuos longiſſime protendit, & tota eſt referta principatibus & dynaſtiis, quæ tot magnates alit, variosque, ac omnis generis Status, complectitur, qui omnes Imperium ubique recognoſcunt, tanquam à quo formam & eſſe habent, & cuius autoritate ſola animatur vaſtum illud corpus, ne angulum quidem ullum terræ, aut exiguam aliquam domum, reſervaſſe ad habitaculum Maieſtatis illius, quæ in inſigniis Romanas oſtentat Aquilas, tanquam heres iſtius Monarchiæ, & globum, indicem Imperii totius orbis, nec tamen quicquam inde tenet, quam ſolam reverentiam,
16. & nominis ſplendorem ac dignitatem. Præter ea, quæ ſupra à nobis tradita, adhuc etiam opinionis huius incongruitas magis manifeſta fit, quod cum anno M.CCC.LXX. Electores, cæterique Imperii Status, per legatos ſuos, Carolum IV. admonerent, ut ex Bohemia in Germaniam veniret, ibique ſedem ſuam figeret, ille non reſponderit, ſibi nullum ibi locum ſupereſſe, quem occuparet, ſed ad reditus Bohemiæ reſpexerit, (*apud Goldaſt. part. 2.* der Reichsſatzungen / *p. 76.*) Et quid tandem ineptius dici poterit, quam, Electores Carolum IV. multosque poſt eum Reges, & Imperatores, capitulatione obligaſſe, ut reſiderent in Germania, nec Regi tamen Romanorum vel Imperatori, locum reſidentiæ
17. ullum in Germania relictum. Contra ſi quis dixerit, omnes iſtos Reges, vel Cæſares, feudali aut patrimonii titulo, in Germania habuiſſe loca, ubi
18. conſiſterent, noverit ille, capitulatione nulla præſcribi, ut ſedem ſuis in terris teneat Cæſar, ſed generaliter, ut in Imperio, unde eius electioni res
19. relicta videtur. Olim, haben die Römiſchen Kaiſer und Könige / ihre hoffhaltung ſelten in ihren Erbländern angeſtelt / ſondern dieſelbe gemeiniglich ihren Erben oder Verwanten zu regiren befohlen / und ſie in den Reichsſtätten ihren Hoff hin und wider gehalten. Aber Kaiſer Ludwig (der Baier) hat der Reichsſtätte verſchont / in Baiern ſeinen beſtändigen Hoff verordnet / und ſolchen auff ſeinen eigenen Coſten geführt. (*Leheman. in Chron. Spir. lib. 7. c. 14.*
20. *p. 745.*) Quod autem hactenus quoque, potius in terris patrimonii ſui Cæſares reſederunt, quam alibi, id ſine dubio inde eſt, cum domum propriam patriamque, Imperii laribus præferre commodum ſibi exiſtimaverint, varias ob cauſas. Quas inter non minima eſſe potuit, cum ſumtus, in ſuſtentationem ſuam, non habuerint ab Imperio, ſed à patrimonio ſuo, atque quod alibi carius, & numerata pecunia comparandum, ex agris ſuis, & à ſubditis, tamquam fructus, reditusve patrimonii, domi perceperint.
21. Credibile quoque eſt, palatinas Civitates, Principesque ac Status, iisdem vicinos, Cæſari eam adhuc optare mentem, ut ſuis pergat inhærere. Inquilinum eum habere, vel hoſpitem, vel nimis vicinum, res oneroſa, & incommoda multis videtur. Si circa feuda maiora, quæ Imperio impo-

ſterum

ſterum aperientur, capitulationis norma obſervabitur, habebit in futurum Cæſar plura palatia, quam hactenus, in quibus, ſi velit, reſideat.

Gliedern / Ständen / vnd Vnterthanen.

EAdem loquendi formula legitur in R. A. zu Speier *anno* 1570. (*in pr. p.* 605.) Aliquando tamen alia ſtructura effertur, hoc modo, Ständ / Gliedern / vnd Vnterthanen (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1567. §. wir wollen auch / *p.* 587.) Aliquando, reſecto vocabulo Vnterthanen / Ständ vnd Glieder (R. A. zu Augſpurg *anno* 1555. §. ſetzen demnach / *p.* 398. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1567. §. vnd dann hieneben / *pag.* 582. §. darauff / *pag.* 592.) aliquando inverſim, Glieder vnd Stände / (R. A. zu Augſpurg *anno* 1566. §. ſo halten wir / *pag.* 564.) Sed parum ponderis in ſtructura; illud autem notari meretur, vocem, membra, Glieder / quandoque ita generalem eſſe, ut omnes Imperii ſubditos includat, (*vide me de iure publico lib.* 1. *c.* 7. *n.* 53.) aliquando tantum immediatos ſignificet, (*d. lib.* 1. *cap.* 8. *in pr.*) aliquando tantum ad Status Imperii reſtringatur. (*d.* R. A. zu Regenſpurg *anno* 1567. §. damit auch Churfürſten / *p.* 591. R. A. zu Regenſpurg *anno* 1541. *in pr. p.* 250. R. A. zu Speier *anno* 1544. *in pr. pag.* 292.) Quo ſenſu inter membra Imperii gradus dantur, & Electores dicuntur oberſte / vnd allernächſte Glieder des H. Reichs (in dem Vrtheil *contra Wenceslaum apud Goldaſt. parte* 1. der Reichsſatzungen / *p.* 159. §. 7.) beſondere Glieder / (*vide* Handlung der Churfürſten *apud Goldaſt.* in Reichshandlungen / *pag.* 97.)

Zu Ehren.

HOnorem Imperio exhibere Carolus voluit præſentia ſua, & debuit; quia ad hoc obligatus.

Nutzen vnd Gutem.

VTilitas, & commodum non minimum eſt, ſi ad latus nobis ſit ille, à quo defenſionem & iuſtitiam expetimus.

Des mehrertheils.

ERgo non ſemper incivile fuiſſet Carolo imponere, ut ſemper in Imperio hæreret, nec unquam ad hereditaria Regna Hiſpaniæ rediret. nec credibile ſit, Carolum aliter Imperii adminiſtrationem ſuſcepturum fuiſſe, quam hac conditione; ſcilicet ne alienarum rerum adminiſtrator, ſuarum deſertor fieret. Vt præſentia ſua Imperio utilis, ita Regnis neceſſaria ſæpius fuit. Variis, præterea, bellis extra Germaniam irretitus, & in nonnullis ipſe præſens ac ductor: hinc cauſæ, cur multoties Germaniam reliquerit, & Imperii adminiſtrationem aliis. Id cum futurum ipſe, & Status Imperii prævi-

derent, ſtatim in primis comitiis, poſt coronationem Aquisgranenſem, regimentum inſtituerunt, quod abſentiam Cæſaris ſuppleret (*vide* Röm. Königl. Mai. Regiment auff dem Reichstag zu Wormbs *anno* 1521. auffgericht/ *in pr. inter receſſus Imperii p.* 106.) Locum tenens in eo aliquandiu fuit Ferdinandus, Hiſpaniæ Infans, Archidux Auſtriæ, (R. A. zu Nürnberg *anno* 1525. *in pr. p.* 156. R. A. zu Augſpurg *anno* 1525. *in pr. pag.* 163.) cui Fridericus Palatinus, coadiutor, vel collega, datus (*Hubertus Thom. Leodius de vita Friderici II. Palat. lib.* 5. *p.* 81.) poſtea Philippus, Marchio Badenſis, (R. A. zu Eßlingen *anno* 1526. *in pr. p.* 172) deinceps Wolffgangus, Comes de Montfort, titulo Kayſerl. Statthalters Amptsverweſer/ (R. A. zu Regenſpurg *ann.* 1527. *in princ. p.* 175.) iterumque Ferdinandus, poſtquam iam Rex Hungariæ & Bohemiæ factus (R. A. zu Speier *anno* 1529. *in pr. p.* 182.) Tandem, exoleſcente regimento (Cammergerichts *reformation* zu Speier *anno* 1531. §. Item dieweil dem Regiment/ *p.* 227.) placuit Electoribus, Imperatori Regem Romanorum adiungere Ferdinandum fratrem, anno M. D. XXXI. qui hoc officio functus eſt, usque ad annum M. D. LVIII. quando Carolus Imperio valedixit. Ita ſcilicet, magna ex parte, Carolus poſt electionem ſuam Imperium vicaria aliorum opera adminiſtravit.

So viel möglich.

Non debet hoc exaudiri, de poſſibilitate facti, cui ſcilicet natura impedimento non eſt, quo minus fiat, ſed de poſſibilitate civili, cui boni mores, pietas, exiſtimatio, & verecundia non adverſantur. Potuiſſet enim, naturali potentia, Carolus ſemper in Imperio manere, at non potuit civili; dann Er auch andere ſeine Königliche Land/ vnd leute zuverſehen gehabt (ut ipſe indicat, in der Ordnung des Regiments zu Wormbs *anno* 1521. auffgericht/ *in princ. p.* 106.) Vnde factum, ut, poſt prima hæc comitia, Germania excedere coactus fuerit, auß fürſtehenden Vehden vnd Kriegen/ zu erhaltung ſeiner Königreich vnd Landen/ neqne ad eandem reverti potuerit ante annum M. D. XXX. (R. A. zu Augſpurg *anno* 1530. *in pr. p.* 193.) Rurſum, iter in Italiam ſusceperit, & poſtea (anno M. D. XXXV.) expeditionem contra Barbaroſſam in Africam (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1541 §. als wir nun/ *p.* 250. *&* §. demnach aber/ *p.* 251.) deinde anno M. D. XXXVI. in Hiſpaniam ſe contulerit, (*d.* R. A. *anno* 1541. *p.* 251. §. nach dem/) in Germaniam redierit, nicht ohne mercklicher beſchwehrung ſeiner ſelbſt perſon/ auch ſeiner Erb Königreich/ Land vnd Leute (*d. p.* 251. §. vnd dieweil) vel, ut Ferdinandus Rom. Rex (*in* R. A. zu Speier/ *anno* 1542. *in pr. p.* 262.) loquitur, die Hiſpaniſche Königreiche/ vnd Lande/ nicht mit kleiner Ihrer Maieſt. vngelegenheit verlaſſen/ vnd ſich in das H. Reich Teutſcher Nation begeben. paulo poſt in Italiam conceſſerit, vnd den Zug vor Algier (*anno* 1541.) fürgenommen/ (*d. pag.* §. vnd

als

als) bey welchem/ als/ auß zugeſtanden Vngewitter/ Ihre Mai. dero vorhaben nicht in würckung bringē mögen/ haben ſie ſich in dero Hiſpaniſche Königreiche gethan (*d. pag.* §. ſo aber) inde reverti anno M. D. XLII. in Germaniam, ſibi propoſuerit, ſed iter differre coactus fuerit (R. A. zu Nürnberg *anno* 1542. §. vnd wie nun/ *p.* 283.) usque ad annum ſequentem, (R. A. zu Speier/ *anno* 1544. *in prin.* & §. 1. *pag.* 292.) ubi ad comitia Spirenſia ex Italia properavit, atque iisdem interfuit, nec non per aliquod annos tunc ſubſtitit in Imperio. Tandem, ante annum M. D. LVII. repetiit Hiſpaniam, (R. A. zu Regenſpurg/ *de anno* 1557. §. vnd aber *pag.* 496.) & poſtea nunquam Germaniam reviſit. Hæc ex receſſibus Imperii, quibus ſi hiſtorias addideris, inquietam, & variis in motibus fuiſſe vitam Caroli cognoſces. Pierre Matthieu (*en l'hiſtoire de France, du regne de Henry IV. livr. 1. narrat 4. tom. 1. pag.* 98.) eidem adſcribit (*neuf voyages en Allemagne, ſix en Eſpagne, ſept en Italie, dix en Flandres, quatre en France, deux en Angleterre, deux en Afrique, huict navigations en la mer Mediterranée, trois en l'Ocean.*) novem itinera in Germaniam, ſex in Hiſpaniam, ſeptem in Italiam, decem in Flandriam, quatuor in Galliam, duo in Angliam, duo in Africam, octo navigationes in mari mediterraneo, & tres in Oceano.

So wir die Königliche Cron empfangen.

Antequam coronam Regalem ſusceperit, Imperatoriam requirere non cogitur, nec eam antea accipere poteſt, ne res per ſaltum agatur, gradibus non obſervatis; vel Romam videatur anteponere Germaniæ.

Zum beſten befleiſſigen/ die Kaiſerliche Crone.

1. 2. 3. 4. 5. *Rationes eorum, qui negant Imperatorem coronam Romanam petere debere.*
6. *Autor ſtatuit, Imperatorem teneri petere hanc coronam.*
7. *Arumæi opinio.*
8. *Imperialis corona fit mentio in aurea bulla.*
9. *Aurea B. non exprimit, à quo Imperator hanc coronam debeat ſuſcipere.*
10. *Cur hoc ibi omiſſum.*
11. *Differentia inter coronam Regalem & Imperialem.*
12. *Imperator ſe obligat Electoribus ad petendam coronam Romanam.*
13. *Hoc ut faciat ab Electoribus cogi poteſt.*
14. *Explicatur decretum Ludovici Bavari.*
15. *Corona Romana petitio non imminuit dignitatem Imperatoris.*
16. *Nec hic eccleſiaſtici Electores nimis favent Pontifici.*
17. *De teſtimonio iuris canonici.*
18. *Hodie non eſt facultatis, petere coronam Romanam, ſed neceſſitatis.*
19. *De exemplis Imperatorum.*
20. *Imperator à neceſſitate petendi coronam Romanam abſolvi poteſt ab Electoribus.*
21. *Ius civile Imperatorem hac ſolvere nequit.*
22. *Vnde noſtri Imperatores nonnullis legibus ſoluti ſint?*
23. *De regula, quod mutatum non eſt, cur ſtare prohibeatur.*
24. *Germani nunquam omnem ſuam poteſtatem tranſtulerunt in Imperatorem.*
25. *Multa ſapius in ſolemnitate coronationis mutata, ſed non coronatio ipſa.*

26. *Materia trium coronarum aurum eſt.*
27. *Numerus coronarum, & locus ubi ſuſcipienda, non ſemper obſervatus.*
28. *Olim Imperatores non fuerunt coronati à Pontifice.*
29. *Carolus Magnus coronam à Pontifice non petiit.*
30. *Ludovicus Pius coronam ipſemet ſibi impoſuit.*
31. *Cur hoc factum.*
32. *Romani iurant fidelitatem eidem Ludovico nondum coronato.*
33. *Pontifex eum coronat in Gallia.*
34. *Coronati poſtea fuerunt etiam alii.*
35. *Cur nonnulli coronam hanc petierint à Pontifice.*
36. *Exempla.*
37. *Pontificis ſtudium.*
38. *Huic ſe oppoſuerunt Status Imperii.*
39. *Varias ob cauſas petita, non petita, negata, ſuſcepta, vel non ſuſcepta Romana coronatio.*
40. 41. 42. *Exempla non coronatorum.*
43. 44. *Cur Rudolphus I. nunquam voluerit Italiam ingredi?*
45. *Maximiliani I. dictum.*
46. 47. *Quid impediverit Maximilianum ſuſcipere coronam Romanam.*
48. *Examinatur poſitio Reinkingii.*
49. *Ratio prima, cur Imperator Romam ire haud debeat, ad coronam ſuſcipiendam.*
50. *Ratio ſecunda.*
51. 52. 53. 54. 55. 56. *Exempla ad hanc rationem pertinentia.*
57. *Ratio tertia.*
58. *Imperator dat munera Papæ pro corona Romana.*
59. *Dat munera officialibus Romanis.*
60. *Romanis quid dederit Henricus VI.?*
61. *Sub qua conditione Clemens VII. Carolo V. promiſerit dare coronam Romanam?*
62. *Imperator ſatisfacit creditoribus Præfecti urbis Romæ.*
63. *Ratio quarta.*
64. 65. *Exempla ad eam pertinentia.*
66. *Ratio quinta.*

1. ARniſæus (*de ſubiectione & exemtione clericorum cap. 7. ubi de translatione Imperii Romani agit, n. 29. pag. 190.*) ſunt, ait, qui negant, Imperatorem ullo modo ad petendam coronam cogi poſſe, quia id nulla lege ſtatutum, vel conſuetudine inductum fuit. Quod ad legem attinet, planum eſt, Imperatoriam non dari, ſed potius contrarium decretum eſſe à Ludovico Bavaro: & ſi aliqua eſſet, non valeret, cum ne iuramentum quidem valeat, quod dignitatem Imperatoris diminuit. (*c. intellecto, de iureiur.*) Si vero lex Pontificia producatur, eam conſtat non obligare, niſi quatenus approbatur, cum iuriſdictiones ſint diſtinctæ. Sed nec ulla produci poteſt, quia *Clementina, Romani, de iureiurand. c. venerabilem, de electione. can. in nomine Domini, diſtinct.* 23. Imperatorem non adſtringunt ad petendam coronam, ſed Pontificis ius eſſe contendunt, ungere, conſecrare, nominare, approbare, Imperatorem electum, ſi ea petitum veniat. Nam, quod Papa ſe inter Conradum, & Lotharium interpoſuit, in certo caſu discordiæ fa-
2. ctum eſt, nec ad ordinarium trahi poteſt. Quod ad conſuetudinem attinet, licet d. Clementina, *Romani*, producat exemplum Alberti, & Henrici, qui conſecrationem à Papa petierint, tamen, quod per favorem, aut ex certa cauſa fecerunt, aliis non debet creare præiudicium. (*c. quod ob gratiam, de R. I. in 6. cum concord.*) Neq; enim Symmachus audiendus, qui quod à principio beneficium fuit, uſu, atque ætate fieri debitum, aſſerit. (*epiſt.*

epiſt. 54. lib. 10) In actibus enim voluntariis, & meræ facultatis, nulla præſcriptio, vel conſuetudo induci poteſt, (*per l. viam, de via publ.* ubi gloſſ. & Angel. Peruſ. ponunt exemplum de eo, qui nunquam S. Iacobi ſepulcrum viſitatum ivit, qui propterea prohiberi non poteſt, quin eat, ſi velit, ut nec ire tenetur, qui ſæpius illud inviſerit, *dicente Cyno in l. 8. in fin. de ſervit. & aqua &c.*) Porro æquitas poſtulat, ut quando per aliquod factum præiudicatur pluribus, id conſenſu omnium fiat. (*l. in concedendo, ff. de aqua pluv. arcenda. c. ad hoc. § fin. de offic. archidiac.*) Maxime autem præiudicaretur ſubditis, ſi eorum dominus ſe vellet ſubiicere approbationi, & confirmationi alterius; quia carerent capite, quamdiu is ſuſpenderet approbationem, & reciperent plures dominos, primusque eorum perderet libertatem, quod ne fiat omnium intereſt. (*l. 1. & 2. ff. de liberal. cauſ. l. non tamen, ff. de appell. c. fin. extr. de maior. & obedient. &c.*) Nunquam igitur factum ſolius Imperatoris allegari poterit, pro inducenda rationabili conſuetudine, quamdiu non conſentiunt illi, quorum intereſt. Præterea cum ſatis dilucide probatum ſit, 4.
actum creandi Imperatoris abſolvi in ſola electione, patet ſupervenientem coronationem nihil eſſe aliud, quam ſolemnitatem. Atqui Imperator ab iis, quæ ſolemnitatis ſunt, legibus abſolvitur (*ut Dd. interpretantur l. princeps, ff. de LL. l. digna vox, C. eod. l. ex imperfecto 3 C. de teſtam.*) Nec enim quæ à Cæſare Pontificeve geruntur, ullius ſolemnitatis indigentia abrogari debent (*per gloſſ. c. quando, de translat. Epiſc.*) ſicut nec labeſit ſententia, à Principe non ſedente; vel ſine ſcriptis lata, licet utrumq; , ut ſententia ſubſiſtat, alias requiratur. (*l. ſtatutis, C. de ſentent. ex peric. recit.*) Nam cum duplex ſit ſolemnitas, levis quæ 5.
ſubſtantiam non immutat, (*l. 1. ff de exercit. action.*) quæq; actioni non officit, (*l. 1. ff. de ventr. inſpic.*) & gravis; conſtat, illam à quovis, hanc vero à ſolo Principe omitti poſſe, urgente evidenti neceſſitate, (*l. etſi nihil 183. de R. I. l. 85. in fin. l. 90. de in integrum reſtit. Matth. Steph. 2. de iurisdict. c. 1. membr. 2. n. 43. & ſeqq.*) unde & in hac ſolemnitate multa ſæpius mutata reperimus. Hactenus Arniſæus; cuius verba ideo repetere volui, ut contraria iuxta ſe poſita magis eluceſcant. Id enim hic agere conſtitui, ut illis contrarium doceam, ſimulq; erroris redarguam omnes, qui hanc coronationem non eſſe neceſſariam aſſeverant: quorum in numero tamen ſunt multi noſtratium. Arumæus (*diſcurſ. 2. ad Au-* 7.
ream Bullam theſ. 20. p. 109.) in aurea bulla Caroli IV. ne verbulo quidem coronationis Pontificiæ mentionem fieri aſſerit. Verum paulo poſt (*th. 21. p. 214 f.*) ſui immemor aliud innuere videtur. Et omnino verum eſt, in A. Bulla non ſo- 8.
lum ex verborum conſequentia, ſed etiam expreſſe coronæ Imperialis fieri mentionem, (*in exordio circ. f. c. 2. § 5. c. 26. § 4.*) aliumq; dici Regem Romanorum alium Imperatorem. (*d. c. 2. § 6.*) quod & phraſis, *Rex Roman. in Imperatorem promovendus*, notat (*c. 1. pr c. 18. pr.*) vel, *in Cæſarem promovendus* (*d. c. 1. § 18. 19. 21. c. 2. pr. § 2. 3. c. 7. § 1. c. 20. pr.*) vel *Rex Roman. futurus Imperator.* (*c. 28. § 5.*)
Licet

Licet autem in hac bulla mentio nulla fiat, cuius ſit hanc coronam Romanorum Regi imponere, aliunde tamen ſatis notum eſt, hoc Pontificii eſſe muneris.
10. Nec ad propoſitum Caroli IV. faciebat, hoc ibi exprimere, non magis quam quis coronam Mediolanenſem, (*cuius meminit d. c. 26. §. 4.*) Romanorum Regi conferre debeat. Potiſſimus enim finis, ad quem in promulgatione aureæ bullæ tendebat, erat, (ut alias quoque monui) ad unitatem inter Electores fovendam, & electionem unanimem inducendam, ac deteſtandæ diviſioni, variisque periculis ex ea ſequentibus, aditum præcludendum, ut ipſe declarat in exordio Bullæ ſuæ: hoc eſt, Bulla potiſſimum de Electorum iure, officio ac privilegiis agit, non de aliorum. Hoc unicum
11. eſt, quod differentiam inter utramque coronam videtur notare: Regalem accipiendam, ſed non petendam; Imperialem diligentiſſime petendam. Ratio differentiæ ſine dubio in eo conſiſtit, quoniam Electores Titium in Regem Romanorum eligunt, & ut electionem acceptet requirunt: eorum quoque eſt, lege vel conſuetudine Imperii ita volente, vel mandante, electo coronam conferre. Quoniam enim electus ad adminiſtrationem Imperii accedit vocatus, eius non erit petere, ſed oblata accipere. In corona Imperiali ſecus eſt, quoniam Pontifex non elegit Titium, inde nec obligatus ei benedictionem impertiri, vel coronam Imperialem offerre: rogatus autem ſi dare recuſet, vel aliud obſtaculum interveniat, quo minus Romanorum Rex, vel, quod idem hodie eſt, electus Imperator, coronam illam conſequatur, modo debitam diligentiam pro conſequenda adhibuerit, extra culpam eſt, & ſine damno. Coronatio hæc honoris magis argumentum eſt, & poteſtatis, iam per electionem communicatæ, publicum teſtimonium, quam nova collatio eius, quod deerat. Sed de hoc poſtea dicetur; prius enim ab Arniſæo adducta examinari debent. Contra eum faciunt, æque
12. ut contra Arumæum, capitulationum articuli illi, quibus electus in Imperatorem ſe obligat ad coronam Imperialem petendam, & requirendam. Cogi ergo, qui hoc promiſit, poteſt, ſi ſponte adimplere nolit, ut promiſſa impleat; lex enim contractus ſervari debet, & quod prius, ante promiſſionem, voluntarium erat, poſt eam neceſſarium factum eſt. Cogi inquam poteſt, non
13. quidem à Pontifice, ut nonnullis viſum, ſed ab Electoribus, quibus promisſio facta & actio competit; ipſaque executio ab Imperio fieri poteſt, non ab alio; quia iudex Imperatoris alius non eſt, quam Imperium, vel qui poteſtatem eam ab Imperio habet expreſſa collatione, vel tacita, hoc eſt, conſuetudine, quæ Palatino Comiti Electori hanc olim tribuit (*A. B. cap. 5. in fin.*) quod hodie per deſuetudinem abrogatum eſſe multis videtur. Ludovici Bavari decretum nos non ferit: non enim decernit, Imperatorem, ſi Electoribus promiſerit coronam Imperialem à Pontifice requirere, non teneri promiſſis ſtare, ſed hoc decidit, falſum eſſe, quod dicitur, Imperialem dignitatem, & po-

& poteſtatem à Papa eſſe, electumq; in Imperatorem, non eſſe verum Impe-
ratorem necRegem, niſi prius per Papam, ſive ſedem Apoſtolicam, confirme-
tur, approbetur, & coronetur. Statuit autem, quod is, qui eligitur in Im-
peratorem, ſive Regem, ab Electoribus Imperii concorditer, vel maiori par-
te eorundem, ſtatim, ex ſola electione ſit Rex verus, & Imperator Romano-
rum cenſendus, & nominandus, & eidem ab omnibus Imperii ſubiectis
obediri debeat; ac adminiſtrandi iura Imperii, & cætera faciendi, quæ ad
Imperatorem verum pertinent, plenariam habeat poteſtatem; nec Papæ,
ſive ſedis Apoſtolicæ, & alicuius alterius, approbatione, confirmatione, au-
toritate indigeat, vel conſenſu, (ut ipſa decreti verba, à nobis ſupra quoque
adducta, ſonant, apud Goldaſtum *inter conſtit. Imper. p. 99.*) Brevibus dicam
quod res eſt: conſtitutio Ludovici reiicit effectum, quem alii coronationi,
quæ à Pontifice fit, attribuunt, coronationem fieri non prohibet. Poſito
tamen, non conceſſo, coronam illam prohibitam fuiſſe à Ludovico, vel ullo
veterum Imperatorum alio, eius ſane prohibitionis vis hodie ceſſaret, poſt-
quam Imperator iurat, ſe omni diligentia eam expediturum. Abrogare le-
ges, & novas ferre, prohibere, quod antea conceſſum, concedere, quod an-
tea prohibitum, novum & inauditum in Imperio non eſt, nec ab ipſa iuſtitia
alienum. Qui aliud hic diverticulum quærunt, & coronam illam dimi- 15.
nuere dignitatem Imperatoris aſſeverant, iniurii ſunt in Electores, quaſi illi,
immemores officii & iuramenti ſui, contra dignitatem Imperatoris, & Im-
perii agant, & quidem ex proæreſi, ac præmeditatione. Corona illa digni-
tatem Imperatoris non magis diminuit, quam corona Regalis: utraque di-
gnitatis adeptæ publicum teſtimonium eſt, dignitatem honore & reverentia
coronans. Niſi Caroli V. teſtimonium, & publicas Imperii tabulas reiicere
velimus, credendum eſt, coronam illam pro fine agnoſcere laudem divinam,
Imperii honorem & emolumentum: ita enim diſerte exprimitur (*in* R. A.
zu Wormbs *anno* 1521. §. und als wir / *p.* 155.) Et ne putemus, Electores eccle- 16.
ſiaſticos Pontifici hac in parte nimium favere, perpendi debet, Electores ſe-
culares, qui Pontificiæ religioni haud addicti, iam olim tempore Maximilia-
ni II. capitulationis articulo primo, & continuato hucusque more, expreſſe
declaraſſe, ſe in negotiis, quæ Pontificiam autoritatem, dignitatem, vel emo-
lumentum, tantum ſpectant, à cæteris Electoribus diſſentire, nec velle Im-
peratorem ad ea obligare. Quod cum non in genere, ſed ſpecialiter & no-
minatim factum ſit, nec tamen ad coronationem Imperatoriam ab illis repe-
titum, vel extenſum, coniectu facillimum eſt, quid de ea ſenſerint ſentiant-
que. Nolo hic ius canonicum examinare, an illud Imperatorem adſtringat 17.
ad petendam hanc coronam, quoniam ſatis notum eſt, illud omnem aquam
in molendinum Papæ derivare, & totum in eo fere occupatum eſſe, quo
mundo perſuadeat, à Papa Reges, & Principes dependere. Nec in animo

18. habeo inveſtigare, quousque meræ facultatis fuerit, (fuiſſe tamen poſtea di-
cam) coronam Romanam petere, vel ſuſcipere; hoc tantum contra Arniſæum,
cæterosque urgere placet, capitulationes hanc meam facultatem non admit-
19. tere. Vnde nec ab exemplis eorum, qui hanc coronam ſuſceperunt, argumen-
tum duco, ſed à conſtitutione Imperii. Si qui Imperatorum ſe ſubiecerunt ap-
probationi, & confirmationi Pontificis, ac coronam, hac intentione, ab eo-
dem ſuſceperunt, illorum factum Imperio præiudiciale eſſe haud debet. Con-
tra, ſi alii, poſt capitulationis legem latam, eandem coronam nihili fecerunt,
ac nec ambiverunt quidem, iterum & æque hoc legi præiudiciale eſſe haud
20. poteſt. Coronationem ſolemnitatem eſſe, non infiteor, at quoniam ea ſole-
mnitas lege publica Imperatori obſervanda præſcribitur, ab ea neceſſitate ſe-
metipſum abſolvere nequit; abſolvi tamen poteſt ab Electoribus, qui eum
21. hoc vinculo ligarunt. Ius civile Romanum ab hac ſolemnitate Imperatorem
abſolvere nequit, niſi dicas, Imperii noſtri leges, atque ſtatuta, ubi à iure illo
antiquo divertunt, nullius eſſe momenti; niſi dicas, ſtatum Imperii noſtri ab
antiqua Romanorum forma informari; niſi dicas, Germanos eſſe mancipia
alienæ libidinis. Ponamus, legem Imperii ſolemnibus iuris Imperatorem Ro-
manum olim ſolviſſe, (*l.3.C.de teſtament.*) at conſtat ex capitulationibus, Im-
peratorem noſtrum ſolemnitati coronationis Imperatoriæ à lege Imperii alli-
gatum. Quæ olim poteſtas Romanis fuit, ſuum Imperatorem legibus ſolvere;
eadem hodie Germanis eſt, Imperatorem ſuum ligare, vel ſolvere. Quod enim
22. hodie Imperator noſter nonnullis legibus ſolutus, nonnullis ligatus eſt, non à
Romanorum illo iure derivatur, ſed à iure Germanorum, qui Imperatorem
ſibi eligunt, & ei poteſtatem talem concedunt, qualem volunt. Itaque, ſi Im-
perator noſter, ſolutum ſe hac vel illa lege aſſeveret, fruſtra ad ius antiquum
Romanum provocabit, contra Germanos, niſi in illis capitibus, in quibus
23. illud approbarunt, & ita ſuum effecerunt. Regula, *quod mutatum non eſt, cur
ſtare prohibeatur?* male in nos torquetur, ac hoc in paſſu illa obtinere debet,
quod receptum non eſt, cur ſtare dicatur? quamquam ubi ſemel receptum,
regulæ locus ſit, quod poſtea immutatum non eſt, cur ſtare prohibeatur? Ro-
mani Imperii acquiſitio Germanis non impoſuit iugum & ſervitutem, Roma-
nis frænum iniecit, libertas Germanorũ ſalva manſit, poteſtas, & dominium
crevit, atq; extenſum eſt in alias gentes. Quæ ſi antea, quando adhuc in liber-
tate vixerunt, in Principem ſuum, omne imperium & poteſtatem contulerunt,
id reſpectu illorum, non Germanorum, qui ſui iuris, non Romanorum erant,
24. factum. De Germanis autem, quod idem illi unquam fecerint, hactenus non
percepi. Transtulerunt quidem illi in ſuum Principem, Regem vel Impera-
torem, imperium & poteſtatem, ſed non omnem; ſtatus, quem illi amarunt,
amantq;, aliud non admittit. Deniq; multa ſæpius in ſolemnitate coronatio-
nis mutata Arniſæus docet urgetque; ſed noſtra inde non convellitur ſenten-

tiæ; quandoquidem, poſtquam in capitulationem electi Imperatoris ſemel relatum, coronam Imperatoriam expetendam, & ſuſcipiendam, nihil in hoc à Caroli V. ætate usq; ad hanc noſtram, mutatum reperio. Hoc novi, nullum eorum, qui Carolum in adminiſtratione Imperii ſecuti ſunt, ea corona coronatum fuiſſe. Quod de materia trium coronarum, ex aliis adducit Arniſæus, 26.
fundamento ſolido deſtituitur. Commentum eſt, & futile quidem; quælibet enim harum coronarum, ſtatim ab initio aurea fuit, & aurea permanſit, atque in materia, ac in ordine quoq; nihil mutatum. Numerum autem coro- 27.
narum, & locum coronationis, non ſemper obſervatum fuiſſe, negari non poteſt. Si rem à longa vetuſtate, & ab ovo, quod dicitur, deducere placeat, 28.
ſciendum eſt, primos Imperatores Chriſtianos, qui Orientis & Occidentis Imperium ſimul tenuerunt, vel ſoli Occidenti præfuerunt, à Pontificibus Romanis coronam, & unctionem non ſuſcepiſſe, usq; ad Iuſtinum I. qui à Iohanne I. coronari voluit. Atque hanc eſſe unicam Imperatoris Græci à Romano Pontifice coronationem, niſi addas Petrum Altiſſiodorenſem, qui poſt captam à Latinis Conſtantinopolim, Balduino I. ſuccedens, ab Honorio Pontifice Imperii Græci accepit Romæ inſignia. Sed brevem fuiſſe Latinorum illum in Græcia principatum, detrectantibus Græcis alium quam patrium Imperatorem: atque quamdiu Græcus Imperator res Romanas rexit, non expetiviſſe Romæ coronari; ubi vero his evictus, Alexium Commenum, pollicentem ſe Paſchali II. & Romanis ſuppetias laturum, adverſus Henricum IV. Imperatorem, ac venturum Romam, ut coronam Imperialem à Romano Pontifice acciperet, ſed ſucceſſu caruiſſe. (*Rouſſel in hiſtor. pontific. iuriſdict. lib. 7. c. 2. n. 11. & ſeqq.*) Diviſione Imperii facta, Carolo M. non petenti, ſed à Ponti- 29.
fice ſponte coronam Imperialem impoſitam, Carolum autem eam ſuſcipiendo minime ſucceſſores obligare potuiſſe, nec voluiſſe, eam impoſterum ut illi peterent, vel ſuſciperent à Pontifice. Hinc factum, ut cum collegam, & ſuc- 30.
ceſſorem in Imperio ſibi aſſumeret, & declararet filium Ludovicum, non Romam coronandum miſerit, ſed autor ipſi fuerit, ut publica ſolemnitate Aquisgrani coronam altari impoſitam propriis elevaret manibus, ſibiq; ipſemet imponeret. Fauchet (*en la fleur de la maiſon de Charlemagne, qui eſt de la continua-* 31.
tion des antiquités Françoiſes, au ſecond volume livr. 2. chap. 16. fol. m. 167. b.) factum ubi narravit, addit: (*icy faut noter, que Charlemagne declarant ſon fils Empereur, n'attend point le conſentement du Pape, & des Romains, ny qu'autre que ſon fils touche à la couronne Imperiale, pour la mettre ſur ſon chef, non pas meſmes des Eveſques; choſe, que ie n'eſtime avoir eſté faicte par le vieil Empereur ſans myſtere, & pour monſtrer, qu'il ne tenoit l'Empire que de Dieu ſeul, puis qu'il envoye ſon fils la prendre ſur l'autel, comme de la main de Dieu.*) Hic annotari debet, quod Carolus Magnus, declarando filium ſuum Imperatorem, non expetat conſenſum Pontificis, & Romanorum,

 nec

nec velit, ut alius coronam imponat capiti filii ſui, & ne quidem Epiſcoporum aliquis, ſed ut ipſemet hoc agat. Quod, meo iudicio, non ſine myſterio factum à patre Imperatore, atque ut doceret, à ſolo Deo ſe tenere Imperium, indeque filium ad altare ablegare, ut, tanquam à divina manu, ibi
32. accipiat coronam. Mortuo Carolo, atque Leone Pontifice, Stephanus in locum demortui ſurrogatus Papa, fecit Romanos iurare fidelitatem Imperatori Ludovico abſenti (*Fauchet d. vol. 2. livr. 3. ch. 2. f.* 186.) & nondum ab ullo Papa coronato; quod ſignum eſt, ipſum quoque Papam, Romanosque faſſos eſſe, Imperatori, etiam citra coronationem Romanam, dominium ur-
33. bis & Imperii competere. Fuit quidem poſtea Ludovicus à Stephano, qui in Galliam venerat, ad venerandum Imperatorem, aliaque negotia deliberandum, Rhemis coronatus, corona aurea, gemmis exornata; ſed eam Papa ſponte, non requiſitus, in Galliam ſecum adduxerat, & ſponte, non requiſitus, obtulit Ludovico, qui eam bono ſuſcepit animo, nulla obligatione in-
34. ductus. Poſt hæc alii quoque coronam à Pontifice ſusceperunt, vel petitam, ſed nulla lege, vel oblatam. Lotharius iam à patre Imperator dictus (*Fauchet d. tr. livr. 3. ch. 4. fol.* 194. *b.*) à Paſchale Pontifice invitatur, ut Romam veniat; venit, & coronatur. (*Idem d. lib. ch. 5. f.* 203. *b.*) Iohannes Papa, ut Ludovicum Balbum, Caroli Calvi filium, ſacraret, in Galliam ſe ſuo contulit ductu. (*Rouſſel d. lib. 7. c. 2. n.* 16.) Temporis tractu, non parum religionis
35. zelus, & ſimplex pietas, hanc coronam firmavit. Auxit etiam dignitatem, ſchiſma, quod aliquoties inter eligentes, vel inter Eccleſiam & Imperium fuit. Nam ubi duo electi fuerunt, uterque ſummum Pontificem precibus, ſubmiſſione, donis, pro impertiunda corona maxime ſollicitavit, quod ſciret vulgo credi, Pontificem non niſi digniſſimo coronam imponere, atque ita coronatum acceſſione maioris ubique fere partis, competitorem non co-
36. ronatum excludere. Exempla ſchiſmatis fuerunt, inter Philippum & Othonem, inter Richardum Anglum, & Alphonſum Caſtellanum; ac prioribus ſeculis, inter Henricum III. ſeu IV. & Rudolphum; inter Lotharium & Conradum: In illoque ſchiſmate Philippi & Othonis, cum nullus (quaſi) certus eſſet Imperator, Hetruriæ civitates plurimæ, ſub Innocentio III. anno M. C XCVIII. fœdus ineuntes, adverſus Germanos, inter cætera caverunt, nullum Regem, aut Imperatorem ſe recepturos, niſi quem Romanus Pontifex deſignaſſet, & conſecraſſet. (*Rouſſel d. tr. lib. 7. c. 3. n. 19. pag.* 717.)
37. Pontifices capillatam occaſionem ſemper prenſantes, nec hic dormitarunt, ſed ubique eam amplexi, partim perſuaſionibus & actu, partim minis, rem per intervalla eo usque deduxerunt, ut, ubi primum in conſtituendo Pontifice, Imperator utramque faceret paginam; poſtea Pontifex, in promovendo Imperatore, præcipuas ſibi arrogaret partes. Orbi Chriſtiano imponere, ſummo conamine auſus fuit unus & alter, Imperatorem nec eſſe, nec dici
poſſe

poſſe gaudere nomine Auguſti, non uti aurea bulla, nec debere adminiſtrare Imperium, niſi poſtquam ſusceperit coronam Romanam. Credulitate vulgi hoc ſusceptum, & plerique electi, ſive, quod ipſi quoque eiusdem opinionis eſſent, ſive quod tempori ſerviendum, è re ſua arbitrarentur, coronam illam ſtudioſe petierunt. Fuerunt tamen nonnulli, qui eam inſuper habuerunt, alii, qui eam non conſecuti ſunt, impedimento intercedente, vero vel ficto. Ipſi autem Imperii Status, poſtquam, levato velo, cognoverunt, quid 38. rei ageret Pontifex, atque perpenderunt, coronationi plus adſcribi, quam electioni; in effectu vero, ius & libertatem Germanorum magis magisque periclitari, tempore Ludovici Bavari, quaſi ſomno demum excitati, Pontifici contradixerunt, hoc tamen moderamine, ut non coronationem ipſam oppugnarent, verum illa, quæ huic connexa eſſe docuerat Romana curia. Vnde etiam factum, ut iſta coronatio in uſu eſſe non deſierit, ſed à ſubſequentibus nonnullis quoque obſervata, non ob præceptum, & finem à Pontifice poſitum, ſed propter monitum Electorum, & finem iam olim credulitate ſusceptum. Idem etiam hodie dicendum, poſtquam capitulatio Cæſarem ad coronæ illius ſusceptionem obligavit. Cauſæ ergo, quæ Imperato- 39. res moverunt, ut coronam Imperialem ſuſciperent, vel veræ ſunt & reales, vel falſæ & imaginariæ. Similiter etiam, cauſæ, cur à nonnullis iſta coronatio non requiſita, vel non recepta fuerit, & quando requiſita, cur non data, non unius modi ſunt, ſed diverſi generis eſſe poſſunt, nempe probæ, vel reprobæ. Ludovicum IV. atque Conradum I. non fuiſſe coronatos, docet 40. Ludovic. Molina (*de iuſt. & iur. disput. 24. verſ. cæterum*) Henricus I. cog- 41. nomine Auceps, invitatus à Pontifice, ad coronam ſuſcipiendam, ſatis eſt, reſpondit, me divina gratia annuente, veſtraque pietate Regem dici, tanto honore nos indignos arbitramur; ſit penes eos unctio, qui meliores eſſe cupiunt. (*ex Abbate Vrſpergenſi, & Cuſpiniano in vita Henrici, Simon Schardius apud Klock tract. de contribut. c. 1. n. 180. in f.*) Nuſpiam legitur (inquit Beutherus *in addit. ad parentis animadverſ. hiſtor. cap. 13. n. 20. p. 257.*) Conradum 42. Suevum, Cæſarem, à Pontifice coronam accepiſſe. Principes Germaniæ, qui Rudolphum Cæſarem elegerunt, eundem obligarunt, ut intra annum in 43. Italiam diadematis cauſa ſe profecturum profiteretur: verumtamen ille totis, quibus imperavit, annis, ſemper novas occupationes publice cauſatus, nunquam Italiam ingredi voluit; ab amicis interim rogatus, quamobrem ab Italia deterreretur, non diſſimulanter reſpondit, quod Cæſarum in Italiam veſtigia læta, magnifica, plenaque bonæ ſpei, videret, ex Italia vero referentia, & foras verſa, triſtia, miſera, luctuoſa. Ita habet Bzovii ſuccenturiator, Mttenefius (*tom. 3. hiſtor. Eccleſ. lib. 13. p. 200. n. 3.*) & maleferia- 44. tum Germanorum hiſtoricum, in odium Pontificis Leonis Æſopæam fabellam attexuiſſe, iudicat. Credo, eum notare voluiſſe Cuſpinianum, qui (*in vita*

Rudolphi p. m 303.) narrat, Cæſarem apologo illo uſum:

——— *Me veſtigia terrent,*

Omnia te adverſum ſpectantia, nulla retrorſum.

45. De Maximiliano I. annotavit Bodinus (*de Republica libr. 1. cap. 9. pag. 191.*) cum haberet conventus in urbe Conſtantia, anno M DVII. Principes Germanorum admonuiſſe de legati Pontificis oratione, qui coronam Imperialem à Pontifice maximo, & peti, & accipi oportere, contendebat; fruſtra id quidem, & ad pompam magis, atq; ad oſtentationem fieri, quam ad Imperatoris aut Imperii decus, cum ſatis omnibus cognitum eſſet, maieſtatem Im-
46. perii Germanorum, in Principibus, non in ipſo Imperatore poſitam eſſe. Novi autem ego, Maximilianum I. (in ſeiner verantwortung auff des Königs in Franckreich Klage *anno* 1507. auff dem Reichstag zu Coſtnitz *apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *p.* 54.) affirmaſſe, ſe à Rege Galliæ impeditum fuiſſe, ne
47. coronam Romæ ſusciperet. Quod etiam Hartmann. Maurus (*in deſcriptione coronationis Caroli V.*) affirmat, dum à Gallis, atq; Venetis, transitu, (occupatis itineribus) prohibitum Maximilianum ſcribit, impeditumq;, quo minus armatus, ut Imperatorem tantum decebat, pro corona Cæſarea Romam profi-
48. ciſceretur. Eandem neglexiſſe Ferdinandum I. Maximilianum II. Rudolphum II. & Matthiam, tradit Reinking (*de regim. ſeculari lib. 1. claſſ. 3. c. 8. n. 20.*) quod duriuſculum mihi videtur. Ignarus quidem non ſum, illos, iuxtaq; Ferdinandos II. & III. hodie Imperantem, corona Romana non fuiſſe coronatos, ſed eam illos neglexiſſe, quam aſſumere capitulatione promiſerant, ſalva ipſorum reverentia affirmari vix poteſt. Fortaſſis, Pontifex eam illis alia intentione, & cum onere dare voluit, quam illi accipere, & quod ſubire maieſtas Imperii non permittit. Niſi obſtaret capitulatio, non deeſſent rationes, qui-
49. bus hanc coronam omittendam eſſe ſuadere poſſem. Vna eſt, abſentia Cæſaris, quæ non raro, dum iter in Italiam, vel Romam verſus ſuscepit, aliis oc-
50. caſionem præbuit, motus in Germania ſuscitare. Altera eſt, iter intutum, lo-
51. cusq; Cæſaribus ſæpius exitialis. Arnulpho venenum, Guidonis uxore in Italia procurante, datum: ſed eo non periit; Italiæ autem propter veneficia infenſus, Germaniam repetiit. (*Mutius lib. 12. chron. German. apud Piſtor. tom. 2.*
52. *p. 90.*) Suſpicio quoq; eſt, Othonem II. veneno à Romanis ſublatum. (*Mutius*
53. *lib. 14. chron. p. 106.*) Otho III. veneno periit, ſive Romanorum ſcelere clam per quempiam hoc illi datum credamus, (*cum Mutio d. chron. lib. 14. p. 108.*) ſive, quod vulgatius eſt, chirothecarum venenatarum uſu, quas ei Creſcentii Romani vidua in munus amatorium miſerat. (*ex Sigeberto, Trithemio, Chronico*
54. *Hirſavienſi, ac Sigonio Lehemannus Chron. Spir. lib. 5. c. 13. p. 359.*) Henricus IV. Romæ in eccleſia precibus intentus, molem in necem ſuam paratam, & in cervicem deſuper immittendam, vix effugit. (*Hiſtoria de vita Henrici IV. tom. 1.*
55. *Germ. hiſtor. Vrſtiſ. p. 385.*) Henricus VII. in ſacra Cœna venenum accepiſſe fertur.

ctur. Appulit ille in Italia Bonconventum, (*ita recenſet Mutius lib. 25. chron.*
Germ. p. 219.) quod & elegans, & amplum caſtrum, in eo, propter feſtum diem,
qui erat D. Virgini ſacratus, per duos dies quieſcere, ibique Sacramentum cor-
poris Chriſti ſumere volebat. Aberat autem eo tempore Epiſcopus Tridenti-
nus, quo confeſſore, ut vocant, utebatur: nam cum Vicecancellario Romam
miſerat, ad Pontificem. Quare quidam Monachus, ordinis B. Dominici, ſub-
ornatus à Guelphis, qui in ea arce miſſam celebrabat, dedit Imperatori, ſub
ſpecie ſacramenti, venenum. Imperatorem ſcribunt ſtatim præſens venenum
ſenſiſſe, & intellexiſſe in ſacramento ſibi datũ, adhibuiſſe remedia, ſed omni-
bus remediorum viribus veneni efficaciam prævaluiſſe. Paulus Langius (*in*
chron. Citizenſi apud Piſtor. tom. un. illuſtr. vet. ſcriptor. p. 826.) poſtquam dixit,
Henricum VII. ad Bonconventum diem ſuum obiiſſe, addit; ſigna veneni in
cadavere apparuiſſe, multi ſcripſere. Ptolomæus vero Lucenſis affirmat, ve-
neno eum periiſſe, à Prædicatorum ordinis fratre in euchariſtia dato: aliusq;
addidit, id Florentinorum dolo, & inſtinctu factum eſſe. Id ipſum Platina,
magnus autor, aſſerit, & in *faſciculo temporum* legitur, ac cunctis pæne chro-
nicis. Ordo tamen ipſe, per bullas Papales excuſatur, prout in præfato *faſci-*
culo temporum clare habetur. Carolus IV. aſſumturus coronam Imperii, ab 56.
Innocentio VI. Papa, Senis debebat interfici, (*inquit Autor magni Chronici*
Belgici, quod reperitur inter rerum German. ſcript. ſex editos a Iohann. Piſtorio
pag. 305.) ſed præmonitus evaſit, & per portas exivit. Senenſes, viden-
tes Imperatorem evaſiſſe, captivaverunt Imperatricem, uxorem, & poſue-
runt in lupanari, in ſcandalum Imperatoris, illibatam tamen exire permiſe-
runt. Tertia cauſa conſiderat impenſas, quas expeditio Romana requirit, 57.
non ſolum ad ſtipendia militum, ſex menſibus continuandas ordinarie in
quatuor millia equitum, & viginti millia peditum, (R. A. zu Nürnberg *anno*
1522. in pr. p. 139.) verum etiam in dona Pontifici offerenda, Romanis, ac Præ-
fecto urbis. Onuphrius Panvinius (*de comitiis Imperii*) docet, pro obtinenda co- 58.
rona Imperiali veterem morem fuiſſe, ut Imperatores aliquod munus Eccleſiæ
Romanæ largirentur, vel provincias, vel oppida, aut urbes aliquas, vel Eccleſiæ
vi extortas, prælio, & armata manu, ſi opus eſſet, reſtituerent, vel ſimilium ali-
quid agerent. Legati Romanorum ad Fridericum I. Imperatorem, pro ſuſcipi- 59.
enda corona ad urbem properantem, inter alia, mentionem faciunt V. milli-
um librarum officialibus Romanis dandarum, à quibus illi in Capitolio accla-
mandum eſſet. (*Otho Friſing. de geſt. Frider. I. lib. 2. c. 21. ap. Urſtiſ. tom. 1. Germ. hiſt.*
p. 462.) Henricus Rex, filius Friderici anno MCXC. à Cœleſtino Papa, omnium 60.
Romanorum favore, una cum conjuge, in die ſancto Paſchæ coronatꝰ dicitur.
Sed (*ut ex append. ad lib. 7. chron. Othon. Friſing. c. 43. ap. Piſtor. d. tom. 1. p. 214. diſci-*
mus) hunc favorem Romanorũ, avaritiæ eorum maximis muneribus ſatisfaci-
ens, promeruit, ac Tuſculanæ caſtellum, quod aſylum Imperii contra omnes
eorum

eorum eousque fuerat, ipſis tradidit, Imperium in hoc non mediocri damno afficiens. Romani vero ſtatim tota urbe effuſi, in ipſa die paraſceves caſtel-
61. lum illud funditus deſtruxerunt. Carolo V. coronam Romanam hac conditione à Pontifice Clemente VII. promiſſam fuiſſe, annotavit Martin de Bellay (*en ſes memoires livre 3. fol. mihi 126. a.*) *ſi l' Empereur le voudroit favoriſer, & ſecourir de ſon armee pour le mettre en ſa patrie; pour par tel moyen avoir raiſon des Florentins, & ſe venger de l' iniure, qu' ils luy avoient faite, durant qu' il eſtoit captif des Imperiaux. Car ils avoient ſaccage tous les biens de ceux de la maiſon de Medicis, dont il eſtoit le chef, & les avoient bannis de Florence.* Denique Rouſſellus (*in hiſtoria Pontificia iuriſdictionis lib. 7. c. 3. n. 17. pag. 716.*)
62. ex Bartolo (*ad l. 1. in pr. ff. ſi quis teſtam. liber. &c.*) refert; Imperatorem, quod coronam accipiat à Præfecto urbis, quaſi in præmium iſtius muneris,
63. ſatisfacere omnibus creditoribus Præfecti. Quartam perſuadendi cauſam ſuppeditant duræ minusque decoræ conditiones, quas Pontifices coronandis
64. aliquando præſcribere non erubuerunt. Tales ſunt, ut non niſi per tres dies Romæ ſubſiſterent, ac coronatione peracta, non uno amplius die ibi commorarentur: (*Bartolus de Capua in conſilio, cuius meminit Matthaeus de Afflictis*
65. *in cap. inveſtitura, col. pen. in f. de nova forma fidelit.*) vel, ut Italia ocyus excederent; qua de conditione Franciſcus Petrarcha Carolum IV. hoc modo literis affatus eſt: Neſcio quid Romano Pontifici pollicitus, iureiurando interpoſito, quaſi muro valido, ſeu monte invio, Romanæ urbis aditu prohiberis. Quænam iſta ſuperbia eſt, Principem Romanum, publicæ libertatis autorem, libertate privare, ut cuius eſſe debent omnia, ipſe non ſit ſuus? Iohannes Baptiſta Egnatius Carolum accuſat, quod Boëmiæ ſuæ, quam Germanis aut Italis, conſultum maluerit, & Imperii maieſtatem adeo neglexerit, ut coronam tantæ maieſtatis auctoramentum turpiſſima pactione acceperit ab Innocentio, qua cautum expreſſe, ut ab acceptis inſignibus confeſtim Italia abſcederet. (*Kyriander Auguſta Treviror. annal. part. 14. pag. 116.*) Quin-
66. to, coronam hanc non appetendam eſſe, inde deduci poſſet, quod Pontifices eam ſuæ in Imperatorem ſuperioritatis argumentum & notam eſſe alleverant; quod ea nomen Imperatoris & Auguſti, nec non adminiſtrationem, conferant Regi Romanorum; quod, ſecundum nonnullos, hac ſolemnitate Imperator fiat vaſallus Papæ; & quæ eius generis ſunt alia. Quibus ſingulis licet ſæpius contradictum, tamen conſultius videri poterat, non ſuſcipere hanc coronam, atque ſic Pontifici hac in parte omnem præſcindere occaſionem iactandi poteſtatem ſuam, vel exprobrandi beneficium, & in ſenſum feudalem transformandi. (*vide quæ ſcripſi de iure publ. lib. 2. c. 4. n. 90. & ſeqq.*)

Zimlicher gelegener Zeit.

Rudolpho I. ut intra annum in Italiam diadematis cauſa proficiſceretur, Principes Electores impoſuiſſe, ſupra ex Mateneſio audivimus. Verum hic

hic terminus certus non exprimitur, ſed ad opportunum & commodum tempus, ut primum illud ſe offerat, refertur. Quemadmodum autem Cæſari coronam petenti, certus terminus non poſitus, ita nec Pontifici conferenti. Licet enim Durandus (*in rationali divinor. officior lib. 6. de dominica quarta in quadrageſima, ad finem*) doceat, dicta dominica Chriſtianum Imperatorem coronari, ut ſemper coronam ſupernæ Hieruſalem meditetur, atque ad hoc facere, ſcribat, quod legitur (*Canticor.* 4) Egredimini filiæ Sion, & videte Regem Salomonem in diademate, quo coronavit eum mater ſua, in die deſponſationis illius, & in die lætitiæ eius: Et, quanquam Nicolaus V. Fridericum Imperatorem in Dominica quarta quadrageſimæ coronaverit diademate Imperiali, attamen, cum certus dies iure ad hoc conſtitutus non ſit, Pontificis arbitrio relictus cenſetur. (*Azorius parte 2. inſtitut. moral. lib.* 10. *cap.* 5. *pag.* 1038.)

Zum Schierſten.

Niſi dicamus, commodum & opportunum tempus, Carolo noſtro, non niſi aliquot poſt annos promiſſionis huius, obtigiſſe, exprobrationem moræ non effugiet. Promiſſio ab ipſo facto eſt anno MDXIX. ut Capitulationis datum innuit; tempus ſuſcipiendæ expeditionis pro corona determinatum fuit anno MDXXI. ut ex receſſu comitiorum Wormatiæ dicto anno celebratorum patet (§. auch haben vns / p. 135.) Sed coronatio demum peracta anno MDXXX. (R. A. zu Augſp. *de dicto anno in pr. p.* 193.) die XXIV. Februarii, quo Carolum compleviſſe annum ætatis trigeſimum, annotavit Bucholcerus (*in indice Chronologico pag. m.* 519.)

Erlangen.

1. *Coronatio peragitur à Pontifice.*
2. *Sed non ſemper.*
3. *An præfectus urbis Imperatori imponat coronam?*
4. 5. 6. 7. *A quo Ludovicus Bavarus acceperit hanc coronam.*
8. *Qua in Eccleſia Romæ coronatio peragatur?*
9. *Ludovicus Pius hanc coronam accepit Rhemis.*
10. *Carolus V. Bononiæ.*
11. *Error Scipionis du Pleix.*
12. *Caroli V. teſtimonium.*
13. *An Imperator coronam hanc poſſit ſuscipere per Procuratorem?*
14. *Quomodo Imperator haberi poſſit pro coronato?*

NOn exprimitur, à quo, & ubi, quoniam utrumque ſatis notum erat, & 1.
ſine controverſia. Inter Electores, & electum communiter creditur, coronationem hanc fieri à Pontifice, quod etiam exemplis firmatur; Fieri tamen eandem quoque poſſe ab illis, quibus Pontifex hanc committit, ſi ipſe 2.
abſens ſit, exemplis Friderici II. Henrici VII. (alias VI.) & Caroli IV. quos in abſentia Papæ, autoritate tamen eiusdem, à legatis Cardinalibus Apoſtolicæ ſedis conſecratos, ſcribit Onuphrius Panvinius (*libro de comitiis*

3. Imperii) comprobatur. Bartolus (*ad l. 1. in pr. n. 3. ff. ſi quis teſtamento liber.*)
diſtinguit actus coronationis, & refert, coronam imponi non per Pontificem
maximum, ſed Præfectum urbis, nomine Populi Romani, Pontifice tantum
4. ſacras cæremonias peragente. Et Antonius Marcellus (*de iure ſeculari Rom.
Pontific. cap. 11. pag. 108.*) ſcribit, Ludovicum Bavarum, à Stephano Colu-
mna Senatore urbis, tempore Pontificatus Iohannis XXI. ſecus XXII.
5. Imperatorio diademate coronatum. Sed Villanum tradere, Ludovicum
à Sciarra Columna, quem populus Romanus ſibi in Ducem creaverat,
& à Butio de Proceſſu, ac ab Vrſino de Vrſinis, qui Senatores fuerant, &
à Petro de Monte nigro, Equite Romano, anno MCCCXXVII. die XVI. Ia-
6. nuarii coronam accepiſſe. Albertus Argentinenſis (*allegatus à Lebemanno in
chron. Spirenſi. lib. 7. cap. 14. pag. 744.*) rem breviter enarrans, Romam, ait,
veniens Ludovicus, à Romano clero, & populo, gratanter, & comiter eſt re-
ceptus, & die XVII. Ianuarii, qua cantatur, *omnis terra &c*, anno regni ſui XIV.
ex parte totius populi Romani, per Senatores, Præfectum urbis, & per Can-
cellarium populi Romani, omnibus nobilibus acclamantibus, in Eccleſia S.
Petri, cum ipſa coniuge, Imperiali extitit diademate inſignitus: prætende-
runt enim Vrbici, hoc eis competere. Quicquid ſit, difficile haud fuit Ro-
7. manis, ius aliquod cum effectu prætendere, quia Pontifex, abſens ab ur-
be, Avenione in Gallia ſedem tenebat, & coronandus, ab eodem excom-
municatus, non curabat illi quæſtionem moveri, hic vel alibi, ut inimico
ſuo capitali. Satis tamen poſtea, cum alium Papam, ad inſtantiam clerico-
rum & populi, in locum abſentis ſurrogaſſet, facto ipſo declaravit, quid
ſibi videretur. De novo enim, & iterum, coronam Imperialem à manu
8. eius ſuſcepit. (*Lebemann. d. loc.*) Locum quod tangit, quamquam non-
nullis videatur, hunc actum Romæ, in Eccleſia Sancti Petri, celebrandum,
exemplis tamen monemur, illum, prout Pontifici, ex cauſa aliquando
viſum, alibi etiam expeditum fuiſſe. Lotharius, & Henricus VII. Ro-
mæ quidem, ut multi alii, non tamen in Baſilica B. Petri, quod ab eo-
rum hoſtibus forte tum occupata eſſet, ſed Laterani, in Baſilica S. Salva-
toris, Imperialia inſignia aſſumſerunt, (*teſte Onuphrio Panvinio tract. de
9. comitiis Imperii.*) Extra Romam, non multo poſt Caroli Magni ævum,
Ludovicus Pius Rhemis à Stephano Pontifice coronam Imperialem accepit,
10. ut ſupra dixi. Patrum noſtrorum memoria, Carolus V. eandem obtinuit
11. Bononiæ. Craſſiſſimus enim, & Regio Hiſtorico plane indignus, error eſt Sci-
pionis Du Pleix (*tom. 3. de l'hiſtoire generale de France p. 858. n. 13.*) dum id Ro-
12. mæ factum aſſeverat. Certe, ipſe Carolus, qui præ cæteris hoc optime
novit, teſtatur (in Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1530. *in pr. pag.*
193.) hoc Bononiæ factum. At vero, quod ibidem addit, daß er ſolche
Crönung ohn alle Gefahr und Beſchwerung wol zu Rom hette holen können/

non

non videtur veriſimile Ludovico de Mayerne Turquet (*en l'hiſtoire generale d'Eſpagne livre 27. pag. 1300.*) quoniam (*les Romains lors ſe reſſentoient encore du ſac & du pillage des Espagnols*) Romani nondum obliti erant cladis & populationis urbi, paucis ante annis ab exercitu Caroli, duce Borbonio, illatæ. Denique, licet Imperator abſens, per procuratorem coronam ſuſcipere nequeat, cum ipſius præſentia perſonalis ad hoc requiratur, ut ungatur & conſecretur, (*Azorius d. parte 2. inſtit. moral. lib. 10 cap. 5. pag. 1038.*) tamen ſi unctus prius & coronatus ſit, poterit (*ſi Azorio fidem attribuimus*) per Nuncium Papalem, coronam accipere, ita ſcilicet, ut Pontifex mittat coronam per aliquem Nuncium, ut eam Imperatori præſul aliquis imponat, non tamen ſic, ut Nuncii nomine, & vice, Imperator coronetur. Eo quoque ventum eſt, ut nonnulli arbitrentur, Pontificem bulla ſpeciali effi cere poſſe, ut non coronatus habeatur pro coronato. (*vide Canin. in discurſ. ad A.B. pag. 72.*) 13. 14.

Kein Mangel geſpührt.

Si omnem diligentiam pro conſequenda corona Imperiali adhibuit, & per eum non ſtetit, quo minus eam acciperet, vel alia, quæ promiſit, impleret, ſecurus eſt, & immunis ab omni reprehenſione. (*argum. l. ult. §. 1. ff. de L. Rhod. de iactu. & ſimilib.*

AD ARTICVLVM XXXI.

Solches alles / vnd jedes.

Hæc verba excludunt omnem reſtrictionem, & ſunt inſtar ſpecialis enumerationis. (*Oldradus conſil. 300. num. 8. Grat. conſil. 137. num. 14. vol. 1.*) Dictio, *omne*, eſt collectiva univerſalis (*gloſſ. in l. ſi pluribus 44. ff. de legat. 2. Bartol. in l. Moſchis 47. ff. de iure fiſci.*) Dictio, *ſingula*, eſt diſtributiva, & habet vim ſpecialis enumerationis. (*Bartol. in l. ſi Stichum 16. §. ſtipulatio, in princ. ff. de verbor. obligat.*)

Bey Vnſern Königlichen Ehren.

Controverſum adhuc inter Doctores eſt, *an promiſſio talis, vel illa*, bey Fürſtlichen/*vel* Grävlichen/ *vel* Adelichen / Ehren/ Trewe vnd Glauben/ *vim iuramenti realiter præſtiti obtineat?* Communiter fere in affirmativam itur, præeuntibus Schurfio (*centur. 2. conſil. 37.*) Gailio (*2. obſervat. 59. num. 2. & ſeqq.*) Mynſingero (*centur. 1. obſervat. 17.*) aliisque magno catalogo expreſſis ab Hilligero (*ad Donelli libr. 24. cap. 13. de iureiurando. cap. 5. lit. E. pag. 1221.*)

 In

In Namen der Warheit.

Promiſſionem, per veritatem, bey der Warheit / iuramento æquiparant (*Abb. in c. ad aures, num. 3. extr. quod metus cauſa. Angel. Rom. & Alex. in l. 3. §. dato, ff. de iureiur.*) Et hanc opinionem communem eſſe, docet Cagnol. (*in repetit. l. ſi quis maior, num.* 100. *C. de transact.*) ac addit, (*n.* 107.) illum, qui promiſit in veritate, non minus teneri, quam ſi per Deum iuraſſet. Cui pro ratione aſſignat, quod Chriſtus ſit veritas, (*Ioh. c.* 14. *verſ.* 6. *Conſil. Argentor. tom.* 2. *conſil.* 2. *n.* 78.)

Thun daſſelbe auch hiermit / vnd in Krafft diß Brieffs.

Prior, & antecedens promiſſio, quæ verbis facta, nunc ſcriptura reiteratur, & confirmatur: Vnde Electorum cura, & diligentia eluceſcit, quam huic negotio adhibere voluerunt. Notari autem debet, Carolum, quando iſtæ literæ conficiebantur, & ſigillabantur, atque obſervantia earum promittebatur, non fuiſſe præſentem, ſed nomine eius id factum à legatis plenipotentiariis: ipſum vero hoc poſtea ratum habuiſſe, atque, ut mox dicam, corporali iuramento confirmaſſe. Hoc eſt, quod legimus in der Sechs Churfürſten Brüderlichen Einung von des Römiſchen Reichs wegen zu Wormbs auffgericht (*anno Domini* 1521. §. 11. *apud Goldaſt. in conſtit. Imperial. pag.* 18.) daß die Artickel / ſo die Churfürſten zu Franckfurt in der Wahle Römiſcher Kaiſerlicher Majeſtät einträchtiglich / auß gutem getrewem Rahte vnd bedencken / begriffen / vnd jhrer Majeſtät Commiſſarien, in Krafft jhrer voller Macht / angenommen / bewilliget / auch vnter Kaiſerlicher Majeſtät Namen vnd Inſigel verbrifft / verſigelt / vnd geſchworen / die auch folgend durch Kaiſerl. Majeſtät zu Aach vor jhrer Majeſtät Königlichen Crönung perſönlich mit leiblichem Ayd geſchworen. Sleidanus (*lib.* 1. *commentar. f. m.* 21.) brevibus hoc ita exprimit; leges, præſcriptas ab Electoribus, legati Caroli ratas habuerunt, interpoſita cautione, ſicut fieri conſuevit, & illius nomine confectis ea de re literis.

Einen leiblichen Ayd.

Nondum iuraverat Carolus, quando hoc in literas referebatur, ſed iuraturus erat; ad hoc enim legati eum, ad inſtantiam Electorum, obligaverant: Cuius intuitu hic res pro certa, & iam peracta refertur, quæ poſtea, anno ſequenti demum facta. Anno enim M D XIX. capitulatio ſcripta, & ſigillo munita, anno vero M D XX. hoc iuramentum à Carolo ipſo præſtitum. Vbi coronationis actus Aquisgrani expediri debebat, dicto anno XX. Electoribus inter alia placuit, des Ayds halben / ſo Jhre Majeſtät vor dero Crönung thun ſoll / nach dem jhr Majeſtät nicht zu Franckfurt geweſt / oder zum Königſtul

bequem-

bequemlich hat kommen mögen / der Ort ſich dann der Eyd zu thun gebührt/ daß mit ihrer Majeſtät in bequemlicher zeit geredt werde/vnd ſo viel gehandlet/ daß der vor der Crönung geſchehe. Auch iſt vor gut angeſehen/ daß diß mals kein weiter Eyd von jhrer Maieſtät begehrt würde/dann bekräfftigung der Artickel zu Franckfurt / durch Jhrer Maieſtät Commiſſarien angenommen vnd verſchrieben / vnd daß Jhre Maieſtät den Eyd thue/wie des ein Begriff geſtellet / vnd ein Nebenbrieff / ein Vrkund / vnd Bekäntnuß von ſich geben / daß Jhr Maieſtät den Eyd gethan / vnnd die Artickel zu Franckfurt durch Jhrer Maieſtät Commiſſarien angenommen/bekräfftiget haben. (*vide* der Churfürſten Ordnung/auff dem Rahthauß zu Aach berahtſchlagt/bey der Königlichen Crönung zu halten/ *anno* 1520. *apud Goldaſtum part.* 2. der Reichsſatzungen / *p.* 185.) Factum quod placuit, & iuramentum ante coronationem præſtitum in ſacriſtia Aquisgranenſi, hac formula: wie Wir mit worten vnterricht ſeind/ vnd die geſtelte Artickel/durch Vnſere Commiſſarien/ nach Vnſerer Wahl zu Franckfurt bewilligt vnd angenommen/inhalten / dem wollen Wir Carl / erwöhlter Römiſcher König/ 2c. alſo ſtät vnd getrewlich nachkommen / vnd halten / auch ſonſt alles das thun/das Vns/ als Römiſchem König gebührt/als Vns Gott helff/vnd die Heyligen. (*Goldaſt. d. loc. p.* 186. *ubi etiam videre licet* die Nöttel Kaiſerlicher Maieſtät Nebenverſchreibung / vnd Confirmation der Capitulation zu Aach vor der Crönung vollzogen / *quam ex eodem ſupra attulimus ad exord. capitulat. pag.* 68.) Huius iuramenti reſpectu, quod huc usque omnes ſucceſſores Caroli in Imperio præſtare ſoliti ſunt, Ferdinandus I. in literis ſuis anno MDLIX. die XIII. Iunii (*quarum partem legimus in Compoſitione pacis c.* 7. *quæſt.* 52. *num.* 38. *& ſeq.*) capitulationem ſuam nominat, eine hochbetheuerte geſchworne Obligation.

Zu Gott vnd den Heiligen geſchworen.

1. Formula iurandi per Sanctos, apud noſtrates non eſt in uſu.
2. In Camera aliquando licuit iurare, vel per Sanctos, vel per ſanctum Evangelium.
3. Quod etiam approbatum in transactione Paſſavienſi.
4. Poſtea aliud placuit.
5. Et ita etiam Imperatores iurarunt.
6. Quid dicendum de iuramento Electorum?

ITa olim iurari ſolitum: ſed cum iusiurandum ſit ſpecies cultus divini, & no 1.
ſtræ religioni addicti, Sanctos, nec adorandos, nec invocãdos, doceant, apud
noſtrates hæc formul obſervari deſiit: (*Beuſt. ad leg.* 3. §. *ult. de iureiur. Arrer*
Atque iam anno MDXLIV. (*ut receſſus* 2.
proceß. part. 1. *c.* 6. *obſerv.* 5. *num.* 3.) Atque iam anno MDXLIV. (*ut receſſus* 2.
comitiorum Spirenſium nunc celebrator. §. ſo viel das Recht / *pag.* 305. *exponit*)
communi Statuum placito, permiſſio facta aſſeſſoribus, & aliis in Camerali

iudicio

iudicio occupatis, den Eyd nach dem alten Brauch / zu Gott vnd den Heili-
gen / oder zu GOtt vnd auff das Heilige Evangelium zu thun (quæ formula
tamen tunc primum non cœpit, ſed ante quoque uſurpata fuit in Camera,
Eyd der Perſonen zum Cammergericht gehörig *inter receſſus Imperii pag.* 242.
3. *& ſeqq.*) Idem reiteratum in tranſactione Paſſavienſi, anno M D LII. (§. vnd
4. ſoll auch alles / *in fin.*) Et, quod obſervari meretur, poſtea in der Cammer-
gerichts-Ordnung de anno M D LV. in iuramentis mentio Sanctorum plane
fuit omiſſa, ac formula præſcripta, zu Gott vnd auff das heylige Evangelium
zuſchwören, (*ut videre eſt parte* 1. *dict. ordinat. a tit.* 57. *usque ad tit.* 85. *incluſi-*
5. *ve*) quæ formula tandem etiam in capitulationem Maximiliani II. anno
M D LXII. illata, & huc usque, in ſubſequentibus omnibus continuata fuit.
6. Moveri hic poteſt quæſtio, *an iuramenti, quod præſtare debent Electores, ubi de*
eligendo Romanorum Rege agitur, clauſula, ſicut me Deus iuvet, & omnes ſan-
cti, (ſecundum Aureæ Bullæ præſcriptum cap. 2. §. 2.) adhuc in uſu remanſerit?
Affirmativæ fundamentum ſuppeditare videtur dict. §. So viel das Recht/
(Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1544. *pag.* 305.) ibi, doch vnabbrüchig der
Gulden Bull; quæ verba, ut exceptionem deſignantia, licet extra caſum re-
gulæ (cum tamen omnis exceptio de regula eſſe debeat) in dicto paragrapho
propoſita eſſe videantur, niſi tamen de iuramento Electorum, de quo quæ-
ſtionem movi, intelligi debeant, non video quo referri poſſint. Negativa
autem prævalet, ſi non in iuramento Electorum Pontificiæ religioni addicto-
rum, ſaltem in illis qui ab ea diſſentiunt.

Stät / veſt / vnd vnverbrochenlich zu halten.

Optime Guntherus (*in Ligurino lib.* 3. *verſ.* 513.)

Non decet in labiis verſari lubrica Regis;
Non decet ore ſacro mendacia cudere Regem;
Sancta, & plena ſuo ſunt Regia pondere verba,
Dicta ſemel, nullum patiuntur iure recurſum.

Si toto mundo fides exulet, apud Cæſarem reſidere debet: quo enim maior autoritate, & gradu eſt, eo maior in ſervanda fide eſſe debet. Fraus, cum in omnibus fœda, tum vero in iis, qui maiori dignitate ſunt præditi, fœdior eſt, quam aperta violentia, dicit Thucydides (*lib.* 4. *de bell. Peloponneſ.*) (*La tromperie eſt par tout odieuſe, mais elle l' eſt d' avantage aux Princes, dont la parole doit eſtre immuable. Pierre Matthieu en l' hiſtoire de Henry IV. tom.* 1. *livr.* 2. *narrat.* 1. *pagina* 214.) Deceptio apud omnes ubique odio habetur, ſed magis ſi in principe ſit, cuius promiſſa debent eſſe immutabilia. Quis enim citra horrorem audiet, Principem exceptione Mediolanenſium uti (*de qua Radevicus de geſt. Friderici I. lib.* 2. *cap.* 25. *apud Urſtiſium tom.* 1. *vet. ſcriptor.*

prior. pag. 523.) ſe iuraſſe quidem, ſed iuramentum attendere non promiſiſſe. Fuiſſe tamen aliquando tales, Franciſcus Maria, Dux Vrbini, innuere voluit, ſolitus dicere, (*que ſi un ſimple gentilhomme, ou un Seigneur non ſouverain, manquoit de ſa parole, il en ſeroit deshonoré & blaſmé d'un chacun: mais les Princes ſouverains, par raiſon d'Eſtat, pourroient, ſans autre grand blaſme, faire des traités, & s'en departir, prendre des alliances, & les laiſſer, mentir, trahir, & toutes telles autres choſes.* (*Le Cardinal d'Oſſat livre 3. lettre 87. pag. 371.*) quod ſi nobilis, aut dynaſta, qui ſuperiorem recognoſcit, fidem non ſervaret, ignominiam & vituperium omnium incurreret ubique; Principes autem, qui ſuperiorem non recognoſcunt, poſſunt citra magnum vituperium inire tractatus, & pacta, ac ab iisdem diſcedere, contrahere fœdera, ab iisdem reſilire, mentiri, decipere, & alia eius generis omnia patrare, ſolo ſub prætextu rationis Status. Verum, quod inter homines abominabile monſtrum eſt, id inter principes viros ille eſſe debet, qui fidem datam non obſervat, ſed infringit.

Zu thun / noch zuſchaffen gethan werden.

Non debet ipſe Cæſar, contra promiſſa, in capitulatione facta, venire, nec aliis autor eſſe, ut quicquam contra illa faciant, ne audire cogatur; quod quis per alium &c.

AD ARTICVLVM XXXII.

Coniungi, propter materiæ cohærentiam, hic articulus potuiſſet cum articulo II. niſi aliud Electoribus fieri placuiſſet. Cavetur autem hoc noſtro, ne Imperator contra capitulationem, auream Bullam, ſtatuta & leges Imperii, iam exiſtentes, vel impoſterum cum conſilio Statuum ferendas, ullum reſcriptum, mandatum, vel quicquam aliud, citra cauſæ cognitionem, emittat, vel fieri permittat quocunque modo.

In dieſer Unſerer Zuſagung.

Particula, in, mihi videtur totum obſcurare ſenſum, unde vel omittenda, ut ſenſus ſit, velle & debere etiam Imperatorem, nihil, quod contrarium his ſuis promiſſis, reſcribere, vel mandare; quod cum præcedentis articuli poſitione finali, in effectu coincidit: vel ſi retinenda, legi ita poterit, in dieſer unſer Zuſagung / gedachter Gulden Bullen ꝛc. ne prioris articuli clauſula, iterum repetita videatur. Sed corrigendi licentiam mihi non ſumo, expono ſolum qui dici poſſit.

Durch

Durch Vns.

1. *Cæſaris poteſtas in legibus ferendis.*
2. *Potiſsimas illi partes aſsignant Reinking, & Klock.*
3. *Imperator convocat Status ad comitia.*
4. *Proponit deliberanda.*
5. *Facit legem.*
6. *Mandat, aut committit aliis, ut legem ipſius nomine faciant.*
7. *Renovat, & declarat legem.*
8. *Conſtitutioni apponitur ſigillum Imperatoris.*
9. *Imperator conſtitutioni ſubſcribit nomen ſuum.*
10. *Mandat ut lex obſervetur.*
11. *Statuit pœnam in transgreſſores legis.*
12. *Promulgat leges, aut mandat eas promulgari.*
13. *Violatores conſtitutionis conveniuntur à fiſcali Cæſaris.*
14. *Comitia indicuntur conſenſu Electorum.*
15. *Status deliberant, an, & quomodo lex concipienda & ferenda.*
16. *Lex fertur conſenſu Statuum.*
17. *Status permittunt legem ferri.*
18. *Status acceptant legem.*
19. *Non vocatur Cæſaris, ſed Imperii conſtitutio, vel Cæſaris & Imperii Statuum.*
20. *Renovatio, & declaratio legum, fit conſilio Statuum.*
21. *Quando, & quomodo ſubſcriptione Statuum firmetur conſtitutio.*

1. IN legibus ferendis non abſoluta Cæſaris poteſtas eſt (*ut ſupra quoque ad articulum II. verbo,* Beſſern/*docui*) ſed limitata. Concurrunt in nonnullis, circa hoc negotium, Cæſar & Status: nonnulla autem Cæſar ſolus, & ſuo nomine expedire ſolet; ut dubitare liceat, quis potiſſimas hic partes obtineat, præſertim cum in capitulatione dicatur, durch Vns/ quod cauſam inſtru-
2. mentalem, & non von Vns/ quod efficientem denotat. Reinking tamen (*de regim. ſeculari Imperii Romani lib. 1. claß. 2. c. 2. num. 120,*) potiſſimas, principales, potioresque, Klock (*tr. de contribut. c. 4. n. 30.*) Imperatori deferunt. Vtra opinio verior ſit, melius cognoſci haud poteſt, quam ſi, quæ utriusque
3. ſint partes, expendamus. Imperator (1.) convocat Status Imperii ad co-
4. mitia, ubi de legum conſtitutione agitur. (2.) Solus deliberationis capitula,
5. ſub quibus etiam legis conſtituendæ continentur, proponit. (3.) Facit legem, richtet die Satzung vnd Ordnung auff. (Policey-Ordnung zu Franckfurt auffgericht *anno 1577. in pr. in Codice receßuum Imperii p. 676.*) Setzet vnd ordnet. (Reformation König Maximilians die frey Schöffen/ ꝛc. betreffend / zu Wormbs auffgericht *anno* 1495. §. Demnach haben/*p. 33.*) von Römiſcher Kaiſerlicher oder Königlicher Macht. (R. A. zu Speier *de anno* 1544. §. als wir aber/*p 304.* Conſtitution oder Mandat wider die Widertäuffer §. Hoch- vnd
6. Ehrwürdige / *p.* 190.) vel mandat aut committit aliis, daß ſie an Seiner ſtat vnd Namen eine Conſtitution auffrichten. (R. A. zu Wormbs *de anno* 1521. §. vnd als bißher/*p.* 134.) eine Ordnung begreiffen/welche Seine Maieſtät hernacher beſtättigen / confirmiren vnd approbiren. (Ordnung zu vnterrichtung der offnen Notarien/ zu Cölln *anno* 1512. auffgericht / *in pr. p.* 95.) Vnde etiam

voca-

vocatur, Kaiſerliche Ordnung (der Römiſchen Kaiſerlichen Maieſtät Ordnung vnd Reformation guter Policey/ zu Augſpurg *anno* 1548. auffgericht/ *in pr. & f.* Kaiſerlicher Maieſtät Ordnung vnd Reformation zu Augſpurg *anno* 1530. auffgericht *in pr.*) Kaiſerliche Satzung/ (*Conſtitution* wie Brüder vnd Schweſterkinder/ꝛc. vnter ſich theilen ſollen/ §. *ult. pag.* 189.) (4.) Erneuert/ beſſert/ vermehrt/ vnd erklärt/ die Geſetze/ vnd Ordnungen. (Landfried auff dem Reichstag zu Augſpurg *declarirt*, erneuert/ auffgericht vnd beſchloſſen *anno* 1548. §. als weiland/ *pag.* 354.) (5.) Conſtitutionibus apponitur ſigillum Regium vel Imperatorium. (Königliche Satzung von den Gottesläſterern/ zu Wormbs *anno* 1495. auffgericht/ *in f. pag.* 31. Ordnung vnd Satzung über die Wein zu Freyburg *anno* 1497. *in f. pag.* 35. Reformation der Freyſchöffen/ꝛc. betreffend/ *dicto anno in f. p.* 33.) (6.) Imperator ſubſcribit nomen ſuum, (Reformation guter Policey/ zu Augſpurg *anno* 1548. auffgericht/ *p.* 378. Policey-Ordnung zu Franckfurt auffgericht *anno* 1577. *p.* 692.) (7.) Mandat, ut lex obſervetur. (Königliche Satzung von Gottesläſterern zu Wormbs *anno* 1495. *in f. pag.* 31.) (8.) Ponit transgreſſoribus pœnam, vel mulctam. (*d.* Ordnung vñ Satzung über die Wein/ zu Freyburg auffgericht *anno* 1497. *in f. pag.* 35.) (9.) Promulgat, vel publicat legem; aut mandat aliis, ut promulgent, verkündet (*d. pag.* 35.) ſolches werd in ſeinem Namen allenthalben im Reich verkündet (*d.* R. A. zu Wormbs *anno* 1521. §. vnd als bißher *p.* 134.) gebietet/ daß es allenthalben im Reich geöffnet vnd kund gemacht werden ſoll/ (*d.* Ordnung zu vnterrichtung der offnen Notarien *in fine principii p.* 95.) & ponit terminum, intra quem publicari debeat; (*d. conſtitutione*, wie Brüder oder Schweſterkinder/ꝛc. vnter ſich theilen ſollen/ §. *fin. pag.* 189.) läſt ſie in Truck außgehen (*d.* Policey Ordnung *anno* 1577. auffgericht/ *in pr. p.* 676.) (10.) Violatores conſtitutionis, à fiſcali Cæſaris conveniuntur, & mulcta eius nomine exigitur &c. Statuum, vel omnium, vel Electorum tantum, partes in conſtituenda lege, vel facienda ordinatione, ſunt, (1.) Comitia, in quibus de conſtitutione legis agitur, non niſi conſenſu Electorum indicuntur; atque in iisdem aliquando, licet Imperator in propoſitione nihil de hac vel illa lege ferenda dixerit, Statuum admonitione prævia, de lege ferenda conſultatio initur. (Kaiſer *Ferdinandi* Müntzordnung *de anno* 1559. §. Demnach vns dann/ *pag* 533.) (2.) An & quomodo lex concipienda, deliberatur à Statibus, es geſchicht mit zeitigem Raht/ vnd guter Vorbetrachtung: (*d.* Reformation die Freyſchöffen betreffend §. demnach/ *pag.* 33.) mit raht/ wiſſen vnd willen (Reformation guter Policey zu Augſpurg *anno* 1530. auffgericht/ §. *fin. pag.* 223.) wird mit dero Raht/ vnd willen für genommen. (R. A. zu Augſpurg *anno* 1500. §. vnd Wir/ *p.* 65.) (3.) Lex non fertur, niſi conſentiant Status; es geſchicht mit jhrem Willen/ (*d.* § *f.* Ordnung des Regimentes zu Augſpurg *anno* 1500. auffgericht/ *in pr. pag.* 36.) mit jhrer Verwilli-

Z 1 gung

7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16.

gung. (Erclärung des Landfriedens zu Augspurg *de anno* 1500. auffgericht/ *in pr. p.* 44.)
17. (4.) Status permittunt ut feratur, ſie geben es zu. (*d.* Ordnung des Regiments *p.* 36. R. A. zu Augſpurg *anno* 1500. §. vnd Wir Churfürſten/
18. *p.* 65.) (5.) Requiritur, ut Status acceptent legem, (*d. p.* 36. *d.* Erclärung des Landfriedens/ *p.* 44. *d.* R. A. zu Augſpurg *anno* 1500. *d.* §. vnd Wir/ *d. rubrica* der Kaiſerl. Cammergerichts Ordnung *anno* 1555. auffgericht/ *p.* 419.) idque fit, non iuſſu Imperatoris, ſed utilitate communi ſuadente: (Handhabung des friedens zu Wormbs *anno* 1495. auffgericht / §. *ult. pag.* 28.) quo facto, ea demum promulgatur, (*d.* Satzung von dem gemeinen Pfenning *de anno* 1495. §. *fin. p.* 30.) ita, ut eas habeamus leges, quas communis Statuum conſenſus invexit, ne iuſſi ille latas magis, quam tuliſſe videri poſſit. Atque hinc eſt, quod aliquando dicuntur Status cum Imperatore, verordnet vnd geſetzt zu haben; (*d.* Satzung von dem gemeinē Pfenning zu Wormbs *anno* 1495. auffgericht/ *in fine exordii p.* 28.) quod haud raro vocentur, non Cæſaris, ſed Imperii conſtitutiones, Reichsordnungen/ (R. A. zu Wormbs/ §. es ſollen auch *p.* 134. Erclärung des Landfriedens zu Nürnberg *anno* 1522. §. *ult. p.* 147.) Reichsſatzungen/ (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1576. §. doch dieweil / *p.* 662.) ac quandoque rubricam habeant, der Kaiſerl. Maieſtät vnd des H. Reichs Stänð Ordnung. (*ut* des Regiments zu Augſpurg *anno* 1500. *p.* 35. des Cammergerichts auff dem Reichstag zu Coſtnitz *anno* 1507. *pag.* 67. Auffſatzung vnd Ordnung/ auff dem Reichstag zu Trier vnd Cöln *anno* 1512. *p.* 82. Cammergerichtsordnung zu Speier *anno* 1533. auffgericht/ *p.* 238. Cammergerichtsordnung *de anno* 1555. *p.* 419. Policeyordnung *anno* 1577. zu Franckfurt gebeſſert/ *p.* 676. Cum autem, gratia & privilegio Cæſareo, editio iſta Codicis receſſuum Imperii roborata ſit, non eſt quod dubitemus, rubricas ibi poſitas probationis loco fir-
19. miter adduci poſſe.) (6.) Renovatio, melioratio, auctio, & explicatio legum, & conſtitutionum, fit conſilio, (*d.* Landfried zu Augſpurg *anno* 1548. *declarirt*, §. als weiland/ *p.* 354.) & approbatione Statuum. (*d.* Erclärung des Landfriedens zu Augſpurg *anno* 1500. auffgericht/ *tit.* vom auffgerichten Landfrieden *p.*
20. 44. *Vide quæ annotavi ſupra ad articulum II. verb.* Beſſern.) (7.) Vbi lex, vel conſtitutio inſeritur receſſibus Imperii, nonnulli ex Statibus omnium nomine ſubſcribunt, & ſigilla ſua apponunt, ut notum eſt, (& in ſpecie videri poteſt in R. A. zu Speier *anno* 1529. auffgericht / *p.* 191 *iunctis cum eadem aliquot prioribus.*

Auch anderer Stänð des H. Reichs raht.

Vide ſupra d. artic. II. verb. Beſſern.

Möchten auffgericht werden.

Nulla Reſpublica tantæ perfectionis eſt, ut non aliquando novis indigeat legibus, & reformatione, vel abrogatione iam latarum opus habeat.

Cau-

Cauſas exponit Rittershuſius (*ad Novellas Iuſtin. in proœm. per totum caput tertium.*)

Zuwider kein Reſcript / oder Mandat.

Non enim ſupra has leges eſt, ſed infra; hoc eſt, eas obſervare debet ipſe, & procurare, ut alii quoque obſervent.

Unverhörter ſachen außgehen laſſen.

Ergone, audita cauſa, contrarium his legibus reſcribere, & mandare poterit? Haud aliter, quam ſi audita cauſa, conſilio & aſſenſu Statuum, Imperio id utile fore deprehenſum fuerit, placueritque contra legem agi.

AD ARTICVLVM XXXIII.

Soll crafftlos / todt vnd ab ſeyn.

Hæc clauſula eius efficaciæ eſt, ut quicquid contra factum fuerit, ipſo iure non valeat. (*Celſ Hugo in tract. clauſular. num. 127. & in conſil. 46. num. 15. Riminald. Iunior conſil. 88. num. 62. Klock de contribut. c. 16. ſect. 1. num. 176.*) licet iuramentum acceſſerit. Actus enim factus contra iuramentum de non faciendo, etiamſi cum iuramento fieret, eſt ipſo iure nullus. (*Conſultat. Saxon. tom. 3. p. 1. q. 16. n. 1.*)

Als dann / vnd dann als jetzt.

De huius clauſulæ effectu, vide allegatos à Gailio (*de pignerat. obſervat. 13. num. 6.*)

Argen Liſt vnd Gefährd ausgeſcheiden.

Vide Wehnerum (*in obſervat. pract. verb.* trewlich vnd ohne Gefehrde.) Gœddæum (*de contrah. ſtipul. c. 8. concluſ. 1. n. 26.*)

AD ARTICVLVM XXXIV.

Dieſer Brieff Sechs.

Videbatur ſufficere unicum authographum, quod poſſit reponi ad acta Imperii, à Cancellario Germaniæ, Archiepiſcopo Moguntino: præſertim, cum promiſſio fiat collegio, non ſingulis: uſu tamen introductum, ut ſingulis Electoribus, non exemplar, ſed authographum tradatur, ſolo Bohemo excepto, qui, ut nihil curæ ad capitulationem conficiendam confert, ita nec maior, vel alia eius habetur hic ratio, quam reliquorum Statuum, qui Electores non ſunt.

Königlichen anhangenden Inſiegel.

Sigillum Regis Romanorum, qui vacante Imperio eligitur, idem eſt quod Imperatoris, ſive materiam ſpectes, ſive formam, & figuram; quoniam

electus Imperator eſt & dicitur: Vtitur autem aurea Bulla, quod in rebus maioris momenti, præſertim gratioſis, receptum, licet nondum ſit à Pontifice coronatus. (*art. 46 capitulat. Ferdinandi III. Canin. in ducurſ. ad A. B p. 6.*) In minoris momenti negotiis, utitur cera rubra. Formam vel figuram quod attinet, his ſigillis imprimitur aquila biceps, inſigne Imperii.

Bekräfftiget.

Quia ſigillum variis ex cauſis inſtrumento addi poteſt, ideo conſultum eſt, quem in finem ab unoquoq; additum ſit, in inſtrumento exprimere, alias cum per ſe nihil loquatur, & incertus videatur teſtis, in dubio teſtimonii potius, & autoritatis, quam obligationis cauſa acceſſiſſe, præſumitur. (*Coler. de proceſſ. exec. part. 3. cap. 1. num. 26. Autor* der gründlichen Ausführung der Reichsſtatt Lindaw *p. 214.*)

Am dritten Tag.

Longum per tempus, in Imperio noſtro, data literarum publicarum non exprimebant numerum diei cuiusque menſis, ſed nomen diei, ratione ſeptimanæ, adiecto, vel proximo feſto, vel die Domini proxime præterito, vel ſequente. Exempli gratia; mit Urkund dieſes Brieffs / der gegeben iſt zu Nürnberg nach Chriſti Geburt dreyzehen hundert Jahr / vnd in dem ein vnd ſechszigſten Jahr / an den nächſt Mittwochen nach S. Michaelis tag / (*apud Goldaſtum in conſtitut. Imper. p. 138.*) an Mittwuch noch S. Gregorien tag / (*apud eundem p. 170.*) an Vnſere lieben Frawen obend Aſſumtionis / (*p. 207.*) an dem Freytag vor Iudica (*d. Goldaſt.* in Reichshandlungen *p. 21.*) an dem Sunnetage vor dem Palmetage / (*apud Lehemannum Chron. Spir. lib. 5. c. 108. p. 631.*) in craſtino Eliſabeth, den Tag vor Eliſabeth / (*d. lib. 5. c. 112. p. 638.*) feria quinta poſt Matthiæ Apoſtoli. (*d. lib 5. c. 121. p. 654.*) Infinita huiusmodi exempla antiquitatum ſcrutatoribus occurrunt, & eius veſtigia quoque, rara tamen, in codice receſſuum Imperii reperiuntur. (*Vide* die Cammergerichts-Ordnung zu Coſtentz *anno* 1507. auffgericht / §. vnd ſind / *in f. & ſeq. p. 71.*) Caroli V. tempore triplicem formulam obſervatam deprehendo: *unam*, qua ſeptimanæ dies poſt feſtum præcedens ponitur, & maioris evidentiæ cauſa adiicitur, quotus ille in menſe ſit, Montag nach S. Michaelis Tag / das iſt der dreiſſigſt Tag des Monats Septembris / (R. A zu Wormbs *anno* 1521. auffgericht / § vnd ſoll ſich *p. 132.*) *alteram*, qua non adiicitur numerus diei, quotus in menſe ſit, ſed antiquo more, ita, Donnerstag nach dem H. Pfingſtag: Sic lego in fine der Sechs Churfürſten brüderlicher Einung zu Wormbs auffgericht *anno* 1521. *Tertiam*, quæ tunc fuit communior cæteris, expreſſo numero, ut ex actis eius temporis patet. e. g. den Sechs vnd zwantzigſten Tag des Monats Maii. Duravit autem adhuc antiquus mos, & obſervatus fuit in nonnullis iudiciis,

donec

donec anno M D XXXII. comitiorum Ratisponenſium Receſſu ſtatutum, (§. zum andern/ *p.* 232.) daß die Unterrichter / von welchen an das Cammergericht appellirt, den Tag des Monats/ vnd nicht nach dem Sontag / oder Feſt/ desgleichen auch / ſo viel müglich / die Stund / der geſprochenen Vrthel/ vnd aller Handlung / vnterſchiedlichen lauter beſtimmen / vnd in actis anzeigen ſollen. (*Idem repetitum in part.* 2. *ordinat.* 1. *Cameræ de anno* 1555. *tit.* 31. § vnd nach dem.) .

Des Monats Julii.

1. *Cur latina denominatione exprimatur menſis?*
2. *Tempore Romuli decem tantum menſes erant.*
3. *Quibus additi poſtea duo alii.*
4. *De nomine Martii.*
5. 6. *Aprilis unde dictus?*
7. *Vnde Maius?*
8. *Vnde Iunius?*
9. *Quintilis, poſtea fuit dictus Iulius.*
10. *Sextilis, poſtea dictus Auguſtus.*
11. *September.*
12. *October.*
13. *November.*
14. *December.*
15. *Ianuarius unde ita dictus?*
16. *Vnde Februarius?*
17. *Carolus Magnus menſibus impoſuit nomina Germanica.*
18. Wintermonat.
19. Hornung.
20. Lentzmonat.
21. Oſtermonat.
22. Wunnemonat.
23. Brachmonat,
24. Hewmonat.
25. Arnmonat.
26. Herbſtmonat.
27. Weinmonat.
28. Windmonat.
29. Heiligmonat / Chriſtmonat / Wolffsmonat.
30. *Caroli diligentiam vicit tyrannis lingua Latina.*
31. *Menſium nomina corrupta.*

CVr potius Latina denominatione menſis exprimatur, quam Germanica, 1.
ratio, præterquam, quod reliquias dominatus Latinæ linguæ ſapiat, &
conſuetudinis tyrannidem, quæ exotica propriis præfert, nulla eſt. Apud
Romanos, tempore Romuli, ab origine urbis, decem menſes tantum conſti- 2.
tutos dicunt, quibus Numa Pompilius poſtea duos alios adiecerit, ut duode- 3.
cim fierent. Hos numerare incipiebant eo ordine, ut primus eſſet Martius; 4.
cui hoc nomen datum à Marte, fictitio illo Deo; vel quod Romulo Pater diceretur, vel quod apud Romanos præcipuo tunc coleretur numine, tamquam ab illis, qui fere nihil, niſi quod Martium, hoc eſt, bellicum, meditabantur.
Secundus, Aprilis, quaſi aperilis; quod aperiat terram; vel, ut Varro habet, 5.
quod tunc clauſtra naſcendi aperiat terra. Cenſorinus, ab Aphrodite Vene- 6.
re, dictum vult, quod Romani ſuam à Venere traxerint originem; quæ derivatio tamen longius ab ipſa vocabuli ſcriptura recedit. Tertius, Maius, à 7.
Maia matre Dea, cui eo menſe ſacra fiebant: alii dictum volunt à maioribus, vel ſenibus. Quartus, Iunius, à Iunone Dea, quæ illo menſe colebatur: alii

9. derivant à iuvenibus. Quintus dicebatur primum, Quintilis, quod eſſet in
ordine quintus, à primo, hoc eſt, Martio: poſtea nomen accepit Iulii, in hono-
10. rem Iulii Cæſaris. Sextus nominabatur, Sextilis, quod in ordine ſextus eſſet;
deinde vero appellari cœpit Auguſtus, in honorem Auguſti Cæſaris. Septi-
11. mus, September, quia in ordine ſeptimum locum occupabat, quaſi ſeptimus
12.13. 14. imber. Octavus, October: Nonus, November: Decimus, December, com-
muni ratione, quam à numero, vel ordine, deduci modo diximus. His adie-
15. ctus poſtea undecimus, Ianuarius, à Rege Latinorum Iano dictus. Duodeci-
16. mus dictus fuit Februarius, à februis, id eſt, ſacris celebratis pro defunctorum
manibus. (*vide officinam Textoris lib. 6. c. 2. Keckermannum lib. 2. ſyſtem. Aſtro-
nom. c. 7. p. m. 386.*) An aut quomodo veteres Germani annum diviſerint, &
quibus nominibus quasque partes appellaverint, antiquitatis nube tegitur.
17. De Carolo autem Magno Eginhardus annotavit, quod menſibus iuxta patri-
am linguam nomina impoſuerit (*Vide Lehemannum in chron. Spirenſ. lib. 2. c.
45. p. 196.*) Quod ita intelligi debet, poſtquam à Germanis Romanorum iſta
diviſio recepta, Carolum, retento menſium numero, cum indecorum duce-
18. ret exoticis uti nominibus, vernacula ſtatuiſſe. Ianuarium appellavit Win-
termonet/ quod hyems, qui Germanis Winter dicitur, tunc maxime vires ſuas
19. ſolet exerere. Februarium, Hornung; cuius vocabuli originem hodie plane
20. ignorari ſcribit Keckermannus (*d. loc p. 388.*) Martium Lenßmonet / vel, ut a-
21. lii habent, Lentzinmanoht. Aprilem Oſtermonet/ vel Oſtermanoht/ propter fe-
ſtum Paſchatis, quod nos Oſtern/ corrupta voce Auſſerſtehung/ vel Vrſtehen;
quia Salvatoris noſtri reſurrectio tunc celebratur; vel ab Oſter / ut orientem
nominavit Carolus, quando ventum ſubſolanum dixit, Oſterwinde; ut Oſtern
22. ſit quaſi ortus ſalutis noſtræ, de qua iſto in feſto agitur. Maium, Wuñamonet:
Wunne / vel Wonne gaudium ſignificat; quia hoc menſe anni formoſitas ſe
23. explicare incipit, & nos ad gaudium invitat. Iunium, Brachmonet. Brachen
nihil aliud eſt quam brechen / agrum ad culturam revocare, extricare agrum
incultum; & brach liegen / ſignificat, agrum ſubactum non eſſe, daß er zu bre-
chen ſey/ wann man jhn nutzen wolle. Credidit autem Carolus, hoc menſe rus
24. excolendum eſſe. Iulium, Hewmonet / Hewinmanoth/ à fœno, quod tunc
25. ſecandum, vel colligendum. Auguſtum, Armmonet / Aranmanoht/ quod
arbitror menſem eſſe brachiorum, hoc eſt, operarum: Arm enim nobis bra-
chium eſt, quo laborem conficimus. ſcilicet, quod illo menſe laborandum
ſit in colligendis frugibus: vel Aran/ & contracte Arn/ olim idem fuiſſe, quod
nobis hodie Ahr / ein Kornähr / ſpica, der Ahrenmonat / menſis meſſis, vel
26. ſpicilegii. Septembrem, Herbſtmonet/ menſem autumni. Octobrem, Wein-
27. monet / Windumanoht / menſem vini, vel uvarum, der Weintraubenmo-
nat; quod eo tempore vindemia fiat: licet, quod collectum eſt, muſtum
potius quam vinum dicatur, & ut noſtri arbitrantur, poſt feſtum Martini
demum

demum hoc nomen conſequatur. Lex x. C. de erogat milit.annon. lib xii. novellum vinum dicit, & mandat, ut per omnes provincias, cunctis numeris ac militibus, à Novembri menſe, de novello vino annona detur, quoniam veteris diſpendioſa videatur erogatio. Novembrem, Windmonet / menſem 28. ventorum; quod tunc Æolus imperium ſuum, aperto ventorum carcere, atrocius exerceat. unde navigationis uſus, qui à menſe Octobris, usq; ad calendas Aprilis, (*arg.l.3.C de naufrag.lib.11.Scheplitz ad conſuet.Brandeb.part.4.t.5.& ibi allegati.*) ſuſpendi debet, tunc omnium minime ſecurus. Decembrem, Heiligmonet / menſem ſanctum, propter feſtum ſc. nativitatis Domini, quod in eo 29. celebratur: unde etiam hodie à nonnullis appellatur der Chriſtmonat: ab aliis vero der Wolffsmonat / quod lupi tunc maxime nocivi ſint Verum, laudabilis Caroli diligentia, ad dignitatem linguæ noſtræ apprime faciens, per tyrannidem latinæ linguæ excluſa fuit, adeo, ut hodie viliſſimi quique, & nullam huius cognitionem habentes, malint ſemilatinis, & diſtortis verbis, menſium nomina exprimere, quam pure Germanicis. Quin eo quoq; ventum eſt, ut qui calendariographia occupati ſunt, Ianuarium per Jenner / Martium per Mertz / Aprilem per April / Maium per May / Auguſtum per Augſtmonat / reddant, quaſi vero hi non æque, ut cæteri, vernacula appellatione exprimi poſſint. 30. 31.

Nach Chriſti Geburt.

1. Qua epocha utatur magnus Moſcoviæ Dux.
2. Variatio in numero annorum mundi.
3. Quo anno mundi Chriſtus fuerit natus?
4. Epocha à nativitate Chriſti, quando cœperit privatim eſſe in uſu.
5. 6. 7. Quando publice.
8. Iudicium de diplomatum veritate, vel falſitate, ab epocha deſumtum.

HÆc eſt primaria, & communis Chriſtianorum epocha, qua hodie utimur. Notavi tamen, Magnum Moſcoviæ Ducem, in literis credentialibus ad Imp Maximilianum II. (quæ Statibus in comitiis Ratiſponenſibus, anno MDLXXVI. communicatæ fuerunt) epocha à condito mundo uſum fuiſſe. 1. Sed ut in annorum mundi numero, dum alii plures, alii pauciores ponunt, diſſentiunt autores, (*Vide Sleidan. in pr. lib. 1. de quatuor ſummis Imperiis.*) ita nec in illo conveniunt, quo Chriſtus natus ſit. Alii enim id 2. factum tradunt, anno à mundo condito MMMM. alii anno MMM DCCCCLXX. ut videre eſt in præclariſſimo Ioſephi Scaligeri opere, *de emendatione temporum.* 3. Cæterum, ad quæſtionem, *quando iſta epocha, à nativitate Chriſti, in uſu eſſe cœperit?* notandum eſt, uſum hic conſiderari, vel privatum, vel publicum: Ad privatum pertinet, quando legimus, Dionyſium Exiguum, Abbatem Romæ, iam anno DXII. vel DXXXII. odio Diocletiani, hiſtorias, & 4. eorum connexionem, non ſecundum annos Conſulum Romanorum, & Imperatorum, ſed ſecundum annos nativitatis Chriſti, ſcripſiſſe. (*Guler. in ſua Ratia lib.7.fol.98.*) Publicum quod attinet, ab Hiſtoricis annotatum legimus, 5.

Imp.

Imp. Carolum Craſſum, primum edictis mandaſſe, ut anni impoſterum à nativitate Chriſti numeraretur. (*Guler. d. loc.*) Eſt, qui Imp. Arnolpho hoc adſcribat. (*Megiſer. in annal. Carinth. lib 6. c. 57. p. 584.*) Quæ opiniones ita fortaſſis in concordiam revocari poſſunt, ut Carolus Craſſus, qui ipſe hac epocha uſus, (*Cyr. Spangenberg in Chron. Mansfeld. c. 111. fol. 101. Gryphiander de Weichbild Sax. c. 53. n. 15.*) primus mandaverit hoc obſervari; Arnolphus autem, quod nondum ubique obſervabatur, obſervari mandato ſecundo fecerit. Si quæ ergo diplomata ante Carolum Craſſum, ab aliis Imperatoribus Francis, hac epocha notata leguntur (leguntur autem apud antiquarios) illa vel ſuppoſitionis ſuſpecta, vel interpolata eſſe, monet Autor der gründlichen Außführung der Reichsſtatt Lindaw / die ohnverſehens abgelöſte Reichspfandſchaft betreffend (*p. 865.*)

Fünffzehen hundert / rc.

Solemus alias numeros exprimere per ſifras, ut vocant, vel notas. Harum variæ ſunt ſpecies: potiſſimum autem nobis cognitæ, & ex parte adhuc uſuales, Latinæ, Germanicæ, peregrinæ. De Latinis videri poteſt Marcus Valerius Probus, *de notis Romanorum interpretandis*, editus cura Tilii Brogæ; (*p. 192. & ſeqq.*) de Francicis, Eſtienne Paſquier (*és recherches de la France livre 4. chap. 19. per totum.*) Ex peregrinis, characteres iſti, 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 0. ante trecentos, aut paulo plures annos, ab Arabibus ad nos transierunt; primo quidem diſſimiles his noſtris hodiernis, poſtea memoria proavorum hac forma interpolati, quæ hodie nobis in uſu eſt. Dicuntur autem illos characteres, primi omnium Chriſtianorum, Hiſpani à Mauris, ab Hiſpanis reliqui Latini Chriſtiani, ab illis Græci accepiſſe, ſi modo acceperunt. (*Joſ. Scaliger in commentatione de numiſmate argenteo Conſtantini anno 1602. in lucem emiſſa.*)

Unſer Reiche / des Römiſchen.

1. Reich / *ſignificat & Regnum, & Imperium.*
2. *Carolus V. antequam Romæ coronatus, numeravit annos regni.*
3. *Ibidem coronatus numeravit annos Imperii.*
4. *Ratio diverſitatis.*
5. *Ex errore mutat.*
6. *Cur Carolus ſe ſcripſerit* erwöhlten Römiſchen Kaiſer.
7. *Verba valent ſicut nummi.*
8. 9. *Sigismundus ſingulari epocha uſus fuit.*
10. *Et alia Fridericus III.*

1. REich / Germanicum, latine vertitur Imperium; verum hic non ſignificat
2. Imperium Romanum, ſed Regnum. Fuit hac formula uſus Carolus
noſter, totos illos per annos, quousque nondum à Pontifice coronam Imperialem ſuſceperat. (Cammergerichts Ordnung zu Wormbs *anno 1521. in fin. p. 124.* Kaiſerl. Landfrieden zu Wormbs auffgericht *eodem anno, in f. p. 131. &c.*)
3. Poſtea vero in vicé, Unſerer Reiche / cœpit exprimere, Unſers Kaiſerthumbs
im zehenden / vñ unſerer Reiche im fünffzehenden Jahr. (*vide* die Ordnung und Reformation guter Policey / zu Augſpurg *anno 1530.* auffgericht / *in fin. p. 223.*)

in qua

in qua formula perſtitit toto ſui Imperii tempore. Ratio huius variationis 4.
dependet à myſterio coronæ Imperialis, quod tanti olim habitum, & adhuc
ab omnibus, quotquot Carolum numero ſecuti fuerunt, haberi viſum, ut
cum corona Imperiali non inſigniti fuerint, annos Regni, vel Regnorum,
non autem Imperii, numerare conſueverint. Verborum tamen ſolum, non
rei diſcrimen eſt, quod obſervamus. Electores enim, ad ſacrum Imperium, 5.
(*A.B.c.19.*) eligunt temporale caput populo Chriſtiano, (*A.B. c.2.§.2.*) mundo, (§.3.) rectorem, & temporale caput fidelium (*d.* §.3.) Electio tribuit electo adminiſtrationem Imperii, (*A.B. c.2.* §.5.) & confert ei poteſtatem confirmandi iura, quæ Electores ab Imperio habent (*d.* §.5.) ac generaliter, iura, & bona Imperii adminiſtrandi, & gubernandi concedit, ut ſupra, ex conſtitutione Ludovici Bavari, & Electorum literis ad Papam Benedictum XII. docuimus. Electo moriente, antequam coronationem Imperialem ſusceperit, ſacrum vacare contingit Imperium: (*d. A. B. c.5. in pr. ubi ad verbum, præmittitur, referri debet c.1. §.19.*) Ergo, ſive electus Romanorum Rex dicatur, ſive Imperator, adminiſtrat, regit, & gubernat Imperium: unde falſus non eſt, qui annos adminiſtrationis Imperii ab electionis termino numerat.
Quod nec Carolum V. latuit, quando & ante & poſt coronationem Impe- 6.
rialem, primas poteſtatis ſuæ partes electioni acceptum tulit, ſemperque titulo, von Gottes Gnaden/ Erwöhlter Römiſcher Kaiſer/ uti voluit. Quo titulo etiam ſucceſſores illius, quorum nullus Imperialem coronam hactenus obtinuit, uſi fuerunt. Si itaque illi omnes, tanquam electi Imperatores, Imperium adminiſtrarunt, quid obſtat, eorundem annos adminiſtrationis Imperii, non Regni, numerare? Re enim hoc Regnum & Imperium, unum ſunt.
Quanquam inficias non iverim, verba valere ut numos, & conſuetudini, et- 7.
iam irrationabili, modo radicata ſit, potiſſimum in verbis, aliquando cedendum eſſe. Cæterum, Sigismundus in bulla ſua, *de iure & ſucceſſione Electorum* 8.
Palatinorum, quam dedit anno Domini MCCCCXIIII. Aquisgrani, in ipſa die coronationis ſuæ, ſingularis videtur, ubi hac epocha utitur; Regnorum noſtrorum anno, Hungariæ vigeſimo octavo, Romanorum vero, electionis quinto. (*apud Goldaſtum tom. 1. conſtitut. Imperial. p.143.*) Et iterum, in lite- 9.
ris ad Concilium Conſtantienſe, anno MCCCCXVI. Regnorum noſtrorum, Hungariæ &c. anno XXX. Romanorum, electionis ſexto, coronationis vero, ſecundo. (*apud Goldaſt. d. tr. p.148.*) Fridericus III. (*apud eundem Goldaſt. d.* 10.
tr. p. 222. in conſtitutione des vierjährigen Landfriedens/ zu Regenſpurg anno 1471. auffgericht) hanc uſurpat formulam; Unſerer Reiche/ des Römiſchen im zwen und dreiſſigſten/ deß Kaiſerthumbs im zwanzigſten/ und des Hungariſchen im dreizehenden Jahre.

Im Vierten.

Quandoque ubi Reges interdicto notati, vel à Pontifice excommunicati fuerunt, inſtrumentis publicis eorum nomen, anniqué regni non amplius adſcripti, ſed loco illorum poſita hæc clauſula, *Regnante Propheta Ieſu.* Hoc factum in Gallia, durante interdicto in Philippum Regem: (*Vignier en la 3. partie de la bibliotheque hiſtoriale p. 6. & p. 212.*) Factum etiam docet Caſſan (*livre 1. de la recherche des droits du Roy, & de la couronne de France chap. 2. p. 67.*) ut inſtrumento, in Caſtilia, anno MCV. tempore Regis Sanchi, appoſitum, regnante Domino noſtro Ieſu Chriſto. Raimundus quoque, Comes Tholoſanus, teſtamento ſuo, quod in Syria fecit, eadem appoſuit verba. Vt ut vero verbis hæc exempla inter ſe non multum diſcrepent, cauſa tamen non conveniunt.

Jahr.

1. *Initium anni apud nos eſt prima dies Ianuarii.*
2. *Olim in Gallia erat dies Paſchatis.*
3. *Quod Carolus IX. edicto prohibuit, & primum Ianuarii ſubſtituit.*
4. *Quod in Curia non approbatum, uſu tamen receptum.*
5. *Veteris moris inconvenientia.*
6. *In Guienna initium anni fuit dies incarnationis Salvatoris noſtri, qui eſſe creditur XXV. Martii.*
7. *Idem adhuc obſervatur apud Venetos.*

1. APud nos initium anni à primo Ianuarii die numeratur, ut etiam in Gallia
2. hodie: Olim autem ibidem dies paſchatis, vel reſurrectionis Dominicæ, novus & primus anni erat: (*Pierre Matthieu livr. 2. de l' hiſtoire de Louys XI. n. 14. pag. 103. Fauyn au theatre d' honneur livre 3. p. 555.*) Verum incommoda inde emergentia permoverunt Reges, ut corrigerent terminum. Legitur in-
3. ter edicta Regia Caroli IX. de anno MDLXIII. hæc ſanctio: (*apud Antonium Fontanon, edictor. & ſtatut. Regior. tom. 1. livr. 4. tit 3. p. 515.*) *Voulons, & ordonnons, qu' en tous actes, regiſtres, inſtruments, contracts, ordonnances, edits, lettres, tant patentes, que miſſives, & toute eſcriture privée, l' année commence d' oresenavant, & ſoit contée, du premier iour de Ianvier.* Huius conſtitutionis mentionem faciunt Scevole & Louys de S. Marthe, (*en l' hiſtoire genealogique de la maiſon de France livre 5. p. 344.*) nec non Laurens Bouchel (*en la Biblio-*
4. *theque, ou threſor du droit François, tom. 2. pag. 379. verb. Ianvier.*) ubi notabile hoc addit: (*Ceſte ordonnance n' a eſté verifiée en la Cour, & toutesfois elle ſ' eſt touſiours gardée depuis, comme elle fait encores*) hæc conſtitutio in Curia Parlamenti Pariſienſis ratihabita non eſt, nihilo tamen minus ſemper poſtea ob-
5. ſervata, & obſervatur adhuc hodie. Veteris moris, quo annus feſto paſchatis incipiebat, inconvenientiam, ita deſcribit Coquille: (*en l' hiſtoire du pays & Duché de Nivernois p. 259. & 262.*) (*Ce temps eſtoit fort incertain, parce que, ſelon*

ſelon l' ancienne obſervation des Chreſtiens , le iour de Paſques ſe gouverne ſelon la Lune de Mars. En cette facon de conter ancienne , quand l' annee commençoit à Paſques , pouvoient advenir beaucoup de perplexités, es affaires des hommes. Car il ſe pouvoit faire , qu' un meſme conte d' annees, (comme, verbi gratia, l' an 1535. la feſte de Paſques eſtoit le 28 Mars , & en l' année ſequente 1536. Paſques eſtoit le 16. d' Avril) le premier iour d' Avril en chacune desdites deux annees ſe diſoit eſtre l' an 1535. mais en la premiere , c' eſtoit l' an 1535. apres Paſques , & en la ſeconde 1535. avant Paſques. Auſſi les Notaires, & autres plus adviſes, mettoient touſiours ces mots, avant, ou apres Paſques, depuis le 22. Mars , jusques au 25. Avril.) Hæc temporis computatio valde erat incerta , quoniam , ſecundum veterem morem Chriſtianorum, dies Paſchatis regulam habet à Luna menſis Martii. In hac antiqua computatione, initio anni ſumto à feſto Paſchatis, multæ perplexitates contingere poterant in humanis negotiis. Poterat enim evenire, ut unus, idemq; numero dies menſis, duplicaretur uno in anno, verbi gratia, anno M D XXXV. feſti Paſchatis dies erat XXVIII. Martii; anno ſequenti M D XXXVI. Paſchatis terminus erat XVI. dies Aprilis. Hoc itaq; modo, dies primus Aprilis duplicabatur in anno, & erat una vice poſt feſtum Paſchatis, paulo poſt anni initium ; altera autem, ante Paſchatis feſtum, circa finem anni. Notarii, & circumſpecti alii, eadem ratione ducti, ſemper addebant, poſt XXII. Martii usque ad XXV. Aprilis diem, hæc verba ; ante, vel poſt feſtum Paſchatis. Morem tamen illum generalem non fuiſſe ſemper, totam per Galliam, inde diſci- 6.
mus, quod Fauyn (*ſupra d. loc.*) ſcribit, in Guienna initium anni factum fuiſſe à die incarnationis Salvatoris noſtri, qui eſt XXV. Martii. Idem adhuc apud Venetos in uſu eſt : *E ſolito (inquit Doglione di Venetia trionfante & ſempre* 7.
libera tit. dell' origine & accreſcimento della città fol. 2. b.) al modo Veneto nel meſe di Marzo (nel quale il XXV. giorno d' eſſo è dedicato à Maria Virgine, per la ſanta incarnatione di lei di noſtro Signor Gieſu Chriſto, figliuolo d' Iddio) dar ſi principio in numerar gli anni che corrono, che da altri prendono, ò dal di di Natale, ò dal giorno primo di Genaro.

MANTISSAE AD CAPITVLATIONEM CAROLI V.

MANTISSA I.

Merula parte 2. Cosmographiæ lib. 4. c. 20. pag. 265. & ſeqq. editionis Amſterdamenſis anno 1636.

PRoximi Pontificibus in Eccleſia Romana ſunt hodie Cardinales, qui unde ſic dicti, quando cœperint, quibusque modis pauci initio ad numerum, qui iam nunc eſt, excreverit, docent abunde alii, præcipue Onuphrius in eo, quem ſcripſit *de Cardinalium origine*, alioque *de Epiſcopatibus, Titulis & Diaconiis Cardinalium*. Dignitas eorum maxime celebrari cœpit ex Decreto quodam Concilii Sutrienſis, anno CIϽLIX. Quum autem circa annum CIϽCCLXXVII. potentiſſimus Imperator Fridericus II. (uti Platina refert) Innocentii IV. & confœderatorum armis in Parmæ obſidione inſigni clade adfectus eſſet, Victor Pontifex voluit, ut galero rubro inpoſterum Cardinales uterentur; utque, quemadmodum purpura antiquis Imperatoribus Imperatoriæ poteſtatis teſſera erat, ſic pileus coccineus ſplendorem Cardinalibus adferret, qui progreſſu temporis Archiepiſcopis & Epiſcopis ſunt prælati. Cardinalium cognomen uſurpant in Eccleſia Romana tres clericorum ordines, Presbyteri, Diaconi, & ſequuti illos multo poſt tempore Epiſcopi. Presbyteri Cardinales omnium cenſentur antiquiſſimi: præerant illi titulis. Tituli nihil aliud quam templa, Eccleſiæ, Loca ſacra in Sanctorum memoriam erecta, & per Vrbis Regiones ab Romanis Præſulibus diſtincta; in quibus animarum cura à Presbyteris, qui in iis commorabantur, habebatur. Presbyteri autem hi Cardinales dicebantur, quaſi principales, ſimilitudine à quatuor ventis, ut quidam volunt, cardinalibus, id eſt, principalibus, deducta. Quum enim in unoquoque titulo plures eſſent clerici, qui Sacramenta populis exhiberent, vel exhibentibus præſto eſſent, ut Presbyteri, Diaconi, Subdiaconi, is, qui omnibus præerat Presbyter, ab cæteris clericis illius tituli dicebatur Cardinalis, quod reliquis dignior principaliorve eſſet in eo titulo commorantibus, ceterosque Clericos regeret vel gubernaret in titulo ipſi commiſſo viventes. Huiusmodi tituli propter Chriſtianorum paucitatem initio pauci fuerunt: qui creſcente quotidie fidelium numero, auxerunt ad XXVIII. Hic numerus ad avorum noſtrorum tempora ſemper manſit. Veteres XXVIII. titulos, qui ante CIϽC. annum in urbe fuerunt, hos in actionibus Synodi Romanæ, quæ ſub Symmacho celebrata, & apud Anaſtaſium Bibliothecarium lego.

I. S. Iulii, alias S. Calliſti: alias SS. Iulii & Calliſti, alias Calliſti. Item S. Mariæ trans Tiberim.

II. S. Chryſogoni trans Tiberim.

III. S. Cæciliæ trans Tiberim.
IV. S. Anaſtaſiæ ſub Palatio.
V. Damaſi; alias SS. Laurentii & Damaſi: alias S. Damaſi; Item S. Laurentii in Damaſo.
VI. S. Marci ad Palatinas.
VII. Equitii, alias S. Silveſtri; alias, SS. Silveſtri & Martini, alias S. Martini in Montibus.
VIII. S. Sabinæ in Monte Aventino.
IX. S. Priſcæ in Monte Aventino; alias SS. Aquilæ & Priſcæ.
X. S. Creſcentianæ.
XI. Faſciolæ.
XII. S. Cai.
XIII. S. Marcelli.
XIV. S. Suſannæ, ad duas Domos: alias SS. Gabinii, & Suſannæ.
XV. Baſilica SS. XII. Apoſtolorum: alias Titulus SS. Apoſtolorum Philippi & Iacobi. Verum hæc Eccleſia poſterioribus temporibus, ſola inter has XXVIII. Baſilica, non titulus dicta eſt.
XVI. S. Cyriaci, in Thermis Diocletiani.
XVII. S. Euſebii.
XVIII. Paſtoris; alias S. Pudentis, alias S. Pudentianæ.
XIX. Veſtinæ; alias S. Gervaſii. S. Protaſii; alias S. Vitalis.
XX. S. Matthæi, in Merulana.
XXI. S. Clementis.
XXII. S. Praxedis.
XXIII. Eudoxiæ; alias S. Petri ad Vincula.
XXIV. Lucinæ, alias. S. Laurentii in Lucina.
XXV. S. Aemilianæ.
XXVI. S. Nicomedis.
XXVII. Pammachii; alias SS. Ioannis & Pauli.
XXVIII. Tigride.

Noti ſunt hodieque omnes, exceptis ſeptem, S. Creſcentianæ. Faſciolæ. S. Cai. S. Matthæi in Merulana. S. Æmilianæ. S. Nicomedis, & Tigride. Pro quibus in actione Synodi Romanæ ſub Gregorio Papa I. celebratæ, & apud Anaſtaſium Bibliothecarium, ſeptē alii leguntur repoſiti: S. Balbinæ in Monte Aventino. SS Nerei & Achillei. S. Xyſti. SS. Marcellini & Petri. S. Crucis in Hieruſalem. S. Stephani in Monte Cœlio & SS. Quatuor coronatorum. Qui omnes adhuc durant, uno excepto S. Cyriaci in Thermis Diocletiani, qui quum præ vetuſtate corruiſſet, templo ſolo æquato, titulus ab Xyſto IV. ad Eccleſiam SS. Quirici & Iulitæ tranſlatus eſt; ubi & nunc quoque manet. Videamus porro, quur neque plures, neque pauciores tituli ſimul

ſimul fuerint inſtituti. Veteres Romani Pontifices, uti paret ex libro Cameræ Apoſtolicæ, qui appellatur Provincialis, quinque in Vrbe Roma maiores & præſtantiores Baſilicas, vel iam fabricatas eligentes, vel novas fabricantes, Patriarchales Eccleſias appellarunt; Palatiaque illis adiuncta, Patriarchia. Fuerunt ex, I. Baſilica Lateranenſis, quæ & Conſtantiniana, alias S. Salvatoris. Item S. Ioannis eſt appellata. II. Baſilica S. Petri in Vaticano. III. Baſilica S. Pauli extra muros Vrbis, Via Oſtienſi. IV. Baſilica S. Mariæ Maioris, alias ad Præſepe. V. Baſilica SS. Stephani & Laurentii, extra muros urbis, via Tiburtina. Is numerus placuit ob quinque præcipuos orbis Patriarchas, Romanum, Conſtantinopolitanum, Alexandrinum, Antiochenum & Hieroſolymitanum; ut quoties contigiſſet generalia Concilia in Vrbe celebrari, ad quæ accedere Patriarchæ ipſi tenebantur, vel Patriarchas ipſos pro arduis Reip. Chriſtianæ negotiis diffiniendis ad Vrbem venire, eorum unusquisque ſedem, Palatium videlicet, & Eccleſiam, tanquam in natali ſolo, vel provincia ſua, Romæ haberet præcipuam, quum ipſa Vrbs communis totius orbis patria appellaretur. Prima Baſilica Patriarchalis Romanam Eccleſiam repræſentat, ipſa Romani Pontificis quondam ſedes, ubi olim in Patriarchio, quod juxta eamdem Eccleſiam, per mille annos eſt commoratus, ad Clementis V. usque Pontificatum, qui in Gallias Romanam Curiam transtulit; poſt cuius ad Vrbem reductionem ſub Gregorio XI. Romani Pontifices non amplius ad Lateranum, ſed in Patriarchio prope S. Petrum permanſerunt. Huic Lateranenſi propter excellentiam ſeptem Epiſcopi ex circumvicinis civitatibus ſunt adſignati, qui ſuis ſtatis ſolemnibusque diebus, ſinguli coram Romano Pontifice, in eadem Eccleſia, celebrarent divina myſteria, vel Pontifici celebranti adſiſterent, atque eam ob cauſſam poſtea Epiſcopi Cardinales, id eſt, principales, quod huic Eccleſiæ & Romani Pontificis miniſterio adſcripti eſſent, appellari cœperunt. Sunt illi, I. Epiſcopus Cardinalis Oſtienſis, qui ſolus inter omnes Epiſcopos in Romani Pontificis conſecratione (hæc enim ad eum ſpectinet) pallio utitur. II. Epiſcopus Cardinalis Portuenſis. III. Epiſcopus Cardinalis SS. Rufinæ & Secundæ, alias Silvæ candidæ. IV. Epiſcopus Cardinalis Sabinus. V. Epiſcopus Cardinalis Præneſtinus. VI. Epiſcopus Cardinalis Tuſculanus. VII. Epiſcopus Cardinalis Albanus. Secunda Baſilica Patriarchalis typum gerit Orientis, vel Eccleſiæ Conſtantinopolitanæ. Ei adſignati ſunt ſeptem Presbyteri Cardinales, quod minoris eſſet dignitatis, quam Baſilica Lateranenſis, in qua erant Epiſcopi. Fuerunt autem, I. Presbyter Cardinalis Tituli S. Mariæ Trans Tiberim. II. Presbyter Cardinalis Tit. S. Chryſogoni. III. Presbyter Cardinalis tit. S. Cæciliæ. IV. Presbyter Cardinalis tit. S. Anaſtaſiæ. V. Presbyter Cardinalis tituli S. Laurentii in Damaſo. VI. Presbyter Cardinalis tit. S. Marci. VII. Presbyter Cardinalis tit. S. Martini in Montibus. Tertia

Occi-

Occidentem, vel Eccleſiam Alexandrinam repræſentat, cuius miniſterio ſeptem adſignati ſunt Presbyteri Cardinales, Titulorum, I. S. Sabinæ. II. S. Priſcæ. III. S. Balbinæ. IV. SS. Nerei & Achillei. V. S. Xyſti. VI. S. Marcelli. VII. S. Suſannæ. Quarta Septemtrionem, vel Eccleſiam Antiochenam deſignat: eius obſequio adtributi ſunt ſeptem Presbyteri Cardinales. I. Baſilicæ SS XII. Apoſtolorum. II. S. Cyriaci in Thermis. III. S. Euſebii. IV. S. Pudentianæ. V. S. Vitalis. VI. SS. Marcellini & Petri. VII. S. Clementis. Quinta denique Meridiem, vel Hieroſolymitanam Eccleſiam refert, cui datos conſtat reliquos ſeptem Presbyteros Cardinales. I. S. Praxedis. II. S. Petri ad Vincula. III. S. Laurentii in Lucina. IV. S. Crucis in Hieruſalem. V. S. Stephani in Monte Cœlio. VI. SS. Ioannis & Pauli. VII. SS. quatuor Coronatorum. Epiſcopi igitur VII. Presbyteri vero XXVIII. iuncti, erunt XXXV. Cardinales ſacerdotes; quibus accedentes XVIII. Diaconi, de quibus dicam, numerum conficiunt LIII. Manſit autem integer XXVIII. Presbyterorum Cardinalium numerus, ut notat Pandulphus Piſanus in vita Gelaſii, usque ad Honorii II. Pontificatum, annumque Chriſti CIƆ C XXV. quo tempore ſupra modum labefactari cœpit, atque adeo imminui, ut tempore Nicolai III. tres tantum fuerint Presbyteri Cardinales. Poſt rurſum ſenſim incrementum adquiſivit. In Conſtantienſi Concilio cautum eſt, ne plures, quam XXIV. Cardinales viventes ſimul eſſent. Primus Xyſtus IV. nulla habita Concilii, quod nominavi, ratione, numerum Cardinalium ſupra omnes ampliavit. Sequutus eum eſt Alexander VI. Ita tamen ut numerum LIII. non exceſſerint. Omnium Romanorum Pontificum, Leo X. primus neglecta antiqui inſtituti ratione, veterem LIII. numerum in magna illa XXXI. Cardinalium creatione ſuperavit. Eius exemplum ſequuti ſunt Pauli duo, III. & IV. Quum igitur Presbyteri Cardinales numerum XXVIII. excederent, novis etiam fuit opus Titulis, qui per diverſos Pontifices fuerunt facti. Primus poſt CIƆ. annorum intervallum Xyſtus IV. novum titulum addidit, anno CIƆ CCCC LXXVII. S. Nicolai inter Imagines, prope Amphitheatrum, ſive Coloſſeum. Secundus Leo X. in magna illa XXXI. Cardinalium creatione, anno CIƆ IƆ XVII. antiquiſſimum Titulum, S. Matthæi in Merulana, qui per mille, & qui excurrunt, annos, Titulus eſſe deſierat, reſtituit, XI. alios novos titulos fecit. I. S. Ioannis ante Portam Latinam. II. S. Cæſarii in Palatio. III. S. Hagnetis in Agone. IV. Apollinaris. V. S. Laurentii, in pane & perna. VI. S. Silveſtri, in campo Martio. VII. S. Thomæ in Parione. VIII. S. Pancratii. IX. S. Calliſti. X. S. Bartholomæi in Inſula, alias inter Pontes. XI. S. Mariæ de Capitolio, alias de Ara Cœli. Tertio Papa Iulius III. anno Chriſti CIƆ IƆ LI. tres novos adiunxit titulos, I. S. Mariæ in Via. II. S. Barbaræ. III. S. Simeonis. Noviſſime Paulus IV. anno CIƆ IƆ LVII. titulum novum adpoſuit, S. Mariæ ſuper Minervam. Tituli igitur XVII. fa-

XVII. facti novi, unus ab Xyſto IV. duodecim ab Leone X, tres ab Iulio III. unusque à Paulo IV. compoſiti cum XXVIII. antiquis, erunt omnino XLV. Presbyterorum autem Cardinalium antiquiſſimus appellari ſolitus S. R. E. Archipresbyter Cardinalis. Hæc de Presbyteris. Diaconi initio ſeptem ſinguli binis Vrbis regionibus præerant. Ex iis primus, lapſu temporis Archidiaconus, vel Diaconus Cardinalis, id eſt, principalis, cœpit appellari. Is antiquiſſimis temporibus, uti liquet ex Actionibus Synodi Romanæ ſub Silveſtro I. celebratæ, unus tantum fuit. Quum autem fidelium numerus indies creſceret, ſtatutum fuit, ut in ſingulis Vrbis regionibus, ſinguli eſſent Diaconi; ſicque XIV. ſunt facti: quorum primus dicebatur Archidiaconus, vel Diaconus Cardinalis. Augente magis ac magis Chriſtiana religione, plures in unaquaque regione Diaconi incertiore numero creati cœperunt; quorum digniſſimus Diaconus Cardinalis, ab ceteris eiusdem regionis Clericis, eſt nominatus; qua ratione factum, ut XIV. poſtea pro regionum numero Diaconi Cardinales fuerint. His aliquot poſt annis, quatuor additi ſunt alii Diaconi Cardinales: quorum unius tantum erat Lateranenſi Baſilicæ miniſtrare: ſicque XVIII. numerus eſt expletus: quem ſemel ſolus omnium Romanorum Pontificum exceſſit Paulus III. ſub eo namque anno CIↃ IↃ XLV. Diaconi Cardinales XIX. viventes fuerunt. Quemadmodum enim XXVIII. Presbyteris Cardinalibus, ſic XVIII. Diaconis fixus & præſcriptus fuit numerus: qui eadem ratione, & eodem tempore, quo Presbyterorum, paulatim poſt Honorii II. Pontificatum, adeo diminutus eſt, ut non niſi tres Diaconi Cardinales viventes aliquando fuerint, quod tempore creationis Nicolai IV. animadverſum. Poſtea ſenſim, uti de Presbyteris dictum eſt, augere cœpit. Diaconias XVIII. id eſt, Eccleſias, ſeu templa ipſis adſignata, his nominibus expreſſas invenio.

I. S. Mariæ in Dominica, ubi manebat Archidiaconus.
II. S. Luciæ in Circo iuxta Septiſolium, quæ nunc eſt vetuſtate conſumta.
III. S. Mariæ novæ.
IV. SS. Coſmæ & Damiani.
V. S. Hadriani.
VI. SS. Sergii, & Bacchi.
VII. S. Theodori.
VIII. S. Georgii in Velabro.
IX. S. Mariæ in Coſmedin, alias Schola Græca.
X. S. Mariæ in Porticu.
XI. S. Nicolai in Carcere Tulliano.
XII. S. Angeli in Piſcina.
XIII. S. Euſtachii iuxta Pantheum.

XIV. S.

xiv. S. Mariæ in Aquiro.

xv. S. Mariæ in Via Lata.

xvi. S. Agathæ in Equo Marmoreo.

xvii. S Luciæ in Silice, alias Capite Suburæ; alias Orphea.

xviii. SS. Viti & Modeſti, in Macello Martyrum.

Hæ ſemper fuerunt; & nunquam, vel additis novis, vel antiquis ſublatis, mutatæ, usque ad Leonis X. Pontificatum, qui primus omnium Romanorum Pontificum Diaconiam unicam novam adiunxit S. Onuphrii in Vaticano. Noviſſimi omnium, Epiſcopi Cardinalis cognomen ſunt adepti hac ratione. Quum ſeptem ex circumvicinis Epiſcopis Laterani, vel celebrantes, vel Romano Pontifici celebranti miniſtrantes, idem ibi munus haberent, quod Presbyteri Cardinales per cæteras quatuor Baſilicas Patriarchales, indecens videbatur, Epiſcopos hos non æque ac Presbyteros, Cardinales dici. Antecedunt hi omnes, quocunque terrarum ſunt loco, Epiſcopos non Cardinales, quin & Archiepiſcopos & Patriarchas: quod ſequius erat antiquis temporibus; quum, Titulo Cardinalis, nihil dignitatis dante, eos tantum præcederent, qui poſt ipſos fuerant creati. Sunt illi, ut antea obiter indicavi:

i. Oſtienſis, cui Eccleſia unita fuit Veliterna.

ii. Portuenſis.

iii. SS. Rufinæ & Secundæ, alias Silvæ Candidæ.

iv. Sabinus.

v. Præneſtinus.

vi. Tuſculanus.

vii. Albanus.

Septem Epiſcopis Cardinalibus varias ob cauſas alii aliquando additi leguntur Epiſcopi: ut ſub Leone IX. & Paſchali II. Epiſcopus Cardinalis Veliternus; ſub Clemente III. Antipapa, & Vrbano II. Epiſcopus Cardinalis Nepeſinus: ſub eodem Vrbano II. Labicanus: ſub Paſchali III. Parmenſis: ſub Innocentio II. Archiepiſcopus Piſanus, Epiſcopus Mutinenſis, Ortanus & Tiburtinus: noviſſime ſub Leone X. Reatinus, & iterum Tiburtinus: quum Eccleſias Sabinam & Præneſtinam, quam ab Iulio II. habuerant, reſtituiſſet idem Leo X. Epiſcopis Cardinalibus duobus ab Iulio II. privatis. Quum autem Eccleſia SS. Rufinæ & Secundæ, alias Silvæ Candidæ, deficientibus propter crebras Barbarorum incurſiones incolis, ab Calliſto II. Portuenſi eſſet adiuncta, non niſi ſex Epiſcopi Cardinales ordinarii fuerunt, qui numerus poſt Innocentii II. Papæ tempora perduravit, ut non eſſent plures quam ſex Epiſcopi Cardinales viventes; præſertim quum Eccleſia Veliterna, quæ eum honorem aliquando habuerat, Oſtienſi ab Eugenio III. ſit adiuncta, & Tiburtina eo honore privata remanſerit, usque ad Leonem X. à quo neceſſitate flagitante, cum Reatina, ſemel tantum Cardinalis facta

fuerit Eccleſia: verum neceſſaria cauſſa ſublata, utræque Eccleſiæ Cardinales eſſe deſierunt, ſub eodem Leone. Reliquæ vero Eccleſiæ, quas Cardinales appellatas fuiſſe aliquando legimus, nunquã poſtea eum honorem habuerunt, quum eum non habuerint ordinarie, ſed neceſſitatibus quibusdam exigentibus. Quemadmodum vero primus Presbyterorum Cardinalium Archipresbyter, Diaconorum autem Archidiaconus appellabatur; ſic antiquiſſimus Epiſcoporum Cardinalium, olim Prior Epiſcoporum Cardinalium, poſterioribus vero temporibus, Collegii Decanus nominatus eſt. Is autem ſemper fuit antiquiſſimus, qui Epiſcopus Cardinalis ordinatus erat, ſive is eſſet Albanus, ſive Præneſtinus, ſive Tuſculanus, vel alias quilibet ex Epiſcopis Cardinalibus: unde pauci admodum Decanorum Collegii per quadringentos & quinquaginta annos fuerunt Epiſcopi Oſtienſes, quod non ſemper Epiſcopus Oſtienſis Epiſcoporum Cardinalium fuerit antiquiſſimus. Primus autem Paulus IV. inſtituit, ut non is Decanus haberetur, qui abſolute antiquiſſimus eſſet Epiſcoporum Cardinalium, ſed qui moriente Decano antiquiſſimus eſſet ex Epiſcopis Cardinalibus in Vrbe præſentibus. Abſentium enim nullam voluit haberi rationem, niſi Eccleſiæ cauſſa eſſent abſentes.

MANTISSA II.

La forme obſervée par le Roy François I. pour recevoir la patente du camp du Heraut de l'Empereur Charles V. l'an 1528. miſe par eſcrit du commandement du dit Roy Francois I. par M. Gilbert Bayard, Seigneur de Neufville, Secretaire d'Eſtat.

Extat au Ceremonial de France, de Theodore Godefroy pag. 199. & ſeqq.

EN la grand ſale du Palais Royal de Paris, par le commandement du Roy, a eſte dreſſé un tribunal au devant de la table de marbre, de la hauteur de quinze marches: Auquel le dit Seigneur s'eſt trouvé le dixieſme iour de Septembre, l'an mil cinq cens vingt & huict, pour ouyr parler le Heraut d'armes, que l'on diſoit l'esleu en Empereur luy envoyer, accompagné en la maniere que s'enſuit. Premierement eſtoit à ſa main dextre aſſis dedans une chaire, treshaut, tresexcellent, & trespuiſſant Prince, le Roy de Navarre, Duc d'Alencon, & de Berry, Comte de Foix, & d'Armaignac. Et de ce meſme coſté eſtoyent aſſis ſur un banc Monſ. le Duc de Vendoſme, Pair de France, Lieutenant general, & Gouverneur de Picardie, Dom Hercules d'Eſte, fils aiſné du Duc de Ferrare, Duc de Chartres, & de Montargis, le Duc d'Albanie, Regent & Gouverneur du Royaume d'Eſcoſſe, & le Duc de Longueville, grand Chambellan. Prés leſquels à un autre banc, eſtoyent aſſis les Preſidens, & Conſeillers de la Cour de Parlement, & derriere eux, pluſieurs Gentilshommes, & gens de lettre. De l'autre coſté eſtoyent aſſis en chaires parées, Meſſeigneurs les Reverendiſſimes, Monſeigneur le Cardinal Salviati, Legat de noſtre S. Pere le Pape, & du S. Siege Apoſtolique, Monſeigneur le Cardinal de Bourbon,

bon, Eveſque & Duc de Laon, Pair de France; Monſ. le Cardinal de Sens, Chancellier de France, Monſ. le Cardinal de Lorraine, Archeveſque de Narbonne, & Meſſeigneurs les Ambaſſadeurs du treshaut & tresexcellent, & trespuiſſant Prince, le Roy d'Angleterre, Defenſeur de la foy, les Ambaſſadeurs de treshaut, tresexcellent, & trespuiſſant Prince, le Roy d'Eſcoſſe, les Ambaſſadeurs de la tres Illuſtre Seigneurie de Veniſe, l'Ambaſſadeur du tres Illuſtre Duc de Milan; Les Ambaſſadeurs des Seigneur des Ligues des hautes Allemagnes, & l'Ambaſſadeur de la Seigneurie de Florence. A un autre banc eſtoient, un Evesque, Ambaſſadeur du treshaut & trèspuiſſant Prince le Roy de Hongarie, L'Eveſque Duc de Langres, Pair de France, l'Eveſque Comte de Noyon, Pair de France, l'Archeveſque de Lyon, Primat de Gaules, l'Archeveſque de Bourges, Primat d'Aquitanie, les Archeveſques d'Aix, & de Rouen, les Eveſques de Paris, de Meaulx, de Liſieux, de Maſcon, de Limoges, de Vabres, de Conſerans & de Tarbes. Et à leurs dos eſtoyent les Maiſtres des Requeſtes, & les Conſeillers du grand Conſeil. Aux deux coſtés de la chaire du dict Seigneur, eſtoyent le Comte de Beaumont, grand Maiſtre & Mareſchal de France, & le Seigneur de Briou, Admiral de France, Lieutenant General, & Gouverneur de Bourgogne; Et derriere la dicte chaire eſtoyent pluſieurs chevalers de l'ordre; c'eſt à ſçavoir le Comte de Laval, Lieutenant General, & Gouverneur de Bretaigne, le Seigneur de Montmorency, le Seigneur d'Aubigny, Capitaine de cent lances, & de la garde Eſcoſſoiſe, le Comte de Brienne Ligny, & Rouſſy, le Seigneur de Florenges, Mareſchal de France, le Seigneur de Ruffec, le Seigneur de Genouillac, grand Eſcuyer, & Maiſtre de l'artillerie de France. Louys Monſieur de Cleves, le Seigneur de Humieres, le Comte de Carpi. Et derriere eux eſtoyent le Comte d'Eſtampes, Prevoſt de Paris, & avec luy pluſieurs Gentilshommes de la Chambre du dit Seigneur: entre leſquels eſtoyent le Comte de Tancarville, Seigneur de Guimené, le fils du Comte de Rouſſy, le fils du ſeigneur de Florenges, le Seigneur de la Rochepot, le Seigneur d'Ovarty, grand Maiſtre des eauës & foreſts, le Seigneur du Lude, le Seigneur de Ianlis, le Seigneur de Villebon, Bailly de Roüen, le Baron de Chaſteaumorant, le Vicomte de la Mothe Angroin, & le Seigneur de Vereſts: & outre les Maiſtres d'hoſtel, Panetiers, Eſchançons, Eſcuyers trenchans, & autres officiers domeſtiques; & y avoit grand nombre de Gentilshommes de la maiſon du dit Seigneur, & pluſieurs autres Gentilshommes. Et à l'entrée du dict Tribunal, eſtoyent les Capitaines des gardes, & le Prevoſt de l'hoſtel; & devant la Chaire du dict Seigneur eſtoyent à genoux les Huiſſiers de la Chambre; Et au pied du degré du dict tribunal, eſtoyent les Prevoſts des Mareſchaux, & Eſchevins de la dicte ville de Paris. Et au bas de la ſalle, dont les portes demeurerent touſiours ouvertes, y avoit un nombre infiny de gens de toutes nations. En la preſence deſquels ledit Seigneur Roy a dict & expoſé, que la cauſe qui l'avoit meu faire icelle Aſſemblée, eſtoit, pource que l'esleu en Empereur luy avoit envoyé un Herault d'armes, lequel, ainſi que le dict Seigneur penſoit, & qu'iceluy Heraut avoit dict, comme auſſi ſon ſauf conduit

 contenoit,

contenoit, apportoit audict Seigneur lettres patentes, & autentiques de la ſeureté du camp, pour le combat qui debvoit eſtre entre ledict esleu en Empereur & luy. Et d'autant, que ledict Herauls d'armes, ſoubs ombre d'apporter la ſeureté dudict camp, pourroit, pour divertir & esloigner l'affaire, uſer de quelques fictions, ſimulations ou hypocriſie, & que ledit Seigneur Roy demande la briefueté, & expedition dudit combat, afin que, moyennant iceluy, ſe puiſſe mettre fin à la guerre, qui a ſi longuement duré entre eux, au ſoulagement de toute la Chreſtienté, & eviter effuſion de ſang, & autres maulx, a bien voulu ledict Seigneur, que cela fut cognu par toute la Chreſtienté, afin qu'un chaſcun puiſſe à la verite iuger, dont procede le mal & la longueur. D'autre part auſſi, a faict ladite Aſſemblee, pour remonſtrer, qu'il n'a legerement entreprins un tel acte, car le droict eſt de ſa part. Et quand il euſt fait autrement, ſon honneur euſt eſte grandement bleſſé: Ce que les Seigneurs de ſon ſang, & autres ſes ſubiects du Royaume, n'euſſent trouvé bon: & ſcachans la cauſe du combat, & le droict d'iceluy Seigneur, ſe comporteront comme bons & loyaux ſubiects doibvent faire; eſperant avec l'aide de Dieu y aller de ſorte, que clairement ſe verra, ſi le droict eſt de ſon coſte, & que contre verité il a eſté accusé d'eſtre infracteur de ſa foy. Les Roys, ſes predeceſſeurs & anceſtres, dont les effigies ſont entaillées, & affichées par ordre en icelle ſalle, qui ont en leur temps ſucceſſivement faict actes glorieux, & augmenté grandement leur Royaume, eſtimeroyent ledit Seigneur eſtre incapable d'eſtre leur ſucceſſeur, s'il ſouffroit contre ſon honneur une telle note luy eſtre par l'esleu en Empereur imputee, & qu'il ne defendiſt de ſa perſonne ſon honneur, ainſi & par la forme & maniere accouſtumes. Et pour entendre la matiere, fault preſuppoſer, qu'apres que par fortune de guerre ledit Seigneur Roy fut prins de ſes ennemis, devant Pavie, à nuls desquels ne bailla ſa foy; penſant qu'il ſeroit par la magnanimité de l'esleu en Empereur mieux traicté en Eſpaigne, autour de luy qu'ailleurs, conſentit y eſtre mene: Ce qui fut fait ſur les galleres, qu'il fit arriver a ces fins. Et luy arrivé en Eſpaigne, fut mis au Chaſteau de Madrid, où a eſté nuict & iour garde par gros nombre de Hacquebutiers, & autres, qui luy ennuyoient & faſchoyent grandement: tellement que pour la deſtreſſe où il eſtoit, devint malade iusques à la mort. L'esleu en Empereur le viſita, & depuis ſur la gueriſon ſe traicta un accord entre les deputés d'iceluy esleu en Empereur, & les Ambaſſadeurs, que Madame Mere dudict Seigneur y avoit envoye a ces fins, par vertu du pouvoir, que ledit Seigneur Roy luy avoit laiſſé de regir ſon Royaume, quand il partit d'iceluy pour paſſer les monts; par lequel elle ne pouvoit obliger la perſonne dudit Seigneur: Meſmes que par l'inſpection dudict traicte chaſcun evidemment pourra cognoiſtre, qu'il eſt desraiſonnable, tant en paroles, qu'en effects, & violemment extorqué. Et que iamais Prince, qui euſt eſte en liberté, n'euſt paſſé un tel traicté, ne pour ſa delivrance promis telle rançon que celle fut promiſe. Lequel traicté toutesfois feirent iurer audit Seigneur, qui eſtoit priſonnier, contre les proteſtations, que par pluſieurs fois il avoit publiquement faites, luy eſtant encore

bien

bien malade, en danger de la mort. Apres lequel traicté ledict Seigneur, tenu touſiours ſoubs la garde des deſſudicts, hors ſa liberté, fut mis en chemin pour retourner en France, ſur les hoſtaiges de Meſſeigneurs ſes enfans: Auquel fut dit par pluſieurs fois, qu' apres qu' il ſeroit en France en ſa liberte, falloit qu' il baillaſt ſa foy; ſçachant & cognoiſſant, que ce qu' il avoit fait, & promis en Eſpaigne, eſtoit nul. Et ſi n' eſt records ledict Seigneur, que ledict esleu en Empereur luy dit iamais, que s' il n' accompliſſoit le contenu audict traité, le tiendroit infracteur de foy; Et ores que lesdictes paroles luy auroyent eſte dites, ledict Seigneur n' eſtoit en ſa liberté pour luy reſpondre aucune choſe, & n' y auroit donné ſon conſentement. Par ainſi, au cas de preſent il y a deux choſes a conſiderer; l'une, le traicté extorqué, violemment faict par ceux qui n'avoient pouvoir d' obliger ſa perſonne, & lequel, quant au demeurãt, a eſté accomply par Madame Mere dudict Seigneur, qui a baille pour hoſtaiges les enfans dudict Seigneur: l' autre eſt la pretendue foy dudit Seigneur, ſur laquelle ne peuvent faire fondement, d'autant qu' au moyen d'icelle ne l'ont mis en liberté. Or, en matiere des guerres, la foy d' un priſonnier, ſi celuy, à qui elle a eſte baillée, ne le met en pleine liberte, n' a aucun effect d obliger: de ſorte, que s' il evade de ceux, qui le gardent, ne peut eſtre redargue de foy enfraincte. Et par ainſi, attendu qu'ils ont touſiours tenu ledict Seigneur ſoubs groſſe garde, & n'ont fait fondement ſur la foy, ne la peuvent accuſer: car elle en rien ne l'oblige. Auſſi, par pluſieurs fois les miniſtres dudict esleu en Empereur ont dict, & confeſſe, que la foy qu ils pretendoient avoir dudict Seigneur, eſtoit nulle: parce qu' il n' eſtoit en liberté, & que là, où il y ſeroit, eſtoit neceſſaire que de nouveau leur baillaſt la foy. Ce que ledict Seigneur ne fit, ains ſeulement bailla Meſſeigneurs ſes enfans en hoſtaiges, qui eſtoit une autre groſſe & grande ſubiection, pour mõſtrer qu'ils ne s'arreſtoient a ſa foy, & ne le mettoyent en pleine liberte ſur icelle. Auſſi faut preſuppoſer, qu'en matiere d'honneur, & de combat, il y a aſſaillant, & defendeur. L' aſſaillant baille la ſeureté du camp, & le defendeur, provoqué & aſſailly, baille les armes. Or adverty ledict Seigneur Roy, tant par ſes Ambaſſadeurs, Heraults d'armes, qu'autres, que ledit esleu en Empereur le blaſmoit, d'avoir rompu ſa foy, & uſoit de groſſes paroles, touchants grandement ſon hõneur, ainſi qu'il ſe pourra voir par les lettres miſſives, qu'iceluy esleu en Empereur a eſcriptes à Maiſtre Iean de Calvimont, Preſident de Bordeaux, Ambaſſadeur dudit Seigneur à la Cour d' iceluy esleu en Empereur, leſquelles ledit Seigneur fit lire devant toute l' Aſſiſtance, & dont la teneur s' enſuit de mot à mot:

Monſieur l'Ambaſſadeur: I'ay veu les lettres que m'avés eſcrites, touchant les paroles, que ie vous dis en Grenade, & auſſi ay veu les extraits de voſtre procés verbal, par lesquels i' entends tresbien, que ne voulés avoir ſouvenãce de ce qu' alors vous dis, pour en advertir le Roy de Frãce votre maitre, afinque vous redie lesdites paroles; pour ſatiſfaire à votre deſir, c' eſt que ie vous dis alors, apres pluſieurs propos qui n' eſtoiẽt de grãde ſubſtãce, parquoy n' eſt beſoin les repeter, que ledit Roy voſtre maitre, avoit fait laſchemẽt et meſchãment, de non m' avoir gardé la foy que i' ay de luy, ſelon le traité de Madrid, & que s' il vouloit dire du cõtraire, ie luy maintiendroye de ma perſonne à la ſiẽne.

Voyla les propres paroles, en ſubſtance que ie dis du Roy voſtre maiſtre en Grenade; & ie croy que ce ſont celles, que tant deſirés ſçavoir; car ce ſont les meſmes que ie dis au dict Roy voſtre maiſtre en Madrid que ie le tiendroye pour laſche, & meſchant, s'il me failloit de ſa foy que i'ay de luy. Et en les diſant, il luy garde mieux ce, que ie luy ay promis, qu'il ne fait à moy. Ie le vous eſcrits volontiers, ſigné de ma main, afin que d'icy en avant vous, ny autre, n'en faciés doubte. Donné en Noſtre ville de Madrid le 18. iour du mois de Mars, l'an 1528. Ainſi ſigné, Charles, & contreſigné, l'Allemant. Et à la reſcription des dictes lettres eſt eſcript, à Monſieur l'Ambaſſadeur du Roy de France, Iean de Calvimont, Chevalier, ſecond Preſident de Bordeaux, eſtant à preſent à Peſa en Caſtille.

Et le dixieſme iour, apres la datte d'icelles lettres, en pleine Aſſemblée, & Aßiſtance, comme celle qui eſtoit lors preſente, apres avoir ouy l'Ambaſſadeur du dict Esleu en Empereur, & qu'il print congé de retourner devers ſon maiſtre, & qu'on tenoit pour aſſeuré, que celuy esleu en Empereur avoit aſſailly & blaſme le dit Roy de foy non gardée, pour la conſervation de ſon honneur, & pour ſouſtenir la verité, auroit ledit Sieur Roy faict reſponce par eſcript audict esleu en Empereur, ſignée de ſa main, laquelle a faict lire en icelle Aßiſtance, de la teneur qu'il s'enſuit:

Nous François, par la grace de Dieu Roy de France, Seigneur de Gennes, &c. à vous Charles, par la meſme grace esleu en Empereur des Romains, & Roy des Eſpaignes, faiſons ſçavoir, que nous eſtans advertis, qu'en toutes les Reſponces qu'avés faictes à nos Ambaſſadeurs & Heraults, envoyés devers vous pour le bien de la paix, vous voulant ſans raiſon excuſer; nous avés accuſé, en diſant, qu'avés noſtre foy, & que ſur icelle, outre noſtre promeſſe, nous en eſtions allés & departis de vos mains, & de voſtre puiſſance; pour deffendre noſtre honneur, lequel en ce cas ſeroit trop chargé, avons bien voulu vous envoyer ce Cartel, par lequel, encore que tout homme gardé ne puiſſe avoir obligation de foy, & que cela nous fut excuſe aßés ſuffiſante, ce non obſtant, voulant ſatisfaire à un chaſcun, & à noſtre honneur, lequel nous avons bien voulu garder, & garderons, s'il plaiſt à Dieu, iusques à la mort; vous faiſons entendre, que ſi vous nous avés voulu, & voulés charger, & non pas de noſtre dicte ſoy & delivrance ſeulement, mais, que iamais nous ayons fait choſe, qu'un Gentilhomme aimant ſon honneur ne doibve faire, nous diſons que vous avés menty par la gorge, & qu'autant de fois que vous le dirés, vous mentirés: Eſtants deliberés de deffendre noſtre honneur iusques au dernier bout de noſtre vie. Parquoy, puisque, comme dit eſt, vous nous avés voulu charger contre verité, doresenavant ne nous eſcrivés aucune choſe, mais nous aſſeurés le camp, & nous vous preſterons les armes, proteſtant, que ſi aprés ceſte declaration, vous eſcrivés, ou dités paroles, qui ſoyent contre noſtre honneur, que la honte du delay de combat en ſera voſtre: Veu que venant au dict combat, c'eſt à la fin de toutes eſcritures. Faict en noſtre bonne ville & cité de Paris le 28. iour du Mars l'an 1527. avant Pasques. Ainſi ſigné,

François.

François. Lequel fut envoyé par un Heraut d'armes en Eſpaigne, qui ſans autres paroles, ny conteſtations, le meit à la preſence d'une groſſe Aſſemblée de gens, entre les mains du dict eſleu en Empereur.

Si a demandé depuis iceluy eſleu en Empereur un ſauf conduict au dict Sieur, pour luy envoyer un Heraut; lequel ſauf conduit luy a eſté envoyé limité pour apporter la ſeureté de camp, & non autrement. Et d'autant que le dict Seigneur deſire, comme dit eſt cy-deſſus, ceſte matiere prendre briefue fin, & expedition, pour le ſoulaigement de la Chreſtienté, ne veut, & n'entend entrer en paroles, ny conteſtations, qui pourroient tendre à deguiſer, & prolonger l'affaire. Et d'autant, que le dict eſleu en Empereur, a faict ſes plaintes ſans occaſion, & le dict Sieur Roy baillé ſes deffenſes, ne reſte plus que le camp, que l'eſleu en Empereur doibt fournir, & le dict Sieur les armes. Et par ainſi, ſi ledit Herault ne baille la patente autentique pour la ſeurete du camp, & n'obſerve le contenu en ſon ſauf conduit, le dit Sieur n'entend luy donner audience. Et ce faict, a commandé le dit Sieur, qu'on feit venir par devers luy le dit Heraut: Ce qui a eſté fait, & a comparu devant le dict Sieur, affeublé de ſa cotte d'armes. Auquel Heraut du dict eſleu en Empereur, le Roy a dict; Herault, portes tu la ſeureté du camp, telle comme un aſſaillant, comme eſt ton maiſtre, doibt bailler à un defendeur, tel comme ie ſuis? le Heraut luy a dict, Sire, il vous plaira me donner congé de faire mon office. Alors le Roy luy dit, baille moy la patente du camp, & ie te donneray congé de dire aprés, tout ce que tu vouldras de la part de ton maiſtre. Le Heraut commencea à dire, la tres Sacrée Maieſté. ſur lequel mot le Roy luy a dit derechef; monſtre moy la patente du camp, car ie penſe que l'eſleu en Empereur ſoit ſi gentil Prince, ou le doibue eſtre, qu'il n'auroit point voulu uſer de ſi grande hypocriſie, que de t'envoyer ſans ladicte ſeurete du camp; veu que ie luy ay mandé, & auſſi tu ſçais bien, que ton ſauf conduit contient, que tu portes la dicte ſeureté. Le dit Herault a reſpondu, qu'il croyoit porter choſe, que le dit Sieur Roy ſe debuoit contenter. A quoy le dict Sieur Roy a replique, baille-moy la patente du camp, baille la moy, & ſi elle eſt ſuffiſante, ie l'accepte, & apres dis tout ce que tu vouldras. A quoy le dit Heraut a reſpondu, qu'il avoit commendement de ſon maiſtre, de ne la bailler point, qu'il n'euſt premierement dit aucune choſe, qu'il luy avoit donné charge de dire; Et là deſſus, le dict Sieur Roy luy a dict: ton maiſtre ne peut pas donner les loix en France; & d'autre part, les choſes ſont venuës en tel poinct qu'il n'eſt plus beſoing de paroles; & ſi doibs eſtre adverty, que ie n'ay faict porter paroles par mon Heraut à ton maiſtre, mais ce que ie luy ay mandé, a eſté par eſcrit ſigné de ma main; à quoy ne falloit autre reſponce, que de la dicte ſeureté du camp, ſans laquelle ie ne ſuis deliberé de te dõner audience. Car tu pourrois dire choſe, dont tu ſerois deſadvoué: & auſſi ce n'eſt pas à toy, à qui i'ay à parler, ne à combatre, mais ſeulement à l'eſleu Empereur. Le dict Herault dit lors audict Sieur, qu'il luy donnaſt donc congé & ſauf conduit pour s'en retourner. Ce que le dict Sieur luy a accordé; & a dict au dict Herault, Prens acte: Et

apres

apres a demandé à moy Gilbert Bayard, Seigneur de Neufville, Bailly de Montpenſier, Vicomte de Mortain, ſon Conſeiller, Notaire, & Secretaire d'Eſtat, & de ſa Chambre, ſignant en ſes finances, Acte, comme il n'avoit tenu, & ne tenoit à luy, qu'il ne receuſt ladicte patente; & qu'en la luy baillant telle, qu'elle doibt eſtre, il ne refuſoit de venir audict combat: Et ce faict, s'eſt retiré en la chambre ordonnee pour tenir ſon Conſeil, & ledit Herault a requis audit Sieur, que les choſes deſſus dictes luy fuſſent baillées par eſcrit; Ce qui auroit eſté accordé. Faict en ladicte ville de Paris, le iour & an que deſſus. Ainſi ſigné, Bayard.

MANTISSA III.

Gravamina auff dem Tag zu Paſſaw vbergeben / vnd auff dem Reichstag zu Augſpurg anno 1555. 29. Iulii, reiterirt.

NAch dem das Heilig Reich Teutſcher Nation / ein frey Reich iſt / das keiner andern Nation vnterworffen / ſondern das auß ſeinen eigenen Gliedern / durch frey ordentliche Wahl der Churfürſten / ihme ſelbſten / vnd der gantzen Chriſtenheit / ein Weltlich Haupt zu kieſen hat / welches Haupt gleichwol in ſachen daſſelb Reich belangend / (vermög der Gulden Bullen / vnd altem löblichen Herkommen nach) mit Willen / Wiſſen vnd Raht der Stände / vnd ſonderlich der Reichs-Churfürſten / als der fürnemſten Glieder / regieren ſoll / wie ſich dann auch die ietzo Regierende Kaiſerliche Maieſtät in Zeit ihrer beſchehenen Königlichen Wahl / daſſelbig Reich vnd ſeine Glieder / bey ſolcher / vnd andern ihren Freiheiten / Herkommen / Hochheiten / Würden vnd Gerechtigkeiten / auch die Churfürſten inſonderheit / bey ihrer Erbeinigung / vnd Freien Wahl bleiben zu laſſen / gnädigſt verpflicht hat; So beſchwehrt man ſich nicht vnbillig / daß gleichwol / in etlichen Jahren hero / allerley fürgenommen / das ſolcher / des Reichs gemeiner / auch der Churfürſten / Fürſten vnd Stände ſonderbaren Freiheiten / Herkommen vnd Gerechtigkeit / zu Abbruch vnd Schmälerung gereichet / vnd künfftig weitern Abbruch vnd Schmälerung trohet.

Dann erſtlich / ob wol aller Vernunfft nach / ein iedes Reich / durch Perſonen ſeiner Nation / ſo die Gelegenheit der Vnterthanen / vnd Händel / ohne zweiffel / beſſer kennen / auch bey den Vnterthanen vnzweiffenlich mehr gutes Willens / vnd vertrawens haben / auch ihnen derſelben / als ihrer Mitglieder / Wolfahrt mehr angelegen ſein laſſen / als vielleicht Frembde vnnd Außländiſche Leuth thun möchten / regieret wird: Ob auch wol die Kaiſerliche Maieſtat in obberührter Zeit / ihrer beſchehenen Wahl / ſich außtrücklich obligiret / Ihre Kaiſerliche Regierung / ſambt den Königlichen

glichen

glichen vnd Reichs-Aemptern/mit keiner andern Nation perſonen/dañ allein mit gebornen Teutſchen/namhafften/redlichen leuthen/von Fürſten/ Graven/ Herren/von Adel/vnd ſonſt tapffers guten herkomens/zu beſetzen; ſo iſt doch am Tag/ daß/ ſolchem zu wieder/die Regierung der Reichsſachen/ ſambt der Verwaltung der Cantzley/ vnd des Reichs Siegel/ ſo von alters hero den dreyen Geiſtlichen Churfürſten/ als des Reichs Ertzcantzlern/ einem ieden in ſeiner Provintz/ gebührt/ nun etlich Jahr hero/ in niemand anders/ dann allein frembder leuth/die der Teutſchen Nation/vnd Zung/auch des Reichs/vnd zuforderſt der Teutſchen ſachen vnd Gelegenheit/ nicht genugſam bericht/ Händen geſtanden/ vnd noch ſtehet. Darauß dann/ über das/ daß es den Ständen/ ſo der frembden Sprach vnkündig/ ſich mit jhnen zu bereden/ oder jhre ſachen bey jhnen außzurichten/ gantz ſchwer/ auch ſonſt allerley Vnrichtigkeit/ vnbequeme Beſcheid/ Mißverſtänd/ Verzug vnd andere Nachtheil/ erfolgen.

Die Churfürſten inſonderheit belangende.

OB wol die Churfürſten/ als obſtehet/ vermög der erſten Einſetzung/ auch der Gulden Bullen/ die fürnemſte Glieder/ vnd (wie ſie die ietztgemeldte Gulden Bull nennet/) Säulen des Reichs ſeind/ ohne deren willen/ wiſſen vnd Raht/ in wichtigen ſachen des Reichs/ nichts gehandelt ſoll werden/ So wiſſen doch auch frembde Nationen wol darvon zuſagen/ in was Anſehen vnd Autoritet/dieſelbig nun ein zeitlang hero gehalten/vnd wie ohne jhren willen/wiſſen vnd Raht/in vielen ſachen gehandelt. Dann wiewol ſich/vermög obangezogener Kaiſerlichen Obligation gebührt/ ohne Jhr/der Churfürſten/ ſonderliche Bewilligung/ vom Reich nichts zuenteuſſern/ auch verwürckte/ oder confiſcirte/ oder ſonſt verledigte/ oder auch widereroberte Reichslehen/ die etwas anſehnliches ertragen/ nicht zuverleihen; noch auch die Form alter Belehnung/ im eigenen Fall/zuverändern; So iſt doch vnverborgen/was ſich mit enteuſſerung/ einziehung/ oder verleihung etlicher Fürſtenthumb/ Grav-ſchafften/Herrſchafften/Stätt/ auch der Temporalitet etlicher Biſtumben/ in vnd auſſerhalb Teutſcher Nation/auch etlicher zum Reich gehöriger iurisdiction,auch veränderung etlicher formē alter Belehnung/ auch ſonſt vieler ander ſachen halben/ daran dem Reich mercklich gelegen/biß hero zugetragē/zum theil auch vnerſucht/ zum theil auch wider Raht vnd bedencken der Churfürſten.

Jtem wiewol in der obgemeldten Kaiſerlichen Obligation austrücklich bewilligt/ daß man nach der ſucceſſion des Reichs nicht trachten/ ſondern den Churfürſten/ wann es zu Fall komt/ oder die Nohtdurfft erfordern würde/ jhre freye Wahl bleiben laſſen wolle; ſo iſt doch ein gemein Geſchrey erſchollen/ als ſolt/ dem zuwider/ erſt newlicher weil/ allerley fürgenommen/ vnd

geſucht ſeyn worden / dardurch den Churfürſten ſolche jhre freie Wahl vor der Zeit abgeſtrickt / vnd ſie alſo jetzt alßbald zu weggebung jhrer Stimmen verbunden hetten wollen werden. Welches fürnemen / über das / daß es den Churfürſten / vnd in effectu dem gantzen Reich / an ſeiner Freiheit nachtheilig / auch dieſer jetzigen fürſtehenden Vnruhe nicht wenig Vrſach gegeben möcht haben.

Item wiewol die vielgemelten Churfürſten von wegen jhrer præeminentz / in allen Reichsverſamblungen jhren beſondern Raht haben ; ob ſich dann wol bey den vorigen Römiſchen Kaiſern / vnd Königen / auch bey der jetzigen Kaiſerlichen Maieſtät Regierung / zu weiln / doch gar ſelten zugetragen / daß ſich der gemein Fürſtenrath / mit jhren / der Churfürſten / bedencken / nicht verglichen / ſo haben doch Jhre Kaiſerliche vnd Königliche Maieſtät / ſo offt man alſo mit gezweiten bedencken für Jhre Mai. kommen / den Churfürſten / vnd Jhren bedencken beygefallen: welchem aber zuwider / in etlich wenig Jahren hero / der Churfürſten Bedencken / nicht allein zum öfftern mal / gar hindan geſetzt / ſondern Jhnen auch darzu / als wolten ſie fürſetzlich Spaltung machen / mit vngütigen worten zugeſprochen worden / welches Jhnen dann nicht zu geringer Verkleinerung / vnd Schmälerung Jhrer gebührenden Autoritet gereicht / auch an jhme ſelbſten allerley Vnrichtigkeit / vnd widerwillen / zwiſchen den Ständen / auch verlängerung der Reichstäge / vnd alſo mehrung des Vncoſtens / vnd ſonſt viel andere mehr Nachtheil verurſacht.

Alſo hat man auch in etlichen Jahren hero / auff gehaltenen Reichstägen / zu mehrmahlen / auch in der Hauptſachen auff einen gemeinen Außſchuß / von allen Ständen zu machen / getrungen ; welches den Churfürſten / als die dadurch jhres beſondern Rahts entſetzt / auch hernach in ſolchem Außſchuß / durch das mehrer überſtimmt werden / an jhrer præeminentz abermahls nicht wenig abbrüchig.

Alſo haben auch die Churfürſten bißhero ſcheu tragen müſſen / ſich vermög der Gulden Bullen / auch der Kaiſerlichen Bewilligung / in fürfallender Noht zuſammen betagen / vnd von des Reichs / oder auch Jhrer ſelbſt beſchwerungen / ſich zu vnterreden / oder zu rahtſchlagen.

Alſo pflegen auch der Churfürſten Vnterämptern als dem Erbmarſchalck / vnd andern / in Verwaltung jhrer Aempter ; dergleichen auch an jhren gebührenden gefällen / in vnd auſſerhalb der Reichstäge / von den Hoffämptern / zuweiln Eingriff zubeſchehen.

Alſo werden auch die Appellationes, ſo von den Churfürſten / oder jhren Gerichten / wider alt herkommen / vnd wider die Freyheit / ſo jhnen die Gulden Bullen dißfals gibt / de facto fürgewendt / am Kaiſerlichen Cammergericht angenommen ; dardurch dann abermals jhre Præeminentz vnd Freyheit / eingezogen vnd geſchmälert wird.

Die

Die Churfürſten/Fürſten/vnd andere Ständ in gemein/ betreffend.

Alſo iſt auch ſonſt ein gemeine Clag/ bey vielen Ständen/ daß ſie in jhren obliegen wenig ſchutzes/oder ſchirmes befinden; Sondern dz man ſie zu weiln ſelbſt in einander wachſen läſt/ vnd daß ihren Jrrungen nicht ehe abgeholffen/ biß der Schad ergangen.

Jtem daß ſie in berührten jhren obliegen zu der Kai. Mai. als jhrer von Gott verordneten Oberkeit/oder auch zu derſelbigen Rähten/ bey denen die Expeditiones der Teutſchen ſachen ſtehen/ einen ſchweren zutrit haben/ vnd offt lang nachlauffen müſſen/ ehe dann ſie Audientz erlangen mögen; vnd wann ſie nun dieſelbig erlangt/ daß ſie hernach von Jhrer Mai. Rähten (der vielen Geſchäfft halben/damit dieſelben ſonſten überladen) offt nicht genugſam gehöret/oder zu weiln auß Mangel der Sprach/nicht gründlich verſtanden werden/ vnd darauff langſam/ zu weiln auch vnvollkommene Beſcheid erlangen; vnd nach erlangtem Beſcheid erſt mit groſſer mühe/ vnd vncoſten die brieff aus der Cantzlei ausbringen/vnd daneben jhre gelegenheit daheim verſaumen müſſen.

So hat man auch bisher mit den Ständen/ ſamt oder ſonderlich/ in oder auſſerhalb der Reichstäge/ nicht auff ſolche weiß gehandelt/ daß daraus ein rechts beſtändiges Trauen/ oder recht gnädiger/ vnd vnterthäniger Verſtand/zwiſchen Jhrer Maieſtät vnd den Ständen/hette mögen erfolgen.

Es hat ſich auch wol zugetragen/ wann die Stände/ je zu zeiten/ in ſachen/ daran Jhrer Kaiſ. Mai. ſo wol als dem Reich gelegen geweßt/ jhr wolmeinend bedenckẽ Jhrer Kaiſ. M. eröffnet/ oder auch für ſich/ oder für andere Ständ/je zu weiln vnterthänige Bitt oder Vorbitt gethan/ daß man dieſelbigen mit Vngnaden vermerckt/ vnd ſie darin gar nicht erhören wollen.

Jtem es wird gemeinlich durchaus geclagt/ daß die Stände/ durch die vielfältigen/ vnd langwirigen Reichstäg (welche zu viel mahlen/ vmb anderer Gelegenheit willen/länger/ dann ſonſt wol die Nohtdurfft erfordert/ auffgezogen) nicht allein an jhrem Vermögen erſchöpfft/ ſondern auch daheim an Regierung jhrer armen Vnterthanen verſaumet/ vnd daß gleichwol/ durch ſo viel/ vnd langwirige Reichstäge/ die gemeine Reichsſachen nicht viel beſſer/ oder richtiger/ dann zuvor/ ja zuweilen auch weitläufftiger werden.

Jtem es wird durch etliche für hochbeſchwerlich angezogen/ daß man ſich die Stände/ vnd Vnterthanen Teutſcher Nation/ welche/aus Gottes gnädiger Verleihung/ vor andern Chriſtlichen Nationen/ ſo volckreich iſt/ vnd die ſich auch hievorn/ vermög jhrer hergebrachten Freiheit/ in vnnd auſſerhalb des Reichs/ in Kriegsſachen gebrauchen zulaſſen/ gewohnet vnd befugt geweßt/ derſelbigen ihrer Freiheit vnd Herkommen zuwider/ jetz etliche Jahr hero/ durch ernſtliche Mandata, vnnd ſchwehre Straffen/ dahin zu tringen vnterſtehen hat wöllen/ daß ſie hinfüro auſſerhalb des Reichs/ oder

frembden Potentaten / nicht dienen ſollen / oder ſonſt auſſerhalb des Reichs nicht zu dienſt begeben; vnd ſonderlich daß ſolche Mandata oder Verbott/nicht allein der Potentaten halben beſchehen / die ſich wider die Römiſche Kaiſerliche Maieſtät vnd wider das H. Reich aufflehnen / Sondern auch der halben die mit der Kaiſerl. Mai. Ihrer Erbland halben/privat Krieg haben: Welcher Ihrer Mai. Erbland halben / die Stände / oder Vnterthanen/ der Teutſchen Nation/ Ihrer Mai. ſich nicht achten verpflichtet zu ſeyn. Alſo auch/ wird von etlichen für beſchwerlich angezogẽ/daß man den ienigen/ſo zur Außſöhnung gelaſſen/hohes vnd niederen ſtandes/anmuhtet/ſich zuverpflichten/hinfüro nicht allein wider das heilig Reich/ſondern auch wider die Erblande nicht zu dienen; dardurch dann dieſelbigen dem Reich wider die jetzt berührten Erblande (ob es vielleicht mit der Zeit vorfiele) zu dienen abgeſtrickt / vnd gleich der jetzberührten Erblanden verwandt gemacht. Aber noch für viel beſchwerlicher wird angezogẽ/daß man verſchiener zeit/nicht allein die Fürſten/die ſich dẽ Schmalkaldiſchen Bund/im nächſten Krieg anhängig gemacht/ſondern auch jhre Lehenleuth / Landſaſſen vnd verpflichte dienſtleuth / die aus Lehenpflicht / oder ſonſten vnterthänigen gehorſam / jhren Landfürſten / Lehens- vnd Erbherren haben / folgen vnd dienen müſſen / vmb ſtattliche Gelt Summa geſtrafft hat. Welches alles vormals / im Heiligen Reich wenig / oder gar nicht erfahren/ vnd ein nachtheilige ſchändliche Einführung bringt / dardurch der Teutſchen Churfürſten/ vnd Fürſten Lehenleuth/Landſaſſen/ Vnterthanen/vnd Diener/ hinfüro jhren Herren/ wie ſie ſchuldig/zu folgen/vnd zu dienen ſchew gemacht/ oder auch gar abgeſchreckt.

Daneben clagen ſich etliche / daß man auch von vielen Ständen / ſo in der jetzberührten Schmalkaldiſchen Kriegsübung/ in der Kaiſerlichen Maieſtät Gehorſamb geblieben/ vnd vmb Ihrer Kaiſerlichen Mai. willen aller dero Trangſal/ Schaden vnd Noht gelitten/ nichts deſtoweniger von etlichen / als für ein Hülff/von etlichen aber/als zur Gratulation/merckliche Summa Gelt abgefordert/ vnd wann ſie die nicht bald bewilligt/ als dann dieſelbig ſummen erhöhet / auch etlicher Geſandten/ darumb daß ſie nicht bald darzu ja haben ſagen wöllen / ſub pœna capitis mandirt habe / vom Kaiſerlichen Hoff/ ohne Erlaubnus/nicht abzuweichen.

Adde das Außſchreibẽ etlicher Churfürſten / Fürſten vnd Stånd: darin angezeigt

Ferner wird von etlichen geclagt / Ob wol / vermög der berührten Kaiſerlichen Obligation / kein frembd Kriegsvolck / ohne Vorwiſſen/ Raht vnnd Bewilligung der Reichs Stände / zum wenigſten der Sechs Churfürſten / ins Reich geführt ſoll werden; So ſey doch ſolches nicht allein zu mehrmahlen überſchritten/ Sondern auch nach Endung der iüngſt vorgangenen Schmalkaldiſchen Krieg / vnnd alſo in friedlichen zeiten / das frembde Kriegsvolck ein lange zeit im Teutſchen Land behalten / vnd dardurch viel Stände / Stätt vnd Vnterthanen des Reichs / zum euſſerſten

ſten beſchwere / auch von demſelbigen vnglaubiger Muhtwillen geübt worden; daß ſich auch etliche vnter ſolchem Kriegsvolck vnverholen gerühmt / daß ſie nun das Teutſchland vnter das Joch gebracht / vnd eigen gemacht / auch mit drey tauſent Spaniern deſſelbigen allenthalben mächtig weren. Wie dann auch etliche lang davon geredt / daß man auß dem Reich Teutſcher Nation ein Erbreich zu machen / vnd derowegen in die fürnembſte Stätt/ ſtarcke Schlöſſer vnd Veſtungen zu bawen / vorhabens were.

So wird auch nicht für wenig beſchwerlich geachtet / daß nach geendtem Schmalkaldiſchen Krieg / das Teutſche Landt etlicher fürnemer Veſtungen/ auch darneben vieler treffenlichen Artillerien / vnd Munition entblöſt / vnd dieſelbigen / der Teutſchen Nation gleich zu Schimpff / in vielerley frembde Nationen geführt / vnd außgetheilt: ſo doch ſolche Veſtungen / Artillert / vnd Munition / billig zu beſchützung des Reichs vnd wider deſſelbigen Feinde / im Teutſchland behalten were worden. Darneben wird auch geredt / als ſolten etliche / auß ſonderer Ehrgeitzigkeit / vmb ihr eigen Gelt / Geſchütz gieſſen / vnd gleichwol Teutſcher Fürſten Wappen darauff machen laſſen / damit ſie zu gloriren / als hätten ſie daſſelbig von gemeldten Teutſchen Fürſten erobert. Darüber iſt am tag / daß etliche der Kaiſerlichen Maieſtät gemeine Diener / von der Teutſchen Nation / vnd derſelben Glieder / durch getruckte bücher / vnter Ihrer Maieſtät privilegio, ſo ſchimpfflich vnd verkleinerlich geſchriben / als weren dieſelben ſchon nicht mehr Frey / ſondern eigene Leuth.

ſeind die Vrſachen/ derwegen Sie zum Feldzug vñ kriegsrüſtung wider Kaiſer Carln getrungen worden. ſ. vnd vors dritte *ap. Goldaſt.* in Reichshandlungen. *p.* 189.

Welches alles den Ständen der Teutſchen Nation / ſamt vnd ſonderlich / jedem nach ſeiner gelegenheit / billig zu gemüht gehet / vnd jhnen Vrſach gibet / jhrer Freiheit / Wolfahrt / auch Ehr vnd Glimpff halben / ſorgfältig zu ſein / vnd derſelbigen wahr zu nemen.

Es werden aber vber ſolches alles / noch viel andere mehr beſchwerungen angezogen / vnd nemblich / vnter andern / daß in Fürſten vnd gemeiner Stände Raht / in ſachen die Erbland / oder auch ſonſt andere Nutzbarkeit belangend / allerley Practiken ſollen gemacht pflegen zu werden / die meiſten Stimmen zuerlangen / vnd dardurch / was man begehrt / zuerhalten.

Dann es ſollen von der Erblande / auch von der temporalitet derer an ſich gezogenen Biſtumben / vnd Stifft wegen / Leuth / vnd vnterſchiedliche Perſonen nidergeſetzt werden / viel Stimmen / vnd das Mehrer nach gelegenheit zu machen.

Ob dann wol die ſechs Churfürſten / als die fürnemſten Glieder des H. Reichs / offtmals ſolche practiken / vnd das Mehrer der Stimmen in gemeiner Stände Raht mercken / vnd derhalben in jhrem Raht das beſchlieſſen / das zu gemeinem Nutz / mehr / dann zu privat vnd eigenem Nutz / dienſtlich: So aber in Fürſten vnd gemeiner Stände Raht / durch das Mehrer ein anders bedacht / vnd die Kaiſerliche Maieſtät deme zufalle / vnd der Churfürſten

bedencken hindan ſtelle/ ſo erhalte vnd practicire man (wie etliche glauben) alle ding wie man ſie haben wölle.

Man hat auch nicht ohne beſchwehren/ vnd Kümmernus vermerckt/ daß man den Speieriſchen Reichsabſchied des vier vnd viertzigſten Jahrs damit hat ableinen/ vnd zu halten nicht ſchuldig ſein wollen/ daß man zu der Zeit hette temporiſiren/ vnd ſich nach der Zeit richten müſſen: jetzt hette es ein andere Gelegenheit/ wie ſich dann einer/ damahls der fürnehmbſten der Kaiſerlichen Maieſtät Räht/ vernemen laſſen.

Mit was Schein man auch der Kaiſerlichen Maieſtät auff dem Reichstag zu Regenſpurg im vier vnd viertzigſten Jahr gegebene declaration, hat ableinen wollen/ iſt vnverborgen. Solche Meinung/ vnd Vrſachen/ die werden dann in gemeiner Stände Reichs Raht/ durch obermeldte/ vnd dergleichen erpracticirte meiſte Stimmen/ gebilligt/ vnd das jenig/ was fürhin wol bedächtig/ vnd zu erhaltung Fried vnd Ruhe beſchloſſen/ vnd in Reichsabſchied gebracht/ caſſirt vnd auffgehoben.

Wann auch ie zu zeiten im heiligen Reich mit Bewilligung der Kaiſerlichen Maieſtät durch Churfürſten/ Fürſten vnd Stände/ Policey Ordnung gemacht/ ſo werden ſolche Ordnungen/ nicht allein in Erblanden nicht gehalten/ ſondern es werden auch etlichen andern Exemtiones vnd Privilegia gegeben/ daß ſie ſich derſelben nicht halten dörffen; damit alſo die Erblande vnd etliche ſonderbare Perſonen auß den ordnungen gezogen werden/ den andern Reichs Ständen/ vnd jhren Landen vnd Leuthen zu Nachtheil.

Item als man auf den Reichstägen des ſieben vnd acht vnd viertzigſten Jahrs zu Augſpurg/ die Cammergerichts ordnung in einem gemeinen Außſchuß berahtſchlagt/ hat man den Churfürſten/ Fürſten vnd Ständen/ die Articul die man berahtſchlagt/ vnd in ein Schrifft verfaſſet/ nicht zuſtellen wollen/ ſondern die von einem Articul zu dem andern geſtellet/ vnd im Rahtſchlag verleſen/ daß vnmüglich geweſt/ die jenig alſo im Wind zu fahen/ vnd nach nohtdurfft zuerwegen/ vnd zu berahtſchlagen. Daraus erfolgt/ daß dieſelbig Cammergerichts Ordnung/ in etlichen puncten vnd Articulen/ dermaſſen geſtellt vnd gefaßt/ daß den Ständen/ daraus allerley beſchwerungen zu beſorgen/ auch zum theil ſchon erfolget iſt. Vnd ſonderlich iſt den Ständen der Augſpurgiſchen Confeſſion/ durch die Form des Juraments/ vnd ſonſt der Weg verſchloſſen/ einig Beyſitzer/ Advocaten oder Procuratoren jhrer Religion verwandt/ füglich hinein zubringen/ jhnen vnd jhrem habenden Iuri præſentationis, auch jhren Rechtsſachen/ ſo ſie je zu zeiten an gemeldtem Cammergericht haben/ zu mercklichem Verfang vnd Nachtheil.

Derhalben will die nohtdurfft erfordern/ daß auf einem gemeinen Reichs- oder Viſitation-tag/ dieſelb newe Cammergerichts Ordnung/ von einem Articul zu dem andern/ von newem berahtſchlagt/ vnd alles was zu ſchmälerung/

vnd

vnd einziehung Teutſcher Nation Libertet / vnd ſonſt Churfürſten / Fürſten vnd Ständen / dieſer oder anderer Religion / zu Beſchwehrung gereicht / billige vnd trägliche wege gerichtet: desgleichen daß mit dem Cammergericht verſchafft werde / die appellationes, welche von der Stände Vnterrichtern nicht gradatim, ſondern omiſſo medio geſchehen / nicht anzunemen / in bedenckung daß es den Kaiſerlichen Rechten zuwider.

Item es werden auch Kaiſerliche vnd des Cammergerichts Mandata, in vnd an der Churfürſten / Fürſten / fürneme Stätt vnd Vnterthanen / geſchickt / auch auſſerhalb Landfridbrüchiger ſachen / vnd daſelbſten den Stätten zu inſinuiren vnd anzuſchlagen / vnterſtanden; da man doch allem Gebrauch nach die Mandata ihren Landfürſten ſoll zuſchicken / welche die in ihren Landen / ihren Stätten vnd Vnterthanen wol würden inſinuiren laſſen. Alſo iſt auch etlichen Churfürſten vnd Fürſten beſchwehrlich / daß an ihre Vnterthanen ihrer / Chur- vnd Fürſten / vnrequirirt / vnd vnerſucht / von der Kaiſerlichen Maieſtät / vnd aus dem Cammergericht / Commiſſiones gegeben werden.

Dieweil dann alle obangezeigte / auch viel andere dergleichen beſchwerungen / ſo ietzo kürtz halben vnangezogen geblieben / die man doch der Kaiſerlichen Maieſtät Perſon ſelbſt / nicht alle zumeſſen will / zu Schmälerung / vnd Abbruch des heiligen Reichs / vnd deſſelben Churfürſten / Fürſten vnd Stände / herbrachter Freiheit / Hochheit / Præeminentz / Würden / Reputation / Gerechtigkeit / Herkommens vnd Wolfahrt / vnd zu einführung vnpflichtiger Dienſtbarkeit / Vnterdruckung vnd Verkleinerung gereichen / ſo wird vnterthänigſt gebetten / die Kaiſerliche Maieſtät wolle dieſelben / alle vnd iede / gnädigſt abſchaffen / vnd das Heilig Reich / vnd zuvorab Teutſcher Nation / vnd die Churfürſten / Fürſten vnd Stände derſelben / bey ihrer hergebrachten Freiheit / Hochheit / Præeminentz / Würden / Reputation / Gerechtigkeit vnd Herkommen / gnädigſt bleiben laſſen / auch ſchützen vnd handhaben / vnd nicht geſtatten / daß dieſelbigen von andern / vnd zuvorderſt ihrer Maieſtät ſelbſt Dienern / ſchimpffirt / verkleinert / oder beſchwehrt werden: auch ſich gegen die ienigen / ſo ſolches / als obſtehet / hievor gethan / dermaſſen erzeigen / daß Ihrer Maieſtät misfallen darob zuſpüren. Das werden alle vnd iede Stände / vnd Vnterthanen der Teutſchen Nation / denen ihre / vnd ihres Vatterlands Freiheit / Ehr / Reputation vnd Wolfarth / lieb vnd angelegen iſt / ſonder zweiffel in vnterthänigſten Trewen vnd Gehorſamb hinwider zuverdienen gefliſſen ſeyn.

MAN-

MANTISSA IV.

Bedencken der Stånde vnnd Pottſchafften auff dem Reichstag Anno 1555. auff den Artickel im Paſſauiſchen Abſchied / betreffend die gravamina, ſo wider des Reichs alt Herkommen / Freiheit vnd Wolfahrt eingeführt werden wollen / Lectum in comitiis Auguſtanis 8. Sept. 1555.

ALs auff gehaltenem Tåg zu Paſſaw / etlich gemeine / auch ſonderbare beſchwerung / des Reichs Teutſcher Nation / wieder das Herkommen / Freyheit vnd Wolfahrt derſelbigen eingeführt / zu erinnerung geſtelt / vnd in dem Vertrag zu Paſſaw auffgericht / vnter andern verfaſt vnd begriffen / daß angeregte Beſchwehrung zu nächſtfolgenden Reichstag / oder einer andern Reichsverſamblung / ſollen erledigt vnnd abgehandelt werden / ſo haben der Churfürſten verordnete / vnd Råht / die erſcheinende Fürſten / Stånde vnd Pottſchafften / dieſelben verzeichnete Beſchwehrung zu beſichtigen / vnnd zuerwegen / auch vnter hand genommen. Vnd dieweil ſie in ſolcher Berahtſchlagung befunden / daß deren etlich durch die conſtitutiones, vom Frieden in Religion / vnd prophan Sachen / auch reformation des Cammergerichts Ordnung vnnd andern / ſo in jetzt wehrendem Reichstag auffgericht werden ſollen / ihre erledigung gewinnen mögen / vnd dann die Römiſche Kaiſerliche Maieſtåt ſich allergnådigſt erbotten / Ihrer Maieſtåt Hoffraht / ſo des Heiligen Reichs / vnd der Stånde gemeine vnd ſonderbare Sachen zu berahtſchlagen / vnd zu erledigen / alſo ſtattlich mit Teutſchen Råhten zu beſetzen / durch welche die Teutſche ſachen dergeſtalt gehandelt werden / daß darob månniglich ein billigs genügen tragen vnd haben möge; So verhoffen die Stånde vnd Pottſchafften / die Kaiſerliche Maieſtåt werde ſolchem Ihrem beſchehenen erbieten allergnådigſt auß våeterlichem Gemüth / vnverlångt nachſetzen / vnd ſolche Fürſehung thun / daß ſich die Stånd vnd Vnterthanen des Reichs deſſen in vnterthånigkeit zu bedancken haben.

Vnd damit dieſe Allergnådigſte Fürſehung / ſo viel mehr gebührliche würcklichkeit erlangen / auch die Stånde vnd Vnterthanen des Reichs / in ihren obligenden ſachen / deren deſto fruchtbarlicher hinfüro erfrewet werden mögen / ſo langt an die Königliche Maieſt. der Stånd vnd Pottſchafften allervnterthånigſt gehorſam bitt / jhr Maieſt. wollen den Stånden zu Gnaden vnd Guten / fürter bey der Kaiſerl. Maieſt. ſolche Freundliche vnd Brüderliche befürderung anwenden / auch die Sachen dahin richten / daß die Kaiſerliche Maieſtåt jhren Hoffraht mit Teutſchen / erfahrnen / vnd geſchickten / redlichen vnd tauglichen Perſonen / beſetzen / vnd erhalten / denen auch ein anſehnlichen

lichen Teutſchen Præſidenten / durch welchen der Stånd vnd Vnterthanen/ auch gemeine des heiligen Reichs obliegen vnd ſachen/iedes mals Jhrer Kaiſ. Mai. nach Notdurfft anbracht / referirt / erledigt / auch die Beſcheid vnd decreta / den anſuchenden fürderlich gegeben / vnd dann der Tax halben / ſolche Moderation vnd Måſſigung angeſtelt werde / darob månniglich ein billig benügen tragen/vnd wider altes herkommē nicht beſchwehrt werde. Vnd wiewol die Stånd/Pottſchafften vnd Geſandten / der vnterthånigſten Hoffnung/die Kaiſ. Mai. werde Jhrem Allergnådigſten Willen vnd Våtterlichen Erbieten/ auch bishero allergnådigſten erzeigten willen/ zu erhaltung der wolhergebrachten Teutſcher Nation / Libertåt vnd Freyheit / auch derſelbigen Wolfahrt / ſicherheit vnd ruhe zu befürdern / mit allem Gnådigſten Fleis anhangen vnd nachſetzen/ auch für ſich ſelbſt ein ſolch Våtterlich nachdenckens haben/ wie allen vnd ieden beſchwerden/ ſo nachmals den Stånden/vnd Vnterthanen fürſtehen / oder obliegen möchten / abzuhelffen; So lange doch abermals an die Königl. Mai. der Stånde vnd Pottſchafften / allervnterthånigſt Bitt / Jhr Mai. wollen den Stånden zu Gnaden vnbeſchwehrt ſeyn / die Kaiſerl. Mai. freundlich vnd brüderlich zuerinnern / ein ſolch allergnådigſt einſehens / vnd auffmerckens zuhaben / daß das ienig ſo zu Paſſaw / gemeiner / auch ſonderer Stånd halb/geandet vnd fürbracht/allergnådigſt vnd Våtterlich dahin bewogen/erledigt vnd gericht werde/damit das heilig Reich/auch Churfürſten/Fürſten vnd andere deſſelben Stånd / bey jhren habenden gebührenden libertete/ Rechten vnd herkommē/alles vermög der Gulden Bulla/Capitulationen/Regalien vnd Freiheiten/vnverhindert/ruhig vnd vngeirrt/auch dawider/vnd ietzige Friedſtand / in Religion vnd Prophan ſachen / in allewege vnbeſchwehrt bleiben/vnd gehandhabt werden. Das werden vmb die Königl. Mai. die Churfürſten vnd Stånde / in vnterthånigſter Gehorſamb zuverdienen gefliſſen ſeyn. Dieſes wolten der Königl. Mai. die Stånd vnd Pottſchafften dißmals für ihr Bedencken/ über den Articul des Paſſawiſchen vertrags/ die Gravamina betreffend/in vnterthånigkeit vermelden / gehorſamblich bittend / ſolches zu gnaden anzunemen / vnd ſich gnådiglich darüber zu erweiſen.

MANTISSA V.

Der Königl. Mai. Antwort / auff gemeiner Stånde Bedencken / die Gravamina betreffend. Lect. in Comitiis Auguſtanis 16. Sept. 1555.

DJe Römiſche/zu Hungarn vnd Böheimb/Königliche Maieſtåt/vnſer allergnådigſter Herr/hat der Churfürſtl. Råhte/erſcheinenden Fürſten vnd Stånde/vnd der abweſenden Geſandten vnd Pottſchafften/übergeben ſchrifftlich Bedencken/belangend die hievor zu Paſſaw einkommene/ vnd laut des da-

ſelbſt erganaenen Abſchieds / hieher verſchobene Gravamina, gnädiglich angehört vnd vernommen: Vnd nach dem ſie/die Stände/ in ſolchem ihren Bedencken/Ihr Maieſtät vnterthäniglich bitten bey der Röm. Kaiſerl. Mat. vnſerm allergnädigſten Herrn/freundliche vñ Brüderliche befürderung anzuwenden/auch die ſachen dahin zurichten/daß Ihre Römiſche Kaiſerliche Maieſtät/ihren Hoffraht mit Teutſchen/erfahrnen/geſchickten/redlichen vnd tauglichen Perſonen / beſetzen vnd erhalten / denen auch einen anſehenlichen Teutſchen Præſidenten fürſtellen wolten/ durch welchen der Stånd/ vnd Vnterthanen/ auch gemeine des heiligen Reichs obliegen/ vnd ſachen/ iedesmals Ihrer Kaiſerlichen Maieſtåt nach Notdurfft anbracht/referirt/erledigt/vnd die Beſcheid vnd Decreta den anſuchenden fürderlich gegeben / vnd dann der Tax halben ſolche Moderation vnd måſſigung angeſtelt werde / damit månniglich ein billigs Benügen tragen/vnd wider alt herkommen nicht beſchwehrt werde. Daß auch das jenig/ſo zu Paſſaw / gemeiner/ vnd auch ſonderbarer Stånd halb/geandet vnd fürbracht / gnådigſt vnd Våtterlichſt dahin erwogen/ erlediget vnd gerichtet werde/ damit das heilig Reich/ auch Churfürſten/Fürſten vnd anderer deſſelben Stånde/bey jhren habenden libertete͂n,Rechten vnd herkommen/ vermög der Gulden Bulla / Capitulationen / Regalien vnd Freiheiten / vnverhindert/ ruhig vnd vnbeſchwehrt bleiben/ vnd gehandhabt werden.

So ſein Ihr Königliche Maieſtåt hierauff gantz gnådiglich geneigt/ vnd vrböttig / ſolch Ihr/ der Stånd vnd Pottſchafften / anſuchen vnd Bitt/ an Hochgedachte Kaiſerliche Maieſtåt mit Brüderlichen / freundlichen vnd getrewen Fleiß zubefördern: Ihre Königliche Maieſtat wiſſen auch die Römiſche Kaiſerliche Maieſtat des gnådiglichen vnd Våtterlichen mitten gemühes gegen Churfürſten/ Fürſten vnd Stånden des heiligen Reichs/ daß Ihr Kaiſerliche Maieſtat für ſich ſelbſt nichts liebers/noch höhers ſuchen vnd begehren/ dann alles das ienige zu handeln/ zuverfügen vnd zuverordnen/ das dem heiligen Reich Teutſcher Nation/vnd allen deſſelben Stånden/zu Erhaltung ihrer Libertåt vnd Freyheiten/ auch ſonſt zu Ehrn vnd Auffnemen/ vnd allem guten gereichen möge / vnd ſich in allem alſo Kaiſerlich/ gnådiglich vnd Våtterlich zuerweiſen/daß darob månniglich vnterthånig/ gut begnügen/ vnd kein billige Beſchwerung empfahe vnd habe.

Das wolten Ihr Römiſche Königliche Maieſtåt den Churfürſtlichen Råhten/erſcheinenden Fürſten vnd Stånden/vnd der abweſenden Pottſchafften/ auff obberührt Ihr Bedencken/zu antwort gnådiger Meinung nicht verhalten / vnnd ſeind denſelben mit Gnaden vnnd Freundſchafft jederzeit wol geneigt.

MANTISSA VI.

Concordata Nationis Germanicæ cum ſancta Sede Apoſtolica,

Goldaſtus Conſtit. Imperial. tom. 1. pag. 207.

Pro ipſius Eccleſiæ unione, ac pace & tranquillitate inter eandem & Nationem prædictam perpetuo confovendis, inita, concluſa & accepta.

NICOLAVS Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, ad perpetuam rei memoriam. Ad ſacram Petri ſedem, divina diſpoſitione ſublimati, ſingulis, quæ pro univerſalis Eccleſię unione ac pace, & tranquillitate, profutura cõſpicimus, Apoſtolicæ providentiæ ſollicitudinem libenter intendimus, & ad felicem illorum proſecutionem & conſummationem, opem & operam impendimus efficaces. Nuper ſiquidem, cariſſimus in Chriſto filius noſter, Federicus, Romanorum Rex Illuſtris, & nonnulli alii dilecti filii, eccleſiaſtici & ſeculares Principes, inclytæ nationis Germanicæ, ex una; ac dilectus filius noſter, Ioannes, ſancti Angeli Diaconus Cardinalis, in partibus illis Apoſtolicæ Sedis de latere Legat⁹, per nos ad dictas partes miſſus, ſufficienti deſuper à nobis & Sede Apoſtolica, autoritate ſuffultus, ex alia partibus, Romanæ Eccleſiæ & dictæ nationis nomine, pro ipſius Eccleſiæ unione, pace & tranquillitate inter Eccleſiam, & nationem prædictam, perpetuo ſolidandis & conſervandis, diverſa rationabilia, & utilia, ordinationes & ſtatuta, à partibus ipſis hinc inde approbata, laudata, concluſa, acceptata & concordata, fecerunt ac ediderunt, nobisque humiliter ſupplicari fecerunt ut illis pro firmiori eorum ſubſiſtentia, robur Apoſtolicæ firmitatis adiicere, nec non autoritatem potiorem, & decretum interponere dignaremur. Nos itaque, qui ſtatuta, ordinationes, & concordata prædicta, per nonnullos ex venerabilibus fratribus noſtris, ſanctæ Romanæ Eccleſiæ Cardinalibus, magnarum maturitatis, autoritatis, & literaturæ, viros, diligenter examinari & diſcuti fecimus, eaque rationabilia & ſalubria, tam Eccleſiæ, quam nationi præfatæ fore, comperimus; de dictorum, & aliorum venerabilium fratrum noſtrorum, prædictæ Eccleſiæ Cardinalium, conſilio & aſſenſu, Apoſtolica autoritate, & ex certa ſcientia, approbamus, ratificamus, laudamus, & acceptamus, & præſentis ſcripti patrocinio communimus, iuxta modum & formam ſubſequentes.

1. Placet nobis, ſuper proviſione Eccleſiarũ, & beneficiorũ Eccleſiaſticorũ quorumcunque, iuris ſcripti reſervatione, & *Execrabilis*, ac *Ad regimen*, conſtitutionũ, modificatis, ut ſequitur; Ad regimen Eccleſiæ generalis, quanquam immeriti, ſuperna diſpoſitione vocati, gerim⁹ in noſtris deſideriis, ut debem⁹, quod per noſtræ diligentiæ ſtudium, ad quarumlibet Eccleſiarũ & monaſteriorum regimina, & alia beneficia eccleſiaſtica, iuxta divinum beneplacitum, *c. execrabilis & c. ad regimen.*

 & no-

& noſtræ intentionis affectum, viri aſſumantur idonei, qui præſint & proſint committendis eis eccleſiis, monaſteriis, beneficiis prælibatis. Præmiſſorũ itaq; conſideratione inducti, & ſuadentibus nobis aliis rationabilibus cauſis, nonnullorum prædeceſſorum noſtrorum Rom Pontif. veſtigiis inhærentes, omnes Patriarchales, Archiepiſcopales & Epiſcopales eccleſias, & etiam monaſteria, prioratus, dignitates, perſonatus, & officia, nec non canonicatus, præbendas, & Eccleſias, cæteraque beneficia eccleſiaſtica, cum cura, vel ſine cura, ſecularia, & regularia, quæcunque, & qualiacunque fuerint, etiam ſi ad illa perſonæ conſueverint, ſeu debuerint per electionem, ſeu quemvis alium modum, aſſumi, nunc apud Sedem Apoſtolicam quocunque modo vacantia, & in poſterum vacatura: nec non per depoſitionem, vel privationem, ſeu translationem per nos, ſeu autoritate noſtra factas, & inantea faciendas ubilibet: nec non ad quæ aliqui in concordia, vel diſcordia electi, ſive poſtulati fuerint, quorum electio caſſata, ſeu poſtulatio repulſa, vel per eos facta renunciatio, & admiſſa, autoritate noſtra, extiterit, ſeu quorum electorum, vel poſtulatorum, & inantea eligendorum ſeu poſtulandorum electionem caſſari, ſeu poſtulationem repelli, aut renunciationem admitti, per nos, aut autoritate noſtra continget apud Sedem prædictam vel alibi ubicunque & etiam per obitum Cardinalium eiusdem Eccleſiæ Romanæ, aut officialium dictæ Sedis, quamdiu ipſa officia actualiter tenebunt (videlicet Vicecancellarii, Camerarii, ſeptem Notariorum, Auditoris literarum contradictarum, & Apoſtolici palatii cauſarum Auditorum, Correctorum, centum & unius ſcriptorum literarum Apoſtolicarum, & viginti quatuor pœnitentiariæ præfatæ Sedis, & viginti quinq; Abbreviatorum, nec non verorum Commenſalium noſtrorum, & aliorum viginti quatuor Capellanorum, Sedis eiusdem in epitaphio deſcriptorum) & etiam quorumcunque Legatorum, ſeu Collectorum, ac in terris Romanæ Eccleſiæ Rectorum, ac Theſaurariorum deputatorum ſeu miſſorũ hactenus, vel deputandorum, aut mittendorum in poſterum, nunc vacantia, & inantea vacatura, ubicunque dictos Legatos, vel Collectores, ſeu Rectores, & Theſaurarios, antequam ad Romanam curiam redierint, ſeu venerint, rebus eximi contigerit ab humanis, nec non quorumlibet pro quibuscunq; negotiis ad Romanam curiam venientium, ſeu etiam recedentium ab eadem, ſi in locis à dicta curia ultra duas dietas legales non diſtantibus, iam forſan obierint, vel eos inantea ab hac luce tranſire contigerit, & etiam ſimili modo quorumcunq; curialium peregrinationis, infirmitatis, ſeu recreationis, vel alia quacunq cauſa ad quævis loca ſecedentium, ſi eos antequam ad dictam curiam redierint in locis ultra duas dietas ab eadem curia, ut præmittitur, non remotis (dummodo eorum proprium domicilium non exiſtat ibidem) iam forſan deceſſerint, vel in poſterum eos contigerit de medio ſubmoveri, etiam nunc per obitum huiusmodi vacantia, vel in poſterum vacatura: Rurſus monaſte-

naſteria prioratus, dignitates, perſonatus, decanatus, adminiſtrationes, officia, canonicatus, præbendas, & Eccleſias, cæteraque beneficia eccleſiaſtica, ſecularia & regularia, cum cura, vel ſine cura, quæcunque & qualiacunque fuerint, etiamſi ad illa perſonæ conſueverint, ſeu debuerint per electionem, ſeu quemvis alium modum aſſumi, quæ promoti per nos, ſeu autoritate noſtra, ad Patriarchalium, & Epiſcopalium Eccleſiarum, nec non monaſteriorum regimina obtinebant tempore promotionum de ipſis factarum, nunc quocunque modo vacantia, aut in poſterum vacatura, nec non etiam per aſſecutionem pacificam, quorumcunque prioratuum, perſonatuum, officiorum, canonicatuum, præbendarum, Eccleſiarum, aut beneficiorum aliorum, per nos, ſeu autoritate noſtrarum literarum immediate collatorum, ſeu conferendorum in poſterum, præterquam ſi virtute gratiæ expectativæ aſſecutio fiet, nunc vacantia, & in antea vacatura, plena ſuper præmiſſis omnibus, & ſingulis cum fratribus noſtris collatione præhabita, & matura deliberatione ſecuta, ordinationi, diſpoſitioni, ac proviſioni noſtræ, de ipſorum fratrum conſilio, autoritate Apoſtolica reſervamus. Decernentes exnunc irritum & inane, ſi ſecus ſuper præmiſſis, & quolibet eorum, per quoſcunque, quavis autoritate, ſcienter, vel ignoranter, contigerit attentari.

2. Item placet nobis, quod in Metropolitanis & cathedralibus etiam immediate non ſubiectis eccleſiis, & monaſteriis immediate ſubiectis Sedi Apoſtolicæ, fiant electiones canonicæ, quæ ad dictam ſedem deferantur, quas etiam ad tempus conſtit. fel. rec. Nicolai Papæ III. quæ incipit, *Cupientes*, expectabimus: & elapſo dicto tempore, ſi non præſentatæ, vel ſi præſentatæ, minus canonicæ fuerint, providebimus; & ſi canonicæ fuerint, eas confirmabimus, niſi ex rationabili & evidenti cauſa, ac de dictorum fratrum conſilio, de digniori & utiliori perſona duxerimus providendum: proviſo quod confirmati prædicti, & per eos proviſi, Metropolitanis ſuis, & aliis præſtent debita iuramenta, & alia, ad quæ de iure tenentur, etiam in monaſteriis dictæ Sedi immediate non ſubiectis, & aliis regularibus beneficiis, ſuper quibus pro confirmatione, vel proviſione ad dictam Sedem non conſuevit haberi recurſus electi, ſeu illi, quibus providendum eſt, pro confirmatione & proviſione huiusmodi ad curiam Romanam venire non tenebuntur: ipſaque regularia beneficia ſub expectativis gratiis non cadant: ubi autem pro monaſteriis ad dictam curiam venire ſeu mittere conſueverint, non aliter confirmabimus, vel providebimus, quam ſuperius de cathedralibus Eccleſiis eſt expreſſum. Et de monaſteriis monialium non diſponemus, niſi ſint exemta, & tunc per commiſſionem ad partes.

3. De cæteris vero dignitatibus & beneficiis quibuscunque ſecularibus, & regularibus vacaturis, ultra reſervationes prædictas (maioribus dignitatibus poſt Pontificales, in cathedralibus, & principalibus in Collegiatis Ec-

cleſiis exceptis; de quibus iure ordinario provideatur per illos inferiores, ad quos alias pertinet) placet etiam nobis, quod per quamcunque aliam reſervationem, gratiam expectativam, aut quamvis aliam diſpoſitionem, ſub quacunque verborum forma, per nos, vel autoritate noſtra factam, vel faciendam, non impediamus nos, quo minus de illis cum vacabunt, de Februarii, Aprilis, Iunii, Auguſti, Octobris & Decembris, menſibus, libere disponatur per illos, ad quos eorum collatio, proviſio, præſentatio, electio, ſeu quævis alia diſpoſitio pertinebit: reſervatione, aliave quavis diſpoſitione, autoritate noſtra factis, vel faciendis, non obſtantibus quibuscunque. Quotiens vero aliquo vacante beneficio, in Ianuarii, Martii, Maii, Iunii, Septembris & Novembris menſibus, ſpecialiter diſpoſitioni dictæ ſedis reſervatis, non apparuerint, infra tres menſes à die notæ vacationis in loco beneficii, quod alicui de illo Apoſtolica autoritate proviſum fuerit, ex nunc, & non antea, ordinatio collationum beneficiorum non reſervatorum, per alternos menſes, poſſit per dictam nationem publicari, & omnes qui ea gaudere voluerint, tempus congruum habeant, eam acceptandi, tunc quoad dictam Sedem à Kalendis Iunii, proxime futuris, ipſa currere incipiet, & durabit deinceps, niſi in futuro Concilio de conſenſu dictæ nationis aliter fuerit ordinatum.

4. Placet ſimiliter nobis, quod circa proviſionem dictæ Sedis ordinandam, modus annatarum hoc modo currat: De Eccleſiis Cathedralibus omnibus, & monaſteriis, virorum duntaxat, vacantibus, & vacaturis, ſolvantur de fructibus primi anni, à die vacationis, ſummæ pecuniarum, in libris Cam. Apoſt. taxatæ, quæ communia ſervitia nuncupantur, & ſi quæ exceſſive taxatæ ſint, quod provideatur, ſpecialiter in gravatis regionibus, ſecundum qualitatem rerum, temporum & regionum, ne nimium prægraventur, ad quod petentibus dabimus commiſſionem in partibus, qui diligenter inquirant, & retaxent. Taxæ autem prædictæ, pro media parte infra annum, à die habitæ poſſeſſionis pacificæ, totius vel maioris partis, ſolvantur, & pro alia media parte infra annum ſequentem; & ſi infra annum bis vel pluries vacaverint, ſemel tantum ſolvantur: nec debitum huiusmodi in ſucceſſorem in eccleſia vel monaſterio transeat. De cæteris vero dignitatibus, perſonatibus, officiis, & beneficiis ſecularibus, ac regularibus, quibuscunque, quæ autoritate dictæ Sedis conferentur, vel de quibus providebitur (præterquam vigore gratiarum expectativarum, aut cauſa permutationis) ſolvantur annatæ, ſeu medii fructus, iuxta taxam ſolitam, à tempore poſſeſſionis intra annum, & debitum huiusmodi ſimiliter in ſucceſſorem in beneficio non transeat. Sed de beneficiis, quæ valorem viginti quatuor florenorum auri de camera non excedunt, nihil ſolvatur: duretque hæc obſervantia deinceps, niſi eam ſimiliter

liter in futuro Concilio, de ipſius nationis conſenſu, contingat immutari.

5. In aliis autem, quæ per fel. rec. Eugenium Papam IV. etiam prædeceſſorem noſtrum, pro dicta natione, usque ad tempus futuri generalis Concilii, permiſſa, conceſſa, indulta & decreta, ac per nos confirmata fuerunt, in quantum illa concordiæ præſenti non obvient, iſta vice nihil volumus eſſe immutatum: & per hoc, quod in concordatis huiusmodi, ſive quibusvis aliis eorum occaſione conficiendis literis, propter compendioſiorem deſcriptionem, Alamania ſpecialiter appellatur, natio ipſa cenſeri non debet à Germanica natione diſtincta, ſeu quomodolibet ſeparata.

6. Et præterea quia difficile foret, præſentes literas ad ſingula, in quibus de eis forſitan fides facienda fuerit, loca, deferri, eadem Apoſtolica autoritate decernimus, quod ipſorum transſumto, Metropolitanorum dictæ nationis ſigillo munito, tanquam præſentibus, ſi exhiberentur, literis, plena fides adhibeatur, & perinde ſtetur, ac ſi dictæ præſentes literæ forent exhibitæ, vel oſtenſæ: & inſuper quoque irritum & inane, ſi ſecus ſuper his à quoquam quavis autoritate ſcienter, vel ignoranter, contigerit attentari.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ approbationis, ratificationis, laudationis, acceptationis, commutationis, reſervationis, conſtitutionis, & voluntatis, infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumſerit, indignationem omnipotentis Dei, & beatorum Petri & Pauli, Apoſtolorum eius, ſe noverit incurſurum. Datum Romæ apud Sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicæ, milleſimo quadringenteſimo, quadrageſimo ſeptimo, Kalend. Aprilis, Pontif. noſtri anno ſecundo.

MANTISSA VII.

Declaratio conſtitutionis à Nicolao V. editæ, circa collationes beneficiorum vacantium, in menſibus Sedi Apoſtolicæ reſervatis: iuxta formam Concordatorum cum Natione Germanica.

Goldaſtus d. t. conſtit. Imperial. p. 210.

GREGORIUS Epiſcopus, ſervus ſervorum Dei, ad futuram rei memoriam. Quæ in Eccleſiam Dei incommoda inferunt, noſtra nos expedit animadverſione removere: cum itaque per literas fel. record. Nicolai Papæ V. nationi Germanicæ, pro illius virtute & concordia cum Sede Apoſtolica, inter alia concedatur, ut quoties aliquo vacante beneficio Eccleſiaſtico, in menſibus Ianuarii, Martii, Maii, Iulii, Septembris, & Novembris, in quibus vacantium Germaniæ beneficiorum Eccleſiaſticorum diſpoſitio dictæ Sedi ſpecialiter reſervata eſt, non apparuerit intra tres

menſes

menſes à die notæ vacationis, in loco beneficii, quod alicui de illo Apoſtolica autoritate proviſum fuerit, ex tunc & non antea ordinarius, vel alius ad quem illius diſpoſitio pertinet, de illo diſponere poſſit, & ſæpenumero contingat, ut antequam inquiſitio, quam plerumque etiam in concurſu plurium, ſive in partibus, ſive apud dictam Sedem fieri oportet, in vitam, mores, & doctrinam eorum, quibus de dictis beneficiis, per Sedem eandé providendum eſt, compleri poſſit, aut antequam de ipſis proviſionibus, ſeu de mandatis, quæ ad inquiſitiones & proviſiones huiusmodi faciendas, ab eadem Sede impetrantur, vel motu proprio procedunt, literæ Apoſtolicæ conficiantur, vel etiam antequam mandata ipſa à Iudicibus, ad quos directa ſunt, recipiantur, vel recepta expediantur; interdum quoque literis Apoſtolicis expeditis, & gratia purificata, ſeu mandatis prædictis receptis, & inquiſitione completa, antequam omnimoda executio perficiatur, propter diverſa impedimenta, quæ frequenter ſuccedunt, tempus trium menſium, ex quo vacatio beneficii in loco ipſius nota eſt, expiret, ac proinde ordinarii locorum, aut alii ad quos talium beneficiorum diſpoſitio, ceſſantibus Apoſtolicis reſervationibus, pertinet, ab ipſo tempore prædicto, licet priusquam illud laberetur, proviſionis, ſive alterius diſpoſitionis, de illis à dicta Sede iam gratia facta fuerit (quod ipſum, ad tribuendum, & quærendum ius, ſatis ſuperque eſſe, certa iuris interpretatione frequenter declaratum eſt) illa tamen conferre contendant: Qua de cauſa multis religione, & pietate inſignibus, quando ii poſt oſtenſum virtutis, & doctrinæ ſuæ ſpecimen, atque inde immenſos labores & ſumtus beneficiis potiri debent, alii præoccupatores obtentu ordinarię collationis huiusmodi contra-adverſantur: Nos indignum rati, quod temporis mora, quam ad perſcrutandum accuratius, talium probitatem, induſtriam, & alia requiſita intercedere pro utilitate Eccleſiæ neceſſe eſt, locum iniuriis aperiat, attendentesque verba prædicta (*in loco beneficii*) cum verbis, (*notæ vacationis*) quæ protinus antecedunt, coniungi, & ad illa duntaxat referri, ac voluntatem concedentis, ſenſumque conceſſionis, & literarum prædictarum ſic eſſe, ut diſpoſitio beneficii intra tres menſes, à die notæ vacationis, à Sede prædicta fieri deque gratia facta alicubi apparere debeat, quemadmodum re inter utriusque iuris interpretes iam pridem controverſa, ſumma ratione iudicatum apparet: vix enim eſt, ut itineribus non modo infeſtis aut prohibitis, quod fere ſemper aliquo contingit, ſed etiam expeditis, quis ex tam longinquis regionibus ad dictam Sedem profectus, & in ea ad expediendum negotium, vel pauliſper moratus, in easdem ſe recipere tanta temporis anguſtia poſſit. Quocirca æquitate & iuſtitia ſuadentibus, præſentium autoritate declaramus, conceſſionem Nicolai Papæ, & literas prædictas locum omnino non habere, quod ordinarii, aut alii collatores prædicti, poſt lapſum trium menſium ex die notæ vacationis in loco beneficii diſponere poſſint, de ullis beneficiis præ-

prædictis alias ſub conceſſione, & literis prædictis comprehenſis extra Ro. Cu. in menſibus prædictis quoquo modo vacantibus, vel vacaturis, de quibus intra dictum tempus trium menſium per Romanum Pontificem ac dictam Sedem qualiscunque gratia vel diſpoſitio, aut conceſſio facta fuerit. Ne tamen cuiquam licitum ſit, factam à Sede prædicta diſpoſitionem huiusmodi in longum obtegere: illi, quibus deinceps gratiæ huiusmodi concedentur, earum conceſſionum fidem, & teſtimonium, intra tres menſes, à die notæ vacationis, in loco beneficii huiusmodi, vel dictis collatoribus ſignificare, vel in ipſo beneficii loco publicare, quoquo modo teneantur. Decernentes, omnes & quascunque diſpoſitiones, de dictis beneficiis, ab eisdem collatoribus, poſt ſignificationem, ſeu publicationem huiusmodi pro tempore factas, nullas, & invalidas, nulliusque roboris vel momenti fore. Sicque in quibusvis cauſis pendentibus & futuris iudicari debere, nec non irritum, & inane quicquid ſecus ſuper his, ab eisdem collatoribus, aut quibuscunque aliis, ſcienter vel ignoranter, contigerit attentari. Quod ſi forte quisquam collatorum prædictorum fuerit præſentium violator, eum à beneficiorum & officiorum collatione tandiu ſuſpendimus, donec ipſe, veniam petens, reſtitutionis gratiam à Sede prædicta meruerit obtinere. Cæterum volumus, ut præſentium tranſſumtis, etiam impreſſis, Notarii publici manu, & ſigillo perſonæ in dignitate Eccleſiaſtica conſtitutæ, obſignatis, eadem prorſus fides in iudicio, & extra illud, ubique locorum adhibeatur, quæ adhiberetur ipſis præſentibus, ſi eſſent exhibitæ, vel oſtenſæ. Nulli ergo omnium hominum liceat hanc paginam noſtræ declarationis, decreti, ſuſpenſionis, & voluntatis, infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumſerit, indignationem omnipotentis Dei, ac Beatorum, Petri & Pauli, Apoſtolorum eius ſe noverit incurſurum. Datum Romæ, apud Sanctum Petrum, anno incarnationis Dominicæ, milleſimo ſeptuageſimo ſexto, Kal. Novembris, Pontificatus noſtri anno quinto.

MANTISSA VIII.

Concordata Principum Germaniæ cum Pontifice Romano, Nicolao V. concordante Friderico III. Imperatore.

CAP. I.

Von den Kirchenlehen.

Zum erſten/ daß die Reſervationes und vorbehaltungen/ ſo geſchriebenen Rechten eingeleibet/ und das Capitel Execrabilis, und andere Auffſätz/ ſo zur Regierung gehören/ gemäſſiget werden ſollen.

Goldaſt. conſtit. Imper. tom. 1. p. 211. & in rational. pag. 118.

Zum andern behalt jhm der Papſt/ die Lehung aller Patriarchen / Ertzbiſchöff / Biſchöff / Kirchen / Clöſter / Prioraten / Würden / Perſonaten/ Empter/ auch Thumb- vnd Stifft Pfründen / Präbenden / Kirchen vnd andere Geiſtliche Lehen/ mit oder ohn Seelſorg / weltliche oder regulirte / wie ſie genannt ſein/ob ſchon gewohnheit were/ durch die Wahl/ oder ſonſt Perſonen darzu nemen/wann ſolche bey Röm. Stul zu Rom/ auff was geſtalt vnd weiß es immer müglich / verledigt ſein/ oder hinnach verledigt werden.

3. Item wann durch den Papſt jemands abgeſetzt / ſeines beyſitzens entuſſert/ verwandelt/ es ſey wo es wolle/ oder ſo jemand mit/oder ohn ein einhellige Wahl erwehlet/welches Wahl vernichtet / oder welches Poſtulation abgeſchlagen.

4. Item ſo jemand ſein Pfründ begebe / vnd ſolches durch den Papſt zugelaſſen : oder wann der erwehlten Wahl / vnd der ſo von andern Kirchen poſtulirt/ die erforderung nichtig / oder die begerung abgetrieben/ oder verlehung der Pfründ vom Papſt zugelaſſen würde/ oder ſonſt durch Päpſtliche anſehung beſchicht / bey dem Röm. Stul / oder anders wo : zu dem was für Lehen durch der Römiſchen Kirchen/Cardinäl / vnd anderer verampten / abſterben/ verledigt ſein oder werden/ ſo lang ſie in wahrem gebrauch jhrer Empter ſein: als nemblich des Verweſers der Cantzler/Cammerers / der VII. Notarien/der Verhörer widerwertiger geſchrifften / des Römiſchen Hoffs ſachen Verhörer/ derer ſo die Brieff corrigiren / der ein vnd hundert Schreiber Apoſtoliſcher Brieff / vnd der XXIV. Beichtvätter des gedachten Stuls/ der XXV. Bekürtzer der Brieff/ vnd des Papſts wahren Tiſchgenoſſen/vnd der andern XXIV. Caplän/ die im Epitaphio auffgezeichnet ſeind / auch aller Päpſtiſcher Pottſchafften : ein ſonderer Verweſer in der Römiſchen Kirchen Ländern vnd verordneten Schatzmeiſtern / vnd ſo mit der Zeit mögen verordnet werden / vnd befehl von des Papſts nachkommen erlangt/oder erlangen mögen / es ſterben gleich gemeldte Päpſtliche Amptleut/ in- oder auſſerhalb des Römiſchen Hoffs.

5. Item alle andere / ſo Rom beſuchen / die zwiſchen zweyen Tagreyſen von Rom ſterben/ ferner die Clöſter/Prioraten/Würden/ Dechanien/Perſonaten/ Kirchen verweſende Empter / Canonicaten / Präbenden / vnd ander Geiſtlich Lehen/ Weltlich oder regulirten / mit- oder ohn Seelſorg / ob ſchon bräuchlich/ oder von nöhten / daß Perſonen zu ſolchen / durch erwehlung oder andere weiß/ angenommen werden/ die ſollen alle des Papſts verleihung zuſtehen/ſo der beſitzer zu einem Patriarchen/ Ertzbiſchoff/ Biſchoffliche Kirchen/ oder eines Cloſters Regierung / durch den Papſt gefürdert / vnd alſo zu zeiten ſeiner fürderung ſolche verledigt werden.

6. Item welche Pfründen durch den Papſt / oder auß Achtung ſeiner brieffen / ohn mittel friedlich erlangt ſein / es ſein Prioraten / Perſonaten/ Empter / Canonicaten / Präbenden/ Kirchen / oder ander Pfründen / ſo dieſelben

ſelben widerumb verledigt werden; außgenommen/ ſo einer durch die gratien expectativen in Poſſes kommen were.

7. Alle dieſe erzehlte Lehen/ ſo damahls ledig/ oder in zukunfft verledigt würden/ behält jhm der Papſt zuverordnen/ zuverſchaffen/ vnd zuverſehen/ auß Apoſtoliſchem gewalt/ vnd ſeiner Brüder/ der Cardinäl/ bewilligung/ mit denen er ſampt vnd ſonder alle Puncten erweget/ vnd zu letzt beſchloſſen habe: erkent damit/ daß alles nichtig/ vnd vergebens ſein ſoll/ was dawider von jemands/ es ſey auß was gewalt es wolle/ fürgenommen/ oder vnterſtanden werde.

CAP. II.

Von der Wahle.

Der Wahl halben/ gefält dem Papſt/ daß in Ertzſtifften/ vnd andern Biſchofflichen Stifften/ auch in andern/ ſo dem Stul zu Rom nicht ohn mittel vnterworffen/ vnd in Clöſtern/ ſie ſein vnterworffen/ oder nicht/ ordenlich Wahl beſchehen/ vnd dem Stul zu Rom angezeigt werden ſolle/ vnd wo die nicht/ nach den Päpſtlichen Regeln/ vnd nicht canonice beſchehen/ will der Papſt ander fürſehung thun; wo ſie aber rechtmäſſig/ ſo will er ſie beſtäten; es weren dann auß ehehafften Vrſachen/ nach Raht der Cardinäl/ mit einer ehrlichern vnd nutzlichern Perſon fürſehung zuthun.

CAP. III.

Von theilung der Monaten.

Vnd ſagt der Papſt: es gefält vns das/ daß wir der ordenlichen leyhung keinen eintrag thun wollen/ durch einig vorbehaltung der gratien expectativen/ oder andere verſchaffung/ mit was worten/ durch vns/ oder vnſer Macht/ ſolches beſchehen möcht; vnd das nemblich in nachgenenten Monaten/ im Hornung/ April/ Brachmonat/ Augſt/ Weinmonat/ vnd Chriſtmonat/ zu welchen zeiten/ die ordenliche Lehenherrn/ den die leyhung/ präſentirung/ erwehlung/ vnd ander verſchaffung zuſteht/ frey handeln vnd verſchaffen ſollen.

2. Wann aber ein Pfrund verlediget iſt/ im Jenner/ Mertzen/ Mayen/ Häwmonat/ Herbſtmonat vnd Wintermonat: dieſe Monat ſind Päpſtlichem Stul vorbehalten.

3. So iſt vnſer wolgefallen/ daß dieſe Ordnung/ oder verleyhung der Pfründen/ ſo vns nicht vorbehalten/ vnd in den verwechſelten Monaten von vns/ vñ den ordinarien beſchehē/ ſoll offentlich außgehē durch Teutſche Nation/ auff daß jederman ſo ſich deren erfrewen/ vnd halten wolte/ gelegene Zeit habe/ die anzunemen. Vnd alsdann/ ſoll auff vnſer bewilligung/ der Anfang ſein/ den ordinarien am erſten Tag des Brachmonats/ damals nechſtkünfftig/ vnd

ihnen fürter bleiben/ wie beendigt vnd obangezeigt iſt; Es were dann daß im künfftigen Concilio/ auß bewilligung Teutſcher Nation/anders verſchafft vnd geſetzt würde.

CAP. IV.

Von Annaten.

Zu letzt/ gefält vns/ daß mit den Annaten dieſe meinung hie zwiſchen/ vnd durch Römiſchen Stul/ weiter fürſehung gehalten werde/ von allen Thumbkirchen/ vnd Mannsclöſtern/ ſo verledigt ſein/ oder werden/ die Geltſumma/ ſo in den Büchern der Apoſtel Cammer angeſchlagen/ vnd taxirt iſt: (welches Gelt gemeine dienſtbarkeit genannt wird) welche zu hoch angeſchlagen ſind/ die ſollen von newem gemuhtmaßt vnd angeſchlagen werden/ vnd ſoll beſonder auffſehen beſchehen bey den beſchwerten Ländern/ vnd bedacht werdē/ gelegenheit der Zeit/vnd der Landart/auff daß ſie nicht zuviel beſchwert werden: darzu wir Befelchhaber abfertigen wöllen/ die in jeder gelegenheit fleiſſig erforſchen anderſt zu taxiren.

MANTISSA IX.

In comitiis Ratiſponẽſibus anno 1641.

An die Römiſche Kaiſerliche Maieſtät Allergehorſamſtes Supplicirен vnd Eventual Erbietung/

Pro conſervatione & manutentione Concordatorum Nationis Germanicæ, iuris communis, Concilii Tridentini, ordinationum Imperii, Statuum privilegiorum, & Capitulationis Regiæ,

Der ältern approbirten Orden/ vnd derſelben Gewalthabere/

Wider die von vnterſchiedlichen Jahren hero fürgeloffene translationes, applicationes, incorporationes, & commendas Monaſteriorum.

Allerdurchleuchtigſter;

E. Kaiſerlichen Maieſtät iſt zu genügen ohne das gnädigſt bewuſt/ vnd derſelben vorhin mehrmahlen gehorſamſt repræſentirt worden/ auß was erheblichen/ billigen/ rechtmäſſigen/auch in Geiſt- vnd Weltlichen Rechten genugſam fundirten Vrſachen/ die Stiffte/ Clöſter/ vnd andere beneficia jedem Orden vnd Stand/ wohin ſie primitus geſtifftet vnd gewidmet worden/ wider zugeeignet/ vnd eben den jenigen/ denen ſie entzogen worden/ vnd nicht ande-

anderen darüber reſtituirt werden ſollen: Vnd wie die heilſame Canones, jura, fundationes, vnd privilegia, auch Päpſtlich / vnd Kaiſerliche confirmationes ſolches ſelbſt genugſamb bezeugen. Alſo ſein E. Kaiſerliche Maieſtät damit ohne noht nicht länger auffzuhalten.

Dann obwol prioribus ſeculis, circa tempora Friderici III. hochlöblichſter gedächtnuß / hierunter allerhand mißbräuch / translationes, applicacationes, intruſiones, commendæ, vnd was dergleichen mehr iſt / vorgeloffen / vnd einſchleichen wollen: So iſt doch / zu fürkommung dieſes vbels / ſchon damahls / zwiſchen dem Heil. Stul zu Rom / vnd dem Reich Teutſcher Nation / durch die genante Concordata Nationis Germanicæ utrinque, ultro citroque obligatorie, ſoweit vorgeſehen worden / daß allerley dergleichen widerrechtliche / oder vnordenliche beneficiorum collationes, perpetuis futuris temporibus vermitten bleiben ſollen: Dardurch vnſer / der ältern Orden Anteceſſores, ſolch ius acquiſitum, ſo zwar ohne das in communi iure radicirt iſt / auff vns / Ihre Nachkommen / rechtmäſſig transmittirt: wie es dann mit vnzahlbarn exempiis, ſo es die Zeit leiden möchte / zubelegen were / wie ſteiff vnd beharrlich / bey vorigen zeiten darauff geſehen / vnd dardurch / die bey der Frantzöſiſchen / vnd anderen Nationen eingeriſſene manier der Commendarum, auch andere distractiones, nach möglichkeit / verhütet vnd verhindert worden. Inmaſſen das Heil. Concilium Tridentinum Seſs. 14. de Reform. cap. 10. eben zu ſolchem ende ſtelet / ut quovis modo vacantia regularia beneficia religioſis tantum illius Ordinis, & non aliis, conferantur.

Dahero auch erfolgt / daß bey leider eingeriſſenen erſten ſpaltungen der Religion / ſchon in receſſu Imperii de anno 1530. pag. 222. §. Nach dem / gleich bey erſter gegentheiligen occupation außtrücklich bedingt / auch demſelben receſs inſerirt worden / daß alle Biſthumb / Clöſter / Collegia, den jenigen / denen Sie de jure gehörig / ſollen reſtituirt werden: Eben der Vrſachen / iſt im Paſſawiſchen Vertrag / vnd Religionfrieden / lauter bedingt worden / ut omnia occupata & bello acquiſita territoria, civitates, oppida, provinciæ, ſubditi, & bona, iis Statibus, quibus antea competebant, (darunter dann die alten Orden auch zu numeriren) reſtituantur. Wie dann Ferdinandus I. auff dem Reichstag zu Augſpurg anno 1555. in Ihrer Maieſtät den 30. vnd 31. Auguſti publicirten reſolution, gleichfalls decernirt, quod Eccleſiæ, Prælaturæ, & beneficia, per eos regi & adminiſtrari oporteat, qui vigore fundationum, & ſecundum voluntatem fundatorum, ad id habiles exiſtant.

In ſolche fußſtapffen / ſo wol beyder gemeiner geſchriebenen Rechten / als der ſonderbaren vorbedeuter / vnd andern mehr Reichs Conſtitutionen, iſt auch zu ewigem Lob / vnd Preiß getretten / Ferdinandus II. E. Kaiſerlichen

Maieſtät hochgeehrter geliebſter Herr Vatter / glorwürdigſten angedenckens/ wie es nicht allein die ins Reich publicirte reſtitutions edict, vnd darauff gerichtete execution-Commiſſiones, vom 6. vnd 28. Martii 1629. vnd faſt allen denen ältern Orden mitgetheilte abſonderliche Decreten, zuerkennen geben/ vnd Ihr gerechtiſt gute meinung auch von der Päpſtl. Heil. ſo hoch belobt/ vnd ratificirt worden / daß dieſelbe auch benedictionem Apoſtolicam darüber mitgetheilt ; ſondern auch noch ferners enixam voluntatem zu demonſtriren/ dero Kaiſerlichem Cammergericht zu Speier/ auff begebende fäll/ ohne einig diſputiren/ hiernach zu judiciren/ vnd Vrtheil zu ſprechen gemeſſenen Befelch geben.

Vnd obwol von ältern vnd jüngern jahren hero/ vns/ den ältern Ordens verwandten/ wider ſolche jura, ordinationes, compactata, vielfaltig eintrag beſchehen/ vnterm namen maioris boni, extructionis ſeminariorum, wolverdiente darmit zu recompenſiren/ onera belli deſto beſſer zu ſuſtiniren/ pro maiori decentia Fürſtenſtands vnd vnterhalts/ vnd was dergleichen tituli prætext (dardurch das directum zu obliquirn) mehr ſein mögen/ vielfaltige translationes, applicationes, incorporationes, commendæ, triennalia, quinquennalia, fürgeloffen/ alle hohe Tribunalia præoccupirt, biß vns viel namhaffte Stifft/ Clöſter / vnd andere zugehör entzogen / darüber auch mehrmahlen bullæ Pontificiæ, zwar außgewurckt / wir aber derentwegen biß dato noch nie zur nohturfft gehört worden : aber das gnädigſte gehör noch zuhaben/ vnd darbey noch ferners verhoffen/ weil ſolche bullæ den concordatis Germaniæ abbrechen/ vnd directo zu wider lauffen (die doch tanquam compactata ultro citroque obligatoria, ſich ſo gleich nicht vbern hauffen ſtoſſen laſſen) es werde ſich das allergnädigſte remedium noch wol finden laſſen/ angeſehen/ daß vnter andern mehr / auch der fürtreffliche Rechtslehrer Iohannes à Chocquier außtrücklich zeugnuß gibt / quod Papa concordatis derogare non intendat, niſi fuerit ſervata forma & modus, quibus ſolet fieri derogatio concordatorum. Concordata enim ſemper excepta cenſentur, etiamſi nulla eorum fiat mentio. Quocirca, proviſus contra concordata nec poſſeſſionem nec titulum coloratum habet, nec tutus beneficio regulæ de annali & triennali poſſeſſione, nec in foro conſcientiæ, quoad perceptionem fructuum. Welches die in Gott ſeeligſt ruhende Ferdinandi II. Kaiſerliche Maieſtät wol verſehen/ vnd derowegen Ihrem zu Rom reſidirenden Oratorn / vom 25. Octobris anno 1629. per expreſſum dahin inſtruirt, dergleichen bullas Apoſtolicas ex hoc rerum momento, ne quid derogetur concordatis, zu fürkommen vnd zu hindern. Darauff dann erfolgt/ als Seine deß Herrn Marggraven von Baden Fürſtl. Gn. auff das Benedictiner Cloſter Frawen-Alb / von jetziger Ihrer Päpſtl. Heil. proprio motu indultum quinquennale erlangt : vnd aber Dominus Ordinarius

narius Spirenſis, quod iuri communi, ordinationi Imperii, Statuum privilegiis, concordatis Nationis Germanicæ, & ipſi Capitulationi Regiæ, contrarietur, darwider einkommen/daß ſolches ab Eminentiſſimo Cardinalium Collegio gleich in puncto caſſirt, auffgehebt/ vnd die Cloſterfrauen daſelbſt ex toto reſtituirt, vnd eingeſetzet werden. Ingleichem hat ſich noch ſub Papa Clemente VIII. felicis recordationis, begeben/ als 2. Clöſter in Kärndten/ Griffen vnd Arnoldſtein/ Præmonſtratenſer vnd Benedictiner Ordens/ den Herrn PP. Societatis applicirt vnd zugeeignet werden wollen/ daß dieſelben ex hac ipſiſſima radice concordatorum, ad inſtantiam des H. Biſchoffen zu Bamberg Fürſtl. Gn. circa annum 1610. zu Ihrem vorigem Stand reducirt werden müſſen.

So hat auch vor allegirter ICtus à Chocquier, nachſtehende præiudicia introducirt. Paulus V. inquiens, Pontifex maximus, motu proprio revocavit indultum, & derogationem Concordatorum Germaniæ, à Clemente VIII. & ſeipſo emanatam, aſſerens, nec dicti Clementis, nec ſuam mentem & intentionem fuiſſe, concordatis huiusmodi derogare, nec illa in aliquo lædere: adeoque literas illas derogatorias, tanquam ſubreptitias & obreptitias, & præter ac contra dicti Clementis, & ſuam intentionem, quoad derogationem & læſionem Concordatorum huiusmodi, emanaſſe, nulliusque roboris vel momenti unquam fuiſſe. Romæ v. Cal. Aprilis A. M DC XIII. Extat & alia revocatio motu proprio facta Pii V. derogationis concordatorum Germaniæ in ſimili. Quin etiam Gregorius XIII. ſapientiſſimus Pontifex quadam conſtitutione ſua, de anno M D LXII. VI. Iunii, Romæ publicata, declaravit, ſe, ſub quacunque verborum forma reſcripſerit, Concordata lædere nolle, teſte Simonetta *tract. de reſerv. quæſt. 99. n. 28.* Huc usque Joh. à Chocquier. Ebenmäſſig iſt mit dem reſcripto jetzbeſagten Clementis VIII. an Weiland Kaiſer Rudolphen/ glorwürdigſten andenckens/ die Thumb-Probſtey des Stiffts Bremen betreffend/vom XV. Ianuarii Anno M DC III. darzuthun/ daß ſich Ihre Heil. nicht allein zu ſteiffer obſervantz der Concordaten erklärt/ ſondern auch Ihre Kaiſerliche Mateſtät darzu iterato gantz beweglich ermahnet/ ne Concordata Germanica, tanto pondere ſancita, ullo modo violari patiatur; imo vero, ut ius poſtulat, ab ipſis Capitularibus (Bremenſibus) obſervari curet, & reipſa oſtendat.

Geſtalt wiſſentlich/ was A. 1619. in Unter-Oeſterreichiſchen Erblanden ſich begeben/ als Herr Angelloth/ Weyhbiſchoff zu Baſel/ das Cloſter S. Morandi, vnd H. Hornung Official daſelbſten/das Cloſter S. Vldarici Ordinis canonicorum regularium, zu Rom gleichwol außgebetten/ die Enſisheimiſche Regierung aber ſolche proviſionem nicht admittiren/ noch die proviſos ad poſſeſſionem zulaſſen wollen. Noch ferner/ vnd in terminis des

Gottes

Gotteshauß Eyſerthal / bleibt noch vnentfallen / was maſſen A. 1619. Ex Canonicus Verdunenſis, de Scala genant / vnter gleichem prætext, die einſetzung in ſelbiges Cloſter bey damaliger Kaiſ. Maieſtat gleichwol geſucht/aber auff beſchehene oppoſition, in præiudicium Ordinis, nicht erhalten mögen.

Ebener maſſen ſein A. 1633. im Stifft Hildesheim auff vnterſchiedliche Clöſter / vnd benantlich auff das Gotteshauß Gernburg / Ordinis Ciſtercienſis, vnd andern mehr/ von Päpſtl. Heil. vnter allerhand vorwendung boni publici, & ſeminariorum extructionis, zwar vnterſchiedliche Bullæ & indulta erhalten / von Ihrer Fürſtl. Gnaden H. Biſchoffen zu Oßnabruck/ Minden vnd Verden aber / als Commiſſario Apoſtolico, vnd Cæſareo (zumalen der ältern Orden Prælaten, zu auffrichtung eines Seminarii ſchon allbereits merckliche Hülff anerbotten) nicht exequirt, ſondern die impetrantes abgewieſen/vnd dargegen die jenige Orden/welchen ſelbige Cloſter gehört/ in poſſes geſetzet worden.

Ja es haben auch drey famoſi PP. ipſius Societatis, in cauſa Monaſterii Bergenſis, prope Magdenburg/ als nemblich Pater Philippus Henrici, Pater Guilielmus Langermann, & Pater Lucas, expreſse geſchrieben / daß Ihre Kaiſ. Maieſt. ſchuldig ſeye / obbemeldtes Cloſter Berg/ Ordinis S. Benedicti, welches Krafft Päpſtlicher Bullæ der Cardinal von Harrach poſſedirt hat/ zu reſtituiren/ inſonderheit dem jenigen Prælaten, welchen die congregatio Burſchfeldenſis legitime wird eligirt haben/ wie er dann auch eligirt vnd eingeſetzt worden iſt.

Dergleichen/ vnd andere exempla, vnd præiudicia mehr / ſonderlich von ältern jahren/ohne zahl beyzubringen ſein würden. Vnd obwol wir beyden höchſten Gewälten jhre abſolutam poteſtatem in caſu extremæ neceſſitatis, in mangel anderer mittel / in ſeinen limitirten terminis billich beruhen laſſen/ vnd wie weit er ſich/ ſecundum æquum & bonum, ohn ſchwächung der Canonum, anderer rechten / vnd ſonderlich der Reichs fundamentalſatzungen vnd Compactaten erſtrecke/von andern bereits vorhin genugſame erwehnung beſchehen / So laſſen wir es dahin billich auch geſtelt ſein. Zu dieſer allegirter macht vollkommenheit aber / könten beyde prætext, majoris boni, & extructionis Seminariorum, den reſpect darumb ſchwerlich haben/ weiln vnſere ſeel. Vorfahren/ der ältern Orden / zu dergleichen publicis ſcholis wo nicht allenthalben / doch den mehrern theil vorhin vielfaltig concurrirt, vnd wir darzu/ nach gelegenheit / fürbaß nicht weniger geneigt / ſondern ſeyen/ pro exigentia rei & locorum, ſelbſt Schulen anzuſtellen vnd zu halten /, auch ſonſten in doctrina Chriſtiana vnſer talentum gleichsfalls würcken zulaſſen bereit / als man ſich darzu vorlängſt erbotten: darbey es/ ob GOtt will/ wann vns nur die occaſion gegönnet werden mag / auch ohne beſchwerd männiglichs/ nicht manglen ſoll/ vnd è Repub. Chriſtiana vielleicht

nutzlicher

nutzlicher ſein/auffs wenigſt aber nicht ſchaden würde/ad diverſionem monopolii Sapientiæ, auff vnterſchiedliche Ordens-Academien bedacht zu ſein/ inmaſſen apud exteras Nationes ſolches mit Nutz practicirt wird.

Wie ſchädlich vnd gefährlich es aber ſeye / obangeregte fundamental Reichsſatzung/ die Concordata Nationis, mit newen interpretationen, æquivocationen, in disputat zuziehen/ in vormals vnbekante ſenſus zu detorquiren/ vnd zerlöchern zulaſſen/ vnd durch nicht halten in vilipendium zubringen/ iſt per ſe evidens, jedoch je vnd allewege in allen Stifftern/ auch bey den Proteſtirende ſelbſt/ pro norma & regula circa beneficia, Prælaturas, gehalten worden/ darnach bey nahe alle misverſtändnuſſen inter Curiam Romanam & Imperium zu decidiren gepflogen werden. Darbey ja des Reichs mercklich intereſſe vnterſchleifflich vnterlauffen will/ nicht allein daß diß Reichs Cleinod/ wie es mit harter Mühe vnd Arbeit erlangt/ mit hochangeſehener autoritet auffgericht/ bishero ſorgfältig obſervirt, alſo auch ohnzerlöchert ad poſteros transmittirt werden mögen: ſondern auch darumb / weil beynahe alle Kaiſerliche/ Königliche/ Fürſtliche Häußer/ auch andere hohe mitlern/ vnd weniges Adelsſtands / vorneme Glieder des Reichs / intuitu jhrer Voreltern Stifftungen/ hierbey ſich nicht wenig angegriffen befinden / vnd hierinnen active & paſſive intereſſirt ſein: Wie ſich dann die Reichs-Ritterſchafft am Rheinſtrom vnd Wetterau/ bei der Päpſtliche n Heiligkeit vnterm dato Speier den 7. Martii verſchienen 1637. Jahrs / ſolcher contravention vnd hochſchädlichen Riß / ſo wol der gottſeeligen Stiffter fundationen / als dieſer Reichs fundamental Satzung der Concordaten/ in geſamten jhres Collegii Namen/ zum höchſten beſchwehrt/ vnd alles in ſeinen primævum ſtatum einzuführen / angelegentlich gebetten/ vnd ſich dardurch de non conſentiendo bezeugt.

Vnd da ſolchem weitausſehenden Beginnen nicht vorgebawt werden ſolte / vnd dieſe Reichs-richtſchnur / auch andere iura, leges vnd canones gegen vns vnverdienten beyſeits geſtellt werden wolten / haben vnſerer Stifft æmuli, vnd jeder ander den gebahnten Weg / aus all andern vnſern poſſeſſionen vns mit gleicher manier auszuheben / vnd alles in confuſion zubringen/ vnd darnach am Brett allezeit ſein Vortheil zu ſpielen. So wollen hierbey die ſchreckliche Flüch vnd imprecationes nicht auſſer acht zu laſſen ſein/ ſo die gottſeelige Stiffter / wider alle diejenige / ſo an jhren fundationen / vnd teſtamentlichen letzten Willen / brüchig worden ſein / jhren Stifftbrieffen einführen/ vnd zuſetzen / auch ordinarie von Päpſten vnd Kaiſern / etiam locorum ordinariis, confirmiren vnd beſtättigen laſſen: vñ daß ſich ſolche interminationes nicht ſchlechtlich verachten oder in Wind ſchlagen laſſen/ bezeugt vnter andern vnzahlbaren exemplen divus Arnolfus Imperator, in ſeinem diplomate, dem Regenſpurgiſchen Cloſter S. Emmerani gegeben / mit folgenden worten: Omnium, inquit, ſucceſſorum noſtrorum magnitudo cognoſcat, poſtquam

patruus meus, Carolus Imperator, pro petitione Epiſcopi Embriconis Eccleſiam præſtavit, nunquam poſtea habuit victoriam, neque corporis & animæ ſanitatem, usque ad finem vitæ ſuæ. Si quis ergo Imperator, aut Rex, eandem Eccleſiam alicui præſtet, in maledictione S. Mariæ, Sanctique Petri, ſucceſſorumque eius, & omnium Sanctorum perſiſtat.

Wann aber Wir / der ältern Geiſtlichen Orden verwandte / deren/ſo wol die Reichs-Stände / als die in E. Kaiſerl. Maieſtät Ertzfürſtlichen Hauß Oeſterreich Erblanden geſeſſen / deroſelben zu gehorſambſten Ehren vnd dienſt / ie vnd alleweg/ ſonderlich aber von der Zeit dieſer entſtandenen Kriegsempörung an/mit viel coſtbarn vnd nutzlichen Darlegen/nach dero gnädigſten Begehren/ vnd Willen / iederzeit gehorſambſt an die Hand gangen ; Deroſelben Kaiſerlichen/ auch eigenen/ hochlöblichſten Cammer/nie ſchädlich/ſondern allzeit einträglich erſchienen/nie nichts geholt/ allezeit gebracht/darzu Wir Vns fürbaß/ ſo weit ſich Vnſere übrige Cräfften erſtrecken / biß auff den euſſerſten Bluts-tropffen / nicht weniger erbietig / vnd gehorſambſt willigſt ; Jnmaſſen Vnſere getrewe devotion, die namhaffte viel vnzahlbare Ruchtbarſchafft/ (darinit ſich vnſere Gotteshäußer noch beſtrickt befinden) ebenmäſſig bezeugen werden: E. Kaiſerl. Mai. aber/vnd dero hochlöblichſt geehrten Hauß/ dieſe/vnd andere ohne Rhumb / treweifferigſte merita, als Wir zu Gott hoffen vnd bitten / Vrſach ſein werden/ſich Vnſer in Kaiſerl. milt-Oeſterreichiſchen Gnaden anzunemen/vnd in dieſer/ vor Gott vnd der Welt gerechten Sach/in dero Kaiſerlichē Schutz/Schirm vnd manutenentz allergnädigſt zuübernemen vnd zuerhalten.

Derowegen ſo gelangt an E. Kaiſerl. Maieſtät / als der Himliſchen Gerechtigkeit hie auff Erden/von Gott fürgeſetzten höchſten Adminiſtratorn, Vnſer/ als der ältern orden bevollmächtigten Gewalthabern / vnd ſelbſt intereſſirten/ demütigſt/ fußfällig Anruffen/ Flehen vnd Bitten/ die wollen allergnädigſt geruhen/ forderſt Gott zu Lob/ dann auch Vnſer heiligen Ordens Inſtitution zu Ehren / nach der Glorwürdigſten Ferdinandi I. & II. oben erwieſenen gerechtiſten exempel/declarationen, Reichsſatzungen/ Decreten/ Reſcripten/ vnd in viel wege geoffenbarten gemühts-meinungen/ ſich zu ſolcher reſtitution vere læſorum, ebenmäſſig allergnädigſt zuerclären/ vñ durch ein allgemeine Reichs-Sanction, allen dergleichen künfftigen translationen, applicationen, incorporationen, commenden (angeſehen / ſolches alles mehrberührten Concordatis außtrücklich zuwider laufft) de cætero cräfftiglich vorzukommen/ zuverbieten/ vnd all künfftige widrige conatus zu reprimiren ; hingegen aber männiglich zu veſter vnverbrüchlicher obſervantz derſelben concordaten anzuweiſen/ vnd pro evidentiori rei memoria, den Reichs-Abſchieden einverleiben zulaſſen/ vnd Sie / die alte Orden/ damit verſichern/ daß Sie bey jhrem redlich erworbenen patrimonio fürbaß vnperturbirt / vnd nicht vor deterioris conditionis, als ein ieder privatus, vnd laicus berechtiget iſt / gehalten vnd tractirt werden.

So dann/ auß ebenmäſſigen Rechtsgründen/ wollen E. Kaiſerl. Maieſtät noch ferners allergnädigſt geruhen/ die jenige translationes, applicationes, incorporationes, ſive perpetuas, ſive temporales, ſo von wenig Jahren her/ auff vnterſchiedliche andere örter / in evidens præiudicium, & periculum der fundamental Reichsſatzungen / vorgenommen worden / ſo weit es deroſelben Kaiſerlichen Vollmacht anhängig vnd zugehörig / nicht allein für ſich ſelbſten allergnädigſt caſſirn, aufheben/ vnd ad terminos iuris Imperialis zu reducirn/ verordnen/ erclären vnd erkennen/ ſondern auch/ zu gleichem Intent/ interceſſionales an Päpſtl. Heiligkeit vnbeſchwehrt mitzutheilen / daß Sie Sich hierzu/ vnd zu beſtändiger Obſervantz Concordatorum ebenmäſſig allergnädigſt zubekennen vnd zuerclären / vnd der iuſtitiæ distributivæ (weil Wir hoffen/ daß in dieſem Fall es die terminos abſolutæ poteſtatis der Zeit noch nicht erreicht) ihren allergnädigſten Lauff zulaſſen / vnd die hierunter per ſub- & obreptionem, inauditis Nobis, außgewürckte Bullas (aller maſſen es in obſpecificirten/ vnd andern mehr fällen ebenmäſſig beſchehen) widerumb zu annullirn milteiglich geruhen wolten / vnd die alte Orden tanquam graviter læſos, propter ius quæſitum, & in concordatis radicatum, aller orten in poſſeſſionem zu immittirn/ darbey zu manutenirn/ vnd ratione prætendirten maioris boni, & extructionis ſeminariorum, vnſer obeingeführtes Erbieten in Gnaden zu recommendirn.

Was dann drittens andere Clöſter vnd Güter belangt / ſo etwan Geiſt- oder Weltlichen Fürſten / in der Obern / vnd vntern Pfaltz / oder anderſtwo durch indulta Apoſtolica, occaſione ſumtuum bellicorum, auff gewiſſe Jahr conferirt worden/ es allergnädigſt dahin zu vermitteln/ daß pro interim, jeder Orden etliche religioſi, auffs wenigſt zween oder drey/ pro cura animarum admittirt, vnd congruenter ſuſtentirt / vnd nach Außlauff der Jahren wir folgends reſtituirt werden ſollen.

Ewer Kaiſerlichen Maieſtät höchſtes Kaiſerliches Ampt / pro adminiſtratione iuris, & iuſtitiæ, ſecundum æquum & bonum, & omni complemento iuris, allerdemütigſt vnd gehorſambſt anruffend / vnd bittend: Dero wir / vnſere Ordensverwante / ſamt vnſern poſteris, mit vnſerm Tag- vnnd Nacht-Gebett/ gottſeeligen ſacrificiis, auch andern ſtandmäſſigen Dienſten/ bereits obeingeführter vnd erbottener maſſen/ ewig devot, vnd ergeben verbleiben; vnſere Principales, vnd die ſamtliche Orden / zu beſtändigen Kaiſerlichen Hulden / protection, auch milt-Ertzhertzoglichen Gnaden / vnd allergnädigſter Willfahr gehorſamſt empfehlende.

CAPITULATIO
FERDINANDI I.

WJr Ferdinand / ꝛc. Bekennen offentlich mit dieſem Brieff / vnd thun kund allermanniglich ; Als Wir hievor nach Chriſti vnſers HErrn Geburt/im Tauſend Fünffhundert vnd Ein vnd Dreiſſigſten Jahr / aus Schickung des Allmächtigen/durch die Wahl der Hochwürdigen / Ehrwürdigen vnd Hochgebornen/ Albrechten/ der Heiligen Römiſchen Kirchen/ des Tituls S. Petri ad Vincula Cardinals / zu Maintz vnd Magdeburg Ertzbiſchoff/ Adminiſtratorn des Stiffts Halberſtatt; Herman zu Cöln/vnd Reichhard zu Trier/ Ertzbiſchoffen/des Heiligen Römiſchen Reichs in Germanien/ Jtalien / auch Gallien / vnd das Königreich Arelat / Ertzcantzler: Ludwigen Pfaltzgraven bey Rhein / vnd Hertzogen in Baiern / vnd Joachim Marggraven zu Brandenburg/ ꝛc. des Heiligen Römiſchen Reichs Ertztruchſes vnd Ertzcammerer / Vnſere liebe Freunde / Neven vnd Churfürſten / auch mit folgender Genembhaltung vnd Ratification, des auch Hochgebornen Johann Friderichen / Hertzogen zu Sachſen / des Heiligen Römiſchen Reichs Ertzmarſchalcken / Vnſers lieben Oheimen vnd Churfürſten / zu der Ehr vnd Würde des Römiſchen Königlichen Namens vnd Wappens erhaben / erhöhet vnd geſetzt ſein/ auch GOtt zu Lob/ dem Heiligen Reich zu Ehren/ vnd der Chriſtenheit vnd Teutſcher Nation/ auch gemeines Nutzens willen/ dieſelbige auff vns genommen / vnd mit deren etlichen Jahr hero beladen geweſen / vnd nunmehr ſich zugetragen / daß die Römiſche Kaiſerliche Mateſtät/ vnſer lieber Bruder vnd Herr/ aus hochbeweglichen Vrſachen fürnemlich aber von wegen Jhrer Liebde vnd Kaiſerlichen Mateſtät obliegenden Alters jmmerwährenden Leibes Schwachheit/vnd augenſcheinlicher Vnvermögligkeit ſich in jres geliebten Sohns/der Königlichen Würde zu Hiſpanien vnd Engelland/ Hiſpaniſche Königreich begeben ; deren Liebden auch aus erzehlten Vrſachen / alle Weltliche Regierung anderer Jhr Liebden vnd Kaiſerlichen Mateſtät Erb-Königreich/Fürſtenthumb vnd Landen/gäntzlichen/ völliglichen vnd allerding frey übergeben vnd zugeſtellet / auch darneben zu endlicher Reſignation vnd Abtrettung des Heiligen Römiſchen Reichs Kaiſerthumbs Jhr Liebden vnd Kaiſerlichen Mateſtät Pottſchafft / die Hochgebornen vnd Erſamen/ Gelehrten / Vnſere vnnd des Heiligen Reichs liebe getrewe / Wilhelm Printzen von Vranien vnd Graven zu Naſſaw / ꝛc. vnd Georg Sigmund Selden / Lehrern der Rechte/als rechte/wahre/ vnzweiffentliche Procuratoren, Geſandten/ Sachwalter/Gewalt- vnd Befehlshaber zu Vns/auch den Ehrwürdigen vnd Hoch-

Hochgebornen/Danieln/zu Maintz Ertzbiſchoffen/ Johannſen/zu Trier/Antonium zu Cöln / erwöhlten vnd confirmirten zu Ertzbiſchoffen/ des H. Röm. Reichs durch Germanien / Gallien auch das Königreich Arelat/ vnd Italien Ertzcantzler: Otto Heinrich/Pfaltzgraven bey Rhein/Hertzogen in nieder vñ ober Baiern/ Augusten/Hertzogē zu Sachſen/Landgravē in Thüringen/Marggraven zu Meiſſen: Joachim Marggraven zu Brandenburg / Stetin vnd Pom̃ern/der Caſſuben vnd Wenden Hertzogen/Burggrav zu Nürnberg/vnd Fürsten zu Rügen/ des H. Röm. Reichs Ertztruchſeſſen/Ertzmarſchalcken vnd Ertzcamerern/ vnſern lieben Neven/ Oheimen vnd Churfürsten mit Credentz/ Instruction/ vollkomlichen Gewalt vnd Befehl abgefertiget / obangeregt Römiſch Kaiſerthumb/wie Ihr Liebd vnd Kaiſ. Maieſt. daſſelbig biß dahero getragen / nicht allein am Recht / Macht vnd Gewalt / das H. Reich zu regieren / verwalten vnd adminiſtriren, ſondern auch den Titul / Namen vnd Würde des Kaiſerthumbs mit ſamt dem Scepter vnd Cron / gäntzlich / vollkomlich/ ewig vnd vnwiderrufflich / mit vorwiſſen / bewilligung vnd in beiweſen derſelben vnſerer Churfürſten/vns auffzutragen vnd reſignirn, auch zu dieſem effect ſie die Churfürsten / vnd dann andere vnſere / vnd deß Heiligen Reichs Fürſten vnd Stände / aller vnd ieder ihrer Eid vnd Verwandnus / darmit ſie Ihr Liebde vnd Kaiſerlichen Maieſtät/als Römiſchen Kaiſer/zugethan vnd verbunden geweſen/ gäntzlich zuerlaſſen vnd ledig zuzehlen/ vnd ſie damit an Vns zu weiſen. Welche Pottſchafft dañ bey Vns vnd gedachten vnſern lieben Neven/ Oheimen vnd Churfürsten allhier zu Franckfurt erſchienen / wie auch auff ihre gethane Werbung vnd Aufftrag/ zu förderſt aber obgedachter vnſerer Churfürſten Liebde Genemhaltung/ vnd derowegen vns frey/ mündlich vnd vnterthänigliche mitgetheilten Raht/ Gutbeduncken/ Conſens vnd Bewilligung vns als zuvorn erwehlter vnd gecrönter Römiſcher König ſolch des Kaiſerthumbs adminiſtration vnd regierung beladen: daß Wir vns demnach auß freiem/ gnädigen Willen mit denſelben vnſern lieben Neven / Oheimen vnd Churfürſten/ dieſer nachfolgenden Articul geding- vnd pactweis vereiniget / vertragen vnd angenommen / bewilliget vnd zu halten zugeſagt haben / alles wiſſentlich / vnd in Crafft dieſes Brieffs.

1. Zum erſten/daß Wir in zeit vnſerer Würde/ Ampts vnd Regierung/ die Chriſtenheit vnd den Stul zu Rom / auch Päpſtl. Heiligkeit / vnd die Chriſtliche Kirch / als derſelben Advocat/in gutem befehl/ſchutz vnd ſchirm haben / darzu inſonderheit im Heiligen Reich / Frieden / Recht vnd Einigkeit pflantzen / vnd auffrichtē vnd verfügen ſollen/vnd wollen/daß die ihren gebührlichen Gang/ dem Armen als dem Reichen / gewinnen vnd haben/auch gehalten / vnd denſelben ordnungen / auch Freiheiten vnd allen löblichen Herkommen nach / gerichtet werden ſoll.

2. Wir ſollen vnd wollen auch ſonderlich die vorgemachte Gulden Bull/ im Religion vnd profan Sachen/auch den Landfrieden/ſamt der Handhabung deſſelben/ ſo auf jüngſt zu Augſpurg im fünff vnd fünffzigſten Jahr gehaltenen Reichstag durch Vns/ an ſtatt der Römiſchen Kaiſerlichen Maieſtät/ vnſers lieben Bruders vnd Herren/ auch für Vns ſelbſt vnd gemeine Ständ auffgericht/ angenommen/ verabſchiedet vnd verbeſſert worden/ ſtät vnd veſt halten/ handhaben/vnd darwider niemands beſchwehren/oder durch andere beſchwehren laſſen/vnd die andern des Heiligen Reichs Ordnungen vnd Geſetze/ſo viel die dem obgemeldten angenommenen Reichs-Abſchied/im fünff vnd fünfftzigſten Jahr/in Augſpurg auffgericht/ nicht zuwider/ confirmiren/ erneüern/ vnd wo Noht/ dieſelben mit raht / Vnſerer vnd des Reichs Churfürſten / Fürſten vnd andern Ständen/ beſſern/wie das zu ieder Zeit des Reichs Gelegenheit erfordern wird.

3. Vnd in alle Weg ſollen vnd wollen Wir / die Teutſche Nation / das Heilige Röm. Reich/vnd die Churfürſten/als die vörderſten Glieder deſſelben/ auch andere Fürſten/Graven/Herren vnd Ständ/ bey ihren Hoheiten/Würden/Rechten/Gerechtigkeiten/Macht vnd Gewalt/ieden nach ſeinem Stand vnd Weſen/bleiben laſſen / ohne vnſere / vnd männiglichs Irrung / Eintrag vnd Verhinderung/vnd jhnen darzu ihre Regalia vnd Obrigkeit/ Freiheiten/ Privilegien / Pfandſchafften vnd Gerechtigkeiten/ auch Gebräuche vnd gute Gewonheiten / ſo ſie bißher gehabt haben/ oder derer in Vbung geweſt ſein/ zu Waſſer vnd zu Land/in guter beſtändiger Form/ ohne alle Weigerung/confirmiren vnd beſtätigen/ ſie auch darbey / als erwöhlter Römiſcher Kaiſer/handhaben / ſchützen vnd ſchirmen ; doch männiglich an ſeinen Rechten vnſchädlichen.

4. Wir laſſen auch zu / daß die gedachten ſechs Churfürſten je zu zeiten / nach vermög der Gulden Bull/ vnd ihrer Gelegenheit / des Heiligen Reichs/ vnd zu jhrer Nohtdurfft/ auch ſo ſie beſchwehrlich Obliegen haben/ zuſammen kommen mögen / daſſelbig zu bedencken vnd zu berahtſchlagen / das wir auch nicht verhindern noch irren / vnd derhalben keine Vngnad / oder Widerwillen gegen jhnen / ſamtlich noch ſonderlich / ſchöpffen vnd empfahen / ſondern Vns in dem / vnd andern / der Gulden Bull gemäß / gnädiglich vnd vnverweißlich halten ſollen vnd wollen.

5. Wir ſollen vnd wollen auch alle vnzimliche häſſige Bündnuſſen/ Verſtrickung/ vnd Zuſammenthun/ der Vnterthanen/ des Adels/ vnd gemeinen Volcks/auch der Empörung/ Auffruhr vñ vngebührlichen Gewalt/gegen den Churfürſten / Fürſten / vnd andern fürgenommen / vnd die hinfüro geſchehen möchten / auffheben / abſchaffen / vnnd mit jhrer der Churfürſten/ Fürſten vnd anderer Ständ/Raht vnd Hülff daran ſein/daß ſolches/wie ſichs gebührt/vnd billig iſt/in künfftiger Zeit verbotten/ vnd vorkommen werde

6. Wir

6. Wir ſollen vnd wollen auch darzu für vns ſelbſt / als erwöhlter Römiſcher Kaiſer / in den Reichshändeln auch keine Bündnus oder Einung mit frembder Nation / oder ſonſten im Reich machen / Wir haben dann zuvor die ſechs Churfürſten derohalben / an gelegene Mahlſtatt zu zimblicher Zeit erfordert / vnd jhren Willen ſamentlich / oder des mehrern theils auß jhnen / in ſolchem erlangt.

7. Was auch die Zeit hero einem jeden Churfürſten / Fürſten / Herren vnd andern / oder deren Voreltern / oder Vorfahren / Geiſtliches oder Weltliches ſtands / dergeſtalt ohne Recht gewaltiglich genommen oder abgetrungen / ſollen vnd wollen Wir / der Billigkeit / wie ſich im Recht gebühre / wider zu dem ſeinen verhelffen / bey ſolchem auch / ſo viel er Recht hat / handhaben / ſchützen vnd ſchirmen / ohn alle Verhinderung / Auffhalt oder Saumnuß.

8. Zu deme / vnd inſonderheit / ſollen vnd wollen Wir dem Heiligen Röm. Reich vnd deſſelben zugehörenden / nicht allein ohne wiſſen / Willen vnd zulaſſen gemeldter Churfürſten ſamentlich / nichts hingeben / verſchreiben / verpfänden / verſetzen / noch in ander weg veräuſſern / oder beſchwehren / ſondern auch Vns auffs höchſt bearbeiten / vnd allen möglichen Fleiß anwenden / das jenige ſo davon kommen / als verfallene Fürſtenthumbe / Herrſchafften vnd andere / auch confiſcirte vnd vnconfiſcirte merckliche güter / die zum theil in anderer frembden Nation Händ / vngebührlicher weiſe / gewachſen / zum fürderlichſten wider darzu bringen / zueignen / auch darbey verbleiben laſſen: doch männiglich an ſeinen gegebenen Privilegien / Rechten vnd Gerechtigkeiten vnſchädlich.

9. Vnd ob Wir ſelbſt oder die Vnſern / ichts / das dem Heil. Reich zuſtändig / vnd nicht verlihen / noch mit einem rechtmäſſigen Titul bekommen were / oder würde / innen hätten / das ſollen vnd wollen wir / bey vnſern ſchuldigen vnd gethanen Pflichten / demſelben Reich ohne verzug / auff jhre / der Churfürſten / Geſinnen wider zu handen wenden / zuſtellen / vnnd folgen laſſen.

10. Wir ſollen vnd wollen vns darzu / in Zeit bemeldter vnſer Regierung / friedlich vnd nachbarlich gegen den Anſtoſſenden / vnd Chriſtlichen Gewälten halten / kein Gezänck / Fehde / noch Krieg / in oder auſſerhalb deß Reichs / von deſſelben wegen anfahen oder vnternemen / noch einig frembd Kriegsvolck ins Reich führen / ohne Vorwiſſen / Raht vnd Bewilligung der Reichsſtänd / zum wenigſten der ſechs Churfürſten: Wo Wir aber von des Reichs wegen / oder das Heilige Reich angegriffen vnd bekrieget würden / als dann mögen Wir Vns dagegen aller Hülff gebrauchen.

11. Dergleichen ſie / die Churfürſten / vnd andere deſſelbigen Reichs Ständ mit den Reichstägen / Cantzleigelt / Nachreiſen / Aufflagen / oder Steur / vnnohtdürfftlich / vnd ohne redliche dapffere Vrſachen nicht beladen noch beſchwehren /

ſchwehren / auch in zugelaſſenen nohtdürfftigen Fällen / die Steuer / Aufflage vnd Reichstäg / ohn wiſſen vnd willen der ſechs Churfürſten / wie obgemeldt darzu erfordert / nicht anſetzen / noch außſchreiben; vnnd ſonderlich keinen Reichstag auſſerhalb des Reichs Teutſcher Nation fürnemen / oder ausſchreiben.

12. Wir ſollen vnd wollen auch vnſere Kaiſerliche / vnd des Reichs Aempter am Hoff vnd ſonſt im Reich / mit keiner andern Nation / dann gebornen Teutſchen / die nicht nieder ſtands / noch Weſens / ſondern namhafftige / redliche Leut / von Fürſten / Graven / Herren / von Adel / vnd ſonſt tapfers guten Herkommens / hohen Perſonen beſetzen vnd verſehen / auch die obbenante Aempter bey ihren Ehren / Würden / Fällen vnnd Rechten / auch Gerechtigkeiten bleiben / vnd denſelben nichts entzihen / oder entziehen laſſen / in einige Weg / ſonder gefährde.

13. Darzu in Schrifften / vnd Handlungen des Reichs / kein andere Zungen noch Sprach gebrauchen laſſen / dann die Teutſche / oder Lateiniſche Zungen / es were dann an orten / da gemeiniglich ein andere Sprach in übung vnd gebrauch ſtünde / alsdann mögen Wir / vnd die vnſern / vns derſelben daſelbſt auch behelffen.

14. Auch die Churfürſten / Fürſten / Prælaten / Graven / Herren / von Adel / auch andere Stände vnd Vnterthanen deß Reichs / mit rechtlichen / oder gütlichen Tagleiſtungen / auſſerhalb Teutſcher Nation / vnd von jhren ordentlichen Richtern / nicht tringen / erfordern noch fürbeſcheiden / ſondern die alle / vnd iede inſonderheit / im Reich / laut der Gulden Bull / auch wie des Heiligen Reichs Ordnungen vnnd andere Geſetz vermögen / bleiben laſſen.

15. Vnd als vber vnd wider concordata Principum, auch auffgerichte Verträg zwiſchen der Kirchen / Päpſtlicher Heiligkeit / oder dem Stul zu Rom / vnd Teutſcher Nation / mit vnſäglichen gratien / reſcripten / annaten der Stifft / ſo täglich mit manigfaltigung vnd erhöhung der officien am Römiſchen Hoff / auch reſervation / diſpenſation vnnd in andere weg / zu Abbruch der Stifft / Geiſtlichkeit vnd anders / wider gegebene Freiheit / darzu zu nachtheil Iuris patronatus vnd den Lehenherren ſtätigs vnd ohne vnterlas offentlich gehandelt / derhalben auch vnleidliche verbottene Geſellſchafften vnd Contract oder Bündnuß / als wir bericht / fürgenommen / vnd auffgerichtet worden / das ſollen vnd wollen Wir / mit der Churfürſten vnd anderer Stände raht / bey vnſerm Heiligen Vatter dem Papſt / vnd Stul zu Rom / vnſers beſten vermögens abwenden / vnd fürkommen / auch darob vnd daran ſein / daß die vorgemeldte concordata Principum vnd auffgerichte Verträg / auch privilegia vnd Freiheiten / gehalten / gehandhabt / vnd denſelben feſtiglich gelebt vnd nachkommen / iedoch was beſchwehrung darin befunden / vnd mißbräuch entſtanden

den / daß dieſelben / vermög deßhalb gehabten Handlung zu Augſpurg der mindern Zahl im dreiſſigſten Jahr gehaltenen Reichstags / abgeſchaffet / vnd hinfüro dergleichen ohne Verwilligung der Churfürſten nicht zugelaſſen werde.

16 Wir ſollen vnd wollen auch die groſſe Geſellſchafften der Kauffgewerbsleut / ſo bißhero mit jhrem Gelt regieret / jhres Willens gehandelt / vnd mit Theurung viel Vngeſchicklichkeit dem Reich / deſſen Jnwohnern vnd Vnterthanen mercklichen Schaden / Nachtheil vnd Beſchwehrung zugefügt / einführen / vnd noch täglich thun gebähren / mit jhrer / der Churfürſten / vnd anderer Ständ Raht / wie deme zu begegnen / hievor auch bedacht vnd fürgenommen / aber nicht vollſtreckt worden / gar abthun.

17. Wir ſollen vnd wollen auch inſonderheit / dieweil Teutſche Nation / vnd das Heilige Römiſche Reich / zu Waſſer vnd Land zum höchſten vor damit beſchwehrt / nun hinfüro keinen Zoll von newem geben / noch einigen alten erhöhen / ohne beſondern Raht / Wiſſen / Willen / vnd Zulaſſen / der bemeldten ſechs Churfürſten / wie vor vnd offt gemeldet.

18. Vnd nach dem etzliche Zeit hero die Churfürſten am Rhein mit viel vnd groſſen Zoll-freyungen / vber Jhre Freiheit / vnd Herkommen / offtemals durch Förderungs-Brieff / vnnd in andere Weg erſucht / vnd beſchwehrt worden / das ſollen vnd wollen Wir / als vnträglich / abſtellen / fürkommen / vnnd zumahl nicht verhengen / noch zulaſſen / fürter mehr zu vben noch zu geſchehen.

19. Vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir auch / ob einiger Churfürſt / Fürſt / vnd ander / ſeiner Regalien / Freiheiten / Privilegien / Recht vnd Gerechtigkeit halber / das jhnen geſchwächet / geſchmälert / genommen / entzogen / bekümmert oder betrübt worden / mit ſeinem Gegentheil vnd Widerwertigen zu gebührlichen Rechten kommen / oder für zu fordern vnterſtehen wolte / oder auch anhängig gemacht hätte / daſſelbe vnd auch alle andere ordentliche ſchwebende Rechtfertigung nicht verhindern / noch verbieten / ſondern den freyen ſtarcken Lauff laſſen.

20. Wir ſollen vnd wollen auch die Churfürſten / Fürſten / Prælaten / Graven / Herren / vnnd andere Ständ des Reichs / ſelbſt nicht vergewaltigen / ſolches auch nicht ſchaffen / noch andern zu thun verhengen / ſondern wo Wir oder jemands anders / zu jhnen allen / oder einem inſonderheit zu ſprechen hetten / oder einige Forderung fürnemen / dieſelben ſamt vnd ſonders / Auffruhr / Zwytracht vnnd andern Vnraht im Heiligen Reich zu verhüten / auch Fried vnd Einigkeit zuerhalten / zur Verhör / vnd gebührlichem Rechten ſtellen vnd kommen laſſen / vnd mit nichten geſtatten / in denen / oder andern Sachen / darin ſie ordentlich Recht

leiden mögen / vnd des vrbötig ſein / mit Raub / Nahme / Brand / Feh-den / Krieg / oder anderer geſtalt zu beſchädigen / anzugreiffen / oder zu vberfallen.

21. Wir ſollen vnd wollen auch fürkommen / vnd keines wegs geſtatten / daß nun hinfüro iemands / Hohes / oder Nieder ſtands / Churfürſt / Fürſt / oder ander ohn Vrſach / auch vnverhöret / in die Acht vnd Oberacht gethan / gebracht vnd erkläret werde / ſondern in ſolchem ordentlicher Proceſs / vnd des Heiligen Römiſchen Reichs vorauffgerichte Satzung / nach außweiſung des Heiligen Reichs in bemeldtem fünff vnd fünffzigſten Jahr reformirter Cammergerichts Ordnung / in dem gehalten vnnd vollzogen werden / doch dem Beſchädigten ſeine Gegenwehr / vermög des Landfridens / vnabbrüchig.

22. Vnd nach dem daſſelbig Römiſch Reich faſt vnd höchlich in Abnemung vnd Ringerung kommen / ſo ſollen vnd wollen Wir neben andern die Reichs-Steuer / der Städte vnd andere Gefäll / ſo in ſonderer Perſonen Hände gewachſen vnd verſchrieben / wider zum Reich ziehen / vnd nicht geſtattē / daß ſolches dem Reich vnd gemeinen Nutzen / wider Recht vnd alle Billigkeit / entzogen werde ; es were dann / daß ſolches mit rechtmäſſiger Bewilligung der ſechs Churfürſten beſchehen were.

23. Wann auch lehen dem Reich vnd Vns / bey zeit Vnſer Regierung eröffnet / vnd lediglich heimfallen werden / ſo etwas merckliches ertragen / als Fürſtenthumb / Grafſchafften / Herſchafften / Städte vnd dergleichen / die ſollen vnd wollen Wir ferners niemand leihen / ſondern zu Vnterhaltung des Reichs / Vnſer vnd Vnſerer nachkommenden Königen vnd Kaiſern behalten / einziehen vnd incorporiren / biß ſo lang daſſelbig Reich wider zu Weſen vnd Auffnemen komme: doch Vns von wegen Vnſer Erbland / vnd ſonſt männiglich an ſeinen Rechten vnd Freiheiten vnſchädlich.

24. Wo Wir auch mit Raht vnd Hülff der Churfürſten / Fürſten vnd anderer Stände des Reichs / ichts gewinnen / vberkommen / oder zu handen bringen / das alles ſollen vnd wollen Wir dem Reich zuwenden vnd zueigenen : wo Wir aber in ſolchem / ohne der Churfürſten / Fürſten / vnd anderer Stände / Wiſſen vnd Willen ichts fürnemen / darinnen ſollen ſie Vns zu helffen vnverbunden ſein / vnd Wir nichts deſto minder das ienige / ſo Wir in ſolchem erobert oder gewonnen hätten / oder würden / vnd dem Reich zuſtünde / dem Reich wider zuſtellen vnd eignen.

25. Vnd nach dem im Reich bißhero viel Beſchwerung vnd Mängel der Müntze halben geweſen / vnd noch ſein / wollen Wir denſelben zum förderlichſten mit Raht der Churfürſten / Fürſten vnd Stände des Reichs zuvorkommen / vnd in beſtändliche Ordnung vnd Weſen zuſtellen / möglichen Fleiß fürwenden.

26. Vnd

26. Vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir vns auch keiner Succeſſion oder Erbſchafft / des offternanten Römiſchen Reichs / anmaſſen / vnterwinden / noch in ſolcher Geſtalt vnterziehen oder darnach trachten / auff Vns ſelbſt / Vnſer Erben vnd Nachkommen / oder auff iemand anders vnterſtehen zu wenden / ſondern Wir / dergleichen Vnſere Kinder / Erben vnd Nachkommen / die gemeldten Churfürſten / ihre Nachkommen vnd Erben / zu ieglicher Zeit bey ihrer freien Wahl / auch Vicariat / wie von alters hero auf ſie kommen / die Guldene Bull / Päpſtl. Recht vnd andere Geſetz vnd Freiheitē vermögen / ſo es zu Fällen kommen / die Nohtdurfft vnd Gelegēheit erfordern würde / auch bey ihrem geſonderten Raht / in Sachen das Heilig Reich belangende / geruhiglich bleiben / vñ gantz vngeirrengt laſſen: wo aber darwider von iemands geſucht / gethan / oder die Churfürſten in dem betrungen würden / das doch keines Wegs ſein ſoll / das alles ſoll nichtig ſein / vnd darfür gehalten werden.

27. Wir ſollen vnd wollen auch Vnſern erſten Hoff gen Nürnberg / inmaſſen von alters im Reich herkommen / anſetzen vnd ausſchreiben / auch Vns zum beſten befleiſſigen / die Kaiſerliche Cron in ziemlicher gelegener Zeit zum ſchierſten zu erlangen / vnd alle vnd iede Churfürſten / ihr Ampt zu verſehen / zu ſolcher Crönung thun erfordern: Vns auch in deme allen dermaſſen erzeigen vnd beweiſen / daß Vnſert halben an aller Möglichkeit kein Mangel geſpühret oder vermerckt werden ſoll.

28. Solches alles vñ iedes beſonder / wie obſteht / haben Wir obbemelter Römiſcher Kaiſer den gedachten Churfürſten / geredt / verſprochen / vñ bey Vnſern Kaiſerlichen Ehren / Würden vnd Worten / im Namen der Warheit zugeſagt / thun daſſelbige auch hiemit in Crafft diß brieffs / inmaſſen wir dann deß einen leiblichen Eyd zu Gott vnd den Heiligen geſchworen / daſſelbe ſtät / veſt / vnd vnverbrochen zu halten / dem treulichen nachzukommen / darwider nicht zu ſein / zuthun / noch ſchaffen gethan werden / in einige Weiß oder Wege / die möchten erdacht werden.

29. Wir ſollen vnd wollen auch in dieſer Vnſerer Zuſag / der Guldenen Bull / des Reichs Ordnung / den obgeregten Friden / in Religion vnd Profan ſachen / auch den Landfriden / ſamt Handhabung deſſelben / vnd andern Geſetzen / ſo itzo gemacht / oder künfftiglich durch Vns / mit Ihr der Churfürſten / auch anderer Stånd des Reichs / raht möchten auffgericht werden / zu wider kein Reſcript oder Mandat / oder ichtes anders beſchwerliches ausgeben laſſen / oder zu geſchehen verſtatten / in einige Weiß oder Wege: desgleichen auch für Vns ſelbſt wider ſolche Guldene Bull / vnd des Reichs Freiheit / den Friden in Religion vnd Profan ſachē / vnd Landfriden / ſamt Handhabung deſſelben / von einiger hohen Obrigkeit nicht erlangen / noch auch / ob Vns etwas dergleichen aus eigener Bewegnus gegeben were / oder würde / nicht gebrauchen / in keine Weiß / ſonder alle Gefährde.

30. Ob aber dieſem/ oder andern vorgemeldten Artickeln vnd Puncten/ einiges zuwider erlangt/ oder außgeben würde/ das alles ſoll craffrloß/ todt vnd ab ſein/ inmaſſen Wir es auch ietzo als dann/ vnd dann als ietzo/ hiemit caſſiren/ tödten vnd abthun/ vnd/ wo Noht/ der begehrenden Partey derhalb nohtdürfftige Vrkund vnd briefflichen Schein zu geben/ vnd widerfahren zu laſſen ſchuldig ſein ſollen/ argen Liſt vnd Gefährde hierinnen außſcheiden.

31. Des zu Vrkund haben Wir dieſer Brief ſechs in gleichem Laut gefertiget/ vnd mit vnſerm anhangenden Inſigel beſigelt/ vnd iedem obgemeldten Churfürſten einen zuſtellen laſſen/ der geben iſt in Vnſer vnd des H. Reichs Statt Franckfurt am Main/ den vierzehenden Tag des Monats Martii, nach Chriſti vnſers lieben Herrn Geburt/ tauſent/ fünff hundert/ acht vnd fünffzig/ Vnſerer Reiche/ des Römiſchen im acht vnd zwantzigſten/ vnd der andern im neun vnd dreiſſigſten Jahre.

Ferdinand.

Ad Mandatum Domini electi
Imperatoris proprium

I. Ionas, Vicecantzler.

H. Kirchſchlager Vngelter von
Wieſenhauſen.

ANNOTAMENTA AD CAPITULATIONEM FERDINANDI I.

AD PROOEMIUM.

Ferdinand.

PAtrem habuit Philippum, matrem Ioannam Ferdinandi, Catholici Hiſpaniarum Regis, filiam. Fuit autem editus in lucem Modinæ in Regno Caſtiliæ VI. Id. Mart. anno Chriſti MDIII.

2c.

1. De titulis, quibus uſus Ferdinandus.
2. 3. 4. 5. In quibus tamen variavit.
6. Titulus Infantis, apud Hiſpanos.
7. Apud Siculos.
8. 9 Fils de France.
10. Hanß von der Schulenburg Werners Sohn.
11. Sohn zu Eltz.
12. Tochter zu Eltz.

TItuli, qui hic omittuntur, quibus alias uſus fuit Ferdinandus, videri poſ- 1.
ſunt in principio des R. A. zu Speier de anno 1542. & in ſubſequenti-
bus receſſibus aliis. Inter illos etiam legitur, Infant in Hiſpanien; cui, ante- 2.
quam in Regem Romanorum electus fuerat, aliquando præmiſit, Printz/
quod à latino, *Princeps*, eſt, & mutuo inde datum Gallis, Italis atque Hiſpa-
nis. In exordio des R. A. zu Speier anno 1526. dicitur Printz vnd Infant 3.
in Hiſpanien. In initio des R. A. zu Augſpurg anno 1525. nominatur Printz 4.
in Hiſpanien/ ſine additione, Infantis. In cæteris autem ſubſequentium
annorum actis, ante & poſt electionem in Regem Romanorum, ac etiam 5.
tunc, quando Imperator, poſt mortem fratris Caroli V. factus, omiſſo nomi-
ne Principis, Infantis titulo uſus fuit. (*Vide initialia* der Reichs Abſchiede/ zu
Speier *anno* 1529. zu Speier *anno* 1542. zu Nürnberg *anno* 1542. zu Augſpurg
anno 1555. zu Speier *anno* 1557. zu Augſpurg *anno* 1559. &c.) Eſt vero hic ti-
tulus magnæ dignitatis apud Hiſpanos, quo honorantur illi, qui à Rege nati 6.
ſunt, utriusque ſexus liberi, non in infantili ætate tantum conſtituti, ſed et-
iam in cæteris ætatis provectioris gradibus (quod à vetuſta Romanorum con-
ſuetudine ſumtum eſſe, qua filii etiam grandes à parentibus infantes vocati,
Laurentium Vallam affirmare tradit Vincentius Lupanus *lib. 1. de magiſtrat.
Francia, tit. Delphinus.*) Idem in Sicilia aliquando uſitatum fuiſſe docet Fazel- 7.
lus (*de rebus Siculis poſter. decad. lib. 9. p. 456.*) In Gallia conſimile quid in uſu
eſſe, hæc ſcribendi formula innuit, *Gaſton fils de France*; qua Ducem Aurelianẽ 8.
ſem, nuper defuncti Regis Ludovici XIII. fratrem, uſum obſervavi. Vidi

 etiam

9. etiam copiam literarum, ab Alenconio Antuerpiæ datarum, ad membra circuli Franconici, de anno MDLXXXII. IX. Maii, in quibus ita ſcriptum: Frantz / Sohn zu Franckreich / des Königs einiger Bruder / von Gottes Gnaden Hertzog zu Lottringen / Braband / Limburg / Geldern / Alencon ꝛc.
10. In Germania, nonnullæ familiæ Nobilium, in nomine filii honorem particularem quærere, teſtatur ſubſcriptio des Reichs-Abſchieds zu Regenſpurg de anno MDCIII. ubi (*pag. 789.*) legimus, Hanß von der Schulenburg Werners Seeligen Sohn: & in ſubſcriptione receſſus Ratisponenſis anno MDXCIV
11. (*pag. 736.*) Melchior / Sohn zu Eltz. Qua in familia præterea receptum audio,
12. ut & filiæ nomini ſuo proprio adponant, Tochter zu Eltz.

Im Tauſent / Fünffhundert vnd Ein vnd dreiſſigſten Jahr.

Electio, non Francofurdiæ, loco alias ad hanc conſtituto, facta, propter contagionis metum, & cauſas alias (*vide Decretum electionis apud Goldaſtum part. 2.* der Reichsſatzung *pag. 240. §. 1.*) ſed Coloniæ, anno Chriſti MDXXXI. die V. Ianuarii. (*Vernulæus in anno Auſtriaco ad Ianuarii diem V. Sleidanus de ſtatu religion. & Reipubl lib. 7. prope fin.*) Neſcio vero, quid cauſæ in re tam cognita errare fecerit Octavium de Strada (*de vitis Impp p. 496*) quando ſcripſit, Ferdinandum in Romanorum Regem Auguſtæ Vindelicorum, ab Electoribus Imperii præſente Carolo V. fratre, electum fuiſſe.

Durch die Wahl.

Carolus V. autor, ſuaſorque fuit Electoribus, ut Regem Romanorum eligerent. Cauſas adduxit; quia diverſis ipſe regnis, atque populis imperaret, neque poſſet continenter eſſe in Germania; quia turbulentus admodum eſſet, & periculoſus orbis Chriſtiani, præcipue vero Germaniæ ſtatus, propter diſſidium religionis, propter vim atque potentiam Turcarum, propter nuper excitatam ſeditionem, atque bellum ruſticanum; & quia per Imperium multa inofficioſe fierent, ac minus obſequenter. Etenim, tametſi de Electorum omnium voluntate, atque conſilio, ſenatus fuerit inſtitutus Imperii, ſuperioribus annis; tamen non fuiſſe præſtitam illi, quæ debuit, obedientiam. Itaque, ſibi videri prorſus neceſſarium, & ex uſu Reipub. ut ſecundum ſe creetur aliquis Romanorum Rex, velut alterum Imperii caput, per ſuam abſentiam, qui ſit, & ingenio præditus, & vigilans & induſtrius, & potens, & amans pacis, atque concordiæ, & rerum Imperii non imperitus, & omnino talis, cui fidere & in quo poſſit ipſe totus acquieſcere. Qui ſit autem magis ad eam provinciam idoneus fratre ſuo Ferdinando, Bohemiæ Vngariæque Rege, nullum ſe noviſſe alium: huius etiam fines, atque regna, iam eſſe veluti murum aliquem, pro ſalute totius Germaniæ oppoſitum immanitati Turcicæ. (*Sleidan. d. lib. 7. ad fin.*) Nihil vero, hac recommendatione fratris, Carolus fecit,

quod

quod contrarium dici poſſit articulo XXXVIII. capitulationis, in quam iuratat, ut ſupra *in eadem*, ex verbis, in ſolcher Geſtalt / (*p.*292.) deduximus.

Mit folgender Genemhaltung / vnd ratification.

1. *Iohannes, Elector Saxoniæ, non comparet ad electionem Ferdinandi.*
2. 3. *Sed eo mittit filium, ut electionem impediat.*
4. *Electores præſentes accuſant abſentiam Saxonis.*
5. *Saxo, cum Sociis, pergit contradicere electioni Ferdinandi.*
6. *Et proponit conditiones, quas urget obſervari in electione Regis Romanorum.*
7. *Iohannes Fridericus, patri ſuccedens in Electoratu Saxoniæ, Ferdinandum non habet pro Romanorum Rege.*
8. *Tranſactione Cadanenſi quid actum?*
9. *Quando hoc diſſidium penitus compoſitum.*
10. *Saxonis, & Sociorum petita, ac proteſtationes diverſa.*
11. *Quid ſcripſerint ad Cæſarem, antequam Electores ad electionem perficiendam convenerunt.*
12. *Quid ad Electores?*
13. *Fundamenta poteſtationis.*
14. *Primum controverſiæ caput, an A.B. velit Romanor. Regem eligi vivente adhuc Imperatore.*
15. *Autoris opinio; A. B. de hoc caſu nihil diſpoſuiſſe.*
16. *Quid Moguntinus coëlectoribus ſuis æſtimare debeat?*
17. *De comparitione Electorum.*
18. *Quando dicatur vacare Imperium?*
19. 20. *Aliud Autoris fundamentum.*
21. *Obiectio.*
22. 23. *Reſponſio.*
24. *Obiectio.*
25. *Reſponſio.*
26. *Obiectio.*
27. *Reſponſio.*
28. *Licere eligere Regem Romanor. vivente adhuc Imperatore.*
29. *Cur A. B. de hoc caſu nihil diſpoſuerit?*
30. *Ipſe A. B. Conditor petiit ſibi adiungi Regem Romanorum.*
31. *Conſuetudo talem Regem Romanor. eligi approbavit.*
32. *Examinatur ſecundum caput controverſiæ.*
33. *Examinatur tertium.*
34. *Carolus IV. accuſatur.*
35. *Examinatur caput quartum controverſiæ.*
36. *Examinatur quintum.*
37. *Et ſextum.*
38. *Examen conditionis primæ.*
39. *Secundæ.*
40. *Tertiæ.*
41. *Quartæ.*
42. *Quintæ.*
43. *Sextæ.*
44. *Septimæ.*
45. *Silbonis error.*
46. *Octavæ examen.*
47. *Nonæ.*
48. *Decimæ.*
49. *Vndecimæ.*
50. *Duodecimæ.*
51. *Decimæ tertiæ.*
52. *Decimæ quartæ.*
53. *Explicatio §. XIX. cap. 1. Aureæ Bullæ.*
54. *Arumæi opinio.*
55. *Examinatur.*
56. *Exemplum electionis maturatæ.*
57. *Examen decimæ quintæ conditionis.*
58. *Fridericus Palatinus mutata veſte ingreditur Francofurtum.*
59. *Examen decimæ ſextæ conditionis.*
60. *Decimæ ſeptimæ.*
61. *Decimæ octavæ.*
62. *Decimæ nonæ.*
63. *Vigeſimæ.*
64. *Vigeſimæ primæ.*
65. *Vigeſimæ ſecundæ.*

Iohannes

1. IOhannes, Elector Saxoniæ, licet vocatus, non venit tamen ad electionis
2. actum: miſerat quidem Coloniam filium, Iohannem Fridericum, & a-
lios, ſuo nomine, ſed eo fine, ut electionem potius impedirent, quam promo-
verent. Meminit huius diſſenſus decretum electionis Ferdinandi (quod mi-
hi, ſatis confuſa relatione ſua, ſcrupulum iniicit, an cum authentico conve-
niat, apud Goldaſtum *part.* 2. der Reichsſatzungen / *pag.* 232. §. 17.) quando
dicit, quod Saxoniæ Electoris legati, XXIX. Decembris, die præſtituto, Colo-
3. niæ coram cæteris Electoribus, in ſacratio Eccleſiæ congregatis, comparue-
rint, vnd ihren Gewalt vnd Abfertigung zu dieſem Tag / dergleichen etliche
Exception, in Schrifften / zu Verhinderung der Wahl/vorgebracht. Nach
deme aber ihr Gewalt nicht / vermög der Guldenen Bull / zu erwöhlung eines
Römiſchen Königs / geſtellt / ſondern allein gegen ſolche election zu prote-
ſtiren / vnd zu handlen / auch / auff freundlich vnd gnädig geſinnen / keinen wei-
tern Gewalt zur Wahl dargelegt / ſondern ſich offentlich hören laſſen daß ſie
keinen andern Gewalt / noch auch Befehl hetten bey ſolcher Wahl zu ſein / wie
ſie auch bey der Wahl nicht ſein wolten / ſondern vermög derſelben fürbrachten
Gewalts/wider die fürgenommene Wahl proteſtirt/vnd damit abgetretten/ꝛc.
Electores tunc præſentes, huic poteſtationi primum reproteſtationem op-
poſuerunt, & teſtati ſunt, in illo electionis negotio ſe nihil aliud egiſſe, nec
acturos eſſe, quam quod aureæ Bullæ, iuri communi, & conſuetudini hac-
tenus obſervatæ, conveniret. Deinde Electoris Saxoniæ abſentiam accu-
4. ſarunt, ſie haben / (*ut verba decreti ſonant* §.6.) des vngehorſamen geforder-
ten Churfürſten offentlich Auſſenbleiben / offentlich beſchuldigt / vnd accusiret;
Et ſequenti iterum die, (*ut d.* §.7. *legitur*) abermals in der Sacriſtei den Vn-
gehorſam des abweſenden Churfürſten accusirt/vnd beſchuldiget. Vnd die-
weil nochmals niemand / von deſſelben ausbleibenden Churfürſten wegen /
mit genugſamer Gewalt / zu der Wahl eines Römiſchen Königs erſchienen /
haben ſie (die anweſende Churfürſten) auff deſſelben Vngehorſam / vnd con-
tumacien / die Handlung der Wahl / vnd Chur / im Namen des Allmächti-
gen / mit einträchtlichen / vnd einhelligen Gemüht zu vollbringen fürgenom-
5. men / vnd vollbracht. Saxo rei geſtæ contradicere perrexit, nec Ferdinandum
pro Rege Romanorum agnoſcere voluit: qua in re ſocios, & alleclas habuit
Principes nonnullos, qui coniuncta, quod dicitur, manu, anno MDXXXII.
die Aprilis XVII. ſcripto interceſſoribus tradito, à Cæſare requiſiverunt,
ut Ferdinandus Rex ab inſtituto deſiſteret, neque pro Romanorum
Rege ſeſe gereret. Si vero Cæſari videretur opus eſſe aliquo, tanquam co-
adiutore, ut tum, de voluntate, conſilioque Principum Electorum, le-
gem Carolinam interpretaretur, & edicto ſanciret in perpetuum, ut qui-
dem iure fieri deberet, in hunc modum, ne videlicet poſthac unquam vivo

Cæſare

Cæſare crearetur Romanorum Rex, niſi primum Electores, & his adiuncti, ſex alii Principes Imperii iudicarent, ita fieri oportere: & cum appareret ex uſu eſſe reipublicæ, ut tum Moguntinus collegas, & ſex reliquos Principes, ad locum idoneum, amplius deliberandi cauſa conſcriberet: & ubi rem omnem diligenter expediviſſent, tum ſoli Principes Electores, & his adiunctus Bohemiæ Rex, creandi Regis poteſtatem haberent; Romanorum Rex, vivo Cæſare creatus, non ſuo, ſed Cæſaris tantum nomine, rempublicam adminiſtraret, nec ullam ſibi poteſtatem, aut imperium arrogaret. Principes, ac ordines Imperii, non tenerentur ei ulla fide, vel iureiurando, niſi poſt mortem Cæſaris. Cum crearetur novus Rex, non aliter, quam ex formula legis Carolinæ iuraretur, neque eſſet in Electorum poteſtate formulam hanc immutare. Qui contra iusiurandum illud feciſſe convictus, aut alioqui in gravem ſuſpicionem veniret, neque ſe purgaret, is omni iure Electoratus in perpetuum careret. Poſthac, ex eadem Principum familia, tres Reges ordine non crearentur, vitandæ cauſa præſcriptionis. Nullus crearetur Romanorum Rex, qui non ſit ex aliqua Germaniæ Principum familia progenitus. Quæ lex Carolina ſancivit de creatione Regis, ea neque Cæſar, neque Romanorum Rex, mutaret. Cum Electoribus appareret, creandum eſſe Regem, neceſſe non haberent hoc antea denunciare Cæſari, neque Cæſari in eo caſu liceret Epiſcopo Moguntino mandare, ut Electores convocet: ſed cum iuſtis de cauſis videretur, quibus oportet, Cæſare ſuperſtite Regem eſſe creandum, Moguntinus Francofurdum collegas ad certum diem convocaret, neque eſſet in ipſius poteſtate conventum alio in loco indicere, niſi collegæ, gravibus de cauſis, permitterent. Coronam, ſceptrum, & alii Imperii ornamenta, Moguntinus à Norimbergicis minime peteret, niſi aſſentirentur Collegæ. Trimeſtre illud ſpatium, quod à denunciatione Principibus datur, ut conveniant, non diminueret. Imperii enim, & Reipublicæ plurimum referre, ſi forte unus, & item alter, tempore excluſi, non adſint. Interea, dum Francofurdi deliberarent Electores, omnes alii excluderentur. Si quid harum rerum violaretur, tum Electores non tenerentur, vel eo venire, vel permanere, & quicquid actum ibi fuiſſet irritum haberetur. Neque Cæſar, neque Romanor. Rex, in Italia, Gallia, cæterisve locis, Electorum inſignia præferri, nec officia ſineret exerceri, niſi per Electores, aut ipſorum legatos. Inaugurationem ſupremam Romanorum Rex non acciperet, niſi vel Electores, vel ipſorum adeſſent legati, neque Cæſar, neque Romanorum Rex, impediret, quo minus exterorum Regum, atque Principum legati, venirent ad Imperii conventus, atque ibi ſua proponerent: hoc enim & ad ius gentium pertinere, & alioquin plenum eſſe humanitatis & officii. Nec Cæſar, nec Romanorum Rex, in cauſis Principum Imperii, ſingularem aliquam

 pote-

poteſtatem ſibi ſumeret decernendi, ſed legitime ſineret, illas, quo loco oportet, iudicari. Quæ ad Principum & Imperii decus, honorem, atque ſalutem pertinent, quæque data fide ſervaturum ſe promiſiſſet Cæſar, ea tueretur, & ſi quid contra factum, emendaret, & lege caveret, ut quicunque Romanorum Rex eſſet, eadem ſervaret. (*Sleidanus Commentarior. lib.* 8. *fol. mihi* 129.) Hæc petita cum nimium dura viderentur, nihil tunc obtentum fuit: Vnde, Saxoniæ Elector, non modo non mutavit animum, verum etiam, cum indicato anno trigeſimo ſecundo, ad Idus
7. Auguſti, vitam cum morte commutaviſſet; Iohannes Fridericus, filius, patri, quemadmodum in Electoratu, ita in eadem contentione quoque ſucceſſit, neque Ferdinando titulum Regis Romanorum, ante transactionem, quæ Cadanæ, in Bohemia, anno M D XXXIV. Iunii die penultima,
8. facta fuit, unquam attribuit. Hac vero, articulo XI. & ſeqq: (*apud Goldaſtum part.* I. der Reichsſatzungen / *pag.* 270. *& Hordlederum* von Vrſachen des Teutſchen Kriegs *libr.* 3. *cap.* 13. *pag.* 688.) ita ſtatutum: Daß der Churfürſt von Sachſen / vnd ſeine Mitverwanten / den Römiſchen König Ferdinandum, wie andere Churfürſten vnd Stände / für einen Römiſchen König erkennen; wie andere Churfürſten Seiner Maieſtät den Titul geben / vnd von der Diſputation der Wahl-Sachen abſtehen / vnd die fallen laſſen ſolle vnd wolle. Wie auch derſelbe (Churfürſt von Sachſen) für Sich / vnd ſeine Mitverwanten / darvon gegenwärtiglich abgeſtanden / vnd darauff den Römiſchen König erkant. Dargegen hat der Römiſche König Ferdinandus bewilliget / bey der Kaiſerlichen Maieſtät zu erlangen / vnd ſeines Theils bey den Churfürſten / zwiſchen Oſtern / damals ſchierſt kommend / zu ſollicitiren / daß dieſe nachfolgende Artickel bewilliget / vnd darauff durch die Kaiſerliche Maieſtät bey der Gulden Bullen confirmiret / vnd dieſelbe damit erclärt vnd verbriefft werden: Nemlich / daß künfftiglich / wann bey Leben eines Römiſchen Kaiſers / oder Königs / ein Römiſcher König ſoll erwehlet werden / alle Churfürſten zuvor zuſammen beſcheiden werden / darvon zu reden / ob Vrſach genug vorhanden / vnd dem Reich verträglich ſey / einen Römiſchen König / bey Leben eines Römiſchen Kaiſers / oder Königs / zu erwehlen. Vnd wann ſie ſich des vereiniget / daß alßdann / vnd nicht ehe / die Churfürſten / Vermög der Gulden Bullen / ſollen zu Königlicher Wahl erfordert / vnd zur Wahl geſchritten / vnd derſelben Bullen vnverrucklich an allem nachgegangen werden. Vnd was in dem Fall anders furgenommen würde / vnd ergienge / daß daſſelbe nichtig / vnd durch ein Decretum irritans des Kaiſers / caſsirt ſein ſoll. Vnd ſoll hiermit aller Vnwill / vnd Verdruß / ſo auff

ſo auff allen Theilen gegen einander gefaſt / auffgehaben / vnd durch die Kaiſerliche / vnd Königliche Maieſtäten in Vngnaden / oder ſonſt durch andere Stände beederſeits / in Vngut nicht geändet / noch geäffert werden. Im Fall aber / daß ſolche obgemeldte Artickel / zwiſchen angeregter Zeit / durch den Mehrern Theil der Churfürſten nicht bewilliget / noch beſchloſſen / vnd die Kaiſerliche Maieſtät zugelaſſen / beſtätiget / vnd verbrieffet würden / ſo ſoll dann der Churfürſt zu Sachſen / ſammt Seinen Mitverwanten / des Königs Wahl vnd Tituls halben widerumb frey ſtehen / vnd Ihm Sein Recht vorbehalten ſein: Sich auch die Königliche Maieſtät / in keinerley Weiß / in noch auſſerhalb Rechtens / dißfalß damit zu behelffen haben / vnd dannoch / ſoll ein Theil gegen dem andern ſich an Gleich vnnd Recht benügen laſſen. Wie es aber der Perſon halben / die zum Römiſchen König zu erwehlen / vnd nicht Teutſcher Zungen were; auch ob Zween / Drey / oder mehr Römiſcher König / auß einem Hauß nach einander erwehlet werden / darumb ſollen ſich die Churfürſten / inwendig vorbeſtimter Zeit / vergleichen / vnd vereinigen / vnd ſolches in Ihrer Vereinigung verordnet werden. Verum cum huic transactioni, omni ex parte non 9.
fuiſſet à Ferdinando ſatisfactum, Elector Saxoniæ titulum Regis Romanorum illi denegare perrexit, usque ad annum M D XLIV. quo, menſe Maio, in comitiis Spirenſibus, diſſidium hoc penitus compoſitum fuit. (*Sleidanus Commentariorum libr. 15. fol. mihi 25*[illegible]. *b.*) Vnde, hallucinari eos, qui transactione Cadanenſi finitam, ac ſopitam, omnem inter Ferdinandum Regem, atque Saxonem, de electione controverſiam, ſcribunt, recte iudicavit Hortlederus (von Vrſachen des Teutſchen Kriegs *dicto libro 3. cap. 13. pagin. 688. in Notis ad numerum 3.*) Cæterum poſtquam huc usque de facto ſolo locuti ſumus, ratio omnino poſtulat, ut 10.
nos ad ius convertamus, &, ſi licet, examinemus Saxonis & Sociorum proteſtationem atque petita. Poſſunt autem illa, tempus ſi ſpectemus, quando interpoſita, ad tria redigi; ea videlicet, quæ antequam Electores ad electionis actum convenerunt, quæ poſteaquam convenerunt, & denique, quæ poſtquam electio atque coronatio peracta, propoſita fuerunt. Ad primum tempus pertinet, quod confœderati Principes 11.
Smalcaldia, anno XXX. ſupra ſesquimilleſimum, die vigeſima quarta Decembris, ad Cæſarem literas dederunt; (*uti legimus apud Sleidanum libr. 7. Commentariorum fol. mihi 119.*) Audire ſe, & pervulgatum eſſe, quaſi fratrem ſuum Ferdinandum, qui valde ſollicitet, & ambiat, creari velit Romanorum Regem. Iam vero, quæ ſit Principum Electorum in eo poteſtas, & quid iuris habeant, ex formula legis

Carolinæ, cum mortuo Cæſare totius Imperii nomine creandus eſt alter, notum eſſe omnibus. Verumtamen, ipſo incolumi atque ſuperſtite, cum in eum caſum res nondum reciderit, à Moguntino Coloniam evocatos eſſe Principes Electores, ad exitum menſis, omnino contra præſcriptum legis, contraque morem Imperii. Audire etiam, venturos eo reliquos Electores, ipſius rogatu, & fore, ut ambiente, & prehenſante Ferdinando, velut ex pacto, & pollicitatione, res conficiatur. Hanc enim famam longe lateque iam eſſe diſſeminatam. Quod cum ita ſit, voluiſſe de quibusdam ipſum admonere: Et quanquam abſtinere malint ab hoc genus oratione, tamen, quod & ipſum, & patriam ament, eiusque libertatem imprimis inde à maioribus acceptam; deinde quia nunc in hac mundi ſenectute multa captioſe fiant, & aſtute, non ſe poſſe aliter facere. Primum igitur ſcire ipſum, quam accurate, quam ſancte, quibus verbis atque pactis, Imperio ſe devinxerit, & obligarit, quomodo fide data per iusiurandum promiſerit ſervare legem Carolinam; ex qua ſane libertas potiſſimum dependeat: quomodo ſpoponderit, neq; ſe quicquam eſſe contra facturum, nec aliis etiam, ut faciant, permisſurum. Hæc nimirum pacta violari non poſſe, neque reſcindi, aut mutari, niſi de communi omnium Ordinum conſilio ac voluntate. Nunc autem, ſi quidem ipſo vivo, & ſuperſtite, Romanorum Rex creetur, & quidem frater germanus, ambiens atque rogans, videre ipſum, quemadmodum id plane fiat contra legem, contra ius, atque libertatem Imperii, contraque ſponſionem, atque pactum, & eam, qua ſit Reipublicæ devinctus, fidem: quam etiam ipſi non ſit commodum, quam ſibi quoq; futurum grave, totique Imperio, duos habere eodem tempore Dominos, quibus ſit obtemperandum. Et quia moleſte ſint laturi, ſiquidem, aut ipſi tale quid, ob non ſervatam fidem, exprobretur, aut etiam ſibi, propter ſocordiam, & male defenſam Rempublicam objiciatur; ideo ſe petere maiorem in modum, ut hoc ſuum ſcriptum, & ipſius, atque patriæ caritati, & conditioni temporum, attribuat, & res anteactas in memoriam revocet, & eiusmodi creationem novi Regis, pro ſuo munere, & autoritate, prohibeat, & ſecum diligenter expendat, quanta ea res malis, & incommodis occaſionem ſit impoſterum præbitura, niſi caveatur. His etiam de rebus dare ſe literas ad reliquos Electores, atque ſperare, facturos eſſe quod ſit ex uſu Reipub. & daturos operam, ne qua fiat Ordinum Imperii divulſio. Quod reliquum, omnia ſe velle ipſius cauſa, quantum facultatibus omnino
12. poſſint. Quid Saxoniæ Elector ſolus ad cæteros Electores, ut & Luneburgicus, ac Landgravius, Anhaldius & Mansfeldici, ad eosdem ſcripſerint, compendioſe, eodem, quem modo allegavimus loco, Sleidanus affirmat. Et quan-
13. vis nec apud ipſum, nec alium quenquam, proteſtationem Saxonis nomine à filio interpoſitam, in forma extenſa legerim, attamen, quantum ex Pontani fragmentis (*quæ exhibuit Goldaſt.* in Politiſchen Reichshändlen *part. 2. n. 2. & ſeqq.*

ſeqq. p.137. & ſeqq. ac ex c.9. lib.4. n.172. & ſeqq. ap. Hordleder. von Urſachen des Teutſchen Kriegs) obſervare licet, iisdem fundamentis, cum antecedentibus literis, innixa fuit. Idem etiam dici poteſt de reliquis, quæ poſt electionem & coronationem acta ſcriptave in hac controverſia fuere. Rationes vero potiſſimæ, ad hæc referri debent capita. *Primum* eſt, an aurea Bulla tantum velit, 14.
Regem Romanor. eligendum eſſe tunc, quando vacat Imperium, an vero injungat quoq; Regis Romanor. electionem fieri tunc, quando Imperium nondum vacat, Imperator tamen commode Imperio ſolus præeſſe nequeat? Saxo, & ſocii, in quorum numerum etiam, hanc conteſtationem quod attinet, referri debent Guilielmus, atque Ludovicus, fratres, Bavariæ Duces, (*Skidan. d. lib. 8 f. m. 130.*) dicebant, per auream Bullam non licere Imperatori viventi Regem Romanorum adiungere. Contrarium affirmabant illi, qui ſtabant à partibus Caroli atque Ferdinandi. Et nacta fuit utraque ſententia, ex ICtis ac Politicis, adſtipulatores ſuos, ea animorum pertinacia, ut ne hodie quidem inter eosdem lis ſit compoſita. Si mihi liceat reiterare animi ſententiam, quam ſemel dixi, (*tr. de iure publico lib. 2. cap. 15. n. 22.* 15.
& ſeqq.) denuo dicam, fruſtra quæri in aurea Bulla, quod ea non continetur. Hoc manifeſtum eſt, in dicta Bulla ſæpius nomen Regis Romanorum generaliter exprimi; adeo ut niſi ex phraſi, vel materia ſubiecta conſtaret, de quo voluiſſet loqui Carolus, videri poſſit nomen generaliter, de omni Rege Romanor. ſive vacante Imperio, ſive non vacante, electus ſit, intelligi debere. Sed; ubi de eligendo Romanorum Rege agit, non alium exprimit caſum quam vacantiæ, ergo de eo caſu tantum diſponere voluit, quem expreſſit, non autem de alio quem in mente retinuit. Antecedens electionem eſt intimatio electionis futuræ, & ad eandem convocatio. De intimatione 16.
alia, quam qua ſimul obitus Imperatoris, vel Regis Romanorum denunciatur, in aurea Bulla ne iota quidem reperitur. Sedes huius materiæ eſt in c. I. §. XIII. ubi duo Moguntino incumbere dicuntur: *Unum*, ut coëlectoribus ſuis obitum Imperatoris, vel Regis Romanorum, patentibus literis declaret: *Alterum*, ut coëlectores ſuos ad electionem vocet, (*de qua in §. XVIII.*) Quodſi nunc utrumq; horum peragendum, non ſufficiet unum agere. At impoſſibile eſt, utrumq; agere tunc, quando mors Imperatoris non intervenit. Dici quidem poſſet, etiam utrumque in electione Regis Roman. eo caſu contingere poſſe, quando Rex Roman. qui vivo Imperatori adiunctus fuerat, adhuc vivente Imperatore vitam cum morte commutaret. At de eo caſu Carolum non cogitaſſe, plane perſuaſum habeo; & ſi de eo diſpoſitio intelligi deberet, non poſſet intelligi tamen de caſu alio, atq; ita nec de illo, ubi Imperatori vivo, cui nullus adhuc Rex Roman. in ſublevationem oneris datus, Rex Roman. adiungitur. Intimationem porro ſequitur comparitio, vel emanſio. (*de* 17.
qua in §. XXI. ſtatuitur.) Sed hæc iterum ad unicum illum caſum electionis, quo

mortuus fuit Imperator, vel Romanorum Rex, reſtringitur; ut ex verbis, *ad electionem huiusmodi*, ſcilicet de qua antea in §. XIX. actum, *vocatus, &c.*
18. patet. Atque hæc partim, in ſubſequentibus capitulis, eiusdem aureæ Bullæ, reiterantur, partim clarius efferuntur. Capite IV. §. 14. expeditur quæſtio, quando Moguntinus Principes coëlectores, ad eligendum temporale caput populo Chriſtiano, convocare poſſit: Nempe, hoc eum poſſe, quoties, & quando ſacrum Imperium vacare contingit: ubi iterum, de caſu non vacantis Imperii, nulla fit mentio, non autem vacat Imperium, ubi Imperator adhuc illud poſſidet, licet Rex ei adiunctus mortuus fuerit. Vacat quidem huius locus, ſed non Imperium totum. Vnde etiam hoc caſu Vicarii Imperii, qui tempore interregni, & vacantiæ (*c. 5. §. 1. aureæ Bullæ no-*
19. *ſtræ*) vicariatum exercent, quieſcunt. Porro, ex poteſtate, quæ Regi Romanorum Imperatori vivo adiuncto, competit, videtur quoque patere, eum illum non eſſe, de quo agitur in c. 11. Nam de quo ibi agitur, ille ſola virtute ſacri Imperii, ad quod electus, Imperii negotia adminiſtrat. Hic autem, qui viventi Imperatori adiungitur, non ſola virtute Imperii, atque ita ſuo nomine Regio, ſed ex commiſſione Imperatoris pleraque facit, vel nomine
20. Imperatoris ſolum, vel nonnulla illius, & ſuo nomine. Quorum prius expreſſe in capitulatione Maximiliani II. Rudolphi II. nec non Ferdinandi III. legitur, hac verborum compage: Wir ſollen vnd wollen Vns keiner Regierung oder Adminiſtration im Heiligen Römiſchen Reich / weiter oder anders vnterziehen / dann ſo viel Vns deß von Kaiſerlicher Maieſtät vergönnet / oder zugelaſſen wird.
21. Opponunt alii opinioni noſtræ, verba d. cap. 2. A. B. §. 1. *quotiescunque, & quandocunq; futuris temporibus, neceſſitas, ſive caſus electionis Regis Romanorum emerſerit*: hæc, cum indefinita & univerſalia ſint, ad unum mortis caſum extendi, vel uno mortis caſu definiri, non poſſe.
22. Verum, ut mentem legislatoris recte percipiamus, neceſſe eſt totam legem evolvere, & textus partem unam cum altera, atque ita omnes, quæ de Regis Romanorum electione loquuntur, conferre; hoc ſi fecerimus, apparebit tandem, an præcedentia recipere debeant interpretationem, & reſtrictionem, à ſequentibus, an vero ſequentia ab antecedentibus. Ego cum hoc fecerim, aliter iudicare nequeo, quam verba, *quotiescunq; & quandocunq; &c.* nihil aliud hoc loco velle, quam ſi diceretur, quoties & quando impoſterum Imperium vacat: toties enim, & quoties vacat, caſus electionis Regis Romanorum ex neceſſitate emergit. Neceſſitas hæc ex lege eſt, quæ vult, ut Imperium non ſit ſine Rege, vel Imperatore. Vbi vero Rex Romanorum vel Imperator, adhuc in vivis eſt, & vel abſentia crebra, vel ætate, vel negotiorum mole, vel viribus corporis, & ingenii deficientibus, impeditur, quo minus Imperio recte præeſſe poſſit, neceſſarium non eſt, ei adiungi Regem Romanorum, ſed ſufficit, ſi ab aliis defectus ſuppleatur, ſive illi dicantur

vicarii

vicarii, ſive locumtenentes, ſive adminiſtratores. Impedito enim, eiuſmodi, vel conſimiles alii, adiungi poſſunt, ſed ei adhuc viventi ſucceſſorem conſtituere neceſſarium non eſt, licet aliquando utile eſſe poſſit. Si electionem Regis Romanorum, ſecundum ordinem actuum intervenientium, conſideramus, deprehendimus, profectionem, de qua quidem in aurea Bulla ante cæteros primo loco agitur, primam in ordine non eſſe, ideoque eam, primam, & præcipuam regulam cæteris ſubſequentibus dare haud poſſe. Regula itaque prima ab intimatione, & vocatione, tanquam in ordine primis, deſumi debet. Intimatio autem, mortis Imperatoris, vel Regis Romanorum denunciatio eſt, (*d. c.* 1. §. 19.) non impedimentorum, aut defectuum Imperatoris, vel Regis Romanorum, quibus hic vel ille impediatur, quo minus officium ſuum adminiſtrare valeat. Convocatio ad electionem, in ordine ſecundum eſt. Hæc, quando fieri debeat, expreſſe declaratur in d. cap. IV. §. II. nempe quoties, & quando ſacrum vacare contingit Imperium. At non vacat Imperium tunc, quando Imperator, vel Rex Romanorum adhuc in vivis eſt. Tertium in ordine, eſt profectio ad locum electioni deſtinatum. Hinc, cum de convocatione illa tantum diſponat aurea Bulla, quæ fit, quando vacat Imperium, non de alia quoque profectione eandem diſpoſuiſſe credendum eſt, quam de illa, quæ fit in eodem caſu vacantis Imperii. 23.
Nec obſtat, quod in literis intimationis, ſeu convocationis cap. XVIII. eiuſdem aureæ Bullæ, exprimitur, electionem Romani Regis ex rationabilibus cauſis imminere faciendam; quæ verba etiam in forma procuratorii cap. XIX. leguntur. 24.
Nam, ut maxime videantur eſſe talia, quæ non ſolum caſum vacantiæ complectantur, attamen, ſi conferantur cum d. cap. I. §. XVIII. & XIX. palam fit, ea de ſolo vacantiæ caſu intelligi debere. 25.
Nec ſcrupulum nobis movere debet, quod in hiſce literis mortis Imperatoris nulla fiat mentio, cum tamen ea, ut ſupra diximus ex d. §. XIX. denunciari debeat. 26.
Nam, dicto §. non ſtatuitur, literis convocatoriis inſerendam eſſe denunciationem obitus Imperatoris vel Regis Romanorum, ſed declarandum eſſe obitum literis; quod etiam ſeparatis, & aliis, quam quibus convocatio fit, expediri poteſt. Verbum quoque, *imminet*, videtur innuere, inſtare tempus electionis, & rationabiles eſſe cauſas, ne ultra differatur; quo ſenſu, cauſæ rationabiles non eo referendæ, quod ob alias electioni locus factus ſit, ſed poſtquam illi locus factus, (ſcilicet ut antea dictum, per vacantiam Imperii) inſtare nunc tempus maturandæ electionis, ob rationabiles cauſas. Quamquam, etiam ſi de cauſis electionis faciendæ accipiuntur verba, rationabiles cauſæ ſint tempore vacantis Imperii, ut Rex Romanorum eligatur. 27.
Verumenimvero, ut maxime hæc ita ſe habeant, quæ hactenus diximus, non tamen hoc poſſunt evincere, omnino non licere Regem Romanorum vivente adhuc Imperatore, vel Rege, eligere: Hoc enim fieri aurea Bulla non prohibuit, 28.

Fecit

Fecit illa mentionem caſus, ut plurimum, & ordinarie contingentis, ſed ita, ut ne verbo quidem ſtatuerit, præter illum alias non licere Regem Romanorum eligere, etiamſi Electores omnes, vel maxima eorum pars, id Imperio
29. utile eſſe arbitrentur. Et ſane, aureæ Bullæ finis, ac ſcopus, nunquam fuit, omnia, quæ Electoribus liceant, vel non liceant, exprimere, ſed potiſſimum illa determinare, quæ ad unitatem inter Electores fovendam, & electionem unanimem inducendam, ac deteſtandæ diviſioni, qualis aliquando inter eos antea fuerat, obicem ponendum, facerent. Cum autem, an vivente Imperatore Rex Romanorum eligendus ſit, inter Electores nunquam antea controverſum fuiſſe legamus, cauſa nulla erat neceſſaria, quæ Carolum moveret, hanc quæſtionem, hac Bulla ſua decidere. Ita non decidit quoque, an Electoribus, & quando, liceat Imperatorem deponere, quod tamen illis omnino licet; ſcilicet ad propoſitum ipſius non faciebat, ſingula, quæ ad uti-
30. litatem Imperii pertinent, ſpecialiter attingere. Exemplo autem proprio, quando filium Wenceslaum enixa opera in Regem Romanorum creari contendit, & obtinuit, monſtratum dedit, quid de caſu in aurea Bulla non ex-
31. preſſo ſentiret. Cumque inſequenti tempore, vivente Imp. Friderico III. filius eiusdem Maximilianus in Regem Romanorum electus quoque fuerat, concordi ſex Electorum conſenſu, (*ut protocollum electionis, quod habetur apud Goldaſt. dict.* politiſchen Reichshändlen *part. 1. n.4. tit. 3. pag. 4. teſtatur*) reiteratis ex actibus ſatis conſtabat, quod lege ſcripta non expreſſum, conſuetudine firmatum eſſe. Hoc ſi Elector Saxoniæ, cum ſociis, perpendiſſet, non tam præfracte ad ſolam auream Bullam provocare potuiſſet.

32. *Secundum* caput eſt, an capitulatio, in quam iuraverat Carolus V. obſtet electioni Romanorum Regis, & in ſpecie, perſonæ Ferdinandi? Non puto. Nam quod promiſit ſervare auream Bullam, neque permittere, ut quicquam à quoquam contra eam fiat, id non infregit conſentiens in electionem Regis Romanorum; quoniam, ut modo dictum, aurea Bulla eiusmodi electionem non prohibuit, uti nec alia Imperii lex; conſuetudo autem expreſſe adprobavit. Nec capitulatio, perſonæ fratris aditum ad Romani Regis dignitatem ullibi præcludit, vel expreſſe, vel per ſanam conſequentiam. Hoc quidem prohibet, ne ſucceſſione hereditaria Imperium Carolus in ſuos aliosque, transferre conetur; ſed caſus ille, cum noſtro, de quo diſceptabatur, non convenit, ubi de electione tantum agitur.

33. Succedit *Tertium*, an ambiens, atque rogans, poſſit eligi in Regem Romanorum? Certum eſt, Saxoniæ Electorem, & ſocios, vitioſum ambitum notaſſe, hoc eſt, pollicitationes, & largitiones, quas (*apud Sleidan. d. f. m. 119. b.*) nonnulli Principes, in literis ad Electores, tunc interveniſſe pervulgatum eſſe dicebant. Si de facto, certo conſtaret, facile eſſet ad illud iuris deciſionem applicare, at vero, cum vitium non præſumatur, ſed probari debeat evi-

at evidentiſſime, Electoribus periurium imponere nuda fama non potuit,
nec Ferdinando vitio verti debuit, de quo nondum certo conſtabat. Aureæ
Bullæ (*cap.* 2. §. 2.) diſpoſitione,

Suo demens expellitur ambitus auro,
Non dominantur opes, non corrumpentia ſenſus
Dona valent, emitur ſola virtute poteſtas,

ut olim Claudianus (*de tert. conſul. Honorii v.* 186.) cecinit. Hoc iuris eſt,
& facto obſervari debet: ſi quid contra fiat, alienum à lege atque honeſtate
erit. Factum tamen ita aliquoties, non ſine gravi, & eligentium, & electi
nota; ſi vera ſunt, quæ ab hiſtoricis narrantur. Carolum IV. accuſat Aven 34.
tinus, quod contra auſpicia, & interceſſiones, adverſus leges avitas, & pa
trias, contra morem maiorum, novo, inaudito, & peſſimo exemplo, Impe-
rium, ſibi primum, deinde filio Wenceslao, mercatus ſit. (*Kyriander in an-
nal. Auguſtæ Trevirор. part.* 14. *p.* 115. *& ſeq. ac p.* 117. *& ſeq.*)

Quartum, quod controverſum, eſt, an neceſſarium fuerit, vel utile, 35.
Imperio, Carolo adiungere Regem Romanorum? Negavit hoc Saxo, cum
ſociis (ut ex eorum ſcriptis patet, & repetitur à Iohanne Friderico, Duce
Saxoniæ, Electoris filio, in der Notel der Wahl-Sachen/ (*apud Goldaſtum* in
Politiſchen Reichshändeln *d. part.* 3. *n.* 5. *pag.* 147.) ibi; Nach dem öffent-
lich unverborgen iſt / daß Seine Gnaden (pater Iohannes) und die Verwan-
ten / gantz und gar nicht darfür halten / als ſolte ſolche unterſtandene Wahl
zu des Reichs Nutz / und Wolfahrt / dermaſſen / wie ſich zu Recht / der Gul-
den Bullen / und des Reichs Freiheiten nach gebühret / beſchehen ſein.) Af-
firmavit Cæſar, & Electores omnes, præter Saxonem. Si quid maiori parti,
atque communi proverbio tribuendum, *plus videre oculos, quam oculum*, vi-
detur affirmativa negativam vincere. Sed ne ſine examine rationum quic-
quam ſtatuatur, perpendendum eſt, an Carolus Imperium potuerit ſolus
adminiſtrare, citra operam adiuncti? Mihi valde credibile eſt, illud fieri non
potuiſſe, quoniam diverſis ipſe regnis atque populis imperabat, adeoque
non ſolum negotiorum multitudine obruebatur, ſed etiam, ne in Germania
aſſiduus eſſe poſſet, avocabatur alio. Quæ ratio, ſtatim ab initio, ubi ad
Imperium evectus, tanti fuit æſtimata, ut communi Statuum conſenſu iam
tunc locumtenens illi datus, atque Regimentum conſtitutum fuerit. Caro-
lo certe vitio verti non debebat, quod ductus amore propriorum regnorum,
Germaniam ſæpius derelinqueret, ac in Hiſpanias, vel alio ad curandum ſua
ſe conferret. Electoribus potius imputandum, quod illum, qui abunde
domi habebat, quod ageret, Imperio etiam præeſſe voluiſſent, immemores
proverbii; *genu ſura propius.* Capitulationis quidem ſuæ articulo XXX.
promiſerat, ſe ut plurimum in Imperio commoraturum; ſed cum hac ex-
ceptione, in quantum poſſibile. Itaque, ubi Imperii utilitas, vel neceſſi-

tas, ipſius præſentiam requirebat, & ſimul eodem tempore, neceſſitas, vel utilitas propriorum regnorum, eius præſentia opus habebat, hac in concurrentia, quando per rerum naturam, ſimul & ſemel, in diverſis locis corpore præſentem eſſe ei non licebat, propria merito primas tenebant, aliena ſecundas. Et cum primum Hiſpanis iuramento obſtrictus, antequam Imperio, ut Cæſar, obligaretur, illis in concurſu tali, quem præſupponimus, corpore & cura, huic vero, quoniam corpore non poterat, cura adeſſe debebat, & ad repræſentationem corporis, per locum tenentem, aut vicarium. Quamquam vero, neceſſarium non erat, locum tenentem illum, Regis Romanorum nomine, & dignitate præditum eſſe, utile tamen hoc videbatur maiori Electorum parti, vel hanc ſaltem fortaſſis ob rationem, quod Rex Romanorum, tanquam indubitatus Imperatoris ſucceſſor, maiori ſtudio & opera negotia Imperii curaturus ſperaretur, quam quisquam alius.

36. *Quintum* in eo vertitur, nonne incommodum Carolo futurum, ſi ſibi adiunctum Romanorum Regem haberet? Hoc, quoniam ſolum Carolum concernebat, ipſius examini relinquendum erat: Illud tamen certum eſt, utilitatem Imperii plus valere quam commoditatem Imperatoris. adeo quidem, ut eo caſu, etiam diſſentienti Imperatori Rex Romanorum adiungi poſſit, qui Carolo volenti adiunctus fuit.

37. *Sextum*, grave eſſe Imperio, eiusque Statibus, duos habere eodem tempore dominos, quibus ſit obtemperandum. Verum, ſi res exacte ponderetur, hoc caſu, nomine potius quam re duo ſunt domini, & obedientia una manet, non duplicatur. Si Imperator præſens eſt, & in actu adminiſtrationis, Regis Romanorum Dominium in quiete eſt, & ſine operatione. Vbi vero Imperator, vel abſens, vel etiam præſens, adminiſtrationis curam Regi Romanorum committit, hic eam exercet potiſſimum nomine Cæſaris, ita, qui obtemperat Regi Romanorum, obtemperat Cæſari. Hoc quidem operatur iſta duplicitas perſonarum, quod in vicem unius, duplici veneratione onerentur Status; at hoc onus leviuſculum eſt, ut, ſi cum utilitate Imperii conferatur, ne æſtimari quidem pro onere debeat.

38. Reſtat, ut percurramus quoque conditiones, quas Saxoniæ Electorem, & ſocios, interceſſoribus inſinuaſſe ſupra diximus. *Prima*, quæ de interpretatione Aureæ Bullæ, ab Imperatore, de voluntate conſilioque Electorum facienda, agit, non erat neceſſaria, quia uſus & conſuetudo
39. pro lege erat. *Altera*, non alio in caſu eligendum eſſe Regem Romanorum, quam ubi id ex uſu Reipublicæ, ſuo ſtat talo, ſed, ad examen rei præter Electores etiam alios adhibere novum erat, nec in Wenceslai,
nec

nec in Maximiliani electione obſervatum, ipſisque Electoribus nimis grave. *Tertia*, cuius nomine adminiſtrari Imperium deberet, nova non in- 40.
digebat lege. De fide, & iureiurando, quod *quarto loco* adiiciebatur, 41.
ita temperari poterat; ut eam fidem, & illud iusiurandum, quod Imperatori & Imperio præſtiterant Status, integrum maneret, &, ſine nova præſtatione, extenderetur etiam ad Regem Romanorum. Qui enim Imperio, & Imperatori fidelitatem ac obedientiam iuravit, eam non ſolum Imperatore adminiſtrante Imperium ſuo nomine, ſed & ubi alius eius nomine idem adminiſtrat, obſervare debet. *Quinta*, obſervantiam for- 42.
mulæ iuramenti, à Carolo IV. in aurea Bulla præſcriptæ, attinens, esſentialia formulæ ſi ſpectes, iuris, & rationis eſt; ſi vero & verba quoque, mirari licet, quare tot Principes, à Catholica Romana religione alieniſſimi, voluerint iurari verbis, *ſicut me* DEVS *iuvet*, *& omnes Sancti*. *Sexta*, bona nititur ratione, partim, ut male meritus afficiatur pœ- 43.
na, partim, cum, qui ſemel malus, ſemper præſumatur talis futurus, in eodem genere delicti. *Septima*, vitandæ præſcriptionis cauſa, tres Re- 44.
ges Romanorum ex una eademque Principum familia, ordine ſucceſſivo, creandos non eſſe, libertatem Imperii, & intereſſe Statuum, reſpicit, limitationem tamen admittere non dubito. Si enim ex alia familia idoneus (qualis, ut Imperii reditus hactenus fuerunt, non ſolum ille dicendus eſt, qui virtutibus, atque ingenii dexteritate præditus, ſed qui ſimul etiam opibus pollet) non reperiretur, ſane, utilitas Imperii ſuaderet idoneum eligere, non obſtante, quod tertius, quartus, quintusve, eius familiæ ſit, ex qua unus & alter, ordine non interrupto, iam ante Imperio præfuerit. Quo caſu, ne præſcriptionis periculum nos terreat, iura ordinaria cavent, quando in voluntariis præſcriptioni locum non concedunt: quibus, pro maiori cautione, etiam capitulatio in ſubſidium accedere poteſt. Cæterum Silhonius (*en ſon Miniſtre d'Eſtat part. 2. livre 3. discours 5. pag.* 494.) 45.
enormiter labitur, quando ſcribit, (*que la ligue faicte à Smalchalde, euſt pour principal fondement, de donner à Charles un coadiuteur en l'adminiſtration de l'Empire, & de faire revivre une des couſtumes de la bulle d'or, qui porte, que pour deſtourner la ſucceſſion de l'Empire, il n'y pourra avoir ſucceſſivement trois Empereurs d'une meſme race.*) quod fœderis, Smalcaldiæ contracti, potiſſimum fundamentum fuerit, Carolo coadiutorem in adminiſtratione Imperii adiungere, & in vitam uſumque revocare conſuetudinem illam Aureæ Bullæ, qua continetur, ne ſucceſſioni in Imperium locus detur, non licere tres Imperatores ordine catenato ex una eligere familia. Hæc homo Gallus, inter ſcriptores politicos patriæ ſuæ haud poſtremus, ſed, ut vel unica hæc traditio teſtatur, hiſtoriæ Germanicæ non ſatis gnarus, quiq; auream Bullam vel nunquam vidit, vel minus attente legit.

46. *Octava*, quæ, ad dignitatem Romanorum Regis, alium non admitti poſtulat, quam illum, qui ſit ex aliqua familia Principum Germaniæ progenitus, antiqua, vel lege, vel conſuetudine iamdudum approbata erat, nec quicquam obſtabat Ferdinando, qui non minus, quam Carolus, à Philippo Archiduce
47. Auſtriæ, Maximiliani I. Imperatoris filio, deſcendebat. *Nona*, quæ legis Carolinæ diſpoſitionem, de creatione Regis Romanorum, ſacram eſſe vult, neque Imperatori, vel Regi Romanorum licere, eam immutare; ſtatui noſtro omnino conveniens eſt, & iamdudum capitulationis Carolinæ cap. 11. generaliter idem de tota aurea Bulla, veteriſque Imperii legibus, ſancitum fue-
48. rat. *Decima*, iuſto durior, quæ vult, electionem Regis Romanorum non denunciandam eſſe, antequam ſuſcipiatur, cum contra humanius etiam, & decentius ſit, conſenſu Cæſaris eiusmodi electionem ſuſcipere; quod ſi vero
49. ſine iuſta cauſa diſſentiat, ſalus Imperii ſuprema lex erit. *Vndecima* Cæſari denegatum it poteſtatem mandandi Moguntino, Imperii per Germaniam Archicancellario, & Electori, ut Electores convocet ad eligendum Romanorum Regem. Si mandatum hic excludimus, admonitionem admittere non eſt quod obſtaculo ſit. Ea enim neq; iuri, neq dignitati Electorum contraria eſt: neque neceſſitatem eligendi Regem, imponit Electoribus, incitamento tamen eſſe poteſt, ut cauſæ examini ſubiiciantur, cur Imperator Regem eligendum cenſeat, an legitimi ſint ponderis, an ſecus. *Duo-*
50. *decima*, locum, ubi electio peragunda, certum, & illum denominat, quem ipſa Aurea Bulla (*cap.* 28. §. 5.) approbavit. Quod vero annectit, in Moguntini poteſtate eſſe non debere, conventum electionis alio in loco indicere, niſi id Electores collegæ gravibus de cauſis permittant, generalitate ſua laborat. Aut enim impedimentum manifeſtum eſt, ut, exempli gratia, contagio Francofurdiæ nimium graſſans; aut non eſt manifeſtum. Si manifeſtum, poſtquam Aurea Bulla ipſa (*dict.* § 5.) hoc caſu alium locum admittit, permiſſione Electorum hic non erit opus. Si non manifeſtum, vel adhuc dubium, collegarum conſenſus bene requiritur. Et utroque in caſu, ne propriis commoditatibus ſolum, in loci determinatione, videatur proſpicere Moguntinus, conſenſus commu-
51. nis concordiæ inſtrumentum erit. *Decima tertia*, ne citra conſenſum collegarum, ornamenta Imperialia à Norimbergenſibus petat Moguntinus. Si ab antiquo, hoc competiit Moguntino, vix permiſſurus fuit, poteſtati ſuæ anguſtiores præſcribi terminos. Electio aut rite peragitur, aut non rite. Si rite, quid intereſt, Moguntinus ſolus, vel Electores omnes ornamenta petant? Si non rite peracta fuit electio, præſumendum eſt, Moguntinum ad coronationem non properaturum, neque ornamenta petiturum. Quod ſi vero contrarium timeatur, maior Electorum pars impedire coronationem debebit, & ſi opus, Norimbergenſes admonere,

ne orna-

ne ornatum transmittant. Vbi vero electionem, maioris partis conſenſu factam, minor pars improbare ſustinet, & Norimbergenſes, ne ornamenta ad coronationem mittant, admonet, quandoquidem Norimbergenſium non eſt, electionem examinare, ſecurius facturi ſunt, ſi requiſiti ornamenta mittant, quam ſi non mittant. Puto tamen, Norimbergenſibus magis conſuli, ſi quando ornamenta illa ab ipſis requiruntur, Electores, qui Regem Romanorum elegerunt, & coronationem fieri cupiunt, ſua requiſitionis literis ſubſcribant nomina, vel ſaltem in teſtimonium rei actæ, ut hoc modo conſtare legentibus poſſit, an major pars electionem approbaverit. Eundem in finem Rex Romanorum Aquisgranum applicans, coronæ ſuſcipiendæ cauſa, antequam ad alia procedat, decretum electionis magiſtratui ostendere ſolet (*ut ex protocollo coronationis Maximiliani I. apud Goldaſtum* in Politiſchen Reichshändlen *part. 1. pag. 9. tit. 1. & Hartmanno Mauro in deſcriptione Coronationis Caroli V. cognoſcimus.*) *Decima quarta* vult, ne terminus trimeſtris, qui 52 Electoribus datur, ut ad electionem conveniant, à Moguntino diminuatur. Terminus iſte ab aurea Bulla præſcriptus legitur (*dict. cap. 1. §. 18.*) atque inde merito ordinarius eſſe debet. Exceptionem tamen admittere hanc regulam, & ratione, & exemplo edoctus ſum; quamquam ego propenſior in abbreviationem, quam extenſionem termini, niſi neceſſitas obſtat. Vtilius ſemper Imperio futurum arbitror, ut Regem Romanorum vel Imperatorem habeat, quam non habeat, & ſi utilitas ſuadet Cæſari Regem Romanorum adiungi, ut id fiat cito, non tarde. Ratio trimeſtris termini (*in dict. §. 19.*) ab ipſius Bullæ Conditore ex- 53 primitur illa, quod talis ſit terminus, infra quem literæ convocationis ad ſingulos Principes Electores veriſimiliter poſſint pervenire. In exemplari Palatino (ut olim nuncupabatur, nam ubi, & cuius hodie ſit, me latet) pro, *pervenire*, legitur, *convenire*; unde aliquando arbitrabar, textum fortaſſis mendoſum eſſe, & ita reſtitui debere, *in quibus quidem literis, talis dies, & terminus exprimatur, infra quem ſinguli illi Principes veriſimiliter poſſint convenire.* Movebat non ſufficere, ut terminus talis ſit, intra quem literæ ad Electores pervenire poſſint, ſed requiri præterea non exiguum tempus, poſt redditas literas, ad apparatum, ad petendum atque obtinendos ſalvos conductus, in aurea Bulla denominatos, ad conſilia, tam ea, quæ futuram electionem, quam quæ quietem principatus Electoris concernunt, cuius curam, ſi ipſe ad electionem properet, aliis committit, ad colligendum equitatum ducentorum capitum; & denique ad iter ipſum conficiendum. Verum, ubi perpendi, hæc omnia intra trimeſtre ſpatium expediri poſſe, nec ad ſolam literarum intimationem tantum tempus requiri; ad correctionem textuum quoque,

non, niſi quando aliud non ſupereſt remedium, perveniendum eſſe, elegi credere, verbum, *convenire*, improprie, vel etiam non ſatis convenenter ad puræ latinitatis leges, poſitum fuiſſe, vel ex correctionibus, minorem admittere, & pro, *convenire*, ſubſtituere, *pervenire*. Quo admiſſo, totam énunciationem non ſimpliciter, ut verbis facta, accipio, ſed literas pervenire commode, & cum hoc effectu intelligo, ut illis, in tempore ſatisfieri, ab Electoribus poſſit. Hanc mentem Caroli IV. fuiſſe, nemo dubitare debet, nec aliter à Saxone, & ſociis acceptam, ſubiecta ratione, *unus, aut alter, tempore* (anguſtiori puta) *excludatur*, ſatis demonſtrat. Cæterum, quod abbreviationem, vel extenſionem termini attinet, neutrum in ſolius Moguntini arbitrio verſari, ſed in conſenſu omnium Electorum, omnino mihi per-
54. ſuadeo. Arumæus quidem (*ducurſu 1. ad Auream Bullam theſ. 31. pag. 67.*) credit, arbitrium iuſtæ cauſæ, non ad ſolum Moguntinum pertinere, ſed eundem, ſi periculum tale emerſerit, quod moram longiorem non ferat, ad Palatinum & Saxonem, Imperii vicarios, ſeſe remittere debere, iisque in conſilium vocatis, de eo, & an tale ſit, ſtatuere licere; ne, ſi contrarium dixeris, in arbitrio Moguntini ſit, eos Vicarios prætenſione periculi deiicere, quod ipſi, tanquam inferiori (nam tempore Vicariatus Imperatoris vice funguntur) permitti non debeat. Inferiorem enim in ſuperiorem iudicium exercere, multo minus ſuperioritatis iure eum exuere, haud poſſe (*l. 4. ff. de recept. arbitr. l. iudicium ff. de indic.*) nec iuſti poſſeſſoris beneficium alterius
55. voluntati ſubiacere debere. (*c. 2. de conceſſ. præbend. in 6.*) Verum, hæc Arumæi traditio multis modis defectuoſa eſt. Ad quæſtionem generalem, qualem nos nobis decidendam propoſuimus (nempe, an Moguntinus, quando Rex Romanorum, vacante Imperio, vel vivo adhuc Cæſare, eligendus eſt, omnium Electorum, vel nonnullorum ſaltem conſenſu, terminum electionis, à lege Carolina præſcriptum, abbreviare, aut protrahere poſſit?) Arumæi reſponſio particularis eſt, ad unicum caſum vacantis Imperii, & ad ſolam abbreviationem termini pertinens. Accedit, quod nec illo quidem caſu, tres Electores, tanquam numero minores, ſi cum quatuor reliquis conferantur, maiori numero onus, quod in anticipatione temporis vertitur, imponere poſſint. Vti nec admittendum eſt, legis communis reſtrictionem, vel extenſionem, paucis adſcribere, contra, præſertim in re collegium aliquod concernente, receptam regulam, *quod omnes tangit, ab omnibus debet approbari.* Detur vero, quod Palatini, & Saxonis intereſſe, maximum præ reliquis ſit, attamen non ſolum eſt, nec tale, quod cæterorum Electorum intereſſe plane abſorbeat. Si ſolus Moguntinus terminum abbreviare niteretur, ratio Arumæi, quod maioris ius minoris diſpoſitioni non ſubiaceat, militaret; at ubi reliquis quoque Electoribus cum Moguntino, atque ita maiori Electorum parti, placuerit, terminum, iuſtis ex cauſis, abbreviare, diſſentiant licet

Palatinus,

Palatinus, & Saxo, ac allegent, ſe Imperatorem repræſentare, & maiores eſſe reliquis Electoribus, ne hilum tamen proficient. Collegium enim Electorale, vel quod idem in effectu, maior collegarum pars, (*arg.* §. 4. *c.* 2. *A. B.*) ut poteſtatem habet, iuſtam ob cauſam abbreviandi terminum adminiſtrationis Imperatoris, hoc eſt, eum à ſolio deponendi, ita quoque ex iuſtis cauſis poteſtatem habet abbreviandi tempus vicariatus Palatini ac Saxonis. Scilicet, cum collegium Electorale his in negotiis repræſentet maieſtatem realem, & totam Imperii univerſitatem, non minus ſupra vicarios eſt, quam ipſum Imperatorem. Aurea Bulla (*c.* 5.) nos docet, vicariam proviſionem Palatini, & Saxonis, tunc ceſſare, quando Rex Romanorum electus, & ad eius manus Imperium pervenit. Docet eadem, quod ſi maior numerus Electorum, aliquem in Regem Romanorum elegerit, is perinde haberi, & reputari debeat, ac ſi foret ab Electoribus omnibus, nemine diſcrepante, electus. Ergo, ſive intra trimeſtre, ſive ante, talis electio facta ſit, fruſtra Palatinus, & Saxo vicariatum continuare tentabunt, poſtquam Imperium non amplius vacans eſt, ſed novo capite dotatum: Fruſtra ad legem, quæ de tribus menſibus loquitur, provocabunt; nam ſupra illam alia eſt, quæ cæteris Electoribus patrocinium præbet, nempe illa, qua ſtatuitur, ſalutem Imperii, eiusve populi, ſupremam legem eſſe. Hæc eadem lex, & altero caſu quoque, quo Imperatori, vel Regi Romanorum adhuc in vivis exiſtenti, Romanorum Rex adiungitur, cæteras omnes vincit, quæcunque de certo termino loquuntur. Speciale, & notabile exemplum nobis ob oculos ponit dictum protocollum electionis Maximiliani I. (*quod reperitur apud Goldaſtum* in Politiſchen Reichshåndlen / *parte* 1. *num.* 4. *pagin.* 3. *& ſeqq.*) Cum enim tunc in comitiis, quæ Francofurti celebrabantur, anno M CCCC LXXXVI. Electores (excepto Bohemo) præſentes eſſent, ipſisque placeret Maximilianum eligere in Regem Romanorum, Moguntinus illis literas citationis, datas die Lunæ, qui erat decimus tertius Februarii, prædicti anni, inſinuari fecit; quibus eos compellabat, ut ſequenti die Iovis, hoc eſt, decimo ſexto eiusdem menſis die, ad incipiendum, atque perficiendum electionis actum, comparerent. Vnde manifeſtum evadit, ordinarium trimenſtruum ſpatium fuiſſe tunc in totidem dies converſum, Electorum, qui præſentes erant, conſenſu: quod inde facilius fieri potuit, quoniam cauſa trimenſtrui ſpatii, quæ eſt, ut Electores habeant ſufficiens tempus ad comparendum, ceſſabat; iam dum enim, uti diximus, in loco, ubi electio ordinarie fieri debet, præſentes erant. *Decima quinta*, legalis eſt, & in Aurea Bulla (*dict. capitulo* 1. §. *finali*) fundata; haudquaquam tamen eius ponderis, ut ſi à Francofurtenſibus minus exacte obſervata fuerit, totus proinde electionis actus nullitatis accuſari poſſit, debeatve, niſi aliud

56.

57.

concurrat.

58. concurrat. Cum, poſt Maximiliani I. mortem, Electores Francofurti, electionis negotium tractarent, Fridericus Comes Palatinus, mutata veſte, oppidum intravit, & clanculum fratrem, atque Electores reliquos convenit. (*Hubert. Thomas Leodius de vita Frider. II. Palat. lib. 5. annal. pag. 76.*) Hic, non tantum culpa eorum notam meretur, qui eum intromiſerunt, ſed
59. etiam Electorum, qui eundem admiſerunt ad colloquium. *Decima ſexta*, pendet à priorum approbatione, & regulis communibus, ad actum nulliter cœptum neminem cogi comparere, nec eidem intereſſe: Irritum eſſe, quod contra leges agitur, nullum eſſe quod contra formam à lege præſcriptam
60. agitur. *Decima ſeptima*, & ſequentes, non ad electionem Romanorum Regis pertinent, ſed tanquam appendices communes, Cæſari & Romanorum Regi præſcribuntur, pro norma actionum. Quæ inſignia Electorum, & officia vult ubicumque, etiam extra Germaniam, exerceri per Electores, aut ipſorum legatos, (quo nomine etiam illis ſubſtitutos officiales intelligo) ut non ratione, ita nec exceptione caret, ſicut ex aurea Bulla (*cap. 25. §. item*
61. *dabit*,) cognoſcitur. *Decima octava* adeo placuit, ut conſimilis fere poſtea in Capitulationem Ferdinandi (*artic. 27.*) & ſubſequentium Cæſa-
62. rum, relata fuerit. *Decima nona*, de admittendis exterorum Regum, atque Principum legatis, ut in Imperii conventibus audiantur, fulcitur hu-
63. manitatis lege. *Vigeſima* continetur Carolinæ capitulationis articulo XV.
64. *Vigeſima prima* admonitio eſt, de ſervandis promiſſis, & contrariis ad
65. regulam revocandis. *Vltima*, aut ſuperflua eſt, aut potius ab ipſis Electoribus Regi Romanorum præſcribenda, quam ab Imperatore. Superflua ideo, quia rationi minime conveniens eſt, ut adiunctus maiorem poteſtatem ſibi arroget, quam illi competit, cui adiungitur. In maiorem tamen ſecuritatem, videmus, aliis Regibus Romanorum, nondum vacante Imperio electis, ab Electoribus capitulationem quoque præſcriptam, atque ita, quod tempore Ferdinandi eousque dilatum fuerat, donec Carolus V. renunciaverat Imperio, cœpit poſtea cum ipſa electione expediri.

Wappens.

1. *Differentia inſignium Imperatoris, & Regis Romanorum.*
2. *Cuius origo ignoratur.*
3. *De origine bicipitis aquilæ variæ opiniones.*
4. *An biceps aquila ſignificet duplex Imperium?*
5. *Bloſii Palladii explicatio reiicitur.*
6. *Alia explicatio.*
7. 8. *Quæ & ipſa reiicitur.*
9. *Autoris coniectura.*
10. *Nonnulla de aquila unicipite.*
11. *Et de ratione differentiæ.*

Fortaſſis

FOrtaſſe legi debebat, Namens und Weſens: aut, ſi omnino nomen, Wap- 1.
pens / retineri debet, ignorandum non eſt, inſignia Regis Romanorum differre ab illis, quibus utitur Imperator: hic enim bicipitem, Rex vero unicipitem aquilam habere dicitur (*Freher. ad Petr. de Andlo lib. 2. cap. 5. Vlyſſes Aldrovandus ornitholog. vol. 1. pag. 81*) Quando vero primum mos 2.
iſte cœperit, me neſcire ingenue fateor. Nec memini quoque, ullam legem Imperii, vel Pontificis, hanc inſignium differentiam iniungere, ſtabilire, vel confirmare. Pleraque, inſignia hæc quæ attinent, opinione, vel traditione incerta conſtant. Vbi de Imperiali bicipite, (ut vulgo creditur) 3.
ſermo inſtituitur, tam abſona à vero referri videas, ut, ſi indignari nolis, commiſeratione ſaltem ducaris, neceſſe ſit. Antiquam alii faciunt, & à Germanis uſurpatam, poſt Varianam cladem; alii eius ortum, ad tempus, quando Imperium in Orientale, & Occidentale diviſum, referunt: utrique male, (*ut docui de iure publ. lib. 1. cap. ult. num. 11. & ſeqq. ac in additionibus ad eundem locum.*) Recentem, & ante Carolum V. inuſitatam, idque omnia literarum typaria ſigilla teſtari, hyperbolice aſſeverat Michael Beuterus (*in animadverſ. hiſtoric. cap. 11. pag. 157.*) Ego, ex non paucis, quæ vidi, ſigillis, nummis, atque epitaphiis, contrarium, & hoc deprehendi, variatum fuiſſe, &, ut coniicio, unicuique voluntatem ſuam pro ratione ſtetiſſe. Non minor in explicanda ratione bicipitii, incertitudo, & variatio ſurgit. Sunt, qui eodem 4.
Orientale, & Occidentale, atque adeo duplex Imperium ſignificari tradant. Sed illi me erudiant velim, quid Romanogermanico Imperio rei ſit cum Orientali, quidve fuerit, & cur illud aquilæ Orientalis capite ſuperbire præſumſerit, cuius ne caudam quidem unquam rite poſſedit? Bloſius Palladius, Ro 5.
manus, myſterium nobis pandit, verſiculis à Caſtaldo (*in tr. de Imper. quæſt. 79.*) & à me, *de iure publico* (*lib. 1. cap. 14. num. 4.*) annotatis. Sed explodi merito hic vates debet, qui inſigniis licentiam aſſignat, aliena pro propriis habere, & aquilam tam inſipide loquacem facit, ut prædam, quam ſperat, certam ſuis ſpondeat pullis. Novimus nos, inter ſpem & rem multum intereſſe; & noviſſe tu aquila potes, multa accidiſſe, ut non ceperis quæ perſequi multoties conſtituiſti. Tua hodie ætas, ac viribus plus nimium indies deficiens corpus, ſatis te admonent, tempus eſſe, ut fruſtraneam ſpem prædæ Orientalis nunc tandem deponas, & omni ſtudio caveas falcatæ Orientalis lunæ iram. Occaſum, quem Cæſaris eſſe dicis, noſti nunquam fuiſſe integre; quantum habuiſti, eo usque tuum fuit, donec tua coſtodia coërcuiſti. Quod reliquum eſt, tuum, donec cuſtodia meliori, quam hactenus factum, coërcueris: Id ni feceris, immutare cantum cogeris, & dicere, pro eſt, & erit, fuit, non erit. Ex illis, qui Carolum V. patrem bicipitis aquilæ effingunt, alii, 6.
ut obſervavit Mutius Surgens (*in annotat. ad M. Anton. Surgentis tractatum de præfecto prætorio, ſive Neapoli illuſtrata, lib. 1. cap. 22. num. 12. pag. 197.*)

cauſam eam autumant, quod cum eſſet Rex Hiſpaniæ, cuius inſigne dicunt eſſe aquilam, & electus in Imperatorem, qui item aquila inſignitur, duo illa inſignia in unum conſerere voluiſſe, eo modo præſagiendo, Imperium ita cum ſua ſereniſſima ſtirpe concorporatum, ut nunquam ſit timenda diviſio.

7. Verum, ut præſuppoſitum falſum, ita non minus facti, quæ redditur, ratio eſt. De illo iam antea diximus, de hac vero perpendendum, Regem Hiſpaniæ, propter varia regna, quæ in Hiſpania poſſidet, variarum rerum effigies in inſigniis ſuis iunctim ferre: cuius itaque Regni aquila inſigne ſit, ſpeciatim debebant exprimere noſtri iſti interpretes. Quod ſi ex inſigniis Hiſpanicis unum cum Imperatorio coniungendum fuiſſet, Regni Caſtiliani, tanquam in ordine primi, & præcipui, inſignia eligi præ reliquis omnibus debuiſſent: Sed illa caſtrum, vel caſtellum, repræſentant. Quod ſi vero Carolus aquilam, inſigne, tanquam aquilæ Imperiali ſimilem, vel convenientem, ex omnibus elegiſſet, & utramque coniunxiſſet, non poſſet dici, aquilam factam eſſe bicipitem, ſed concorporatas eſſe aquilas, & unamquamque ſuum caput, diſtinctum ab altero, erigere. Talis autem forma aquilæ Romanæ non eſt, ſed eſt unica, cum duobus capitibus, des Reichs und Kaiſerlicher Adler iſt mit zweyen Köpffen. (Kaiſer Ferdinandi I. Müntzordnung *de anno 1559.* §. Wo aber vorgeſtelte / *in corpore receſſum Imperii p. 534.*) Porro nec Imperium cum

8. ſtirpe Caroli, ut Regis Hiſpaniæ, unquam concorporatum; & ſi dicatur concorporatum cum domo Auſtriaca, debuiſſet Carolus, ad ſignificandum, quod interpretes velle retulimus, domus Auſtriacæ inſigne aliquod cum Imperiali aquila connectere, non autem Hiſpanicum. Germaniæ Principes confœderati, qui actiones Caroli ſatis accurate obſervarunt, & publicis accuſarunt literis, ad hanc coniunctionem, tanquã contra morem, & libertatem Imperii factam, nunquam tacuiſſent, ſed ut ſignum affectatæ ſucceſſionis hereditariæ in Imperio, cum cæteris, ei exprobrare non ſuperſediſſent. Ipſorum itaque taciturnitas, magnum argumentum eſt, rei non ſic, ut nonnulli volunt, geſtæ. Fuiſſet etiam hic Caroli conatus contrarius articulo XXVIII. capitulationis, in quam iuravit Electoribus, & Imperio. Hoc tantum licuit Carolo, quod cæteris ante ipſum, & poſt electis Imperatoribus in uſu fuiſſe deprehendimus, ut inſignia ſua gentilitia, formæ minoris ſcuti inſerta, aquilæ Im-

9. perialis pectori adponerent. Denique, cum multo ante Carolum V. biceps aquila in uſu fuerit, nec tamen fortuito, & ſine cauſa à nonnullis Imperatoribus uſurpata dici debeat, vitio mihi verti non poterit, ſi in re antiqua, & obſcura, coniectura utor innocenti. Dicam ergo, aquilam Imperii, eadem licentia bicipitem eſſe, qua Ianus olim bifrons fictus, & pictus fuit: denotari autẽ duobus illis capitib⁹ pervigilium, quod ab utroq; latere fieri debet, pro ſalute Imperii; & promtitudinem defendendi, tam ipſum pectus, quam ter-

10. gum Imperii, & latera univerſa. Atque hæc de bicipite; reſtat, ut & de unicipite

cipite aquila, quam Regi Romanorum aſſignant, videamus. Ante omnia & primum determinari debet, quonam ſenſu Rex Romanorum hic intelligi debeat, an de illo, qui vacante Imperio in Regem Romanorum electus, ſed à Pontifice nondum in Imperatorem coronatus eſt; an vero de illo, qui nondum vacante Imperio electus? Si in antiqua inquirimus tempora, exempla ſe nobis offerunt, quibus docemur, aliquando etiam à Pontifice coronatos, non minus, quam nonnullos ab eo non coronatos, unicipite aquila uſos fuiſſe. Poſteaquam vero biceps aquila conſuetudine, vel uſu, invaluit ordinaria fieri, attributa ea illis fuit, qui vacante Imperio Reges Romanorum electi, qua etiam ſtatim poſt electionem uſi ſunt, tam ante, quam poſt, quam coronam Imperialem à Romano Pontifice ſusceperunt, vel non ſusceperunt. Vniceps vero aquila illi remanſit, qui non vacante Imperio Rex Romanorum electus eſt. Hinc, cum illum, qui vacanti Imperio præficitur, electum Imperatorem dicere moris ſit, aquila biceps nomen accepit, des Kaiſerlichen Adlers; quo reſpectu, uniceps dici debebit, Königlicher Adler. Difficulter autem vera, & alia ratio dari poteſt, 11.
cur Regia illa aquila diſſimilis ſit Imperatoriæ, quam ut differentia aliqua conſtitueretur inter inſignia eorum, qui nomine, dignitate, poteſtate, curaque diſſimiles ſunt; faciliusque, ex inſpectione ſigilli conſtaret, Imperatorisne electi, an vero Regis Romanorum ſint literæ, & inſtrumenta.

Etliche Jahr hero beladen geweſen.

Scilicet ab anno MDXXXI. usque ad annum MDLVIII.

Aus hochbeweglichen Vrſachen.

Cauſæ impellentes Carolum V. ut Imperio ſeſe abdicaret, ſpeciatim omnes hic non recenſentur, ſed præcipuæ tantum. Jn R. A. zu Augſpurg anno MDLIX. (*in pr. pag. 519.*) duæ, hic vero tres enumerantur quanquam tertia ſecundæ effectus potius, quam ſeparata cauſa, dici poteſt.

Obligenden Alters.

Natus erat Carolus anno Domini MD. ergo quando abdicabat Imperium, erat adhuc ſexagenario minor. Cum vero non niſi completa ætas ſeptuaginta annorum, à tutela & cura ſuſcipienda excuſet, (*l. unic. C. qui ætate l. 2. in princip. ff. de excuſat. tutor. §. 13. Inſtitut. eodem titul.*) videtur haud licuiſſe Carolo ſuſceptam Imperii tutelam deponere. Verum conſenſus,

vel ratihabitio Electorum, id licitum fecit, quod iura privata pro illicito habent. Et magna diverſitatis ratio eſt, inter tutelam curamque pupillorum privatæ domus, ac tutelam aut curam totius Imperii publicam. Illis, etiam ſexagenario maior, facilius ſufficiens erit, quam diffuſæ adminiſtrationi Reipublicæ, quæ pro patrimonio habet haud exiguam orbis terreni partem, & tot fere hoſtes quot vicinos numerat. Videntur quoque ipſi Romani, quando *ſexagenarium de ponte*, communi proverbio dixerunt, eum à publicis conſiliis removiſſe, quem ad privata admittebant. Quod vero ſexagenario non permittebant arrogare ſibi filium, id non inde erat, quaſi filium paterna cura non poſſet amplius regere, ſed quod, (*ut habet L. 15. §. 2. ff. de adopt. & emancipat.*) magis liberorum creationi ſtudere ipſe debeat: at hoc ad vires corporis, non animi pertinet. Quamquam etiam legi Papiæ Poppææ viſum fuerit, ſexagenario nuptias interdicere, quaſi ab illo ſoboles vix ſperanda (*Balduin. de L. Pap. pag. 62.*) attamen poſtea illud mutatum fuiſſe apparet. (*ex. l. ſancimus 27. C. de nuptiis.*) Sed ut ad ætatem Regum, atque Principum revertamur, hoc quidem illis à lege indulgeri videmus, certis in locis, ut ante communem terminum privatæ ætatis legitimæ pro maioribus habeantur, atque ad rerum gubernacula admittantur; ſed, ne tardius quam alii ſeneſcant, id lege nulla eis concedi potuit. Ac cum ad negotiorum molem, aliaq; , ſenectutem, & corporis atque animi, promoventia, citius admoveantur, mirum non eſt, eos etiam citius labori amplius ferundo impares reddi, quam alios.

Immerwährenden ſelbs Schwachheit.

Perpetua valetudine tentus, tutelæ, ſeu curæ, excuſationem habet. (*L. un. C. qui morbo.*)

Augenſcheinlicher Unvermöglichkeit.

Recenſet etiam Carolus hæc omnia, in literis ad Ioannem Oſnabruccenſem, Cameræ Imperialis Spirenſis Præſidem, atque Aſſeſſores, de XXVII. Auguſti anno MDLVI. in pr. (*apud Goldaſt. inter conſtit. Imp. pag. 200.*) ibi: maxime vero propter extremam decurſamque ætatem, perpetuam, indiesque creſcentem moleſtiſſimam infirmitatem, qua ſummopere afflicti, attenuati, exhauſti, & omnibus corporis viribus debilitati ſumus. Fuiſſe autem arthritidis morbum Carolo familiarem, docet Thuanus.

Sohns.

Intelligit Philippum, Caroli filium, natum anno Chriſti MDXXVII.

Königlichen Würde zu Hiſpanien.

Vide me in *Additionibus ad lib. 3. de iur. publ. c. 2. n. 3.*

Und

Philippus II. Hiſpaniarum Rex; Mariam, Henrici VIII. Regis Angliæ filiam, in uxorem duxit, anno Chriſti M D LIV. indeque titulo Regis Angliæ ſeſe exornare cœpit. De hoc matrimonio licentia Gallica ita ſcribit Silhon (*en ſon Miniſtre d' Eſtat part. 1. livre 3. discours 4. pag. 547.*) (*Philippe II. penſa incorporer l' Angleterre a l' Eſpagne, par le mariage de Marie, ſa premiere femme, qui en eſtoit Royne. Mais les iugemens de Dieu ſupplanterent en cela la prudence des hommes, & il permit, que cette Princeſſe mourut ſans enfans, ou pour ne laiſſer trop accreiſtre une puiſſance, qui devoit eſtre fatale à la liberté des Nations Chreſtiennes: ou pour punir les iniquités des Anglois, & cette laſche complaiſance, avec laquelle ils avoient receu le ſchiſme, que Henry VIII. introduiſit parmi eux, & applaudi aux paſſions de ce Prince, qui aima mieux quitter l' Egliſe, que ſe ſeparer d' une concubine.*) Philippus II. contendebat Hiſpaniæ ſuæ adiungere Angliam, per matrimonium, quod contraxit cum prima ſua coniuge Maria, quæ illins erat Regina. Verum, divina iudicia hic ſupplantaverunt humanam prudentiam, permittendo, ut Regina iſta moreretur ſine liberis; vel, ne nimium augeſceret potentia illa, quæ futura erat fatalis libertati nationum Chriſtianarum; vel ut punirentur iniquitates Anglorum, & ignavum illud obſequium, quo acceptaverant ſchiſma, ab Henrico VIII. introductum, & applauſum dederant affectibus illius Principis, qui maluit Eccleſiæ valedicere, quam concubinæ ſuæ. Hæc Gallus cantat, voce, pro more, ſatis ferox, at in eo apertiſſime aberrans à vero, quando Philippo pro prima coniuge adſcribit Mariam, Angliæ Reginam, quæ fuit ſecunda. Prima autem fuit, Maria, Iohannis Regis Portugalliæ filia. (*Octavius de Strada de vitis Impp. pag. 492. Sleidan. lib. 15. Comm.*)

Hiſpaniſche Königreich begeben.

1. *Carolus in Hiſpaniam pervenïens Deo agit gratias.*
2. *Sermo Caroli.*
3. *Secedit in monaſterium S. Iuſti.*
4. *Eius exercitia pietatis.*
5. *Oratio Chriſtiana.*
6. *Mors.*
7. *Cenſura Coquillii.*
8. *Excuſatio Caroli.*

Carolus, poſtquam anno M D LVI. ſecundis ventis in portum Laredi, 1. quod eſt Cantabriæ oppidum, applicuiſſet, primumque deſcendiſſet in terram, in genua procidens, dicitur Deo gratias egiſſe, quod ſub finem vitæ ſuæ, divina clementia ſibi conceſſum eſſet, in eam provinciam, altricem non minus victoriarum, quam corporis pervenire, eique provinciæ, in tot beneficiorum remunerationem, oſſa ſua ſe largiturum promiſiſſe. Orationem illam, ſermone Hiſpanico à Carolo ita dictam, annotavit Flo-

 rimond

rimond de Remond, (*de la naiſſance de l' hereſie livr. 5. chap. 5. pag. 549. n. 4.*)
2. (*Garda te Dios, o madre muy querida, y defferida, anſi como deſnudo yo ſali de la barriqua de my madre, aſsi deſnudo yo bueluo à ti, como a my ſegonda madre, y por ſalerdoni gracias de muchos mericimientos, de los quales abeis uſado hazia mi, no podendo otra coſa mas por agora, yo os doy eſto mio cuerpo doliente, y eſſos mis hueſſos floxos y canſados.*) Deus te ſervet, ô mater cariſſima, nudus ut ex ventre matris meæ perveni in lucem, nudus ita redeo ad te, tanquam ad ſecundam meam matrem, atque in ſymbolum gratitudinis beneficiorum cauſa, quorum multa à te accepi, poſtquam nunc aliud non habeo quod offeram, tibi dono hoc corpus meum morbis
3. occupatum, & hæc oſſa debilia. Seceſſit deinde in cœnobium S. Iuſti, quod in deſerto Extremaduræ eſt, in quo (*ut Zenocarus in eius vita tradit*) ita ſe continebat, ut divinis cogitationibus in ſolitudine optime vacaret, magna continentia vitæ, magna morum temperantia, magnaque cibi vinique abſtinentia: duodecim tantum homines intra domeſticos parietes habebat, equum unum. Ad colloquium admittebat fere nullos; Ipſe non aliter ſe, quam Carolum appellabat, non Imperatorem. Dicebat ſe inutilem mundo, inutilem Deo eſſe in hac vita, itaque rogare & optare ſe, ut in vita æterna
4. Dei laudibus inſervire poſſet. Sæpe pro concordia Eccleſiæ Deum rogabat; in manus tuas Domine, inquiens, tradidi Eccleſiam tuam. Sæpe errores ſuos publice ingemiſcens, lamentabatur, ac ex tot annis, quos vixiſſet, nun-
5. quam unum diem Deo (prout dicebat) ſerviiſſe. Addit Thuanus: toto pectore in Deum revolutum, ſic fuiſſe ratiocinatum; ſe quidem indignum eſſe, qui propriis meritis regnum cœlorum obtineret, ſed dominum Deum ſuum, qui illud duplici iure obtineat, & patris hereditate, & paſſionis merito, altero contentum eſſe, alterum ſibi donare, ex cuius dono illud ſibi merito vindicet, hacque fiducia fretus minime confundatur; neque enim oleum miſericordiæ niſi in vaſe fiduciæ poni: hanc hominis fiduciam eſſe à ſe deficientis, & innitentis domino ſuo: alioqui propriis meritis fidere, non fidei, ſed perfidiæ eſſe. Peccata remitti per Dei indulgentiam, ideoque credere nos debere, peccata deleri non poſſe, niſi ab eo, cui ſoli peccavimus, & in quem peccatum non cadit, per quem ſolum nobis peccata condonantur. Cruci-
6. fixi Chriſti demum imaginem, per multos dies, ulnis, oculis, oreque complexus, ſeptimo poſt translationem Imperii menſe, (anno MDLVIII.) præſente Archiepiſcopo Toletano, omnibus ſacris chariſmatibus, & ſacramentis Eccleſiæ imbutus, maximam lacrymarum vim effundens, expiravit, ac ad cœlites animam remiſit, menſe Septembris, hoc eſt, Imperii ſui anno XL. ac quadrageſimo anni die, poſtquam ſuſcepit Imperium, vitæ autem ſuæ LVIII. antequam autem expiraret, poſt ſacram unctionem, etſi antea corpus Domini acceperat, iterum illud guſtare voluit, inquiens, in me

manes,

manes, ego in te maneam. Cæterum melius facturum Carolum, ſcribit Coquille(*en l'hiſtoire du pays & Duché de Nivernois pag. 47.*) ſi non tunc demum, 7.
poſtquam fortunam plane novercam habebat, monaſterium ingreſſus fuiſſet, ſed (*alors, que ſa proſperité duroit encores,*) tunc quando adhuc in proſperitate vivebat. At ſi quid in hoc, vel alio, ab eo peccatum, (*& s' il a eſté* 8.
pecheur, il a eſte penitent, & a lavé ſa faute avec les larmes de trois ans, qu'il verſa en la retraitte, qu' il fit du monde, avant que la mort l' en retiraſt.) & ſi fuit peccator, fuit etiam pœnitens, ac abluit immunditiem, lacrymis triennii ſpatio fuſis in illo ſeceſſu, quem ante obitum ſuum à mundo ſecerat. Ita benignius, terminum vero nonnihil extendens, Silhon (*en ſon Miniſtre d' Eſtat part. 1. livr. 2. disc. 15. pag. 460.*)

Erbkönigreich / Fürſtenthumb und Land.

Carolus tenebat duplicia bona, quorum alia erant patrimonialia, & hereditaria, quæ conceſſit filio Philippo : alia, & diverſa ab his, erant illa, quæ habebat tanquam electus Imperator : hæc, Electorum conſenſu, reſignavit Ferdinando fratri, Regi Romanorum.

Ubergeben und zugeſteller.

Carolus in filium Philippum ceſſionibus variis liberalis fuit. De prioribus, quando Ducatum Mediolanenſem, (& ſi recte memini, etiam Regnum Neapolitanum) abdicavit, non attinet hic dicere; cæteras ad tres actus refero, quorum duo in Belgio, tertius in Hiſpania, celebrati. Primum in Belgio ita peractum narrat Michael Aitſinger (*de Leone Belgico p. 26. b.*) ſub finem Auguſti; Philippus ex Anglia divertens in Belgium, ad Cæſarem parentem venit Bruxellam, maximo cum Procerum comitatu, ubi VIII. Cal. Novembr. Carolus eidem Philippo filio, evocatis ad ſe legatis provinciarum, Dominiorum, & civitatum Burgundicæ domus, poteſtatem regendi & gubernandi terras ipſi ſubiectas, ultro tradidit, enarrans tum ad eos qui aderant, labores ſuos, & regni curas, idque viva voce, (lingua gallica, ſed ex ſcripto, ut memoriam ſublevaret, peroravit: ita Thuanus,) & valde oratorie, graviter, & copioſe. Finita oratione, Principis Auriaci humeris ſe ſuſtentans, ex conſpectu ampliſſimi theatri abſceſſit. Atque hæc geſta ſunt anno M D LV. XXV. die Octobris, (*ut ceſſionis literæ indicant apud Goldaſt. conſtit. Imper. p. 199. & ſeq.*) Alterum in Belgio peractum, menſe uno poſt primum, eodem anno LVI. Thuanus deſcribens, ait; in eodem loco, coram vicariis ac regnorum & provinciarum ſuarum rectoribus, quos ob id evocarat, Carolus, Hiſpania, Sardinia, Gymneſiis inſulis, Americæ, ac novi orbis dominatu, filio Philippo cedit, ſervata tantum, ubi ad locum deſtinatum perveniſſet, C. aureorum mil-

orum millium penſione, qua ſe ac familiam alere poſſet. Tertium in Hiſpania, ritu ſolemni, anno LVI. hac cæremonia: Iis in civitatibus, quæ ius publici conſilii habent, feciales duo, gentilitiis Regni inſignibus, ac veſtibus induti, in ſuggeſtu ad id parato, ſtantes inter ſe adverſi, de more alter dat, alter accipit ſceptrum, enſem & galeam, conceptisq. verbis prior ſic infit; Quod felix fortunatumq; ſit univerſæ Hiſpaniæ, ac cæteris provinciis, Carolus V. Imperator, Hiſpaniarum Rex legitimo iure factus, ſponte, libentiq; animo, ſe omni poteſtate abdicat, Regemque eſſe iubet, ac heredem ſuum inſtituit, Philippum filium, ita, ut in illum omnia iura regnandi, poſſidendi, atque in alios transferendi translata ſint, ritu legeque antiqua, & eo iure translata, quo iure optimo omnia publica, & privata transferri ſolent. Quibus dictis & traditis, quæ reſtabant, inſignibus ille diſcedit, ſtatimque alter accepto ſceptro, enſe & galea, populum ſolus alloquitur, ſpondetque, Regis nomine, omnia facturum eum, quæ ad Regni, & populorum incolumitatem pertinent. (*Thuanus lib. 17. hiſtor.*)

Zu endlicher Reſignation.

Finalis, & ultima hæc dicitur reſignatio, reſpectu illius, qua Carolus edicto, Sudburgi, in Zelandia VII. die Septembr. anno Domini MDLVI. dato, Ferdinando fratri adminiſtrationem Imperii ceſſit. Licet enim tunc vera ceſſio, reſignatio aut translatio adminiſtrationis Imperii, non fuerit facta; attamen eo nomine appellata fuit, (*ut apud Goldaſt. inter conſtit. Imper. p. 201. legimus.*) Quod autem potius mandatum cum libera, Imperii negotia adminiſtrandi, tractandique fuerit, ex verbis ipſis edicti colligere licet. Poſtquam enim dixit, ut primum venti ſecundi afflaverint in Hiſpaniam traiecturum, addit; unde cum propter talem abſentiam, adminiſtratio ſacri Imperii ad Sereniſſimum, & Potentiſſimum Principem, Ferdinandum Regem Romanor. &c. ut legitime electum Romanorũ Regem, & poſt nos in ea absq; ulla contradictione proximum ſucceſſorem, pertineat, eiq; ſæpius multo retroactis annis in noſtra abſentia, nomine noſtro, magna fide præfuerit, ſuſtinendo vere fraterna atq; benevola ſollicitudine, graviſſimum Imperii adminiſtrationis onus: Ideo, ne Reſpublica Chriſtiana, maxime ſacrum Imperium, nobis procul abſentibus, aliquod detrimentum (id quod Deus avertat) patiatur, & quo prædictus noſter frater, Rex Romanorum, negotia Imperii maiori autoritate tractare poſſit, volumus & conſtituimus, ut, tanquam Rex Romanorum, per ſe abſolute, citra noſtram tractationem, habeat poteſtatem faciendi, tractandi, & mandandi, quæcunque ad dignitatem, commodum & augmentum ſacri Imperii neceſſaria, & opportuna videbuntur, in modum, quo nos, ut Imperator & Rex Romanorum, faceremus. Et ſane, nihil magis in votis habuimus, & expetivimus, quam ante inſtitutam profectionem, in civitate noſtra Imperiali Ratiſpona comparére, & vobiscum (intelligit Status) Imperii negotia

negotia publica deliberata ad exoptatum finem deducere, ſacrique Imperii regimen præfato Regi Romanorum, fratri noſtro dilecto, in publico convẽtu committere, cum diſpoſitione, ut ipſe ei nomine noſtro præeſſet, & commonitione ad prȩſtãdam illi debitam obedientiam, ſed invaletudo noſtra, nota cuilibet, paſſa non eſt, ut itineri tam lõgo, & maxime terreſtri, nos committerem⁹, præterquam, quod maxime inconſultum eſt viſum, negligere occaſionem, quȩ hoc tempore navigationi quam maxime commoda eſſe ſolet. Quare cum ad indicta comitia perſonaliter non venerim⁹, nec, quod in votis noſtris erat, alias ſuſceptas rationes ad conſtitutum & exoptatũ finem perduxerim⁹, ad minus voluimus dilectioni & devotioni veſtrȩ, vobiſq; hoc edicto inſtitutũ animi noſtri patefacere. & expreſſe vobis univerſis, & ſingulis, mandare atq; iniungere, de poteſtate Imperiali, tenore prȩſentium, ſub graviſſima indignatione & pœna, ut quemadmodum dictum eſt, fidelitatem & obediẽtiam Regi Rom. prȩſtetis, & eum vice, ac nomine noſtro, in omnibus edictis, mandatis, & actionibus revereamini, nec ei in re ulla repugnetis, ſed eum omni cultu proſequamini, non ſecus ac nos in Imperio exiſtentes obſervaturi eſſetis &c.

Pottſchafft.

Dict. R. A. zu Augſpurg de anno M D LIX. in pr. (p. 519.) exprimitur cum prædicato, Anſehenliche Pottſchafft. Erant autem in iſta legatione capita, non duo tantum, qui hic nominantur, ſed etiam cum iiſdem Wolffgang. Hallerus, Carolo ab epiſtolis, ut Thuanus docet, monetque idem (*ad annum XVI.*) hos, nonniſi biennio poſt acceptum mandatũ, ad Electores ſe cõtuliſſe.

Lehreren der Rechten.

Doctorem iuris. Fuit autem hic Georgius Sigismundus Seldius, Auguſtanus, Iureconſultus peritiſſimus, conſiliarius & procancellarius trium Imperatorum, Caroli V. Ferdinandi I. & Maximiliani II. à quo, venationi indulgente, cum anno M D LXV. die XXVI. Maii, Vienna evocatus eſſet, & veſperi domum properaret, incitatis curſu equis è curru deſiliens, lapſu tam graviter læſus eſt, ut eadem hora expirarit. (*Bucholcer ind. chronol. ad an. LXV. p. m. 613.*) Carolum V. Seldio noſtro aliquando lychnum prætuliſſe, ne in tenebris damnum incurreret, fama eſt. Cum enim Seldius à Ferdinando ad Carolum, tunc Fliſſingæ, in Selandia, opportunitatem venti expectantem, quo in Hiſpaniam navigaret, ablegat⁹, & ſermo inter eoſdem, certa die, adultam usq; in noctem protractus fuiſſet, tandemq; Carolus nolæ ſigno ſuos ad præferendam facem abeunti Seldio fruſtra vocaſſet, quoniam omnes vel cubitum, vel alio conceſſerant, Carolus ipſe, arrepto cereo, Seldium, quamvis reluctantem, per ſcalas deduxiſſe dicitur, atque digredienti dixiſſe: Seldi, olim meminiſſe te velim, eum Imperatorem, qui tot ſatellitibus quondam ſtipatus, imo tot legionibus cinctus fuerat, iam ſolitarium relinqui, & à domeſticis

quoque deſeri, eumque, cui tot annos tu ſervieras, iam tibi ſervire, ac ceterum præferre. (*ex Caſp Ens lib.1.epidorpid. Arumæus diſc 2.ad A.B.th.14.p.99.*)

Zu Uns.

Miſit Carolus legatos, & procuratores ſuos, ad Ferdinandum & cæteros Electores. Quoniam autem Ferdinandus, non ſolum erat Rex Romanorum, verum etiam Rex Bohemiæ, atq; eo reſpectu etiam Elector, quæri poteſt, an Carolus ad eum, utriusq; illius reſpectus intuitu, legatos deſtinaverit, atq; ille huic actui interfuerit, non ſolum ut Rex Romanorum, ſed etiam ut Elector? Notum eſt, Bohemum ad electionem Imperatoris, vel Regis Romanor. vocari, ad cætera non æque; unde credibile fieri poterat, eum nec ad hunc actum, ubi de deponendo, & cedendo Imperio agebatur, vocatum fuiſſe. Et cum ſemel eligendo Ferdinandum in Regem Romanor. ſimul ſucceſſorem Carolo in Imperio, caſu eveniente, voce ſua approbaverat, nova approbatione eius hic opus non erat.

Credenz.

Credenz-brieffe/vel Creditif/ ſunt literæ, quibus ille, qui legatum ad alium mittit, petit, ut eundem velit benigne audire, & eius verbis eandem fidem attribuere, ac ſi ipſe mittens præſens ea loqueretur. His literis legitimatur perſona legati, nec regulariter ad dicendum (vocant audientiam,) admittitur, niſi traditio earum præceſſerit.

Inſtruction.

Inſtructionis nomine venit mandatum, quod tam mandantis, quam mandatarii, hoc eſt, legantis & legati gratia, in literas refertur, quibus continetur, quid, & quomodo id legatus expedire debeat.

Obangeregt Römiſch Kaiſerthumb 2c.

1. *Perſona reſignans.*
2. *Res quæ reſignatur.*
3. *Cur facta reſignatio?*
4. *Acceptatio rei reſignatæ.*
5. *Liceatne reſignare magiſtratum, Regium vel Imperialem? Rationes negativa.*
6. 9. *Rationes affirmativa.*
7. *Exempla eorum qui ejurarunt Pontificatum.*
8. *Et aliorum, qui Imperatorium munus.*
10. 11. 12 13. 15. *Reſpondetur ad rationes negativas.*
14. *Hiſtoria de Imp. Henrico II.*
16. *Quas ob cauſas liceat reſignare Imperium?*
17. *Diſtinctio.*
18. *Ovidii locus.*
19. *Ad quem pertineat examinatio cauſarum, & earum approbatio, vel reprobatio.*
20. *In cuius manus reſignari debeat Imperium, & an in Pontificis?*
21. *Ferdinandi legatio ad Pontificem.*
22. *Pontificis reſponſio.*
23. *Azoris relatio vitioſa.*
24. *Autoris opinio.*
25. *Quæ firmatur rationibus.*
26. *Pontifex abutitur clavibus.*
27. *Unde habeat claves terreni Imperii.*
28. *Quo ſenſu dicatur, Clementem VII. ratam habuiſſe actionem Ferdinandi.*

29. Examinatur

29. *Examinatur ratio Pontificis, cur omnia quæ Francofurti acta, reſcindi debere voluit*
30. *Quid maiores noſtri Pontifici ſubmiſerint?*
31. *Pontificis in nos nulla eſt poteſtas.*
32. *Obiicit nobis hæreſin.*
33. *Sed male.*
34. *Romanenſes ſunt Athei.*
35. *Imperium ſacrum erit quomodoq; Chriſtianum, licet non ſit Romanocatholicum.*
36. *Ferdinando non opus fuit pænitentia.*
37. *Nec debuit ſe purgare coram Pontifice.*
38. *Aut petere veniam.*
39. *Nec renunciare illis, quæ acta erant Francofurti.*
40. *Nec iurationem Caroli exhibere Pontifici.*
41. *Caroli mandatum non fuiſſe defectuoſum.*

IN toto hoc negotio quatuor potiſſimum conſideranda ſunt. *Primo* loco 1.
eſt perſona reſignans, de qua iam dictum. *Secundo* res, quæ reſignatur. De 2.
ea hic dicitur, quod facta ſit reſignatio omnimoda, & totalis, ſempiterna, & irrevocabilis, Imperii Romani; hoc eſt, eius iuris, quod reſignans in illud habuit, & exercuit. (Nempe (1.) iuris & poteſtatis adminiſtrandi Imperium. (2.) tituli nominis, & dignitatis Imperialis. (3.) ſceptri & coronæ.) *Tertio* 3.
perſona, cui facta reſignatio, ac quorum conſenſu, & quibus præſentibus. Ad hoc pertinet relatio illa, quod reſignatio facta fuerit Ferdinando, Regi Romanorum, præſentibus, & conſentientibus Electoribus. *Quartum* eſt, accepta 4.
tio rei reſignatæ. Quoniam autem ſingula capita quæſtiones particulares continent, de illis nonnihil videbimus.

Ad *primum* caput referri debet quæſtio generalis: *Liceatne magiſtratum* 5.
Regium, vel Imperialem, ſemel ſusceptum, &, vel medio ſucceſſionis, aut electionis, apprehenſum, reſignare? Pro *negativa* facere videtur (1.) quod eiusmodi abdicatio nulla lege permittatur. (2.) quod, *arg. l. ult. C. de defenſor. civitat. l. pen. ff. de offic. præſid.* videatur prohiberi. (3.) quod cum Imp. Henricus II. A. C. MXIX. Argentoratum conceſſiſſet, à Statibus Imperii, eius conatui contradictum, ac ad adminiſtrationem Imperii revocatus fuerit. (*Schadæus in deſcript. ſummi Argentinenſ. templi c. 2. p. 11.*) (4.) Cumq; idem Imp. Henricus, Abbati Richardo Virdunenſi profeſſionem feciſſet, & eius conſilio ſe totum ſubmiſiſſet, volens apud S. Victorem monachus fieri; Abbas, in virtute obedientiæ ei iniunxerit ne Imperium dimitteret, quam diu viveret, & ita eum ad imperandū remiſerit, (*ut legimus in magno chronico Belgico à Ioh. Piſtorio edito inter rer. Germ. veteres ſcriptores ſex p. 96.*) *Affirmativæ* patrocinantur, (1.) Quod nulla 6.
lege eiusmodi reſignatio fieri prohibeatur. (2.) Mandatarium ſuſcepto mandato renunciare poſſe. (*L. 22. §. fin. ff. mandati. §. 11. Inſtit. eod. tit.*) Tutorem poſſe deponere tutelam quam ſuſcepit. (*L. 40. ff. de excuſat. tutor.* (3.) In regno hereditario, vel ſucceſſorio, renunciationi, vel abdicationi locum eſſe. (*Hugo Grotius de I. B. & P. lib. 2. c. 7. n. 26.*) Qua poteſtate Franciſcum I. Regem Galliæ, cum captivꝰ in Hiſpania à Carolo V. Imperatore, & Rege Hiſpanię

detineretur, uti voluiſſe, & Delphino Galliæ, h. e. filio ſuo primogenito, regni adminiſtrationem reſignare, ex hiſtoricis conſtat. (4.) Autoritas aliorum ſapientum, atq; exemplorum multitudo. Nihil prohibet, (ait P. Greg. Tholoſan. *de Repub. lib. 26. c. 3. n. 10.*) quo minus electi ad principatum, vel in principatu iam conſtituti, poſſint recuſare, vel deponere ipſum, ſive ſit pontificatus ſummus (*c. 1. de renunc. in 6.*) ſive Imperium, ſive regnum, ſive alius principatus, & electione, vel ſucceſſione delatus, vel alio modo quæſitus: invito enim beneficium non datur, & ſui iuris renunciatio cuique permiſſa. Sic Cœleſtinus V. eiuravit Papatum, cui ſucceſſit Marcellus, item Clemens, cui ſucceſſit Linus, & eo mortuo Cletus, & rurſum eo mortuo Clemens. Thuanus (*in hiſtor. ad annum* CIↃ IↃ LV.) ubi de Caroli V. conſilio agit, non deerant, inquit, exempla illuſtrium virorum, qui in eodem faſtigio conſtituti, eandem vitæ clauſulam fecerant, quæ in ea deliberatione hærenti occurrebant; atque in primis Diocletiani, (longe optimi Principis, ſi ea excipias, quæ ille gentilium errore deceptus, in Chriſtianos peccavit) qui poſt adminiſtratum virtute ſumma ac prudentia, totos viginti annos, Imperium, Nicomediæ cum Maximiano collega, eo ſe abdicavit, anno Chriſti CCCVIII. & Salonæ, in Dalmatia, vitam hortorum cultu oblectans, privatus tranſegit. Deinceps, ſculo Imperio Anaſtaſius II. & mox Theodoſius III. Chriſtiani, depoſito Imperio in monaſterio vitam finierunt. *Iſacius* item Comnenus, qui Michaelem Stratiotam imperio deiecit, ſive ſpectro territus, ex quo letalem morbum contraxerat, ſive ut adfectati imperii invidiam declinaret, mortua coniuge, Conſtantino Ducæ imperio ceſſit, & in Studienſe, ſive Anthemii cœnobium, à ſe exædificatum, tonſa coma, à qua nobiliſſimæ familiæ nomen, ſponte tranſiit. Michaël item, Rangabe dictus, in inſula Proto, poſt geſtum duos annos Imperium, conſenuit, & poſt eum Michael Ducæ filius, cum Imperium ſex annos, & totidem menſes tenuiſſet, in Studii ſeceſſum truſus eſt, cui Nicephorus Botoniates ſucceſſit, qui rurſus Comnenorum factione pulſus, abiectis purpureis calceis, Peribleptæ monaſterium, cuius poſt Romanum Argyrum alter conditor vocabatur, ingreſſus eſt, comaq; raſa ac mutata veſte monaſticā lacernam ſumſit deniq; Manuel Comnenus, poſtquam Imperium XXXVIII. annos adminiſtravit, lacernam Ciliciam ſumſit, & in ea expiravit: & poſt eum Ioannes Cantacuzenus, Ioannis Palæologi in Imperio conſors, dignitatem poſtremo depoſuit, & vitæ quod ſupererat, privatus exegit. Sed pleriq; ex iis inviti & accepta fide, nihil incommodi aut iniuriæ paſſuros, ſe Imperio abdicarunt. Verum inter omnes maxime memorabile Lotarii, Ludovici Pii filii factum fuit, qui cum Ludovicum filium Imperii conſortē aſciviſſet, decimo quinto anno poſt in Prumienſe cœnobiū, à ſe conſtructū, & ampliſſimis poſſeſſionibus
9. dotatum, anno Chriſti IↃCCCLV. ſponte conceſſit. (5.) Accedit, quod generaliter conſiderandum proponit Charles Loyſeau (*du droict des offices livre*

5. chap. 5. num. 7. pag. 744.) que qui oſteroit à l' officier le pouvoir de reſigner ſon office, il le tiendroit attaché, & cloué à iceluy, comme un forçat à ſon navire, & partant le rendroit ſerf, ou du moins aſcriptice, au lieu qu' il a commandement ſur les libres.) Quicunque negat ei, qui officium gerit, potentiam illud reſignandi, idem eundem officio alligat, eo modo quo condemnatus ad triremes accedit, atque ita eum ſervituti ſubiicit, vel ſaltem facit adſcriptitium, cum tamen in liberos homines poteſtatem exerceat. Atque hanc affirmativam dum ego quoq; amplector, negativas rationes ita refello. (1.) Aut lex intelligitur, de lege generali gentium, aut de ſpeciali alicuius tantum gentis, quæ illi civilis eſt. 10. Leges generales gentium, ex communi ratione profluunt, & uſum pro ſcriptura habent. Has reſignationem adminiſtrationis Imperii, vel Regni, prohibere, nullibi reperio, permittere autem credo firmiter, ubi ſalus populi illam approbat. Leges cuiusque gentis ſingulatim excutere, operoſum nimis foret, quantum ex illis mihi notæ, nulla eſt, quæ reſignationem prohibeat; quamquam non omnem admittunt. Quod ius noſtrum civile attinet, pro regula habetur, *quod prohibitum non eſt, permiſſum eſſe cenſeri.* Nec nobis obſtat. l. ult. C. de defenſor. civit. quippe abdicationem generaliter non 11. prohibet, ſed illã tantum, quæ fit non obſervatis obſervandis. Diſpoſitio clara eſt, & verba, *nulli licere, niſi &c.* ſatis demonſtrant, quid Imperator velit. Dicta l. pen. ff. de offic. præſidis, loquitur de legato Cæſaris, non de ipſo Cæſare; 12. ſed quis dubitet, ſi par utriusq; cauſa eſſe debeat, legatum conſentiente Cæſare abdicare ſe munere poſſe, & Cæſarem conſentientibus illis, penes quos maieſtas realis reſidet, adminiſtrationem Imperii reſignare poſſe. (3.) Exemplum Henrici II. docet, illam abdicationem non placuiſſe Statibus, ſed non 13. probat, nullam iis placere debere. Hiſtoria diverſimode à diverſis enarratur. Si Mutio credimus (*lib. 14. chron. German. apud Piſtor. tom. 2. hiſtor. German.* 14. *p. 107.*) Henricus II. cum forte Argentinæ eſſet aliquando, cæremoniæque & preces ſacerdotum illi arriderent, conſors eorum regulæ, ut ſic loquamur, factus eſt, ſed inſtituta pro ſacerdote, viro probæ vitæ, præbenda, qui Regis, in ſacris, eſſet vicarius, ipſe diſceſſit, avocatus publicis Imperii negotiis. Ea præbenda Argentinæ ad Mutii usque ætatem vocata eſt Regalis. (4.) Quod 15. Abbas Virdunenſis ſuaſit Henrico II. regulam non conſtituit: non enim hoc voluit Abbas, nulli plane licere dimittere à ſe Imperium, ſed Henrico non expedire, nec convenire, ut illud dimitteret. II. quæſtio eſt; *Quas ob cauſas li-* 16. *ceat reſignare Regnum, vel Imperium?* Videbatur hic ſolum arbitrium, vel ſolam voluntatem eius ſufficere deberre, qui quod accepit, reddere vult, vel, quod habet derelinquere conſtituit. Verum, cum diverſo iure regna, & Imperia teneant Reges, & Imperatores, non una ad omnia quadrat reſponſio. Si regnum eſt hereditarium, & patrimoniale, magis in abdicando ad volun- 17. tatem abdicantis, quam ad examen cauſæ reſpiciendum erit. Si eſt electitium

pure,magisq; ariſtocraticum, quam monarchicum,potiſſimum ad approbationem, vel reprobationem cauſæ advertendum. Quemadmodum enim in illis, initio, ſi neceſſitas id ſuadeat,invitus ad gubernacula rerum trahi poteſt, (*arg. l. ſi quis 9. & l. honor 14. §. fin. de mun. & honor. Tholoſanus de republ. lib. 4. c. 5. n. 4.*) ita etiam invito, ob ſalutem publicam, imponi poteſt,ut in adminiſtratione, & cura perſeveret, poſtquam preces & admonitiones admittere
18. recuſaverit. Egregie ad caſum noſtrum, ſi ſenſum potius, & applicationem, quam verba ſpectemus, facit Ovidius (*lib. 2. metamorph. v. 393.*) quando Solem,poſt interitum Phaëthontis, de abdicando vel derelinquendo officio cogitantem, introducit, additque;

Circumſtant omnia Solem
Numina, neve velit tenebras inducere rebus,
Supplice voce rogant; miſſos quoque Iuppiter ignes
Excuſat, precibusque minas regaliter addit.

19. Hoc autem generaliter in Imperio noſtro, aliisq; Regnis, quorum ſtatus huic ſimilis, tenendum eſt, cauſas abdicationis proponi ab abdicante, examinari ab electoribus, deniq; ab iisdem easdem vel approbari,vel reprobari debere; quod quidem in ordine ultimum, in effectu autem potiſſimum eſt: Nam ab hoc ſolo dependet cardo totius negotii. Proponit abdicaturus,Electores diſponunt, non ſolum eo caſu,ubi cauſæ legitimæ fuerunt propoſitæ, ſed etiam ubi frivolæ. Vt enim,ubi Imperator ætate, morbove, adminiſtrationi Imperii ſufficiens amplius non exiſtit, ſtatim Electores in abdicationem conſentiant neceſſarium non eſt: nam ſi utilius Imperio,aut decentius videatur,adminiſtrationis onere tantum ſublevari abdicaturientem, Rex Romanorum ei adiungi poterit; aut, ſi iam tum eum ſibi adiunctum habeat, nec aliud abdicationẽ petitam impediat, approbari poterit ut fiat. Quemadmodum etiam, in vicem eius, Imperio aliud caput eligi debit, ſi abdicationi locus datur, caſu eo, quo adiunctum nullum habet. Poterit tamen evenire,ut etiam cauſa,vel non vera, vel non magni momenti,ab Electoribus acceptetur, ſi videant Imperio decorum & utile eſſe,ut abdicatio fiat. Quo caſu,poſtquam abdicaturiens,eam, ut ſufficientem allegavit, volenti nulla fiet iniuria, ſi pro tali habea-
20. tur,& quod petiit obtineat. III. quæſtio in eo occupatur, *in cuius manus reſignari debeat Imperium Romanogermanicum?* Tholoſanus (*d. lib. 26. de Repub. c. 3. n. 10.*) audacter ſcribit; renunciat ſummus Pontifex coram collegio Cardinalium,Imperator vero debet renunciare in manibus Papæ, qui ſibi ſuperior eſt,non in manibus Electorum. Eandem ob cauſam,aliasq. Paulus IV. abdicationem Caroli V. improbaſſe,ex hiſtoriis iſtius temporis conſtat. Rem ita
21. geſtam narrat Thuanus(*in hiſtor. ad ann.* CIƆ IƆ LVIII.) Ferdinandus, ut antiquam, erga ſedem Romanam, officio conſueto, obſervantiam, teſtaretur, Martinum Gusmanum, ſupremum Camerarium, ad Pontificem mittit, qui eum de Caroli fratris abdicatione, & inauguratione in Auguſtum ſua, qui iã

Roman. Rex creatus eſſet, plenius edoceret. mandata eius erant, ut Cæſarem erga Pontificem, & S. S. eo animo affectum, quo maiores ſui Eccleſiæ R. & omnium aliarum præcipui patroni, tutores ac defenſores, etiã duriſſimis temporibus, extitiſſent, obedientiam ſolitam præſtare paratum oſtenderet, adderetq;, non prætermiſſurum Cæſarem, ut primo quoq; tempore, veteri ac recepto more, de coronatione ſua honorificam legationem ad Pontificem ac S. S. adornaret. Hæc mandata, etſi huiusmodi erant, ut plenam amicitiæ, ac obſervantiæ fidem facerent, & proinde benigne à Pontifice audiri, obviaq; humanitate admitti deberent, tamen, ob recentes cum Auſtriacis ſimultates, nondũ ultima pacificatione bene compoſitas, moroſus Senex, qui legationis cauſas antea ſubdoratus eſſet, non audito Gusmano, purpuratis patribus hæc diſcutiẽda proponit, annon Gusmanus, qui ſe à ſereniſſimo Dn. ſuo Ferdinando, ad ſe, & S.S. miſſum dicit, docere debeat, quid Carol⁹ V. cum fratre egerit, quid ve Ferdinãdus viciſſim pepigerit, tum quibus conditionibus renunciationẽ à Carolo factã acceptaverit: rurſus, poſt quã iis omnibus ſatisfecerit, an inauguratio Ferdinandi, ſine Pontif. ac S.S. cõſenſu facta, rite ac legitime facta cẽſeri debeat, vel alias ob cauſas non ſubſiſtat? Cardinales ad id delecti, ad Pontif. nutũ pronunciare ſoliti, & alioqui amplificandæ Pontificiæ potentiæ ſupra modũ ſtudioſi, poſt præfationẽ, qua cauſę, variis difficultatibus implicatæ, magnitudinem multis verbis extollunt, reſpondent: neceſſe eſſe, ut publicis documentis demonſtretur, quomodo per eierationem, ſive ceſſionem Caroli, Imperatoria dignitas vacaverit: rurſus, quo iure Ferdinandus in eam ſucceſſerit: interea non debere admitti ipſius Oratorem, antequam conſtet. an Carolus, qui ceſſerit, legitime dignitate ſolutus ſit, ut is, qui ſucceſſerit, legitime ſucceſſiſſe dici poſſit. Ad hæc addunt, acta Francofurti nullius eſſe momenti, cum non intervenerit in iis S.S. autoritas, & Chriſti vicarii, cui claves, cœleſtis & terreni Imperii, creditæ ſint, ſine quib. nec Carolus legitime Imperio ſolutus, nec Ferdinandus recte in Imperium ſucceſſiſſe dici queat. Nam quamvis Ferdinandus olim Rex Romanorum Coloniæ creatus fuerit, remque Clemens VII. ratam habuerit; tamen ut ſuccedat, neceſſe eſſe, ut vacet Imperium, quod non niſi morte, eieratione, aut privatione fieri poſſit: quæ duo poſtrema ad ſolum Pontificem, nec alium, & S.S. pertineant. eſſe & illud in cauſa, cur omnia Frãcofurti acta reſcindi debeant, quod ab hominib. pravitate hæretica infectis, geſta ſint, qui omnem gratiã, & poteſtatem amiſerint, quam habebãt, cum nondum à R. Eccleſia defeciſſẽt. ob id, & ut ad purgandum ſe iudicio ſiſtat, Ferdinando opus eſſe pœnitentia; nec vero dubitare eum debere, quin veniam à miti patre facile conſequatur. itaq; mittendum ab illo procuratorem, cum plenis mãdatis, quib⁹ declaret, ſe iis, quæ Francofurti acta ſunt, ut nullius momenti, renunciare, remq; omnem Pontificis arbitrio permittere, qui inaugurationẽ, quamvis non rite factam, plena poteſtate confirmet: mandatũ inſuper

ſuper Caroli, quo Imperium eieret, coram Pontifice produci debere: quod licet ad VIIviros tantum dirigatur, tamē defectum hunc abunde ab eo, qui plenam poteſtatem in huiuſmodi habeat, ſuppleri, & ad Pōtificem ipſum extendi poſſe. Secundum hæc, Pontifex, inſtanti Gusmano, ut admitteretur, reſpondit, quoniam Carolus apud nullum, niſi ſe, Cæſaream dignitatem eierare, nec Ferdinandus eam citra conſenſum ſuum accipere potuerit, ipſum intra tres mēſes, iis, quæ à Cardinalibus propoſita ſint, ſatisfacere debere; interea ipſum Gusmanum minime admitti poſſe. Vbi vero de Pontificis voluntate, Ferdinandus ex literis Gusmani cognovit, continuo reſcribit, mandatque, ut niſi poſt triduum, à mandato accepto, à Pontifice admittatur, ipſe, rebus compoſitis, Roma diſcedat, denunciatione ante facta, ſe, quando à Cæſare ad Pontificem ſit legatus, ut ei, more maiorum ſuorum, filialem honorē exhibeat, nec tam longo tempore, non absq; Cæſareæ maieſtatis imminutione, ad mandata exequenda admitti potuerit, Roma diſcedere, ut Cæſarem de iis, quæ in hoc negotio intervenerunt, certiorem faciat: qui mox re cum Septemviris deliberata, id facturus ſit, quod Imperiali dignitati convenire videbitur. Inſtante igitur Gusmano ut admitteretur, quod niſi fieret, mandatum habere à Cæſare, ut quamprimum Roma diſcederet, tandem, non publice, ſed privatim, tanquam legatus Cæſareus, non enim aliter voluit, auditus eſt, coram VII. Cardinalibus. Ibi Pontifex ob cauſæ gravitatem prolixe ſe excuſat, quod non prius petitioni eius ſatisfecerit; cum vero ſatis temporis ſibi non fuerit, ut capita à Cardinalibus propoſita expendere potuerit, neque ipſi legato vacet, ut diutius Romæ commoretur, licere ipſi, cum volet, abire: ſe vero quam primum ad Cæſaream maieſtatem, (ita Carolum, etiam poſt eieratum Imperium, vocabat) legatum miſſurum. quibus dictis, cum Gusmanus, quid de proteſtatione facienda in mandatis haberet, indicaſſet, Pontifex reſpondit, id ſibi probari, & tum ſibi, tum Cæſareæ maieſtati bono ceſſurum. Itaq; proteſtatione, ſicuti iuſſus erat, facta, ac ſalute amicis dicta, Gusmanus ab urbe diſcedit. Mortuo dein Paulo IV. Imperatoriam dignitatem à Cæſare in Ferdinandum fratrem translatam, ratam habuit, & eius, tanquam legitimi Imperatoris, legatos ho-
23. norifice Romæ excepit. Hæc ita Thuanus. Azorius vero, (*parte 2. inſtit. moral, lib. 10. c. p. 9. pag. 1056. allegans Lancellotum in templo omn. iudic. lib. 1. c. 1. c. 2. quæſt. 6. n. 2.*) poſtquam dixit, Paulum IV. abdicationem Caroli V. Imp. nullam iure communi fuiſſe, iudicaſſe perhiberi, cum fieri debuiſſet coram ipſo, vel autoritate & conſenſu ipſius; annectit: Sed poſtea eam, ad iuris formulam redactam, approbaſſe. Qua narratione, duo falſa pro veris ſuggesſit; nec enim ad prætenſam à Pontifice iuris formulam, abdicatione ſemel coram Electoribus facta, unquā poſtea redacta fuit, nec eam Paulus IV. unquam
24. approbavit. Mihi videtur, reſignationem Imperii nullo caſu in manus Pontificis aut non aliter, quam illo conſentiente, fieri debere; reſignantem quidem, quid in animo habeat, vel quid fecerit, & illos, quibus reſignatū, quid geſtum

fuerit, Pontifici intimare poſſe, ſed ad id faciendum nullo iure teneri. Conſtat, Electores poteſtatem eligendi Imperatorem ab univerſitate Imperii habere, non à Pontifice. Conſtat, eosdem propterea, quando de eligendo Romanor. Rege iuramentum deponunt, iurare per fidem, qua Deo, & ſacro Romano Imperio ſunt adſtricti, (*A. B. c. 2. §. 2.*) non, qua Romano Pontifici, cui, Imperii reſpectu, nullo iuramento devincti ſunt, nec unquam fuerunt. Conſtat quoque, Electores eligere Cæſarem, nomine univerſitatis Imperii, quam hoc in actu repræſentant, non nomine Pontificis. Nec ignotum eſt, Electores electo dare poteſtatem adminiſtrandi Imperium, & ipſum mittere in poſſeſſionem Regni (*d. c. 2. § 5.*) ſolius univerſitatis prædictæ nomine, non autem Pontificis. Ex quibus omnibus immediate ſequitur, adminiſtrationem nomine univerſitatis, ſub titulo Imperatoris vel Regis fieri, non nomine Pontificis. Itaque ſi Imperator hanc adminiſtrationem abdicare velit, rationis ſanæ præceptum eſt, ut eam reddat, & reſignet illis, à quibus eam accepit. Vt enim ipſi ab univerſitate poteſtatem dandi, mandandi conferendive, habuerunt, ita etiam recipiendi, quod retrotraditur, habent. Mandatarius renuncians mandato, hoc agit ad mandantem; adminiſtrator cedit adminiſtrationē illi, à quo eandem ſuſceperat, vel cuius nomine; & ita in reliquis omnibus, ubi aliena in nos ſuſcepimus: ſic enim redire debet ad dominum quod fuit ante ſuum. Deridicula itaq; Pontificis erit vanitas, cum ſibi retrotradi vult, quod non extradidit; ſibi remitti, quod non commiſit; ſibi renunciari, quod nō nunciavit. 25.

Et fruſtra, ſi ullibi, certe omnium maxime in hoc negotio, claves cœleſtis, ac terreni Imperii, ſibi creditas nugatur Pontifex. Si quas à Chriſto accepit unquam, iis hactenus adeo perverſe, & contra conferentis mentem uſus fuit, ut nemo dubitare debeat, Chriſtum ſeras mutaſſe, ne amplius Simoniacis manibus, nimiū licentioſa potentia reſerandi, aperiendi vel occludendi, ſuperſit. 26.

Terreni Imperii claves unde habeat Pontifex, à me ſi quæras, à Vulcano quodam habere reſpondeo, qui, cum diu in officina inferni laboraſſet, tandem, ad inſtantiam Erinnyos, adulterinas has claves cudit, & dono miſit Romam; ubi avide ab illis receptæ, qui ambitioni, quam religioni Chriſtianæ tunc magis erant dediti. Vt primū vero terreni Imperii, domini, vel uſufructuarii, aut cuſtodes, perceperūt, his inſtrumētis ſecuritatis publicæ portas inſidioſe peti, oppeſſulārunt oſtia, & aliquando, ea perrumpere tentātes, caſtigatione repulerunt, qua ſolemus uti in illos, qui nobis vim faciunt. Moderno ſtatu rerum, Imperator, Reges, Principes, atq; Reſpublicæ, has claves ridēt, & niſi claviger ipſe, ferrum ferro defendere didiciſſet, iamdudum fabulæ finis fuiſſet. Habet ergo adhuc fabulæ actor, adulterinum illud donū, ſed à toto quaſi mundo infami elogio damnatum. 27.

Clementem VII. electionem Ferdinandi in Regem Rom. ratam habuiſſe, improprie dicitur; ratihabitio enim, ſi proprie accipiatur, Pontifici nulla in electionem factam competiit; ſi improprie, quando 28.

dicimur ratum habere, quod ratum per ſe eſt, ratum agnoſcere, nec habere contradicendi cauſas; potuit, eo ſenſu, Pontifex electionem ratam habuiſſe, quo etiam rata habita fuit ab omnibus aliis, quibus nullo iure examen electionis, ab Electoribus factæ, competiit, ſed qui ſola libertate ingenii, & rationis applicatione, uſi fuerunt. Hoc ſenſu autem ſi quæ rata habemus, ea à noſtro applauſu firmitatem legalem non accipiunt, &, ſi rata non habemus, irrita ideo non fiunt.
29. Omnia, quæ Francofurti acta, reſcindi debere, tanquam ab hæreticis, qui omnem poteſtatem & gratiam propter hæreſin amiſerint, enorme poſtulatum, & iniurioſa relatio eſt. Numeremus perſonas, quæ ad acta Fräcofurtenſia, h.e. ad reſignationē eius approbationem, & acceptationem, operam contulere. Reſignans erat Carolus V. Imp. & Rex Catholicus: reſignationem eius nomine faciebāt, Princeps Arauſienſis, Seldius, & Hallerus, Catholici Romani omnes. Electores approbabant reſignationem, & eam acceptabat illorum conſenſu Ferdinandus, Rex Rom. erat vero hic Catholicæ religioni addictus, ut & tres Electores eccleſiaſtici, quibus Ferdinandus, ut Rex Bohemiæ Elector, pro quarto accenſeri poterit, ſi debuit. Ponamus nunc, (ſed in præiudicium ullius concedamus minime) nonnullos ex Electoribus ſecularibus, vel etiam omnes illos, ſolo Bohemo excepto fuiſſe hæreticos; actus tamen à toto collegio celebratus inde reſcindendus minime erat, cum maior pars adhuc ſana, & propter minoris partis prætenſam inhabilitatem, iure ſuo privari non debebat. Si enim invalidum, & nullum fuit votum ſecularium Electorum, inde ſolum, quia hæretici, omnino dicendum eſt, vota Electorum Catholicorum manſiſſe valida, atq; ita negotium ipſum validum, tanquam à maiori parte collegii, quæ ſana, & ius ſuum exercendi habilis, confecta. Deinde, actus ille, qui tunc celebratus, à politico Imperii Romanogermanici iure dependebat, quod Germani, non tanquam Catholici Romani, ſed ceu libera gens, iure proprio, & in communi gentium Senatu uſitato, habebant: Vnde, examen actus ad Pontificem non ſpectabat, tanquam Catholicæ Romanæ religioni præpoſitum; quo tamen ſolo titulo hic partes ſuas agere annixus eſt. Multo minus autem ad eum ſpectabat, Regnum liberum in politia ſua turbare, quod nunquam Romæ libertatem ſubmiſit, nec ab ea præcepta accipere debuit, ſed dare, politeuma quantum concernit.
30. Negari non poteſt, multos ex maioribus noſtris perſuaſione inductos fuiſſe, ut animæ curam Romano Pontifici ſubmitterent: ſed quod libertatis ſuæ arbitrium eidem commiſerint, maſculæ eorum fortitudini contrarium fuit, & nomini Germanorum, Francorum, Alemannorumque plane non conveniens, nec unquam factum. Et vero, quod de animæ cura diximus, non alios obligare potuit, nec adhuc obligat, quam illos qui æquali perſuaſione, cum maioribus ſuis laborant. Si, qui
31. in contrarium abierunt, teſtamentum patris, fratriſque noſtri cœleſtis, pro cynoſura fidei habent, & traditiones, maxime vero, quæ teſtamentis illis contrariæ,

trariæ, accipere recuſant, indeq; vagæ Catholicæ religioni adhæreſcere ſuperſederunt, in illos Rom. Pontifex iuris arbitriũ non obtinet, cuius iuriſdictionem nunquam prorogarunt. Concilium liberum, & quod Chriſtianam caritatem, (quæ ſine vero Dei amore & timore eſſe nequit) magis, quam obſtinatam ventris crumenæque curam, pro obiecto habeat, nemo, qui Chriſto Salvatori nomen addixit, ſubterfugere conabitur: Antequam autem eo pervenerimus, & legitime, potiſſimum, iuxta teſtamentorum diſpoſitionem verba ſenſumq;, cuncta fuerint diſcuſſa, peſſimi res exempli erit, pro condemnatis eos habere, qui iudicium Catholicochriſtianum non ſubterfugerunt unquã, iudicio autem Romanocatholico ſe ſubiicere, nunquam voluerunt. Sed, ut ad reſignationem revertar, res agebatur inter eos, qui ſolemni tranſactione, & placito comitiali, confirmaverant unicuiq; dignitatem, ius, cenſum, famam, bona, ſecuritatem corporis & animi, in Imperio, vel Catholicam Romanam, vel Auguſtæ à noſtratibus exhibitam confeſſionem, ſequeretur, ſalvam fore. Ergo, in Imperii negotiis perficiendis, nulla lis illis moveri poterat, nec à Germanis, nec ab aliis, & ne quidem à Pontifice ipſo. Quoniam enim illi, qui no- 32.
torie hæretici ſunt, fœderati Imperii fieri poſſunt, & honorantur, prout viſum fuit Imperatori (*in l. Manichæi 12. C. de hæretic.*) quidni, qui iamdum membra Imperii ſunt, & de hæreſi, legali modo nondum convicti, honorari debẽt, prout corpori viſum. Si à Pontificis ſententia dependet, hæreticum declarare, 33.
propediem totus ille mundus hæreticus audiet, qui Chriſtiana libertate utitur, & iugum ſervitutis Rom. ſubire recuſat. At melius eſt, noſtrates hæreticos 34.
dici ab illis, qui athei ſunt, quam fratres eſſe iniquitatis Romanæ, à qua optima Germaniæ pars, & in illa quoque ii, qui Catholicorum nomine utuntur, abhorret. Perdurabit Imperium ſacrum eſſe, quousque Chriſtianum erit, li- 35.
cet Romanocatholicum non ſit: Et maieſtate ſua clarum erit, quousque liberum. Ferdinando opus fuiſſe pœnitentia, quod reſignatum ſuſceperit Im- 36.
perium, ſine conſenſu Pontificis non magis verum eſt, quam ſi dicamus, electum in Romanorum Regem, ubi mortuo Cæſare, ſine conſenſu Pontificis adminiſtrationem Imperii ſuſcipit, pœnitentia opus habere. Qui non peccavit, pœnitentia opus non habet. Non peccat autem is, qui ad hoc ab illis electus eſt, quib. ius eligẽdi ab univerſitate datum, ut vacante Imperio ſubintret in locum abeuntis, ſi ius, quod per electionem nactus fuit, exerceat, caſu emergente. Ad purgãdum ſe, ut iudicio ſiſteret Ferdinandus, ineptum dictu, & in- 37.
iuſtum quoq;, ſi mentem Cardinalium perpendimus, quæ erat, ut coram Pontifice ſe ſiſteret. Præterea, patris veniam ſperare, vel petere, quid opus, ubi nul- 38.
la præceſſit offenſio? Si filius patris venia opus habet, ubi ſibi iuſte oblata, rite accipit, deterior eius longe notabitur eſſe hac in parte conditio, quam mediaſtini. Quamquam & ipſa fictio, quæ patrem conſtituit Papam, & filium Imperatorem, ut plurimum fictam quoq; affectionem producit, cui fidere tuto

39. non liceat. Purpuratis conſiliariis placebat, ut Ferdinandus, miſſo procuratore ad Pontificem, cum plenis mandatis, declararet, ſe iis, quæ Francofurti acta, ut nullius momenti renunciare, atq; rem omnẽ Pontificis arbitrio permittere. Sed infruniti erant illi, qui volebant, Ferdinandum, quæ iuſte acquiſiverat, in gratiam Pontificis deponere, &, quod conſenſu Electorum obtinuerat, in Imperii, propriamque ſuam ignominiam, ſubmittere affectatæ eius diſpoſitioni, cui à Germanis recte occlamatur: quoad te, liberas ædes habemus, liberumq;
40. Imperium. Quod de producẽdo mandato Carolinæ eiurationis addebatur, & illud, licet ad Septemviros tantum directum, tamen defectum illum abunde à Pontifice, qui plenam poteſtatem in huiusmodi rebus habeat, ſuppleri, & extendi poſſe; impudentiſſimi conſilii ſyrma eſt. Noverat Pontifex, Carolum eiuraſſe Imperium, aut non noverat. Si noverat, quid opus mandatum Caroli exhiberi? Si non noverat, debebat audire legatum, à quo, quid Francofurti actum, percipere poterat. Mandatum illud ad Electores directum erat, à quibus id licebat petere Pontifici, & periculum facere, an mitterent. Credo autẽ, pro
41. reſponſo laturum laconiſmum, tua nil intereſt. Defectuoſum, porro, mandatũ illud, nullo modo dicere licuit inde, quod ad ſolos Electores, non etiã ad Pontificem directum fuerat: Non enim ad alios, quam qui negotium electionis, & ſucceſſionis, nomine Imperii ſibi cõmendatum habent, dirigi debebat, quo in Pontifici nullas partes eſſe, notiſſimum eſt: ut plane inter delirãtium paradoxa referendum ſit, Pontificem in eiusmodi reb. plenam poteſtatem habere. Ad Pontificem mandatum illud extendi potuiſſe, credo; non debuiſſe, certus ſum. Revera id nemo præter Carolum, extendere potuit; qui ſi extẽſio talis neceſſaria, poſtquam mundo valedicere, & de æterna ſalute unice cogitare anhelabat, non auſus fuiſſet, Pontificem tam gravi offenſione laceſſere. Fictione ſatis larga, Pontifex ad ſe extendere mandatum potuiſſet, ſed fictio non ſuffeciſſet una. Fictum erat, eierationem Imperii apud Pontificem faciendã; fictũ fuiſſet dicere, mandatum ad ſolos Electores directum. Pontificem quoq; attinere: Ita hic omnia ficta, nihil veri. An Pontifex ad Carolum, huius negotii cauſa, legatum poſtea miſerit, ut ſe facturum Gusmano dixerat, neſcio; hoc autem ſufficit, acta Francofurti non fuiſſe reſciſſa, nec debuiſſe reſcindi.

Wie Ihre Liebd/ vnd Kaiſerl. Maieſt. daſſelbig biß dahero getragen/ꝛc.

Non hic omnia enumerantur, quæ Cæſari in Imperio competentia ſunt, pleraq; tantum, & ea, quæ maioris ſunt momenti. Primũ eſt, ius, poteſtas, ac facultas regendi & adminiſtrandi Imperium, ſcilicet, non pro arbitrio, ſed ſecundum capitulationẽ, & alias Imperii leges. Secundo loco ponitur nomẽ, & titulus, qui eſt, vel Regis Roman. vel Imperatoris electi. Nam, quod coronati Imperatoris nomen attinet, illud Electores electo non conferunt; unde is, qui à Pontifice in Imperatorẽ coronatus fuit, poteſt quidem, vel in manus Electo-

ctorum reſignare ea, quæ ab his habuit, vel illa, eorum conſenſu, cedere Regi Romanorum, at quæ à Pontifice habet, fruſtra his reſignat, vel huic cedit, citra conſenſum Pontificis. Tertium eſt dignitas. Quartum, inſigne poteſtatis, nempe ſceptrum; & dignitatis, corona. (Corona illa eſt Aquisgranenſis, (*ut appellatur in A.B. c.26. §.4.*) non Romana, eadem ex ratione, quam modo adduximus. Quod ſatis cognitũ fuiſſe Ferdinando, & Electoribus, ex capitulationis noſtræ articulo XXVII. inclareſcit.) Omiſſa autem ſunt, compendia, & reditus ab Imperio ad Imperatorem pertinentes, niſi ſub iure adminiſtrandi comprehendantur. Omiſſa etiam inſignia alia, gladius, pomum, vel globus mundi, nec non aquila biceps: quæ tamen omnia Carolum à ſe abdicaſſe credibile ſit.

Gänzlich / Vollkomlich.

1. Carolus multa à Ferdinando & Maximiliano petit, ſed nihil impetrat, ut refert Thuanus.
2. Diſcurſus Silhonis in lingua Gallica.
3. In Latina.
4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Scatet iniuriis, & figmentis.
11. 12. Silhon improbat transactionem Paſſavienſem.
13. Exculpatio Proteſtantium.

OMnino, & totaliter reſignavit Carolus ea, quæ ab Electoribus electus 1.
Imperator habuit, nihil excipiens. Sed fecit hoc demum tunc, poſtquam ante ſæpius, (*ut Thuanus in hiſtoriis ad annum* CIↃ IↃ LV. *annotavit*,) cum Ferdinando, fratre egerat, ſi qua ratione ei, & Maximiliano, Ferdinandi filio, perſuadere poſſet, ut Imperium, accepta idonea compenſatione, Philippo Regi Hiſpaniarum (Caroli gnato) reſtitueret: cum id impetrare non poſſet, illud poſtremo petierat, ut ſaltem eum Imperii, per Italiam & Belgium, cum plena poteſtate, vicarium conſtitueret: ſed neq; illi aſſenſere, quod dicerent tantum de Cæſarea dignitate, ac maieſtate, quam integram, & illibatam tueri recepiſſent, diſceſſurum, quantum ex eo alteri conceſſiſſent. Itaq; Cæſar, qui nihil ab iis obtineri cerneret, legatos ad fratrem, eo tempore Œniponte agentem, miſerat, per quos eum, de inſtituto ſuo certiorem factum, ad capeſſendam Imperii adminiſtrationem cohortabatur, rogabatq; ut Philippum filium Germanis Principibus, ac Civitatum ordinibus, conciliaret, & commendaret. Ita Thuanus, ſed quæ de Maximiliano habet non ſatis accurate, cætera modeſtior, civilior, & humanior, in referendo Caroli conatu, quam eius civis Silhon, 2.
qui (*en ſon Miniſtre d' Eſtat part. 2. diſcours 5. pag. m. 509*) ita diſcurrit: (*La plus grande ſupercherie, que la fortune ait faite a Charles, eſt, qu'il a veu de ſon vivant l'Empire ſortir de ſa maiſon, & paſſer à celle de ſon cadet: qu'il a veu faire cette breſche, ſans l'avoir pû empeſcher, & a veu ſa puiſſance, & ſon credit, travailler inutilement pour la refaire. L'inclination des Allemands, de n'avoir point d'Empereur, qui ne fuſt de leur Nation, & le beſoing qu'il avoit d'eux aux guerres, qu'il avoit ſur les bras, l'obligerent à conſentir, que ſon frere fuſt nommé Roy des Romains. Il y conſentit certes, ſe promettant, de faire en ſorte avec le temps, ou que Ferdinand*

en donneroit la demiſſion, en faveur de ſon fils, ou de faire nommer ſon fils Roy des Romains, en cedãt l'Empire à ſon frere. Mais Ferdinand, qui n'avoit rien oublié pour s'eſlever à cette dignité, qui avoit eſté pour ce ſuiet complaiſant aux Allemans, au preiudice meſme de ſa conſcience, & qui s'eſtoit veu reprocher à Rome, en la perſonne de ſes Ambaſſadeurs, qu'il s'eſtoit fait paſſage à l'Empire, par le meſpris de la religion, & par les iniures, qu'il avoit ſouffert luy eſtre faites, n'avoit garde ſe demettre volontairement d'une choſe, qu'il avoit ſi cherement achetée: & il avoit trop de paſſion pour ſon fils, pour luy preferer ſon neveu, en la plus haute dignité au Chriſtianiſme. De ſorte que l'Empereur ayant envoyé ſans effect, avant ſa retraite, la Reyne de Hongrie ſa ſœur, vers Ferdinand, & vers Maximilian ſon fils, pour obtenir, ou une demiſſion de la Royauté des Romains, ou une ſubſtitution à la meſme Royauté, en faveur de ſon fils Philippe, acquieſca à ce, qu'il ne pouvoit eviter, ſuivit la force de la deſtinée, qui l'euſt entraiſné, & remit l'Empire à ſon frere, qu'il n'avoit pu faire tomber en
3. *la perſonne de ſon ſucceſſeur.*) Maxima contumelia, qua fortuna affecit Carolum, eſt illa, quod Imperium, adhuc ſe vivo à ſua diſcedere domo vidit, & transire ad fratrem minorem natu: Quod vidit hanc ruinam fieri, nec potuit eam impedire, ac ſenſit potentiam & autoritatem ſuam in vanum occupari, circa reparationem damni. Germanorum reſolutio, quæ nolebat ad Imperium admittere quenquam qui non fuiſſet ſuæ nationis, nec non, quia eorum ope in bellis, quibus implicatus erat, opus habebat, illum ducebant eo, ut conſentiret fratrem fieri Regem Romanorum. Conſenſit certe, ſed ea intentione, ut ſequenti tempore Ferdinando perſuaderet, vel deponeret Imperium in favorem filii Philippi, vel, ſi ipſe fratri cederet Imperium, Philippus conſtitueretur Rex Romanorum. At Ferdinandus, qui omnem impenderat operam, quo ad hanc dignitatem adſcenderet; qui, ut eam conſequeretur, maxime indulgens fuerat Germanis, etiam cum iactura conſcientiæ, adeo ut Romæ legatis ſuis obiiceretur, quod aditum ſibi præparaſſet ad Imperium contemtu religionis, & tolerando iniurias ſibi illatas, nolebat ſponte à ſe abdicare rem, quam tam care comparaverat, malebatque filio ſuo conferri ſummam illam dignitatem Chriſtiani orbis, quam nepoti ex fratre. Hinc poſtquam Carolus, ante diſceſſum ſuum ex Germania, fruſtra per ſororem, Reginam Hungariæ, ſollicitaviſſet Ferdinandum, & Maximilianum, huius filium, ut, vel Romani Regis dignitatem reſignaret, in favorem Philippi, vel, ut eum ſubſtituti nomine ad eandem admitteret, tandem acquievit, & fortunæ commiſit, quod declinare, vel emendare non licebat: Imperium reſignans fratri, quod filio conferri
4. unice in votis habuerat. Verumenimvero, ubi accuratius hanc Silhonii relationem expendimus, deprehendere datur, eam iniurioſam magis, quam

veram

veram eſſe. Quod Ferdinandus in Regem Romanorum electus fuit, id Carolo autore, promotoreque, adeoque ex propoſito, & libera voluntate, non vero iniuria fortunæ factum. Voluit Carolus ſibi adiungi Regem Romanorum, cauſasque Electoribus expoſuit. Illi, re perpenſa, conſenſerunt, ut Caroli petitis ſatisfieret. Voluit Carolus, ſuaſorque fuit, ut Ferdinandus frater in Regem Romanorum eligeretur: Clare enim (*ut apud Sleidan. ad finem lib. 7. Commentar. legimus*) dixit, qui ad provinciam eam magis idoneus fratre ſuo Ferdinando ſit, nullum ſe noviſſe alium. Elegerunt ergo eundem Electores, ad inſtantiam Caroli. Vnde ſatis innoteſcit, falſum eſſe, Carolum non potuiſſe impedire, quo minus Ferdinandus eligeretur. Certe, ut tunc rerum ſtatus erat, niſi Carolus petiiſſet ſibi adiungi Regem Romanorum, Electores Regem Romanorum nullum elegiſſent. Et, ſi recte capio Sleidanum, (*allegato loco*) ne quidem rogati Electores ſtatim aſſenſerunt, ut Rex Romanorum eligeretur, at Cæſarem orarunt, ne Germaniam deſereret, ſed in ea ſibi domicilium ac ſedem collocaret. Cum autem in ſententia ſua Carolus perſiſteret, demum, collatis conſiliis, fecerunt, quod ille petierat. Perquam igitur ineptum eſt, enarrare cauſas, quæ Carolum moverint, ut conſentiret in rem, cuius ipſemet autor extitit. An Carolus ſecum tunc animo conſtituerit, filium ſuum ad Imperium ali- 5.
quando promovere, haud facile dixerim: in id propendeo magis, ut propter teneram illius ætatem, qui anno M D XXXI. quando Ferdinandus Rex Romanorum electus fuit, trimulus erat, de ea re Carolum ſerio tunc cogitaviſſe vix credam. Poſtea autem, de hoc non cogitaviſſe tantum, ſed & ſummo ſtudio, ut propoſitum ſibi finem attingeret, allaboraſſe certum eſt. Quid Regina Hungariæ egerit, mihi haud notum; 6.
ab Aitſingero autem (*in Deſcriptione Leonis Belgici fol. 26. b.*) intellexi, in Auguſtanis comitiis anno M D L I. actum fuiſſe, in præſentia Philippi, qui eo advenerat, à Cæſare Carolo cum Ferdinando fratre, de Philippo in Imperii ſucceſſionem admittendo. Ferdinandum autem conſenſum Comitiorum, filiorumque ſuorum, & præſertim Maximiliani Regis Bohemiæ deſignati, dignitatem prætendiſſe. In evomendis iniuriis con- 7.
tra Ferdinandum adeo præceps eſt Silhonius, ut non ſolum tempora confundat, verum etiam falſa pro veris eructare non vereatur. Nimium indulgendo Germanis, etiam cum læſione conſcientiæ, Ferdinandum ſibi aditum ad dignitatem Regis Romanorum paraviſſe, vagum eſt; determinari debuiſſet, in quo negotio hoc fecerit, & ubi. Sed hic Silhonius plebem imitatur, quæ multa dicit, pauca probat, & de aliorum conſciẽtia iudicare amat, ſuæ vel temeratrix, vel contemtrix. Antequam in Regem Romanorum, Carolo fratre promotore, evectus fuerat, nihil in gratiam Germano-

rum

[illegible] egit quod egregium dici poſſit, nihil in religione, vel politicis, quo con- [illegible] potuiſſet. Quam acceptus vero Germanis tunc fue- [illegible] conſtat, quod magna eorum pars eius eiectioni ſe oppoſuerit, & [illegible] non modo proteſtantium religioni addicti, ſed etiam Catholici
8. Romani aliq[illegible]. Quod Romæ legatis Ferdinandi obiectum narrat Silhonius, ſi unquam factum, intelligi de alio vix poterit, quam de transactione Paſſavienſi, anno MDLII. & pace religionis Auguſtæ anno MDLV. in comitiis, facta. Vtraque autem, longe poſt quam in Regem Romanorum electus fuerat, facta, ut inde dici haud poſſit; hac complacentia Ferdinandum
9. emiſſe Imperium. Idem dici debet de iniuriis, quas devoraſſe dicitur. Arbitror enim de illis hoc accipi, quando eius electio in Regem Romanorum oppugnata, & longo tempore pro nulla à multis habita fuit. At vero has tolerando non pervenit ad Imperium, ſed poſtquam pervenerat, ſuſtinuit, ma-
10. ſcule tamen, & magno ſpiritu. Quæ Romæ eius legato Gusmano obiecta fuerunt, ſupra ex Thuano audivimus; ſed ſi ad illa Silhonius reſpexit, errat in tempore, & in re ipſa. Quod ſi vero de aliis legatis loquitur, quos velit non
11. percipio. Transactionem Paſſavienſem quod attinet, illam quidem (*d. tractatu ſuo du Miniſtre d'Eſtat part. 1. livr. 2. disc. 5. p. 461. & ſeq.*) nominat (*une paix iniurieuſe à la religion, & peu digne de l' Empire*) pacem iniurioſam in re-
12. ligionem, & minus dignam Imperio; ſed paulo poſt (*livr. 3. disc. 6. p. 595.*) propoſitionem conditione emendans, ait, (*qu'elle euſt eſté honteuſe à l' Empire, ſi la neceßité ne l'euſt pluſtoſt faite, que l' inclination de l' Empereur.*) quod ignominioſa fuiſſet Imperio, niſi neceſſitas eam potius condidiſſet, quam voluntas Imperatoris. Atq; hoc etiam pro Ferdinando allegari poteſt: quamquam nec iudicium, vel Romanum, vel Silhonianum, de pace religionis, ſine affectu,
13. & incorruptum eſt, ut alibi deduxi. Qui tabulas utriusq; teſtamenti paterni, & fraterni ſolas admittit, alienas traditiones reiicit, ex collatione textuum, ſenſum, atque interpretationem eruit, is nulli facit iniuriam, ſed iure ſuo utitur. Iniurius autem ille eſt, qui nos impedire conatur, ne iure noſtro utamur, ſed vult, ut idem dicamus, credamus, agamus, quod ſibi videtur. Si libertas corporis res inæſtimabilis eſt, ſicut dicitur, ingenii & conſcientiæ libertas non minus, ſed magis talis erit, cum animam concernat, quæ uti corpus nobilitate longiſſime antecedit, ita eius curam præ altero agere merito debemus.

Mit Vorwiſſen / Bewilligung.

Huc pertinet, quod ſcribit Guilelmus Zenocarus à Scavvenberg (*de vita & reb. geſt. Caroli V. lib. 5. p. 293.*) Carolus Cæſar veteribus innixus conſiliis, ſummo ſtudio à Germanicis Principibus Septemviris, frequenter etiam atque etiam petebat, ut ſeſe Imperii faſces deponere paterentur. Erat autem tunc adhuc Francofurti in Germania. Diu deliberarunt Principes,

cipes, & quamvis jam antea graviſſime, conſtantiſſimeque, pluribus, variiſque comitiis ea de re habitis, renuiſſent ſe facturos, tandem ſeptennio elapſo (poſtquam de translatione Imperii cum illis primum Cæſar, & Maria, Pannonica Regina, Auguſtæ in comitiis egiſſent) aſſenſerunt. Hæc ille, ex parte tamen erronee, ſi Carolum Francofurti fuiſſe arbitratur quando depoſuit Imperium.

Uns auffzutragen und reſigniren.

At ſupra diximus, reſignationem Imperii fieri debere in manus Electorum; hic autem dicitur, Carolum legatis ſuis mandaſſe, ut Ferdinando Romanorum Regi reſignarent, quod etiam ita factum conſtat (*ex pr.* R. A. zu Augſpurg *de anno* M D.LIX.) Vt hæc conveniunt? Recte omnino. Regula eſt, reſignationem Imperii fieri debere in manus Electorum; limitatio eſt, poſſe aliquando etiam fieri in manus alterius, ſi Electores in id conſentiant, ut in caſu noſtro. Reſignans Imperium, aut ſolus adminiſtrationi eius præfuit, aut paraſtatem habuit Regem Romanorum. Illo caſu, reſignatione incipit Imperium vacare, non aliter, ac ſi Cæſar eſſet morte ſublatus. Itaque cum vacante Imperio, proviſio ejus pertineat ad Palatinum Comitem & Ducem Saxoniæ, Electores, videbatur dicendum, ſufficere reſignationem fieri in manus proviſorum, nec opus eſſe, ut fiat toti Collegio. Verum, res aliter ſe habet. A lege enim Vicarii noſtri proviſionem tenent, non à reſignatione hominis; quamquam etiam eo caſu vicariatui locus datur. Reſignat merito Imperium illis Cæſar, à quibus id accepit; qui ſi accipiant, ad legis diſpoſitionem revertuntur omnia, & quilibet Electorum id agere poteſt, quod lex ei commiſit. Si reſignans Regem Romanorum ſibi adjunctum habuit, & tempore reſignationis adhuc habet, Imperium cum conſenſu Electorum reſignat, vel in manus eorum, vel in manus Regis Romanorum, quæ reſignatio abbreviat actum: nam ſi reſignatio fieret in manus Electorum, ab his reſignatum committi poſtea deberet Romanor. Regi, & quod uno actu expediri poterat, in duos diffunderetur. Credendum autem eſt, Electores in hoc caſu reſignationis non diſſenſuros, ut brevi manu res peragatur. Cum enim ſemel Regem Romanorum Cæſari adjunxerunt, id factum ab ipſis eſt, cum ſpe ſucceſſionis in poteſtatem ab Imperio divertentis, ſive id fiat neceſſario, ut morte, vel depoſitione; vel voluntarie ut reſignatione. Hanc eandem ob rationem, reſignationem Ferdinando factam fuiſſe, ipſemet in principio d. R. A. zu Augſpurg de anno M.D.LIX. (*pag. 519.*) nos docet, verbis; Uns/als hiebevorn erwöhlten/ beſtättigten/und gecrönten Römiſchen König/auch Ihrer Liebden / und Kaiſerl. Majeſt. in Fall der Erledigung des Kaiſerthumbs/unzweiffentlichen rechten Succeſſori, und erwöhlten Römiſchen Kaiſer / mit verwiſſen jetzgedachter des H. Reichs Churfürſten/verlaſſen/reſignirt und übergeben.

Fürſten vnd Stände.

Fit hic ſolum mentio Electorum, Principum, & Statuum Imperii, idem autem fieri quoque, ex paritate rationis, debuit, & ſine dubio factum, etiam in cæteris, qui quidem Imperii Status non erant, feuda tamen ſua immediate ab Imperio recognoſcebant.

Als Römiſchen Kaiſer zugethan.

1. Status Imperatori & Imperio jurant fidelitatem.
2. Imperatori obligantur reſpectu Imperii.
3. Quousq; duret hæc obligatio.
4. An quis Imperio fidelis eſſe poßit, & oppugnare tamen Imperatorem.

1. STatus, atque membra Imperii immediata, Imperatori fidelitatem & ſubjectionem debent, & debent eandem quoque Imperio, unde, uno eodemque actu, ac juramento promittunt, dem Kaiſer vnd dem Reich / trew / hold / gehorſamb zu ſeyn / (*Waremund. ab Ehrenb. lib. 2. de fœder. cap. 1. num. 162.*) quod Imperatores ipſi innuunt, quãdo illis mandant hoc vel illud agere aut obſervare, bey den Pflichten / Eiden vnd Gehorſamb / ſo ſie dem Kaiſer vnd dem Reich gethan (Ordnung deß Landfriedens zu Wormbs auffgericht *anno* M.D.XXI. *tit.* wie der Landfrieden zu halten / *p. 125. & paßim per receſſus, aliaq; Imperii acta.*) Promiſſio, quæ fit Imperatori, eidem præſtatur reſpectu
2. Imperii, cujus adminiſtrator eſt, von des Reichs wegen. (*d.* Ordnung des Landfriedens *tit.* welche vmb Friedbruchs Willen ꝛc. *p. 130. & circa f. ordin.* §. darauff befehlen / *p. 131. vide me de jure publ. lib. 1. c. 10. n. ult. & adde* des Kaiſerlichen Landfrieden zu Augſpurg *anno* M. D. XLVIII. auffgericht §. vnd ge-
3. bieten darauff / *p. 363.*) Quamdiu ergo Imperio, ut decet, digne & fideliter præeſt, huius juramenti obſervatio, & effectus in integro eſt, & permanet. Si autem deponat Imperium, vel ab Imperio rite deponatur, iſtius juramenti obligatio evaneſcit. Quemadmodum etiam, ubi nondum depoſitus, ſed deponi meretur, obligatio quo Imperio obſtringuntur Status, certo caſu facit ceſſare obligationem, qua ſunt obſtricti Imperatori, & in concurrentia utriusque obligationis, primæ partes ſemper Imperio debentur. Hinc
4. fieri poteſt, ut quis fidelis ſit, maneatque Imperio, Imperatori autem amplius fidelis non ſit, (*vide me de jure publ. lib. 2. c. 9. n. 68.*) Verum quando eo deveniendum eſt, ſecurius erit, ſi cauſa deducta & cognita, id fiat potius ab univerſis, vel majori Statuum numero, quam paucis; ne hoc prætextu rebellioni color quæratur potius, quam ſaluti Imperii conſulatur. Quod ſi tamen major pars, odio in minorem, adhuc Imperatori adhæreat, minor, dum vel Imperio, vel ſibi vim fieri manifeſto deprehendit, conſcientia ſecurus eſt, ſi armis ſe tueatur. Hoc pro clypeo opponunt Carolo V. Principes proteſtantes ab eo proſcripti (*apud Sleidan. Comment. lib. 18. f. m. 305. & ſeqq.*)

Gänzlich zuerlaſſen.

Remittitur aliquando juramentum, ſaltem quoad certum actum

(R.A.zu

(R.A. zu Trier und Cöln *de an.* M.D.XII. *tit.* der Rähte Eid. §. auch haben Wir/ *p.86.*) quæ ſuspenſio potius dici debet, eo enim actu finito, non novum juramentum illi præſtatur, qui præſtitum ſuspendit, ſed cauſa ſublata, ſuspenſio ceſſat, & antea præſtitum juramentum iterum obſervari debet. Hic autem, Caroli V. nomine plenaria remiſſio facta eſt, & fieri jure potuit. Vbi enim juramentum ſpectat alicujus utilitatem, atq; is eam nolit, non tenebitur, qui juravit; ſicut nec tenebitur, ſi ceſſet qualitas, ſub qua alicui juravit, ut ſi magiſtratus deſinat eſſe magiſtratus. (*Hugo Grotius de jure belli & pacis lib.2.c.13.n.18. Gail.lib.1.obſ.24.n.1. & lib. 2. de pace publ. c. 4.n.13.*) Dicunt alii, quando homo promiſſionem remittit, Deum quoque, cui juratum fuit, eam cenſeri remittere. (*c.1.c.Sicut.28.de jurejur.*) quod cum diſtinctione admitto. Pontificem vero, ſubditos alienos, vel vaſallos, à juramento fidelitatis & ſubjectionis abſolvere poſſe, (*ut vult.can.nos Sanctorum,can.fin.15.q.6. c.ult.de hæretic.c.ad Apoſtol.de ſent.& re jud.in 6.*) credat Iudæus apella. (*vide Arniſ.de jur.maieſt.lib.2.c.6.n.7.pag.281.& ſeqq.*)

Damit an Uns zu weiſen.

Hoc eſt, ut juramento, quod Carolo præſtiterant, ſoluti, novum Ferdinando præſtarent. Quod ab Electoribus Francofurti, ſtatim poſt ceſſionem, & ipſo die lætitiæ publicæ inaugurationis, factum eſt. Erigitur (*inquit Thuan.in hiſtor.ad annum* CIↃ.IↃ.LVIII.) in foro tabernaculum ligneum, ad quod per gradus aſcendebatur, ſtragulis, ac tapetibus aureis, & holoſericis inſtratum, quo Ferdinandus, die condicta, Imperialibus ornamentis amictus, magno ſtipatu venit, ſolioque præparato conſedit. Ibi Septemviri poſtquam agminatim concitato curſu, magna equitum turba comitante, & prælatis de more vexillis, ter circa Imperatoriam ſellam equitaverant, magno clangore interea tubicinibus Ferdinandi, & Septemvirorum concinentibus, ex equis deſiliunt, ordineque ſedentem Cæſarem adeunt, & in genua provoluti, jurejurando fidem addicunt. Hinc patet, eos antea Ferdinando non juraſſe, nam ſi ut Regi Romanorum, & futuro ſucceſſori Caroli in Imperio, ſtatim ubi ad hoc electus, juraſſent, novo non fuiſſet opus juramento, & ſuffeciſſet pro ſubmiſſione gratulatio, cum reverentia.

Zu Franckfurt.

Hoc exemplo videtur dicendum eſſe, ut Francofurti Regi Romanorum electione traditur Imperium, (*A.B.c.28.§.5.*) ita etiam ibidem illud ab eodem reſignari debere: Sic ut idem locus qui electioni, etiam reſignationi conveniat. Ego tamen hic nihil definio.

Auff jhre gethane Werbung/ und Aufftrag.

Ad reſignationem non ſufficit interna voluntas, ſed requiruntur verba, vel literæ, vel præterea externi cujusdam ſigni traditio, ubi uſus id introduxit.

Genemhaltung.

Sequitur nunc acceptatio, ſine qua reſignatio fuiſſet manca, & ſine effectu. In acceptatione autem conſiderari debent, partes Electorum, & Ferdinandi, ſeparatim. Ad Electorum partes refero (1.) Approbationem reſignationis: Niſi enim hoc feciſſent, fruſtra eam acceptaſſet, vel ut rectius dicam, non potuiſſet acceptare Ferdinandus. Vnde hoc ſe potiſſimum, ad acceptationem permoviſſe, ipſemet in textu noſtro fatetur, verbo zuforderſt. (2.) Conſilium quod dederunt Ferdinando, ut acceptaret reſignatione ſibi oblatum Imperium. (3.) Conſenſum, ut acceptare liceret. (4.) Preces, ut acceptaret. Harum quidem in capitulatione non facta fuit mentio, ſed, quod in illa omiſſum, ſuppleri debet ex d. R. A. zu Augſpurg de anno M.D.LIX. (*in pr. p. 519.*)

Frey.

Conſilium, quod Electores dederunt, liberum fuiſſe ideo dicitur, quod neque à Carolo reſignante, neque à Ferdinando, ut tale conſilium darent, minis, perſuaſioneve inducti fuerunt; ſed ſolo affectu in utilitatem Imperii.

Mündlich.

Sufficit, oretenus conſilium dediſſe; non denegaſſent tamen ſcripto, vel dare, vel datum atteſtari, ſi id petitum, aut opus viſum.

Raht.

Conſilium hoc, ut & pleraque alia, quæ ex officio Imperatori dant Electores, non purum eſt conſilium, quod ſequi liceat, vel non, qualia ſunt conſiliariorum ſalario conductorum, ſed eſt conſilium, quod obſervare omnino debet Imperator.

Adminiſtration.

Imperatorem eſſe adminiſtratorem Imperii certum, & ſine controverſia eſt; Sed an ſuo id adminiſtret nomine disputatur. (*vide me de jure publ. lib.1.c.10.n.37.*)

Beladen.

Hoc pertinet ad partes Ferdinandi, qui ceſſionem & reſignationem acceptavit, ac adminiſtrationem Imperii in ſe ſuſcepit. Licet autem hic nihil exprimatur aliud, quam adminiſtratio, & regimen Imperii; attamen, cum in reſignatione mentio etiam facta tituli, nominis & dignitatis Imperialis, ſceptri quoque & coronæ, ea ſimul, atque ita omne, quod reſignabatur, acceptaſſe Ferdinandum, certum eſt. & probatur (*d.* R. A. zu Augſpurg *de anno* M.D.LIX. *in pr. p. 519. ibi*: Uns mit der Bürde der *adminiſtration* und Verwaltung des H. Reichs / auch anhangender *dignitet*, Hochheit / Regierung / Titul / Scepter und Cron des Römiſchen Kaiſerthumbs / im Namen des Allerhöchſten beladen.) Cæterum, ſi coronam Imperii pro illa acceperimus, quæ Romæ datur, eam Ferdinandus materialiter quidem, ut Carolo

Bononiæ

Bononiæ impoſita fuerat (ſi eam illi tunc ceſſit) ab eodem accipere potuit, ſed non unctionem, conſecrationem, & reliqua quæ in coronatione iſta perſonalia ſunt, & communicari nequeunt. Vnde, cum Ferdinandus hac ipſa capitulatione artic. XXVII. promiſerit, ſe ſtudioſe curaturum, quo coronam Imperialem conſequatur, in id propendeo, verba, ſceptrum, & coronam, non de materia, ſed figurate pro eo, quod illis denotatur, intelligi debere, nempe pro potentia, & dignitate.

Demnach.

Ergo, ante reſignationem hanc, Ferdinando capitulatio talis, qualis ſubſequentibus Regibus Romanorum, Cæſari vivo adjunctis, hucusque præſcribi moris fuit, non fuit præſcripta. Quod notabile eſt, & fortaſſis inde, quia tunc temporis, quando Ferdinandus in Regem Romanorum electus, viſum fuit Electoribus nova capitulatione opus haud eſſe, cum juris communis, & rationis ſit, eum, qui Cæſaris partes, quantum illi ab eodem conceditur, ſubit, non poſſe habere, vel exercere majorem poteſtatem, quam Cæſar ipſe habet. Cum igitur cancelli, & limites poteſtatis, capitulatione Carolo præſcripti erant, iidem etiam in effectu videbantur tunc attinere Ferdinandum. Poſtquam autem Carolina capitulatio, reſignato ab eodem Imperio, vires ſuas amiſerat, neceſſarium fuit aliam Ferdinando præſcribere, qui tunc Imperium ſolus adminiſtrare, tanquam ſummum caput, aggrediebatur: nam hoc reſpectu, Carolina ad ipſum non pertinebat. Hæc vero, quæ illi præſcripta, in plerisque cum Carolina convenit, pauca omiſſa, pauca addita, ut nunc per ſingulos articulos videbimus.

AD ARTICVLVM I.

Vnſerer Würde.

In Carolina erat, ſolcher Königlichen Würde.

Schutz vnd Schirm.

Schutz/ in Carolina non legitur.

Chriſtliche.

Eſt nova additio; in Carolina ſolum Eccleſiæ nomen, ſine alio epitheto, exprimitur.

AD ARTICVLVM II.

Vorgemachte.

In Carolina dicitur, Vorgemeldte.

In Religion vnd Profan Sachen/ ꝛc.

Credo hic aliquid omiſſum, & legi debere, Satzung/ vel, Friede in Religion &c. quod novum eſt, & merito huic articulo, propter convenientiam ac cohærentiam materiæ, inſeri debuit. Quando Carolo capitulatio præſcribebatur, religionis adhuc unius in Imperio publicum exercitium erat, ſed poſtea, cum multi Imperii Status Catholicæ Romanæ religioni re-

pudium mitterent, & aliam, quæ tunc Lutherana, propter Lutherum, qui abuſus & errores Pontificios palam luci expoſuerat, & articulos religionis Chriſtianæ ex ſacris literis propoſuerat, ſuſciperent, foverent atque tuerentur, motus maximi, diſſidia, bellaque in Imperio orta ſunt, & de ejus ſalute plane actum fuiſſet, niſi poſtquam temporaria remedia non ſuffecerant, perpetua, & eo usque, donec negotium religionis componatur, duratura pax, primum Paſſavii, quæ nomine transactionis vulgo inſignitur, anno M.D.LII. poſtea, in Auguſtanis comitiis anno M.D.LV. ſtabiliri cœpiſſet. Ad cujus obſervantiam, hoc articulo capitulationis ſuæ, ſe obligat Ferdinandus. Quamvis autem hoc præſidium religionis multorum inſidiis hactenus tentatum fuerit, conſtitit tamen, licet ægre, hucusque humanis ſuſtentatum conſiliis, & ſtabit, donec impleta peccatorum noſtrorum menſura, juſto Dei judicio tandem, veluti omnium mortalium opera, collabetur, (juxta vaticinium Anton. Fabri *de regenda relig. in Rebuspubl. libr. 1. cap. 16. num. 7.*)

Den Landfrieden.

In Carolina audit, der Königliche Landfrieden: Cauſam ibidem expoſui.

Auff jüngſt zu Augſpurg im fünff vnd fünffzigſten Jahr/ꝛc.

Vocabulum jüngſt/ aut refertur ad tempus, aut ad ipſa comitia. Si ad tempus, hoc ſignificat, ante exiguum tempus, vel paucos annos, id factum fuiſſe, (*quo ſenſu uſurpatur in d.* R.A. zu Augſpurg *de anno* M.D.LIX. §. auff daß dann/ *in f. p. 525.*) ſi ad comitia, illud in noviſſimis ac recentiſſimis Auguſtæ habitis comitiis, factum fuiſſe, (*quo ſenſu etiam legitur in* R.A. zu Speir *de anno* M.D.XLII. §. vnd zu mehrer Richtigmachung/ *p. 279. ubi* jüngſter Reichstag zu Regenſpurg/ dicuntur comitia, quæ ibidem habita anno M.D.XLI. inter quæ & ſubſequentia, de dicto anno XLII. nulla reperiuntur intermedia.) Vterque ſenſus ad tempus, quo ſcripta fuit hæc capitulatio, accommodari poteſt. Inter enim annum M.D.LV. & annum M.D.LVIII. non longum interſtitium eſt, & quod in illo factum, in hoc adhuc recens fuit. Quemadmodum etiam inter comitia Auguſtæ habita, anno LV. & capitulationem datam anno LVIII. nulla Auguſtæ recentius comitia celebrata fuerant, quam antedicta. At, poſtquam alia, & varia, tempori inſequenti ibidem habita fuerunt, & multorum annorum intervallum acceſſit, ſatis large, ſucceſſive ad noſtra usque tempora verbum, jüngſt/ in capitulationibus uſurpatum fuiſſe videtur. Vſurpatum autem legas, in capitulatione Rudolphi articulo II. facta anno M.D.LXXV. Matthiæ de anno M.DC.XII. articulo II. Ferdinandi II. de an. M.DC.XIX. art. III. Ferdinandi III. de an. M.DC.XXXVI. artic. II. Obſervo quidem in R.A. zu Augſpurg anno M.D.LXVI. §. alsdann in fernern/ *p. 557.* jüngſt/ etiam illud factum dici, quod anno M.D.XLVIII. fa-

ctum

ctum erat; ſed inter octodecim annos, & quinquaginta & plures, magnum eſt diſcrimen. De jure civili id non diu factum dicitur, certo in caſu, quod contigit ante annos decem. (*l.16.§.3.ff.qui & à quibus manum.*)

Durch Vns/ an ſtatt der Römiſchen Kaiſerlichen Majeſtät/ ꝛc.

Dict. R. A. zu Augſpurg *de anno* M.D.LV. §. Damit aber derſelbig/ *p.* 397.

Auch für Vns ſelbſt.

1. *Phraſis,* auch für vns ſelbſt/ *Ferdinando fuit familiaris.*
2. 3. *Conjectura, cur hac tam frequenter uti voluerit.*
4. *Variavit tamen aliquoties.*
5. *Nam & aliquando ſolo Cæſaris nomine, ac poteſtate, uſus fuit.*
6. *Aliquando ſolum ſuo nomine proprio.*
7. *Objectio.*
8. *Paurmeiſterus Ferdinandum arguit jactationis.*
9. 10. *Reſponſio.*
11. *Sinoldi diſtinctio proponitur.*
12 13 *Examinatur.*
14. 15. 16. 17 18. *Opinio Autoris.*
19. *Imperator aliquando Regi Romanorum adjungit commiſſarios.*

TAnquam Rex Romanorum, quæ loquendi formula Ferdinando per- 1.
quam fuit frequens (R. A. zu Speier *anno* M.D.XLII. §. ſo hat dem allem nach/ *pag.* 263. § vnd damit ſolches/ *pag.* 265. §. vnd damit/ *pag.* 270. §. damit auch/ *pag.* 271. §. würde ſich aber/ *pag.* 275 §. vnd zu deſto ſtattlicher/ *pag.* 276. §. vnd daß auch/ *pag.* 277. §. ſolches alles/ *pag.* 279. R. A. zu Nürnberg *de anno* M.D.XLII. *in pr. p.* 283. §. vnd damit aber/ *pag.* 286. § wiewol Wir auch/ *pag.* 288 §. vnd damit/ §. wir vnd die Kaiſerliche §. ſolches alles/ *pag.* 289. *d.* R. A. zu Augſpurg *de anno* M.D.LV. §. ſo ſich dann/ *pag.* 406. §. vnd nach dem/ *pag.* 414. §. ſolches/ *pag.* 416. *Ordinatio Cameræ de d. anno* M.D.LV. *in proœm. & parte 3. tit.* 54. § ſolches alles/ R. A. zu Regenſpurg/ *de anno* M.D.LVII. §. vnd aber diß Werck/ *pag.* 506. R. A. zu Speier/ *anno* M.D.LVII. §. das Wir demnach/ *pag.* 510. *&c.*) Fortaſſis tanta reiteratio Ferdinando oblectamento fuit, 2.
quo, vel carperet, vel pungeret eos, qui, (*ut apud Sleidanum legimus lib. 8. commentar fol. m.* 124. *b*) affirmabant, quamdiu Cæſar, aut in vita ſuperſit, aut ſit intra fines Imperii, omnem eſſe penes ipſum poteſtatem; abſente autem illo, rei ſummam ad Ferdinandum quidem venire, ſed tanquam nomine, & loco Cæſaris: Vel, voluit ſtomachum movere Saxoni & ſociis 3.
ejus, qui pro conditione urgebant, ne Romanorum Rex, vivo Cæſare creatus, ſuo, ſed Cæſaris tantum nomine, rempublicam adminiſtraret. Quicquid vero placeat pro Ferdinando dicere, certum eſt eum variaſſe, & po- 4.
teſtatem ſuam tripliciter, vel exercuiſſe, vel exercere voluiſſe. *Semel*, quando, ut modo audivimus, nomine Cæſaris, & ſuo proprio egit. *Secundo*, quan- 5.
do Cæſaris ſolum nomine (R. A. zu Speier *anno* M.D.XLII §. vnd damit die Zeit/ *p.* 278 R. A. zu Augſpurg *de anno* M.D.LV §. vnd wiewol/ *p.* 415. R. A. zu Regenſpurg *de anno* M.D.LVII. §. darumb auch/ *p.* 496. *Tertio*, quando ſuo 6.
ſolum

ſolum nomine. R. A. zu Speier *de anno* M.D.XLII. §. demnach haben wir/ & §. *ſeq. p.* 270. §. die Kaiſerliche Majeſtät *p.* 275. *d. Ordin. Cameræ part.* 1. *tit.* 1. §. nemblich/ *tit.* 3. §. deßgleichen.) Sed cur ita varie, ac non uno modo? jure-
7. ne an ſecus? Contra primum facere videtur, non ſolum quod ex Sleidano adduximus, ſed præterea quoque, quod ex ſubſequentium Romanorum Regum, qui Cæſari adjuncti fuerunt, capitulationibus depromi poteſt. Articulus XV. Maximilianeæ ita ſonat, Wir ſollen/ und wollen Uns auch keiner Regierung/ noch adminiſtration im Reich/ weiter/ oder anders unterziehen/ dann ſo viel uns deſſen Kaiſerliche Majeſtät vergönnet. Simile legitur in Rudolphi II. artic. XXXII. & Ferdinandi III. artic. XLIX. Quod ſi itaque à Cæſaris, non legis voluntate, vel commiſſione, poteſtatem ſuam habet Romanorum ille Rex, dicendum videtur, eum, ut ab alieno arbitrio dependentem, alieno jure, & nomine ſolum id agere poſſe, quod agi ei cōceſ-
8 ſum, vel mandatum fuit, (*arg. l.* 1. §. 1. *ff. de officio e*[illegible] *mand. eſt juriſdict.*) Ac Maximilianum II. & Rudolphum II. Reges Romanos, ante mortem Imperatoris ſuo jure quicquam uſurpaſſe nuſquam relatum eſſe, annotavit Pauermeiſterus (*de jurisd. Imper. Romani lib.* 2. *c.* 5. *n.* 16.) & Ferdinandum con-
9. traria aſſerentem jactationis inſimulat: quod durum dictu eſt. Si tunc, quando Ferdinandus in Regem Romanorum electus fuit, capitulatio ei præſcripta ſimul fuiſſet, ea nobis pro norma foret, ad quam ejus actiones revocandæ: verum, cum aliunde non liceat cognoſcere, quibus conditionibus, quave cum poteſtate, Rex Romanorum factus ſit, excepto hoc unico, quod legitur in decreto electionis, (*apud Goldaſt. part.* 2. der Reichsſatz. *p.* 232. §. 19.) daß durch dieſe Wahl der Kaiſerl. Majeſtät Würde/ Hoheit und Gewalt/ nicht geringert/ noch verletzet ſeyn ſolle; ad probabilia deveniendum eſt. Hæc ſi admoventur, credibile fieri puto, Ferdinandum hac in parte extra culpam eſſe. Niſi enim poteſtatem, Cæſaris, & ſuo nomine agendi, ab Electoribus accepiſſet, vel ab ipſo Cæſare; non opus fuiſſet, Saxonem, & Socios, conditionem contrariam urgere. Et niſi hoc ei licuiſſet, quis credat, Electores paſſuros fuiſſe æquo animo, fieri illud, quod toties fecit, atque ad hæc tacere voluiſſe, ubi non proteſtatione modo, ſed correctione alia opus fuiſſet? Quis credat, tacentibus Electoribus, vel ipſum Cæſarem hoc approbaturum fuiſſe? Itaque ſi jure ſibi conceſſo uſus fuit
10. Ferdinandus, notam non incurrit. Quod Maximiliano, Rudolpho, & Ferdinando poſtea præſcriptum, illis obſervandum fuit, quibus præſcriptū, ac ſi illi, vel non tantam poteſtatem ab Electoribus, vel Imperatore acceperunt, quantam Ferdinandus; vel ſponte ſua, in reverentiam parentum, quorum adhuc durante Imperio electi, poteſtatem non exercuerunt, ut potuiſſent, quid hoc ad Ferdinandum? Certe, capitulationum adductarum tenor, non diſponit de eo, quod in quæſtione eſt. De tempore loquitur & caſu,
quo,

quo,& quando Regis Romanorum poteſtas in exercitio eſſe incipiat, non autem cujus nomine tunc exerceri debeat. At, dato, ſtricte verbis inhærendum eſſe,dici poterit,quoniam Rex ille Romanorum, ab Electoribus in partem ſollicitudinis Imperatori adjunctus, ſed ita, ut nihil aliud, aliove modo,facere poſſit, debeatve, quam quod illi ab Imperatore permittitur, was vnd wie es jhm vergönnet wird; dependere ab Imperatore quoque, an ei permittere velit, ut agenda peragat utriusque,vel unius ſolum nomine. Sinoldus *(in colleg. publ. de ſtatu rei Romanæ disput. 5. theſ. 3. lit. b. pag. 217. & ſeq.)* poſtquam dixit, Imperatorem præſentem, & non impeditum, ſuo nomine ſolum adminiſtrare Imperium, Regem Romanorum autem,vivo Imperatore,eoque impedito, vel abſente, ſuo nomine gubernare, ſed quæſtionis eſſe, an etiam ſolum ſuo nomine; diſtinctione negotium expedire aggreditur, & caſus proponit: Vnum, quando Rex Romanorum ab Imperatore mandatum habet; alterum, quando mandatum ab Imperatore nullum habet. Quando mandatum nullum habet, hoc caſu,Regem Romanorum ſuo tantum, & proprio nomine adminiſtrandi jus habere: ubi autem mandatum habet,eo caſu, Imperatoris, & ſuo nomine adminiſtrare. 11.

Verum in hac diſtinctione deſidero, quod duos tantum expediat caſus,de tertio, nempe quando ſolius Imperatoris nomine Rex Romanorum adminiſtrat,muta omnino ſit. Deinde, nuda elocatur, non addita dote rationis,cur hoc,vel illud ita ſe habeat. Denique articulis capitulationum,paulo ante memoratarũ,ut & R. A. zu Regenſpurg de anno M.D.LVII. (ubi §. vnd aber/ *p.* 496. Ferdinandus Imperatoris mandatum agnoſcit,& nihilominus *in* §. ſo haben/ *pag.* 497. ſo ſetzen/ *pag.* 499. §. ſo haben/ *pag.* 505. §. dieſen Mängeln/ *pag.* 506. ſuo, non addito Imperatoris, nomine omnia agit,& commiſſarium, qui ejus nomine ſolo agat,conſtituit, §. damit dann/ *d. pag.* 497.) contraria eſt, nec allegatis locis receſſuum Imperii omnibus æque conveniens: priores illi defectus probatione alia non egent, tertius capitulationum inſpectione probatur: Quarum diſpoſitio generalis eſt, & generaliter ita intelligi debet, nullo caſu, ſive Imperator præſens,ſive abſens,ſive impeditus ſit, ſive non, Regi Romanorum licere adminiſtrationi ſe immiſcere aliter, quam quando, & quousque hoc illi ab Imperatore conceditur,vel permittitur, ſo viel jhm vergönnet vnd zugelaſſen wird. Imperatorii muneris eſt,adminiſtrare Imperium, &, ſi ipſe, vel propter impedimentum, vel abſentiam, illud adminiſtrare nequeat, Regi Romanorum (loquimur de eo caſu, quo talis Imperatori in ſubſidium datus fuit) mandare adminiſtrationem. Itaque cum Imperator, ut quilibet alius, præſumatur ſemper officio, & obligationi ſuæ, ſatisfacere, non licebit tam facile caſum fingere, quo impedito, & abſente Imperatore, Rex Romanorum ſine mandato & commiſſione adminiſtrandi ſit. Hoc

enim Imperatori dedecorum eſſet, & contrarium officio ejus. Quod ſi vero omnino contingeret, eum, neglecta Imperii cura, nihil mandare, Regi Romanorum incumbet, petere, ut ſibi permittat adminiſtrationem; horſum enim verbum, zulaſſen/ commode trahi poteſt. Hoc ſi facere, vel neget, vel ſuperſedeat, & detrimentoſa Imperio mora, vel repulſa illa futura ſit, Electoribus renunciari hoc à Rege Romanorum debet, qui utilitati publicæ, ſine dubio, conſulent, prout ipſis viſum fuerit commodius; vel plane ei aſſignando adminiſtrationem, & deponendo Imperatorem, vel aſſignando eandem, quousque Imperator abſens vel impeditus eſt. Quoniam enim Romanor. Rex iuramento ſe obligavit, ſe aliter Imperium non adminiſtraturum, quam permittente Cæſare, non permittente illo ei hoc non licet; iuramentum autem, ab aliis ei remitti non poteſt. ſi utilitas vel neceſſitas Imperii id poſtulet, quam ab Electoribus, quibus iuravit. Nec Imperator intereſſe ſuum hic urgere poterit, quoniam, nec ſponte, nec rogatus fecit quod debuit; quo caſu eius intereſſe, vel extinctum eſt, vel publico cedere debet. Porro, ſi, quando Imperator adminiſtrationem Imperii Romanorum Regi defert, atque commendat indiſtincte, tunc Rex Romanorum Imperatoris, & ſuo nomine adminiſtrare poteſt, quid ſentiendum erit de Caroli V. edicto, quod ſupra ex Goldaſto (*inter Conſtit. Imper. p.* 201.) allegavimus, in quo expreſſe dicitur; Ferdinandum ſæpius multis retroactis annis, in abſentia Caroli, nomine eius, Imperio præfuiſſe; & iterum, voluiſſe ſe in comitiis regimen Imperii Ferdinando committere, cum diſpoſitione, ut ipſe ei nomine ſuo (Caroli) præeſſet; & rurſus non procul à fine, ubi mandat Statibus, atq; Imperii membris, ut Ferdinando Regi Roman. fidelitatem, & obedientiam præſtent, & eum, vice, ac nomine ſuo, (Cæſaris) in omnibus edictis, mandatis & actionibus revereantur, nec ei in re ulla repugnent, ſed eum omni cultu proſequantur, non ſecus, ac ſe (Cæſarem) in
14. Imperio exiſtentem obſervaturi eſſent. Ego, quo omnia plana ſint, & ſine contradictione, puto recte dici poſſe, Regem Romanorum non poſſe adminiſtrare, Imperium, vel particulariter, vel generaliter, niſi quando ei adminiſtratio ab Imperatore, (vel ſi hoc negligat ille, ab Electoribus) mandatur, vel permittitur. Hoc ubi factum, adminiſtrationem, & quicquid ex conceſſione agit, peragere poſſe nomine Imperatoris, & ſuo. Nomine quidem Imperatoris, quia ab illo mandatum habet, vel permiſſionem a-
15. gendi nactus eſt, ut hoc nomine rem conficiat. Nomen autem ſuum addere poteſt, quia non mandatam ſolum poteſtatem habet (qua illi utuntur, qui nihil habēt proprii, (*l.1.§.1.ff.de off.eius mandata eſt iurisd.*) ſed etiam propriam, quam nactus eſt tunc, quando ab Electoribus in Regem Romanorum electus fuit, ita tamen, ut eam prius exercere nequeat, niſi ab Imperatore ad negotia conficienda vocatus fuerit, vel ab Imperatore, ut hoc vel illud

illud agat, obtinuerit licentiam. Quamdiu Imperatoris poteſtas in actu, & operatione eſt, poteſtas Regis Romanorum quieſcit; quando autem Imperatoris poteſtas quieſcere vult, excitat poteſtatem Regis, quæ pervigilium utriusque nomine & autoritate ſuſcipit, & conficit. Nec vero inauditum, vel abſonum eſt, ut, qui mandatum ſuſcipit, incipiat etiam tunc aliquid proprii exercere. Exemplo nobis eſſe poteſt legatus proconſulis, qui nihil proprium habet, niſi à proconſule ei mandata fuerit iurisdictio (*l. 13. ff. de offic. proconſul. & legati*) Vbi autem ea ei ſemel mandata eſt, incipit etiam propria alia exercere, quæ ei competunt ex diſpoſitione legis, atque ita aliunde quam à mandato proconſulis. (*l. 1. §. 1. ff. de tutor. & curator. datis &c. Weſembec. in paratitlis ad tit. de officio eius cui mandata eſt iurisdict.*) Sic, licet Rex Romanorum propriam poteſtatem habeat, eius tamen uſum prius non habet, quam ſi mandata ab Imperatore ei fuerit adminiſtratio Imperii. Hic itaque agendi modus, nomine 17. Imperatoris, & nomine Regis ſimul, iuris eſt: alter quando Rex Romanorum ſolo nomine Imperatoris negotia conficit, civilitatis eſt, vel reverentiæ, quam ſponte, nullo iure coactus, exerceat. Quemadmodum au- 18. tem quilibet iure ſuo uti poteſt, ſi velit, & eo non uti, ſi nolit; ita etiam Rex Romanorum: nec quicquam enim ſic in Imperii utilitatem peccat, quæ ſalva eſt, ſive nomine Imperatoris & ſuo, ſive nomine Imperatoris ſolo, adminiſtrationi manus adhibeat. Idem quoque dicendum de Imperatore, cui liberum eſt, an mandare velit, vel permittere Regi Romanorum, ut is ſuo ſolum nomine rem peragat, Imperatorio omiſſo. Quemadmodum etiam hoc, nonnullis in actibus, Imperatori licere deprehendi- 19. mus, ut Regi Romanorum alios commiſſarios, ſuo nomine adiungat. (R. A. zu Speier/ *de anno* 1542. §. ſo hat dem allen nach/ *p.* 262. §. damit auch ſolcher/ *p.* 271. §. des zu Vrkund/ *p.* 280. R. A. zu Nürnberg *de anno* 1542. *in pr. p.* 283. §. als nun/ *p.* 284. §. dieweil aber/ *p.* 287. §. ſolches alles/ *pag.* 289. R. A. zu Wormbs/ *anno* 1545. §. wie dann auch/ *p.* 309.)

Auffgericht/ angenommen/
verabſcheidet.

Calumnia mera eſt, transactionem Paſſavienſem vi extortam fuiſſe. (*vide me in iur. publ. lib. 1. c. 13. n. 19. & ſeqq.*) Perturbatus, & ad interitũ vergens Imperii ſtatus, ſuaſit, ut fieret, cuius gratia etiam in eandem conſenſiſſe Carolum, ex literis ipſius patet, cuius tenor, quantum ad præſens negotium facit, hic eſt: Wiewol Wir die Notel des Vertrags/ in den meiſten anſehnlichſten Puncten/ alſo befunden/ daß dieſelben nicht allein Uns/ vñ dem Reich/ ſondern auch etlichen ſonderbaren Ständen / vnd Perſonen ſo ſie betreffen möchte/ etwas hochbedencklichen vñ beſchwerlich/ alſo daß wir dieſelbe/ dermaſſen/ wie ſie geſtellet/ anfänglich nicht annemen / ſondern viel lieber

die gantze Handlung darob zerſchlagen laſſen wollen / wie wir ſolches in vnſer Widerſchrifft an/ꝛc. Römiſchen König/lauter angezeigt vnd zu erkennen geben; Nichts deſto weniger aber/dieweil wir folgends/zum theil von Ihrer Ld. ſelbſt perſönlich/vnd dann auch von den Churfürſtlichen Geſandten / der erſcheinenden Fürſten/vnd der abweſenden Pottſchafften / durch ſchreiben/ auff das brüderlichſte / freündlichſt / vnd vnterthänigſt vermahnt / erſucht vnd gebetten worden/vns hierinnen / als ein milter / friedliebender Kaiſer/ zuerzeigen/der hohen mercklichen Gefährligkeit dieſer vorſtehenden Läufft/ vnd Zeit / etwas nachzugeben / auch alſo von der mehrern Beſchwerung wegen / ſo auß dieſer Kriegshandlung zu gewarten / den wenigern / aus Lieb des Frieds nachzuſehen; ſo haben wir auff das letzt fürnemlich angeſehen/vnd bedacht/ ob wir wol / auff vorgehende Gnad des Allmächtigen/ mit Hülff / Raht vnd zuthun vnſerer gehorſamen Stände / vnd getrewen Vnterthanen/vns gantz wol getröſten/ zu aller nohtwendigen Gegenwehr/ über die Vorbereitung/ ſo wir allbereit ſchon gethan / ſtattlich zu ſchicken/ vnd bereit zu machen; Noch dannoch/vnd darmit das Reich Teutſcher Nation/einmal wider zu Fried vnd Ruhe geſetzt / auch dieſes hochbeſchwerlichen Laſts/ſo demſelben aus ſolcher Kriegsübung bißhero obgelegen / erlediget/vnd alſo dardurch das endlich/euſſerſte Verderben / ſo darauff geſtanden/fürkommen/auch darneben den Türcken/ vnd andern der gantzen Chriſtenheit/ vnd des Reichs Widerwertigen/jhrem Muhtwillen gegen demſelben zu vollbringen/abgeſchnitten/vnd bey dem allen die Vergieſſung Chriſtliches Bluts/Verhörung vnd Verwüſtung Land vnd Leuten / Jammer/ Noht/Elend/Verderben vnd Sterben der armen Vnſchuldigen verhütet/ vnd letzlich die innerlichen Beträngniſſe/wider die ausländiſche Feind / vnd Betrüber des gemeinen Friedens/deſto ſtattlicher gewendet; So will vns in dieſem Fall/von gemeinen Friedens wegẽ/nicht allein/als einem Chriſtlichen Kaiſer/vnd Haupt wol gebühren/ ſondern die vnvermeidliche Nohtdurfft / zum theil erfordert es / von vnſerem vorigen/gleichwol gegründten Vorhaben/zuweichen/auch Ihr Ld. ꝛc. vnd anderer Vnterhändler räthlichem Bedencken/Vermahnen/Bitt vnd Begehren endlich ſtatt zugeben. Dem allen nach/ꝛc. Eadem transactione, inter alia cautum erat, ut intra ſemeſtre comitia negotii religionis cauſa haberentur, quæ cum Vlmam indicta die XVI. Auguſti anni M. D. LIII. nec habita tamen, ſed dilata quoque aliquoties fuiſſent, tandem Auguſtæ celebrata fuerunt, anno M. D. LV. in quibus quod Paſſavii concluſum; confirmatum, plenius declaratum, auctumque ex parte fuit, ut ex receſſu illorum comitiorum patet.

Verbeſſert worden.

Vide R. A. de dicto anno 1555. §. wiewol/ *p.* 398. quod etiam poſtea factum in aliis comitiis. (R. A. zu Augſpurg/ *de anno* 1559. §. ſo haben / *& ſeqq.*

pag.

*pag.*521. R. A. zu Wormbs/*anno* 1564. vnd obwol/*& ſeqq. p.* 547. *& ſeqq.* R. A. zu Augſpurg/*de anno* 1566. §. alsdann / *& ſeqq. pag.* 557. Policey-Ordnung/ *anno* 1577. zu Franckfurt auffgericht/*tit.* 7. *pag.* 679. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. was vnd ſo viel / *p.* 713.

Nicht zu wider.

Nempe, ut legimus in d. R. A. de anno 1555. (*pag.*400. §. vnd ſoll) ſoll alles das in hievorigen Reichs Abſchieden/Ordnungen/oder ſonſt begriffen/ vnd verſehen/ſo dieſem Friedſtand/in allem ſeinem Begriff / Articuln vnd Puncten/zuwider ſeyn/oder verſtanden werden möchte/demſelbigen nichts benemen/derogiren/noch abbrechen / auch dagegen keine declaration, oder etwas anders/ſo denſelben verhindern/oder verändern möcht / nicht gegeben/erlangt/noch angenommen; oder/ob es ſchon gegeben/erlangt vnd angenommen würde/dannoch von Vnwürden/vnd Vnkräfften ſeyn/vnd darauff/weder in/noch auſſer Rechtens/ nichts gehandelt noch geſprochen werden. Ex quo fundamento nonnulli edictum Ferdinandi II. über etliche erledigte Reichs-gravamina, evulgatum anno M. DC. XXIX. die VI. Martii, oppugnare auſi ſunt, bene, an male, alibi videbimus. Illud certum teneo, quousq; disparitas religionis in Imperio viguit, nullum edictum unquam à quoquam Imperatorum promulgatum fuiſſe, quod Imperium in tam præſentiſſimum ruinæ periculum adduxerit, quam hoc ipſum. Dum enim morbum Germaniæ, jam tunc nimium acutum, in acutiſſimum promoviſſet, exteri Medici advolarunt, ut fieri ſolet in deſperatis Regnorum morbis, qui evacuationibus venarum atque membrorum ſectionibus, ac partim uſtionibus variis, corpus, olim maieſtuoſum, & robuſtum, adeo debile & exangue reddiderunt, ut vix cutem & ſpiritum trahere videatur. Magno tamen ægrotum affecerunt beneficio; quippe, cum furibundus in *αὐτοχειρίαν* properaret, ſuſtlaminarunt conatum; & cum nunc, accepto ſoſtro, partim domeſtici, partim vicini facti, aliam vitam, aliamque diætam reconvaleſcenti ſuaſerint, ſperandum recidivam procul eſſe.

AD ARTICULUM III.

Eſt hic in Carolina quartus. Tertius enim in illa, de inſtitutione Regimenti diſponit; quod, ubi poſtea creſcente Caroli autoritate, & potentia, in deſuetudinem abiit, (*Paurmeiſter. de iurisdict. Imper. Rom. lib.* 2. *c.* 2. *n.* 14.) ſimul totus ille articulus concidit, nec ſubſequentibus capitulationibus inſeri debuit.

Reich.

1.2.3. *Vocabulum* Reich *tripliciter in conſtitutionibus accipitur, ſecundū Paurmeiſterum.*
4.5. *Paurmeiſteri tradita examinantur.*
6. Reich/*ſignificat etiam divitem.*
7. *Iocus.*
8. *Romani Imperii varia ſignificatio.*

1. MOnet Paurmeiſterus (*d.lib.2.c.ult.n.20.*) vocem Reich in conſtitutio-
nibus Imperii, tribus (ita enim legendum, non duobus) modis accipi.
Primo, pro ipſis perſonis *ἀρχόντων*, ſive collegio principum & ordinum
(*Conſtitution* des Königlichen Landfriedens *Maximiliani anno* 1495. zu
Wormbs auffgericht / *in pr. vers.* darzu ſie auch / *tit.* was mit dem gemeinen
Pfennung erobert wird / ſoll dem Reich bleiben / in Handhabung des Frieden
dicto anno zu Wormbs auffgericht *in corpore receſſuum Imperii p.27. Decreto
Auguſtano anno* 1500. *tit.* Ob ſich iemand an das Reich ergeben wolte / *pag.* 63.
item, Ob ſich iemand an das Reich ergeben / oder ſich dem Reich Zinßbar
machen wolte / ſoll der Hauptmann denſelben annemen / vnd ſich der Maß /
oder Gedings ſolches Annemens an des Reichs Regiment erlernen. *eodem
decreto tit.* Wieviel Pferd das Reich dem Hauptmann halten ſoll. *tit.*
Wieviel Trabanten das Reich dem Hauptmann halten ſoll. *tit.* Wieviel
Wägen das Reich dem Hauptmann halten ſoll / *d. pag.* 63. decreto Ratiſ-
ponenſi anno M. D. XLI. R. A. *pag.* 258. §. damit nun ſolches / *in verbis* / ſich in
Kriegshändlen wider Vns vnd das Reich keines wegs gebrauchen zu laſſen.
Decreto Auguſtano anno 1548. Reichs Abſchied *pag.* 325. §. Wiewol auch in der
Erinnerungs Handlung / *vers.* derwegen / *in verbis*, daß ſolche newe Graven
vnd Herren nicht immediate Glieder vnd Stände des H. Reichs geweſen.
Decreto Spirenſi anno 1544. Reichs Abſchied *p.* 305. §. doch ſollen / in *verbis*, die
Geiſtliche Fürſten vnd Stände dem Reich ohn Mittel vnterworffen.) *Se-*
2. *cundo*, pro officio, & dignitate Imperatoria (der Königliche Landfriede zu
Wormbs *anno* 1495. auffgericht *in pr. vers.* als wir hievor zu der Höhe vnd
3. Laſt des Heiligen Römiſchen Reichs erwöhlet. *Tertio*, pro territorio Im-
perii. (*d. princ. vers.* als wir / *in verbis*, alſo daß ſie ihre Macht vnd Herrſchung
biß an die Grentzen Teutſcher Nation / vnd des Heiligen Reichs erſtrecket.
Decreto Erphordiano anno 1567. Reichs Abſchied *pag.* 602. §. Wir haben / *in
verbis*, des Königs zu Polen beſchehenes Suchen / die Narviſche *navigation*
4. vnd Schiffung auß dem Reich nach der Moſcaw.) Verum, quicunque hæc
Paurmeiſteri tradita) exactius examinare voluerit, inveniet, non omnia
cenſuram effugere poſſe. Exempli loco ſit, quando Reich / officium & di-
gnitatem Imperatoris ſignificare, probare nititur, auß dem Königlichen
Landfrieden / ubi tamen non vox, Reich / hoc ſignificat (de qua quæſtio eſt,
quid illud, ſine additione alterius prædicati ſignificet) ſed verba Höhe vnd
5. Laſt. Item in tertio, ubi iterum vocabulum, Reich / non denotat territo-
rium, ſed id vox Grentzen exprimit. Verum eſſet, quod intendit, ſi ita lege-
retur, daß ſie ihre Macht vnd Herrſchung biß an die Teutſche Nation /
6. vnd das Heilige Reich erſtrecket. In vernacula noſtra, vox, Reich / ſignifi-
ficat, non modo Imperium vel Regnum, ſed etiam divitem; ut in phraſi
Reich ſeyn / ꝛc. unde non nemo affirmavit, prout hodie rerum facies eſt,

non

non amplius dici debere, das Römiſche Reich / ſed der Römiſche Arm. 7.
locus, ut vides, ex utriusque vocabuli diverſis ſignificationibus formatur. Nam Arm / in vernacula noſtra ſignificat brachium, & alio ſenſu, pauperem, ut Arm ſeyn / pauperem eſſe, &c. Cæterum, ut ad Paurmeiſterum
redeam, tradit ille (*d. lib. 2. cap. 1. n. 2.*) Romanum Imperium in Latina lin- 8.
gua varie accipi. aliquando κατ' μετωνυμίαν ſubiecti, pro territorio, & locis, ad quæ Reipub. Romanæ potentia porrecta eſt: eodem tropo interdum pro ἀρχομένοις, ſive hominibus Imperio ſubditis, uſurpari. Interdum, pro ipſa poteſtate, ſive κυρεία, vel ἀρχὴ πολιτική. Aliquando pro perſonis, ac civibus omnibus Imperii, tam ἀρχόντων, quam ἀρχομένων. Frequentius vero, pro civibus proprie acceptis, ſive perſonis ἀρχόντων.

Irrung.

Noviter hoc vocabulum contextui inſertum, in Carolina enim non habetur.

Als erwöhlter Römiſcher Kaiſer.

In Carolina legimus, als Römiſcher König. Et verum eſt, Ferdinandum, quando eligebatur, fuiſſe electum in Regem Romanorum (habebat enim Imperium tunc Imperatorem) non autem in Imperatorem, cum ſpe tamen, & iure promotionis futuræ ſecundum caſus contingentiam.

AD ARTICVLVM IV.

Convenit cum articulo quinto Carolino, tantum variat in connexione. In illo legitur, zu Ihrer und des H. Reichs Nohtdurfft; in præſenti noſtro verò, des H. Reichs / und zu Ihrer Nohtdurfft.

AD ARTICVLVM V.

Convenit cum Carolino ſexto, unicum hoc ſi excipias, quod ibi ſcribitur; in künfftigen Zeiten / hic in künfftiger Zeit: eiusmodi tamen differentiæ nullius ſunt momenti, unde in ſequentibus, ſi, tanquam leves, eas annotare ſuperſedeo, veniam mihi dabis, lector benevole.

AD ARTICVLVM VI.

In realibus eadem habet, quæ Carolinus ſeptimus; verba pauca aliter exprimit.

AD ARTICVLVM VII.

Convenit plane cum Carolino octavo, niſi quod unica vice vocabulo, oder / abundat.

AD ARTICVLVM VIII.

Nullum eſt diſcrimen inter hunc noſtrum, & Carolinum nonum, paucis exceptis ſyllabis.

AD ARTICVLVM IX.

Convenit cum Carolino decimo.

AD ARTICVLVM X.

Concordat cum Carolino undecimo.

AD ARTICVLVM XI.

Convenit cum Carolino duodecimo.

AD ARTICVLVM XII.

Convenit, in realibus, cum Carolino decimo tertio.

AD ARTICVLVM XIII.

Concordat cum Carolino decimo quarto.

AD ARTICVLVM XIV.

Concordat cum Carolino decimo quinto.

AD ARTICVLVM XV.

Reſervation.

In Carolino decimo ſexto articulo legitur, Reformation, ſed credo ex hoc noſtro debere corrigi, & ſubſtitui, reſervation.

Churfürſten vnd anderer Stand.

In prædicto articulo Carolino, dicitur, Churfürſten / Fürſten vnd anderer Stand.

Jedoch was Beſchwerung.

Hæc, usque ad finem articuli, nova ſunt, nec in Carolino extant.

Gehabten Handlung zu Augſpurg.

Vide R.A. zu Augſpurg / de anno 1530. §. als auch Teutſcher Nation / pag. 208.

AD ARTICVLVM XVI.

Verbis parumper differt ab articulo Carolino decimo ſeptimo, re plane convenit.

AD ARTICVLVM XVII.

Concordat ex aſſe cum Carolino decimo octavo.

AD ARTICVLVM XVIII.

Concordat cum Carolino decimo nono.

AD ARTICVLVM XIX.

Das Jhme.

Adde, ſolche / ut ſenſus fiat clarior.

Geſchmälert / genommen.

In Carolino vigeſimo habetur, geſchmälert / gemindert / genommen / in realibus convenientia inter utrumque articulum eſt.

AD ARTICVLVM XX.

Convenit cum Carolino vigeſimo primo.

AD ARTICULUM XXI.

Nach Außweiſung.

Additio nova, quæ in Carolina non eſt, nec in illam referri potuit, utpote res nondum exiſtens.

Cammergerichtsordnung.

Vide ordinationem Cameræ (*parte 2. tit. 9.*)

Doch dem Beſchädigten.

Additio nova, cuius fundamentum reperitur in der Ordnung des Landfriedens zu Wormbs anno 1521. auffgericht (*tit.* die Poen aller Friedbrecher/*p.* 125.) & in Kaiſerlichen Landfrieden zu Augſpurg anno 1548. auffgericht (*tit.* die Poen der Friedbrecher/*in f. p.* 355.)

AD ARTICULUM XXII. XXIII. XXIV.

Conveniunt cum Carolinis, vigeſimo tertio, quarto, quinto.

AD ARTICULUM XXV.

Convenit cum Carolino vigeſimo ſeptimo; Vigeſimus ſextus autem, iſtius capitulationis, in hac noſtra omiſſus propterea fuit, quia à Caroli V. electione, usque ad reſignationem & acceptationem, Imperium nunquam vacavit. Cæterum, quæ cura Ferdinando fuerit, rem monetariam ad normam debitam revocare, demonſtrat eiusdem Müntzordnung/ de anno 1559. zu Augſpurg auffgericht vnd beſchloſſen (*in corpore receſſuum Imperii p.* 533. *& ſeqq.*) quæ poſtea variis obſervationibus aucta & in nonnullis correcta fuit. (*vide infra capitul. Rudolphi II. artic.* XXVIII.)

AD ARTICULUM XXVI.

Auch Vicariat.

Hoc in Carolino vigeſimo octavo, qui alias ratione ſcopi cum noſtro præſente articulo convenit, non extat.

Päpſtliche Recht.

Non pertinent hæc verba ad vicariatum, ſed ad electionem, idque patet ex collatione huius articuli cum Carolino vigeſimo octavo.

AD ARTICULUM XXVII.

Coniunguntur hic, quæ in Carolino articulo vigeſimo nono, & trigeſimo, ſeparatim exhibentur. Omittuntur tamen nonnulla, quæ Carolo præſcripta, qualia erant, ut ipſe ſe in Germaniam conferret, ut coronam Regis Romanorum ibidem ſusciperet, ut in Germania reſideret, quantum poſſibile. Hæc Ferdinando præſcribenda non fuerunt, cum iamdum in Germania degeret, & in Regem Romanorum coronatus fuerat, &c.

Zuerlangen.

Pius V. Pontifex Ferdinandum noſtrum per legatos acerbe increpuit, quod Imperialem coronam à ſe non haberet, quam antea Carolus frater accipere non dubitarat: ac iam illum, interdictionis ſacrorum metu, ad id coëgiſſet, niſi Philippi propinqui, & Caroli Francorum Regis, precibus placatus fuiſſet. (*Ita Bodinus lib. 1. de Republ. cap. 9. pag.* 184.) Conſtat autem, Ferdinandum coronam Imperialem à Pontifice nec poſtea quoque unquam ſuscepiſſe.

Vnd alle vnd iede Churfürſten.

Hoc noviter additum, & in Carolina capitulatione non legitur.

AD ARTICVLVM XXVIII.

Convenit in ſubſtantialibus cum Carolino trigeſimo primo. Cæterum, in vicem Regis Romanorum, & Regiæ dignitatis &c. quibus locutionibus Carolinus utitur, hic ponuntur, electus Romanorum Imperator, & Imperatoria dignitas.

AD ARTICVLVM XXIX.

Den obgeregten Frieden/ in Religion vnd profan Sachen/ auch den Landfrieden/ vnd Handhabung deſſelben.

Eſt nova additio, dependens ab articulo ſecundo hujus capitulationis, quem vide, ſi lubet.

Jchtes Beſchwerliches außgehen laſſen.

In Carolino trigeſimo ſecundo habetur, Jchtes beſchwerliches / vnerhörter Sachen außgehen laſſen. Hic vnerhörter Sachen omiſſum, & recte, meo judicio.

Deßgleichen auch.

Hoc novum additamentum eſt, usque ad finem articuli ſe extendens.

Von einiger hohen Obrigkeit.

His verbis Papa Romanus intelligitur, aut neſcio, quem tangant. (*vide infr. capitul. Ferd. II. artic.* 38. *verb.* nichts erlangen.)

AD ARTICVLVM XXX.

Convenit omnino in ſubſtantialibus cum Carolino trigeſimo tertio.

AD ARTICVLVM XXXI.

Ferdinandus computat annos Imperii Romani, à tempore electionis factæ, non à tempore reſignationis.

CAPI-

CAPITVLATIO MAXIMILIANI II.

WIr Maximilian der Ander / von Gottes Gnaden Römiſcher König / bekennen offentlich mit dieſem Brieff / vnd thun kund allermänniglich; Als wir auß Schickung des Allmächtigen in kurtz vergangenen Tagen / durch die ordentliche Wahl der Ehrwürdigen / vnd Hochgebornen / Daniel zu Maintz / ꝛc. Vnſerer lieben Neven / Oheimen vnd Churfürſten / zu der Ehr vnd Würde des Röm. Königlichen Namens vnd Gewalts erhoben / erhöhet vnd geſetzt ſeyn / der wir vns auch Gott zu Lob / dem heiligen Reich zu Ehren / vnd der Chriſtenheit vnd Teutſcher Nation / auch gemeines Nutzens willen / beladen / daß wir vns demnach auß freyem gnädigen Willen / mit denſelben vnſern lieben Freunden / Neven / Oheimen vnd Churfürſten dieſer nachfolgenden Articul / geding vnd pactsweiß vereiniget / vertragen / die angenommen / bewilliget / vnd zu halten zugeſagt haben / alles wiſſentlich vnd in Crafft diß Brieffs.

1. Zum erſten / daß Wir in Zeit ſolcher vnſer Cron / Würde / Ampts vnd Regierung / die Chriſtenheit / vnd den Stul zu Rom / auch Päpſtliche Heiligkeit vnd die Chriſtliche Kirchen / als derſelben Advocat / in gutem Befehl / Schutz vnd Schirm haben / darzu inſonderheit in dem heiligen Reich / Fried / Recht vnd Einigkeit pflantzen / auffrichten vnd verfügen ſollen vnd wollen / daß die Iuſtitia ihren gebührlichen Gang / dem Armen vnd Reichen / gewinnen vnd haben / auch gehalten / vnd denſelben Ordnungen / auch Freyheiten vnd alten löblichen Herkommen nach / gerichtet werden ſoll.

2. Gleichwol ſo viel dieſen / auch den nachfolgenden Artickel gegenwärtiger Obligation, anfahende / das ſollen vnd wollen wir mit Ihr der Churfürſten ꝛc. belangend / haben vorgemeldte vnſere liebe Oheimen / die Weltlichen Churfürſten / ſich außtrücklich gegen vns erclärt / was daſelbſt von dem Stul zu Rom / auch der Päpſtlichen Heiligkeit für Meldung beſchicht / daß Ihre Liebden darein nicht wollen bewilligen / noch Vns damit verbunden haben.

3. Wir laſſen auch zu / daß die gedachten ſechs Churfürſten ie zu Zeiten / nach vermög der Gulden Bull vnd ihrer Gelegenheit / zu des heiligen Reichs vnd ihrer Nohtdurfft / auch ſo ſie beſchwerlich Obligen haben / zuſammen kommen mögen / daſſelbe zu bedencken vnd berahtſchlagen / das wir auch nicht verhindern noch irren / vnd derhalben kein Vngnad oder Widerwillen gegen ihnen / ſamtlich / noch ſonderlich / ſchöpffen vnd empfahen / ſondern vns in deme / vnd andern / der Gulden Bull gemäß gnädiglich vnd vnverweißlich halten ſollen vnd wollen.

4. Wir ſollen vnd wollen auch darzu für vns ſelbſt / als erwölter Römiſcher König / in des Reichs Händeln auch kein Bündnuß oder Einigung mit frembden Nationen / noch ſonſt im Reich machen / Wir haben dann die ſechs Churfürſten deshalben an gelegene Mahlſtatt zu zimblicher Zeit erfordert / vnd ihren Willen / ſamtlich / oder des mehren theil auß ihnen / in ſolchem erlangt.

5. Was auch die Zeit her / einem ieden Churfürſten / Fürſten / Herrn vnd andern / oder dero Voreltern / oder Vorfahren / geiſtliches oder weltliches Stands / dergeſtalt ohne Recht gewaltiglich genommen oder abgetrungen / ſollen vnd wollen Wir / der Billigkeit wie ſichs in Rechten gebührt / wider zu dem Seinē verhelffen / bey ſolchē auch / ſo viel er Recht hat / handhaben / ſchützen vñ ſchirmen / ohn alle Verhinderung / auffhalt oder Saumnus.

6. Zu dem vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir dem H. Reich / vnd deſſelben zugehörenden / nicht allein ohne Wiſſen / Willen vnd zulaſſen gemeldter Churfürſten / nichts hingeben / verſchreiben / verpfänden / verſetzen / noch in andere Wegen vereuſſern oder beſchweren / ſondern auch vns auffs höchſte bearbeiten / vnd allen möglichen Fleiß vnd Arbeit fürwenden / das jenige / ſo davon kommen / als verfallen Fürſtenthumb / Herrſchafften / vnd andere auch confiſcirte vnd vnconfiſcirte merckliche Güter / die zum Theil in anderer frembder Nationen Hände vngebührlicher Weiß gewachſen / zum förderlichſten wider darzu bringen / zueignen / auch darbey bleiben laſſen / vnd in dieſem mit Raht / Hülff vnd Beyſtand der ſechs Churfürſten / der andern Fürſten vnd Stände / iederzeit an die Hand nemen / was durch Vns vnd Sie vor rahtſam angeſehen wird.

7. Vnd ob wir ſelbſt / oder die vnſern / etwas / das dem Reich zuſtändig vnd nicht verlihen / noch mit einem rechtmäſſigen Titul bekommen were / oder würde / innen hätten / das ſollen vnd wollen Wir / bey vnſern ſchuldigen vnd gethanen Pflichten / demſelben Reich wider zu handen wenden / zuſtellen vnd folgen laſſen. Wir ſollen vnd wollen auch kein Gezänck noch Krieg / in oder auſſerhalb des Reichs / noch einig frembd Kriegsvolck ins Reich führē / ohne Vorwiſſen / Raht vñ Bewilligung des Reichs Ständen / zum wenigſtē der ſechs Churfürſten; Defenſive mögē Wir vns aller Hülff gebrauchē.

8. Wir ſollen vnd wollen auch vnſer Königliche vnd des Reichs Aempter am Hoff / auch mit keiner andern Nation / dann gebornen Teutſchen / die nicht nider Stands noch Weſens / ſondern Namhafftig / Fürſten / Graven / Herren / von Adel / vnd ſonſt dapfferes vnd guten Herkommens / hohen Perſonen / beſetzen / auch die Churfürſten vnd Stände / von ihren ordentlichen Richtern nicht tringen / erfordern noch ſcheiden.

9. Da auch iemand vmb Zolls Begnadigung / oder Erhöhung der alten Zöllen / bey vns anſuchen würde / ſo ſollen vnd wollen Wir Ihm keine Vertröſtung

tröſtung noch Verſchreibung an die Churfürſten geben / oder außgehen laſſen/auch gantz vnd gar nicht geſtatten/daß einiger Stand des Reichs ſolcher Zollſteigerung ſich gebrauche.

10. Wir ſollen vnd wollen auch die Churfürſten vnd Stände des Reichs nicht ſelbſt vergewaltigen/ſolches auch nicht ſchaffen / noch andern zuthun verhengen; Sondern wo Wir/oder iemand anders/zu ihnen allen oder einem inſonderheit zuſprechen hätten/oder eine Forderung fürnemen/ dieſelben ſamt vnd ſonders/Auffruhr/Zwitracht vnd andere Vnruhe im H. Reich zuverhüten/auch Fried vnd Einigkeit zuerhalten/ zur Verhör vnd gebührlichen Recht ſtellen vnd kommen laſſen / vnd mit nichten geſtatten in den oder andern Sachen/in was Schein / oder was Namen es geſchehen möge / darin ſie ordenlich Recht leiden mögen / vnd das vrbietig ſeyn/mit Raub/Nahme/Brand/ Krieg/oder anderer geſtalt zu beſchädigen oder zu überfallen.

11. Wir ſollen vnd wollen auch vorkommen/ vnd keines Wegs geſtatten/daß nun hinvor hohes oder nidrigen Stands / Churfürſt oder andere/ ohne Vrſach/auch vnverhört in die Acht oder Oberacht gethan / bracht vnd erclärt werden / ſondern in ſolchem ordenlicher Proceſs vnd des H. Röm. Reichs vorauffgeſetzte Satzung / nach Außweiſung des H. Reichs in bemeldtem fünff vnd fünffzigſten Jahr reformirter Cammergerichts Ordnung in dem gehalten vnd vollzogen werden / doch dem Beſchädigten ſein Gegenwehr / vermög des Landfriedens/ vnabbrüchig.

12. Wann auch Lehen dem Reich eröffnet/ſo etwas mercklichs tragen/ die ſollen vnd wollen Wir ferner niemand leihen/ſondern zu Erhaltung vnſers Reichs nachkommenden König vnd Kaiſer / behalten vnd incorporiren/ biß ſo lang das Reich wider zu Weſen kommet.

13. So Wir auch mit Raht der Churfürſten vnd Stände des Reichs/ etwas gewoñen/daſſelbig ſollen vñ wollen Wir alles dem Reich zuwenden.

14. Da Wir aber ohne der Churfürſten vnd anderer Ständ Wiſſen vnd Willen etwas vornemen/darin ſollen ſie Vns zu helffen vnverbunden ſeyn/vnd Wir nichts deſto weniger das jenige / ſo Wir erobert/dem Reich wider zuſtellen. Inſonderheit ſollen vnd wollen Wir vns keiner Succesſion vnd Erbſchafft des Reichs vnterwinden/noch in ſolcher geſtalt vnterziehen / oder darnach trachten auff Vns ſelbſt/oder auff vnſere Erben vnd Nachkommen/ vnterſtehen zu wenden / ſondern Wir / dergleichen vnſere Kinder/ Erben vnd Nachkommen / die gemeldten Churfürſten zu ieglicher Zeit bey ihrer Wahl auch Vicariat/wie herkommen/die Guldene Bull vnd andere Reichs-Conſtitutiones vermögen/ſo es zu Fällen kommen/die Nohtdurfft vnd Gelegenheit erfordern würde/auch bey ihrem geſonderten Raht/ in Sachē das H. Reichs betreffend/geruhiglich bleiben vñ gantz vnbeträngt

 laſſen.

laſſen. Es ſoll auch alles das jenige/ſo darwider gehandelt/nichtig ſeyn/ vnd darfür gehalten werden.

15. Wir ſollen vnd wollen auch Vns keiner Regierung noch adminiſtration im Reich weiters/oder anders vnterziehen/dann ſo viel deſſen Kaiſerliche Majeſtät vergönnet/daß wir auch ihrer Majeſtät die Zeit ihres Lebens an ihrer Hoheit vnd Würde des Kaiſerthumbs kein Eintrag thun ſollen.

16. Wir ſollen auch in dieſer vnſerer Zuſag/der Gulden Bull/des Reichs Ordnung/den obgeregten Frieden in Religion vnd profan Sachen/auch den Landfrieden/ſamt Handhabung deſſelben/vnd andern Geſetzẽ ſo ietzo gemacht oder künfftiglich/durch Vns/mit ihrer der Churfürſten/auch anderer Stände des Reichs/Raht möchten auffgerichtet werden/zuwider kein Mandat/oder anders etwas beſchwerliches außgehen laſſen/oder zu geſchehen geſtatten/in einige Weiß oder Weg: Dergleichen auch für Vns ſelbſt/wider ſolche Gulden Bull vnd des Reichs Freyheit/den Frieden in Religion vnd profan Sachen vnd Landfrieden/ſamt Handhabung deſſelben/von einiger Obrigkeit nichts erlangen/noch auch/ob Vns etwas dergleichẽ auß eigner Bewegnuß gegeben were/oder würde/nicht gebrauchẽ.

17. Solches alles vnd iedes/wie obſteht/haben Wir obgemeldter Römiſcher König den gedachten Churfürſten/geredt/verſprochen/vnd bey vnſern Königlichen Ehren/Würden vnd Worten/in Namen der Warheit zugeſagt/thůn daſſelbe auch hiemit vnd in Crafft dieſes Brieffs/inmaſſen Wir dann deſſen einen leiblichen Eid zu Gott vnd dem Heiligen Evangelio geſchworen/daſſelb ſtätt/veſt vnd vnverbrüchlich zuhalten/dem trewlich nachzukommen/darwider nicht zu ſeyn/zu thun/noch zuverhengen gethan werden/in einige weiß oder weg/wie die möchten erdacht werden.

18. Deſſen zu Vrkund haben Wir dieſer Brieff ſechſe in gleichem laut gefertiget/vnd mit vnſerm anhangenden Inſigel beſigelt/vnd iedem Churfürſten einen zuſtellen laſſen. der geben iſt in vnſer vnd des H. Reichs Stadt Franckfurt am Mayn/am Tag des H. Apoſtels Andreæ/den letzten Tag des Monats Novembris/nach Chriſti vnſers lieben HErrn vnd Seligmachers Geburt Tauſend/Fünffhundert vnd zwey vnd Sechszig/ Vnſers Reichs des Römiſchen im Erſten/vnd Böhmiſchen im Vierzehenden.

Maximilian.

Ad Mandatum Dn. Regis proprium

C. Lindeck.

ANNO.

ANNOTAMENTA AD CAPITVLATIONEM MAXIMILIANI II.

EXhibet hanc capitulationem Goldaſtus (*part.* 2. Reichsſatzungen / *pag.* 285.) quæ mihi videtur omnium prima, quæ Regi Romanorum, vivo adhuc Imperatore electo, præſcripta fuit, in forma extenſa. Nam, ut ſupra dixi, Ferdinando talis non præſcripta; quod ſine dubio intermiſſum non fuiſſet, ſi anterioribus Regibus, hoc caſu electis, illa unquam ſic præſcripta. Eſt autem non ſolum differens à Caroli V. & Ferdinandi I. capitulationibus, ſtylum quod attinet, ſectiones articulorum, & collocationem materiarum, verum etiam in ſubſtantialibus ipſis. Multa enim hic omittuntur, quæ in illis expreſſa ſunt, & hic utiliter exprimi potuiſſent. Vnde, non ſemel ea mihi ſuſpecta viſa eſt, & adhuc credo, hanc copiam cum originali non convenire. Poſtquam vero hucusque aliud exemplar ex archivis obtinere haud potui, neceſſitas mihi hanc impoſuit legem, ut uterer præſenti.

AD PROOEMIVM.

In kurtzvergangenen Tagen.

SCilicet die XXIV. Novembris anni M.D.LXII. eo enim die peracta fuit electio. (Fuchs *apud Goldaſt.* in Reichshandlungen / *p.* 263.) capitulatio autem ſubſcripta ultimo eiusdem menſis die.

Ordentliche Wahl.

Actum electionis breviter deſcripſit Fuchs (*apud Goldaſtum d. pag.* 263. *& ſeqq.*)

Zu Maintz / ꝛc.

Deficiunt hic cæterorum Electorum, tunc viventium, & cooperantium, nomina; ſuppleri autem defectus poteſt, ex Laurentii Fuchs Beſchreibung der Königlichen Würde und Magiſtrat Ampt (*apud Goldaſtum d. tr.* der Reichshandlung / *pag.* 277.) ubi Francofurti, & electioni, & coronationi Maximiliani, præter Danielem Moguntinum, adfuiſſe conſignavit, Iohannem Trevirenſem, Fridericum Colonienſem, Maximilianum ipſum, ut Regem Bohemiæ, Fridericum Comitem Palatinum, Auguſtum Ducem Saxoniæ, Ioachimum Marchionem Brandenburgenſem, Electores. De hoc Ioachimo Electore Brandenburg. narrat Cernitius (*ad eicones decem Electorum Brandenburg. è familia Burggraviorum Norimbergenſium pag.* 63.) quod, cum in itineris curſu, Francofurtum verſus, ad electionis conventum, valetudine

tudine tentaretur,& ex Alberti proavi caſu, qui in Maximiliani I. electione Francofurti mortem obiiſſet, ſimilem de ſe eventum metueret, primum quidem ſubſtitiſſe aliquantiſper dubitabundum, deinde vero ubi ſe collegiſſet, excelſo animo perrexiſſe, ac Cæſare, cum reliquis Principibus, in occurſum ipſius effuſo, exceptum honorificentiſſime fuiſſe.

Gott zu Lob.

Im Namen des Allmächtigen Gottes / ſeiner Göttlichen Gnaden zu Lob vnd Ehr/auch gemeiner Chriſtenheit/bevorab dem heiligen Reich Teutſcher Nation / dem gemeinen Vatterland / zu Auffnemen / Nutz vnd Wolfahrt. Ita habet Reichs Abſchied zu Augſpurg de anno M. D. LXVI. in principio.

Nutzen.

1. 2. 3. *Imperio aliquando utile eſt habere Regem Romanorum.*
4. *Concurrentia cauſarum.*
5. *Cauſa, ob quam Carolus V. petiit ſibi adiungi Regem Romanorum.*
6. *Effectus.*
7. *Quando Ferdinandus negotia Imperii tractarit.*
8. *Rationes Ferdinandi, cur Regem Romanorum ſibi adiungi petiit.*

1. VArias ob cauſas utile Imperio eſſe poteſt, habere Regem Romanorum. (1.) ut de ſucceſſore certo in Imperium conſtet, ac incommoda inter-
2. regni evitentur. (2.) ut in abſentia Imperatoris, ſit, qui Imperium admini-
3. ſtret. (3.) ut Imperatore, morbo, aut aliis impedimentis irretito, exiſtat cui
4. Imperii negotia expedienda committantur. Hæ cauſæ aliquando concurrunt, aliquando una, vel altera tantum, tertia ſola vix efficax, ut Regis Romanorum electionem requirat, niſi perpetuus & gravis morbus, taliſque, ut Imperator omnino nihil, quod alicuius momenti ſit, expedire valeat.
5. Quando Carolus V. ſuadebat Electoribus, ut Regem Romanorum eligerent, volebat, ut per ſuam abſentiam is eſſet velut alterum Imperii ca-
6. put. (*Sleidan. Commentar. lib. 7. circa f.*) Hinc, cum Ferdinandus ad hoc electus, in Caroli poteſtate fuit, ubi præſens, & impeditus, Imperii negotia per alium ſuo nomine expedire, nec niſi volens ea hoc caſu Regi Romanorum committere. Abſens autem, ea Regi Romanorum committere obligatus
7. fuit: ut qui in hunc finem ei additus. Vnde non facile reperias, alio, quam abſentiæ caſu, Carolum Ferdinando aliquod commiſiſſe opus, nec Ferdinandum manus negotiis Imperii, ut plurimum, alio admoviſſe, vel voluiſſe admovere tempore, quam in Imperatoris abſentia, teſtes mihi ſunt R. A. zu Speier/de anno 1542. §. vnd dieweil *p.* 263. R. A. zu Nürnberg de anno 42. §. aber nichts deſto weniger/*& ſeq. p.* 284. R. A. zu Augſpurg / de anno 1555. §. vnd wiewol/*& ſeq. p.* 396. *& ſeq.* ſo ſich dann/*p.* 406. Kaiſerlicher Landfried zu Augſpurg anno 1548. auffgericht/*tit.* vom Gewalt des Cammergerichts/*p.* 357. Ordinatio Cameræ de anno 1555. *part.* 1. *tit.* 1. §. nemblich/*tit.* 4. § ſo ſich/ *tit.* 15.

*tit.*15.§.weiters/*&* §. *ſeq. t.* 16.§.darzu/*tit.*50.§.fürter/*parte* 2.*t.*5. §.1.*t.*7. *parte* 3. *art.* 48. §. vnd ob die/R. A. zu Speier anno 1557. §. ferner *pag.* 511. *&c.*

Rationes,quibus Ferdinandus I. Electoribus perſuaſit,ut Regem Romano- S. rum eligerent,fuerunt, (*vide Goldaſt.in polit.*Reichshändl. *part.* 1. *n.*7.*p.*65.) (1.) Daß Er ein zimblich Alter erreicht. (2.) Je zu Zeiten mit zufälligen Schwachheiten angegriffen vnd beladen würde. (3.) Da er nun von dieſem Leben abgefordert werden ſolte / vnd ſich die Churfürſten noch keines Succeſſoris am Reich verglichen/ſo würde darauß / bey den ſorglichen vnd beſchwerlichen Läufften/allerley Vnraht/vnd Vnrichtigkeit entſtehen.

AD ARTICVLVM I.

Advocat.

Ergo,licet adhuc Imperator vivat,& advocatus ſit Eccleſiæ Romanæ, Electores huic Eccleſiæ ſecundum advocatum conſtituere poſſunt.

AD ARTICVLVM II.

Gleichwol ſo viel.

Nova hæc eſt additio, & primum tunc cœpit capitulationi inſeri, in ſequentibus autem omnibus, huc usque obſervata. Fuit quidem de ea antea,ubi Ferdinando capitulatio præſcribebatur,nonnihil actum,ſed mutationi aſſentiri noluit Ferdinandus. Hoc nos docet Seldius in ſeinem Rahtſchlag von der Kaiſer vnd Päpſt Gewalt/ (*apud Goldaſt.*in Politiſchen Reichshändlen *part.*5.*n.*3 *p.*198.)quando narrat,daß auff dem Tag zu Franckfurt/als die reſignation geſchehen/von etzlichen anſehnlichen Ständen/änderung in der obligation,ſo den Churfürſten zu geben/des Römiſchen Stuls halben / geſucht werden wollen / Ferdinandus aber/habe ſich demſelben nicht allein zum höchſten widerſetzt/ſondern auch mit Ruhm erhalten/ daß es dißfals bey der alten Form gelaſſen worden.

Anfahende/ das ſollen vnd wollen Wir.

Nullus eſt articulus in tota hac capitulatione, qui ita incipiat. Quantum ex collatione huius, cum capitulatione proxime ſequenti, Rudolphi II. percipere poſſum , verba illa non ſunt initialia articuli, licet ita vocentur,ſed in articulo novum quaſi paragraphum incipiunt, ut ibi videbimus. Cum vero ille articulus,in hac noſtra non reperiatur, nec quisquam alius de Pontifice agat, cui præſens exceptio accommodari poſſit,non vereor hoc noſtræ capitulationis exemplar, quod à Goldaſto exhibitum eſt, defectuoſum dicere.

Die weltliche Churfürſten.

Electores ſeculares, (excepto Bohemiæ Rege) tunc Pontifici, & Catholicæ Romanæ Eccleſiæ valedixerant, & ſequebantur religionem aliam: unde poſtquam Pontifex eos infeſto proſequeretur odio,& plane extinctos

vellet, illi hoſtis ſui patrocinium, & defenſionem Imperatori commendare, contra legem naturæ, & ſecuritatem ſuam eſſe duxerunt.

Von dem Stul zu Rom/auch der Päpſtlichen Heiligkeit.

Hæc duo tantum, nempe, Sedem Pontificiam Romanam, & ipſum Pontificem, exceperunt Electores ſeculares.

Darein nicht wollen bewilligen.

Diſſentiunt hac in parte Electores ſeculares, ab eccleſiaſticis. Hi obligant Imperatorem ad patrocinium, & defenſionem Sedis Romanæ, atque Pontificis; illi ad hæc Imperatorem obligare nolunt. Itaque, ſi caſus obtingeret, quo Imperator, vi promiſſionis, quam fecit eccleſiaſticis Electoribus, in Sedis Romanæ, aut Pontificis auxilium & defenſionem copias educeret, illi, qui eum ad hoc faciendum obligarunt, promovere opus, mediis ad id neceſſariis, tenerentur, niſi vellent audire, ſe impedire, quod voluiſſent expediri. Seculares autem Electores, quotquot, tempore quo capitulatio Imperatori præſcribitur, ad hoc patrocinium Imperatorem nolunt obligari, nil quicquam ad expeditionem conferre tenebuntur, ne, quem patrocinio Imperatoris indignum iudicarunt, eum ipſimet defendere cogantur. Non nego tamen, ob cauſas aliquando contingere poſſe, ut è re totius Imperii ſit, communi auxilio Romanis ſuccurrere, atque adeo etiam Pontifici: quo caſu, non modo Electores eccleſiaſtici, & cæteri Imperii ordines Catholici, ſed etiam Electores ſeculares, & omnes ordines Acatholici, in auxilium promti eſſe debent, ut defendatur Roma, àc Italia, ſimulq; Pontifex, tanquam membrum Eccleſiæ, ac Reipub. non vero ut caput. Hunc enim reſpectum, apud noſtræ religionis cultores exulare, notiſſimum eſt.

Noch Uns damit verbunden haben.

Rationem Carpzovius (*de Capitulat. Cæſar. c. 2. num. 23.*) eam fuiſſe tradit, quod Principes Electores ſeculares, non ſolum animadvertebant, per inſertionem illius clauſulæ (quæ defenſionem Pontificis & Sedis Romanæ concernit) libertati maximum præiudicium inferri, dum Imperatores, vigore iſtius, res ſuas repetere, & Pontifices iniuſtos poſſeſſores, iiſdem deiicere perpetuo prohiberentur. Sed & videbatur hæc clauſula adverſari tranſactioni Paſſavienſi, quæ utriusque religionis, Catholicæ, & reformatæ, exercitium permittit, cum è re ſit, & dignitate Pontificis, ut reformata religio funditus extirpetur. Verum, non levia ſunt, quæ me movent, quo minus hic ſequar ductum Carpzovii, licet eum ſequi amaverit Schütz/ (*de Statu Rei Romanæ diſp. 4. thes. 2. lit. a.*) *Primo*, incongrua eſt illatio; qui alium tenetur defendere, ſuum ab eo repetere nequit. Tutor enim, qui nomen à tuendo, & defendendo pupillo habet, (*§. 2. Inſtit. de tutel.*) tenetur pupillum defendere: (*l. 30. ff. de adminiſt. & peric. tutor.*) propterea tamen ei pro-

ei prohibitum non eſt, à pupillo repetere id, quod ſibi debetur, *(l.7.C.de excuſ.tut.l.8.C.de eo qui dare tuto .)* vel alii, cuius & ipſe tutelam gerit. *Deinde*, non ſine iniuria Electorum eccleſiaſticorum hæc affertur ratio. Nam ſi vera eſt, dicendum omnino venit, Electores eccleſiaſticos qui Imperatorem ad patrocinium Pontifici, & Sedi Romanæ præſtandum obligant, plus favere Pontifici, eiusque ſedi, quam Imperio. Res autem Imperii, à quocunque malæ fidei poſſeſſore (atque adeo non excepto Pontifice, vel Sede Romana) Imperatorem repetere debere, etiam eccleſiaſticos Electores velle, conſtat, tam ex capitulationis noſtræ præſentis articulo VI. quam omnibus reliquorum Imperatorum. *Tertio*, Electoribus ſecularibus viſum fuiſſe, repugnare transactioni Paſſavienſi, ſi Imperatorem ad defenſionem Sedis Romanæ, & Pontificis obligarent, mihi non fit veriſimile, nec id illuſtri eorum prudentiæ conveniens eſt. Poteſt enim Imperator defendere Pontificem, ſi ipſi iniuria intentetur, & non defendere, ſi aliis, & in ſpecie, religionis Auguſtanæ ſociis, vim inferre conetur. Defendere, inquam, Imperator Pontificem, & Catholicos poteſt, & æqualiter etiam Auguſtanæ religioni addictos, ita, ut utriq; pacifice vivere poſſint. & ab aliorum iniuria, vel perturbatione ſecuri ſint. Putet ergo, è re & dignitate ſua eſſe, Pontifex, reformatam religionem funditus extirpari, & meditetur, quousque velit, hanc extirpari, modo violentas rei non admoveat manus; nam ubi hoc agere inceperit, Imperator, Auguſtanæ religionis ordines Imperii, contra vim externam, non minus quam internam, defendere, ut tenetur, poterit. Scilicet Pontificem defendet, ſi forte iniuſte offendetur, non autem, ſi ille alium, contra leges Imperii, offendere conetur.

AD ARTICVLVM III.

Nihil novi hic articulus habet, ſed convenit cum Carolino quinto, & Ferdinandi quarto.

AD ARTICVLVM IV.

Concordat cum Carolino ſeptimo, & Ferdinandi ſexto.

AD ARTICVLVM V.

Concordat cum Carolino octavo, & Ferdinandi ſeptimo.

AD ARTICVLVM VI.

Vnd in dieſem/mit Raht/Hülff ꝛc.

Nova eſt additio; reliqua, quæ antecedunt, conveniunt cum Carolino nono, Ferdinandi octavo. Deficit quoque hic clauſula, ſalvo iure uniuscuiusque.

AD ARTICVLVM VII.

Concordat cum Carolino decimo, & Ferdinandi nono; excepto, quod

verba, ohne Verzug/auff Ihr der Churfürſten geſinnen/quæ in illis habentur, hic omittuntur. Vnde durior conditio Maximiliani fuit, quam illorum. Debuit enim, quæ ad Imperium pertinebant, reſtituere, motu ſuo, etiam non interpellatus ab Electoribus.

Wir ſollen vnd wollen auch/ ꝛc.

Huic paragrapho correſpondens eſt articulus Carolinus undecimus, Ferdinandeus decimus; quamquam negari non poteſt, & verbis, & re plus in illis eſſe, quam in hoc noſtro.

AD ARTICVLVM VIII.

In Carolino decimotertio, & Ferdinandi duodecimo plura leguntur, quam in hoc noſtro.

Auch die Churfürſten.

Eſt materia plane ad priorem non pertinens, & quæ ſeparato articulo debuiſſet proponi, quemadmodum factum in Caroli decimoquinto, & Ferdinandi decimoquarto, & plenius quidem quam hic.

AD ARTICVLVM IX.

Conferri cum hoc articulo debet Carolinus decimus octavus & Ferdinandi decimus ſeptimus, in quibus continetur ratio, cur Imperator non debeat concedere nova telonia, aut permittere, ut iam olim conceſſa, graviora reddantur, niſi ſpecialis conſenſus Electorum interveniat.

Keine Vertröſtung.

Hoc novum eſt, & duabus conſtat propoſitionibus. *Prima* eſt, non licere Regi Romanorum, alicui ſpem facere conceſſionis novi telonii, aut veteris augendi, vel meliorandi. *Secunda*, non licere Regi Romanorum, interceſſionales, vel commendatitias petenti, conceſſionem novi telonii, aut veteris augendi cauſa, dare ad Electores. Liberrimus enim, hæc quod attinet, Electorum debet eſſe conſenſus, & ne quidem precibus, aut interceſſione Romanorum Regis, provocari. Verum enim eſt vetus illud verbum, *cogit rogando, qui rogat potentior.* Et conſimiles preces, armatas appellat Menochius (2. *arbitrar. caſ.* 461. *n.* 20.) De ſenſu autem §. noſtri, vide etiam ea, quæ dixi ſupra (*ad Carolinum artic.* 18. *verba*, ohn beſondern Raht/ꝛc.

Gar nicht geſtatten.

Generalis eſt diſpoſitio; unde quærendi occaſio datur, quid de illis ſtatuendum, qui iam olim, per privilegium ſpeciale, obtinuerunt poteſtatem erigendi nova telonia, vel vectigalia, & ea augendi pro libitu, quando viſum, citra aliam requiſitionem conſenſus Imperatoris, Regis Romanorum, & Electorum? Eiusmodi privilegium datum fuiſſe Archiduci Auſtriæ, nec non Marchionibus Brandeburgenſibus, Burggraviis Norimbergenſibus.

genſibus, memoria teneo. Imp. Fridericus III. (ut inter privilegia Domus Brandeburgicæ annotatum legi) hat anno 1456. zu Neuſtatt/ am Freytag vor S. Jacobs Tage/ Churfürſt Friederichen/ Johann Albrechten/ vnd Friederichen/ Marggraven zu Brandenburg/ vnd Burggraven zu Nürnberg/ vnd Ihren Erben/ dieſe Freyheit geben/ daß ſie hinfüro in Ihrem Churfürſten- vnd Fürſtenthumb der Marck zu Brandenburg/ der Burggravſchafft zu Nürnberg/ vnd in Ihren Landen/ wo ſie die haben/ vnd noch überkommen mögen/ Ihre Zöll/ die ſie daſelbſt haben/ nach Ihrem gefallen erhöhen/ vnd in denſelben Ihren Landen/ wo/ wann/ vnd wie ſie das geluſt/ Zöll von neuen auffſetzen/ auch auff Wein/ Bier/ vnd anders/ das man in Ihren Landen gebraucht vnd durch dieſelbe führet/ Auffſchläg/ nach Ihrem gefallen machen/ vnd nemen/ können vnd mögen. In confirmatione privilegiorum Auſtriæ Archiducum (*quam exhibui in tractatu de iure publ. lib. 5. c. 2. p. 40.*) habetur, daß die Ertzhertzoge mögen in Ihren Fürſtenhummen/ Herrſchafften vnd Landen/ die ſie haben/ oder in künfftigen Zeiten gewinnen/ ſich aller Gewaltſam gebrauchen/ mit Freyung zu geben/ neue Auffſchläg/ Maut/ Zoll vñ anderer Mehrung/ Ihren Nutz vnd Rent zu machen/ vnd auffzuſetzen/ ꝛc. Mihi videtur, illos, qui olim eiuscemodi privilegia legitime nacti ſunt, diſpoſitione articuli capitulationis noſtræ non impediri, quo minus eis amplius utantur. Accipienda enim illa eſt de conatibus illicitis (*vide infr. capit. Rudolph. II. artic. 19.*) quibus non implicatur ille, cui privilegio ſuo, iuſte acquiſito, rite utitur. (*arg. l. 155. §. 1. ff. de reg. iur.*)

AD ARTICULUM X.

Convenit in ſubſtantialibus cum Caroli vigeſimoprimo & Ferdinandi vigeſimo.

AD ARTICULUM XI.

Convenit cum Ferdinandi articulo vigeſimoprimo.

AD ARTICULUM XII.

Omiſſa hic ſunt nonnulla, quæ de eadem re exprimuntur in Ferdinandi articulo vigeſimotertio.

AD ARTICULUM XIII.

Mit Raht.

In Carolino vigeſimoquinto, & Ferdinandi vigeſimoquarto additur, vnd Hülffe/ quod hic omiſſum: credo tamen in originali reperiri.

AD ARTICULUM XIV.

Hic, nec in Carolina, nec in Ferdinandi capitulatione, pro ſeparato articulo, ponitur, ſed eſt appendix articuli vigeſimiquinti, & vigeſimiquarti.

Inſonderheit ſollen ꝛc.

Credo, hic propter materiam cum priori non cohærentem, articulum

 alium,

alium,& ſeparatum numerari debuiſſe: ita factum conſtat in capitulationibus, Caroli, articulo vigeſimo octavo, ac Ferdinandi vigeſimo ſexto.

Nachkommen.

In Carolina,& Ferdinandi capitulationibus, additur, oder auff iemand anders/quod etiam hic fieri debuiſſet, & factum credo, ac iterum copiam ab originali diſcrepare arbitror.

Guldene Bull/ vnd andere Reichs Conſtitutiones.

In Ferdinandi articulo vigeſimo ſexto, poſt Bull/ ponitur Päpſtliche Recht/quod hic omiſſum, non ſine ratione. Ne ſcilicet, Electores videantur Pontifici accepta ferre, quæ ab Imperio habent,& longo uſu.

AD ARTICVLVM XV.

Pertinent huc ea, quæ ſcripſi ſupra ad capitul. Ferdinandi, artic. II. verLauch vor Vns ſelbſt.

AD ARTICVLVM XVI.

Conveniunt ſubſtantialia cum Ferdinandi artic. XXIX.

AD ARTICVLVM XVII.

Convenit maxima ex parte, cum illis quæ habentur in Carolino XXXI. & Ferdinandi XXVIII. Cæterum, hic ordine poſtponitur, cum in illis antecedat articulum, Wir ſollen vnd wollen/ꝛc. Sed hic rectius actum, cum clauſula ſit omnium antecedentium, quæ merito cæteris omnibus poſtponi debuit.

AD ARTICVLVM XVIII.

Convenit cum formula in præcedentibus capitulationibus uſitata.

In Vnſer vnd des H. Reichs Statt.

1. *Rex Romanorum eadem loquendi formula qua Imperator, utitur,* Vnſer vnd des Reichs Statt.
2. *Aliquando ait,* in der Kaiſerl. Majeſtät, Vnſer vnd des Reichs Statt.
3. Vnſere/ vnd des Reichs Vnterthanen
4. Vnſere/ vnd des Reichs Fürſten.
5. *Quo ſenſu hæc accipienda.*
6. *Imperatoris & Regis Romanorum convenientia, reſpectu creationis.*
7. *Reſpectu creatorum.*
8. *Reſpectu modi creandi.*
9. *Loci, ubi creantur.*
10. *Commiſſionis Imperii.*
11. *Capitulationis.*
12. *Coronationis Germanica.*
13. *Pompa & feſtivitatis, poſt coronationem celebranda.*
14. *Celebrationis cõvivii poſt coronationẽ.*
15. *Error Sinoldi.*
16. *Explicatio capituli* XXVIII. *A.B.*
17. *Convenientia reſpectu tituli, Maieſtatis.*
18. *Reſpectu tituli,* allezeit Mehrer des Reichs.
19. *Reſpectu quo unus & alter, nominatur caput Imperii.*
20. *Reinkingii opinio proponitur.*
21. *Examinatur.*
22. *Sinoldi error.*
23. *Autor ſuum agnoſcit errorem.*
24. *Quo reſpectu Rex Romanorum caput Imperii dicatur.*

25. *Rex Romanorum habet Imperatorem pro capite.*
26. *Et tribuit titulum Maieſtatis.*
27. *Ab Imperatore tantum vocatur Rex Romanorum.*
28. *Vel* Liebden.
29. *Alter reſpectus, quo Rex Romanorum caput Imperii dicitur.*
30. *Imperatoris & Regis Romanorum convenientia, reſpectu tituli Advocati Eccleſiæ Chriſtianæ.*
31. *Reſpectu uſus aureæ bullæ.*
32. *Vſusq; encauſti.*
33. *Vt & vexilli Imperii.*
34. *Reſpectu iuris creandi Equites.*
35. *Principes, Comites, Barones & Nobiles.*
36. *Reſpectu iudicii de cauſis*, Fürſtenthumb/ꝛc. belangend/ſo vom Reich zu Lehen rühren / vnd einem Theil gäntzlich / oder endlich abgeſprochen werden ſollẽ.
37. *Reſpectu iuris confirmãdi Academias.*
38. *Indicendi comitia.*
39. *Sigillo corroborandi receſſus Imperii.*
40. *Publicandi leges.*
41. *Reſpectu plenitudinis poteſtatis.*
42. *Vendicationis inobedientiæ.*
43. *Iuſſus.*
44. *Percuſſionis banni.*
45. *Suspenſionis banni.*
46. *Commutationis banni in mulctam.*
47. *Abſolutionis à banno.*
48. *Reſpectu impoſitionis collectarum.*
49. *Reſpectu nonnullarum formularum loquendi.*
50. *Et aliarum rerum.*
51. *Imperator, & Rex Romanorum, differunt, Nomine.*
52. *Tempore, quo eliguntur.*
53. *Fine Electionis.*
54. *Termino, quo Electio indicenda.*
55. *Petitione licentiæ eligendi.*
56. *Et confirmatione Electionis.*
57. *Titulo* invictiſſimi.
58. *Inſigniorum uſu.*
59. 60. *Exercitio poteſtatis.*
61. *Cur Imperator aliquando Regi Romanorum adiungat Commiſſarios.*
62. *Differunt iure adminiſtrandi Imperium.*
63. *Index, Aſſeſſores, aliaque Cameræ Imperialis Spirenſis membra, iurant Imperatori, non autem Regi Romanorum.*

EAdem loquendi formula hic utitur Rex Romanorum, qua uti ſolet 1.
Imperator. Idem quoque fecit Ferdinandus I. dum adhuc Rex Romanorum audiret, (R. A. zu Speier *anno* 1542. §. ſo hat dem allen nach/ *p.* 262. R. A. zu Nürnberg *de eodem anno in pr. p.* 283. *& in fin. p.* 291. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1555. *in pr.* (ubi notabilis legitur concurrentia, in Jhrer Liebden vnd 2.
Kaiſerlichen Majeſtät/Vnſer vnd des Heiligen Reichs Statt Vlm/*p.* 396.) *& in fin. pag.* 419. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1557. §. ſo haben wir Vns/ *pag.* 497.) atque non ſolum ubi de civitatibus Imperio ſermo fuit, ſed etiam ubi 3.
de omnibus Imperii ſubditis (R. A. zu Speier *de anno* 1542. §. hierumb vnd dieweil/*pag.* 277) vel Imperii fidelibus (*d.* R. A. zu Nürnberg *de anno* 1542. *in pr. pag.* 283.) vel de uno, aut altero Principe (*d.* R. A. zu Regenſpurg *de anno* 4.
1557. §. damit dann / *pag.* 497.) Quæ omnia, & conſimilia alia, eodem fere 5.
reſpectu fiunt, & intelligenda ſunt, quo filius, adhuc vivente patre, quodammodo dominus dicitur (*l.* 11. *ff. de liber. & poſth.*) ſcilicet, propter ius ſucceſſionis. Nam uno eodemque reſpectu, ſimul & ſemel, unius rei dominium apud duos in ſolidum eſſe nequit (*l.* 5. §. *ult. ff. Commodati.*) Vt autem melius intelligamus, quæ Regis Romanorum, hoc ſenſu dicti, cum imperatore convenientia ſit, & in quibus differant, diſtinctim ſingula, quæ mihi nunc

6. nunc ſuccurrunt, explicabo. *Primo*, conveniunt creatione: nam uterque
7. electione conſtituitur. *Deinde*, creatoribus: uterque enim à ſeptem Ele-
8. ctoribus eligitur. *Tertio*, modo creandi: proceſſus enim, vel ſolemnitates,
9. ſimiles interveniunt in electione utriusque. *Quarto*, loco creationis: uter-
10. que enim regulariter Francofurti eligitur. *Quinto*, commiſſione, & com-
mendatione Imperii: utrique enim committitur Imperium, & commen-
11. datur eius ſalus. *Sexto*, capitulatione: utrique enim, ut à Maximiliano
12. hucusque obſervatum, præſcribitur capitulatio. *Septimo*, coronatione
Germanica: uterque enim, regulariter, coronatur Aquisgrani, æquali
13. ſolemnitate, & (*Octavo*) pompa in egreſſu, poſt finitam coronationem, &
proceſſu ad palatium, iactu miſſilium, bovis aſſati, vini, panis, avenæ &c.
14. exhibitione, vel datione in prædam populo. *Nono*, convivii poſt corona-
tionem celebratione: ubi omnia, tam, quod menſarum ſtructionem, ſer-
vitiorum exhibitionem, & alia, in aurea Bulla præſcripta, vel uſu addita, atti-
net, paria, & ſimilia ſunt. Quod ſi Imperator ipſe convivio interſit, uni
menſæ ipſe cum Rege Romanorum aſſidet; quod uſus, non autem diſpo-
15. ſitio aureæ Bullæ tit. XXV. (vel capit. XXVIII.) ut perperam docet Sinoldus,
(*de Statu rei Romanæ disput. 5. thes 2. lit. g. p. 214.*) introduxit. In tota enim
aurea Bulla, ut ſupra declaravi, ne iota quidem ullum de Rege Romano-
rum, de quo nos agimus, legitur. Nec ſi legeretur, allegatus titulus, vel
16. capitulum, hoc probaret, cuius cauſa allegatur. Loquitur (1.) de ſolemni
curia; qualis non ſolum eſt illa, quando Rex Romanorum coronatur, ve-
rum etiam alia, quandocunque eam Imperatorem vel Regem Romano-
rum celebrare contingit. (*A. B. c. 27. in pr.*) (2.) de ſtructura menſæ Imperia-
lis, vel Regiæ. (3.) docet, quis nam ad iſtam menſam debeat collocari; nem-
pe, nullus alius quam Imperator, vel Rex Romanorum; ubi particula, *vel*,
non coniungit utrumque, ſed disiunctiva eſt, atque idem denotat, quod,
aut. Atque ita de duplici loquitur caſu; ſcilicet, vel de illo, quando Impe-
rialis habetur ſolemnis curia; vel de illo, quando Regalis habetur. Si Im-
perialis habetur, qualis eſt illa, quam habet is, qui Imperialibus infulis fuit
decoratus, (*c. 26. §. 4.*) menſa Imperialis ſic debet aptari, ut ultra alias aulæ ta-
bulas, ſive menſas, in altitudine ſex pedum ſit altius elevata, hanc tunc ſolus
Imperator occupat, & ne quidem Imperatrix ad eam admittitur, nec Ele-
ctores. (*d. c. 28. §. 1. & 2.*) Si habetur ſolemnis curia Regalis, quæ eſt, quam ha-
bet ille, qui Imperialis infulis nondum eſt decoratus, & dicitur Rex Roma-
norum in Imperatorem promovendus, vel Rex Romanorum futurus Im-
perator, *d. c. 28. §. 5.* (loquor ad mentem aureæ Bullæ) tunc Regalis menſa ita
aptari debet, ut modo dictum de Imperiali: & ad eam alius non collocari
debet, quam Rex Romanorum, non Regina nec Electores. De duplici hoc
caſu, atque diſtinctim, ſi ſolus Imperator præſens ſit, vel ſi ſolus Rex Ro-
mano-

manorum, etiam ab illis, qui putant, in aurea Bulla non tantum Regem Romanorum appellari eum, qui mortuo Imperatore electus, ſed etiam illum, qui adhuc eo vivente, quaſi in adiutorem electus, hanc diſpoſitionem de menſa accipi neceſſariò debere, inde quoque patet, quod, ſi Imperator una cum Rege Romanorum curiam ſolemnem celebraret, curia illa appellaretur Imperialis, non Imperialis & Regia, non ſolum propterea, quod à digniori fieri debeat appellatio, ſed etiam, quod, ubi præſens, & non impeditus eſt Imperator, omnia fiant eius nomine ſolo, non addito Regis. *Decimo*, 17.
conveniunt Imperator & Rex Romanorum in titulo maieſtatis: Nam utrique, ab Imperii Statibus, & ſubditis maieſtas adſcribitur, & eo prædicato utitur uterque, (Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1544. §. vnd damit/ *p.* 298. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1548. *in ſubſcriptione p.* 331. *ibi*, Römiſcher Königlicher Majeſtät Cämmerer / *& aliis Imperii actis ac ſcriptis infinitis.*)
Vndecimo, conveniunt in titulo, allezeit Mehrer des Reichs. Licet enim Imperator, ſemper Auguſtus; Rex vero Auguſtus tantum, dicatur; *in libro de pace Conſtantiæ compoſita &c. in principio, qui feudalibus ſanctionibus annexus reperitur*: attamen, in lingua Germanica hoc diſcrimen unquam obſervatū non memini, ſed voculam allezeit/vel zu allen Zeiten/etiā in illa à Rege Romanorum uſurpari, atq; ab aliis ei tribui notum eſt. (R. A. zu Speier *de an.* 1542. *in pr.* R. A. zu Nürnberg *de eodem anno in pr.* Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1555. *in pr.* Cammergerichtsordnung *de anno* 1555. *in pr.* R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1557. *in pr.* Reichs Abſchied zu Speier *de eodem anno in pr.*) *Duodecimo*, uterq; dicitur caput Imperii: De Imperatore vide 19.
loca à me allegata de iure publ. (*lib.* 1. *cap.* 7. *num.* 50. *&* 51.) de utroque vero coniunctim R. A. zu Augſpurg de anno 1555. (§. vnd im Fall *p.* 406.) Reichs Abſchied zu Wormbs de anno 1564. (ſo vnterſtunden/ *p.* 507.) At, quo in ſenſu hoc accipiendum ſit, operæ pretium eſt inveſtigare. Reinking. (*de regim. 20.
ſecul. libro* 1. *claſſ.* 3. *c.* 14. *num.* 47.) hoc non copulative, ſed alternative intelligendum eſſe tradit; ita, ut Imperatore abſente, vel impedito, Rex Romanorum caput Imperii ſit, ne alias monſtroſum cenſeatur Imperii corpus, propter duo capita. Verum, in corporibus myſticis aliud dicendum, 21.
quam in naturalibus. In his monſtroſum eſt, ubi unius corporis duo extant capita, in illis quandoque monſtroſum non eſt, duo plurave habere capita, prout forma Reipublicæ id patitur. Pura monarchia, duo plurave capita non admittit; pura ariſtocratia ac democratia, admittunt plura, & plura quoque admittunt formæ mixtæ. Poteſt etiam contingere (& contingit, ſi vera ſunt quæ ex aliis retuli (*de iure publ. libr.* 2. *cap.* 2. *n.* 5.) ut naturaliter plura quidem ſint capita, civiliter tamen pro uno habeantur; quo caſu perfectionem monſtroſitas excluditur. Fieri præterea poteſt, ut diverſo reſpectu, in una familia duo dentur capita,

 ac in

ac in univerſitate, Imperio vel Regno, etiam plura. In familia mulier dicitur caput, (*l.195.§.5.ff.d.V.S.*) & maritus quoque, vel paterfamilias, qui caput eſt mulieris. In Imperio noſtro, reſpectu ſuorum ſubditorum Status capita ſunt, reſpectu Imperatoris, & totius Imperii, membra ſunt. Quod à nemine negari poteſt, non tamen probatur (*ex* Reichs Abſchied zu Nürn-
22. berg *de anno* 1524. §. weiter nach dem / *p.* 162.) ut Sinoldus (*disput.* 2. *thes.* 2. *lit.c.*) putat: Nam verba, Chriſtliche Häupter / quæ in dicto §. leguntur, non referri debent ad Status Imperii, ſed illos, qui ibidem; paulo ante, dicuntur Chriſtliche Gewält / quorum nomine, illo in loco, veniunt exteri Princi-
23. pes, Reges &c. Fui quidem ipſemet aliquando in alia opinione (*ut patet d.lib.1.de iure publ.cap.7.num.52.*) ſed ubi exactiori attentione poſtea relegi dictum paragraphum, mutavi opinionem: & credo, ſi ad Imperii Status verba referenda, opus fuiſſe, contextum aliter, vel ita formare, zuvor einen gemeinen Frieden im Heiligen Reich / und fürnemlich zwiſchen deſſen
24. Chriſtlichen Häuptern / zu machen. Vt ad propoſitum revertamur, certo reſpectu, Rex Romanorum caput dici poteſt, & alio, membrum; caput dicitur, aut reſpectu Imperatoris, aut reſpectu Imperii Statuum & ſubditorum. Horum reſpectu, ſtatim atque electus eſt in Regem Romanorum, caput eſt, & dicitur, Imperii, vel populi Chriſtiani, in hunc enim finem eligitur, ut ex iuramento patet, quod aurea Bulla Electoribus præſcripſit (*c.2.§.2.*) & hodie in electione tali, de qua nobis ſermo eſt, quoque præſtatur. Scilicet, ut Regis nomen vanum non ſit, & ſterile, reverentia & honores ei debentur ab Imperii Statibus, membris, & ſubditis non ſecus ac ſi electus fuiſſet vacante Imperio. Ea enim, quæ ad dignitatem regalem pertinent, non quieſcunt, vel in ſuspenſo ſunt, ut illa, quæ ad poteſtatem pertinent. Ita, præſente, & non impedito Imperatore, ſimilem honorem, reverentiam, reſpectumque, Status, & ſubditi Imperii, Regi noſtro Romanorum deferunt, quem ei exhibent, ſi Imperator abſens, vel impeditus eſt.
25. Quando autem Imperator, & Rex ille Romanorum, conſiderantur inter ipſos, hic reſpectu Imperatoris caput non eſt, reſpectu reverentiæ & honoris, ſed ipſe potius Imperatorem pro ſuo capite veneratur, dum illum do-
26. minum ſuum nominat, & Maieſtatis compellat titulo (Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1542. *in pr.* §. und als nun / §. ſo aber / §. ſo hat / *pag.* 262. §. und dieweiln / *pag.* 264. §. und damit ſolches / *pag.* 265. §. alſo haben Wir / *pag.* 266. §. die Kaiſerliche Maieſtät / *pag.* 275. §. hierumb / *pag.* 277. Reichs Abſchied zu Nürnberg *de d. an.* 1542. *in pr. & in variis* §§. *ſubſeqq. ac* §. ſolches alles / *p.* 289. Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1555. *in pr. &* §§. *ſeqq. variis ac* §. ſolches
27. alles / *pag.* 416.) Ab Imperatore autem appellatur, vel ſimpliciter, ſine alio honoris aut affectus, quatenus Romanorum Rex eſt, additamento, der Römiſch König (Reichs Abſchied zu Regenſpurg *de anno* 1532. §. und dann Wir / *pag.* 229.

pag. 229. Reichs Abſchied zu Regenſpurg *de anno* 1541. §. darneben/ *p.* 250. §.
als Wir aber/ *pag.* 251. §. darneben/ §. vnd wiewol/ §. dergeſtalt/ §. vnd zur Für-
derung/ *pag.* 265. ut factum à Carolo V. licet Ferdinandum, ubi nondum
Rex Romanorum erat, antea titulo, Durchleuchtig/ (Reichs Abſchied zu
Augſpurg *de anno* 1530. §. demnach hat ſich/ *pag.* 206.) Königliche Würde zu
Hungarn vnd Böhmen/ (§. nach dem Churfürſten/ *pag.* 207. §. dieweil/ *pag.*
208. affeciſſet) vel cum additione Liebden (Reichs Abſchied zu Speier *de* 28.
anno 1544. §. vnd dieweil *pag.* 301.) quo etiam erga Electores, aliosque Prin-
cipes (quos reſpectu ſui pro membris tantum habet, non capitibus) uti ſo-
let Imperator. Porro ſi in Rege Romanorum poteſtatem reſpicimus, ite- 29.
rum, reſpectu Statuum, & ſubditorum Imperii, caput eſt, & dicitur, ſine
temporis diſtinctione, ſemper, ſive Imperator præſens ſit, vel abſens, impe-
ditus vel non impeditus. Hoc enim à tempore electionis obtinuit, ut
etiam poteſtatis reſpectu, caput ſit, licet non ſemper in actu poteſtatis, ta-
men ſemper in potentia. Quando Imperator eſt caput vigilans, (*ut dicitur
in* Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1570. §. nach erledigtem/ *pag.* 608.)
Rex Romanorum eſt caput quieſcens, (*ut capitulationis noſtræ artic.* 15.
innuit.) Denique, Imperator quoque Regem Romanorum pro concapite
Imperii, reſpectu poteſtatis agnoſcit, tunc, quando ei hoc, vel illud, agere
commiſit, vel conceſſit. Eo enim caſu actu ipſo, reſpectu Imperatoris, eſt
caput vicarium, & auxiliare, vel ſecundarium, nach dem Kaiſer im Hei-
ligen Reich das Obriſt Haupt (ita Carolus V. in literis ad commiſſarios
ſuos Auguſtam ad comitia anno M.D LV. die IX. Iunii (*vide appendic. compo-
ſit. pacis lit.* D.) reſpectu autem Statuum, & ſubditorum, caput æquale cum
Imperatore: nam & ſuo quoque nomine peragit, quæ Cæſaris nomine
facit. *Decimotertio*, uterque dicitur Advocatus Eccleſiæ Chriſtianæ, 30.
(*capitul. Caroli V. articul.* 1. *Ferd. I. articul.* 1. *Maximil. II. articul.* 1. *& omnibus
ſequentibus articulo* 1.) *Decimoquarto*, uterque pro Sigillo utitur aurea 31.
Bulla (*capitul. Ferdinandi III. articul.* 46.) *Decimoquinto*, uterque in ſubſcri- 32.
bendis literis uti poteſt encauſto (*l.* 6. *C. de diverſ. reſcript. Sinoldus d. disput.* 5.
theſ. 4. *lit. d. pag.* 220.) *Decimoſexto*, ſi unus, vel alter eorum, in exercitu 33.
præſens eſt, vexillum Imperii expandi poteſt, quod fieri non debet in eorum
abſentia. (Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1542. §. wann nun/ *pag.* 267.
§. ſonſt aber/ *pag.* 268.) *Decimoſeptimo*, Rex Romanorum non minus iure 34.
proprio creat Equites, quam Imperator; ut ex deſcriptionibus coronatio-
num utriusque videre licet. *Decimooctavo*, uterque facit Principes: (*capit.* 35.
Ferdin. III. artic. 47.) Comites, Barones (Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno*
1548. §. wiewol auch/ *pag.* 235.) & ex textus conſequentia, multo magis etiam
Nobiles. *Decimonono*, utrique reſervata eſt cognitio, & ſententiæ dicendæ 36.
poteſtas, in Sachen der Fürſtenthumb/ Hertzogthumb/ Grafſchafften ꝛc.

belangend / ſo vom Reich zu Lehen rühren / ſo einem Theil gänzlich und
37. endlich abgeſprochen werden ſollen. (*Ordin. Camer. part.2. tit. 7.*) *Vigeſimo*,
uterque confirmat Academias, vel Univerſitates literarias (*d. Ord. Cam. part.*
38 *1. tit. 5. §.* deßgleichen ſollen.) *Vigeſimoprimo*, uterque indicit comitia, atque in
iisdem conſultat cum Statibus, de ſalute Imperii (R. A. zu Speier *de anno*
1542. § ſo hat dem allen nach/*pag. 263.* R. A. zu Nürnberg *de anno 1542. in pr.*)
& Moguntinus, ubi motus exorti id flagitant, vel Cæſaris, vel Regis Romanorum
nomine, convocat Status, à lege determinatos. (R. A. zu Augſpurg
39. *de anno* 1555. §. ſo ſich dann/*p* 406.) *Vigeſimoſecundo*, uterque ſigillo ſuo roborat
Imperii receſſus (*d.* R. A. *de anno* 1542. zu Speier §. des zu Urkund /
p. 280. & *d.* Reichs Abſchied *de eodem anno* zu Nürnberg/ §. des zu Urkund/
p. 289. Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1555. §. ſolches alles / *pag.* 416.)
40. *Vigeſimotertio*, uterque publicat leges, & mandat ut illæ obſerventur. De Imperatoris
poteſtate ſatis conſtat, de Regis Romanorum autem, præ cæteris
notabilis eſt textus, in exordio ordinationis Cameræ, ubi mandat, ut illa
conſtitutio obſervetur, als der Kaiſerlichen Majeſtät/ des Römiſchen Kö-
41. nigs/und des Reichs Recht und Ordnung. *Vigeſimoquarto*, uterque utitur
plenitudine poteſtatis (R. A. zu Speier *de anno* 1542. §. würde ſich aber/
ibi, von Römiſcher Kaiſerlicher und Königlicher Macht und Vollkommenheit/
p. 275. §. hierumb / *p.* 277. & uterque quandoque plenitudini poteſtatis
renunciat. (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1555. §. ſolches und jedes / *p.* 400.)
42. *Vigeſimoquinto*, coniunguntur, der Kaiſerlichen Majeſtät / des Römiſchen
Königs/und des Reichs ſchwere Ungnade / quæ illis imminet qui Imperii
ſanctionibus non præſtant debitam obedientiam. (*d.* R. A. zu Speier *de anno*
43. 42. *d.* § hierumb/*d. p.* 277.) *Vigeſimoſexto*, copulatur quandoque in mandatis
utriusque voluntas, diciturque, das ſeiner Kaiſerlichen Maj. und des Röm.
44. Königs ernſtliche Meinung (*d.* §. hierumb / *d.* 277.) *Vigeſimoſeptimo*, uterque
minitatur bannum, (*ord. Cam. part. 2. titulo 9.* §. und ob ſich/ *d.* Reichs Abſchied
de anno 1555. § und damit ſolches/*p.* 265.) ſontes, qui id merentur, eo percutit
(Kaiſerlicher Landfrieden zu Augſpurg *anno* 1548. auffgericht / *tit.* von auff-
richtem Landfrieden §. und ob jemand / *p.* 356. *Gail. de pace publica lib. 1. c. 6.*
45. *num. 9.*) *Vigeſimooctavo*, uterque ſuſpendit bannum, (Reichs Abſchied zu
46. Speier *de anno* 1544. §. und ſollen die Goßlariſche / *p.* 306.) *Vigeſimonono*,
uterque commutat bannum in mulctam pecuniariam (Kaiſerlicher Land-
fried zu Augſpurg *anno* 1548. *tit.* vom Gewalt des Cammergerichts/*p.* 357.)
47. *Trigeſimo*, uterque abſolvit à banno. (*d.* Reichs Abſchied zu Speier *de anno*
1542. §. die Kaiſerliche Maieſtät und Wir/*p.* 275. Reichs Abſchied zu Speier
anno 1544. §. Wir und unſer freundlicher lieber Bruder / *pag.* 301. *d.* Kaiſer-
licher Landfried zu Augſpurg *anno* 1548. auffgericht / *tit.* welche umb Fried-
49. bruchs willen in die Acht kommen/ *pag.* 362.) *Trigeſimoprimo*, uterque indicit
colle-

collectas (*d.* Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1542. §. damit auch ſolcher/ *pag.*271.) *Trigeſimoſecundo*, uterque Electores vocat Neven vnd Oheim/ 49.
(*pr. capitul. noſtra*) reliquos Principes, ſeine Fürſten; ſubditos Imperii, ſeine vnd des Reichs Vnterthanen; civitates Imperii, ſeine vnd des Reichs Stätte: (ut ſupra diximus.) *Trigeſimotertio*, multa alia, quæ potentiæ Cæſa- 50.
ris, & Regis Romanorum æque competunt, videre licet in capitulationibus, quæ Regibus Romanis præſcriptæ fuerunt, quorſum avidum indagatorem remitto. At cum ſpeciatim omnia exprimere, nimis longum foret, generali Doctorum regula hic finio, Regem Romanorum omnia poſſe, quæ poteſt Imperator. Poſſe, inquam, omnia, ſed non omni tempore, ut ſupra dixi, & paulo poſt repetam. Porro differentiæ inter Imperatorem & Regem 51.
Romanorum potiſſimæ ſunt; *Primo* differunt nomine: alter enim vocatur Imperator, alter Rex: intellige, prout nunc loquimur, non ut olim alii locuti ſunt, & adhuc Pontificis aſſeclæ loquuntur. Nam hoc loquendi modo evenire poteſt, ut uterque nomine conveniat, quando ſcil. ille, cui in ſubſidiarium additur Rex Romanorum ipſe nondum à Pontifice coronatus eſt. *Deinde*, in eo quoque non conveniunt, cum Imperator eligatur vacante 52.
Imperio, Rex autem Romanorum, nondum vacante Imperio. Vnde etiam, *Tertio*, fine electionis differunt. Nempe, Imperator ideo inter alia eligitur, 53.
ne interregnum longius protrahatur. Rex, ne interregno locus detur. Imperator, ut Imperium ſuo nomine Imperatorio ſolum adminiſtret; Rex, ut nomine Imperatoris, & ſuo Regio adminiſtret. *Quarto*, tempore electioni 54.
præſtituto, & conventu ad electionem indicendo, atque intimatione, quæ hanc præcedere debet. Imperatore mortuo, vel vacante Imperio, Moguntinus intra terminum ab aurea Bulla, (*c.*1.§.18.& 19.) conſtitutum vocare debet coelectores ſuos ad electionem. Non vacante Imperio, ubi Rex Romanorum eligendus venit, certus terminus à lege poſitus non eſt; nec Moguntinus eo caſu conventum electionis indicere poteſt, niſi id fiat expreſſo conſenſu ſuorum coëlectorum; er kan ohne außtrücklichen Willen vnd Geheiß der ſamtlichen Churfürſten den Wahltag nicht außſchreiben. Ita tradit ipſe Moguntinus, apud Londorpium (*tom.*2. *actor. publ. lib.* 8. *tract.* 45. *p.*1375.) Præterea, antequã ad electionem vocentur Electores, prius convenire debent, & examinare cauſas, an eiusmodi ponderis ſint, ut Rex Romanorum debeat eligi, & an hoc fieri, Imperio ſit utile. Cadanenſis hoc nos docet transactio, (*apud Goldaſt. part.*1. der Reichsſatzungen *p.*270.) facta anno M.D.XXXIV. in cuius §. XIII. conſtituitur, daß künfftiglich/ wann bey Lebzeiten eines Römiſchen Kaiſers/ oder Königs/ ein Römiſcher König ſoll erwöhlet werden/ alle Churfürſten zuvor zuſammen beſcheiden werden/ darvon zu reden/ ob Vrſach gnug verhanden/ vnd dem Reich fürträglich/ einen Römiſchen König bey leben eines Römiſchen Kaiſers/ oder Königs/ erwöhlen:

vnd wann ſie ſich des vereiniget/daß alsdann / vnd nicht ehe / die Churfürſten/vermög der guldenen Bullen/ſollen zur Königl. Wahl erfordert/vñ zur Wahl geſchritten/vnd derſelben Bullen vnverrucklich in allem nachgegan-
55. gen werden. *Quinto*, ubi Rex Roman. eligendus venit, Electores licentiam eligendi petunt, (ſcil. ab Imperatore, *vide me de Iure publ. lib. 2. c. 15. num. 30.*) ubi autem vacante Imperio, Imperator eligendus, licentia opus non eſt, nec ab alio quoquam petenda, cum legis ſufficiat iuſſus, ut eligant. Quod
56. ſi ad inſtantiam Imperatoris elegerint electione peracta petunt, ut Imperator electionem ratam habeat. Ita cum factum in electione Maximiliani I. Imp. Fridericus III. electionem confirmavit conſenſu ſuo, & addidit, ob einige Ordnung oder Satzung / durch ſeine Vorfahren am Reich / oder iemand anders gemacht weren/ die in einige weiſe wider dieſe (vollbrachte) Chur geſeyn möchten/die hebe Er/mit der Churfürſten Verwillung / zu dieſem mal auff / vnd wolle daß die hierin kein Verhinderung thun / daß die hinfüro zu ihren Cräfften/auch Er/als Römiſcher Kaiſer / bey Regierung/ vnd aller Obrigkeit/vnd gewaltſam des Heiligen Reichs / ſein Lebtag bleiben ſolle. (*apud Goldaſt.* der Politiſchen Reichshändel *part. 1. num. 4. pag. 8.*) Poſtquam Ferdinandus I. ad inſtantiam Caroli V. in Regem Romanorum electus fuiſſet, Electores electionem Imperatori ſignificarunt petieruntque, den erwöhlten/gewilligten/vnd zum Römiſchen König verſehenen / in ſolcher Würde/Ehren/Titel vnd Namen anzunemen/vnd darfür zu halten/ vnd fürter ſeyn würde / als Römiſcher König / mit Ehren / Würden vnd Titel/von allen des Reichsſtänden/vnd Vnterthanen zu halten / vnd zu erkennen/zu gebieten/vnd zu verſchaffen (*apud Goldaſt. part. 2.* der Reichsſatz.
57. *pag. 232. §. 14.*) *Sexto*, differunt titulo invictiſſimi, Vnüberwindlichſter/qui Imperatori attribuitur, non autem Regi Romanorum, (ſi credimus Si-
58 noldo *duput. 5 theſ. 4. lit. g. pag. 225.*) *Septimo*, quoad inſignia, Imperator uti-
59. tur aquila bicipite, Rex unicipite. *Octavo*, quoad exercitium poteſtatis, differunt in eo, quia Imperator poteſtatem ſuam exercet nomine ſuo, (& Imperii.) Rex autem Romanorum eam exercet nomine Imperatoris,
60. (ordinarie) & ſuo (ac Imperii.) *Nono*, iterum reſpectu exercitii: Imperator exercet poteſtatem ſuam ſemper, niſi abſentia, aut obſtaculo interveniente impediatur: Rex autem Romanorum eam exercet, non ſemper, ſed ſolummodo tunc, quando hoc ei Imperator permittit, (paucis exceptis, inter quæ eſt Equitum creatio quando coronatur:) aut permittere debuit. Permittere autem poteſt, quando impeditur; nam ſi vult, nonnulla etiam hoc in caſu, per commiſſarios expedire poteſt (Reichs Abſchied zu Wormbs *de anno 1545. in pr.*) Permittere vero debet, quando extra Imperium abſens eſt. Atque hoc caſu permittere poteſt nonnulla, vel ſoli Regi Romanorum, vel ei adiungere commiſſarios. Ita factum eſſe à Carolo V. ſupra docui-

docuimus(*ex* Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1542. §. ſo hat dem/*pag.* 262. §. damit auch/*pag.* 271. Reichs Abſchied zu Nürnberg *de eodem anno in princ. pag.* 283. §. ſolches alles/*pag.* 289.) Quod ne Romanorum Regis poteſtati 61.
minus conveniens eſſe videatur, ſciendum eſt, id propterea factum, daß ſie dem Römiſchen König/in allen fürfallenden Handlungen/allen guten Beyſtand/von der Kaiſerlichen Majeſtät wegen leiſten ſollen/(Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1555. §. damit aber/*in f. pag.* 397.) Idemque plenius cognoſcimus ex literis Caroli, datis ad commiſſarios ſuos, Auguſtam ad dicta comitia deſtinatos datis die IX. Iunii anni M. D. LV. ubi ita legimus: So iſt demnach an E. L. Vnſer freundlichſter/vnd an dich gnädiger Befehl/ Ihr wollet euch in ſolchem Fall gegen obgemeldten Vnſern freundlichen lieben Brudern/dem Römiſchen König/ꝛc. gedachten/Vnſerm Schreiben/ vnd gegebenen Gewalt/in allweg gemäß verhalten. Jedoch/damit Wir aller Sachen Gelegenheit auch ein gründlich Wiſſenſchafft haben mögen/ Vns iederzeit des jenigen/was vngefährlich gehandlet/vnd geſchloſſen wird/mit Fleiß berichten. Nachdem Wir auch nicht wiſſen mögen/wie ſich die Handlungen/ſonderlich der Religion halber/auff gemeldter Reichsverſamblung anſchicken möchten/vnd doch wol beſorgen/es werde/oder möchte von etlichen vielleicht dermaſſen beſchwerliche Puncten erregt werden/die Wir/da Wir ſelbſt zugegen weren/keines wegs bewilligen könten/ noch ſollten/vnd daß derohalben in hochgemeldten Vnſern Fr. lieben Brudern/den Römiſchen König/ꝛc. ſonder zweiffel/auch wider ſeiner Ld. Willen vnd Gemüht (demnach Wir ſie ie vnd allwegen für einen Chriſtlichen König erkennt/vnd noch) von etlichen Ständen zum heifftigſten getrungen werden möchte/derhalben E. Ld. vnd du/nichts von vnſert wegen autoriſiren/ſondern S. Ld. dieweil Wir derſelben allen vollkommenen Gewalt vnd Macht endlich abzuhandlen vnd zu ſchlieſſen gegeben haben/als einen Römiſchen König/vnd nach Vns im Heiligen Reiche das obriſt Haupt/nicht allein/was ſie in ſolchen erheben vnd halten kan/ſondern auch in allen fürfallenden Sachen abſolute darinnen handlen vnd ſchlieſſen laſſen/vnd von vnſert wegen nichts anders darzu thun ſollen/dann Ihr Ld. vnterthänigen Beyſtand leiſten/vnd alle Sachen mögliches Fleiß zum beſten befördern helffen. Quod autem etiam ſoli Romanorum Regi, comitia celebrare, atque in iisdem præſidere, agere & concludere, ſine adiunctione ulla commiſſariorum, aliquando à Carolo commiſſum fuerit, teſtatur Reichs Abſchied zu Regenſpurg de anno M. D. LVII. (*in pr. &* §. vnd aber/*pag.* 496.)
Decimo, Imperator eſt in plena poſſeſſione adminiſtrationis Imperii; Rex 62.
plenam demum nanciſcitur, quando Imperator reſignat, (*vide Ferdinandi I.* Ordnung des Kaiſerlichen Reichshoffraht *apud Lehman. lib.* 1. der Reichs-

handlung

handlungen vom Religionsfrieden *cap.37.pag.147.ibi*: Jetzo zu vollkomme-
63. ner adminiſtration vnd Regierung.) vel deponitur, vel moritur. *Vndecimo*, Cameræ Spirenſis Iudex, aſſeſſores & alii, iurant Imperatori, & eius nomine, Cameræ, non autem iurant Regi Romanorum, aut eius nomine Cameræ. (*ordin.cam.parte 1.tit.* 58. 59. 63. 79. 82.) unde, ut conſtitutiones Imperii obſervent, admonentur ab ipſo Rege Romanorum, bey ihren Eiden vnd Pflichten/damit ſie der Kaiſerl. Majeſt. vnd dem Cammergericht zugethan. (Reichs Abſchied zu Speier *de anno* 1557. §. obgeſetzte Artickel/*pag.* 517.) Et licet Cameræ ordinationem præſcripſerit Ferdinandus, ac multa in eadem ſibi adſcripſerit peragenda abſente Imperatore, tamen nullibi auſus fuit, eam Imperatoris, & ſuam Cameram, vel iudicium Imperatoris & ſuum appellare, ſed ſemper das Kaiſerliche Cammergericht.

CAPI-

CAPITVLATIO RVDOLPHI II.

WIr Rudolff der Ander / von Gottes Gnaden Erwöhlter Römiſcher König / zu allen Zeiten Mehrer des Reichs / in Germanien / zu Hungern / Böheimb / Dalmatien / Croatien / Sclavonien ꝛc. König / Ertzhertzog zu Oeſterreich / Hertzog zu Burgund / zu Braband / zu Steyr / zu Kärnten / zu Crain / zu Lützelburg / zu Würtemberg / Ober vnd Nieder Schleſien / Fürſt zu Schwaben / Marggrave des H. Römiſchen Reichs zu Burgaw / zu Mähren / Ober vnd Nider Laußnitz / Gefürſter Grave zu Habspurg zu Tyrol / zu Pfird / zu Kyburg / vnd zu Görtz / Landgrav in Elſaß / Herr auff der Windiſchen Marck / zu Portenaw vnd zu Salins / ꝛc. Bekennen offentlich mit dieſem Brieff / vnd thun kund allermänniglichen; Als Wir auß Schickung des Allmächtigen in kurtz vergangenen Tagen / durch die ordentliche Wahl / der Ehrwürdigen vnd Hochgebornen / Daniels zu Maintz Jacoben zu Trier / Salentin / Erwöhlten vnd beſtätigten zu Cöln / Ertzbiſchoffen; Ludwigen Pfaltzgraven bey Rhein / Hertzogen in Baiern / vnd Graven zu Sponheimb / als Vollmächtigen Gewalttragers S. Liebd Vatters / Pfaltzgrav Friederichs; Augusten / Hertzogen zu Sachſen / Landgraven in Thüringen / vnd Marggraven zu Meiſſen / vnd Hans Georgen / Marggraven zu Brandenburg / zu Stetin / Pommern / der Caſſuben vnd Wenden / Hertzogen / Burggraven zu Nürnberg vnd Fürſten zu Rügen / des Heiligen Römiſchen Reichs / durch Germanien / Gallien vnd das Königreich Arelat / auch Italien / Ertzcantzlern / Ertztruchſeſſen / Ertzmarſchalcken / vnd Ertzcämmerern / Vnſern lieben Neven / Oheimen / vnd Churfürſten / zu der Ehr vnd Würde des Römiſchen Königlichen Namens / vnd Gewalts erhoben / erhöhet vnd geſetzt ſeyn / der Wir Vns auch Gott zu Lob dem Heiligen Reich zu Ehren / vnd der Chriſtenheit / vnd Teutſcher Nation auch gemeinen Nutzes Willen beladen: Daß Wir Vns demnach auß gnädigem / freyen Willen / mit denſelben Vnſern lieben Neven / Oheimen vnd Churfürſten / dieſer nachfolgenden Artickel / Geding vnd pactweiß vereiniget / vertragen / die angenommen / bewilliget vnd zugeſagt haben / alles wiſſentlich vnd in Craffte dieſes Brieffs.

1. Zum Erſten / daß Wir in Zeit ſolcher Vnſer Königlichen Würden / Ampts vnd Regierung / die Chriſtenheit vnd den Stul zu Rom / auch Päpſtliche Heiligkeit / vnd die Chriſtliche Kirchen / als derſelben Advocat / zu guten Befehl / Schutz vnd Schirm haben / darzu inſonderheit in dem Heil. Rei / Frieden / Recht vnd Einigkeit pflantzen / auffrichten vnd verfügen ſollen vnd wollen / daß die ihren gebührlichen Gang / dem Armen als dem Reichen / gewinnen vnd haben / auch gehalten / vnd denſelbigen Ordnungen /

 auch

auch Freyheiten / vnd alten löblichen Herkommen nach gerichtet werden ſollen. Gleichwol ſo viel dieſen / als auch den nachfolgenden Articul gegenwärtiger Obligation / anfahende / das ſollen vnd wollen wir / mit Ihr der Churfürſten / ꝛc. belangende / haben vorgemeldte Vnſere liebe Oheim / die weltliche Churfürſten / ſich außtrucklich gegen Vns erclärt / was daſelbſten von dem Stul zu Rom / auch der Päpſtlichen Heiligkeit / für Meldung geſchicht daß ihre Liebden darein nicht bewilligen / noch Vns damit verbunden haben wollen.

2. Wir ſollen vnd wollen auch ſonderlich die vorgemeldte gulden Bull / den Frieden in Religion vnd profan Sachen / auch den Landfrieden / ſamt der Handhabung deſſelbigen / ſo auff jüngſt zu Augſpurg im fünff vnd fünffzigſten Jahr gehaltenen Reichstag auffgericht / angenommen / verabſchiedet vnd verbeſſert worden / ſtät vnd veſt halten / handhaben / vnd darwider niemands beſchweren / oder auch andere beſchweren laſſen / vnd die andere des Heiligen Reichs Ordnungen vnd Geſetz / ſo viel die dem obgemeldten angenommenen Reichsabſchied im fünff vnd fünffzigſten Jahr zu Augſpurg auffgericht / nicht zu wider / confirmiren / ernewren / vnd wo Noht / dieſelbe mit Raht Vnſer vnd des Reichs Churfürſten / Fürſten vnd anderer Ständ / beſſern / wie das zu iederzeit des Reichs Gelegenheit erfordern wird.

3. Vnd in alle Weg ſollen vnd wollen Wir die Teutſche Nation / das Heilige Römiſche Reich / vnd die Churfürſten / als die vorderſten Glieder deſſelben / auch andere Fürſten / Graven / Herren vnd Stände / bey Ihren Hoheiten / Würden / Rechten vnd Gerechtigkeiten / Macht vnd Gewalt / ieden nach ſeinem Stand vnd Weſen bleiben laſſen / ohn Vnſer vnd männiglichs Eintrag vnd Verhinderung / vnd ihnen darzu ihre Regalia / vnd Obrigkeit / Freyheiten / Privilegien / Pfandſchafften vnd Gerechtigkeiten / auch Gebräuch vnd gute Gewonheiten / ſo ſie bißhero gehabt haben / oder in Vbung geweſen ſeyn / zu Waſſer vnd zu Land / in guter beſtändiger Form / ohn alle Weigerung / confirmiren vnd beſtätigen / ſie auch darbey / als Erwöhlter Römiſcher König / handhaben / ſchirmen / ſchützen / doch männiglich an ſeinen Rechten vnſchädlich.

4. Wir laſſen auch zu / daß die gedachten ſechs Churfürſten ie zu Zeiten / nach vermög der gulden Bulla vnd ihrer Gelegenheit / zu des Heiligen Reichs vnd ihrer Nohtdurfft / auch ſo ſie beſchwerlich Obligen haben / zuſammen kommen mögen / daſſelb zu bedencken vnd zu betrachten / das wir auch auch nicht verhindern noch irren / vnd derhalb kein Vngnad oder Widerwillen gegen ihnen / ſamtlich vñ ſonderlich / ſchöpffen vnd empfahen / ſondern Vns in dem vnd andern der gulden Bull gemäß / gnädiglich vnd vnverweißlich halten ſollen vnd wollen.

5. Wir ſollen vnd wollen auch alle vnziemliche häſſige Bündnuſſen / Verſtrickung vnd zuſammenthun der Vnterthanen / des Adels vnd gemeinen

nen Volcks/auch die Empörung vnd Auffruhr/vnd vngebührlich Gewalt/ gegen den Churfürſten/Fürſten vnd andere fürgenommen/vnd die hinfüro geſchehen möchten/auffheben/abſchaffen/vnd mit ihrer der Churfürſten/ Fürſten vnd anderer Stånd/Raht vnd Hülff daran ſeyn/daß ſolches/wie ſichs gebührt/vnd billig iſt/in künfftige Zeit verbotten vnd überkom̃en werde.

6. Wir ſollen vnd wollen auch darzu für Vns ſelbſt/als Erwöhlter Römiſcher König/in des Reichs Händeln/auch kein Bündnuß vnd Einigung/mit frembden Nationen/noch ſonſt im Reich machen/Wir haben dañ die ſechs Churfürſten zuvor deßhalben/an gelegene Mahlſtatt zu zimblicher Zeit erfordert/vnd ihren Willen/ſamtlich/oder des mehren Theils auß ihnen/in ſolchem erlanget.

7. Was auch die Zeit hero einem ieden Churfürſten/Fürſten/Herren vnd andern/oder dero Voreltern/oder Vorfahren/geiſtlich oder weltlichs Stands/dergeſtalt ohne Recht gewaltiglich genommen/oder abgetrungen/ ſollen vnd wollen Wir der Billigkeit/wie ſich im Recht gebühret/wider zu dem Seinen verhelffen/bey ſolchem auch/ſo viel er Recht hat/handhaben/ ſchützen vnd ſchirmen/ohn alle Verhinderung/Auffhalt oder Saumnuß.

8. Zu dem/vnd inſonderheit/ſollen vnd wollen Wir dem Heiligen Römiſchen Reich/vnd deſſelben Zugehörenden/nicht allein ohne wiſſen/ Willen/vnd Zulaſſen gemeldter Churfürſten/ſamtlich/nichts hingeben/ verſchreiben/verpfänden/verſetzen/noch in andere Weg vereuſſern oder beſchweren/ſondern auch Vns auffs höchſt bearbeiten/vnd allen möglichen Fleiß vnd Ernſt fürwenden/das jenig/ſo darvon kommen/als verfallen Fürſtenthumbe/Herrſchafften vnd andere/auch confiſcirte vnd vnconfiſcirte merckliche Güter/die zum Theil in anderer frembder Nation Händ vngebührlicher weiß gewachſen/zum fürderlichſten wider darzu bringen/zueignen/auch darbey bleiben laſſen/vnd in dieſem mit Raht/Hülff vnd Beyſtand der ſechs Churfürſten/der andern Fürſten vnd Stände/iederzeit an die hand nemen/was durch Vns vnd die für rahtſamb/nutzlich vnd gut angeſehen vnd verglichen ſeyn wird/doch männiglich an ſeinen gegebenen Privilegien/Recht vnd Gerechtigkeiten vnſchädlich.

9. Vnd ob Wir ſelbſt/oder die vnſern/ichts das dem H. Röm. Reich zuſtändig vnd nicht verlihen/noch mit einem rechtmäſſigen Titul bekommen were/oder würde/inhätten/das ſollen vnd wollen Wir/bey vnſern ſchuldigē vnd gethanen Pflichten/demſelben Reich ohne Verzug/auff ihr der Churfürſten geſinnen/wider zu handen wenden/zuſtellen vnd folgen laſſen.

10. Wir ſollen vnd wöllen Vns darzu in Zeit bemeldter vnſer Regierung/friedlich vñ nachbarlich gegē den Anſtöſſern vñ Chriſtlichē Gewälten/ halten/kein Gezänck/Feld noch Krieg/in oder auſſerhalb/des Reichs von deſſelben wegen/anfahen vnd vnternemen/noch einig frembd Kriegsvolck ins Reich führē ohne Vorwiſſen Raht vnd Bewilligung des Reichs Stän-

de/zum wenigſten der ſechs Churfürſten. Wo wir aber von des Reichs wegen / oder das H. Reich angegriffen vnd bekriegt würde / alsdann mögen Wir dargegen aller Hülff gebrauchen.

11. Dergleichen ſie die Churfürſten vnd andere deſſelben Reichs Stände/mit den Reichstägen/Cantzleygelt/Nachreiſen/Aufflagen oder Stewer/ vnnohtdürfftiglich/vnd ohne redliche tapffere Vrſachen nicht beladen / noch beſchweren/ auch in zugelaſſenen nohtdürfftigen Fällen / die Stewer / Aufflag vnd Reichstäg/ohne wiſſen vnd willen/der ſechs Churfürſten/wie obgemeldt/ darzu erfordert/nicht anſetzen noch außſchreiben/vñ ſonderlich keinen Reichstag/auſſerhalb des Reichs Teutſcher Nation / fürnemen oder ausſchreiben.

12. Wir ſollen vnd wollen auch / vnſer Königliche vnd des Reichs Aempter/am Hoff vnd ſonſt im Reich/mit keiner andern Nation / dann gebornen Teutſchen / die nicht niederes Stands noch Weſens ſeyn / ſondern namhafftig redliche Leuth/von Fürſten/ Graven / Herren / von Adel / vnd ſonſt tapfferes guten Herkommens/hohen Perſonen / beſetzen vnd verſehen/ die ſonſt niemands als Vns/vnd dem H. Reich/mit Pflichten vnd Dienſten/ verwandt ſeyn/auch die obbenanten Aempter / bey ihren Ehren / Würden/ Fällen / Rechten vnd Gerechtigkeiten / bleiben/ vnd denſelben nichts entzihen/oder entwenden laſſen/in einige Weg ſonder Gefährde.

13. Dazu in Schrifften vnd Handlungen des Reichs kein andere Zungen noch Spraach gebrauchen laſſen/dann die Teutſche oder Lateiniſche Zungen/es were dann an Orten / da gemeiniglich ein andere Spraach in Vbung were/vnd Gebrauch ſtünde/alsdann mögen Wir/vnd die Vnſern/ Vns derſelben daſelbſt auch behelffen.

14. Auch die Churfürſten/Fürſten/ Prälaten/ Graven/Herren/ vom Adel/auch andere Stände vnd Vnterthanen des Reichs / mit rechtlichen/ vnd gütlichen Tagleiſtungen/ auſſerhalb Teutſcher Nation / vnd von ihren ordentlichen Richtern/nicht tringen / erfordern/noch fürbeſcheiden/ſondern ſie alle / vnd iede inſonderheit / im Reich / laut der gulden Bulla / auch wie des Heiligen Reichs Ordnungen / vnd andere Geſätz vermögen / bleiben laſſen.

15. Vnd als über vnd wider concordata Principum, auch auffgerichte Verträg/zwiſchen der Kirchen / Päpſtlicher Heiligkeit/vnd dem Stul zu Rom/vnd Teutſcher Nation/mit vnformlichen gratien/reſcripten/annaten der Stifft / ſo täglich mit Mannigfaltigung vnd Erhöhung der Officien am Römiſchẽ Hoff/auch reſervation vñ diſpenſation vnd in andere Weg/ zu Abbruch der Stifften Geiſtlichkeit / vnd anders / wider gegebene Freyheit/dazu zu nachtheil Iuris patronatus vnd den Lehenherren / ſtätigs vnd ohnvnterläſſig offentlich gehandelt / derhalben auch vnleidliche verbottene

Geſell-

Geſellſchafft vnd Contract, oder Bündnuß / als Wir berichtet / fürgenommen / vnd auffgericht worden / das ſollen vnd wollen Wir mit ihr der Churfürſten / Fürſten vnd anderer Ständ Raht / bey Vnſerm heiligen Vatter dem Papſt / vnd Stul zu Rom / Vnſers beſten Vermögens abwenden / vnd fürkommen / auch darob vnd daran ſeyn / daß die vermeldte concordata Principum vnd auffgerichte Verträg / auch Privilegia vnd Freyheiten / gehalten / gehandhabt / vnd denſelben veſtiglich gelebt vnd nachkommen: Jedoch was Beſchwerungen darin gefunden / vnd Mißbräuch entſtanden / daß dieſelbigen vermög deßhalben gehabter Handlung zu Augſpurg / der minder Zahl im dreyſſigſten Jahr gehaltenen Reichstag / abgeſchafft / vnd hinfürters dergleichen ohne Verwilligung der Churfürſten nicht zugelaſſen werden.

16. Wir ſollen vnd wollen auch die groſſe Geſellſchafften / der Kauffgewerbsleut / ſo bißhero mit ihrem Gelt regieret / ihres Willens gehandelt / vnd mit Thewrung viel Vngeſchicklichkeiten dem Reich / deſſen Innwohnern / vnd Vnterthanen / mercklichen Schaden / Nachtheil vnd Beſchwerden zugefügt / einführen / vnd noch täglich thun gebären / mit ihrer / der Churfürſten / vnd anderer Ständ Raht / wie dem zubegegnen / hiervor auch bedacht vnd fürgenommen / aber nicht vollſtreckt worden / gar abthun.

17. Wir ſollen vnd wollen auch inſonderheit / dieweil Teutſche Nation vnd das Heilig Römiſch Reich zu Waſſer vnd zu Land / zum höchſten vor damit beſchwert / nun hinfüro keinen Zoll von newem geben / noch einige alte erhöhen laſſen / ohne beſondern Raht / Wiſſen / Willen vnd Zulaſſen / der vermeldten ſechs Churfürſten / wie vor vnd offt gemeldet.

18. Vnd da iemand bey Vns / vmb newe Zoll-Begnadigung / oder Erhöhung der alten vnd vorerlangten Zöll / ſuppliciren vnd anlangen würde / ſo ſollen vnd wollen Wir ihm einige Vertröſtung / promotoriales, oder vorbitliche Schreiben an die Churfürſten nicht geben / oder außgehen laſſen.

19. Auff den Fall auch einer / oder mehr / was Stands oder Weſens / der oder die weren / die einigen newen Zoll in ihren Fürſtenthumben / Landſchafften / Herrſchafften vnd Gebieten für ſich ſelbſt / oder auſſerhalb Vnſer Begnadigung / vnd der ſechs Churfürſten Verwilligung / angeſtellet oder auffgeſetzt hätte / oder künfftiglichen alſo anſtellen / oder auffſetzen würde / den / oder dieſelben / ſo bald Wir deſſen für Vns ſelbſt in Erfahrung kommen / oder von andern Anzeig davon empfangen / ſollen vnd wollen Wir durch mandata ſine clauſula, vnd in alle andere mügliche Weg / davon abhalten / vnd gantz vnd zumal nicht geſtatten / daß iemand de facto, vnd eignes Fürnemens / newe Zöll anſtellen / oder ſich deren gebrauchen möge.

20. Vnd nach dem etzliche Zeit hero die Churfürſten am Rhein/mit vielen vnd groſſen Zollfreyungen/über ihre Freyheit/vnd Herkommen/ offtmals/durch Furderungsbrieff/vnd in andere Weg/erſucht vnd beſchwert worden/das ſollen vnd wollen Wir/als vnträglich/abſtellen/fürkommen vñ zumal nicht verhengẽ noch zulaſſen/fürters mehr zu üben noch zu geſchehen.

21. Vnd inſonderheit ſo ſollen vnd wollen Wir/ob einiger Churfürſt/ Fürſt/oder anderer/ſeiner Regalien/Freyheiten/Privilegien/Recht vñ Gerechtigkeit halber/das ihme geſchwächt/geſchmälert/genommen / entzogen/ bekümmert oder betrübt worden/ mit ſeinem Gegentheil vnd Widerwertigen zu gebührlichen Rechten kommen/oder fürzufordern / vnterſtehen wolte / oder auch anhängig gemacht hätte/daſſelb/vnd auch alle andere ordentliche ſchwebende Rechtfertigung/nicht verhindern/noch verbieten / ſondern den freyen ſtarcken Lauff laſſen.

22. Wir ſollen vnd wollen auch/die Churfürſten Fürſten / Prälaten/ Graven/Herren vnd andere Stände des Reichs/ſelbſt nicht vergewaltigen/ ſolches auch nicht ſchaffen/noch andern zu thun verhengen/ſondern ſo Wir/ oder iemand anders/zu ihnen allen/oder einem inſonderheit/zuſprechen hätten/oder einige Forderung fürnemen/dieſelben ſamt vnd ſonders/Auffruhr/ Zwytracht vnd ander Vnraht im H. Reich zu verhüten/auch Fried vnd Einigkeit zu erhalten/zur Verhör/vnd gebührlichen Rechten/ſtellen vnd kom̃en laſſen/vñ mit nichten geſtatten/in dem oder andern Sachen/in was Schein/ oder vnter was Namen es geſchehẽ möchte/ darin ſie ordentlich Recht leiden mögen / vnd das vrbötig ſeyn/mit Raub/Nahme/Brand/ Fehden / Krieg oder anderer Geſtalt zubeſchädigen/anzugreiffen/oder zu überfallen.

23. Wir ſollen vnd wollen auch fürkommen vnd keines Wegs geſtatten/daß nun hinfüro iemands/hoch oder nider Stands / Churfürſt/ Fürſt/ oder anderer/ohne Vrſach/auch vnverhört/in die Acht vñ Oberacht gethan/ gebracht oder erclärt werde/ſondern in ſolchen ordentlicher Proceß / vnd des H. Röm. Reichs vorauffgerichte Satzung / nach Außweiſung des H. Röm. Reichs in bemeldtem fünff vnd fünffzigſten Jahr reformirter Cammergerichtsordnung/in deme gehalten vnd vollzogen werde/doch dem Beſchädigten ſein Gegenwehr/vermög des Landfriedens/vnabbrüchig.

24. Vnd nach dem daſſelbig Römiſche Reich faſt vnd höchlich in Abnemung vnd Ringernuß kommen/ſo ſollen vnd wollen Wir neben andern/ die Reichsſtewer der Stätt / vnd andere Gefälle / ſo in ſonderer Perſonen Händ gewachſen vnd verſchrieben/wider zum Reich zihen/ vnd nicht geſtatten/daß ſolches dem Reich vnd gemeinem Nutz/ wider Recht vnd alle Billigkeit/entzogen werde/es were dann/daß ſolches mit rechtmäſſiger Bewilligung der ſechs Churfürſten beſchehen were.

25. Wann auch Lehen/dem Reich / vnd Vns bey Zeit Vnſer Regierung eröffnet/vnd ledig heimfallen werdẽ/ ſo etwas mercklichs ertragen/als Fürſten-

Fürſtenthumbe/Grafſchafften/Herrſchafften/Stätte vnd dergleichen/die ſollen vnd wollen Wir ferner niemand leihen/ſondern zu Vnterhaltung des Reichs/vnſer vnd vnſerer nachkommender Könige oder Kaiſer behalten/ einziehen/vnd incorporiren/biß ſo lang daſſelbig Reich wider zu Weſen vnd Auffnemen komt; doch Vns von wegen vnſerer Erbland/vnd ſonſt männiglich an ſeinen Rechten vnd Freyheiten vnſchädlich.

26. Auff den Fall aber/ſo künfftiger Zeit Fürſtenthumbe/Grafſchafften/Herrſchafften/vnd andere Güter/dem H. Reich/mit Dienſtbarkeiten/ Reichs Anlagen/Stewern vnd ſonſt verpflicht/deſſen Iurisdiction vnterwürffig vnd zugethan/nach abſterben der Inhaber/vns durch Erbſchafft heimfallen/oder auffwachſen/vnd Wir die zu vnſern handen behalten/oder andern zukommen laſſen würden/davon ſollen dem H. Reich ſeine Recht/ Gerechtigkeiten/Stewern/vnd andere ſchuldige Pflicht/wie darauff hergebracht/geleiſt/abgericht/vnd erſtattet werden.

27. Wo Wir auch mit Raht vnd Hülff der Churfürſten/vnd anderer Ständ des Reichs/ichts gewinnen/überkommen/oder zu handen bringen/ das alles ſollen vnd wollen Wir dem Reich zuwenden vnd zueignen: wo Wir aber in ſolchem/ohn der Churfürſten/Fürſten vnd anderer Ständ Wiſſen vnd Willen/ichts fürnemen/darin ſollen ſie Vns zu helffen vnverbunden ſeyn/vñ Wir nichts deſto minder das jenige/ſo Wir in ſolchem erobert/oder gewonnen hätten oder würden/vnd dem Reich zuſtünde/dem Reich wider zuſtellen vnd eigenen.

28. Vnd nach dem im Reich bißhero/viel Beſchwerung vnd Mängel der Müntz halber geweſen/vnd noch ſeyn/wollen Wir denſelben zum förderlichſten/mit Raht der Churfürſten/Fürſten/vnd Stände des Reichs/zuvorkommen/vnd in beſtändigliche Ordnung vnd Weſen zuſtellen/möglichen Fleiß fürwenden.

29. Wir ſollen vnd wollen auch hinfüro ohne Verwiſſen des Reichs ſechs Churfürſten niemands/wes Stands/oder Weſens der ſey/mit Müntzfreyheiten/ begaben oder begnadigen.

30. Vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir Vns keiner Succeſſion, oder Erbſchafft des offternanten Römiſchen Reichs/anmaſſen/vnterwinden/noch in ſolcher Geſtalt vnterziehen oder darnach trachten/auff Vns ſelbſt/vnſer Erben vnd Nachkommen/ oder auff iemand anders/vnterſtehen zuwenden: ſondern Wir/dergleichen vnſere Kinder/Erben vnd Nachkommen die gemeldten Churfürſten/Ihre Nachkommen vnd Erben zu ieglicher Zeit bey ihrer freyen Wahl/auch Vicariat/wie von alters hero auff ſie kommen/die gulden Bull/Päpſtlich Recht/vnd andere Geſetz/oder Freyheiten vermögen/ſo es zu Fällen komt/die Nohtdurfft vnd Gelegenheit erfordern wird/auch bey ihrem geſonderten Raht/in Sachen das H. Reich belangende geruhiglichen bleiben vñ gantz vnbetrangt laſſen: wo aber darwider von iemands geſucht/gethan/oder die Churfürſten in dem getrungen würden/das doch keines wegs ſeyn ſoll/das alles ſoll nichtig ſeyn/vnd darfür gehalten werden.

31. Wir ſollen vnd wollen auch die Römiſche Königliche Cron/wie Vns als Erwöhlten Römiſchen König/wol geziemet/empfahen/vnd anders ſo ſich derhalb gebühret/

bühret/thun/auch vnſere Königliche Reſidentz/Anweſen vnd Hoffhaltung in dem H: Römiſchen Reich Teutſcher Nation allen Gliedern Ständen vnd Vnterthanen deſſelben zu Ehren Nutzen vnd Guten/des mehrertheils / ſo viel möglich / haben vnd halten/ vnd nachfolgends/ſo ſich der Fall der Erledigung des Kaiſerthumbs begebe (das der Allmächtige lang miltiglich verhüten wolle) Vns alsdann / vnd nicht eher / zum beſten befleiſſigen die Kaiſerliche Cron zu ziemlicher gelegener Zeit zum ſchierſten zuerlangen/ vnd alle vnd jede Churfürſten Ihr Ampt zuverſehen zu ſolcher Crönung erfordern thun/ Vns auch in dem allen dermaſſen erzeigen vnd beweiſen / daß vnſert halben an aller Möglichkeit kein Mangel geſpüret/oder vermerckt werden ſoll.

32. Wir ſollen vnd wollen auch Vns keiner Regierung noch Adminiſtration im H. Römiſchen Reich/ weiter oder anders vnterziehen/ dann ſo viel Vns das von Kaiſerlicher Majeſtät vergönt vnd zugelaſſen wird; daß wir auch Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät die Zeit ihres Lebens/ an Ihrer Hoheit vnd Würde des Kaiſerthumbs/ keine Irrung oder Eintrag thun ſollen/ vnd wollen.

33. Wir wollen auch in dieſer vnſer Zuſag der gulden Bull/ des Reichs Ordnung/ dem obangeregten Frieden in Religion vnd Profan Sachen / auch dem Landfrieden ſamt Handhabung deſſelben/vnd anderer Geſetz ſo jetzo gemacht / oder künfftiglich durch Vns/mit ihrer der Churfürſten vnd Fürſten / auch anderer Stände des Reichs Raht möchten auffgericht werden/ zuwider kein Reſcript/ oder Mandat/ oder ichts anders beſchwerlichs außgehē laſſen/ oder zu geſchehen geſtattē/ in einige Weiß oder Weg.

34. Dergleichen auch vor Vns ſelbſt wider ſolche gulden Bull vnd des Reichs Freyheit/den Frieden in Religion vnd Profan Sachen vnd Landfrieden / ſamt Handhabung deſſelben/von einiger hohen Obrigkeit nichts erlangen / noch auch ob Vns etwas dergleichen auß eigner Bewegnuß gegeben were/ oder würde/ nicht gebrauchen / in keine Weiß/ ſonder alle Gefährde.

35. Ob aber dieſem oder anderen vorgemeldten Artickeln vnd Puncten einiges zuwider erlangt/ oder außgehen würde/ das alles ſoll craffloß/ todt vnd ab ſeyn / inmaſſen Wir es auch jetzo alsdann/vnd dann als jetzo/ hiemit caſſiren/ tödten/ vnd abthun. Vnd/ wo Noht/ der begerenden Partey derhalb nohtdürfftig Vrkund / oder brieflichen Schein zu geben vnd widerfahren zu laſſen/ ſchuldig ſeyn ſollen/ arge Liſt vnd Gefährde hierinnen außgeſcheiden.

36. Solches alles vnd jedes beſonder/wie obſtehet/ haben Wir obgemeldter Römiſcher König den gedachten Churfürſten / geredt/ verſprochen / vnd bey vnſern Königlichen Ehren/ Würden vnd Worten in Namē der Warheit zugeſagt/ thun daſſelb auch hiemit/vnd in Crafft dieſes Brieffs / inmaſſen Wir des einen leiblichen Eyd zu Gott vnd dem heiligen Evangelio geſchworen/ daſſelb ſtätt/ veſt vnd vnverbrochen zu halten/ dem trewlich nachzukommen/ darwider nicht zu ſeyn/ zu thun / noch ſchaffen gethan zu werden/ in einige Weiß oder Weg / ſo möchten erdacht werden.

37. Deß zu Vrkund haben Wir dieſer Brieff ſechs / in gleichem Laut / gefertiget/ vnd mit vnſerm anhangenden Inſigel beſigelt/ vnd jedem obgenanten Churfürſten einen zuſtellen laſſen / der geben iſt in vnſer vnd des Reichs Statt Regenſpurg den erſten Tag des Monats Novembris/ nach Chriſti vnſers lieben HErrn vnd Seligmachers Geburt Fünffzehen hundert vnd im fünff vnd ſiebenzigſten/ Vnſerer Reiche des Römiſchen im erſten/ des Hungariſchen im vierdten/ vnd des Böheimiſchen im erſten Jahr.

ANNO-

ANNOTAMENTA AD CAPITVLATIONEM RVDOLPHI II.

AD PROOEMIVM.

Rudolff der Ander.

INter Imperatores,& Reges Romanorum, duo omnino Rudolphi reperiuntur. Primus fuit Habſpurgicus, ille familiæ Auſtriacæ hodiernæ parens,& amplificator. Secundus, de quo hic, fuit filius Maximiliani II. Imperatoris,natus anni M.D.LII.die XVIII.Iulii.

Kurtzvergangenen Tagen.

Rudolphus II.electus fuit in Regem Romanorum die XXVII.Octobr. anni M.D.LXXV. & coronatus Ratiſponæ die I. Novemb.(*Bucholcerus in ind. Chrolog. ad d. ann. p.* 640.)

Wahl.

Facta eſt hæc electio,ad inſtantiam Maximiliani Imperatoris.

AD ARTICVLVM I.

Nachfolgenden Artickel.

Non eſt initium articuli,ſed verſiculus,vel pars, articuli decimiquinti huius capitulationis. Hinc recte in ſubſequentibus capitulationibus,ut clariora eſſent omnia,diſtinctim numerus articuli expreſſus fuit, & verſiculi initialia verba addita. Cæterum,in ſubſtantialibus,hic præſens articulus omnino convenit,cum Maximiliani capitulationis articulo I.& II.

AD ARTICVLVM II.

Concordat cum capitulationis Ferdinandi I. articulo II. In Maximiliani autem tale non extat.

AD ARTICVLVM III.

Concordat cum Ferdinandi I. art. III. In Maximiliani capitulatione non reperitur ſimile.

AD ARTICVLVM IV.

Concordat cum Ferdinandi art.IV.& Maximiliani artic.III.

AD ARTICVLVM V.

Concordat cum Ferdinandi articulo V.in Maximiliani autem capitulatione omiſſa fuit hæc materia.

AD ARTICVLVM VI.

Concordat cum Ferdinandi artic.VI & Maximiliani quarto.

AD ARTICVLVM VII.

Concordat cum Ferdinandi ſeptimo,& Maximiliani quinto.

AD ARTICVLVM VIII.

Vnd in dieſem.

Convenit cum Maximiliani ſexto.

Doch männiglich.

Convenit cum Ferdinandi octavo.

AD ARTICVLVM IX.

Convenit cum Ferdinandi octavo, & nonnihil discrepat à Maximiliani ſeptimo.

AD ARTICVLVM X.

Convenit cum Ferdinandi decimo, & in ſubſtantialibus, cum Maximiliani, articuli ſeptimi verſiculo ultimo.

AD ARTICVLVM XI.

Convenit cum Ferdinandi undecimo, in Maximiliani capitulatione nihil tale reperitur.

AD ARTICVLVM XII.

Die ſonſt niemands als Vns/rc.

Nova eſt additio, & inde petita, quoniam fidelior ille Imperatori & Imperio fore & eſſe præſumitur, qui his ſolis iuramento, obſequio, fide & officio devinctus eſt, quam ſi etiam & ſimul aliis iisdem ſit copulatus vinculis, vel omnibus vel aliquibus. Eſt autem & aliud vinculum, his omnibus fortius, in illis, qui amore numi plus nimium ducuntur, quod dantes, honeſto vocabulo, penſionem nominant (eſt enim penſio id quod pro re conducta ſolvitur, ſed regulariter nihil eſt aliud, quam pecunia, quæ alterius miniſtro, officiali, aut familiari datur, hunc in finem, ut ſecreta, conſiſilia, ac negotia Domini ſui revelet, & notificet. Certe qui penſionem ab extraneo Principe accipit, is communi opinione patriam ipſam proditurus creditur, ut in comitiis Imperialibus Wormatiæ anno M.D.XXII. Germaniæ noſtræ Princeps quidam aſſeveraſſe dicitur, quem opinio non fefellit (*ut Bodinus ſcribit de Rep. lib. 6. cap. 2. pag. 1014.*) cum eo tempore fuerit aliquis Princeps, qui aureos bis mille penſionis annuæ pactus, omnia Imperii ac patriæ ſuæ arcana delaturum ſe ſpoponderat. Si Gallis credimus, in penſionibus eiusmodi erogandis nemo hactenus ante Hiſpanum fuit.

Dienſten.

Simile legitur inter conſtitutiones Regni Galliæ, factas in comitiis Blœſenſibus, (*artic. 208.*) (*quiconque ſera pourveu d' office, ou couché en l' eſtat de la maiſon du Roy, ne pourra eſtre en l' eſtat, ou office d' aucun autre Prince, & Seigneur, quel qu' il ſoit. autrement ſera l' eſtat & office tenu du Roy reputé vacant.*) Quicunq; ſuſcipit officium aulicum, vel familiæ regiæ adſcribitur, is apud alium Principem, vel quemcunque dynaſtam, nullo fruatur officio; alias

alias officium, quod à Rege ſuscepit, habeatur pro vacante. (*Choſe (ſi credimus Loyſeau du droit des offices livr. 4. ch. 3. n. 105. p. 595.) certes bien raiſonnable, que le Roy ait ſes officiers tout à luy, & qu' ils ne ſervent à aucun autre.*) quod optima ratione fulcitur; ſcilicet, ut Rex officiarios ſuos ſibi totos addictos habeat, nec cum aliis communes.

AD ARTICVLVM XIII.

Concordat cum Ferdinandi articulo decimo tertio: Maximiliani capitulatio circa hac materiam muta eſt.

AD ARTICVLVM XIV.

Concordat cum Ferdinandi decimo quarto. De eadem re etiam agitur, ſed conciſis verbis, in Maximiliani octavo.

AD ARTICVLVM XV.

Vnformlichen.

In Carolino decimo ſexto, & Ferdinandi decimo quinto, legitur, vnſäglichen / id eſt, innumeris, & immenſis. In cæteris concordat cum Ferdinandi formula. In capitulatione Maximiliani vero nihil tale reperitur.

AD ARTICVLVM XVI.

Concordat cum Ferdinandi decimoſexto; at vero ea materia in Maximiliani capitulatione fuit omiſſa.

AD ARTICVLVM XVII.

Concordat cum Ferdinandi decimo ſexto; in Maximiliani autem capitulatione, hoc non extat.

AD ARTICVLVM XVIII.

Convenit cum Maximiliani nono, niſi quod illa, quæ ibidem finalia ſunt, in hoc noſtro articulo non habeantur, ſed ad finem articuli ſequentis reiecta ſint.

AD ARTICVLVM XIX.

Nova eſt additio, modo finalia verba excipias.

Wollen Wir.

Promiſit, voluit, debuit, obſervavit, & fecit hoc Rudolphus noſter, in literis ad Ducem Brunovicenſem datis, an. M.D.LXXVIII. die VIII. Martii, ubi inter alia legitur; die andern newangeſtellte Beſchwerungen aber / das Weg / vnd Stettzelts / dermaſſen beſchaffen / daß ſie Vnſern / vnd des H. Reichs Abſchieden / vnd Satzungen / fürnemlich aber der gulden Bullen / vnd Vnſer ſelbſt Kaiſerl. vnd des H. Reichs Churfürſten præeminentz ſtracks zu widerlauffen / vnd derwegen / weder deiner Ld. noch iemand andern im H. Reich zu Jhren ſelbſt Nutzen / vnd Steigerung der Commercien / vnd Victualien alſo eigenes Fürnemens / ohn Vnſer / vnd gedachter des H. Reichs Churfürſten /

ſondern außtrucklichen conſens, vnd Verwilligung anzurichten gebühren/ Vns auch in Crafft des jüngſten Regenſpurgiſchen Reichs Abſchied/ vnd darauff/newlich zu Franckfurt erfolgter Churfürſtlichen Räht Bedencken/ vnd Vergleichung/ Ampts halber obligt ſolche Newerung abzuſchaffen. Hierumb ſo ermahnen Wir deine Ld. hiemit ernſtlich befehlende/vnd wollen/ daß deine Ld. vor allen dingen/ietzo angeregte newe vngewöhnlich/ vnd vnleidliche Auffſätze/ die ſie vnter dem Schein eines Weg-vnd Stettgelts/ ihres Gefallens/wider des H. Reichs conſtitutiones angericht/ alſo gleich/ vnd ohne einige Einrede/vnd Auffzug/gäntzlich widerumb abſtelle/ vnd ſich dariñen alſo gehorſamb erzeige/das ihrenthalben kein fernere Clag fürkomme/vnd alſo andern Einſehens nöhtig ſey.(*apud Goldaſt. part. 2.* der Reichsſatzungen *pag.325.*) Mirari hic licet, cur receſſus Imperii, & aliarum conſtitutionum mentionem faciat Rudolphus, & capitulationem ſuam ſilentio prætereat?

Mandata ſine clauſula.

Quando eiusmodi mandata decernenda ſint, docet Ordinatio Cameræ (*part.2.tit.23.*)& Gailius (*obſerv.practic.lib.1.obſerv.13.*)

De facto.

Vtrum, citra Imperatoris & Electorum aſſenſum, is qui ius vectigalis habet, vectigal ſemel inſtitutum, de priori loco in alium transferre licite poſſit, vide Petr. Friderum (*de proceß.extrab.lib.2.c.42.& ſeq.*)

AD ARTICVLVM XX.

Concordat cum Ferdinandi decimo octavo, & Caroli decimo nono; capitulatio autem Maximiliani de hoc muta eſt.

AD ARTICVLVM XXI.

Concordat cum Ferdinandi artic. XIX. Maximiliani capitulatio hic iterum tacet.

AD ARTICVLVM XXII.

Subſtantialia conveniunt cum Ferdinandi articulo vigeſimo, & Maximiliani decimo.

AD ARTICVLVM XXIII.

Concordat cum Maximiliani undecimo.

AD ARTICVLVM XXIV.

Concordat cum Ferdinandi vigeſimo ſecundo: In Maximiliani vero capitulatione non habetur.

AD ARTICVLVM XXV.

Concordat cum Ferdinandi vigeſimo tertio, & ex parte cum Maximiliani duodecimo.

AD ARTICVLVM XXVI.

Nova hæc eſt additio, quæ directo pugnat cum privilegio Ducis Auſtriæ. Illud enim vult, ut non ſolum reſpectu bonorum, quæ habuit tunc quando privilegium conſecutus fuit, immunis ſit à quibusvis ſubſidiis, & ſervitiis, Imperio Romano præſtandis, verum etiam, ut bona, quæ futuris temporibus acquiret, eodem privilegio fruantur. (*vide quæ exhibui de iure publ. lib. 5. c. 2. num.* 30. *&* 32. §. das Land Oeſterreich/ *&* §. ob auch die *diſtrict.*) Ita, quod transactione Cadanenſi, anno M. D. XXXIV. in ſpecie de Ducatu Wurtembergico convenit, artic. XIX. daß/ wann derſelbe auff das Hauß Oeſterreich kommen/ oder fallen ſolte/ dem Reich gleichwol davon alle Dienſtbarkeit/ Gehorſam/ Stewer und anders/ wie vor alters herkommen/ zuſtehen/ und verfolgẽ ſolte/ (*apud Goldaſt. part.* 1. der Reichsſatzungen *p.* 271.) id hac capitulatione generaliter ad omnia conſimilia bona extenſum fuiſſe cognoſcitur, & reductum ad ius ordinarium, quo res tranſit cum onere. (*A. B. cap.* 10. §. 2.)

AD ARTICVLVM XXVII.

Concordat cum Ferdinandi vigeſimo quarto, & Maximiliani decimo tertio, ac cum principio decimi quarti.

AD ARTICVLVM XXVIII.

Concordat cum Ferdinandi vigeſimo quinto. Licet autem in Maximiliani capitulatione nihil de hac re reperiatur, attamen reipſa monſtratum dedit idem Maximilianus, ſibi hoc negotium curæ fuiſſe. Quippe. ſub eius imperio, Ferdinandi I. edictum monetale, non interpolatum modo, ſed & ubi utile viſum, mutatum, auctumve fuit. (Reichs Abſchied zu Augspurg *de anno* 1566. §. und als ſie/ *cum ſeqq. pag.* 573. *& ſeqq.* Reichs Abſchied zu Speier/ *de anno* 1570. §. neben angehörten/ *cum* §§. *ſeqq. p.* 618. *& ſeqq.* Abſchied des *Deputation* tags zu Franckfurt *anno* 1571. §. und anfänglich/ *cum ſeqq. pag.* 647. *& ſeqq.* R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1576. §. gemeinen Anweſenden/ *cum ſeqq. p.* 664. *& ſeqq.*)

Möglichen Fleiß.

Quam diligens hoc in negotio fuerit Rudolphus, docent R. A. zu Augſpurg de anno 1582. §. demnach gemeinen Ständen/ cum ſeqq. (*p.* 701. *& ſeq.*) R. A. zu Regenſpurg de anno 1594. §. als Wir dann/ cum ſeqq. (*pag.* 725. *& ſeq.*) Mandata & proclamata de anno 1596. (*apud Goldaſt. parte* 2. der Reichsſatzungen *p.* 343. *& ſeqq.*) R. A. zu Regenſpurg de anno 1598. §. und obwol wir/ cum ſeqq. (*p.* 744. *& ſeq.*) Abſchied des Deputation Tags zu Speier de anno 1600 § ferner iſt auch (*p.* 773.) R. A. zu Regenſpurg de anno 1603. §. nach dem auch/ cum ſeqq. (*p.* 785. *& ſeq.*)

AD ARTICVLVM XXIX.

Novus eſt articulus, & additionalis, qui antecedentibus capitulationibus non fuit inſertus.

Ohn Vorwiſſen.

Cum Imperatores poteſtate ſua hoc in negotio quaſi abuterentur, ea limitatione hac circumſcribenda fuit. Credo enim, anteriores Imperatores, liberiorem poteſtatem concedendi ius monetandi ſibi arrogaſſe (*arg. A.B.cap.10.inf.*) unde etiam Carolus V. & Ferdinandus I. (in quorum capitulationibus reſtrictio poteſtatis concedendi ius monetarium, non reperitur) ſibi licentiam concedendi ius monetandi attribuunt, nulla Electoralis conſenſus facta mentione (*vide* Kaiſer Carls Müntzordnung *de anno 1551.c.14.§.16.apud Goldaſt.part.2.* der Reichsſatzung *p.256. ac* Kaiſers *Ferdinandi* Müntzordnung *in codice receſſuum Imperii pag. 545.* §. were es auch Sach.)

AD ARTICVLVM XXX.

Concordat, maxima ex parte, cum Ferdinandi vigeſimoſexto, & Maximiliani decimiquarti membro ſecundo.

Päpſtliche Recht.

Vide quæ ſupra annotavi ad Ferdinandi articulum XVI. & ad Maximiliani articulum XIV. *verb.* gulden Bull. Tantum autem à veritate abeſt, quod Electoribus vicariatus Imperii à iure pontificio adſcribatur, ut illud potius vicariatum pontifici attribuat (*c.ſi fratrum, ne ſede vacante, in extravag.Ioh. 22. Clement. 1. de iureiur. c. ad Apoſtolicæ 2. de ſentent. & re iudic. in 6. Buxtorff.ad A.B.theſ.55.lit.a.*) vide quæ tradidi de iure publ. (*lib.3.c.12.n.11. & ſeq.*) & Seld. in ſeinem Rahtſchlag von des Papſts vnd Kaiſers Gewalt (*apud Goldaſt.in polit.* Reichshändlen *part.5. n. 3.p.* 180.) ubi ait; Kaiſer Ludwig der IV. hat zu Franckfurt/ auff etzliche vorgehende Rahtſchläge / meines erachtens beeder Univerſiteten/ Paris & Bononien/ mit gemeinen Ständen verabſchiedet/ daß die Adminiſtration des verledigten Kaiſerthumbs / nicht einem Papſt / ſondern einem Pfaltzgraven Churfürſten gehörig / ut ſcribit Cuſpinianus (*in vita Ludovici*) idque etiam de iure defendit Cardinalis (*in c. licet ex ſuſcepto, de foro compet.*) eamque opinionem diſputatione ſuſtineri poſſe, dicunt ibid. And. & Felinus.

AD ARTICVLVM XXXI.

Concordat, partim, cum Carolino articulo trigeſimo, & cum verſiculo finali Ferdinandi artic. vigeſimi ſeptimi.

Als Erwöhlten Römiſchen König.

Ita etiam habet Carolina capitulatio (*d. artic.30.*) Matthiæ (*artic.38.*) Ferdinandi II. (*artic.37.*) Ferdinandi III. (*artic.39.*) Unde erroris convincitur Sinoldus, qui (*diſput.5.theſ.4. lit.b. p. 224.*) docet, epigraphem Imperatoris, à Regis

à Regis Romanorum in hoc differre, quod ille vocetur, erwöhlter Römiſcher Kaiſer; Rex vero Romanus ſimpliciter, Römiſcher König. Non nego, hoc ita quandoque factum, (*vide* R. A. zu Speier *de anno* 1542. *in pr.* R. A. zu Nürnberg *de eodem anno in pr.* R. A. zu Augſpurg *de anno* 1555. *in pr. ac pr. ordin. Cameræ de eodem anno.* R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1557. *in pr.* R. A zu Speier *de eodem anno in pr.*) ſed ſemper ita factum pernego. Rationem ſe neſcire ait Sinoldus, ſtylum tamen hunc obſervatum. Ego, rationem huius variationis eandem eſſe arbitror, cum illa, quæ induxit Ferdinandum, ut poſt mortem Caroli V. aliquando ſe appellaverit Römiſchen Kaiſer (Reichs Abſch. zu Augſpurg *de anno* 1559. *in pr.* newe Müntzordnung Kaiſer *Ferdin. anno* 1559. *in pr.*) & aliquando erwöhlten Römiſchen Kaiſer (R. A. des *Deputation* tags zu Wormbs *anno* 1564. *in pr.*) qua variatione etiam uſus fuit Maximilianus I. (*vide* R. A. zu Trier vnd Cöln *de anno* 1512. *in pr. in Cod. receſ. Imperii p.* 91. & die Ordnung zu Unterrichtung der offen Notarien *anno* 1512 zu Cöln auffgericht *in pr. pag.* 95. Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1518. *in pr. p.* 103.) Nempe, in adiaphoris, ubi lex, vel conſuetudo nulla rei modum ponit, ſtat pro ratione voluntas, & lubentia magiſtra eſt.

Wol gezicmet.

1. *De coronationibus Regum quid ſentiat Carolus Loyſeau.*
2. *An Deus habeat vaſallos?*
3. *De titulo,* Dei gratia.
4. *De ſolemnitatibus conſecrationis, & coronationis.*
5. *Imperator eſt, & dicitur antequam coronatur.*
6. *In Gallia le mort ſaiſit le vif.*
7. *Ibidem, Rex perfectus eſt ab ipſo ſucceſſionis momento.*
8. *Vt & alibi alii, antequam coronantur.*
9. *Reſponſio ad exemplum filii Ludovici Hutteni.*
10. 11. *Reſponſio ad alia.*

DEcet, ſed quem ob finem? (*Les Roys* (inquit Charles Loyſeau *tr. du droit des offices livre* 2. *chap.* 2. *num.* 22. *& ſeq. pag.* 260. *& ſeq.*) *ſont vaſſaux, & feudataires de Dieu, c' eſt pourquoy ils ſont intitulés Roys par la grace de Dieu, & ſont dits tenir de Dieu, & de l' eſpée, qui eſt la raiſon, pour laquelle Sainct Clement, au livre des conſtitutions Apoſtoliques, appelle le Roy le feal, & homme de Dieu,* τὸν πιστὸν, καὶ ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ. *C' eſt auſſi, pourquoy les Roys ſont ſacrés, & couronnes, par les prelats Eccleſiaſtiques, qui ſont les Vicaires de Dieu en ſa puiſſance ſpirituelle, ainſi que les vaſſaux ſont inveſtis de leur fief par les Seigneurs, ou leurs officiers. Et comme le vaſſal n' eſt pas maiſtre de ſon fief, au moins à l' esgard de ſon Seigneur, qu' apres l' inveſtiture, auparavant laquelle le fief eſt dit ouvert, & vacant. & ce que le vaſſal en iouit, n' eſt que par ſouffrance & negligence du Seigneur feodal, ainſi qu' il eſt dict au premier livre des fiefs,* que heres non ſuccedit ullo modo niſi per inveſtituram acquiſierit; *auſſi pluſieurs tiennent, que les heritiers du Royaume ne ſont pas parfaitement Roys, au moins le ſont à l' eſgard de Dieu, iuſques* 1.

à ce

à ce que ils ſoient ſacres, ou couronnés. & que c'eſt la cauſe, pourquoy le fils poſthume du Roy Loys Hutin, nommé Iean, qui ne veſcut que huict iours, n'eſt point mis au nombre des Roys de France, pource qu'il ne fut point ſacré; comme le Eveſque mourant, avant qu'eſtre ſacre, ne ſeroit point mis au catalogue des Eveſques.) Reges ſunt, vaſalli & feudatarii Dei: hinc eſt quod appellantur Reges Dei gratia, & dicuntur Deum ſuperiorem recognoſcere atque enſem. Hanc ob cauſam S. Clemens, *libro de conſtitut. Apoſtolicis*, appellat Regem, fidelem, & hominem Dei: propterea etiam Reges conſecrantur, & coronantur à Prælatis eccleſiaſticis, qui ſunt vicarii Dei, poteſtatem ſpiritualem quantum concernit, eodem modo, quo vaſallus inveſtitur de feudo per dominum, aut eius officiarios. Ac quemadmodum vaſallus, feudi dominus non eſt, ad minimum reſpectu Senioris ſui, niſi poſt inveſtituram peractam: (antea enim feudum dicitur apertum, & vacans; & ubi vaſallus eo utitur, fruitur, & conniventia & negligentia Senioris eſt, uti dicitur *libro primo feudorum*, quod heres non ſuccedat ullo modo, niſi per inveſtituram acquiſiverit feudum) ita multi opinantur, heredes Regni nō eſſe perfecte Reges, vel ſaltem reſpectu Dei, niſi poſtquam ſunt conſecrati & coronati. Tradunt quoque hanc ipſam ob cauſam, Ludovici Hutini, Regis, filium poſthumum, cui nomen Iohannes, & vita tantum octiduana fuit, non fuiſſe relatum in numerum Regum Galliarum, ſcilicet, quia non conſecratus. Eodem modo quo Epiſcopus qui moritur nondum conſecratus,
2. non refertur in catalogum Epiſcoporum. Ego negare nō audeo, plurimos Reges, & Principes, Dei beneficarios, vel vaſallos dici; ſcio tamen illos improprie loqui qui ſic loquuntur, cum Deus vaſallos nullos proprie habeat, ſed ſervos, mancipia, aut ſubditos, omnes qui mortales ſunt: unde non fe-
3. lonia, ſed crimen maieſtatis in eum committitur. Vtuntur Chriſtiani Principes titulo, Dei gratia, non alio ſenſu, quam quo omnes ſublunares, cum Apoſtolo Paulo (*1. ad Cor. 15. verſ.* 10.) dicere poſſunt, Dei gratia ſumus, quod ſumus. Sunt homines Dei gratia, ſunt principes Dei gratia (omnis enim magiſtratus à Deo, *ad Rom.* 1. *verſ.* 1.) ſunt Chriſtiani Dei gratia, & quicquid habent, Dei habent gratia. Dona hæc ſunt, & beneficia gratui-
4. ta, ubi nulla inveſtitura opus eſt. Solemnitates conſecrationis, & coronationis, quæ inter Chriſtianos à perſonis eccleſiaſticis peraguntur, partim fundamentum in ſcriptura ſacra, partim à cuiusque gentis beneplacito originem habent. Eæ, quæ eccleſiaſticæ pure ſunt, regnum non conferunt, ſed ideo peraguntur, ut quod collatum iam eſt, benedictione divina firmum fiat & ſtabile, ac is, cui Imperium collatum, populo magis ſacer atque venerabilis efficiatur. Quæ pure ſunt politicæ ſolemnitates, & à perſonis ſecularibus, vel eccleſiaſticis quidē, ſed reſpectu quo ſeculare aliquod

Regni,

Regni, vel Imperii munus gerunt, perficiuntur, illæ quoq;, quod iam electione, vel ſucceſſionis iure, is, qui coronatur, habet, non conferunt, & ſi alicubi pro inveſtitura adhibentur, id fit reſpectu hominum, non Dei, & utrobique mera eſt ſolemnitas accidentalis, quæ potiſſimum hunc in finem recepta, ut publico actu innoteſcat, quisnam ille ſit, cui Regium munus electione iam dum concreditum, vel ſucceſſionis iure obtigerit. Non enim illi corona, quæ regnum denotat, imponitur, hunc in finem, ut regnum tunc accipiat; non ſceptrum traditur, ut adminiſtrationem regni una cum eo obtineat; non enſis, ut poteſtatem incipiat habere; ſed ideo hæc omnia, ut quoniam iam Rex eſt, publico ornatu ſubditis, ad congratulationem, fauſtam acclamationem, reverentiam, &, ut olim loquebantur, adorationem ſacræ purpuræ, vel maieſtatis, ante oculos ſtatuatur. In Imperio noſtro, ubi 5. electione Regem vel Imperatorem conſtituimus, indubitatum eſt, eum ſtatim poſt electionem peractam, & regni commiſſionem factam, etiam ante coronationem, Regem vel Imperatorem dici, eo nomine Electoribus privilegia ſua confirmare, atq; virtute ſacri Imperii alia quoq; conficere, quæ Regia ſunt. (*A.B.c.2.§.5.*) Et quod ſola virtute electionis Rex, vel Imperator ſit, uſitatiſſima illa phraſis, Erwöhlter König vel Kaiſer/ſatis demonſtrat. Nam, ſi plus virtutis in coronatione eſſet, dicendum foret, phraſi, à digniore & magis efficaci, deſumta, gecrönter Römiſcher König/ oder Kaiſer; aut, ſi utrumq; ad eſſentiam rei aliquid conferret, coniungi deberent, erwöhlter vnd gecrönter König/ oder Kaiſer: neutrum tamen horum fit, nec fieri opus eſt. In Gallia, ubi 6. ſucceſſionis iure Reges fiunt, eo ipſo momento quo moritur unus, ſuccedit, ſine omni intervallo, alter; (*le mort ſaiſit le vif, qui fait qu'au meſme inſtant, que le Roy defunct a la bouche cloſe, ſon ſucceſſeur eſt Roy parfaict, par une continuation immediate, & du droit, & de la poſſeſſion de l'un & de l'autre, ſans qu'on y puiſſe imaginer aucun intervalle d'interregne: tout ainſi que la loy Romaine a recognu la continuation du droit, & ſeigneurie in ſuis heredibus (l. in ſuis, ff. de liber. & poſth.) Ie dy Roy parfaict, ſans attendre ſon ſacre, comme Bodin a bien prouvé (au* 7. *1. livr. ch. 8.) & le Parlement le declara par arreſt notable de l'an.* M CCCC XCVIII. *combien que du Tillet remarque, qu'anciennement on tenoit le contraire. Et c'eſt pourquoy nous diſons vulgairement, que le Roy ne meurt point, c'eſt à dire, que la Royauté eſt touſiours remplie, & non iamais vacāte.*) mors vivum inducit in poſſeſſionem; unde fit, ut in momento temporis, quo Rex mortuus os clauſum habet, eius ſucceſſor ſit Rex perfectus, per continuationem immediatam, tam iuris & poſſeſſionis, unius atq; alterius, ita quidem, ut ne fictioni ullius interregni locus relinquatur: eodem plane modo, quo lex Romana agnoſcit continuationem iuris & dominii, in ſuis heredibus. (*l. in ſuis, ff. de liber. & poſth.*) Dico Regem perfectum eſſe, etiam ante conſecrationem, quod Bodinus ſatis probavit, (*lib. 1. de Repub. c. 8.*) & Curia Parlamenti firmavit, notabili ſententia,

anno M CCCC XCVIII. licet Tillius obſervaverit, olim contrariam placuiſſe opinionem. Atque hinc eſt, quod vulgariter dicimus, Rex non moritur; quo innuere volumus, Regnum nunquam vacare, ſed ſemper habere Regem. Hæc ipſe Loyſeau docet (*d. tr. des offices livr. 1. chap. 10. n. 18. pag. 179.*) & cum illo Scipion du Pleix (*tom. 3. de l'hiſtoire generale de France pag. 633. n. 11.*) ac Galli
8. communiter. Addo ego, perfectum eſſe Regem ab ipſo ſucceſſionis momento, non ſolum reſpectu ſubditorum, ſed etiam ipſius Dei, qui permiſit ut Regem defunctum ſuperviveret. Per me, inquit Iehova, regnant Reges; non dicit, per me regnant Reges conſecrati. Nec præcepit Deus omnibus populis, ut Reges ſuos conſecrari faciant, nec Regibus, ut ſe conſecrari curent; ab hominum cura ut plurimum hoc provenit. Si conſecrati ſolum, reſpectu Dei, veri Reges ſunt, Reges gentilium, qui olim, & hodie ſunt, vel fuerunt, Reges veri, reſpectu Dei non poterunt dici; quod dogma ad perturbationem publicæ quietis totius orbis incentivum eſt, & merito atro carbone notatur. Ad filii
9. Regis Ludovici Huttini exemplum, reſpondet du Tillet, (*au recueil des Roys de France, leurs couronne & maiſon tit. des couronne & maiſon de France pag. 135. edit. Pariſienſ. de anno 1586. par Iaques de Puys p. 135.*) (*La ſeconde femme de Roy Loys Hutin, fut la Royne Clemence, de laquelle il eut ſon fils poſthume, Monſieur Iean de France, qui ne veſcut que huict iours, mourut au Louvre a Paris, n'eſt compté entre les Roys, pource qu'il ne fut couronné, combien qu'en aucuns tiltres & regiſtres du threſor des Chartres, il ſoit appellé le Roy Iean iuſtement. Car, par la mort du Roy predeceſſeur, la couronne, par la loy du Royaume, eſchoit incontinent au ſucceſſeur, duquel auſſitoſt les années du regne ſont comptées, non du iour du ſacre, ou couronnement.*) Secunda coniunx Regis Ludovici Hutini, fuit Regina Clementina, ex qua filium habuit poſthumum, Iohannem, cui octiduum pro termino vitæ numeratur, & mortuus eſt Pariſiis, in Lupara. In catalogo Regum non reperitur, quia non fuit coronatus, quamquam in nonnullis monumentis, quæ in archivo inſtrumentorum regni aſſervantur, recte nomine Regis mactatur. Vbi enim Rex anteceſſor moritur, regnum ſtatim devolvitur ad ſucceſſorem, à quo ipſo termino anni regni numerantur, non vero à termino
10. conſecrationis & coronationis. Dicis cauſa eſt, quod ex iure feudali adducit Loyſeau: illud ad ſe pertinere Gallia optimo iure negat, nec in divina collatio-
11. ne beneficii ullum obtinet locum. An Epiſcopus morte abreptus, priuſquam conſecratus fuit, in catalogum Epiſcoporum referatur, quæſtionem noſtram nil attinet, propter diſparitatem ſubiecti, ac differentiam, quæ eſt inter ſucceſſionem, (de qua Loyſeau loquitur) & electionem.

Verhüten wolle.

Hoc votum tollit alterum, quod captandæ mortis dicitur (*in l. 11. C. de tranſact.*) ac à Germanorum candore quam longiſſime abeſſe, & nationi, à qua iſtud ius ortum traxit, proprium relinqui debet.

Vnd nicht ehe.

1. *Cur Rex Romanorum coronam Romanam non prius debeat ſuſcipere, quam poſt mortem Imperatoris.*
2. *Exemplum in contrarium.*
3. *Corona Romana quid tribuat coronato.*
4. *Baronii traditio.*
5. *Duo Imperatores ſimul.*
6. *Ludovicus, filius Lotharii Imperatoris, coronatus fuit Romæ, vivente adhuc patre.*
7. *Sed Senatus Romanus noluit ei fidelitatem iurare.*
8. *Ne Rex Romanorum vivo Imperatore coronam Romanam accipiat, prohibetur ab Electoribus.*
9. *Rationes huius prohibitionis.*

REx Romanorum, Romani Pontificis unctionem, non niſi poſt prædeceſ- 1.
ſoris ſui obitum, aſſumere ſolet, ne duo ſimul ſint pari nomine, & ſole-
mnitate Imperatores; quod usque ad noſtra tempora obſervatum eſt. Duos
Imperatores ſimul eſſe, nefas eſſe creditur: ſolus enim, poſt liberam Impera- 2.
torum electionem, Otho I. Imperator filium ſuum Othonem iuniorem,
à Principibus in Cæſarem electum, primo Aquisgrani conſecratum, ſe viven-
te à Iohanne Papa XIII. iterum inungi, ſacrari in Auguſtum & Imperato-
rem fecit, quo tempore quod nunquam poſtea fuit, duo ſimul viventes
fuerunt Imperatores Auguſti. Poſtea, ex duobus, unus Imperator, alter
Rex, vel deſignatus Imperator, appellari conſuevit. Ita docet Onuphri-
us Panvinius, (*de Comitiis Imperii, cap. 8. apud Goldaſt. in polit. Imp. part. 1. tract.
1. p. 30.*) ſed partim male, & contra aliorum traditiones. Nam, coronatio 3.
Pontificis, coronato nullam poteſtatem concedit; quam, & qualem habet,
eam ab electione nactus fuit (*A. B. c. 2. §. 5.*) Quod nec inter Pontificios Docto-
res inauditum, teſte Baldo (*conſil. 326. in pr. lib. 1.*) ubi præterea monet, hanc
coronam non eſſe de ſubſtantia poteſtatis, licet inferat incrementum maie-
ſtatis, & honoris. Othonem II. à patre Othone I. autoritate diplomatis 4.
Pontificii in ſucceſſorem Imperii electum, ſcribit Baronius, (*tom. 10. annal.
ad annum 996. p. 909.*) intervenìſſe autem conſenſum Imperii Principum, ve-
rius eſt, (*Lebeman. in Chronic. Spirenſ. lib. 5. c. 11. p. 396.*) & de diplomate nihil
conſtat. Duos, poſt Othones, ſimul Imperatores fuiſſe, ex Cuſpiniano (*in* 5.
Auſtria p. 638.) & Gerardo de Roo (*lib. 3. hiſt. Auſtr. p. 96.*) diſcimus. Ac
longe ante Othonem II. nempe anno Domini DCCCXLIII. Lothari-
um filium ſuum Ludovicum, qui illi primogenitus fuit, conſortem Imperii, 6.
in frequenti principum conventu, feciſſe, huncq; Romæ coronatum à Ponti-
fice, & vocatum Italorum Regem, narrat Mutius (*lib. 11. Chron. German. p. 81.*)
Vnde coniicere licet, coronam Romanam, non ſolum Imperatoriam fuiſſe,
ſed etiam Regiam. Et notabile in hoc exemplo etiam illud eſt, quod addit Mu- 7.
tius, Ludovicum, poſtquam coronatus fuerat, petiiſſe, ut Romanus Senatus
ſibi, ceu Regi ſuo, iusiurandum præſtaret, ſed repulſam paſſum, & reſpon-
ſum audiviſſe, iuraturum Lothario, ceu Imperatori. Cæterum, niſi crede- 8.
rent Electores, Pontificem, ad inſtantiam Regis Romanorum, coronam

Romanam, adhuc vivente Imperatore, conceſſurum, non inſererent capitulationi, ne liceat eam petere. Rationem prohibitionis non unam eſſe arbitror. Prima eſt, ne nominis fiat confuſio, ſed unus ſit Rex, alter electus Imperator. Secunda, ne omnino pares fiant, ſed Rex ſciat ſe ſuperiorem habere, quod etiam vult artic. xxx. capitulationis præſentis. Tertia, ne citius, quam conſultum, in expeditionem Romanam, ſumtus facere cogatur Imperium. Quarta, ne citius ſuſcipiat coronam Romanam, quam Imperator ipſe. Nam Maximilianus Imperator, quando hæc capitulatio ſcribebatur, nondum coronam Romanam adeptus erat, ut nec poſtea ſuſcepit. Sed hanc rationem non fuiſſe ſolam prohibitionis cauſam, inde coniicere licet, quoniam ſi ſola, articulus, ſine dubio, hoc modo concipi debuiſſet, ne coronam Romanam Rudolphus ambiret, aut ſuſciperet, niſi poſtquam Maximilianus eam ſuſcepiſſet.

9.

AD ARTICVLVM XXXII.

Concordat in ſubſtantialibus cum Maximiliani articulo xv.

Keiner Regierung.

Accepit quidem ab Electoribus nomen, & poteſtatem Regis Romanorum, (ut dicitur ſupra in exordio) ſed non adminiſtrationem Imperii, nec exercitium poteſtatis Regiæ, niſi in caſum mortis Imperatoris. Imperatore enim vivente, nec adminiſtrationem nec exercitium poteſtatis habet, Rex Romanorum, niſi hoc ei ab eodem committitur, vel permittitur: ita ut hæc conceſſio, regulariter non proveniat ab Electoribus, ſed ab Imperatore.

Weiter.

Admovere manus non poteſt ad alia, præterquam ad ea, quæ ipſi ab Imperatore permittuntur.

Anders.

Duplicem admittit ſenſum, nempe, haud aliter, id eſt, non prius, Regi Romanorum licere adminiſtrare Imperium, quam poſtquam licentiam, vel mandatum adminiſtrandi ab Imperatore nactus eſt: Vel, quando adminiſtrationem obtinuit, illum non aliter, hoc eſt, alio modo, eam exercere poſſe, quam iuxta Imperatoris præſcriptum.

Von Kaiſerlicher Maieſtät.

1. Varia maieſtates in Imperio.
2. Politici theoretice maieſtatem conſiderant, non practice.
3. Maieſtas quid ſignificet.
4. Nomen unde derivetur.
5. Maieſtas apud Romanos attributa Pratori.
6. Imperatori.
7. Populo.
8. Deo.

9. Conſuli.

9. *Conſuli.*
10. *Senatui.*
11. *Non impropriè, ut nonnulli comminiſcuntur.*
12. *ICti fuerunt proprietatis verborum obſervantiſſimi.*
13. *Dantur gradus maieſtatis.*
14. *Prædicatum maieſtatis quomodo detur.*
15. *Vna maieſtatis deſcriptio.*
16. *Deſcriptio altera.*
17. *Apud nos maieſtas attribuitur Imperatori, & Regi Romanorum.*
18. 19. 20. 21. 22. *Maieſtatem Imperatoris & Regis Romanorum non eſſe numero unam, atq; eandem.*
23. *Vnum inconveniens peperit plura.*
24. *Maieſtatis titulus, apud nos, ante Caroli V. ætatem, non admodum frequenti fuit in uſu.*
25. *Quibus verbis olim Imperator Spiræ fuerit exceptus.*
26. *Literæ Erneſti, Electoris Saxoniæ, ad Fridericum III. Imperatorem.*
27. *Status Maximiliano I. adſignant prædicatum* Königlicher Gnaden.
28. *Rex Galliæ Imperatori noſtro adſcribit maieſtatis titulum.*
29. *Idem factum à Rege Poloniæ.*
30. *Regis Daniæ legato denegatur audientia, cum in literis credentialibus Imperatori non attributum fuiſſet prædicatum Maieſtatis.*
31. *Imperator obſtat, quo minus titulus Maieſtatis à Statibus Imperii detur Regibus, Franciæ, ac Hiſpaniæ.*
32. *In Senatu Principum reprehenſus fuit Titius, qui Regi Daniæ Maieſtatis titulum attribuebat.*
33. *Apud nos maieſtas adſcribitur Imperatrici, vel Reginæ Romanorum.*
34. *Bohemi Regi ſuo adſcribunt maieſtatem.*
35. *Imperium autem eidem tribuit* Würde.
36. *Imperio attribuitur,* Würde / *autoritet, reputation,* vnd Hoheit.
37. *Maieſtatis titulus quibus tribuatur in Galliæ Regno?*
38. *Olim in eodem moderate Regi datus fuit.*
39. *Sed poſtea prodigaliter.*
40. *Cenſura Hottomanni.*
41. *Cenſura Mayerni Turquetii.*
42. *Cenſura Balſaci.*
43. *Itali utuntur prædicato, Eccellenza, Serenità, Altezza.*
44. *Maieſtas alia eſt ſumma, alia non ſumma.*
45. *Maieſtatis titulus, inter reliquos maximus nonnullis videtur.*
46. *Et ſoli Deo conveniens.*
47. *Maieſtas certo reſpectu ſumma dicitur, quæ alio reſpectu ſumma non eſt.*
48. *Maieſtas perſonalis.*
49. *Maieſtas realis.*
50. *Cui ea competat?*
51. *Effectus huius maieſtatis.*
52. *Nonnulli reiiciunt maieſtatem realem.*
53. *Populus Romanus habuit maieſtatem realem.*
54. *Maieſtas realis Imperii noſtri cognoſci poteſt ex receſſibus comitiorum.*
55. *Maximilianus Imper. dixit Imperii maieſtatem in ipſis Ordinibus eſſe.*
56. *Maieſtas realis Imperii quid, quantumve poſſit?*
57. *Argumentum eorum, qui non admittunt realem.*
58. *Maieſtatem eſſe ſummam, probare conantur ex Ariſtotele.*
59. *Et reſpondent obiectioni.*
60. *Examen dictorum.*
61. *Politeuma quid Ariſtoteli ſignificet?*
62. *Reſponſio Autoris.*
63. *An in una Republica dentur duo ſumma?*
64. *Maieſtas realis, quo ſenſu ſumma dicatur.*
65. *Quo ſenſu perſonalis dicatur ſumma.*
66. *Sinoldi opinio.*
67. *Opinio Autoris, Imperium maius eſſe Imperatore.*
68. 69. *An ab Imperatore appellari poſſit ad Imperium?*
70. *Alterum argumentum contra maieſtatem realem.*

71. *Reſponſio.*
72. *Tertium argumentum*
73. *Reſponſio*
74.75. *An maieſtas ſit perpetua poteſtas?*
76. *Maieſtas perſonalis apud nos quousque duret?*
77. *De duratione maieſtatis realis.*
78. *De duratione Romani Imperii.*
79. *De duratione Regni Franciæ.*

1. IMperator maieſtatem habet, de quo nemo dubitat, & Rex Romanorum,
Imperatore vivente electus, maieſtatem habet; (R. A. zu Speier *de anno*
1544. §. vnd damit / *pag.* 298. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1548. §. von Gottes
Gnaden / *pag.* 331.) utriusque quoque conſortes thori, prædicato maieſtatis
mactantur, & ipſum quoque Imperium maieſtatem habere dicitur. Itane
uno eodemq; tempore, in eadem Repub. plures maieſtates eſſe poſſunt? Vix
affirmandum, ſi maieſtas eſt ſumma poteſtas: plura enim ſumma, in uno eo-
demque ordine, uno eodemque tempore, ac reſpectu, natura non admittit.
Vt clarum fiat, quid hic dicendum ſit, maieſtatis nomen, natura, definitio, atq;
2. diviſiones ex uſu & praxi declarari debent. Hoc thema, quoniam à politicis
pleriſq; abſtractive tantum, & ſecundum theoriam, hactenus explicatum fu-
it, evenit, ut ipſorum traditiones, quæ in ſcholis pro veris habentur, uſui &
3. praxi communi minus conveniant. Ante omnia autem ſciendum eſt, apud
nos, aliasq; gentes, maieſtatis nomine, proprie accepto, intelligi, vel poteſtatē
aliquā egregiam, vel autoritatem, amplitudinem & honorem, ac dignitatem
maiorem, & excellentiam, præſtantiam &c. Nomen nobis Germanis pere-
grinum eſt, & à Romanis communicatum, eadem tamen ſignificatione, qua
4. apud ipſos in uſu fuit, licet nos reſtrictius eo utamur. Et quoniam, vel à ma-
gnitudine, ut Feſtus voluit, derivatur, vel quaſi maior ſtatus dicitur, vocabulū
ipſum innuit, maieſtatem proprie illis tantum attribui, qui vel poteſtate, vel
honore in maiori ſtatu ſunt, quam reliqui, & inferiores ordinis homines. Hoc
5. ſenſu ICtus imperio Prætoris maieſtatem adſcribit (*l. ius pluribus penult. in fin. ff. de I. & I.*) atq; etiam ipſi Prætori (*l. ſi familia* 9. *ff. de iurisdict.*) hoc eſt, di-
gnitatem, & decorem, ut Vlpianus loquitur (*l.1. in pr. ff. de poſtul.* Adſcribitur
6. etiam Imperatori principalis maieſtas (*in l. Imperatorem* 91. *ff. de hered. inſt. l. famoſi* 7. §. *hoc tamen* 3. *ff. ad L. Iul. maieſtat.*) quam Imp. Theodoſius & Va-
lentinianus Cæſar (*in l. digna* 4. *C. de legib.*) maieſtatem regnantis; Iuſti-
nianus vero (*in l. ſi Imperialis* 12. *in pr. &* §.1. *in f. C. d. t. l. ult. C. de donat. int. vir. & uxor.*) Imperialem maieſtatem nominat, & (*in proœmio Inſtitut*) Imperato-
7. riam maieſtatem. Eſt etiam in iure nota maieſtas populi (*l. non dubito* 7. § 1. *ff. de capt. & poſtl. reverſ.*) quæ & maieſtas publica dicitur (*l. lex duodecim* 3. *ff.*
8. *ad L. Iul. maieſt.*) Attribuitur quoq; maieſtas ipſi Deo (*l. non diſtinguemus* 32. §. *ſacerdotio* 4. *ff. de recept. qui arbitr.*) quæ (*in auth. Gazaros, C. de heret.*) æterna
maieſtas, (cæteræ temporales,) & (*in l. ult. in pr. C. de feriis*) maieſtas altiſſima
dicitur. Nec minus Romanæ rei ſcriptores elegantiores, maieſtatis nomine

eodem

eodem ſenſu, quo ICti, uſi ſunt. Inter cæteros Livius (*lib.* 2.) non una vice 9.
Conſuli maieſtatem tribuit, & (*non procul à pr. d. lib.* 2.) ubi P. Valerium in ſuſpicionem veniſſe affectati regni, narraverat, addit; Is, vocato ad concilium populo, ſubmiſſis faſcibus in concionem adſcendit. gratum id multitudini ſpectaculum fuit, ſubmiſſa ſibi eſſe Imperii inſignia, confeſſionem factam, populi, quam Conſulis maieſtatem vimq; maiorem eſſe. Et (*lib.* 6.) Senatui maieſta- 10.
tem adſcribit, loco ad propoſitum noſtrum, egregio. Ait autem; Senatui Romano, deſtinatum in animo fuiſſe, Camillo ſubmittere imperium; nec quicquam de maieſtate ſua detractum credere, quod maieſtati eius viri conceſſiſſent. Sunt, qui hæc loca, exceptis, quæ de divina Imperatoris & populi Roma- 11.
ni maieſtate loquuntur, ad impropriam & abuſivam ſignificationem vocabuli referant, perſuaſione ea ducti, quaſi maieſtas proprie alii non competat, niſi illi, qui ſuperiorem non recognoſcit: Sed hoc eſt petere principium, & nondum confirmata pro certis venditare. Mihi conſtat, ICtos, quorum reſponſa 12.
in pandectis leguntur, fuiſſe proprietatis verborum religioſiſſimos obſervatores: (*Cuiac. ad. l.* 8. *& ſeqq. ff. de excuſat. tutor.*) & cum pro axiomate tradiderint noſtri, aliorum verba proprie intelligi debere, niſi expreſſe contrarium ſit cautum, (*Gail. lib.* 2. *obſerv.* 136. *n.* 17.) ſua quoq; ita intelligi velle, nemo dubitabit. Ideoq;, niſi abſurdus, vel ineptus intellectus ex proprietate reſultet, ſemper pro hac præſumo (*arg. l.* 19. *ff. de LL.*) Abſurdum autem, vel ineptum non eſt, ſi dicamus, poteſtatem egregiam, & excellentiam honoris, etiam in illis eſſe, qui ſupremi in poteſtate, & honoris excellentia non ſunt. Vt enim poteſta- 13.
tis, ita etiã honoris gradus ſunt, atq; adeo maieſtatis, ut alia ſit minor, alia maior, alia maxima, vel, alia inferior, alia ſuperior, alia ſuprema. Et omnes iſti gradus, ſub genere ſuo comprehenduntur, ut inferior maieſtas, non minus maieſtas ſit, & dicatur, quam ſuprema: licet enim hæc maior illa ſit, non magis tamen maieſtas eſt quam illa. Vbi vero ad ſpeciem ventum, additur differentiæ 14.
cauſa, reſpectu eius, cui maieſtas competit, vel titulus, ac nomen ſubiecti, (ita dicitur maieſtas Prætoris, Conſulis, Imperatoris, populi, Dei.) vel additur etiã gradus, ut maieſtas ſumma, maieſtas altiſſima, quo ipſo innuitur, eſſe & aliam maieſtatem, quæ ſumma, non eſt, nec altiſſima. Itaq;, cum, ut diximus, maieſtas humana (divina tranſcendens eſt, & non noſtri fori) duo ſignificet, duas quoque, & diverſas definitiones, vel deſcriptiones admittit: quarum una; *Maieſtas eſt honor quidam eximius, illis competens, quibus lex vel conſuetudo* 15.
eum attribuit. Altera; *Maieſtas eſt eximia poteſtas, competens Reipublicæ vel per-* 16.
ſonæ, quæ illi præeſt in excellentiori aliquo munere vel officio. In Imperio Romanogermanico, ut hodie mos & conſuetudo ferunt, maieſtas, ſive pro hono- 17.
re, ſive pro poteſtate accipiatur, attribuitur Imperatori, & Regi Rom. ut ſupra docui ex Imperii receſſibus. Quod quidem apud noſtrates extra controverſiam eſſe videtur; ſed hoc nonnullis tantum placet, maieſtatem Imperatoris

& Re-

& Regis Romanorum numero unam eandemque affirmare, (*Sinold.d.disp.5.*
n18. *theſ. 3. lit. a.*) quod mihi non probatur. Etenim, ſi una eademque eſt ma-
ieſtas utriusque, ſequitur, quod una, eademque utriusque ſit poteſtas, u-
nus idemque honor, quod manifeſto falſum. Nam ordinarie, Imperatoris a-
lia eſt poteſtas, nimirum actualis, ut ſupra diximus, alia Regis Romanor. ex
19. parte dependens à commiſſione Imperatoris. Quod ſi una eſſet, eademque
in duobus, non potuiſſet caveri capitulatione, ne Rex Rom. Imperatoris ſub-
limitati, & dignitati manus admoveat, vel eum in eadem impediat, daß er der
Kaiſ. Maieſtät an Jhrer Hoheit/vñ Würde des Kaiſerthumbs/keine Jrrung/
20. noch Eintrag thun ſolle vnd wolle. Idem patet ex verbis, Jhrer Hoheit / quæ
demonſtrant, illam Imperatori propriam eſſe, non vero communem cum Re-
21. ge pro indiviſo. Si communis eſſet pro indiviſo, neceſſe foret, ut ea Regi com-
municaretur, vel ab Imperatore, vel ab Electoribus: Quod autem Electores,
maieſtatem, quam Imperatori iam antea dederunt, quaque ille adhuc iure u-
titur, alteri communicare poſſint, abſonum eſt, imo quod eam communicare
Regi noluerint, ſatis ex articulo noſtro pateſcit. Imperatorem vero maie-
ſtatem ſuam Regi non communicaſſe, inde cognoſcitur, quia, quod Impera-
tor facit, ſuo, non communi facit nomine, nec permittit, ut Rex in actu ſe-
cum tunc concurrat. Vbi exercitium maieſtatis Regi competit, ex ſpeciali
commiſſione id nanciſcitur, ſed ita exercet, ut duplicis maieſtatis, nempe Im-
peratoriæ, & Regiæ, non autem unius, regulariter, mentionem faciat. Si una
eſſet, à potiori deberet nomen ſortiri, & appellari tantum Imperatoria, quod
22. fieri non videmus. Porro, ſi una utrique eſſet maieſtas, non poſſet Rex Ro-
manorum maieſtatem Imperatoris agnoſcere pro aliena, & pro domina, aut
pro ſuperiore; nec poſſet eſſe ſucceſſor mortui Imperatoris in poteſtate & ho-
23. nore, cuius iam, viventis fuiſſet ſocius pro indiviſo. Ita ſcilicet planum eva-
dit, uno dato inconveniente, ſequi plura. Nam, ubi inconveniens illud pri-
mum placuit, nullam maieſtatem eſſe, quam quæ ſuperiorem non recogno-
ſcit, ad evitandum alterum, duas maieſtates ſumma in Imperio ſimul eſſe,
Imperatoris & Regis, tertium inſecutum eſt, nempe, utrique unam eadem-
24. que numero maieſtatem adſcribere. Quando primum in Germania cœpe-
rit, vernaculo ſermone, ab Electoribus & Statibus Imperii, nomen Maieſtatis
tribui Regi Romanor, vel Imperatori, vix erit qui dicat; hoc mihi videtur,
ante Caroli V. ætatem parcius in uſu fuiſſe, quam poſtea. Prioribus enim
temporibus frequentior phraſis, Kaiſerliche oder Königliche Gnaden/quam
Kaiſerliche oder Königliche Maieſtät; licet non negem, utramque in eodem
contextu aliquando reperiri. Pro fundamento opinionis meæ varia literarum
25. documenta habeo, & didici à Lehemanno (*in chron. Spir. lib. 4. c. 10. p. 300*)
Regem, vel Imperatorem; ubi Spiram olim appulit, his verbis à Conſule civi-
tatis ſalutatum fuiſſe, Gnädiger Herr / ſind Gott / Vns / vnd dem Volck zu

Speiet

Speier willkommen / wann Wir damitte groſſe Gnad vnd groſſen Frieden hoffen zu empfahen. Quid adhuc ſub Friderici III. imperio in uſu fuerit, patet ex literis, quas circa annum M CCCC LXXIII. ad Imperatorem, hoc tenore ſcripſiſſe fertur Erneſtus Dux Saxoniæ, Elector, (*apud Peccenſteinium in theatro Saxonico part. 1. cap. 16. pag. 245.*) Allerdurchleuchtigſter / Großmächtigſter Kaiſer / meine willige Gehorſame Dienſte / ſind Ewer Kaiſerlichen Gnaden zuvorn bereit / Gnädiger lieber Herr. Der Edle / Wolgeborne / Er Günther / Grav zu Gleichen / Mein lieber Getrewer / iſt in ſonderlicher zuneigung vnd begirden / Ewrer Gnaden / an Ewerm Kaiſerlichen Hoff zu dienen / vnd Mich gebetten / vor jhn an E. Kaiſerl. Gnaden Vorbitt zuſchreiben / darumb an E. Kaiſerl. Maieſtät ich in gantzem Fleiß demütiglichen bitte / Sie wollen genanten Graven zu einem Diener gnädiglich auffnemen / jhm an E. Kaiſerl. Gnaden Dienſte / gnädige Förderung / vnd Gunſt / vmb meiner willen erzeigen / darmit Er meiner fleiſſigen Vorbitte genoſſen / empfinden möge / als Ich dann das / vnd aller Gnaden in E. Kaiſerl. Maieſt. ein vngezweiffeltes Vertrawen habe / vnd will vmb E. Kaiſ. Maieſt. Ich allezeit gehorſamblich vnd gerne verdienen. Sic in ipſis Imperii actis, nempe in R. A. zu Augſpurg. 27.
de anno M D. (§. vnd Wir Churfürſten / *p. 65.*) Imperii Status, Maximiliano I. tunc Romanorum Regi, tribuunt prædicatum der Königlichen Gnaden: ſed poſtea eo ventum eſt, ut non ſolum à Statibus Imperii, Imperator maieſtatis titulo ſemper ſalutatus fuerit, & ſalutetur, ſed etiam ab exteris Regibus, atque Principibus ſæpius, & fere communiter. Ita Rex Galliæ, in literis ſcriptis 28.
ad Imp. Ferdinandum II. die XIII. April. anno M DC XX. (*quæ leguntur vol. 3. des memoires d'Eſtat p. 373.*) *le contentement que nous avons receu de l'aſſomption de voſtre Maieſté à la dignité Imperiale.* & in aliis (*d. vol. 3. p. 591.*) *eſtimans eſtre maintenant prés de voſtre Maieſté*: ac iterum in aliis, datis die VII. Martii anno M DC XXVIII. (*Vide le Mercure François tom. 14. p 321.*) *doit aſſés faire croire à voſtre Maieſté*: & in iisdem, *comme voſtre Maieſté le pourra iuger &c.* Quod, cum ab eo Rege fiat, qui inter cæteros primum obtinet locum, à reliquis non minus fieri coniectu facillimum eſt. Sigismundus I Poloniæ 29.
Rex, literas (*vide Ioh. Piſtor. in corp. hiſtor. Polon. tom. 1. fol. 252.*) ad Carolum V. ita finit: facit Maieſtas veſtra rem, ſua virtute, & noſtra in ſe obſervantia dignam. A Dano autem, quoniam ut Dux Holſatiæ Imperii Status eſt, idem fieri debere, non ratio modo, ſed & recens exemplum nos docet. Cum enim Rex Daniæ, in literis, quas credentiales appellare conſuevimus, legato ſuo ad 30.
comitia, Ratisponæ anno M DC XLI. habita, datis, in vicem maieſtatis, vocabulum dignitatis expreſſiſſet, (an ſtatt der Wort / Kaiſerl. Maieſtät vnd Ed. ut ſcribere ſolitus eſt, poſitum erat Kaiſerlichen Würden (*vide tom. 4 theatri Europæi p. 435.*) audientia legato denegata ab Imperatore eo usque fuit, donec alias credentiales in forma conſueta exhibuiſſet. Vt autem Imperator ab aliis 31.

maieſtatis titulo compellari amat, ita aliis eundem, in Imperii negotiis, &
conventibus, attribui, ægre fert, & quandoque vetat. In actis comitiorum,
de dicto anno M DC XLI. legimus, Imperatorem noluiſſe, ut in literis Statu-
um ad Reges, Galliæ, aut Hiſpaniæ, prædicatum maieſtatis exprimeretur, ne-
que coniunctim cum dignitate, neque ſeparatim. Conſtat quoque ex actis
32. comitiorum Ratisponenſium anni M DC VIII. (*ut in addit. ad lib. 5. de iure
publ. cap. 9. n. 6. docui) eum, qui Regem Daniæ maieſtatis titulo in Senatu
Principum mactarat, à directorio reprehenſum fuiſſe, & denique admoni-
tum ſevere, ne amplius inuſitato hoc titulo inibi Daniæ Regem afficere per-
33. geret. Porro, hodie etiam apud nos maieſtatis titulus adſcribitur Impera-
trici, vel Reginæ Romanorum, eo tamen ſolo in ſenſu, quo dignitatis ex-
cellentiam notat; nam has ut radiis maritorum coruſcantes (*Nov. 105 cap. 2.
34. in pr.*) merito reveremur. Bohemi quoque, Regem ſuum maieſtate ma-
ctant, (*vide* Böheimiſche Landordnung *quam edidit Germanico idiomate Pe-
trus Sturba, & loca ex illa à me allegata de iure publ. lib. 3. cap. 8. num. 38. & ſeqq.)
quod tamen ab Imperio non fit: ab illo enim, & eiusdem Statibus, non maie-
35. ſtatis titulo, ſed aliquando, titulo Königlicher Würde / ſalutatur. (R. A. zu
Regenſpurg *anno* 1527. §. vnd als / *pag.* 177.) Re quidem conveniunt maie-
ſtas, & dignitas, ſed apud nos nomine ita differunt, ut aliis attribuatur Wür-
de / & Hoheit / aliis Maieſtät. Sic licet Imperium revera maieſtatem ha-
36. beat, tamen in lingua noſtra, Receſſus comitiorum, & alia acta publica no-
ſtro idiomate ſcripta, illi non nomen maieſtatis, ſed Würde attribuunt. (R.
A. zu Augſpurg *de anno* 1566. §. dieſem Unſerm / *pag.* 554.) & Autorität (*d.*
R. A. §. demnach / *pag.* 555.) ac Hoheit (*Capitul. Ferdin. III. artic.* 46.) vel
coniunctim, Autorität / Reputation vnd Hoheit (R. A. zu Regenſpurg *de an-*
37. *no* 1567. §. aber doch / *pag.* 589.) In Gallia, titulus maieſtatis, datur, non ſolum
Regi, ſed etiam Reginæ, ac matri Regis, ſi cum Rege Galliæ in matrimonio
fuit. Quamquam enim matri Regiæ aliquando denegare hunc titulum, in
comitiis Aurelianenſibus nonnullis viſum fuit, id tamen magis poteſtatis in-
tuitu, quam honoris factum conücere licet. (*vide Loyſeau des Seigneuries chap.*
38. 3. *n.* 62.) Olim ſobrie erga Regem hoc nomine uſos fuiſſe Gallos, notat Eſti-
enne Pasquier (*és Recherches de la France livr. 6. chap. 3. fol. 300. b. edit. Pari-
ſienſis anno 1596.) & ſi credimus à Loys de Mayerne Turquet (*en la monar-
chie ariſtodemocratique livr. 7. p. 448.) tempus fuit, quo familiariter, Galli Re-
gem alloquentes, dicebant, *vous Sire*, ac tituli maieſtatis uſum, ibidem aſſe-
rit, fere incognitum fuiſſe nationibus liberis, ante unam, vel alteram homi-
39. nis ætatem. Verum poſtea, tempore Henrici II. contagio ab Hiſpanis tra-
cto, aulicis moribus abuſus nominis maieſtatis ita excrevit, & huc usque
viguit, ut non modo ad Regem ipſum verba facientes, ſed etiam de illo, &
eius-

eiuſdem actionibus ad alios, dicatur, *Sa Maieſté a fait cecy, Sa Maieſté a fait cela, ayans quitté le maſculin, pour faire tomber noſtre Royaume en quenouille*; ut lepide inquit Stephanus Pasquierius (*d. l. & in recentiori editione eiusdem tractatus livre 7. ch. 5. p. 824. ubi hoc extenſius rhythmis expreſſit ad Pibracium, quos recenſui lib. 2. de iure publ. cap. 6. num. 11.*) Eundem abuſum taxat Hottomannus, (*in Francogallia cap. 13. p. m. 109.*) & eum adeo vulgus occupaſſe, notat, 40.
ut, ſive Rex pila ludat, ſive ſaltet, ſive tripudiet, ſive cum mulierculis garriat, & nugas agat denique, ut ſemper maieſtatem Regiam nominet. Qua licentia eo ventum meis auribus audivi, ut dicere aſſueverint, *Sa Maieſte piſſe, Sa Maieſté crache, Sa Maieſté chie*: quæ omnia naturæ opera ſunt, non maieſtatis.
Vnde quadantenus recte Mayerne Turquet (*dicto loco*) (*Le tiltre de Maieſté,* 41.
proprement appartient à Dieu, & s'il doit eſtre communiqué aux Roys, c'eſt aux grands actes, & ſolennels, tenants leurs Eſtats, ſeants en leur lict de iuſtice, ou autrement exerceans leur charges en qualité de Roys, & vrays lieutenants de Dieu en terre. Ou bien, ſi le Roy n'eſt aux lieux, ny es actes ſusdits, que ce ſoit en luy tenant propos de grands affaires, qui s'y traittent, & qui concernent ſon office Royal. Hors cela, c'eſt un tiltre orgueilleux & ambitieux à l'homme mortel &c.) Titulus maieſtatis proprie Deo convenit, & ſi debet communicari Regibus, fieri hoc debet in actibus ſolemnioribus, ut in comitiis, vel curia auguſta, aut quando exercent opera regia, tanquam Reges, & veri vicarii Dei in terris: aut etiam extra illos actus, quando ad eosdem ſermo dirigitur magnorum negotiorum cauſa, quæ ibi tractantur, & quæ concernunt officium regium. Præter hæc ſi uſurpetur, erit titulus ſuperbus, & ambitioſus, inter homines mortales. Notat etiam adhuc aliud vitium Balſac, (*en ſon* 42.
Prince n. 62. pag. 68.) *que la flatterie donne de la maieſté à des ſouverains, qui auroient bien de la peine, à trouver leur Eſtat dans la Carte.*) nempe adulationem adſcribere maieſtatem principibus ſupremis, qui vix ditiones ſuas in mappa mundi expreſſas eſſe oſtendere poſſunt. Sed cui hoc vitium improperet non ſatis perſpicio; puto tamen, vitium non eſſe, ſi principi, qui ſuperiorem non recognoſcit maieſtas adſcribatur, licet obſcuris latifundiis, & paucis imperet. Nam maieſtas, non latifundiis, ſed poteſtate æſtimatur. Itali maieſtatem in aliis agnoſcunt, in ſe nullam, ſed in eius 43.
vicem utuntur prædicato *Eccellenza, Serenità, Altezza.* Cæterum, ut ad diviſiones maieſtatis nos accingamus, reiterandum eſt, quod ſupra docuimus, (1.) aliam eſſe maieſtatem ſummam, aliam non ſummam. 44.
Quæ ſumma eſt, vel omni reſpectu talis habetur, aut certo tantum; unde evenire poteſt, ut ſumma ſit, & dicatur reſpective, & reſpective ſumma non ſit. Si maieſtas humana cum divina conferatur, hæc revera, & ſemper ſumma eſt, humana autem ſumma non eſt, licet alio reſpectu politico ſumma

45. eſſe poſſit. Hoc ſenſu Loyſeau (*d. tr. des Seigneuries chap. 3, num. 58.*) tradit; *que le tiltre de Maieſté eſt le plus haut & le plus auguſte, qui iamais ait eſté inventé en ce monde, meſmement ſi haut, qu' il appartient proprement à Dieu.*
46. *Auſſi Ovide, au ducours de ceſte maieſté, adiouſte:*

Aſſidet illa Iovi, Iovis eſt fidiſſima cuſtos,
Et præſtat ſine vi ſceptra tenenda Iovi:
Venit & in terras.

Et certes, il ſemble, que ce ſoit une entrepriſe, que font les Roys ſur l'honneur de Dieu, que de ſ' attribuer ce tiltre.) quod titulus maieſtatis ſit ſummus, & auguſtiſſimus omnium, qui unquam fuerunt inventi, atque adeo ſummus, ut proprie tantum Deo conveniat. Quomomodo etiam Ovidius, ubi de hac maieſtate agit, ſubnectit: (*Faſtor. lib. 5. verſ. 45.*)

Aſſidet &c.

Et ſane videntur Reges, attribuendo ſibi hunc titulum, ad honorem divinum
47. adſpirare. Eiusdem ferme opinionis fuit Turquet, ut paulo ante audivimus. Porro, ubi maieſtas politica cum aliis politicis confertur, ſumma iterum, certo reſpectu, illa dici poteſt, quæ alio reſpectu ſumma non eſt, ſed aliam ſupra ſe habet, & eſſe agnoſcit. Hoc in maieſtate perſonali verum apparet, quæ ſumma eſſe poteſt, reſpectu ſingulorum, qui ſub illa ſunt, ſed reſpectu univerſitatis ſumma non eſt, & realem maieſtatem habet ſuperiorem. Ita poteſt quis dignitate ſummus eſſe, qui poteſtate ſummus non eſt. Et poteſt domi, reſpectu ſuorum, ſummus eſſe, poteſtate & dignitate, qui reſpectu aliorum, & alibi, ſummus non eſt. Huius aſſertionis exemplum Proculus (*in l. non dubito 7. §. 1. ff. de captiv. & poſtlim. reverſ.*) nobis ſuppeditat, quando ait; liber populus eſt is, qui nullius alterius populi poteſtati eſt ſubiectus, ſive is fœderatus eſt (ſive fœderatus non eſt) item, ſive æquo fœdere in amicitiam venit, ſive fœdere comprehenſum eſt, ut is populus alterius populi maieſtatem comiter conſervaret; hoc enim adiicitur, ut intelligatur alterum populum ſuperiorem eſſe, non ut intelligatur alterum non eſſe liberum.
48. (2.) maieſtas alia eſt perſonalis, alia realis. Perſonalis ideo dicitur, quia certæ perſonæ competit, & à reali diſtinguitur, non, quaſi realis non ſit, hoc eſt, re ipſa non exiſtat, ſed ficta & imaginaria ſit; verum ideo, ut intelliga-
49. mus, eam hoc modo perſonæ adhærere, ut adiunctum ſubiecto. Realis altera illa dicitur, quæ Reipublicæ adhæret, hoc eſt, univerſitati, quæ non niſi ficte perſonæ nomen induere poteſt, ex perſonis tamen conſtat.
50. Hanc realem maieſtatem, quælibet Reſpublica libera, vel populus liber, obtinet, qui ea ſalva, vi eiusdem alteri maieſtatem perſonalem concedit, eo cum gradu potentiæ, quem vult concedere. Liberum dixi populum; nam ſi liber non eſt, maieſtatem realem, quæ ſumma eſt, non habet, ac proinde ſibi caput eligere non poteſt, nec quicquam dignitatis,

ac po-

ac potentiæ in alium conferre, cum ipſe, neque dignitatem, neque poteſtatem ullam civilem habeat, ſed inſtar ſervi ſit, à quo dominus, neque dignitatem, neque poteſtatem ullam accipit, ſed quam iure proprio, & ſuo habet, in illum exercet. Deinde, populus, qui liber eſt, & reali 51.
maieſtate præditus, ſi libertatem, ac maieſtatem ſuam ſalvam vult, quam velle ſemper præſumitur, eligendo, vel conſtituendo ſibi caput, atque eidem concedendo dignitatem & poteſtatem perſonalem, nunquam ſua ſe abdicat maieſtate, vel exercitio eiusdem, ſed format, informat, ac reformat, maieſtatem perſonalem, prout Reipublicæ optimum eſſe videtur. Inde, quæcunque, maieſtate perſonali condecoratus, agit, non ſuo pro arbitrio, nec ſuo iure proprio agit, ſed tanquam miniſter adminiſtratorio nomine & iure. Hoc, ſalva maieſtate reali, fieri poteſt, ut adminiſtratori ſuo exercitium maieſtatis liberius concedat, ſi velit, adeoque non omni in actu ſimul cum eo manus admoveat, nec quolibet in negotio velit comitialia vota intervenire. In Imperio noſtro conſtat, Imperatori aliam poteſtatem, vel maieſtatem, non competere, quam qualem, ubi electus, nomine maieſtatis realis accepit. Vnde pro norma actionum ſuarum capitulatio illi præſcribitur, ex qua innoteſcit, quid ſolus, & quomodo, quid cum conſilio, & conſenſu Electorum, quidve cum conſilio & aſſenſu omnium Imperii Statuum, peragere debeat. Sed, ne in vanum laboremus, firmanda erit noſtra diſtinctio, & ſatisfacien- 52.
dum illis, qui realem maieſtatem non admittunt; quamquam videntur media in luce cæcutire, & ne quidem ab effectu cauſam velle agnoſcere, occæcati potiſſimum ea doctrina, quamlibet maieſtatem eſſe ſummam poteſtatem. Maieſtatem realem populi Romani, quam habuit etiam tunc, quando 53.
Imperatorum poteſtas erat permagna, probat, *d. l. non dubito 7. § 1. ff. de capt. & poſtl. reverſ. §. 3. Inſtit. de public. iudic.* Nec enim hi textus, ut alii volunt, loquuntur de eo tempore, ubi populus nondum poteſtatem ſuam in Principem contulerat, ſed de eo tempore, quod tranſlationem, hoc eſt, communicationem & collationem (*vide me de iure publ. lib. 1. c. 12. n. 92. & ſeqq.*) ſecutum fuit. (*d. cap. 12. n. 103. & ſeqq.*) Imperii noſtri maieſtatem realem, hoc eſt, poteſtatem & dignitatem Statuum univerſorum, ſatis innuunt phraſes, & 54.
locutiones illæ, quibus receſſus Imperii abundant, ubi Imperatoris, & Imperii dignitas, vel autoritas, atque poteſtas, coniunguntur. Scilicet, quando legimus, Vnſere (die Kaiſerliche) vnd des Reichs autoritet: (*d. R. A.* zu Augſpurg *de anno* 1566. §. demnach / *p.* 555. *& ſeqq. in pr.*) des Kaiſers / vnd des Reichs autoritet, reputation vnd Hoheit (R. A. zu Regenſpurg / *anno* 1567. §. aber doch / *p.* 589.) des Kaiſers / vnd des Reichs frey geſtrack Sicherheit vnd Geleit (Kaiſer Ferdinandi Müntzordnung *de anno* 1559. *in codice receſſuum Imperii pag.* 543. §. damit auch.) Kaiſerliche / vnd des Reichs Acht (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1548. §. damit auch / *p.* 321.) des Kaiſers vnd des Reichs

ſchwere Vngnade/ (R.A. zu Speier *de anno* 1542. §. hierumb/ *p.* 277.) des Kai-
ſers vnd des Heil. Reichs Beſchluß/ (R.A. zu Augſpurg *de anno* 1559. §. damit
dann/ *p.* 528.) ein gemeiner Reichs-Beſchluß/ des Kaiſers vnd aller Stände
Abſchied/ (Abſchied des Deputationtags zu Franckfurt/ *anno* 1571. §. dieweil
wir/ *pag.* 647.) des Kaiſers/ vnd des Heiligen Reichs Landfriden/ (R.A.
zu Speier *de anno* 1542. §. hierumb/ *pag.* 277. R.A. zu Augſpurg *de anno*
1566. §. dieſem vnſerm/ *pag.* 554.) des Kaiſers vnd des Heiligen Reichs con-
ſtitutionen vnd Satzungen/ (*d.* R.A. §. demnach/ *pag.* 556. *in pr.*) Gnaden/
Privilegien/ vnd Rechten/ ſo die Stände von dem Kaiſer/ vnd dem Heili-
gen Reich haben/ (Ordnung des Landfriedens zu Wormbs *anno* 1521. *tit.*
Handhabung des Friedens/ §. darauff/ *pag.* 131.) des Kaiſers vnd des Hei-
ligen Reichs Cammergericht/ (Ordnung des Cammergerichts zu Wormbs
anno 1495. *in pr. pag.* 19.) des Kaiſers/ vnd des Reichs Matricul/ (R.A.
zu Regenſpurg *de anno* 1576. §. wann auch/ *pag.* 668.) des Kaiſers vnd des
Reichs Adler/ mit zweien Köpffen/ (*d.* Kaiſers Ferdinandi Müntzordnung/
§. wie aber/ *pag.* 534.) der Kaiſer für ſich ſelbſt/ auch im Namen der Stände
bearbeitet ſich/ (R.A. zu Augſpurg *de anno* 1548. §. dieweil auch/ *pag.* 319.)
des Kaiſers vnd des Heiligen Reichs Churfürſten/ Fürſten vnd Stände/
(*d.* R.A. zu Augſpurg *de anno* 1566. §. dieſe/ *pag.* 554.) des Kaiſers/ vnd
des Reichs Stände/ (Kaiſer Maximilians Mandat wegen der Müntz
de anno 1571. §. dieweil dann daſſelbig/ *in codice receſſuum imperii pag.* 653.)
des Kaiſers vnd des Reichs Freie vnd Reichs Stätte/ (R.A. zu Augſpurg *de
anno* 1559. § nach dem ſich/ *pag.* 524.) des Kaiſers/ vnd des Reichs Vnterha-
nen/ (R.A. zu Speier *anno* 1542. §. hierumb/ *pag.* 277.) des Kaiſers/ vnd
des Reichs liebe getreue/ (R.A. zu Nürnberg *de anno* 1542. *in pr. pag.* 283.)
& conſimiles locutiones aliæ; præſertim illæ, quæ, omiſſo Imperatoris
nomine, Imperio poteſtatem & dignitatem attribuunt. Ita legimus, des
Heiligen Reichs Stände vnd Vnterthanen/ (in der Ordnung des Landfrie-
dens zu Wormbs auffgericht *anno* 1521. *tit.* Handhabung des Friedens/
§. wann aber/ *pag.* 131.) vel quæ innuunt, Imperatorem Imperii admi-
55. niſtratorem eſſe, cum limitata poteſtate. Vnde recte Maximilianus I.
(*Bodino de Repub. lib.* 2. *c.* 6. *pag.* 361. *referente*) dixit, Imperii maieſtatem
in ipſis Ordinibus ineſſe; ſive id ad excludendam Pontificiam coronatio-
nem accipiamus (cum Reinkingio *de regim. ſecular. & eccleſiaſt. lib.* 1. *claſſ.* 2.
c. 2. *n.* 191.) ſive generaliter. Non enim ſolum verum eſt, ipſo electionis iure,
ſine Pontificis facto, & autoritate, maieſtatis iura, quæ vacante Imperio non
penes Pontificem, ſed vicarios, & Ordines reſederunt, in Imperatorem trans-
56. ferri; ſed etiam illud non falſum, maieſtatis iura ita ab Imperio in Imperato-
rem conferri, ut Imperio ſua ſemper ſalva maneat maieſtas, nec perſonalis
maieſtatis exercitium quicquam reali maieſtati detrahat, ſed ut filia depende-
at à ma-

ſit à matre, vel, ut adminiſtratrix, ab ea, à qua adminiſtrationem accepit. Scilicet, maieſtas apud omnes Imperii Ordines, & Imperium eſt, ſive Imperator vivat, ſive mortuus ſit; adeo, ut eo vivo, etiam alii adhuc maieſtatem conferre poſſit, ſi id Reipublicæ expediat: quod fieri videmus, ſi, vivente Cæſare, Rex Roman. eligitur; aut datam, vi maieſtatis realis ſuæ, revocare, aut, ſi revocandi cauſam non habet, in exercitio maieſtatis in nonnullis concurrere, in nonnullis habenas laxare, in aliis contrahere, atq; tanquam à ſe dependentem regere & dirigere, non minus, ſed magis quam maieſtas perſonalis ſingulos Imperii ſubditos regit, atque dirigit. Qui negant realem maieſtatem dari, ita ratiocinantur: Maieſtas eſt ſumma poteſtas: Duo autem ſumma in uno eodemque ordine dari, eſt impoſſibile. Eſſe autem maieſtatem, ſummam poteſtatem, recentiores nonnulli ex philoſophis (qui Bodinum falſi arguunt, quod affirmarit ante ſe, nec philoſophorum, nec ICtorum, quempiam definiviſſe maieſtatem) probare nituntur ex Ariſtotele, quem pro oraculo colunt. Adducunt (*ex eiusdem libro polit. 3. c. 4.*) τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως πανταχοῦ κύριον. quod Balthaſar Cellarius (*in politica ſua ſuccincta diſput. 10. theſ. 4.*) latine reddit, maieſtas eſt in civitate ubiq; ſumma poteſtas. Et iterum, (*ex eod. Ariſtot. libro c. 5.*) πολίτευμα ἐστὶ τῆς πόλεως κύριον, maieſtas eſt in civitate ſumma poteſtas. Nec iuvare Bodinum, aut huic interpretationi adverſari, ſcribit, quem modo laudavi, Cellarius (*theſ. 6.*) quod Ariſtoteles (*d. lib. 3. c. 4.*) πολίτευμα eſſe πολιτείαν, & (*c. 5.*) πολίτευμα & πολιτείαν, idem ſignificare dicit, cum tamen maieſtas nec ſit idem cum Republica, nec cum ea idem ſignificet. Dupliciter enim, (*ita habet th. 7.*) aliquid dici poteſt idem cum aliquo eſſe, idemq; ſignificare; *primo*, ut ſint duo, vel plura nomina diverſa, idem tamen prorſus ſignificantia, cuiusmodi ſunt λώπιον καὶ ἱμάτιον (i.e. indumentũ & veſtimentum,) gladius & enſis, quæ ab Ariſtotele (*1. Topic. 7.*) τὸ ταὐτὸν ἀριθμῷ, ſeu idem numero proprie & primum dicuntur. *Secundo*, ut ut ſint duo, vel plura nomina, non quidem identicam ſignificationem habentia, idem tamen in re ſignificantia: quomodo idem ſunt, & ſignificant, homo, & rationale; homo, & grammaticæ capax. Priori modo, maieſtas & Respub. idem non ſunt, nec idem ſignificant: poſteriori vero modo idem ſunt, idemq; ſignificant. Maieſtas enim, e.g. penes unum, in re idem eſt ac monarchia; maieſtas penes paucos optimates, idem eſt ac ariſtocratia. Qua proinde ratione ſe habent, maieſtas penes unum, & maieſtas penes optimates, ad monarchiam, & ariſtocratiam, eadem ſe habet πολίτευμα, ſeu maieſtas, ad πολιτείαν ſeu Rempub. Nolim quidem ego Bodini patrocinium hic ſuſcipere, aut Ariſtotelis induſtriam in dubium vocare; novi tamen, verſionem Latinam, quam una cum Græco textu Ariſtotelis, Heinſius, elapſis annis, cum additione paraphraſeos ſuæ, in lucem redire fecit, cum Cellarii explicatione non omnino convenire. Ita autem vulgata illa verſio (*in initio d. c. 4.*) ſonat; Videndum, utrum una ſtatuenda ſit Respub. an plures, quæ & quot, & earum

57.
58.
59.
60.

& earum quæ ſint diſcrimiaa. Eſt autem Reſpublica, civitatis ordo, cum in aliis magiſtratibus, tum in eo maxime, qui omnium eſt princeps. Nam ordo civitatis eſt ubique eius princeps, ordo autem eſt Reſpublica. Paraphraſis Heinſii hoc loco ita ſonat: ſequitur ut videamus, ſitne una tantum Reipublicæ conſtituendæ formā, an plures. Et ſi plures, quænam illæ ſint, quot item, quæ ſint item ſingularum differentiæ. Eſt autem proprie Reſpublica, ordo civitatis, atque magiſtratuum, inprimis tamen eius, penes quem ſuprema eſt poteſtas. Poteſtas autem ſumma, penes eam partem ſemper eſt in civitate, quæ potiſſimam in civitate autoritatem habet, quæq; plurimum in ea poteſt. Et iterum vulgaris verſio: (*in pr.c.* .) Quoniam autem Reſpublica quidem, & adminiſtratio publica idem valent, publica autem adminiſtratio civitatum eſt principis, neceſſe eſt, principem eſſe vel unū, vel paucos, vel multos. Hoc paraphraſtes Batavus, ita extendit: Porro, obſervandum eſt, Rempublicam, & id quod ſummum dicitur imperium, hoc loco pro eodem accipi. Summum enim hic imperium, ſupremam civitatis nuncupamus poteſtatem, quæ interdum penes unum, aliquando penes paucos, aliquando autem penes plu-

61. res eſſe ſolet. Si hæc inter ſe conferuntur, manifeſtum evadit, vocabulum πολίτευμα, Cellario ſignificare maieſtatem; in verſione vulgari accipi pro ordine civitatis, vel adminiſtratione publica; apud paraphraſtem autem, tantum valere, quantum poteſtas ſumma, vel ſummum imperium. Tertius cum primo, ſignificationem vocabuli quod attinet, convenit; an autem uterque proprietatem vocis, an vero melius eam interpres aſſecutus fuerit,

62. linguæ Græcæ peritioribus diiudicandum relinquo. Hoc pro certo habeo, Cellarium textum extendere. Dato enīm, politeuma ſignificare maieſtatem, verborum (*ex cap. 4.*) allegatorum, κύριον μὲν γὰρ πανταχοῦ τὸ πολίτευμα τῆς πόλεως, ſenſus erit: Etenim præcipuum ubique eſt politeuma civitatis. Huius in vicem ille exhibet: Maieſtas eſt in civitate ubique ſumma poteſtas; cum potius, ad ſenſum ſuum, dicere debuiſſet, maieſtas civitatis ubique ſummum eſt. Eadem quoque licentia utitur, in explicandis verbis (*c. 5.*) πολίτευμα ἐςὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, quod idem, ac ſi dicas, politeuma eſt præcipuum civitatum; ipſe vero vertit, maieſtas eſt in civitate ſumma poteſtas; cum ſuo ſenſu dicere debuiſſet, maieſtas eſt ſummum in civitatibus. Nolo his diutius inhærere, confidenter tamen dicam, ſi Ariſtoteles maieſtatem appellavit ſummam poteſtatem, nec aliam poteſtatem maieſtatis nomen mereri voluit, quam illam poteſtatem, quæ ſumma eſt, hoc eſt, omnem maieſtatem ſummam eſſe dixit, locutus fuit more Græco, qui mos, nec Romanis, nec Germanis, neceſſitatem parendi in lingua vernacula imponere potuit. Vnde, ſi de uſu Romanorum, aut hodierno Germanorum, quæſtio oriatur, quid fuerit apud illos maieſtas, quidque ſit apud hos, incongrue reſpondebitur, fuiſſe apud Græcos ſummam poteſtatem; nam hoc in quæſtionem non

fuit

ſtrit deductum. Ad alterum argumenti membrum reſpondeo, duo ſumma, 63.
ſimul & ſemel, atq; eodem reſpectu, in una republica dari non poſſe, ſed diverſo reſpectu poſſe; quod exemplo Conſilii aulicii, & Iudicii Cameralis probatur, quorum utrumque ſummum in Imperio tribunal dicitur. Hoc quidem in (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1530. §. vnd damit Unſer / *p.* 203.) Illud vero à Matthia Imperatore im Concept der neuen Hoffraths Ordnung *de anno* 1614. *tit.* 1. §. jedoch iſt Unſer / (*apud Leheman. lib.* 1. in Reichshandl. von Religionsfrieden *cap.* 38. *pag.* 158.) Quando in Republica maieſtas realis dicitur 64.
ſumma, & maieſtas perſonalis etiam ſumma, diverſo id fit reſpectu: nam, ſi maieſtates illæ inter ſe una ad aliam examinantur, realis ſola ſumma eſt, & perſonalis ab illa dependet. Eſt nonnemo, qui diverſitatem inter utramque ita explicat, ut maieſtas realis ſumma dicatur, in ordine fundandi rempublicam, perſonalis autem ſumma, in ordine regendi. Mihi videtur, realem, ſummam eſſe reſpectu poteſtatis, & dignitatis, qua ante Imperatorem eſt, utpote, cuius beneficio Imperator eſt, & cuius ex collatione poteſtatem habet, quam exercet; cum illa, proprio iure, & vi libertatis ſuæ, maieſtatem habeat, atque exerceat. Perſonalem autem ſummam eſſe arbitror, ſi cum ſingu- 65.
lis reipublicæ membris, ordinibus, & magiſtratibus conferatur. Vt enim univerſitas in Imperatorem poteſtatem ſuam exercere poteſt; ita Imperator ſuam in ſingulos de univerſitate. Imperium ante Imperatorem eſſe, ac Imperatorem minorem eſſe Imperio toto, docui de iure publico (*lib.* 1. *c.* 12. *n.* 20. *& ſeqq.*) ideoque, ne crambem bis coctam apponam, eo benevolum lectorem remiſſum volo. Video autem Sinoldum (*de re Romana diſp.* 3. *theſ.* 5. 66.
lit. B.) excipere à regula, ipſum regni regimen, in quo omnino ſuperiorem toto regno eſſe Principem, aſſerit. Vti enim Vlpianus (*in l.* 1. §. 1. *à quibus appell. non liceat.*) ſtultum eſſe ait, illud admonere, à Principe appellare fas non eſſe, cum ipſe ſit qui provocatur; ita ſibi Sinoldus in genere perſuadet, falſo credi, legitimæ adminiſtrationis acta ab alio, quam à Principe pendere, firmari, aut everti poſſe. Contrarium tamen, quod regimen & adminiſtrationem Imperii noſtri attinet, mihi placet. Licet enim Imperator in eo ca- 67.
put ſit, atque ita membrum totius, in exteriori forma ſupremum, anima tamen, quæ maieſtas realis, excellentior capite, tanquam totum, atque adeo ipſum caput, movens, regens, informans. Caput externe corporis reliqua membra regere videtur, ſed internum eſt, quod regit ipſum caput. Ita Rector univerſitatis membrum eſt præcipuum univerſitatis (quod reliqua regit) reſpectu ſingulorum, ſed reſpectu totius corporis, eſt membrum, quod regit, motu non proprio, ſed alieno, itaque inferius movente. Certe, rationi non convenit, eum, qui adminiſtrationis ſibi commiſſæ rationem reddere debet, ſuperiorem dicere eo, cui illam reddere debet. Habet Imperator ab Imperio facultatem adminiſtrandi, non liberam, ſed limitatam, quos intra

limites ſi ſe contineat, virtute ſacri Imperii adminiſtrat, ut loquitur aureæ bullæ conditor (*cap. 2. §. 5.*) non ſua propria. At, cuius virtute actus perficitur, plus ad perfectionem actus confert, quam ille, qui virtuti alterius ſuam addicit operam, & inſtrumentum quaſi eſt, per quod virtus aliena operatur. Pendent ergo legitimæ adminiſtrationis acta, ab Imperatore, ſecundum quid, non omnimodo; firmantur ab eo certo reſpectu, non abſolute; everti autem ab eodem nullo modo poſſunt, quia eam poteſtatem à
68. virtute Imperii nactus non eſt. An ab Imperatore ad Imperium appellari poſſit, non ex iure antiquo Romano principaliter decidendum eſt, ſed ex iure Imperii noſtri. Populus Romanus ſuum Imperium, & poteſtatem, Imperatori potuit conferre, vel privative, vel cumulative, & vel totum, vel partem eius, prout voluit, tamquam arbiter rei ſuæ: Populus Germanus, non minus ex libertatis ſuæ iure, Imperatori, quem ſibi eligit, ſuum Imperium, & poteſtatem conferre poteſt, prout libitum. Si itaque populus Romanus voluit, ut ab Imperatore ad ſe non daretur provocatio, merito Imperator non permiſit à ſe appellari. An vero idem Imperatori noſtro ab Imperio conceſſum ſit, non extra dubium eſt, plane ut deciſione in comitiis generalibus hic opus eſſe videatur. Novimus, non ſolum ex Imperii Principum claſſe nonnullos ab Imperatore ad univerſos Imperii Status provocaſſe, (*vide iuris mei publici libr. 2. cap. 9. num. 111.*) verum etiam percepimus, non ita pridem Electorem Colonienſem, in cauſa Ludovicæ Iulianæ, Comitiſſæ à Sayn, provocaſſe à Cæſare male informato ad melius informandum, vel ad Principes Electores: ut &, paucos ante annos, Electorem Trevirenſem provocaſſe à Cæſare & Electoribus male informatis, ad priorem ſuum Iudicem, ſeu totum etiam Romanum Imperium, & Status omnes eiusdem impartiales. Illud quoque nos clam non eſt, eiusmodi appellationes non fuiſſe ab Imperatore, & eius conſilio aulico, admiſſas, ac Notarium, qui inſtrumentum appellationis Electoris Colonienſis
69. confecerat, ſuſpenſione officii mulctatum fuiſſe. At vero, ſi eadem, hoc in poteſtatis articulo, conditio noſtri Imperatoris eſt, quæ fuit antiquorum apud Romanos, non inde tamen inferre licebit, Imperatoris maieſtatem, hoc eſt, poteſtatem, eſſe ſupra maieſtatem Imperii: nam nec ab Imperio ad Imperatorem provocare licet. Imperator apud Romanos iudicem dare potuit, ea clauſula, ne liceret ab eo provocare, (*l. 1. §. ultimo ff. dict. tit. à quibus appellare non liceat.*) nec tamen inde iſte iudex poteſtatem maiorem, vel ſuperiorem nactus eſt, ipſius Imperatoris poteſtate. Ita, ſi Status Imperii Imperatori conceſſerunt hanc prærogativam, ne liceat ab eo appellari, non inde Imperatoris maieſtas ſupra Imperii maieſtatem collocata fuit. Aut, ſi in hoc ſuperior maieſtate Imperii facta fuiſſet, ab uno tantum articulo, ad omnes, qui adminiſtra-

adminiſtrationis ſunt, non liceret inferre, quaſi in tota adminiſtratione ſuperior facta fuiſſet. Aliud plane capitulationes docent, & fruſtra Sinoldus ad Reinkingium (*lib.* 1. *de regim. ſecul. claſſe* 5. *cap.* 9.) lectorem ſuum remittit. Ei enim ex his noſtris, & quæ de iure publico (*lib.* 1. *c.* 10. *à n.* 46. *usque ad fin. nec non dict. lib.* 1. *c.* 12. *n.* 25 *& ſeqq*) annotavimus, ſatisfieri poteſt. Altera catapulta, quæ adverſus diſtinctionem 70.
maieſtatis dirigitur, eſt; maieſtas realis dicitur impropria, cum proprie maieſtas ſit in re animata. Si impropria eſt, ergo maieſtas non eſt. Sicut enim Herodes, qui improprie eſt vulpes, non eſt vulpes, & Deus, qui improprie habet brachium, non habet brachium; ita & realis maieſtas, improprie talis, non eſt maieſtas. Sed hæc, non tam diſtinctio- 71.
nem ferit, quam illos, qui maieſtatem realem non recte deſcripſerunt. Ea vera eſt maieſtas, quoniam vera eſt poteſtas, & excellentia, ut ſupra vidimus; & falſum quoque eſt, eam rei inanimatæ eſſe, cum ſingulorum Statuum perſonæ inanimatæ non ſint, ex quibus univerſitas, dum coëunt, componitur. Vniverſum quidem animam non habet particularem, ſed univerſi habent plurimas, quibus coniunctim competit illa maieſtas, quæ realis dicitur. Tertio loco collocari debet, quod Cella- 72.
rius (*dict. disputat. theſ.* 20.) urget. Inquit ille, ſi maieſtas realis ſuperior eſt perſonali, non poteſt eſſe maieſtas: maieſtas enim eſt ſumma poteſtas; ſumma autem non eſt, quæ eſt ſuperior. Nos contra dicimus, 73.
quod quædam, ſed non omnis maieſtas, ſumma ſit. Deinde hic nodus in ſcirpo quæritur, & logomachia certatur, contra monitum Iurisconſulti (*in l. penult. ff. ad exhibend.*) ubi reſpondit, non oportere verba captare, ſed qua mente quid dicitur animadvertere convenire. Maieſtas realis, ſuperior dicitur, reſpectu inferioris, & eadem ſuprema eſt, quoniam ſupra ſe aliam non habet. Imperator diverſimode conſideratus, aliquando dicitur das Haupt / (Reichs Abſchied zu Wormbs *de anno* 1545. §. alſo / *pag.* 310.) aliquando das Oberhaupt / (Reichs Abſchied zu Augſpurg *de* Anno 1566. §. vnnd nach dem / *pag.* 555.) aliquando das oberſte Haupt / (Reichs Abſchied zu Speier *de* Anno 1529. §. vnd anfänglich / *pag.* 182.) Denique multi cum Bodino arbitrantur, maieſta- 74.
tem eſſe perpetuam poteſtatem, non temporalem, atque perpetuitatem illam adeo propriam maieſtati eſſe, ut ſine illa maieſtas dici nequeat. Rectius autem mihi ſentire videtur Grotius (*de iure belli & pacis lib.* 1. *cap.* 3. 75.
num. 11.) quando ait: Neque enim illis aſſentio, qui Dictatori negant fuiſſe ſummum imperium, quia perpetuum non erat: nam rerum mortalium natura ex operationibus cognoſcitur, quare, quæ facultates eosdem effectus habent, eodem nomine nuncupandæ ſunt. At Dictator intra tempus ſuum omnes actus eodem iure exercet, quo Rex, qui eſt optimo

iure, neque eius actus ab alio reddi irritus poteſt. Duratio autem naturam rei non immutat, quamquam ſi de dignitate quæritur, quæ maieſtas dici ſolet, dubium non eſt, quin ea maior ſit in eo, cui ius perpetuum datum eſt, quam cui temporarium, quia ad dignitatem facit habendi modus. Rem, aut ad iuris civilis normam, aut ad ſingulorum, regnorum, vel rerumpub. conſuetudinem revocamus, aut ad ipſam naturam ſublunarium. Ex iure civili patet, maieſtatem etiam illis fuiſſe attributam, quorum poteſtas non fuit per plurimos annos durabilis; ut Conſulis, & Prætoris. Hoc itaque iure, ſi maieſtatem attributam dicamus perſonæ, reſpectu officii, ut dicendum omnino eſt, maieſtas Conſularis, & Prætoria, in perſona exigui quidem fuit temporis, ſed officii, hoc eſt, Conſulatus & Præturæ, vel tam diu duravit, quam diu illa officia in Republica Romana in uſu eſſe perſtiterunt, vel quousque Reipublicæ placuit maieſtatem his officiis attribuere. Singulorum regnorum, vel Rerumpublicarum conſuetudines examinare nimis foret moleſtum; ſufficiat de Imperio noſtro, & Gallorum
76. Regno, pauca exponere. Apud nos maieſtas perſonalis regulariter perpetuatur usque ad terminum vitæ Imperatoris, Regis Romanorum, Imperatricis, & Reginæ. Regulariter dico, nam ad exceptionem refero caſum, quando Imperator, vel Rex deponitur, vel ſponte cedit imperio, titulis, & honore: ac quando Imperatrix, vel Regina, propter delictum, privatur conſortio coniugali mariti, vel poſt mortem mariti, (caſu quo non fuit vivente marito in Imperatricem vel Reginam coronata,) ad ſecunda, & inæqualia nimium conditioni ſuæ, vota ſe confert &c. In Gallia fere idem obtinet. Quod ſi itaque perpetuum illud dicamus, quod usque ad finem hominis durare poteſt, hodie, apud nos, & Gallos maieſtas perſonalis nulla eſt, quæ non ſit perpetua; At ſi perpetuum pro perenni, & nunquam perituro, usque ad finem univerſi, accipimus, de qualibet maieſtate Plautinum illud, (*Ciſtellar. act. 1. c. 3. v. 46.*) intelligi debet;

Vt ſunt humana, nihil eſt perpetuum datum:

exceptis ſolum illis, quæ voluntate divina perpetua futura ſunt, vel ex his, quæ nunc ſunt, vel ex illis quæ ante finem mundi orientur, & ad
77. eum usque continuabunt. Quantum reales illas, quæ hodie ſunt, attinet, cunctarum, ut credo, gentium voto, quælibet æterna eſt, ſed quæ fato æter-
78. na futura ſit, dies docebit. Romani Imperii perennitatem multi ſibi imaginantur, ducti prophetia Danielis, (*vide me de iure publ. lib. 1. c. 4. n. 7.*) alii au-
79. tem aliter ſentiunt: Deo ego arbitrium relinquo. Interibi autem admiror Hugonis de l'Eſtre, Advocati Regii Generalis in parlamento, perquam licentioſum dogma, quo Regno Galliæ, non æternitatem modo, ſed & dominatum in cuncta orbis Imperia, adſignare auſus fuit. Ait ille; (*ut legere eſt tom. 5. des memoires de la Ligue pag. 18.*) (*Ie veux faire toucher au doigt, & à l'œil, à tous, que non*

que non ſeulement ceſt Eſtat (le Royaume de France) n' eſt pas à ſon dernier ſoupir, & au dernier de ſes iours; mais qu' il eſt preſt de raieunir, ſe reparer, & renouveller en ſes meſmes parties, & formes integrantes, & integrales, que dicnt les Philoſophes, pour ſe conſerver iusqu' au dernier advenement de Ieſus Chriſt, dernier aage du monde, & conſommation du ſiecle; auquel il ſe repreſentera ſeul, & unique, & ſera comparoir tous les autres Empires reduits en provinces ſous luy, & comme reunis en ſon bercail & pourpris, puis qu' il eſt predit, que le fils de Dieu venant, il ne ſe trouvera qu' une Monarchie, comme presque a ſa premiere deſcente il n' y en avoit autre que celle des Romains.) Palam faciam omnibus, quod non ſolum Regnum Franciæ non eſt in agone, ſed in actu renovationis virium, & redintegrationis formarum integrantium, & integralium, ut loquuntur Philoſophi, ac ſtudio ſe conſervandi usque ad extremum adventum Ieſu Chriſti, & conſummationem ſeculi; ubi apparebit unicum & ſolum in ſumma poteſtate, & adducet ſecum omnia reliqua, quæ antea fuerunt. Imperia, redacta ſub ſuum arbitrium; quoniam prædictum eſt, quando filius Dei veniet, non niſi unam Monarchiam ſuperfuturam, quemadmodum ad primum illius adventum fere non niſi una ſola erat Romanorum.

Die Zeit jhres Lebens.

In decreto electionis Ferdinandi I. in Regem Romanorum (*apud Goldaſt. part. 2.* der Reichsſatzungen *pag. 232. §. 19.*) Carolo V. ſimiliter ab Electoribus conſultum, Es ſoll Ewer Kaiſerl. Maieſtät Würden/ Hoheit/ vnd Gewalt/ durch dieſe Vnſere Wahl nicht geringert/ oder verletzt ſein. Et in dem Beſcheid vnd reſolution Kaiſer Rudolphi de A. MDCXI. XXV. Novembr. (*apud Goldaſt. d. part. 2. p. 358.*) legimus, Electores hac conditione Regem Romanorum eligere voluiſſe, daß Jhrer Kaiſerl. Maieſtät die Zeit ihres lebens/ ohn ihr ſelbſt nachgeben/ vnd ſo lang ſie dem Kaiſerthumb ſelbſt vorſtehen wolten/ nichts entzogen/ Deroſelben ihre Ehr/ Titul/ vnd adminiſtration verbleiben/ durch ſolchen erwöhlten ſucceſſorn am Kaiſerthumb auch nichts anders/ an gemeinen Nohtwendigkeiten des Reichs/ als was Jhrer Maieſtät beliebte/ gehandelt vnd verrichtet werden ſolle.

AD ARTICVLVM XXXIII.

Convenit cum Maximiliani articulo decimoſexto.

Handhabung derſelben.

Cum à Rûdolpho executio ſententiæ, latæ contra civitatem Donovverdam, Bavariæ Duci mandata fuiſſet, nonnullis ex Statibus Evangelicis viſum fuit, id ordinationi, quæ de executione diſponit, non conveniſſe, cum Donavverda non in circulo Bavarico, ſed Suevico ſita eſſet. Poſtquam vero eius

rei cauſa literas ad Cæſarem die xx. Maii anno MDC VII. dediſſent, reſponſum illis fuit 11. Auguſti, eiusdem anni; Wie weit des Reichs Executions-Ordnung/ vnd Craißverfaſſung ſich erſtrecke/ ſey Jhm (der Kaiſerl. Maieſtät) vnverborgen; Er ſeye aber weder in derſelben/ noch ſonſt dahin gebunden/ daß zu exequirung Seiner Kaiſerl. Vrtheil/ oder erhaltung anders ſchuldigen Gehorſams/ ſonſten kein Mittel fürgenommen werden möge/ dann allein bloß des jenigen Craiß Obriſten Zuthun/ darunter der condemnirte geſeſſen. Zumahlen wann erhebliche bedencken darwider vorhanden/ oder auch/ wie in dem Fall beſchehen/ da des Hertzogs von Würtemberg Ld. die execution zu übernemen nicht Luſt gehabt/ ſondern ſelbſt der ſachen theilhafftig gemacht/ vnd der Partey Beyfall gethan/ ꝛc. Ad hæc prædicti Status regeſſerunt, menſe Octobri, eiusdem anni: Daß die Kaiſerl. Maieſtät zu des Reichs Executions-Ordnung nicht verbunden/ ſondern nach Dero Belieben in Executionibus zuverfahren indifferenter bemächtigt ſein ſollen/ hette man gleichwol biß dahin von Dero Hoffrähten etzlich mahl hören/ auch verſpüren müſſen: es were aber Jhnen (den Evangeliſchen Ständen) dergleichen enunciatum faſt beſchwerlich/ vnd frembd zuvernemen/ könten auch nicht glauben/ daß die Kaiſerliche Maieſtät deſſen beſtändig/ vnd endlich gemeint/ dieweiln Dieſelbe mehrberührte Reichs executions-Ordnung/ ſo wol als andere Sanctiones Imperii, dahin lauter clauſulirt vnzweifflich noch gnädigſt wüſten/ daß Sie ſich deren mit den Ständen/ vnd ſie ſich hinwiderumb mit derſelben verglichen/ darzu verbunden/ vnd beederſeits zu halten/ mit hohen Betbewren/ einander zugeſagt. Wie es dann auch ohne das den jenigen/ ſo Jhre Kaiſerl. Maieſtät zu Eintrettung Dero Kaiſerlichen Regirung den Ständen/ gleich Dero höchſtgeehrten Voreltern Römiſchen Kaiſern/ allergnädigſt verſprochen/ Jhres vnterthänigſten ermeſſens nicht wenig zuwider lauffen würde: Dahero Jhre Kaiſerl. Maieſtät/ Sie eines viel beſſern/ beſtändigen/ vnd ſolchen gemüths wüſten/ daß dieſelbe hiedurch dergleichen Mißtrawen/ oder vngleiche gedancken/ bey den Ständen zu verurſachen/ nicht gemeint/ ſondern vielmehr dahin ſehen/ daß durch ſtandhaffte Nachſetzung/ vnd obſervirung der Reichsverfaſſungen/ das Reich vnd deſſen Glieder/ vnd Jhre Kaiſerl. Maieſtät als das Haupt/ in guter Ordnung/ Fried vnd Einigkeit/ conſervirt, vnd erhalten werde. Dieweil dann darinnen je lauter verſehen/ wie es damit auff zutragende fälle gehalten werden ſolle/ ſo wolten Sie allervnterthänigſt verhoffen/ es würden Jhre Kaiſerl. Maieſtät Sie/ daß Sie auff ſolche verabſchiedete Richtſchnur ſich referirten/ nicht vngleich verdencken/ ſondern vielmehr auff den widrigen Fall allergnädigſt ermeſſen/ daß hinfüro bey Beſchließ- vnd Verfaſſung der Reichs Abſchiede/ ſolches nicht vnbillig in acht genommen/ vnd zu allerhand Nachdencken/ vnd widerwertigkeiten/ vngezweiffelt Anlaß geben möchte. Sie könten auch einig erheblich Bedencken/ warumb bemeldte Executions-Ordnung dißfals nicht obſer-

obſervirt werden ſolte / noch zur Zeit nicht befinden / noch Hertzog Friderich zu Würtemberg ſich erinnern / daß Er wegen des Craiß-Oberſten amptes / ſich jemals einiger execution, wann dieſelbe ordentlich an Jhn kommen / verweigert. So were auch weder Er / noch andere des löblichen Schwäbiſchen Craiß Stände / zu der Donawerdiſchen execution jemahls erfordert / vnd daß noch mehr / auch ehe vnd zuvorn Er etwas darvon wiſſen können / allbereit ausgeſchloſſen geweſen. Daraus dann vnſchwer abzunemen / daß es nicht allein eben vmb Jhn / ſondern weit ein mehrers zu thun geweſen / wie die Erfahrung nachmahls zum Theil geoffenbahret. Ob aber die Reichs-Craiß dardurch nicht confundirt, vnd deren Verfaſſung weit auff ein Ort geſetzet / were bey jhnen auſſer allen Zweiffel / ꝛc.

AD ARTICVLVM XXXIV.

Quod hic totum articulum conſtituit, in Maximiliani capitulatione eſt pars articuli decimiſexti.

Hohen Obrigkeit.

Ita etiam legitur in Ferdinandi artic. vigeſimonono: In Maximiliani autem articulo decimoſexto omittitur Hohen.

Jn keiner Weiß / ꝛc.

Hæc clauſula in d. art. decimoſexto Maximiliani non reperitur.

AD ARTICVLVM XXXV.

Concordat cum Ferdinandi articulo trigeſimo: In Maximiliani capitulatione ſimile non legitur.

AD ARTICVLVM XXXVI.

Concordat cum Maximiliani articulo decimoſeptimo.

AD ARTICVLVM XXXVII.

Den erſten Tag.

Hoc eſt, eo ipſo die quo coronatus fuit.

CAPI-

CAPITVLATIO MATTHIÆ.

WIr Matthias/von Gottes Gnaden/ Erwöhlter Römiſcher König/ zu allen zeiten Mehrer des Reichs/ in Germanien/zu Hungarn/Böheimb/Dalmatien/Croatien vñ Sclavonien/ꝛc. König/ Ertzhertzog zu Oeſterreich/Hertzog zu Burgund / zu Braband/ zu Steyer/ zu Kärnten/ zu Crain/ zu Lützenburg/ zu Würtemberg/Ober vnd Nieder Schleſien/ Fürſt zu Schwaben/ Marggrav des heiligen Römiſchen Reichs zu Burgaw / zu Mähren/ Ober vnd Nieder Laußnitz/Gefürſter Grav zu Habspurg/zu Tyrol/ zu Pfird/ zu Kyburg/ vnd zu Görtz/ Landgrav in Elſaß/Herꝛ auff der Windiſchen Marck/ zu Portenaw vnd zu Salins /ꝛc. Bekennen offentlich mit dieſem Brieff/vnd thun kund allermänniglich: Als Wir aus ſchickung des Allmächtigen/in kurtz verwichenen Tagen/ durch eine ordentliche Wahl der Ehrwürdigen / vnd Hochgebornen / Johan Schweickarten zu Maintz / Lotharten zu Trier / Ferdinanden zu Cölln/ Ertzbiſchoffen ; Johann Pfaltzgraven bey Rhein / Vormund/ vnd der Chur Pfaltz Adminiſtratorn/ Hertzogen in Baiern / Johann Georgen / Hertzogen zu Sachſen / Gülich / Cleve vnd Berg/ Burggraven zu Magdeburg/ vnd an ſtatt/vnd von wegen Johann Sigmunden / Marggraven zu Brandenburg / aller des heiligen Römiſchen Reichs durch Germanien / Gallien vnd das Königreich Arelaten/auch Italien/Ertzcantzlern / vnd reſpective Ertzmarſchalcken / vnd Ertzcammerern/ Vnſern lieben Neven / Oheimen vnd Churfürſten / S. Ld. vollmächtigen Pottſchafft/ Adam Ganſen/Edlen Herꝛn zu Puttlitz vff Wolffhagen/der Chur Brandenburg Erbmarſchalck / zu der Ehr vnd Würde des Röm. Königlichen Namens vñ Gewalts erhoben/erhöhet vnd geſetzt wordẽ/der Wir Vns auch Gott zu Lob / dem heiligen Römiſchen Reich zu Ehren / vnd der Chriſtenheit vnd Teutſcher Nation,auch gemeines Nutzens willen/beladen/daß Wir Vns demnach aus freiem gnädigen Willen / mit denſelben / Vnſern lieben Neven/ Oheimen / vnd Churfürſten dieſer nachfolgenden Articfel / geding vnd pactsweiß vereiniget / vertragen / die angenommen / bewilliget vnd zugeſagt haben/ alles wiſſentlich vnd in Crafft diß Brieffs.

1. Zum erſten / daß Wir in zeit/ ſolcher Vnſer Königlichen Würden/ Amptes/vnd Regierung/die Chriſtenheit/ vnd den Stul zu Rom/auch Päpſtliche Heiligkeit/vnd die Chriſtliche Kirch/als derſelben Advocat/in gutem trewen Schutz vnd Schirm halten/ darzu inſonderheit in dem heiligen Römiſchen Reich Fried / Recht vnd Einigkeit pflantzen / richten vnd verfügen ſollen vnd wollen/

wollen / daß die jhren gebührlichen Gang / dem Armen als dem Reichen / gewinnen vnd haben / auch gehalten / vnd denſelben Ordnungen / auch Freyheiten / vnd alten löblichen herkommen nach / gerichtet werden ſoll. Gleichwol ſo viel dieſen Articfel betrifft / auch den nachfolgenden Siebenzehenden Articfel gegenwärtiger Obligation / verſ. Das ſollen vnd wollen Wir / mit jhr der Churfürſten / rc. haben ehegemeldte Vnſere liebe Oheimen / die Weltliche Churfürſten / ſich außtrücklich gegen Vns erclärt / was daſelbſt von dem Stul zu Rom / auch der Päpſtlichen Heiligkeit für Meldung geſchicht / daß Jhre Lieden darein nicht bewilligen / noch Vns damit verbunden haben wollen.

2. Wir ſollen vnd wollen auch / ſonderlich die vorgemachte Güldene Bull / den frieden in Religion vnd profan Sachen / auch den Landfrieden / ſamt der Handhabung deſſelben / ſo auff jüngſt zu Augſpurg im Fünff vnd Funffzigſten Jahr gehaltenen Reichstage auffgerichtet / angenommen / verabſcheidet / verbeſſert / auch in den darauff gefolgten Reichs-Abſchieden widerholet vnd confirmirt worden / ſtät vnd veſt halten / handhaben / vnd darwider niemands beſchweren / oder auch durch andere beſchweren laſſen / vnnd die andern des Heiligen Reichs Ordnung vnd Geſetze / ſo viel dem obgemeldten angenommenen Reichs-Abſchied / im fünff vnd fünffzigſten Jahr zu Augſpurg auffgericht / nicht zuwider / confirmiren / erneweren / vnd / wo es Noht / dieſelben mit raht / Vnſer vnd des Reichs Churfürſten / Fürſten vnd anderer Stände / beſſern / wie es jeder Zeit des Reichs Gelegenheit erfordern wird.

3. Vnd in allweg ſollen vnd wollen Wir / die Teutſche Nation / das Heilige Röm. Reich / vnd die Churfürſten / als die vörderſten Glieder deſſelben / auch andere Fürſten / Graven / Herren vnd Stände / bey ihren Hoheiten / Würden / Recht vnd Gerechtigkeiten / Macht vnd Gewalt / jeden nach ſeinem Stand vnd Weſen / bleiben laſſen / ohn Vnſer oder männiglichs Eintrag vnd Verhinderung / vnd Jhnen darzu Jhre Regalia vnd Obrigkeit / Freyheiten Privilegia, Pfandſchafften / vnd Gerechtigkeit / auch Gebräuch vnd gute Gewonheiten / ſo ſie biß daher gehabt haben / oder in Vbung geweſt ſein / zu Waſſer vnd Land / in guter beſtändiger Form / ohn alle Weigerung / confirmiren vnd beſtätigen / ſie auch darbey / als erwöhlter Römiſcher König / handhaben / ſchützen vnd ſchirmen / doch männiglich an ſeinen Rechten ohne Schade.

4. Wir laſſen auch zu / daß die gedachten ſechs Churfürſten je zu zeiten nach vermög der Gulden Bullen / vnd ihrer Gelegenheit / des Heiligen Reichs / zu jhrer Nohtdurfft / auch ſo ſie beſchwerliche Obliegen haben / zuſammen kommen mögen / daſſelbig zu bedencken vnd zu berahtſchlagen / das Wir

auch nicht verhindern oder irren / vnd derohalb keine Vngnad / noch Widerwillen gegen jhnen / ſamtlich vnd ſonderlich / ſchöpffen vnd empfahen/ ſondern Vns in dem / vnd andern / der Gulden Bull gemäß / gnädiglich vnd vnverweißlich halten / ſollen vnd wollen. Geſtalt Wir dann auch der Churfürſten gemeine / vnd ſonderbare Rheiniſche Verein / als welche ohne das mit Genemhaltung vnd approbation der vorigen Kaiſer rühmlich auffgericht / ſo wol dieſen / als alle darinnen begriffene Puncten / auch Vnſers theils approbiren / vnd confirmiren thun.

5. Wir ſollen vnd wollen auch alle vnzimliche häſſige Bündnuſſen / Verſtrickung / vnd Zuſammenthun / der Vnterthanen / des Adels / vnd gemeinen Volcks / auch die Empörungen vnd Auffruhr / vnd vngebührliche Gewalt / gegen den Churfürſten / Fürſten / vnd andern fürgenommen / vnnd die hinfüro geſchehen möchten / auffheben vnd abſchaffen / vnd mit jhrer der Churfürſten vnd anderer Ständen Raht vnd Hülff daran ſein / daß ſolches wie ſichs gebührt / vnd billig iſt / in künfftiger Zeit verbotten / vnd fürkommen werde

6. Wir ſollen vnd wollen auch für Vns ſelbſt / als erwöhlter Römiſcher König / in des Reichs Händeln keine Bündnus / oder Einigung / mit frembden Nationen / oder ſonſt im Reich machen / Wir haben dann zuvor die Sechs Churfürſten / deshalben / an gelegene Mahlſtatt / zu zimblicher Zeit erfordert / vnd jhren Willen / ſamtlich / oder des mehrern Theils auß jhnen / in ſolchem erlanget.

7. Was auch die Zeit hero / einem jeden Churfürſten / Fürſten / Herren vnd andern / oder dero Voreltern / vnd Vorfahren / Geiſtliches vnd Weltliches ſtands / dergeſtalt ohne Recht gewaltiglich genommen / oder abgedrungen / ſollen vnd wollen Wir / der Billigkeit nach / wie ſich im Recht gebührt / wider zu dem ſeinigen verhelffen / bey ſolchem auch / ſo viel er Recht hat / handhaben / ſchützen vnnd ſchirmen / ohn alle Verhinderung / Auffhalt oder Saumnuß.

8. Zu dem vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir / dem Heiligen Römiſchen Reich / vnd deſſelben zugehörenden / nicht allein ohne Wiſſen / Willen vnd Zulaſſen / gemeldter Churfürſten ſamtlich / nichts hingeben / verſchreiben / verpfänden / verſetzen / noch in ander weg veräuſſern / oder beſchweren / ſondern auch Vns auffs höchſt bearbeiten / vnd allen möglichen Fleiß / vnd Ernſt fürwenden / das jenige ſo davon kommen / als verfallen Fürſtenthumbe / Herrſchafften / vnd andere / auch confiſcirte vnd vnconfiſcirte merckliche Güter / die zum theil in anderer frembden Nationen Hände / vngebührlicher Weiſe gewachſen / zum fürderlichſten wider darzu bringen / zueignen / auch darbey bleiben laſſen.

9. Für-

9. Fürnemlich auch / dieweil vorkommen / daß etliche anſehenliche / dem Reich angehörige Herrſchafften / vnd Lehen in Italia vnd ſonſten / vereuſſert ſein ſollen / eigentliche Nachforſchung derenthwegen anſtellen / wie es mit ſolcher alienation bewandt / vnd in dieſem / wie auch obigem allen / mit Raht / Hülff vnd Beyſtand / der Sechs Churfürſten / vnd anderer Fürſten vnd Stånden / jederzeit an die Hand nemen / was durch Vns vnd Sie für rahtſamb / nutzlich vnnd gut angeſehen / vnnd füglich ſein wird / doch månniglich an ſeinen gegebenen privilegien / Recht vnd gerechtigkeiten ohne Schade.

10. Vnd ob Wir ſelbſt / oder die Vnſerigen / ichtwas / das dem Römiſchen Reich zuſtåndig / vnd nicht verliehen / noch mit einem rechtmåſſigen Titul bekommen were / oder würde / innen hetten / das ſollen vnnd wollen Wir / bey vnſern ſchuldigen vnd gethanen Pflichten denſelben Reich ohne Weigerung / auff Ihr der Churfürſten Geſinnen / wider zu handen bringen / zuſtellen / vnd folgen laſſen.

11. Wir ſollen vnnd wollen darzu / in Zeit bemeldter Vnſer Regierung / vns friedlich vnnd nachbarlich / gegen den Anſtoſſenden / vnnd Chriſtlichen Gewålten / verhalten / kein Gezånck / Vnruhe / Fehde / noch Krieg / in oder auſſerhalb deß Reichs / von deſſelben wegen anfahen oder vornemen / noch einig frembd Kriegsvolck in das Reich führen / ohne Vorwiſſen / Raht vnnd Bewilligung der Reichs-Stånde / zum wenigſten der Sechs Churfürſten: da auch von einem oder mehr Stånden des Reichs / dergleichen fürgenommen / vnnd ein frembdes Kriegsvolck in das Reich geführt würde / daſſelbe mit Ernſt abſchaffen. Wo Wir aber von des Reichs wegen / oder das Heilig Reich angegriffen vnd bekrieget würde / als dann mögen Wir Vns dargegen aller Hülff gebrauchen.

12. Desgleichen Sie / die Churfürſten / vnnd andere des Heiligen Reichs Stånde / mit den Reichstågen / Cantzleygeldern / Nachreiſen / Aufflagen / vnd Stewern / vnnohtdürfftiglich / vnd ohne redliche dapffere Vrſachen / nicht beladen noch beſchweren / auch in zugelaſſenen nohtdürfftigen Fällen die Stewer / Aufflagen vnd Reichståge / ohne Wiſſen vnnd Bewilligung der Sechs Churfürſten / wie obgemeldt / nicht anſetzen / oder ausſchreiben / vnnd ſonderlich / keinen Reichstag / auſſerhalb des Reichs Teutſcher Nation fürnemen / oder ausſchreiben / auch die von dem Reich / vnd deſſelben Stånden / eingewilligte Stewer vnd Hülffen / zu keinem andern / vnnd als wo zu ſie bewilliget worden / anwenden.

13. Wir ſollen vnd wollen auch / Vnſere Königliche / vnd des Reichs Aempter / am Hoff / vnd ſonſten im Reich / mit keiner andern Nation / dann gebornen Teutſchen / die nicht nieders ſtands noch weſens ſein / ſondern namhafftige / redliche Leut / von Fürſten / Graven / Herren / von Adel / vnd ſonſten dapfferes vnd hohen Herkommens / hohen Perſonen / beſetzen / vnd ſonſt niemands / als die Vns vnd dem Heiligen Römiſchen Reich mit Pflichten vnd Dienſten verwant; auch die obbenanten Aempter / bey jhren Ehren / vnd Würden / Gefällen / Rechten / vnd Gerechtigkeiten / bleiben / vnd denſelben nichts entziehen oder entwenden laſſen / in einige Weg / ſonder Gefährde.

14. Dazu in Schrifften vnd Handlungen des Reichs / keine andere Zungen vnd Sprach gebrauchen laſſen / dann die Teutſche / vnd Lateiniſche Zungen / es were dann an Orten / da gemeiniglich ein andere Sprach in Vbung were / vnd in Gebrauch ſtünde / als dann mögen Wir vnd die Vnſerigen / Vns derſelben daſelbſten auch gebrauchen / vnd behelffen.

15. Auch Churfürſten / Fürſten / Prælaten / Graven / Herren / von Adel / auch andere Stände / vnd Vnterthanen des Reichs / mit rechtlichen oder gütlichen Tagleiſtungen / auſſerhalb Teutſcher Nation / von jhren ordentlichen Richtern / nicht tringen / erfordern / noch vorbeſcheiden / ſondern ſie alle vnd jede inſonderheit / im Reich / laut der Gulden Bull / auch wie des Heiligen Reichs-Ordnung / vnd andere Geſetze vermögen / bleiben laſſen.

16. Inſonderheit auch / nach dem die Churfürſten des Reichs / als die fürnemſte Glieder deſſelben / vor andern Ständen / nicht allein in Crafft der Gulden Bull / ſondern auch durch andere hohe privilegia, vor allen frembden / zuforderſt aber dem Rohtweiliſchen Gerichte / ſo wol für ſich / als jhre Vnterthanen / vnd Zugewanten gefreyet ſeind: nichts deſto wenigers aber / durch deſſelben Hoffgerichts proceſs, je zu weilen dero Vnterthanen moleſtirt werden wollen / in alle weg vorſehen / daß ſolches bey gedachtem Hoffgericht abgeſtelt / vnd da hinfüro eines oder andern / der Churfürſten Vnterthanen / vnd Zugewanten / mit dergleichen proceſsen ferne moleſtation, geſchehe / daß ſie nicht allein die proceſs nicht annemen ſollen / ſondern auch / die Churfürſten / die jenigen / ſo über Verwarnung / der inſinuation ſolcher proceſs nicht müſſig gehen wollen / mit Straffen anſehen mögen / vnd ſollen.

17. Vnd als über vnd wider die concordata Principum, auch auffgerichte Verträg / zwiſchen der Kirchen / Päpſtlicher Heiligkeit / oder dem Stul zu Rom / vnd Teutſcher Nation / mit vnformlichen Gratien / Reſcripten / Annaten der Stifft / ſo täglich mit Mannigfaltigung / vnd Erhöhung

höhung der Officien am Römiſchen Hoff / auch Reſervation vnd Diſpenſation / oder in andere weg / zu Abbruch der Stifft Geiſtlichkeit / vnd anders / wieder gegebene Freyheiten / darzu zu Nachtheil iuris patronatus, vnd den Lehenherren / ſtäts vnd ohne vnterlaß offentlich gehandelt / derhalben auch vnleidenliche verbottene Geſellſchafft / Contract oder Bündnuß / wie Wir berichtet / fürgenommen / vnd auffgerichtet werden / das ſollen vnd wollen Wir / mit der Churfürſten / Fürſten / vnd anderer Stände Raht / bey Vnſerm Heiligen Vatter dem Pabſt / vnd Stul zu Rom / Vnſers beſten Vermögens abwenden / vnd fürkommen; auch daran vnd darob ſein / daß die vermeldte concordata Principum, vnd auffgerichte Verträg / auch Privilegia vnd Freyheiten / gehalten / gehandhabt / vnd denſelben veſtiglich nachgelebt / vnd nachkommen: jedoch wo Beſchwerung darinn gefunden / vnd Mißbräuch entſtanden / daß dieſelben / Vermög deßhalben gehabter Handlung zu Augſpurg / der mindern Zahl im dreiſſigſten Jahr gehaltenen Reichstage / abgeſchafft / vnd hinfürter dergleichen / ohne Verwilligung der Churfürſten / nicht zugelaſſen werden.

18. Wir ſollen vnd wollen auch die groſſe Geſellſchafften / der Kauffgewerbsleuht / ſo bißhero mit jhrem Gelt regirt / jhres willens gehandelt / vnd mit Steigerung / viel vngeſchicklichkeiten dem Reich / deſſen Inwohnern / vnd Vnterthanen mercklichen Schaden / Nachtheil vnd Beſchwerung zugefügt / einzuführen / vnd noch täglich thun gebären / mit Ihr der Churfürſten / vnd anderer Ständ raht / wie dem zubegegnen / hievor auch bedacht / vnd fürgenommen / aber nicht vollſtreckt worden / gar abthun.

19. Wir ſollen / vnd wollen auch / inſonderheit / dieweil Teutſche Nation / vnd das Heilig Römiſch Reich / zu Waſſer vnd Land / zum höchſten vor damit beſchwert / nun hinfüro keinen Zoll von newem geben / noch einige alte erhöhen / ohne beſondern raht / Wiſſen / Willen vnd Zulaſſung / der gemeldten ſechs Churfürſten / wie vor vnd offt gemeldt.

20. Vnd weil männiglich bekant / wie hoch fürnemlich der Rheinſtrom / wegen vieler hohen vnd ſchweren / an vnterſchiedlichen orten / des vntern Rheins / bei den vorgeweſenen Niederländiſchen Kriegsempörungen / angeſtelten Licenten beſchwert / alſo daß die Rheiniſche Churfürſten / beneben jhren Vnterthanen / vnd Angewanten / dahero in mercklichen Abgang jhrer Einkommen / vnd Nahrung gerahten; darzu faſt alle commercien auff ſolchem Rheinſtrom erliegen bleiben; vber das auch bey kürtzer Zeit vnterſchiedliche Außlager vnd Kriegsſchiff / vnerſucht vnnd vngeſcheuet / der Rheiniſchen Churfürſten / in Ihr hohes Regal auff dem Rheinſtrom / auß dem Niederland geführt worden / dadurch der Handelsmann / vnd Schiffer / mit noch weitern exactionen vnd Abnahm beſchwert / vnd ſolche Außlager vnd armirte Schiff /

auch biß dahero / vber alles Anlangen / Erſuchen / Erinnern / vnd Ermahnen der Churfürſten / bevorab der Rheiniſchen / nicht wollen abgeführt werden: Als ſollen vnd wollen Wir ehiſt möglich / auff Mittel vnd Weg / ſo wol vor Vns / als auch mit Raht der ſechs Churfürſten / trachten / wie man ſolcher Außläger von des Reichs Boden ledig / vnd deren künfftig geſichert / ſo wol auch die Licenten abgeſchafft werden mögen.

21. Vnd da jemand bey Vns vmb newe Zoll-Begnadigung / oder Erhöhung der alten / vnnd vorerlangten Zöllen ſupplicirn / vnd anhalten würde / ſo ſollen vnd wollen Wir / jhme einige Vertröſtung / promotoriales, oder vorbittliche Schreiben / an die Churfürſten nicht geben / oder außgeben laſſen.

22. Vff dem Fall auch einer / oder mehr / wes Stands oder Weſens / der / oder die weren / die einigen newen Zoll in jhren Fürſtenthumben / Landſchafften / Herrſchafften / vnd Gebieten / für ſich ſelbſt / auſſerhalb Vnſer Begnadigung / vnd der ſechs Churfürſten Bewilligung / angericht / oder auffgeſetzt hetten / oder künfftig alſo anſtellen / oder auffſetzen würden / den / oder dieſelben / alſo bald Wir deſſen für Vns ſelbſten in Erfahrung kom̃en / oder von anderen Anzeig davon empfangen / ſo ſollen vnd wollen Wir durch mandata ſine clauſula, vnd in alle andere mögliche Weg / davon abhalten / vnd gantz vnd zumaln nicht geſtatten / daß jemands / de facto, vnd eigenes Vornemens / newe Zöll anſtellen / für ſich dieſelben erhöhen / oder ſich deren gebrauchen vnd einnemen möge.

23. Vnd were es Sach / daß in ſolchen Fällen / newer Zöll / oder Auffſatz halber / dadurch der Churfürſten Zöll geringert vnd geſchmälert werden möchten / die Churfürſten / zu rechtlichem Außſpruch / active oder paſſive gerichten / demnach ſolche Zolls-regalia vnd privilegia allein von dem Römiſchen Kaiſer vnd König / mit Bewilligung der ſechs Churfürſten / im Reich ertheilt / vnd gegeben werden / vnd alſo / der darüber einfallenden Stritten Entſcheidung / vor niemand anders / als Vns gehörig / ſollen ſolche Außſprüche vor Vns außgeführt / vnd erledigt werden / vnd kein Churfürſt ſchuldig ſein / ſich derenthalben / weder an Vnſerm / vnd des Reichs Cammergericht / oder andern Gerichten / mit ordinariis actionibus anſtrengen zu laſſen. Geſtalt wir dann hierüber / bei gedachtem Cammergericht / gebürende Erinnerung / vnd Verfügung zuthun / nicht vnterlaſſen wollen.

24. Vnd nach dem etliche Zeit hero die Churfürſten am Rhein / mit vieler vnd groſſer Zollfreiung / vber ihre Freiheit / vnd Herkommen / offmals / durch Beförderungs-Brieff / vnnd in andere Weg erſucht / vnd beſchwert worden / das ſollen vnd wollen Wir / als vnerträglich / abſtellen / fürkommen / vnd zumal nicht verhengen / noch zulaſſen / forderſt mehr zu vben / noch zu geſchehen.

25. Vnd

25. Vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir/ ob einiger Churfürſt/ Fürſt/ oder anderer/ dieſer/ oder andern ſeiner Regalien/ Freiheitten/ Privilegien/ Recht vnd Gerechtigkeiten halber/ das jhme geſchmälert/ geſchwächt/ genommen/ entzogen/ bekümmert/ oder betrübt worden/ mit ſeinem Gegentheil/ vnd Wiederwertigen/ zu gebührlichen Rechten kommen/ oder fürzufordern vnterſtehen wolte/ oder auch anhängig gemacht hette/ daſſelbe/ vnd auch alle andere/ ordentlich ſchwebende/ Rechtfertigung/ nicht hindern noch verbieten/ ſondern den freien ſtarcken Lauff laſſen.

26. Wir ſollen vnd wollen auch/ die Churfürſten/ Fürſten/ Prælaten/ Graven/ Herren/ vñ andere Ständ des Reichs/ ſelbſt nicht vergewaltigen/ ſolches auch nicht ſchaffen/ noch andern zuthun/ verhengen; ſondern wo Wir/ vnd jemand anders/ zu jhnen allen/ oder einem inſonderheit/ zu ſprechen hetten/ oder einige Forderung fürnemen/ dieſelben ſamt vnd ſonders/ Auffruhr/ Zwytracht/ vnd andern Vnraht im Heiligen Römiſchen Reich zu verhüten/ auch Fried vnd Einigkeit zu erhalten/ zu verhör/ vnd gebührlichen Rechten ſtellen vnd kommen laſſen/ vnd mit nichten geſtatten/ die in dem/ vnd andern ſachen/ in was Schein/ vnd was Namen es geſchehen möchte/ darin ſie ordenlich Recht leidē mögen/ vnd des vrbötig ſein/ mit Raub/ Nahme/ Brand Fehden/ Krieg/ vnd anderer geſtalt zu beſchädigen/ anzugreiffen/ oder zu vberfallen.

27. Wir ſollen vnd wollen auch fürkommen/ vnd keines wegs geſtatten/ daß nun hinfüro jemands/ hohes oder nieder ſtands/ Churfürſt/ Fürſt/ oder anderer/ ohne Vrſach/ auch vnverhört/ in die Acht/ vnd Oberacht gethan/ gebracht/ oder erclärt werden/ ſondern in ſolchen/ ordentlicher Proceß/ vnd des Heiligen Reichs vorauffgerichte Satzung/ nach Ausweiſung des Heiligen Reichs in bemeldtem fünff vnd fünfzigſten Jahr reformirten Cammergerichts Ordnung/ vnd darauff erfolgten Reichs Abſchieden/ in dem gehalten vnd vollzogen werde/ iedoch dem Beſchädigten ſeine Gegenwehr/ vermög des Landfriedens/ vnabbrüchig.

28. Vnd nach dem das Römiſch Reich faſt vnd höchlich/ in Abnemen vnd Ringerung kommen/ ſo ſollen vnd wollen Wir/ neben andern die Reichs-Steuer der Stätte/ vnd andere Gefälle/ ſo in ſonderer Perſonen Hände gewachſen vnd verſchrieben/ wider zum Reich ziehen/ vnd nicht geſtattē/ daß ſolches dem Reich vnd gemeinen Nutzen/ wider Recht vnd alle Billigkeit/ entzogen werde; es were dann/ daß ſolches mit rechtmäſſiger Bewilligung der ſechs Churfürſten beſchehen were.

29. Wann auch Lehen dem Reich vnd Vns/ bey zeit Vnſer Regierung eröffnet/ vnd lediglich heimfallen würden/ ſo etwas merckliches ertragen/ als Fürſtenthumb/ Gravſchafften/ Herrſchafften/ Stätte vnd dergleichen/ die ſollen vnd wollen Wir ferners niemand leihen/ ſondern zu Vnterhaltung des Reichs/ Vnſer vnd Vnſerer Nachkommen/ der König vnd Kaiſern/ behalten/

halten / einziehen vnd incorporiren / biß ſo lang daſſelbig Reich wider zu Weſen vnd Auffnemen komme: doch Vns von wegen Vnſer Erbland / vnd ſonſt männiglich an ſeinen Rechten vnd Freiheiten / vnſchädlich.

30. In alle weg / wollen wir Vns zum beſten angelegen ſein laſſen / alle dem Reich angehörige Lehen / in oder auſſerhalb deſſelben gelegen / auffrichtig zu halten / vnd derenwegen zu verfügen / das ſie zu begebenen Fällen / gebürlich empfangen / vnd recognoſcirt werden / vnd nicht vnempfangen bleiben. Da auch / nach erhebung zum Römiſchen König / Wir deren eins / oder mehr / Vns angehend / befinden / ſollen vnd wollen Wir das / oder dieſelben / ohnweigerlich empfangen laſſen / oder wann das nicht bequemlich geſchehen könte / derwegen den Churfürſten / zur ſicherung des Reichs / gebürenden Revers / oder Recognition zuſtellen.

31. Auff den Fall aber / zu künfftiger Zeit / Fürſtenthumb / Graffſchafften / Herrſchafften / vnd andere Güter / dem Heiligen Reich mit Dienſtbarkeiten / Reichsanlagen / Steuren / vnd ſonſten verpflicht / deſſen iurisdiction vnterwürfflich / vnd zugethan / nach Abſterben der Inhaber / Vns durch Erbſchafften heimfallen / oder auffwachſen / vnd Wir die zu Vnſern handen behalten / oder andern zukommen laſſen würden / davon ſollen dem Heiligen Reich ſeine Rechte / Gerechtigkeiten / Anlagen / Steuer vnd andere ſchuldige Pflicht / wie darauff hergebracht / geleiſt / abgericht vnd erſtattet werden.

32. Wo Wir auch mit Raht vnd Hülff der Churfürſten / Fürſten vnd anderer Ständ des Reichs / ichts gewinnen / vberkommen / oder zu handen bringen / das alles ſollen vnd wollen Wir dem Reich zuwenden vnd zueigenen. Wo Wir aber in ſolchem / ohne der Churfürſten / Fürſten / vnd anderer Stände / Wiſſen vnd Willen ichts fürnemen / darinnen ſollen ſie Vns zu helffen vnverbunden ſein / vnd Wir nichts deſto minder das jenige / ſo Wir in ſolchem erobert oder gewonnen hätten / oder würden / vnd dem Heiligen Reich zuſtünde / dem Reich wider zuſtellen vnd eignen.

33. Vnd nach dem im Reich bißhero viel Beſchwerung vnd Mängel des Müntzens halben geweſen / vnd noch ſein / wollen Wir dieſelben zum förderlichſten mit raht der Churfürſten / Fürſten vnd Stände des Reichs / zuvorkommen / vnd in beſtändige Ordnung vnnd Weſen zuſtellen / möglichen Fleiß anwenden: Auch zu dem Ende / die jenigen Mittel / ſo Anno Sechszehen hundert vnd drey / vnd auff vorigen Reichstägen / durch Churfürſten / Fürſten / vnd andere Ständ des Reichs / in gemein bedacht / in gute Obacht nemen / vnd was ferners zuträgliches / zu Abwendung ſolcher lang gewehrten Vnrichtigkeit / bedacht werden möchte / zumal nicht vnterlaſſen.

34. Wir ſollen vnd wollen auch hinfür / ohne Vorwiſſen der ſechs Churfürſten / niemands / weſſen Stands oder Weſens der ſey / mit Müntz-Freiheit begaben / oder begnadigen: auch wo Wir beſtändig befinden / das der jenige

Stand /

Stand / dem ſolches Regal vnd Privilegien verlihen / daſſelb / dem Müntz-Edict zugegen / mißbrauche / jhme daſſelbige / vermög der dispoſition / in denen hierüber verfaſten conſtitutionen / nicht allein ſuspendiren / ſondern die jenige / welche daſſelb Regal nicht mit der Churfürſten bewilligung erhalte / deſſen gantz priviren / vnd ohne vorwiſſen der ſechs Churfürſten / darzu nicht reſtituiren / fürnemlich aber bey denen Stätten / ſo dem Reich immediate nicht / ſondern den Reichs-Ständen vnterworffen / revociren / caſsiren / vnnd hinfüro ferner nicht ertheilen. Auch ſonſten / den geringern Ständen / mit dergleichen oder andern hohen Privilegien / ohne miteinwilligung / der Churfürſten / viel weniger zu derſelben Privilegien verhinderung / oder Abbruch / nicht willfahren.

35. Vnd inſonderheit ſollen vnnd wollen Wir Vns auch keiner ſucceſſion / oder Erbſchafft des offternanten Römiſchen Reichs / anmaſſen / vnterwinden / noch in ſolcher geſtalt vnterzihen / oder darnach trachten / auff Vns ſelbſt / Vnſer Erben / vnd Nachkommen / oder auff jemand anders / vnterſtehen zu wenden; ſondern Wir / dergleichen Vnſere Kinder / Erben / vnd Nachkommen / die gemeldte Churfürſten / Jhre Nachkommen vnd Erben / zu jederzeit / bey jhrer freien Wahl eines Römiſchen Königs / dieſelbe / ſo offt ſie es einem Kaiſer / zu Behülff / oder ſonſten dem Heiligen Römiſchen Reich nohtwendig / oder nutzlich befinden / auch bey Lebzeiten eines Römiſchen Kaiſers / mit / oder / wann derſelbig auff angelegte Bitte der Churfürſten / ohne genugſame erhebliche Vrſachen / verweigert werden ſolte / ohne eines Regirenden Kaiſers Conſens vorzunemen.

36. Auch die Vicarien / wie von Alters her auff ſie kommen / die Gulden Bull / Päpſtliche Recht / vnd andere Geſetz / oder Freiheit vermögen / ſo es zu Fällen kommet / die Nohtdurfft vnd Gelegenheit erfordern wird / auch bey jhrem geſonderten Raht / in Sachen das Heilig Römiſch Reich belangend / geruhiglich bleiben / vnd gantz vnbeträngt laſſen; wo aber deme zu wieder von jemand geſucht / gethan / oder die Churfürſten in dem getrungen würden / das doch keines wegs ſein ſoll / das alles ſoll nichtig ſein / vnd dafür gehalten werden.

37. So ſollen vnd wollen Wir auch alles das / was durch die zween des Heiligen Reichs Churfürſten / vnd Vicarien in mittler Zeit / ſo das Vicariat / laut der Gulden Bull / nach vermög des Reichs Ordnung / gehandelt vnd verliehen / genem halten / auch confirmiren vnd ratificiren / in der aller beſtändigſten Form / wie ſich daſſelbig wol geziemet vnnd gebührt.

38. Wir ſollen vnnd wollen auch die Römiſche Königliche Cron / wie Vns als erwöhltem Römiſchen König wol geziemet / empfahen; wenigers auch nicht Vns zu Empfahung der Kaiſerlichen Cron befördern /

vnd bey allen denſelben / das / ſo ſich deßhalben gebührt / thun / auch Vnſer Königliche Reſidentz / Anweſen vnd Hoffhaltung / in dem Heiligen Reich / Teutſcher Nation / allen Gliedern / Ständen vnd Vnterthanen deſſelben / zu Ehren / Nutzen / vnd Gutem des mehrentheils / ſo viel möglich / haben vnd halten. Alle vnd jede Churfürſten / Ihr Ampt zu verſehen / zu obbemeldter Crönung erfordern / Vns auch in dem allen dermaſſen erzeigen vnd erweiſen / das Vnſere halben an aller Möglichkeit kein Mangel geſpührt oder vermerckt werden ſoll.

39. Wir wollen auch in dieſer Vnſer Zuſag / der Guldenen Bull / des Reichs Ordnung / den angeregten Frieden in Religion vnnd Profan Sachen / auch den Landfrieden / ſamt Handhabung deſſelben vnnd andere Geſetz / ſo jetzo gemacht / oder künfftig durch Vns / mit Ihrer der Churfürſten / Fürſten vnd anderer Stände des Reichs raht möchten auffgericht werden / zu wider kein Reſcript / Mandat / oder ichtwas anders beſchwerliches ausgehen laſſen / oder zugeſchehen verſtatten / in einige Weiß oder Wege. Desgleichen auch für Vns ſelbſt / wider ſolche Guldene Bull / vnd des Reichs Freiheit / den Frieden in Religion vnnd Profan Sachen / vnd Landfrieden / ſamt Handhabung deſſelben / von einiger Hohen Obrigkeit / nicht erlangen / noch auch / ob Vns etwas dergleichen / aus eigener Bewegnuß gegeben were / oder würde / nicht gebrauchen / in keine weiß / ſonder alle Gefährde. Ob aber dieſer / oder anderer vorgemeldten Articul vnd Puncten einiges zu wider erlangt / oder ausgehen würde / das alles ſoll craftlos / todt / vnd ab ſein / immaſſen Wir es auch / jetzo als dann / vnd dann als jetzo / hiemit caſſiren / tödten / vnd abthun / vnd / wo Noht / der beſchwerten Partei derhalben nohtdürfftiglich Vrkund / oder briefflichen Schein zu geben vnnd widerfahren zu laſſen / ſchuldig ſein ſollen / alle arge Liſt vnd Gefährde hierinnen außgeſchloſſen.

40. Wir ſollen vnd wollen auch / allen des Heiligen Reichs Churfürſten / Fürſten / vnd Ständen / ſo wol ihren Pottſchafften vnd Abgeſandten / jederzeit ſchleunige Audientz vnd expedition ertheilen / denſelben ihre Lehen vnd Lehen-Brieff / nach dem vorigen Tenor vnverweigerlich wiederfahren laſſen. Zu wichtigen Sachen / ſo das Reich betreffen / bald Anfangs der Churfürſten Raht vnd Bedenckens Vns gebrauchen. Inſonderheit aber Vnſern Geheimen / vnd Reichs-Hoffraht / mit Fürſten / Graven / Herren / vnd von Adel / auch ſonſten ehrlichen Leuten / ſo im Reich Teutſcher Nation erzogen / vnd geboren / darinnen begütert / der Reichsſachen wol erfahren / guten Namens vnd Herkommens ſein / alſo beſtellen / damit männiglich ſchleunige vnnd vnparteiſche iuſtitia adminiſtrirt werden möge.

41. Benan-

41. Benanten Vnſerm Hoff-Raht wollen Wir auch gewiſſe Ordnung / vnd Inſtruction verfaſſen / die alten revidiren / vnnd bey nächſter Verſamlung den geſamten Churfürſten / zu Ihrem Gutachten / vbergeben; denſelbigen auch Jährlich / oder in zweyen Jahren einmal / mit Zuzihung des Ertzbiſchoffen von Maintz / als Ertzcantzlers / viſitiren; vnd ſonderlich das jüngſt zu Nürnberg verfaſte Bedencken / zu förderung der Juſtitien / in beſonder Obacht nemen / vnd daſſelbe fürderlich in das Werck richten.

42. Solches alles / vnd jedes beſonder / wie obſtehet / haben Wir obbemeldter Römiſcher König den gedachten Churfürſten geredt vnd verſprochen / vnd bey Vnſern Königlichen Ehren / Würden / vnd Worten / im Namen der Wahrheit zugeſagt / thun daſſelbige auch hiemit / vnd in Crafft dieſes Brieffs : inmaſſen Wir dann des einen leiblichen Eydt zu Gott / vnd dem Heiligen Evangelio geſchworen / daſſelbe ſtät / veſt / vnd vnverbrüchlich zu halten / deme getrewlich nachzukommen / darwider nicht zu ſein / zuthun / noch ſchaffen gethan werden / in einige Weiß / noch Wege / wie die erdacht oder Name haben möchten. Deſſen zu Vrkund haben Wir dieſer Brieff ſechs / in gleichem Laut / gefertiget / vnd mit Vnſerm anhangenden Inſigel beſigelt / vnd jedem obbemeldten Churfürſten einen zuſtellen laſſen / der geben iſt / in Vnſer vnd des Heiligen Reichs Statt Franckfurt am Main / den achtzehenden Tag des Monats Junii / nach Chriſti Vnſers lieben Herrn vnd Seeligmachers Geburt / im Eintauſend Sechshundert vnd Zwölfften Jahr; Vnſerer Reiche / des Römiſchen im Erſten / des Hungariſchen im Vierten / des Böheimiſchen im andern Jahr.

ANNOTAMENTA
AD CAPITVLATIONEM MATTHIÆ.

AD PROOEMIVM.

Matthias.

MAtthias patrem habuit Imp. Maximilianum II. matrem Mariam, Imp. Caroli V. filiam, quibus natus anno Chriſti MDLVII. die XXIV. Februarii. (*Bucholcerus in indice Chronolog. ad d. annum p.* 588.) Eberus habet diem XXIII. Februarii, & Albitius annum MDLVI.

In kurtz verwichenen Tagen.

Scilicet, die III. Iunii, ſtyli veteris, anno MDCXII. Actum erat antea, inter Imp. Rudolphum, atque Electores, de Rege Romanorum, vivo adhuc Imperatore, eligendo; cumq; inſtaret Rudolphus, ut ad electionem perficiendam von dem Churfürſtlichen Collegio eine ſolche bequeme Zeit benennet würde/ daß Seine Kaiſerliche Maieſtät/ dero Notdurfft ſelbiges Orts fürzubringen Gelegenheit haben möchte: (*vide* Kaiſer Rudolphs des Andern/ Beſcheid vnd Reſolution vber die Wahl eines Römiſchen Königs / *de* 25. *Novemb. anno* 1611. *apud Goldaſt. part.* 2. der Reichsſatzungen / *p.* 559.) petitioni eius ſatisfactum; ſed is, an[illegible]quam dies electioni præſtitutus veniſſet, morte abreptus, unde in vicem Regis Romanorum, futuri ſucceſſoris in Imperio, Rex Romanorum præſens adminiſtrator Imperii, electus fuit.

Johann Schweickarten.

Si Hebræam originem ſequimur, adſpiratione addita, & uno ex duobus n demto, Iohanes proferendum eſt. Græcis eſt quadriſyllabum, & prima i correpta, producta [illegible] ω. Notavit Picus iunior, nonnullos, quales habet & hodieque [illegible] Italia, qui paganiſmi obſervantiores, hoc nomen, tum pleriq; [illegible] nec diſſimulat Eraſmus noſter, & ceu ſua iam Chriſti agnoſcit [illegible], fugiunt & reiiciunt. Sed velint nolint, celebrata ſunt, celebrabuntur [illegible] nec Imperatores illi, qui & multa eloquentia, & maiori potentia freti fuere, [illegible] res aut nomina religionis extinguere potuerunt. (*Ita Spigelius a*[illegible]*gurini apud Reuberum tom.* 1. *veter. Scriptorum pag.* 389.

Vormund / vnd der Chur-Pfaltz Adminiſtratorn.

De iure legitimus tutor erat ſenior agnatus, Philippus Ludovicus, Comes Palatinus Neoburgicus; ex teſtamento autem, Friderici Electoris demortui, Iohannes, Comes Palatinus, Bipontinus, tutelam ſubiit, & adminiſtravit,

contra diſpoſitionem aureæ Bullæ cap. VII. §. I. ut multis viſum. (*adi me de iure publ. lib. I. cap. II. n.* 103.)

Edlen Herren.

Hic titulus in Imperio noſtro peculiaris eſt, denen Edlen Herren zu Heldrungen/ Edlen Herren zur Lippe/ Edlen Herren zu Spiegelberg/ Edlen Herren zu Diepholt/ Edlen Herren von Wartenberg/ & Baronibus Ganſiis, Edlen Herren zu Puttliß. Sunt quidem omnes Barones, nobiles Domini, ſed non omnes ea adiectione nominis utuntur; qui ea utuntur, antiquiſſimam dignitatis ſuæ notam exprimere videntur: quod etiam ſexui fœminino placuit, ut Grävin vnd Edlen Tochter zu Diepholt (*in ſubſcriptione* des R. A. zu Speier *de anno* 1570. *p.*625.)

Der Chur Brandenburg Erbmarſchalck.

Antiquitus quilibet Principum habere debebat quatuor officiarios ſpeciales, Mareſchallum, Dapiferum, Pincernam, & Camerarium, ut ex conſtitutione Caroli Craſſi de expeditione Romana (*apud Lehemannum Chron. Spir. lib.* 2. *cap.* 42. *pag.* 178.) diſcimus. Huius rei veſtigia apud pleroſque Imperii noſtri Principes adhuc viſuntur. Habent enim, ut plurimum, non ſolum quatuor iſtos officiarios, temporales, & quotidie aulam ſequentes, quos pro libitu conſtituunt; verum etiam hereditarios, qui hæc officia in feudum à Principibus recognoſcunt, & ad ſuos heredes feudales transmittunt: ſed tantum certis temporibus, vel in ſolemnitatibus maioribus, expediunt. Electoratus Saxonici Mareſchallus hereditarius eſt, ex Lœſeris ille, der das Hauß Preßſch/ auff welches dieſe dignitet gewidmet/ beſitzet/ vnd hat dieſe prærogativas, vnd Herrligkeiten/ in dem/ wann ein Churfürſtliches Fräwlein ausgeſtewert/ vnd in/ oder auſſer Lands verheuratet wird/ iſt das Pferd mit allem Ornat/ darauff der Fürſtliche Bräutigam ein- oder ausreitten thut/ dem Erbmarſchall gleichſam heimgefallen/ der es auch wol biß zu gebührlichem leidelichem Abtrag in ſeine Gewahrſam nemen mag. Dann haben auch die Erbmarſchalle dieſen Vorzug/ wann Landtäge innerhalb Lands gehalten werden/ daß ſie der Landſchafft Einbringen/ Bedencken/ Beſchluß/ vnd darneben jhre Beſchwerungen/ der Herrſchafft vortragen/ vnd derſelben Reſolution erwarten mögen/ ferners darauß mit den Ständen zu deliberiren. Item/ auff Reichstägen muß der Erbmarſchall/ beneben des Reichs Marſchallen/ deme von Pappenheim/ dem Churfürſten von Sachſen ſtettig auffwarten/ vnd ſeine Dienſt præſentiren. (Peccenſtain *in theatro Saxonico part.* I. *cap.* 13. *pag.*176.

AD ARTICULUM I.

Concordat cum præcedentium Capitulationibus.

Nachfolgenden Siebenzehenden

Artickel.

Recte, & clarius, quam in Rudolphi articulo 1. ubi numerus non exprimitur.

Verſiculo.

Iterum recte; eſt enim verſiculus articuli, non autem initium articuli, ut in Rudolphi d. art. 1. nominatur.

AD ARTICULUM II.

Vorgemachte.

Ita etiam in Ferdinandi I. articulo II. In Caroli V. articulo II. & Rudolphi, eodem art. habetur, vorgemeldte.

Jüngſt.

Minus exacta locutio. (*vide ſupr. Capitul. Ferdinandi I. articulum*. II. *verbis*, auff jüngſt. quomodo enim noviſſima recte dici poſſint illa comitia, quæ Auguſtæ anno M D LV. habita, ſi cum tempore Capitulationis præſentis, nempe cum anno M DC XII. conferantur, non video: quoniam intermedio tempore alia etiam comitia Auguſtæ habita fuerunt, ut anno M D LIX. anno M D LXVI. & anno M D LXXXII.

AD ARTICULUM III.

Nihil hic novi, omnia cum præcedentium Imperatorum, vel Regum Capitulationibus conveniunt.

AD ARTICULUM IV.

Geſtalt Wir dann auch.

Nova hæc additio, quæ in anterioribus capitulationibus non fuit unquam expreſſa.

Gemeine.

Omnium ſcilicet Electorum, ſolo Bohemo excluſo. Talia pacta inter Electores inita fuerunt Francofurti anno M CCCC XLVI. & Geilnhuſi anno M D II. ac Wormatiæ anno M D XXI. (*Vide Goldaſt. inter Conſtitutiones Imperii tit.* der Sechs Churfürſten Brüderliche Eynung von deß Römiſchen Reichs wegen / *pag.* 16. *& ſeqq. & in* Politiſchen Reichshändlen *part.* 8. *tit.* 3. *pag.* 217.)

Sonderbare Rheiniſche.

Aut eſt hæc ipſa, quæ Wormatiæ, (civitas eſt ad Rhenum ſita) facta; aut, ſi alia ſpecialis inter Electores Rhenenſes tantum contracta fuit unio, ea mihi incognita eſt.

Rühmlich.

Tendit enim hæc unio ad utilitatem Imperii, ut ex illius tenore pateſcit.

Dieſem.

Eſt in unionis formula §. XVI.

Unſers Theils.

Aurea Bulla Caroli IV. (*cap.2. §. 5.*) vult, ut electus in Regem Romanorum, peracta ſtatim electione, univerſis, & ſingulis Principibus Electoribus omnia privilegia, literas, iura, libertates, conceſſiones, antiquas conſuetudines, & dignitates, ac quicquid ipſi ab Imperio, usque in diem electionis obtinuerunt, & poſſederunt, confirmet & approbet: quod ego non ſolum de illis accipio, quæ tempore Caroli IV. Electoribus uſitata, verum etiam de illis, quibus poſtea in utilitatem Imperii uſi fuerunt, idque verbis, *usq; in diem electionis ſua obtinuerunt, & poſſederunt*, confirmatur.

AD ARTICVLVM V.

Nihil hic continet novi,

AD ARTICVLVM VI.

Vti nec præſens articulus quicquam habet, quod non in antecedentibus Capitulationibus reperiatur.

AD ARTICVLVM VII.

Idem dico de præſenti articulo.

AD ARTICVLVM VIII.

Bleiben laſſen.

Clauſula, quæ poſt hæc verba in Rudolphi artic. VIII. ſequitur, hic omiſſa cernitur, & fit appendix articuli ſequentis.

AD ARTICVLVM IX.

Prius membrum huius articuli, nova eſt additio.

In Italia.

Vide, ſi placet, quæ annotavi ſupra ad capitulat. Caroli V. artic. IX. verb. das jenige ſo darvon kommen. Verum, an à Matthia debita opera, ad recuperanda Italica illa feuda alienata, adhibita fuerit, Cancellarius Electoris Palatini fatetur ſe neſcire, (*apud Londorpium tom.2. actor. publicor. lib. 2. num. 121. pag. 621.*) Cæterum, ſi Paurmeiſtero fidem damus, (*de iurisdictione Imper. Romani libr. 2. cap. 4. num. 73. & ſeqq.*) nulla habita ratione futilium obiectionum, tam in Principes quam civitates Italiæ, iurisdictione ſua utitur Cæſar, ut non tantum exempla, ac iudicium appellationis illuſtris Domini Andreæ de Piſis, à Duce Mutinenſi, (*de quo Fulvius Pacianus conſil. 149.*) ſed & infinita alia præiudicia cauſarum, tam in prima, quam ſecunda inſtantia, vel ab ipſo Conſiſtorio Aulico, vel per delegatos, iudicatarum ſententiarum, & executioni mandatarum, regiſtraturæ

turæ actorum aulæ Cæſareæ oſtendunt. Ex quibus erroneum quoque evincitur, quod ſcripſit Petr. Heigius, (*quæſt. iur. quæſt. 3. num. 49.*) in Italia Imperatores prope annos ccc. nihil iuris habuiſſe. Et quod non aliter, ac ſubditos, Principes, Comites, Barones, ac Civitates Italiæ tractet Imperator, ſtylus Cancellariæ aulicæ docet, quo talis ad ſingulos inſcriptio. Ad Principes: *Illuſtriſſimo, N. Magno Duci Hetruriæ; N. Duci Mantuæ, & Montiſferati; N. Ferrariæ, Mutinæ & Regii; N. Mutinæ & Regii; N. Duci Vrbini; N. Duci Sabaudiæ & Principi Pedemonti. N. Duci Parmenſi, Principi noſtro cariſſimo. Maſſæ Principibus, Marchionibus de Gonzaga, Marchionibus Finarii, Landis, Auriis, noſtro & Sacri Imperii fideli. N. de Malaſpina, Principi Maſſæ. N. Marchioni de Gonzaga. N. de Caretto. Marchioni Finarii. N. Laudi Comiti, & Baroni Contemplani, Marchioni Bardi, & Principibus vallis Turri. N. ab Auria Marchioni S. Stephani, vallis Avanti, Comiti Mirandulæ, & Auriis, Marchionibus Turreti: Generoſo ac Magnifico, noſtro, & Sacri Imperii fideli dilecto. N. Pico Comiti Mirandulæ: N. ab Iuria, Marchioni Turriliæ.* Ad reliquos Comites, & ſignorellos; *Nobili noſtro, & ſacri Romani Imperii fideli dilecto, N. Fregoſo, Comiti S. Agathæ. Sic quoque Fliſcis Comitibus, Lovaniæ Comitibus, Londrini Comitibus, Archicomitibus de Cruce, Comitibus de Turenis, Spinulis Comitibus, Teſſaroli Comitibus, Gazoldi Comitibus, Decianæ Comitibus, Milleſimi, & Zingii. Item Macetis, Dominis Frinchi.* Civitati Genuenſi: *Illuſtri, Magnificis, Spectabilibus, noſtris, & Sacri Imperii fidelibus dilectis, N. Duci, & magiſtratibus, Cameræ, & Civitatis noſtræ Genuæ.* Civitati Caſali: *Honorabilibus noſtris, & ſacri Imperii fidelibus dilectis. N. Magiſtratibus Civitatum noſtrarum Imperialium, Florentiæ, Senæ, Piſæ, Mediolani, Papæ, Cremonæ, Comi, Piſtiliani Communitati, & aliis.* Hactenus Paurmeiſterus.

Vnd ſonſten.

Extra Italiam: quam in claſſem fortaſſis etiam Regnum Arelatenſe referri debet.

Wie es mit ſolcher alienation bewandt.

An unquam facta, an aſſenſu Statuum Imperii, vel ſaltem Electorum, facta; quam ob cauſam, & quibus conditionibus facta; ut inde apparere poſſit quid ſtatuendum.

AD ARTICVLVM X.

Idem reperitur in antecedentibus capitulationibus.

AD ARTICVLVM XI.

Da auch.

Eſt nova additio, utilis tamen & proficua Imperio, eaſdem ob rationes, quibus Imperatori non permittitur, externum militem in Germaniam adducere.

AD ARTICVLVM XII.

Auch die von dem Reich.

Novum, & ideo additum, quia contributiones in alia, quam ad quæ deſtinatæ, impendebantur.

Zu keinem andern.

Id non tantum obſervari debet in ſubventione pecuniaria, (R. A. zu Speier *de anno* 1526. §. weiter / *circa f. pag.* 168. R. A. zu Speier *de anno* 1529. §. vnd damit / *pag.* 185. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1541. §. vnd damit / *p.* 257. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1566. §. vnd ſoll ſolche / *p.* 560. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1582. §. wir ſein auch / *pag.* 696. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. vnd wiewol / *pag.* 712.) verum etiam, ubi fit certo militum numero. (R. A. zu Wormbs *de anno* 1521. §. item haben wir Vns / & §. item haben wir den gemeinen / *pag.* 135.) Exceptio regulæ eſt, niſi Status conſentiant, ut auxilium, quod in certum uſum præſtare promiſerunt, in aliam convertatur. (R. A. zu Nürnberg *de anno* 1522. *in pr. pag.* 149.) caſu, quo pecunia, vel tota, vel aliqua eius pars, quæ in certum uſum collata, non fuit expenſa, ſed adhuc ſupereſt, reddi unicuique debet id quod contribuit, ſoll einem jeden Stand ſein ausgelegt Gelt / gewißlich widerumb gegeben werden / (R. A. zu Nürnberg *de anno* 1524. §. item ſo der Türck / *pag.* 162.) vel tantum, quantum proportio cuique adſignat: (R. A. zu Speier *de anno* 1526. §. es haben ſich / *ibi*, daß einem jeden Stand / nach guter beſcheidener Rechnung / ſein Gebühr / widerumb ohn Verhinderung oder Eintrag / heraus gegeben werden ſoll *pag.* 169.) vel conſenſu Statuū ſervari, & cuſtodiri debet, ut nervus rerum agendarum, ad quaslibet neceſſitates emergentes, in promtu ſit. Imperator non eſt dominus pecuniæ, quæ ad utilitatem Imperii à Statibus, vel eorum ſubditis, confertur, ſed adminiſtrator, vel diſpenſator, & ne hic quidem cum libera. Si Matthiæ Colero (*conſil.* 1. *n.* 241.) credimus, Principes, & Domini. collectis ad alium finem, quam ad quem deputatæ fuerunt, abutentes, graviter in Deum peccant. Nec hoc peccatum, ut monet Klock (*de contrib. cap.* 7. *n.* 88.) ipſis remittetur, ſi dicent in articulo mortis, miſerere mei Deus! Non remittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum, quamdiu enim res, propter quam peccatum fuit, non redditur, ſi reddi poteſt, tam diu non agitur, ſed fingitur, pœnitentia.

AD ARTICVLVM XIII.

Hohen Herkommens.

Vocabulum Hohen / non legitur in capitul. Rudolphi artic. XII. Maximiliani artic. VII. Ferdinandi, XII. Caroli, XIII. in cæteris conſenſus eſt omnium horum articulorum.

AD ARTICVLVM XIV.

Nihil hic habet novi.

AD ARTICVLVM XV.

Et hic quoque nihil novi habet.

AD ARTICVLVM XVI.

Hic articulus totus novus eſt, nec in anterioribus capitulationibus unquam viſus.

In Crafft der Guldenen Bull.

Vide Aureæ Bullæ cap. XI.

Andere hohe Privilegia.

Poſt auream Bullam conceſſa, fundamentum autem ex ea ipſa trahentia.

Dem Rohtweiliſchen Gericht.

Vide Wehnerum (*ad reformat. Rotvvil. part. 2. tit. 8. pag. 80.*)

AD ARTICVLVM XVII.

Nihil novi exhibet. Hoc ſaltem notari debet, quod ſupra in articulo I. dictum; nempe, Electores ſeculares nolle, Imperatorem ad hæc, quæ de Pontifice, & curia Romana hic habentur, obligatum eſſe.

AD ARTICVLVM XVIII.

Vetus cantilena eſt, quæ ſæpius reiteratur.

AD ARTICVLVM XIX.

Alte erhöhen.

Ita etiam in Carolina artic. XVIII. Ferdinandi artic. XVII. In Rudolphi autem artic. XVII. additum legimus verbum, laſſen.

AD ARTICVLVM. XX.

Novus articulus, cui cauſam dedit inquietus Belgii ſtatus.

Niederländiſchen Kriegsempörungen.

Hoc bellum Weſtphaliam, & alias Imperii provincias finitimas, male afflixit. Es hat das Niederländiſche Kriegsweſen die benachbarte Lande/ Ständ vnd Vnterthanen/ im Weſtphäliſchen/ vnd andern anſtoſſenden Craiſen/ vnangeſehen ſie mit ſolchen Kriegshändeln nichts zuſchaffen/ gleichwol in viel Wege mit gewaltigen Außfällen/ plündern/ fahen/ vnd andern Thathandlungen (gleich wann es Feind weren/) etzlich Jahr hero vnauffhörlich betrångt vnd beſchwert/ (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1582. §. aber was/ *pag.* 698. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. vnd dieweil/ *pag.* 713.) Non ſolum Hiſpani, ſed etiam Status Uniti, durante hoc bello, varia loca ad Imperium pertinentia occuparunt, & nova ibidem extruxerunt fortalitia, magno Imperii damno. (R. A. *de anno* 1594. §. darauff dann/ *p.* 716.) vnd haben nimmerdar vnd vnauffhörlich mit höchſtverderblichen excurſionen/ Einfällē/ vnd Einlägern/ auch Abzwackung Land vnd Leut/ Rauben/ Plündern/ Rantzioniren/ Spannen/ Sengen/ Brennen/ vnd dergleichen vnmenſchlichen Thathandlungen fortgefahren. (R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1598. §. vnnd ob Wir wol/ *pag.* 740.)

Vnde

Vnde deliberatum fuit in comitiis, wie Kaiſerliche Maieſtät vnd das Reich hinfürter eines fernern Schimpffs von denen Orten möchten enthebt bleiben/ vnd das Reich durch gebührliche Mittel bey dem ſeinen gehandhabt werden/ (R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1603. §. vnd dieweil/ *& ſeqq. pag.* 782. *& ſeqq.*) ut etiam factum aliquoties antea & poſt. (*d.* R. A. *de anno* 1582. §. damit dann/ *& ſeqq. pag.* 698. *d.* R. A. *de anno* 1594. §. ſo haben wir/ *pag.* 713. §. fürters/ *& ſeqq. pag.* 716. *d.* R. A. *de anno* 98. §. immittels aber/ *pag.* 741.)

Licenten.

Dicitur à licentia: nemo enim per ea loca tranſire, aut merces vehere poteſt, niſi qui licentiam tranſeundi obtinuit ab ea belligerantium parte, quæ locum illum tenet. Licentia autem illa literis patentibus conceditur, quas haud levi ære comparare datur: literæ illæ ubi exhibentur, alio iterum ære opus eſt, antequam ultra pergere liceat. Hac de re, & ſimilibus, querelæ publicæ leguntur (*d.* R. A. *de anno* 1594. §. darauff/ *ibi*, beſchwerliche/ neuerliche Licenten/ Impoſten/ vnd Zöll/ *pag.* 716. *& d.* R. A. *de anno* 1603. §. nichts deſto weniger/ *ibi*, vnordentlichen zu Verhinderung der commercien auffgeſetzter licenten/ in Poſten vnd Zölle/ Sperrung deren auff der offenen See/ vnd andern Waſſerſtrömen/ im Reich befreiter Navigation vnd Schiffahrten/ *pag.* 781.)

Außlager vnd KriegsSchiff.

Außlager propterea dicuntur, dieweil es an dem Ort in das Waſſer außgelegte Schiffe ſein/ die durchfahrende anzuhalten. KriegsSchiff/ vel ut Batavi loquuntur, OrlogSchiff (Orlog illis ſignificat bellum) ideo dicuntur, quia armatæ, non ſolum milite, ſed etiam machinis bellicis, ad vim faciendam, vel repellendam.

Als auch mit Raht der Sechs Churfürſten.

Cur non & reliquorum Imperii Statuum, quorum conſilio etiam hoc ipſo in negotio Imp. Rudolphus II. antea uſus fuit? (*d.* R. A. *de anno* 1594. §. darauff/ *pag.* 716. *& d.* R. A. *de anno* 1603. §. nichts deſto weniger/ *pag.* 781.) Hoc certum, Electores ad conſilium, opem, & auxilium ferendum, ſibi invicem obligatos eſſe; ut patet ex fraterna eorum unione, Wormatiæ anno MDXXI. renovata, §. VI. (*apud Goldaſt. inter conſtit. Imp. pag.* 17.)

AD ARTICVLVM XXI.

Nihil novi in hoc articulo legitur.

AD ARTICVLVM XXII.

Concordat cum Rudolphi articulo XIX.

AD ARTICVLVM XXIII.

Omnia nova, quæ hic reperiuntur.

Mit Bewilligung.

Vide me iure publ. (*lib.* 1. *cap.* 10. *n.* 35.) Nonnulla privilegia dantur à ſola Imperatoris lubentia; qualia ſunt ea, quæ minoris ponderis: alia dantur quidem ab Imperatore, ſed cum conſenſu, & adprobatione Electorum; qualia ſunt, quæ magni momenti: alia denique dantur ab Imperatore cum conſenſu Statuum Imperii; qualia regulariter ſunt, quæ concernunt rem maximi momenti, & ſummum Imperii intereſſe.

Vor Niemands anders/ als Uns gehörig.

Sunt nonnullæ cauſæ, quarum cognitio & deciſio immediate ad Imperatorem pertinet. Inter has I. locum obtinent, die Sachen/ Fürſtenthumb/ Hertzogthumb/ Graffſchafft/ ꝛc. belangend/ ſo vom Reich zu Lehen rühren/ ſo einem Theil gänzlich und endlich abgeſprochen werden ſollen. (Cammergerichts Ordnung *part.* 2. *tit.* 7. *de quo prolixius egi in iure publico lib.* 2. *c.* 9. *n.* 31. *& ſeqq.*) II. Crimina, à Statibus commiſſa, ob quæ maieſtatis rei fiunt. (*ego de iure publ. lib.* 4. *c.* 8. *n.* 99.) III. Huc etiam refertur ab aliis, lis, vel controverſia, de loco ſeſſionis, vel præcedentiæ, inter Imperii Status. (*vide me de iure publ. d. lib.* 2. *c.* 9. *n.* 92. *&* 93.) IV. Si Electorum aliquis actor, vel reus ſit, in cauſa novorum teloniorum. (*hoc articulo capitulationis noſtræ.*) V. & generaliter, ſi de intellectu privilegii, ab Imperatore conceſſi, quæſtio moveatur. (*hoc artic. noſtro, & Ioh. Vincent. de Anna ſingul.* 644.) Eius enim eſt interpretari, & declarare, cuius eſt condere legem, (*l. omni innovatione, C. de SS. Eccleſ. c. cum veniſſent, ubi Dd. de iudic. Klock de contribut. c.* 20 *n* 148. *& ſeq.*) Quando vero de violato privilegio, & pœna privilegio inſerta agitur, etiam in Camera decernitur citatio, ad videndum ſe incidiſſe in pœnas privilegii. (*Gail.* 1. *obſerv.* 1. *n.* 7. *& ſeq.*)

Rechtliche Anſprüche.

At quomodo Elector conqueri poterit de imminutione privilegii ſui, cum ipſius conſenſu aliis privilegium telonii detur? De abuſu, vel extenſione privilegii dati hic conqueri poteſt Elector, non de uſu, in quem ipſe conſenſit.

Vor Uns.

Poſtquam non à ſolius Imperatoris autoritate, verum etiam ab Electorum conſenſu, eiusmodi privilegia eſſe ſuum habeant, vix poterit iudicium hoc Imperator aliter exercere, quam vocatis in conſilium cæteris Electoribus, qui ea in lite nec actoris, nec rei vices ſuſtinent. Ita tamen exercebit, ut ipſe in iudicio æque primas obtineat, ut obtinuit in conceſſione privilegii, Electores autem ſecundas.

Erinnerung/ vnd Verfügung zuthun.

Camera iurisdictionem ſuam non à ſolo Imperatore, ſed ab eo,& Statibus Imperii habet; ideoque, quam habet,eam Imperator ſolus limitare nequit. (Cammergerichts-Ordnung *de anno* 1555. *in f. exordii & part 2. tit.* 35.) poteſt tamen ſolus Cameram admonere,ne fines,& limites iurisdictionis ſuæ excedat. Imo vero,eo caſu,quo cauſa ad ipſius cognitionem immediate ſpectat, poteſt etiam Statibus inhibere, ne eam apud Cameram tractent. (*arg. cap. ex transmiſſo,& ibi Anton. de Butrio ac Dd. comm. extr. de for. compet. Vulteius ad l.1 num.168. C. de iurisd. omn. iudic. Reinking. de regim. ſecul. lib.2. claſſ. 2. c.14 n.14.*

AD ARTICULUM XXIV. XXV. XXVI.

Nihil in his continetur,quod novum ſit.

AD ARTICULUM XXVII.

Vnd darauff erfolgten Reichs-Abſchiet.

Hæc verba in Rudolphi articulo vigeſimo tertio, Maximiliani undecimo,Ferdinandi vigeſimo primo, ubi ſedes iſtius materiæ eſt, de qua hic tractat capitulatio noſtra, non leguntur, ſed hic primum addita.

AD ARTICULUM XXVIII. XXIX.

Nil hic novi eſt.

AD ARTICULUM XXX.

Totus hic articulus novus eſt.

In/ oder auſſerhalb deſſelben gelegen.

1. *Feuda Imperii in Italia, quæ Hiſpanus tenet.*
2. *Quæ tenet Sabaudus.*
3. 4. *Quæ Mantuanus.*
5. *Dux Modonæ.*
6. *De Vrbe Modonenſi ſpecialis relatio.*
7. *De Principe Mirandulano.*
8. *De ducatu Montisfeltrii.*
9. *De Inſula Ilvæ.*
10. *De Comitatu Corrigii.*
11. *De Marchione Finarienſi.*
12. *De Pontifice Romano.*

IMperii feuda, partim in Germania ſita ſunt, partim extra Germaniam. 1
Extra Germaniam ſunt feuda quæ in Italia habet. Talia eſſe perhibentur, Ducatus Mediolanenſis, (R.A. zu Nürnberg *de anno* 1542. §. vnd wie nun/ *pag.* 283.) quem Rex Hiſpaniæ,una cum civitate Senarum, (quam ſubinfeudatione confert Hetruriæ Duci; *Bodin. de Repub. lib.1. cap. 9. pag. 194. edit. Francofurt. de anno* MDXCIV.) aliisq; locis, ut Telamonem, portum Her-

 culis,

culis, Orbitellum, montem Argentarium, Finale & Plumbinum (*Le Mercure François au tom. 8. p. 85.*) ab Imperio feudi nomine tenet (*Videatur Nicolaus Vernulaeus in anno Auſtriaco ſub Novembris die ſexto.*) Comitatus Aſtenſis,
2. Marchionatus Ceræ, & Regio Pedemontana, quam Dux Sabaudiæ ab Imperio in feudum tenet; (*Cacheranus conſil. 9. n. 39. & conſil. 27. n. 21.*) ut & ipſam Sabaudiam, quæ ad fines Italiæ ſita, olim Comitatus, hodie vero Ducatus titulo clara: (*Arniſaeus de iure maieſtat. lib. 2. cap. 2. num. 4. circa f.*) nec non loca, & ditiones Montisferrati, quas per tractatum anno M DC XXXI. ſibi acquiſivit; feuda quoque novelli Montfortis, Sinii, Moncherii, & Caſtelletti. (*vide inſtrumentum pacis Cæſareogallica anno 1648. §. Cæſarea Maieſtas, pag. 36.*) Vnde Sabaudus dicitur des Heiligen Reichs Fürſt/vnd Lehenman (R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1541. §. nach dem aber/ *p.* 251. Fürſt vnd Glied des H. Reichs. (R. A. zu Speier *de anno* 1544. *in pr. pag.* 292.) Ducatum
3. Mantuæ, atque Montisferrati, Mantuanus ab Imperio recognoſcit in feuda (*vide me de iur. publ. lib. 5. c. 14. num. 15. &* Kaiſerlicher Maieſtät *Oratoris* vnnd Vicecantzlers Gegenrede *apud Hordlederum lib. 1.* von Vrſachen des Teutſchen Kriegs *cap. 27. §. 8. pag. 105.* ubi ait, daß Mantua im H. Reich lige (ſed extra Germaniam) vnd deſſelben Reichs Eigenthumb ohne Mittel ſey: auch dieſe Statt einen eigenen Hertzogen/ des H. Reichs Lehenman/ habe.)
4. Eſt ille ex familia Gonzagorum, qui ab Imperio quoque habere dicuntur Sabionetam, Guaſtallam, Novellarum, Bercolum, Guazzadum, S. Martinum, caſtrum Reggioli, & Luzzaræ. (*dict. inſtrum. pacis, §. ſimiliter, pag. 37.*) Imp.
5. Fridericus III. inveſtivit anno M CCCC LII. Borſium, Ducem Ferrarienſem, de Ducatibus, Modonæ, & Regii, nec non de Comitatu Rovigenſi, ac dedit eidem nova inſignia; nempe, binas aquilas Imperiales coronatas, nec non poteſtatem utendi cera alba in ſigillis. (*ex Fr. Modio Goldaſt. in polit. Imperial. part. 6. tit. 2. pag. 361.*) Atque adhuc hodie ducem Mutinæ (vel Modenæ) Imperii Germanici vaſallum eſſe, urbis Mutinæ, Regii, Lepidi, Carporum, Frignani, Graſſignanæ, & Comitatus Rolenſis nomine; nec non Caſtrum Borſelli, fiduciario iure à Duce Mantuano poſſidere, cui eo nomine par calcarium præſtet, tradit Autor *tractatus de principibus Italia (pag. 20. &*
6. *pag. 239.*) Rem, per temporum intervalla conſiderans M. Antonius Marcellus (*de iure ſeculari Romanorum Pontificum cap. 11. pag. 75. & ſeq.*) docet, Mutinam, Regiumque, urbes, cum res Italiæ, ob cruentas Pontificum, & Imperatorum diſcordias, partibus Guelphis, & Gibellinis gliſcentibus, vehementer fluctuarent, modo Pontifici, modo Cæſari, morem geſſiſſe. Cum autem Iulius II. qui Eccleſiæ iura omnium maxime proſecutus, Mutinam anno M D X. Ferrarienſi bello cepiſſet, eam Maximiliano Imperatori, ut Cæſarei iuris urbem, reſtituiſſe; hunc poſtmodum illam anno M D XIV. Leoni X. quadraginta millibus ducatis acceptis, pignori obſtrinxiſſe. At
Caro-

Carolum V. cum in arbitrum à Clemente VII. & à Ferrarienſi Duce, fuiſſet electus, anno M D XXXI. Mutinam, Arretiumq; , Duci adiudicaſſe: quas deinde perpetuo Ferrarienſes Duces poſſederint, accepta à Cæſare earum inveſtitura; ſed Alphonſo II. defuncto, Clementem VIII. Pont. armorũ terrore Ferrariam ſub Eccleſiæ dominatum redegiſſe, nec tamen in Cæſarem Eſtenſem, qui Mutinæ, Regiiq; Dominatum Imperatorio beneficio retinuerat, ob illos Ducatus ullam intentaſſe actionem: Romandiolam, Carpium, Corretium, univerſorũ ſententia ad ſupremum Imperatoris dominium ſpectare, exiſtimatum fuiſſe: licet Galeatius, Romandiolæ Comes, eam anno M D XLVIII. Henrico Galliarum Regi tradiderit. Carpium à Carolo V. anno M D XXX. cx. ducatorum millibus acceptis, iure perpetui feudi Duci Ferrarienſi conceſſum fuiſſe. Princeps Mirandulanus quoque Imperii eſt vaſallus (*dict. Autor de Princi-* 7.
pibus Ital. pag. 38.) Sunt etiam, qui inter feuda Imperii referant Ducatum 8.
Montisfeltri, & Caſtridurantis; quem tamen iam ſuo tempore Iulius II. cum Ducatu Vrbini, nepoti ſuo in feudum conceſſit. (*Le Mercure François tom.* 10. *pag.* 180.) & non ita pridem extincta familia Roboreorum, idem pro reverſo ad Eccleſiam Romanam habetur. Ilva inſula Imperia- 9.
le feudum eſt, (*Thuanus lib.* 5. *hiſtor. ad annnum* CIƆ IƆXLVIII.) ut &
Comitatus Corrigii; (*Goldaſt. de maioratu lib.* 2. *cap.* 24. *num.* 2. *pag.* 206.) 10.
De Marchione Finalis, vel Finarii, aliquando diſputatum. Genuenſes 11.
eum vaſſallagio Reipublicæ addictum dicebant; Imperator autem ſententia definitiva eum immediate Imperio fidelitate obligatum, declaravit. (*Bodinus de Republica libro* 1. *cap.* 9. *pag* 195. *& lib.* 5. *cap.* 6. *pag.* 955. *adde quæ ex Bizaro exhibui lib.* 1. *de iure publ. cap.* 9. *num.* 33.) Præterea, Pon-
tificem Romanum Imperii Germanici vaſallum eſſe, non ſine ratione con- 12.
cludit Bodinus (*dict. cap.* 9. *pag.* 213)

Auffricht zu halten.

Debet Imperator curare, ut omnia Imperii feuda in ſua qualitate conſerventur; ut vero, quænam illa ſint, ubi ſint, & qualia, perenni memoria conſervetur, acta feudalia, regiſtra, & quæ eius generis ſunt membranæ, atque literæ aliæ, non modo diligenter aſſervari, ſed etiam volvi & revolvi debent. Novimus, iam dudum Maximilianum I. promiſiſſe, daß Er alle Regiſter / Lehenbücher / Brieff vnnd Vrkunde / vber des Reichs Händel / vnnd Gerechtigkeit ſagend / die er in ſeiner Gewalt habe / oder bey wem ſie weren / oder erfunden würden / zuſammen bringen / vnnd dieſelben mit ſamt denen ſo künfftiglich gemacht würden / zwifachen / vnnd den einen Theil in die verordnete Kaiſerliche / vnnd des Reichs Cammer gen Franckfurt (ibi tunc erat,) legen / vnnd dem Heiligen Reich zu gut / getrewlich verwahren / vnnd zur Nohtdurfft

gebrauchen

gebrauchen laſſen; vnd das ander Theil in die Römiſche Kaiſerliche Cantzlei. (Handhabung des Landfriedens/ zu Wormbs anno 1495. auffgericht/ III. alle Regiſter/vnd des Reichs Lehenbücher/zuſammen zu bringen p. 26.)

Recognoſcirt werden.

Vide Vulteium *de feudis* (*lib. 1. c. 7. n. 57. & ſeq.*)

Empfangen laſſen.

Scilicet, ſuo nomine; cum ipſe, alia perſona non interveniente, ſe inveſtire de feudo non poſſit, ne confuſio oriatur, dum idem eſt qui dat, & qui accipit.

Revers.

Si Imperator feuda, quæ ab Imperio habet, commode, inveſtituræ actu interveniente, non poteſt ſuſcipere, Electoribus reverſales literas dare debet, atque ita Imperii ius ſalvum conſtituere.

AD ARTICVLUM XXXI. & XXXII.

Nihil in his novi eſt, ſed omnia ſecundum formulam præcedentium capitulationum.

AD ARTICVLVM XXXIII.

Auch zu dem Ende.

Hic verſiculus tantum novus eſt, cætera cum prioribus capitulationibus conveniunt.

Die ienige Mittel/ſo anno 1603. &c.

R. A. zu Regenſpurg/de anno MDCIII. (§. nach dem/*& ſeqq. pag. 785. & ſeq.*

Vnd auff vorigen Reichstägen.

Vide ſupra Carolinam articulo vigeſimo ſeptimo, Ferdinandi, vigeſimo quinto, & Rudolphi, vigeſimo octavo.

AD ARTICVLVM XXXIV.

Initialia vetera ſunt, ſequentia autem, à verſ. auch wo Wir/ usque ad finem articuli, nova ſunt.

Niemands.

1. *Hanffmanni opinio refertur.*
2. *Et refutatur.*
3. *Obiectio.*
4. 5. *Reſponſio.*
6. 7. 8. *Alius Hanffmanni error.*
9. 10. 11. 12 *Examinatur exempla ab Hanffmanno adducta.*

Niemands.

Hanffmanni ergo diſtinctio, quam ex hoc ipſo articulo probare nititur, frivola eſt. Ait ille; (*disputat. de re monetaria, quæ extat tom. 2. disput. Baſileen-*

Baſileenſ. theſ.6. lit. a)Imperatorem privilegium monetandi concedere poſſe; & hoc procedere in Statibus Imperii maioribus; at in minoribus ſecus eſſe: iis enim Cæſarem, absque Electorum conſenſu, hoc reſervatum non concedere. Verba, ohne Vorwiſſen der Sechs Churfürſten / niemands / was 2.
Stands oder Weſens der ſey / mit Müntz-Freiheit begaben / Hanffmanno è diametro contraria ſunt, & hoc volunt, Imperatorem nulli, cuiuscunque Status, vel ordinis ille ſit, poſſe ius monetandi concedere, ſine præſcitu Electorum. Generalis hæc eſt regula, quæ limitationem nullam, reſpectu Statuum, ſive minores ſint, ſive maiores, admittit. Nec vero pro Hanff- 3.
manno faciunt verba finalia articuli noſtri, quibus deceptus à vero eorum ſenſu aberravit. Quoniam enim præſumendum non eſt, Electores, in uno eodemque capitulationis articulo, contraria præſcribere voluiſſe, vel præſcripſiſſe, initium cum finali clauſula potius concordare, quam diſcordare, credendum eſt. Certe, ſi textum accuratius inſpicimus, apparet, regu- 4.
lam generaliter, ratione extenſionis, quæ ibi ponitur, reiteravi, non autem hoc doceri, quaſi plus iuris Imperator habeat in concedendis privilegiis monetandi, maioribus Statibus, quam minoribus. Fit quidem hic minorum Statuum mentio, ſed unius incluſio non eſt ſtatim alterius excluſio, præſertim, ubi excluſionis nullum per verba, *tantum*, *ſaltem*, *ſolum &c.* introducitur indicium. Mens itaq; articuli noſtri, ſine dubio, illa eſt, Imperato- 5.
rem, nulli Statuum, absque præſcitu & conſenſu Electorum, privilegium monetandi concedere debere, nec etiam ſimilia, & alia magni momenti privilegia, minoribus Statibus concedere debere, ſine eorundem Electorum conſenſu. Porro, nec in eo quoque Hanffmanno aſſenſum præ- 6.
bere poſſum, quando (*dict. theſ. lit. c.*) vicariis Imperii, Palatino, ac Saxoni, adſcribit, tempore interregni, poteſtatem aliis concedendi ius monetam cudendi. Etenim, quod ex Scaccia (*de iudic. cap.* 13. *num.* 2. 7.
Guttir. 2. *pract. quæſt.* 17. *n.* 15. *Fr. Milan.* 1. *deciſ.* 8. *n.* 71.) tradit, vicarios, ſive locum tenentes, à lege conſtitutos, omnia poſſe, quæ illi, in quorum locum ſubſtituuntur, poſſunt, niſi quid per expreſſum reſervetur; id ab aliis invertitur, & tantum vicarios poſſe docetur, quantum illis expreſſim attribuitur. (*Abbas in cap. tua, n.* 5. *de offic. vicar. Zabarella in Clement,* 1. *n.* 17. *&* 18. *eod. tit.*) Quicquid autem de aliis dici poſſit, ſi finem, ob 8.
quem vicarii, Electores, Palatinus, & Saxo, Imperio dati; ſi tempus, quando, & quousque vicariatum exercere, ſi negotia, in quibus exercere vicariatus ius, Aureæ Bullæ capitulo v. illis conceſſum, pondero, non reperio, cur illis poteſtatem concedendi ius monetandi adſcribere debeam. Finis eſt, ne Reſpublica tempore interregni detrimentum patiatur: At ſi uni, vel alteri, privilegium cudendi monetam tempore interregni petenti, non conferatur, nihil inde detrimenti in tam exiguo tem-

Cccc pore,

pore, per quod interregnum durare debet, (*cap. 1. §. 19. cap. 2. §. 3. A. B.*) Imperio accreſcere, nihilque commodi decreſcere poterit, in tanta Statuum abundantia, quibus iura cudendi monetam competunt. Nec in contrarium me perducere poſſunt exempla, ab Hanffmanno (*dict. loc.*) adducta.

9. Quod enim defuncto Maximiliano I. Saxonem ſub interregno, titulo vicariatus monetas fabricaſſe, (*ex Bechtio de ſecur. thes. 156.*) & Iohannem Palatinum, Electoratus adminiſtratorem, tempore vicariatus ſui (noſtra ætate) idem feciſſe memorat, non ad conceſſionem aliis faciendam, ſed ad iuris ſui, & ante, & poſt interregnum, atque in illo ipſo, ſibi competentis exercitium, pertinet. Titulus vicarii, quem illi tunc monetis ſuis, memoriæ cauſa, imprimi fecerunt, non illud notat, quaſi ex iure vicariatus monetam cuderint, ſed quod privilegio ſingulis Electoribus conceſſo (*c. 10. A.B.*) uſi fuerint, etiam illo tempore, quo vicarii Imperii fuerunt. Quod præter-

10. ea Edoardo III. Angliæ Regi, per inferiorem Germaniam conſtituto vicario, poteſtatem, aureos & argenteos numos cudendi, datam (*ex Froſſardo lib. 1. cap. 35.*) refert, id me non ferit. Longe enim inter ſe differunt, accipere privilegium, & dare. Imperator vicario Anglo dedit poteſtatem cudendi monetam, inde tamen haud ſequitur, vicarium potuiſſe aliis concede-

11. re eandem poteſtatem. Illud denique, quod probare conatur, etiam ea, quæ ad gratiam, non iuſtitiam pertinent, à vicariis exerceri poſſe, petitum eſt ex Buxtorffio (*ad A. B thes. 73.*) nempe, civem quendam Francofurtenſem Z. P. à Iohanne, Palatinatus Rheni Electoratus adminiſtratore, tempore interregni, anno M DC XII menſe Maio, quinquennales, ſive moratorias literas, conſecutum fuiſſe. Verum, præterquam, quod non exemplis, ſed legibus iudicandum, ex eodem Buxtorffio etiam inclareſcit, hanc conceſſionem, non niſi cauſa cognita factam, poſtquam ſupplicans probaviſſet, ſe abſque culpa ſua in æs illud alienum incidiſſe. Vnde manifeſtum eſt, conceſſionem hanc non meræ gratiæ, ſed potius iuſtitiæ attribui debere.

Beſtändig befinden.

Hoc eſt, ſi manifeſto appareat, eos iure monetandi abuſos fuiſſe.

Suspendiren.

Variæ ſunt ſtatutæ pœnæ in eos, qui iure monetandi abutuntur. (R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1603. §. ſo ſetzen / *& ſeqq. pag.* 786. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. als wir dann / *pag.* 725.) Inter leviores numeratur ſuspenſio privilegii. (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1500. *rubr.* folgt weiter im Abſchied von der guldenen vnd ſilbern Müntz wegen / §. item nach dem wir / *pag.* 56. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1566. § in weiterer Berahtſchlagung / *pag.* 574.) Legimus etiam, ob utilitatem publicam, aliquando generaliter omnibus

omnibus exercitium monetandi ſuſpenſum, ad tempus fuiſſe, daß alle/ vnd jede guldene vnd ſilberne Münß ſuſpendirt, vnd auff eine Zeit durch alle Stände/ was Würden vnd Weſens die ſeind/ ſtill geſtanden/ vnd nichts gemünßt werden ſolle/ bey verlierung der Münß Freiheit. (*d.* R. A. zu Augſpurg *de anno* 1500. §. item es ſollen/ *pag.* 55.)

Deſſen gantz priviren.

Qui ius cudendi monetam nacti ſunt citra aſſenſum Electorum, eo omnino privati debent, nec idem illis reſtitui aliter debet, quam cum conſenſu Electorum. Duplicem hoc admittit intellectum, quorum unus ex connexione cum anterioribus trahitur. Hoc ſenſu, dicendum eſt, qui cum conſenſu Electorum ius monetandi nacti ſunt, ſi eo abutantur, ſuſpenſione iuris puniuntur. Illi vero, qui ius monetandi citra conſenſum Electorum nacti ſunt, ſi illo abutantur, eo omnino privari debent, nec prius reſtitui in integrum, niſi ubi Electores aſſenſerint. Alter ſenſus eſſe poteſt, ut iure monetandi priventur, licet eo non abutantur, omnes illi, qui hoc citra conſenſum Electorum obtinuerunt. Ex his prior humanior, alter nimium regidus, ſi generaliter accipiatur. Nam omnino inter illos diſtinguendum videtur, qui ab Imperatore citra aſſenſum Electorum ius monetandi acceperunt, antiquo, & illo fortaſſis tempore, ubi adhuc in poteſtate Imperatoris fuit, illud concedere ſuo pro arbitrio, & citra conſenſum Electorum: & inter illos, qui id acceperunt, tunc quando Imperatoris poteſtas ita limitata fuit, ut non aliter ius monetam cudendi conferret, niſi cum aſſenſu Electorum; quod primum capitulationi Rudolphi additum legimus artic XIX. quem vide cum ibidem notatis.

Ohne Vorwiſſen der Sechs Churfürſten/ nicht reſtituiren.

Tempore Imper. Maximiliani II. illi, qui propter abuſum privati erant monetandi iure, ad id non reſtituebantur, niſi prævio conſilio Statuum. (R. A. zu Speier *de anno* 1570. §. da aber jemand/ *ibi*, noch zu mehrerm abſchewens/ ſeind Wir erbietig/ ſolchen privirten Münßſtand auff ſein vnterthänig ſuppliciren bey Vns/ nicht bald zu reſtituiren/ ſondern wollen ſolches Anſuchen jederzeit biß zu gemeiner Reichsverſamblung/ vnd der Ständ bedencken ſtellen/ *pag.* 619.)

So dem Reich immediate nicht vnterworffen.

Sunt Imperii Status, qui ius monetandi non habent, (Kaiſer Ferdinandi Münßordnung *de anno* 1559. §. were es auch Sach/ *in codice receſſuum Imperii pag.* 545.) & ſunt alii, qui Status non ſunt, ius tamen

monetandi habent. Quales ſunt, Arniſæo teſte, (*de iure maieſt. lib. 2. c. 7. n. 6.*) Hoxarium, Halberſtadium, Hannovera, Osnabrugum, Minda, Monaſterium, Hildeshemium, Gottinga, Northemium, Brunſuiga, Roſtochium, Sunda, Stetinum, & aliæ.

Revociren / caſsiren.

Privilegia, quæ incipiunt eſſe publicæ utilitati damnoſa, revocari poſſe, decidit Franciſc. Marc. (*deciſ. 529. n. 8. pag. 1.*) & alii allegati à Klocke (*de contribut. cap. 16. ſect. 1. n. 98. & ſeq.*)

Hohen Privilegien.

Olim aliquando privilegia dabantur cum conſenſu omnium Statuum, aliquando Electorum, aliquando ſolius Imperatoris. Quæ à Statibus & Imperatore ſimul conceſſa ſunt, hoc habent præcipui, quod illis unus Imperator derogare non ſoleat. (*Adrian. Gylman. ſymphor. tom. 1. part. 11. tit. 11. vot. 2. n. 23. fol. 216.*)

Ohne Miteinwilligung der Churfürſten.

Hoc in privilegiis maioris momenti obtinere generaliter, nullus dubito, ſive ea concedantur maioribus, ſive minoribus Statibus: Una enim utrobique pro Electoribus militat ratio, nempe, quod in rebus maioris momenti Imperator eorum conſilio, & aſſenſu uti debeat.

Abbruch.

Vide Auream Bullam capitulo XIII.

AD ARTICULUM XXXV.

So offt Sie es.

Nova ſunt, quæ hoc verſiculo continentur; quibus cauſam, ut conIicio, dedit tergiverſatio, & procraſtinatio Rudolphi II. qua tunc uſus fuit, cum de conſenſu ſuo, ad eligendum Regem Romanorum præſtando, ſollicitaretur. (*Vide* Kaiſer Rudolfs des Andern Beſcheid vnd Reſolution vber die Wahl eines Römiſchen Königs / de dato Prag / den 25. *Novembris anno* 1611. §. 2. *apud Goldaſt. part.* 2. der Reichsſatzungen / p. 388.)

Zu Behülff.

Datur in adiutorium.

Auff angelegte Bitte.

Sæpius ab Imperatoribus Electores requiſiti fuerunt, ut Regem Romanorum eligerent, rarius autem Electores Imperatorem requiſiverunt, ut conſentiret, eligi Regem Romanorum: factum tamen hoc fuit tempore Imperatoris Rudolphi II. ut ex eius modo allegata reſolutione manifeſtum eſt.

Verweigern.

Verweigert.

Quando, utilitate, vel neceſſitate Imperii requirente, Electores Regem Romanorum viventi Imperatori adiungere volunt, non ante ad electionem ſe accingere debent, quam ad eandem ſuſcipiendam Imperatoris conſenſum requiſiverint. Requiſitus Imperator, aut conſentit in electionem, aut non conſentit. Caſu quo conſentit, omnia plana ſunt. Non conſentiens autem, allegat cauſas diſſenſus iuſti ponderis, vel levis momenti: illo caſu, merito intermittitur electio, hoc iuſte peragitur. Petitio conſenſus ſemper neceſſaria, obtentio non ſemper.

AD ARTICVLVM XXXVI.

In Rudolphi capitulatione eſt pars articuli xxx.

AD ARTICVLVM XXXVII.

Concordat cum Carolino articulo xxvi.

AD ARTICVLVM XXXVIII.

Hic articulus talia continet, qualia habentur, partim in Carolino trigeſimo, partim in Ferdinandi vigeſimo ſeptimo, partim in Rudolphi trigeſimo primo.

Befördern.

Coronam Imperialem petere debet electus in Romanorum Regem, conſequi neceſſarium non eſt. Non omnes autem, qui eandem petierunt, eam conſecuti ſunt, diverſas ob cauſas. Ex vetuſtioribus mihi ſuccurrit Fridericus, Rex Siciliæ, Henrici Imperatoris filius; qui poſtquam ad Imperium, exautorato, à nonnullis, Othone IV. revocatus eſſet, Romam venit, & petiit à Pontifice coronam Imperialem, quo maiore autoritate veniret in Germaniam. Pontifex nondum coronandum iudicans, miſit cum eo legatum Cardinalem, ut mandaret, autoritate Apoſtolica, Principibus & Civitatibus per Germaniam, ut ab Othone anathemate percuſſo, & ab Imperio depoſito, recederent, & Friderico II. obtemperarent, qui olim puer ab eis electus, & cui præſtitiſſent iuramentum, à quo nondum abſoluti. (*ita narrat Mutius lib. 19. Chron. German. apud Piſtor. tom. 2. German. ſcriptor. pag. 176.*)

Obbemeldeter Crönung.

His verbis coronationem Romanam intelligi, clarum fit, ſi cum hoc noſtro articulo conferatur Ferdinandi I. articulus xxvii. & Rudolphi articulus xxxi.

AD ARTICVLVM XXXIX.

Hic iunctim uno articulo exhibentur, quæ in Rudolphi capitulatione tribus, nempe xxxiii. xxxiv. xxxv.

AD ARTICVLVM XL.

Rudolphi mores huic articulo cauſam dederunt. Non amabat ille alloquium, prætérquam unius, vel alterius familiariſſimi; unde haud

taro, Principes Imperii, vel eorum legati, diutius expectare cogebantur, antequam admitterentur ad audientiam. Notatum hoc in ipſo fuit, ubi in actibus ſolemnioribus, ut in renovatione inveſtiturarum feudorum maiorum Imperii, præſens eſſet, ſudore ſtatim perfuſum fuiſſe, & non ſine impatientia tuliſſe aliorum oculos in ſe converti. Atque, cum vitam ſolitariam amaret, & aliorum vitaret conſpectum, proverbio locum dedit, quo in alios, ei in hoc ſimiles, uti cœpimus; Er láſt ſich ſelten ſehen wie der alte Kaiſer. Non dubito, quin optimus Imperator, ſi per ipſum ſtetiſſet, legatos ad audientiam admittere maluiſſet eo modo, (ſed alia ex cauſa) quem Abyſſinorum Imperatorem obſervare, narrat Michel Baudier (*en l' hiſtoire generale du ſerrail, & de la cour du grand Seigneur, Empereur des Turcs, livre. 1. chap. 7. pag. 38.*) ubi ait: (*L' Empereur des Abyſſins, que le vulgaire appelle Prete Iean, eſt auſſi blaſmé d' orgueil, quoy que different du Turc: il parle, mais il ne ſouffre pas qu' on le voye, diſant, qu' eſtant l' image de Dieu, en la ſouveraineté de ſon Empire, il le doit imiter en ſes reſponſes, auſquelles Dieu parle ſans eſtre veu. Auſſi, quand le maiſtre des ceremonies luy ameine des Ambaſſadeurs eſtrangers, c' eſt ordinairement de nuict, les chambres, & les ſales ſont esclairées d' un grand nombre de torches, & luy meſme eſt caché dans ſon Maſtabe, ou ſon lict Royal: devant lequel ſont tirées cinq courtines, dont celle du milieu eſt de drap d' or, les autres ſont de ſoye. Le Maiſtre des ceremonies dit aſſés haut,* banca biale buchia abeton*: c' eſt à dire, ie t' ameine ceux, que tu m' as commandé: il le repete ſouvent, iusques à ce qu' une voix du dedans luy dit,* caſacinelet*, qui ſignifie, entrés dedans. A ceſte voix tous ceux qui l' entendent, s' enclinent, & font une profonde reverence. aprés ils s' avancent peu à peu, faiſans des pauſes de ſix en ſix pas, rediſent les meſmes paroles, & eſtant arrivés proche des courtines, entendent la meſme voix,* caſacinelet*: ils s' advancent un peu plus outre, pour ouyr la parole du Prete Iean, qui parle ſans eſtre veu, & leur reſpond aux demandes qu' ils font. Quelques petits Roitelets des Indes ſe tiennent encores ſi cachés, qu' ils ne parlent iamais qu' à un ſeul homme, & celuy-là reçoit la demande, qu' on veut faire au Roy, par la bouche de cinquante, qui ſe la diſent l' un à l' autre, iusques à ce qu' elle arrive à luy.*) Abyſſinorum Imperator, qui vulgo appellatur Presbyter Iohannes, ipſe quoque ſuperbiæ notam incurrit, licet in eadem Turcæ ſit abſimilis. Loquitur quidem, ſed adſpectum ſui non præbet. Ita, quando Magiſter cæremoniarum ad illum deducit legatos extraneorum, quod regulariter fieri ſolet noctu, cameræ, & aulæ magno numero tædarum reſplendent; Imperator autem latet in ſuo maſtabe, vel lecto regali, ante quem quinque vela extenſa, quorum medium eſt ex panno aureo, reliqua ſerica. Magiſter cæremoniarum ſatis clara voce inclamat, *banca biale buchia abeton*, hoc eſt, adduco eos quos voluiſti; idemque repetit ſæpius, donec vox poſt vela reſpondet, *Caſacinelet*, id eſt, introite. Ad hanc vocem omnes, qui eam perci-

percipiunt, profunde inclinant caput, in ſignum reverentiæ; poſtea pedetentim accedunt, ſubſiſtentes ad ſingulos ſex gradus, quos faciunt, repetunt eadem verba, & ubi propius ad vela pervenerunt, audiunt eandem vocem, *caſacinelet*, accedunt proxime ut intelligant verba Presbyteri Iohannis, qui loquitur quidem, & reſpondet ad petita, ſed adſpectui eorum ſe non exhibet. Nonnulli Regulorum Indiæ, ita latenter vivunt, ut nunquam cum aliis loquantur, unico familiari excepto, qui ſolus demum excipit quæ Regi intimanda, poſtquam quinquaginta, ordine unus ad alium, ea dixerunt.

Pottſchafften.

1. Legat
2. *Legatus non dictus a legendo.*
3. *Sed a legendo.*
4. *Legati a Latere qui?*
5. *Vnde ita dicti?*
6. *Legati nati.*
7. *Archiepiſcopus Magdeburgenſis fuit dictus legatus natus.*
8. *Examinatur quod ſcripſit Azorius.*
9. *Referuntur loca ex receſſibus & actis Imperii.*
10. *Salisburgenſis variavit in titulo legati Apoſtolici.*
11. *Epiſcopus Tridentinus uſus fuit titulo legati Apoſtolici.*
12. *Nuncius Apoſtolicus.*
13. *Orator.*
14. *Ambaſſador.*
15. *Vnde hoc vocabulum ſit deductum?*
16. Ambachter.
17. *Vocabula Germanica, quibus legatus denotatur.*

GErmani legatos variis nominibus inſigniunt; quæ partim noſtro in 1.
ſolo nata, partim ab aliis mutuo accepimus. Talia ſunt I. Legat / & in plurali, Legaten / (Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1518. §. erſtlich / p. 104. Reichs Abſchied zu Erffurt *de anno* 1567. §. ferner / *pag.* 602. Reichs Abſchied zu Regenſpurg *de anno* 1576. §. Wir haben / *pag.* 669. Reichs Abſchied zu Regenſpurg *de anno* 1598. §. ob aber wol / *pag.* 740.) quæ vocabula à Latinis habemus. Varro (*lib. 4. de lingua latina*) legatos à legendo dici pu- 2.
tavit, quaſi publice lectos, quorum opera uteretur Magiſtratus. At, quo minus huic ſententiæ accedam, impedimentum inde mihi ſurgit, quoniam, ſi à legendo diceretur, non deberet dici legatus, ſed lectus. Ego itaque legatum à legando derivo. Vt hodie moris eſt, nemo legatorum ſuorum claſſes tam 3.
accurate diſtinguit, quam Pontifex Romanus. Alios vocat legatos à latere, alios legatos natos, alios vero nuncios Apoſtolicos. Legatos à latere dicit Car- 4.
dinales, quos ex urbe & curia Romana mittit, vel ad certam provinciam adminiſtrandam, vel ad negotia cum Regibus, Principibus, aut cum aliqua Republica tractanda: dicuntur à latere, quoniam quaſi à latere Pontificis, cui 5.
adſiſtunt, mitti ſolent. Legati nati appellantur Antiſtites, qui ratione Eccle- 6.
ſiarum, quibus præſunt, legati Apoſtolici munus & officium habent; & ideo nati dicuntur, quia ſtatim, ut Eccleſiis ſuis præficiuntur, & creantur præſules, id muneris, & officii nanciſcuntur. Tales in variis reperiuntur pro-

provinciis: (*vide Freder. à Marſelaer in Legato, lib 2. diſſert. 1. p. in 250.*) In
7. Alemania olim erat (*verba ſunt Azorii part. 2. inſtitut. moral. lib. 5. cap. 28. pag. 582.*) Magdeburgenſis Archiepiſcopus, ſed quia hæreticus factus, nunc
8. eſt Salisburgenſis. Si Azorius putat, Salisburgenſem fuiſſe, manſiſſe, & eſſe adhuc legatum natum, Magdeburgenſem autem mutata religione talem eſſe deſiiſſe, nolo cum eo contentionis ſerram trahere: At vero, ſi arbitratur, Salisburgenſem, in locum Magdeburgenſis ſuffectum, & tunc demum legati nati titulum, & dignitatem accepiſſe, à vero aberrat. Nam ex actis Imperii conſtat, Salisburgenſem eo tempore, quo Magdeburgenſis adhuc Pontifici, & eius doctrinæ addictus erat, titulo legati uſum fuiſſe: quam-
9. quam non ſimili verborum formula ac ille. Etenim in ſubſcriptione receſſus Imperii comitiorum Ratisponenſium anno MDXXXII. (*pag. 236.*) legitur, Albertus, der H. Römiſchen Kirchen Prieſter Cardinal / vnd geborner Legat / zu Maintz / vnd Magdeburg Ertzbiſchoff / ꝛc. paulo autem inferius in eadem ſubſcriptione reperitur, Mattheus / der H. Römiſchen Kirchen Cardinal / Ertzbiſchoff zu Saltzburg / Legat des Stuls zu Rom. Quod hic Germanicis verbis, idem latinis à Magdeburgenſi expreſſum reperitur im Cadaniſchen Vertrag anno MDXXXIV. in pr. (*apud Goldaſt.* in Reichsſatzungen *p. 269.*) Albrecht / der H. Römiſchen Kirchen / des Tituls S. Petri ad Vincula Prieſter Cardinal / Legatus natus, Ertzbiſchoff zu Magdeburg / vnd Meintz. & rurſus Germanicis, in Reichs Abſchied zu Regenſpurg de anno MDXLI. in ſubſcriptione (*pag. 259.*) Reichs Abſchied zu Speier anno MDXLII. in ſubſcript. (*pag. 280.*) Reichs Abſchied zu Nürnberg eodem anno in ſubſcriptione (*pag. 290.*) Reichs Abſchied zu Speier anno MDXLIV. (*pag. 306.*)
10. Salisburgenſis, quantum ego obſervavi, in formula verborum quidem variavit, at nunquam addidit geborner. In ſubſcriptione der Ordnung des Regiments zu Wormbs anno MDXXI. auffgericht / *in Codice receſſum Imperii pag. 110.*) uſus fuit titulo des Päpſtlichen Stuls Legat; idem factum in ſubſcript. des R. A. zu Wormbs anno MDXXI. (*pag. 136.*) In aliis autem, Legat des Stuls zu Rom. (R. A. zu Speier anno 1529. *pag.* 191 R. A. zu Augſpurg anno 1530. *p.* 210 R. A. zu Regenſpurg anno 1532. *p.* 236. R. A. zu Augſpurg anno 1551. *p.* 393. *multiq; ſubſequentibus receſſibus*) Licet vero Magdeburgenſis Archiepiſcopus, poſtquam Catholicæ Romanæ religioni valedixit, legati nati titulo amplius uti noluerit, ne hoſtis ſui legatus videretur, attamen Salisburgenſis non ſolus huc usque legatus Pontificis, vel Sedis Apoſtolicæ inter
11. Germanos Præſules permanſit: nam & Tridentinus Epiſcopus modo appellatus fuit, Apoſtoliſcher Legat in Germanien / (Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1582. *pag.* 704.) modo Päpſtlicher Heiligkeit / vnnd des Stuls zu Rom Legat. (Reichs Abſchied zu Regenſpurg *de anno* 1613. *pag.* 759.) quod an perſonale fuerit, an vero Sedi Epiſcopali collatum, ignoro. Nuncii,

porro

porro, Apoſtolici, communi vocabulo dicuntur, qui Cardinales non ſunt, 12.
ſed antiſtites, miſſi à Pontifice, tanquam legati, vel ut Bertachinus (*in repertorio*) loquitur, pro aliqua ambaſſiata. (*vide Iean Rochette és decisions de plusieurs queſtions differents, qui ſe preſentent iournellement tant és cours Eccleſiaſtiques, que ſeculiers, verb. legat de Pape, pag. 6.*) II. à Latinis acceptum, 13.
in linguam noſtram transtulimus vocabulum, Orator, vel Oratorn. (R. A. zu Nürnberg *de anno* 1524. *in pr. pag.* 157. §. vnd nach dem / *pag.* 160. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1527. §. nach dem / *pag.* 178. R. A zu Speier *de anno* 1529. *in pr. pag.* 182. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1541. §. vnd wiewol *pag.* 250. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1530. §. als auch / *pag* 208. R. A zu Regenſpurg *de anno* 1576. *in pr. pag* 655.) Nomen oratoris, apud latinos legatis attributum, patet (*ex l. lex Iulia 7. ff. ad L. Iul. de vi publ. & aliis probatorum autorum locis.*) III. quod aliunde ad nos pervenit nomen, eſt Ambaſſador, quo vul- 14.
gus etiam hodie utitur. Credo à Gallis ſumtum, qui ſuum *Ambaſſadeur* 15.
ab Italico *Ambaſciadore* formarunt. Tradunt nonnulli, origine hoc Græcum, & à verbo ἀμβαδίζειν eſſe, quod mittere, ire, hinc inde vadere, circumambulare, ſignificet. Verum, quid opus tam longe arceſſere originem, & ab illis, qui ipſimet legatos ſuos eo nomine nunquam appellarunt? Potius eſt ab Italorum, *ambaſcia*, quod angorem hodie ſignificat, *ambaſciaria*, id eſt, legationem, & *Ambaſciadore*, hoc eſt, legatum, progenitum dicere. Olim, id vocabulum, *ambaſcia*, in legibus Burgundionum, operam ſignificabat: hinc Ambaſciatores non fuiſſe alios, docet Cluverius (*lib. 1. antiq. Germ. cap. 8. pag. 68.*) quam qui patria noſtra lingua dicebantur Amb- 16.
achter / id eſt, qui cum mandatis à principe, ſeu civitate mittebantur. Erat autem Ambachter / quod Latinis opifex, Ambacht miniſter, Anbachten / operari. Noſtro in ſolo natum eſt, I. vox Geſandter / quæ idem 17.
notat ac geſendeter / à ſenden / quod eſt mittere, legare &c. II. Abgeſandter / ablegatus, à verbo Abſenden / ablegare. III. Pottſchaffe / quo legationem appellamus, & legatum Pottſchaffter / quod idem eſt ac Latinorum Nuncius (quo nomine etiam legatos appellabant.) Pott enim, nobis dicitur, qui latinis nuncius.

Abgeſandten.

1. *Nonnulli conſtituunt differentiam inter* Geſandten / *&* Abgeſandten.
2. *Sed ea in receſſibus Imperii non obſervatur.*
3. Abgeſandten *dicuntur legati Imperii, & aliquando legati provinciales.*
4. *Arumæi error.*
5. Pottſchafften vnd Geſandten.
6. *Objectio.*
7. *Reſponſio.*

Conſtituunt alii differentiam inter Geſandten / & Abgeſandten / ſed 1.
eam comitiorum Imperii noſtri receſſus non obſervant: promiſcue 2.
utroque vocabulo utuntur; quod, ut paſſim in illis, potiſſimum tamen,

 & ſæ-

2. & ſæpius reiteratis vicibus in R. A. zu Speier de anno MDLXX. factum re-
peritur. Sic, quos Geſandten dicit (*in* §. dieweil dann / *pag.* 606. §. wiewol
nun / *pag.* 608. §. vnd nach dem / & §. ferners / *pag.* 609. *& multis aliis ſequen-*
3. *tibus, ac in ſubſcriptione quoque pag.* 623. §. vnd wir /) eosdem appellat Abge-
ſandten / (in §. damit dann / *pag.* 607. §. wann auch / §. nach dem wir / §. als
auch / *pag.* 610. §. alſo haben wir / *pag.* 611. §. dieweil dann / *pag.* 616. §. als
wir / *pag.* 617. §. neben / *pag.* 618. §. vnd auſſ / *pag.* 621. §. vnd ſeind / *pag.*
623. In R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1603. §. wie wir dann / *pag.* 784.)
Illud plane notabile eſt, quod legati totius Imperii nomine ad Belgas, Abge-
ſandten dicantur, (ibi, daß den Abgeſandten zu ſolcher Legation) quod no-
men in R. A. zu Regenſpurg de anno MDLXXVI. (§. nach dem auff /) at-
tribuitur legatis provincialibus, ibi, der dreyen Landtſchafften / Steyer /
Kärnten / Crain / vnd der Fürſtlichen Graffſchafft Görtz durch dero Abge-
4. ſandten. Arumæus (*de Comitiis cap.* 5. *num.* 53.) legatum, non niſi ad ſui
ſimilem, hoc eſt, nec ſuperiorem, nec inferiorem, mitti exiſtimat, atque
caute receſſuum Imperii ſubſcriptionibus, non legatorum, Geſandten /
ſed nunciorum, Pottſchafften vnd Gewalthaber / mentionem fieri. Ve-
rum hic labitur in utroque, vir alias iuris publici non ultimus autor. Cer-
te, ut olim, ita etiam hodie legati dicuntur aliquando quoque illi, qui ad
ſuperiorem, vel inferiorem mittuntur. Plebs Romana legatione Antium
miſſa, Auguſto obtulit nomen patris patriæ, (*ut Suetonius in Auguſto cap.* 58.
docet.) Ac à municipiis quoque mittebantur legati (*l.* 4. §. *ult. ff. de legat.*)
ad Cæſarem (*Panciroll. de magiſtrat. municip. cap. ult.*) Et audivimus mo-
do, Imperium legatos ad Belgas mittere voluiſſe, quos pro inferioribus in-
5. dubitato habebat. Denique, non ſolum in ſubſcriptionibus quam plurimis
receſſuum Imperii, verum etiam aliis eorundem paragraphis, expreſſe con-
iunguntur, Geſandten vnd Pottſchafften / (Cammergerichts Ordnung zu
Coſtnitz *de anno* 1507. §. vnd wir / *pag.* 70. R. A. zu Trier vnd Cöln *de anno* 1512.
§. vnd wir / *pag.* 94. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1518. §. *fin. pag.* 105. R. A. zu
Nürnberg *de anno* 1522. §. vnd wir / *pag.* 151. R. A. zu Nürnberg *de anno* 1524.
§. vnd wir / *pag.* 162. R. A. zu Speier *de anno* 1526. §. vnd wir / *pag.* 171. R. A.
zu Regenſpurg *de anno* 1530. §. vnd wir / *pag.* 210. R. A. zu Augſpurg *de anno*
1551. §. vnd wir / *pag.* 416. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1557. §. vnd wir / *pag.*
507. R. A. zu Speier *de anno* 1557. *pag.* 517. Abſchied des *deputationtags* zu
Wormbs *de anno* 1564. §. vnd des zu Urkund / §. vnd ſeind / *pag.* 552. Abſchied
des Tags zu Erfurt *de anno* 1567. §. vnd wir / *pag.* 603. Abſchied des *deputa-
tiontags* zu Franckfurt *de anno* 1571. §. vnd wir / §. vnd ſeind / *pag.* 651. Abſchied
des *deputationtags* zu Speier / §. ſolches alles / *pag.* 774. R. A. zu Regenſpurg
de anno 1603. §. vnd wir / §. vnd ſeind / *pag.* 788. R. A. zu Regenſpurg *de anno*
6. 1613. §. ſolches / *pag.* 798.) Nec eſt, quod excipias, in multis allegatorum
locorum

locorum legi, geſandte Pettſchafften / ita, ut non ſolum minuſculo g vocabulum Geſandte, exprimatur, ſed & ſine intermedio commate à Pettſchafften / ut idem eſſe videatur, ac ſi dicas, legati Nuncii, tanquam prædicatum
ſe referens ad ſubiectum: nam, etiamſi ponamus, nullum hic vitium typo- 7.
graphi intervenilſe, tamen locis cæteris, ubi comma intermedium eſt, & literæ maiuſculæ uſurpatæ fuerunt, res Sole meridiano clarior redditur. Vt taceam infinitos paragraphos receſſuum Imperii, idem, quod dixi, manifeſtare; (ex quibus, ſi placet, *vide* R. A. zu Speier *de anno* 1557. §. das wir/ *p.* 10. Reichs Abſchied zu Augſpurg *de anno* 1559. §. vnd ſeind/ *p.* 519. Reichs Abſchied zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. was / *pag* 725. §. ſo haben / *pr. f. pag.* 730. Reichs Abſchied zu Regenſpurg *de anno* 1598. §. darauff / §. ob nun wol/ *p.* 738.)

Schleunige Audientz / vnd expedition.

Bis dat, qui cito dat; gratiaque officio, quod mora tardat, abeſt. At ne ſola humanitatis lege ad hæc Imperator teneretur, placuit eum hoc articulo civili obligatione conſtringere.

Nach dem vorigen Tenor.

Hoc eſt iuris communis, (*Bl. in cap.* 1. *§. fin. vers. quæro quis dicacatur, de feudo guardiæ, & plures alii allegati à Vulteio lib.* 1. *de feud. cap.* 7. *num.* 105.)

Zu wichtigen Sachen.

In gravioribus negotiis, Imperium concernentibus, ſtatim ab initio Imperator Electores ad conſilium vocare debet, nec ſui ſolum ingenii ductum ſequi. Sunt autem Electores, non tantum præcipui Imperatoris conſiliarii, ſed etiam coadiutores, & certo reſpectu, directores. Vnde Goldaſtus confidenter ſcribit, Electores non modo Imperium, ſed ipſum etiam Imperatorem in poteſtate ſua tenere, (*in replicat. pro Imper. cap.* 11. *pag.* 111.) Cæterum, quod in antecedentibus articulis ſpecialiter ſancitum, hic, ne aliquid, quod maioris momenti, adhuc exceptum videri poſſit, generali regula effectum eſt.

Geheimen / vnd Reichs-Hoff-rath.

Duo Imperator in aula ſua habet conſilia, quę negotia Imperium cōcernentia tractant. Vnum vocatur Secretius, der Kayſerliche Geheimbde Raht in quo cauſę rationem ſtatus concernētes tractari pręcipue ſolēt. Alterum, quod dicitur, der Reichs-Hoffraht/ ubi cauſæ controverſæ, concernentes Imperii Status, vel etiam ipſum Imperium, plerumq; agitantur, & ibidem proceditur usq. ad concluſionem & ſentētiam. Quodſi politicæ concurrant conſiderationes, ea non pronunciatur, ſed prius cauſa cum voto, mit einem Gutachten/

refertur ad Cæſarem. Quo facto, Cæſarea Maieſtas cauſam in Conſilio ſecreto, im Geheimen Raht / proponit, ubi non tam iuſtitiæ & iuris, quam Status ratio conſideratur, ut puta, an tali, vel alio rerum ſtatu, commodum ſit ita pronunciare, an ſine magno Imperii motu, & ſcandalo ſententia talis executioni mandari poſſit. Et ſi difficilis executio, vel alia incommoda timeantur, non raro pronunciatio ſententiæ conceptæ aliquantiſper ſuſpenditur, donec commodior exequendi occaſio eveniat; uti factum in cauſa Braunſchweig contra Braunſchweig / das Fürſtenthumb Grubenhagen betreſſend: item in cauſa Baden contra Baden. Si vero eiusmodi non occurrant obſtacula, non facile receditur à voto Senatus aulici, und wird in gemein bey des Reichs-Hoffraht Gutachten gelaſſen. (*Reinking. de regim. ſecul. lib. 1. claſs. 4. cap. 19. num. 50. & ſeq. edition. poſterioris.*)

Mit Fürſten / Graven / &c.

Plerumque Princeps, Comes, vel Baro, præſes eſt huius Conſilii. (*Reinking. dict. loc.*)

Ehrlichen Leuthen.

In Conſiliarios debent eligi probi, & qui ſunt bonæ, non infamatæ vitæ. (*Tholoſan. de Republ. lib. 24. cap. 6. num. 11.*) Et generaliter, ſecundum Baudier; (*au 1. livre de l' hiſtoire generale du Serrail & de la Cour du grand Seigneur, Empereur des Turcs chap. 2. p. 23.*) (*Les Princes ſouverains ne doivent approcher de leurs perſonnes, que les hommes les mieux faits de leurs Eſtats. Car, comme Dieu a dans le ciel le miniſtere des Anges, & des autres creatures intellectuelles; auſſi les Roys, qui ſont ſes vivantes images, doivent avoir autour d'eux, les hommes, que la vertu & les rares qualités de l eſprit, ont esleve par deſſus les autres.*) Monarchæ non debent ad latus habere alios, quam optimos ſuarum ditionum. Quemadmodum enim Deus in cœlis miniſterio angelorum, & aliorum creaturarum intellectualium utitur; ita Reges, qui ſunt vivæ imagines Dei, circa ſe habere debent homines, qui virtute, & raris ingenii dotibus, reliquos antecellunt.

Im Reich Teutſcher Nation erzogen / &c.

Supra articulo XIII. ad officia aulica admittuntur illi, qui in Germania nati; hic de conſiliariis aulicis ſtatûitur præterea, ut in ea etiam ſint educati: Forſan, ut morum, iuris, atque conſuetudinum Germaniæ ſint peritiores.

Darinnen begütert.

Maiorem patriæ curam gerunt illi, qui in eâdem bona & poſſeſſiones habent, quam qui bonis ibi omnino deſtituuntur. Et recte Gellius (*Noct. Attic. lib. 16. c. 10.*) Res, pecuniaque familiaris, obſidis vice, pignorisque eſſe

eſſe apud Rempublicam videtur, amorisque in patriam ſides quædam eſt, & firmamentum.

Der Reichsſachen wol erfahren.

Tales debent adhiberi conſilio, qui res, de quibus tractatur, rectius norunt, & periti in illis ſunt. (*Tholoſ. d. loc. num.9.*) Ad conſilium de Republica dandum, caput eſt, noſſe Rempublicam. (*Lipſius Civil. doctr. lib.3. cap. 4. num 4.*)

AD ARTICVLVM XLI.

Gewiſſe Ordnung.

Electores, Saxo & Brandenburgicus, iam dudum, tempore Rudolphi II. variis Senatus aulici conaminibus contradixerunt, ut videre eſt apud Londorpium (*tom. 2. actor. publicor. lib. 1. tract. 4. num. 2. pag. 50.*) ubi querulantur, (1.) daß ohne einigen Unterſchied / auch in die allernöttigſten im Reich vorgehender ſachen/ die beſchwerlichſten mandata ſine clauſula, bey höchſter Straff der Acht / im Reichs-Hoffraht außzufertigen / bey wenig Jahren angefangen worden / dem alten Herkommen gar zuentgegen / da man einen fleiſſigen Unterſchied/ zwiſchen den ſachen/ ſo gen Hoff/ ans Cammergericht/ vnd für allgemeine Ständ gehörig/ obſervirt/ auch nach Gelegenheit/ vnd ordentlichen Verhör/ die Sach an das Kaiſerl. Cammergericht gewieſen/ vnd von Hoff remittirt hat. (2) daß ſich der Reichs-Hoffraht vnterſtanden/ die Reichsconſtitutiones, mit allerhand præiudiciis, faſt beſchwerlicher weiſe zuerclären; welches doch einem Kaiſer / ſamt den Ständen des Reichs / als ſtatuentibus, gebühret; Inmaſſen das mit aller Stände Raht / vnd Gutachten/ von beyderley Religion zugethanen perſonen/ beſtelt vnd verordnete Cammergericht / die Reichs Conſtitutiones zuerclären / ſich nie angemaſt; ſondern/ die jhnen bißweilen fürgefallene dubia, jederzeit vmb reſolution an die Kaiſerliche Maieſt. vnd die Reichsſtände/ als ſtatuentes gelangen laſſen / darmit in gemeinem Raht ordentlich darvon geredt / vnd wie herkommen / geſchloſſen werden möchte. (3.) daß gleichwol ermeldter Reichs-Hoffraht / mit eitel perſonen/ ſo der Päpſtlichen Religion zugethan/ beſetzt/ vnd der Geſtalt alle ſachen/ darinnen man ſich von den Beyſitzern der Ständ Augſpurgiſchen Confeſſion, am Cammergericht / gebührlicher Einred befahrt/ dahin gebracht/ vnd in den allerwichtigſten ſachen / es belange gleich die Religion / oder was es wolle/ von leuten ſo allein von der Päpſtiſchen Religion ſeind/ geurtheilt/ vnd erkant werden wolle. (4.) daß ſich der Reichs-Hoffraht anmaſſe / den Ausſchlag zugeben/ wer für einen Stand oder Glied der Augſpurgiſchen Confeſſion zuhalten/ deſſen ſich doch der Kaiſerl. Maieſtät Herren Vorfahren/ dergeſtalt nie vnterſtanden. (5.) dz in Religionſachen/ wann Commiſſarien von beyden Religionen der Kaiſ. Maieſt. ſpaltige meinungen vorbringē/ die endliche definition der gantzen ſachen bey dem Reichs-Hoffraht gemacht werden wolle; da man

ſich doch / daß das vergleichen in ſtrittigen Religions / oder andern wichtigen Sachen / von den Ständen des Reichs / jemals nachgegeben / oder eingeraumet worden / ſich nicht zuerinnern / ſondern viel eines andern zuberichten. (6.) Es werde auff Anhalten des Biſchoffs von Maintz / der Statt Erfurt mit pœnal mandaten vom Reichs-Hoffraht zugeſetzt / vngeacht der litis pendentz am Kaiſerlichen Cammergericht / dahin dieſer Streit von Kaiſer Carl dem Fünfften vor langem gewieſen worden; auch daß die Sache auff gröſſerer Ausführung beruhet / vnd Religionshändel mitvnterlauffen / darinnen von beyderley Religions Ständen zu gleich geurtheilet werden ſolle. Eosdem Electores, qui has querimonias Imperatori inſinuarunt, etiam monitores collegis ſuis fuiſſe, ut quod à Rudolpho non ſatis æquis auribus acceptum fuerat, à Matthia, certa ordinatione Conſilio aulico præſcribenda, corrigeretur, mihi videtur vero ſimile. Pertinent huc etiam gravamina, quæ Status proteſtantes uniti, eidem Imp. Matthiæ, anno MDCXIII. in comitiis Ratisponenſibus exhibuerunt (*quæ vide in tractatu meo, de iure publico lib. 4. c. 8. n. 37.*)

Vnd Inſtruction verfaſſen.

Factum anno MDCXIV. Tenorem huius ordinationis, & inſtructionis, prout concepta, vide apud Lehemannum (*lib. 1.* der Reichsbandlungen vom Religionsfrieden/ *cap. 38. pag. 156. & ſeqq.*) & annotata Correſpondentium Norimbergæ congregatorum anno MDCXV. ad eandem in tract. meo de iure publ. (*lib. 9. c. 4. n. 34.*)

Die Alten.

Non memini me vidiſſe antiquiorem illa, quam Ferdinandus I. conſcripſit anno MDLIX. & obſervari voluit Maximilianus II. atque Rudolphus II. quæ legi poteſt apud Lehemannum (*dict. lib. 1. cap. 37. pag. 146. & ſeqq.*)

Zu Ihrem Gutachten/ übergeben.

Licet Imperator in ordinatione concipienda primas partes habeat ſolus, non tamen ea prius firma erit quam ab Electoribus approbata.

Jährlich.

Pace, inter Imperium, & coronam Sueciæ, facta Osnabrugis, anno MDCXLVIII. (*artic. 5. §. viſitatio &c.*) cautum, ut viſitatio Conſilii aulici fiat ab Electore Moguntino toties, quoties opus fuerit.

Mit

Mit Zuziehung.

Correſpondentes Norimbergæ congregati, de quibus modo dictum, volebant, viſitationem quotannis fieri, durch Churfürſten / Fürſten vnd Stände des Reichs/von beeden Religionen / in gleicher Anzahl / in Namen der Kaiſerlichen Maieſtät/ vnd Dero wegen. (*vide d. lib. 9. de iure publ. c. 4. n. 34. tit. 5.*) ſed id non impetrarunt.

Als Ertzcantzler.

Vtpote, cuius directioni etiam Cancellaria huius Conſilii ſubiecta eſt, (*d. ordinat. Matthiæ tit. 5. apud Lebeman. d. l. pag.* 168.) quæ non niſi vicecancellarium habet: ac ſi Thomæ Michaëli (*de iuriſdict. concluſ. 28. lit. a.*) & Matthiæ Wehnero (*Imperii obſervat. verb.* Hoff / Kaiſerlicher Hoff) credimus, totum illud aulicum Conſilium, cum Cancellaria, Moguntino, tanquam Archicancellario Imperii, iuramento obſtringitur. Quod tamen hodie uſu non ſervari, à quibusdam aulicis Conſiliariis ſe audiviſſe, monet Reinking. (*d. lib. 1. de regim. ſecul. claſſ.* 4. *c.* 19. *n.* 47. *edit. poſt.*)

AD ARTICVLVM XLII.

Vno hoc articulo continentur, quæ duobus in Rudolphina, & anterioribus capitulationibus, incluſa.

CAPI-

CAPITVLATIO FERDINANDI II.

Wir Ferdinand der Ander / von GOttes Gnaden/ erwöhlter Römiſcher König / zu allen zeiten Mehrer des Reichs/ in Germanien/ zu Hungarn/Böheimb/Dalmatien/ Croatien vnd Sclavonien / ꝛc. König/ Ertzhertzog zu Oeſterreich/Hertzog zu Braband/ zu Steyer/ zu Kärnten/ zu Crain/ zu Lützemburg/ zu Würtemberg/ Ober vnd Nieder Schleſien/ Fürſt in Schwaben/ Marggrav des heiligen Römiſchen Reichs zu Burgaw/ Ober vnd Nieder Laußnitz/ Gefürſter Grav zu Habspurg/ zu Tyrol/ zu Pfird/ zu Kyburg / vnnd zu Görtz/ Landgrav in Elſaß / Herr auff der Windiſchen Marck / zu Portenaw / vnd zu Salins / ꝛc. Bekennen offentlich mit dieſem Brieff / vnd thun kund jedermänniglich: Als Wir aus ſchickung des Allmächtigen/ kurtz verſchiener Tag/ durch die ordentliche Wahl/ der Ehrwürdigen vnd Hochgebornen/ Johann Schweickarten zu Maintz/ Lotharien zu Trier / Ferdinand zu Cöllen/ Ertzbiſchoff/ ſo dann an ſtatt vnd von wegen Friederich/ Pfaltzgrav bey Rhein/ Hertzog in Baiern/ Johann Georgen/ Hertzogen zu Sachſen/ Gülch/ Cleve vnd Berg/ ꝛc. Burggraven zu Magdeburg/ Johan Sigismunden / Marggraven zu Brandenburg / aller des H. Reichs durch Germanien/ Gallien/ das Königreich Arelat/ vnd Jtalien/ Ertzcantzlern vnd reſpective Ertztruchſeſſen / Ertzmarſchallen vnnd Ertzcammerern/ Vnſern lieben Neven/ Oheimen vnd Churfürſten/ durch Jhrer Liebden gevollmächtigte Pottſchafftē/ Johann Albrechten Graven zu Solms/ vnd Herrn zu Müntzenberg/ Wolffgangen Graven zu Mansfeld/ Edlen Herrn zu Heldrungen/ Rittern vnd Obriſten / vnd Adam Ganſen Edlen Herrn zu Puttlitz/ vnd Wolffhagen / der Chur Brandenburg Erbmarſchalck zu der Ehr / vnd Würde des Römiſchen Königlichen Namens vnnd Gewalts / erhoben / erhöcht / vnnd geſetzt ſein / deß Wir Vns auch GOTT zu Lob / dem Heiligen Reich zu Ehren / vnd vmb der Chriſtenheit vnd Teutſcher Nation / auch gemeines Nutzes willen beladen / daß Wir Vns demnach aus freiem gnädigen Willen/ mit denſelben Vnſern lieben Neven / Oheimen vnnd Churfürſten / dieſer nachfolgender Artickel/ Geding vnd Pactsweiß vereiniget / vertragen / die angenommen / bewilligt vnd zugeſagt haben / alles wiſſentlich vnd in Crafft dieſes Brieffs.

1. Zum erſten/ daß Wir in Zeit ſolcher Vnſer Königlichen Würden/ Amptes vnd Regierung/ die Chriſtenheit/ vnd den Stul zu Rom/ auch Päpſtliche Heiligkeit/ vnd die Chriſtliche Kirch/ als derſelben Advocat/ in gutem trewlichen Schutz vnd Schirm halten: Dazu inſonderheit in dem Heiligen Reich/

Frieden / Recht vnd Einigkeit pflantzen / auffrichten vnd verfügen ſollen vnd wollen / daß die jhren gebührlichen Gang / dem Armen als dem Reichen / gewinnen / vnd haben / auch behalten / vnd denſelben Ordnungen / auch Freiheiten / vnd alten löblichen Herkommen nach / gerichtet werden ſollen. Gleichwol ſo viel dieſen / auch den nachfolgenden fünffzehenden Articel gegenwärtiger Obligation / verſiculo, Das ſollen vnd wollen Wir / mit Jhrer der Churfürſten / ꝛc. belangt / haben vorgemeldte Vnſere Oheimb / die Weltliche Churfürſten / ſich austrücklich gegen Vns erclärt / was daſelbſten von dem Stul zu Rom / auch der Päpſtlichen Heiligkeit / vor Meldung geſchicht / daß Jhre Lieden darein nicht bewilligen / noch Vns damit verbunden haben wollen.

2. Wir ſollen vnd wollen auch / ſonderlich die vorgemeldte Guldene Bull / den Frieden in Religion vnd Profan Sachen / auch den Landfrieden / ſamt der Handhabung deſſelben / ſo auff jüngſt zu Augſpurg im Fünff vnd Fünffzigſten Jahr gehaltenen Reichstage auffgerichtet / angenommen / vnd verabſchiedet / verbeſſert / auch in denen darauff gefolgten Reichs-Abſchieden widerholet vnd confirmirt worden / ſtät vnd veſt halten / handhaben / vnd darwider niemand beſchweren / oder durch andere beſchweren laſſen / vnd die andere des Heiligen Reichs Ordnungen vnd Geſetz / ſo viel die dem obgemeldten angenommenen Reichs-Abſchied / im fünff vnd fünffzigſten Jahr zu Augſpurg auffgericht / nicht zuwider / confirmiren / ernewern / vnd / wo Noht / dieſelbigen mit Raht Vnſer vnd des Heiligen Reichs Churfürſten / vnd anderer Stãnd / beſſern / wie das zu jeder Zeit des Reichs Gelegenheit erfordern wird.

3. Vnnd in alle weg ſollen vnnd wollen Wir die Teutſche Nation / das Heilige Römiſche Reich / vnnd die Churfürſten / als die vorderſten Glieder deſſelben / auch andere Fürſten / Graven / Herren vnnd Stãnd / bey ihren Hoheiten / Würden / Rechten vnd Gerechtigkeiten / Macht vnd Gewalt / jeden nach ſeinem Stand vnd Weſen / bleiben laſſen / ohn Vnſer vnnd männiglichs Eintrag vnnd Hinderung / vnnd Jhnen dazu Jhre Regalia vnnd Obrigkeit / Freiheiten / Privilegia, Pfandſchafften / vnnd Gerechtigkeiten / auch Gebräuch vnd gute Gewonheiten / ſo ſie bißhero gehabt haben / oder in Vbung geweſen ſeind / zu Waſſer vnd zu Land / in guter beſtändiger Form / ohn alle Weigerung / confirmiren vnnd beſtätigen / ſie auch darbey / als erwöhlter Römiſcher König / handhaben / ſchützen vnd ſchirmen / doch männiglich an ſeinen Rechten vnſchädlich.

4. Wir laſſen auch zu / daß die gedachte ſechs Churfürſten / je zu zeiten / nach vermög der Gulden Bull / vnnd Gelegenheit des Heiligen Reichs / zu jhrer Nohtdurfft / auch ſo ſie beſchwerlichs Obliegen haben / zuſamen kommen mögen / daſſelbig zu bedencken vnd zu berahtſchlagen / daß Wir auch nicht verhindern / noch irren / vnd derhalben kein Vngnad oder Widerwillen gegen jhnen

nen ſamtlich noch ſonderlich/ ſchöpffen vnd empfahen/ ſondern Vns in deme/ vnd andern/der Guldenen Bull gemäß/gnädiglich vnd vnverweißlich halten/ ſollen vnd wollen. Geſtalt Wir dann auch der Churfürſten gemeine vnd ſonderbare Rheiniſche Verein/als welche ohn das mit Genemhaltung vnd approbation der vorigen Kaiſer rühmlich auffgerichtet/ſo wol in dieſem/als allen darin begriffenen Puncten/ auch Vnſers theils approbiren/vñ confirmiren thun.

5. Wir ſollen vnd wollen auch alle vnzimliche häſſige Bündnuſſen/ Verſtrickung vnd Zuſammenthuungen / der Vnterthanen / des Adels/ vnd gemeinen Volcks / auch die Empörung vnd Auffruhr / vnd vngebührlich Gewalt / gegen den Churfürſten / vnd andern / fürgenommen / vnd die hinfüro geſchehen möchten/auffheben/ abſchaffen/vnd mit ihrer/ der Churfürſten/ vnd anderer Stände / raht vnd Hülff daran ſein / daß ſolches / wie ſichs gebührt/ vnd billig iſt / in künfftiger Zeit verbotten / vnd fürkommen werde.

6. Wir ſollen vnd wollen dazu/für Vns ſelbſt/als erwöhlter Römiſcher König/in des Reichs händeln/auch kein bündnus/ oder Einigung/mit frembden Nationen / noch ſonſt im Reich machen / Wir haben dann zuvor die ſechs Churfürſten/deßhalbē/an gelegene Mahlſtatt/ zu zimlicher Zeit erfordert/vnd jhren Willen/ſamtlich/oder des mehrern Theils auß jhnen/in ſolchem erlangt.

7. Was auch die Zeit hero/ einem jeden Churfürſten/ Fürſten/ Herrn vnd andern/oder dero Voreltern/vnd Vorfahren/Geiſtliches oder Weltliches ſtands/ dergeſtalt/ ohne Recht gewaltiglich genommen/ oder abgetrungen/ſollen vnd wollen Wir / der Billigkeit nach / wie ſich im Recht gebührt / wider zu dem ſeinen verhelffen/bey ſolchem auch/ ſo viel er Recht hat/ handhaben/ſchützen vnd ſchirmen/ohn alle Verhinderung/ Auffhalt oder Saumnuß.

8. Zu dem vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir / von dem Heiligen Römiſchen Reich / vnd deſſelben Zugehörungen / nicht allein ohn Wiſſen / Willen vnd Zulaſſen / gemeldter Churfürſten ſamtlich/ nichts hingeben/ verſchreiben / verpfänden / verſetzen / noch in andere Weg veräuſſern / oder beſchweren/ ſondern auch Vns auffs höchſt bearbeiten / vnd allen möglichſten Fleiß vnnd Ernſt fürwenden / das jenige ſo davon kommen / als verfallen Fürſtenthumb / Herrſchafften vnd andere/ auch confiſcirte merckliche Güter/ die zum theil in anderer frembder Nationen Händ vngebührlicher Weiß gewachſen / zum förderlichſten wider darzu bringen / zuzueignen / auch darbey bleiben zulaſſen. Fürnemlich auch/dieweil Vns fürkomt/daß etliche anſehenliche / dem Reich angehörige / Herrſchafften vnd Lehen / in Italia vnd ſonſten vereuſſert worden ſein ſollen/ eigentliche Nachforſchung derentwegen anſtellen / wie es mit ſolchen alienationen bewandt / vnnd die eingeholete Bericht/zur Churfürſtlichen Maintziſchen Cantzley / inner Jahrs Friſt/von dato an zu rechnen / vnfehlbarlich einſchicken : auch in dieſem / wie obigem allen/ mit Raht / Hülff vnd Beyſtand der ſechs Churfürſten / vnd der andern Fürſten

ſten vnd Stände iederzeit annemen/ was durch Vns vnd ſie für rahtſam/ nutzlich vnd gut angeſehen vnd verglichen ſein wird/ doch männiglich an ſeinen gegebenen Privilegien / Recht vnd Gerechtigkeiten vnſchädlich. Vnd ob Wir ſelbſten oder die Vnſern / ichtes das dem H. Reich zuſtändig / vnd nicht verlihen / noch mit einem rechtmäſſigen Titel bekommen were oder würde / innen hetten/ das ſollen vnd wollen Wir bey Vnſern ſchuldigen vnd gethanen Pflichten/ demſelben Reich/ ohne Verzug/ auff jhr der Churfürſten Geſinnen/ wider zu Handen wenden/ zuſtellen vnd folgen laſſen.

9. Wir ſollen vnd wollen Vns dazu in Zeit bemeldter Vnſerer Regierung fried- vnd nachbarlich/ gegen den anſtoſſenden vñ Chriſtlichen Gewälten halten/ kein Gezänck/ Fehde/ noch Krieg / in oder auſſerhalb des Reichs / von deſſelben wegen/ anfahen/ oder vornemen/ noch einig frembds Kriegsvolck ins Reich führen/ ohne Vorwiſſen/ Raht vnd Bewilligung der Reichsſtänd/ zum wenigſten der Sechs Churfürſten / da auch von einem/ oder mehr Ständen des Reichs / dergleichen fürgenommen/ vnd ein frembd Kriegsvolck in das Reich geführt würde / daſſelbige mit Ernſt abſchaffen. Wo Wir aber von des Reichs wegen/ oder das Heilig Römiſch Reich angegriffen/ vnd bekriegt würde / alsdann mögen Wir Vns dargegen aller Hülff gebrauchen.

10. Desgleichen ſie die Churfürſten/ vnd andere deſſelben Reichs Stände/ mit den Reichstägen / Cantzleygelt / Nachreiſen/ Aufflagen vnd Stewern vnnohtdürfftiglich vnd ohn redliche/ dapffere Vrſachen nicht beladen noch beſchweren/ auch in zugelaſſenen fällen/ die Stewer/ Aufflagen/ vnd Reichstäg/ ohne Wiſſen vnd Willen der Sechs Churfürſten / nicht anſetzen noch ausſchreiben ; Vnd ſonderlich keinen Reichstag auſſerhalb des Reichs Teutſcher Nation fürnemen oder ausſchreiben : auch die von dem Reich vnd deſſelben Ständen eingewilligte Stewer vnd Hülffen zu keinem andern End / als dazu ſie gewilligt worden/ anwenden.

11. Wir ſollen vnd wollen auch/ Vnſer Königliche/ vnd des Reichs ämpter/ am Hoff/ vnd ſonſt am Reich/ auch mit keiner andern Nation dañ gebornē Teutſchen/ die nicht nieders ſtands noch Weſens/ ſondern namhaffte/ redliche leut/ von Fürſtē/ Graven/ Herren/ von Adel/ vnd ſonſt niemand/ als Vns vnd dem Reich mit pflichtē vnd dienſten verwant ſein/ beſtellen; auch die obbenante Aempter/ bei ihrē Ehrn/ Würden/ Gefällen/ Rechten vñ Gerechtigkeitē bleiben/ vñ denſelben nichts entziehē oder verwendē laſſen/ in einige weg ſonder gefehrde.

12. Darzu in ſchrifften vnd handlungen des Reichs/ kein andere Zung noch Sprach gebrauchen laſſen/ dann die Teutſche oder Lateiniſche Zungen/ es were dann an Orten/ da gemeiniglich ein andere Sprach in übung were / vnd im Brauch ſtünde / dann alsdann mögen Wir Vns/ vnd die Vnſern/ Vns derſelben daſelbſt auch behelffen.

13. Wir ſollen vnd wollen auch die Churfürſten / Fürſten / Prælaten/

Graven/Herren/von Adel/auch andere Stånd vnd Vnterthanen des Reichs mit rechtlichen/oder gůtlichen Tagleiſtungen/auſſerhalb Teutſcher Nation/ vnd ihrer ordentlichen Obrigkeit/ nicht tringen/ erfordern/noch fürbeſcheiden/ ſondern ſie alle/vnd jeden inſonderheit/ im Reich/ laut der gulden Bull/ auch wie des Heiligen Reichs Ordnungen vnd Geſetz vermögen/bleiben laſſen.

14. Inſonderheit/ demnach die Churfürſten im Reich/ als die fürnemſten Glieder deſſelben/vor andern Stånden/ nicht allein/in Crafft der Guldenen Bullen/ ſondern auch durch andere hohe Privilegia/ vor allen frembden/zuforderſt aber dem Rohtweiliſchen Gericht/ ſo wol vor ſich/als jhre Vnterthanen vnd Zugewanten/ gefreyet ſein/ nichts deſto weniger aber durch deſſelben Hoffgerichts Proceß/ je zuweilen deren Vnterthanen moleſtirt werden/ in alle Weg verſehen/ daß ſolches bey gedachtem Hoffgericht abgeſtellt/ vnd da hinfůro eines oder andern Churfürſten vnterthanen oder zugethanen/ mit dergleichen Proceſſen fernere moleſtation geſchehe/ verſtatten/ daß ſie nicht allein die Proceß nicht annemen ſollen/ ſondern auch die Churfürſten die jenigen/ſo über Verwarnung/ ſich der inſinuation ſolcher Proceß nicht můſſigen wolten/ mit Straff anſehen mögen/vnd ſollen/ oder wollen.

15. Vnd als vber/ vnd wider die concordata Principum, auch auffgerichte Verträg/ zwiſchen der Kirchen/Påpſtlicher Heiligkeit/ oder dem Stul zu Rom/ vnd Teutſcher Nation/ mit vnformlichen Gratien/ Reſcripten/ Annaten der Stifft/ſo täglich/mit Manigfaltigung/vnd Erhöhung der Officien am Römiſchen Hoff/auch Reſervation, Diſpenſation, oder in andere Weg/ zu Abbruch der Stifft Geiſtlichkeit/ vnd anders/ wider gegebene Freiheit/dazu zu Nachtheil iuris patronatus, vnd des Lehenherrn ſtäts vnd ohnvnterläſſig/ offentlich gehandelt wird/ derhalben auch vnleidenliche/verbottene Geſellſchafften/ vnd contract, oder Bündnuſſen/ als Wir berichtet/ fürgenommen/vnd auffgerichtet werden/das ſollen vnd wollen Wir mit ihrer der Churfürſten/vnd anderer Stånd Raht bey Vnſerem Heiligen Vatter dem Papſt vnd Stul zu Rom/ Vnſers beſten Vermögens abwenden/ vnd fürkommē/auch darob vnd daran ſein/ daß die bemeldte concordata Principum vnd auffgerichte Verträg/ auch privilegia vnd Freiheiten/ gehalten/gehandhabt/ vnd denſelben feſtiglich nachgelebt/vnd nachkom̃en werde: Jedoch was Beſchwerung darinn befunden/ vnd Mißbräuch entſtanden/ daß dieſelben/ Vermög deßhalben gehabter Handlung zu Augſpurg/ der mindern Zahl im dreiſſigſten Jahr gehaltenen Reichstags/ abgeſchafft/ vnd hinfürters dergleichen/ohne Verwilligung der Churfürſten/nicht zugelaſſen werde.

16. Wir ſollen vnd wollen auch die groſſe Geſellſchafften/ der Kauffgewerbsleute/ſo bißher mit ihrem Gelt regiret/ ihres willens gehandelt/ vnd mit Wucherung/viel Vngeſchicklichkeiten dem Reich/ deſſen Inwohnern/ vnd Vnterthanen mercklichen Schaden/ Nachtheil vnd Beſchwerung zugefügt/

fügt / zufügen / vnd noch täglich thun gebären / mit Ihr der Churfürſten/ vnd anderer Stånd raht / nach dem / wie deme zubegegnen / hiebevor auch bedacht/vnd fürgenommen/ aber nicht vollſtreckt worden/ gar abthun.

17. Wir ſollen / vnd wollen auch / inſonderheit / dieweil die Teutſche Nation/ vnd das Heilig Römiſch Reich / zu Waſſer vnd Land / zum höchſten vor damit beſchwert / nun hinfüro keinen Zoll von newem geben / auffrichten oder erhöhen / ohne beſondern Raht / Wiſſen/ Willen vnd Zulaſſung / der bemeldten ſechs Churfürſten/ wie vor vnd offt gemeldt.

18. Deßgleichen wollen Wir auch die jenigen Stånd / denen von Vnſern Vorfahren / Römiſchen Kaiſern / mit verwilligung des Reichs Churfürſten / mit dieſer Maß vnd Vorbehaltung / entweder newe Zöll gegeben / oder die alten erhöcht / oder prorogirt worden / daß ſie jetzt gedachte Churfürſten / Ihre Vnterthanen / Diener / Zugewandte / vnd andere gefreite Perſonen / auch derſelben Haab vnnd Güter / mit ſolchen / von newem gegebenen erhöheten vnnd prorogirten Zöllen / nicht beſchweren / ſondern an allen / vnd jeden Orten / Ihrer Fürſtenthumb vnd Lande / mit ihren Waaren / vnd Gütern / zollfrey durchpaſſiren / verfahren vnnd treiben laſſen: ſich auch ſonſt/ der Zoll Erhöhung halben / gewiſſer verſchriebener maſſen verhalten / vnd darüber / vermittelſt eines ſondern verglichenen Revers / gegen die Churfürſten/ cräfftiglich verbinden ſollen;die aber ſolche Revers noch nicht von ſich gegeben/ mit allem Ernſt dahin erinnern / vnd vermahnen / ſich hierinnen der Schuldigkeit zu bequemen / vnd angeregten Revers / ohne längern Verzug / heraus zu geben/ vnd den Churfürſten einzuhåndigen. Denen aber/ ſo ins künfftig/ obgeſchriebener maſſen/newe Zöll/oder der altē Erſteigerung vnd prorogation erhalten werden/wollen Wir/vor herausgebung ſolcher Revers/ Vnſere Kaiſerliche conceſſiones keines Wegs ausfertigen noch ertheilen laſſen.

19. Vnd dieweil männiglich bekant/ wie hoch fürnemlich der Rheinſtrom/ wegen viler hohen vnd ſchweren/an vnterſchiedlichen Orten/des vntern Rheins / bey den vorig geweſenen Kriegsempörungen/angeſtelter Licenten/beſchwert/alſo daß die Rheiniſche Churfürſten/beneben ihren Vnterthanen/vnd Angewanten/dahero in mercklichen Abgang ihrer Einkommen/vnd Nahrung gerahten; dazu faſt alle commercia auff ſolchem Rheinſtrom erliegen bleiben; vber das auch bei kurtzer Zeit vnterſchiedliche Außläger vnd Kriegsſchiff/ vnerſucht vnd vngeſcheuet der Rheiniſchen Churfürſten / in Ihr hohes Regal auff dem Rheinſtrom / auß den Niederlanden geführt worden / dadurch der Kauff- Handels- vnd Schiffman/ mit noch weitern exactionen vnd Abnahm beſchwert wird/ſolche Außläger vnd armirte Schiff auch bißhero/vber alles Erſuchen/ Anlangen/ Erinnern/ vnd Vermahnen der Churfürſten/ bevorab der Rheiniſchen/nicht wollen abgefertiget werden/ſollen vnd wollen Wir ehiſt möglich/ auff Mittel vnd Weg/ſo wol vor Vns/als auch mit Raht der ſechs Churfürſten/

fürſten/ trachten / wie man ſolcher Außläger von des Reichs Boden ledig/ vnd deren künfftig geſichert/ſo wol auch die Licenten abgeſchafft werden mögen.

20. Vnd da jemand bey Vns vmb newe Zoll-Begnadigung/ vnd Erhöhung der alten/ vnd vorerlangten Zöll ſuppliciren / vnd anhalten würde/ ſo ſollen vnd wollen Wir ihme einige Vertröſtung/ promotorial, vnd vorbittliche Schreiben/an die Churfürſten nicht geben/oder ausgehen laſſen.

21. Auff dem Fall auch einer / oder mehr / was Stands oder Weſens/ der / oder die weren / einigen newen Zoll in ihren Fürſtenthumben / Landſchafften / Herꝛſchafften / vnd Gebieten / für ſich ſelbſt / auſſerhalb Vnſer Begnadigung/vnd der ſechs Churfürſten Bewilligung/ angeſtelt / vnd auffgeſetzt hetten/oder künfftig alſo anſtellen/ vnd auffſetzen würden/ den / oder dieſelben/ ſo bald Wir deſſen für Vns ſelbſten in Erfahrung kommen/ oder von anderen Anzeig davon empfangen/ſollen vnd wollen Wir durch mandata ſine clauſula, vnd in alle andere mögliche Weg/davon abhalten/vnd gantz vnd zumaln nicht geſtatten/daß jemand de facto, vnd eigens fürnemens/ newe Zöll anſtellen/für ſich dieſelben erhöhen/oder ſich deren gebrauchen/vnd annemen möge.

22. Vnd were es Sach/ daß in ſolchen Fällen / newer Zöll / vnd Auffſatz halber / dadurch der Churfürſten Zöll geringert vnd geſchmälert werden möchten / die Churfürſten / zu rechtlichen Anſprüchen / active oder paſſive gerichten / demnach ſolche Zoll/Regal vnd privilegia allein von Römiſchen Kaiſern vnd Königen/mit Bewilligung der ſechs Churfürſten/ im Reich ertheilt/ vnd gegeben werden / vnd alſo derer darüber einfallender Streit / Entſcheidung / vor niemand anders / als Vns gehörig / ſollen ſolche rechtliche Anſprachen vor Vns ausgeführt / vnd erledigt werden / vnd kein Churfürſt ſchuldig ſein / ſich derenthalben / weder an Vnſerm / vnd des Reichs Cammergericht/ oder andern Gerichten/mit ordinariis actionibus anſtrengen zu laſſen: Geſtalt wir dann hierüber / bei gedachtem Cammergericht / gebührende Erinnerung vnd Verfügung zuthun / nicht vnterlaſſen wollen.

23. Vnd nach dem etliche Zeit hero die Churfürſten am Rhein/mit vielen vnd groſſen Zollfreiungen/vber jhre Freiheit/vnd Herkommen /offtermals durch Fürderungs-Brieff/vnd in andere Weg erſucht/vnd beſchwert worden/ das ſollen vnd wollen Wir/als vnerträglich/ abſtellen/ fürkommen/vnd zumal nicht geſtatten/noch zulaſſen/fürders mehr zu vben noch zu geſchehen.

24. Vnd inſonderheit / ſo ſollen vnd wollen Wir / ob einiger Churfürſt / Fürſt / dieſer / oder anderer ſeiner Regalien / Freiheitten / Privilegien / Recht vnd Gerechtigkeiten halber / daß die jhme geſchwächt / geſchmälert / genommen / entzogen / bekümmert / vnd betrübt worden / mit ſeinem Gegentheil/ vnd Wiederwertigen/ zu gebührlichen Rechten kommen/ oder ihn fürzufordern ſich vnterſtehen wolte/ oder auch anhängig gemacht hette / daſſelbe/vnd auch alle andere ordentliche ſchwebende Rechtfertigungen/nicht verhindern noch verbieten / ſondern den freien ſtarcken Lauff laſſen.

25. Wir ſollen vnd wollen auch / die Churfürſten / Fürſten / Prælaten / Graven / Herren / vnd andere Ständ des Reichs / ſelbſt nicht vergewaltigen / ſolches auch nicht ſchaffen / noch andern zuthun / verhengen; ſondern wo Wir / oder jemand anders / zu jhnen allen / oder einem inſonderheit / zu ſprechen hetten / oder einige Forderung fürnemen / dieſelben ſamt vnd ſonders / Auffruhr / Zwytracht / vnd allen andern Vnraht im Heiligen Reich zu verhüten / auch Fried vnd Einigkeit zu erhalten / zur Verhör / vnd gebührlichen Rechten ſtellen / vnd kommen laſſen / vnd mit nichten geſtatten / in denen / oder andern Sachen / in was Schein / oder was Namen es geſchehen möchte / darin ſie ordentlich Recht leiden mögen / vnd deſſen erbietig ſein / mit Raub / Nahme / Brand / Fehden / Krieg / oder anderer geſtalt zu beſchädigen / anzugreiffen / vnd zu vberfallen.

26. Wir ſollen vnd wollen auch fürkommen / vnd keines wegs geſtatten / daß nun hinfüro jemand / hohes oder niedriges ſtands / Churfürſt / Fürſt / oder anderer / ohne Vrſach / auch vnverhört / in die Acht / vnd Oberacht gethan / bracht / oder erclärt werde / ſondern in ſolchem ordentlicher Proceß / vnd des Heiligen Römiſchen Reichs voranſgeſetzte Satzung / nach Ausweiſung des Heiligen Reichs in gemeldtem fünff vnd fünfzigſten Jahr reformirten Cammergerichts Ordnung / vnd darauff erfolgter Reichs Abſchied / in dem gehalten vnd vollzogen werde / iedoch dem Beſchädigten ſeine Gegenwehr / vermög des Landfriedens / vnabbrüchig.

27. Vnd nach dem das Heilige Römiſch Reich faſt vnd höchlich / in Abnemen vnd Ringerung kommen / ſo ſollen vnd wollen Wir / neben andern / die Reichs-Steuer der Stätte / vnd andere Gefälle / ſo in ſonderer Perſonen Hand gewachſen vnd verſchrieben / widerumb zum Reich ziehen / auch eine gewiſſe designation / in weſſen handen dieſelben jetziger Zeit ſeind / inner ſechs Monaten / den nechſten / zur Churfürſtlichen Maintziſchen Cantzlei einſchicken / vnd nicht geſtatten / daß ſolches dem Reich vnd gemeinen Nutzen / wider alle Recht vnd Billigkeit / entzogen werde: Es were dann / daß ſolches mit rechtmäſſiger Bewilligung der ſechs Churfürſten beſchehen were.

28. Wann auch Lehen dem Reich / vnd Vns / bey zeit Vnſerer Regierung eröffnet / vnd ledig heimfallen würden / ſo etwas merckliches ertragen / als Fürſtenthumb / Gravſchafften / Herrſchafften / Stätte vnd dergleichen / die ſollen vnd wollen Wir ferner niemand leihen / auch niemand einige expectantz oder Anwartung darauff geben / ſondern zu Vnterhaltung des Reichs / Vnſer vnd Vnſerer Nachkommen / der König vnd Kaiſer / behalten / einziehen vnd incorporiren / biß ſo lang daſſelbige wieder zu Weſen vnd Auffnemen kommet. Doch Vns / von wegen Vnſerer Erbland / vnd ſonſt männiglich / an ſeinen Rechten / vnd Freiheiten vnſchädlich.

29. In alle weg aber / wollen Wir Vns zum beſten angelegen ſein laſſen / alle dem Römiſchen Reich angehörige Lehen / in vnd auſſerhalb deſſelben / gelegen /

gelegen / auffrichtig zu halten/vnd derowegen zu verfügen/ daß ſie / zu begebenden Fällen/ gebührlich empfangen vnd renovirt werden/ vnd nicht vnempfangen bleiben. Da auch / nach Erhebung zum Römiſchen Reich / Wir deren eins / oder mehr / Vns angehend befinden / ſollen vnd wollen Wir das / oder dieſelben/ vnweigerlich empfangen laſſen ; oder wann das nicht bequemlich geſchehen könte / deswegen den Herren Churfürſten / zu ſicherung des Reichs/ gebührenden Revers / vnd recognition zuſtellen.

30. Auff den Fall aber zukünfftiger Zeit / Fürſtenthumb / Grafſchafften / Herrſchafften/ Pfandſchafften / vnd andere Güter / dem Heiligen Reich mit Dienſtbarkeit/ Reichs-Anlagen/ Steuren/ vnd ſonſten verpflicht/ deſſen iurisdiction vnterwürfflich/ vnd zugethan/ nach Abſterben dero Inhaber / Vns durch Erbſchafft heimfallen oder auffwachſen/vnd Wir die in Vnſern handen behalten/ oder andern zukommen laſſen würden ; oder da wir dergleichen allbereit in handen hetten / davon ſoll dem Heiligen Reich ſein Recht vnd Gerechtigkeit/ Anlag/ Steuer vnd anderer ſchuldiger Pflicht/ wie darauff hergebracht/ hindan geſetzt aller prætendirten exemtion / geleiſtet / abgericht vnnd erſtattet werden.

31. Wo Wir auch mit Raht/ vnd Hülff der Churfürſten/ vnd anderer Ständ des Reichs ichtwas gewinnen / vberkommen / oder zu handen bringen würden/ das alles ſollen vnd wollen Wir dem Reich zuwenden/ vnd zueignen/ wo Wir aber in ſolchem / ohne der Churfürſten vnd anderer Ständ wiſſen vnd willen / ichtwas fürnemen / darinnen ſollen ſie Vns zu helffen vnverbunden ſein/vnd wir nichts deſto weniger das jenige/ ſo wir in ſolchem erobert oder gewonnen hetten / oder gewinnen würden / vnd dem Heiligen Reich zuſtünde/ dem Reich wider zuſtellen vnd eignen.

32. Vnd nach dem bißhero im Reich viel Beſchwerung/vnd Mängel/ der Müntz halben geweſen / vnd noch ſeind/ wollen Wir denſelben zum förderlichſten mit Raht der Churfürſten/ Fürſten vnd Ständ des Reichs/ vorzukommen/ vnd in beſtändige Ordnung vnd Weſen zuſtellen/ möglichſten Fleis fürwenden ; auch zu dem End die jenigen Mittel / ſo in Anno 1603. vnd auff vorigen Reichstägen/ durch Churfürſten / Fürſten / vnd andere Reichsſtände/ in gemein betracht / in gute Obacht nemen / vnd was ferner zuträgliches zu Abwendung ſolcher lang gewehrten Vnrichtigkeit / bedacht werden möcht / zumahl nichts vnterlaſſen.

33. Wir ſollen vnd wollen auch hinfüro/ ohn vorwiſſen der ſechs Churfürſten/ niemanden / wes Stands oder Weſens er ſey / mit Müntz-Freiheiten begaben / oder begnadigen/ auch wo Wir beſtändig finden / daß die jenige Stände/ denen ſolches Regal vnd privilegium verlihen/ daſſelbe/ dem Müntz-Edict zugegen / mißbraucht / ihnen daſſelbige / vermög der diſpoſition / in den hierüber verfaſten conſtitutionibus, nicht allein ſuspendiren/ ſondern die jeni-

ge/ welche

ge/welche daſſelbig Regal nicht mit der Churfürſten bewilligung erhalten/ deſſen gantz priviren/ vnd ohne vorwiſſen der Churfürſten/ darzu nicht reſtituiren. Fürnemlich aber bey den Stätten/ ſo dem Reich immediate nicht/ſondern den Reichs-Ständen vnterworffen / revociren / caſsiren/ vnd hinfüro ferner nicht ertheilen/ auch ſonſt/ den geringern Ständen/ mit dergleichen oder andern hohen Privilegien / ohne Miteinwilligung der Churfürſten / viel weniger zu derſelben Privilegien Verhinderung / oder Abbruch/ nicht willfahren.

34. Vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir Vns auch keiner ſucceſſion/oder Erbſchafft/ des obgemeldten Römiſchen Reichs/ anmaſſen / vnterwinden / noch in ſolcher Geſtalt vnterziehen / oder darnach trachten / auff Vns ſelbſt / Vnſere Erben / vnd Nachkommen/ oder auff jemand anders/ vnterſtehen zu wenden; ſondern Wir/ dergleichen Vnſere Kinder/Erben/vnd Nachkommen/ wollen die gemeldte Churfürſten/ Jhre Erben vnd Nachkommen/zu jeglicher Zeit/ bey jhrer freien Wahl eines Römiſchen Königs/ ſo offt ſie es/ einem Kaiſer zu Behülff/ oder ſonſt dem Heiligen Reich nohtwendig / vnd nützlich befinden/ auch bey Lebzeiten eines Römiſchen Kaiſers / mit / oder wann derſelbe/ auff angelegte Bitt der Churfürſten / ohne genugſame erhebliche Vrſachen / verweigert werden ſolte / ohne einiges Regirenden Kaiſers Bewilligung / vorzunemen.

35. Auch die Vicarien/wie von Alters her auff ſie kommen/ die Gulden Bull/Päpſtliche Recht/ vnd andere Geſetz/ oder Freiheiten vermögen/ ſo es zu Fällen kommet/die Nohtdurfft vnd Gelegenheit erfordern wird/auch bey jhrem geſonderten Raht/in Sachen das Heilig Reich belangend/geruhiglich bleiben/ vnd gantz vnbeträngt laſſen: Auch nicht nachgeben/daß die vicariaten vnd deren iura, ſamt was denſelben anhängig / von jemand diſputirt oder geſtritten werde/wo aber darwider von jemand etwas geſucht/ gethan/ oder die Churfürſten in dem getrungen würden / das doch keines wegs ſein ſoll / das alles ſoll nichtig ſein / vnd dafür gehalten werden.

36. So wollen vnd ſollen Wir auch / alles das / ſo durch die zween des Heil. Reichs Churfürſten / vnd Vicarien in mittler Weil / ſo das Vicariat/ laut der Guldenen Bull / nach vermög des Reichs Ordnung / gehandelt vnd verliehen / genem halten / auch confirmiren vnd ratificiren / in der allerbeſtändigſten Form / wie ſich daſſelb wol geziemet vnd gebühret.

37. Wir ſollen vnd wollen auch die Römiſche Königliche Cron / wie Vns als erwöhlten Römiſchen König wol geziemet / empfangen; wenigers auch nicht / Vns zu Empfahung der Kaiſerl. Cron befördern / vnd bey allem demſelben das / ſo ſich derhalben gebühret / thun; auch Vnſer Königliche Reſidentz/Anweſen vnd Hoffhaltung/in dem Heiligen Römiſchen Reich/ Teutſcher Nation/allen Gliedern/Ständen vnd Vnterthanen deſſelben/ zu Ehren/Nutz vnd Gutem/ des mehrentheils/ſo viel möglich/ haben vnd halten; alle vnd jede

Churfürſten/Ihr Ampt zu verſehen/zu obgemeldter Crönung erfordern; Vns auch in dem allem dermaſſen erzeigen/vnd beweiſen/das Vnſert halben an aller Möglichkeit kein Mangel geſpührt/oder vermerckt werden ſoll.

38. Wir wollen auch in dieſer Vnſer Zuſag/der Guldenen Bull/des Reichs Ordnung/den obangeregten Frieden in Religion vnd Profan Sachen/auch den Landfrieden/ſamt Handhabung deſſelben vnd anderen Geſetzen/ſo jetzo gemacht/oder künfftig durch Vns/mit Ihrer der Churfürſten/Fürſten/auch anderer Stände des Reichs/raht möchten auffgerichtet werden/zu wider kein Reſcript/Mandat/oder ichtwas anders beſchwerliches ausgehen laſſen/oder zugeſchehen verſtatten/in einige Weiß oder Wege. Dergleichen auch für Vns ſelbſt/wider ſolche Guldene Bull/vnd des Reichs Freiheit/den Frieden/ſamt Handhabung deſſelben/von einiger Hohen Obrigkeit/nichts erlangen/noch auch/ob Vns etwas dergleichen/aus eigener Bewegung gegeben were/oder würde/nicht gebrauchen/in keine weiſe/ſonder alle Gefährde: Ob aber dieſer/oder andern vorgemeldten Articuln vnd Puncten/einiges zu wider erlangt/oder ausgehen würde/das alles ſoll crafftlos/todt/vnd ab ſein: Inmaſſen Wir es auch/jetzo als dann/vnd dann als jetzt/hiemit caſſiren/tödten/vnd abthun/vnd/wo Noht/der beſchwerten Partei derhalben nohtdürfftig Vrkund/oder briefflichen Schein zu geben vnd widerfahren zu laſſen/ſchuldig ſein ſollen/arge Liſt vnd Gefährde hierinnen außgeſcheiden.

39. Wir ſollen vnd wollen auch/allen des Heiligen Reichs Churfürſten/Fürſten/vnd Ständen/ſo wol jhren Pottſchafften vnd Abgeſandten/jederzeit ſchleunige Audientz vnd expedition ertheilen/denſelben jhre Lehenbrieff vnd Lehen/nach dem vorigen Tenor vnweigerlich wiederfahren laſſen. In wichtigen Sachen/ſo das Reich betreffen/bald Anfangs der Churfürſten Raht vnd Bedenckens Vns gebrauchen; Inſonderheit aber Vnſern Geheimen/vnd des Reichs Hoffraht/mit Fürſten/Graven/Herren/von Adel/vnd andern ehrlichen Leuten/nicht allein aus Vnſern Vnterſaſſen/Vnterthanen/Vaſallen/ſondern auch mehrertheils/denen ſo im Reich Teutſcher Nation/andern orten erzogen/vnd geboren/darinn begütert/der Reichsſachen wol erfahren/gutes Namens vnd Herkommens ſein/alſo beſtellen/damit männiglich ſchleunige vnparteiſche iuſtitia adminiſtrirt werden möge.

40. Benanten Vnſerm Hoff-Raht wollen Wir auch gewiſſe Ordnung/vnd Inſtruction verfaſſen/die alten revidiren/vnnd bey nächſter Verſamlung den geſamten Churfürſten/zu Ihrem Gutachten/vbergeben; denſelben auch Jährlich/oder in zweyen Jahren einmal/mit Zuziehung des Ertzbiſchoffen zu Maintz/als Ertzcantzlers/viſitiren; vnd ſonderlich das iüngſt zu Nürnberg durch die Churfürſten verfaſte Bedencken/zu förderung der Juſtitien/inſonderheit in acht nemen/vnd daſſelbe fürderlich ins Werck richten.

41. Dieweil Vns auch ſonderlich gebührt/des Heiligen Reichs Churfürſten/

fürſten / als Unſere innerſte Glieder vnd Hauptſeule des Reichs / vor männiglichen in ſonderer hoher consideration zu halten / ſo wollen Wir die verfügung thun / wann derſelben Amptsverweſer vnd Erbämpter / bey Unſerm Hoff begriffen / daß dieſelben iederzeit / vnd inſonderheit / wann / vnd ſo offt Wir auff Reichs-Wahl-vnd andern dergleichē Tagen / Unſern Kaiſerlichen Hoff begeben / oder Sachen fürfallen / darzu die Erbämpter zu gebrauchen ſeind / in gebührlichen respect gehalten / vnd ihnen von Unſern Hoffämptern / keines Wegs vor / vnd eingegriffen / oder da ie / aus gewiſſen Urſachen / Jhre Stell / mit berürten Unſern Hoffämptern / iewеils erſetzt werden ſoll / wollen Wir doch / daß ihnen den Churfürſtlichen Amptsverweſern / vnd Erbämptern / einen Weg als den andern / die von ſolchen Verrichtungen fallende Nutzbarkeiten / weniger nicht / als ob ſie dieſelben ſelbſt verricht / vnd bedient / vnweigerlich gefolgt vnd gelaſſen werden.

42. Damit auch Unſere / ſo wol der geheime / als Reichs-Hoffraht / dieſer Capitulation / gewiſſe Wiſſenſchafft haben / vnd in Rahtſchlägen / vnd ſonſten / ſich darnach richten mögen / wollen Wir ihnen nicht allein dieſe vorhalten / ſondern auch / bey Leiſtung ihrer Dienſtpflicht / ernſtlich einbinden / dieſelbe / ſo viel ſie einen ieden berührt / vor Augen zu haben / vnd darwider weder zu thun / noch zu rahten / ſolches auch ihren Dienſt-Eyden mit außtrucklichen Worten einverleiben laſſen.

43. Solches alles / vnd jedes beſonder / wie obſtehet / haben Wir obgenanter Römiſcher König / den gedachten Churfürſten geredt / verſprochen / vnd bey Unſern Königlichen Ehren / Würden / vnd Worten / im Namen der Wahrheit zugeſagt / thun daſſelbe auch hiemit / vnd in Crafft dieſes Brieffs; inmaſſen Wir dann das mit einem leiblichen Eyd zu Gott / vnd dem Heiligen Evangelio geſchworen / daſſelbe ſtät / veſt / vnverbrochen zu halten / dem trewlich nachzukommen / darwider nicht zu ſein / zuthun / noch zu ſchaffen gethan werden / in einige Weiß / oder Wege / wie die möchten erdacht werden.

44. Deſſen zu Urkund haben Wir dieſer Brieff ſechs / in gleichem Laut gefertiget / vnd mit Unſerm anhangenden Jnſigel becräfftiget / vnd jedem obgenanten Churfürſten einen zuſtellen laſſen: der geben iſt / in Unſer vnd des Reichs Statt Franckfurt am Main / den Acht vnd zwantzigſten Monats Tag Auguſti / nach Chriſti Unſers lieben Herrn vnd Seeligmachers Geburt / im Eintauſend Sechshundert vnnd Neunzehenden / Unſerer Reiche / des Römiſchen im Erſten / des Hungariſchen im Andern / vnd des Böheimiſchen im dritten Jahr.

ANNOTAMENTA AD CAPITVLATIONEM FERDINANDI II.

AD PROOEMIVM.

Ferdinand der Ander.

FErdinandus, ſecundus dicitur, reſpectu Ferdinandi, fratris Caroli V. qui primus inter Imperatores fuit eo nomine. Natus autem eſt noſter hic Ferdinandus anno M D LXXVIII. IX Iul. patre Carolo, Archiduce Auſtriæ, matre Maria, Alberti Ducis Bavariæ filia.

Kurtz verwichener Tagen.

Nempe XVIII. die Auguſti, ſt.v. anno MDCXIX. (*Vernulæus in anno Auſtr.*)

AD ARTICVLVM I.

Nihil hic novi.

AD ARTICVLVM II.

Convenit ex aſſe cum anteriorum Imperatorum capitulationibus.

AD ARTICVLVM III.

Nihil continet, quod novum ſit.

AD ARTICVLVM IV.

Concordat cum Matthiæ articulo IV.

AD ARTICVLVM V.

Nihil habet novi.

AD ARTICVLVM VI.

Convenit cum veteri formula.

AD ARTICVLVM VII.

Vt & hic quoque.

AD ARTICVLVM VIII.

Vno articulo hic continentur, quæ, in capitulatione Matthiæ, tres diſtinctos conſtituunt articulos, nempe VIII. IX. & X.

Vnd die eingeholete Bericht.

Nova eſt additio, utilitatem Imperii promovens, ſimulque autoritatem Archicancellarii oſtendens. Sed an promiſſioni ſatisfactum dubitatur. (*vide capit. Ferd. III. artic. 9.*)

AD ARTICVLVM IX.

Concordat cum Matthiæ articulo XI.

Fried- vnd nachbarlich.

Hoc non fuiſſe à Ferdinando obſervatum, Electores conqueſti ſunt, in conventu Ratiſponenſi anno M DC XXX. daß durch die im Reich auffgebrachte/

darinnen

darinnen unterhaltene/vnd mit aller Bereitſchafft verſehene/vnd inſtruirte/in Preuſſen/ die Belaw / wie auch Italien/ geſchickte Armaden/vnd Succurſen man ein mehrers nicht erworben / als daß unterſchiedliche Potentaten ohne Noht irritirt, laceſsirt, vnd dem Reich ſchwere Feinde auff den Halß gezogen worden. Bello Mantuano offenſus fuit Gallus; ſuppetiis in Boruſſiam miſſis, Suecus; expeditione in Veluviam ſuſcepta, Batavi.

Ohne Vorwiſſen / Raht vnd Bewilligung.

Nec hoc digne obſervatum, ſummo Imperii damno, ut ex modo allegata querela Electorum patet.

AD ARTICVLVM X.

Nihil novi continet.

Die Stewer / rc.

Hierinnen ſeind des Heiligen Reichs fundamental Geſetze überſchritten worden. (*Capitul. Ferd. III. artic.* 14.) quod Electores in dicta querela diſtinctim docent.

AD ARTICVLVM XI.

Convenit cum anterioribus capitulationibus; ſed, quod officia militaria attinet, non admodum exacte obſervatum fuiſſe fertur.

AD ARTICVLVM XII.

Eſt reiteratio veteris præcepti. Autor *deſcriptionis ſtatus particularis Regiminis Ferdinandi II.* (*cap.* 5. *pag.* 5. *pag.* 67.) annotavit, Cæſarem Ferdinandum II. in aula ſua ſemper, Germanica, vel Italica, quandoque etiam Latina, (quam admodum expedite & accurate locutus) linguis uſum, nunquam vero Gallica, vel Hiſpanica, ne cum ipſo quidem Hiſpanico legato.

AD ARTICVLVM XIII.

Nihil habet novi.

AD ARTICVLVM XIV.

Idem continet, quod Matthiæ decimus ſextus.

AD ARTICVLVM. XV.

Idem habetur in præcedentium Imperatorum capitulationibus.

AD ARTICVLVM XVI.

Convenit cum antecedentibus capitulationibus.

AD ARTICVLVM XVII.

Idem dicendum de præſenti articulo.

AD ARTICVLVM XVIII.

Omnia quæ hic habentur, nova ſunt, & potiſſimum in gratiam Electorum addita.

Mit dieſer Maß.

Privilegium in ſua forma, & tenore, qui diligenter inſpici debet, præciſe

præciſe ſervandum (*cap. porro, extr. de privileg. Klock de contribut. cap 16. ſect. 1. num. 67.*) non enim plus eſſe poteſt in uſu, quam eſt in conceſſione.

Gefreiete Perſonen.

Quinam exemti ſint à vectigalium ſolutione, docet Sixtinus (*de regal. cap. 8.*) Petr. Frider. Mindanus (*de mandat. lib. 2. cap. 42. num. 20.*) Arniſæus (*de iure maieſtat. lib. 3. cap. 7. num. 2.*) & ſtudioſe Klock (*in disceptatione, de vectigalium iure quæ extat tomo 3. disputat. Baſileenſ. theſ. 26. & ſeqq.*)

Verglichenen Revers.

Cum anno M DC XIX. Comes Oldenburgenſis conſenſum Electorum ſuper novo vectigali exigeret, ab iisdem reſponſi loco accepit, daß er zuvorderſt eine leidliche Zoll-Rolle begreiffen/ vnd dieſelbe dem Churfürſtlichen Collegio ad referendum & approbandum, eingeben/ vnd vermittelſt ſonderbaren deswegen verglichenen Revers/ genugſame Verſicherung thun ſolte/ daß durch den newen Zoll/ die Churfürſten/ ſampt dero Vnterthanen/ im geringſten nicht belegt/ noch beſchwert/ ſondern allerdings für ſich/ vnnd jhre Wahren/ frey/ vnd vnauffgehalten/ ſein vnd bleiben theten.

Vor Herausgebung.

Cautela.

AD ARTICVLVM XIX.

Concordat cum articulo xx. capitulationis Matthiæ.

Mit Raht der Sechs Churfürſten.

Cum in conventu Ratisponenſi, anno M DC XXX. Imperator de hoc negotio Electorum præſentium, & legatorum abſentium, conſilium expeteret, atque ad bellum Statibus confœderati Belgii inferendum inclinaret, reſponſi loco tulit; Electores præſentes, atque abſentium legatos, wüſten ſich hierüber/ als in einer das gantze Römiſche Reich/ vnd alle deſſen Stände berührende Sache/ welche auch von vorigen Römiſchen Kaiſern jederzeit auff allgemeinen Reichsverſamlungen proponirt/ vnnd tractirt worden/ für ſich abſonderlich/ vnnd vngehört jhrer Mitſtände/ nichts beſtändiges zuerklären. Dann weil hierzu aller Stände Hülff vnd Beyſtand vonnöhten/ ſo müſten dieſelbe auch billich darüber gehört werden. Simile fere reſponſum, iam ante, in conventu Ratisponenſi, anno M DC XXIII. die xv. Febr. ab Electoribus, & Principibus, eorumve legatis, idem Imperator acceperat: Es weren vmb der Feindſeligkeit/ ſo die Staden auff des Heiligen Reichs Boden von vielen langen Jahren getrieben/ bey vorigen Reichstägen vielfältige conſultationes vorgangen/ aber jederzeit ſo viel befunden worden/ daß ſolchem Gewalt/ der Nohtdurfft nach zubegegnen/ in etlicher wenig Stände Macht/ vnd zuthun nicht ſein würde. Derohalben/ auff dißmal/ die anweſende Chur- vnd Fürſten/ vnd der abweſenden Geſandten/ nicht ſehen könten/ wie bey dieſem engen conventu, von remedirung angezogener Beſchwerden mit Beſtand gehandlet/ oder geſchloſſen werden könte.

AD

AD ARTICVLVM XX.

Hoc articulo nihil novi continetur.

AD ARTICVLVM. XXI.

Idem legitur in capitulationibus antecedentibus.

AD ARTICVLVM XXII.

Similis eſt Matthiæ articulo XXIII.

AD ARTICVLVM XXIII.

Nihil habet novi.

AD ARTICVLVM XXIV.

Concordat cum antecedentium Imperatorum Capitulationibus.

AD ARTICVLVM XXV.

Vti etiam & hic, quem multi male obſervatum cenſent.

AD ARTICVLVM XXVI.

Nihil habet novi. Illud autem grave eſt audire, Ferdinandum hunc articulum non obſervaſſe.

AD ARTICVLVM XXVII.

Auch eine gewiſſe deſignation, &c.

Hic verſiculus novus eſt, cui an ſatisfactum dubitatur (*vide capitul. Ferdin. III. artic. 31.*)

AD ARTICVLVM XXVIII.

Querela Electorum, in dicto conventu Ratisponenſi, anno M DC XXX. non minima fuit, Ferdinandum huic articulo non ſatisfeciſſe, Sondern habe wider den Jnhalt ſeiner Capitulation dem Reich durch Todfälle/oder Verbrechen verfallene/ oder durch die Kaiſerliche Armada eroberte Fürſtenthumber/ Grav- vnd Herꝛſchafften/ ohne Vorwiſſen der Churfürſten verſetzt/ verpfändt/ transferirt/ vnd alienirt.

Auch niemand einige expectanz.

Nova eſt additio, quæ opponitur expectativis dandis, non datis. Nam, quæ antea rite datæ, & ab Electoribus confirmatæ fuerunt, ſive ſimplices ſint, ſive pacto confraternitatis, & reciproco, veſtiantur, recto adhuc & firmo ſtant talo.

An ſeinen Rechten vnd Freiheit vnſchädlich.

Hinc iudicare licet, quo effectu Ducatus Megapolitanus (qui Imperio apertus dicebatur propter delictum) Fridlandiæ Duci, à Ferdinando noſtro concedi potuerit, cum familiæ Marchionum Brandenburgenſium, Burggraviorum Norimbergenſium, iam dudum, de ſucceſſione in eundem, cautum fuerat, Imperatorum, atque Electorum literis, expreſſè quoque ab ipſo Ferdinando II. confirmatis, anno M DC XXII. die XXVII. Auguſti.

AD ARTICVLVM XXIX.

Concordat cum Matthiæ articulo xxx.

AD ARTICVLVM XXX.

Convenit cum anteriorum Imperatorum capitulationibus, exceptis ſolum verbis, hindangeſetzt aller prætendirten exemtion; hæc enim noviter addita.

AD ARTICVLVM XXXI.

Antiqua hæc eſt ſanctio.

AD ARTICVLVM XXXII.

Concordat cum Matthiæ articulo xxxiii.

AD ARTICVLVM XXXIII.

Concordat cum Matthiæ trigeſimo quarto.

AD ARTICVLVM XXXIV.

Concordat cum Matthiæ trigeſimo quinto.

AD ARTICVLVM XXXV.

Auch nicht nachgeben.

Nova eſt additio, ius Vicariorum Imperii ſartum tectum conſtituens, atque ab omni diſputatione, ac contradictione vindicans.

Von iemand.

In inſtructione Friderici, Electoris Palat. quam dedit anno M DC XIX. die XXVII. Martii, legato ſuo ad Electorem Saxoniæ, habetur, (*in actis publicis Londorpii tom. 2. lib. 2. n. 90. p. 575.*) daß beede Vicarii, nach Abſterben Kaiſers Rudolphi, ſich eines gemeinen Inſigels/ zu iuſtitien ſachen am Kaiſerlichen Cammergericht zugebrauchen / miteinander verglichen / daſſelbige Chur-Maintz/ vnd deſſen Liebde fürters beſagtem Cammergericht zugeſchickt: Es were aber bewuſt / welcher maſſen die Camerales, ob ſie wol damals die gerichtliche / vnd andere Proceß / in beeder Herren Vicarien Namen außgefertiget / jedoch hernacher dieſelben hetten liegen laſſen: Alſo daß die Parteien/ denen an Fortgang jhrer Sachen gelegen / dieſelbe widerumb hetten reſcribiren laſſen müſſen/ dardurch in effectu den Vicariis die adminiſtratio Iuſtitiæ, wider den claren Buchſtaben der Gulden Bull / vnd / ſo viel ſonderlich Chur-Pfaltz belangt/ wider die notori obſervantz entzogen/ vnd durch die Camerales, ſo viel an jhnen/ dieſe hohe Gerechtigkeit/ mit höchſtem Schimpff vnd præiuditz/ gleichſam caſsirt, vnd vernichtet worden. So hette auch Pfaltz zimliche Nachrichtung/ daß die Päpſtl. Camerales, vor dieſem vnter ſich ſelbſtē in evētum verglichen/ deßgleichen Sigel von den Vicarien nicht mehr anzunemen/ viel weniger in dero Namen die Proceß außgehen zulaſſen; welches jhnen/ ohn gemeiner

Stände

Stände Vorwiſſen / vnd Zulaſſen / wider ſo clare Verfaſſung des Reichs keines wegs gebühren wolte.

AD ARTICULUM XXXVI.

Convenit cum Matthiæ artic. trigeſimoſeptimo.

AD ARTICULUM XXXVII.

Convenit cum Matthiæ trigeſimooctavo.

AD ARTICULUM XXXVIII.

Convenit cum anteriorum Imperatorum capitulationibus.

Des Reichs Ordnungen.

Electores, in dicto conventu Ratisponenſi, anno M. DC. XXX. non ceſſarunt palam aſſerere, nec leges Imperii fundamentales, nec capitulationem, nec pacta obſervata fuiſſe; atq; hanc eſſe cauſam turbarum in Imperio, & fore eius interitus, niſi mature ad legum verum ſenſum, & obſervantiam debitam omnia reducerentur. Cumque Imperator actiones ſuas, ab Imperii & capitulationis regia via perquam nimium aberrantes, potiſſimum neceſſitatis patrocinio ſubmitteret, audivit reſponderi; multa neceſſitati attribui, quæ à ſolo præmeditato, & ſpontaneo voluntatis ductu, ortum, & curſum traxerint. Ipſam quoque neceſſitatem fruſtra prætendi, in deme von des Reichs Verfaſſungen niemand exemt, noch durch einige Noht / die ſey auch ſo groß / vnd geſchwind / als ſie immer wolle / dergeſtalt / wie man es eine Zeit darvor gehalten / vnd practicirt / ſich eximiren könne vnd ſolle. Item / es laſſe ſich das / was verhandlet / mit einiger neceſſitet / oder anderer Vrſach nicht behaupten / ſondern bleibe bey eim ſo wol als andern / bey clarer vnbedingter diſpoſition Königlicher Capitulation, vnd des H. Reichs Recht / ſo lang ein anders beym hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio nicht außbracht / vnd erlanget wird / in ſeinem Stand vnd diſpoſition allerdings. (de quo plenius ſupra in prolegomenis huius tractatus noſtri.)

Dieſer Vnſerer Zuſag.

An his promiſſis ſatisfactum, ex actis dicti conventus Ratisponenſis percipies.

Frieden in Religion.

Multi ſunt, qui Edictum Ferdinandi, de dato VI. Martii an. M. DC. XXIX. & proceſſus, atque executiones ſequentes, pacis religioſæ articulis omnino contrariari aſſeruerunt. Idem, Electoris Saxoniæ legati, Imperatori anno M. DC XXX. IX. XIX. Martii, inſinuarunt Viennæ; ſolch procedere ſey dem Religionsfrieden nicht gemäß / die Zeiten leiden nicht dergleichen rigorem, der modus ſey vngewöhnlich / die Mittel zu ſcharpff / der finis zu ſorglich / vnd vngewiß / darzu voller difficulteten / vnd Gefährlichkeiten / vnd lauffe das Werck doch auff eine / in dem ſo hoch verbündlichen ewigwärenden Religionsfrieden / cum clauſula caſſatoria verbottene declaration, auß.

Landfrieden.

Vix ullum articulum conſtitutionum ad hanc pacem, & ordinem executionis pertinentium, obſervatum fuiſſe, experientia docuit. Hoc generaliter de omnibus ſanctionibus, & receſſibus Imperii, affirmant Status Evangelici Lipſiæ congregati, in literis ad Imperatorem, de dato XVIII. Martii anno M.DC.XXXI. Es wolle das Anſehen gewinnen/als ob die/ſo mit groſſer Providentz/vnd Fürſichtigkeit auffgerichte Sanctiones, vnd Abſchiede / gar ihre Abſchied bekommen ſollen.

Nichts erlangen.

Suſpicantur alii, Ferdinandum etiam hic promiſſis non ſtetiſſe. Pro fundamento ponunt hecticum ſtudium, quo religionem Catholicoromanam amplexus fuit. Nolim ego ſuſpicionibus indulgere, nec factum credere, quod factum non novi. Fieri autem à Ferdinando noſtro potuiſſe, quod ab aliis ipſius in Imperio anteceſſoribus factũ narratur, non nimium dubito. Teſtes, qui de facto Imperatorum deponunt, mihi noti, omnes ſunt Catholicoromanæ religionis; an autem verum ipſorum ſit teſtimonium, lectori meo expendendum relinquo. Hieronymus Caninus, Theologiæ Pontificiæ Doctor, *in Diſcurſu* (qui, in linguam Gallicam translatus, Pariſiis in manus meas pervenit (*ad auream Bullam Caroli IV.* (*p. mihi* 117.) ita ſcribit: (*Les Lutheriens ſont propres heretiques d' Allemagne, & l' Empereur a accouſtumé de promettre en ſon premier couronnement, qu' il les conſervera, ſans eſtre moleſtés en leur religion; de façon que le dernier Empereur, ſi toſt qu' il eut faict ce ſerment, en envoya querir l' abſolution à Rome.*) Lutherani ſunt proprii hæretici Germaniæ; Imperator autem in primæ coronationis actu promittere conſuevit, quod velit illis ſecuritatem exercitii religionis præſtare. Hinc, poſtquam nuperus Imperator (puto Rudolphum II. ab autore ſubintelligi hoc iuramentum præſtitiſſet, ſtatim à Romano Pontifice abſolutionem petiit. Mercurius Gallicus (*tom. 2. p. 405.*) hoc ita exprimit; (*Les derniers Empereurs iuroient à leur couronnement, de conſerver la religion Lutherienne, ſans moleſte; duquel ſerment toutesfois ils envoyerent à Rome en querir l' abſolution*) Recentiores Imperatores, tempore, quo coronandi, iurabant, non permiſſuros, religioni Lutheranæ moleſtiam fieri; ſed poſtea mittebant Romam, petitum, ut abſolverentur à iuramento. Tertium teſtimonium, quod *L' Homme du Pape & du Roy* (*p. 164.*) fert, ita ſe habet: (*Les Empereurs, ne ſont-ils encore auiourd' huy, quand ils viennent à l' Empire ſerment tres exprés, de maintenir les Lutheriens; quittes, au pis aller, d' envoyer querir par aprés la diſpenſe, ou l' abſolution à Rome, comme quelques uns d' entre eux ont faict autresfois?*) Nonne adhuc hodie Imperatores, quando ad Imperium perveniunt, expreſſe iurant, ſe Lutheranos defenſuros, ſalvi, quocunque res cadant, ubi poſtea mittunt Romam, petitum, ut diſpenſatione, aut abſolutio-

lutione, à iuramento præſtito liberentur; quemadmodum nonnulli ex iiſdem aliquando fecerunt. His, (modo tales unquam extiterunt) generoſitate longe præferendus eſt Henricus, Poloniæ, poſt Galliæ, Rex, ſi verum eſt, quod de eo in literas retulit Scipion du Pleix, (*en l'hiſtoire de Henry III. pag. 11. n. 16.) Henry III. apres ſon couronnement (auquel il iura, de maintenir ſes ſubiects de Pologne, en tous leurs privileges, franchiſes & libertés) fut ſommé de iurer auſſi, qu'il maintiendroit l'exercice des diverſes religions, tolerées en Pologne, conformement à un article des conventions, accordées avec l'Eveſque de Valence, par luy ratifiées. Ce qu'il refuſa tres conſtamment, alleguant, que le Roy Charles, ſon frere, l'avoit violenté à faire cette ratification, & que de ſon conſentement il n'y auroit exercice d'autre religion en Pologne, que de la Catholique Romaine &c. dont les heretiques firent grande rumeur, entremeslée de menaces, & tendoit que à quelque ſedition, comme il eſtoit, à craindre, ſans la prudẽce du Palatin de Cracovie, lequel fit entendre à ces tourbes mutinees, que le Roy avoit ſigné la declaration, dont ils deſiroient ſont ſerment. Surquoy Sa Maieſté proteſta, & fit crier, par un truchement, qu'il n'entendoit pas ce que diſoit le Palatin, mais quoy que ce fut, qu'il choiſiroit pluſtoſt la mort, que de iurer une choſe ſi contraire à ſa conſcience; de ſorte, qu'une ſi genereuſe reſolution, eſtonna, & appaiſa ce peuple.*) Henricus III. poſtquam eſſet coronatus in Regem Poloniæ, & iuraſſet ſe ſubditis ſuis Regni Poloniæ conſervaturum omnia privilegia, & libertates, interpellatus fuit etiam, ut iuramẽto promitteret, defenſurum ſe exercitium diverſarum illarum religionum, quæ tunc tolerabantur in Polonia, ſecundum tenorem articuli cuiusdam capitulationis, cuius obſervantiam promiſerat Epiſcopus Valentiæ, & ipſe poſtea approbaverat: id vero ille ſe facturum conſtanter negavit, prætendens, à Carolo fratre, Rege Galliæ, ſeſe coactum fuiſſe, ut hoc permitteret; ſuo quidem conſenſu, non alius religionis exercitium liberum futurum in Polonia, quam Catholicæ. Quod reſponſum inter hæreticos magnos excitabat clamores, quibus miſcebantur minæ, adeo, ut ſeditio ſucceſſiſſet, niſi Palatinus Cracovienſis, prudentia ſua, ſurgenti malo repagulum obieciſſet. Significabat autem turbæ commotæ, Regem manu ſua confirmaſſe id, quod iuramento confirmari voluiſſent. Sed Rex, proteſtando contradicebat, & per interpretem faciebat clare enunciari, ſe non intelligere Palatini ſermonem, omnino tamen potius conſtituiſſe mori, quam iuramento promittere rem, ſuæ conſcientiæ adeo contrariam. Generoſa hac reſolutione ita perculſus fuit populus, ut acquieverit.

AD ARTICVLVM XXXIX.

Concordat cum Matthiæ articulo quadrageſimo.

So bald anfangs.

Huic verſiculo non ſatisfactum. Inde Electores, in ſæpius allegato

conventu Ratiſponenſi, anno M. DC. XXX. ſolliciti de medio conſervandi Imperium, & illud reducendi ad priſtinum ſplendorem, inter alia dicunt: Es werde hierzu wol zu kommen ſeyn/ wañ des Reichs Hauptſtände/ vnd innerſte Rähte/ auff welchen/ als Grundveſten/ das Reich vornemlich beruhet/ vnd beſtehet/ nemlich die hochlöblichen Churfürſten/ bey Ihrer Hoheit/ Ehr/ præeminentz/ præcedentz/ Regalien/ vnd andern hohen/ von des Reichs Macht/ vnd ſplendor herrührenden Recht vnd Gerechtigkeiten gelaſſen/ darbey veſtiglich geſchützt/ vnd erhalten/ vnd niemand/ wer der auch ſeye/ dargegen Eintrag zu thun/ ſie zu beleidigen/ an Land vnd Leuten zuvernachtheilen/ verſtattet/ oder nachgeſehen: Was die guldene Bull ihrentwegen disponirt/ vnverbrüchlichen obſervirt; in wichtigen/ vnd ſonderlich in denen Sachen/ darauß über kurtz oder lang/ dem H. Reich einiger gefährlicher Anhang zu wachſen kan/ mit denſelben zeitlichen communicirt/ vnd Ihres Rahts mehr gefolget werde/ ꝛc.

Inſonderheit aber.

In Matthiæ Imper. Concept, der Newen Hoffrahtsordnung (*apud Lebemann. lib.* 1. der Reichshandlung von Religions Frieden *p.* 157.) tit. 1. ita legimus, Vnſer Kaiſerlicher Reichshoffraht/ ſoll iederzeit mit einem verſtändigen/ vnd wie zu Führung eines ſolchen Ampts vonnöhten/ wol qualificirten præſidenten/ der ein Reichsfürſt/ oder auffs wenigſt ein Grav oder Herr/ gleichſals von Fürſten/ Graven/ Herren/ Rittermäſſigen/ vnd graduirten/ oder ſonſt der Rechten wolerfahren/ ſo anſehnliche/ fromme/ geſchickte Perſonen auß dem Reich Teutſcher Nation/ vnd Vnſern Nieder- vnd Ober Oeſterreichiſchen Landen/ auch darinnen gebohren vnd erzogen/ gutes Namens vnd Herkommens/ auch darinnen begütert ſeyn/ beſetzet werden.

Nicht allein auß Vnſern Vnterſaſſen.

Nova eſt additio, quæ vult, ne res Imperii, ab una, & ſola Auſtriaca natione tractentur; ne ſcilicet æmulationi inter provinciales Germaniæ, & odiis mutuis incentivum detur, dum alii ſola ſoli ratione præferuntur, alii poſtponuntur.

Sondern auch mehrentheils.

Politici, qui de legendis conſiliariis ſcripſerunt, recte monent, conſiliarios non ex una, ſed ex pluribus, imo ex omnibus provinciis, quibus Princeps imperat, conquirendos. (*Ceriolan. de conſil. & conſiliar. c.* 4. *comment. factione* 3. *Heiderus in ſyſtem. Philoſoph. politica c.* 2. *p. m.* 417.) Idem docet Iacobus Angliæ Rex (*lib.* 2. *Doni Regii p. m.* 74.) admonendo filium, ut ſi ad regnum ſuum plura acceſſerint, cuiuscunque provinciæ proprios inquilinos ſibi conſiliarios aſſumat. Hinc cum Auſtria tantum una Imperii pars ſit, mirari

mirari non licet, cur plures ex cæteris partibus ad conſilium Imperii aulicum admoveri debeant.

AD ARTICVLVM XL.

Concordat cum Matthiæ articulo XL.

Bey nächſter Reichsverſamblung.

Toto illo tempore, quo Imperio præfuit Ferdinandus, nullus conventus Imperii generalis habitus fuit, ſed tantum particulares. Potuiſſet autem in his, Electoribus, ſecundum promiſſum hoc noſtro in articulo, exhiberi correcta ordinatio conſilii aulici; ſed id dilatum fuit in plures annos, & an factum unquam, dubium eſt. (*artic. 44. capitulat. Ferdinandi III.*) De dilatione ſatis conſtat, ex Pacis Pragæ, anno M.DC.XXXV. die XX.XXX. Maii inter Imperatorem, & Saxoniæ Electorem factæ, articulo, den Kaiſerl. Reichshoffraht betreffend / ubi Cæſarei legati promittunt, daß bey erſter Reichsverſamlung / die verfaſte Reichshoffrahts Inſtruction, den geſamten Herren Churfürſten / Inhalt der Kaiſerl. Capitulation, zu Ihrem Gutachten übergeben / vnd derſelben außtrücklich mit eingerückt werden ſolle / daß die Reichsſtände ins gemein / mit Commiſſionen nicht übereilet / noch mandata ſine clauſula indifferenter, vnd auſſer deren im Rechten nachgelaſſenen / vnd geordneten Fällen / wider ſie decernirt werden ſollen. Weilen aber auch Seine Churfürſtl. Durchl. zu Sachſen / dabey ferner geſucht / daß der Reichshoffraht / einer geſtalt (als des Cammergerichts aſſeſſores) in gleicher Anzahl der Religion beſetzt werden möchte / vnd die Kaiſerliche Geſandten darwider eingewendt / daß die Beſtellung des Reichshoffrahts / von beeden Religionsverwandten in gleicher Anzahl / im Röm. Reich nicht herkommen / derwegen auch ein ſolches Ihrer Kaiſerl. Majeſtät nicht zuzumuhten / weren aber des gnädigſten Erbietens / daß / wie ſie / vnd dero löbliche Vorfahren am Reich / qualificirte ſubiecta, der Augſpurgiſchen Confeſſion zugethan / von Ihrem Reichshoffraht nicht außgeſchloſſen / alſo wolten ſie dieſelben auch hinfüro gnädigſt zu befördern nicht vnterlaſſen; als iſt dieſer Punct auff weitere künfftige Beredung / zwiſchen der Römiſchen Kaiſerl. Majeſtät / vnd dem hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio (doch ohne einigen Abbruch Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät Autoritet, iurisdiction vnd Hoheit) außgeſetzt worden. Vnd haben Ihre Kaiſerliche Majeſtät bey ſo beſchehener Auſſetzung deſſelben Puncten / Ihro reſervirt / daß vnterdeſſen / vnd biß die angeregte Vnterredung / vnd mit Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät allergnädigſten guten Einwilligen / die Vergleichung deſſelben Puncten erfolge / Ihre Kaiſerliche Majeſtät Ihro Selbſt / vnd Ihrem Kaiſerlichen Reichshoffraht / in einigem Stuck / zumal auch an Handhabung / vnd execution dieſes Friedenſchluſſes / gantz nichts wolten geſperret / noch entzogen haben. Hæc ideo hic referre volui, ut candido lectori, vel conſtet, vel in memoriam revocetur, quousque in exæquatione conſiliariorum

aulici Imperii Senatus, religionis utriusque in Imperio approbatæ, tempore Ferdinandi II. perventum ſit. Poſtea vero pace Osnabrugis an. M. DC. XLVIII. inter Imperium & Regnum Sueciæ facta, (*artic.* 5. §. 20.) cautum fuit, ut lites, quæ inter Catholicos, & Auguſtanæ confeſſionis Status, vel inter ſolos vertuntur, vel etiam, quando Catholicus contra Catholicum Statum litigat, tertius interveniens Auguſtanæ confeſſionis Status ſit, & viciſſim, quando Auguſtanæ confeſſionis Statibus contra eiusdem confeſſionis Status litigantibus, tertius interveniens ſit Catholicus, adlectis ex utraque religione pari numero Aſſeſſoribus, in iudicio aulico discutiantur, & iudicentur: huncque in finem, aliquot Auguſt. Confeſs. doctos, & rerum Imperii peritos viros, & ex iis Imperii circulis, ubi vel ſola Auguſtana confeſſio, vel ſimul etiam Catholica viget religio, Imperator adſciſcat, eo quidem numero, ut, eveniente caſu, paritas iudicantium ex utraque religione Aſſeſſorum obſervari poſſit.

Durch die Churfürſten.

Adduntur hæc verba, (quæ in Matthiæ artic. quadrageſimoprimo omiſſa fuerant) maiorem in lucem rei, nempe, ut conſtet, à quibus iſtud conſilium, de iuſtitia promovenda, ortum habuerit.

AD ARTICVLVM XLI.

Totus hic articulus novus eſt, & huic capitulationi primum inſertus.

Innerſte Glieder.

Vocantur alias, membra corporis Imperatoris, (*A.B.c.* 24. §. 1.) obriſte und allernächſte Glieder des H. Reichs / (*vide* der Churfürſten Urtheil *contra Wenceslaum* §. 7. *apud Goldaſt* in Reichsſatzungen / *part.* 1. *pag.* 159.) beſondere Glieder des Reichs (*vide* Handlung der Chur und Wahl *Caroli V. apud Goldaſt.* in Reichshandlungen *p.* 97.) vorderſte Glieder (*vide ſupra hac capitulatione noſtra artic.* 3.) ad differentiam reliquorum Imperii membrorum minus principalium.

Hauptſeulen des Reichs.

Aurea Bulla cap. III. §. 1. Grundveſte ſupra artic. XXXIX.

In hoher Conſideration zu halten.

Imperatorem decet, honorare, & obſervare Electores, non minus quam patres, à quo eſſe ſuum, & adſiſtentiam habet. Eligunt enim illi Imperatorem, & electo, ſollicitudine conſilii, & auxilii præſto ſunt. (*A.B. cap.* 2. §. 3. *c.* 30. §.)

Amptsverweſer / und Erbämpter.

Unusquisque Electorum ſecularium, reſpectu muneris, quod Electoratui adhæret, habet ſubofficiarum ſuum peculiarem, (*de quibus agitur in A.B. cap.* 27. §. 6.) Regis Bohemiæ ſubofficiarius, eſt Vicepincerna de Limpurg, quo titulo hereditario tota familia utitur. Electoris Palatini ſubofficiarius

officiarius olim fuit, magiſter coquinæ de Nortenberg (*d. §.6.*) poſtea Comes Seldeneccius; & hac familia extincta, Waldpurgius, qui utitur, cum tota ſua domo, titulo des H. Römiſchen Reichs Erbtruchſeſſen. Electoris Saxonis ſubofficiarius eſt Vicemareſchallus de Pappenheim, quæ familia tota utitur titulo, des H. Römiſchen Reichs Erbmarſchalck. Electoris Brandenburgici ſubofficiarius olim fuit Subcamerarius de Falckenſtein/(*d.§.6.*) hodie vero Comes (vel Princeps) de Hohenzollern/quæ familia utitur titulo, des H. Römiſchen Reichs Erbcämmerer.

Bey Unſerm Hoff begriffen.

Aurea Bulla cap. XXIX. §. 11. verſ. item dabit.

Reichs.

In comitiis generalibus, Electorum ſubofficiarii, officia ſua, ſi Elector archiofficiarius abſit, expedire debent, potiſſimum in templo, in proceſſione, ac in loco illo, ubi fit propoſitio articulorum, de quibus conſultari poſtea debet. Conſiſtunt autem hæc officia tunc, Palatini, & Brandenburgenſis, Electorum ſubofficiarios quod attinet, more hodierno, in prælatione, & geſtatione pomi Imperialis, & ſcepti. Vicemareſchallus Pappenhemius vero non ſolum in prælatione enſis, ſed etiam in aliis multis occupatus eſt, (*ut dixi de iure publ. lib. 9. c. 1. n. 67. & ſeqq.*)

Wahl.

Secundum hodiernam conſuetudinem, poſtquam Rex Romanorum electus eſt, eodem in loco, & continuato conventu, coronatio ſolemnis peragitur: ubi quilibet ſubofficialis, archiofficiarii Electoris abſentis, vel impediti, officium expedire poteſt. Quod fit, non ſolum præferendo inſignia Imperialia, ſed etiam in adminiſtratione reliquarum ſolemnitatum (*de quibus agit A. B. c. 27. §. 1. 3. 4. & 5.*) Ita in convivio ſolemni, quod tempore coronationis Caroli V. exhibebatur, non legatus Regis Bohemiæ, ſed Subpincerna de Limpurg, Regi Romanorum Carolo, vinum aqua dilutum, ad normam ab A.B. (*d. §. 5.*) præſcriptam, porrexit, ut &, eodem tempore, ante cõvivium, non Anhaltinus Princeps, legatus Electoris Saxonis, ſed Submareſchallus de Pappenheim, officium dimetiendi avenam (*de quo in A. B. d. c. & §. 1.*) adminiſtravit, (*teſte Hartmanno Mauro in deſcript. Coronat Caroli V.*)

Unſern Kaiſerlichen Hoff.

Quid vocabulum, Hoff/vel curia, ſignificet, dixi de iure publ. (*l. 3. c. 9. n. 71. & ſeqq.*) In hoc noſtro articulo duplici ſignificatu accipitur; uno, pro aula Imperatoris; altero, pro ſolemnitate, vel feſtivitate; quæ in conventibus Imperii celebratur, tam in proceſſione, quam convivali pompa.

Begehen.

Obſervo, à nonnullis autoribus diſtingui, inter tenere; vel habere curiam, & celebrare curiam. Habere, vel tenere curiam, illis eſt, einen Reichs-

tag oder Zuſammenkunfft halten: celebrare curiam, einen Hoff begehen/ hoc eſt in conventu feſtivitatem ſolemnem celebrare, proceſſione publica, vel ſola, vel cum cæteris cæremoniis, ante, in, & poſt convivium obſervatis, quas aurea Bulla præſcripſit. Verum, ut maxime inter ſe hæc duo differant, attamen, cum illæ ſolemnitates in curiis, comitiis, vel conventibus, ubi Imperator, cum Electoribus, & reſpective Statibus convenit, non autem extra eosdem, celebrentur, aurea Bulla diſtinctionem inter celebrare curiam & habere curiam, non exacte obſervat. Curiam celebrari dicit (*c.12.§.2.*) quando Imperator, & Electores conveniunt: & curiam haberi, id eſt, comitia generalia haberi (*c.28.§.5.*) vel celebrari, (*c.4.§.1.& §.4. c.6.c.22.*) promiſcue enunciat. Videtur tamen curias illas, in quibus ſolemnitates feſtivæ celebrantur, ſolemnes curias vocare, ad differentiam illarum, in quibus ſolemnitates illæ non uſurpantur (*c.26.§ 1.c.27. c. 28. §. 1. c. 29. verſ. item dabit*) licet nec hoc quoque diſcrimine ſemper utatur, ut (*ex d. c.4.§.4.*) pateſcit. Olim, ſolemnitates iſtæ coniunctim, frequentiores erant, quam hodie. Illo enim tempore, non ſolum, quando coronabatur Rex Romanorum, ſed etiam quando celebrabat feſtum nativitatis Domini (*vide Albert. Argentin. in Chron. apud Vrſtiſ. hiſtor. Germ. parte 2. p. 164.*) aut Paſchatis, aut alia comitia Regni habebat, ſæpe illæ ſolemnitates, & pompæ interveniebant; ut ex hiſtoriis illorum temporum cognoſcimus. Hodie autem, ſi coronationem Regalem, vel Imperialem exceperis, in aliis conventibus Imperii, ſolemnitates omnes iunctim non ſunt in uſu: Nempe convivium illud publicum, quod Imperator exhibet, rarum eſt, aut minus ſolemne.

Oder Sachen fürfallen.

Vt inveſtituræ Ducatuum, & Principatuum, ubi Imperatori præferuntur inſignia Imperialia, ſceptrum, pomum, & enſis; item, in pompa funebri Imperatoris demortui; ubique tamen, in his actibus, ſubpincerna ferias agit, cum nihil habeat quod gerat, (*A.B.c.26.§.3.*) ſed tantum quod exhibeat, nempe poculum.

Von Unſern Hoffämptern.

Tres ſunt ordines officialium maiorum Imperialium, Pincernæ, Dapiferi, Mareſchalli, Camerarii. In primo, & ſummo ordine, ſunt Electores; Bohemus, archipincerna (*A.B.d.c.27.§.5.& c.1. §. 10.*) Palatinus Comes, archidapifer. (*d.c.1.§ 13.*) Saxoniæ Dux, archimareſchall. (*d.c.1.§.14.*) Marchio Brandenburgenſis, archicamerarius (*d.c.27. §. 3. & d. c. 1. § 15.*) In ſecundo ordine ſunt Electorum vicarii: Vicepincerna de Limpurg. (*c.27.§. 6.*) vicedapifer de Walpurg; Vicemareſchallus de Pappenheim (*d. §.6.*) Subcamerarius (*d.§.6.*) vel Vicecamerarius de Hohenzollern. In tertio, & infimo ordine, ſunt Imperatoriæ aulæ quotidiani miniſtri, prædictorum officiorum; Mareſchallus, Camerarius, Pincerna, Dapifer. Cæterum, ut non ſo-

lum de his,ſed etiam aliis Imperatoriæ aulæ miniſtris,lectori benevolo conſtet, ex Autore *deſcriptionis Status particularis Regiminis Ferdinandi II. Imp.* (*cap.8.pag.76.& ſeqq.*) hic referendum eſt ſupremum, ac primum aulæ Imperialis officium,eſſe penes ſupremum aulæ Magiſtrum. Supremi aulæ Mareſchalli iurisdictionem, non modo in omnes aulicos, & miniſtros, aliosq; ad aulam Cæſaream ſpectantes,ſe extendere,ſed etiam in exteros, ut agentes,prolegatos,legatos,deputatos,ſollicitatores, & eiusmodi viros, in aula Cæſarea, negotia & res agentes. Item, in aulicos negotiatores, opifficiarios,Iudæos,horumque conſortes. Eſſe præterea officii ſupremi huius Mareſchalli,metata cuique pro diſcretione aſſignare,ubi ſcil. ſacra Cæſarea Maieſtas aulam ſuam alio transfert. Huius cauſa, eundem Mareſchallum habere peculiarem quendam metatorem, vulgo Quartiermeiſter nuncupatum,cui inferiores metatores, Furierer dicti, ſubſunt. Supremi cubicularii iurisdictioni ſubeſſe cæteros cubicularios, omnesque alios cubiculo inſervientes. Eundem Oratores Regios, Legatos,& alios Principes, Dominos & Equites &c. Sacræ Cæſareæ Maieſtati ad audientiam,ut vulgo vocatur,adducere: literas fiduciarias,ſeu creditiva, ab agentibus, & ſollicitatoribus,tam exterorum Magnatum,quam Imperii principum,aliorumque qui ad aulam Cæſaream ablegantur, accipere,ac Cæſari tradere, atque tunc præfixum audientiæ tempus, per cubiculi portitorem quendam indici curare. Noctes ipſum ante cubiculum Cæſareum vigilias ſæpe peragere, deauratamque clavem cubiculariam holoſericæ teniæ nigræ appenſam, in ſignum officii ſui portare. Conſimiles claves cæteros ſubcamerarios, vel ſubcubicularios,ab hoc ſupremo Camerario manu propria ſuſcipere, peregre abeuntes easdem eidem retrotradere, redeuntes vero recipere. Eſſe cubicularios plurimos,alios tantum honore& titulo,alios autem actu, & opera. Horum numerari duodecim, & ex illis duos per hebdomadam ante conclave Cæſareum noctu vigilare; ubi Cæſar in antecamera menſæ accumbit eosdem dapes appoſitas prælibare; tunc vero dapiferos, qui vel ex antiquis familiis nobilibus oriundi, partim etiam Barones & Comites, menſæ inſervire,& miniſtrare; idemque agere etiam Pincernas, & Panetarios. His prupoſitum eſſe officialem quendam, vulgo dictum Oberſter Stäblmeiſter/ex cubiculariis electum,bacillum nigrum gerere,ferculaque ad menſam Impeiialem ferentes præcedere. Supremum ſtabuli præfectum, poteſtatem & iurisdictionem habere in illa,quæ ad ſtabulum ſpectant; Cæſarem,equum adſcendentem,adiuvare,extra urbem, ſi Cæſar pilento inſidens vehatur,ſupremum illum ſtabuli præfectum in eodem, operto ſedere capite: cum vero ad templum in urbe,à ſiniſtra pilenti parte pedibus incedere,tecto quoque capite. Pueros nobiles(quos peregrino vocabulo *pages* nominamus, *vide Moreau des armoiries de France chap. 2.p.90.*) partim eſſe

Germanos,partim Italos,& Belgas,raro aliarum nationum:eos in ſtudiis,& exercitiis corporis educari, ac deinde ad dapiferorum, pocillatorum, & eiusmodi officia,ut &ad alia ſublimiora,ſecundum cuiusq; qualitates,promoveri:faces pone ſacerdotem, dum miſſa in templo celebratur, tenere, habitum eorum tricolorem eſſe,luteum,nigrum, & album. Laudem ſane hæc educatio meretur,ut illa vituperium, quam in Gallia in uſu fuiſſe, ſuo tempore, conqueritur de la Nouë (*disc 5.p.176.*) ubi tantus numerus puerorum nobilium (*des pages*) in aulis Principum nonnullorum erat, *qu'on perdoit le ſoing,non ſeulement de les inſtruire, ains auſſi de les veſtir, & voyoit-on quelques uns ſans chauſſes, iouer ordinairement aux quilles, avec les lacquais,& garçons d'eſtable.* Hunc morem deteſtatur quoque, & regulam aliam præſcribit, Alex. de Pontaymery (*au discours de la parfaicte vaillance fol.134.*) *Les Princes, & grands Seigneurs, devroient faire inſtruire leurs pages aux exercices,lesquels reſpondent le plus à la condition des vrays Gentilshommes,& ne devroyent point s'en ſervir a choſes baſſes, & abiectes,comme ils ſont, ſans avoir aucun ſoucy de les reigler, ou leurs preſcrire quelque honneſte forme de conduite. I'aymerois plus ce iourd'huy, donner un mien parent à un Hoſpitalier,qu'à un Prince, veu que les pages y ſont tant mal entretenus, & ſi peu enſeignés à la vertu, que vous ne les ſçauriés diſtinguer des ſimples lacquais, que par leur commune appellation, eſtant au reſte employés à des uſages tout ſemblables,que les plus infimes valets de la maiſon. Ils ſont tantoſt gourmandes par un homme de chambre,& maintenant par un cuiſinier, ils ſont battus, & ſe battent à chaque moment, ils ſont foüettés mal à propos, & plus par ceremonie, qu'avec deſſein de les corriger,ils ſont mal repeus,& mal nourris, dont ils ſe contraignent, & ſont contraints auſſi, de ſe tirer de leur beau & premier naturel, pour fripponner,& recouvrer par des moyens illicites, ce qui leur eſt neceſſaire: on leur apprend d'eſtre diſſolus à leur table, un plat n'y eſt pas offert, qu'il ne ſoit vuide,& emporté des ongles,& des doigts,voire de la main toute entiere: puis ces pauvres enfans ſont deſtines à courir apres la houſſe de leurs maiſtres, lesquels font beaucoup de chemin le iour,& toutes fois, ils ne vont pas ſi viſte, que leurs paſſions frequentes,& desbordées.*

Keines Wegs vor/vnd eingegriffen.

Id tamen aliquoties tentatum,imo factum. Vide,quæ ex Beſoldo(*de præcedētia,& ſeſſionis prarogativa c.ult.n.4.*)adduxi,(*de iur.publ.lib.3.c.7.n.75.*)

Auß gewiſſen Vrſachen.

Quæ ſint illæ cauſæ,non bene novi,niſi, ubi ſubofficialis Electoris in aula præſens eſt,ſed infirmitate,vel legali impedimento detinetur, quo minus officium ſuum Imperatori præſtare poſſit.

Fallende Nutzbarkeiten.

Vide auream Bullam Caroli IV. (*d.c.27 § 6.& c.29.§.2.*)

Als ob Sie dieſelben ſelbſt verricht.

Regula eſt,qui gerit officium, tollit fructum (*d.c.27.§.6.in f.*) qui ſuffert laborem,reportat lucrum, & commoda (*d.c.29.§. 2. verſ. item dabit & verſ.ult.*) Exceptio regulæ eſt,niſi ſit præſens,& velit officium exhibere, ſed impediatur infirmitate, vel alia iuſta cauſa; tunc enim commodum fert, licet onus non ſubierit:ratio eſt, quoniam per eum non ſtetit, quod illud non ſubierit.(*adde d.conſultationem*,§.auff dieſes iſt das Fünffte/*d.lib.de iur. publ.c.7.n.75.*

AD ARTICVLVM XLII.

Nova eſt diſpoſitio,& eo tendens, ne conſiliarii aulici Imperii,ignari capitulationis ſint,ſed eam norint,& obſervent.

Vorhalten.

Licet præſumendum non ſit,conſiliarios illos aulicos,neſcire ea, quæ Imperator Electoribus capitulatione promiſit, potiſſimum cum publice typis exprimi, & proſtare ſoleat in officinis bibliopolarum; attamen, ne ullus affectatæ ignorantiæ ſuperſit color, Imperator capitulationem ſuam illis notificari curat,præterea, unumquemque eorum, quando in conſiliarium recipitur, admonet, ut hanc pro norma in conſiliis & actionibus habeat; ac denique iuramento conſtringit, ut hoc agant. Et ne oblivione,quæ communiter illis obrepere ſolet, qui variis negotiis implicantur, ſe poſſint excuſare,etiam hoc à Matthia ordinationi aulici conſilii (*tit.6.*) additum fuit, es ſolle ein ieder Präſident vnd Raht/ein Exemplar von der Kaiſerlichen Reichshoffrahts-Ordnung bey ſich haben/vnd nicht weniger auch eines der guldenen Bull/ der Kaiſerlichen Capitulation, Religion vnd Landfriedens/ vnd deſſelben execution Ordnungen/aller Reichs Abſchiede/auch des Kaiſerlichen Cammergerichts/vnd Policey-Ordnungen/ ingleichen der Concordaten Germanicæ nationis, auff des Reichshoffrahts Tafel ligen/damit ſie dieſelben/wann es noht/erſehen/vnd ſich derſelben deſto beſſer erinnern mögen. (*vide me de iure.publ. lib.9.c.4.n.34.*) Atque ita, quod in ordinatione Ferdinandi I. §. vnd damit ſich vnſere Hoffrähte/ (*apud Lehеman.d.lib.1.*der Reichshandlungen von Religionsfrieden *cap.37. pag.153.*) omiſſum,à Matthia ſuppletum fuit.

AD ARTICVLVM XLIII.

Concordat cum antecedentium Imperatorum capitulationibus.

AD ARTICVLVM XLIV.

Antiqua hæc eſt formula,quæ ſolum,quod tempus & locum attinet, variationem admittit.

MANTISSA AD CAPITULATIONEM FERDINANDI II.

Reſolution ſo vom Churfürſtlichen Collegio geſtellet / auff die Kaiſerliche Propoſition / welche beſchehen auff dem Churfürſten-Tag zu Regenſpurg Anno 1630.

AVß der jüngſthin den 3. dieſes / von der Römiſchen Kaiſerlichen / auch zu Hungarn vnd Böheimb Königlichen Majeſtät / Vnſerm Allergnädigſten Herrn / den allhier verſamleten / des H. Römiſchen Reichs hochlöblichen Churfürſten / überreichten / vnd hernacher der Abweſenden Räht / Pottſchafften / vnd Abgeſandten / abſchrifftlich communicirter Kaiſerl. Propoſition, iſt ſo wol außführlich / als mit ſonderm Troſt zu vernemen geweſen mit was Vätterlicher / vnaußgeſetzter Sorgfalt / Mühe vnd Fleiß / Ihre Kaiſerlichen Majeſtät ſeit deren im Königreich Böheimb / durch den proſcribirten Pfaltzgraven Friederichen gantz verbottener / vnd vermeſſener Weiß / erweckten / vnd hernacher faſt in alle des H. Römiſchen Reichs Craiß außgebreiter / vnd biß auff dieſe Stund mit vnauffhörlichen Practicken vnd Mittel vnterhaltenen Kriegs-Vnruh / ſich allergnädigſt angelegen ſeyn laſſen / deſſen verbottene gefährliche Anſchläg / theils durch die / in ſolchen Fällen wolverordnete / Rechtliche Zwangs- vnd Straffmittel / theils auch / vnd als das Vbel mehrers überhand genommen / vermittelſt Anſtellung löblich verordneter / herkommener / vnd in Voriahren mit gutem Nutzen mehrmals gebrauchter vnterſchiedlicher / ſo wol Chur- vnd Fürſtlichen / als Reichs- vnd deputations-Verſamlungen / vnd anderer behörter reſiſtentz-Mittel / zeitlich vorzukommen / vnd das H. Reich vor fernerem Vnheil zu erretten: wie geneigt vñ begierig ſich dieſelbe auch dabey zu Widerbringung des lieben vnd werthen Friedens iederzeit vnaußgeſetzt bezeuget / vnd was Sie zu deſſen fürderlicher Erlangung / vor vnterſchiedener Tractaten / vnd Friedenshandlung vorgehen laſſen / aber / nach dem durch ſolches alles / der erwünſchte / vnd vorgeſetzte Friedens-Zweck / nicht zuerlangen geweſen / ſo endlich auch bewogen worden / den Hochwürdigſten / Vnſern gnädigſten Herrn / den Ertzbiſchoffen vnd Churfürſten zu Maintz / vmb Außſchreibung gegenwärtigen Churfürſtlichen Collegial tags zu erſuchen / worbey Sie in verſchiedenen hochangelegenen Puncten / von höchſtermeldten anſehnlichen

Chur-

Curfürſten/vnd der Abweſenden Geſandten/Ihr rahtſames wolmeinendes Gutachten allergnädigſt erfordern. Für welche treweiferige Kaiſerliche Vorſorg vnd vnaußgeſetzte Vätterliche Sorgfalt/vnd zu dem H. Reich vnd deſſen conſervation erſcheinende hochrühmliche affection, vnd daß Ihre Kaiſerliche Majeſtät dieſen/in ſo hochangelegenen des Reichs Geſchäfften/ außgeſchriebenen Churfürſten-Tag/ in ſelbſt eigener Kaiſerlichen Perſon/ hindangeſetzt anderer Ihrer Kaiſerlichen Obliegen/allergnädigſt beywohnen wollen/Derſelben höchſtermeldte Churfürſten/wie auch die Churfürſtliche Geſandten/vnterthänigſt vnd gehorſamſt danckſagen/mit angehefften erbieten/deroſelben in dieſen/vnd allen andern occurrentien, dero allergnädigſt Begeren nach/mit ihrem getrewen Raht jederzeit gutwillig an die Hand zu gehen/vnd das jenig mit beſtem Fleiß befürdern zu helffen/ was zu der Ehre Gottes/Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät vnd des Reichs Wolfahrt/ auch Abwendung eingeriſſener/vnd zu deſſen gefährlicher Zerrüttung gereichender ſchweren Gebrechen/inſonderheit aber zu Widerbringung/des verlohrnen/vnd nunmehr in das zwölffte Jahr/faſt gantz zerrütteten Friedenſtands/vnd Abwendung derer auß dem leidigen Krieg erfolgender vnfehlbarer Vnordnung/immer dienſtlich/ vnd den Reichsſatzungen gemäß erachtet werden möchte. Innaſſen das höchſtgedachte Churfürſtliche Collegium,dero Kaiſerlichen Begeren nach/in reiffer Erwegung begriffen/Ihrer Kaiſerl. Majeſtät in dem erſten/die vnverlängte Widerbringung/des lieben Frieden betreffenden Puncten/ mit trewhertziger Einrahtung entgegen zu gehen/daſſelb auch alsbalden vnd vor andern gern gethan/wann ſie nicht bey ſich ermeſſen vnd befunden hätten/ daß vmb der vnterſchiedlich in der Kaiſerlichen Propoſition angezogener Feinde Willen/ deren keiner bey handen/weniger ihre prætenſiones, oder intentiones genugſam bekant/die köſtliche Gab des Friedens/auch mehr in der Hand Gottes/als Menſchlichen Conſiliis beſtehet/beſorglich ſo bald vnd leichtſam darzu nicht zu gelangen/ſondern etwas mehr vnd geraumigere Zeit gehörig/welches Ihre Kaiſerliche Majeſtät höchſtermeldtem Churfürſtlichen Collegio,ohne Zweiffel/ weil es auch der Sachen ſchwere Wichtigkeit erfordert/aller gnädigſt gern gönnen werden. Nach demmal aber vnterdeſſen/die ſchwere vnleidſame/ vnd zur gäntzlichen Everſion des Vatterlands gereichende Trangſalen/von der Kaiſerlichen Soldateſca/vnangeſehen ſo vieler Kaiſerlichen aſſecurationen,ertheilter ſcharpffen Befelchen/nicht nachgelaſſen/ ſondern ie mehr/ mit faſt vnchriſtlicher acerbitet/dermaſſen zu/vnd überhand genommen/ daß denſelben nicht länger zugeſehen werden kan/ja die Subſtantz, vnd alle des Reichs Cräfften darbey/in Entſtehung ſchuldiger Hülff/vnd Beſſerung/dermaſſen zergehen/daß die Conſilia pacis, davon Ihre Kaiſerliche Majeſtät in dero Kaiſerl. propoſition vnterſchiedlich Meldung thun/ gantz

lär vnd verderblich seyn werden / wann denselben nicht alsbalden / vnd ohne längern Verzug abgeholffen werden solte. So hat nun höchstgedachtes Churfürtliche Collegium, vnterdessen / wegen der auff längerm Verzug hafftenden grossen Gefahr / Ihren schweren Pflichten vnd tragenden Churfürstlichen Ampt gemäß zu seyn erachtet / Ihrer Majestät solche schwere Obligen des Reichs / nochmals / vnd vor allen andern / gehorsamster Wolmeinung / vor Augen zu stellen / vñ nach Andeutung des letztern in der Kaiserl. proposition begriffenen Puncten / Ihr trewhertziges gutachten / dabey vnterthänigst zueröffnen. Vnd zwar wird derselben / mit Widerholung deren / nun von so vielen Jahren hero im Reich / auff vnzehlbare Form / Maß vnd Weiß vorgangene / vnd ausser derer / mit dem Erbfeind Christlichen Namens / sonsten wol vnter Christlichen Völckern wenig erhörten / ja in allen Rechten vnd heiligen Reichssatzungen hochverbottener / vnd gar niemands erlaubter pressuren / weil so wol auß dem im Jahr 1627. zu Mülhausen gehaltenen Churfurstliche Collegial-tag / allzeit hero / vermittelst vnterschiedlicher Schreiben / vnd Schickungen / solches außführlich beschehen / vnd Ihrer Kaiserlichen Majestat / als dem Wachenden / vnd in viel Wege mitlædirten Oberhaupt / nicht ausser Gedächtnuß seyn kan / billig verschonet / Ihrer Kaiserlichen Majestat wird allein / an statt schuldigster / vnd vnterthänigster Erinnerung / der auß solchen allem erfolgete traurige / vnd durchs Hertz tringende erbärmliche effect vnd die fructus einer solchen vngewohnlichen militiæ, wolmeinend vor Augen gestellt / vnd repræsentirt / tröstlicher Zuversicht / dasselbe / wie es auffrichtig / vnd gut gemeint / vnd nach Anleitung Kaiserlicher proposition geschicht / auch nicht anderst werde verstanden werden.

Einmal ist der Dienst / vnd die Ehre Gottes / fast allenthalben nicht nur auß der Kirchen / sondern auch Augen vnd Hertzen der Leut / dargegen Schand vnd Laster / so bey den alten frommen Teutschen auch nicht bekant gewesen / haben überhand genommen / die Jugend ist in einem ruchlosen verdamlichen Wesen / böser education, vnd stehet dahero die liebe posteritet in nicht geringer Gefahr. In dem Zeitlichen / ist die löbliche vnd herrliche harmonia des Oberhaupts / vnd der Glieder / dermassen zerrüttet / vnd auß seiner Ordnung gebracht / daß von dem vralten splendor, so männiglichs Verwunderung / Forcht vnd Schrecken darbey erschienen / fast wenig über den blossen Namen mehr übrig. Die Hauptseulen / vnd Ihrer Kaiserlichen Majestät fast vornemste Glieder / von welchen die Kaiserliche dignitet / vnd Scepter Kaiserl. hocherhebten Standes / vnd Gewalts herrühret / die Churfürsten / seynd fast alles Ansehens vnd respects beraubt / müssen sich des Kriegs Commendanten / so Ihnen Stands halben nicht zu vergleichen / vnterwerffen / Ihrem Gewalt / Betrohung / Ehr- vnd Gelt-Geitz / vmb

des

des Kaiſerlichen Namens willen/welchen ſie zwar ſtets im Mund führen/ aber doch wenig achten vnd fürchten / welchen / viel höniſche ſpöttiſche Reden/zu Vermeidung gröſſerer Vngelegenheit / verſchmertzen / vnd vnzehlbare Trangſalen/Ihrer von Gott habender Land vnd Leut / ſtillſchweigend über ſich ergehen laſſen. Vnd kan darbey auß ſonderm tragenden Mitleiden mit der Churfürſtlichen Durchleucht zu Brandenburg / als eines vornemen/friedlichen Churfürſten / vnd Mitſeulen des Reichs / nicht verſchweigen werden/ wie jämmerlich vnd erbärmlich dero vraltes anſehenliches Churfürſtenthumb / durch die eigenmächtige/ übermäſſige/langwierige Einquartierung / gewaltſame vnerſchwingliche exactiones, zugericht/ daß man dieſelbe nicht nach den Monaten/ ſondern wochentlich / vnd alſo dreyzehen Monat eines Jahrs/gerechnet / vnd erhaben / vnd ſolches darzu nicht in geringer Landmüntz / welche man nicht annemen wollen / ſondern Reichsthaler/oder einem gewiſſen Auffgelt / and alſo Wochentlich / acht/ neun Reichsthaler/ſo ſich ſo viel Monatlicher Quartirung / nicht nur auff etlich hundert/oder etlich tauſend/ſondern etlich Thonnen Golds belauffen thut/alſo/daß auß dieſem löblichen Churfürſtenthum / in kurtzer Zeit / biß in viertzig Millionen Golds erzwungen/vnd erhoben worden / welche Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät vnd dem Heiligen Reich / wol in andere Weg hätten nützlicher angelegt werden können. Was dabey Ihrer Churfürſtlichen Durchleucht Perſon / vor vielfältige Verſchimpffung begegnet / wie viel verkleinerliche Reden Sie dabey / von den Soldaten hören müſſen/ vnd wie die armen Vnterthanen darbey mit Schlägen / vnd Streichen tractirt/Frawen vnd Jungfrawen geſchändet/auch viel darbey gar zu todt geſchlagen / vnd hingerichtet worden / das iſt viel zu weitläufftig dißmal zu erzehlen / es ſolte auch daſſelbe ein Stein vnerbarmet nicht hören können.

Wie weit es mit den übrigen Fürſten / vnd Ständen des Reichs/ kommen/ iſt leider am Tag; dann ſelbige werden gar nichts geachtet / denen werden die Lauff-Sammel- vnd Muſterplätz / auch Durchzüg vnd Einquartirung / auch wol durch ſchlechte vnbekante Commiſſarien / nur præceptive aufferlegt / vnd angekündet; vnd ſeynd zugleich die militariſche Executiones bey der Hand/dero gebraucht man ſich alsbalden/anderſt nicht/ als were man in des Feindes Landen/oder ſeinem Eigenthumb. Vnd ob wol der Kaiſerl. Majeſt. Dienſt/vnd deſſelben Beförderung / darbey vorgeſchützt wird / ſo wiſſen doch die jenige / die es billig wiſſen ſolten/ vnd welchen des Reichs Dienſt/vnd Wolfahrt/mit zu befürdern/Ampts wegen obligt / das geringſte nicht. Ja die experientz hat es zum öfftern bezeugt/ daß die übermäſſige Werbungen/ vnd bald widerumb darauff erfolgte Abdanckungen/ vnaufhörliche marche vñ remarche, viel mehr zu Ihrer Kaiſ. Maj. vñ des H.

Reichs

Reichs höchſten Vnſtatten/den Angrenzenden zu vnnöhtiger Ialouſie, den Kriegs Officiren aber zum privat Nutzen vnd Vortheil gereichet ſeyn. Dahero nun erfolget/ daß des H. Reichs Vermögen/ Crafft vnd Stärcke/ durch welche es ſich/bey ſeinem hohen Stand/ vnd Chriſtlichen Glaubens-Bekantnuß/biß hiehero/gegen Türcken/vnd Heiden/ſo viel hundert Jahr/ vor allen andern Königreichen der Welt/ erhalten/ gröſſern Theils conſumirt/theils in fremde Landen verführt/viel vorneme Land vnd Provincien/ ſo eine Vormaur/Stärcke vnd Zierd des Reichs geweſen/ gantz verwüſtet/ verheret/mit Brand/vnd den vnerſchwinglichen Geld-vnd andern exactionen/alſo zugerichtet/daß ſie keine Form vnd Geſtalt vorigen Stands mehr haben/ ſeynd öd/ ohne Einwohner/verlaſſen vnd verlauffen/ die vertriebene arme Leut müſſen vor Armut/ vnd den bittern Hunger/ mit hertzbrechenden Seufftzen vnd Threnen/hin vnd wider zerſtrewt auff der Gaſſen/ gleich dem vnvernünfftigen Viehe/verſchmachten/ſterben vnd zu Schanden gehen. Ihr Kaiſerl. Majeſt. vnd des Reichs Churfürſten/vnd Stände ſeynd bey außwertigen Potentaten in Veracht/ vnd will das vnbändig Kriegsvolck von keinen Kaiſerlichen Befelchen/ von keinen Chur- oder Fürſten/ von keinen Reichs-Conſtitutionen mehr hören/ oder wiſſen/ ſo ihnen alles frey vnd preiß/wollen auch nicht glauben/ daß ſie zu des Reichs defenſion, ſondern viel mehr deſſen devaſtation beſtellet. Dahero nun faſt aller Orten im Reich/ein ſolch erbärmlicher/vnd betauerlicher Anblick/ daß Ihrer Kaiſerl.Majeſt.gerechtes Kaiſerliches Hertz/ vnd milt-gütige Augen/ daſſelbe nicht werden erdulden kōnen. Ohn iſt zwar nicht/daß der Krieg/zu welchem Ihre Kaiſerl.Majeſt.durch dero widerwertiger ambition vnd Gewalt/ angetrieben vnd genöhtigt worden/viel incommoda, vnd diſſolutiones nach ſich zu ziehen pflegt/vnd daß allem ſolchen Vnheil/ auß dem Grund ſchwerlich zu helffen/ſo lang mit dem Krieg kein End gemacht/ vnd der liebe Frieden wider geſtifft vnd eingeführet; derwegen dann auch/die allhie verſamlete hochlöbl.Churfürſten/vnd der abweſenden Räht/Potſchafften vnd Geſandten/ vmb denſelben zum inſtändigſten bitten/auch wie derſelbige nächſt Göttlicher Hülff zu erlangen/ Ihr ſonderbares Bedencken vnverlängt eröffnen werden. Inmaſſen dañ auch/ angedeute Beſchwerden/nicht zu dem Ende recapitulirt werden/ Ihrer Kaiſerl. Majeſt.höchſtlöblichſte Kaiſerliche Regierung/damit zu contaminiren/oder Ihro dabey einige Schuld beyzumeſſen/ weil an dero friedliebenden/ vnſchuldig vnd auffrechten Kaiſerlichen Gemüht/kein Zweiffel noch Mangel vorhanden/ vnd dero darob tragende hohe diſplicentz/ vnd wie gern ſie denſelben abgeholffen ſehen wolten/auß dero Kaiſerlichen Propoſition gnugſam erſcheinet; deswegen auch höchſtermeldte Churfürſten vnd die Churfürſtliche Geſandten ſich ſchuldig erkennen/nächſt Einwendung vnterthäniger Danckſagung/ vor die dißfals

erſchei-

erſcheinende Kaiſerliche vnd Vätterliche Sorgfalt / ehe vnd bevor/ſie Ihre beywohnende Gedancken / der Verbeſſerungsmittel eröffnen thäten / den elenden Zuſtand/darin ſich das Reich ietzund befindet/vnd vornemlich durch üble Kriegs-adminiſtration geſtürtzet worden / iedoch mit ſchuldiger Submiſſion,erheiſchender vnvermeidenlicher Nohtdurfft nach kürtzlich/ vnd nur ſummariter zu erzehlen/die Nohtwendig-vnd Eilfertigkeit/der remedirung darauß deſto mehrers abzunemen haben.

Wie/ vnd welcher Maſſen nun/dieſen eingeriſſenen ſchweren Vnordnungen abzuhelffen/vnd wann der Krieg/über alles verhoffen/länger geführet werden müſte/daſſelbe dannoch/auff erbare/Chriſtliche vnd erſchwingliche Weg zu richten/deme haben höchſtermeldte Churfürſten/ſamt den Churfürſtlichen Geſandten/mit angelegenem trewen Fleiß nachgedacht/ können aber/vnd wiſſen hierzu keine andere Mittel zu finden/als Erſtlichen/ daß obermeldte exorbitantien alſobalden würcklichen/dieweil ſolches in Kaiſerl. Maieſt. Hand vnd Macht beſtehet/ abgeſtellt/ vnd eine beſſere Ordnung / in perſonalibus & realibus,angeſtellt/nemlich/daß ſich Ihre Kaiſerl. Majeſt. nicht wolten laſſen zu wider ſeyn/mit dero/vnd des H. Reichs Churfürſten/ als Ihren innerſten Rähten/vnd Mitgliedern/mit welchen ohne das in allen wichtigen/vnd des Reichs Wolfahrt betreffenden Sachen / vnd ſchweren Obliegen (darunter dieſe wol eine der Vornemſten iſt) communicirt werden ſoll/vnd muß/einer gewiſſen determinirten vnd zu dem vorhabenden ſcopo proportionirten Armatur,vnd wie dieſelbe in ſolchem vnd andern/ zu erhalten vergleichen wolten / damit wann ie das Reich damit nicht verſchonet werden könte/die Contributiones dannoch nicht / wie bißhero / nach Gefallen der Kriegs-Officier/von den Ständen/ mit Gewalt vnd Zwang erpreſſet/ſondern bey denſelben durch Mittel gewöhnlichen Reichs-Craiß-oder anderer Verſamlungen/güetlich geſucht/vñ erhandelt/mit dero Zuthun gleichmäſſig außgetheilt / in Durchzügen / Sammel-vnd Muſterplätze die Reichs-Conſtitutiones obſervirt/gebührende Cautiones geleiſtet/ vnd was auffgehet / billigen leidelichen Dingen nach erſtattet / darbey gute ernſte Auffſicht vnd Kriegs-diſciplin,nach Inhalt Kaiſerl. vnd des Reichs Articuls-Brieff/ohne reſpect gehalten / die Vbertretter geſtrafft / auch ſolche Obriſten vnd Officier angenommen werden/ derer man auff alle Begebenheit/ im Reich mächtig/vnd an welchen man ſich alles Schadens vnd Verbrechens wider erholen könte.

Dieweil aber dieſes alles noch nicht/den bißhero geſpürten Mängeln/ vnd Gebrechen abzuhelffen/ſondern vor allen andern nöhtig iſt/des Haupts/ vnd Directoris halben/weilen faſt alles an demſelben hafftet/vnd auff deſſen Verantwortung obermeldte Clagen hauptſächlich beruhen/ wolbedächtliche gut Vorſehung zu thun/ weil auſſer deſſen alle übrige Anſtellung / die

 ſeye

ſeye auch ſo gut als ſie immer wolle / gantz vergeblich / die Clagen ſonſten nicht geringert / ſondern vermehret / ja wol endlich hochſchädliche Confuſiones erfolgen dörfften.

So will höchſtermeldtes Churfürſtliche Collegium, Krafft dißfals getroffenen collegial Schluſſes / Ihrer Kaiſerl. Majeſt. nicht allein auß trewen Hertzen gerahten / ſondern dieſelbe auch gantz Vnterthänigſt gebetten haben / hierinnen vneingeſtellte fürderliche Verbeſſerung zu verſchaffen / dero Kaiſerl. Armada ein ſolches Capo vorzuſetzen / ſo im H. Reich geſeſſen / ein anſehnliches Mitglied deſſen ſeye / auch von andern Ständen darvor geachtet / vnd erkennet werde / zu welchem auch Churfürſten vnd Stände / ein gutes zuverſichtliches Vertrawen haben mögen; vnd daß daſſelbe auff die Reichs-Conſtitutiones, vnd in fürfallenden wichtigen Sachen / vnd Impreſen, mit des Reichs Churfürſten / wo nicht allen / doch auffs wenigſt der nechſtgeſeſſenen Raht / vnd Gutachten / vnd nicht eben alles abſolute zu diſponiren vnd zu dominiren (weil ſolches im Reich nicht herkommen noch zuläſſig) zu verfahren angewieſen werde. Wolten aber Ihr Kaiſerl. Majeſt. in dero Erbkönigreichen / vnd Landen / einen ſonderbaren Exercitum halten / vnterhalten / darinnen wüſte man Ihrer Kaiſerl. Majeſt. ſo lang ſolches / ohne anderer / des Reichs Churfürſten / vnd Stând Gefahr / vnd Schaden geſchicht / keine Maß zu geben.

Welches allerhöchſtgedachter Kaiſerl. Majeſt. euſſerſter erheiſchender Nohtdurfft nach / mehr / vnd offt-höchſtgedachte löblichſte Churfürſten / ſamt den Churfürſtlichen Abgeſandten / dero Begehren zu folg / gehorſamlich nicht verhalten ſollen. Vnd thun ſich dieſelben damit / Ihrer Kaiſerl. Majeſt. Hulden vnd Gnaden gehorſamlich empfehlen. Signatum Regenſpurg den 16. Julij 1630.

Auß gnädigſter Verordnung des anietzo allhie anweſenden hochlöblichſten Churfürſtlichen Collegii.

Maintziſche Churfürſtliche Cantzley.

Fernere des Churfürſtl. Collegii Antwort.

DEr Römiſchen Kaiſerlichen Majeſtät / Vnſerm Allergnädigſten Herrn / iſt in dem vor wenig Tagen / von einem hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio, deren im H. Reich ſich überhäuffig befindenden ſchweren Kriegs-preſſuren halber / gehorſamſten überreichten Bedencken / Andeutung vnd Vertröſtung beſchehen / daß man in voller vnd fleiſſiger deliberation begriffen / durch was Mittel vnd Weg doch der nun in das zwölffte

zwölffte Jahr gewehrte vnſelige Krieg/dermaln gelegt/vnd das Reich mit dem lieben Frieden/widerumb beſeliget werden möchte/vnd daß darüber ihr erfordertes Gutbedüncken vnverlängt erfolgen ſolte. Solchem nach bleibt allerhöchſtgedachter Kaiſerl. Maieſt. gehorſamlich vnverhalten / daß in dem hocherleuchten Chur fürſtlichen Collegial Raht/dieſer Punct/ als der Erſte in der Kaiſerl. propoſition, in ſehr reiffe deliberation gezogen / auch dermaſſen nohtwendig befunden worden/daß man billig keinen Fleiß/ Mühe/ noch Sorg dabey ſparen/ſondern mit geſamtem einhelligen Zuthun/ Trew vñ Eifer/neben Jhrer Kaiſerl. Maj. deren vmb Jhrer hiebey ſcheinenden Vätterlichen Sorgfalt vnd Vigilantz willen für das Reich/ billig ſehr hoher vnterthänigſter Danck geſagt wird / dahin zu trachten/damit der liebe/Gott wolgefällige Fried/als darin der fürnemſte Theil zeitlicher felicitet beſtehet/vnd nach welchem ſo viel tauſend bekümmerte arme Seelen ſo flehentlich ſeufftzen/vnd verlangen/wider zu wegen gebracht werden möchte.

Gleich wie nun die nochwärende Vnruhe vnd leidige Kriegsempörung/in dem H. Römiſchen Reich ſelbſten Jhren Vrſprung vnd Anfang genommen/vnd aber wann zwiſchen Haupt vnd Gliedern / auch den Gliedern vnter ſich ſelbſten/ein auffrechte Verſtändnuß ſubordinatim geſtifftet/ vnd erhalten/die zu ſolchem Ende/ wolbedächtlich auffgerichte fundamental Geſatz / gutwillige Zuſammenverſprechnuſſen / vnd eingangene Reichsſatzungen/vnd Vergleichungen/in ſeinen vorigen Verſtand vñ obſervation reducirt / alsdann das Römiſche Reich zu dergleichen innerlichen Zerrüttungen nicht leichtlich kommen / ſondern ſich vor denſelben / ſo wol als andern allen außwertigen Anfechtungen/ nechſt Beyſtand des Allmächtigen/ genugſam verwahren vnd erhalten kan: Alſo befinden die Anweſende hochlöblichſte Churfürſten/wie auch der Abweſenden Räht / Pottſchafften vnd Geſandten/eine vnvermeidenliche Nohtdurfft zu ſeyn/ daß für allem/ das anſehenliche glorwürdige Corpus des Reichs / recht gefaſt vnd in ſein ordenliche vertrawliche diſpoſition wider geſetzt werde ; da alsdann nicht leichtlich iemand ſich geluſten laſſen wird/daſſelbig in ſeinem Friedenſtand zuſtören/ ja das gegenwärtige Vnweſen / würde auſſer Zweiffel leichtlich hin/vñ beyzulegen/ vñ ferner beſorgendes Vnglück daran abzuwenden ſeyn.

Hierzu/vermeinen nun höchſtermelte Churfürſten/ vnd die Churfürſtliche Abgeſandte/würde wol zu kommen ſeyn/wann des Reichs Hauptſtände/vnd innerſte Räht/auff welchen als Grundveſten/das Reich vornemlich beruhet vnd beſtehet/nemlich die hochlöblichſte Churfürſten / bey Jhrer Hoheit/Ehr / præeminentz / præcedentz / regalien vnd andern hohen/ von des Reichs Macht vnd ſplendor herrührenden Recht/vnd Gerechtigkeiten / gelaſſen / dabey veſtiglich geſchützet vnd erhalten / vnd niemanden / wer der auch ſeye/dargegen Eintrag zu thun/ſie zu beleidigen / an Land vnd Leuten

 zu ver-

zu vernachtheilen/verſtattet/oder nachgeſehen/was die guldene Bull ihrent-wegen diſponirt/vnd vnverbrüchlich obſervirt; in wichtigen vnd ſonderlich in denen Sachen/darauß über kurtz vnd lang/dem H. Reich einiger gefährlicher Anhang zuwachſen kan / mit denſelbigen zeitlichen communicirt/ Ihres Rahts mehrers gefolgt / ohne Ihr/ vnd anderer Stånd Vorwiſſen/ vnd Einwilligung/niemand das Reich anzufeinden Vrſach / noch Anlaß gegeben: ſondern mit månniglich/ bevorab aber den benachtbarten Potentaten/gute einſambe nachbarliche Verſtåndnuß/ſo viel müglich / vnterhalten/ vnd wann es zu Kriegs-Verfaſſungen kommen müſte / darin mit der Stånde / oder zum wenigſten der Herren Churfürſten/ Vorwiſſen/ darzu nach den Reichsordnungen/verfahren/ denſelben keine fremde / außlåndiſche/vnd nicht im Reich geſeſſene vnannemliche Generalen/mit abſoluten, vnd im Reich vngewöhnlichen Gewalt/auch ohne der Churfürſten Raht/ über die Håupter geſetzt/des Reichs Fürſten vnd Stånde/bey ihren Privilegien/Freyheiten / immuniteten/vnd anderen löblichen Herkommen / wie auch die Reichs-Conſtitutiones,in ihren Cråfften vnd Gebrauch erhalten/ die heilſame Iuſtitz / nach Außweiſung der Rechten / vnd Reichs-Conſtitutionen,æquabiliter adminiſtrirt/res iudicatæ exequirt/vnd niemand darin beſchwert oder verhindert / den Stånden ſo mit dem Kaiſerlichen fiſco belehnet/mit Einziehung vnd Vergebung ihrer Lehen / vnd Vnterſåſſen Güter/nicht eingegriffen/die dem Reich durch Todfåll/oder Verbrechen verfallene/oder durch die Kaiſerliche Armada eroberte Fürſtenthumber / Grav- vnd Herrſchafften/nach inhalt Kaiſerlicher Capitulation, ohne Vorwiſſen nicht verſetzt/verpfåndet/viel weniger transferirt/vnd alienirt/ſondern alles vnd iedes / ſo dieſem zuwider ein Zeithero vorgangen / in vorigen Stand reſtituirt/redintegrirt/denen Stånden Ihre Lehen vnangegriffen gelaſſen/ ihnen keine Vaſallen wider ihren Willen anff-zerrungen / den clagenden Hertzogen zu Mechelburg/ als vralten fürnemen Fürſten des Reichs / ein ordentlicher formlicher Proceſs eröffnet/ vnd ihnen dabey Ihre Defenſion verſtattet werde.

Dann hierdurch würde zwiſchen Haupt vnd Gliedern ein gutes Vertrawen geſtifftet/viel alienirte Gemühter gewonnen/benachbarter Potentaten offenſion,vnd dahero beſorgende Kriegsvnruhen/ verhütet/ auch ein ſolche Lieb vnd affection gegen Ihr Kaiſerl. Majeſtåt erwecket / daß ſie in allen Nöhten/vnd occurrentien,ſich auff der Stånd Hülff vnd Beyſtand/ deſto ſicherer würden zu verlaſſen haben. Es würden die benachbarten Potentaten vnd Communen auch/ wann ſie ein ſolche herrliche Verſtåndnus/ vnd Zuſammenſetzung im Reich/zwiſchen Haupt vnd Gliedern / verſpüren ſolten/ſich nicht leichtſam gelüſten laſſen / einige hoſtilitet gegen daſſelbige vorzunemen.

Be-

Betreffend aber in ſpecie den proſcribirten Pfaltzgraven Friderichen/ warauff der ander Punct der Kaiſerlichen propoſition gerichtet iſt / da iſt den hochlöblichſten Churfürſten noch in friſchem angedencken / was ſeiner wegen letzthin zu Mühlhauſſen im Jahr 1627. bey gehaltenem Churfürſtlichen Collegial Convent, bedacht / vnd Ihrer Kaiſerl. Majeſtät wolmeinend eingerahten worden. Ob nun wol Ihre Kaiſerl. Majeſt. nicht zuverdencken ſeyn würden / nach demmaln Er Pfaltzgrave ſeiner hohen Verbrechungen wegen/biß noch vnd über ſo lang verloffene Zeit/die geringſte Rewmühtigkeit nicht erzeigt/viel weniger ſich einiger humiliation, ſubmiſſion vnd deprecation vernemen laſſen/ſondern in ſeinen vnruhigen/feindſeligen practicken/vñ Auffwiglungen/ immerzu beharret/den Frieden im Reich/ſo viel Ihme nur müglich/ nimmer zu zerſtören/vnd zu turbirn, nicht nachläſſet/dadurch Er auch daſſelb faſt an allen Enden / vnd Orten in Gefahr geſetzt/ wann Ihme fürter der Weg vnd die Thür zur Gnad vnd reconciliation, gantz abgeſchnitten/vnd verſchloſſen würde.

Weil man iedoch berichtet wird / ob ſolte / Er Pfaltzgrav / vorhabens ſeyn/iemand in ſeinem Namen zu dieſer Churfürſtlichen Zuſammenkunfft zu deputiren / deßwegen auch / das/ von Ihrer Kaiſerl. Majeſtät zu ſolchem end erbettenes Gleid erhalten habe / vielleicht ſich der ſchuldigkeit mehrers als bißhero/ zu näheren. Damit nun Männiglich Ihrer Kaiſerl Majeſtät ſanfftmühtiges miltes Gemüht deſto mehr erkennen möge/ſo bleiben höchſtermeldte hochlöblichſte Churfürſten nochmals Ihrer angedeuten vorigen Meinung / daß / wann ſich mehrgedachter Pfaltzgrave gegen Ihr Kaiſerl. Maj. vorher humiliren / ſubmittiren vnd depecirn würde/vnd ſolches auff Maß/vnd Weiß/wie das Ihr Kaiſerl. Majeſtät zu Erhaltung dero Hoheit/ gefällig/vnd im Heyligen Reich herkommen / für Eins; vors Ander / vor ſich/vnd die ſeinige/des Königreichs Böhem / vnd deſſelben incorporirten Landen/vnd der darüber erlangten nichtigen Wahl / ſich zu ewigen Tagen/ begeben : Drittens/der verwürckten Churpfaltz renunciren, weniger nicht/ zum Vierten/ aller vnd ieder/ ihme zu gutem / von Ihme vnd Außländiſchen getroffenen Verbündnuſſen ſich verzeyhen / vnd fürters aller ſchädlichen Anſchläg vnd practicken/verdächtiger Correſpondentzen/vnd verbottenen conſilien, wider Ihre Kaiſerl. Majeſtät vnd dero gehorſame Chur-Fürſten vnd Stände/ſich zuentſchlagen / abzuthun / vnd ſich zuenthalten/ cräfftig verſprechen vnd verſichern/vnd ſeines theils alles das/ſo im Mühlhauſiſchen Churfürſtl. Bedencken befindlich/erfüllen/vñ deme ein ſatſames Benügen thun ſolte/daß alsdann/vnd anderſt nicht/Ihr Majeſtät auß lautern Gnaden/vnd keiner Schuldigkeit/ gemeldten Pfaltzgraven Friederichen/von der Acht/vnd Aberacht/abſolviren, vnd Ihme / vnd ſeinen Kindern/eine portion, von ſeinen/vorhin ingehabten eigenen Landen/nach dero

Kaiſerlichen Belieben/wider einraumen möge. Solte nun der Pfaltzgräfliſche deputirte dieſer Orten erſcheinen/könte demſelben dieſe reſolution entdeckt/ ob Er dieſelbe zu acceptirn gevollmächtiget/vernommen/ vnd in verſpürter fernerer Verweigerung/ dißfals/ nach Anleitung mehrgedachten Mühlhauſiſchen Schluſſes verfahren werden.

Auß dem dritten Punct der Kaiſerlichen propoſition, iſt zuvernemen/ was die Staaden in Holland/dem H. Reich/nun von vielen Jahren hero/ für groſſe Vngelegenheit Gewalt vnd Schaden/ zugeführt: Wie viel Vnruhe/vnd Verwirrung ſie/in demſelben erwecket/daß ſie den rebellirenden Pfaltzgraven/mit allerley Mitteln/gegen Ihre Majeſtät vnd das Reich/ fomentirt vnd ſuſtentirt: Ja/dem Reich/anſehnliche Länder/Stätt/vnd Veſtungen/mit Gewalt entzogen/ vnd noch ferner zu entziehen ſich vnterſtehen/vnd bereits ins Werck gerichtet/vnd daß ſie dardurch/die/zu ihrem Vortheil fürgeſchützte Neutralitet/ Ihres theils mit dem Reich faſt notorie gebrochen haben ſollen/ derentwegen offtallerhöchſtgedachte Kaiſerliche Majeſtät dem Churfürſtlichen Collegio zu bedencken heimbgegeben/ wie/ vnd welcher geſtalt ſie/vorgemeldte Staaden/nicht allein da dieſelbe ihre Macht/(geſtalt darzu alle præparatoria vorhanden ſeyn ſollen) entweder für ſich ſelbſten/auff des Reichs Boden weiter zu extendirn/oder in des proſcribirten Pfaltzgraven Namen/deſſen reſtitution zu befürdern/vnterſtehen wolten/mit Macht zu begegenen/ſondern auch/die dem H. Reich entzogene Plätz/vnd Orter/widerumb zu recuperiren/ vnd vor vnrechtmäſſigem Gewalt zu retten/vnd was/dißfals etwan/für diverſion-Mittel/gegen ſie zu gebrauchen ſeyn möchten.

Nun iſt dem hochlöblichen Churfürſtl. Collegio, leider mehr/dann zu viel/wiſſend/ es haben auch die denſelben am nächſten geſeſſene Ertz- vnd Stiffter/Land vnd Leuth/mit jhrer faſt gäntzlichen ruin erfahren/ ia empfinden vnd erfahren es noch täglich/was der/in den Niderlanden/zwiſchen der Cron Spanien/vnd den Staaden/ entſtandene langwierig Krieg dem Reich für ein groß Vngemach zugezogen/vnd noch täglich zuziehen thut: Es iſt auch bekant/wie vielfältige Vnruh ſich darinnen/zu mehrmaln hin vnd wider geſtifftet/dahero dann auch nicht vnzeitig zu ſorgen/wann man dergeſtalt länger zu ſehen/vnd nicht auff ſolche Mittel bedacht ſeyn ſolte/dadurch das Reich/vnd deſſen zugehörige Land/vor denſelben mehrers geſichert vnd verwahret werden ſolte/daß Sie wol endlich ihr Gedancken/vnd Macht/gar zu weit hinauß erſtrecken dörfften. Was aber dißfals für Mittel an die Hand zunemen/inſonderheit/ wie denſelben mit Kriegs-Macht zu begegnen ſeyn möchte/darüber wiſſen ſich die anweſende Geſandten/als in einer des gantzen Römiſchen Reichs/vnd alle deſſen Stände berührenden Sach/welche von vorigen Römiſchen Kaiſern/auch iederzeit/

auff

auff allgemeinen Reichsverſamlungen proponirt vnd tractirt worden / für ſich abſonderlich / vnd vngehört Ihrer Mit-Ständ / nichs beſtändiges zu erclären: dann weil hierzu aller Ständ Hülff vnd Beyſtand vonnohten / ſo müſſen dieſelbe auch billig darüber gehört werden.

Sehr beſchwerlich / vnd hochſchädlich iſt es zwar / daß in Erwartung eines ſolchen nohtwendigen Reichsſchluſſes / ermeldte Staaden ſolche weitaußſehende progreſſion im Reich thun / vnd müſſen die benachbarte Land / vnter deſſen mit höchſtem Ihrem Schaden leiden / daß Ihnen das Kriegsvolck / nicht allein hin vnd wider durchs Land geführt / ſondern theils zu refraiſchirung gar darinnen quartirt / vnd das arme Landvolck biß auff den Grund verderbt / die Straſſen vnſicher gemacht / vnd die Commercia faſt gäntzlich geſperrt / vnd geſteckt werden.

Man kan aber Ihr Kaiſerl. Majeſtät hiebey auch nicht bergen / daß von denen Spaniſchen Kriegs-Officiern / den benachbarten Landen / Ertz- vnd Stifftern / geſtalt deswegen Ihr Kaiſerl. Majeſtät. von den Ständen mehr ſpecial clag vorkommen wird / nicht geringere / ſondern gleichmäſſige Trangſalen / vnd Kriegsbeſchwerden / zuſtehen vnd begegnen. Die haben ein Zeithero / ſich vnterſtanden / auch wol vnter dem vnverantwortlichen Vorwand / als ob ſie ſolches im Reich hergebracht / vnd deſſen in poſſeſſione weren / mit Ihrem Kriegsvolck ieweils / mit vielen vnterſchiedlichen Regimenten / zu Roß vnd Fuß / Ihren Zug / eigenes Gewalts / auff des Reichs Boden / durch gehorſamer Chur- vnd Fürſten Land zu nemen / zu paſſiren vnd zu repaſſirn / haben niemand vmb den Paß erſucht / weniger etwas bezahlt / ſondern mit abnem vnd plündern / den armen Leuten auffs hefftigſt zugeſetzt: Man hat ſich auch ihres Theils nicht geſchewet / in der benachtbarten Ständ Landen / vnterſchiedliche Regimenter / eigenes Gefallens / auch wider der Ständ Willen (einzig des Königs eigener Landen damit zu verſchonen) einzuquartirn / vnd darinnen den gantzen Winter / vnd halben Sommer über / biß zum Feldzug / zu vnterhalten: vnd was mehr iſt / wol anſehnliche Stätt vnd Päß des Reichs / gar einzunemen vnd ſich darin zu befeſtigen / vnd zu manutenirn / welches von denſelben vmb vieler Vrſachen willen nicht zu leiden / weil es voller böſen Conſequentz vnd Exempel iſt / alſo daß die Staaden in Holland vermittelſt einer ſonderbaren Abſchickung / noch vnlängſt Ihrer Churfürſtlichen Gnaden zu Cöln / außtrücklich vermelden laſſen / weil die Cron Spanien auff des Reichs Boden / Ihr Kriegsvolck zu vnterhalten / ſich gewiſſer Ort zu ihrem Vortheil / gegen ſie / zu impatronirn / des freyen Durchzugs zugebrauchen / verſtattet vnd zugelaſſen / daß Ihnen dergleichen / im Reich / als einem Neutral Ort / Ihrer Gelegenheit nach / zu ſuchen / auch erlaubt / ſolches auch ſalva neutralitate, Ihnen ſo wenig / als den Spaniſchen verwehrt werden möchte. Ja es were ihnen zu

ſolchem

ſolchem allen/ von ihrem Gegentheil Vrſach vnd Anlaß gegeben worden/ mit dem angehefften erbieten/wann die Cron Spanien verſprechen würde/ des Reichs fürthin mit Gelt Exactionen / Einquartirungen / vnd dergleichen gäntzlich zu verſchonen/die darin habende Quartier zu raumen vnd ſich deren künfftig zu enthalten / daß Sie ihres Theils ein gleichmäſſiges auch zu thun/vnd Ihre im Reich habende Ort(außgenommen deren / ſo ſie ihrem Feind abgenommen/)wider raumen vnd quittiren wolten. Wann nun dieſe der Staaden offerten alſo bewandt / daß dieſelbe eben nicht allerdings auſſer conſideration zu laſſen / es dem Reich/vnd ſonderlich den benachtbarten Landen / auch ſehr ſchwer / vnd vnleidenlich fällt / vmb der Cron Spanien verbottenen gewaltſamen Verfahrungen willen / dergeſtalt noch weiters auch von den Staaden tractirt / vnd beſchädigt zu werden / zumal auch vielen Beſorgnuſſen im Reich Vrſach gegeben werden möchte/ wann beide kriegende Theil / in den Niderlanden das Reich vnberührt vnd vnbetrübt lieſſen / vnd den Fuß darauß ſetzen thäten: da man dann ad interim, vnd biß man ſich im Reich eines andern entſchloſſen / von den Staaden ſo hoch nicht zu befahren haben möchte : So erſucht ein hochlöblich Churfürſtlich Collegium Ihre Kaiſerliche Majeſtät vnterthänigſt / rahten deroſelben auch gantz treuhertzig / Sie wollen vermittelſt ihrer hochanſehnlichen autoritet / vnd nahen Verwandnuß / es bey der Cron Spanien / oder der Sereniſſima Infanta, dahin mitteln / auff daß die Eingangs geclagte Kriegsbeſchwerden/Durchzug/ Einquartierungen/ vnd andere Vngelegenheit/ für baß allerdings eingeſtellt / die im Reich einhabende Oerter / darunter die Vnterpfältziſchen Land/ vmb der hierdurch/ bey vielen erſchöfften vnd erweckten diffidentz / vnd geloſia willen / mit gemeint/ würcklich deoccupirt/oder deſſentwegen verſicherte Zuſage gegeben werden. Dann ſolches fals/ vnd wann durch Ihrer Kaiſerl. Majeſt. Vermittelung vnter deſſen ein geraumer Anſtand/zwiſchen beiden Kriegenden Theilen zu erhandlen/alsdann zu einem Hauptfrieden/auch gute Hoffnung geſchöpfft werden könte.

Solte es aber/dißfals an den Staaden ermanglen/vnd Sie ſich gelüſten laſſen/den Fuß weiter ins Reich zu ſetzen/vnd einen / oder den andern Stand des Reichs feindlich anzugreiffen (ſo man gleichwol nicht hoffen will)ſolches Fals werden Ihre Kaiſerl. Majeſtät nicht zu verdencken ſeyn/ inſonderheit wann Ihr von den Ständen des Reichs hierzu gebührende Hülff geſchicht/denſelben mit Gewalt zu begegnen/ vnd von ihrem Beginnen gebührlich abzuhalten.

Daß dann fürs Vierdte / die Cron Schweden (ohnangeſehen Ihre Kaiſerliche Majeſtät die gantze Zeit Ihrer Kaiſerlichen geführten Regierung / mit derſelben in Vnguten nichts zu thun gehabt / noch zu einigem

Miß-

Mißverſtand / oder Widerwertigkeit / Jhres Wiſſen die geringſt Vrſach gegeben) etlicher der Statt Stralſund / entſtandener differentien halber / einen beiderſeits beſchwerlichen Krieg / wider Jhre Kaiſerl. Majeſt. vnd das Reich anzufahen bedacht ſeyn ſolle / das vernemen die hochlöbliche Churfürſten / wie auch die Churfürſtl. Herren Abgeſandten / vmb des willen ſehr vngern / weil das H. Reich ohne das / durch den bereit ſo viel Jahr lang außgeſtandenen Kriegs-Laſt / vnd dabey erlittenen Schaden / alſo zugericht vnd leider devaſtirt / daß man nichts höhers als des lieben Friedens bedörfftig / auch mehr Vrſach hat / demſelben mit höchſter Sorgfalt nachzutrachten / als dem Reich einige Gefahr vnd Anhang zuerwecken.

Man verſtehet zwar gern / daß Jhr Majeſtät der Cron Schweden zu der beſorgten hoſtilitet kein Vrſach gegeben / ſich auch die Königliche Würden in Dennemarck / zur Ermittlung erbotten / weil aber doch auß der propoſition erſcheint / daß von vorbegangener Belägerung der Statt Stralſund / hierzu Vrſach genommen werden will / ſo erſcheint hierauß abermals / wie gar beſchwerlich dem Reich fallen thut / vmb Sachen willen / darvon demſelben nichts bewuſt / in ſolche vnverſchuldte Kriegsgefahr zu gerahten / vnd iſt eben dieſes der jenigen Rahtſchläg effect einer / der zu erfolgen pflegt / wann man vnbefragt des H. Reichs Churfürſten / benachbarte Potentaten offendirt. Man wird gleichwol hieneben berichtet / ob ſolte der jenige Succurs, welchen Jhr Kaiſerl. Majeſt. in Polen geſchickt / hierzu auch nicht wenig helffen / vnd die Cron Schweden in ſolche diffidenz geſetzt haben / daß ſie auch gar in die Gedancken gerahten / ob weren die Kaiſerliche Kriegs-præparationes, fortification etlicher Porten / Anſtellung newer Admiraliteten / an der Oſtſee (nach dem man mit der Cron Dennemarck nunmehr Frieden gemacht) wider dieſelben angeſehen / deßwegen Sie dann auch Verſicherung / vnd die Churfürſten von Mechelburg zu reſtituirn begehren thun.

Wiewol nun zu wünſchen were / daß mit der Cron Schweden / als einem benachbarten Potentaten / vñ der das Reich nicht ohne ſondere Gefahr vnd Verluſt ſtarck infeſtirn vnd beläſtigen kan / nach Anleitung der Königlichen Capitulation, gute Nachbarſchafft / vnd vertrawliche Verſtandnuß erhalten worden / oder daß vermittelſt der Königlichen Würden in Dennemarck / aller Streit hingelegt werden könte; weil aber verlauten will / ob ſolte die Danzigſche Handlung noch keinen Anfang genom̃en haben / ſo wird deſſen Erfolg zu gewarten ſeyn. Vnd können gleichwol offthöchſtermeldte Herren Churfürſten / wie auch die Churfürſtliche Abgeſandten / in reiffer Erwegung / bey ſich nicht befinden / daß ſo wol vmb angedeuter Belägerung der Statt Stralſund / vorhandenen Kriegsbereitſchafften an der Oſtſee / Vberſchickung des angedeuten Succurs in Preüſſen / noch auch wegen translation des Hertzogthumbs Mechelnburg / die Cron Schweden einige

befugte Anlaß haben ſolte / Ihr Kaiſerl. Majeſt. vnd das Reich feindlich deswegen anzugreiffen: in Erwegung ſolches Sachen ſeind / ſo im H. Römiſchen Reich / vnd auff deſſen Grund vnd Boden vorgangen / darinnen Schweden der Kaiſerl. Majeſt. (ſo wenig als ſie gern ſehen wolten / daß Ihme von andern in ſeinem Königreich beſchehe) kein Maß noch Ziel zugeben haben. So iſt auch vnter hohen Potentaten nicht frembd / daß ieweils einer dem andern / theils naher Verwandtſchafft theils alter allianzen / vnd Verein halber / ohne einig ruptur in zuſtehenden Nohtwendigkeiten / Hülff vnd Beyſtand leiſte / geſtalt dergleichen von der Cron Schweden wol ſelbſten geſchehen iſt. Zumal aber derſelben nicht gebühren will / was des Hertzog von Mechelburg halber fürgangen / weil daſſelb ein vnzweiffenliches Lehen / vnd Fürſtenthumb des Reichs betrifft / ſich anzunemen / vnd gleichfals das arbitrium in Reichsſachen zu uſurpiren / bevorab / weil die hochlöbliche Churfürſten des Reichs / ſich bey Ihrer Kaiſerl. Majeſt. deßwegen allbereit interponirt / vnd nicht zu zweiffeln / dieſelbe allergnädigſt geneigt ſeyn werden / die Mechelburgiſche Sach in ſolchen Stand zu richten / damit ſich niemand verweigerter Iuſtitien / vnd abgeſchnittener defenſion zubeclagen / Vrſach haben möge.

Iſt derohalben eines hochlöblichen Churfürſtl. Collegii gehorſamſte Meinung / es würden Ihre Kaiſerl. Majeſt. dem König in Schweden ſolches alles ſchrifftlich zu erkennen geben / vnd / daß dero an der Oſtſee / vnd ſonſten Bereitſchafften des vorhandenen Kriegs / dahin nicht angeſehen / Ihne damit zu beleidigen / beſtändig verſichern / mit Begehren / ſich der Reichsgeſchäfften zuenteuſſern / vnd daſſelb vnangefochten zu laſſen. Dergleichen Erinnerung / dehortation vnd aſſecuration, ſoll von dem Churfürſtlichen Collegio, vnd was ſie auff Ihr Kaiſerl. Majeſt. allergnädigſt Begehren / weiters dabey thun können / auch erfolgen / vnd ſtehet zu verhoffen / Schweden ſich dardurch von ſeinem feindlichen Vorhaben abhalten / vnd zu einer offenen ruptur mit dem H. Reich es nicht kommen laſſen werde.

Solte aber ſolches bey Ihm nicht verfangen / vnd deſſen vnerachtet / ſich geluſten laſſen / den Fuß auff des Reichs Boden zu ſetzen / vnd daſſelb feindlich anzugreiffen / auff ſolchen Fall / werden Ihre Kaiſerl. Majeſt. daß ſie Ihme mit aller Macht begegnen / die gehorſame Churfürſten vnd Stände / dabey ſchuldige Hülff vnd Beyſtand leiſten / ſich vnd das Reich / auch Ihre Stiffter vnd Clöſter / Land vnd Leut / nach ihrem euſſerſten Vermögen / ſchützen / vnd retten / vnd dabey ihr Heil auff alle Mittel vnd Weg in acht nemen / nicht zu verdencken ſeyn.

Bey dem Fünfften Puncten Kaiſerl. propoſition, die Italianiſche Kriegsempörungen betreffend / hat offthöchſtgedacht Churfürſtlich Collegium, auß nächſt der Schwediſchen Vnruh halben angedeuten Vrſachen / inglei-

in gleichem ſehr vngern / vnd mit nicht geringer Beſtürtzung / verſtanden / daſſelbe zu einem ſolchem weitaußſehenden / gefährlichen / vnd blutigen Krieg außgeſchlagen.

Ohn iſt es zwar nicht / daß von deſſen Verlauff / jeweils communicationes einkommen; Es were aber hoch zu wünſchen geweſen / daß man ſich darin nicht übereilet / ſondern vorhero / vnd ehe es zur Thätlichkeit kommen / mit des Churfürſtlichen Collegii Vorwiſſen vnd Gutachten / verfahren / weil in denen Fällen / darauß dem Reich Gefahr vnd Vngelegenheit entſtehen kan / billig / nach inhalt Kaiſerl. capitulation, mit deſſen Vorbewuſt zu verfahren. Dann obwol beide Hertzogthumb / Mantua / vnd Monteferat / zu des Reichs patrimonio gehörig / ſo ſeind ſie doch keine Mitglieder / vnd Stände deſſelben / vnd das Reich / auſſer des Iuris feudalis (welches weder von einem / oder dem andern prætendirenden Theil beſtritten / ſondern allerdings geſtanden wird) ſonſten einigen Nutz / oder Vortheil nicht daran: hätten ſich auch verhoffentlich noch wol Mittel gefunden / des H. Reichs darauff habende Gerechtſame / wie auch Jhrer Kaiſerl. Majeſt. autoritet / durch nähere Weg / vnd ohne ſolche beſchwerliche weitläufftigkeit zuerhalten.

Weil aber die Sachen leider nunmehr ſo weit verlauffen / vnd die Nohtdurfft mehrers erfordert / von Stillung dieſes blutigen Kriegs / als von deſſen Anfang / vnd Verurſachung zu reden / ſo haben die anweſende Herren Churfürſten / wie auch die Churfürſtliche Abgeſandten / nicht vnterlaſſen ſollen / Jhr Kaiſerl. Majeſtät vnterthänigſt zu bitten / Sintemal alle des Reichs Widerwertige ein ſonderbares Aug auff dieſen Krieg geſchlagen / vnd ſo lang derſelbe wären wird / Sie in ihrem Vorhaben geſtärckt / vnd der Fried im Reich ſchwerlich zu hoffen; benebens es auch an dem / daß dieſer Krieg / zu des Reichs / vnd deſſen angehöriger Stände euſſerſten Verderben gereicht / in dem das Kaiſerliche Kriegsvolck ſo dazu gebraucht wird / im H. Reich geworben / mit Sammel- vnd Muſterplätzen verſehen / ja demſelben gar die Contributiones, vnd der Vnterhalt auß dem Reich / novo & inaudito exemplo, verſchafft / vnd nachgeſchickt werden müſſen / welcher nicht mehr zu erſchwingen vnd zu gedulden; es geruhen dieſelbe / weil einkommenem Bericht nach / die Päpſtiſche interpoſition gantz ohne Frucht abgeloffen / Jhro die fürderliche vneingeſtellte Hinlegung dieſes ſchweren Kriegs mit getrewer vätterlicher Sorgfalt angelegen ſeyn / vnd zumal keine Friedens-Mittel (weil man verſtehet / daß deren etliche bereits vor dieſem in Vorſchlag kommen / auch die conſervation der Kaiſerlichen reputation, nicht eben allemal in Ergreiffung der extremiteten beſtehet) auß handen zu laſſen / auch nicht zugeben / daß die Sach vnterdeſſen / durch diverſiones, oder andere offenſiv Mittel gegen die Cron Franckreich exacerbirt / noch ſchwerer gemacht werde.

Warbey ein hochlöblich Churfürſtlich Collegium erbietig/da es Ihrer Kaiſerl. Majeſtät gefällig/vnd Ihro dißfals hierzu dienliche Weg an die Hand gegeben werden wolten/ſich in beſten zu interponiren/vnd vor ſich/ oder mit vnd beneben Ihrer Kaiſerl. Majeſt. gantz angelegenen Fleiſſes dahin zu arbeiten/auff daß ſolcher löblicher Friedenszweck erhalten/ vnd zu facilitirung gemeinen Friedens im Reich/dieſe entſtandene Italianiſche Vnruh in der Güte/vnd ohne ferners Blutvergieſſen/hin-vnd beygelegt werden möge.

Welches alſo ein hochlöblich Churfürſtlich Collegium Ihrer Kaiſerl. Majeſt.auff dero Kaiſerliche propoſition, in vnterthänigſter trewer Wolmeinung nicht verhalten ſollen: ſich damit deroſelben zu beharrlichen Kaiſerlichen Hulden/gehorſamlich empfehlend. Datum Regenſpurg/den 19. Julii Anno 1630.

Auß gnädigſter Verordnung des anietzo
allhie anweſenden hochlöblichſten
Churfürſtlichen Collegii

Maintziſche Churfürſtliche Cantzley.

Kaiſerlicher Majeſtät Replic.

DIe Römiſche Kaiſerliche/auch zu Hungarn vnd Böheimb Königliche Majeſtät/Vnſer allergnädigſter Herr/haben gnädigſt angehört/vnd vernommen/was ſich die anweſende des H. Römiſchen Reichs hochlöbl. Churfürſten vnd der abweſenden Rähte/Pottſchafften vnd Geſandten/auff die/von erſtgedachter Ihrer Kaiſerl. Mai. denſelben vnlängſthin zugeſtellter Kaiſ. propoſition, zu einē Anfang ſchrifftlich erclärt/ ſonderlich aber den erbärmlichen Zuſtand des Vatterlands/ſo vornemlich durch die beharrliche Krieg verrrſacht/mit mehrerm repræſentirt/darneben auch wie/vnd welcher geſtalt/wann der Krieg über alles verhoffen/länger geführt werden müſte/denen eingeriſſenen ſchweren Vnordnungen/neben denen bißhero geclagten exorbitantien/würcklich abzuſtellen/eine zu dem vorhabendē ſcopo,proportionirte Armatur,in ſolchen vnd andern zu erhalten/die contributiones hierzu zuſuchen/vnd dieſelbe gleichmäſſig außzutheilen; nicht weniger/was in Durchzüg/Sammel-vnd Muſterplätzen/des H. Reichs Ordnung/vnd Satzungen gemäß/in acht zu nemen/Ihre wolmeinende Gedancken/gutherzig eröffnet/vnd ſchließlichen/was ſie endlich der Kaiſerl. Majeſt. Armada für ein Capo vor zu ſetzen/eingerahten/vnd beneben gebetten haben.

Wie nun Ihr Kaiſerl. Majeſt. des hochlöblichen Churfürſtl. Collegii hierauß

hierauß erſcheinenden ſorgfältigen Fleiß/angeheffres/gutwilliges vnd trew-hertziges gehorſames Anerbieten / in ſonderer Dancknemung/auch gnädig/ Freund-Vetter-vnd Schwägerlichen Wolgefallen / vermercken / daß ſie deroſelben/nemlich in dieſen vnd allen andern occurrentien/dero gnädigſten Begehrn nach/mit Ihrem getrewen Raht/jederzeit an die Hand zu gehen/ vnd das jenige / mit beſtem Fleiß / befürdern helffen wollen/was zur Ehre Gottes / Ihrer Kaiſerl. Majeſt. vnd des Reichs Wolfahrt / auch Abwendung eingeriſſener ſchwerer Gebrechen / inſonderheit aber / zu Widerbringung/des verlohrnen / vnd nunmehr in das zwölffte Jahr faſt zerrütteten Friedenſtands / vnd Abwendung / derer auß dem leidigen Krieg erfolgter Vnordnung/immer dienſam/vnd des Reichs Satzung gemäß erachtet werden möchte: Alſo iſt Ihrer Kaiſerl. Majeſt. gegenwärtiger becläglicher Zuſtand im Reich/ſamt angedeuten böſen Früchten des verderblichen Kriegs/ welchen Ihr Majeſtät in Ihren ſelbſt eigenen Landen/vnd Erbkönigreichen/ auch ſelbſten erfahren / nicht weniger bekant / vnd kan Ihr derſelbe ſo beweglich nicht zu Gemüht geführt/vnd vor Augen geſtellt werden/ als wie ſie denſelben/von langer vnd geraumer Zeit hero/mit hertzlichem Kaiſerlichen Mitleiden betauren: Ihres Theils auch nichts liebers ſehen vnd erleben wolten/als einmalen/dero von Gott verliehenen anſehenlichen vnd danckwürdigen Victorien/ dieſen Genieß zu empfinden / daß vnter dero Regierung das H. Reich/in ein vollkommenes blühendes Aufnemen/widerumben gebracht/vnd deſſen Stände in gemein/vornemlich aber deſſen Seulen/vnd Grundveſte / aller Betrangnuß / ſo die innerliche Krieg vnvermeidenlich mit ſich führen/enthebt ſeyn möchten / wie dann Ihrer Kaiſerl. Majeſt. tieff zu Gemüht geſtiegen/was vnter andern des groſſen Schadens halber / ſo allein des Churfürſten zu Brandenburg Durchl. vmb willen deroſelben provincien alſo ſituirt/daß man in denſelben vornemlich bißhero in der Hut ſtehen müſſen / erlitten / angezogen worden / derowegen Sie dann Ihr auch nichts mehrers angelegen ſeyn laſſen/als wie mit Raht vnd Zuthun / des hochlöblichē Churfürſtl. Collegii, ſo wol dem bißhero noch wärenden Vnheil fürderlich remedirt/als auch dem künfftigen Vnheil wol vorgebawt werden könne/wie ſolches in angezogener Kaiſerl. propoſition mit mehrem außgeführt/vnd zu vernemen iſt.

Demnach aber nun vornemlich zu dieſem End gegenwärtiger hochanſehenlicher Kaiſerl. vnd Churfürſtl. Convent/außgeſchrieben vnd angeſtellt worden; Als geleben Ihr Kaiſerl. Majeſt. denen nochmal in gnädiger vnd freundlicher Zuverſicht/es werden dero heilſame/ der Welt bekante Kaiſerl. friedliebende intention, die anweſende hochlöbliche Herren Churfürſten/vnd der abweſenden Räht vnd Pottſchafften / mit dero erleuchtem Raht / vnd Beyſtand/vnd bekanter Trew / willig vnd gern/ möglichſt ſecundiren / in-

 maſſen

maſſen Ihr Kaiſerl. Maj. es auch an ihrem hohen Ort / niemalen gewißlich wollen erwinden laſſen.

Daß nun das hochlöbliche Churfürſtl. Collegium der Einhelligung vnd Meinung iſt/wann ja/wie vorgemeldt/der Krieg/über alles verhoffen/ länger continuiret werdē müſte/daß hierzu kein ander Mittel/über fleiſſiges Nachdencken/zu finden ſey/als daß die bißhero eingeriſſene ſchwere Vnordnungen/vnd exorbitantien / alſobalden (dieweiln ſolches in Ihrer Majeſt. Handen vnd Macht beſtehet) würcklich/vnd ſo viel müglich / allerdings ab/ vnd wider beſſere Ordnung / ſo wol in perſonalibus, als realibus angeſtellt werden müſte: welches dann Ihr Majeſtät vornemlich von den jenigen / Exceſſen, ſo im Kriegswesen bißhero contra diſciplinam militarem vorgangen verſtehen. Wie nun deroſelben dergleichen zu vernemen gar nicht lieb/ſondern iederzeit gar zu wider geweſt/alſo iſt am Tag/daß dieſelbe den Ihrigen/ ſo offt Clag vorkommen/allemal ernſtlich befohlen haben / gute vnd ſcharffe Iuſtitz/als viel ſich in moderna militia immer thun laſſe / zuhalten / vnd wider die Vbertretter deſſelben mit vnnachläſſigem Ernſt / andern zum Abſchew/zu verfahren; alsdann/noch vorneme Officier (der gemeinen Soldaten zu geſchweigen) der Vrſachen halber / zu den verdienten würcklichen Straffen gezogen worden. Es ſeynd auch hierneben Ihre Kaiſerl. Majeſt. nochmalen des gnädigen Erbietens / wofern ein oder der ander Stand des Reichs/gegen dero Kriegs Officier oder Soldaten/wegē gewaltſamer concuſſion, Raub /Nahm / vnd dergleichen ſtraffbarer Exceſs, wider die gemachte Ordinanzien in ſpecie etwas zu clagen haben wird/daß ſie denſelben/ wie billig/ohne reſpect vnd Anſehen der Perſon/fürderliche Iuſtitiam adminiſtriren laſſen wollen: Wie dann Ihre Majeſtät nicht zweiffeln/es werden bey der gehorſamen aſſiſtirenden Churfürſten vnd Stände / vnterthanen Armada / ebenmäſſige Ordnung vnd diſciplin, neben ernſtlicher Beſtraffung der geclagten Verbrechen/vorgenommen worden ſeyn / vnd ins künfftig vorgenommen werden.

Vnd demnach zum Andern/auß der Churfürſtl. Erclärung ſo viel erſcheinet/daß Ihre Churfürſtl. Gn. vnd Durchl. ſamt der abweſenden Räht vnd Geſandten/dafür halten/daß etwa/auß denen von Ihnen angezogenen Vrſachen/man ſo bald zu einem durchgehenden / allgemeinen/beſtändigen Frieden nicht werde gelangen können (welcher heilſame Fried zwar / das gewiſſeſt vnd ſicherſt Mittel were/von den betrangten Ständen den Laſt ab zu wenden) vnd derhalben Ihrer Kaiſerl. Majeſt. was ratione militiæ continuandæ, ſo wol wegen Anzahl der Soldateſca/als ordenlicher Bezahlung/ vnd Vnterhaltung derſelben zu verbeſſern / wolmeinend in ſpecie an die Hand geben / als thun ſich Ihre Kaiſerl. Majeſt. deſſen freund- auch Vetter- vnd Schwägerlich in Gnaden nochmaln bedancken / inmaſſen dann ſo

viel

viel Erſtlich die vorgeſchlagene/vñ gebettene Communication, über die Anzahl der Regimenter/anlangt/ Ihre Majeſtät ſich ſolches gar nicht entgegen ſeyn laſſen/ſondern erſuchen Ihre Churfürſtl Gnaden/ vñ Durchl. auch der abweſenden Geſandten hiemit in Gnaden freundlich/ daß ſie hierüber/ in Erwegung ietziger Ihrer Majeſtät vnd des Reichs vnterſchiedlicher Feinden/vnd Widerwerwertiger Macht/vnd ſtarcken Kriegs-præparation/Ihr Gutachten/ auff was für Anzahl die Armada beyläufftig zu richten/ oder auch zu reduciren ſeyn möchte/ſpecialiter eröffnen wolten; da dieſelbe auch mehrern Berichts vonnöhten/ wie ſtarck ſich der Zeit Ihrer Kaiſerl. Maj. Völcker an einem oder andern Ort befinden/ ſeynd Ihr Kaiſerl. Majeſt. vrbietig/ſolches dem Churfürſtl. Collegio vnverzüglich zukommen zu laſſen; als ſie dann ebenmäſſigen Berichts/ von dern aſſiſtirenden gehorſamen Chur-vnd Fürſten Armada hingegen gewärtig ſeynd/vnd wollen Ihr Maj. nicht vnterlaſſen/ haben auch hiebevorn/ mit denen hochlöblichen Churfürſten hierunter nohtwendiger Communication zu pflegen/vnd ſich derſelben hochvernünfftigen Raht in gnädigen vnd freundlichem Vertrawen iedes mal zu bedienẽ/da deroſelben vñ des H. Reichs Feinde/ vnd Widerwertigen liſtige Anſchläg/ an einem vnd andern Ort/ nicht allemal ſo gar geſchwind/ vnd vnverſehens herfürgebrochen/ deren Macht vnd Stärcke/ auch durch vnterſchiedliche geheime/vnd offentliche Bündnuſſen/vnd adhærentien faſt täglich zugenommen/daß ſie ſich in ſolcher Eil/ vnd Gefahr deren Gutachtens in tempore nicht erholen können. Zumalen Ihrer Majeſt. nicht vnbekant geweſen/daß ſich die hochlöbliche Herren Churfürſten/ in dergleichen Sachen nicht abſonderlich pflegen einzulaſſen/noch ihre Meinung/vnd Gutachten/ohne der anderen Vorwiſſen/ad partem zu eröffnen. Vnd werden die gehorſamſte Ihrer Kaiſerl. Maj. aſſiſtirende Churfürſten vnd Stände/ die Vnmöglichkeit ſolcher Communication, eben auß angeregten Vrſachen/deren in Kriegsweſen täglichs ſich begebenden Veränderungen/ oder præſentirender Gelegenheit/denen man ſich bequemen muß/ ſelbſt verſpürt haben/vnd deßwegen/von deroſelben vnterhaltenen Armada Stärcke vnd Anzahl/oder auch vorhabenden Impreſen, eben ſo wenig der Kaiſerl. Majeſtät iedes mals Information thun können.

Dann zum Dritten/ſo viel den/von Ihren Churfürſtl. Gn. vnd Durchl. vnd der abweſenden Rähte vnd Geſandten/angedeuten modum der Contribution anlangt/daß dieſelbe durch Mittel des Reichs Craiſe/ oder andere Verſamlungen ins künfftig eingebracht werden möge/obwoln Ihre Kaiſerl. Maj. ſolches hiebevor/ſelbſt beygefallẽ/dieſelbe auch nochmaln nichts liebers ſehen wolten/als daß die Sach/ſo wol vor dieſem/als auch anietzo vñ hinfüro hin/auff etwas erträglichere/vnd den Ständen erſchwinglichere Mittel/gerichtet werden könte: So befinden ſich doch dabey allerhand vnd zwar ſolche

che difficulteten/vnd Verhinderungen/daß Ihre Kaiſerl. Maj. nicht allein hiebevorn dißfals angeſtanden/ſondern auch nochmaln ein ſondere Nohtdurfft erachten/Ihrer Churfürſtl. Gn. vnd Durchl. vnd abweſenden Rähte vnd Geſandten/weitern Rahts/ſich bey dieſem Puncten zuerholen / Sintemaln denſelben Erſtlich/wol bekant iſt wie ſchwer zu den Reichstägen iedesmals (obwol ſolches zum öfftern die euſſerſte/vnd allgemeine des H. Reichs Gefahr/vnd höchſte Noht/ſonderlich zu Zeiten geführten ſchweren achtzehen Jährigen Türcken Kriegs/erfordert hat)zu gelangen geweſen/alsdañ männiglich wol bekant / vnd in der Propoſition gnugſam außgeführet iſt / mit was groſſer Müh Ihre Kaiſerl. Majeſt. bey der im Reich bißhero geſchwebter verderblichen Vnruh vnd Kriegen/nur ein/oder zween particular Convent (eines allgemeinen Reichstags zu geſchweigen)erhalten können. Da auch gleich keine Verhinderungen einfielen/ſo ſolchen offentlichen Reichstag hinderſtellig machen könten/müſten doch/ den Reichsſatzungen nach/ ſolche ein halbes Jahr zuvor außgeſchrieben/vnd den Ständen intimirt werden / dergleichen Verzug aber die ohne einige Ruh/vnd Stillſtand in das zwölffte Jahr beharrliche continuirende Krieg/vnd innerliche Vnruh / nicht leiden wollen. Alsdann nicht weniger bekant/welcher geſtalt iederzeit von den allgemeinen Reichsverwilligungen allemal vorneme reſtanten verbleiben/ ſo erſt nachmalen/ durch langwierige fiſcaliſche proceſs, vnd dazu bey guten Zeiten/gantz vnvollkommenlich eingebracht werden können. Wie ſchwer in gleichem zu den Craiß-hülffen/bißhero zu gelangen geweſt/iſt dem geſamten hochlöblichen Churfürſtl. Collegio nicht weniger am beſten bekant / welcher geſtalt nemlich ein Craiß auff den andern zu ſehen pflegt / auch einer ohne den andern/in dergleichen Contribution - ſachen / ſich bißhero niemaln gar einlaſſen wollen. Warbey man dann ſich/vor das Ander/ gewiß zu verſehen hat/daß die jenige Craiß/zumal welche bißhero am meinſten erlitten/die Vnmöglichkeit/vnd zwar der Zeit vielmehr/als zuvor ohne Noht vnd Vrſachen offtmals beſchehen / Ihre Entſchuldigung einwenden werden. Da auch/Drittens/von einem/oder anderē Craiß/endlich etwas ſchon eingewilligt/würde doch daſſelbige ſehr ſchwer einzubringen ſeyn / dazumal (wie ſolches die Erfahrenheit bezeuget) ein Craiß vnd Stand vor den andern befreyet / vnd exemt ſeyn will. Dahero dann/zum Vierten/weiter erfolgen würde/daß/da man auch dergleichen Bewilligung wird einbringen wollen/ ſolches endlich anderſt nicht/ als per militarem executionem zuerhaltē ſeyn wird. Darauß man/pro quinto,eben der inconvenientien/ſo an ietzo geclagt werden/vnd wegen erweckter Vngedult bey der Soldateſca/noch viel häuffiger ſich zu beſorgen. Vnd zwar/fürs Sechſte/vmb ſo viel mehr/dieweil die jenigen/welche ſonſt vor andern ein Straff wol verdienet hätten / nichts deſto weniger/den andern würden wollen gleich gehalten werden; Worauß

nun/

nun / nicht allein unter den Ständen / allerhand Streit und disputat, ohnzweifenlich/entſtehẽ ſondern/zum Siebenden/in Ermanglung der Contribution, und richtiger Bezahlung/bey der Soldateſca allerhand defectiones, wo nicht gäntzliche mutination, zu des allgemeinen Weſens höchſter Gefahr und Schaden/erweckt werden dörfften. Wie dañ/fürs Achte/die Oberſte vñ Befelchshaber/welche bey dem vorigen modo, Ihres eigenẽ Nutzen halben/die Soldateſca biß hero auffgehaltẽ/deſto ehender durch die Finger ſehen/vñ alſo endlich der erwünſchte Zweck / und wolgemeinte Intention, der mehr Verſchonung der Stände/durch ſolchen Weg ſchwerlich etwan zu erreichen; das allgemeine Weſen aber/in mehrer Gefahr leichtlich geſetzet werdẽ möchte/wie dann auch die gehorſamſte aſſiſtirende Chur-Fürſten und Stände/ſolches ſelbſten erfahren/in deme / wegen Säumigkeit der Stånd in Zahlung der verwilligten Anlagen/ſie ſich/eben deſſelben Amptes/als Ihrer Majeſtät unmittelbare Armada/bedienen müſſen.

Da aber das hochlöbl. Churfürſtl Collegium Ihrer Kaiſerl. Majeſt. weiter Ihre hocherleuchte wolmeinende Rahtſchläg eröffnen würden/wie denen jetzt angeregten / und andern / bey dieſem modo ſich ereigenden beſorgenden difficulteten/wañ durch privat Verſamlungen (als ſie dann in jhren Gutachten deren/iedoch ohne weitere Erclärung / wie ſolches fruchtbarlich angeſtellt/vñ zu würcklichem effect gebracht werden möchte/gedencken) oder in ein oder andere Wege vorzubawen / werden hochgedacht Ihr Majeſtät nicht allein ſolches gern vernemen/ſondern auch darauff / weil die Reichskündige Erfahrung ieder zeit mitgebracht/wie ſchwerlich/und langſam man dazu gelangen könne/weiter allergnädigſt und Vätterlich/geſtalten Sachen nach / ſich zu erclären nicht unterlaſſen; damit ſo viel immer möglichen / das Reich ſolches ſchweren Laſts / wo nicht gäntzlichen / doch in etwas enthebt werden möchte.

So viel als dañ/zum Vierten/ die vorgeſchlagene gleichmäſſige Außtheilung/mit der Stände Zuthun/anlangt; dieſe und nachfolgende Puncten dependiren eben von dem nächſtvorgehenden / der ordenlichen Beſold- und Bezahlung der Soldateſca / dann da hierzu ein ergiebiges Mittel zu finden / wolten Ihr Kaiſerliche Majeſtät als dann ſolch ernſtliche Anordnung thun/und verſchaffen/daß ſolche gleichmäſſige Außtheilung / auch mit der Stånd Raht und Zuthun/begerter Maſſen erfolgen ſolte.

Welches ebener Maſſen/und zum Fünfften / von denen Durchzügen/Sammel- und Muſterplätzen/daß nemlich bey denſelben die Reichs-Conſtitutiones in Obacht genommen / die Oberſten zu Leiſtung gebürender caution angehalten / gute Kriegs-diſciplin angeordnet/vñ dem Articks-Brieff/ und Reuter-Beſtallung / in allem nachgelebt werden ſolte / zuverſtehen; Sintemaln daß bey dieſen leidigen innerlichen Kriegen vñ hochgefährlichen Zerrüttungen die Reichs-Conſtitutiones in allem / deren Begriff nach/

 nicht

nicht ſo genaw allerſeits gehalten werden können: die einzige Wurtzel iſt/die vnvermeidenliche Nohtwendigkeit/ ſich den Feinden zu widerſetzen/ am andern theil aber/der Abgang ordentlicher Beſtallung. Da nun eine ſolche Bezahlung der Soldateſca/durch die im H. Reich herkommene/ oder andere erkleckliche Mittel/erfunden vñ beygebracht werden könte/ würde Jhrer Maj. dero Vorfahren Exempel nach/auch deſto leichter ſeyn/daß den Reichs-Conſtitutionibus iederzeit nachgelebt/die Vbertretter derſelben auch zu verdienten ernſten Straffen/ andern zum Exempel/ gezogen werden.

Daß nun ſolchem allen nach/endlichen vnd zum Sechſten von anweſenden Herren Churfürſten/vnd der abweſenden Herren Rähten/vnd Geſandten/Crafft disfalls übergebenen Churfürſtl. Gutachtens/ gerahten/ vnd beneben inſonderheit gebetten wird/ daß Jhre Kaiſerl. Majeſt. darauff bedacht ſeyn wolte/ dero Kaiſerl. Armada ein ſolches Capo vorzuſetzen/ das im H. Reich geſeſſen/ein anſehenliches Mitglied deſſen ſeye/ auch von den andern Ständen darfür geachtet/vnd erkant werde/ in welchem auch Churfürſten vnd Stände/ein gutes zuverſichtiges Vertrawen haben mögen/ vnd daſſelbe auff die Reichs-Conſtitutiones, vnd in vorfallenden wichtigen Sachen/ vnd Impreſen, mit des Reichs Churfürſten/ wo nicht mit allen/ doch auffs wenigſte dero nechſtgeſeſſenẽ/ Raht vñ Gutachten/zu verfahren/angewieſen werde: hierauff erclären ſich Jhre Kaiſerl. Maj. gnädigſt/daß/ wie Sie ſelbſten dero Kaiſerl. Armada höchſtes Oberhaupt vnd Capo ſeynd/ vnd auſſer allem Zweiffel von iederman darvor gehalten vnd erkennt werden/Sie auch allezeit gnädigſt dahin bedacht/ bey dero höchſten Kriegs-Officiern (deren Sie auch wol mächtig) ſolche Anordnung zumachen/ daß ſich mit Fugen niemand wird zu beſchweren haben. Vornemlich aber/ damit/ wie mehrmals gedacht/von wegen der Contribution vnd Bezahlung der Armaden/ ein beſſere Richtigkeit gemacht werden könte/ſeynd Jhre Kaiſerl. Majeſt. der zuverläſſigen Hoffnung/was etwan bißhero etlichen Ständen/gedachter Officier halber/ empfindlich vorkomen ſeyn möchte/ mehren theils vor ſich ſelbſten fallen/vnd derſelben alles viel leichter ankommen werde/wann ſie ad ſolam militiam, vñ nicht zugleich auch die nohtwendige Vnterhaltung der Armaden/zu gedencken haben. Geſtalt dañ Jhr Majeſtät ſich darbey nicht erinnern (ob zwar weder des H. Reichs Ordnung/noch auch Herkommen/derſelben einige Maß vorſchreiben) fremder/ſo nicht im H. Reich/oder von denſelben dependirenden Ländern/geſeſſen/deren man zu Recht nicht mächtig/ zu General Befelchen ſich gebraucht zu haben. Da aber wider ietzigen Jhrer Maj. Feldhauptmann/ietzt in ſpecie geclagt ſolt werden/wolte Jhre Majeſt. ſolches willig anhören/ vnd ſich darüber der Gebühr nach alſo reſolviren/ daß Jhre Churf. Gn. vnd Durchl. vnd der abweſenden Herren Räht vnd Geſandten/ſich/mit fugen/darüber zu beclagen nicht Vrſach haben ſollen.

Welches alles erheiſchender Nohtdurfft nach/ Jhre Kaiſerl. Maj. den an-

anweſenden Herren Churfürſten/vnd der abweſenden Herren Räht vnd Geſandten/ gnädig anfügen wollen/ vnd ſeynd dero getrewen wolmeinenden Rahts/über einen vnd andern Puncten/ förderlich gewärtig; als ſie dann denſelben mit Kaiſerl. Gnaden/Freundſchafft/Vetter-vnd Schwägerlichen Willen/wol zugethan verbleiben. Signatum in Ihrer Kaiſerl. Majeſtät vnd des H. Reichs Statt Regenſpurg/vnter dero auffgetruckten Secret Inſigel/den 20. Julii Anno 1630.

Vt.

P. H. von Stralendorff.

M. Arnoldin von Clarſtein.

Churfürſtliche Duplic/auff die Kaiſerl. Replic.

DEr Römiſchen Kaiſerl. Majeſtät/Vnſers Allergnädigſten Herrn/ dero anweſenden hochlöblichen Churfürſten/ vnd der abweſenden Räht/Pottſchafften/vnd Geſandten/ allergnädigſt überſchickte/anderwerte Antrag/ oder Replic-Schrifft/ die beharrliche vnd vnerträgliche Kriegsbeſchwerden betreffend/haben dieſelbe mit ſonderm Fleiß verleſen/erwogen/vnd darauß ſehr gerne vnd erfrewlich vernommen/daß Ihr Kaiſerl. Majeſt. deroſelben in nohtwendiger hochgemüſſigter Erzehlung des trübſeligen elenden Zuſtands/darinnen das H. Reich/durch üble Kriegs-adminiſtration, geſetzt worden/ vnd ſich ietzmals leider befindet/ auch trewhertziger Eröffnung/hierzu nohtwendig: vnd behöriger Verbeſſerungs-mittel/erzeigten ſorgfältigen Fleiß/ vnd angehefftes bitten/zu dancknemlichen Kaiſerl. Wolgefallen/auff-vnd angenommen/Ihre allergnädigſte Vätterliche Condolentz darbey erzeigen/dem Vatterland den Genieß ſo vieler denckwürdigen Victorien/nemlich den lieben Frieden/wünſchen vnd ſich erbieten/ Ihr nichts höhers angelegen ſein zulaſſen/ als wie mit Raht vnd Zuthun/des hochlöblichen Churfürſtlichen Collegii, ſo woln dem biß annoch wärenden Vnheil/fürderlich zu remedirn/als dem künfftigē vorgebawt werden möchte; dann hierauß erſcheinet Ihrer Kaiſerl. Majeſt. als des wachenden Oberhaupts/vnaußgeſetzte Vorſorg/Vätterliche Lieb vnd rühmlicher Eifer/ vnd werden des H. Reichs Churfürſten neben vnterthänigſter Danckſagung/ deroſelben in dieſem Ihren lobwürdigen Vorſatz keines Wegs auß handen gehen. Zu welchem vnd keinem andern Ende dann/ die in möglichſter Kürtze remonſtrirte ſchwere/vnd zu des Reichs Vntergang gereichende Exceſs, vnd wie denſelben zu remedirn/vnvergreifflich angedeutet worden/ gewiſſer Zuverſicht/Ihr Kaiſerl. Majeſt. daſſelbe/ vnd was Sie fürters erheiſchender vnvermeidentlicher Nohtdurfft nach weiter anzeigen müſſen (dann auſſer deſſen ſie derſelben viel lieber damit verſchonen wolten) von Ihren

ren Churfürſtl. Durchl. vnd den Churfürſtl. Geſandten / anderſt nicht als von Ihren innerſten Rähten/vnd Gliedern/deren Wolfahrt mit der Ihrigẽ dermaſſen gleichſam inſeparabiliter coniungirt/ daß eine ohne die andere nicht beſtehen kan/dero Trew/Lieb vnd devotion, Ihrer Kaiſerl. Majeſt. auch gnugſam bekant/anderſt nicht als wol vnd gnädigſt auffnemen/vnd ſich keines Wegs einbilden laſſen wollen/als ob hierdurch Ihrer Kaiſerl. Majeſtät hohen Kaiſerl reputation zu nahe getretten / oder dabey ewas anders / als Ihr/vnd des Reichs Wolſtand geſucht würde; Sintemal bey Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät Sie weit eines andern/vnd beſſern bekant zu ſeyn/ vnd zu andern concepten iemals Vrſach gegeben zu haben / nicht wiſſen noch verhoffen.

Daß dann/ vors Erſte/Ihr Kaiſerl. Maieſt. erbieten/wo fern ein oder ander Stand des Reichs/ gegen deren Kriegs-Officier / oder Soldaten/ wegen der ſtraffbaren Exceſſen,ſo wider vnd über die gemachte ordinanzien verübet worden / zu clagen haben wird / daß ſie denenſelben/wie billig/ohne reſpect vnd Anſehen der Perſonen/fürderlich iuſtitiam adminiſtriren laſſen wollen / deſſen thut ſich zwar ein hochlöbl.Churfürſtl. Collegium, vmb des Willen nicht vnbillig vnterthänigſt bedancken/weil vnter andern es an dergleichen Verbrechungen/vnd vielfaltigen deßwegen geführten Clagen auch nicht ermangelt/vnd/in Entſtehung ſcharpffer diſciplin/der vorhin obligende Laſt nur deſto ſchwerer wird.

Es hat aber das hochlöblich Churfürſtl. Collegium, in dero disfals eingegebener gehorſamſter Erclärung vnd Bittſchrifft/nicht allein auff ietzt angedeute/ſondern viel mehr/vnd vornemlich auff die jenigen Exceſs, vnd Vnordnungen/gezielet/ſo bey der direction,vnd Außtheilung/ der ordinanzien/ſo dann dem modo militiæ ſelbſt/ſich häuffig befinden/vñ das H. Röm. Reich am härteſten trucken/inmaſſen ein ſolches nicht allein dismals / ſondern von Mülhauſen auß/ſo dann bey den vnterſchiedlichen darauff erfolgten Clagſchrifften/vnd Legationen gantz weitläufftig außgeführt / vnd darumb gehorſamlich gebetten worden / denſelben in perſonalibus & realibus, oder perſonis & rebus,weil ſolches in Ihr Kaiſerl. Majeſt Handen/vnd Gewalt ſtünde/alsbald vnd würcklich abhelffen.

Solche Clagen beſtehen nun an deme / nach dem des Reichs Feinde/ der Pfaltzgrav/Manßfelder / Halberſtatter / Marggrav von Durlach vnd andere geſchlagen/die Evangeliſche Vnion ſamt Ihrer Armada diſſolvirt/ vnd kein Feind faſt mehr vorhanden geweſt / allererſt ein Feldhauptmann/ ohne Vorwiſſen vnd Einwilligung der Stände / oder auffs wenigſte der Churfürſten/darzu ohne Geltmittel/mit einem ſo vngemeſſenen abſoluten Gewalt/ins Reich verordnet/daß er alles/ nach eigenem Willen / vnd Gefallen/dirigiren vnd handlen möge. Dann hierauß erfolgt/daß derſelbig nach ſeinem Gutbeduncken / vnd ohn einige Noht / alsbalden angefangen

Patenta außzutheilen / Kriegsvolck zu werben / vnd daſſelb in ſolcher übermäſſigen vnproportionirten groſſen Menge / daß weil er daſſelbe nicht bedörfft/vnd deren viel andern überlaſſen / es nicht allein den Ständen des Reichs zu groſſem Mißtrawen/Vnwillen vnd offenſion, ſondern auch anderen benachbarten Potentaten/vnd Communen/zu nochwärender Geloſia, vnd gleichmäſſigen Kriegsbereitſchafften/ nicht geringe Vrſachen gegeben: weiln aber darbey kein Gelt-mittel vorhanden geweſen / hat man promiſſive, dann dieſem/bald jenem/ja faſt jederman/ der ſich nur angemeldet/nicht nur eins/ſondern wol mehr Regimenter zu Roß vnd Fuß/ aber ohne Anritt- vnd Lauff-oder Liefergelt/übergeben: vnd iſt an deſſen ſtatt/ einer oder ander Obriſter mit den Sammel- vnd Muſterplätzen / in das Heilige Reich/ auff gewiſſe Land/vnd daß Sie darinnen/ was ſie deswegen außgelegt / von den Vnterthanen / ſelbſt wider erheben vnd einbringen ſolten / ſimpliciter angewieſen worden. Welches auch zumaln nicht durch die im Reich herkommene Weg geſucht/ſondern von den Ständen/ meiſten theils nur durch ſchlechte Commiſſiones pro imperio, ohne conſideration des Vermögens/ oder andere erhebliche Entſchuldigungen/ ſondern mit ſolcher Vnordnung geſchehen/daß mit ſolchem Gelt / an ſtatt eines / wol vier Regimenter auffgebracht / werden können. Die arme Leute ſind als gefangene Sclaven/ jämmerlich tractirt/vnd das Reich(weil es ſo lang gewärt/vnd die Anzahl der Regimenter ſo groß/daß ſie hin vnd her ziehen müſſen/bißweilen auch der gantze Schwall/an einem Ort gelegt/vnd daſſelbige auff einmal überſtürtzt/ vnd gantz außgemergelt/erſchöpfft vnd außgezehrt worden) in den erbärmlichen Zuſtand geſetzt/daran Jhrer Kaiſerliche Majeſtät in nächſtüberreichter Schrifft/vnterthänigſt bedauerliche Meldung gethan worden. Hierbey/ obs ſchon an ihme ſelbſt ſchwer genug / iſt es nicht geblieben / ſondern man hat die Armada mit Generalen / Feldmarſchalcken / vnd andern Officiren/ überhäuffet/vnd hat der General / mit männiglichen Verwunderung / ein ſolche coſtbare überſchwengliche Hoffhaltung / an Reiſigen Zeug/Auffwartung/tractament/vnd andern geſuchet/daß dergleichen bey Königlichen / ja wol Kaiſerlichen Höffen/nicht geſehen worden. Andere hohe Officierer führen noch einen Fürſtlichen Staat/mit Pferden/Gutſchen/vnd Dienern/ vnd komt es ſo weit / daß ſich auch wol ein gemeiner Capitain nicht ſchewet / Jhme biß in die 30. 40. oder mehr Hauptroß / vorleiten zu laſſen. Dieſen Vberfluß nun / muß das Reich / vnd die arme Leut tragen/vnd erfolget darauß / daß die ordinanzien vnd Taxen gantz übermäſſig vnd den armen Leuten vnerſchwinglich fallen / können auch mit den Contributionen nicht folgen / (vnd welches am beſchwerlichſten) werden dieſelbe/ als der armen Leut Schweiß vnd Blut/ſo viel nicht zu Jhr Kaiſerlichen Majeſtät Dienſt oder Nutzen / als Theils auff den angedeuten köſtlichen Staat; Theils aber zu Schenckungen / aſſignationen / vnd den privat

 Vortheil

Vortheil angewendet. Groſſe Summa/mit viel Thonnen Golds/werden mit Wechſel in fremde Land verſchaffet/ gantz ohne / daß einige Rechnung hierüber geleiſtet werde: wie dann auch den gemeinen Soldaten/ſehr wenig davon zu theil wird / ja die haben wol das Brod nicht; dahero ſie vieler Orten/gantz nackend vnd bloß/auch dermaſſen vnwillig ſeynd/daß man ſich ehender Auffſtands / als groſſer Dienſt von ihnen zu getröſten / vnd gehen dahero die Bedrohungen hin vnd wider ohne Schew / daß ſie noch über diß alles/Ihre außſtehende Bezahlung / ſo die Officier vorhin in groſſer Vbermaß empfangen/im Reich zu ſuchen entſchloſſen/welches bey künfftiger Abdanckung nur deſto ſchwerer fallen wird.

Bey andern Potentaten vnd Communen,werden die Soldaten/ entweder nach dem langen Monat bezahlet/ oder man gibt ihnen Anleit-gelt/ oder den dritten Theil Solds; das übrige bleibt anſtehen / biß zur Abdanckung/vnd wird am Reſt gemeiniglich ein anſehenliches nachgelaſſen: aber dis Orts bringt man das Jahr in der Bezahlung auff dreyzehen Monat/ andere die taxen nach gefallen/bald auff Thaler/bald auff Gulden. Darzu werden die Contributiones auff die Regimenter/ als ob dieſelbe gantz complet,von Wochen zu Wochen eingetrieben / vnd muß da kein Heller mangeln/ſonſten iſt die Execution ſchon bey der Hand / vnd haben die Oberſten ſelbſten Macht/dieſelbe einzutreiben: Welches mit ſolchem vnchriſtlichen Gewalt geſchicht / daß es einen Stein erbarmen möchte. Die armen betrübte Leut werden geſchlagen/gekärckert/ja offtmals/als Gefangene nachgeſchlept; man ranzionirt ihnen wol etwan Weib vnd Kind / trohet ihnen mit hencken/als wanns offene maleficanten/Ihrer Kaiſerl. Majeſt. vnd des Reichs feind/vnd den Soldaten/mit Leib/Hab vnd Gut / verfallen weren; da doch dieſelbe vieler Orten bey Ihrer Kaiſerl. Majeſtät alle ihre zeitliche Nahrung auffgeſetzt / vnd vmb ihrer Trew willen/ von deroſelben Feinden vorhin auffs hefftigſte betrangt vnd verfolgt worden.

Es wird auch bey der Kriegs-direction,kein Chur-oder Fürſt geachtet/ man commandirt allenthalben/vñ über alles/keine rationes werden gehört/ keinen conſiliis oder Vermahnungen ſtatt gegeben:man ertheilt Zollfreyungen/zum privat Nutzen der Kriegs Officierer / auch mercklichen Abbruch vnd Schaden/Chur-Fürſten vnd Ständen habender hohen Regalien / vnd gebrauchen ſich wol höhern Gewalts im Reich/als ſich iemals einiger regierender Römiſcher Kaiſer ſelbſten angemaſſet.

Was nun Ihr Kaiſerl. Majeſt. dabey für Nutzen geſchafft worden/das hat der effect in Preuſſen/in der Velaw/vnd andern Orten/bezeuget. Das H. Reich iſt aller Orten biß auff den Grund verderbet / vnd verwüſtet / vnd hat man dadurch ein mehrers nicht erworben / als daß vnterſchiedliche Potentaten ohne Noht irritirt/laceſſirt/vnd dem Reich ſchwere Feind auff den Hals gezogen / vnd das Reich / in die jenige Gefahr / darvon Ihre Kaiſerl.

Majeſt.

Majeſt. in dero Kaiſerl. propoſition Meldung thun / vnd deßwegen Hülff ſuchen/gleichſam vorſetzlich geführet worden. Vnd diß ſeyn die fürnemſten Anliegen vnd Verordnungen/ darinnen das hochlöbliche Churfürſtliche Collegium bey Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät / als dem Oberhaupt des Reichs / ein fürderliche Verbeſſerung gebetten vnd noch bitten / ſich auch derſelben vmb ſo viel mehr getröſten/weil ſolche Ihre gemüſſigte Clagen/dermaſſen am Tag/die auß dem angedeuten Kriegs-directorio, erfolgte Vngelegenheiten/mit dem betrübten Augenſchein / ſo viel in der Aſchen liegender gantz verderbter Land vnd Leut / dermaſſen erwieſen / daß es wol keiner fernern Clag oder Beweißthums bedarff. Man iſt zwar gern geſtändig/daß ſo offt Ihr Kaiſerl. Majeſt. hierunter clagend angelangt worden/daß an guten/ milten vnd gewierigen Reſolutionen / ſcharpffen vnd ernſtlichen Kaiſerl. Befelchen vnd reſcripten nicht ermangelt; Es hat aber deren effect eben darumb nicht erfolgen wollen/daß man ſich des habenden Gewalts/bey dem Kriegs-directorio mißbraucht / ja denſelben allzuweit extendirt: alſo daß ſolche Kaiſerl. reſcripta, nicht ohne höchſte Verkleinerung Ihr Kaiſerl. Maj. zu der Ständ Kleinmühtigkeit / vnd außwendiger Potentaten Aergernuß/ verworffen vnd veracht/vnd die jenige/ſo ſolche außbracht/ nur deſto härter vnd feindſeliger gehalten vnd tractirt worden.

Wann aber dieſes alles Sachen ſeynd / ſo den fundamental Geſetzen zuwiderlauffen/auch deſſen endliche Confuſion vnd Zerrüttung nicht mehr geduldet werden können/ Ihr Kaiſerl. Majeſt. Stand vnd Hoheit darbey auch/auff das euſſerſte/periclitirt/vnd einem hochlöbl. Churfürſtl. Collegio leid ſeyn ſolte / daß die vralte löbliche Verfaſſung des H. Röm. Reichs/ſo nun ſo viel hundert Jahr / zu männiglichen Verwunderung / florirt / vnd Ihrer Majeſt. hochlöblich Hauß / ſo anſehentlich illuſtrirt / eben bey dieſer Ihr Kaiſerl. Majeſt. Regierung nidergeriſſen/ vnd deſſen coſtbar/thewer erworbene Freyheit/ſo gar vnter die Füß getretten werden ſolle/ nach welchem auch Ihrer Kaiſerl. Majeſt. Erbkönigreich vnd Land/wann das H. Reich zu ſolchem Vbelſtand gerahten ſolte/nicht übrig bleiben/ſondern auch zugleich mit vnd neben demſelben ins Verderben geſetzt werden möchten / ſo will allerhöchſtgedachte Ihr Kaiſerl. Majeſtät offthochermeldtes Churfürſtliche Collegium, in getreweſter auffrichtiger Wolmeinung nachmals gehorſamlich erſucht haben / nach demmal in Ihrer Kaiſerl. Majeſt. bloſſen Willen ſteht/ſolchen ſchweren Clagen vnd Gebrechen zu helffen/ Sie geruhen doch/ die vneingeſtelte Kaiſerl. Verordnung zu thun/auff daß/nach inhalt Ihres vnterthänigſten Bedenckens/denſelben alsbald vnd würcklich/ auch noch in Gegenwart vnd Anweſenheit derſelben/ auß dem Grund geholffen / Ihrer Kaiſerl. Majeſt. höchſter reſpect erhalten/die ſo hochbetrangte Ständ/nach ſo vielen Seuffzen vnd Flehen/erquicket/vnd die hochlöbliche Churfürſten/ daß Ihr wolgemeinte trewhertzige Vermitlung/bey deroſelben / ſtatt gefun-

den / vnd das Vatterland / dardurch des hohen verderblichen Laſts enthebt worden / ſich getröſten vnd erfrewen mögen. Warbey ſich Ihrer Kaiſerl. Majeſt. aſſiſtirende Churfürſten vnd Stände / daß wie verhoffentlich bißhero / zu iedermänniglich Benügen geſchehen / alſo forthin / an Haltung guter militariſchen diſciplin Ihres Theils auch kein Mangel erſcheinen ſolle / beſtändig erclären vnd erbieten: Wie dann Ihr Kaiſerl. Majeſt. allergnädigſt wol wiſſend / daß deroſelben Armatur auff Ihr Kaiſerl. Majeſt begehren / mit der aſſiſtirenden Stände ſchweren Coſten / auff die Bein gebracht / vnd nun in das eilffte Jahr erhalten / auch nach Geſtalt vorgeſtandener Gefahr / auff dero Kaiſerl. Erinnerung / ieweils vermehret vnd geſtärckt worden. Man hat aber dieſelbe ordentlich geworben / die Oberſten / mit Lauff-Anritt- vnd Lieffer-geldern verſehen / vnd im Sold erhalten / vnd welches das fürnemſte iſt / derſelben ein ſolcher Generaliſſimo vnd Haupt fürgeſtellt worden / ſo ein fürnemes / hohes Mitglied / vnd Churfürſt des Reichs / welcher auch zu Erhaltung / der Armee anſehenlich mitconcurrirt / vnd contribuirt / vnd deſto ſorgfältiger Auffſicht hat / damit vnnöhtiger überflüſſiger Coſten / Pracht vñ Vbermaß / abgeſchnitten / vnd dem Vatterland wol gehaußt vnd vorgeſtanden werde. Derentwegen auch disfals der Direction halber / verhoffentlich ſich bißhero niemand zu beclagen Vrſach gehabt / oder noch haben wird.

Daß dann allerhöchſtgedachte Kaiſerliche Majeſtät zum Zweiten / ſich nicht zu gegen ſeyn laſſen / mit dem Churfürſtl. Collegio Ihrer armatur vnd Anzahl ihrer habender Regimenter halber zu communiciren / deſſen hat ſich daſſelbe billig zu bedancken; wolte ſich auch der angedeuten reduction halber Ihres vnterthänigſten Gutachten / alſo bald / begehrter vnd ſchuldiger Maſſen / gerne vernemen laſſen; Sintemal aber die Armatur nach der Feind Anzal vnd Macht / nohtwendig regulirt werden muß: vnd aber dem Churfürſtl. Collegio vnbewuſt / wer vor Ihrer Kaiſerl. Majeſt. vnd des Reichs Feind eigentlich zu halten / oder zu achten: zu dem man nicht hoffen will / daß die jenigen darunter zu rechnen ſeyn werden / denen durch den Feldhauptmann / ohne Wiſſen / Raht vnd Zuthun des Reichs / zu Gegenverfaſſungen Vrſach gegeben worden / auch mit wem man disfals offenſive oder defenſive eigentlich zu thun habe; So wird ein Nohtdurfft ſeyn / deßwegen zuförderſt / gewiſſe vnd beſtändige Nachricht zu haben / da als dann / auff Ihrer Kaiſerl. Majeſt. allergnädigſtes Belieben / vermittelſt zuſam-deputirung etlicher Kaiſerlichen vnd Churfürſtlichen in Kriegsſachen erfahrnen Räht / zu einem beſtändigen Gutachten / auch vnſchwer zu gelangen ſeyn wird.

Sonſten iſt ein hochlöbl. Churfürſtl. Collegium in keiner Abred / daß in militariſchen expeditionen / vnd wann man zu Felde / vnd ſich nach des Feindes Anſchlägen richten muß / die Zeit vnd occaſiones nicht allemal wol dulden / oder leiden können / vnd wollen / an entlegenen Orten ſich

Rahts /

Rahts/vnd Gutachtens/zu erholen/welches auch billig an ſeinen Ort geſtellt wird: Es will aber ein hochlöblich Churfürſtlich Collegium vermeinen/ehe vnd zuvor die ſecurſen von denen im Reich auffgebrachten/darinnen vnterhaltenen vnd mit aller Kriegsbereitſchafft verſehen/vnd inſtruirten Armaden in Preuſſen/die Belaw/wie auch Italien/geſchickt worden/es an Zeit nicht ermangelt haben ſolte/zuförderſt die Churfürſten des Reichs darüber zu hören/vnd das Reich nicht alſo/ohne einigen Vorbewuſt/in ſo ſchweren Krieg/bey welchem daſſelbe ſo hoch intereſſirt/vnd den Laſt groſſen Theils tragen muß/impliciren; Es würde auch dißfals an Mitteln nicht gemangelt haben/zu einem geſamten Bedencken zu gelangen/vnd Ihr Kaiſerl. Majeſt. in rechter Zeit damit gehorſamlich an Hand zu gehen/vnd mit gutem Raht zu aſſiſtiren; Wie dann Ihr Kaiſerl. Majeſt. nicht vnwiſſend/daß alle dero aſſiſtirenden gehorſamen Ständen Impreſen vnd Executiones, in Oeſterreich/Böheim/in der Ober Pfaltz/am Rheinſtrom/vnd Necker/Nider Sachſen/Weſtphalen/vnd anderer Orten/gar in Crafft dero ſpecial mit Kaiſerl. Hand vnd Sigel bekräfftigten Commiſſionen/ins Werck gerichtet/vnd vollzogen/vnd gar keiner/dann Ihr Kaiſ. Maj. vnd des Reichs Feinde/oder wer ſich ſelbſten vor denſelben dargeſtellet hat/damit angegriffen worden.

Mehrobgemeldtes Churfürſtl. Collegium hat auch/zum Vierten/verſtanden/was Ihr Kaiſerl. Majeſt. bey vorgeſchlagener Sach/vnd Einbringung nohtwendiger Contributionen/durch Mittel der Reichs-Craiß-oder anderer Verſamlungen/vor difficulteten zu Gemüht gegangen/derowegen ſie deſſen ferner Gutbedüncken/wie nemlich denſelben vorzubawen/erfordern/mit dem allergnädigſten Erbieten/ſich darauff alſo Vätterlich zu erclären/damit/ſo viel immer müglich/das Reich ſolches ſchweren Laſts/wo nicht gäntzlich/doch in etwas enthebt werden mögen. Welchem allen dann/mit ſonderm angelegenen Fleiß/auch nachgetrachtet/vnd in allen billig zu ſeyn erachtet worden/Ihrer Kaiſerl. Majeſt. vor dieſe allergnädigſt Anerbieten gehorſamſten Danck zu ſagen. Was aber die angedeute/in den Reichsſatzungen vorgeſchriebene/vnd Ihrer Majeſtät an die Hand gegebene Mittel anlangt/iſt zwar nicht ohn/daß bey denſelben ſich allerhand auffzügliche Verhinderung befinden/welche dann/vornemlich/der ietzige verderbte Zuſtand/vnd dabey Herren vnd Vnterthanen faſt nichts mehr übrig/cauſiren wird: Es will aber des Churfürſtlichen Collegii Meinung nach/darfür gehalten werden/weil dieſes die Wege ſeyn/ſo in ſolchen Fällen/in heilſamen Reichsſatzungen verſehen/vnd vorgeſchrieben/man ſolte ſich derſelben billig nachmals gebrauchen/dieweil zu hoffen ſtehet/wann Ihr Kaiſerl. Majeſt. die Außſchreibung ſolcher Verſamlung fürderlich anordnen/vnd vermittelſt Ihrer anſehenlicher/vnd beym Kriegswesen intereſſirten Commiſſion, den Ständen außführlich zu Gemüht führen laſſen ſolten/daß ſie ſich auff

der hochlöblichen Churfürſten Suchen vnd Einrahten / deren ein Zeithero in Einbringung der Contributionen/vorgangenen Confuſionen/vnd Vngelegenheit /nur auff ein Interim,vñ biß man des lieben Friedens(darumen ſich dieſelben gantz eiferig bewerben thäten)wider fähig ſeyn möchte/ männiglich zum beſten/dieſes modi verglichen/vnd entſchloſſen/ſolches auch dahin angeſehen/ermeldte Contributiones zu ringern/ beſſer Regiment vnter den Soldaten zu halten / mit dem angehefften Kaiſerlichen Erbieten / daß auff den erfolgten Zahlungs-fall/die Stänð mit den Durchzügen/ Lauff-Sammel-vnd Muſterplätzen nicht weiters beſchwert/ſondern in ſolchen Fällen/ nach inhalt der Reichs-Conſtitutionen/ allenthalben gebührende notificationes, cautiones,vnd Erſtattungen beſchehen ſolten: Es würden die Stände des Reichs(wann ja der Krieg vnvermeidenlich zu continuiren)lieber zu einer proportionirten/vnd auff des Reichs Matricul fundirten Anlag/ vnd gutwilligen Hülff/verſtehen/ als deren faſt leidigen übermäſſigen extorſionen/vnd andern Kriegsbeſchwerden darinnen weder Maß noch Ziel gehalten wird/länger vnterworffen/vñ gewärtig ſeyn wollen:bevorab weiln in den Craiß gewiſſe Einnemer deputirt/vnd man für gewiß ſeyn könte / daß ſolche Gelter dem Reichs-pfennigmeiſter geliffert/ad deſtinatum uſum gewendet/ vnd nicht den Officiern/wie bißhero/mit Nachſehung des gemeinen Soldatẽ/ſo daran ſehr wenig/oder wol gar nichts empfangen/geliffert werdẽ ſolte.

Da nun Ihr Majeſtät Ihro/dieſen modum,wie auch die Zuſammenordnung Kriegs- verſtändiger Räht/darvon nächſthin Meldung geſchehen/ allergnädigſt wolten gefallen laſſen/wolte man verhoffen/ es ſolte ſo wol gemeldterContribution, als auch deren Außtheilung / Einführung beſſerer Ordnungen in Lauff-Samel-vnd Muſterplätzen/ Durchzügen / Einquartirungen / vnd was dem allen anhängig/davon im Vierten vnd Fünfften Puncten Anregung geſchicht/auff ein erträgliches zugelangen ſeyn/vnd vielen Clagen vnd Beſchwerden / inſonderheit aber auch denen von Ihr Kaiſ. Majeſt. Reichs-vnd Craißverſamlungen halber / angezogenen difficulteten abgeholffen werden können.

Schließlichen vnd zum Sechſten/hat offthöchſtermeldtes Churfürſtl. Collegium Ihrer Kaiſ. Maj. allergnädigſte Erclärung wegen geſuchter gebettener Enderung der Kriegs-direction, bey Ihrer Kaiſ. Maj. dahin verſtanden/daß Sie derſelben höchſtes Oberhaupt vñ Capo,auch/auſſer Zweiffel/von iederman dafür gehalten vnd erkant würden / auch dahin allergnädigſt bedacht/bey Ihren höchſten Kriegs Officiern deren ſie wol mächtig) gebührende Anordnung zu thun/vnd wañ wider Ihren Feldhauptman etwas in ſpecie geclagt ſolt werden ſolches willig an zu hören/vnd ſich darüber alſo reſolviren/ daß ſich die hochlöbl. Churfürſten/ wie auch die Churfürſtl. Geſandten mit fugen darüber zu beclagen nicht Vrſach haben ſolten.

Nun weiß das allhier verſamlete hochlöbl. Churfürſtliche Collegium

gar

gar wol/daß Ihr Kaiſerl. Majeſt. nicht allein Ihrer Armaden / ſondern des gantzen Römiſchen Reichs höchſtes Oberhaupt vnd Capo ſeyn; es werden dieſelbe auch / wie billig / dafür erkant/reſpectirt vnd venerirt: Es iſt auch deſſen Sinn gantz vnd zumal nicht/durch dieſe oder vorige Clagen/ J. Kaiſ. Majeſt. (deren friedliebendes auffrechtes Vätterliches Hertz/ vnd Gemüht männiglich bekant) im wenigſten zu beſchuldigen; ſondern es ſeind ſolche ſchwere Clagen/gegen vnd wider dero Feldhauptmann/ als welcher der Armaden commendirt/vñ die vnmittelbare Direction darbey führet/gemeint. Einmal iſt es leider am Tag/vnd faſt in aller Welt bekant / in was erbärmlichem betrübten Zuſtand das Reich ſich befindet/ wie vnchriſtlich vnd Barbariſch darinnen gehauſet / vnd verfahren/alſo daß in den wenigen Jahren ſeiner Direction, da kein Feind mehr im Reich geweſen/vnd ſich die Ständ Ihres von den Feinden erlittenen Schadens billig erholen ſollen / daſſelbige allererſt mit einer Vbermenge Volcks/ohne einige Noht / gleichſam überſchwemt/viel anſehenliche Stätt/Flecken vnd Dörffer/ mit dem Fewer verzehrt/die Crafft/Subſtantz/vnd Vermögen des Reichs/mit Gewalt vnd vnchriſtlichen Zwangs-mitteln herauß gepreßt/ alſo daß ſolches bey inſtehender angewärtiger Feinds-gefahr/ weder zu defendiren / noch Ihrer Kaiſerl. Majeſt. zu helffen vermag/ ſondern gantz vntüchtig gemacht worden. Welches ſolche Sachen ſeyn/die von niemand anders/ als dem Kriegs-directore herrühren/vnd die hochlöbliche Churfürſten des Reichs/ Ihren ſchweren vnd thewren Pflichten/auch tragenden Ampts wegen/ ſchuldig geweſen / in acht zu nemen/daſſelbe bey Ihr Kaiſerl. Majeſt. als dem Oberhaupt/ zu clagen/vnd vmb remedirung zu bitten.

Derentwegen will offtgedachtes hochlöbliches Churfürſtliche Collegium nicht verhoffen/daß es daran zu viel gethan/oder Ihr Kaiſerl. Majeſt. daſſelb vngleich auffnemen werden / ſondern iſt viel mehr daſſelb der beſtändigen Hoffnung/wolten auch nochmals darumb zum inſtändigſten gebetten haben/ Ihr Kaiſerl. Majeſt. werden wegen ſolcher weltkündigen Exceſſen, vnd verübten vnſäglichen Schadens / die begehrte änderung alsbald / vnd noch in Anweſenheit des Churfürſtlichen Collegii, vor die Hand nemen/ vnd deren Armaden ein ſolchen Hauptman vorſetzen/der im Reich Teutſcher Nation geboren/der ein Stand vnd Mitglied ſeye/ von andern dafür erkent werde/zu welchem die Stände ein gutes Vertrawen haben/vnd der in ſeinen Verrichtungen / auff des Reichsſatzungen / vnd andere herkommene Gebräuch/ verwieſen ſey. Vnd ſolches vmb ſo viel mehr / weilen nach inhalt vnterſchiedlicher Reichs Abſchied nicht vnbräuchlich/wann vor Jahren ein Regierender Römiſcher Kaiſer / ſich mit den Ständen einer Kriegsverfaſſung entſchloſſen / daß dabey zugleich auch des Feldhauptmans halber berahtſchlagt/vnd gewiſſer Vergleich getroffen/ oder wann ſchon deſſen Auffnam Ihrer Majeſtät anvertrawt/doch dabey gewiſſe reſervata außbedingt

vnd vorbehalten worden; Wie ſolches in vnterſchiedlichen Reichs Abſchieden/mit mehrem zu finden/ Ihr Kaiſerl. Majeſt. auch bey ſich ſelbſten hochvernünfftig zu erachten/nach dem gedachter Feldhauptmann/von dem gantzen Römiſchen Reich/ der vorhandenen Devaſtation deſſelben beſchuldigt/ vnd bey Ihrer Kaiſerl. Majeſt.angelangt worden/wie ſchwer vnd gefährlich demſelben fallen würde/wann über ſolches alles/Ihme noch die Kriegs-direction, vnd die Armée in Handen gelaſſen werden ſolte/ dardurch er ſich nicht allein dieſer ſchweren Actionen entbrechen/ſondern den Ständen/von welchen er ſich offendirt zu ſeyn/erachten wird/ weiters feindlich zu zuſetzen/ vnd ſich an denſelben/ auch Ihren Land vnd Leuten/ zurächen/ vnterſtehen würde: derowegen auch vnd ſo lang es mit ihme in dieſem Stand bleibet/ niemand ſich leichlich wagen wird/ einige ſpecial Clag gegen ihme einzubringen. Zumal wird einem hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio nicht reputirlich ſeyn/ ſich dißfals für einen Cläger darzuſtellen; es bedarff deſſen auch nicht/ weil das verurſachte vnwiderbringliche damnum gantz notori, Land- ja Weltkündig/ vnd werden Ihr Kaiſerl. Maj. ſo bewandten Sachen nach/ mehr Vrſach vnd Fug haben/ auff die Oberkeitliche Hülff/ von Kaiſerlichen Ampts wegen/ſchleunigſt zu gedencken/ als auff weitere Clagen vnd Beweißthum zu ſehen.

Wolte aber Ihr Kaiſerl. Majeſt. beſſere Information des angezogenen cläglichen Verlauffs haben/ könte dieſelbe/nach beſchehener Veränderung/ durch vnparteiiſche inquiſitiones in den Craiſſen/erhaben/von denſelben/ nach inhalt des Churfürſtliche Mühlhauſiſchen Bedenckens/deſignationes außgelegter Gelter/ vnd ſonſten erlittener Schaden/ erfordert/ die Landsverwüſtungen in Augenſchein genommen/vñ darauß viel Millionen Golds/ auß dem Reich erhoben/bald liquidirt/vnd hergegen wohin dieſelbe verwendet/gebührende Rechnung erfordert/vnd mit dem Churfürſtlichen Collegio (als welche im Reich erhobenen groſſen Gelts wegen/vnd wie daſſelbe angelegt/nicht vnbillig Mitwiſſens haben ſollen)darauß communicirt/ vnd alſo auff der Sachen Grund/vnd woher alles rühre/leichtſam gelangt/ vnd denen lædirten Ständen/ſo ihre actiones ohne das vorbehalten/ zu gebührender reſtitution verholffen werden.

Welches allerhöchſtgedachter Kaiſerl. Majeſt. offt- vnd viel gedachtes Churfürſtliche Collegium, auff dero einkommene Replic-ſchrifft/ Ihrer vnd des Reichs Nohtdurfft nach/ gehorſamlich nicht verhalten ſollen/ ſich damit dero beharrlichen hohen Kaiſerlichen Gnad vnd Hulden vnterthänigſt empfehlend. Signatum Regenſpurg den 29. Julii Anno 1630.

Auß gnädigſter Verordnung des anietzo allhie anweſenden hochlöblichen Churfürſtlichen Collegii

Maintziſche Churfürſtliche Cantzley.

Kaiſer-

Kaiſerliche Triplic.

DEr Römiſchen Kaiſerlichen/ auch zu Vngarn vnd Böheimb Königlichen Majeſtät/ Vnſerm allergnädigſten Herꝛn/ iſt das jenige/ in Vnterthänigkeit vmbſtändlich referirt/ vnd vorgebracht worden/ was die allhie anweſende hochlöbliche Churfürſten/ vnd der abweſenden Rähten vnd Pottſchafften vnd Geſandten/ auff deroſelben erſtes überreichtes Bedencken/ beſchehener gehorſam- vnd freundlichen Andeut- vnd Vertröſtung zu folge/ nunmehr auff die Hauptpuncten Kaiſerlicher propoſition ſich erclären/ gutherzig erinnern/ Ihre Majeſtät benebenſt ſo wol bey einem als dem andern Puncten/ wolmeinend an die Hand geben/ vnd endlich Ihr hochvernünfftig Gutachten verſprochener Maſſen eröffnen. Warbey dann höchſtgedachte Ihre Kaiſerliche Majeſtät/ zu dero nachmaligen ſonderbaren vnd gantz geneigten Wolgefallen/ genugſam verſpüret haben/ mit was Trew vnd Eifer/ hochgedachte Churfürſten/ vnd der abweſenden Räht/ Geſandten vnd Pottſchafften/ ihnen angelegen ſeyn laſſen/ dahin fürnemlich zu trachten/ damit der/ dem lieben Gott wolgefällige/ vnd von ſo viel tauſend Seelen/ viel lange Jahr hero/ erwünſchte heilſame Friede wider erlangt/ vnd zuwegen gebracht/ auch hierunter kein Fleiß/ Mühe noch Sorg/ geſpahrt werde.

Wie auch bey dem erſten Hauptpuncten/ die anweſende hochlöbliche Churfürſten/ wie auch der abweſenden Räht/ Pottſchafften vnd Geſandten/ darfür halten/ daß/ wann zwiſchen Haupt vnd Gliedern/ auch den Gliedern vnter ſich ſelbſten/ eine auffrechte Verſtändnuß vnd ſubordination geſtifftet/ vnd erhalten/ alsdann/ das Römiſche Reich/ zu den innerlichen Zerrüttungen nicht leichtlich kommen können/ vnd dahero eine vnvermeidenliche Nohtdurfft ſeye/ daß vor allen/ das anſehenliche glorwürdige Corpus, des Reichs/ recht gefaſt/ vnd in ſeine ordentliche vertrawliche diſpoſition wider geſetzet/ bey welchem einträchtigen Wolſtand/ nicht leichtlich ſich jemand geluſten laſſen werde/ daſſelbe in ſeinem Frieden zuſtören; Alſo ſeynd Ihre Kaiſerliche Majeſtät mit dem hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio, allerdings einig. Innmaſſen Sie dann jederzeit/ vnd noch/ auſſer allem Zweiffel ſeyen/ daß ſolche Zuſammenſtimmung/ vnd rechte Harmonia, des Haupts mit den Gliedern/ eines Reichs einiges Fundament/ vnd rechte Grundfeſt ſeyn muß.

Demnach aber/ in der überreichten Schrifft/ auß etlichen darin befindlichen Anzeigen/ viel übel affectionirte etwan dahin ſchlieſſen/ vnd weiter außzeben möchten/ als ob die Vrſachen angedeuter hochſchädlichen diſſonanz, Ihr Kaiſerlichen Majeſtät einig vnd allein dergeſtalt bey vnd zu gemeſſen/ als wann ſie an denſelben vornemlich ſchuldig/ vnd an den Ständen des Reichs niemals gar kein einiger Mangel erſchienen; als haben Ihr

Kaiſerliche Majeſtat nicht vnterlaſſen können/ ſolche vngleiche Gedancken/ vnd Verdacht/von Jhr abzuwenden; Jnmaſſen ſie dann gar nicht verhoffen wollen/wann deroſelben biß anhero geführte conſilia, & actiones, recht angeſehen / darzu die hochbeſchwerliche Zeiten vnd Läufften / auch die vnvermeidentliche Noht / neben andern Vmbſtänden / wie auch vonnöhten/ recht vnd wol in acht genommen vnd erwogen werden / daß man Jhr Kaiſ. Majeſt dis Orts was beſchwerliches zumeſſen werden könne.

Als ſie ſich dann/Erſtlich/gantz nicht erinnern/daß Sie Jhres theils/ des H. Reichs Churfürſten/in dero Hoheit/Ehr/ præeminentz / præcedens/ Regalien vnd andern hohen/von des Reichs Macht vñ ſplendor herrührenden Rechten/vnd Gerechtigkeiten / weder vor ſich ſelber beeinträchtiget/oder andern ſolches zu thun geſtattet hätten; ſondern es wird vielmehr Reichskündig ſeyn/daß Jhr Kaiſerl. Majeſt. iederzeit dahin geneigt geweſen/(als ſolches die Werck ſelbſten bezeugen) dieſelbe/nicht allein an Hoheit vnd Ehren/zu vermehren / ſondern Jhnen auch mit allen würcklichen Kaiſerlichen Gnaden vnd Freundſchafft zu begegnen. Vnd ſeynd Jhre Kaiſerl. Maj. des gnädigſten Erbietens/da ſich iemand vnter den hochlöblichen Churfürſten wider Jhrer Kaiſerl. Majeſt. beſſer verhoffen einigen Eintrags in ſpecie zu beclagen hätte/die gewiſſe/ernſte Verordnung zuthun / daß denſelben alle gebührende Vergnügung geſchehen ſolle. Daß aber bey denen bißhero geführten beſchwerlichen innerlichen Kriegen / vnd Auffruhr / ſo wol etliche Churfürſten als andere Ständ/vornemlich der jenigen Land vnd Leuten/ſo des Feinds Einbruch am nächſten geſeſſen / mit Einquartirung / Durchzügen/Contributionen/vnd andern oneribus beladen werden müſſen / ſolches haben Jhr Kaiſerl. Majeſt. eben ſo wenig abzuwenden vermöcht / als ſie dergleichen in jhren ſelbſt eigenen Königreich vnd Landen (ſo darunter faſt in grund verderbt/vnd gäntzlich ruinirt worden) vermeiden können.

Vors ander/die Communicationes vnd Conferenzen betreffend/ haben Jhre Kaiſerl. Majeſt. zumal in richtigen vnd dergleichen Sachen (da dieſelbe die Kaiſerliche capitulation erfordert) mit Willen niemalen vnterlaſſen / da ſolche allein anderſt der Zeit halber / zu thun müglich geweſt/als deſſen/bey dero Kaiſerlichen Reichs Cantzley/gnugſame Zeugnuß vorhanden; wie dann zu mehrmalen/gegen Mülhauſen/Braunſchweig/vnd andere mehr Oerter/in ſchweren Fällen (welche allhie zu ſpecificiren zu lang ſeyn würden) in zuverläſſigen Vertrawen vielfaltig communicirt / auch in Zuruckſehung ſich nicht befinden wird/daß iemaln fleiſſigere vnd vertrawlichere Correſpondenz zwiſchen einem Römiſchen Kaiſer vnd den Churfürſten des Reichs/gepflogen worden: Es were auch Jhr Kaiſerl. Majeſt. nichts liebers/als daß ſie ſolche/bey allen vorfallenden ſchweren Sachen ohne Verlierung der Zeit/vnd Gelegenheit thun könten/Maſſen ſie ſich dann auff der hochlöblichen Churfürſten/als Jhrer innerſten/vnd geheimſten Rähten/ erleuch-

leuchte Gutachten/jederzeit ſonderlich verlaſſen/vnd ſich denſelben/vornemlich wo dieſelbe übereinſtimmig geweſen/ Jhrer hochgeehrten Vorfahren rühmlichen Exempel nach gerne bequemen.

Viel weniger wiſſen ſich Jhre Kaiſerl. Majeſtät/fürs Dritte/zuentſinnen/daß ſie den benachbarten Potentaten/zu einiger Feindſchafft/oder Widerwillen/Jhres theils/jemals Vrſach gegeben.

So ſeind auch/zum Vierten/bey Jhrer Kaiſerl. Majeſt. des leidigen innerlichen Kriegs halber/gantz mühſamen vnd überſchweren Regirung/ da es ſich dann nicht/als wie zu Friedens Zeiten/will der Schnur nach reguliren/vnd ſchlichten laſſen/(wie eben dieſes die gehorſame Jhrer Majeſtät aſſiſtirende Churfürſten vnd Stände/ohn zweiffentlich ſelbſt verſpürt haben) die Geſetze vnd Reichsſatzung/nicht zu ruck geſtelt/noch mit Wiſſen vnd Willen Jhrer Majeſt.(auſſer denen Fällen/da es die vnvmbgängliche Nohtdurfft publicæ ſalutis, quæ omnium prima lex eſt, erfordert) überſchritten worden.

Jhr Kaiſerlichen Majeſt obriſten Feldhauptmann/zum Fünfften/belangend/haben dieſelbe in obangezogener Jhrer Verantwort/allbereit ſich erclärt/vnd vernemen laſſen/ſo ſie auch dis Orts widerholet haben wollen. Wie dann niemalen dero Intention geweſen/denſelben/angedeuter Maſſen/ einigem getrewen Churfürſten oder Stand/zu deſſen Beleidigung über das Haupt zu ſetzen/ſondern vielmehr das H. Reich für euſſer-vnd innerlichen machinationibus, vnd Gefährlichkeiten zu ſchützen vnd zu conſervirn/welches dann/weil zu dieſem Krieg kein ordentliche Bewilligung/oder Anlag/ von Chur-Fürſten vnd Ständen des Reichs hergeſchoſſen/ohne Beſchwerd des einen/oder andern/nicht wol ſeyn können.

Zum Sechſten/was die adminiſtrationem Iuſtitiæ anbelanget/haben Jhr Kaiſerl. Majeſt. dieſelbe dem Rechten vnd Reichsſatzungen gemäß/ bey zeiten Jhrer Kaiſerl. ſchweren Regierung/alſo verhoffentlich ertheilt/daß ſich darüber niemand mit Fug zu beclagen vrſach haben wird: dann etliche hochwichtige/vnd anſehenliche Reichsſachen/bey dero Regierung erörtert/ vnd decidirt worden/ welche viel lange Jahr/bey dero Vorfahren Zeiten/ nicht haben zur Endſchafft gebracht werden mögen; daß Jhrer Kaiſerl. Majeſt. darüber von den Ständen vielmehr danck zu ſagen/als daß jemand Vrſach habe/ſich über verſagte Iuſtiz zu beclagen: viel weniger können ſich Jhr Kaiſerl. Majeſt. erinnern/daß es an der execution mit recht-ordentlicher Weiß erörterten Sachen jemaln gemangelt habe.

Was fürs Siebende/Jhr Kaiſerl. Majeſt. wegen Einzihung etlicher vnter den Reichs Ständen geſeſſenen Rebellen Güter angeordnet/des wiſſen ſie ſich zwar guter Maſſen zubeſcheiden/können aber hierbey nicht ermeſſen/noch befinden/daß ſie deswegen einigem Chur-Fürſten vnd Stand/welcher des iuris fiſci berechtiget/einigen Eintrag gethan haben ſollen. Sintemaln

temaln ſolches auß Kaiſerlichen Gnaden / etlichen Ständen mitgetheiltes ius fiſci, auff das crimen læſæ maieſtatis, den Rechten vnd Reichs-Conſtitutionibus, wie auch der Guldenen Bulla nach / ſich nicht mag erſtrecken; ſo gar / daß / wann auch einer auß den hochlöblichen Churfürſten / qui ſunt pars corporis ipſius Imperatoris, von iemanden beleidiget / vnd alſo crimen læſæ maieſtatis, gegen deſſen einige Perſon / begangen / nach inhalt der Guldenen Bull / die Beſtraffung vnd confiſcation nicht dem beleidigten Churfürſten / ſondern der Kaiſerl. Majeſtät zuſtehet vnd gebühret.

Demnach aber über dieſem Puncten etliche Chur- vnd Fürſten / bey Ihr Kaiſerl. Majeſt. einkommen / als haben ſie dero Iuſtitz-Rähten anbefohlen / die hierwider angezogene rationes, fleiſſig zu erwegen / vnd alsdann Ihre Kaiſerl. Majeſt. mit rechtlichem Gutbeduncken ferner darüber zu berichten; vnd wollen ſolchen nach / nicht vnterlaſſen / ſich darauff den Rechten / vnd aller Billigkeit nach / gegen denſelben mit Gnaden zu erclären / vnd zu reſolviren.

Was weiter / zum Achten / wegen Verpfändung vnd Vergebung etlicher / dem H. Reich heimfälliger Lehen / Fürſtenthumb / Graffſchafft- vnd Herrſchafften / auch Güter / ſo dem Reich durch Todfäll / oder Verbrechen eröffnet / oder durch die Waffen ſiegreich erobert / in der Churfürſtl. Antwort erwehnet worden / wiſſen ſich zwar Ihr Majeſtät dero hochbetheuwerten Capitulation diß fals wol zu erinnern / Sie wollen ſich aber darbey nicht verſehen / daß hierunter ſolch vnd dergleichen anderwertliche newe reinfeudationes, ſo ex cauſa neceſſaria beſchehen müſſen / vnd dem H. Reich zum Beſten / vnd zu deſſen mehreren Verſchonung / angeleget worden / wie auch die ienige ſo zu etwas recompens denen / ſo in dieſen gefährlichem Kriegswesen / Ihr Kaiſerl. Majeſtät mit Raht vnd That trewlich beygeſtanden / auch wegen ihrer beſtändigen Trew ſo wol / als des Ihren Land vnd Leuten / zugewachſenen Verluſts billig zu belohnen geweſen / hierunter verſtanden. Auſſer welchen nohtwendigen motiven vnd Vrſachen / ſo zu des H. Reichs beſten angeſehen / Ihr Kaiſerl Majeſt. keiner ſolchen Verſetzung oder alienation ſich zu erinnern wiſſen. Wie dann höchſtmehrgemeldte Ihre Kaiſerl. Majeſt. wol ingedenck ſeyn / was maſſen / ſo wol hohe als nidern Stands Perſonen / vmb dergleichen gnädigſte remuneration bey derſelben einkommen / vnd angehalten / dieſelbe auch meiſten theils begehrter Maſſen erhalten / vnd alſo Ihr Kaiſerl. Majeſt. Macht vnd Gewalt / hierin ſelbſt erkennet / vnd der ihnen alſo erfolgten recompens halber vnterthänigen Danck geſagt.

Die Mechelburgiſche Sach / für das Neunte / betreffend / haben Ihre Kaiſerl. Majeſt. in derſelben / laut ihres offentlichen publicirten Kaiſerlichen Manifeſti, anderſt nicht procedirt / als wie ſolches in notoriis die Rechte beſagen. Warbey dann / die zu Ihrer / der geweſenen Hertzogen zu Mechelburg defenſion, hiebevor eingereichte weitläufftige Schrifften / vnd deductiones,

ctiones, fleiſſig vnd vmbſtändig erwogen worden/ wie auß ſolchem manifeſto ein ieder ſelbſt abnemen kan. Daß alſo erſtgedachten Hertzogen / ihre nohtwendige defenſion, Jhrem Vorgeben nach/ in effectu gar nicht abgeſtrickt/ ſondern / was ſie dazumal zu ihrem Behuff eingebracht / nohtdürfftiglich berahtſchlagt/ vnd in gebührende Obacht genommen worden iſt. Was es aber damit für eine Betrachtnuß/ vñ wie ſie ihre vermeinte vnd angegebene Vnſchuld erwieſen vnd dargethan / ſolches gibt erſtberührtes Jhr Kaiſerl. Majeſt. manifeſtum gnugſam zuverſtehen/ vnd iedermänniglich zu vernemen.

Ob nun wol contra ſententiam ſupremi iudicis durch offene apologias zu verfahren/ kein remedium iuris, ſondern viel mehr für ein offentliche Beſchuldigung des Richters zu halten/ ſo haben Jhr Kaiſerl. Majeſt. doch auch dieſe Vnformlichkeit/ vnd gegen dieſelbe publicirte Clagen/ nicht allerdings verworffen/ ſondern alſo weit angeſehen/ daß ſie dieſelbe dero Rähten fleiſſig zu erwegen anbefohlen / ob etwa in dieſer Schrifft noch ſolche fundamenta zu finden ſeyn / ſo den Hertzogen zu einigem Behuff/ vnd Erweiſung dero Vnſchuld/ gereichen/ oder Jhnen durch einig oder andere Mittel etwas noch zu helffen ſeyn möchte. Da aber ſie dem Reich mit Krieg vnd Feindſeligkeiten/ für ſich/ oder andere nochmals zuſetzen/ oder bereit zugeſetzt hätten / ſo werden zweifels ohn die hochlöbl. Herren Churfürſten/ vnd der Abweſenden Rähte vnd Geſandten/ nicht befinden / daß ſolches alles impune hingehen vnd paſſiren zu laſſen ſeye.

Derenthalben dann / ſchließlich / mehrhöchſtgedachte Kaiſerl. Majeſt. nicht befinden/ daß an Jhrem Ort/ wegen obangezogener/ noch einiger Vrſach halber / ſo/ wie bißhero vermercket / auß vngleichen Bericht/ mehrern Theils verſtanden/ des H. Reichs Stände Anlaß haben werden/ ſich der nohtwendigen Zuſammenſetzung zu verweigern/ als dann die Zeiten/ vnd Läufften dismals alſo beſchaffen/ daß dem allgemeinen Weſen/ mehr durch würckliche Rettungs- vnd defenſions Mittel/ als andere geholffen / ſo fürnemlich in einer rechtſchaffenen einmühtigen coniunction, gegen alle die jenige / ſo iezo/ oder ins künfftig / das H. Reich anzufeinden / vnd mit Gewalt anzugreiffen ſich geluſten laſſen möchten/ beſtehen thut. Wie dann Jhr Kaiſerl. Majeſtät Jhres Theils / mit / vnd neben den Churfürſten/ auch aller anderer gehorſamen Glieder des H. Römiſchen Reichs / alles auffzuſetzen bedacht ſeyn: zumal ſie es darfür achten / daß den Benachbarten ſo wol/ als noch innerlichen/ vnd heimlichen des H. Reichs Feinden/ keine erwünſchtere Gelegenheit ſich præſentiren könte/ ihren widrigen Anſchlägen nachzuſetzen/ als die verſpürende geringſte Mißhelligkeit/ zwiſchen dem Haupt des Reichs/ vnd deſſen vornemſten Gliedmaſſen: welche opinion dann auch (vnd daß ſie nicht bey allen des H. Reichs Ständen / einen gleichmäſſigen Eifer / den Feinden ſich zuwiderſetzen geſpührt) nicht die geringſte Vrſach geweſen/ daß

daſſelbe nunmehr in das eilffte Jahr / zu keinem Frieden wider gelangen mögen.

Den andern Hauptpuncten / nemlich den proſcribirten Pfaltzgrav Friederichen / vnd deſſelben Verſöhnung anbelanget; obwol Ihr Kaiſerl. Majeſt. Vrſach hätten / erſtgedachten Pfaltzgraven / vmb ſeiner beharrlichen Halßſtarrigkeit / auch wider Ihr Kaiſerl. Majeſt. das H. Reich / vnd deſſen getrewe Churfürſten vnd Stände / wie dann abſonderlich / wider dero Ertzhauß Oeſterreich / mannigfaltig geführter gefährlichen Practiquen / ſchädlicher Correſpondenzen / vnd Auffwicklung willen / dardurch er anderſt nichts / als des vorigen / gegen ihme ergangenen Banns / vnd Oberacht Widerholung / verdient / einige Gnad widerfahren zu laſſen: jedoch / demnach ein hochanſehenliches Churfürſtl. Collegium, deſſelben Begnadung / vnd Einraumung eines theils ſeiner eigenẽ ingehabten Landẽ / nicht zwar auß Schuldigkeit / ſondern auß lauter milte / vnd Kaiſerl. clemenz, auff die im vorigen dero Gutachtẽ / von Mühlhauſen auß / begriffene / vñ ietzo abermal widerholte Conditiones, ein Mittel zu Widerbringung deß werthen Friedens erachtet / ſo wollen Ihre Kaiſerl. Maj. zuforderſt gewärtig ſeyn / was gedachtes Pfaltzgraven Abgeordneter / auff das Ihme mit gewiſſer Maß ertheilte Kaiſerl. Glaid / ſich für einer ſatisfaction anerbieten / oder welcher geſtalt Er ſich denen / von dem Churfürſtl. Collegio, der Billigkeit / vnd des H. Reichs / alſo auch Ihrer Kaiſerl. Majeſt. hohen reſpects, gantz gemeſſenen conditionen, vnd Vorſchlägen / bequemen werde.

So haben Ihr Kaiſerl. Majeſt. neben dieſer aller Nohtdurfft nach angehört / vnd verſtanden / was ſich das hochlöbliche Churfürſtliche Collegium, auff den dritten Hauptpuncten / Kaiſerlicher propoſition, nemlich der Staaden von Holland / deroſelben immer zunemender Kriegsmacht / vnd weit außſehender progreſs halber / erclären / demſelben hiebey zu Gemüht ziehen: auch was ſo wol von nächſtgedachten Staaden / als auch vnd nicht weniger den Spaniſchen Kriegs-Officieren / von Anfang deren zwiſchen beeden Theilen langwierigen ſchweren Krieg / denen benachbarten Landen / Ertz- vnd Stiffter / für Vnheil / Vngemach vnd Verderben de facto zugefügt worden; was ſich endlich die Staaden / wegen Raumung / der auff des H. Reichs Boden eingenommener Quartier / vnd Verſchonung der neutral Orten / auch ſo wol der Gelt-exactionen / als andern Kriegsbeſchwerden halber / vernemen laſſen / vnd was ſchließlichen (da es an den Staaden / ja wider verhoffen ermangeln / vnd ſie ſich den Fuß weiter ins Reich zu ſetzen geluſten laſſen wolten) als dann erſt weiter des hochlöblichen Churfürſtlichen Collegii Meinung nach / vorzunemen ſeyn möchte.

Nun haben Ihr Kaiſerliche Majeſtät auß dieſer Erclärung / vnd Bedencken / gnädigſt gern vernommen / daß mit offthöchſtgedachter Ihr Kaiſerlichen Majeſtät / die anweſende hochlöblich Churfürſten / vnd der abweſenden

Rähte

Rähte / in dem einiger / vnd einhelliger Meinung ſeynd / daß nemlich des Heiligen Reichs hohe vnd vnvmbgängliche Nohtdurfft erfordern wolle / der Staaden weitern Einbruch / ſo viel müglich zu verhindern / vnd des Reichs Churfürſten vñ Stände ihrentwegẽ bey zeiten mehrers zuverſichern.

Ob nun zwar Ihr Kaiſerlichen Majeſt. wol bewuſt / daß dieſe wichtige Sach / auff allgemeinen Reichsverſamlungen / hiebevor tractirt worden / ſo will iedoch dieſelbe dafür halten / daß es anietzo in anderen terminis; Sintemal der Zeit nicht weiter in Berahtſchlagung zu ziehen vonnöhten / ob die Neutralitet mit den Staaden zu continuiren / oder nicht; dieweil ſie ſelbſten den Bruch (wie ſolches in der Kaiſerlichen propoſition mit mehrerm vermeldet / vnd außgeführet worden) in viel Weg gemacht haben. In dem ſie Kaiſerlicher Majeſtät vnd des Heiligen Reichs Feinden / nicht allein faſt beharrliche Mittel vnd möglichſte aſſiſtentzen geleiſtet / ſondern ſich auch vnterſchiedlicher Plätz / welche dem Reich ohne Mittel zugehören / zu mercklicher Schmälerung deſſelben de facto bemächtiget / dahero Ihr Kaiſerl. Maj. der euſſerſten von den hochlöblichen Churfürſten vñ der abweſenden Geſandten / ſelbſt erkanten Nohtdurfft nach / ſich gäntzlichen verſehen / vnd der gewiſſen Hoffnung leben wollen / es werden ſich dieſelben / vor ſich ſelbſten / vnerwartet eines Reichstags / weil man zumal zu einem ſolchen ſo bald vielleicht nicht wird gelangen können / dahin abſolute erclären / Ihrer Kaiſerl. Majeſt. mit dero vneingeſtellter Hülff / zu aſſiſtiren / vnd weitern gefährlichen Einbruch zu verhüten / da inmittelſt die Staaden etwas weiter attentirn wolten / beyzuſtehen / vnd mit Macht zu reſiſtiren. Welchem nach dañ zu verhoffen / daß bey nächſter allgemeiner Reichsverſamlung / die übrige Stände / ſich von einem hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio, keines wegs abſöndern / ſondern hierzu nicht weniger / auß vnterthänigſtẽ ſchuldigſten Trewen / des allgemeinen Weſens hoher Nohtdurfft nach / von ſich ſelbſten verſtehen werden: weil ſie ja im Werck nunmehr vnterſchiedlich erfahren / wie vnter dem eitelen Namen der Neutralitet anderſt nichts geſucht worden / als wie man die nächſtgelegene / zum Reich gehörige edle Länder vnd Provintzen / lenta tabe verzehren / vnd endlichen gar von dem Leib des Römiſchen Reichs ablöſen möge.

Wiewol nun von denen anweſenden hochlöblichen Churfürſten vnd der abweſenden Rähten / Geſandten vnd Pottſchafften / bey dieſem Puncten eingeführt wird / daß von dem Spaniſchen Kriegsvolck / vnd Miniſtris, den nächſtgeſeſſenen Reichsſtänden / mit Einquartirung / Durchzügen / Paß vnd Repaß / ohnerſucht der Stände / ja gleichſam iure proprio, vñ daß ſie ſolches alſo hergebracht / faſt ebenmäſſige Betrangnuß zugefügt worden / auch wol mit vielen vnterſchiedlichen Regimentern / zu Roß vnd Fuß / ihren Zug eigens Gefallens / ohne alle Bezahlung / ja wol mit Abnahm vnd Plünderung / durch der gehorſamſten Chur- vnd Fürſten Lande / zu nemen ſich vnterſtan-

den haben / welche Exceſs dann Jhre Kaiſerliche Majeſtät Jhres Theils eben ſo wenig billigen können/vnd derohalben zu vnterſchiedlichen malen/ ſo wol an die Sereniſſima Infanta, vmb Abſtellung / als auch an den Spaniſchen Hoff ſelbſten Schreiben abgehen laſſen; So können doch Jhre Majeſtät gleichwoln bey Jhr nicht ermeſſen/daß dieſe vnd dergleichen Eingriff/ vnd Beleidigung/mehr von den Staaden/als den Spaniern zu gedulden/ auch die Abſtellung derſelben / eher auff der / als andern Seiten zu ſuchen/ dieweil man ſich dannoch guter Maſſen zu erinnern hat / was vor anſehen- vnd allgemeine nutzliche Dienſt / ſo wol bey ietzigen nochwärenden gefährlichen Läufften/als auch noch bey Weiland Kaiſer Rudolphi/vnd Matthiæ/ Chriſtmiltiſt ſeligen Angedenckens Regierung Zeiten / dem Heiligen Römiſchen Reich/in offt euſſerſt gefährlichen Nohtfällen/vnd zwar ohne allen Entgelt / von dem hochlöblichen Hauß Burgund / als einem Stand/vnd Mitglied des Reichs/wie ſolches iederman bekant iſt/ zu viel malen geleiſtet worden.

Wie dann daſſelbe nicht allein gleich andern gehorſamen Ständen des Reichs/williglich contribuirt/vnd an ſtatt deſſen / wider den Erbfeind Chriſtlichen Namens/ damal als ſolches des Heiligen Reichs/als Vnſers geliebten Vatterlands/höchſte Nohtdurfft erfordert / zu mehrmalen gantze Regimenter zu Hülff geſchicket/vnterhalten/vnd bezahlt; ſondern auch/wie Reichskündig/in den Cölniſchen Kriegen/den gantzen Ertzſtifft/ auß deſſelben Feinds/vnd deſſen adhærenten/vornemlich der Staaden / Handen mit Heeres Crafft recuperirt/davon aber nichts vor ſich behalten / ſondern alle gehörige Mittel/Stätt/ Schlöſſer / Land vnd Leut / Jhren Herrn / als des Heiligen Reichs vornemen Churfürſten einem / widerumb einraumen laſſen: als auch nicht weniger beſchehen / wie die Churfürſtliche Reſidentz-Statt Bonn/kurtz hernacher bey nächtlicher Weil überfallen/vnd von den Staaden mit Liſt eingenommen worden / das Hauß Spanien vnd Burgund dieſelbe mit ſchweren Vncoſten belägert / eingenommen / vnd dieſelbe dem hochlöblichen Churfürſten reſtituirt haben. Da hingegen kein Exempel zu finden ſeyn wird / daß die Staaden einigen vornemen Platz/ſo ſie in wärendem Krieg occupirt/dem Reich mit Willen abgetretten / vnd widerumb eingeraumt hätten. Ja Sie haben ſich viel mehr iederzeit befliſſen/ wie ſie mit ihrer Macht dem Reich nicht allein ſtarck zuſetzen / vnd einen ſchädlichen Abbruch thun/ſondern auch gegen daſſelbe euſſer-vnd innerliche motus erweckt/ſo gar dem Türcken vnd deſſelben adhærenten (anderer Potentaten zu geſchweigen) verhetzen mögen: Vnd wie Hiſpanien/alle gefährliche / wider das Heilige Reich/ ſo heimlich / als offentlich gemachte Verbündnüß/vnd Conſpirationes, iederzeit zu verhindern / vnd zu trennen / ſich angelegen ſeyn laſſen; Alſo die Staaden ſich vnaußſetzlich bemühet / mit des Reichs Feinden zu coniungiren / vnd denſelben nicht allein mit Jhrer

Liſt

Liſt vnd Macht beyzuſtehen. Dahero dann von dem König in Spanien/ vnd dem Hauß Burgund/ als vornemen Mitglied des Heiligen Reichs/ vnd den Staden/welche das Reich nicht agnoſciren/ ſondern vielmehr für vngehorſame Stände ihres angebohrnen Erbherrens zu ſchätzen ſeyn/keine comparation gemacht/ vnd alſo dieſes Orts in gleichen Stand nicht können geſetzt werden. Als ſich dann dieſe Ihre ſo heimlich als offentliche hoſtiliteten/ vornemlich die in den Gülchiſchen Landen verübte Feindſeligkeiten/mit deme nicht wollen beſcheinen/ oder verantworten laſſen/ dieweil die Spaniſchen miniſtri ihres Theils/ſo wol gegen Ihr Majeſtät ſelbſten/ als des H. Reichs Churfürſten/ vnd Stände einwilligen zugreiffen/ daß ihnen eben darumb auch ein ebenmäſſiges/ oder ärgers/ ſalva neutralitate zu thun/erlaubt ſeyn ſolte; Sintemal hierdurch das Reich viel zu kurtz kommen/ vnd dergeſtalt an beeden Seiten/ ohne alles verſchulden/leiden vnd einbüſſen müſte; hierumb dann vnd vmb ſo viel mehr allerſeits dahin zu trachten vnd zu arbeiten iſt/ daß weder ein noch dem andern Theil dergleichen Eingriff verſtattet/ſondern durch thunliche mögliche Mittel/ſo vnbilligen attentaten bey zeiten geſtewrt vnd gewehrt werden möge.

Daß ſich auch mehrgedachte Staaden gegen der Churfürſtlichen Durchleucht zu Cöln ſo weit erclärt/vnd eingelaſſen/ wann die Cron Spanien verſprechen würde/ des Heiligen Reichs fortan mit Einquartirung/ Gelt-exactionen,vñ dergleichen Kriegsbeſchwerdē/gäntzlich zu verſchonen/ die darin habende Quartier zuraumen/vnd ſich derſelben künfftig zu enthalten/ daß ſie auch alsdann ihres Theils ein gleichmäſſiges thun/ vnd ihre im Reich inhabende Oerter/vnd plätz/auſſer derer welche ſie ihrem Feind abgenommen/ raumen wolten. Warbey nun ein hochlöblich Churfürſtlich Collegium erachten thut/daß dieſe der Staaden Offerten nicht allerdings auſſer conſideration zu laſſen/als wollen Ihr Kaiſerl. Majeſt. Ihres Theils/ ſolches auch vor ein bequem/vnd annemliches/auch den Rechten allerdings bequemes Mittel halten/ wann ſich die Staaden zugleich aller vnd ieder einhabenden Oerter/ welche dem Reich immediate angehörig/ gäntzlich zu begeben anerbotten.

Daß aber die vornemſten Stätt/ als Reß/ Emmerich/ Weſel/ Kempten/ vnd andere verneme veſte Ort/ (welche nicht vnrecht Schlüſſel zum Reich genennet werden könten)vnter dem Schein/vnd prætext, daß ſie dieſelbe theils auß der Feind Handen erobert/vorbehalten/können Ihr Kaiſerl. Majeſt. einmal nicht befinden/daß ihnen dieſes im wenigſten einzuraumen ſeye: Sintemal ob zwar die Hiſpaniſchē ein oder andern Ort etwan ein Zeitlang innen gehabt/hat doch das Reich ſolches niemaln approbirt/noch hierdurch ſeine Gerechtigkeit iemaln verlorn/noch viel weniger aber die Staaden/ſo ſolche Plätz wider mit newer Thätigkeit ſich bemächtigt/ darüber ei-

nig Recht acquiriren können. Dahero dann/da dieſes vorgeſchlagene Mittel vor die Hand genommen werden ſolte/ ſolches ohne mercklich des H. Reichs præjuditz ander geſtalt gar nicht ſeyn könte/ als daß die Staaden nicht weniger obbeſagter/ als anderer des Heiligen Reichs angehörigen/ vnd bey den Niderländiſchen Kriegen/nach vnd nach/ gezogener Oerter/ ſich allerdings zu begeben/ vnd dieſelb zu Ihrer Majeſtät freyen diſpoſition zu ſtellen/angehalten würden.

Es wollen Ihre Kaiſerl. Majeſt. gleichwol hierbey/ wann vornemlich die Staaden ſich zu vollkommener Reſtitution verbünden/ Ihres-Theils nicht vnterlaſſen (als ſie dann auch ohne das allergnädigſt dahin inclinirt) ſich zu bemühen/ vnd des hochlöblichen Churfürſtlichen Collegii gethanen Fürſchlag nach/es ſo wol bey der Cron Spanien/ als auch der Sereniſſima Infanta, dahin zu richten/ daß auch die übrige Veſtungen vnd andere dem H. Reich angehörige Plätz/auſſer dero/zu welchen das Hauß Burgund ſonſt rechtmäſſigen Zuſpruch hat/ wider abgetretten werden möchten/ der vnzweiffenlichen Hoffnung/ daß ſie ſolches bey erſtgemeldter Cron Spanien leichtlich erhalten werden.

Vnd demnach offtallerhöchſtgedachte Ihre Kaiſerliche Majeſt. noch vor dieſen/auß angelegener Vätterlicher Sorgfältigkeit/bey Ihr ermeſſen/ welcher Geſtalt die fürnemſte Fürſtenthum/ vnd Land/ Gülch/ Cleve vnd Berg/ſamt derſelben Zugehör/durch jetziges zwiſchen denen prætendirenden Succeſſorn ſchwebendes diſſidium, faſt zu Grund gehen/vnd in höchſter Gefahr ſtehen/daß ſie nicht etwan auch mit der Zeit von dem Reich gantz vnd gar abgezogen/ vnd alienirt werden möchten/ von welcher Länder vnrechtmäſſiger/ vnd zu höchſter des Reichs Nachtheil übel angemaſter Beſchützung/ auch dieſes Vbel vnd Verderben meiſten theil herrühret/ deßwegen ſie dann auch vnterſchiedlich/ſo wol mit des Heiligen Reichs Churfürſten/ ins geſamt/ als etlichen abſonderlich gnädigſt vnd vertrawliche Communication gepflogen/ wie etwan der hiebevorn angedeute vnd angeordnete/ vnd nachmals für billig vnd dienlich gehaltener modus ſequeſtri zu reaſſumiren/vnd dardurch ſolchem beſorgten Vnheil/vnd vnverantwortlichen Schmälerung/des Reichs Eigenthums/ vorzukommen ſeyn möge: Vnd aber höchſtgedachte Ihre Kaiſerl. Majeſt. nachmaln kein ander Mittel erſinnen können/ dardurch derſelben beſchwerlichkeit gründlich abgeholffen/ vnd letzter ruin dieſer anſehenlichen Länder præcavirt werden könte.

Als haben dieſelbe zu der geſamten Churfürſten/ wie auch der abweſenden Räht/Geſandten vnd Pottſchafften/reiffer deliberation ſtellen wollen/wie vnd welcher Geſtalt ein ſolcher allen Theilen vnpræiudicirlicher ſequeſter, auff einen anſehenlichen Chur- oder Fürſten gerichtet werden möch-

te/biß ſo lang Ihr Kaiſerl. Majeſt. zu Erörterung der Hauptſachen (welche dann auch hierdurch vmb ſo viel mehr vnd ehender / befürdert würde / weil die intereſsirte Theil alsdann ſelbſten auch/den Proceſs deſto ſtärcker zu treiben Vrſach hätten) gelangen möchte. Jnmittelſt wollen Ihre Kaiſerliche Majeſtät Jhres Theils nicht vnterlaſſen/bey der Cron Spanien vnd Sereniſſima Infanta, wegen Einſtellung aller fernern Kriegsbetrangnuß ſtarck anzuhalten/ bey welchen auch die löbliche Churfürſten einigen Auffhalts ſich vmb ſo viel weniger Vrſach haben zu vermuhten / weil dieſelben obverſtandener Maſſen allbereit hierzu einen guten Anfang gemacht/vnd ſeynd hingegen die Staaden zu gleichmäſſiger würcklichen Bezeug- vnd Verſicherung zu bewegen.

So viel dann die Reſtitution der Vnterpfältziſchen Land abſonderlich anbelangt/werden die anweſende hochlöbliche Churfürſten ſelbſten/ wie auch der abweſenden Rähte vnd Geſandten / ohne Zweiffel gute Nachrichtung haben / welcher Geſtalt das Hauß Burgund nicht eigenmächtiger Weiſe/ſondern auff Ihrer Kaiſerliche Majeſtät gnädigſt / freundlichſt vnd inſtändigſt Begehren/dero hochgeehrter Herr Vetter / Weiland Ertzhertzog Albrecht zu Oeſterreich/als Craiß Oberſter / vnd Hertzog zu Burgund / die Commiſſion gutwillig auff ſich genommen / die Vnter Pfaltz überzogen/ vnd ſich derſelben auff eigen Coſten/auß Freundſchafft/allein dem Reich zu gutem/impatronirt hat. Vnd obwol Ihr Fürſtliche Durchleucht/vnd nach deroſelben ſeligem ableiben der König zu Hiſpanien / den execution- vnd Kriegs-vncoſten/von aller Recht vnd Billigkeit wegen / vor reſtitution dieſer Landen billig zu erfordern/erhebliche Vrſach hätte; So haben ſich doch dieſelbe zu mehrmaln rund erclärt/daß ſie an demſelben auch kein Handbreit Erden dem Reich vorzubehalten gedencken. Welchem nach / Ihr Majeſtät in dero vnzweiffentlicher Hoffnung begriffen / haben deſſen auch zuverſichtige Vertröſtung allbereit erlangt/da nur ſonſten die Sachen zum längſt gewünſchten Friedenſtand allhier eingebracht werden könte / daß man ſich der geſuchten Reſtitution derſelben Länder halber nicht werde auffhalten; dahin Ihre Majeſtät dann auch noch bey gegenwärtigem Convent Jhres Theils gern weiter gefliſſen ſeyn wollen.

Die bey dem Vierten Puncten / als des von der Cron Schweden wider Ihr Kaiſerl. Majeſt. vnd das Reich / ohne alle erhebliche Vrſachen/ vorhabenden Kriegs halber beſchehene Erinnerung / vnd Bedencken / auch endlich von dem hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio angeheſſtes vnd gutherztiges anerbieten/belangend/haben offt vñ vielhöchſtgedacht Ihr Kaiſerliche Majeſt. nicht weniger vor dieſem / als anietzo die Anweſende auch löblichen Churfürſten/vnd der abweſenden Geſandten gethan / die Gefahr dieſes Kriegs/ſo wol vmb die von Jhnen angezogenen nicht vnzeitiger/als

auch

auch anderer hochwichtiger Bedencken / vnd Vrſach willen / genugſam erwogen/ vernemen auch gnädigſt gern/ daß die hochlöbliche Churfürſten/ vnd der Abweſenden Geſandten vnd Räht / mit Ihrer Majeſtät ebenmäſſiger Meinung ſeynd/ vnd erkennen/ daß weder die Belägerung der Statt Stralſund / noch wegen Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät an der Oſtſee fürgenommener Kriegs-bereitſchafft/ oder auch des in Preuſſen überſchickten Succurs/ viel weniger beſchehene translation des Hertzogthums Mechelburg halber/ die Cron Schweden Ihr Kaiſerliche Majeſtät/ vnd das Reich feindlich anzugreiffen/ einige befügte Anlaß haben; In ſonderbarer Erwegung / daß eben ietzt erzehlte/ ſolche Sachen ſeynd/ ſo im Reich/ vnd auff deſſen Grund vnd Boden vorgenommen / darinnen der Kaiſerlichen Majeſtät eben ſo wenig Maß vnd Ordnung zu geben/ oder ſich quovis etiam quæſito colore einzumiſchen Vrſach hat / als Schweden gern ſehen wolte / daß ihme von andern im Königreich Schweden geſchehen ſolte. Was auch des Hertzogs von Mechelburg halber vergangen/ beſagter Cron zu maln nicht gebühren wollen ſich deſſelben anzumaſſen; dieweil ſolches ein vnzweiffenliches Reichs-Lehen vnd Fürſtenthum betreffe / vnd derentwegen ſich dann auch bey Ihr Kaiſerlichen Majeſtät bereit die geſamte Churfürſten des Reichs wolmeinend interponirt / wie dann Ihr Kaiſerliche Majeſtät niemand die Iuſtiz iemals denegirt / noch von ſelbſten zu richtiger adminiſtration derſelben / wann hierum zumal gebührlich angeſucht wird/ vngeneigt ſeyn.

Auß welchen dann für ſich ſelbſten folget/ weil bey dieſer Sachen Ihr Majeſtät intention niemals geweſen/ ichtwas mehr beſagter Cron Schweden zu Schaden vnd Abbruch vorzunemen / noch auch des Churfürſtlichen Collegii Meinung nach / auß dieſem allen einige læſion verurſacht worden/ daß Ihr Majeſtät ehe vnd zuvor nicht ſonderlich Vrſach gehabt haben/ mit den hochlöblichen Churfürſten auß dieſen Sachen zu communiciren/ biß die Kriegs-bereitſchafften endlich ſelbſt herfürgebrochen/ vnd durch dergleichen prætext iuſtificirt werden wollen; da doch wol bekant / daß hierunter andere Sachen geſucht/ deren man ſich auch bereit offentlich vernemen laſſen. Wie dem allem aber/ ſo vernemen Ihr Majeſtät/ der hochlöblichen Churfürſten vnd abweſenden Räht / Geſandten vnd Pottſchafften / trewhertzig ertheilten/ einmühtigen Rahtſchlag/ vñ erbieten/ in Kaiſerl. Gnaden vnd Freundſchafft an/ vnd auff/ wollen auch gnädigſt nicht vnterlaſſen/ der Cron Schweden ſolches alles ſchrifftlich zu erkennen zu geben/ vnd dieſelbe beſtändig zu verſichern / daß dero an der Oſtſee / vnd ſonſten vorhandene Kriegs-bereitſchafften/ dahin keines Wegs angeſehen/ dieſelbe damit zu beleidigen; darneben aber zu beachren / ſich in die Reichs-geſchäfft nicht einzumiſchen/ vnd das geſamte Heilige Reich / vnd alle deſſen Glieder / weil Ihr zumal hierzu einige rechtſchaffene Vrſach nicht gegeben worden / vnange-

angefochten zu laſſen. Deßgleichen Abmahnung/ vnd aſſecuration dann auch von dem Churfürſtlichen Collegio, verhoffentlich/ nicht ohne Frucht abgehen würde. Wie dann auch nicht weniger/allerhöchſtgedachte Ihre Kaiſerliche Majeſtät nicht allein obangedeutes des hochlöblichen Churfürſtlichen Collegii trewhertziges erbieten/in Gnaden zu acceptirn/da nemlich die Cron Schweden obeingeführter motiven ohnerachtet/ ſich würde gelüſten laſſen/den Fuß auff des Reichs Boden zu ſetzen/ vnd daſſelbe feindlich anzugreiffen/daß alsdann/vnd auff ſolchen Fall/ die gehorſame Churfürſten vnd Stånd/ Ihre Kaiſerlichen Majeſtät alle ſchuldige Hülff vnd Beyſtand leiſten/ſich vnd das Reich/auch Ihre Stiffter/ Clöſter/ Land vnd Leut/ nach Ihrem euſſerſten Vermögen/ ſchützen vnd retten/ vnd darbey Ihr Heil auff alle Mittel vnd Weiſe/ in acht nemen werden. Vnd da hierzwiſchen die Cron Schweden ſich etwan vnterſtanden hätte/ entweder durch offentliche Kriegs-gewalt/oder durch böſe Anſchläge/ einen vnd den andern Platz zu entziehen/ ſo verſehen ſich Ihre Kaiſerl. Majeſt. es werden Ihnen die hochlöbliche Churfürſten/nebenſt Ihrer Majeſtät deren förderlichſte recuperation in alle Wege angelegen ſeyn laſſen.

Was dann neben dieſem allen/ſchließlichen/des Fünfften Hauptpuncten/ als der Italianiſchen Kriegs-empörungen halber/ die hochlöbliche Churfürſten/ vnd der abweſenden Räht/ vnd Geſandten/ auß faſt ebenmäſſigen Vrſachen vernemen/ dabey auch guthertzig wolmeinend einrahten/vnd zugleich inſtändig bitten/ſolches alles haben Ihre Kaiſerliche Majeſtät in ſothaner/ vnd ſorgfältiger Erwegung gehabt/ vnd wolbehertzigt/ es wollen dieſelbe aber gleichwol hierbey in einigen Zweiffel nicht ſtellen/ es werden Ihre Churfürſtliche Gnaden/ vnd Durchl. auch der abweſenden Räht vnd Geſandten/gründliche Wiſſenſchafft haben/ auß was Vrſachen die motus in Italia erſtmals erweckt/ vnd was zu möglichſter/ vnd zeitlicher Hinlegung derſelben Ihre Majeſtät vor ein heilſames Mittel ratione ſequeſtri, Ihres hochlöblichen Vorfahrens am Reich/ Weiland Kaiſer Carls des Fünfften/ Chriſtmilteiſten vnd glorwürdigſten Angedenckens/ hochrühmlichen Exempel nach/in eben dieſer Montferatiſchen Sach/ vnd gleichmäſſigen terminis, vorgenommen haben/welches Mittel hernachmals dem Hertzogen von Nevers ſelbſten zum beſten/durch etliche conditiones dermaſſen gelindert worden/ daß man ſich billig keines andern verſehen können/als/ wie ſolches allen intereſſirten Theilen zu gutem angeſehen/vnd gemeint geweſen/auch von der Cron Spanien vnd Hertzogen von Saphoia/ bereit angenommen/vnd approbirt/ daß es in gleichen/ vnd nicht weniger auch/erſtgedachter von Nevers (deſſen Geſandten am Kaiſerlichen Hoff beſagte conditiones ſelbſten für gantz billig vnd fürträglich gehalten)ſich ihnen zu gehorſamlich accommodirt/ vnd daſſelbe mit allervnterthänigſten

Danck würde acceptirt haben. Demnach aber ſolches nicht allein nicht erfolget/ ſondern durch verurſachen mehrgedachtes Hertzogen von Nevers, ſowol die Cron Franckreich/ als Herrſchafft von Venedig / zugleich mit in das Spiel gebracht/ alſo weit auch/ daß der Hertzog von Nevers ſelbſten endlich bekennen müſſen / daß es bey Ihme ferner nicht beruhen thäte / ohne ſeiner Helffer Einwilligung einige condition einzugehen / oder Ihrer Majeſtät gnädigſten Verordnung ſich weiters zu accommodiren. Wie dann auch/ daß die Frantzöſiſche Kriegs-præparation, nicht eben ſo viel in ſeiner aſſiſtenz, als vor ſich ſelbſten den Fuß in Italia widerum zu ſetzen/ dem Reich die Kaiſerliche/ vnd noch übrige habende iura, durch vnbilligen Gewalt zu entziehen / wie das Werck ſelbſten dieſes alles kurtz hernach bezeuget / vnd männiglich zu erkennen geben/ als der König in Franckreich mit einer ſtarcken Armada eingefallen den Hertzogen von Saphoia / als einen vornemen Vaſallen vnd Fürſten des Reichs/ mit Heeres Crafft angegriffen / vnd groſſen Theil des Montferatiſchen Gebiets ſich darauff impatronirt; Darüber auch noch weiter dem Heiligen Römiſchen Reich præiudicirliche vnd beſchwerliche conditiones zu machen/ vnterſtanden/ alſo über ſolchen anſehenlichen Reichslehen vnd Fürſtenthum gleichſam des gäntzlichen arbitrii ſich angemaſt; als iſt endlich kein Mittel geweſen (wie Ihre Majeſtät dero hochtragenden Kaiſerlichen Amts wegen/ kein anders thun mögen vnd länger vorüber können als daß bey ſolcher Beſchaffenheit / da man ſich anderſt des Heiligen Reichs iurium, autoritet vnd Hoheit / nicht gantz vnd gar/ vnverantwortlicher Weiſe/ verzeihen wollen / Gewalt gegen Gewalt zu ſetzen. Dabey dann Ihre Kaiſerliche Majeſtät einiger Vbereilung (weil ſie es ſo langſam an ſich kommen laſſen / vnd damals als der König in Franckreich ſolche anſehenliche Reichs-lehen bereits occupirt/ Ihre Majeſtät aber/ noch keinen einigen Mann in Italia gehabt) mit Fug nicht können beſchuldigt werden/ vnd demnach in alle Weg/ dahin zu geſinnen / vnd zu trachten geweſen / wie in aller möglichſter Eil/ man ſich des Paſſes nach Italien zu bemächtigen vnd zu verſichern haben mögen / ſo hat es die Zeit nicht leiden wollen/ weil die occaſion interim leichtlich verlohren / auch wol gar der effect zu gröſſerem Schaden des Heiligen Reichs hinderſtellig gemacht werden. Von dem Werck ſelbſten aber/ als auch den hierunter gepflogen / vnterſchiedlichen Handlungen vnd tractaten/ ſo vorgangen / vnd darvon Ihr Kaiſerliche Majeſtät auß friedliebenden Gemüht nicht außzuſetzen gedencken / haben dieſelbe mit den hochlöblichen Churfürſten zu verſchiedenen malen Communicationes pflegen laſſen. Letzlichen ſolchen allerdings billigen/ leidenlichen/ vnd annemlichen Fürſchlägen Platz geben/ daß auch die jenige/ ſo zuvor dem andern Theil nicht abgeneigt / in Anmerckung Ihrer Kaiſerlichen Majeſtät friedfertigen/ vnd gantz Vätterlichen Erclärungen/ endlich

endlich erkennen / vnd bekennen müſſen / daß dieſelbe bey dieſem Werck ein mehres nicht thun können. Es wollen auch Ihr Kaiſerliche Majeſtät ſich dahin nachmalen gnädigſt erbotten haben / daß Ihr an ihrem Ort die fürderliche vneingeſtellte Hinderung dieſes ſchweren Kriegs mit getrewer Vätterlicher Sorgfalt/gewißlichen gern weiter angelegen ſeyn laſſen / vnd kein Friedens-mittel / ſo nicht etwan Ihrer Kaiſerl. Majeſt. vnd des Heiligen Reichs reputation vnd Sicherheit zu wider/Ihres Theils auß Handen geben. Inmaſſen dieſelbe auch niemals gemeint geweſen / ſo lang einige Hoffnung zu billigen/vnd ſicherm Frieden übrig / oder zu erſehen were / daß die ex ratione belli dahin endlich gezwungen worden / ad diverſiones, vnd dergleichen / gegen der Cron Franckreich/vnd andere ſo ſich in dis Werck eintringen möchten/ zu ſchreiten. Da aber ja kein andere Weg oder Mittel / als es dann allbereit das Anſehen hat / die Sach zum Frieden zu bringen / wird das hochlöbliche Churfürſtliche Collegium bey ſich ſelbſt ohne allen Zweiffel hochvernünfftig zu ermeſſen haben/daß endlich beſſer / vnd allen bewärten Hiſtorien nach / nutzlicher ſeyn werde / den Krieg dem Feind heim zuſchicken / als denſelben auff des Heiligen Reichs Eigenthum/ mit fernerer ruin. vnd Vntergang / der in Italien noch übriger wenigen Vaſallen, zu führen: Welche dann/da ſie nicht eines mehrern Schutz gewärtig ſeyn/ſondern vom Reich allerdings verlaſſen/oder auch vnter der Defenſion gäntzlich zu Grund gerichtet werden ſolten/leichtlich dahin zu bewegen ſeyn möchten/mit andern Potentaten ſchwere adhærentias zu machen / dardurch nun der Vberreſt Kaiſerlicher Recht/ vnd Gerechtigkeiten / in Italia/auffgehen/vnd vielleicht per conſequentiam zugleich/nicht allein der Churfürſtlichen Durchleucht zu Cölln hoher Ehren-titul / des Ertzcancellariats per Italiam, ſondern ſo gar auch das prædicat Romani Imperii, & Auguſti,gar von der Teutſchen Nation/zu höchſter deroſelben Verkleinerung/endlich abgewendet werden dörffte. Als dann auch Ihre Kaiſerl. Majeſt. nicht allerdings verſtehen/daß zwiſchen den Italianiſchen Reichs-Vaſallen/gleichſam dieſelbe keine Mitglieder oder Stände des Reichs weren/vnd den Teutſchen ein ſolcher Vnterſchied gemacht werden wolte: Sintemal das corpus Romani Imperii auß vielen vnterſchiedlichē Provinzien/ſonderlich aber dreyen Königreichen/nemlichen der Teutſchen/ Italianiſchen vnd Galliſchen Arelatiſchen/als ſolches noch in ſeinem eſſe geweſen/zuſammen geſetzet; daß ein Stand iisdem juribus fundamentalibus bißhero gubernirt: Wie dann nicht allein ſchwere wichtige Rechtfertigungen in Ihrer Kaiſerl. Majeſtät Reichs-hoffraht/tam in cauſis civilibus, quam criminalibus, bißhero decidirt worden; ſondern derſelben noch viel daſelbſten biß annoch anhängig ſchweben/vnd ventilirt werden.

Es ſeynd auch die Italianiſche Reichs-Vaſallen eben gleimäſſige/

auch wol ſtärckere Lehens-pflicht / vnd Eiden / als die Teutſchen: wie nicht weniger alle onera, tam perſonalia quam realia, dem H. Reich zu præſtiren ſchuldig vnd verbunden. Dahero ſie dann die Reichstäg beſuchen / Ihre ſeſſiones, vnd gleich andern zur Contribution gern einwilligen werden / wann es nur an ſie gebracht / vnd wie andere Stände des Reichs darzu beſchrieben vnd erfordert werden ſolten.

Welchem nach Ihre Kaiſerl. Majeſt. nun des hochlöbl. Churfürſtlichen Collegii gutherziges / vnd wolmeinendes anerbieté / zu Hinlegung dieſes beſchwerlichen / vnd weit außſehenden Weſens / mit vnd neben Ihr Kaiſerl. Majeſt. ſich anzunemen / mit allem angelegenen Fleiß dahin zu arbeiten / auff daß dergleichen entſtandene gefährliche Vnruh / ohne ferner Blutvergieſſen / hin / vnd beygelegt werden möge / in Gnaden vnd Freundſchafft annemen: Allermaſſen aber / hierbey / Ihre Kaiſerl. Majeſt. der gänzlichen Meinung ſeyn / da man nicht zu vorderſt mit den Waffen verſehen / vnd ſolchen Frieden vnter dem Schild tractiren wird / daß einige gewiſſe vnabläſſige Hoffnung hierzu nicht zu machen: alſo wollen Ihr Kaiſerl. Majeſt. das hochlöbl. Churfürſtl. Collegium hiemit nochmaln erſucht haben / weil dieſer Krieg dem H. Römiſchen Reich Ihrem andeuten nach / ſo hochſchädlich / daß ſie ie darzu auff allen Fall / zumal in Enteſtehung des noch mehr erwünſchten Friedens / alle mügliche Hülff / aſſiſtenz vnd Befürderung erzeigen. Inmaſſen Ihr Kaiſerl. Majeſt. einmal gänzlich darfür halten / es auch des H. Reichs Satzungen neben der vralten obſervanz anders nicht mithergebracht / als da dergleichen nohtwendige / vnd zu Erhaltung des H. Reichs Recht vnd Gerechtigkeiten / vnvermeidentliche Krieg geführet werden müſſen / die gehorſamſte Stände deſſelben / einem Römiſchen Kaiſer / mit aller Hülff vnd Vorſchub beyzuſpringen / vnd zu aſſiſtiren ſchuldig vnd verpflicht ſeyn: deſſen ſich dann / offt vnd viel höchſtgedachte Ihre Kaiſerl. Majeſt. nicht weniger zu denſelben bey gegenwärtigem Zuſtand verſehen.

Vnd haben ſolches alles / vnd iedes / den anweſenden hochlöbl. Churfürſten / vnd der abweſenden Räht / Pottſchafften vnd Geſandten / auff Ihre eingereichte Erclärung / vñ Bedencken hiemit zu weiterer Berahtſchlagung / anfügen wollen; denen Ihre Kaiſerl. Majeſt. mit beharrlichen Gnaden / auch reſpective Freund- Vetter- vnd Schwägerlichen Willen / allezeit beſtändig / vnd wol beygethan ſeyn / vnd verbleiben. Signatum in Ihrer Kaiſerl. Majeſtät vnd des H. Reichs Statt Regenſpurg / vnter dero auffgetruckten Secret Inſigel / den ſiebenden Auguſti / Anno 1630.

Vt.

P. H. von Stralendorff.

M. Arnoldin von Clarſtein.

Fernere

Fernere des Churfürſtl. Collegii Reſolution.

WAs die Römiſche Kaiſerl. Mayeſtät/ Unſer allergnädigſter Herr/ auff des hochlöbl. Churfürſtl. Collegii, unterthänigſtes Gutachten/ über den erſten Puncten Kaiſerl. propoſition, ſich ferners replicando allergnädigſt vernemen laſſen/ das alles iſt in dem Churfürſtlichen Raht abgeleſen worden.

Gleich wie nun/ des Heiligen Reichs Churfürſten Ihrer trewer geleiſten Pflichten nach/ ſich ſchuldig erkennet/ bevor aber auff Ihrer Kaiſerl. Majeſtät allergnädigſt erfordern/ alles das jenige trewhertzig zu entdecken/ was eine Zeit hero/ den fundamental Satzungen/ wie auch dem uralten löblichen Herkommen zu wider für Gebrechen/ und Unordnungen eingeriſſen/ und zugleich wie denſelben heilſamlich zu remedirn/ und alles ferner Unheil zu verhüten/ Ihr wolgemeintes rahtſames Gutachten/ gehorſamlich zu eröffnen: Alſo iſt daſſelbe auch dergeſtalt geſchehen/ wie ſie es zuvorderſt gegegen Gott/ dann auch Ihr Kaiſerl. Majeſt. und der werthen posteritet zu verantworten getrawen. Es seynd auch dieſelbe vor Augen/ und mehrer Theil notorietate facti permanentis begründet; auch ohne das der hohe reſpect, ſo das Churfürſtliche Collegium gegen Ihr Kaiſerl. Maj. wie billig/ ſtets vor Augen hat/ nicht zugiebet/ daß auſſer höchſter Noht/ man derſelbigen auß Ihrer Beheiligung disfals verdrießlich ſeyn ſolte: zumaln auch Ihre Kaiſerlich. Majeſt. als deren ſolche Beſchwerden nicht allerdings zu genügen bekant/ oder vorkommen ſeyn möchten/ disfals gern vor entſchuldigt gehalten wird.

Es widerholet aber das hochlöbl. Churfürſtl. Collegium Ihr voriges unterthänigſtes Gutachten/ und bitten gantz inſtändig/ Ihre Kaiſerl. Mäjeſtät geruhen/ die jenige Erinnerungen/ des verlohrnen Friedens im Reich/ und deſſen ſtabilirung/ auch cräfftiger conſervation, gegen außwertige Potentaten/ welche ſich keines Beſtands darbey zu getröſten/ vornemlich aber/ etwas gegen Erhaltung der Churfurſtlichen Autoritet/ præeminenz und regalien/ ſamt andern gerechtſamen darinnen befindlich/ alſo in obacht zu nemen/ auff daß dieſelben fürderlichen gewierigen Raum und Platz finde/ und das nohtleidende in extremis begriffene Reich/ ſamt deſſen Gliedern und Unterthanen/ wider erhoben/ erquicket und erfrewet werden mögen: und ſolches vornemlich darumb/ weil Ihr Kaiſerl. Majeſt. wann ſie die Ihrige/ auff des Heiligen Reichs Verfaſſungen/ darvon ohne das niemand exemt, noch durch einige Noht/ die ſey auch ſo groß und geſchwind als immer wolle/ dergeſtalt/ wie mans eine Zeit hero dafür gehalten/ und practicirt hat/ ſich eximirn kan noch ſoll/ ſtricte weiſen und anhalten/ ein ſolches zu thun wol vermögen.

Es wollen auch die hochlöbliche Churfürſten / vnd die Churfürſtliche Herren Geſandten/nicht verhoffen/können ſich darzu auch nicht verſtehen / daß den ienigen Ständen des Reichs / ſo mit dem Kaiſerlichen fiſco belehnet / in deſſen Nutzbarkeiten / viel weniger den Churfürſten in crimine læſæ maieſtatis an würcklicher Beſtraffung Jhrer vngemittelten Vnterthanen/vnd Landſaſſen/einiger Eingriff / den Rechten vnd Reichs Abſchieden/ auch Jhrer Kaiſerl. Majeſtät ſelbſt eigenen Avocatoriis zu wider / beſchehe: zumal weil eben der jenig fiſcus davon Lex, Quisquis, Meldung thut/ den Ständen/gleich andern hohen regalien/vnd Oberkeitlichen Rechten/gänglich vnd privative eingeraumt / vnd übergeben worden / deſſen ſie auch billig vngehindert männigliches/genieſſen ſollen.

Weniger laſſen ſich die vorgangene Verſetz- vnd Vergebungen des Reichs namhaffter Lehen/ mit einiger neceſſitet / oder anderer Vrſach behaupten / ſondern bleibet bey ein ſo wol / als andern / clarer vnbedingter Diſpoſition Königlicher Capitulation, vnd des Heiligen Reichs Recht / ſo lang ein anders beym Churfürſtlichen hochlöblichen Collegio nicht außbracht/vnd erlanget wird/in ſeinem Stand/ vnd diſpoſition, allerdings bevor vnd vnbegeben.

So kan auch kein anderer proceſs gegen die Hertzogen auß Mechelburg / als welcher den Rechten vnd Kaiſerlichen Cammergerichts- Ordnungen gemäß/gebrauchet werden/oder vim rei iudicatæ erlangen. Darumb dann disfals voriges Churfürſtliches einrahten/vnd begehren allhie kürtzlichen widerholet / vnd daß die Hertzogen von Mechelburg / vermittelſt ordentlichen Rechten gehört / oder der Sachen ſonſten in andere Wege/zu Ruhe vnd Wolfahrt deß Reichs abgeholffen werden möge/gebetten wird.

Daß dann Jhre Kaiſerl. Majeſt. wegen reconciliation des Pfaltzgraven/ſich Jhrer angebornen Milte nach/ zu erweiſen / allergnädigſt entſchloſſen / vnd mit dem hochlöbl. Churfürſtl. Collegio einig/vernimt man gern/ vnd wird des Deputirten Ankunfft/vnd Bezeigung/ zu gewarten ſtehen.

Ob aber die Staaden in Holland / die bißhero vorgeſchützte Neutralitet/mit dem Reich gebrochen/vnd vor deſſen offene Feind zu halten / auch ob demnach gegen dieſelbe mit Kriegs- gewalt zu verfahren/da muß ein hochanſehenliches Churfürſtliche Collegium ſich billig erinnern / wie weit ſich disfals Jhre Gewalt erſtrecket/vnd daß vngehört / vnd ohne Einwilligung Jhrer Mitſtänd im Reich/ihnen nicht gebühren will / dieſe ſchwere wichtige Frag zu erörtern; derowegen Jhre Kaiſerliche Majeſtät/ daß man bey voriger Erclärung verbleiben muß / verhoffentlich in Kaiſerlichen Gnaden verſtehen werden. Zwar hat es bey Erzehlung der vielfältigen incommoditeten / ſo die Burgundiſche/Zeit wärenden Kriegs mit den Holländern / benachbarten Chur- vnd Fürſten / des Reichs zugefügt / die Meinung zumaln

maln nicht gehabt / auſſer dieſes eine paritet / zwiſchen denſelben vnd den Staaden zu machen / ſondern daß man ſich billig zu Burgund / als des Reichs Mitglied / vñ welches auf die Reichsſatzungen / den Landfrieden / vnd deſſen Handhabung verbunden / weniger als zu andern dergleichen offenſion zu verſehen gehabt / demſelben ein ſolches auch vermittelſt Kaiſerlichen Autoritet wol verwehrt werden kan vnd ſoll. Die Abhaltung beeder kriegenden Theil in Niederland / von des Reichs Boden / were zwar hoch zu wünſchen / weil aber daſſelb mehrer Zeit vnd Mühe erfordern möchte / verhofft das hochlöbliche Churfürſtliche Collegium, es werde Ihrer Kaiſerl. Majeſt. nicht zu wider ſeyn / vor einen Anfang dahin zu ſehen / damit die Spaniſche ſich vorderſt der angemaſten Contributionen / vnd Einquartirungen im Reich enthalten / die eingenommene Oerter abtretten / vnd die Staaden / Ihrer disfals gethanen offerten ein ſatſames Genügen zu thun / dardurch obligiren.

Was dann die übrige Oerter betrifft / möchte deswegen durch fernere Handlung / wie auch der Cron Spanien / da ſie eins vnd andern Orts / ichtwas zu prætendirn vermeint / durch ordentliche / vnd im Heiligen Reich herkommene rechtliche Weg / zu Ihrer Befügnuß auch wol verholffen werden können.

Wegen der Gülchiſchen Land / ſeynd Ihre Kaiſerl. Majeſt. nicht vnbillig ſorgfältig; Es will aber verhofft werden / daß durch das nächſt angedeute Mittel / der Abtrettung / ein nützlicher Anfang zu dero Erhaltung gemacht / vnd dardurch dieſelbe bey dem Reich wol conſervirt werden können: Bevorab / wann Ihr Kaiſerl. Maj. ſich gefallen laſſen ſolte / daß der bey Ihrem Reichshoffraht / der Gülchiſchen Landen halben / eingeführte proceſs, fürderlich erörtert werden möchte. Dañ was den vorgeſchlagenẽ ſequeſter betrifft / will ſich derſelbe / man ſeye dann mit Einwilligung des Reichs-Stände reſolvirt vnd gefaſt / mit den Staaden in Holland / ſich in einen offentlichen Krieg einzulaſſen / anderer conſiderationen zu geſchweigen / nicht practiciren laſſen. Sonſten vernime man ſehr gern / daß die Cron Spanien / wegen der in der Vntern Pfaltz verrichteten Kaiſerlichen execution, keinen Coſten zu fordern / noch einiger Hand breit Erden / dem Reich vorzubehalten / gedencket; Weil aber die Benachbarte Potentaten / Ihnen ein anders disfals einbilden / vnd vielen Mißtrawen abgeholffen / hiergegen ſehr nützliche præparatoria zu allgemeinem Frieden / gemacht werden könten / wann die Cron Spanien / ſolche Land wider auß Handen ſtellete / ſo werden Ihr Kaiſerl. Majeſt. von dem hochlöblichen Churfürſtlichen Collegio nachmals trewhertzig erinnert vnd gebetten / ſolche Abtrettung bey anweſendem Königl. Spaniſchen Oratore, mit Ernſt zu ſuchen / vnd dem Reich / an dieſem Ort / dermal eins den Laſt wider abzuwenden.

So viel die Schwediſche beſorgte/nunmehr aber zur That außgebrochene hoſtilitet betrifft/läſt es ein hochlöbl. Churfürſtl. Collegium bey voriger Erclärung bewenden; doch daß Jhre Kaiſerl. Majeſt. den Beſchwerden/ ſo beym Sechſten propoſitions-Puncten einkommen/vor allem/nach inhalt Churfürſtlichen Bedenckens/abhelffen/vnd zuvor das Reich/vor innerlicher Gefahr/vnd Betrangnuß verſichern/damit Chur-Fürſten vnd Stände/wann ſie darumb angelangt/Vrſach haben ſich hingegen mit Jhrer aſſiſtenz deſto willfähriger zu bezeigen.

Schließlichen/das Jtalianiſche Kriegsweſen betreffent/werden Kaiſerl. Majeſt. auß dem Churfürſtlichen Gutachten vernommen haben/wie hochnöhtig ſeye/daß bey ietzigem Zuſtand im Reich/demſelben/vermittelſt einer ſonderlichen Friedenshandlung/abgeholffen werde. Weil dann die Cron Franckreich Jhre Geſandten allhier verordnet/die Churfürſten/ Jhrer zum Frieden habender groſſen inclination verſichert/vnd wann nur fürderlich zur Sachen gethan werdē ſolte/an erwünſchten guten effect nicht zu zweiffeln: So werden allergnädigſt vñ höchſtgedachte Jhre Kaiſerl. Maj. nochmals allervnterthänigſt erſucht/hierin keine Zeit zu verſaumen/ſondern allen Fleiß ankehren zu laſſen/damit dieſe gute occaſion in acht genommen/vnd mit den Königlichen Frantzöſiſchen Geſandten ein fürderliche Friedenshandlung angeſtellt; vnd wann es auff erbare/billigmäſſige conditiones zu bringen/dieſelbe nicht außgeſchlagen werden mögen; da auch disfals etwas nutzliches præſtirt werden könte/darzu will man ſich nochmals im beſten erbotten haben.

Welches Jhrer Kaiſerl. Majeſt. ein hochlöblich Churfürſtl. Collegium, mit Widerholung Jhres vorigen gehorſam Bedenckens/vnterthänigſt nicht verhalten/mit dieſem erbieten/da etwan zu effectuirung deren vom Churfürſtl. Collegio in einem vnd andern Puncten/vorgeſchlagene Mittel/ oder bey deſſen Gutachten ſelbſten/Jhre Kaiſerl. Majeſt. mehrere Erläuterung bedörfftig/ſolches durch ein mündliche conferenz, der Gebühr vnterthänigſt erſetzen zu laſſen: Deroſelben ſich damit zu beharrlichen Kaiſerl. Hulden/vnd Gnaden/gehorſamlich empfehlend. Signatum Regenſpurg/ den 12. Auguſti Anno 1630.

Auß gnädigſter Verordnung eines hochlöblichen
Churfürſtlichen Collegii

Maintziſche Churfürſtliche Cantzley.

CAPI-

CAPITVLATIO FERDINANDI III.

WJr Ferdinand der Dritte / von GOttes Gnaden/ erwehlter Römiſcher König/zu allen zeiten Mehrer des Reichs/ in Germanien/zu Hungarn/Böheim/Dalmatien/Croatien vnd Sclavonien König/Ertzhertzog zu Oeſterreich/Hertzog zu Burgund / Marggrav zu Mähren vnd Laußnitz / Hertzog zu Lützemburg / in Schleſien / zu Steyr / Kärndten / Crain vnd Würtemberg/Grav zu Habspurg vnd Tyrol/rc. bekennen offentlich mit dieſem Brieff/ vnd thun kund allermänniglich: Als Wir aus Schickung Gottes des Allmächtigen/kurtz verſchiener Tagen/durch die ordentliche Wahl der Ehrwürdigen vnd Durchleuchtigen/ Anſelm Caſimiren zu Maintz/vnd Ferdinanden zu Cöllen/Ertzbiſchoffen; Maximilian/ Pfaltzgraven bey Rhein/ Hertzogen in Ober vnd Nider Baiern: wie nicht weniger an ſtatt vnd von wegen Johann Georgen / Hertzogen zu Sachſen/ Gülich / Cleve vnd Berg / Burggraven zu Magdeburg/rc. Georg Wilhelmen/ Marggraven zu Brandenburg/aller des Heiligen Römiſchen Reichs durch Germanien vnnd Jtalien Ertzcantzlere/ vnnd reſpective Ertztruchſeſſen / Ertzmarſchallen vnnd Ertzcammerern / rc. Vnſern lieben Neven / Oheimen vnd Churfürſten/Jhrer Liebden vollmächtigen Potſchafften / Friederichen Metſchen zu Reichenbach vnd Frieſen / vnd Adamen Graven zu Schwartzenberg / Herrn zu Hohenlandſperg vnd Gymborn/des Ritterlichen Johanniter Ordens/durch die Marck/Sachſen/ Pommern vnd Wendland Meiſter / zu der Ehr vnd Würden des Römiſchen Königlichen Namens vnd Gewalts erhaben/erhöhet vnd geſetzet ſeind / der Wir Vns auch/ GOTT zu Lob/ dem Heiligen Römiſchen Reich zu Ehren/ vnnd vmb der Chriſtenheit vnnd Teutſcher Nation / auch gemeines Nutzens willen beladen / daß Wir Vns demnach aus freiem gnädigen Willen / mit denſelben vnſern lieben Neven / Oheimen vnd Churfürſten/ dieſer nachfolgender Articul / Geding-vnd Pactweiß vereiniget / vertragen/ die angenommen/ bewilliget vnd zugeſagt haben/ alles wiſſentlich vnd in Crafft dieſes Brieffs.

1. Zum erſten / Daß Wir in Zeit ſolcher Vnſerer Königlichen Würden / Ampts vnnd Regierung / die Chriſtenheit vnd den Stul zu Rom/ auch Päpſtliche Heiligkeit vnd die Chriſtliche Kirchen/als derſelben Advocat/ in gutem trewlichen Schutz vnd Schirm halten. Darzu inſonderheit in dem H. Reich Frieden / Recht vnd Einigkeit pflantzen / auffrichten vnnd verfügen ſollen vnd wollen / daß ſie jhren gebürlichen Gang / dem Armen als dem Reichen / gewinnen vnd haben / auch gehalten/ vnd denſelben Ordnungen / auch Freiheiten/vnd alten löblichen herkommen nach/gerichtet werdẽ ſollen. Gleich-

wol ſo viel dieſen/auch den nachfolgenden achtzehenden Artickel gegenwärtiger Obligation/verſiculo, Das ſollen vnd wollen Wir mit Ihr der Churfürſten ꝛc. belangend/haben vorgemelte Vnſere liebe Oheim/beide Churfürſtē zu Sachſen vnd Brandenburg ſich außtrücklich gegen Vns erkläret / was daſelbſten von dem Stul zu Rom / auch der Päpſtl. Heiligkeit vor Meldung beſchicht/ daß Ihre Ld. darein nicht willigen / noch Vns damit verbunden haben wollen.

2. Wir ſollen vnd wollen auch / ſonderlich die vorgemeldte Guldene Bull / den Frieden in Religion vnd Profan Sachen / auch den Landfrieden/ ſamt der Handhabung deſſelben / ſo auff jüngſt zu Augſpurg im Fünff vnd Fünfftzigſten Jahr gehaltenen Reichstage auffgericht / angenommen / verabſchiedet / verbeſſert / auch in denen darauff gefolgten Reichs-Abſchieden widerholet vnd confirmirt worden / ſtät vnd veſt halten / handhaben/vnd darwider niemand beſchweren / oder durch andere beſchweren laſſen / vnd die andere des Heil. Reichs Ordnungen vnd Geſetze / ſo viel die dem obgemeldten angenommenen Reichs-Abſchied/im fünff vnd fünfftzigſten Jahr zu Augſpurg auffgericht nicht zuwider/ confirmiren/ ernewern/ vnd/ wo Noht/dieſelbe mit Raht Vnſerer vnd des H. Reichs Churfürſten/Fürſten vnd anderer Stände/ beſſern / wie das zu jeder Zeit des Reichs Gelegenheit erfordern wird.

3. Vnd in alle Weg ſollen vnd wollen Wir die Teutſche Nation / das H. Römiſche Reich/ vnd die Churfürſten/als die vorderſten Glieder deſſelben/ auch andere Fürſten / Graven / Herren vnd Stände / bey ihren Hochheiten/ Würden / Rechten vnd Gerechtigkeiten / Macht vnd Gewalt / jeden nach ſeinem Stand vnd Weſen/bleiben laſſen/ohn Vnſer vnd männiglichs Eintrag vnd Verhinderung/ vnd Ihnen darzu Ihre Regalia vnd Obrigkeit/Freyheiten/Privilegien/ Pfandſchafften vnd Gerechtigkeitē/auch Gebräuch vnd gute Gewonheiten/ſo ſie biß hero gehabt haben/oder in übung geweſen ſein/zu Waſſer vnd Land / in guter beſtändiger Form / ohn alle Weigerung / confirmiren vnd beſtätigen / ſie auch darbey / als erwöhlter Römiſcher König/ handhaben/ ſchützen vnd ſchirmen / doch männiglich an ſeinen Rechten vnſchädlich.

4. Nach demmaln ſich auch eine Zeit hero zugetragen/ daß außländiſcher Fürſten Geſandten an dem Kaiſerlichen vnd Königlichen Hof vnd Capell / die Præcedentz für den Churfürſtl. Geſandten prætendiren dörffen / So ſollen vnd wollen Wir ins künfftig ſolches weiter nicht geſtatten: Were es aber ſach / daß neben den Churfürſtlichen Geſandten/ entweder der gecrönten regirenden außländiſchen Könige/ Königlicher Wittiben oder Pupillen/ denen die Regierung/ſo bald ſie ihr gebührendes Alter erreicht/ zu führen zuſtehe/vnd inmittels in der Tutel oder Curatel begriffen ſeind / Bottſchafften zugleich vorhanden weren/ſo mögen dieſelbe den Churfürſtlichen Geſandten vorgehen.

5. Wir laſſen auch zu / daß die ſechs Churfürſten / je zu zeiten / nach vermög der guldenen Bull/ vnd Gelegenheit des Heil. Reichs / zu ihrer Nohtdurfft/

dürffe/ auch ſo ſie beſchwerlich Obliegen haben/ zuſammen kommen mögen/ daſſelbe zu bedencken vnd zu berahtſchlagen; das Wir auch nicht verhindern noch irren/vnd derhalb kein Vngnad oder Widerwillen gegen jhnen/ ſamtlich vnd ſonderlich/ſchöpffen vnd empfahen/ſondern Vns in deme vnd andern/der guldenen Bull gemäß/gnädiglich vnd vnverweißlich halten/ſollen vnd wollen: geſtalt Wir dann auch der Churfürſten gemeine vnd ſonderbare Rheiniſche Verein/als welche ohne das mit Genemhaltung vnd approbation der vorigen Kaiſer rühmlich auffgerichtet/ ſo wol in dieſem/ als allen darinn begriffenen Puncten/ auch Vnſers Theils approbiren/ vnd confirmiren thun.

6. Wir ſollen vnd wollen auch alle vnzimliche vnd häſſige Bündnuſſen/ Verſtrickung/ vnd Zuſammenthuungen/ der Vnterthanen/ des Adels/ vnd gemeinen Volcks/ auch die Empörung vnd Auffruhr/ vnd vngebührlich Gewalt/ gegen den Churfürſten/ Fürſten vnd andern vorgenommen/ vnd die hinfüro geſchehen möchten/ auffheben/ abſchaffen/vnd mit ihrer/ der Churfürſten/ Fürſten vnd anderer Stände raht vnd Hülff daran ſeyn/ daß ſolches/ wie ſichs gebührt vnd billig iſt/in künfftiger Zeit verbotten/vnd vorkommen werde.

7. Wir ſollen vnd wollen darzu/ vor Vns ſelbſt/ als erwöhlter Römiſcher König/in des Reichs händeln/auch keine Verbündnus/oder Einigung/ mit frembden Nationen/ noch ſonſt im Reich machen/ Wir haben dann zuvor die ſechs Churfürſten/ deßhalben an gelegene Mahlſtatt/zu zimlicher Zeit/ erfordert/ vnd jhren Willen/ ſamtlich/oder des mehrern Theils auß jhnen/ vnd zwar auff einer collegial Zuſammenkunfft/ vnd nicht durch abſonderliche Erklärungen(es were dann/daß publica ſalus vnd utilitas ein mehrere Schleunigung erforderte) in ſolchem erlanget: Wie dann der jenige modus, ſo aus gewiſſen erheblichen Vrſachen/ bey tractation deß Prageriſchen Friedens iſt gehalten worden/ ins künfftig zu keinem præiuditz oder conſequentz angezogen noch außgedeutet werden ſolle/ inmaſſen ſolches ohne das in gemeldtem Friedensſchlus gnugſam verſehen iſt.

8. Was auch die Zeit hero/ einem jeden Churfürſten/ Fürſten/ Herrn/ vnd andern/oder dero Voreltern/ oder Vorfahren/Geiſtlichē oder Weltlichen Standes/ der geſtalt ohne Recht gewaltthätiglich genommen/ oder abgetrungen/ſollen vnd wollen Wir/der Billigkeit nach/wie ſich im Recht gebührt/wider zu dem ſeinen verhelffen/bey ſolchem auch/ſo viel er Recht hat/handhaben/ ſchützen vnd ſchirmen/ ohn alle Verhinderung/ Auffhalt oder Saumnuß.

9. Zu dem/ vnd inſonderheit ſollen vnd wollen Wir von dem H. Römiſchen Reich vnd deſſelben Zugehörungen/nicht allein ohne Wiſſen/ Willen vnd Zulaſſen/ gemeldter Churfürſten ſamtlich/ nichts hingeben/ verſchreiben/ verpfänden/verſetzen/noch in andere weg veräuſſern/oder beſchweren; ſondern auch Vns auffs höchſte bearbeiten/ vnd allen möglichen Fleiß vnd Ernſt fürwenden/ das jenige/ ſo davon kommen/ als verfallen Fürſtenthumb/ Herr-

ſchafften vnd andere/ auch confiſcirte vnd vnconfiſcirte merckliche Güter / die zum theil in anderer frembder Nation Hände vngebürlicher weiß gewachſen/ zum fürderlichſten widerumb darzu zu bringen/ zuzueignen/auch dabey bleiben zu laſſen. Vornemlich auch / dieweil vorkomt / daß etliche anſehenliche / dem Reich angehörige Herꝛſchafften vnd Lehen / in Italia oder ſonſten / veräuſſert worden ſein ſollen/eigentliche Nachforſchung/im Fall es von der jetzt regierenden Kaiſerl. Maieſt. bey dero Lebzeiten nicht wird geſchehen ſein / derentwegen anſtellen / wie es mit ſolchen alienationen bewant / vnd die eingeholte Bericht zur Churfürſtl. Maintziſchen Cantzlei inner Jahrsfriſt / nach angetrettener Vnſerer Königlichen Regierung anzurechnen/ vnfehlbar einſchicken. Auch in dieſem/ wie auch obigē allen/mit raht/Hülff vnd Beiſtand der ſechs Churfürſten/der andern Fürſten vnd Stände/jederzeit an die Hand nemen/was durch Vns vnnd Sie vor rahtſam / nutzlich vnd gut angeſehen vnd verglichen ſein wird. Doch männiglich an ſeinen gegebenen Privilegien/ Recht vnd Gerechtigkeiten/ vnſchädlich.

10. Vnd ob Wir ſelbſt oder die Vnſern ichts / das dem Heil. Römiſchen Reich zuſtändig vnd nicht verliehen/noch mit einem rechtmäſſigen Titul bekommen were/oder würde/innen hätten/das ſollen vnd wollen Wir bey Vnſern ſchuldigen vnd gethanen Pflichten / demſelbigen Reich / ohne Verzug/ auff jhr der Churfürſten Geſinnen / wider zu handen wenden / zuſtellen vnd folgen laſſen.

11. Wir ſollen vnd wollen auch Vns darzu/ in Zeit bemeldter Vnſerer Regierung friedlich vnd nachbarlich gegen den anſtoſſenden vnd Chriſtlichen Gewälten halten / keine Gezänck / Fehde noch Krieg / in oder auſſerhalb des Reichs/von deſſelben wegen anfahen oder vornemē/noch einig frembd Kriegsvolck ins Reich führen/ ohne Vorwiſſen/Raht vnd Bewilligung der Reichsſtände/ zum wenigſten der ſechs Churfürſten: Da auch von einem oder mehr Ständen des Reichs dergleichen vorgenommen/ vnd ein frembdes Kriegsvolck in das Reich geführet würde/daſſelbe mit ernſt abgeſchaffen. Wo Wir aber von des Reichs wegen / oder das Heilige Reich angegriffen oder bekrieget würde/ alsdann mögen Wir Vns dargegen aller Hülff gebrauchen.

12. Wir gereden vñ verſprechen auch/das jenige Kriegsvolck/ſo zu des Reichs defenſion allbereit auff die Bein gebracht / oder ins künfftig geworben werden möchte/ ohne der Reichsſtände/ oder auffs wenigſt der ſechs Churfürſten vorwiſſen vnd bewilligung / auſſerhalb des Reichs nicht zuführen / ſondern zu deſſelben defenſion, vnd Rettung der betrangten Stände/ zu gebrauchen vnnd anwenden zu laſſen. Da auch von Vns vnd andern einig Volck im Reich zu ausländiſcher Potentaten Dienſt geworben/ wollen Wir die verfügung thun / daß die Churfürſten / Fürſten vnnd Stände des Reichs bey deſſen Verſamlung vnd Durchführung mit keiner Einquartirung / Muſter-

plätz/ Durchzügen/oder ſonſten in andere wege/ den Reichs-conſtitutionen zu wider/nicht beſchweret/wie nicht weniger/ da der Allmächtige Gott den ſo lang deſiderirten lieben Frieden beſcheren würde/ das Volck alsdann ohne männiglichs vnziemliche Beläſtigung abgedanckt werden ſolle.

13. Dergleichen Sie die Churfürſten/ vnd andere des Heiligen Reichs Stände/ mit den Reichstägen/ Cantzleygelt/ Nachreiſen/ Aufflagen oder Stewren vnnohtdürfftiglich vnd ohne redliche/ dapffere Vrſachen nicht beladen noch beſchweren: auch in zugelaſſenen/nohtdürfftigen/vnverzüglichen vnd vnvermeidenlichen Fällen/die Stewer/Aufflagen/ vnd Reichstäg/ ohne Wiſſen vnd Willen der Sechs Churfürſten/ wie obgemeldet/ nicht anſetzen noch ausſchreiben/vnd ſonderlich keinen Reichstag auſſerhalb des Reichs Teutſcher Nation/auch ehe vnd zuvor der ſechs Churfürſten Conſens vnd Bewilligung/ durch ſonderbare Schickung darzu eingeholt/ vornemen oder ausſchreiben: auch die von dem Reich/ vnd deſſelben Ständen/ eingewilligte Stewer vnd Hülffen zu keinem andern End/ als darzu ſie verwilliget werden/ anwenden.

14. So offt auch die Nohtdurfft erfordert/einiger Stewer halben etwas an die Stände des Reichs gelangen zu laſſen/ wollen Wir Vns darzu der ordentlichen Mittel/als Crais vnd Reichstäge/gebrauchen/oder da es ie die äuſſerſte Nohtdurfft erfordern thäte/mit Raht vnd Gutachtē mehrerwehnter ſechs Churfürſten verfahren. Vnd weil die Zeit vber dieſes noch wärenden leidigen Kriegsweſens in anſetzung vnd einbringung gemeldter Stewer des Heiligen Reichs fundamental Geſätze vnd das löbliche alte Herkommen vielfaltig vberſchritten worden/ſo ſoll dardurch gemeldten Reichsſatzungen gar kein Abbruch geſchehen/ noch das ienige/ was alſo vorgangen/ ins künfftig zu einiger Conſequentz/ oder als were es alſo herkommen/ angezogen werden.

15. Wir ſollen vnd wollen auch/Vnſer Königliche/vnd des Reichs ämpter/ am Hoff/ vnd ſonſt im Reich/ wie in gleichem Vnſern Kriegsraht vnd hohe Kriegs-officia mit keiner andern Nation/ dann gebornen Teutſchen/ die nicht niedern ſtands noch Weſens/ſondern namhafftige/redliche leut/von Fürſten/Graven/Herren/von Adel/vnd ſonſt dapffers guten herkommens/ hohen Perſonen; inſonderheit wann bey Beſtellung gemeldten Kriegsrahts vnd hohen Kriegsämptern mit den Außländiſchen Teutſche ſubiecta, in gleicher qualification concurriren/ ins künfftig beſetzen vnd verſehen/ die ſonſt niemand/als Vns vnd dem Heiligen Reich mit Pflichten vnd Dienſten verwant ſeind/ auch die obbemeldten Aempter/ bei ihren Ehren/ Würden/ Gefällen/ Rechten vnd Gerechtigkeiten bleiben/ vnd denſelben nichts entziehen oder entziehen laſſen/ in einige weg ſonder Gefehrde.

16. Darzu in Schrifften vnd Handlungen des Reichs/ kein andere Zungen noch Sprach gebrauchen laſſen/ dann die Teutſche oder Lateiniſche Zungen/es were dann an Orten/da gemeinglich ein andere Sprach in übung

were / vnd im Gebrauch ſtünde / alsdann mögen Wir vnd die Vnſern / Vns derſelben daſelbſt auch behelffen.

17. Auch die Churfürſten / Fürſten / Prælaten / Graven / Herren / vom Adel / auch andere Stände vnd Vnterthanen des Reichs mit rechtlichen oder gütlichen Tagleiſtungen auſſerhalb Teutſcher Nation / vnd von ihren ordentlichen Richtern nicht tringen / erfordern oder fürbeſcheiden / ſondern ſie alle vnd jede vornemlich im Reich / laut der guldenen Bull / auch wie des Heiligen Reichs Ordnungen vnd andere Geſetz vermögen / bevorab auch bey der erſten außtrücklichen Inſtantz bleiben laſſen. Inſonderheit / demnach die Churfürſten des Reichs / als die vornemſte Glieder deſſelben / vor andern Ständen nicht allein in Crafft der Guldenen Bull / ſondern auch durch andere hohe privilegia, vor allen frembden / zuvorderſt aber dem Rohtweiliſchen Gericht / ſo wol vor ſich / als ihre Vnterthanen vnd Zugewandten / gefreiet ſeind; nichs deſto weniger aber durch deſſelben Hoffgerichts Proceſſen ie zuweilen dero Vnterthanen moleſtirt werden / in allweg verſehen / daß ſolches bei gedachtem Hoffgericht abgeſtellt / vnd da hinfüro eines oder des andern Churfürſten Vnterthanen oder Zugewandten / mit dergleichen Proceſſen fernere moleſtation geſchehe / verſtatten / daß ſie nicht allein die Proceſs nicht annemen ſollen / ſondern auch die Churfürſten / die ienige / ſo vber Verwarnung ſich der inſinuation ſolcher Proceſs nicht müſſigen wolten / mit Straff anſehen mögen / wollen vnd ſollen.

18. Vnd als vber vnd wider concordata Principum, auch auffgerichte Verträg zwiſchen der Kirchen / Päpſtlicher Heiligkeit / oder dem Stul zu Rom / vnd Teutſcher Nation / mit vnformlichen Gratien / Reſcripten / Annaten der Stifft / ſo täglich mit Manigfaltigung vnd Erhöhung der Officien am Römiſchen Hoff / auch reſervation, diſpenſation, oder in andere weg / zu Abbruch der Stifft / Geiſtlichkeit / vnd anders / wider gegebene Freiheit / darzu zu Nachtheil des iuris patronatus, vnd den Lehen-Herren / ſtätig vnd ohnvnterläſſig / offentlich gehandelt / derhalben auch vnleidlich verbottene Geſellſchafften / vnd Contract / oder Verbündnuſſen / als Wir berichtet / vorgenommen vnd auffgerichtet werden / das ſollen vnd wollen Wir mit ihr / der Churfürſten / Fürſten vnd anderer Stände Raht bey Vnſerm Heiligen Vatter dem Papſt vnd Stul zu Rom / vnſers beſten Vermögens abwenden vnd vorkommen / auch darob vnd daran ſein / daß die vorgemeldte concordata Principum vnd auffgerichte Verträg / auch privilegia vnd Freiheiten gehalten / gehandhabt / vnd denſelben veſtiglich gelebt vnd nachkommen werde: iedoch was Beſchwerung darinn gefunden / vnd Mißbräuch entſtanden / daß dieſelben / vermög deßhalben gehabter Handlung zu Augſpurg / der mindern Zahl im dreiſſigſten Jahr / gehaltenen Reichstag / abgeſchafft / vnd hinfürter dergleichen ohne Bewilligung der Churfürſten nicht zugelaſſen werden.

19. Wir

19. Wir ſollen vnd wollen auch die groſſe Geſellſchafften vnd Kauffgewerbsleut / ſo bißhero mit ihrem Gelt regieret / ihres Willens gehandelt / vnd mit Wucherung viel Vngeſchicklichkeiten dem Reich / deſſen Jnwohnern vnd Vnterthanen mercklichen Schaden / Nachtheil vnd Beſchwerungen zugefüget / einführen / vnd noch täglich gebären / mit Jhr / der Churfürſten vnd anderer Stände Raht / nach dem / wie deme zu begegnen / hiebevor auch bedacht vnd vorgenommen / aber nicht vollſtreckt worden / gar abthun.

20. Wir ſollen vnd wollen auch inſonderheit / dieweil die Teutſche Nation / vnd das H. Römiſche Reich / zu Waſſer vnd zu Land / zum höchſten vorhero damit beſchweret / nun hinfüro keinen Zoll von newem geben / noch einige alte erhöhen oder prorogiren laſſen / auch vor Vns ſelbſten keinen auffrichten / erhöhen oder prorogiren / ohne beſondern vnd zwar collegial raht / Wiſſen / Willen vnd Zulaſſen / der bemeldten Churfürſten / wie vor vnd offt gemeldet / geſtalt Wir dann alle die ienige / ſo vmb newe Zöll oder der alten Erhöhung / oder auch ſolcher Erhöhung prorogation anhalten werden / einer collegial Verſamlung zu gewarten / erinnern / vnd ſie vnter deſſen zu Ruh weiſen wollen. Dieweil ſich aber zuträgt / daß zwar der Name des Zolls bißweilen nicht gebraucht / ſondern vnterm prætext einer Niederlag / Stappelgerechtigkeit / oder ſonſten / von den auff- vnd abſteigenden Schiffen vnd Wahren / eben ſo viel / als wann es ein rechter Zoll were / erhaben wird / ſo ſollen alle vnd iede / ohn ordentliche Verwilligung des Churfürſtlichen Collegii alſo ausgebrachte conceſſiones, vnter was Schein vnd Namen auch dieſelbe immer erhalten worden / null vnd nichtig ſeyn / auch einem iedwedern des Heiligen Reichs Churfürſten / welcher ſich damit beſchwert befindet / frey vnd bevor ſtehen / ſich ſolcher Beſchwerung / ſo gut er kan / ſelbſten zu entheben.

21. Deßgleichen wollen Wir auch die ienige Stände / denen von Vnſern Vorfahren / Römiſchen Kaiſern / mit Verwilligung des Reichs Churfürſten / mit dieſer Maß vnd Vorbehaltung / entweder newe Zöll gegeben / oder die alte erhöhet oder prorogirt worden / daß ſie ietztgedachte Churfürſten / ihre Vnterthanen / Diener / Zugewandten vnd andere gefreite Perſonen / auch derſelben Haab vnd Güter / mit ſolchen von newem gegebenen / erhöheten oder prorogirten Zöllen nicht beſchweren / ſondern an allen vnd ieden Orten ihrer Fürſtenthumb vnd Landen mit ihren Wahren vnd Gütern zollfrey durchpaſſiren / verfahren vnd treiben laſſen / ſich auch der Zoll-Erhöhung halber gewiſſer vorgeſchribener Maſſen verhalten / vnd darüber / vermittelſt eines ſonderbaren verglichenen Revers / gegen die Churfürſten / cräfftiglich verbinden ſollen; die aber ſolche Revers noch nicht von ſich gegeben / mit allem ernſt dahin erinnern vnd anhalten / ſich hierinnen der Schuldigkeit zubequemen / vnd angeregten Revers ohne längern Verzug herauß zugeben / vnd den Churfürſten einzuhändigen: Denen aber / ſo ins künfftig obbeſchribener maſſen / newe

newe Zöll/ oder der alten Steigerung oder prorogation erhalten werden / wollen Wir vor Herauſsgebung ſolcher Revers/ Vnſere Kaiſerliche concesſiones keines wegs auſsfertigen noch ertheilen laſſen.

22. Vnd dieweil männiglich bekant / wie hoch vornemlich der Rheinſtrom / wegen vieler hohen vnd ſchweren/ an vnterſchiedlichen Orten des vntern Rheins / bey den vorgeweſenen Niderländiſchen Kriegsempörungen/ angeſtellten Licenten beſchweret / alſo daſs die Rheiniſche Churfürſten / beneben ihren Vnterthanen vnd Angewandten/dahero in mercklichen Abgang ihrer Einkommen vnd Nahrung gerahten/ darzu faſt alle commercia auff ſolchem Rheinſtrom erligen bleiben : vber das auch bey kurtzer Zeit vnterſchiedliche Auſsläger vnd Kriegsſchiff vnerſucht vnd vngeſchewt der Rheiniſchen Churfürſten/in ihr hohes Regal auff dem Rheinſtrom/aus den Niderlanden geführt worden/dardurch der Kauff-Handels vnd Schiffmann mit noch weitern exactionen vnd Abnahmen beſchwert wird/ ſolche Auſsläger vnd armirte Schiff auch biſshero vber alles anlangen / erſuchen/ erinnern vnd vermahnen der Churfürſten / bevorab der Rheiniſchen/ nicht wollen abgeführt werden / ſollen vnd wollen wir/ehiſt müglich/auff Mittel vnd Wege/ſo wol vor Vns/als auch mit Raht der ſechs Churfürſten trachten / wie man ſolcher Auſsläger von des Reichs Boden ledig / vnd deren künfftig geſichert / ſo wol auch die Licenten abgeſchafft werden mögen.

23. Vnd da jemand bey Vns vmb newe Zoll-Begnadigung / oder Erhöhung der alten/ vnd vorerlangten Zöllen ſuppliciren/ vnd anlangen würde/ ſo ſollen vnd wollen Wir ihme einige Vertröſtung / promotorial, vnd vorbittlich Schreiben/an die Churfürſten / nicht geben/noch ausgeben laſſen.

24. Auff den Fall auch einer / oder mehr / was Stands vnd Weſens der / oder die weren / einigen newen Zoll in ihren Fürſtenthumben / Landſchafften/ Herrſchafften/ vnd Gebieten/ für ſich ſelbſt/ auſſerhalb Vnſerer Begnadigung/vnd der ſechs Churfürſten Bewilligung/ angeſtelt / vnd auffgeſetzt hetten/oder künfftig alſo anſtellen/ vnd auffſetzen würden/ den / oder dieſelben/ ſo bald Wir deſſen für Vns ſelbſten in Erfahrung kommen/ oder von anderen Anzeig davon empfangen/ſollen vnd wollen Wir durch mandata ſine clauſula, vnd alle andere mögliche Wege / darvon abhalten / vnd gantz vnd zumal nicht geſtatten/ daſs iemand de facto,vnd eignes Vornemens / newe Zöll anſtellen/ vor ſich dieſelben erhöhen/oder ſich deren gebrauchen/vnd einnemen möge.

25. Vnd were es Sach / daſs in ſolchen Fällen / newer Zöll / vnd Auffſätze halben/ dadurch der Churfürſten Zöll geringert vnd geſchmälert werden möchten / die Churfürſten / zu rechtlichen Anſprüchen / active oder paſſive, gerichten/demnach dann ſolche Zollsregalia vnd privilegia allein von Röm. Kaiſern vnd Königen/ mit Bewilligung der ſechs Churfurſten/im Reich ertheilet/ vnd gegeben werden/ vnd alſo der darüber einfallender Streit / Entſcheidung/

dung vor niemands anders/ als Vns gehörig/ ſollen ſolche rechtliche Anſpra-chen vor Vns ausgeführt vnd erlediget werden / vnd kein Churfürſt ſchuldig ſeyn/ſich derenthalben/ weder an Vnſerm vnd des Reichs Cammergericht/ o-der andern Gerichten / mit ordinariis actionibus anſtrengen zu laſſen: geſtalt Wir dann hierüber bey gedachtem Cammergericht gebührende Erinnerung vnd Verfügung zu thun nicht vnterlaſſen wollen.

26. Vnd nach dem etliche Zeit hero die Churfürſten am Rhein / vnd der Thonaw/mit vielen vnd groſſen Zoll-freiungen vber ihre Freiheit vnd Her-kommen / offtermals durch Beförderungsbrieff vnd in andere Weg erſucht vnd beſchwert worden / das ſollen vnd wollen Wir als vnerträglich abſtellen/ fürkommen / vnd zumal nicht verhengen noch zulaſſen / fürters mehr zu vben noch zu geſchehen.

27. Vnd inſonderheit ſo ſollen vnd wollen Wir/ob einiger Churfürſt/ Fürſt oder andere Stände/ dieſer oder anderer ſeiner Regalien / Freiheiten/ Privilegien / Recht vnd Gerechtigkeiten halber / daß die ihme geſchwächt / ge-ſchmälert/ genommen/ entzogen/ bekümmert vnd betrübet worden/ mit ſeinem Gegentheil vnd Widerwertigen zu gebürlichen Rechten kommen/oder ihn für-zufordern ſich vnterſtehen wolte / oder auch anhängig gemacht hätte / daſſelb vnnd auch alle andere ordentliche ſchwebende Rechtfertigungen nicht verhin-dern noch verbieten/ſondern den freien ſtarcken Lauff laſſen.

28. Wir gereden vnd verſprechen auch/ daß Wir die Churfürſten vnd Stände des Reichs mit ihren angehörigen Lehen / ſie ſeyen auch gelegen wo ſie wollen/ wann derſelben Vaſallen oder Vnterthanen ſolche ex crimine læſæ maieſtatis oder ſonſten verwircket/ nach ihrem Willen ſchalten vnd walten laſ-ſen / keines wegs aber dieſelbe zum Kaiſerlichen fiſco einziehen / noch ihnen vo-rige oder andere Vaſallen auffdringen: gleicher Geſtalt die Allodial Güter / ſo vorgeſetzter maſſen ex crimine læſæ maieſtatis, oder ſonſten/ verwirckt/ vnd in deren Churfürſten vnd Stände/ſo mit den iuribus fiſci belehnet/oder dieſelben ſonſten beſtändig hergebracht / Landen gelegen / nicht einziehen / ſondern die Lands-Obrigkeiten / oder Dominos territorii mit derer confiſcirungen / ohne einige Hinderung gebären laſſen wollen.

29. Wir ſollen vnd wollen auch/ die Churfürſten/ Fürſten/ Prælaten/ Graven / Herren / vnd andere Ständ des Reichs / ſelbſt nicht vergewaltigen/ ſolches auch nicht ſchaffen / noch andern zuthun verhengen / ſondern wo Wir/ oder jemand anders/zu ihnen allen/oder einem inſonderheit/zuſprechen hetten/ oder einige Forderung fürnemen / dieſelbe ſamt vnd ſonders / Auffruhr / Zwy-tracht vnd andere Vnthat im H. Reich zu verhüten/auch Fried vnd Einigkeit zu erhaltē/zur Verhör vnd gebührlichen Rechten ſtellen vnd kommen laſſen/vñ mit nichten geſtatten/ in den oder andern Sachen/in was Schein/ oder vnter was Namen es geſchehen möchte / darinn ſie ordentlich Recht leiden mögen/

 vnd

vnnd das erbietig ſeind/ mit Raub/ Nahm/ Brand/ Fehden/ Krieg/ auch mit Durchzügen/ Einquartirungen/ ohne höchſte vnumbgängliche Noht/ vnd auch alsdañ anderſt nicht/ als mit vorbewuſt der Craißobriſten vnd derē Nach- vnd Zugeordneten/ wie auch der Craißſtände/ die damit betroffen werdē/ zu beſchweren/ oder anderer geſtalt zu beſchädigen/ anzugreiffen oder zu vberfallen.

30. Wir ſollen vnd wollen auch fürkommen/ vnd keines wegs geſtatten/ daß nun hinfür iemand/ hohes oder niedern Stands/ Churfürſt/ Fürſt/ oder anderer/ ohne Vrſach/ auch ohngehört/ vnd ohne vorwiſſen/ rath vnd verwilligung des H. Reichs Churfürſten/ welche ſich des Wercks nicht theilhafftig gemacht/ in die Acht vnd Oberacht gethā/ bracht oder erclärt werde/ ſondern in ſolchem ordenlicher Proceß/ vnd des Heil. Reichs vorauffgeſetzte Satzungen/ nach Ausweiſung des Heiligen Reichs in gemeldtem fünff vnd fünffzigſten Jahr reformirten Cammergerichsordnung/ vnd darauff erfolgter Reichs-Abſchied/ in dem gehalten vnd vollzogen werde: Doch dem Beſchädigten ſeine Gegenwehr/ vermög des Landfriedens/ vnabbrüchig. Were es aber Sach daß die That an ſich ſelbſten gantz notori vnd offenbar/ der Friedbrecher auch in ſeinem Verbrechen beharzlich vnd thätlich fortführe/ obwol es dann nicht eben eines ſonderbaren Proceß vonnöhten/ ſo wollen Wir iedoch auch in dieſem Fall mit zuziehung obgedachter des H. Reichs obgemeldter maſſen vnintereſſirter Churfürſten/ ehe vnd zuvor Wir zu der würcklichen Achtserclärung ſchreiten/ communiciren vnd verfahren.

31. Vnd nach dem daſſelbige Römiſche Reich faſt vnd höchlich/ in Abnemung vnd Ringerung kommē/ ſo ſollen vnd wollen Wir/ neben andern/ die Reichsſtewer der Stätte vnd anderer Gefälle/ ſo in ſonderer Perſonē Hände gewachſen vnd verſchrieben/ wider zum Reich ziehen: auch eine gewiſſe deſignation machen/ in weſſen Hände dieſelbe jetziger Zeit ſeynd/ inner ſechs Monaten/ den nechſten/ da es nicht vor würcklicher Antrettung Vnſerer Königlichen Regierung allbereit beſchehen/ zur Maintziſchen Churfürſtlichen Cantzlei einſchicken/ vnd nicht geſtatten/ daß ſolches dem Reich vnd gemeinem Nutzen/ wider alle Recht vnd Billigkeit/ entzogen werde: Es were dann/ daß ſolches mit rechtmäſſiger Bewilligung der ſechs Churfürſten beſchehen were.

32. Wann auch Lehen dem Reich/ vnd Vns/ bey zeit Vnſerer Regierung eröffnet/ vnd lediglich heimfallen würden/ ſo etwas mercklichs ertragē/ als Fürſtenthumb/ Grayſchafften/ Herrſchafften/ Stätte vnd dergleichen/ die ſollen vnd wollen Wir ferner niemand leihen/ auch niemand einige expectantz oder Anwartung darauff geben/ ſondern zu Vnterhaltung des Reichs/ Vnſer vnd Vnſerer Nachkommen/ der König vnd Kaiſer behalten/ einziehen vnd incorporiren/ biß ſo lang daſſelbig Reich wider zu Weſen vnd Auffnemen kommt/ doch Vns/ von wegen Vnſerer Erbländer/ vnd ſonſten männiglichen/ an ſeinen Rechten vnd Freiheiten vnſchädlich.

33. In

33. In alle Wege aber wollen Wir Vns zum beſten angelegen ſein laſſen/ alle dem Röm. Reich angehörige Lehen/ in vnd auſſerhalb deſſelbigen gelegen/ auffrichtig zu halten/ vnd derentwegen zu verfügen/ daß ſie zu begebenden Fällen gebührlich empfangen vnd renoviret werden/ vnd nicht vnempfangen bleiben. Da auch Wir/ nach Erhebung zum Römiſchen König/ deren eines oder mehr Vns angehend befinden/ ſo ſollen vnd wollen Wir das/ oder dieſelbe/ vnweigerlich empfangen laſſen / oder wo das nicht bequemlich geſchehen könte/ deswegen den Herren Churfürſten/ zu Sicherung des Reichs/ gebürende Revers/ vnd recognition zuſtellen.

34. Auff den Fall aber zukünfftiger Zeit Fürſtēthumb/ Graffſchafften/ Herꝛſchafften/ Pfandſchafften / vnd andere Güter/ dem H. Reich mit Dienſtbarkeitē/ Reichsanlagē/ vñ Steuren/ vnd ſonſt verpflichtet/ deſſen iurisdiction vnterwürffig / vnd zugethan / nach Abſterben dero Inhaber/ Vns durch Erbſchafft heimfallen oder auffwachſen/ vnd Wir die zu Vnſern Händen behalten/ oder andern zukommen laſſen würden / oder da Wir dergleichen allbereit in Vnſern Händen hätten / darvon ſollen dem Reich ſein Rechte / Gerechtigkeiten/ Anlag/ Stewer vnd andere ſchuldige Pflicht/ wie darauff hergebracht/ hindan geſetzt aller prætendirten exemtion/ geleiſt/ abgericht vnd erſtattet werden.

35. Wo Wir auch mit raht / vnd hülff der Churfürſten / vnd anderer Stände des Reichs/ ichts gewinnen/ vberkommen/ oder zu Handen brächten/ das alles ſollen vnd wollen Wir dem Reich zuwenden vnd zueignen; Wo Wir aber in ſolchem ohne der Churfürſten / Fürſten vnd anderer Stände Wiſſen vnd Willen ichts vornemen / darinn ſollen ſie Vns zu helffen vnverbunden ſeyn / vnd Wir nichts deſto weniger das jenige / ſo wir in ſolchem erobert oder gewonnen hätten/ oder würden / vnd dem H. Reich zuſtünde/ dem Reich wider zuſtellen vnd eignen.

36. Vnd nach dem im Reich viel beſchwerung vnd Mängel der Müntz halben bißher geweſen / vnd noch ſeind / wollen Wir denſelben zum fürderlichſten mit raht der Churfürſten/ Fürſten vnd Stände des Reichs zuvorkommen/ vnd in beſtändliche Ordnung vñ Weſen zuſtellen/ möglichen Fleis anwenden/ auch zu dem Ende die jenige Mittel/ ſo in Anno 1603. vnd auff vorigen Reichstägen durch Churfürſten/ Fürſten/ vnd Stände des Reichs in gemein bedacht/ in gute Obacht nemē/ vnd was ferner zuträgliches/ zu Abwendung ſolcher lang gewehrten Vnrichtigkeit bedacht werden möchte/ zumalen nichts vnterlaſſen.

37. Wir ſollen vnd wollen auch hinfüro/ ohn vorwiſſen der ſechs Churfürſten/ niemanden/ wes Stands oder Weſens der ſey / mit Müntzfreiheit begaben oder begnadigen / auch wo Wir beſtändig finden / daß die jenige Stände / denen ſolches Regal vnd privilegium verlihen/ daſſelbig dem Müntz Edict zugegen/ mißbraucht/ ihnen daſſelbige/ vermög der disposition/ in denen hierüber verfaſten Conſtitutionen / nicht allein ſuſpendiren / ſondern die

ienige/ welche daſſelbig Regal nicht mit der Churfürſten Bewilligung erhalten/deſſen gantz privirn/ vnd ohne Vorwiſſen der Churfürſten dazu nicht reſtituiren / vornemlich aber bey denen Stätten / ſo dem Reich immediate nicht/ ſondern des Reichs Ständen vnterworffen/ revociren / caſſiren vnd hinfüro ferner nicht ertheilen / auch ſonſt den geringern Ständen mit dergleichen oder andern hohen Privilegien/ ohne miteinwilligung der Churfürſten/ viel weniger zu derſelben Privilegien Verhinderung oder Abbruch / nicht willfahren.

38. Vnd inſonderheit/ſollen vnd wollen Wir Vns auch keiner ſucceſſion oder Erbſchafft des obgemeldten Römiſchen Reichs anmaſſen/vnterwinden/noch in ſolcher Geſtalt vnterziehen/ oder darnach trachten/auff vns ſelbſt/ Vnſere Erben vnd Nachkommen / oder auff iemand anders vnterſtehen zu wenden / Sondern Wir/ dergleichen Vnſere Kinder/ Erben vnd Nachkommen / die gemeldten Churfürſten / ihre Nachkommen / vnnd Erben zu ieglicher Zeit bey ihrer freien Wahl eines Römiſchen Königs/dieſelbige ſo offt ſie es einem Kaiſer zu Behuff/ oder ſonſten dem H. Reich nohtwendig/oder nützlich befinden/auch bey Lebzeiten eines Römiſchen Kaiſers/mit/oder(wann derſelbe auff angelegte Bitt der Churfürſten ohne genugſame erhebliche Vrſachen verweigert werden ſolte) ohne eines regirenden Kaiſers conſens vorzunemen/ auch die Vicarien/ wie von Alters hero auff ſie kommen / die Gulden Bull/ Päpſtliche Recht vnd andere Geſetz oder Freiheiten vermögen / ſo es zu Fällen kommen/vnd die Nohtdurfft vnd Gelegenheit erfordern wird/ auch bey ihrem geſonderten Raht / in Sachen das H. Reich belangend/ geruhiglich bleiben/ vnd gantz vnbedrängt laſſen ; auch nicht zugeben / daß die Vicariaten vnd deren iura, ſamt was denſelben anhängig / von iemand diſputirt oder beſtritten werde. Wo aber darwider von iemand etwas geſucht/gethan / oder die Churfürſten in dem getrungen würden / das doch keines wegs ſeyn ſolte / das alles ſoll nichtig ſeyn / vnd dafür gehalten werden.

39. Wir ſollen vnd wollen auch die Röm. Königl. Cron / wie Vns als erwehltem Römiſchen König wol geziemet / empfahen / wenigers auch nicht Vns zu empfahung der Kaiſerlichen Cron befördern/vnd bey allem demſelben das/ ſo ſich derhalb gebühret/thun/auch Vnſer Königliche Reſidentz/Anweſen vnd Hoffhaltung in dem H. Römiſchen Reich Teutſcher Nation/ allen Gliedern / Ständen vnd Vnterthanen deſſelben zu Ehren/ Nutz vnd Gutem/ des mehrern theils/ſo viel möglich/haben vnd halten:alle vnd iede Churfürſten ihr Ampt zu verſehen zu obgemeldter Crönung erfordern / Vns auch in dem allen dermaſſen bezeigen vnd erweiſen/ daß Vnſert halben an aller Müglichkeit kein Mangel geſpürt oder vermerckt werden ſoll.

40. Wir wollen auch in dieſer Vnſerer Zuſag der Guldenen Bull/des Reichs Ordnung/dem obangeregten Frieden in Religion- vñ Profanſachen/ auch dem Landfrieden/ſamt handhabung deſſelben/ wie auch der in anno 1555. auffgerichten Cammergerichts / beneben des Reichs Executions-Ordnung/

vnd andern Geſetzen/ ſo jetzo gemacht/ oder künfftiglich durch Vns/ mit Ihrer der Churfürſten/ Fürſten/ auch anderer Stände des Reichs/ Raht möchten auffgerichtet werden/ zuwider kein Reſcript oder Mandat/ oder ichts anders beſchwerlichs außgehen laſſen/ oder zugeſchehen geſtatten/ in einige Weiß oder Weg: Dergleichen auch für Vns ſelbſt/ wider ſolche Guldene Bull/ vnd des Reichs Freiheit/ den Frieden in Religion vnd Profan ſachen/ vnd Landfrieden/ ſamt Handhabung deſſelben/ von einiger Hohen Obrigkeit/ nichts erlangen/ noch auch/ ob Vns etwas dergleichen/ aus eigner Bewegnuß gegeben were/ oder würde/ nicht gebrauchen/ in keine weiß/ ſonder alle Gefährde.

41. Ob aber dieſem/ oder andern vorgemeldten Articuln vnd Puncten/ einiges zu wider erlangt oder ausgehen würde/ das alles ſoll crafftlos/ todt/ vnd ab ſein/ inmaſſen Wir es auch/ jetzo als dann/ vnd dann als jetzt/ hiemit caſſiren/ tödten/ vnd abthun/ vnd/ wo Noht/ der beſchwerten Parteien derhalben nohtdürfftig Vrkund/ vnd briefflichen Schein zu geben vnd widerfahren zu laſſen/ ſchuldig ſein ſollen/ arge Liſt vnd Gefährde hierinnen außgeſcheiden.

42. Wir ſollen vnd wollen auch/ allen des Heiligen Reichs Churfürſten/ Fürſten/ vnd Ständen/ ſo wol jhren Pottſchafften vnd Geſandten/ iederzeit ſchleunige Audientz vnd Expedition ertheilen/ denſelben jhre Lehen vnd Lehenbrieff/ nach dem vorigen Tenor/ vnweigerlich wiederfahren laſſen; In wichtigen Sachen/ ſo das Reich betreffen/ bald Anfangs der Churfürſten Rahts vnd Bedenckens Vns gebrauchen.

43. Inſonderheit aber Vnſern Geheimen/ vnd Reichs Hoffraht/ mit Fürſten/ Graven/ Herren/ vom Adel/ vnd andern ehrlichen Leuten/ nicht allein aus Vnſern Vnterſaſſen/ Vnterthanen vnd Vaſallen/ ſondern mehrertheils/ aus denen ſo im Reich Teutſcher Nation/ anderer Orten erzogen/ vnd geboren/ darinnen begütert/ der Reichsſachen wol erfahren/ gutes Namens vnd Herkommens ſeind/ alſo beſtellen/ damit männiglich ſchleunige vnd vnparteiſche iuſtitia adminiſtrirt werden möge.

44. Gemeldten Vnſerm Hoff-Raht wollen Wir auch gewiſſe Ordnung/ vnd Inſtruction verfaſſen/ die alte revidiren/ vnd bey nächſter Reichs-Verſamlung/ im fall es bey Lebzeiten ietzt regierender Kaiſerl. Mateſt. nicht allbereit beſchehen/ den geſamten Churfürſten/ zu Ihrem Gutachten vbergeben/ denſelben auch jährlich/ oder in zweyen Jahren einmal/ mit Zuziehung des Ertzbiſchoffen zu Maintz/ als Ertzcantzlers/ viſitirẽ; vnd ſonderlich das jüngſt zu Nürnberg durch die Churfürſten verfaſte Bedencken/ zu Beförderung der Juſtitz/ in beſondere Obacht nemen/ vnd daſſelbige förderlich in das Werck richten; was auch einmal in gemeldtem Vnſerm Reichs-Hoffraht/ in contradictorio iudicio, cum debita cauſæ cognitione, ordentlicher weiſe gehandelt vnd geſchloſſen iſt/ darbei ſoll es allerdings verbleiben/ vnd von niemand anders von newem in cognition gezogen/ noch deſſen execution gehindert werden.

 45. Was

45. Was auch durch die jetzige Kaiserl. Maieſt. oder Vns mit Raht der Churfürſten/wegen auffrichtung der Reichshoffrahts-ordnung/ oder abſchaffung der eingeriſſenen Mißbrauche/ werd geſchloſſen vnd verordnet werden/ darüber wollen Wir ſteiff vnd veſt halten/ auch die verfügung thun/ das darwider in keine wege gehandelt/ ſondern vnverbrüchlich gehalten werde.

46. Wir ſollen vnd wollen auch in fleiſſige Obacht nemen/ vnd nicht geſtatten/das die ienige expeditiones, ſo in Gnaden vnd andern Sachen/ inſonderheit aber diplomata, vber den Fürſten- Graffen- vnd Herren Stand/auch Nobilitationes, Palatinaten/ ſamt andern Freiheiten vnd Privilegien/ welche Wir als Römiſcher König vnd künfftiger Kaiſer ertheilen werden/ bey einer andern/als der Reichs-Cantzley/wie ſolches von Alters löblich herkom̃en/auch Vnſerer vnd des Heil. Reichs Hoheit gemäß iſt/ geſchehen/ noch die Guldene Bull/ als ein vraltes inſigne eines regierenden Römiſchen Kaiſers oder Königs/ an einig ander diploma, als welches bey gedachter Reichs-Cantzley mit Vnſerer Verwilligung außgefertiget word ẽ iſt/ gehencket werde/noch auch das Reichs hoffcantzley Taxampt/ mit nachlaſſung der gewöhnlichen Taxgelter/ Reißgelter/ vnd andern Aufflagen/ ohne des Churfürſten zu Maintz Lbd. als durch Germanien Ertzcantzlers Vorwiſſen vnd Bewilligung/ beſchweren.

47. Deßgleichen wollen Wir bey Vnſerer Königlichen vnd künfftiger Kaiſerlichen Regierung/bey collation Fürſtlicher vnd Grävlicher Digniteten vornemlich dahin ſehen/ damit auff allen Fall dieſelbe allein denen von Vns ertheilt werden/die es vor andern wol meritirt/im Reich geſeſſen/vnd die Mittel haben/ den affectirten Stand pro dignitate außzuführen.

48. Dieweil Vns auch ſonderlich gebühret/des Heiligen Reichs Churfürſten/als Vnſere innerſte Glieder vnd Hauptſeulen des Reichs/vor männiglichen in ſonderbarer hohen conſideration zu halten/ ſo wollen Wir die verfügung thun/ wann deroſelben Amptsverweſer vnd Erbämpter/ bey Vnſerm Kaiſerlichen Hoff begriſſen/daß dieſelben iederzeit/ vnd inſonderheit/ wañ vnd ſo offt Wir auff Reichs-Wahl-oder andern dergleichen Tägen/ Vnſern Kaiſerlichen Hoff begehen/oder Sachen fürfallen/ darzu die Erbämpter zu gebrauchen ſeind/in gebürendem reſpect halten/vnd ihnen von Vnſern Hoffämptern keines Wegs vor/ vnd eingreiffen/ oder da ie/ aus gewiſſen Vrſachen/ Ihre Stellen/mit berürten Vnſern Hoffämptern iewells erſetzt werden ſollen/wollen Wir doch/ daß ihnen den Churfürſtl. Amptsverweſern/ vnd Erbämptern/ einen Weg als den andern/ die von ſolchen Verrichtungen fallende Nutzbarkeiten/ wenigers nicht/ als ob ſie dieſelben ſelbſt verrichtet vnd bedient/ vnweigerlich gefolget vnd gelaſſen werden.

49. Wir ſollen vnd wollen auch/ Vns keiner Regierung oder adminiſtration im Heiligen Römiſchen Reich weiter oder anders vnterziehen/dann ſo viel Vns deß von Kaiſerlicher Maieſtät vergönnet vnd zugelaſſen wird/ auch Ihrer

Jhrer Kaiſerlichen Maieſtat die zeit Jhres Lebens an Jhrer Hoheit vnd Würde des Kaiſerthums/keine Jrrung noch Eintrag thun.

50. Nach dem auch vor dißmal aus erheblichen gewiſſen Vrſachen/der Churfürſt zu Trier dieſer Vnſerer Königlichen Wahl weder in Perſon/noch durch Geſandten/beywohnen können/ſo ſoll ſolches/in künfftigen Fällen/zu keiner nachtheiligen Conſequentz gereichen/weniger zu einigem Præiuditz angezogen werden/noch auch der Guldenen Bull/vnd alten löblichem Herkommen/in einigem Wege abbrüchig ſein.

51. Damit auch Vnſere/ſo wol Geheime/als Hoff-Rähte/dieſer Capitulation/gebürende Wiſſenſchafft haben/vnd in ihren Rahtſchlägen/vnd ſonſten/ſich darnach richten/wollen Wir ihnen dieſelbe nicht allein vorhalten/ſondern auch/bey Leiſtung ihrer Dienſtpflicht/ernſtlich einbinden/dieſelbe/ſo viel einem ieden gebühret/vor Augen zu haben/vnd darwider nicht zu thun/noch zu rahten/ſolches auch ihren Dienſteyden mit außgetruckten Worten einverleiben laſſen.

52. Solches alles vnd jedes beſonder/wie obſtehet/haben Wir obgedachter Römiſcher König/den ietztgedachten Churfürſten geredet vnd verſprochen/vnd bey Vnſern Königlichen Ehren/Würden/vnd Worten/im Namen der Warheit zugeſagt/thun daſſelbe auch hiemit/vnd in Crafft dieſes Brieffs: inmaſſen Wir dann das mit einem leiblichen Eyd zu Gott/vnd dem Heiligen Evangelio geſchworen/daſſelbe ſtät/veſt/vnd vnverbrochen zu halten/deme trewlich nachzukommen/darwider nicht zu ſein/zuthun/noch zu ſchaffen gethan werden/in einige Weiß/oder Wege/wie die möchten erdacht werden.

53. Deßen zu Vrkund haben Wir dieſer Brieff ſechs/in gleichem Laut gefertiget/vnd mit Vnſerm anhangenden Jnſigel becräfftiget/der geben iſt in Vnſerer vnd des Reichs Statt Regenſpurg/den vier vnd zwantzigſten Monats Tag Decembris, nach Chriſti Vnſers lieben Herrn vnd Seeligmachers Geburt/im Ein tauſend Sechshundert vnd im ſechs vnd dreiſſigſten/Vnſerer Reiche/des Römiſchen im Erſten/des Hungariſchen im Zwölfften/vnd des Böheimiſchen im Zehenden Jahr.

Ferdinand ꝛc.

Ferdinand Kurtz/Freiherr von Senfftenaw/ꝛc

Frantz Katzmair.

ANNOTA-

ANNOTAMENTA AD CAPITVLATIONEM FERDINANDI III.

AD PROOEMIVM.

Ferdinand der Dritte.

Ferdinandus, hoc nomine inter Imperatores tertius, natus eſt anno Chriſti M DC VIII. patre Ferdinando, Archiduce Auſtriæ, (qui poſtea Imperator factus) matre Maria Anna, Guilelmi Bavariæ Ducis filia.

Kurtz verſchiener Tagen.

Electio facta fuit Ratiſponæ, die XII. Decembris anno M DC XXXVI.

Ordentliche Wahl.

Legitimam hanc electionem fuiſſe, contra Aſterium (id eſt, Tilemannum Stellam) pugnans, defendit Sinoldus, (*de ſtatu rei Romanæ disputat. 2. theſ. 23.*)

Nachfolgender Articul.

Eſt hæc omnium, quotquot hucusque Imperatoribus præſcriptæ, capitulationum ampliſſima. Augeri autem variis articulis debuit, non ſolum, quia Imp. Ferdinandus II. ea licentia uſus fuiſſe dicebatur, quam leges publicæ & ſtatus Imperii noſtri, qui ex monarchia & ariſtocratia ita mixtus eſt, ut ariſtocratia imprimis nobis retinenda, & conſervanda ſit, vix admittere videbantur: verum etiam, quia nonnulla noviter emerſerant, quibus caute obviandum omnino erat.

AD ARTICVLVM I.

Huius idem tenor eſt, qui in antecedentibus capitulationibus legitur. Vide quæ annotavi ſupra ad Caroli V. artic. I. & Maximiliani II. artic. I. & II.

AD ARTICVLVM II.

Hic nihil novi continet, & explicatus à nobis fuit ſupra, ubi notas ad capitulationis Caroli V. articulum II. & Ferdinandi artic. II. poſuimus.

AD ARTICVLVM III.

Vt nec hic quidem. Vide annotata ad Caroli V. articulum IV.

AD ARTICVLVM IV.

Nova hæc eſt additio, cuius in antecedentibus capitulationibus nullum apparet veſtigium. Pertinet autem ad conſervandam dignitatem Electorum, quam nonnulli exteri Principes aliquoties poſthabuerunt, & Reſpublica Batava non ſatis comiter hucusque coluiſſe dicitur, in dem ſie zu vnterſchiedenen malen keinem Churfürſten/er ſeye gewehlt/oder gebohren/weichen/oder nachgeſetzt ſeyn / ſondern jhnen allen vorgehen / vnd præferirt werden wollen. (*Autor*

des

des Gutachtens wegen der Holländiſchen confœderation *in act. publicis à Londorpio editis.tom. 1. lib. 1. cap. 15. pag. 39. Brunsuicenſium, & Xantenſium conventuum actis idem atteſtantibus, Autor margin. ad dict.* Gutachten *dicto loco lit. t t t.)*

Ausländiſcher Fürſten Geſandten.

Autor *deſcriptionis ſtatus particularis Regiminis Ferdinandi II. (cap. 10. pag. 102. & ſeqq.)* de legatis, prout tunc rerum ſtatus fuit, ita tradit: In aula Cæſarea ordinarie reſidet Nuncius Papalis, qui vocatur Nuncius Apoſtolicus. (Hic ſpecialem iuriſdictionem non modo in Regna Hungariæ, Bohemiæ, & iis cohærentes, incorporataſque, ut & reliquas ditiones, & provincias Auſtriacas, verum etiam in univerſum Germanicum Imperium, prætendit, & extendere ſatagit; proq; ſalute Eccleſiæ Romanæ vigilat, ne quid præiudicii & detrimenti capiat, ac ſi tale aliquid animadvertit, ſe opponit, & adverſum proteſtatur. Quemadmodum nuper in cauſa Bremenſi fecit, clementiſſimamq; in ea reſolutionem Cæſaream gratificatoriam ægre tulit. Cui vero Cæſarea Maieſtas reſpondit, ſe hoc, & antea alia quoq; plura, quoniã Pontifex eam deſeruerat, vigore tranſactionis Pragenſis facere debuiſſe.) Item, Orator ordinarius Regis Hiſpaniarum, ac nunc temporis continuo quoque extraordinarius, Comes ſcilic. Ognatenſis (qui militiam Germanicam, & Cæſaream, tam conſiliis quam mediis & ſubſidiis pecuniariis, dirigere & conſervare iuvat.) Galliarum Rex, propter æmulationem, & competentiam cum Hiſpano, Oratorem in aula Cæſarea nullum habet. (Noviſſimus prolegatus ſuus ſe hinc recipiendi neceſſitatem habuit.) Rex Britanniarum prolegatum nunc quoque ſuum apud Cæſaream Maieſtatem habet. Reſpublica Veneta Oratorem quoque ſuum in aula Cæſarea olim habebat; verum ob ortam inter Hiſpanicum Oratorem, Comitem Ognatenſem, & Signor Pietro Gritti, Oratorem Venetum, competentiæ diſſenſionem, tredecim ab hinc annis nullus Orator ordinarius à dicta Sereniſſima Republica aulæ Imperiali adfuit. Prolegatum vero ſuum ibi habet, cui ante duas circiter hebdomadas propoſitum fuit, ut dictam Rempubl. eo diſponeret, ut Oratorem ordinarium rurſus ad aulam Cæſaream mitteret; fore enim ut in pari honore ac Regius Orator, in dicta aula haberetur. Magnus Dux Tuſciæ ante triennium ordinarium quoque Oratorem ſuum, cui Oratoris tribuebatur titulus, in aula Imperiali habebat, quique iisdem fruebatur honoribus, ac Orator Bruxellenſis: nunc vero ſaltem Secretarium Viennæ habet. Dux Sabaudiæ iam diu nullum ad aulam Cæſaream miſit Oratorem, ex eo, quod præcedentiam ante magnum Hetruriæ Ducem prætendit. Electores, Principes, & Ordines Sacri Romani Imperii, partim Prolegatos, partim Agentes, res ſuas in aula Cæſarea negotiantes, habent: ubi vero aliquid momentoſi, & difficile contingit, legatos ſuos ad Cæſaream Maieſtatem ablegant. Nuncio Pontificio

ante reliquos Oratores omnes, ac præſentes etiam Imperii Principes, primus in hac aula defertur locus: poſt hunc, præcedentiam ſibi attribuit, & prætendit Orator Hiſpanicus. Hactenus dictus Autor, de aula & tempore Ferdinandi II.

Hoff / vnd Capell.

Non ſolum extra Imperium Electoribus de iure præcedendi quæſtiones motæ fuerunt, (*vide me de iure publico lib. 3. c. 2. n. 5.*) ſed etiam in ipſa Imperatoris aula, & eiusdem ſacello.

Churfürſtlichen Geſandten.

Regula eſt, legatus eundem locum occupat, quem occuparet ille, ſi præſens eſſet, cuius eſt legatus. (*Hottoman. de legat cap. 3. num. 21. Alberic. Gentil. de legat. lib. 3. cap. 19.*) Exceptiones ſunt, I. niſi lex expreſſe contrarium præcipiat. (*arg. A. B. cap. 28. §. 6. ibi, miſſus ipſe, licet loco mittentis iuxta datum ſibi ab eo mandatum admitti debeat, in menſa tamen vel ſede, quæ illi, qui ipſum transmittit, deputata fuerit, non ſedebit.*) II. niſi eiusdem cum eo, qui legatum miſit, dignitatis princeps ipſe adſit, tunc enim præſens abſentis præcedit legatum. (*Baptiſta Coſta conſil. 44. Petr. Caleſatus de equeſtri dignit. num. 122. & Conradus Brunus de legat. lib. 5. cap. 8.*) Ita in comitiis Imperii notandum eſſe ſcribit Leheman. (*lib. 7. chron. Spirenſ. cap. 124. tit. 6. pag. 1015.*) Wo deren Churfürſten einer im Churfürſten Raht nicht ſelbſt zugegen / daß ſein Gewalthaber ſein Seſſion annimt / welches alſo zuverſtehen / wo Pfaltz oder Brandenburg nicht erſcheinen / ſo ſitzen jhre Rähte an dem Ort / da jhre Churfürſtliche Gnaden ſitzen ſolten / dann ſie die beyde loca extrema, ille à dextris, alter à ſiniſtris, inhaben. Wo aber der mitlern Churfürſten einer nicht zugegen / vnd die andern præſentes, ſo ſitzen die anweſende Churfürſten vor jhnen in jhrer Ordnung / vnnd des Abweſenden Raht nach denſelben. Alſo iſt es auch anno 1566. verglichen worden / in actibus publicis zuhalten / als in der Lehenempfängnus gemeldtes Reichstags zufinden / damals der Ertzbiſchoff zu Cölln Schwachheit halben bey des Teutſchmeiſters Lehenempfängnuß nicht ſelbſt erſchienen / wiewol er auff dem Reichstag anweſend / vnd aber ſeinem Gewalthaber ſein locus vor Sachſen / nicht hat wollen verſtattet werden / darumb er nach dem Churfürſten zu Sachſen / ſo perſönlich anweſend geweſen iſt / geſeſſen.

Weiter nicht geſtatten.

Impoſterum Imperator, vel Rex Romanorum, non debet permittere exterorum Principum legatis, ut in aula, vel ſacello, cum legatis Electorum de præcedentia contendant.

Were es aber Sach.

Vox *Principis*, generali ſignificatione etiam ſub ſe comprehendit Regem; ne itaque capitulationis verba nos decipiant, hic clare exprimitur, ſub

deci-

deciſione antecedenti non comprehendi legatos, I. Exterorum Regum iam coronatorum, & actu imperantium: II. Viduarum Regiarum: III. Pupillorum regiorum, qui ſub tutela & cura vivunt ſed ad quos completa legitima ætate, adminiſtratio regni pertinet.

Gebührendes Alter.

1. *Quæ ſit legitima ætas Regis Galliæ.*
2. *Quando idem poſſit conſecrari.*
3. *Ubi declaret ſe legitimam ætatem attigiſſe.*
4. *Lutetianum Parlamentum ægre fert hoc alibi fieri.*
5. *Qua forma & ſolemnitate fiat declaratio legitimæ ætatis.*

QVæ ſit legitima Regum ætas, ut, ubi eam attigerint, ad gubernacula re- 1.
rum admittantur, non à iure civili, ſed cuiusque Regni lege vel conſuetudine, petendum eſt. Rex Galliæ, ſecundum conſtitutionem latam à Carolo V. Rege Galliæ, anno M CCC LXXV. die XXI. Maii (*extat in Codice Ludovici XIII. quem publicavit Corbin, tom. 1. livr. 1. tit. 3. pag. 9. & fragmentum eius in tr. meo de iure publ. lib. 2. cap. 2. num. 77.*) maiorennis eſt, poſtquam 2.
implevit annum XIII. ætatis ſuæ, (*dés le premier iour du quatorzieſme,*) ſtatim ipſo primo die anni XIV. (*tom. 3. du Mercure François. pag. 579.*) Atque hoc hactenus ita obſervatum, quamvis, quod de conſecrationis termino idem Carolus V. ſancivit, contraria lege abrogatum fuerit. (*Par la loy de France, publiée en parlement, l'an 1407. le Roy mineur d'ans, ſuccedant a la couronne, ſe peut faire conſacrer ſans aucune limitation d'aage, & gouverner ſon Royaume du conſeil des Princes de ſon ſang. Auparavant, & par autre loy, publiée par le Roy Charles le quint, tel ſacre pouvoit ſeulement eſtre faict, & celebre, au quatorzieſme an, & non pluſtoſt. De nos iours ont eſté veuës les deux loix prattiquées en la perſonne du Roy Charles IX. appellé de Dieu à la couronne, en l'aage de dix, a onze ans. Il fut ſacré Roy, incontinent aprés, & impubere a gouverné ſon Royaume par le conſeil de la Royne Catherine de Medicis, ſa mere, & autres Princes de ſon ſang, ſans y avoir veu, ny ouy aucun qui ait pris le tiltre de Regent, ou Gouverneur. Venu en* 3.
ſon quatorzieſme an, & ſeant au parlement de Normandie, à Rouan, s'eſt declaré maieur, en preſence, & de l'advis de ſa mere, & deſdits Princes. Laurens Bouchel tom. 1. de la bibliotheque, ou du threſor du droict François pag. 1. verb. Aage des Roys.) Ex diſpoſitione legis Galliæ, quæ publicata fuit in Parlamento, anno M CCCC VII. Rex minorennis, ſuccedens in Regnum, poteſt conſecrari, ſine ulla limitatione ætatis, & gubernare regnum ſuum conſilio Principum conſanguineorum. Antea, ex lege alia, facta à Rege Carolo V. illa inauguratio fieri non poterat niſi poſtquam Rex attigerat annum decimum quartum ætatis ſuæ. Vidimus in diebus noſtris utramque harum legum obſervari in Carolo IX, quem Deus ad thronum regium evexit anno ætatis

decimo, vel undecimo, & inauguratus fuit ſtatim poſtea, ac impu-bes regnum adminiſtravit, conſilio Reginæ, matris ſuæ, Catharinæ Mediceæ,& aliorum Principum ſanguinis,nullo interveniente, vel Regente, vel gubernatore. Poſtquam attigit annum XIV. ætatis, in Parlamento Normanniæ, Rothomagi, ſe maiorennem declaravit, præſentibus,& autoribus, matre,& dictis Principibus ſanguinis. Conſultatum tunc fuit, an liceret hanc declarationẽ alibi facere quam in Parlamento Lutetiano, & placuit affirmativa; (*quoyque Paris ſoit le parlement des Pairs, le Roy peut, quand il luy plaiſt, rendre cet honneur aux autres parlements, veu que par tout eſt ſon liƈt de iuſtice*; inquit *Corbin d. l. p.* 28.) Licet enim Lutetiæ ſit parlamentum Parium, attamen Rex, ſi vult, poteſt hoc honore afficere alia parlamenta, quia ſedes iuſtitiæ e-
4. ius eſt ubique. Sed ſi admittimus *les Memoires de Caſtelnau (livr. 5. pag. 297.)* credendum eſt, hoc dediſſe (*ialouſie au parlement de Paris, où tels actes avoient accouſtumé d'eſtre faits.*) anſam Parlamento Lutetiano, ut zelotypia agitaretur, quoniam conſuetum fuerat ibi eiusmodi actus celebrari. Cæterum
5. (*la forme, & ſolemnite pour la declaration de maiorité eſt, que le Roy ſe transporte en perſonne en ſon Parlement, où ſeant en ſon liƈt de iuſtice, accompagné de ſes Princes, Ducs, & Pairs, officiers de ſa couronne, ſon Conſeil & Parlement, declare de ſa propre bouche ſa maiorité, & plus amplement par la voix de ſon Chancelier. Comme maieur donne audience au premier Preſident de ſon Parlement, à ſon Procureur general, & à ſes ſubiects, s'il ſe preſentent des cauſes dignes d'eſtre plaidées en ſa preſence. Corbin d. pag.* 28.) forma & ſolemnitates ad hanc declarationem faciendam, illæ ſunt: Rex ipſe comparet in Parlamento, ubi ſedens, in throno iuſtitiæ, præſentibus Principibus, Ducibus & Paribus, officiariis Coronæ ſuæ, ore proprio ſe maiorennem eſſe declarat, quod idem poſtea quoq; fit à Cancellario ſuo, oratione extenſa. Deinde audit primarium Præſidem Parlamenti, & Procuratorem ſuum generalem, ac ſubditos quoque, ſi cauſa eius momenti ſit, ut mereatur ipſo præſente ventilari.

Vorgehen.

n. 2. *De præcedentia Electorum.*
3. *Explicatio capitis VI. A. B.*
4. *Quæ reprobatur.*
5. *Rumelini diſtinctio.*
6. 9. *Autoris explicatio d. cap. VI.*
7. *Obiectio.*
8. *Reſponſio.*
10. *Caroli IV. affectio in Regnum Bohemiæ.*
11. *Rex Bohemiæ, in proceſſione ſolemni antecedit Reginam Romanorum.*
12. *Obiectio.*
13. *Reſponſio.*
14. *Quem locum in ſeſſionibus teneat Regina Romanorum?*

Ratio

RAtiones in contrarium ſunt, I. quod Electores Regibus æquiparentur. *ri*
(ego de iure publ. lib. 3. c. 2. n. 7.) II. quod nullus Princeps cuiuscunq; ſtatus, *2.*
dignitatis, præeminentiæ, vel conditionis exiſtat, nullatenus eundo, ſedendo,
vel ſtando Electoribus præferri debeat. *(A. B c. 6.)* Verum quia Electoribus i-
pſis placuit hic aliud Regi Rom. præſcribere, fruſtra in re clara contentionis
ſerram ducimus. Sit ergo, in nonnullis Electores regibus æquiparari, in omni-
bus tamen non erunt illis æquales. Detur, Electores in celebratione Imperia-
lis curiæ, iuxta præſcriptum ordinem & modum in A. B. (*c. 3. §. 2. c. 4. § 1. c. 21.*
c. 22. c. 28. §. 3.) à dextris & ſiniſtris, immutabiliter tenere loca ſua, eisque vel
eorum alicui, in quibuscunque actibus ad curiam ipſam ſpectantibus, eundo,
ſedendo vel ſtando; ut verbis Aureæ Bullæ *(c. 6.)* utamur, nullum Principem
alium, cuiuscunque dignitatis, præeminentiæ, vel conditionis exiſtat, nulla-
tenus præferri debere; ſpeciale tamen hoc erit, in actibus, ad ipſam curiam
ſpectantibus, non generale, quod ubique, atque adeo etiam in aula & ſacello
Imperatoris obſervari debeat. Eſt non nemo, qui inter Principes, & Re- 3.
ges, diſtingui putat in d. cap. VI. Aureæ Bullæ; atque in initio capitis, Electo-
res omnes præferri Principibus, in fine autem ſolum Regem Bohemiæ aliis
Regibus præferri, ſtatuit; cuius opinionem amplecti non lubet. Si Rex Bo- 4.
hemiæ ſolus alium Regem præſentem in curia antecedit, reliqui autem Ele-
ctores non antecedunt ſed ſequuntur, totus hoc caſu turbabitur ordo, & Ele-
ctores eccleſiaſtici, quoniam Regi extero poſtponuntur, poſtponentur etiam
Regi Bohemiæ. Hoc inconveniens, ut evitet Rumelinus, *(art. 1. ad A B. diſ-* 5.
ſert. 5. theſ. 19.) ſtatuit, ſoli Bohemiæ Regi, & tribus eccleſiaſticis Electoribus
prærogativam præcedendi Reges exteros, competere. Regi Bohemiæ qui-
dem, ob diſpoſitionem ſpecialem, *(cui argumenti loco addit l. 12. in pr. ff de iu-*
dic. & l. 13. ff. de compenſat.) Electoribus autem eccleſiaſticis, vi regulæ, *ſi*
vinco vincentem te &c. (*l. 14. §. 3. ff. de diverſ. & tempor. præſcript. iuncto c. 3.*
A. B. in f.) Quæ opinio non magis ac prima, quam modo reieci, mihi arri-
det. Ego verbis, *nullus Princeps alius, cuiuscunque ſtatus, dignitatis, praemi-* 6.
nentiæ, vel conditionis exiſtat, non ſolos illos intelligo Principes, qui ſpecia-
liter ita dicuntur, ſed generaliter omnes, cuiuscunque dignitatis, vel præ-
eminentiæ ſint; hoc eſt, ſive ſint eccleſiaſtici, ſive ſeculares, & hi, ſive Re-
ges, Duces, Landgravii, &c. audiant, quo ſenſu, in eadem Bulla, Principis
Electoris nomine ſæpiſſime Bohemus, qui tamen Rex eſt, venit, & clariſſime
(in c. 4. §. 1.) Princeps dicitur, ut & *(c. 25. §. 1.)* Regnum appellatur Princi-
patus. Nec me turbat rubrica d. c. VI. qua notatur, in nigro agi de compa- 7.
ratione Principum Electorum, ad alios Principes communes, nam & Rex, 8.
eo reſpectu, quo Elector non eſt, Princeps communis dici poteſt. Aut, ſi hoc
non placet, velim doceri, unde pateat, rubricas capitum Aureæ Bullæ au-
thenticas eſſe, & ſi tales eſſe probatum detur, dicam, ſi nigrum eſt generalius

 rubro,

rubro, quod tunc non reſtringatur per rubrum (*Everhard à Middelburgo in loc.*
9. *argumentor. legal. loco a rubro n.11.*) Duplex dicto in cap. vi. eſt diſpoſitio:
una generalis, omnes Electores attinens: altera ſpecialis, quæ de ſolo Rege
Bohemiæ loquitur. Eſt autem hæc reiterata, & ſuperflua; nam, & ſine illa,
ex generali conſtitutione patet, Regem Bohemiæ, æque, ut cæteros Electo-
res, omnibus aliis Principibus, cuiuscunque ſtatus, dignitatis &c. hoc eſt,
Regibus, Ducibus, &c. præferri, in actibus ad curiam ſpectantibus. Quod
10. vero etiam ſignanter, & nominatim, poſt generalem ſanctionem, Carolus IV.
Aureæ Bullæ conditor, Regis Bohemiæ meminiſſe voluit, id ad affectum re-
fero, quo ipſe, qui Rex Bohemiæ erat, futuros ſibi in Regno ſucceſſores, Re-
gnumque ipſum proſequebatur; cuius notæ variæ per totam Bullam ſparſim
leguntur. Cap. i. §. x. primo loco de Rege Bohemiæ conducendo agit, eique
in eadem materia, §. xi. & xii. Colonienſem & Trevirenſem poſtponit, quos
præponere debuiſſet. Capite ix. §. i. Regis Bohemiæ ſpecialem mentionem
facit, cæterorum Electorum vero tantum in genere, ipſumque Regem omni-
bus ſermone anteponit. Idem fit cap. x. §. ii. Cæterum cum Bohemus ge-
neraliter, & in ſpecie, in quibuscunque actibus ad curiam ipſam ſpectanti-
bus, omnibus Regibus aliis præferatur (*d. c. 6.*) in quæſtionem venit, *An*
11. *idem etiam antecedere debeat, in proceſſione ſolemni, Reginam Romanorum, vel*
Imperatricem? Affirmativam veram eſſe, probatur c. xxii. A. B. in fin. ibi:
Rex autem Bohemiæ Imperatorem, ſeu Regem ipſum (Romanor.) immediate,
nullo interveniente, ſequatur: ubi ſub maſculino, *nullo*, etiam fœmininum,
12. *nulla*, comprehendi, non eſt quod dubitemus. Fortiter quidem, & omni-
no obſtare videtur cap. xxvi. A. B. §. ult. ubi in codice Palatino (*quem exhi-*
buit Goldaſtus inter conſtit. Imperiales p. 105. & ſeqq. & diſcurſibus ſuis Academicis
ad A. B. annexit Arumæus) ita legitur: *Imperator etiam, vel Regina Romanorum,*
ſuis auguſtalibus amicta inſigniis, poſt Regem, vel Imperatorem immediate ſubſe-
13. *quitur.* Verum mendoſam eſſe hanc lectionem, ac pro vocabulo, *Imperator,*
nomen, *Imperatrix*, reponendum, ipſa textus connexio requirit; &, quod ma-
xime notari meretur, exemplari illo, quod in corpore Receſſuum Imperii
habetur, tit. xxiv. in f. admonemur, truncatum, non integrum hic eſſe codi-
cem Palatinum, ac legi debere, *Imperatrix etiam, vel Regina Romanorum, ſuis*
auguſtalibus amicta inſigniis, poſt Regem, vel Imperatorem Romanorum, ac etiam
poſt Regem Bohemiæ, qui Imperatorem immediate ſubſequitur, competentis ſpatii
intervallo, ſuis aſſociata proceribus, ſuisq; comitata virginibus, ad locum ſeſſionis pro-
cedat. Hanc lectionem etiam propterea magis, quam alteram amplector,
cum, ſi Reginam, vel Imperatricem, eiusque comitatum ſubſequeretur Rex
Bohemiæ, non parum decoris proceſſioni detraheretur; & honori Regis Bo-
hemiæ minus conveniens eſſet, ſequi miniſtros, atq. pediſſequas Imperatricis
14. vel Reginæ. Quid vero dicendum, *ſi Imperatrix, vel Regina Romanorum, ad*

locum

locum ſeßionis pervenerit, quem, ubi, & ante quos occupabit? Hic partim Aurea Bulla tacet, partim non ſatis aperte loquitur. Solum enim eum caſum exprimit, quando ſolemne convivium inſtitutum eſt, quaſi non alio proceſſiones ſolemnes fiant, niſi ad menſam, & convivii cauſa. Hoc autem caſu (*c.28.A.B.*) ſtatuitur, ſedem, vel menſam Imperatricis, vel Reginæ parari debere à latere in aula: Vbi, an vox, *à latere*, referri debeat ad menſam Imperatoris, vel Regis Romanorum, de qua (*in §. antecedenti*) actum erat; an vero ad aulam, in qua menſæ parari debent, non ſatis clare innuitur; &, niſi obſervantia nobis pro luce eſſet, facilis daretur lapſus. Atque hæc, lector benevolus, pro additamento ad librum meum II de iure publico c. XIV. n. XXI. habebit.

AD ARTICVLVM V.

Quæ hic exprimuntur, eadem ſunt cum illis, quæ in antecedentibus capitulationibus reperiuntur. Vide annotata ad Caroli V. articulum V. & Matthiæ articulum IV.

AD ARTICVLVM VI.

Hic articulus communis eſt capitulationibus præcedentibus: vide annotata ad Caroli V. articulum VI.

AD ARTICVLVM VII.

Vide quæ ſcripſi ad Caroli V. articulum VII.

Vnd Zwar.

Hic verſiculus novam additionem continet.

Collegial Zuſammenkunfft.

Regula hic ponitur, quam ſubſequitur exceptio. Eſt autem regula: *Imperatorem, in negotiis Imperium concernentibus, non poſſe, nec debere fœdus, unionem, vel pactum, cum exteris, uti nec ipſo in Imperio, cum eiusdem membris, inire, niſi Electores ad certum locum vocati, omnes, vel maior eorum pars, in conventu collegiali, non autem ſeparatim, conſentiant, ut fœdus contrahatur, vel pactio fiat.* Pleraque huius ſanctionis capita in antiquis capitulationibus expreſſa quoque ſunt, hoc ſolo excepto, quod de conſenſu, in collegiali conventu, non ſeparatim obtinendo, ſtatuitur. Convocatio, & comparitio ad certum locum fieri poteſt; ſed ubi comparitio facta, quomodo conſenſus impetrari, ac dari debeat, exprimendum fuit. Certum autem eſt, id, quod in collegiali conventu agitur, melius examinari, quam quod ſeparatim à ſingulis; neque, vel precibus, aut minis, vel timori tantam vim eſſe, ut tam facile collegium movere queant, quam ſingulos. Denique nec offenſio, quam repulſa parere ſolet, collegio tam oneroſa eſt, quam ſingulatim illis, qui petitioni noluerunt aſſentiri. Atque hic modus collegialis voti, vel unanimis conſenſus, iam tum Electoribus placuit, quando anno M D XXI. Wormatiæ fraternam unionem renovarunt, ut (*ex §. 8. 9. & 10. eiusdem*) patet (*apud Goldaſt. inter conſtit. Imperial. p. 17.*) ibi, Wir oder unſer einiger / nicht endliche

Antwort

Antwort geben noch einigerley Beſchlieſſung thun / wir thun es dann alle ſamtlich mit einander/ oder mehrertheil. item / in Rahtſchlägen / Antworten/ vnd Beſchlüſſen / nicht trennen / noch von einander ſcheiden / ſondern als ein Weſen / vnd ſamtlich bey einander halten / ſtehen vnd bleiben ; vnd was Wir alle/ oder der mehrertheil vnter vns/ für das Beſte im Raht ermeſſen / vnd beſchloſſen / das zu antworten / oder zu thun ſey / dabey ſoll es bleiben.

Abſonderliche Erclärungen.

Quod hic modus Reipub. minus ſalutaris ſit, probat exemplum (*ex Cromeri lib.19. hiſtor. Polon.*) relatum à Lehemanno (in Speieriſcher *chron. lib.7.c.79.pag.861.& ſeq.*) Anno 1426. hat Vladislaus König in Polen / an die Stände daſelbſt begehrt/ ſeinen Sohn / nach ſein / des Königs Abſterben/ zum König zu erwehlen / vnd hergegen dem Adel verſprochen / ihre Freiheiten zuvermehren/vnd zu beſtättigen/ auch die Kirchen vnd Clöſter aller Beſchwerden zuentheben. Hernach hat den König ſolch Verſprechen gerewet/vnd daſſelb zu vollſtrecken auff die lange Banck gelegt; darauff ſeind die Polen hingegen ihrer Zuſag zuruck gangen / vnd haben die Crönung ſeines Sohns abgeſchlagen. Dieweil dann des Königs / vnd ſeines Sohns Wolfahrt daran gelegen/daß das Königreich in ſeiner Gewalt vngeſchmälert verbleiben möchte/ vnd doch nicht Weg / vnd Mittel hierzu erdencken können / hat der König / Kaiſer Sigismunden in ſolcher Sach vmb Raht gebetten. Der Kaiſer / ein Erfahrner / vnd Weiſer Herr / ſtellt ſein Bedencken / vnd Erclärung dahin/ es ſolt der König die Fürnemſten Landherren / iden inſonderheit / zu vnterſchiedlichen Zeiten / zu Sich beruffen/ die Wahl vnd Crönung ſeines Sohns von ieden begehren / vnd auff beſchehene Zuſag / vnd Vertröſtung / deren ſich keiner / zu Entfliehung Königlicher Vngnaden / wurde verweigern / darüber ſchrifftliche Bekantnuß erfordern/ dardurch würde der Sohn ins künfftig der Wahl/vnd Crönung gnugſam vergewiſſert ſein können. Solchem Raht hat der König Vladislaus gefolgt / vnd durch diß Mittel ſeinem Sohn Vladislao das Königreich erhalten.

Es were dann.

Sequitur hic ſuperius propoſitæ regulæ exceptio, quæ permittit recedi à regula, caſu, quo publica ſalus & utilitas celeritatem requirunt. Recedi, inquam, non in totum, ſed quod collegialem attinet conventum, & evocationem ad certum locum, & terminum congruum. conſenſus enim Electorum, ſine quo nullum eſt quod agitur, etiam hoc caſu intervenire debet, quamvis non collegialiter, ſed ſeparatim à ſingulis detur. Hodie, ut ex *Inſtrumento pacis Cæſareo Suecic.* (*art.8.§.gaudeant*) patet, eo res rediit, ut fœdera haut aliter facienda ſint; quam de comitiali, liberoque omnium Imperii Statuum ſuffragio, & conſenſu.

Der

Der ienige modus.

Modus ille perquam maxime extraordinarius fuit, & irregularis. Nam totum negotium à ſolo Imperatore & Saxoniæ Electore, non adhibitis cæteris Imperii Statibus, & ne quidem in conſilium ac deliberationem vocatis reliquis Electoribus, ſusceptum, & confectum fuit. Agebatur de pace in Imperio conſtituenda, de fœdere inter Cæſarem, & Saxonem feriundo. Illo reſpectu, negotium erat commune omnibus Statibus, ideoque ſecundum regulam, quam inculcat Ferdinandus I. Romanor. Rex, (*apud Sleidanum de ſtatu relig. & reipub. lib. 24 f. mi. 437. b.*) quæ totum ad Imperium pertinent, ad publicos conventus referri debent, Status erant convocandi, vel omnes, vel ſaltem illi, quos deputatorum nomine venire novimus. Idque agnoſcunt ipſi, & Imperator, & Saxo, ut mox videbimus. Reſpectu autem fœderis, negotium, vi capitulationis, citra conſenſum Electorum confici non debebat. Et quoniam coniunctim hæc tractabantur, in caſu extraordinario exemplum & normam ſuppeditare potuiſſet Paſſavienſis pax, quæ anno MDLII. facta, cum conſilio & opera, Cæſaris, Regis Romanorum, Electorum, Archiepiſcopi Salisburgenſis, Epiſcopi Eichſtadienſis, Paſſavienſis, Herbipolenſis, Ducis Bavariæ, & Comitis Palatini Rheni, Marchionis Brandenburgenſis, Ducis Brunſuicenſis, Iuliacenſis, Pomeraniæ, & Wurtembergenſis.

Aus gewiſſen erheblichen Vrſachen.

Exprimuntur illæ, in exordio pacificationis Pragenſis; nempe, dieweil man bey dieſem leidigen Vnweſen / vnd ſonderlich wegen deren auff dem Reichsboden ſich noch befindenden ausländiſchen Nationen / vnd Kriegs-Parteien / zu keiner allgemeinen Reichs-oder andern gemeiner Verſamblungen / ſicherlich gelangen können. Quamquam vero ſub verbis, andern &c. ſi cum finali clauſula eiusdem pacificationis conferantur, conventus Electorum non videatur contineri, credibile tamen eſt, easdem ob rationes eum haberi quoque non potuiſſe; niſi eum ſponte, alias ob cauſas omiſſum, amemus dicere.

Des Prageriſchen Friedens.

Primum quidem, de pace facienda agi cœpit Leutmariſi, deinde Pirnæ, poſtea autem Pragæ; ubi tandem anno MDCXXXXV die XX. XXX. Maii concluſa, ſed perquam infelici ſucceſſu, ut poſtea apparuit.

Gnugſam verſehen.

Scilicet, in fine inſtrumenti pacis Pragenſis, quando dicitur: Schließlichen haben ſich Kaiſerliche Maieſtät vnd Churfürſtl. Durchleucht zu Sachſen bedächtlich erinnert / daß auſſer einem gemeinen Reichs- oder ie zum wenigſten Deputationtags / dergleichen das gantze Reich betreffende hohe Schlüſſe / nicht zu machen: Geſtalt dann auch Ihre Kaiſerliche Maieſtät / vnd Chur-

fürſtliche Durchleucht/ (da es nur die ietzige/ mit ſo gar ſonderbaren ſchweren Vmbſtänden vmbgebene clägliche Reichs-Bewandnuß/ geſtattet/ vnd kein ſonderbare eilend vnverzügliche Rettungs-Mittel erfordert hätte) ſolches gern ſorgfältig in Acht genommen: Iſt ſich demnach verwahrt worden/ vnd wird nachmals hiemit clärlich bedinget/ daß der/ dißmals aus vnvmbgänglicher Noht gebrauchte modus, dem Heiligen Römiſchen Reich vnd deſſen ſamt/ oder ſonderlichen Gliedern/ ſonſt zu ewigen Tagen/ keine præiudicirliche conſequentz/ oder beſchwerlichen Eingang bringen/ oder von iemand vor ein Exempel angezogen werden ſolle. Certe, eventus docuit, hoc non pro ſalutari, ſed tragico, & funeſto exemplo à poſteritate allegari poſſe.

AD ARTICVLVM VIII.

Concordat cum præcedentibus capitulationibus. Vide annotat. ad Caroli V. articulum VIII.

AD ARTICVLVM IX.

Concordat in omnibus cum Ferdinandi II. articulo VIII. tantum exceptis verbis, im Fall es von der ietzt regierenden Kaiſerlichen Maieſtät/ bey dero Lebzeiten nicht wird geſchehen ſein; nec non, nach angetretener Vnſerer Königlichen Regierung/ &, quod in illo appendicis loco annectitur. De cæteris vide annot. ad Caroli V. articulum IX.

Bey dero Lebzeiten.

Ergo ad hanc inquiſitionem, & actorum transmiſſionem, Ferdinandus III. non fuit obligatus, niſi cum conditione. Nec inquiſitionem illam, vivo adhuc Imperatore inſtituere potuit, niſi ubi ea ipſi, ut Regi Romanorum, ſpecialiter ab Imperatore commiſſa: Imperatorem autem, terminum, in capitulatione ſibi præſcriptum, non obſervaſſe, notum eſt.

Nach angetretener ꝛc.

In Ferdinandi II. articulo VIII. habetur, von dato an zu rechnen; id eſt, computatione facienda, à die qua capitulationem iuravit & ſubſcripſit. Hic autem terminus à quo, ponitur tempus ſuſceptæ adminiſtrationis, cum quo idem eſt tempus mortis Imp. Ferdinandi II. Etenim, ante mortem Imperatoris, Rex Romanorum Ferdinandus, vere & in actu adminiſtrationem Imperii non habuit, niſi ubi Imperatori placuit, eam illi committere. (*artic.* 49.) quod de omni Rege Romanorum, qui vivo Imperatore eligitur, prædicari debere, ſupra admonui. Non obſtat, Reges iſtos, in initio capitulationum dicere, ſe ab Electoribus evectos, zu der Ehr vnd Würde des Römiſchen Königlichen Namens/ vnd Gewalts/ atque in

fine

ſine capitulationum addere, hoc actum fuiſſe Imperii ſui Romani anno primo: Nam hæc, & ſimilia omnia, intelligi debent potius de potentia, quam de actu, vel, de aliquali tantum exercitio, non pleno. Plenam namque adminiſtrationem eiusmodi Rex Romanorum non habet, antequam Imperator vel reſignat Imperium, vel moritur, vel deponitur; ut ſupra Ferdinandi I. verbis, (*in annotat. ad capitul Maximiliani II. artic. ult. circa f.*) firmavi. An Ferdinandus III. poſt mortem parentis huic promiſſioni ſuæ ſatisfecerit, mihi incognitum eſt.

AD ARTICVLVM X.

In Capitulatione Ferdinandi II. eſt appendix articuli VIII. De re ipſa vide annotam. ad Caroli V. articulum X.

AD ARTICVLVM XI.

Concordat cum præcedentium capitulationum articulis. vide annotat. ad Caroli V. articulum XI.

AD ARTICVLVM XII.

Totus hic articulus novus eſt, cui cauſam dedit Ferdinandus II. qui fere pro arbitrio, Statibus inſalutatis, militem Imperii miſiſſe dicitur, quo voluit, magno Imperii damno.

Defenſion.

In bello mere defenſivo valet hæc regula: nam in mere offenſivo, quod contra hoſtem externum decernitur, omnino extra Imperium exercitus mitti debet.

Ohne der Reichsſtände.

Quæ partes ſint Statuum Imperii in bellicis negotiis, dixi ſupra ad capitulationem Caroli V. artic. XI. verb. der Reichsſtände.

Auffs wenigſte.

Scilicet, in caſu extraordinario, & ubi citiſſime occaſio prenſanda eſt, ne, ſi longior mora interveniat, quam capillatam vidimus, calvam experiamur poſtea.

Auſſerhalb des Reichs.

Novo augmento hoc repetitum fuit in R. A. zu Regenſpurg / de anno MDXLI. §. ſetzen vnd verordnen ſolchem nach / ibi; zumal von denen zu Unſer Kaiſerlichen Reichs-Armada gehörigen Völckern / keine Hülff vnd ſuccurſen / auſſer Reichs anderwerts verſchicken / ſondern die / welche vorhin etwa verſchickt weren / wider zuruck fordern. Jedoch hierunter / die diverſiones, wodurch die Feinds-Völcker von des Reichs Boden abgezogen / vnd der Schwall deß Kriegs in dero Land gewaltzet / oder das Reich bedecket / vnd vor Feindlichem Einbruch geſichert wird / nicht verſtanden haben.

Rettung der bedrangten Stände.

Militem noſtrum, rerum noſtrarum defenſorem eſſe decet, non dominum, (*l.* 12. *C. de poſtlim. reverſ.*) Sed, apud nos praxis contrarium introduxit. De quo, adhuc vivente Imp. Ferdinando II. cum, nefanda connivencia ſuperiorum, militia malitia ſumma fieri cœpiſſet, conqueſti ſunt Electores, in conventu Ratisponenſi, anno MDCXXX. in reſolutione ſua die XVI. Iulii ad propoſitionem Cæſaream; ibi; die Soldaten wollen nicht glauben / daß ſie zu des Reichs defenſion, ſondern vielmehr zu deſſen devaſtation beſtellet. Qua in opinione tam ſtrenue hactenus continuarunt, opere ipſo, ut ſi reviviſceret Vlpianus, ni falſi crimen incurrere amaret, mutare ſententiam cogeretur. Perſuadere is mundo voluit, (*in l.* 1. §. 1. *ff. de teſtam milit.*) militem appellari, vel à militia, id eſt, duritia, quam pro nobis ſuſtineat, aut à malo, quod arcere milites ſoleant: Nos autem, ipſis rerum argumentis edocti ſumus, militem non duritiam pro nobis ſuſtinere, nec malum à nobis arcere, ſed duritia nos opprimere, & malo afficere extremo.

Außländiſcher Potentaten Dienſt.

Habent hanc libertatem Germani, ab antiquo, vmb Ehr vnd Ruhm/ mit Ritterlichen Thaten frembden Potentaten / doch ohn alles Beleidigen des Vatterlands / vnd deſſen angehörigen / zu dienen. (R. A. zu Speier *de anno* 1570. §. deſſelben / *pag.* 605. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1582. §. ferners / *pag.* 696)

Geworben.

A quibus, & quomodo miles in Imperio, pro extero Principe conſcribi poſſit, debeatve, vide des Heiligen Reichs Reuterbeſtallung / vnd der Teutſchen Knecht Articuln *anno* 1570. zu Speier auffgericht / (*tit.* verzeichnuß etlicher ſondern Puncten §. 1. *inter receſſus Imperii p.* 645.) & d. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1582. (*d.* §. ferners / & *ſeqq. pag.* 696. & *ſeqq.*) Verum, quando Imperium ipſum bello occupatur, prout hactenus, proh dolor! multos per annos occupatum fuit, permittendum non eſſet Germanis, aliam ſequi militiam, quam eam, quæ ad defenſionem patriæ ſpectat. Atque hoc in caſu, ad exemplum R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1598. (§. wir haben auch / *pag.* 742.) ſolten billich die frembde Werbungen / ſie ſein auch angeſehen wohin ſie immer wollen / von Reutern vnd Knechten / in dem Heiligen Römiſchen Reich / weder heimlich noch offentlich / nicht geſtattet / ſondern ſo wol die Befelchshaber / als die ienige / ſo ſich vber Verbott zu frembden außländiſchen Kriegen / werben vnd beſtellen laſſen / ernſtlich geſtrafft werden.

Wollen

Wollen wir die Verfügung thun.

Idem reiterato promiſit Ferdinandus noſter, (*d.* R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1641. §. ſetzen vnd verordnen/ *verſ.* wie dann auch darneben die verſehung thun / das den Frembden / zu Vnſerer Reichs *Armada* nicht gehörigen Regimentern/ kein Quartier / Sammel- vnd Muſterplätz/ im Reich verſtattet werden ſoll.) In anterioribus receſſibus idem iam olim ſancitum, (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1559. §. dem zu begegnen / *pag.* 523. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. demnach ſetzen/*pag.*714. *& paſſim in aliis.*)

Den Reichs Conſtitutionen.

Vide optimas, ſed minus hactenus obſervatas, in R. A. zu Augſpurg *de anno* 1555. §. wo ſich aber / *& ſeqq pag.* 403. *& ſeq.* R. A. zu Wormbs *de anno* 1564. §. vnd obwol je zu zeiten/ *& ſeqq. p.* 547. R. A. zu Speier *de anno* 1570. §. ſo iſt doch nunmehr/*& ſeqq. p.* 605. *& ſeqq.* R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1576. §. zum andern / *& ſeqq. pag.* 660. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1582. §. wann aber das verdächtige / *pag.* 696. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. nach erledigtem erſten Artickel / *cum ſeqq p.* 715.

Den ſo lang deſiderirten.

(*Di tutti gli Stati infelici è infeliciſſimo quello, che è ridotto in termine, che non può ricevere la pace, ne ſoſtenere la guerra.*) (*Nicolucci lib.*2. *de i diſcorſi polit. e militari c.*21. *p.*227.) Omnium ſtatuum infeliciſſimus ille eſt, qui eo pervenit, ut neque pacem conſequi, neque bellum ſustinere, poſſit.

Vnziemliche Beläſtigung.

Maxima aliquando damna à milite Germano, ab exteris dimiſſo, Imperii Statibus illata fuiſſe patet ex d. R. A. zu Wormbs *de anno* 1564. (§. ſo es ſchier beſchwerlicher/*pag.*547.) Ne itaque idem, quod miles ab externa militia redux patravit, noſter, à militia Imperii aliquando dimiſſus, attentet, (modo pace facta aliquid nobis ſuperfuerit, in quod licentiam ſuam exercere poſſit) præcavendum erit, bono ſtudio.

AD ARTICVLVM XIII.

Vide annotata ad capit. Caroli V. artic. XII. verb. Aufflagen.

Nohtdürfftigen / vnverzüglichen vnd vnvermeidlichen Fällen.

Emphatica hæc verba, ideo, novo pro additamento, hic exprimuntur, ut dubium nullum ſuperſit, etiam ſumma in neceſſitate, & caſu, qui moram excludit, non licere Regi Romanorum vel Imperatori, collectas, & comitia indicere, niſi cum præſcitu, & conſenſu ſex Electorum.

Auch ehe vnd zuvor.

Nova eſt additio.

Der ſechs Churfürſten Conſens.

Vide ſupra ad Capitulat. Caroli V. artic. XII. verb. Mit den Reichstägen.

Durch ſonderbare Schickung.

Credo hoc quoque antea in uſu fuiſſe, licet in actis Imperii, in quibus ſæpius inculcatur, conſenſum Electorum ad indicenda comitia requiſitum, modus requiſitionis non exprimatur, an literis, an vero per legatos facta ſit, niſi quod in principio Receſſus Imperii Ratisponenſis, anno MDCXLI. legitur: Daß zu Außſchreibung eines allgemeinen Reichstag / des H. Reichs Churfürſten / vnd ein ieder derſelben abſonderlich vorher / dem alten Herkommen / vnd Weiland Kaiſer Carls des Vierten guldenen Bull nach / vmb ſeinen ſpecial conſens ſchrifftlich / vnd durch Schickung erſucht werden ſolle. Vnde clare patet, utrumque, nempe literas & legatum, concurrere. Quod tamen antiquæ conſuetudini adſcribi mavelim, quam aureæ Bullæ Caroli IV. Nam in ea de indictione comitiorum univerſalium cum conſenſu Electorum faciunda, deque eorum conſenſu, & literis & per legatum expetendo, nihil reperio. Si quid tale reperitur, peto ignorantiæ meæ ſubveniat, quicunque gratias, & laudes à me audire volupe habet.

Außſchreiben.

Non ſua hæc promiſſa obſervaſſe, ipſe Ferdinandus III. Imperator fatetur, in principio d. receſſus Ratisponenſis, & cauſam addit, daß ſolches nach Gelegenheit der Eilfärtigkeit / vnnd Erforderung der Reichs höheſter Angelegenheit / nicht geſchehen / auch mit Wiſſen vnd Willen der Churfürſten / die Abſonderliche Erſuchung vnterlaſſen worden ſeye.

Zu keinem andern End.

Vide ſupra annotam. ad articulum II. Capitul. Matthiæ. verb. zu keinem andern.

AD ARTICVLVM XIV.

Gelangen zu laſſen.

Ergo, non imperat collectas Imperator, ſed petit: atque, ut Status eas ſolvant, regulariter ipſorum conſenſus requiritur, nec ſufficit ſolum Electorum placitum. vide ſupra ad artic. XII. capitulationis Caroli V. verb. Aufflagen vnd Stewer.

Ordentlichen Mittel.

Ordinaria media, obtinendi facultatem imponendi collectas, duo eſſe hic aſſeruntur, quibus poſtea additur unum extraordinarium. De ſingulis mox videbimus.

Reichs.

Vide annotam. ad d. artic. XII. capitulat. Caroli V. d. verb. Aufflagen vnd Stewer. Hoc medium ordinarium eſſe nemo dubitat.

Crais-

Craisſtäae.

Hunc modum extraordinarium eſſe multi arbitrantur. (*Klocke de contribut. cap. 2. num. 143. & ſeqq.*) Cum A. C. M DXCVI. circuli inferioris Saxoniæ ordines, Imp. Rudolpho mille equites in ſubſidium promittere decreviſſent, Ducum Brunoſuicenſium, & civitatis Northuſanæ, legati diſſenſerunt, vnd haben ſich gar in contrarium erclärt / das in Crafft austrücklicher inſtruction, vnd Befehls / ſie nichts einwilligen ſolten / es were dann Sach / daß ſolche Hülffe auff gemeiner Reichsverſamblung / bey allen Ständen / nach altem Herkommen geſucht würde / was alsdann in geſamt deliberirt vnd beſchloſſen / auff dem Fall theten ihre Herren vnd Obern ſich dahin erbieten / von gemeinem Beſchlus ſich nicht abzuſondern. Vnde & in receſſu eiusdem conventus legitur, Es ſeie in gemein / aus ſonderbaren habenden Befehl / beſchloſſen vnd widerholet / daß fürthin dergleichen keine extraordinari, vnd particular Verwilligung / von deſſelben Craiſes Ständen beſchehen ſolle. Cumque Rudolphus, inſequenti anno, iterum hunc Circulum ad ſubſidium dandum ſollicitaſſet, reſponſum tulit; Weil ſolche geſuchte defenſif Hülffen / nicht vor einzele / oder ſonderbahre Craiſſe / ſondern für eine allgemeine Reichsverſamblung / beydes ihrer Eigenſchafft / ſo wol auch dem herkommen nach / ordinarie vnd præciſe gehörten / auch viel vorneme / ſonderlich der Oberrheiniſche vnd Churfurſtliche Craiß / ſich bißhero davon gäntzlich entzogen / vnd noch / vngezweiffelt darumb / dieweil es wider den alten Brauch / vnd Herkommen im Reich lauffe / vnd eine newe gegē der poſteritet vnverantwortliche Einführung auff ſich tragen thete. Ita quoque eodem anno M D XCVII. in comitiis Ratisponæ habitis, legatus Palatinus Neoburgicus, Brandenburgicus, Brunoſuicenſis, & Epiſcopi Wurceburgenſis, obnixe rogarũt, die Stände mit ſolcher extraordinari, vnd Craißhülff / zu verſchonen. Et iterum in comitiis Ratisponenſibus anno M DC III. ſollicite plurimi Status, tam in Electorali, quam Principum Senatu, extraordinarium hunc modum impoſterũ omitti petierunt. Cuius rei caute gnarus laudatus Imp. Rudolphus II. (qui ſæpiſſime ad remedium hoc confugit) cum denuo anno M DC V. ſubſidium extraordinarium, metu Turcico perculſus, apud Circulos poſtularet, obicem hunc præoccupando removere, in ſuo reſcripto ad Circulorum præfectos, ſeu Capitaneos, voluit; vnd ob Wir wol / ait, eingedenck ſeyn / was wider dieſē modum (da nemlich ein oder ander Reichs-Craiß abſonderlich vmb Hülff erſucht wird) vor dieſem vor Beſchwer eingewendet worden / iedoch weil Wir ſo bald zu einer allgemeinē Reichsverſamlung / auf dern dz ienige / was hier vonnöten / mit aller Stände raht vnd Gutachten erwogē / vnd beſchloſſen werdē möchte / nit gelangen können / ſo müſſen Wir in dieſem gegenwärtigen euſſerſten Nohtfall / ehe der Türck mit ſeinē Anhang vollends gar herein breche / vnd Vnſer geliebte Watterland in eine ſolche Angſt vnd ſchaden gerahte / derē man ſich hernacher

mit vie-

vielem Gut vnd Blut nicht freien könte / diß Mittel abermal für die Hand nemen ; vnd gesinnen demnach an deine Liebden ganz freundlich vnd gnädiglich/ Sie wollen/ wie Wir an andere Craiß Außschreibende Fürsten gleichfals gelangen lassen / mit ehistem immer müglich / einen gemeinen Craistag des Orts / neben Eröffnung dieses Vnsers vnvermeidlichen Begehrens / ansetzen vnd außschreiben. (*Bertram de comitiis theſ. 15.*) Ex actis conventus Statuum Evangelicorum circuli Franconici, de anno M DC XIX. patet. Ob wol Kaiserliche Maiestät vom Craiß Beischus zu restablirung vnd ertheilung der Vngarischen Gränzhäußer begehrt/ daß doch die Evangelischen des Fränckischen Craises Stände/ sich darzu nicht verstehen wollen. Vnd hat C. bey diesem Convent vorbracht/ daß anno 1529. vnd anno 1530. bey der Belägerung der Statt Wien / es wol gefährlicher gewesen als jetzund / vnd seye dannoch die contributions Sache von den Craißen auff die Reichs-versamlung verschoben worden. Conſtat quoque ex literis, ad Imperatorem, Statuum Evangelicorum, anno M DC XXI. Lipſiæ congregatorum, die Contribution durch Craißtäge erhandlen lassen / seye nicht thunlich/ sondern widersprochen worden.

4. Die äusserste Noht.

Hoc prætextu ſæpius abutuntur magnates, & eorum placentini. Itaque, ne in Imperio idem fiat, Electores examinare debent, an caſus, qui prætenditur, neceſſitatis tantæ ſit, ut ordinariis mediis non admiſſis, promtiora & extraordinaria requirat.

Mit Raht vnd Gutachten.

1. *In iis, quæ fiunt ex neceſſitate, minor pars aliquando præiudicat maiori.*
2. *Imperator, ne quidem in caſu extremæ neceſſitatis, ſuo pro arbitrio Statibus collectas imponere poteſt.*
3. *Quis huic deciſioni cauſam dederit.*
4. *Difficultas, & tarditas habendi comitia, Imperatori non poteſt tribuere abſolutam poteſtatem.*
5. *Exemplum Imp. Maximiliani I.*
6. *Poteſtas Imperatoris, etiam in tempore neceſſitatis, abſoluta non eſt.*
7. *Rerumpublicarum quæ vigilantia tempore neceſſitatis eſſe debeat.*

1. TErtius hic modus revera extraordinarius eſt, ſed perquam durus illis viſus, qui contendunt, ne quidem maiora vota in puncto contributionis prævalere. Verum, duritiem mitigat neceſſitas, quæ hoc habet præcipui, ut aliquando in iis, quæ ob eandem fiunt, etiam minor pars maiori præiudicet. (*Vincent. de Franchis deciſ. 2. num. 24. Ioan Baptiſta Coſta tract. de rat. rata, quæſt. 159. num. 12. Klock. de contribut. cap. 6. num. 91.*) Omnino autem, etiam in extremo neceſſitatis caſu, verum perſiſtit, Imperatori, ſuo pro arbitrio, & ſine conſilio, atque conſenſu Electorum, non licere collectas Statibus, vel eo-
2. rum ſubditis, imponere. Quod hoc præſentis capitulationis articulo expri-

mere,

mere, operæ pretium viſum fuit Electoribus, poſtquam Ferdinandus II. inſtinctu nonnullorum, fortunæ ſuæ curſum ſecutus, abſolutam poteſtatem ſibi, ut in aliis, ita etiam in contributionum impoſitione, vel potius exactione, prætextu neceſſitatis adſcribere non fuerat veritus; ut ex actis conventus Ratiſponenſis anno MDCXXX. habiti, perabunde cognoſcitur. Plane, quod de difficultate, & tarditate conventuum Imperii adducere voluit, abſolutam poteſtatem ei non potuit tribuere, uti nec anteceſſoribus eius unquam tribuerat. Hoc olim aliquando effecit, ut poſtquam conſideratum fuiſſet, daß die Stände des Reichs langſam / vnd beſchwerlich / auch mit mercklicher Mühe/ Arbeit / Coſtung vnd Darlegen / zuſammen gefordert werden / vnd kommen mögen; vnd dann zu zeiten merckliche ſachen der Chriſtenheit/vnd dem Reich zufallen / denen der Verzug faſt nachtheilig vnd ſchädlich iſt / vnd die der Eil bedörffen: dardurch dann zu zeiten / der obberührten / vnd andern mercklichen obliegenden Sachen der Chriſtenheit / vnd des Reichs / mehr Verſaumnuß vnd Hinderung/ dann Förderung vnd Außrichten erwachſen mag; Darumb vnd damit ſolcher Verzug/vnd Verſaumnuß/auch der mercklicheCoſten vnd Darlegen vermitten/vnd zu anderNohtdurfft derChriſtenheit/vnd desReichs verhalten / vnd deſto förderlicher vnd embſiger / von den obangezeigten Sachen gehandlet vnd gerahtſchlagt werden möchte / vnd aus andern redlichen Vrſachen/ ſo Kaiſer Maximilianum den Erſten/darzu bewogen/hat derſelbe/ mit zeitigen Raht vnd Willen/auch Zugeben/vnd annemen der Churfürſten/ Fürſten/Graven/Freyen/Herren vñ Ständ/zu dē Kaiſer/oder da derſelbe aus andern mercklichē Sachen vnd Geſchäfftē perſönlich darbey nicht ſeyn würde/ zu dem ſo Ihr Kaiſerl. Maieſt. an dero ſtat ſetzen würden/der zum wenigſten ein Grav oder Freyherr ſein ſolte/zwantzig perſonen aus dem Reich Teutſcher Nation/zu dem Kaiſerlichen/vnd des H. Reichs Raht/ gen Nürnberg / da dann die Kaiſerl. Maieſt. vnd die gemeldten zwantzig perſonen denſelben Raht nicht anders/ dann aus mercklichen beweglichen Nohtſachen / nach Gelegenheit zu verrucken macht haben ſolten / fürgenommen vnd verordnet / (*ut legimus* in Kaiſer Maximilians vnd des H. Reichs Ständ/Ordnung des Regiments zu Augſpurg *anno* 1500. auffgericht *tit.* von den Zwantzig/*p.* 36.)Poſtquam autem ſubCarolo V. hocConſilium in deſuetudinem abiit, non propterea inde abſoluta poteſtas in Imperatorem tranſiit, ſed partim rediit ad priorem formam, quæ obſervata fuit antequam hoc regimentum conſtitueretur; nempe, ad Comitia Imperialia; partim, ut in caſu, qui moram illam, quæ conveniendo & tractando in comitiis univerſalibus intervenire ſolet, non admittit, translata eſt ad conventus circulares, ac, in puncto extremæ neceſſitatis, quæ nec hanc quoque moram quæ ſic contrahitur, patitur, ad conſenſum Electorum, compendii cauſa. Ita plane nullus neceſſitatis articulus Imperatori maiorem poteſtatem conferre poteſt, quam ab Electoribus, nomine Imperii, acce-

pit. Si tempore neceſſitatis Imperatoris poteſtas nullis regulis, & ne iuramento quidem præſtito, ſubiaceret, quis ambigit, Imperatores neceſſitatem eo usq; prætendere poſſe, donec in monarchiam puram ſtatum noſtri Imperii mixtum, converterint. Sapienter itaque à noſtratibus factum, quando in caſu neceſſitatis conſenſum Electorum, inſtar omnium Statuum, & ad eundem,
7. Imperatorem adſtrictum, eſſe voluerunt. Talia fieri ſalus Reipublicæ requirit, ac politicorum ſuadent monita. *Gli ordini (inquit Amadio Nicolucci lib. ., de i ducorſi politici & militari cap. 35. pag. 90. & ſeq.) conſueti nelle Republiche, hanno il moto tarde, & per queſto ſono i rimedii loro pericoloſiſſimi, quando eſſi hanno à rimediare à una coſa che non aſpetti tempo. Et pero le Republiche devono trà loro ordini havere un ſimile modo con li Romani, & la Republica Venetiana, la quale tra le moderne Republiche e eccellente, & ha riſerbato autorità à pochi cittadini, che ne' biſogni urgenti, ſenza maggiore conſulta, tutti d' accordo poſſino deliberare. Perche, quando in una Republica manca un ſimile modo, è neceſſario, ò, ſervando gli ordini, rovinare, ò, per non rovinare, rompergli: & in una Republica non vorrebbe mai accadere coſa, che con i modi ſtraordinarii ſi haveſſe à governare. Perche, ancora che il modo ſtraordinario per all' hora faceſſe bene, nondimeno l' eſſempio fà male: perche ſi mette una uſanza di rompere gli ordini per bene, che poi ſotto quel colore ſi rompono per male.*

In Anſetz- und Einbringung.

In his maxime, durante hoc bello Germanico, peccatum fuit, ex propoſito potius, quam errore.

Des H. Reichs fundamental Geſetze.

Contra has Imperii fundamentales leges ignorantiam allegare, ſine rubore non licet, eas ſuo ex cerebro explicare, nec Electorum interpretationem audire, vel admittere velle, illud ſapit, quod ſilentio involvo, ne videar ex profeſſo cenſuram gerere.

Vielfältig überſchritten worden.

1. *Cur Electores hic utantur indefinita oratione.*
2. *Collecta impoſita per præceptum.*
3. *Contributionum onus nimium.*
4. *Nulla proportio inter collectas, quæ olim impoſitæ, & illas, quæ noſtro tempore exactæ fuerunt.*
5. *Vnde ſumma miſeria, & cultus divini intermiſſio.*
6. *Nec non calices ſtannei pro aureis in celebratione Miſſæ uſurpati.*
7. *Olim lignei calices, & aurei ſacerdotes.*
8. *ac lignei litui, & aurei Epiſcopi.*
9. *Contributio impoſita ſecundum bona præteriti temporis, non præſentis.*
10. *Et non ad proportionem fructuum.*
11. *Votum Archiepiſcopi Salisburgenſis.*
12. *Militum tyrannis in exigendis contributionibus.*
13. *Leges Imperii plane neglectæ.*
14. *Vt & eiuſdem utilitas.*
15. *Rationes acceptorum, & expenſarum nunquam reddita.*

1. A Quo? vel cuius mandato? Verbis, in factum conceptis, & indefinita oratione Electores utuntur, reverentiæ cauſa: uti nec in ſpecie exprimunt, quot modis contra leges Imperii fundamentales, ac antiquum morem, itum

ſit. Sed quod hic deeſt, Imperii Statuum querelis, largiter effuſis ſuppleri poteſt. *Primo*; Imperium ex libero tributarium, & clitellarium fieret, laboratum fuit, dum collectæ per præceptum impoſitæ, & Statuum conſenſus inſuperhabitus. Status Evangelici, in conventu, quẽ Lipſiæ habuerunt anno M DC XXXI. 2.
literis XVIII. Martii ad Imperatorem datis, gravamen hoc ita exprimunt, man ſetze die contributiones/ vnd was man nur haben will/ durch præcept vnd Gebott an. Es ſeye aus der Kaiſerl. Capitulation, ſo wol den Reichs-conſtitutionibus vnd Satzungen/ auch vnlaugbaren Herkommen gnugſam bekant/ was im H. Röm. Reich/ ſo wol in defenſif, als offenſif Kriegen/ vnd in derer Beſchlieſſung/ vnd Führung/ für ein modus fürgeſchrieben/ vnd wie es allerſeits darmit/ auch den Reichs-contributionen verfahren werden ſoll/ ſo wol in den höchſten Nöhten des Kriegs/ vnd da auch gleich der gewaltige/ grauſame Erb- vnd Ertzfeind Chriſtlichen Namens/ der Türck/ das Reich/ vnd deſſen Vormaur zum hefftigſten betränget/ angefochten/ vnd ſolches in höheſter Gefahr begriffen geweſen/ gehalten worden. Wie es aber an ietzo eine Zeit hero in Imperio damit hergangen/ wolle man ſich geliebter Kürtze willen/ auff beeder Churfſ. zu Sachſen vnd Brandenburg/ publica zu Regenſpurg geführte vota referirt vnd gezogen haben. Die Kaiſerl. Maieſtät erzeigen ſich gegen dero eigene Erblanden/ ſo Kaiſerlich/ Landfürſt- vnd vätterlich/ daß Sie von denenſelben/ durch Ausſchreiben vnd Haltung offenlicher Land- vnd Fürſten-Täge/ vnd ander Zuſammenkunfften/ die freywillige Hülffmittel allergnädigſt begehren; vnd das H. Röm. Reich aber/ deſſen Hoheit/ præeminentz/ vnd Freiheit doch durch die Welt bekant/ müſſe vnd ſolle allein vnter dieſer Bürde vnd zwar nicht anders/ als were des Reichs Stände ſchon in eine Dienſtbarkeit gebracht/ alſo betrangt ſein. *Secundo*, contributionum onus fuit nimium, vnd hat man 3.
vermeint/ gleichſam alles auff einmahl zuerheben; ita Archiepiſcopi Salisburgẽſis legati in voto contributionem concernente, Ratisponæ in comitiis anno M DC XL. die XII. Novembr. dato. Iisdem in comitiis VII. Decembr. in ple- 4.
no Statuum conſilio à civitatibus Imperii dictum: Anno 1603. da noch alles in flore geſtanden/ weren achtzig Menat in vier Jahren auf acht Ziel zu bezahlen/ von denen Ständen bewilligt worden (R. A. *de d. anno* zu Regenſpurg aufgericht/ §. nichts deſto weniger/ *p.* 778.) welches die damals regierende Kaiſerl. Maieſt. als eine anſehenliche Hülff/ wie der R. Abſchied mit ſich bringt/ zu allergnädigſtem Danck angenommen; Seit dem Prager-Frieden aber/ habe man mehr/ als zuvor in hundert Jahren wider den Türcken nicht geſchehen/ hergeben müſſen. Die quantitet (*ut habent d. litera Evangelicor. Statuum Lipſiæ congregatorum*) was in etzlichen Jahren von den getrewen Ständen des Reichs erpreſſet worden/ erſtreckt ſich/ den Schaden/ vnd Verderben/ ſo Land vnd Leuten zugezogen/ vngerechnet auff viel viel Millionen/ vnd eine überaus groſſe vnglaubliche Summ/ daß das gantze Reich in etlichen hundert Jahren/ auch

in den euſſerſten Nohtfällen/ſo viel nicht contribuirt,als nur/in dieſen letztern
Jahren/die Evangeliſche/ vnd proteſtirende Stände haben herſchieſſen müſ-
ſen/ darvon ſie doch nicht allein keinen Nutzen noch Frommen geſchöpfft/ ſon-
dern vielmehr zu Grund verderbt/ im Gewiſſen beträngt/ vnd vmb das Edle
Cleinod der Teutſchen Freiheit gebracht werden wollen. Daß demnach von
dem agoniſirenden Teutſchland anietzo faſt geſagt werden möchte/ was der al-
te Geſchichtſchreiber Tacitus, damalen von Britannia gemeldet/ quod ſervitu-
5. tem ſuam quotidie emat,quotidie paſcat. Nec vero,de nimio hoc onere,e-
iusq;,ut & belli,effectu,ſoli Evangelici conqueſti ſunt,ſed & Catholici Status,
ut acta comitiorum, Ratisponæ noviſſime celebratorum, abunde teſtantur.
Non nemo ibi,inter alia,lamentabili voce faſſus eſt,des Stiffts Kirchen-ſchä-
tze weren dahin / daß man in dem hohen Thumbſtifft den gewohnlichen Got-
tesdienſt (der Meßhaltung) mindern müſſen / vnd wo nicht geholffen/ würde
der liebe Gottesdienſt gar müſſen emigriren. Et alius, multorum nomine, die
Clöſter weren gantz ruinirt / vnd der tauſenſte Theil ihrer mobilien nicht mehr
6. übrig/ſo gar/daß auch die H. Meß mit zinnern Kelchen müſſe gehaltē werden.
Si hoc eſſet medium reducendæ antiquæ pietatis, præſtaret etiam ligneis utī
calicibus, & aureos habere ſacerdotes, quam aureis calicibus uti, & ligneos
7. habere ſacerdotes, ut conqueſtus olim S.Bonifacius(*in can.vaſa, diſt.1. de con-*
8. *ſecrat.*)Similem mutationem inter Epiſcopos contigiſſe,indicat Coquille(*en l'hiſtoire du pays & Duché de Nivernois p.40.*) rhythmis ſuo tempore uſitatis:

Au temps paſſé du ſiecle d'or, *Croſſe de bois, Evesque d'or;*
Maintenant,changeant les loix, *Croſſe d'or, Evesque de bois.*

9. *Tertio*, contributio impoſita fuit, non ſecundum bona, opes & reditus præ-
ſentis,ſed præteriti temporis;nempe,ſecundum Imperii matriculam olim fa-
ctam: cum tamen quilibet ſubire debeat onus, non ſecundum id quod ha-
buit,ſed ſecundum vires patrimonii præſentis (*l.4.§.1.ff.de cenſibus l.indictio-*
10. *nes 3.C.de annon. & tribut.lib.10.Klock de contribut. c.17.n.157 & ſeqq.*) & fru-
ctuum quos inde percipit. (*idem d.tr.c.11.n.100. c.17.n.91. c.18.n 52.*) qui ſunt
& dicuntur illi, poſtquam omnes ſumtus, & impenſæ, quæ quærendorum,
colligendorum, conſervandorumq; fructuum gratia, deductæ fuerunt, pro
emolumento ſuperſunt(*l.1.C.de fructib.& lit.expens. l.fructus 7 pr.ff. ſolut.ma-
trim.*) Experientia me docuit,eo,in quo ego fui loco, non modo fructus non
ſuffeciſſe in annuam contributionē,ſed prædium, ædesve,pro c. florenis æſti-
mata, L.florenos,& amplius,annuatim contuliſſe;unde capitale quod dicitur,
vix ac ne vix quidem,elapſo biennii ſpatio, abſorptum,resque ſubditorum ad
manticam & incitas redactæ fuerunt, ut nullum ab ipſis, vel plane exiguum
ſubſidium poſtea extorqueri potuerit: quod & alibi locis in plurimis contigit.
11. Prædixit hoc malum legatus Salisburgenſis, in voto ſuo plane maſculo, de
quo paulo ſupra mētionem fecimus; in dem man gleichſam alles auff einmal
zu erheben vermeinet/ werde man verurſachen / daß aller künfftiger Nutz/ vnd

Dienſt/ dardurch benommen vnd entzogen werde. Die Nohtwendigkeit der militien vnd des Reichs defenſions-weſens/ ſeye zwar vnverborgen/ aber man befinde die conſervation der Stände nichts weniger/ ſondern vmb ſo viel deſto mehr notwendiger/dieweil von den Ständen die Mittel zu continuation deſſelben genommē werden ſollen. Deßwegen/vnd nach dem die experientz dieſer leidigen Kriegsempörung gezeigt/daß durch die enervation der Stände/des Reichs Armatur geſchwächt/ vnd dem Feind zu continuation ſeiner Waffen/ in Hoffnung der endlichen conſumtion / vnd darauß entſtehenden debellation / geſtärckt; alſo habe man deſto mehr Vrſach darauff ſich zu reſolviren / daß der ſtatus militiæ, in andere erſprießlichere / vnd ſolche terminos geſtellt werde / damit die Stände vnd Soldateſca, bey / vnd neben einander beſtehen / ein Theil dem andern mit Beſtand die Hand reichen möge / vnd nicht in dem einem geholffen / der ander zu Grund gerichtet / oder in dem einer verderbt/der andere zu des Reichs Dienſten vntüchtig/vnd darmit dem Feind zu endlichem ſeinem Ziel / des Reichs oppreſſion vnd ſubverſion / der Weg gebahnt gemacht werde. *Quarto*, in extorquendis contributionibus væ- 12.
grandis licentia militi permiſſa, Imperii oves non ad tondendum, ſed deglubendum ſtratiotis expoſitæ. Vnde eo ventum, daß man vnter der militien, bey nahe auch die menſchliche Vernunfft zwingen / vnd was/ vermittels rechtmäſſiger Vrſachen / vnd verſtändlicher perſuaſion nicht zubehaupten / mit Schrecken antrohenden Gewalts vnd militariſcher execution durchzutringen verſucht ; ut iterum indicat egregium Salisburgenſis votum. Vbi bona nulla, aut exigua, aut inculta ſuperfuerunt, ibi in humana corpora barbare 13.
ſævitum fuit, & leges Imperii inſuper habitæ, quæ volunt, daß die verarmte vnd erſchöpffte Vnterthanen/ mit Abforderung der contribution, ſo viel möglich/ vnd ſich thun laſſen kan/ zu bedencken/ (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1582. §. vnd nach dem / *p.* 694. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1594. §. daß die Vnterthanen / *p.* 711. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1598. §. vnd daß den Vnterthanen / *pag.* 739. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1603. §. vnd dann daß / *pag.* 780. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1613. §. nach dem es nun / *pag.* 797.) *Quinto*, 14.
maior contributionis pars, non in utilitatem Imperii, ſed luxum ſuperiorum militiæ ducum inſumta, vel in proprium eorum patrimonium redacta. (*vide duplicam Electorum ad Imperatoris replic. in conventu Ratiſpon. anno* 1630. *de dato* 29. *Iulii.*) *Sexto*, rationes acceptorum, & expenſarum, nunquam red- 15.
ditæ. (*d. duplica. vide ſupra ad capitul. Caroli V. art.* 11. *verb.* der Reichsſtände.)

Kein Abbruch ꝛc.

Facta illegitima non debent præiudicare iuri conſtituto.

Als were es alſo herkommen.

Ergo, quod obſervatum, ſi legibus contrarium ſit, non debet pro iure allegari, quaſi contraria obſervātia ius mutatum, uſuq; aliud ſubſtitutum fuerit.

AD ARTICVLVM XV.

Vide quæ annotavi ſupra ad articulum XIII, capitul. Caroli V. verb. gebohrnen Teutſchen.

Wie in gleichen.

Nova eſt additio.

Kriegs-Raht.

Quod antea de toga diſpoſitum, idem hic, ex paritate rationis, extenditur etiam ad ſagum. Cæterum, conſiliarii bellici non ſunt unius ſubſellii; Alii degunt in aula Imperatoris, quorum electio Imperatori relicta; alii (ut olim laudabiliter aliquoties obſervatum) adduntur Duci exercitus, tamquam comites paraſtatæ, qui eliguntur à Statibus Imperii, niſi hi ſpecialiter eam electionem Imperatori commendent. (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1500. *tit.* von ſechs Rähten dem Hauptmann zuzugeben / *pag.* 62. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1530. §. denſelbigen / *p.* 207. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1541. §. denſelben Obriſten / *p.* 257. R. A. zu Speier *anno* 1542. §. und dieſen Obriſten / *p.* 266. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1557. §. ſo ſeind von wegen *p.* 503. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1566. §. als dann auch / *pag.* 562. R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1567. §. in gleicher Geſtalt / *pag.* 587.)

Hohe Kriegs-Officia.

Ergo minora officia militaria etiam exteris concedere Imperator poteſt: quamquam, ſi miles Germanus ſit, melius etiam hoc caſu agat, ſi Germanis Germanos præficiat, rei tamen peritos.

Keiner Andern Nation.

Fuit hac diſpoſitione opus, poſtquam Imp. Ferdinandus II. in conventu Ratisponenſi, anno M DC XXX. Electoribus reſpondit, daß weder des Heiligen Reichs Ordnung / noch auch das Herkommen / dem Kaiſer einige Maß vorſchreiben / wen derſelbe zu General Befelchen gebrauchen ſolle. Ego ex Receſſibus Imperii didici, in bellicis expeditionibus, quæ Imperii nomine ſuſcipiuntur, Imperatori non licere, ſuo pro arbitrio, maiora officia bellica concedere, ſed in hoc Imperii Status cum eo concurrere, qui vel ipſi eligunt quos volunt, vel nominant nonnullos, & optionem Imperatori relinquunt, eligendi ex prænominatis, quem velit; vel deniq. totum negotium Imperatoris diſpoſitioni ſubmittunt, cum, vel ſine clauſula. Jn R. A. zu Augſpurg *de anno* 1530. (§. und damit ſolch / *p.* 206.) habemus exemplum delati ſupremi officii bellici Imperatoris, & Statuum conſenſu. Exemplum, ubi optio Imperatori à Statibus delata, legimus in R. A. zu Speier *de anno* 1542. (§. als nun / *& ſeqq. p.* 266.) Commiſſionis cum clauſula, nobis ſuppeditat R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1541. (§. und dieweil uns / *p.* 257) ubi Imperatori à Statibus permiſſa legitur poteſtas conſtituendi Ducem, qui exercitui præſit. Daß Churfürſten / Fürſten / und gemeine Ständ / und der Abweſenden Pottſchafftẽ / der Kaiſ. Mayeſt.

vnterthänig heimgeſtelt / zu dem Kriegsvolck einen Obriſten gnädiglich zuverordnen/welcher dem Werck zu der Kaiſerl. Maieſt. vnd des Reichs Ehr/Nutz/ vnd Wolfahrt vorſein möge / (hac tamen addita clauſula) doch auß dem Heiligen Reich Teutſcher Nation, vnd daß (2.) derſelbig der Kaiſerl. Maieſtät vnd gemeinen Ständen mit Eyde vnd Pflichten verwandt ſein ſolle. (*vide etiam* R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1598 §. vnd demnach/ *p.* 738.) Conceſſionis aliæ, & liberioris, ac ſine adiectione clauſulæ, cuius nationis eſſe debeat Dux exercitus, fit mentio in R. A. zu Regenſpurg *de anno* 1566. (§ nach dem ferner/ *p.* 262.) R. A. zu Regenſpurg de anno 1567. (§. in gleicher geſtalt/ *p.* 587.)

Gebohrnen Teutſchen.

Vide quæ dixi ſupra in capitul. Caroli V. ad artic. XIII. verb. gebohrne Teutſche. circa f. & d. R. A. zu Regenſp. *de anno* 1598. (§. vnd demnach/ *p.* 738.)

Mit den Außländiſchen Teutſche ſubiecta, &c.

Verſuchte Kriegsperſonen/auß den Teutſchen/ im Heiligen Reich geſeſſenen Adel / hohen vnd niedern Stands / ſollen in erſetzung der Kriegsbefelch/ vor frembden in conſideration gehalten werden. (R. A. zu Regenſpurg A. 1603, §. vnd demnach *p.* 773.) Hoc ſe facturum, non hac capitulatione ſolum recepit Ferdinandus III. ſed etiam reiterato in comitiis Ratisponenſib. an. M DC XLI. ut ex eorundem receſſu, (§. zu der Teutſchen Officirer rc.) pateſcit. Politici, ad quæſtionem, *an peregrini duces adſciſcendi*, reſpondent; ſi indigenas & domeſticos, qui ſatis idonei ſunt, habere liceat, exteri non accerſendi videntur: ſunt enim plerumque, & regionum, & hominum, à quibus vocantur, ignari: non ſine magnis conducuntur ſtipendiis: omnia conantur innovare, ſuſpecti ſunt & odioſi, comitatum exterorum ſecum adducunt, linguam plerumque neſciunt, omnem rei bene geſtę gloriam ſibi ſoli arrogant. At vero, ſi in numero civium, & popularium, nemo ſit, qui tantum munus obire poſſit, aut velit, ſecunda utendum navigatione, & ad exteros confugiendum, quorum non raro maior autoritas, quam ipſorum civium; & minus invidiæ eſt, & æmulationis, ſi peregrinus indigenis, quam ſi domeſticus domeſtico præferatur. (*Heiderus in ſyſtemate Philoſophiæ politicæ c. 5. pag.* 683.)

In gleicher qualification.

Si Germanus cum extero concurrat, & hic paulum ſufficientior, ille tamen ſufficiens ſit officio, credo, eo quoque caſu Germanum præferendum eſſe, ne incommoda & pericula, quæ exterus ſecum fert, patriæ ſubeunda vel timenda ſint.

Ins künfftig.

Vivo enim Cæſare, & ſine ſpeciali eius commiſſione, diſpoſitioni rei bellicæ ſe immiſcere Regi Romanorum non licebat.

Beſetzen.

Cum Ferdinandus, Auguſtus noſter, hoc ipſo ſemel hanc poteſtatem nactus

nactus ſit generaliter; ſpeciali collatione alia opus non eſt, niſi pinguior, vel magis abſoluta fieri debeat.

AD ARTICULUM XVI.

Vide, quæ ſupra annotavi (*ad capitulat. Caroli V. artic. 14.*) & nota, Autorem *deſcriptionis ſtatus particularis Regiminis Ferdinandi II.* (*cap. 7. p. 73.*) ſcribere, Ferdinandum III. varias callere linguas, Germanicam, Italicam, Latinam, Bohemicam & Hiſpanicam.

AD ARTICULUM XVII.

Vide Caroli V. capitul. artic. xv. cum ibi notatis.

Bevorab auch bey der Erſten auß-
trücklichen inſtantz.

Nova eſt additio verbalis, nam re ipſa etiam in anterioribus capitulationibus habetur, ut & in hac noſtra.

Inſonderheit.

Hic verſiculus in capitulat. Ferdinandi conſtituit integrum articulum xiv. & in Matthiæ, articulum xvi. ubi vide annotata.

AD ARTICULUM XVIII.

Vide quæ annotavi ſupra ad Caroli V. articulum xvi. & Ferdinandi articulum xv.

AD ARTICULUM XIX.

Hæc formalia in omnibus à Carolo V. hucusque uſitatis capitulationibus, (ſola Maximiliani II. excepta.) repetuntur, unde patet, rem deliberatam, ſæpiusque promiſſam, effectu caruiſſe. Rem explicavi ſupra in capitulat. Caroli V. articulo xvii.

AD ARTICULUM XX.

Vide quæ ſcripſi ſupra in Carolina Capitulat. ad artic. xviii. & Maximiliani articulum ix.

Einige Alte.

Hæc verba noviter addita.

Prorogiren laſſen.

Noviter addita.

Auch vor uns ſelbſt.

Eſt nova additio, ne dubitandi ulla ſuperſit occaſio, an perſona loquentis excepta ſit.

Und zwar Collegial.

Hoc novum eſt, in anterioribus capitulationibus tantum legitur, ohne beſondern Raht. Collegialiter ergo nunc de hac re conſultari debet, eandem ob rationem, quam ſupra ad artic. vii. verb. Collegial Zuſammenkunfft/ huius capitulationis, expoſui.

Geſtalt

Geſtalt wir dann.

Hæc omnia, usque ad finem articuli, nova ſunt.

Zu gewarten.

Quoniam res utilitatem petentis, non publicam Imperii, concernit, non meretur ut conventus collegialis Electorum propterea indicatur; unde examen petitionis ſuspendi debet, donec, utilitate publica poſtulante, conventus talis habeatur.

Nicht gebraucht.

Varia hic prætexuntur nomina, gravamen tamen unum eſt, & idem. Nomina ſunt, Vngelt/ Auffſchlag/ Brucken-gelt/ Weggelt/ (R. A. zu Regenſpurg *anno* 1576. §. weiters ſeind wir/ *p.*671.) Niderlag/ Stappelgerechtigkeit ꝛc. (*hoc art. noſtro.*) In Gallia, ut nos docet Loyſeau, (*au traicté des Seigneuries chap.*9. *n.*81. *& ſeqq.*) *le peage, ou plustoſt payage, eſt appellé de divers noms, és couſtumes & ordonnances, eſtant tantoſt nommé barrage, à cauſe de la barre aſſiſe ſur le chemin, pour marque d'iceluy: tantoſt pontenage, quand il ſe paye au paſſage d'un pont: tantoſt billette, à cauſe du petit billot de bois, qu'on pend à un arbre, en ſigne d'iceluy: tantoſt branchiere, à cauſe de la branche d'arbre, ou ce billot eſt pendu: tantoſt couſtume; mot, qui ſignifie generalement toute preſtation, introduite plustoſt par couſtume, que par tiltre particulier: tantoſt auſſi, droit de prevoſté; combien que la Prevoſté comprenne toute ſorte de menus droicts caſuels d'un Seigneur, dont le collecteur eſt appellé prevoſt des amẽdes, à la diſtinction du prevoſt, & garde de la iuſtice. Finalement, le peage eſt quelques fois appellé travers, à cauſe, qu'il eſt deu par ceux, qui traverſent la terre du Seigneur.* Et (*n.* 98.) ubi conqueritur non ſolum de frequenti vectigalium exactione, verum etiam de incommoditatibus iisdem annexis; (*La marchandiſe (qui eſt un des nerfs de l'Eſtat, & un des liens, de la ſocieté civile) eſt tellement incommodée en quelques contrées par les peages, que les voituriers paſſent autant de temps à aller chercher les billettes, par chacune paroiſſe, qu'à traverſer pays. Et pour un denier, ou un double, qu'on prend d'eux, on leur fait tort de plus de cent fois autant. Pource meſme, que les peagers, qui ſont volontiers quelques Soldats devaliſés, ou quelques practiciens affamés, ou autres mauvais garnements, ſont ſi malins, qu'ils pendent leur billette, ou aſſignent le lieu du peage, & acquit, le plus loing qu'ils peuvent du grand chemin, & és endroits les plus effondrés, & de difficile accés, afin que les marchands ennuyés de ce deſtourbier, ſe hazardent de paſſer ſans payer, & que partant ils ayent, ou leur marchandiſe, ou une groſſe amende. De ſorte qu'il n'y a voiturier ordinaire, qui n'aymaſt mieux payer une autre taille au Roy, ou vingt fois autant au Seigneur, que d'eſtre ſubiect à tels deſtourbiers.*) Mercatura (quæ eſt nervus quidam Reipublicæ, & vinculum ſocietatis civilis) in nonnullis locis, maximo vectigalium impedimento, oneratur; ita, ut aurigæ tantum temporis inſumere cogantur, ad inveniendum ſignum, ubi pendendum eſt vectigal, ſingulas per parochias, quantum in faciendum

reliquum iter. ac, cum vel obulum, vel numum, vectigalis nomine exſolvant, centuplum mora illa eis nocumento eſt. Præterea, publicani, qui ut plurimum tales fiunt ex militibus, quorum res ad manticam redacta fuit, vel, ex procuratoribus famelicis, aut aliis nullius pretii hominibus, adeo malitioſi ſunt, ut ſignum vectigalis ponant, aut locum, ubi ſolutio facienda, ſtatuant, quam longiſſime à via regia remotum, atq; eum, qui eſt acceſſu difficilis, hunc in finem, ut mercatores, præ tædio impedimenti, periculum faciant ultra pergendi, non ſoluto vectigali, & ita vel merces in commiſſum cadant, vel mulctæ locus fiat, in commodum ipſorum publicanorum: hinc fit, ut nullus vehiculariorum reperiatur, qui non mallet Regi alium ſolvere cenſum, aut domino vicies plus, quam eiusmodi impedimentis, & incommoditatibus ſubiici.

Stappelgerechtigkeit.

1. *Vſus commerciorum debet eſſe liber.*
2. *Stapulam, eſſe à voce Gallica,* eſtable.
3. *Non credit Autor.*
4. *Eſtappe.*
5. Stappel & Staffel / *ſunt germanica vocabula.*
6. 7. *Stapula quid.*
8. *Atrebatum Stapulam habet vini.*
9. *Vt & Middelburgum.*
10. *Stapula Dordracenſis.*
11. Staffelſtatt.
12. *Stapula ad Rhenum, & earum iura.*
13. *Ad Moſellam.*
14. *Ad Danubium.*
15. *Ad Viſurgim.* 16. *Ad Albin.*
17. *Vratislavia habet ius ſtapulæ.*

1. VSus commerciorum, & navigationum debet eſſe liber, & nemo cogi, ut hoc, vel illo in loco, ſuas exponat merces, niſi cogens habeat ius ſtapulæ. (*Mynſing Conſil. 19. n. 3. Sixtin. de regal. c. 5. n. 29. Everhardus Iunior Conſil. 9. lib. 1.*)
2. De origine vocabuli, mihi cum aliis non convenit. Guicciardinus (*in deſcript. Belgii p. 181.*) putat, ſtapulam eſſe vocem Gallicam, quam ipſi dicunt, *eſtable*, ducta ſignificatione à numero plurali latini nominis, *ſtabulum*. Verum Gallis
3. aliud ſignificat *eſtable*, aliud *eſtappe*. Illud quidem, ſtabulum, quod ſine dubio per corruptionem originem dedit vocabulo *eſtable*; hoc vero forum, vel locum, ubi merces exponuntur, ſignificat. Et, ſi utriusq; ſcriptura inter ſe, potiſſimum autem *eſtappe*, cum ſtabuli nomine confertur, ſatis apparet, nullam earum eſſe convenientiam. Non nego, re quodammodo convenire, quod
4. etiam viſum fuiſſe Merulæ, coniicio, qui (*part. 2. Coſmograph. lib. 3. c. 22. p. 382.*) ſcribit, forum primarium Aureliæ, *Eſtappe* audire, quod ibi vina ſtabulentur
5. alio exportanda. Omnium tamen minime credo, Germanos à Gallis rei denominationem ſuscepiſſe; cum, ſive Stappel / ut loquuntur in inferiori Germania, ſ. Staffel / ut in ſuperiori, dicamus, utrumq; genuinum germanicum
6. ſit, gradum ſignificans, per quem adſcenſus datur. Eſſe ſtapulam privilegium urbi collatum ſiſtendi, & ſtabulandi merces exoticas, venumq; illic tantummodo proſtituendi, niſi inſtitor, vectorve malit recurrere, unde venerat, docet Iacob. Marchantius (*in deſcription. Flandriæ lib. 1. p. 122.*) cum quo fere paria ſunt, quæ leguntur apud Laurent. Bouchel (*tom. 1. de la bibliotheque, ou threſor du droit*

du droit Francois p. 1207.) Guicciardinus (*d.l.*)eandem rem deſcribens,ait,ſta 7.
pulam ſignificare communiter, forum, ſeu locum publicum in urbe aliqua
deſignatum, quo Principis autoritate, & privilegio, vina, frumenta, aliæque
merces exoticæ, vendendi causa convehuntur. verbi cauſa, Atrebatum Ar- 8.
theſiæ, ſtapulam habet vini, ex Gallia in illas oras, terreſtri itinere convehi ſo-
liti. Quod neceſſum propterea, ut negotiatores prius eo conducant, & in
uſum emturientium,per aliquot tempus in forovenum exponant,quam alio
poſſint transferre: lapſo autem hoc tempore. & perſolutis Reipublicæ vecti-
galibus, & civibus quando proſpectum, vina quocunque viſum, avehunt.
Middelburgum Zelandiæ, ſtapulam habet vinorum ex Gallia, Hiſpania, Lu- 9.
ſitania, provinciis cæteris, in hanc Belgicam advehi ſolitorum quare, tenen-
tur tam nautæ, quam negotiatores, naves ſuas vinarias eo advertere, & vina
venum exponere. Vnde porro vectigalibus rite depenſis, eo, quo libitum,
tråsportant. Privilegia ſtapularum Dordracenſium id potiſſimum ſanciunt, 10.
ut quicunq; vel Rheno, vel Moſa, conducunt aliqua vina, frumentum, ma-
teriem,aliasq; id genus merces, & præter urbem hanc navigant, naves in eius
portu exonerent, perſolutisq inibi debitis vectigalibus,merces in civium na-
ves impoſitas, quocunq; viſum eſt, transvehant: niſi tamen cum publicanis
aliter paciſcantur. Lehemann.(*in chron. Spirenſi lib. 4.c.22.p.363.*) tradit, eine 11.
Staffelſtatt/ſey ein ſolcher Ort/da alle Schiff mit Staffelgütern auff zu kehren
ſchuldig ſein:non,quod neſcierit,etiam alicubi civitates eſſe,quib⁹ ius ſtapulæ
competit in res, quæ terreſtri itinere,curru, vehiculo,vel quadrigis vehuntur;
ſed, quod de illis tantum ſtapulis, quæ ad Rheni fluvium ſitis civitatibus non-
nullis conceſſæ fuerunt,eo loco agere conſtituerat. Ad Rhenum eiusmodi ſta- 12.
pularum tres eſſe, docet; (*ead. pagina*) Coloniæ unam, Moguntiæ alteram,
tertiam Spiræ: hocq; ſingulas iuris habere, erſtlich/welche Schiff den Rhein-
ſtrom auff vnd ab fahren/vnd mit ſtaffelbaren Gütern beladen ſein/ daß ſie da-
ſelbſt auffkehren/dieſelbe außladen/ins Kauffhauß führen/ niderlegen/vnd da-
von die Schuldigkeit zahlen müſſen/welche nach entrichteten gebührlichen Accis
vberſchlagen/das iſt/in andere Schiff/oder auff die Axt geladẽ/vnd in die Ober-
rheiniſche lande verführt werdẽ. Wie dann die Statt Speir/vnd deren Schiff-
leut/von alters die Schiffahrten auff Straßburg gehabt/vnd davon/vermög
Kaiſ. Friderichs privilegii de dato 1182. nicht mehr dann 13. heller geben dörffen.
Die andere Eigenſchafft oder Gerechtigkeit der Staffel/iſt von alters geweſen/
vnd noch; nemblich/Kauffhauß/Kranen/Schiffer vnd Karcher/ desgleichen
Kauffhauß Obhern/Kranẽmeiſter/vnd Kauffhaußknecht. Die dritte/daß die
Kauffhaußverordnete/vber die auffgeladene/vnd nidergelegte Staffelwahr/ob
ſie von wurden oder nicht erkennẽ vñ richtẽ/vnd die/ſo vnfertig/verwerffen/vñ
den fahren zu Schiff/vn der Axt/ordnungen auſſagen. Hinc ut puto ſatis pate-
ſcit, Staffel/hoc ſenſu innuere, gradus in eo loco poſitos, ad exportandas. &

13. importandas merces. Eiuſdem prætereà privilegii, ad Moſellam eſſe fertur
14. 15. Treveris; ad Danubium, Ingolſtadium, Ratiſpona, Paſſavium. Ad Viſurgim,
16. 17. Brema; ad Albim, Magdeburgum, Hamburgum. Vratiſlaviam quoq; in Sile-
ſia, anno MDXI. à Rege Vladislao ius ſtapulæ obtinuiſſe, narrat Schickfus (in der Schleſiſchen Chronic *lib. 1. cap. 18. p. 180.*)

Einem iedwedern des Heil. Reichs Churfürſten.

Hoc in ſpecie de Electoribus hic exprimitur, quia de ſuo iure hic ſolum agere, ſibiq; cavere voluerunt: non tamen inde credibile mihi ſit, idem cæteris Imperii Statibus non licere. Cum enim, cæterorum Imperii Statuum, æque ac Electorum, iura & privilegia Ferdinandus noſter, (*ſupr. artic. 3.*) confirmaverit, eandem quoque iuris ſui defenſionem Statibus competere puto, quam Electoribus competere audimus.

Frey und bevorſtehen.

In Electorum arbitriũ confertur, quomodo ſe à gravamine vectigalium, ſtapulatum &c. ſine eorum cõſenſu collegiali, ab Imperatore impetratatum, liberare velint. Habent autem remedia, vel ordinaria, vel extraordinaria, ſeu violenta. Poſſunt impetrare mandata inhibitoria, ſine clauſula, quæ contra illicita vectigalia decernuntur. (*Autor præiud. Camer. verb. vectigal. Mindan. de proceſſ. lib. 1. c. 42.*) poſſunt uti retorſionis iure, & gravare eum, à quo gravantur: poſſunt vim vi repellere, vel armata manu vim inferenti reſiſtere.

So gut er kan.

Eligere poteſt, quod ſibi conſultius, vel meliꝰ aut præſentius eſſe videbitur.

Selbſten zu entheben.

Qui privilegio non rite, ac, per ſub- vel obreptionem impetrato, ſciens utitur, vim exercet; inde, qui ſe proprio Marte, non iudicis, contra hanc vim defendit, non videtur peccare. (*arg. l. 1. §. 2. ff. ne quis eum, qui in ius vocat. vi eximat. Dd. ad l. ut vim, ff de iuſt. & iure.*)

AD ARTICVLVM XXI.

Concordat cum Ferdinandi II. art. XVIII. ubi vide, quæ annotavi.

AD ARTICVLVM XXII.

Vide ſupra capitulat. Matthiæ articul. xx. & Ferdinandi II. articulum XIX. cum ibidem annotatis.

AD ARTICVLVM XXIII.

Vide quæ ſupra annotavi ad capitulat. Maximiliani II. articulum IX.

AD ARTICVLVM XXIV.

Vide ſupra capitulationem Rudolphi II. art. XIX. cum ibidem annotatis: Quibus adde ex Inſtrumento pacis, factæ Monaſterii Weſtphalorum anno MDCXLVIII. inter Imperatorem & Regem Franciæ, (*§. & quia publice intereſt.*)

AD ARTICVLVM XXV.

Hic articulus primum Matthiæ capitulationi inſeri cœpit, & conſtituit artic. XXIII. quem ſupra ſuo loco explicavi.

AD ARTICVLUM XXVI.

Vide, quæ ſcripſi ſupra, ad capit. Caroli V. articul. XIX.

Vnd der Thonaw.

Hæc noviter addita, propter Maximilianum, Ducem Bavariæ, qui Elector Palatinus eſt, & Bavariam, quam Danubius præterlabitur, ac in ea ſedem domicilii, tenet.

AD ARTICVLVM XXVII.

Vetus eſt conſtitutio. Vide Capitul. Caroli V. artic. XX. cum ibidem annotatis.

AD ARTICVLVM XXVIII.

Novus plane hic eſt articulus, cui cauſam dederunt polyphagi aulici, & alii læmargia perpetua laborantes, quorum appetitui ſatis fieri oportuit, cum aliorum damno.

Lehen.

Primum huius articuli membrum de feudis diſponit, ſecundum de allodiis.

Gelegen wo ſie wollen.

Multi Status etiam extra ſuum territorium feuda habent. Sic Marchiones Brandenburgenſes, Burggravii Norimbergenſes, à tempore Imp. Ludovici Bavari hucusq;, plurimos in Auſtria vaſallos numerarunt, (*vide me de iure publ. lib. 5. c. 7. n. 94. & in additionibus ad eundem numerum.*)

Crimine læſæ maieſtatis.

1. *Quomodo maieſtas lædatur immediate.*
2. *Eliſabetha Reginæ Angliæ conſtitutio.*
3. *Conſtitutio Galliæ.*
4. *Eiusdem Regni conſtitutio alia.*
5. *Inſcriptio ſtatuæ Herculis Eſtenſis.*
6. 8. *Quomodo maieſtas lædatur mediate.*
7. *Explicatio legis V. in pr. C. ad L. Iul. maieſt.*

MAieſtas læditur, vel immediate, vel mediate. Immediate, ubi crimen 1. committitur directo in maieſtatem realem, vel perſonalem maiorem. Exempla varia recenſentur (*in l. 1. §. 1. l. 2. l. 3. 4. 6. 10. ff. ad L. Iul. maieſt.*) quibus, ſecundum mores cuiusq; Reipublicæ, vel Regni, addi debent illa, quæ lege publica in hanc claſſem relata ſunt. Eliſabetha, Regina Angliæ, edicto ſan- 2. civit, (*que celuy, qui tiendroit le Pape pour chef de l' Egliſe d' Angleterre, ſeroit tenu pour criminel de leze maieſté.*) (*P. Matthieu tom. 2. livr. 6. de l' hiſtoire de Henry IV. narrat. 2. p. mihi* 492.) quicunque (ſuorum) Papam haberet pro capite Eccleſiæ Anglicanæ, criminis læſæ maieſtatis reus eſſet. (*Au temps d' Henry IV.* 3. *ſe fit un edict, par lequel ceux qui appellent, ou qui ſont appellés, qui aſſiſtent & ſecondent les appellans, & les appellés, ſont declarés criminels de leze maieſté, puniſſables ſelon la rigueur des ordonnances, ſans que la peine de la mort, & confiſcation des biens, puiſſe eſtre changée ni moderée.*) (*Matthieu l. tom. livr. 5. narr. 2. p.* 253.) Henricus IV. Galliæ Rex edicto ſancivit, ut, qui ad duellum alium provocaret,

ret, vel, qui ab alio provocatus duello decertaret, nec non & utriusque partis patrini, & concertantes, criminis læſæ maieſtatis rei haberentur, puniendi ſecundum rigorem conſtitutionum, pœna mortis ac confiſcationis bonorum, citra omnem moderationem commutationemq; pœnæ in mitiorem aliam.
4. Quando Bellarmini ſcriptum, *de temporali poteſtate Papæ, adverſus Guilhelmum Barclaium*, in parlamento Lutetiano die XXVI. Novembr. A. C. MDCX. damnabatur, vetitum ſimul fuit, ſub pœna læſæ maieſtatis, ne quis illud haberet, retineret, communicaret, excuderet, venderet. (*Lanſius de principat. provinc. Europæ p.* 360.) Cumq; Ieſuitæ relegati eſſent ex tota Gallia, additum fuit, ut, intra XV. dies, toto regno excederent, aut in eo deprehenſi poſtea, tanquam læſæ maieſtatis rei, punirentur. Interdixit etiam Curia omnibus regni ſubditis, ſub eadem criminis læſæ maieſtatis pœna, ne filios extra regnum in Ieſuitarum collegia, ſtudiorum gratia, mitterent. (*Id. Lanſ. d. tr. p.* 368) Ferrariæ, me-
5. moriæ D. Herculis Eſtenſis Ducis II. equeſtris ſtatua, adhuc viventi poſita, cum hac inſcriptione, ad quam ſi quis intra ambitum XX. P. confugientibus vim intulerit, ſe læſæ maieſtatis crimen incurriſſe non ignoret. (*Heberer ſervit. Ægypt. lib.* 3. *c.* 26. *p.* 496.) Porro læditur maieſtas mediate, quando eius in
6. odium, in perſonâ magiſtratuum, quos poſuit, vel Conſiliariorum, quos pro parte corporis ſui habet, Senatorum etiam, & quorumlibet, qui ſibi militant, crimen enorme committitur: ut quando occiduntur (*d. l.* 1. *§.* 1. *ff. ad L. Iul.*
7. *maieſt.*) vel, quando de eorum nece initur factio, vel cogitatur (*l.* 5. *in pr. C. ad L. Iul. maieſtat.*) hoc eſt, ut ego capio, quando non perfunctoria, & nuda eſt cogitatio, ſed quando conſilium (*l. ult. in pr. C. d. t.*) de nece, de modo eam patrandi, deq; occaſione exequendi, &c. intervenit, & res in actum exterio-
8. rem, quanquam ſine effectu, deducta eſt. In Imperio noſtro, poſtquam aureæ Bullæ alterum membrum, à Carolo IV. in curia Metenſi promulgatum fuit, A. MCCCLVI. dubium nullum ſupereſt, crimen læſæ maieſtatis illum incurrere, qui ſceleſtam factionem, aut factionis ipſius inierit ſacramentum, vel dederit, de nece Electorum, tam eccleſiaſticorum, quam ſecularium, omnium, ſeu unius ex eisdem. (*vide A. B. c.* 24.)

Oder ſonſten verwürckt.

Qui enorme crimen læſæ maieſtatis committit, amittit omnia bona (*d. l. quiſquis* 5. *C. ad L. Iul. maieſt.*) ſive directo illa habeat dominio, ſive utili: (*c. felicis. §. ſi qua vero feuda, ibi, ſit eis ipſo iure privatus, de pœnis. Curtius Iun. de feud. part.* 4. *n.* 155.) ergo etiam feuda (*Gigas de crim. læſæ maieſt. t. de pœna commiſſi crim. læſæ maieſt. quæſt.* 3. *&* 25. *Sixtin. lib.* 2. *de regal c.* 20. *n.* 37.) Non ſolum autem propter hoc crimen commiſſum, ſed etiam propter alia, quæ à Feudiſtis enumerantur, vaſallus feudum amittit. Quod fieri fortius credendum eſt, in illis delictis, ob quæ banno Imperii percutitur, ut fit, ſi pacem publicam turbaverit. (der Königl. Landfrieden zu Wormbs *anno* 1495. auffgericht. *tit.*

die pœn der Friedbrecher/ *p.* 24. Erclärung des Landfriedens *de anno* 1500. *tit.* wie wider dē Aechter/ *p.*46. Ordnung des Landfriedens zu Wormbs *anno* 1521. auffgericht/ *tit.* die *pœn* aller Friedbrecher/ *p.* 125. Erclärung des Landfriedens zu Nürnberg *anno* 1522. auffgericht/ *tit.* dem Lehenherren/ auch andern/ ꝛc. *pag.* 145. Kaiserl. Landfrieden zu Augspurg auffgericht *anno* 1548. *tit.* die *pœn* der Friedbrecher/ *p.* 355. Cammergerichts Ordnung *part.*2. *tit.*9. §. ſo jemands.)

Nach ihrem Willen.

Quocunque modo feudum, propter delictum amittit vaſallus, illud non ad fiſcum Imperatoris, ſed ad dominum directum pertinet, ut clare deciditur: quod fieri, neceſſarium viſum fuit Electoribus, & cavere, ne novus Rex Romanorum, ſucceſſor in Imperio, anteceſſoris acta pro regula allegaret.

Schalten vnd walten laſſen.

In crimine læſæ maieſtatis feudum quod amittit vaſallus, plene directo accreſcit domino, ut tanquam moderator, & arbiter rei ſuæ, de eo ſtatuere poſſit pro libitu. Dixi plene accreſcere, nam nihil iuris in illud remanet apud delinquentem, ut ſupra vidimus; nec apud delinquentis liberos, (*arg. d. l. quisquis, §.* 1. *C. ad L. Iul. maieſt. & argumento, à minori crimine ad maius, dicto c. unico,* 2. *Feud.* 31. *&* 2. *F.* 26. *§. ſi vaſallus culpam, Vulteius lib.*1. *de feud, c.*11. *n.*69.) nec apud delinquentis agnatos. (*Gail. de pace publ. lib,* 2. *c.* 13. *n.*12. *in f. & n.*16. *Vulteius d. c.*11. *n.*71. *§. ita in omni caſu, p.*630.)

Keines wegs aber/ dieſelbe zum Kaiſerlichen Fiſco einziehen.

Contrarium fecit Imp. Ferdinandus II. hoc ſibi licere perſuaſus ab illis, qui confiſcata bona magis, quam Domini ſui famam amabant; & fuit de alieno liberalis ac munificus, in ipſos ſuaſores potiſſimum. Vnde creditum à perquam plurimis, fundamentum huius confiſcationis non fuiſſe doctorum illum numerum, quem congeſſit Roſenthal (*de feud. c.*11. *concluſ.* 13. *in allegat. lit. a,*) ſed numerum alienis bonis inhiantium. Reclamarunt Electores, & Status Imperii, vim iuri ſuo fieri, at fere fruſtra. adeo ſtrenua in confiſcandis bonis continuatio erat, & talis quandoque, ut ne innocentibus quidem parceretur. Vidi ego indicem Commiſſarii, eo tempore ſatis noti, in quo nobiles Franconiæ, quorum bona confiſcanda, deſcripti erant, addito delicto cuiusque. Iisdem vero etiam par fratrum, familiæ non obſcuræ, intermixtum legebatur, cum hoc epiphonemate: *Nihil quidem hi deliquerunt, ſed dicuntur eſſe admodum divites.* Talis ſcilicet rerum tunc ſtatus erat, ut divitiæ criminis vicem ſuſtinerent. Eſſe autem iuris, & communis opinionis, ut bona feudalia eius, qui crimen læſæ maieſtatis commiſit, non ad fiſcum Imperatoris, ſed dominum directum perveniant, & ita in Germania obſervatum ante hæc tempora fuiſſe, teſtes ſunt magni nominis Iureconſulti: Gailius (*lib.*2.

de pace

de pace publ. c. 14.) Hartmannus Piſtoris à Seuſelitz (*lib. 2. quæſtion. part. 1. quaeſt. 15. n. 7. & 8.*) & alii allegati à Roſenthal (*de feud. cap. 11. concluſ. 11. n. 6.*) Anton. Guetta (*conſil. 6. & 7.*) Reinking. (*de Regim. ſecul. lib. 1. claſſ. 5. c. 7. n. 28. & ſeqq. edition. poſter.*) & Carolus à Kirchberg, in ſingulari, de hac quæſtione, reſponſo iuris, Cæſari Ferdinando II. exhibito (ac Viennæ anno M DC XXII. excuſo.) Quod extra Germaniam, aliis in Regnis obſervatur, nos non attinet; præſtat tamen ſcire, Coquille (*ſur les couſtumes de Nivernois, tiltr. des confiſcations, artic. 1. p. 67.*) docere, (*qu' en cas de leze maieſté les fiefs, qui ne ſont pas tenus du Roy immediatement, viennent à luy par confiſcation, à la charge des debtes & hypotheques, &c. Pluſieurs couſtumes ſpecialement attribuent au Roy la confiſcation en cas de leze maieſté, Melun. artic. 9. Sens artic. 207. qui adiouſte, que le Roy doit vuider ſes mains dans l' an, ou bailler homme, ce que ie croy eſtre general: car le Seigneur immediat ne doit perdre ſon fief, ſans ſa faute, & le Roy ne peut eſtre vaſſal de ſon ſubiect.*) in caſu patrati criminis læſæ maieſtatis, feuda, quæ noxius, non immediate à Rege, ſed ab alio habuit, ad Regem transeunt iure confiſcationis, ſed cum onere debiti, vel hypothecæ &c. Multæ conſuetudines ſpecialiter Regi confiſcationem aſſignant, in caſu læſæ maieſtatis, Melodunenſis artic. IX. Senonenſis artic. CCVII. qui addit, Regem debere intra annum à ſe dimittere feudum aut alium dare vaſallum; quod generale eſſe credo: Is enim, qui immediatus feudi dominus eſt, non debet, ſine facto ſuo, amittere feudum ad ſe pertinens, & Rex non poteſt eſſe vaſallus ſui ſubditi. Similia docet Loyſeau (*tr. des Seigneuries chap. 12. n. 78.*)

Einziehen.

Ne impoſterum hoc fiat, his ſatis cautum videtur. Sed cum, ut modo audivimus, etiamſi citra hanc capitulationem foret, nihilominus, iuris & æquitatis communis ratio, eiusmodi confiſcationes ab Imperatore fieri prohibeat, etiam aliquid de reſtitutione, ſub nomine Ferdinandi II. confiſcatorum, addi potuiſſet. Certe peccatum non remittitur, niſi quod ablatum eſt, reſtituatur.

Vorige.

Si Imperator veniam delicti concedat vaſallo alterius, ea remiſſione nil quicquam domino feudi, ad quem, ob commiſſum delictum, feudum reverſum, præiudicat. (*Vult. d. capit. 11. n. 36. §. ſed nec de crimine, & n. 158.*)

Oder andere Vaſallen aufftringen.

Poſtquam ſemel pleno iure feudum ad dominum rediit, poteſt, ſi velit, idem retinere, vel alteri concedere: invito autem, vaſallus ab Imperatore obtrudi, haud debet. Quod de retentione diximus, limitationem accipit, ſi provinciæ, vel loci conſuetudine, aliave ex ratione, introductum fuerit, ut feuda ad ſe reverſa dominus iterum alii concedere teneatur.

Allo-

Allodial Güter.

1. *Hottomanni coniectura de origine vocabuli, allodium.*
2. *Pasquieri opinio.*
3. *Budæi tradita.*
4. *Opinio Cuiacii.*
5. *Opinio Rhenani.*
6. *Autoris opinio.*

EST hoc alterum articuli noſtri membrum, quo agitur de confiſcatione bonorum allodialium, hoc eſt, eorum, quæ non ſunt feudalia, ſed patrimonialia, ſo nicht Lehen/ſondern Eigenthumb. Vocabuli veram originem, & notionem demonſtrare, perdifficile eſt, & ſola divinatio hic regnat. Veriſimile 1.
videtur Hottomanno (*de verb. feudal. verb. alode*) primam verbi originem ex eo manaſſe, quod nationis, bello ſubactæ, prædia bipartito dividerentur, & melior pars militibus fruenda, beneficii loco, attribueretur: altera pars plebeiis, ac reliquæ multitudini, quod Germani etiam nunc dicunt alß Leut (voluit dicere, alle Leut/ ſed linguæ non ſatis gnarus, lapſus eſt) quaſi quis dicat, univerſæ plebi. Nam *leudes*, & *leudi*, paſſim apud Germanicos, & Francogallicos hiſtoricos, dicuntur, qui vulgo ſubiecti appellantur. Atque in hanc ſententiam primum me (*pergit d. loc. loqui Hottomannus*) Gallorum noſtrorum ſermo, & conſuetudo induxit, qui prædia huiusmodi nominant *alleud*, eaque longiſſimo intervallo, ab iis, quæ in libris feudorum allodia, vel alodes appellantur, ſeparant. Nam illo nomine eos demum fundos appellant, pro quibus cenſus, ſive penſiuncula ſolvitur. Vnde fundi liberi allodii, *fiefs de franc alleud*, quorum nemo donator agnoſcitur, pro quibus nemini gratia debetur, & qui eo nomine immunes ſunt. quos more Romano dicebant, optimo iure poſſideri. Eſtienne Pasquier (*livr. 2. des recherches de la France livre. 2. chap. 13. fol.* 2.
78. *edit. Pariſienſ. in fol. de anno* M D XCVI.) ait, (*eſtans les François arrivés és Gaules, & s'en eſtans faits maiſtres & patrons, ils eſtablirent double police, en ceſte contrée: l'une, tirée du Romain, & l'autre de leur propre eſtoc. Parquoy ils diviſerent les terres, en beneficiales, & allodiales: deſtinans les premieres pour ceux, qui faiſoient profeſſion des armes; & celles-cy, pour tous ſubiects indifferemment. Or combien que ces benefices fuſſent du commencement diſtribués aux gens dediés au fait de la guerre, ſi ne leur eſtoit-il pourtant deffendu de tenir terre en alleud, qui eſtoient terres, que l'on tenoit en proprieté, & qu'en mourant l'on transferoit à ſes heritiers. Ceſte diction d'alleud, print, ſelon mon iugement, ſa premiere ſource d'un ancien mot François, Leud, qui ſignifioit un ſubiect. &c. De ce mot vint que nos anciens Roys de France, faiſans és Gaules le departement general des terres, appellerent celles eſtre tenuës en alleud, qui devoient cens, & redevance. Eſtant, à mon iugement, ceſt alleud, la penſion que l'on payoit pour recognoiſſance des heritages, en ſigne de ſubiection. Pour laquelle occaſion furent dites aucunes terres eſtre tenuës en franc alleud, c'eſt à dire, celles, qui n'eſtoient pas de ſi grande marque, que les benefices, lesquelles furent aſſignées diverſement à la commune des François, deſquels*

nos Roys, par un paſſedroit ſpecial, ne voulurent prendre aucune recognoiſſance, des cens, comme ils firent des Gaulois. Dont advint, que s'eſtant depuis ces deux nations confuſes, par telle courſe de temps, qu'il eſtoit malaisé à diſtinguer l'une de l'autre, on employa ce mot de franc alleud, à toutes terres indifferemment, que par poſſeſſion immemoriale on maintenoit eſtre exemptes de cens, & rentes. Et en ceſte façon recite Procope, que les Vandales, ayans occupé l'Afrique, le Roy Genzerich leur donna plusieurs belles terres, franches de toutes redevances, que l'on appella de là en avant, terres des Vandales. Qui n'eſt pas choſe grandement esloignee du franc alleud des François. De ceſte diction alleud, eſt venu, ce que nous appellons, lotir, pour partager une choſe, qui eſt en censive, & lot, pour part & portion. Car quant à ce qu'en cas d'achapt il faut payer les lots & ventes, cela eſt venu d'un autre mot François, los, qui ſignifie gré, & volonté, duquel encores nous diſons allouer, pour la choſe que nous avons aggreable.) Poſtquam Franci in Galliam venerunt, eamque ſibi fecerunt ſubditam, duplicem ordinem ibi inſtituerunt: unum habuerunt à Romanis, alterum à ſemetipſis. Diviſerunt itaque agros, in feudales, & allodiales: illos dederunt militibus, hos ſubditis, ſine diſtinctione. Licet autem primum feuda data fuerint militibus, attamen illis prohibitum non fuit, ſimul etiam allodia tenere; quæ erant agri, qui proprietatis iure habebantur, & à morientibus transmittebantur in heredes. Vocabulum autem, alleud, primam originem ut arbitror, traxit ab antiquo nomine Francico Leud, quod ſignificabat ſubditum, &c. Ab hoc ipſo vocabulo provenit, quod olim Reges Franciæ, in Gallia agros diſtribuentes, illos in allodium datos dicebant, quorum nomine ſolvendus erat cenſus, vel canon. Puto, allodium dictum fuiſſe cenſum illum, qui ſolvebatur in recognitionem bonorum hereditariorum, in ſignum ſubiectionis. Eandem ob rationem dicebatur de nonnullis agris, quod tenerentur in liberum allodium: Idque intelligebatur de illis terris, quæ non erant tanti momenti, quanti beneficiales, vel feudales. Diverſimode autem adſignabantur Francis, à quibus Reges noſtri, ſpeciali ex privilegio, nolebant cenſum accipere, quem tamen requirebant à Gallis. Contigit autem poſtea, cum longo temporis curſu utraque natio adeo confuſa in ſeſe eſſet, ut una ab altera amplius diſtingui haud poſſet, ut nomen liberi allodii, ſine discrimine, terris, vel agris daretur, quos per poſſeſſionem immemorialem exemtos affirmabant à cenſu, & penſione. Eodem fere modo narrat Procopius, poſtquam Vandali occuparent Africam. Regem Genſericum illis dediſſe multos egregios agros, liberos ab omni cenſu, qui ab eo inde tempore vocati fuerint agri Vandalorum. Quæ res non multum differens eſt à Francorum libero allodio. Ab hoc vocabulo allodii, originem habet, lotir, quod ſignificat dividere rem, quæ cenſui ſubiecta eſt, & lot, quod notat partem, vel portionem Quod autem in emtionibus ſolvi debent los, & ventes, (ſunt obventiones fundi cenſualis) illud eſt ab antiquo verbo Francico *los*, quod

quod ſignificat voluntatem, unde adhuc dicimus, allouër, pro eo quod nobis placet vel arridet. Guilielmus Budæus (*in annot. in pandect. referente Hottomanno d. l.*) ſcribit, alaudia à laudandi, hoc eſt, nominandi autoris, verbo profecta: quod qui prædia eo iure habeant, laudare autorem ſuum neminem teneantur, ut qui nullum ſoli dominum agnoſcant, nec patronum, id eſt, qui in nullius fide ſit. Quaſi Budæus, alaudia, coniunctum verbum putaret, ex A, particula privativa, & laudare; quippe quorum nomine laudatio non debetur. 3.

4. Cujacius (*in præfat. comment. feud.*) allodia, quaſi fidei vinculis ſoluta, dici putat; & iterum (*ad tit. 17. lib. 2. feudor.*) allodium, ſive alloden, dici ſcribit latinis amens, quaſi ſine mente, allodium quaſi ſine lode, eo quod eius poſſeſſor nemini ſit leodes, ſive ut nunc loquimur, leudes, id eſt, homo, vel vaſallus. Sed hanc conjecturam reiicit Hottomannus. (*d. loc.*) cum neque A particula illa, apud Germanos privandi vim habeat, & Lodes præciſe vaſallum non ſignificet, ſed quemvis (ut antea dixerat) Principis ditioni ſubiectum, ſive is miles ſit, ſive non ſit, & ſive feudum alterius beneficio teneat, ſive non teneat. Has rationes ſatis infirmas eſſe iudicat Vulteius (*d. lib. 1. de feudis c. 12. n. 11.*) Supereſt opinio Beati Rhenani (*rer. German. lib. 2.*) quem Hottomannus allegat (*d. loc.*) dicentem, alodia proprii fuiſſe iuris, fortaſſe Germanico vocabulo ſic dicta, quod familiæ velut coagmentata ſint, & coniuncta, hoc eſt, inſeparabilia à familia, ein Anlod (quo nomine etiam utitur Lehemann. *in Chron. Spir. lib. 2. c. 19. p. 91.*) 5.

6. Mihi videtur, niſi ante omnia de orthographia vocabuli certi ſimus, non poſſe convenienter inveſtigationem inſtitui, unde derivatum ſit: credo tamen origine eſſe Germanicum, non latinum, ut, Budæi opinione admiſſa, ſequeretur. Quoniam vero nemo eſt, qui orthographiam vocabuli norit, divinare unicuique per me in infinitum licebit.

Ex crimine læſæ Maieſtatis.

D. l. quisquis 5. in pr. C. ad L. Iul. maieſt. Novella 134. c. 13. in fin.

Oder ſonſten verwürckt.

In enumeratione caſuum, in quibus bona reorum confiſcentur, largus nimis eſt Calicius, qui teſte Ciaro (*l. 5 ſentent. quæſt. 78. n. 3.*) quadringentos & octodecim proponit. Ludovicus Creſſoles (*in tr. in quibus caſibus iure civili omn. bonor. vel partis publicatio fiat*) centum quinquaginta proponit; Chaſſanæus ſeptuaginta duas enumerat (*ad conſuetud. Burgund. rubr. 2. ver. 1. n. 19. & ſeqq.*) ſexaginta ſeptem Damhouderius (*pract. Crimin. c. 66.*) Malim ego ſequi Iuſtinianum, qui (*in d. novella 134. c. 13. verſ. ut autem &c*) non ſolum corporales pœnas, ſed etiam pecuniarias mediocres fieri voluit, non autem numero extendi. (*vide Rittersh. ad Novellas. part. 14. c. 4. n. 4. & ſequenti.*)

Iuribus Fiſci.

De quibus Dd. ad t. ff & C. de iure fiſci, & Peregrinus integro tractatu ac Bocer. c. 3. de regal. fiſci.

Belehnt.

In Imperio noſtro iura fiſci habet Imperator, tanquam Imperii adminiſtrator, & caput ſummum: cæteri, qui illa habent, ea accepta ferunt conceſſioni Imperatoriæ, per inveſtituram factæ, vel per privilegium, extra caſum inveſtituræ, &c. (de quibus capitulatio tacet.)

Oder dieſelbe ſonſten beſtändig hergebracht.

Tertio, nonnulli præſcriptione ius fiſci acquiſiverunt (*Bart. in L. 2. in*

pr ff. de iure fiſci. Ioh. de Platea ad rubr. C. eod. tit. lib. 10. *n.* 12.) Fiſcum nemo proprie habet, inquit Vulteius (*lib.* 1. *de Feud. c.* 5 *n.* 7. *p.* 69.) niſi Imperator; iure nimirum ſuo proprio, alii non niſi ex conceſſione Imperatoris, eaque vel tacita, quæ inducitur præſcriptione, vel expreſſa, quæ inducitur conventione.

Landen gelegen.

Ergo ea bona, quæ extra territorium ſita, ad dominum alterius territorii, ſi ius fiſci habeat, pertinent, non ad dominum, in cuius territorio deliquit, vel domicilium habet is, cuius bona fiſco cedere debent. Atque in hoc allodium differt à feudo; nam hoc etiamſi extra territorium directi domini ſitum ſit, nihilo tamen minus ad eum, quando crimen commiſſum fuit, pervenit.

Nicht einziehen.

Poſtquam in contrarium incumberet Imp. Ferdinandus II. Electores præſentes, & abſentium legati, unanimiter ei contradixerunt, in conventu Ratisponenſi anno M DC XXX. literis vice duplicæ die XII Aug ſcriptis: Es wolten die hochlöbl. Churfürſten / vnd die Churfürſtl. HH. Geſandten / nicht verhoffen / könten ſich auch darzu nicht verſtehen / daß den ienigen Ständen des Reichs / ſo mit dem Kaiſerl. fiſco belehnet / in deſſen Nutzbarkeiten / viel weniger den Churfürſten / in crimine læſæ maieſtatis, an würcklicher Beſtraffung ihrer vngemittelten Vnterthanen vnd Landſaſſen / einiger Eingriff / den Rechten vnd R. Abſchieden / auch I. K. M. ſelbſt eigenen avocatoriis zuwider / beſchehe: zumaln weil ebē der ienige fiſcus, deſſen l. quisquis, meldung thut / den Ständen gleich andern hohen Regalien / vnd obrigkeitl. Rechten / gänzlich vnd privative eingeraumt vnd übergeben / deſſen ſie auch billig vngehindert männiglichs genieſſen ſollen. Quibus ultimis verbis reſpondetur fundamento, quod pro Imperatore adduci potuit ex d. l. quisquis, verbis, *fiſco noſtro*, & ex c. XXIV. §. 1. A. B. ubi eadem reiterantur. Fiſcus namq; Imperatoris duplici ſenſu dici poteſt, Vnus qui ipſius eſt exercitio & utilitate, & nulli competit præter ipſum. (Cammergerichts Ordnung *part.* 2 *tit.* 9. §. Wir wollen auch / *in f.*) Alter, qui ipſius eſt, reſpectu conceſſionis, vel permiſſionis, exercitio autem, & utilitate eſt apud alium. Tempore quo lata d. l. quisquis, citra omne dubium fiſcus apud Imperatorem ſolum fuit, tempore autem Caroli IV. quando d. l. quisquis, interpolata, & in auream bullam relata fuit, exercitium & utilitas etiam ad Status pertinuit. Nihilo minus tamen, placuit etiam tunc Carolo IV. ad exemplum Arcadii & Honorii loqui, & fiſcum ſuum appellare.

Ohne einige Hinderung gebühren laſſen.

In Regno Galliæ, quod monarchiæ propinquius eſt, aliud obtinet. (*Combien que la confiſcation appartienne au haut iuſticier, toutesfois c'eſt un des droits de ſouverainete du Roy, qui la peut remettre, ſive per literas iuſtitiæ, ſive gratiæ, re tamen integra, c'eſt à dire, iusques à ce que l'arreſt de condemnation ſoit prononcé, ou la ſentence, par l'execution faicte d'icelle ſans appel, ſoit convertie en force de*

choſe

choſe iugée. Sans meſme hors ces cas, que le haut iuſticier ſoit recevable à s'oppoſer, ou autrement empeſcher l'interinement de la remiſſion, grace, ou abolition, pource que ce droit de ſouveraineté ne peut eſtre retranché au Roy. Meſme, apres le droit acquis tout à faict au haut iuſticier, par un iugement ſouverain, encor tient-on que le Roy peut remettre la cōfiſcation du haut iuſticier, mais non, s'il en a disposé, principalement à tiltre onereux.) (Loyſeau des Seigneuries ch. 12. n. 82.) Licet confiſcatio competat ei, qui faſces, vel altam iurisdictionem obtinet, nihilominus eſt ex iuribus ſuperioritatis Regis, qui eam poteſt remittere, ſive per literas iuſtitiæ, ſive gratiæ, re tamen integra, hoc eſt, antequam ſententia condemnatoria lata eſt, aut executione, non interpoſita appellatione, abiit in rem iudicatam; ita ut etiam, hisce caſibus exceptis, altæ iurisdictionis dominus non poſſit ſe opponere, nec alio modo impedire comprobationem remiſſionis gratiæ, aut abolitionis. Ius enim ſuperioritatis Regiæ limitari nequit. Et affirmatur, quamvis altæ iurisdictionis dominus, ius omnino acquiſitum habeat, ſententia ſummi iudicii, nihilo minus tamē Regem poſſe remittere confiſcationem, ſi altæ iurisdictionis dominus adhuc bona confiſcata poſſideat, non autem ſi in alium ea transtulerit, præſertim titulo oneroſo.

AD ARTICULUM XXIX.

Priora huius articuli membra, explicavi in capitulatione Caroli V. artic. XXI. Poſteriora, incipientia à verbis, auch mit Durchzügen/ nova ſunt.

Durchzügen.

Aurea plane eſt conſtitutio Novellæ CXXX. quæ primum, & maximum ſtatum Reipublicæ eſſe docet, ut inculpabiliter exercitus Imperatoris in itineribus converſetur, & innoxietas, atq; indemnitas, collatoribus cuſtodiatur. At ſi ea, æque ut Imperii noſtri ſanctiones, de transitu militum disponentes, cum uſu & praxi hodierna conferatur, manifeſtum evadit, peſſimos mores optimis legibus vim intuliſſe, non antiquioribus modo, ſed etiam recentiſſimis. Anno MDCXLI. in nuperis comitiis Ratisponenſibus, ſtatutum fuit, daß die Durchzüge ſollen den Außſchreibenden Fürſten/ ſo viel die Kriegs-actiones zugeben/ und wo es ohne Feinds Gefahr wird ſein können/ bey zeiten notificirt/ und darob gehalten werden/ daß/ ſo viel möglich/ den Reichsſatzungen in denen Fällen/ von welchen dieſelbe erſtberührter Durchzüge halber eigentlich reden/ nachgelebt werden. Item iſt außtrucklich verbottē worden/ daß im Durchziehen/ wider der Kaiſ. Maieſt. oder deroſelben Generalsperſonen Ordonnanz/ wann anders die nohtwendige Lebensmittel bey dem nechſten Weg fortzukommen vorhanden/ einige Abweg nicht genommen/ noch in Verſchonung eines/ der andere Stand beſchwehret/ oder ruinirt werden ſolle. Neutrum vero, eo, quo par erat, ſtudio, obſervatum fuiſſe, lippis & tonſoribus notum eſt.

Einquartirungen.

Vide d. R. A. zu Regenſpurg de anno MDCXLI. (§. ſetzen ſolchem nach/

ordnen vnd gebieten ꝛc. *cum ſeqq.*) Sed nihil, aut ſane pauxillum eorum, quæ ibi pro ſalute Imperii conſtituta, uſu obſervata fuiſſe, omnibus cognitum eſt.

Ohne höchſte vnd vnvmbgängliche Noht.

Hoc in theoria verum, in praxi autem aliud obſervatum fuit.

Auch alsdann anderſt nicht.

Cum nec hoc quoque obſervatum fuiſſet, in dictis comitiis Ratisponenſibus placuit, idem iterum renovari; ſed nihilo minus in antiquam licentiæ ſylvam denuo itum eſt.

Craiß Obriſten.

De Capitaneo, vel Duce Circuli, multa ſcripſi (*in addit. ad iuris publ. lib. 1. c. 7. n. 32.*)

Nach vnd Zugeordneten.

Vide additiones meas (*ad d. n. 32.*)

Wie auch der Craisſtänden.

Receſſus Comitiorum Ratisponenſium, de dicto A. MDCXLI. non convenit cum hac diſpoſitione. Hic ſtatuitur, ut non ſolum tranſitio exercitus, verum etiam hoſpitatio, aut deductio in hyberna, vel æſtiva, fiat præſcito ducis Circuli, nec non eorum, qui illi adiuncti ſunt, atq; Circuli Statuum, quibus onus imminet. Dictus autem comitiorum receſſus, ſeparatim agit de utroque actu, ac tranſitum quidem denunciandū eſſe diſponit, des Craiſes außſchreibenden Fürſten/ hoc eſt, Principibus circuli, qui ius convocandi cætera circuli membra habent, nullamque vel Ducis, vel ei adiunctorum, vel membrorum circuli, mentionem facit. (§. die Durchzüge ſollen.) Vnde coniicere licet, ſolis illis Principibus, qui in diſpoſitione exprimuntur, denunciari debere ab Imperatore tranſitum, eorum vero providentiæ relinqui, ut eundem cæteris Circuli Statibus poſtea ſignificent. Deductionem autem in ſtativa, idem receſſus ſignificari vult duci circuli, & Principibus convocandi poteſtatem habentibus, ac inprimis Circuli Statibus, quos onus tangere poteſt. (*d.* §. *ſetzen* ſolchem nach/ ordnen vnd gebieten.) nullam autem mentionem facit eorum, qui Duci circuli adiuncti dati ſunt. Hac in diſcrepantia, receſſum Imperii, capitulationi præfero, tum, quod capitulatione poſterior, tum, quod omnium Statuum conſilio factus, & approbatus fuit. Cæterum ex inſtrumento pacis Cæſareoſuecicæ (*artic.* 8. § *gaudeant*,) conſtat, hoſpitationem generalem militum haud aliter inſtitui debere, quam de comitiali, liberoque omnium Imperii Statuum ſuffragio, & conſenſu.

AD ARTICVLVM XXX.

Vide quæ ſupra annotavi, ad capitulat. Caroli V. articulum XXII. & Ferdinandi I. articulum XXI.

Vnd ohne Vorwiſſen/ Raht vnd Verwilligung.

Hoc novum additamentum eſt, & maxime emphaticum, præſcitum,

conſilium,

conſilium, & conſenſum Electorum requirens, ut proſcriptio valida eſſe poſſit. Praxis, quæ tempore Ferdinandi II. radices agere cœpit, permovit Electores, ut hoc modo ſibi, aliisque proſpicerent.

Des Heiligen Reichs.

1. *Quid Gilles Boilleau de banno Imperiali annotaverit.*
2. *Erronee tamen.*
3. *Proſcriptio res magni momenti.*
4. *Ad quam Statuum conſenſus requiritur.*
5. *Ut factum tempore Imp. Henrici V.*
6. *Conradi.*
7. *Friderici I.*
8. *Friderici II.*
9, 10. *Henrici VII.*
11. *Caroli IV.*
12. *Sigismundi.*
13, 14, 15. *Et ſequentium Imperatorum.*
16. *Secus factum à Carolo V.*
17. *Ac à Ferdinando II.*

GIlles Boilleau (*és annotations, ou Scholies ſervants à plus ample intelligence* 1.
de la guerre d'Allemagne lit. B.) multos ante nos annos ſcripſit, (*La couſtume ancienne eſt, que le decret du ban Imperial ne ſe doit faire par le ſeul vouloir, & ſentence de l'Empereur, en ſon nom privé, mais par le conſentement des Electeurs & Eſtats de l'Empire, ſi, comme eſt plus amplement declaré en la forme de l'obligation Imperiale.*) Conſuetudo inveterata fert, ne bannum Imperiale decernatur ſola voluntate, & ſententia Imperatoris, & ipſius nomine proprio, verum conſenſu Electorum, & Statuum Imperii, ut plenius declaratur in formula obligationis Imperatoriæ. Verum, homo exterus, & rerum Imperii ſuperficieten* gna- 2.
rus, capitulationi adſcripſit, quod in eam nunquam fuerat relatum. Si enim omnes, quæ anteriores ſunt hac noſtra præſente, excutimus, nulla earum deprehendere dabitur, determinatum fuiſſe, quorum conſilio & conſenſu in laxando banno Imperator uti debeat. Conſuetudo tamen Imperii, Imperatorem admonere ſufficiens fuit, ne quemquam Statuum proſcriberet, ſine conſilio & conſenſu cæterorum Statuum. Proſcriptio enim res magni momenti eſt, 3.
in quo intereſſe, non ſolius Cæſaris, ſed totius Imperii, adeoq. omnium Statuum vertitur. Bellum ſapit, executionem ſi ſpectes; at hoc, ordinarie, con- 4.
ſenſum & conſilium Statuum requirit; (*ut deduxi ſupra, ad capitulat. Caroli V. artic. 11. verſ.* der Reichsſtände/ *& videre licet, in capitulationibus Ferdinandi I. art. 10. Rudolphi II. artic. 10. Matthiæ artic. 11. Ferdinandi II. artic. 9. & hac noſtra Ferdinandi III. artic. 11.*) Sapit quoque imminutionem Imperii, quia numerus Statuum minor fit, ſi ex illis unus, vel alter, per proſcriptionem à corpore avellitur. At Imperatori non licet diminuere Imperium. Ac, quod numerum Statuum attinet, cum ne quidem augmentum Imperatoris arbitrio relictum, (*vide me in addition. ad lib. 1. iur. pub. c. 7. n. 65.*) quis credet, diminutionem eius voluntati ſoli permiſſam eſſe? Certe, cum nobis imprimis ariſtocratia monitore Moguntino, Status noſtri ſcientiſſimo, (*apud Sleidanum lib. 1. loco quo de electione Caroli V. agitur*) retinenda ſit, monarchiam temperatam admittere poſſumus, abſolutam autem minime. Henricus V. Imp. Ducem

Lotharin-

5. Lotharingiæ, in frequenti Principum conventu condemnavit maieſtatis re-
um, hoſtemque reipublicæ denunciavit, unde communi omnium conſenſu
bellum in eum decretum fuit. (*Mutius German. chron. lib. 16. apud Piſtor. tom. 2.*
6. *p. 128.*) Henricus, Saxoniæ & Bavariæ Dux, ſub Conradi regno, iudicio quo-
rundam Principum, apud Herbipolim proſcribitur, ac proxima nativitate Do-
mini in palatio Goslarienſi Ducatus ei abiudicatur. (*Otho Friſingenſis Chronic.*
7. *lib. 7. c. 23. apud Vrſtiſ. tom. 1. German. hiſtor. p. 152.*) Imp. Fridericus I. memet
contemtus, à Duce Henrico, apud Clavennam ſibi exhibiti, in ipſum vehe-
mentiſſime exarſit, & quod Italicis, hoſtibus Reipublicę, contra Imperium fa-
veret, univerſis Principibus conqueritur. Dataq; ei curia apud Vlmam, ipſum
ad iudicium ſubeundũ, imperiali more citavit. Quo non veniente, curiam ſibi
ſecundam Ratisponæ præfixit, quam parvi pendẽs, tertiam nihilominus apud
Herbipolim ſibi datam ſuperſedit, ibiq; ſententia Principum Ducatu Norico,
cum Saxonico, & omni prædiorum, & beneficiorum poſſeſſione, feudali pœ-
na multatus, privatur, (*ut verba habent Othonis de S. Blaſio in appendice ad lib. 7.*
Chronic. Othon. Friſingenſ. c. 24. apud Vrſtiſ. d. tom. 1. p. 209.) vel ut Mutius (*lib. 18.*
chron. p. 155.) loquitur; cum non venire vellet Henricus, reſponſurus Imperato-
ris obiectis, condemnatus eſt unanimi ſententia omnium Principum, qui ſyn-
8. odo præſentes aderant. Fridericus Dux Auſtriæ, & Styriæ, ab Imp. Friderico II.
per ſententias Principum in curia Auguſtæ celebrata, proſcribitur, & principa-
tuum ſuorum honore privatur. (*Chronic. Auguſt. ad annum MCCXXXVI. apud*
9. *Freher. tom. 1. German. rer. ſcriptor. p. 372.*) Tempore Imp. Henrici VII. Ever-
hardus, Wurtembergenſis Comes, iudicio Electorum, Statuumq; Imperii, pro-
ſcriptus legitur, (*Lebeman. lib. 7. chron. Spirenſ. c. 11. p. 734. lit. D.*) Sub eodem Im-
10. peratore, Robertus, Rex Apuliæ, Statuum Imperii iudicio proſcriptus fuit,
anno MCCCXIII. die V. Aprilis, (*ut ex annalib. Rebdorfii refert idem Lebeman.*)
11. Imp. Carolus IV. cum Principibus, & Baronibus Moguntiæ præſidens, decla-
ravit Cunonem de Valckenſtein/ in multis contra Imperium feciſſe, ſuper qui-
bus reſpondere & iuſtitiam facere rennit coram Rege, inhibens omnibus, au-
toritate regia, ne quis aſſiſteret eidem. Et declaratum eſt per Principes, & Im-
perii fideles, quod quicunq; ſcienter contra hoc fecerit, corpus & res ad gra-
tiam Regis amiſiſſet (*ut ſcribit Albertus Argentinenſ. in chron. p. 161. apud Vrſtiſ.*
12. *tom. 2. hiſtor. German.*) Imperante Sigismundo, Fridericus Dux Auſtriæ à Sta-
tibus Imperii proſcriptus, & omnibus bonis privatus fuit. (*Lebeman. d. lib. 7.*
13. *c. 84. p. 873. b.*) Et tempore ſubſequentium Imperatorum, Statuum conſilium,
ac conſenſum, in proſcriptionis negotio interveniſſe, cognoſcimus ex literis
banni, & exbanni, contra Arnoldum ab Egmond, (*in libro aſſertionis eius iuris*
quod Imperatoria Maieſtas ad Geldriæ Ducatum prætendit lit. L. 5.) ex R. A. zu
14. Augſpur; de anno MDLI. §. ſo ſind wir/ & ſeqq. p. 381.) ex deputations-
Abſch. zu Wormbs A. MDLXIV. (§. was dann ferner/ p. 552.) R. A. zu Augſp.
de anno

de anno M D LXVI. (§. demnach/ *p.555.& §.ſeq.p.ſeq.*) R. A. zu Regenſpurg *de* anno M D LXVII. (§. als wir dann/ *p.587.*) nec non ex Imp. Maximiliani II. literis, quibus anno M D LXVI. XIII. Decemb. proſcripſit Iohannem Fridericum, 15.
Ducem Saxoniæ (*quæ extant apud Goldaſt. part. 2.* der Reichsſatzungen/ *p.294.*) quibus adde Receſſum Erphordenſem de anno M D LXVII. (*in pr. p. 594.*) quorſum etiam pertinet, quod in conventu Ratisponenſi anno M DC XXIII. (*ut in protocollo apud Londorpium tom. 2. actor. publ. lib. 6. p.* 1161. *&* 1164. *legitur.*) Electorum, Saxoniæ & Brandenburgenſis, legati urſerunt, & imprimis illa verba: damit nicht Churfürſten/ vnd andere Stände des Reichs/ weit deterioris conditionis, als ein Edelmann in Polen ſeien / dann derſelbe nicht anderſt/ als auff einem offenen Reichstag proſcribirt werden kan; Inmaſſen auch im Reich ſelber / die vorigen Kaiſer ſo behutſam gegangen / das Sie nicht allein die Chur- vnd Fürſten/ ſondern auch das gantze Reich hierüber zu Raht gezogen/ vnd darauff die Acht / vnd derſelben execution angeordnet / wie ſolches vnzehlich viel Exempla, ſonderlich die Magdenburgiſche Acht / vnd Gothiſche execution anno M D LI. vnd anno M D LXIV. ausweiſen. Ex quibus omnibus colligere licet, Imperatores, non ex mera voluntate, ſed propter receptum in Imperio morem, Status Imperii ad conſultandum de proſcriptione convocaſſe, atq; eorum cum aſſenſu ſtatuiſſe, quod Imperio utile viſum. Negare tamen haud licet, Carolum V. in proſcribendo Iohanne Friderico, Electore Saxoniæ, 16.
& Philippo, Landgravio Haſſiæ, anno M D XLVI. animi ſui ductum ſecutum fuiſſe, ut proſcriptionis literæ (*apud Hordleder.* von Anfang vnd fortgang des Teutſchen Kriegs/ *lib.3. c.16. p. 273. & ſeqq.*) indicant. Sed id contra morem Imperii factum, queruntur proſcripti apud eundem Hordlederum (*d. lib.3. c.29. p.313. n.15. & c.30. p.327. n.19.*) Ferdinandus II. proſcripſit Fridericum Palatinum, 17.
anno M DC XXI. die XXII. Ianuar. inconſulto Electorum collegio, & Statibus; rem autem communicavit ſolum cum nonnullis Electoribus. Proſcripſit etiam inconſultis Electorib⁹, & Statibus Imperii, Ioh. Georg. Marchionem Brandenburg. Ducem Iægerndorfii &c. Chriſtianum, Anhaltinum Principem; Georgium Fridericum, Comitem Hohenlocenſem, coniunctim unis literis, A. M DC XXI. XXII. Ianuar. (*extant in actis publ. Londorpii tom. 1. lib. 6. c. 2. p. 865.*)

Churfürſten.

1. *Ad proſcriptionem aliquando ſufficere conſenſum Electorum.*
2. *Electoris Saxoniæ remonſtratio.*
3. *Iterum alia eiusdem, & Electoris Brandenburgici.*
4. *Sinoldi opinio.*
5. *Opinio Autoris.*
6. 7. *Reſponſio ad fundamenta Sinoldi.*
8. *Conſenſus Electorum neceſſarius eſt, ubi proſcriptus reſtituitur in priſtinũ ſtatum.*
9. *De conſenſu Electorum quid ſentiat Sinoldus?*

SI quæris, quomodo id, quod ad omnes Status longa conſuetudine pertinu- 1.
it, hic ſolis Electoribus poſſit adſcribi? reſpondeo, aut Status in hoc conſenſiſſe, aut diſpoſitionem intelligi debere, eo modo, quo in Carolina capitul.

artic. XI. & cæteris, ac in hac noſtra quoq; articulum XI. indictione belli ſtatu-
tum, ut ad minimum, nempe in caſu extraordinario, Electorum conſenſus ac-
cedat. (*vide annot. ſupra ad d. Carol. art. 11. verb.* zum wenigſten/) quando pericu-
lum in mora, & Imperium factionib⁹ diviſum: Potiſſimum autem in eiusmo-
di caſu, qui huic diſpoſitioni cauſam præbuit, nempe, ubi de Electoris proſcri-
ptione agitur. Ita enim Elector Saxoniæ, in literis, (*extant d. tom. 2. actor. publ.*
2. *lib. 6. p. 1176. & ſeq.*) ad Moguntinum A. M DC XXII. die XXII. Febr. datis, Wie
es mit der Acht des Pfaltzgraven/ (deſſen facta vnd acta, wir noch wie vormals/
nicht probiren) vnd translation der Chur hergangen/ iſt E. Ld. bewuſt/ vnd bey
dieſem conventu genugſam angedeutet worden. Da nun die Churfürſten hier-
unter nicht gefragt werden ſollen / wann ein Churfürſt in die Acht gethan/ auß
dem Collegio Electorali genommen/ vnd ein anderer hinein geſetzt würde/ wü-
ſten wir nicht/ worin die Churfürſtl. Hoheit vnd Würde beſtehen/ vnd was vor
ein Vnterſcheid zwiſchen denſelben vnd andern Ständen / auſſerhalb des Na-
mens/ were/ vnd wie/ der gefahr halben/ ſo auß dieſen hohē ſachen gar leichtlich
entſtehen möchte / die Churfürſten gegen dem Reich geſichert ſein möchten. Et
3. iterum Saxo, ac Brandeburgenſis, Electoris, in reſponſoriis ad Cæſarem, ſub da-
to XII. Martii d. A. M DC XXIII. (*d. tom. 2. act. public. lib. 6. c. 164. p. 1089.*) E. Kaiſ.
Maieſt. iſt vor Vns bewuſt / daß auch nach den gemeinen Lehenrechten/ wann
die differentz ſich zwiſchen dem Lehenherren vnd Lehenman erregen/ dieſelbe per
Pares Curiæ, die gleiches ſchilds vnd Namens/ müſſe decidirt vnd erörtert; wie
vielmehr aber in die ſtraffung hoher vñ groſſer Perſonē/ ſolten die ienige (inhalts
der capitulation) zu Raht gezogen werden/ die E. Kaiſ. Maieſt. innerſte Rähte/
vnd dem ienigen an Stand / Ehr vnd dignitet gleich/ der beſtrafft werden ſoll.
4. Quærit Sinoldus (*in colleg. publ. de ſtatu rei Rom. diſp. 4. th. 17. lit. B. p. 154.*) quid
dicendum ſit de Camera Imperiali, an & ea conſenſum Electorum ad proſcri-
ptiones adhibere teneatur? & reſpondet affirmative; hic expreſſe dici, quod Im-
perator abſque conſenſu Electorum neminem in bannum declarare debeat.
Rationes, cur hoc ſtatutū, nempe cum proſcriptio ſit res ardua, totum Impe-
rium, ob turbas & alias ſequelas, inde oriri ſolitas, concernens, etiam hic mili-
tare; nec ſe Cameræ Imperiali, hoc in caſu, maiorē poteſtatem, quam Impera-
tori, cum huius nomine illa iudicet, conceſſam eſſe, dicturum. Mihi contraria
5. opinio verior videtur, quia nullibi conſtitutum reperio, poteſtatem, quam Ca-
mera in proſcribendo exercere poteſt (*part. 2. ordin. Camer. t. 9.*) ita limitatam,
ut eam haud aliter quam cum conſenſu Electorum exercere poſſit. Quod autē
mutatum non eſt, cur ſtare prohibeatur? Imperator, nunquā (niſi eo tempore,
quo fortaſſis in Imperio monarchia clavum tenuit) ſolus, & ſine conſilio Ele-
ctorum & Statuū, bannum Imperii nomine exercere potuit; ideoq; nihil novi
hic ſtatuitur, dum illi pro arbitrio proſcriptionem exercere non permittitur;
hoc tantum novum eſt, cum antea ſemper Electorum, & cæterorum Statu-
um con-

rum conſilium, ac conſenſus, ad proſcriptionem requirebatur, quod nunc, (eo ſenſu, quo ſupra dixi ſolus Electorum conſenſus & conſilium ſufficiens ſit. Camera autem nunquam Electorum & Statuum conſenſum, antequam proſcriberet ſontem, requirere debuit, nec requiſivit. Quod ſi nunc Electorum ſaltem conſenſum requirere deberet, expreſſa conſtitutione hoc exprimi debuiſſet, & quidem non capitulatione, quæ ſolum ab Electoribus concipitur, ſed lege comitiali. Tali enim, poteſtatem ſuam, omnium Imperii Statuum conſenſu accepit; ergo tali, non alia, limitari eadem poteſtas, ubi limitanda, debuit. (*vide proœmium ordinationis Cameræ,& clauſulam part. 3.tit. 54. additam*) Hic ubi ordinationes Cameræ, vel reformatæ, vel expolitæ, id conſilio & conſenſu omnium Statuum factum eſſe conſtat, ut fieri debuit, (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1548 § vnd nach dem wir / *p.*321. R. A. zu Augſpurg *de anno* 1555. §. ferner / *pag.* 410. R. A. zu Speier *de anno* 1570. §. weiters / *pag.* 611. *& ſeq.*) Proſcriptionem eſſe rem arduam, & totum Imperium concernentem, non latuit Status tunc, quando Cameræ conceſſerunt ius proſcribendi, quod autem, hoc in paſſu, liberiorem Cameræ poteſtatem 6.
conceſſerint, quam Imperatori, præter voluntatem, quæ ſufficere hic potuiſſet, etiam ratione uſi ſunt. Camera à toto Imperio, non à ſolo Imperatore conſtituitur, ut ex præſentationibus Iudicis & Aſſeſſorum notum eſt. Vnde non ſolum Imperatorem, ſed etiam Status Imperii repræſentat, (Cammergerichts Ordnung *de anno* 1555. *part.* 1. *tit.* 8.) & inde ſi aliquem proſcribat, non proſcribit eum ad ſolum Imperatoris arbitrium, ſed omnium Statuum, atq; ita totius Imperii. Cumq. hic Status aſſeſſores ſuos habeant, non videntur eſſe excluſi, 7.
à proſcriptionis conſultatione, ut excluſi eſſent, ſi Imperatori ſoli, & eius conſilio aulico, hæc poteſtas competeret. Credibile quoq; eſt, plus videre plures, minus corruptioni & affectibus inter plures locum relinqui, quam inter pauciores; magis Imperii commodum, quam alterius appetitum ſequi illos, qui à toto Imperio in Camerã allecti, quam hos, qui minoris numeri in aula ſunt, & à ſolo Cæſare electi fuerũt. Porro, quod Sinoldus (*d.l.*) annectit, cum nihil tam 8.
naturale ſit, quam eo modo quicquid diſſolvere, quo eſt colligat., (*l.35.de R.I.*) ideo æque conſenſum Electorũ in reſtitutione non eſſe negligendum, quemadmodum in proſcriptione fieri debet, à vero alienũ eſſe non videtur: quamquam non ſolus iſte conſenſus rem perficit, poſtquã ius alterius radices egit. Nec d. regula (*l.35.de R.I.*) in hac materia ſemper locũ invenit, (*arg.art.*18.*in f. part.2.ordin.Cameræ*) Deniq;, idem Sinoldus (*d.l.*) ſcribit, num Electores, ut ſinguli vel ut univerſi, conſentire debeãt, nihil in hoc articulo certi eſſe. Forſan collegialem conventum, ut & in omnibus aliis articulis generaliter conce- 9.
ptis, niſi quid expreſſe de collegiali convẽtu inſtituendo adiectum fuerit, utilitatis publicæ ergo non deſiderandum, concordem tamen maioris partis ſcitum ſufficere videri. De eo cõſtat, in proximis comitiis poſt pacẽ inter Imperiũ, &

Coronam Sueciæ Osnabrugis ſtabilitum anno MDCXLVIII. (*vide inſtrumenti pacis artic.* 8.) de modo & ordine in declarando uno, vel altero Statu in bannum Imperii, præter eum, qui alias in conſtitutionibus Imperii deſcriptus eſt, ex communi Statuum conſenſu agi, & ſtatui debere.

Welche ſich des Wercks nicht theilhafftig gemacht.

Legalis hæc eſt exceptio (*vide Rosbach. in praxi civili t.4.n.60. & t.7 n.32.*)

Were es aber.

Totus hic verſiculus novus eſt, & monſtrat, antecedentia intelligenda eſſe de caſu non plane notorio.

Gantz notori.

Ordinarius proceſſus non requiritur ubi delictum eſt plane notorium. In notoriis non expedit cognoſcere, vel ſententiam proferre, ſed exequi, vel punire, (*l. de manifeſta, c. manifeſta, 2. quæſt. 1. c. evidentia, de accuſ. l. ea quidem, C. d. accuſ. Decius Conſil. 544. n. 6.*) ubi dicit, quod in crimine notorio omnis ſolemnitas iuris comunis remiſſa intelligatur, ſi ſit tale notorium, quod negari non poſſit. (*c. quanto, de translat. Epiſc.*) cum autem multa dicantur notoria, quæ plane talia non ſunt, illa proceſſum requirunt, ut cognoſci poſſit, an pro notorio habendum, quod tale eſſe dicitur. Evenire etiam poteſt, ut factum ſolum notorium ſit, qualitates autem facti non ſint notoriæ; quo caſu ab executione incipiendum non eſt, ſed reo defenſio permitti debet. (*Gail. de pace publica lib. 1. cap. 3. n. 13. & 14.*)

Beharrlich vnd thätlich fortführe.

De notorio facti permanentis, & quod in illo ab executione initium fieri poſſit, vide Gail. (*d. lib. 1. c. 3. n. 16. & 17.*)

Sonderbaren Proceß von nöhten.

Vt modo diximus. Sed an nullo opus, & ab executione incipiendum, aut aliquali tantum opus, ut à citatione quidem initium fieri, ſed ſummarie procedi debeat & ſententia opus ſit? multifer in reſponſione eſt Iuſtus Sinoldus (*in colleg. publico de ſtatu rei Romanæ disput. 4. theſ 17. lit. F. fol. 156. & ſeq.*) Mihi videtur, in caſu plane notorio, de quo hic nobis ſermo eſt, nihil aliud requiri in præſenti noſtro articulo, quam, ut antequam declaratio banni fiat, res cum Electoribus communicetur, quibus, ſi ob ſalutem Imperii placuerit executione opus eſſe, ſecure id fieri poterit; ſi placuerit, eandem ob ſalutem, ſummario uti proceſſu, vel citatione, & ſententia, idem obſervari debebit: Non quod ius hoc velit, ſed quod tempus, & rerum circumſtantiæ hoc ſuadeant.

Jedoch.

Quamquam ſingulari proceſſu in caſu plane notorio opus non eſt, nihilo minus tamen declaratio banni ab Imperatore fieri non decet, niſi præceſſerit communicatio cum Electoribus.

Mit

Mit Zuziehung.

Subodoror hic vitium ſcripturæ, non enim elegantiam redolet, mit Zuziehung der Churfürſten communiciren / in vicem cuius dici potuiſſet, mit den Churfürſten communiciren. Si cum alio tertio communicatio faciunda, ſermo non eſſet incongruus, mit Zuziehung der Churfürſten / mit N. communiciren.

Ehe vnd zuvor.

Communicatio fieri debet, ante promulgationem ſententiæ banni, non poſt illam.

Communiciren.

Communicatio intelligenda eſt cum effectu, non, ut ſolummodo Imperator Electoribus ſignificet, quid in animo habeat, & facere conſtituerit, ſed, ut etiam eorum conſilium requirat, an è re Imperii fore arbitrentur, ſi hoc ita agat ut mente concepit. Semper autem, etiam in caſu plane notorio, communicationem hoc modo cum Electoribus fieri debere, non ſolum indefinita oratio verſiculi noſtri mihi perſuadet, verum etiam Electorum intentio.

Verfahren.

At quomodo? eo arbitror modo, qui Electoribus placuit. Placebit autem ille, qui tranquillitati Imperii convenientior.

AD ARTICVLVM XXXI

Vide, quæ annotavi ſupra ad Caroli V. capitulationis articulum XXIII.

Jetziger Zeit ſein.

Vel, ſelbiger Zeit ſein werden.

Den nächſten.

Idem legitur in Ferdinandi II. capitul. (*artic.* 27.) ſed alio ſenſu; nempe, termino computando à die præſtiti iuramenti de obſervanda capitulatione. Sed cum hic terminus alius detur, ut mox dicam, clarior foret ſenſus, ſi diceretur, inner ſechs Monaten nach würcklicher Antrettung vnſerer Königlichen Regierung / da es nicht vor allbereit geſchehen / ꝛc.

Vor würcklicher Antrettung.

Quid hoc ſignificet, vide ſupra hac ipſa in capitulat. articulo IX. verſic. nach angetrettener.

Beſchehen.

Scilicet à Ferdinando II. qui capitulationis ſuæ artic. XXVII. promiſerat, ſe hoc intra ſex menſes facturum. Vnde patet, ab eo tempore, usque ad hanc capitulationem, promiſſioni nondum ſatisfactum fuiſſe; & credo morte demum expiraſſe obligationem.

AD ARTICVLVM XXXII.

Vide quæ ſcripſi ſupra ad capitulat. Caroli V. articulum vigeſimum quartum.

Einige Expectantz.

Vide ſupra in capitulatione Ferdinandi II. artic. XXVIII. verb. auch niemand einige Expectantz.

AD ARTICVLVM XXXIII.

Vide ſupra capitulationis Matthiæ articulum trigeſimum, cum ibi annotatis.

AD ARTICVLVM XXXIV.

Vide capitulationis Rudolphi II. articulum XXVI. & Ferdinandi II. artic. XXX.

AD ARTICVLVM XXXV.

Vide quæ ſupra annotavi ad Caroli V. capitulat. articulum vigeſimum quintum.

AD ARTICVLVM XXXVI.

Vide ſupra, in capitulat. Caroli V. artic. XXVII. Ferdinandi I. artic. XXV. Rudolphi artic. XXVIII. Matthiæ, art. XXXIII.

AD ARTICVLVM XXXVII.

Vide ſupra capitulationis Matthiæ articulum trigeſimum quartum.

AD ARTICVLVM XXXVIII.

Vide ſupra capitulationis Caroli V. artic. XXVIII. Ferdinandi I. artic. XXVI. Maximiliani, XIV. Rudolphi, XXX.

So offt ſie es.

Vide capitulationis Matthiæ artic. XXXV.

Auch die Vicarien.

Hic verſiculus, in capitulat. Ferdinandi II. conſtituit ſeparatum articulum, qui ibi eſt trigeſimus quintus. Realia explicavi in capitulatione Carolina artic. XXVI.

Päpſtliche Recht.

Vide capitulat. Rudolphi II. artic. XXX. verb. Päpſtlich Recht.

Bey ihrem geſonderten Raht.

Verba hæc non ad viciniora, nempe ad Vicarios, ſed ad remotiora, Electores ſcilicet, pertinent. Et negari non poteſt, contextum hic, & in Ferdinandi II. artic. XXXV. ac Matthiæ, XXXVI. non tam clarum eſſe, ut eſt in capitulatione Rudolphi II. artic. XXX. & Ferdinandi I. artic. XXVI.

Disputirt.

Vide ſupra in Ferdinandi II. Capitul. artic. XXXV.

AD

AD ARTICVLVM. XXXIX.

Vide ſupra in capitulatione Caroli V. artic. xxx. verb. die Römiſche Königliche Cron.

Der Kaiſerlichen Cron.

Vide capitulationis Carolinæ d. artic. xxx. verb. zum beſten befleiſſigen/ die Kaiſerliche Cron.

Befördern.

Sed quando? id quidem non exprimitur, credo tamen ſuppleri, quod hic deeſt, debere, ex capitulatione Rudolphi II. artic. xxxi. ubi vide quæ annotavi ad verba, vnd nicht ehe.

Gebühret.

1. *Ex mente Oratoris, Friderici Imperatoris tria ſunt, quæ coronam Romanam ſuscipere ſuadent.*
2. *Perſuaſio devotionem excitavit.*
3. *Quæ falſa fundamento innixa.*
4. *Sixtus V. Pontifex ſtrangulatur.*
5. *Vel, ſecundum alios, necatur veneno.*
6. *Aut, ut iterum alii, fit præda Diabolo.*
7. *Quid de conſuetudine referat Orator.*
8. *Quod non convenit cum relatione Rouſſelli.*
9. *De coronatione Caroli Magni, & aliorum Impp.*
10. *Quod de debito refert Orator.*
11. *Reiicitur.*
12. *Germani Imperium acquiſiverunt iure belli.*
13. *Nomen Imperatoris Carolus Magnus accepit à Romanis.*
14. *Romanorum ſtratagema.*
15. *Quid de humilitate dicat Orator.*

TRia ſunt, ex mente Oratoris Friderici III. Regis Romanor. ad Nicola- 1.
um V. Pontificem, quæ coronam Romanam ſuscipiendam eſſe, vel ſuadent, vel mandant. Quid urget, (*inquit ille, apud Freherum rerum Germanicar. tom. 2. p. 22.*) quid eſt, quod tantum Principem exire paternam domum, magnis, & ambiguis itineribus ſe committere, graves ſubire ſumtus, coronationis cauſa compellit? Tria ſunt, B. P. quæ Cæſarem movent, devotio, conſuetudo, debitum. Credo, in iſto, & præterito ſeculo, devotionem ma- 2.
gnam fuiſſe in Romanum Pontificem, ſed pleramque ex falſo præſuppoſito ortam, auctamve. Huius exemplum manifeſtiſſimum hoc ipſo in negotio, de quo nobis hic ſermo eſt, Oratoris prædicti aſſertio ſuppeditat, dum ait; Ex Germanis Cæſaribus, qui per manus primi Paſtoris inuncti Romæ, coronatique ſunt, nullum comperimus violenta morte periiſſe, cum tamen ex Italis, & Græcis Imperatoribus, maxima pars ſic in orbem obierint, ut verum eſſe firmaverint, quod ſatyrico carmine expreſſum eſt:

Ad generum Cereris ſine cæde & ſanguine pauci
Deſcendunt Reges, & ſicca morte tyranni.

Quam falſa autem hæc ſit propoſitio, & amuletum hoc, contra vio- 3.
lentam mortem, inane, experientia orbem docuit. Othonem II. telo

ſau-

ſauciatum deceſſiſſe, Othonem III. veneno ſublatum, Rudolphum,
Sueviæ Ducem, qui Henrico IV. oppoſitus, ex vulnere mortuum,
Fridericum Barbaroſſam, vorticibus rapidi fluminis abſorptum, Fride-
ricum II. veneno periiſſe, aut, ut alii ferunt, ſtrangulatum, Henricum
VII. venenata hoſtia neci datum, hiſtoriæ memorant. Si nonnulli ex
illis, qui à Pontifice uncti & coronati fuerunt, ſua obierunt morte, non-
nulli quoque violentam paſſi ſunt, ſed neque talem etiam omnes, qui
non uncti neque coronati à Pontifice unquam fuerunt; multi enim ex
iisdem, non hominum, ſed ſolius mortis vim ſenſerunt. Mirabile dictu,
Pontificem à violenta morte immunes reddere alios, nec ipſum tamen ab
ea immunem eſſe; coronæ Imperatoriæ maiorem vim attribuere, quam
4. tiaræ propriæ. Vetera hic nolo cumulare exempla, recentiori contentus,
quod verbis Mariſotti (*in Henrico Magno cap. 18. pag. 62.*) exprimam. Six-
tus V. (certior de Henrici IV. Regis Galliarum fortuna & victoria factus)
non fulmina, ut antea in eum, ſed pacem & amicitiam meditabatur.
Senſere Hiſpani Sixti conſilia, deſertionem factionis molientis: ne hoſti
accederet, collum eius, tenui mantili implicitum, per Monachum Fran-
ciſcanum, aut nefarium monachali veſte, de nocte compreſſum eſt, con-
5. tinuato in mortem ſomno. Poſtero die, Sixtum domeſtico dæmone ſtran-
gulatum, tota Roma vulgavere. Autor *Relationis de l'eſtat de la religion*
(*chap. 29. pag. 189.*) Sixtum veneno, Hiſpanorum artificio, ſublatum
6. ſcribit, ipſos autem publicaſſe; *que le diable, avec lequel Sixte avoit com-
munication, eſtoit venu en habit de courier, & l'avoit emporté apres un
gros eſtrif entre eux, le Pape luy reprochant, qu'il luy fauſſoit ſa promeſſe
du regne de ſept ans, dont il n'y avoit que cinq accomplis; & le diable luy ſatis-
faiſant, parce que quelque temps auparavant, en un procés criminel contre un
ieune garçon, que les iuges remonſtroient n'avoir attainct l'age puniſſa-
ble au corps, le Pape avoit demandé, combien d'années il luy manquoient?
& les iuges ayant reſpondu, deux: le Pape, par gauſſerie, avoit dict, qu'il
ſoit pendu, ie luy en donne deux de miennes: leſquelles le Diable entendoit
defalquer de ſa promeſſe, pour la maintenir à la lettre.* De conſuetudine
7. porro, orator noſter ita cõſtituit: Tria ſunt, *inquit*, tempora, ex quo Iulius Cæ-
ſar rem populi vertit ad unum, Italorum, Græcorum, Germanorum. Prio-
res Imperatores contenti purpura, perraro diadematibus utebantur. Ex Græ-
cis vero Cæſaribus, non eſt dubium, quin pleroſque Conſtantinopolitani
Præſules coronis ornaverint. Poſtquam Germani cœperunt imperare, irre-
8. fragabilis conſuetudo coronationis inolevit. Operæ pretium non eſt, de illis
hic agere Imperatoribus Romanis, qui extra Eccleſiam Romanocatholi-
cam, vel antequam ea fundaretur, vixerunt; illud autem pro certo tradit
Michaël Rouſſel (*in hiſtoria Pontificia iuriſdictionis libr. 7. cap. 2. num. 11.*

ut ſu-

ut ſupra quoque ad Capitul. Caroli V. art. 30. monuimus) primos Imperatores Chriſtianos, qui Orientis & Occidentis Imperium ſimul tenuerunt, vel etiam Occidenti præfuerunt, diviſione inter fratres facta, vel adſcito collega, à Pontificibus Romanis coronam, & unctionem non ſuscepisſe, usque ad Iuſtinum I. qui à Iohanne I. coronari voluerit. Atque hanc eſſe unicam Imperatoris Græci à Romano Pontifice coronationem, niſi addamus Petrum Altiſſiodorenſem, qui poſt captam à Latinis Conſtantinopolim, Balduino I. ſuccedens, ab Honorio Pontifice Imperii Græci acceperit Romæ inſignia. Sed brevem fuiſſe Latinorum illum in Græcia principatum, detrectantibus Græcis alium, quam patrium Imperatorem. Itaque quamdiu Græcus Imperator res Romanas rexit, non expetiviſſe ſe Romæ coronari, ubi vero hic evictus fuit, legi Alexium Comnenum, pollicentem ſe Paſchali II. & Romanis ſuppetias laturum, adverſus Henricum IV. ac venturum Romam, ut coronam Imperialem à Romano Pontifice acciperet, quod ſucceſſu caruerit. Diviſione Imperii facta, in Orientale & Occidentale, certum eſt, Carolum 9.
Magnum à Pontifice coronatum fuiſſe, ſed præter opinionem, nec ambientem, nec petentem coronam. Quod ſi vero poſt hæc aliquando cœptum fuit, coronam à Romano Pontifice peti, id varias ob cauſas factum, nunquam autem in ſignum ſubiectionis. Et cum Pontifices aliud prætenderent, à nonnullis inſuper habita fuit, tandemque poſt Carolum V. res eo pervenit, ut ſola petitio coronæ in uſu remanſerit, acquiſitio autem in ſuspenſo. Denique, quod de debito habet Orator, id ita firmare 10.
nititur. Cum Germana nobilitas, ait, ex Apoſtolicæ ſedis beneficentia, ſuaq; diligentia, & humilitate Imperatoriam dignitatem obtinuerit, quam Græci ſuperbia, & ignavia, ac forſitan hæreſi, perdiderunt, non ſolum debitum, ſed neceſſarium eſſe videtur, à Romano Pontifice coronam expetere, ut illi perpetua reddatur reverentia, à quo præcipua recepta eſt eminentia. An hæc dicere à Friderico in mandatis habuerit 12.
Orator, multum dubito; ab Imperii Electoribus autem, & Statibus non habuiſſe, certus ſum; cum illis contradicere ſummo ſtudio ſolliciti ſemper fuerint, qui Germanos Imperium à beneficentia, vel humilitate habere, auſi fuerunt dicere. Vnde Germani Imperium Romanum habeant, & quo titulo, clare exprimit Guntherus (*in Ligurino lib. 1. verſ. 249. rotundis hisce verbis*;)

Ex quo Romanum, noſtra virtute redemtum,
Hoſtibus expulſis, ad nos iuſtiſſimus ordo,
Tranſtulit Imperium, Romani gloria regni
Nos penes eſt, quemcunque ſibi Germania Regem
Præficit, hunc dives ſubmiſſo vertice Roma

Suſcipit, & verſo Tyberim regit ordine Rhenus.

Vult dicere Poeta, Germanos jure belli Imperium tenere, quod eſt veriſ-
13. ſimum, rem ſi ſpectemus. Nomen autem Imperatoris à Pontifice, & populo Romano accepit Carolus Magnus, idq; in ſucceſſores transmiſit, ut ſuo loco diximus. In hoc, ſi beneficentiam exercuiſſe Pontificem dixeris, talem admitto, qualem nobis exhibet ille, qui, ubi nucleũ noſtro tenemus iure, putamina offert, in remunerationem accepti beneficii. Potuiſſet Carolus nomine Imperatoris, propter rem quam iam tunc poſſidebat, etiam ante acclamationem, & collationem Pontificis ac populi, optimo iure uti, & uti fortaſſis impoſterum ſecum conſtituerat; Roma-
14. ni vero, quod futurum ſubodorantes, collationem maturare voluerunt, ut potius elegiſſe Imperatorem, quam accepiſſe dicerentur. Quamquam Carolo id minus placuiſſe inde coniicere licet, quod Eginhardus (*in vita eius*) narrat, Carolum affirmaſſe, ſi Pontificis conſilium præſciviſſet, ſe eo die (quo Imperator ſalutatus & coronatus fuit) quamvis maxima, & præcipua ſolemnitas eſſet (celebrabatur Natalis Domini) Eccle-
15. ſiam non acceſſurum fuiſſe. Denique, quod de humilitate annectit Orator, à communi ſenſu alienum eſt, quo novimus armatum victorem, potius in alia omnia, quam humilitatem, inclinare. Præſtat audire Fridericum I. Romanorum legato reſpondentem, & illius verbis, quæ ſupra ad capitul. Caroli V. procemium (*ex Othone Friſingenſi Chron l. 7. c. 31. p. 462, tom. 1. Germ. hiſtor. Vrſtiſii*) retulimus, Oratori os obturare.

Haben vnd halten.

Vide quæ annotavi ſupra in capitulatione Caroli V. artic. XXX. (*verſ.* Königlicher Reſidentz.)

Ihr Ampt zuverſehen.

Vide ſupra in Capitulatione Ferdinandi I. artic. XXVII.

AD ARTICVLVM XL.

Vide ſupra Capitul. Caroli V. art. XXXII. & Ferdinandi I. art. XXIX.

Wie auch.

Nova eſt additio.

In Anno Fünffzehenhundert fünff vnd Fünfftzig.

Anno M CCCC XCV. in Comitiis Wormatiæ habitis, conſultatum fuit ab Imperat. Maximiliano I. & Statibus Imperii, de iudicio Cameræ inſtituendo, & ſimul tunc prima eius ordinatio confecta die VII. Auguſti (*qua in Codice receſſuum Imperii habetur p. 18. & ſeqq.*) Verum, non prius realiter inſtitutum fuit, quam die XXXI. Octob. eiusdem anni, Francofurti ad Mœnum, ubi mox die III. ſequentis menſis, Novembris ſcilicet, prima audientia (quam vocant) habita, & die XXVI. Februarii, anno M CCCC XCVI. prima ſententia banni Imperialis pronunciata. (*Bucholcer. in indice Chronolog. ad d. annum 1495. p. m. 443.*)] Cum au-

tem poſtea, per aliquod temporis ſpatium, in ſuspenſo, & ſine operatione fuiſſet, anno M D. in Comitiis Auguſtanis Imperatori & Statibus placuit, idem judicium redintegrare, in uſum revocare, atque ordinationi iam latæ novos addere articulos (*quos videre licet in prædicto Codice p. 47. & ſeqq.*) illis anno M D VII. in Comitiis Conſtantienſibus acceſſerunt alii (*p. 67.*) & iterum alii, proceſſum attinentes, anno M D VII. Ratisponæ (*p. 72. & ſeqq.*) ac Wormatiæ, anno M D XVII. (*p. 101.*) Atq; hæc quidem omnia Maximiliano imperante facta: Cui, cum in Imperio ſucceſſiſſet Carolus V. ne videretur negligere, quod anteceſſor non perfunctoria cura amplexus fuerat, ſtatim anno M D XXI. in Comitiis Wormatienſibus, ordinationem Cameræ promulgavit (*p. 112. & ſeqq.*) quam ſecuta fuit alia à Regimento Cæſareo facta, proceſſum concernens (*p. 152.*) ac hanc illa, quæ à Cameralibus anno M D XXVII. in lucem edita; (*cuius fragmentum reperitur in d. Codice p. 179. & ſeq.*) & iterum alia, nomine reformationis, anno M D XXXI. (*p. 223.*) ac anno M D XXXII. in Comitiis Ratisponenſibus (R. A. *de dicto anno tit.* Cammergerichte betreffend *p. 231. & ſeqq.*) quam inſecuta eſt brevis illa, anno M D XXXIII. quæ legitur d. Cod. (*p. 238. & ſeq.*) & hanc anno M D XXXVIII. illa, quæ reperitur *p. 241. & ſeqq.* nec non poſtea anno M D XXXVIII. alia (*cuius mentio fit in* R. A. zu Augſpurg *de d. anno* 48. §. Vnd wollen darauff *p. 320.* & §. Vnd nach dem *p. 321.*) quæ ex omnibus antea factis ordinationibus collecta, aucta & emendata, ac tandem anno M D LV. in Comitiis Auguſtanis iterum reviſa, & correcta, atque in partes tres diviſa fuit (*p. 419. & ſeqq.*) Tantæ ſcilicet molis erat, hoc tribunal decore, & forma illuſtrare. Sed nec ſic quidem ad perfectionem perventum eſſe, conſtat ex ſubſequentium Comitiorum receſſibus (*anno 1557. Ratiſponæ,* §. nach dem auch etliche/ *& ſeqq. p. 505. anno 1557. Spiræ p. 510. & ſeqq. Auguſtæ anno 1559.* §. Als dann auch/ *& ſeqq. p. 525. & ſeqq. Auguſtæ anno 1566.* §. Nach dem dann/ *& ſeqq. p. 564. & ſeqq. Spiræ anno 1570.* §. Weiters/ *& ſeqq. p. 611. & ſeqq. Auguſtæ anno 1582.* §. Wiewol wir auch/ *cum ſeqq. p. 699. Ratiſponæ anno 1594.* §. Weiter/ *& ſeqq. p. 717. & ſeqq. Ratiſponæ anno 1598.* §. Welcher geſtalt/ *& ſeqq. p. 745. & ſeqq. Spiræ anno 1600. p. 753. & ſeqq. Ratiſponæ anno 1641.* §. Wiewol wir dann auch zum dritten.)

Executions-Ordnung.

Hoc nomine (in R. A. zu Regenſpurg *anno 1557.* §. Vnd ſich hierüber/ *p. 505. ac* R. A. zu Augſpurg *de anno 1559.* §. Vnd wiewol/ *p. 521.*) appellatur conſtitutio, quæ modum & media præſcribit, quibus contra turbatores pacis publicæ utendum, ac ſecuritas publica, atque ſententiæ in Cameræ latæ (Cammergerichts Ordnung *parte 3. tit. 49.*) manutenenda. Hic enim finis eſt eius ordinationis, darmit des Reichs Stände vnd

Vnterthanen / ſich ſo viel gewiſſerer Sicherheit zu getröſten / vnd des H. Reichs Landfried in mehr fürträgliche Würcklichkeit geſtellt/ſo iſt zu einer beſtändigen Handhabung/execution, vñ würcklicher vollziehung deſſelben/ dieſe Ordnung verfaſſet worden (R. A. zu Augſpurg *de anno* 1555. §. Vnd damit obgeſetzte/ *p.*404. *Ordin. Cameræ part.*3. *tit.*49. *d.* R. A. zu Augſpurg *de anno* 1559. §. Ferner haben wir/ *p.*521.) confecta autem primum fuit in dictis Comitiis Auguſtanis anno M D LV. (*d.* §. Vnd darmit obgeſetzte/ *p.*404. *ubi in ſeqq.* §§. *& paginis eiusdem tenor legi poteſt*) ac poſtea renovata, expolita, auctaq; in Comitiis Ratisponenſibus, anno M D LVII. (R. A. *de dicto anno* §. Vnd ſich hierüber/ *cum ſeqq. p.* 505.) Auguſtanis de d. anno M D LIX. (*ut ex receſſu* §. ſo haben wir/ *& ſeqq. p.* 521. *& ſeqq.*) in conventu deputatorum Wormatiæ anno M D LXIV. (*p.*546.) in Comitiis Auguſtanis anno M D LXVI. (R. A. *de dicto anno* §. Vnd nach dem nicht weniger/ *p.*555. §. Alsdann in fernern/ *p.* 557.) in Comitiis Spirenſibus anno M D LXX. (R. A. *de dicto anno* §. Wann nun vnſer / *cum ſeqq. p.*605. *& ſeq.*) Ratisponenſibus anno M D LXXVI. (R. A. *de dicto anno.* §. Zum andern haben wir/ *cum ſeq. p.*660. *& ſeqq.*) Auguſtanis anno M D LXXXII. (R. A. *de eodem anno.* §. Wann aber/ *cum ſeqq. pag.*696.) Ratisponenſibus anno M D XCIV.) R. A. *de an.* §. Was/vnd ſo viel/*p.*713)

Auffgericht werden.

Vide annotata ad Caroli V. artic. XXXII. (*verb.* durch Vns.

Hohen Obrigkeit.

Vide ſupra Ferdinandi I. Capitul. artic. XXIX. (*verb.* Hohen Obrigkeit) & Ferd. II. artic. XXXVIII. (*verb.* nichts erlangen.)

AD ARTICVLVM XLI.

Vide ſupra Caroli V. artic. XXXIII.

AD ARTICVL. XLII.

Vide ſupra Capitulationis Matthiæ artic. XL.

AD ARTIC. XLIII.

Vide dictum artic. XL. (*verb.* Geheimen vnd Reichs Hoffraht.) & Ferdinandi II. artic. XXXIX. (*verb.* inſonderheit)

AD ARTIC. XLIV.

Vide Ferdinandi II. artic. XL.

Bey nächſter Reichsverſamlung.

Non factum ſed dilatum. Hoc docent verba Ferdinandi noſtri in R. A. zu Regenſpurg anno M DC XLI. circa fin. Erclären vns auch hiemit vnd in Crafft dieſes/ daß wir die vnfehlbare ehiſte verordnung thun wollen/ damit Vnſer vnd des H. Reichs Churfürſten vnd Stände / gehorſamlichen ſuchen/vnd ſonſten des Reichs Nohtdurfft nach/ eine gewiße Reichshoffrahts Ordnung verfaßt / vnd in derſelben die Verſehung gethan werde/ alle/von vorermeldten Chur-Fürſten/vnd Ständen wolmeinend erinnerte

Mängel/vnd Vnordnung/ ſo viel ſich deren bey jetztermeldten vnſerm Reichs Hoffraht/ vnd ſonſten im werck ſelbſten befinden/ abgeholffen werde/ darob veſtiglich gehalten/ vnd alſo die heilſame Iuſtitia allen Chur-Fürſten/ vnd Ständen deß Reichs ſchleunig vnd wol adminiſtrirt/nichts wenigers auch dahin alles angelegenen Fleißes geſehen werde/ damit inmittels/ vnd biß zu Auffrichtung ſolcher Reichs Hoffrahts Ordnung/demſelben/ was von Chur-Fürſten/ vnd Ständen/ bey vns nutzlich/ vnd wol erinnert worden/ nachgelebt vnd folg geleiſtet/ auch ſonſten in allem das jenige fleiſſig beobachtet werde/ was die heilſam Juſtitz/ ſo dann Chur-Fürſten vnd Stände/ vns vnterthänigſt eingereichte vnterſchiedliche Memoralien/mit vnd nach ſich ziehen.

Was auch einmal ꝛc.

Nova hæc eſt additio, cujus requiſita iunctim eſſe debent, ut locus effectui detur. Quod autem Sinoldus (*disp.4. theſ.44. lit.d.*) per hunc, & antecedentem articulum, concurrentiam Conſilii aulici cum Camera Spirenſi, iurisdictionem quod attinet, ab Electoribus approbatam videri,ſcribit,id mihi non ſit credibile, antequam Electorum mens clarius exponatur.

AD ARTICVLVM XLV.

Totus hic articulus novus eſt, ita autem perſpicuus, ut explicatione, vel additione, opus non ſit.

AD ARTICVLVM XLVI.

Et hic quoque articulus novus eſt.

In Gnaden.

Alia ſunt negotia gratiæ, alia juſtitiæ. Gratiæ ſunt, quæ benignitati Principis ſubiecta,qualia ſunt, dona facere,nobilitare, vel privilegia concedere &c. Iuſtitiæ ſunt,quæ pro fundamento habent iura,vel iudicium; ut cauſas cognoſcere,rem litigioſam examinare, ac determinare.

Fürſten-Graven-vnd Herren-Stand.

1. *Cur Regia dignitatis hic nulla fiat mentio, coniectura una.*
2. *Quæ reiicitur.*
3. *Coniectura alia.*
4. *Carolus Pugnax, Burgundiæ Dux, Regiam ambit dignitatem, ſed eam non conſequitur.*
5. *Ratio una.*
6. *Ratio alia.*
7. *Emanuel, Dux Sabaudiæ, ambit dignitatem Regiam.*
8. *Carolus V. voluit Belgium in regni faſtigium evehere,*
9. *Autoris opinio,*

CUr omittitur Regia dignitas, cum & eam quoque olim contulerint Imperatores? (*ut exemplis confirmavi de iure publ.lib.2.c.9.n.17.& ſeq. ac in addit ad. eosdem.*) An quia hic de Regis Romanorum poteſtate,non Imperatoris agitur? Non puto. Nam etſi verum eſſet, Regem à Rege creari non poſſe, (*ut tradit Alſtedius tom.4.encyclopæd.lib.23.c.18.p.1441.*) de quo tamen citra ullum crimen dubitare licet; attamen textus, non 1. 2.

hic de ſolo tempore, quo Rex erit Ferdinandus III. ſed etiam de eo, quan-
3. do Imperator, verbis, fünfftiger Kaiſer/ loquitur. An quia non amplius
longo hucusque tempore, Imperatores dignitatem Regiam aliis contu-
4. lerunt? Ambiit hanc dignitatem Carolus Pugnax, ultimus Dux Burgun-
diæ, tempore Imp. Friderici III. ſed non obtinuit, quamvis promiſſam;
5. (*Pontus Heuter. rer. Burgund. lib. 5. p. 173.*) ſive quod non haberet nume-
rum Epiſcopatuum Regiæ maieſtati debitum, (*vide magnum chronicon
Belgicum apud Piſtorium inter rerum German. Scriptor. ſex, pag.* 402. eodem
ex fundamento, *de quo videre licet Doctores ad c. ſcitote, 6. quaſt. 3.* Cano-
niſtis mirum viſum, Ducem Boëmiæ Regem factum, cum unicum tan-
tum haberet Epiſcopum, ſcilicet Pragenſem; dictumq; ab iisdem, pro-
pterea eum proprie tunc non habuiſſe Regnum. *Spigel. ad lib. 6. Ligur.
6. apud Reuber tom. 1. p. 372.*) ſive quod non conſultum videretur, eum
7. creari Regem. Simili ambitione laboraſſe Emanuelem, Ducem Sa-
baudiæ, legi (*en l'inſtruction donnée à Meſſieurs les Ambaſſadeurs extraordi-
naires pour la Maieſté Treschreſtienne, vers l'Empeereur, Princes, & Potentats
d'Allemagne, en l'année 1620. au 3. volume des memoires d'Eſtat pag. 370.*)
8. Narratur quoque de Carolo V. Imp. eum Belgium in regni faſtigium
evehere aliquando deliberaſſe, nomine Regni Leonum, quod (*ut putat
Mich. Aitſinger de Leone Belgico, in præfat.*) omnes fere provinciæ illæ leo-
nibus inſigniantur. At nobis hic quæſtio non eſt, an conceſſerint, ſed an
9. concedere potuerint, & poſſint adhuc, quod affirmandum. Credo ego,
ſub titulo Fürſten/ etiam regium latere: Principis enim titulus genera-
lis eſt, & Regibus quoque tribuitur, imo etiam ipſi Imperatori. Quan-
do autem, & quorum conſilio, ac conſenſu Imperator, vel Rex Roma-
nor. Regem creare poſſit, à quæſtione, an poſſit, multum differt.

Nobilitationes.

1. *Cui competat ius nobilitandi in Germania.*
2. *In Gallia id competit ſoli Regi.*
3. *Et ademtum fuit Ducibus & Comitibus.*
4. *Cur ille, qui nobilitatur, Regi certam pecuniæ ſummam ſolvere teneatur.*
5. *Cur teneatur dare eleemoſynam pro populo.*
6. *Literæ nobilitatis ubi annotandæ.*

1. AGitur hic de Nobilitate, quæ confertur benignitate Imperatoris, vel
Regis Romanorum, cuius in teſtimonium diploma datur: Non enim
diploma nobilitat, ſed principis voluntas, verbis, vel facto declarata. *An
in Imperio noſtro ius Nobilitandi etiam competat Statibus*, disputatum à me
2. fuit de iure publico (*lib. 6. c. 1. n. 36. & ſeqq.*) In Gallia pro certiſſimo ha-
betur, Regem ibi ſolum nobilitatem concedere, & nobilitatis codicil-
los dare. (*Bret livr. 2. de la ſouverain. du Roy chap. 7. p. 205. & ſeq.* (*C'eſt en-
nobliſſement (inquit Loyſeau des ordres chap. 5. n. 52.) ne peut eſtre fait que par
le Prin-*

le Prince, que Dieu (duquel tout honneur procede) a eſtabli diſtributeur en ce monde, de ce don divin. C'eſt pourquoy, ioint, que l'ennobliſſement dimi- 3.
nue les droits du ſouverain, on a oſté à bon droit aux Ducs, & Comtes, le pouvoir de faire Chevaliers, & meſme d'ennoblir, qu'ils avoient iadis uſurpé parmy les autres droits de ſouveraineté. Voire, ceux-là meſme d'entre eux, qui iouiſſent des droits de ſouveraineté, ont eſté exclus & empeſchés de ceſtuy-cy; teſmoin l'ancien arreſt contre le Comte des Flandres, de l'an. M CC LXXX. rapporté par Pithou, ſur la couſtum. de Troyes. dictum fuit; quod non obſtante contrario uſu, ex parte Comitis Flandrenſis propoſito, non poterat, nec debebat facere de villano militem, ſine autoritate Regis.) Hæc nobilitatio à ſolo ſummo Principe fieri poteſt, cui Deus, autor omnis honoris, hoc in mundo diſtributionem divini iſtius doni commiſit. Hanc ob cauſam, & quod nobilitatione imminuuntur iura ſuperioritatis, recte Ducibus & Comitibus ademta fuit poteſtas creandi Equites & nobiles, quam olim uſurpaverant, una cum aliis iuribus ſuperioritatis. Imo vero, etiam illi, inter eosdem, qui iure ſuperioritatis gaudebant, à iure nobilitandi excluſi, & idem excercere impediti fuerunt, ut teſtatur, vetus illa ſententia, lata contra Comitem Flandriæ anno M CC LXXX. quam refert Pithœus ad conſtitutiones Troyenſes. Inter diplomata, quæ nobilitatem conceſſam eſſe teſtantur, magna, formulam & clauſulas quod attinet, differentia eſt inter illas, quæ in Imperio in uſu, & illas quæ moris ſunt Gallici. In quibus hoc notabilius eſt, monente
Loyſeau(*d.cb.5.n.54.&ſeqq.*) *que comme és amortiſſements des heritages, auſſi* 4.
aux ennobliſſements des perſonnes, le Roy doit eſtre indemniſe par le payement de certaine finance, qui eſt taxée par ſa chambre des comptes, en conſideration de ce, que la lignee de l'ennobly eſt affranchie de ſubſides, n'eſtant ſa Maieſté reputée avoir donné, que ce, qui eſt de l'honneur, ſans diminution de ſes droits. Si ce n'eſt, que les lettres d'ennobliſſement contiennent remiſe, & quittement exprés de ceſte finance. Clauſe, qui n'y eſt gueres publiée à preſent. Voire, encor que le Roy quitte la finance de ſon indemnité, on conſidere d'ailleurs la ſurcharge, qui revient au peuple, par le moyen de l'exemption de l'ennobly, & de
ſa lignee, à perpetuité: c'eſt pourquoy il en eſt deu aumoſne, c'eſt à dire, une 5.
petite ſomme de deniers, que taxent pareillement Meſſieurs des comptes, en verifiant l'ennobliſſement, pour eſtre converties en oeuvres charitables. Aumoſne, qui n'eſt pas ſi communement remiſe par le Roy (pour ce qu'elle concerne les pauvres) que la finance de ſon indemnité; neantmoins il la remet quelque fois, & n'y a doute qu'il ne le puiſſe faire. Au ſurplus, ces lettres d'ennobliſſement doivent eſtre verifiées, tant à la chambre des comptes, à cauſe de la diminution des droits du Roy, qu'à la Cour des aydes, à cauſe de l'exemption des tailles. Meſmement, c'eſt le plus ſeur, de les faire verifier au Parlement, qui

eſt la iuſtice ordinaire, & naturelle des droits du Roy, & la iuſtice ſouveraine des perſonnes de ſes ſubiects, tant à cauſe de l'exemption des frans fiefs, que ſur tout, à cauſe du droit different, introduit par pluſieurs couſtumes pour les nobles. Et de fait, le meſme Pithou nous rapporte un arreſt, de l'an M D XLIII. par lequel fut ordonné, que la ſucceßion d'un, qui avoit obtenu lettres d'ennobliſſement, & ne les avoit fait verifier de ſon vivant, ains ſeulement ſa veufue après ſon decés, ſeroit partagée roturierement.) Vt quemadmodum in conceſſione iuris emortuæ manus, reſpectu prædiorum, ita etiam in nobilitatione perſonarum, Rex debeat indemnis conſtitui, ſolutione certæ pecuniæ ſummæ, quam denominat Camera computorum, quoniam progenies eius, qui nobilitatur immunis fit à contributionibus, & ſubſidiis pecuniariis, atq; præſumitur, Regem nihil conceſſiſſe aliud, quam quod honorem attinet, ſine imminutione iurium ſibi competentium, niſi literæ nobilitationis expreſſe contineant remiſſionem iſtius pecuniæ, quæ clauſula vix hodie omittitur. Præterea, licet Rex hîc liberalis ſit, conſideratur tamen etiam onus, quod accreſcit cæteris ſubditis, dum Titius nobilitatus, una cum tota ſua progenie in perpetuum eximitur à contributionibus, unde fit, ut, qui nobilitatur, obligetur ad dandum certam eleemoſynam, hoc eſt, exiguam pecuniæ ſummam, quam ſimiliter determinant præpoſiti Cameræ computorum, quando diploma nobilitationis approbant, quę poſtea impendi debet in opera charitativa. Hęc pecunia non ita frequenter remittitur à Rege, quoniam ad pauperes pertinet, quam altera illa, quæ pro indemnitate eius ſolvitur, attamen remittitur aliquando, & hoc fieri poſſe à Rege extra dubium eſt. Debent quoq; nobilitationis literæ approbari, tam in Camera computorum, propter diminutionem iuris Regis, quam in curia ſubſidiorum, propter exemtionem à contributionibus. In maiorem autem ſecuritatem fit, ut petatur, literas iſtas approbari in Parlamento (quod eſt iuſtitiæ tribunal ordinarium, ubi de iuribus Regis cognoſcitur, & ſupremum, reſpectu ſubditorum) non ſolum propter exemtionem feudorum liberorum, verum etiam propter diverſitatem iuris, quod hinc inde locorum conſuetudines Nobilibus attribuunt. Ita Pithœus nobis exhibet ſententiam latam, anno M D XLIII. qua deciſum fuit, ut hereditas eius, qui obtinuerat literas nobilitationis, ſed eas adhuc vivus non curaverat approbari, (vidua autem tandem poſt eius mortem) divideretur iure plebeio.

Palatinaten.

Accipiendum hoc eſt de illis, qui codicillis datis fiunt Comites Palatini, quos, ad differentiam Comitum Palatinorum, qui de regali terra inveſtiti ſunt, non Pfaltzgraven appellamus, ſed Reichs-Hoffgraven (*de quibus egi de iure publ. lib. 4. c. 4. n. 41. & ſeqq.*)

Als Römiſcher König.

Ergo, ſi Comitem, Baronem, vel Nobilem faciat, non ut Rex Romanorum, vel Imperator, ſed ut Archidux (nam Archiduci Auſtriæ hoc licere notum eſt, ex privilegio, quod exhibui de iure publico *l. b. 5. cap. 2. p. 40. lit. e. f. g.*) atque ut talis, privilegia alia concedit, diplomata iſtos actus atteſtantia, non in Canceliaria Imperii, ſed Archiducali ſcribi & expediri debent.

Vnd künfftiger Kaiſer.

Scilicet, poſt mortem Ferdinandi II.

Ertheilen werden.

De Imperatore dubium nullum eſt, ei poteſtatem conferendi dignitates, de quibus hic mentio facta, competere; nec dubium quoque eſt, Regi Romanorum, ſi antiquo loquendi more accipiatur de eo, qui nondum à Pontifice coronatus, mortuo tamen Imperatore, ſucceſſor eius in Imperio electione factus eſt, eandem poteſtatem competere; at de Rege Romanorum, qui Imperatori adhuc in vivis, & in adminiſtratione Imperii degenti, additus fuit, dubitari poteſt, àn eiusdem poteſtatis exercitium habeat. Dubitandi rationem ſuppeditat articulus XLIX. huius noſtræ capitulationis; cui conſonans eſt articul. XXII. Rudolphi II. Pro affirmativa faciunt, non ſolum in articulo præſenti verba, welche wir als Römiſcher König/ ubi vox, welche/ omnia præcedentia includit, verum etiam articuli ſubſequentis, quæ clariſſima ſunt. Accedit ex R. A. zu Augſpurg de anno M. D. LXVIII. (§. Wiewol auch/ *p. 325.*) ubi mentio fit Comitum, & Baronum, qui hanc dignitatem à Rege Romanorum acceperunt. Licet vero ibi Principum nulla fiat mentio, nec meminerim me ullum eius conceſſionis exemplum à Rege Romanorum, vivo adhuc Imperatore factæ, legiſſe; attamen ex capitulatione noſtra apparet, quod factum non eſt, fieri poſſe. Sed idem an fieri debeat, ſolo Regis Romanorum nomine, an vero, Imperatore & Rege conjunctim, in capitulatione verbis non exprimitur. Dictus §. Wiewol auch/ quem ex R. A. de anno M. D. XLVIII. allegavimus, probare videtur, collationem dignitatum, quarum ibi mentio fit, conjunctim fuiſſe: ait enim, ſo ſie von vns/ vnd (non oder) vnſerm freundlichen lieben Bruder/ dem Römiſchen König empfangen. Verum meum hic non eſt deciſive loqui, ſententia ab Electorali collegio dependet, apud quos capitulationis interpretatio reſidet. Hoc novi, Regem Romanorum, talem, de quo nobis hic ſermo eſt, die coronationis ſuæ, Regio ſolo nomine ſuo, non addito Imperatorio, Equites creare, & poſtea gratioſa alia expedire. (*Ordin. Cam. part. 1. tit. 3.* §. Desgleichen *&c.*)

Des Reichs Canzley.

Ne confundamus Cancellarias, ſciendum eſt, aliam eſſe, die Hof-Canzley (*vide* Kaiſer *Ferdinandi I.* Ordnung des Kaiſerl. Hoffgerichts *apud Lebemannum lib. 1.* der Reichshandlung vom Religionsfrieden / *cap. 37. pag. 151.*) quæ etiam dicitur die Reichs-Hoff-Canzley (*in decreto Rudolphi II. ap. Lebm. d. c. p. 153.*) propterea quoniam in aula Cæſarea eſt: aliam autem, & ſeparatam ab hac dici, die Reichs-Canzley (R. A. zu Speier *de anno 1542.* §. Dargegen / *p. 278.* R. A. *de A. 1548.* §. nachdem / *p. 326.*) in qua acta Imperii aſſervantur, ſub cura Moguntini Archicancellarii; unde etiam alicubi vocatur die Mainziſche Canzley (*d.* R. A. *de anno 42.* §. Und zu / *in fin. p. 279. d.* R. A. *de anno 48.* §. etliche / *p. 324.* §. Ferner / *in f. p. 327.* R. A. zu Regenſpurg *de anno 1557.* §. als dann / *p. 501.* R. A. zu Regenſp. *de anno 1598.* §. dabey / *in f. p. 739.*)

Noch.

Disponitur hic de uſu aureæ bullæ, hoc eſt, ſigilli aurei, quibus diplomatibus id addi debeat.

Gulden Bull.

Vide me de Iure publico (*lib. 1. cap. 11. num. 18. & ſeqq.*)

Uraltes inſigne.

Vide *d. cap. 11. num. 19.*

Römiſchen Kaiſers.

Poteſt tamen eadem quilibet uti, qui Imperatorem, vel alium ſuperiorē non recognoſcit. Vidi in Bibliotheca Oxonienſi literas latine ſcriptas in favorem Medicinæ cuiusdam Doctoris, quem à ſe benigne dimiſerat Magnus Moſcoviæ Dux, cui aurea bulla affabre facta adhærebat. Cæterum ſingularis hac in re eſt Pontifex, qui plumbo potius, quam auro uti volupe habet, (*vid. d. c. 11. n. 40.*) qua in re minime ſequitur comparationem, qua ſe Solem, & Imperatorem Lunam dicit. Plumbum enim, non Solem, ſed Saturnum patronum habet. Nec tamen Pontifex tam tenax plumbi eſt, ut aurum plane ſpernat; nam niſi me fallit Choppin. (*livr. 2. des droits des religieux & monaſteres t. 1. n. 33. p. 320.*) etiam aurea aliquando bulla utitur: Quod raro fieri arbitror, ut ſumtibus, parcatur. Plumbeo quoq; ſigillo, vel bulla plumbea, utitur Dux Venetus, ex privilegio Pontificis. (*Chop. de Doman. Gall. lib. 2. t. 2. p. 224. n. 8. Mutius Chron. Germ. lib. 18. p. 158. Ptolomæus Lucenſ. in annal. p. 14.*) Alexander II. Pontifex tribuit civitati Lucenſi bullam plumbeā pro ſigillo communitatis. (*Ptol. Lucenſ. d. loc.*) Imp. quoq; Othonem aliquando plumbea bulla uſum legimus apud Goldaſt. (*inter conſtit. Imp. p. 40.*)

Oder Königs.

Lancellotus (*in templo omn. iud. lib. 1. c. 1 §. 1. q. 3. ex clem. Romana in f. de iure-*

iureiur.) tradit, aurea bulla tantum uti poſſe Imperatorem à Pontifice coronatum. Vſus autem, & ratio, ac noſter hic verſiculus contrarium docent, & Fridericū II. ſex annis antequam à Pontifice coronaretur, bulla aurea uſum, obſervavit Canin. (*ſur la bulle d'oree pag. m. 61.*) ac Sigismundum Regem Rom. eadem uſum conſtat. (*v. Goldaſt. tom. 1. conſt. Imp. p.* 170.)

Außgefertiget.

Nulli diplomati aurea bulla appendi debet, quam illi, quod conſentiente Imperatore, vel Rege Romanor. in Cancellaria Imperii confectum. Hoc tamen non ita accipiendum, quaſi omnib. diplomatibus, quæ ex Cancellaria Imperii, conſentiente Imperatore, prodeunt, aurea bulla appendi debeat.

Gehenckt werden.

Applicatur hæc bulla, vel appenditur diplomatibus, quod etiam in cerea communiter fieri ſolet, ut capſulæ incluſa diplomati appendatur. Licet aliis in literis, membranæ, vel chartæ imponatur cera, & huic imprimatur ſigillum. Sigillum autem nobis duo ſignificat, nempe rem ſignatam, hoc eſt, typum, cui inſculptū eſt ſignum, quo utimur; & rem, vel figuram, quæ ex impreſſione typi in ceram facta, apparet. Typus ille, vel typaria Imperialia, ſive Regalia, fere ſacra ſunt, & digna, non ſolum exacta cuſtodia, ſed etiam veneratione. Hinc fieri videmus, ut quando ſolemnis curia ab Imperatore, vel Rege Romanorum celebratur, ſigilla, vel typaria illa, ſtatim ubi benedictio menſæ peracta, ante Imperatorem vel Regem ponantur in menſam, ab Electoribus eccleſiaſticis; & poſtquam ea illis reddita, ille, in cuius archicancellariatu ſolemnis curia celebratur, maius ſigillum collo appenſum usque ad finem convivii geſtet, & ſecum in hoſpitium ſuum reportet. (*A B. c. 27. §. 2.*) Eodem ex capite, venerationis ſcilicet, uſu obtinuit in Gallia, ut, quando Rex ſolemni introitu Lutetiam ingreditur, vel alium Monarcham, eam ingredientem, ſolemni pompa excipere curat, ſigillum Regium equo albo tolutario impoſitum, magnam pompæ & ornatus partem occupet. Theodore Godefroy (*au ceremonial de France pag. 368. & 495. nec non pag. 267.*) ubi, adventum Caroli V. Imperatoris Lutetiam, deſcribens, addit (*en cette meſme entrée eſtoit le Chancellier de France, & puis venoit une hacquenée blanche, couverte de drap d'or, ſur laquelle eſtoit le ſeau du Roy, dans un coffre de veloux violet, ſemé de fleurs de lis d'or, couvert d'un voile de creſpe*) in hoc ipſo introitu præſens erat Cancellarius Galliæ, quem ſequebatur tolutarius equus albus, tectus panno aureo, portans ſigillum Regis, incluſum capſulæ, factæ ex holoſerico violaceo, intertextis liliis aureis, & coopertæ velo translucido.

Tax.

A latino *taxare*, Galli nomen *taxe* fecerunt, & latinæ linguæ corruptores, taxa, quos ſecuti Germani noſtri, ſuſceperunt vocabulum Tax/ quod ſignificat æſtimationem alicuius rei, & pretii impoſitionem, vel determinationem, ac alio nomine dicitur; der Werth/Anſchlag.

Mit Nachlaſſung.

Eſt hæc tertia diſpoſitio articuli noſtri, quæ prohibet, *primo*, detractionem, quæ fit, ubi Imperator aliquid remittit de taxa ordinaria, quæ Cancellariæ aulici conſilii Imperii debetur. *Secundo*, additionem, quæ fit, quando Imperator huic Cancellariæ novum imponit onus pecuniarium. Cum enim pecunia iſta, quæ taxæ nomine ſolvitur, vel tanquam regale, ut hodie loquuntur, velut pars ſalarii, ad alios pertineat, non autem ad Imperatorem, contra ius fieret, ſi Imperator de alieno eſſet liberalis, aut duriorem conditionem illis imponeret, quam receptum. Salarium maximo favore dignum, & ubi ſemel conſtitutum ac promiſſum eſt, integrum exſolvi debet. Ita legimus in im R. A. zu Speier de anno 1529. (§. *item* Nach dem *Doctor, &c. p.*188.) Es ſey vor billig ermeſſen/ daß ein jeder ſeines gebürlichen Solds entrichtet werde/ quod iisdem verbis repetitum in R.A. zu Augſpurg de anno MDXXX. (§. *item* nach dem. *p.*210.) hodie diceremus, daß einem jeden ſein gebürlicher Sold entrichtet werde. Licet vero, dictis locis vocabulum, jeder/ non unumquemque generaliter ſignificet, ſed unumquemque ex illis, quorum ibi fit mentio, attamen ſpecialis illa deciſio ex generali juris diſpoſitione deducta fuit, quæ varia etiam remedia pro conſequendo ſalario ſuppeditat. (*vide amicum meum Dn. Waltherum de ſtatu, iurib. & privilegiis Doctorum c.* 19. §. 142. *p.*404.) Cæterum de ſalariis conſtituendis, egregia congeſſit Menochius (*de arbitr. iudic. quæſt. caſu* 514. *per tot.*) monetq; (*n.*10. & 11.) ut Princeps in conſtituendo ſalario, ſua prudentia conſideret, perſonarum, temporis, & officiorum qualitatem, varietatemque. Non enim convenire, tantum ſalarii eſſe præſtituendum Prætori, vel Senatori Mediolanenſi, quantum uni Præſidum. Nec etiam, iuri, & æquitati conſentaneum eſſe, ut prædictis idem, noſtra hac parum felici ætate, pendatur ſalarium, quod ante triginta, quadraginta, ac plures annos, præſtitum; cum olim annona fuerit valde vilior hoc tempore, domus multo minori conducta pretio, ſervorum, ancillarumque mercedes, & ſalaria viliora, veſtium impenſa valde tenuior. Eſſe etiam, quod Princeps rationem habeat, ut Iudices, & Magiſtratus, qui ei inſerviunt, quotannis ſummam aliquam in arcam reponant, qua vel ſenectuti, vel poſteritati conſulant. Nullum enim tam vilem mercenarium, dietim operas ſuas locantem, eſſe, qui præter id, quod in ſe alendo impendit, nolit etiam mercedis partem ſupereſſe. Ad hoc videri poſſe *l. per hanc* 7. *Cod. de advoc. diverſ. iudic.*

Die

Die gewöhnlichen Tax-gelter.

Nulla, ut hodie mores ſunt, eſt in Europa cancellaria, ubi non literæ, vel diplomata, actusq; vel iudiciales, vel gratioſi certa taxa æſtimati ſint. Verbi gratia, in Imperio pro collatione dignitatis Comitis, wann einer vom Kaiſer zum Graven gemacht wird/ taxæ loco ſolvi debent bis mille aurei floreni, pro diplomate, ſeu teſtimonio collatæ hujus dignitatis, pro iuribus Cancellariæ CC. aurei floreni, pro collatione tituli, Hochgeborn/ taxa ſolvitur CXXX. aurei flor. & cancellariæ XL. aurei flor. pro collatione tituli, Wolgeborn/ C. aurei flor. & cancellariæ XXX. aurei flor. &c. In Gallia, *une lettre de Nobleſſe, pour ceux qui veulent eſtre annoblis, couſte* MCCC. *eſcus, de prix faict.* (*Du Pleſſis Mornay en ſes Memoires, p.* 335.) De taxa, quæ in Camera Imperiali Spirenſi obſervari debuit, videri poteſt (Cammergerichtsordnung *part.* 1. *tit.* 33.) Reichs Abſch. zu Augſpurg de anno MDLXVI. (§. Irrungen/ *p.* 568.) & de eadem materia Gylman, (*Symphor.* 10. 1. *p.* 2. *t.* 16. Scipio, *in deciſ. rotæ Spir. libr.* 4. *deciſ.* 105. 109. 142.) De taxa Cancellariæ Electoris Brandeburgenſis, Scheplitz ad conſuetud. March. *part.* 2. *tit.* 9. Taxam ſacræ pœnitentiariæ Cameræ Romanæ exhibet Hordled. von Urſachen des Teutſchen Kriegs. (*lib.* 6. *c.* 47. *pag.* 564. *& ſeqq.*)

Reiſegelter.

Verba intelligo, ſed gravamina ſatis mihi nota non ſunt.

Verwiſſen und Bewilligung.

Archicancellarius Imperii per Germaniam, (quod muneris incumbit Electori Moguntino) non ſolum ſub cura ſua, & inſpectione habet conſilium Aulicum Imperii, ſed ni fallor, etiam participat de illius taxa: Unde mirari haud licet, cur eius conſenſus hic requiratur.

AD ARTICULUM XLVII.

Bey unſer.

Credo, vitio ſcribentis, vocabulum, bey/ pauculis verbis interpoſitis, duabus vicibus, poſitam repiriri, ideoque hic mallam legere Zeit/ vel, in Zeit unſerer ꝛc.

Collatio.

Rex Galliarum, Principes, in excellenti ſignificatione, non facit, niſi quos cum Regina coniuge procreat. (*A preſent* (*inquit Loyſeau au traité des ordres, chap.* 7. *n.* 85. *p. m.* 123.) *c'eſt un droict eſtably en France, ſans controverſe, que le tiltre, & le rang de Prince, ne peut provenir que de race, n'eſtant la principauté dative, ains native. Car tant s'en faut, que ces petites Seigneuries, erigées en tiltre de principauté, produiſent l'ordre & le rang de Prince, qu'au contraire, les Duchez & Comtez les devancent ſans difficulté. Et me ſouviens d'une rencontre du feu Comte de S. Paul, Prince du ſang, de la maiſon de Bourbon, qui dit au Roy François, luy demandant advis ſur l'erection d'une telle*

princip auté, que ſa Maieſté ne pouvoit faire des Princes qu'à la Royne.) Nunc in Gallia ita conſtitutum, & ſine controverſia eſt, titulum & gradum principis, non aliunde provenire, quam à ſanguine, vel genere, & eſſe nativum, non dativum. Tantũ abeſt, ut minores iſtæ dynaſtiæ, quibus titulus principatus datus fuit, ordinem & gradum Principis producant, ut etiam, Ducatus, & Comitatus, iſtis Principatibus, ſine contradictione præferantur. Recordor etiam faceti dicti, defuncti Comitis S. Pauli, Principis ſanguinis, è familia Borbonica, qui Regi Franciſo, interroganti, quid ſentiret de erectione novi principatus? reſpondit: Veſtra Maieſtas principem facere non poteſt, niſi ex concubitu cum Regina talem procreet.

Vornemlich.

Principaliter hæc tria, in collatione dignitatis Principis, vel Comitis, ab Imperatore conſideranda ſunt; poſſunt tamen etiam alia cum his concurrere, ſed ut minus principalia.

Allen denen.

Non alii dignitas Principis, vel Comitis conferri ab Imperatore debet, quam illi, in quo hæc tria concurrunt, meritum, domicilium in Imperio, & opes, ad ſplendorem dignitatis neceſſariæ.

Vor andern.

Merita non exigua, vel vulgaria, ſed magna, & talia eſſe debent, ut aliorum longe præcedant.

Wol meritirt.

Ergo, collatio hæc fieri debet propter meritum præteritum, non futurum: quod enim poſt collationem dignitatis fit, non tam meritum dici debet, quam debitum. Vnde in eiusmodi diplomatibus legimus, auch hinfuro kan/ mag vnd ſoll. Cæterum politicorum præceptum eſt, benemeritis dignitates, & præmia deberi; at, quæ, & qualia ad dignitatem Principis conſequendam requirantur merita, hic non exprimitur. Dubium autem nullum eſt, cum dignitas Principum, Ducum &c. non inter togatas, ſed ſagatas referatur, merita quoque potiſſimum eiusdem generis eſſe debere: quod etiam de Comitis dignitate, eo ſenſu quo hic accipitur, intellectum volo. Non enim me fugit, Comitis dignitatem alio in ſenſu, etiam ex togatis meritis, & eruditione provenire, (*arg. l. un. C. de profeſſor. qui in urbe Conſtantinop. docentes ex lege meruerunt Comitivam, lib. 12.*) quale privilegium Studio Patavino Fridericum Imperatorem indulſiſſe, ex Deciano (*tom. 3. reſponſor. 38. num. 31.*) notum eſt. Multis autem videtur, hanc Comitivam, citra cingulum pro ſolo honore deferri, (*quod de aliis dicitur in l. 9. C. de metatis, lib. 12.*) & cum nude honoraria ſit, nihil aliud, niſi (*ut Novell. 70. in pr. loquitur*) purum honorem, iis, quibus præbetur, conferre; unde Auſonii verbis eos appellare ſolent,

Muneris expertes, nomine participes.

Im Reich geſeſſen.

An nativitate Germani, vel alterius nationis ſint, hic non attenditur, modo in Imperio larem conſtituerint, teneantque. In Imperio, inquam, cuius fines non ſola Germania terminantur. Vnde etiam illi, qui in Italia, ſub Imperio ſedem habet, dignitas Principis vel Comitis, conferri poteſt, ut ſæpius factum novimus. Novimus quoque, aliquoties dignitatem Principis, Comitisve, exteris collatam, qui domicilium ſuum extra Imperium, & ut coniicere licet, bona nulla in Imperio habuerunt. Ita Razivilius Polonus, Princeps Imperii factus, & eius poſteri eadem adhuc dignitate clari ſunt. Ita Principis Imperii nomine, & dignitate nuper innotuit ſupremus Cancellarius Regni Poloniæ, Comes de Tencryn, Dux in Oſſelin. Ita quoque Iohannem Arundelium, Anglum (quod fortiter & ſtrenue ſe geſſerat in Hungaria, in apertis præliis, & in civitatum ac caſtrorum oppugnationibus, & ſpectato fortitudinis exemplo, in expugnatione oppidi aquatici iuxta Strigonium, vexillum Turcis ſua manu eripuerat) omnesque & ſingulos liberos eiusdem heredes, & poſteros, & deſcendentes legitimos, utriſque ſexus natos, æternaque ſerie naſcituros, veros ſacri Imperii Comites & Comitiſſas, creavit, & nominavit Rudolphus II. Imperator (*Lanſius de principat. provinc. Europa, p. 493.*)

Vnd die Mittel haben.

Ne vileſcat dignitas Principis, vel Comitis, ei tantum conferri debet, qui cenſum dignitati convenientem habet, aut, ſi merita perquam magna ſint eius, qui tantum non habet, quantum ſplendor dignitatis, quam optime meretur, requirit, ei dignitas cum bonis ſufficientibus conferri debet, ne virtus diutius præmio careat. Quantum vero bonorum ad Principis vel Comitis dignitatem ſuſtinendam requiratur, nulla Imperii regula exprimitur, unde id arbitrio Imperatoris relictum eſſe videtur. In Gallia, edicto publico aliquando determinata qualitas & quantitas fuit, rei, quæ novo dignitatis titulo mactanda. (*Touchant les marques des Seigneuries de dignité* (*inquit Loyſeau au traicté des Seigneuries, chap. 4. num. 72. pag. 62.*) *il fut faict un bel Edict par le feu Roy en l'an* M D L X X I X. *qui n'a eſté verifié qu'au Parlement de Bretaigne, portant, que ſuivant l'arreſt du privé Conſeil du dixieſme Mars* M. D. L X X V I I I. *il eſt defendu publier aucunes erections de Seigneuries en nouvelles dignitez, ſi non que les Seigneuries, aux quelles ſera attribuée nouvelle dignité, ſoyent de la qualité requiſe. A ſçavoir, que la terre qui ſera erigée en Chaſtellenie, ait d'ancienneté, iuſtice haute, moyenne, & baſſe, droict de foire, marché, prevoſté, peage, & preeminence ſur toutes Egliſes eſtans au dedans de la dicte terre. Que la Baronnie ſera composée de trois Chaſtellenies, pour le moins, qui ſeront unies & incorporees enſemble, pour eſtre*

tenues

tenues à un ſeul hommage du Roy. Que le Comté aura deux Baronies, & trois Chaſtellenies, pour le moins, ou, une Baronnie, & ſix Chaſtellenies, auſſi unies, & tenues du Roy. Que le Marquiſat ſera composé de trois Baronnies, & de trois Chaſtellenies; pour le moins, ou deux Baronnies, & ſix Chaſtellenies unies, & tenues, comme deſſus &c. Edict qui meriteroit bien eſtre verifié par tout, & ſoigneuſement obſervé, pource que la douceur de nos Roys (qui ne veulent refuſer aux Seigneurs de leur Cour ces tiltres d'honneur) a desia produit, & erigé tant de Seigneuries de dignité, que ces beaux tiltres ſont desormais beaucoup avilis, & par le nombre qu'il y en a en France, & par la communication, qui en a eſté faite à des terres, qui ne le meritent nullement.) Quantum concernit notas Dominatuum dignitate conſpicuorum, egregia conſtitutio facta fuit à Rege anno M D L X X I X. quæ approbata fuit ſolum in parlamento Britanniæ, qua dictum, ut iuxta ſententiam. Conſilii intimi, latam decimo Martii anno M. D. L X X V I I I. nullæ erectiones dynaſtiarum in novas dignitates promulgarentur, niſi illi Dominatus, quibus nova dignitas attributa, ſint habiles ad illam recipiendam. Scilicet, ut prædia, quæ erigi debent in Caſtellaniam, ab antiquo habeant, iuriſdictionem altam, mediam & baſſam, ius nundinarum fori, præfecturæ, vectigalis, præeminentiam in omnes Eccleſias, quæ in illis ſitæ ſunt. Baronia autem debeat componi ex tribus Caſtellaniis, ad minimum, quæ uniantur, & invicem incorporentur, ut uno iuramento fidelitatis recipiantur à Rege. Comitatus habeat duas Baronias, & tres Caſtellanias, ad minimum, aut unam Baroniam, & ſex Caſtellanias, etiam unitas, & à Rege, tanquam unius maſſæ feudum, concedendas. Marchionatus debeat eſſe compoſitus ex tribus Baroniis, & tribus Caſtellaneis, ad minimum, aut duabus Baroniis, & ſex Caſtellaniis, unitis, à Rege unius feudi titulo recipiendis &c. Edictum hoc meretur approbari in omnibus Parlamentis, & exacte obſervari. Regum enim benignitas, qui noluerunt magnatibus aulæ denegare iſtos dignitatum titulos, huc usque tot tantasque dynaſtias erexit, ut egregii illi tituli, tam propter exceſſivam multitudinem, quam quod collati fuerunt prædiis, minus hoc honore dignis, maxime eviluerint.

Affectirten Stand.

Quid ergo, ſi Imperator, vel Rex Romanorum, has dignitates motu proprio conferat illis. qui eas non affectarunt? Eadem, propter easdem rationes quæ in altero caſu militant, etiam hoc in caſu obſervanda eſſe, nullus ambigo.

AD ARTICVLVM XLVIII.

Eſt plane ſimilis articulo X L I. capitulationis Ferdinandi II. quem vide cum ibidem notatis.

AD AR-

AD ARTICVLVM XLIX.

Vide ſupra Ferd. I. artic. II. verb. auch vor Vns ſelbſt & Rudolphi II. artic. XXXII.

AD ARTICVLVM L.

Singularis hic eſt articulus, novus, & eo tendens, ut factum, vel exemplum ſpeciale, iuri nihil deroget.

Aus erheblichen gewiſſen Vrſachen.

Electorem Trevirenſem à milite Hiſpano captum, atque ab Imperatore Ferdinando II. cuſtodia detentum fuiſſe, nemo noſtratium eſt qui ignoret: at factum tam male habuiſſe Regem Galliæ, ut armis, captivum libertati reſtituere, ſummo ſtudio annixus fuerit, ſimul omnes novimus. Imperatorem denique modernum, Ferdinandum III. eundem Trevirenſem, liberum & integri iuris à ſe dimiſiſſe, manifeſtum eſt. Quæ omnia, ſine dubio, magnis rationibus conſtant. Tempore actus primi, in Gallia, ubi tunc eram, communi fama ferebatur, Trevirenſem ſe protectioni Regis Chriſtianiſſimi ſubdidiſſe; audivi tamen poſtea, Cardinali Richelio, eodem vocabulo protectionis utenti, à legato Trevirenſi reſponſum fuiſſe, aſſiſtentiā quæſitam, non protectionem. Quicquid horum, vel aliorum fuerit, cardo negotii in eo vertitur, utrum tantum crimen contraxerit Trevirenſis, ut capi, in cuſtodiam mitti, & ab officio Electorali ſuſpendi debuerit? Quod ad iudicium Electorum, vel Statuum Imperii pertinet, non noſtrum, quibus obſequii gloria relicta eſt. De theſi vero, an Imperii Status, vel Princeps abſque conſenſu, & licentia Imperatoris ſe in alterius protectionem conferre poſſit, videri poteſt Martinus Magerus à Schœnberg *de advocatia armata (cap. 6. n. 63. & ſeqq.)* cuius fundamenta examinavi *de iure publico (lib. 4. c. 8. n. 57. & ſeqq.)*

Der Churfürſt zu Trier.

Non dicitur des Churfürſten zu Trier Liebden/ (quæ loquendi formula alias uſitata, & hac in capitulatione quoque, *ſupra articulo 46. inf.*) quod ſignum eſſe poteſt animi in Trevirenſem haud propenſi.

Weder in Perſon.

Quia cuſtodia detinebatur.

Noch durch Geſandten.

Quia hoc ei non permittebatur.

In künfftigen Fällen.

Exemplum præſens, in futurum non debet pro regula allegari, aut præiudicare aureæ bullæ, & laudabili ab antiquo receptæ conſuetudini, quaſi nunc ab ea receſſum fuerit, & receptum, Regem Romanorum, vel Imperatorem, eligi poſſe, licet non omnes Electores ad electionem fuerint vocati.

Præiudiß.

Fuiſſe etiam Trevirenſi ius ſuum aliquo modo conſervatum, dum ipſius ratihabitioni locus relictus, & datus, nonnullis videtur.

Der guldenen Bull.

1. *An electio Imperatoris, quæ facta non vocatis omnibus Electoribus, ſit valida.*
2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. *Rationes pro affirmativa.*
9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. *Rationes pro negativa.*
16. 17. 18. 19. 20. *Exempla.*
21. *Autoris diſtinctio prima.*
22. *Diſtinctio altera.*
23. *Bohemus non fuit vocatus ad electionem Maximiliani I.*
24. *Cauſa omiſſæ vocationis.*
25. *Quæ bulla expreſſa fuerit pœna in non vocantes.*
26. *Autoris opinio, pœnam illam quod attinet.*
27. *Quid illi agendum, qui ex contemtu non fuit vocatus ad electionem?*
28. *Quid ille, qui ob culpam ſuam?*
29. *Quid ſi indignus electus ſit?*
30. *Reſponſio ad rationem primam.*
31. *Differitur de pœna omanentis.*
32. *Reſponſio ad ſecundam.*
33. *Ad tertiam.*
34. *Ad quartam.*
35. *Ad quintam.*
36. *Ad ſextam.*
37. *Ad ſeptimam.*
38. *Ad fundamenta Arumæi.*
39. *An electio, quæ facta non vocatis omnibus Electoribus, ſit ipſo iure nulla.*
40. *Huius deciſionis conſectarium.*
41. *Reſponſio ad can. obeuntibus, diſt. 63.*
42. *Reſponſio ad cap. quia 42. de elect. & electi poteſt.*
43. *Fridericus III. Imp. præſens fuit in conclavi, ubi eligebatur Maximilianus I.*
44. *Ratio cur admiſſus.*
45. 46. 47. *Reſponſio ad alias obiectiones.*
48. *Explicatio c. venerabilem, de elect. & electi poteſt.*
49. *Reſponſio ad exemplum electionis Conradi III.*
50. *Reſponſio ad exemplum electionis Philippi.*
51. 52. 53. *Et ad alia.*

1. REgula eſt; omnes, & ſingulos Electores, ad electionem Regis Romanor. vocari debere. (*A. B. c. 1. §. 18.*) Quid vero, ſi non omnes vocentur, an nihilominus electio, quę à reliquis facta, valida erit? Videbatur diſtinguendum, ut ſi unus, vel alter non vocetur, modo maior pars vocetur, electio vali-
2. da dici debeat, I. quia electio robur obtinet, licet ad eandem omnes Ele-
3. ctores non comparuerint. (*A. B. c. 1. §. 21. cap. 4. §. 2.*) II. rite electus dici-
4. tur ille, qui à maiori parte Electorum electus fuit. (*A. B. c. 2. §. 4.*) III. etiam non vocatus à Moguntino, motu proprio, pro fidei ſuæ virtute, qua ſacrum proſequi tenetur Imperium, (*ut A. B. d. c. 1. §. 19. loquitur*) ad electionem ſe ſiſtere debet: quod ſi non fecerit, non poterit electionem impugnare, cum, qui venire debuit, nec venit, electionis voto careat. (*d. c. 1. §. 20.*) IV.
5. innocentes puniri non debent; at ſi unus, vel alter Electorum, à Moguntino ad electionem Regis Romanorum non fuit vocatus, innocentes ſunt cæteri qui vocati fuerunt, & innocens quoque eſt ille, qui fuit electus. Non enim

enim horum muneris eſt, collegam, vel electorem, vocare, vel non præſentem expectare. Quod ſi vero electio, propter abſentiam non vocati, retractari deberet, punirentur Electores, tam ratione votorum, quæ annullarentur, quam ratione ſumtuum, quos fruſtra erogaſſent, cum alios iterum in novam electionem facere cogerentur: ob alienam quoque culpam damno afficeretur electus, cuiius ſuum electione quæſitum, hoc modo interverteretur, & ſumtus facti inanes redderentur. V. Ipſa quoque aurea bulla, quæ 6.
vult, ut omnes Electores à Moguntino ad electionem Regis Romanorum vocentur, non addit, ſi unus vel alter à Moguntino non vocatus fuerit, electionem factam à cæteris qui vocati, & præſentes fuerunt, infirmari poſſe: Ergo, nec nos hoc dicere debemus, ne ſine lege loquamur, vel plus dicamus, quam illa conſtituit; quorum utrumque vitioſum foret. VI. Ne- 7.
gari nequit, Moguntinum in culpa eſſe, ſi hunc, vel illum coëlectorem ſuum, ad electionem non vocet; at, quoniam in culpa quoque ille eſt, qui licet non vocatus, comparere tamen debuiſſet ad electionem motu proprio, (*ut ex d. cap. 1. §. 19. A. B. probavimus*) culpa cum culpa compenſari debebit; vel dici poterit, (*ad exemplum Vlpiani in l. 14. §. 14. ff. de religioſ. & ſumt. funer.*) Moguntinum quidem non recte feciſſe, pœnam tamen in eum ſta- 8.
tutam non eſſe. VII. denique, quod ſi nec hæc quidem locum inveniant, actione ſibi conſulere poterit ille, qui ad electionem non fuit vocatus, qua Moguntinum pulſabit, non cæteros Electores, nec Electum. Iniuria enim illa in hoc potiſſimum conſiſtere videtur, quod non fuit vocatus, non autem in illo, quod Sempronius Rex Romanorum electus fuit. Qui contrariam opinionem fovent, generaliter ſtatuunt, ſi aliquis ex Electoribus non fuerit citatus ad electionem, totam electionem vitioſam eſſe. Reinkingius (*de Regim. ſeculari lib. 1. claſſ. 3. cap. 3. num. 17. & ſeqq.*) pro fundamentis adducit, I. textum Aureæ Bullæ d. c. 1. §. auch ſetzen / ordnen. II. 9.
allegat cap. quod ſicut, cap. in geneſi, extra de election. III. annectit ra- 10.
tionem; quia, quoties deficit ſolemnitas in actu à lege requiſita, actus ipſo 11.
iure non ſubſiſtit. (*Gail. 1. obſerv. 124. num. 4. & in tract. de pignorat. obſervat. 1. num. 2.*) IV. quia electio facta, neglectis & excluſis coëlectoribus, ir- 12.
rita eſt, & nullius momenti. (*cap. obeuntibus, in fin. diſt. 63. Petr. Gregor. Tholoſan. in Syntagm. iur. univerſi lib. 17. cap. 12. num. 32.*) V. Arumæus 13.
(*diſc. 1. ad Auream Bullam theſi 25. pag. 57.*) pro eadem ſententia allegat cap. quia propter, extra de elect. & electi poteſt. VI. Cum per electionem 14.
hanc, temporale caput populo Chriſtiano conſtituatur, (*Aurea Bulla cap. 2. §. 2.*) & de re omnium graviſſima inſtituatur diſceptatio, abſonum fore, non omnium eorum, quos electionis actui intereſſe oportet, vota exquirere (*Marc. deciſ. Delphin. 779. num. 8. tom. 1.*) Ita Arumæus (*dict. loc. pag. 58.*) VI. hoc ſubindicare noſtros tum velle (pergit loqui

Arumæus *d. p.*) communibus ſuffragiis exploſa Hoſtienſis ſententia, quando tradunt, ius eligendi Imperatorem, non ut ad ſingulos, ſed ut ad collegium & univerſos pertinere, (*Lupold de Babenberg cap.6. de iurib. regni & Imp. Rom. Henning. Goden conſilio 1. verſ. de modo & eligendi forma n. 1. Simon Piſtor. conſil. 1. n. 9. volum. 1. inter conſil. Modeſtini.*) Id enim hunc intellectum recipere, tunc ſcilicet recte ad electionem procedi, non ubi unus, aut alter, ſed
15. omnes, & collegium integrum, convocatum fuit. VIII. idem Arumæus (*d. p.*) addit, ius eligendi, tanquam incorporale quoddam individuum, ideo ad omnes Electores in ſolidum pertinere, ut nullus eorum negligi poſſit; idque exemplo iuris patronatus conſtare poſſe, quod ſi pluribus heredibus competat, dicatur apud ſingulos in ſolidum eſſe, ita ut omnium in eligendo requiratur aſſenſus (*Modeſtin. Piſtoris conſil. 44. n. 61. vol. 2.*) quapropter ſi unus Electorum vocatus non fuit, plus eius contemtum electioni, quam cæterorum con-
16. tradictionem, adverſari. (*c. venerabilem, de elect. & electi poteſt.*) IX. adducit Arumæus exemplum Conradi, cuius electio, cum à principibus nonnullis Confluentiæ facta eſſet, à Saxonibus, & Henrico Duce Bavariæ, qui ad eam vocati non erant, non legitima, ſed ſubreptitia dicta fuit. (*Otho Friſing. lib. 7.*
17. *annal. cap. 22.*) X. eandem ob cauſam, electionem Philippi à quibusdam Principibus impugnatam fuiſſe, ex c. venerabilem, extra de elect. patere, ſcribit Viſcher. (*in diſcurſu de elect. Regis & Imp. Romanor. membro 5. artic. 1.*
18. *concluſ. 20. n. 102.*) XI. (*ex paralip. ad Vrſperg. in Ludov. Bav.*) refert Arumæus, cum in Ludovici Bavari electione Electores ſeculares, indignum putantes, quod ab eccleſiaſticis ſolis ea poteſtas expectaretur, non expectatis tribus Archiepiſcopis Electoribus, ad electionem procederent, Archiepiſcopos, id ad ſuum contemtum reputantes, nullam eſſe electionem proteſtatos fuiſſe.
19. XII. reſtituiſſe quoque cum aliis principibus Comitem Palatinum Carolo IV. inter alia prætendendo, quod non aperte, ſed latenter, id eſt, non omnibus Electoribus legitime, & ut oportet, convocatis, electus eſſet. (*ex Cuſpin. in*
20. *vita Caroli IV. Arum. pag. 59.*) XIII. Cum tempore electionis Maximiliani I. quod forte non ſatis conveniebat inter Fridericum Cæſarem, & Bohemiæ Regem, præteritus fuiſſet Bohemus, adeo non diſſimulanter tulit, ut pœnam in aurea Bulla poſitam inſtanter poſtularet, armaque minitaretur: nec in gratiam redire voluit, niſi hac conditione, ut remitteretur Regibus Bohemiæ obſequium, quo Imperatori in Italiam concedenti, adſtringitur, aut ipſi liceret eius vice octingentos ducatos exſolvere. Quod, cum ipſi fuiſſet denegatum ab Electoribus, tandem transactione conventum, ne, ſub pœna quingentarum marcarum auri puri, Reges Bohemiæ impoſterum excluderentur, (*ex Hartmanno Mauro de coronat. Caroli V. Knichen de Saxonia non provoc. iure. cap. 1. num. 236.*) Vt, quod mihi videtur, dicam, lis, non una, & generali deciſione componi poteſt, ſed

ſed diſtinctim procedendum eſt. I. Quidem diſtingui debet, inter 21. cauſam, cur hic vel ille, ex Electorum numero, non vocatus ſit ad electionem. Illa, aut à ſola negligentia Moguntini dependet, aut aliunde; & ſi aliunde, vel à contemtu & iniuria eſt, vel non eſt iniurioſa. Si non iniurioſa, ea aut à delicto non vocati provenit, aut à conſideratione temporis, & moræ, atque ita boni publici. Item conſiderandum puto, an abſentia non vocati, vel non vocatorum, Imperio nociva fuerit, an non. Nocivam dico, ſi perſona inhabilis electa, aut maior illi poteſtas data ſit, quam mixtus Imperii noſtri ſtatus admittit. Non nocivam illam dico, ubi omnia ad ſalutem Imperii peracta, & ſolus defectus eſt in non facta vocatione omnium. II. diſtingui 22. debet, inter id, quod non vocatus facere poteſt, & inter illud, quod facere debet amore boni publici. Cum enim propter non factam vocationem omnius, vel alterius, ipſo iure irrita non ſit electio, (*Nicol. Boer. deciſ. 1. n. 16. & 17. Iacob. Menoch. conſil 67. n. 31. aliiq; allegati a Viſchero in d. diſc. hiſtoricopoliticoiurid. de electione Regis & Imperat. Roman. ſartic. 1. membr. 5. concluſ. 20. num. 102. circa f.*) in non vocati optione conſiſtit, ubi propter illegalem cauſam non vocatus fuit, an velit agere ad annihilandam electionem, an vero eam ratam habere, & ſolam vindicare iniuriam ſibi illatam. Qua in optione ad examen cauſæ omiſſæ vocationis redeundum. Si ea à ſola negligentia Moguntini eſt, Moguntinus reprehenſionem meretur; ut autem propterea ad annullationem electionis præfracte agere debeat is, qui ad eam non fuit vocatus, cum vocari debuiſſet, nollem ego autor, ſuaſorque eſſe: ſed eo potius inclinarem, ne ius ſuum acerbius exerceat, ac amore pacis & boni publici, electionem ratihabeat, atque ita electi benevolentiam ſibi conciliet, & Electorum cæterorum affectionem ſibi ſartam tectam conſtituat; ad quod eo promtior eſſe debet, caſu, quo ſcivit, vel ſcire potuit, ac debuit, electionem Romanorum Regis fieri debere: nempe, poſtquam Imperium vacare contigit. Eo enim caſu, etiam non vocatus comparere debuiſſet, (*d. c. 1. A. B.* §. 19.) quod ſi non fecit, neglexiſſe vocem ſuam ſponte videbitur. Idem, quod modo dixi, fieri ſuadeo, etiam tunc, quando conſenſu reliquorum Electorum, ob cauſam moræ, ad electionem aliquis eorum vocatus non fuit: quod tamen vix alii Electorum contingere poteſt, & contigit, quam Regi Bohemiæ, qui nec fraterna unione cum cæteris Electoribus, (quæ vult, ut res Imperium concernentes, ab omnibus, non vero aliquibus tantum ex iisdem peragantur) nec ad comitia, vel conventus Electorum collegiales vocatur. Tempore Imp. Friderici III. anno 23. M CCCC LXXXVI cum Electores propter negotia Imperii, alia tamen quam electionem Regis Romanorum concernentia, Francofurti conveniſſent, & inter conſultandum, certis ex cauſis etiam utile viſum fuiſſet, Romanorum Regem propediem eligi, factum eſt, ut Rex Bohemiæ, temporis redimendi cauſa, &

ſa, & ad excludendam omnem moram, quę detrimentoſa Imperio videbatur,
24. ad electionem non fuerit vocatus. Cauſam non factæ vocationis alii ad diſcordiam, quá inter Imp. & Regem Bohemiæ tunc viguiſſe tradunt, referunt; ſed magis eſt, ut ſequamur Electorum effatum, (*apud Gold. part. 2.* der Reichsſatzungen/ *p. 178.*) nempe, daß ſolch nicht Forderung des Königs in Böhmen zur Wahl/ nicht in Verachtung/ oder Abbruch Seiner Königl. Würde/ Ehr vnd Gerechtigkeit/ſondern allein auß zufälligen Sachen in der Eile beſchehen. Poſtulaſſe tunc Bohemum pœnam aureæ bullæ, ex Hartmanno Mauro narrat
25. Arumæus (*d. p. 59.*) quod non accipi debet, quaſi in aurea bulla Caroli IV. quæ ſecundum excellentiam ita, etiam nomine conditoris omiſſo, appellatur, pœna reperiatur dictata in caſum, ubi Bohemus, vel alius Elector ad electionem Regis Romanor. vocatus non eſt; ſed intelligi debet, de privilegio ſingulari Regibus Bohemiæ (quod A. B. ſignatum) dato, cuius mentio etiam fit *in modo à me allegato loco*, apud Goldaſt. (*d. p. 178.*) ad quod deinde nova acceſſit Electorum obligatio, anno M CCCC LXXXIX. quam (*dicto loco*) exhibet Goldaſtus. Ita hodie Regi, & Regno Bohemiæ, ſi ad electionem Regis Romanor. non vocetur, licet à cæteris Electoribus, quorum conſenſu & præſentia electio confecta fuit, exigere quingentas marcas auri, modo & conditionib⁹,
26. in allegatis literis expreſſis. Quæ, ne fortaſſis lectori ſcrupulum moveant, & eo inducant, ut credat, ab unoquoq; Electorum quingentas marcas auri ſolvendas eo caſu eſſe, arbitror, non ut apud Goldaſtum legitur, Jhme fünffhundert Marck Goldes/ wollen ein ieglicher/ ſo viel inſonderheit für ſich bewilliget haben / legi debere; ſed ita, Jhme fünffhundert Marck Goldes wölle ein ieglicher/ſo viel inſonderheit Jhm darvon betrifft/bewilliget haben Porro, ſi ex con-
27. temtu quis hodie, poſt latam Caroli IV. bullam ad electionem non vocetur, & hanc ob cauſam electionem ratihabere nolit, antequam honori ſuo conſultum ſit, credo eum laudẽ mereri; at ſi proteſtationibus etiam arma adiungat, ſciens electum talem eſſe, qui dignus & aptus, ut Imperium adminiſtret,
28. arbitror eum terminos boni publici transſcendere. Si ob culpam ſuam, vel delictum commiſſum, ad electionem non vocetur, non tunc, nec poſtea, ubi gratia delicti ei facta eſt, ut boni publici cauſa fieri poteſt, habet, quod ęgre ferat, vel conqueratur ſe ad electionem non vocatum. Damnum enim, quod
29. culpa ſua ſenſit, non videtur ſenſiſſe. Deniq; omni caſu, quo non vocatus ad comitia Electoralia certo novit, electum indignum & incapacem muneris eſſe, aut cum conditionibus Imperio damnoſis admiſſum fuiſſe, non poterit modo, ſed etiam debebit, his omnibus contradicere, & cæterorum Statuum auxilio, ſalutem Imperii tueri. Verum cum hic caſus abominabilis ſit, nefas erit credere eum evenire poſſe. Cęterum, ad rationes ſupra in prima facie poſi-
30. tas, I. reſponderi debet, aliam eſſe quæſtionem, an omnes, & ſinguli Electores, ad electionem Rom. Regis vocari debeant? &, an omnes ac ſinguli comparere debeant? Prima quæſtio affirmatur; nam ſi hoc non fiat, non poterit

dici, Moguntinum officio ſuo ſatisfeciſſe. (*A.B.c. 18. verb. ex officii noſtri debito*) nec cæteros Electores obſervaſſe id, ad quod obligati. Vnica eſt exceptio, ſi ob delictum vocatio ſuspendi debeat; quod non ſolo iudicio Moguntini, ſed omnium innocentium Electorum fieri debet. Altera quæſtio regulam habet: comparere omnes debent, vel ipſimet, vel per nuncios, (*d. c. 1. A. B. §. 18. 20. 21. & c. c. 18. & paſſim in d. bulla*) ſi velint (*c. 4. §. 2. verb. voluerint.*) Nam in ipſorum electione eſt an venire, & voto ſuo uti, an vero emanere, & voto carere (*d. c. 1. §. 21.*) h. e. an velint ſatisfacere officio ſuo, (*d. c. 1. §. 19. §. quod ſi idem, verſ. pro fidei ſuæ c. 29. in pr. verb. ſollicitudine debita*) vel carere fructu officii. Alia e- 31. nim pœna emanenté, ſi vocatus fuerit, non manet, quod admirationem parit. Videtur ſane, hoc modo utilitati, & ſecuritati Imperii conſultũ non eſſe, ſed aliam pœnam maiorem, nempe privationem officii totalé, conſtitui debuiſſe. Quid enim futurum, ſi ex vocatis nullus Electorum veniat, ac ne quidem vocans ipſe? ac licet tunc eligendi Rom. Regem poteſtas, ad Status Imperii reverteretur, ea vice, ex mora tamen, & difficultate conveniendi, nec non ex proceſſu eligendi nondum præſcripto, non niſi calamitas Imperii augmentũ ſumeret. Elector, à coëlectore ſuo requiſitus de præſtãdo conductum, per loca, ubi conducendi ius habet, verſus civitatem in qua electio Regis Rom. celebranda, ſi conductum præſtare nolit, vel in eo negligentem ſe præbeat, periurii pœnam incurrit, & perdit illa vice, vocem ſuam, quam in electione huiusmodi erat habiturus (*d. c. 1 §. 1.*) Elector autem vocatus ad electionem, omnino non comparens, ſolummodo voce ſua carebit? quæ hæc delictorum proportio ad pœnam eſt? Impediens venire volentem, maiorem incurrit pœnã, quam qui, ubi venire debuit, & potuit, ipſe non venit. Quaſi vero Elector, qui iuramento ſe adſtrinxit ad utilitatem Imperii promovendam, & officio ſuo ſatisfaciendum, ſi illam inſuper habeat, & officii ſui caput, quodque ipſi nomen dedit, ex propoſito negligat, non mereatur periurii pœnam? Admirandum & illud eſt, Electorem, ſalvum conductum coëlectori ſuo debito modo non præſtantem, periurii pœnam incurrere, neque tamen vocem electoralem, non niſi illa vice, perdere. Quaſi vero is, qui periurium commiſit, non fiat infamis? quaſi vero famoſus, præſertim ob eiusmodi delictum, dignitatem Electoralem non amittat? Cæteri Imperii Principes univerſi, ac omnes, nec non & Comites, Barones, milites, clientes & nobiles, conductum Electori, ad electioné proficiſcenti, debito modo non præſtantes, reatũ periurii, & privationem omniũ feudorum, quæ à ſacro Rom. Imperio, & à quibuscunq; aliis obtinent, & etiã omniũ poſſeſſionum ſuarũ, à quocunq; habeant, incurrunt (*d. c. 1. §. 2.*) at Elector, qui non uno vinculo iuramenti, ſed plurib. Imperio adſtrictus; ſc. ut Elector, ut Princeps, ut Comes, &c. & electionem promovere magis quam quisquã alius Imperii fidelium debet, minori pœna in maiori, vel etiam ſimili delicto ſubiicitur. Certe hæc omnia iuſtitiæ minus conve-

nire:

nire videntur. Prætendi tamen poteſt, legem ita poſitam, nec ratione ſua carere: Electores poteſtatem eligendi, potius ex privilegio habere quam ex mandato. Vix ac ne vix quidem fieri poſſe, ut nullus Electorum, poſtquam vocatus, vel non vocatus, motu tamen proprio ductus, ad electionem Regis Romanorum compareat, vel ipſe, vel per legatum, nuncium aut mandatarium, poſtquam certum eſt, velle ſuum cuiq; eſſe, cum alieno raro conveniens, nec omnes negligentes eſſe in obſervantia iuris ſui. Poſito, minorem Electorum partem tantum comparere, emanentium tamen vota his, quaſi iure quodam accreſcendi, accedere, ut vim maiorum votorum obtinere debeant, & ita tandem, ut unus ius totius Colllegii hoc modo repræſentare, & exercere poſ-
32. ſit. Ad II. rationem ſuperius allatam, notandum eſt, illam militare tunc,
33. quando omnes vocati. (*Klock. de contribut. cap. 6. n. 135.*) III. non valere, niſi eo in caſu, ubi Elector non vocatus ad electionem Regis Romanorum, neſcivit electionem fieri debere; quod vix alio in caſu, quam quo Regi, vel Imperatori viventi adiutor, vel ſucceſſor eligitur, contingere poteſt. Et olim quidem nulli facilius contingere potuit, quam Regi Bohemiæ; hodie autem, & ni facies rerum mutetur, in poſterum, vix ulli minus contingere poteſt, poſtquam continuato longo ordine, Imperator Rex Bohemiæ ſimul, & ita qui Imperator, etiam, ut Rex Bohemiæ, Elector ſit, Rex autem Romanorum, vivo Imperatore, non niſi huius conſenſu requiſito, eligi
34. debeat. Ad IV. pertinet, quod licet ordinarie iuris ſolius Moguntini ſit, Electores convocare, eſt tamen & hoc receptum, ut antequam ad electionem, vel etiam ad alium actum collegialem conveniant Electores, inter ſe, eccleſiaſtici potiſſimum cum eccleſiaſticis, & laici cum laicis, per literas, conſultent, aliquando etiam per legatos, ſicque vix evenire poſſit, ut quiſquam horum neſciat imminere tempus electionis Regis Romanorum. Poſito autem caſu, eſſe aliquem, qui non vocatus, neſciat quid agatur, & proinde non veniat ad electionem, ille, præterquam quod collega, aut fraternæ unionis inter Electores inſtitutæ ſocius eſt, aut non eſt, qualis ſolus Bohemiæ Rex. Si ſocius eſt, merito à cæteris, non ſolum ut collegis, ſed etiam ut ſociis, ſi non in termino compareat, inquiri debet, an vocatus fuerit; & ſi percipiant non vocatum fuiſſe, curare debent ut vocetur, interim proteſtatione ſibi indemnitatem parare poſſunt. Si vero conſentiant, ne vocetur, ſibi imputare debent, ſi quid damni inde ſentiant. Rex Bohemiæ, cum collega ſit, ſi non vocatus, eadem inquiſitione à collegis facta vocãdus eſt, & actus electionis ſuſpendendus, niſi velint Electores pœnam ſtatutam, de qua ſupra diximus, incurrere, & alia damna ſubire. Is autem, qui in Imperatorem electus fuit, ſi electionem acceptet, inſcius an rite & ſecundum normam legis peracta fuerit, extra culpam quidem eſt, ſed aliud non accipit, quam quod eligentes dare potuerunt, non quod voluerunt.

De

De damno tamen pecuniario omnino illi ab eligentibus, caſu, quem diximus, ſatisfieri debebit. Quod V. attinet, quoniam aurea bulla hic 35.
tacet, præſumitur eam diſpoſitioni iuris communis rem ſubiecíſſe. Nam ſi contra huius diſpoſitionem, actum pro omnino valido haberi voluiſſet, id debuiſſet diſertis exprimere verbis, ne locus ſuperfuiſſet audire, quod mutatum non eſt, cur ſtare prohibeatur? VI. Quoad compenſatio- 36.
nem culpæ, in ſciente locum habere poteſt, non autem in neſciente. Quod vero Moguntino nulla pœna in aurea bulla, in eo caſu, dictata, non eum propterea immunem ab omni actione conſtituit, ſed iuris communis diſpoſitioni adhuc ſubiectus manet. VII. locum me- 37.
retur, ubi Moguntinus ſolus in culpa eſt. Ad ſecundæ claſſis argumenta, allegatas leges, canones atque autoritates, I. loco ſcien- 38.
dum eſt; In A. B. c. 1. §. Auch ſetzen und ordnen / (qui in Latino Codice Palatino eſt §. XVIII.) non haberi, quod allegatur. II. quod attinet c. quod ſicut. 28. de electione & electi poteſtate (*lib. 1. tit. 6. decretal. Gregorii Papæ IX.*) ſi deciſio, quæ ibi legitur, ad caſum noſtrum extendi debet, dicendum eſt, eos ad electionem vocari debere, qui eidem intereſſe debent, ſi ſine periculo poſſint convocari: Quod ſi vocati vel nequiverint ad electionem celebrandam accedere, abſentiam eorum non poſſe electionem impedire. Quod ſi vero eos vocatos non fuiſſe conſtiterit, ſed contemtos, (id eſt, neglectos) electionem celebratam infirmandam eſſe penitus, niſi poſtea, propter bonum pacis, conſenſerint in electionem. Capitulum, *in geneſi 2.* ſub eodem titulo de elect. loquitur de electione, multis ex cauſis, quæ ibidem recenſentur, vitioſa; inter quas etiam ultimo loco ponitur, quod Canonicus quidam non fuerit vocatus ad electionem illam, licet fuerit in tali loco, de quo fuerat vocandus. Omnibus itaque illis vitiis intellectis, de conſilio fratrum prædicta electio, utpote contra formam Concilii attentata, decernitur irrita & inanis. III. ſi e- 39.
lectionem, quæ non vocato eo, qui ad eandem vocandus erat, ipſo iure nullam eſſe arbitratur Reinkingius, non ſolum non ſatis eum antea à ſe poſitis (retractari, & annullari) videtur convenire, verum etiam contradicentes habet illos, quos ſupra ex Viſchero allegavimus. Inter quos Franciſcus Marcus (*deciſ. 1332. num. 1. parte 1. ſi Arumæi allegationem d. diſc. 1. ad A. B. theſ. 33. pag. 69. ſequimur*) clare definit, vocationem abſentium non eſſe de ſubſtantia actus, ſed de iuſtitia; quæ, ſi negligatur, valere nihilominus electionem. Hoc ſi verum eſt, & confertur cum allegato loco Gailii, (*Obſ. 124. n. 3.*) dici poterit, electionem legitimam, habere formam ſubſtantialem, & accidenta-

 lem:

lem:illa omiſſa, actum eſſe nullum, hac omiſſa, ſubſiſtere actum, do-
40. nec annulletur. Hinc vero magni effectus quæſtio dependet, an acta, geſtaque à Rege Romanorum, qui electus fuit, non vocato uno vel altero Electore, nulla ſint ipſo iure: & quod huic annexum eſt, ſi is qui non vocatus fuerat, poſt aliquod demum tempus conſentiat in electionem, atque ita eam ratam habeat, an iſte conſenſus, vel illa ratihabitio retrotrahatur ad tempus electronis olim factæ, an vero electio demum incipiat valere tunc, quando conſenſus vel ratihabitio ſecuta fuit? Si, quod generaliter enunciat Imperator (*in l. 7. in pr. C. ad SC. Macedon.*) ſine exceptione admittimus, nempe, novella lege omnem ratihibitionem prorſus retrotrahi, & confirmari ea, quæ ab initio ſubſecuta ſunt, facilis eſt operæ, rem determinare cum Gailio (*lib. 1. obſervat. 47. n. 5.*) At vero, ſi exceptionibus ab illa generali regula cum aliis (*vide Hottoman. quæſt. illuſt. 9.*) locum damus, res
41. nondum in vado eſt. IV. loco adductum *c. obeuntibus 35. diſt. 63.* loquitur de caſu, quo illi, qui ad electionem vocandi, à cæteris, malo conatu, excluduntur, ſtatuitque, electionem, quæ his excluſis facta fuit, absque eorum aſſenſu, & conniventia irritam haberi & vacuam. Qui caſus, cum eo, ubi Moguntinus, per incuriam, aut negligentiam, vocationem unius intermiſit, comparari nequit; cum illo autem, quando malo conatu, & cum conſenſu, vel approbatione nonnullo-
42. rum Electorum, id factum, poteſt. V. cap. *quia propter 42. d. tit. de electione & electi poteſtate*, certam eccleſiaſticis præſcribit formam eligendi, quam qui non obſervant, privantur ea vice poteſtate eligendi. Illa autem forma ad electionem Imperatoris non pertinet, ſed hæc, quæ in aurea bulla Caroli IV. conſtituta fuit, obſervatur. Cæterum illud admittimus, quod (*eodem in capite*) ſtatuitur, electionem celebrandam eſſe præſentibus omnibus, qui debent & volunt, & poſſunt commode intereſſe electioni, modo, ad
43. ſolos Electores referantur. licet non ignorem Imp. Fridericum III. cum eiusdem filius Maximilianus I. in Regem Romanorum Francofurdiæ eligeretur, anno M CCCC LXXXVI. in conclave ab Electoribus admiſſum fuiſſe, non ſediſſe tamen inter Electores, ſed ut credo, loco ab illis ſatis remoto. Ratio admiſſionis legitur apud Goldaſtum (*part. 1. der polit. Reichshändel n. 4. pag. 4.*) Damit ſeine Maieſtät
44. mittler zeit der Wahl nicht hette vor der Thür bleiben müſſen. VI. potius ad exequit enda vota, quam ad vocationem pertinet, & phraſis,
46. *intereſſe oportet*, non ſatis cum aurea bulla convenire videtur. VII. noſtrorum thema, ius eligendi Imperatorem non ad ſingulos Electores,

res, ſed ut ad collegium & univerſos pertinere, verum eſt, & inde ſequitur, collegialiter electionem peragi debere, nec ſufficere, vota citra collegialem conventum exquirere, vel præſtare, diverſis in locis, (*Klock de contribut. c. 6. n.* 130.) maioraque vota concludere. VIII. quod de iure patronatus dicitur, certo reſpectu ad quæſtionem noſtram referri poteſt, in omnibus non quadrat. Quod vero *ex c. venerabilem* 33. *de electione & electi poteſtate*, repetitur, electioni plus contemtum unius, quam contradictionem multorum obſiſtere, ex ibidem proxime antecedentibus verbis explicandum eſt, & caſu ipſo, de quo in illo capitulo agitur. Mortuo Imp. Henrico VI. principes & ordines Imperii in diverſa abierunt ſtudia, & cum coniunctim unum Regem Romanorum eligere debuiſſent, diverſim duos elegerunt. Pars una Othonem Saxonem, poſtea quartum dictum, pars altera Philippum Sueviæ Ducem. Pontifex, pro Othone, contra Philippum pugnans, triplici ratione utitur, una principali, perſonam Philippi indignam eſſe, cæteris, electionem non rite peractam, & Imperii principibus præiudicialem eſſe. Ex his ſecunda ad caſum noſtrum facit, quam proponere huius loci eſt; totum autem capitulum propter varia abſurda quæ exhibet, infami nota laborat. Ait Pontifex, fautores Ducis Philippi, abſentibus & contemtis aliis, qui eligendi Regem in Imperatorem promovendum, de iure, ac conſuetudine obtinent poteſtatem, præſumſiſſe eligere Philippum, atque in hoc perperam proceſiſſe. Rationem addit, cum electioni plus contemtus unius, quam contradictio multorum obſiſtat; hoc eſt, duo cum ſint quæ electioni obſtare poſſint, nempe contradictio eorum, qui in actu electionis præſentes ſunt, & allegatio abſentiæ, atque contemtus eorum, qui ad electionem non vocati fuerunt, cum vocari debuiſſent, obſtaculum poſterioris, maioris efficaciæ eſſe, quam prius: plus enim unius non vocati, & contemti, impugnationem valere, quam multorum præſentium contradictionem. Nempe multorum præſentium contradictio, non facit ut electio vitioſa dici poſſit, ubi maior pars eam confecit; at ſi vel unus tantum contemnatur, & non vocetur, vitioſa dici poterit. Hanc puto Pontificis mentem eſſe. Non ſatis autem illa mihi facit, quando perpendo, idem vitium electioni Othonis obiici potuiſſe, quod Philippi; nam uterque in ſchiſmate ita electus fuit, ut una Principum & Ordinum Imperii factio, uno in loco (Coloniæ ni fallor) altera in alio (Mulhuſii, vel Erphordiæ, ut traditur) convenerit. An una alteram ad ſe vocarit, vel contemſerit, non recordor me obſervaſſe, perſuaſum tamen mihi habeo, reciprocum

fuiſſe contemtum. Maior pars, & præcipua fuit, quæ Philippum elegit; minor, quæ Othonem, (*ut videre eſt apud Leheman. lib. 5. Chron. Spirenſis cap. 70. p. 566. & eodem libro cap. 74. p. 571.*) quod Pontifex negare non potuit, indeque caute in capitulo præſenti dicit, legatum Apoſtolicæ ſedis, Philippum indignum, Othonem autem dignum Imperio denunciaſſe, non tam propter ſtudia eligentium, quam propter merita electorum. Nam quod addit, plures ex illis, qui eligendi Regem, in Imperatorem promovendum, de iure, ac de conſuetudine obtinent poteſtatem, (quo non intelligit plures ex ſeptem Electoribus, ſed ex omnibus Imperii Principibus & Ordinibus, quibus tunc adhuc ius eligendi Regem erat, ut recte contra Hoſtienſem Baronius *tom. 10. annal. anno 996. n. 62. docet*) conſenſiſſe in Othonem, ita accipio, ne veritati vis inferatur. Nempe, non unum, vel alterum, ſed plures conſenſiſſe; ut plures, hic multos ſignificet, non autem maiorem partem omnium. Ad exemplum impugnatæ electio-
49. nis Conradi III. quod numero IX. adductum ſupra fuit, addendum eſt, Viſcherum (*d. concluſ. 20. n. 102.*) monere, Saxoniæ Ducem poſtea eam ratificaſſe, idque recte ex Othone Friſingenſi (*d. lib. 7. annal. c. 22. & 24.*) probaſſe Cardinalem Robertum Bellarminum (*lib. 3. de*
50. *translat. Imper. verſ. quod autem.*) Quod X. loco, ex eodem Viſchero (*d. n.*) retulimus, electionem Philippi Sueviæ Ducis à quibusdam Principibus impugnatam fuiſſe, quod contemti & non ad eam vocati fuiſſent, id, *d. c. venerabilem*, quod allegat, non probatur. Loquitur enim ibi Pontifex, non Principes, nec horum, ſed ſuam exponit men-
51. tem. XI. loco, ab Arumæo relatum exemplum, ſi id, quod Albertum Argentinenſem ſcribere annotavit Leheman, (*d. Chron. Spirenſi lib. 7. cap. 14. pag. 742.*) ſequimur, ad quæſtionem noſtram non pertinet, & cum Paralipomenis ad Vrſpergenſem minime convenit.
52. XII. de electione Caroli IV. quid dici debeat, ex allegato Cuſpinia-
53. ni loco hauriendum eſt. XIII. loco adducitur Maximiliani I. electio, de qua videri poſſunt, quæ ſupra ſcripſimus, & ſimul notari debet, unicum ex allegatis hoc eſſe exemplum, quod poſt factam auream Bullam contigit, cætera illo tempore eveniſſe, quo confuſio adhuc regnum tenebat.

Abbrüchig ſeyn.

Exceptio non infirmat regulam, ſed firmat in caſibus non exceptis. Regula eſt, omnes Electores ad electionem Regis Romanorum eſſe vocandos. Exceptio eſt, niſi delictum obſtet. An autem

Tre-

Trevirenſis delictum tale fuerit, vel an is deliquerit, meum non eſt, decernere. Sane à parte Cæſaris eum pro noxio tunc habitum, nemo dubitare poteſt.

AD ARTICVLVM LI.

Vide notata ad Ferdinandi II. articulum XLII.

AD ARTICVLVM LII.

Vide, quæ annotavi ſupra ad Caroli V. articulum XXXI.

AD CONCLVSIONEM.

Des zu Vrkund.

Hæc omnia ſtylum communem ſapiunt.

Sechs.

Vide, quæ ſupra annotavi ad Caroli V. articulum XXXIV. *verb*. dieſer Brieff ſechs.

Vnſern.

In dicto articulo XXXIV. Caroli V. legitur, Vnſerm Königlichen/ in cæteris autem omnibus, omittitur Königlich.

Anhangenden.

Vide annotata ad §. XLVI. *verb*. gehenckt werden/ capitul. præſentis.

Inſigel.

1. *Auguſtus ſphinge ſignavit.*
2. *Mæcenas rana.*
3. *Auguſtus poſtea ſignavit imagine Alexandri.*
4. *Sigillum Imp. Othonis.*
5. *Imp. Friderici Primi.*
6. *Nonnulli inter illos, qui fuerunt electi in Imperatorem, ante coronationem non alio ſigillo, quam Imperii uſi ſunt.*
7. *Sigillum quo hodie utitur Imperator, & Rex Romanorum.*
8. *Materia varia, cui ſigillum imprimitur.*
9. *Cera alba.*
10. *Cera rubra.*
11. *Sigilla Regis Galliarum.*
12. 13. *Deſcriptio Sigilli maioris.*
14. *Quid innuat iſtud ſigillum.*
15. *Materia, cui olim imprimebatur hoc ſigillum.*
16. *Hodie eſt cera flava, & viridis.*
17. *Olim etiam alba.*
18. *Cuius coloris cera uſus à Ludovico XI. conceſſus fuerit Renato.*
19. *Sigillum Mahometi, prophetæ Turcarum.*
20. *Sigillum Oſmanni.*
21. *Sigillum Hali.*
22. *Sigillum modernorum Impp. Turcicorum.*

Vide quæ ſcripſi ad d. articul. XXXIV. Caroli V. *verb*. Königlichen anhangenden Inſigel / & ad d. §. 46. *verb*. angehenckt werden / præſentis Capitulationis. Fuerunt autem, & ſunt adhuc ſigilla magnatum varia. Auguſtus, ut Plinius (*lib. 37. hiſt. natur. cap. 1.*)

ait, inter initia ſphinge ſignavit. Duas in matris annulis indiſcretæ ſi-
militudinis invenerat; Altera per bella civilia, abſente eo, amici ſigna-
vere epiſtolas, & edicta; quæ ratio temporum nomine eius reddi poſtu-
labat, non infaceto lepore accipientium, ænigmata afferre eam ſphin-
2. gem. Quinetiam Mæcenatis rana, propter collationem pecuniarum,
3. in magno terrore erat. Auguſtus poſtea, ad evitanda convitia ſphin-
gis, Alexandri imagine ſignavit. Otho III. (*ut apud Goldaſtum vide-
mus inter conſtitut. Imper. pag.* 40.) bulla plumbea uſus, in cuius una par-
4. te ſcriptum, OTTO IMPERATOR ROMANORUM, in altera erat caput
hominis, cum pilis criſpis, cumque ſpatulis, & inſcriptione, AUREA
5. ROMA. Sigillum Friderici, quod privilegio Spirenſibus anno MCLXXXII.
conceſſo, additum, in circumferentia nomen eius exprimit, in medio
autem habet effigiem Imperatoris, ſedentis in throno, & tenentis in ſi-
niſtra globum Imperialem, & in dextera manu, ſceptrum. (*Lebeman.*
6. *Chron. Spir. lib.* 5. *c.* 64. *p.* 531.) Nonnulli inter electos in Imperato-
rem, tempore quo nondum fuerunt coronati, alio, quam Imperii ſigillo
uſi ſunt, ut nos docet Carolus in dem Beſtättigungs-Brieff der privi-
legien, ſo Kaiſer Friderich der Andere dem König/ vnd Reich Böhmen
gegeben (*apud Londorpium tom.* 1. *actor. public. lib.* 2. *c.* 9. *p.* 182.) §. über
das/ ibi, fügen wir zu wiſſen/ daß vorgemeldter Brieff/ mit der Bull Ihrer
Maieſtät beſagten Friderici, erwöhlten Römiſchen Kaiſers/ aureo typa-
rio, oder Stempel betruckt ſind/ welcher ſich er/ als König in Sicilien,
Hertzog in Apulien, vnd Fürſt zu Capua, vor Römiſcher Königl. Crönung
gebraucht/ wie vns bewuſt iſt/ vnd gleich wie vorweilen Henricus vnſer
Großvatter/ Röm. Kaiſer/ mit dem Inſiegel der Gravſchafft Lützenburg/
vnd auch wir vns der Marggravſchafft Mähren Siegel/ vor vnſerer Crö-
7. nung gebraucht. Frequentius, & more in hunc usque diem protracto,
Aquila biceps Imperatoris, uniceps Regis Romanor. qui viventi Impe-
ratori adiunctus, ſigillum repræſentat, circa quam nomen Imperatoris,
8. vel Regis expreſſum. Materia cui ſigillum Imperatoris, vel Regis im-
primitur, eſt varia. Aliquando aurum, (*ſupra artic.* 46. *huius capitulat.
verb.* gulden Bull) aliquando olim etiam argentum, (*Bulengerus de Ro-
mano Imper. lib.* 2. *p.* 349.) quod poſtea videtur ab aula receſſiſſe: aliquan-
do plumbum, quo adhuc Othonem tertium uſum fuiſſe, modo vidimus,
9. aliquando cera; modo alba, qua uſus etiam Ludovicus Bavarus (*ut apud
Hervvartum pro Ludovico contra Bzovium p.* 233.) & Wenceslaus (*ut apud
10. Goldaſt. part.* 2. der Reichs Satzungen *p.* 82. *videre licet*) modo rubra (*Lebe-
man. d. p.* 531.) quæ adhuc in frequentiſſimo uſu. Priores materias ad
uſum ſigilli ab Imperatoribus nulli conceſſas, non habeo quod affir-
mem; Ceram autem utriusque prædicti coloris, communicatam, variis
exemplis

exemplis monemur. Fridericus III. Ducem Modenæ & Reggi creans, eidem dedit facultatem ſigillandi cera alba (*Pigna lib. 7. dell' hiſtoria de i Principi d' Eſte p. 544.*) Maximilianus I. ANNO M. D. XII. conceſſit Comitibus Mansfeldiis uſum ceræ rubræ. (*Spangenberg. in Chron. Mansfeld. c. 348. p. 404.*) & ante ipſum Fridericus ANNO MCCCCXXXV. eandem facultatem dedit Civitati Laybacenſi in Carinthia (*Megiſer. in annal. Carinthiæ lib. 10. c. 2. p. 1113.*) Sigismundus civitati Conſtantienſi (*Stumpf. in Schweitzer Chronic. lib. 6. c. 17. pag. 153.*) Maximilianus. II. anno MDLXX. Stetinenſi in Pomerania (*Frideborn. lib. 2. der Stetiniſchen Geſchichten / pag. 86.*) Eiusdem coloris ceræ uſus etiam illis qui nobilitantur, conceditur, (*Meiſter. lib. 5. Specul. Notar. p. 716.*) ac competit Doctoribus. In Gallia, Regis nomine varia ſigillorum forma eſt. (*Il y a à* 11.
preſent, (*inquit Loyſeau des offices livre 2. chap. 4. p. 282. & ſeq. n. 23. & ſeqq.*) *deux ſortes de ſeaux Royaux, à ſçavoir ceux de Chancellerie, & ceux de iuſtice, qu'on appelle les petits ſeaux. Quant aux Chancelleries: il y en a de trois ſortes, ſçavoir eſt, la grande, eſtans lez le Roy; les petites Chancelleries, inſtituées pour chacun parlement; & les Chancelleries preſidiales, inſtituées de nouveau, pour chacun Siege Preſidial. Le grand ſeau de France a l' image du Roy em-* 12.
prainte, & eſt touſiours gardé par Monſ. le Chancellier, ou le garde des ſeaux de France, & en celuy ſeul ſont expediées toutes lettres de commandement, ou de finance, & encor celles de iuſtice, concernantes les affaires pendantes au Conſeil d' Eſtat, ou au grand Conſeil: & ſi peuvent y eſtre expediées toutes lettres concernantes les Parlemens; & ce ſeau eſt executoire par tout le Royaume. Le ſeau de petites Chancelleries, a non l' image du Roy, mais ſeulement ſes armes empraintes, eſt gardé par l' un des Maiſtres des Requeſtes tour à tour, & ſert pour toutes expeditions de iuſtice, qui eſcheent en tout le reſſort de ſon Parlement, & n' eſt point executoire ailleurs. Bref, le ſeau des Chancelleries Preſidiales, a pareillement les armes du Roy emprainctes, mais en beaucoup moindre forme, que celuy des petites Chancelleries &c. Quant aux petits ſeaux de iuſtice, ils ont pareillement les armes du Roy emprainctes, mais en forme encore plus petite, que ceux des Chancelleries Preſidiales. &c.) Hodie ſigilla Regis ſunt duplicis generis; nempe, illa, quibus utuntur Cancellariæ, & illa, quorum uſus eſt in iudiciis. Cancellariæ triplices ſunt, magna apud Regem eſt, minores ſunt, Cancellariæ inſtitutæ in unoquoque parlamento, & denique Cancellariæ præſidiales, de novo inſtitutæ in ſingulis iudiciis præſidialibus: Magnum Galliæ ſigillum imaginem Regis inſculptam habet, huius cuſtodia Cancellario, aut cuſtodi ſigillorum mandata eſt: & eo ſolo utimur in expeditione mandatorum, aut literarum, ærarium concernentium, vel etiam iuſtitiam,

in iis

in iis negotiis, quæ coram Conſilio Status, aut in conſilio magno ventilantur: poſſuntque ſub hoc ſigillo ibi expediri omnes literæ, quæ ad Parlamenta ſcribuntur, & habet hoc ſigillum eam vim, ut executionem pariat per totum Regnum. Sigillum minorum Cancellariarum non exprimit imaginem Regis, ſed tantum eius inſignia; cuſtoditur autem ab uno magiſtrorum libellorum ſupplicum, per vices; adhibetur omnibus rebus iudicariis, quæ expediuntur in illo Parlamento; executionem autem alibi non parit, in locis quæ non ſunt ſubiecta iurisdictioni iſtius Parlamenti. Denique ſigillum Cancellariarum iudiciorum præſidialium, itidem repræſentat inſignia Regis, ſed in forma longe minori, quam ſigillum cancellariarum minorum, hoc eſt, Parlamentorum &c. Quantum attinet minora ſigilla iudicialia, & illa quidem inſignia Regis exprimunt, ſed charactere minori Cancellariarum iudiciorum præſidialium. Iisdem de ſigillis videri etiam poteſt, Bret *de la Sou-*
13. *veraineté du Roy (livre. 4. chap. 1. p. 282. & ſeqq.)* Fauyn *au theatre d' honneur (livre. 2. chap. 12. p. 292.)* ubi inter alia ait: (*Les Roys de France ſont repreſentés en leur grand ſeau aſſis en leur lict de iuſtice, veſtus à la Royale, & en habit pacifique, au lieu, que les autres princes ſe font paroiſtre armés & montés à cheval.*) Reges Galliæ repræſentantur, in magno eorum ſigillo, ſedentes in throno iuſti-
14. tiæ, veſtiti regaliter, ſed veſte pacifica, ubi alii principes volunt ſe repræſentari armatos, & inſidentes equo. Et, ut apud le Mercure François (*tom. 5. p. 233.*) legitur, (*tenant la main de iuſtice de l' une de leurs, & le ſceptre de l' autre, pour monſtrer qu' ils aiment mieux eſtre tenus grands iuſticiers, que grand guerriers, & qu' ils ne font iamais la guerre, que pour faire regner la iuſtice.*) una tenentes manum iuſtitiæ, altera ſceptrum, ut ſignificent, ſe malle pro iuſtitiariis haberi, quam bellatoribus, quodque nunquam bella gerant alium in finem, quam ut iuſtitia regnum teneat. (*Monſtrans par là (inquit Bernhard de Girard de l' eſtat & ſuccés des affaires de France livre 3. pag. mihi. 319.) qu' ils eſtiment la iuſtice non les armes, eſtre le vray lien d' un Royaume, & qu' il eſt plus convenable à un Roy d' eſtre iuſticier, que vaillant*) innuentes, ſe iuſtitiam, non arma habere pro vinculo Regni, magisque decere Regem, eſſe iuſtitiæ
15. adminiſtratorem, quam bellatorem ſtrenuum. Olim materia, cui ſigillum Regium imprimebatur, erat ſimplex quædam maſſa (*encloſe dans un parchemin, accommodé en rond: ce qui a duré iusques à ce, que l' on a trouvé l' uſage de la cire, dont à preſent les lettres ſont ſeellées és Chancelleries. Pierre de Miraulmont en ſes memoires*

ſur l'origine & inſtitution des Cours ſouveraines &c. tiltre Chancellerie, fol. 57. b.)
incluſa membranæ vel pergameno, in formam rotundam coacta, qui mos
duravit eousque, donec uſus ceræ inventus fuit. Sic hodie in cancellariis
cera literis additur, cui inprimitur ſigillum Regis. Color eiusdem ceræ
non unus eſt, ſed varius, aliquando albus, aliquando flavus, aliquando vi-
ridis. Docet hoc Fauyn (*livre 3. p. 683.*) (*Aux Chancelleries de France, on uſe de* 16.
*cire iaune en toutes ſortes de lettres, excepté aux Chartres, privileges & remiſ-
ſions, qui ſont expediées & ſcellées en cire verde, ſur lacs de ſoye rouge & verde:
& le Vendredy ſainct, apres midy, on ne ſcelle qu'en verd en la grande Chancelle-
rie, pour les cas tenus pour irremiſſibles, & qui ſont de pardon par miſericorde, que
nos Monarques ledit iour ont accouſtumé de preferer à la rigueur, à l'exemple du
Roy des Roys, & Seigneur des Seigneurs, qui à tel iour fuſt eslevé en l'arbre de la
croix, pour nous redimer de la mort eternelle, que nous avions meritée. Les Roys
de la premiere & ſeconde lignée, ſcelloient en cire blanche; à leur image enfon-
cée de porfil, ou ſeants en leur lict & throſne de iuſtice; façon practiquée par nos
Roys de la troiſieſme lignee, & particulierement aux lettres d'importance, & ce,
qui concernoit principalement leur honneur, & maieſté ſacrée, & couſtumiere-
ment les expeditions, mandements, & commiſſions des ordres de chevallerie, par
eux inſtituez: De ſorte, qu'il n'eſtoit permis à Prince, quelqu'il fuſt, au ſainct
Royaume de France, de ſceller en cire blanche, ſans en avoir lettre d'octroy, & de
permiſſion du Roy, par un ſpecial privilege d'honneur.)* In Cancellariis Galliæ
utuntur cera flava, in omni genere literarum, exceptis inſtrumentis Re-
gni, privilegiis, ac veniis delictorum, quæ expediuntur, & ſigillantur cera
viridi, additis laqueolis, ex ſerico rubro & viridi contortis. Die Veneris,
ſeptimanæ ſanctæ, ante feſtum Paſchatis, in magna Cancellaria ſolius ceræ
viridus uſus eſt, in ſigillandis literis veniæ delictorum, quæ habentur pro
irremiſſibilibus, & condonantur ex miſericordia, quam Reges noſtri di-
cto die ſolent præferre rigori, ad exemplum Regis Regum, qui eodem
die cruci affixus fuit, ut nos redimeret à morte æterna, quam meriti era-
mus. Reges primæ, & ſecundæ familiæ, ſigillabant cera alba, cui impri-
mebatur ipſorum imago, luſca facie; aut repræſentabantur ſedentes in
throno iuſtitiæ. Qui modus & in tertia familia Regum noſtrorum in uſu
fuit, potiſſimum autem in literis magni momenti, & quæ principaliter
attinebant eorum honorem, & maieſtatem ſacram, ac regulariter in expe-
ditionibus, mandatis & commiſſionibus ordinum Equeſtrium, ab ipſis in-
ſtitutorum. Nulli autem Principum, in ſancto Regno Galliæ, permiſſum 17.
erat, cera alba in ſigillandis literis uti, niſi ex privilegio & conceſſione
Regis ſpeciali. Tale à Ludovico XI. datum Renato, Siciliæ Regi, anno
M. CCCC. LXVIII. & ſequenti, ut memorat Iean du Tillet (*au recueil* 18.
des Roys de France, leurs couronne & maiſon, ſub rubrica, tiltres, grandeur, &

excellence des Roys & Royaume de France, pag. 175. editionis Pariſienſis in fol. de anno M. D. LXXXVI.) in quo tamen contradictorem habet Loys Guyon (*tom. 3. des diverſes leçons, livre 3. chap. 25. p. 490.*) qui ceræ flavæ uſum hoc privilegio Renato datum ſcribit: quod etiam inculcat Bodin (*livre 1. de la Republ. chap. dernier*) & addit; (*celuy qui tranſcrit les memoires du Tillet, en ſon livre a mis en cire blanche, de laquelle nos Roys iamais n'ont uſe, ſuivant l'erreur de ſon autheur.*) Qui Commentarios Tilleti in librum ſuum transſcripſit, ceram albam expreſſit, qua noſtri Reges nunquam uſi fuerunt, & ſic errorem autoris ſui ſecutus eſt. Ego Gallis, utra relatio vera ſit, iudicandum relinquo, non neſcius tamen, album colorem Regibus Galliæ præ
19. cæteris placuiſſe. (*vide quæ annotavi de iure publ. lib. I. c. II. num. 31.*) Mahometi, Turcarum prophetæ, ſigillo, quo utebatur, literis, & lingua Arabicis inſculpta erant verba, hunc in ſenſum: *Mahometes nuncius Dei.* Olman,
20. Calipharum tertius qui Mahometem ſecutus, primum ſigillo anteceſſorum uſus fuit; ſed cum illud in puteum aliquando, ipſius incuria, decidisſet, aliud fieri curavit ex argento puro, cui inſcriptum Arabice, *aut indu-*
21. *reſces, aut te pœnitebit.* Hali Calipharum quartus, ſigillo ſuo inſculptum habuit Arabico ſermone: *Corde ſum devotus, Deus eſt meus Dominus.* (*Michael Baudier en l'hiſtoire generale de la religion des Turcs, liv. 1. ch. 2. p. 34. ch. 5. p. 40. chap. 6. pag. 42.*) Idem (*in hiſtoria generali du Serrail & de la Cour du grand Seigneur, Empereur des Turcs* (*livre 2. chap. 19. pag. 179.*) ſigillum Imperato-
22. ris Turcici ita deſcribit; *le ſeau Imperial des grands Seigneurs Turcs, n'a point d'autre figure, que certains caracteres Arabes, qui expriment leur nom, celuy de leur pere, & marquent l'orgueil de la felicité qu'il vante. Achmet Empereur, qui mourut en l'an 1617. avoit fait graver cets mots dans le ſeau, dont ſes patentes eſtoient ſeellées;* Achmet ibni Mehemet chamſadet, *c'eſt à dire,* Achmet fils de Mehemet, Empereur tousiours victorieux. *Les autres Monarques Ottomans, ont preſque la meſme deviſe, les noms ſeulement changez. Il eſt veritable, que les lettres Arabiques ſont tellement entrelaſſées, les unes dans les autres, à peu pres comme les chiffres dont nous exprimons nos noms en France, que peu de perſonnes dans ſon Eſtat le peuvent expliquer: le ſeul Vizir, ou celuy qui ſeelle, en à la parfaicte intelligence.*) Sigillum Imperiale, magni Monarchæ Turcarum, non aliud continet, quam certos characteres Arabicos, qui exprimunt nomen imperantis, & patris à quo genitus, ac notas ſuperbiæ, felicitatis eius de qua gloriatur. Achmetus Imperator, qui mortuus eſt anno M. DCC. XVII. hæc verba ſigillo ſuo inſculpta habuit: *Achmetus filius Mehemeti, Imperator ſemper victorioſus.* Cæteri Imperatores Ottomanni fere eodem utuntur, tantum mutato nomine. Literæ autem Arabicæ, quibus iſta verba exprimuntur, inter ſe connexæ ſunt (eo fere modo, quo in Gallia utimur in exprimendis nominibus noſtris per cifras, vel characteres) ut pau-

ut pauci reperiantur in illo Imperio, qui eas explicare norint, ſolus Vizierius,(qui magnus Vizierius communiter dicitur, & eſt poſt Imperatorem primus locumtenens generalis Imperii & exercituum, magnus Cancellarius, & caput conſilii ubi iuſtitia adminiſtratur. (*Baudier d.tr. & liv. 2. chap. 16. p. 160.*) aut ille qui ſigillat, has perfecte intelligit.

Becräfftiget.

Vide, quæ annotavi ſupra ad dictum art. XXXIV. Capitulat. Caroli V. verb. becräfftiget. Facit ad idem propoſitum, quod legitur in reformatione Imp. Sigismundi (*apud Goldaſt. in Conſtit. Imper. p. 193. c. 15.*: Man ſoll wiſſen/ daß es wahr iſt/ daß in geiſtlichen vnd weltlichen Stat/ alle Ding beveſtiget vnd beſtätiget ſind/ mit dem Inſigel/ vnd es bezeichnet auch alle Warheit/wann was verbriefft vnd verſiegelt wird/das ſoll wahr ſeyn. Aber man ſihet viel vnd dick/ daß man gröẞlich wider verſigelt Brieff redt vnd thut; Es iſt aber von angende nicht alſo geweſen/ Sy ſullen ſtet vnd veſt ſeyn. Brieff vnd Inſigel ſind bey Eiden erkent/ darumb ſy auch beſtehen ſullen. Sy ſind beyde die lauter Warheit der ſachen.

Vnſer vnd des H. Reichs Statt.

Vide annotata ad artic. XVIII. Capitulationis Maximiliani II. verb. in Vnſer vnd des H. Reichs Statt.

Monats.

Vide annotata ad d. artic. XXXIV. Caroli V. verb. des Monats.

Tag.

Dict. artic. XXIV. *verb.* den dritten Tag. Notari hic debet, poſtquam novum Calendarium à nonnullis receptum, differentiam in computatione dierum illam introductum, ut ubi illi, qui Calendarium Iulianum, hoc eſt vetus, obſervant, diem primum Ianuarii &c. numerant, cæteri, qui Gregorianum h.e. novum, ſequuntur, numerent undecimum; ita ut differentia ſit inter utroſque, intervallum decem dierum. Cum enim anno M.D.LXXXII. Papa Gregor. XIII. opera Lilii, Medicinæ Doctoris, reformationem Calendarii Iuliani inſtituiſſet, (quod vitio laborare negari nequit, poſtquam anno tribuit dies CCCLXV. & horas inſuper VI. integras, cum tantum aſſignare debuiſſet dies CCCLXV. horas V. & XLIX. minuta, ſecundum nonnullos; nam alii adhuc ſubtiliores in ſectione ſunt; unde cum curſu Solis non convenit, & peractis annis CXX. integer dies plus eſt in Calendario Iuliano, quam eſt in motu Solis, & quolibet quarto anno intercalaris dies addatur, ſic & alii errores inde multi,) ut æquinoctium vernum reduceret ad illum diem, quo fuit tempore Concilii Niceni, atque ita Paſchatis feſtum ad eum diem, (nempe Dominicum, qui plenilunium, quod vel in ipſum æquinoctium incidit, vel proxime ſtatim ſequitur) quo Concilium illud celebrari conſtituerat; id autem fieri non poſſet, niſi in numero die-

rum anni, quo correctionis initium fieri debebat, omitterentur & eximerentur dies decem. Lilius, dicto anno LXXXII. elegit menſem Octobr. (in honorem natalis Gregorii XIII. Pontificis) atque in illo omiſit dies decem, ita ut cum numerandus eſſet quintus dies Octobris, numeratus fuerit dies decimus quintus eiusdem menſis. Sed cum Medicus, eiusve partus, non ſine vitio eſſet, & Pontifex falcem in alienam meſſem immiſiſſet, in Comitiis Auguſtanis, eodem anno LXXXII. & poſtea alibi ab aliis, novo Calendario contradictum fuit, (*vide quos allegavi de iure publ. lib.* 1. *c.*13. *n.*57. *& ſeqq. & illis adde Keckermannum lib.* 2. *Syſtem. Aſtronom. c.* 4. *n.*41. *& ſeqq. ac Alſtedium encyclopad. lib.* 4. *part.* 7. *c.*8. *p.*1049.) attamen Imperator Rudolphus inſequenti tempore, id alicubi introduxit. Extat eius edictum de anno M. D. LXXXIII. quo vult, ut in menſe Octob. eiusdem anni, initium fiat numerandi dies ſecundum Calendarium novum (*apud Londorp. tom.*2. *actor. publ. lib.*8. *tract.*64. *p.*1416.) & vidi copiam mandati, quo x. Decemb. anno M. D. LXXXIII. præcepit, ut in Sileſia hoc Calendarium ſusciperetur, & anno M. D. LXXXIV. ſtatim poſt feſtum trium Regum, quod immobile eſt, & incidit in ſextum Ianuarii diem, numeraretur & ſcriberetur dies decimus ſeptimus eius menſis, atque ita, omiſſione decem dierum, acceſſus fieret ad Calendarium novum. Hodie, cum in Imperio utrumque, & novum, & vetus, hinc inde obſervetur, vitandæ confuſionis cauſa, utriusque numerus diei literis & documentis ſimul fere iungitur, quod etiam aliquando factum in Reichs Abſchied zu Regenſpurg/ anno M. D. XCVIII. (§. welcher geſtalt/ *pag.*745. *ibi*, gegen dem erſten Februarii newen/ vnd zwanzigſten Ianuarii alten Calenders.)

Nach Chriſti ꝛc. gebürt.

Vide annota. ad d. artic. XXXIV. Caroli V. *verb.* Nach Chriſti geburt.

Vnſers Reichs.

Dict. artic. XXXIV. Vnſerer Reiche.

Jahr.

Dict. artic. XXXIV. *verb.* Jahr.

Ferdinand.

1. *Nota literarum, quibus apud Romanos ſignabantur litera Impp.*
2. *Varia literarum ſigna a Carolo Magno, & ſequentibus Impp. exhibita.*
3. *Signum, & ſigillum, differunt.*
4. *Nomen Imperatoris manu ſubſcribi captum.*
5. *Et poſtea impreſſum.*
6. *Olim utebantur encauſto.*
7. *Sinoldi error.*
8. *Antiqua extant Imperatorum inſtrumenta, quæ ſolo ſigillo roborata, citra ſubſcriptionem.*
9. *Alia tamen, quibus addita ſubſcriptio.*
10. *De uſu Galliæ.*
11. *Lettres de Chartre.*
12. *Reges Luſitaniæ diplomatibus ſuis cur addiderunt quinq; puncta.*
13. *Vt ſubſcribat Rex Hiſpaniarum.*
14. *Yo el Rey, y el Rey.*

IMperatores ſignabant literas ſuas notis, A. A. M. D. quæ ſignificabant, 1.
Auguſti manu divina (*André Fauyn des premiers officiers de la couronne de
France livr.2. chap 4.p.98.*) Caroli Magni, & ſubſequenti longo tempore, in 2.
uſu habuerunt Imperatores, quamquam non omnes, nomen ſuum literis
apponere, characteribus aliquando in formam crucis, aliquando in aliam,
vario nexu diſpoſitis: (*cuius exempla exhibui, de iure publ. lib.3. cap.3. num.20.
& plura videri poſſunt apud* Octavium de Strada *de vitis Imperatorum libr. 3.
pag.367. uſque ad paginam 465.* & in Chronico Epiſcoporum Mindenſium
apud Piſtorium rerum German. veter. Scriptor. ſex pag.734. & ſeqq. Goldaſt.
inter conſtitutiones Imperial. *pag.29. & 46.* Lehemann. in Chronico Spir.
lib.4. cap.3. pag. 275. lib.5. cap. 15. pag. 403. ubi tamen ſignum Othonis III.
cum illo, quod Goldaſtus (*d. pag. 40.*) exhibet, licet eadem ab utroque
referatur conſtitutio, non convenit.) communiter hoc appellabatur
ſignum, quod nobis eſt, ein Handzeichen / diverſum à ſigillo. Licet enim 3.
quandoque ſignum dicatur, quod & ſigillum, ac in nonnullis veterum
Imperatorum diplomatibus, ita hæc inter ſe aliquando confundantur, ut
credibile fiat, illud ſignum quandoque ſigilli loco ſuffeciſſe; attamen ſi
recte rem perpendimus, conſtat, diverſa, & ordinarie utrumque diplomati,
vel inſtrumento additum fuiſſe, ac aliquando unum vel alterum tantum.
In ſupra allegata conſtitutione Othonis III. (*apud Goldaſtum inter conſti-
tutiones Imper. d. pag. 40.*) ſignum, & ſigillum Imperatoris reperitur dis-
iunctive. Henricus II. ut conſtitutio ſua (*quæ extat apud Goldaſtum d. tr.
pag. 43.*) firma crederetur, eam propriæ manus ſignaculo, nobilium,
optimatum ſuorum ſubſcriptionibus roboravit. & ſigilli ſui impreſſione
ſignari juſſit. Vbi ſigna iſta ab aula receſſerunt, proprium nomen Impera- 4.
toris, literis in lineam directis, diplomatibus, & inſtrumentis, manu ipſius
appoſitum. ut Carolus, Ferdinandus, &c. vel propter negotiorum, & lite-
rarum immenſum numerum, nonnunquam nomen non manu Impera-
toris exaratum, ſed certo inſtrumento, cui nomen inſculptum, impreſſum 5.
in chartam, vel membranam, fuit. Quando hoc primum fieri cœperit,
neſcio, hoc tamen ex actis comitiorum Conſtantiæ anno M D VII. habito-
rum, didici, Imp. Maximilianum tunc Statibus notum feciſſe, cum mole,
& numero negotiorum, ac literarum, obrueretur; ut manu ſua omnes
ſubſcribere amplius haud poſſet, So hätte er einen Druck einer Signatur
machen laſſen / vnd alſo geordnet / daß dannoch alle Brieff durch die dritte
Hand / Falſch zu vermeiden / zu ganzer fertigung gehen müſſen. Idem à ſe-
quentibus Imperatoribus obſervatum, nullus dubito, ea tamen diſtin-
ctione, ut manus propriæ ſubſcriptione in diplomatibus, & inſtrumentis
maioris momenti uti non ceſſarint, in aliis autem, compendio impreſſio-
nis, nomen ſuum à Secretario quodam addi non raro curaverint. Factum

 hoc

hoc fuiſſe à Ferdinando multis exemplis edoctus ſum, dum varias eiuſdem literas, ad Marchionem Brandenburgenſem, Georgium Fridericum,
miſſas, evolvi. Et idem fieri adhuc hodie, coniiciunt alii ex forma literarum, loco ſubſcriptionis poſitarum, quæ ſemper uniformes, & latitudine,
& longitudine, quod calamo vix poſſit ita expediri, cum eius crena non
6. ſemper ſibi ſimilis, & manus aliquando ſubtremula ſit. Apud Romanos,
tempore Leonis, ſubſcriptiones Imperatoriæ fiebant encauſto, hoc eſt,
purpurei coloris liquore, ex cocti muricis; & triti conchylii ardore præparato (*l.6. C. de diverſis reſcriptis.*) qui mos quousque durarit, in incerto eſt.
Inter Germanos Imperatores, qui encauſto uſus ſit, neminem novi, niſi
Ferdinandum III. excipias, quem in vita Ferdinandi II. Regem adhuc
Romanorum, eo uſum ſcribit Sinoldus (*de re Roman. disputat 5. theſ. 4. lit. D.*
7. *pag.* 220) Quod autem hoc exemplo gloſſam, quæ *dictam l.6.* non obſervari aſſeruit, falſitatis convincere contendit, mihi non probatur. Eam
enim loqui de tempore ſuo, quo ſcripta, non licet ambigere; futurum proſpicere non potuit. Itaque qui illi contradicere vult, opus habet exemplo
contrario eius ævi, non præſentis noſtri. Quanquam etiam Ferdinandi III.
extraordinario illo exemplo, d. lex VI. plene in uſum revocata dici nequeat,
quoniam non ſemper, & in omnibus literis, ut lex disponit, encauſto uſus
8. fuit, nec eo hodie utitur. Porro, & illud notandum eſt, extare multa antiquorum noſtrorum Imperatorum inſtrumenta, quæ ſolo ſigillo roborata,
citra ſubſcriptionem manus propriæ, aut ſigni appoſitione. Imo, Autor
conſilii *quod vol.1. Argentorati impreſſo conſtituit 2. n.75. p.* 42. generaliter ſcribit, die Miſſiven / ſo vor alters von denen Kaiſern noch vorhanden / ſeynd
von denſelben nicht unterſchrieben / und doch authenticæ; dann es erſt zu Zeit
Kaiſers Caroli V. auffkommen / oder üblich worden / ſolche zu unterſchreiben.
Aber vor Ihme habens die Römiſche Kaiſer und Könige nicht in Ubung
gehabt / wie Ihre reſcripta, privilegia, confirmationes, und documenta zu
erkennen geben. Credo limitatione hic opus eſſe; nam ut alia taceam, vi-
9. demus Maximiliani I. literis, ad Papam anno M.D.XVIII. datis, nomen proprium in fine, loco ſubſcriptionis, additum (*apud Goldaſt.* Reichsſatz. *parte 1.*
*p.*239.) Et in Othonis III. conſtitutione, de an. DCCCCXCVIII. (*apud Goldaſt.*
*d. p.*40. *& Lehemannum d. p.*403.) legimus, quod Imperator eandem manu
ſua, diu Deo adiutore victura, confirmaverit, niſi hic, ut arbitror, ſignum
Imperatoris, pro manu intelligi debet. Cæterum, notum eſt, Maximilianum I. receſſibus Imperii ſuo tempore non ſubſcripſiſſe, id autem feciſſe
11. Carolum V. & eius ſucceſſores. Quid in Gallia obtinuerit & quomodo id
immutatum fuerit, nos docet Coquille (*en l'hiſtoire du pays & Duche de Nivernois p.*55.) (*En ce temps & auparavant, les Empereurs, & Roys, ſignoient de
leurs mains, leurs reſcripts, & leurs ſignatures monſtroient leurs noms par*
lettres

lettres abregees, & entrelaſſees, qu' on appelle auiourd' huy chifres. Depuis, & au temps de la lignée de Hugues Capet, les Roys ont faict appoſer les ſeaux de leurs armes, & fait ſigner leurs lettres par les officiers de la couronne, qui en ce temps eſtoient, le Conneſtable, qui s' appelloit en latin, Comes ſtabuli, *(car Cuens, en ancien langage François, ſignifie Comte) le grand Chambellan, le Bouteillier, ou Eſchançon, le Chancellier, & le grand Maiſtre d' hoſtel de France, qu' ils appelloient en gros latin,* Dapifer. *Et cette façon d' expedier lettres ſe prattiquoit encores du temps du Roy Louys. Depuis vint en uſage, que leſdits officiers ne ſignoient plus, ains ſeulement un Secretaire, avec le ſeel Royal. Les Secretaires qui ont droit de ſigner les lettres du grand ſeel, quand ils ſont en corps, ſe diſent Secretaires de la maiſon, & couronne de France, & en leur college, & confrairie, qui eſt és Celeſtins à Paris, le Roy eſt le premier. Mais és lettres, qu' on appelle de Chartre, outre* II. *ladite Signature du Secretaire, le Chancellier eſcrit de ſa main ce mot,* Viſa, *& le grand Audiencier eſcrit auſſi de ſa main, ce mot,* Contentor, *puis ſigne. Ledit Audiencier eſt receveur de la finance, que le Roy prend pour le ſeel, meſmes és lettres de Chartre. Lettres de Chartre ſont celles, qui ſont pour perpetuelle memoire, dont les autres marques ſont, qu' au commencement ſont mis ces mots, à tous preſens & a venir: auſſi, en celles lettres, le iour del' expedition n' y eſt pas mis, ains ſeulement le mois, & l' an, comme pour monſtrer, que l' affaire, pour ſon importance, a eſté paſſée par deliberation de pluſieurs iours. Le ſeel de telle lettre de Chartre, eſt en cire verde, pour monſtrer, que leur vigueur eſt perpetuelle, & touſiours en verdeur, & celles lettres ſont enregiſtrées en la Chancellerie, & en ſigne de ce, on met au dos, le mot,* Regiſtrata. *De noſtre temps on a adiouſté, quand il y a commendement du Roy, au faict des finances, que le Roy doit ſigner les lettres de ſa main.)* Illo tempore & antea, Imperatores & Reges ſignabant, manu propria ſua reſcripta, & iſta ſignatura exprimebant nomen ſuum literis abbreviatis, & varie inter ſeſe connexis, quas hodie cifras appellamus. Poſtea & tempore familiæ Hugonis Capeti, Reges fecerunt apponi ſigilla, inſigniis ſuis illuſtrata, & ſignari literas ſuas per officiarios Coronæ, quales tunc temporis erant, Comes ſtabuli (*cuens* in lingua antiqua Francica ſignificat Comitem.) Summus ſacri cubiculi Præfectus, Pincerna, Cancellarius, & magnus magiſter baſilicæ Domus Galliæ, quem latine, ſed craſſe, nominabant Dapiferum. Hic, literas expediendi modus, adhuc ætate Regis Ludovici in uſu fuit; poſtea autem introductum, ut dicti officiarii non ſignarent amplius, ſed ſolus Secretarius cum ſigillo Regis. (Secretarii, qui habent poteſtatem ſigillandi literas magno ſigillo, quando collegialiter uniti ſunt, utuntur titulo Secretariorum Domus, & coronæ Gallicæ, ac in ipſorum collegio & confraternitate, quæ Lutetiæ eſt in cœnobio Cœleſtinorum, Rex obtinet locum primum.) In Literis autem, quas appellant Chartre, præter dictam ſignaturam Secretarii, etiam reperitur manu Cancellarii

cellarii adſcriptum verbum, *viſa*, ac magnus Præco, vel Audientiarius, ſua quoque manu apponit verbum, *Contentor*. Idem Audientiarius accipit pecuniam, quæ ſolvitur Regi propter appoſitum ſigillum, etiam in literis, quæ dicuntur Chartres. Sunt autem, & dicuntur ita, literæ illæ, quæ conficiuntur ad perpetuam rei memoriam, quarum cæteræ notæ ſunt, quando in illarum initio ſcribuntur verba, *omnibus nunc viventibus, & futuris*, &c. Iisdem literis dies expeditionis factæ non additur, ſed ſolum annus, & menſis, quaſi indicium, de negotio, propter pondus ſuum, multos per dies deliberatum fuiſſe. Sigillum harum literarum eſt ex cera viridi, quo innuitur earum vigorem eſſe perpetuum & ſemper viridem. Eædem referuntur in publicas tabulas Cancellariæ, cuius in ſignum illis à tergo inſcribitur verbum, *regiſtrata*. Noſtro tempore etiam hoc acceſſit, ut Rex ipſe ſua manu ſubſcribat literas, quæ continent eius mandatum de re ad ærarium,
12. vel fiſcum, pertinente. Luſitaniæ Reges, cum diplomata ſua ſubſcribebant, ſemper quinque puncta ∴·· addebant, quæ vulnera appellabant, in memoriam vulnerum noſtri Salvatoris (*Conneſtag. de coniunct. lib. 6. fol. 331.*)
13. Hiſpaniarum Rex in ſubſcriptione variat; aliquando nomē ſubſcribit proprium, aliquando ſolum has particulas, *Yo el Rey* (ego Rex) vel, *El Rey* (Rex.) Baudius (*de inducijs belli Belgici lib.* 1. *p.* 26.) de inſtrumento ratihabitationis Regiæ agens, ait: Culpabatur prætermiſſio defectusque ſolemnitatum, nequaquam negligendarum in tam gravi negotio, quod in papyro, non in membrana conſcriptum inſtrumentum eſſet. quaſi ſumtus, aut operæ pœniteret, quodque Rex nomen ſuum ſubſcribere non eſſet dignatus, uti aſſolet, cum ad Principes ſcribit ſuo iuri non ſubiectos; ſed ſuperbum illum
14. titulum ſubſtituiſſet, *Yo el Rey*. Verum invenio, Carolum V. literis anno M.D.XXVI. latine ad Papam ſcriptis, etiam annexiſſe ſuum, *El Rey*, ut & literis eadem lingua ad Senatum Cardinalium, dicto anno datis, *Yo el Rey* (*apud Goldaſt. inter conſtit. Imperiales tom.* 2. *p.* 104. 101. *&* 100.) unde apparet, etiam ad alios, quam ſubditos, hanc ſubſcriptionis formulam aliquando ab Hiſpano extenſam fuiſſe.

MAN-

MANTISSÆ AD CAPITVLATIONEM FERDINANDI III.

MANTISSA I.

Saltzburgiſch Votum in puncto contributionis, auff dem Reichstag zu Regenſpurg abgelegt den 12. Novembr. Anno 1640. ſeſs. 26.

AN ſtatt vnd im Namen des Hochwürdigſten/ Vnſers gnädigſten Fürſten vnd Herrn/ haben Wir/ die Hochfürſtliche Saltzburgiſche Abgeſandten zu erinnern/ es wollen ſich Fürſten vnd Stände/ vnd der Abweſenden Rähte/Pottſchafften/vnd Geſandte belieben laſſen/ das jenige nochmaln n Gemüht zu ziehen/was zu Eingang/dieſer/über der Römiſchen Kaiſerl. Majeſt. ergangenes allergnädigſtes Decret, vorgenommenen Berahtſchlaung vnd Handlungen/wegen des löblichen Ertzſtiffts Saltzburg vorbereitch/ ſo dann hernach bey dieſem Puncten der Verpflegung vnd darzu vorabender contribution, hauptſächlich votirt vnd angebracht worden/ daruß man verhoffentlich mit mehrem vnd zu Genügen vermerckt/ (1.) Ihrer Hochfürſtl. Gnaden vnd dero Ertzſtiffts gegen männiglich ie vnd allzeit geabte vnd noch wärende beſtändige Friedfertigkeit. (2.) dero auffrichtige intention vnd Wolmeinung/ daß Sie ob dieſen ſo hochbeſchwerlichen langwigen vnd vnerträglichen Kriegsbeſchwerungen/ nicht allein kein Gefallen/ arbey im geringſten der Zeit kein intereſſe oder Nutzen/ deſſen auch im weigſten kein Vrſach noch Anlaß/ſondern viel lieber ſo viel an Ihro/ Fried/ Ruhe vnd Einigkeit erhalten/ widerbringen vnd ins künfftig zu conſervien/ an Ihrem Ort ſich angelegen ſeyn laſſen. (3.) daß ſie gleichwoln vnter ieſen ſo viel Jahr lang/ dem Röm. Reich obligenden Kriegsbürden/ das nige geleiſt vnd gethan/ was einem getrewen Fürſten des Reichs nicht alin Pflichten vnd Schuldigkeit nach gebührt/ſondern auch freywilligen Eifer vnd Sorgfalt wegen löblich vnd rühmlich iſt. Vnd dis alles haben Ihre Hochfürſtl. Gnaden nicht vmb dero vnd ihres Ertzſtiffts particular nliegenden Nohtdurfft/oder Nutzens willen; ſondern einig vnd allein dem emeinen Reichs defenſion-Weſen/zu Dienſt vnd Beförderung/ vmb des egen der Röm. Kaiſerl. Majeſt. von dern ſie hierzu erinnert/ angemahnt vnd fordert worden/ tragenden allervnterthänigſten Reſpects, vnd Gehorſams illen/ gutwillig/ eiferig vnd wolerſprießlich geleiſtet/ in dieſer gegen der Römiſchen Kaiſerl. Majeſt. bißhero erwieſenen Trew vnd Gehorſam/ gegen ren nohtleidenden Mitſtänden tragenden Lieb vnd affection, ſeyn Ihre

Hochfürſtl. Gnaden auch nochmaln beſtändig zuverharren gemeint/vnd in Crafft deſſen alles das jenige zu thun/was Jhro Kaiſerl. Majeſt. dem Römiſchen Reich/vnd deme anverwandten Churfürſten vnd Ständen zu Dienſt von dero anvertrawten Ertzſtifft aller Müglichkeit nach gereichen vnd erſprieſſen mag. Dagegen aber können/wollen vnd ſollen Jhro Hochfürſtl. Gnaden ſich aller Vernunfft vnd Billigkeit nach keines andern verſehen/als daß ſie von der Römiſchen Kaiſerl. Majeſt. der wolmeritirten Kaiſerl. Gnad/Hulden/Schutz vnd protection; von dero Mitſtänden aber/gleichförmige Lieb/affection vnd Gegenbezeigung/vnd alſo dero Ertzſtiffts conſervation ſich verſichert halten mögen.

Dannenhero vnd in wolerwogener conſideration deſſen können Sie bey ſich nicht befinden/da ſie ſich zu aller euſſerſter Möglichkeit erbieten/vnd ſolches auch in der That vnd im Werck erzeigen/vnd es noch fürters zu thun willig ſeyn/wie mit Vernunfft/mit Fugen vnd Recht/oder auch mit einigem Schein hoffenden gemeinen/oder particular Nutzens/ein mehrers deroſelben zugemuhtet werden könne.

Gleichwoln aber/vnd demnach man ziemliche Nachrichtung/mit was vnzütlichem Verdacht/vnd darauß beſorgenden Zumuhtungen/Jhre Hochfürſtliche Gnaden beladen werden wollen/ſo hat man die Nohtdurfft ſein befunden/den Fürſten vnd Ständen/Jhrer Hochfürſtlichen Gnaden auffrichtige intention vnd Wolmeinung/Jhre Trew vnd getrewe Verdienſt/vnd Jhro noch beharrliche Willfährigkeit zu repræſentiren/vnd dergeſtalt für Augen vnd Gemüht zu führen/damit man dermal eins nicht den paſſionibus,vnd Einbildungen/ſondern der Vernunfft vnd warhafften Beſchaffenheit nach/zu iudiciren Vrſach haben möge.

Jhre Hochfürſtl. Gnaden haben nach dem Exempel Jhrer Vorfahren am Ertzſtifft/in Zeit Jhrer/durch die Gnad Gottes/wärender Regierung/mit allen gegen dem Reich ſchuldigen Darlagen ſich alſo erzeigt/daß Sie deſſenthalben/mit vnd neben andern Chur-Fürſten vnd Ständen wol beſtehen/vnd ſich deſſen noch darbey berühmen mögen/daß ſie vngeacht gehabter billigmäſſiger Beſchwerden/gleichwoln den ſo anſehenlichen vnd wolerträglichen Churfürſtenthumben des Reichs/in dem Reichs-Anſchlag gleich beygetragen/vnd noch benebens einig vnd allein/damit dem Römiſchen Reich nichts abgehe/ſo man doch bey allen Reichshandlungen für die höchſte Vnbilligkeit vnd Beſchwerligkeit erkennt vnd erclärt/gleichwoln von allen Jhren in Oeſterreich/Steyer/vnd Cärnten habenden Landen/vnd Leuten/die daſelbſt auffgewieſene Contribution mit übertragen. Weſſen ſie ſich gegen der Römiſchen Kaiſerl Majeſt.als ihrem Oberhaupt iederweiln erzeigt/das ſtellen ſie zu dero in Gott abgeſchiedenen/Chriſtſeligſten Gedächtnuß/mehrmaln bezeigten Erkantnuß/vnd der noch durch die Gnad Gottes Regierende Kaiſerlichen Majeſtät verhoffende allergnädigſte Gedächt-

dächtnuß. Sie wollen auch nicht darfür halten / daß einiger Stand des Reichs ſich von Ihrer Hochfürſtl. Gnaden einigen zugeſtandenen Leids vnd Beſchwerungen zu beclagen / aber wol ohne Ruhm gemeldt / Liebs vnd Guts zu erinnern habe. Dieſes ſo gefährlichen Kriegsweſens ob ſie ſich zwar in particulari zu beladen billig Bedenckens gehabt / ſo haben ſie doch was intentione Imperii conſervandi ſeyn ſollen / können vnd mögen / mit eigenen / coſtbaren Vnterhaltungẽ an Kriegsvolck / mit namhafften / vielfältigen beharrlichen Gelt-hülffen / mit abſonderlichen Verfaſſungen / mit Beveſtigung der Päß / nach dem es des Römiſchen Reichs vnd der benachbarten Landen Nohtdurfft zu erkennen geben / niemaln ermangelt / vnd ſolches alles auß freyem / guten treweiferigen Willen / ohne eignen Nutzen vñ Genieß / ſondern allein dem gemeinen Weſen zu Dienſt. Deßwegen vnd daß ſie durch die Gnad vnd allmächtigen Schutz Gottes bißhero vor Feindes Gefahr vnd Vberfall errettet worden / haben ſie Gott zu dancken / ihrer guten auffrichtigen Meinung ſich zu erfrewen / vnd gegen ihren Mitſtänden zuverſehen / daß ſie dero ſolchen Zuſtand nicht mißgönnen werden.

Mit Ihr Hochfürſtlichen Gnaden anvertrawten Ertzſtifft hat es die Beſchaffenheit / daß es nicht ſolchen groſſen Vermögens / als man ſich einbildet / oder durch andere / die mehr den paſſionibus als gründlichẽ informationibus nach iudiciren / einbilden läſt. Was demſelben in Oeſterreich / Steyer vnd Cärnten angehörig / das iſt vorhin mit ſehr ſchweren vnd beharrlichen contributionen belegt / wie deſſen die Herren Oeſterreichiſche Geſandten gute vnd gnugſame Wiſſenſchafft / darvon / zugleich auch zu dem Reich zu contribuiren / vnd alſo doppelte Laſt zu tragen / das / wie es aller Vernunfft vnd Billigkeit zugegen / als hat man es bey dem Ertzſtifft für allzubeſchwerlich / in dem Reich aber für vnzuläſſig befunden / wie ſolches die von mehr dann hundert Jahren hero vorgangene Reichshandlung / vnd darüber verfaſte Abſchied mit mehrerm außweiſen. Was von Land vnd Leuten / dem Ertzſtifft auff des Reichs Boden zuſtehet / das iſt ein raw / gebürgig / vnfruchtbar / vnd wenig einträglich Landſchafft / darinnen kein Weinwachs / des Getraids nicht genug zur Leibs Nahrung / die Viehezucht das meiſte / vnd doch wenig erſprießliche Vermögen. Der Reſidentz-Statt Saltzburg Vermögen / beſtehet im Gewerb / welches der Zeit wie man aller Orten erfahrt / bey nahe darnieder gelegt; in den übrigen fünff kleinen Stättlein iſt / auſſerhalb der bloſſen mühſamen täglichen Nahrung / wenig zuerringen.

Was es mit dem Saltz-verſchließ für eine Bewandtnuß / da mag man der Herren Chur-Baieriſchen Geſandten Zeugnuß leiden / wiewol es Ihre Hochfürſtliche Gnaden mehrers empfinden / als welche von den Ihre zugehenden Gefällen alle Vncoſten des Bergwercks / des Saltzſiedens / vnd der Liefferung / neben der darbey beſtehenden Gefahr / allein ob ſich haben.

Wie es mit dem Ertzbergwerck hergehe/ erfahren vnzweiffenlich auch andere mehr/daß ſolches der Zeit bey nahe mehr Vncoſten erfordert / als Nutzen erträgt. Iſt zwar nicht ohn/daß man gleichwol bißhero mit deme/was des Ertzſtiffts Nohtdurfft erfordert / gefolgen können / wie hart vnd ſchwerlich aber ſolches hergangen/das gibt die hierdurch gemachte vnd aufgewachſene Schulden-laſt zu erkennen. Vnd obwoln man darfür halten möchte / als ob man bey dem Ertzſtifft künfftiger Gefahr/wegen der weiten Entlegenheit/ nicht zu beſorgen/vñ dahero nohtwendigē eventual proviſion nicht vonnöhten/ſondern dieſelbige Mittel füglicher zu des Reichs Dienſte zu remittiren ſeyn; ſo laſt man doch die Erfahrenheit / vnd des Kriegs Eigenſchafft reden / wie wunderlich derſelbige ſich herumb gezogen / vnd wie vnverſehen/ vnd vnverhoffter Dinge gantze Königreich/Fürſtenthumber vnd Land / da man ſich deſſen am wenigſten verſehen / damit überſchwemt worden / vnd darauß den verſtändigen leicht zu iudiciren / weſſen man ſich noch anderer Orten zu befahren / vnd was getrewen vorſichtigen Regenten obgelegen. Als dann der Nutzen vnd Frucht/der von conſervation der Veſtung Werffen / vnd von Beveſtigung der Statt Saltzburg herrühret/vnverborgen/ vnd deſſen die Oeſterreichiſche Lande in ſelbiger Bawren Empörung / die Bairiſchen aber in dem Schwediſchen Einbruch/ wol verſpürt/vnd es noch beiden Landſchafften auff allen gefährlichen Fall vnd Zuſtand / den Gott gnädiglich verhüten wolle/zu gutem gereichen mag. Was dem Römiſchen Kaiſer/vnd dem hochlöblichen Hauß Oeſterreich/auß dieſem Ertzſtifft für getrewe/coſtbare/vnd nutzliche Dienſt widerfahren / vnd noch gedeyen mögen/pflegen Ihre Hochfürſtliche Gnaden nicht zu extolliren/ ſondern laſſen es Ihr Kaiſerliche Majeſt. ſelbſt eigener/allergnädigſter/Erkantnuß / die ſie verhoffentlich von dero höchſt-geehrten Vorfahren am Reich vernommen/ vnd theils ſelbſten erfahren/heimgeſtelt ſeyn: haben ſich billig ſo wol als andere Stände Kaiſerlicher Gnad vnd künfftiger Ergötzligkeit/ inmittelſt aber wenigſt deſſen/aller vnterthänigſt zu verlaſſen / was zu Schutz vnd conſervation dero Ertzſtiffts/vnd hingegen zu Abwendung des nicht allein / durch Feinds Gewalt/ſondern auch Zumuhtung vnd Beharrung vnmüglicher/ vnd vnerſchwinglicher Ablagen beſorgenden Verderbens gedeylich ſeyn mag.

Es mögen Ihre Hochfürſtliche Gnaden/das allgemeine vnparteiiſche Zeitung des gantzen Römiſchen Reichs/ vnd deme anverwandten / Chur-Fürſten vnd Stände leiden / vnd darüber erkennen laſſen / ob der Ertzſtifft Saltzburg iemalen an ſeiner Trewen vnd Schuldigkeit gemangelt / vnd ob er auch über ſolch beharrlich erbieten könne / vnd ſolte vermöcht vnd getrieben werden: Deſſen weiß man ſich vergewiſt/daß man dahero niemaln einigen Stand beleidiget/noch einige Lieb vnd Trewe verſagt. Alle Reichs-Hülffen/ſo viel deren durch ordenliche Weg/ verwilliget vnd verglichen worden/

den / hat man nicht allein in gleicher Bürde getragen / ſondern neben dem allzuhohen vnd gantzen Churfürſtenthumben gleich erhöchten Anſchlag / auch die Oeſterreichiſche Contribution, die man doch des gantzen Römiſchen Reichs vielmaln widerholten / vnd beſtätigten Erkantnuß nach / hätte verweigern / oder doch an des Reichs Anlagen abziehen ſollen vnd mögen / doppelt bezahlt / vnd damit zu erkennen geben / daß man ehender bey dem Ertzſtifft in particulari Schadē zu leiden / als in gemein des Römiſchen Reichs Nutzen zu hindern geneigt. In Anſehung deſſen hat man billige Vrſach den Ertzſtifft bey ſeiner althergebrachten gewohnlichen Trew / vnd ſelbſt eignen Gutwilligkeit zu laſſen / vnd nicht ad impoſſibilia zutringen / vnd in dem man gleichſam alles auff einmal zuerheben vermeint / verurſachen / daß aller künfftiger Nutz vnd Dienſt dardurch benommen vnd entzogen werde. Ihrer Hochfürſtl. Gn. iſt vnverborgen die Nohtwendigkeit der militien / vnd des Reichs defenſion-Weſens; Sie befinden aber die conſervation der Stände / nicht weniger / ſondern vmb ſo viel deſto mehr nohtwendig / dieweiln von den Ständen die Mittel zu continuation deſſelben genommen werden ſollen. Deswegen vnd nach dem die experienz dieſer leidigen Kriegsempörungen gezeigt / daß die enervation der Stände / des Reichs armatur geſchwächt / vnd den Feind zu continuation ſeiner Waffen / in Hoffnung der endlichen conſumtion, vnd darauß entſtehenden debellation geſtärckt; Als hat man deſto mehr Vrſach / darauff ſich zu reſolviren / daß nunmehr der ſtatus militiæ in andere erſprießlichere vnd ſolche terminos geſtellt werde / daß die Stände vnd Soldateſca / bey- vnd neben einander beſtehen / ein Theil dem andern mit Beſtand die Hand reichen möge / vnd nicht in dem einem geholffen / der ander zu Grund gerichtet / oder / in dem einer verderbt / der ander Theil zu des Reichs Dienſte vntüchtig / vnd damit dem Feind zu endlichem ſeinem Ziel vnd End des Reichs oppreſſion vnd ſubverſion, der Weg gebahnt gemacht werde. Ihre Hochfürſtliche Gnaden haben der Römiſchen Kaiſerlichen Majeſtät / noch den jenigen / deren Raht vnd Dienſt Sie ſich in des Kriegs direction gebrauchen / kein Maß noch Ordnung zu geben / aber Ihrer anligenden Nohtdurfft nach können ſie das vnangeregt nicht laſſen / daß wie ſie bißhero an contribution vnd Beytragung der Stände / kein Mangel gefunden / vnd doch den erwünſchten effect nicht verſpüren können: Alſo tragen ſie die Beyſorg / wann ſie auch noch dero Land vnd Leute ſich verzeihen / vnd alles den Waffen zu Dienſt vntergeben ſolten / daß doch gleichwoln der Sachen hierdurch nicht geholffen / vnd doch Ihre Hochfürſtliche Gnaden in vnverſchuldten ruin vnd Verderben / das Reich aber in ſeiner vorigen Gefahr / vnd die Stände in mehrer Noht ſtehen würden / in dem die jenigen ſo verderben / ſelbſt kein Mittel ſich zu erheben / vnd durch das Verderben Ihrer Mitglieder auch die Hoffnung zur reſpiration vnd reſtitution verlieren müſſen.

Es geben Jhre Hochfürſtl. Gnaden den Fürſten vnd Ständen zu bedencken/ob auch nach geſtalten jetzigen Zeiten vnd Läufften/der Stände Vermögen vnd Zuſtand/die allhier vorgehende conſilia vnd Rahtſchläg verborgen ſeyn/vnd bleiben können; was dannenhero/vnd da, man aller Orten vermerckt/welcher Maſſen die Stände vntereinander ſelbſten viel vmb ſeines particular reſpects willen zu vnmüglichen Dingen/vnd darauß erfolgenden Verderben antreiben vnd nöhtigen/ob nicht ſolches dem Feind zu deſto mehrer vnd ernſtlicher Fortſetzung ſeiner/des dominat-begierigen/Waffen dienen; ob es nicht den jenigẽ/ſo noch nicht mit Jhrer Kaiſerl. Majeſtät vnd dem Römiſchen Reich reconcilirt noch Gedancken machen/vnd von der verlangten coniunctur vnd Vereinigung abſchrecken werde: ob dardurch der militien nicht mehr Hinderung/als Beförderung entſtehen: ob den wenigen übrigen Ständen nicht mehr Anlaß zur deſperation als conſervation gemacht werde/vnd ob endlich nicht beſſer vnd raht ſamer die Stände in terminis der Möglichkeit/vnd Erträglichkeit zu erhalten/vnd derſelben kundbare Vnvermögenheit/durch andere Mittel vnd Raht zu ſublevirén/als durch zunöhtigung vnmüglicher Ding/alles in den euſſerſten Puncten der everſion einrinnen zu laſſen.

Dieſes alles wird an ſtatt/vnd im Namen Jhrer Hochfürſtl. Gnaden/vnd dero Ertzſtifftes/nicht darum eingeführt/Jhrer Kaiſerl. Majeſtät vnd des Reichs Waffen ſchwerer/ſondern allein dardurch Anlaß zu mehr erſprießlichem Raht/als die vnter wärenden dieſem Reichstag geführte diſcurs zu erkennen geben/zu machen/vnd vngleich affectionirte Gemühter auff beſſere Gedancken zu reflectiren: da man zugleich Jhrer Hochfürſtlichen Gnaden vnd dero Ertzſtiffts wolmeinende offerta zu verſpüren/vnd die Vnverfüglichkeit vnmöglicher Dingen mit Händen zugreiffen.

Zu der Römiſchen Kaiſerl. Majeſtät/haben vnd behalten Jhre Hochfürſtl. Gnaden das beſtändige allervnterthänigſte Vertrawen/daß Sie dero angebornen clemenz vnd Gütigkeit/der Sachen offenbaren Recht vnd Billigkeit nach/Jhre Hochfürſtl. Gnaden vnd dero Ertzſtifft/wie bißhero/alſo auch noch/zu vnmüglichen vnd vnerſchwinglichen Zumuhtung nicht werden tringen laſſen: vnd in dieſer Zuverſicht gegen Jhr Kaiſerl. Majeſt. verbleiben Jhr Hochfürſtl. Gnaden auch dero zu Dienſt allervnterthänigſt getreweiferigſt/vnd ſtandhafftigſt/erbietig willig vnd bereit.

Es können ſich auch Jhr Hochfürſtl. Gnaden gegen dero Mitverwandten Fürſten vnd Ständen des Reichs/keines andern auß obeingeführten Vrſachen/verſehen/noch viel weniger glauben/daß die anweſende Rähte/Pottſchafften vnd Geſandten/darauff inſtruirt/vnd befelcht ſein. Dann wie Jhr Hochfürſtl. Gnaden in ſolchen Sachen/die eines jedwedern/vnd deme angehörigen Land vnd Leut particular ſtatum betreffen/keinen begeren/noch pflegen/auch nicht ſollen præiudiciren/vnd vorgreiffen; als haben ſie ſich

billig

billig gleichmäſſiger Beſcheidenheit hingegen zuverlaſſen / vnd zu hoffen / daß keiner dem andern aufftzutragen gemeint / was er ſelbſten zu thun ſich beſchweren möchte. Ihre Hochfürſtl. Gnaden laſſen den ein vnd andern ſeits ſchwebenden passionibus Ihren Lauff / wolten wünſchen / daß ſie allerſeits ihre satisfaction, begerten eines jeglichen Nutzen zufürdern / vnd Schaden / ſoviel an Ihro / zu hindern: vnd verhoffen dahero / daß Sie vnd dero Ertzſtiffte / nicht nach anderer Willen vnd Gelegenheit / ſondern Ihr Hochfürſtl. Gnaden zu Ihr Kaiſerl. Majeſt. allergnädigſter ordentlichen Ermaſſigung / vnd ſich befindender Vermögenheit nach zu tractiren. Es iſt leider nun mehr in dem Römiſchen Reich dahin kommen / daß man vnter der militien bey nahe auch die menſchliche Vernunfft zwingen / vnd was vermittelſt rechtmäſſiger Vrſachen / vnd verſtändlicher persuasionen nicht zubehaupten / mit Schrecken / androhenden Gewalt / vnd militariſcher execution durch zutringen verſucht / Ihr Hochfürſtl. Gnaden haben mit den jenigen / welchen dergleichen widerfahren / billiges Mitleiden / vñ wolten dahero nicht gern in Ihrem Ertzſtifft erfahren / was ſie bey andern für allzubeſchwerlich befunden: Ihr Hochfürſtl. Gnaden haben der Röm. Kaiſerl. Majeſtät allergnädigſten Schutz ſich billig mehrers zu verſichern / als den lauffenden discursen zu trawen. Gleichwoln ſolle an ſtatt deroſelben den Fürſten vnd Ständen zu information, vnd auff allen künfftigen / auch vnverhoffenden Fall / zu verwahrung diß nicht verhalten bleiben / daß der Ertzſtifft Saltzburg kein Land die Soldateſca zu quartiren / oder zu accommodiren / als welche viel mehr der fruchtbaren / woleinträglichen Landſchafften / als dergleichen gebürgigen / vnwegſamen groben Landsart / gewohnt vnd begierig / vnd die / dergleichen Zunöhtigung vngewohnter Leut / nicht gern den ſchlechten Biſſen Brods / den ſie mit harter Mühe vnd Arbeit erwerben / andern in das Maul ſchieben würden. Das jenige Land / da man vnverhoffenden vnd vnverdienten Gewalt gebrauchen wolte / könte zwar bald ruiniret / vnd zu Grund gericht werden / was aber dem Röm. Reich dardurch gedient / vnd ob darmit die contribution vermehrt / oder nicht viel mehr der Ertzſtifft zu fernerm Dienſt vntüchtig gemacht würde / iſt leicht zu ermeſſen / neben deme zu beſorgen / es möchte ſich hierdurch ſolche confusion vnd Zerrüttung wider Ihre Fürſtl. Gn. Willen vnd Belieben (als welche ohne das genugſam zu thun / vnter der ſo langwierigen beharrlichen contribution die ſchwürige Vnterthanen in gehorſam zu halten / ereignen / die beſorglich dem Römiſch. Reich / bevorab den Benachbarten zu mehrer Gefahr außſchlagen / vnd auch bey derſelben Vnterthanen gefährliche consequenzen verurſachen. Ihr Hochfürſtl. Gn. erkennen ſich Gewiſſen vnd Pflichten halben ſchuldig vor Gefahr zu verſichern / dero Mitverwante Churfürſten vnd Stände aber zu verwahren / vnd ſo viel an Ihro / mehrers Vnheil / damit das liebe Vatterland Teutſcher Nation ohne das genugſam angefüllt / zu verhüten.

Vnd

Vnd damit Ihr Kaiſerl. Majeſt. zuvorderſt/ſo dann Chur-Fürſten vnd Stände/vnd der Abweſenden Rähte Pottſchafften vnd Geſandten/deſto mehr zu verſpüren/daß alles dis ſo im Namen Ihrer Hochfürſtl. Gn. vnd dero Ertzſtiffts hierunter vor vnd angebracht wird/nicht auff lären Worten/ſondern in ipſa rei veritate beſtehe/ſo werden verhoffentlich Ihr Hochfürſtl. Gn. Ihro nicht zu zegen ſeyn laſſen/daß die Römiſche Kaiſerl. Majeſt. durch ſonderbare hierzu verordnete Commiſſarios ſich des Ertzſtiffts eigentlichen warhafften Zuſtands gründlich erkundigen/vnd nach befundener Beſchaffenheit mit Ihr Hochfürſtl. Gn. der Reichs hülff halben weiter erträgliche Handlung pflegen laſſen: darbey ſich ſelbſt zeigen vnd befinden wird/daß des Ertzſtiffts Güter mit Collectis, die Perſonen vnd Vnterthanen mit capitationibus, die Gefäll vnd Einkommen mit decimationibus, zu Eintreibung der allbereit verwilligten/vñ noch biß auff annum 1642. zubezahlen anſtehenden Contribution belegt/Ihr Hochfürſtl. Gn. ſelb eigene Cammergefäll darunter gezogen/vnd dardurch der Ertzſtifft an Gelt vnd Barſchafft exhaurirt vnd erſchöpfft. Da ſich aber darbey Mittel vnd Weg zeigen/durch welche dem Römiſchen Reich ferner vnd mehrere Dienſt können gedeyen/werden ſich Ihr Hochfürſtl. Gn. darauff vnzweiffenlich dergeſtalt erweiſen/daß darob Ihr Kaiſerl. Majeſt. einen allergnädigſtes Gefallen/die Stände aber/wo nicht vollkomenlich in dem Werck/doch in der Vernunfft ſich vergnüget befinden/vnd erkennen werden. Iſt hierauff an Fürſten/Stände/vnd der abweſenden Rähte/Pottſchafften vnd Geſandten/Vnſer wolmeinende Erinnerung/Sie wollen der Römiſchen Kaiſerl. Majeſtät hierunter aller Vnterthänigſte Anregung zu thun ſich belieben laſſen/ 1. Daß Ihr Hochfürſtl. Gn. bey dero Ihro Kaiſerl. Majeſt. allergnädigſt gefallener vnd beſtättigter Abhandlung der Contribution gelaſſen werden/ 2. Daß zu ferner information über des Ertzſtiffts Zuſtand/vnd darüber nach befundenen Dingen ſich ereigende weitere Handlung ein Kaiſerl. Commiſſion verordnet werde/ 3. Daß entzwiſchen Ihro Hochfürſtl. Gn. vnd dero Land/vormaligen Kaiſerl. Verſicherung/vnd ſonſten der Gebühr vnd Billigkeit nach/mit Einquartirung vnd andern dergleichen Kriegsbeſchwerden/militariſchen vñ andern executions-proceſſen verſchont/vnangefochten verbleiben. 4. Daß bey ietzgedachter Kaiſerl. Commiſſion zugleich auch die offtmals gebettene/vnd in Reichs Abſchieden erkente/nunmehr höchſtnohtwendigſte moderations-Handlung/vnd Abſtellung der doppel Anlag/vor- vnd an die Hand genommen werde.

Da nun Ihr Hochfürſtl. Gnaden/deſſen vnd vor würcklicher Quartier/vnd andern Kriegsbeſchwerden geſichert werden/Sie nicht vnterlaſſen/die ben nahe/wiewoln mühſamlich zuſammen erzwungene fünffzig tauſend Gulden abermaligen Contribution, vnverweilt baar zu lieffern/dargegen aber/vnd auſſerhalb deſſen/da Sie von Quartiren/vnd

der-

dergleichen Kriegsbeſchwerden nicht geſichert / nicht zuverdencken ſeyn / da Sie dieſe Gelter / zu ihrer vnd ihrigen ſelbſt eigenen conſervation, ſo woln als andere zuruck/vnd an ſich halten/ dann Ihr Hochfürſtl. Gnaden/ Gewiſſen/Pflichten, vnd Stands halben gegen Gott nicht zuverantworten getrawen/daß Sie ihrer Vnterthanen ſo harten ſawren Schweiß mit ſo ſtarcken oblagen ſolten expreſſen/vnd dieſelbige gleichwoln darüber der Soldateſca zum Raub werden/von Hauß vnd Hoff vnd ihrer wenigen übrigen zeitlichen Nahrung vertreiben/vnd verſtoſſen laſſen. Es werden auch Ihre Hochfürſtl. Gn. da Sie bey erfolgender Kaiſerlichen Commiſſion abnemen werden / daß man die conſervation dero Ertzſtiffts/ſo woln als deſſen contribution, ſich angelegen ſeyn laſt/ das ihrige was Sie allbereit zugeſagt/ oder nach geſtalten Sachen nach / über folgende Handlung verſprechen möchten / darzu doch Ihr Hochfürſtl. Gnaden wir noch der Zeit nicht können noch wollen obligirt / vnd verbunden machen: das werden Sie Ihro vnzweiffentlich in das Werck zu ſetzen/vnd zu leiſten / auch dero bekanten/ vnd in der That erwieſenen/beſtändigen rühmlichen Eifer nach / angelegen ſeyn laſſen / vnd wird man in der That erfahren / daß Ihr Kaiſerl. Majeſt. vnd dem Römiſchen Reich erträgliche/vnd doch gewiſſe Mittel/viel erſprießlicher/zu conſervation der Stände vnd der militien gedeylicher/ als da man Land vnd Leut auff einmal/vnd zugleich/durch vnerſchwingliche Aufflagen abſorbirn/vnd dardurch die Stände / vnd die Soldateſca zugleich / zur extremitet præcipitiren würde.

Vnd dieſes hat man / ſo viel in particulari des Ertzſtiffts Saltzburg/ anſitzende hohe Nohtdurfft erfordert/Fürſten vnd Ständen / vnd der abweſenden Räht/ Pottſchafften vnd Geſandten / beweglich vorzutragen / nicht können/noch ſollen vmbgehen.

Belangend nun die ſpecial Puncten / deren Abhandlung man ſich nach Anleitung/der in den Oeſterreichiſchen/ vnd nachfolgenden votis vorgeſchlagenen Dismembration bey Berahtſchlagung der für die Soldateſca nohtwendigen Verpflegungsmittel verglichen / beſorgen wir bey der erſten Frag / ob die Verpflegung durch eine gewiſſe Verwilligung aller Stände vorzunemen / daß die reſolution deſſen in der allhie anweſenden Ständē Machten/noch auch zu der vorhabenden Verpflegung der Armada genugſam ſeye. Dann bewuſt/daß nicht allein viel vnterſchiedliche Stände/ ſondern gantze Craiß / vnd inſonderheit der vermöglichiſt vnter allen / der Nieder Sächſiſche Craiß/ſich zu einiger Verwilligung nicht verſtehen/ vnd ſich weder durch die Kaiſerliche autoritet / noch der Stände Erinnerung/ darzu bewegen laſſen wird. Was von den jenigen Ständen zu hoffen/vnd zu erheben/die in wiſſentlichen Landverderben ſitzen / die würckliche Quartier/ vnd andere an ſich ſelbſten überauß ſchwere Kriegsbürden ob ſich haben / das iſt vnſchwer zuermeſſen.

Was es mit dem Ertzſtifft Saltzburg für ein Beſchaffenheit / daß es noch der Zeit in würcklicher Contribution ſtehe / vnd ſich der Vnmöglichkeit fernern Oblagen beſchwere / hat man auß nechſten / vnd ietzt abgelegten Voto, mit mehrerm verſtanden / ob einige wenige übrige Stände / bey welchen ſo viel Vermögens / dardurch die deſiderirte Mittel durch den Weg einer Verwilligung zu erlangen / wird ſich / da man die Craiß durchgehen vnd der Stände Beſchaffenheit conſiderirn wolle / bald erzeigen / dieſes aber / wird nicht zu dem Ende gemeldt / die Stände von einiger Ihr Kaiſerl. Majeſtät vnd des Römiſchen Reichs Kriegsdienſt gedeylicher Verwilligung abzuſchrecken / ſondern allein dardurch zu repræſentirn / daß die vnvermeidentliche Nohtdurfft ſeyn werde / ſo man anderſt mit der militien noch fürters beſtehen ſolle, an der Stände Verwilligung allein ſich nicht zu laſſen / ſondern zugleich vnd vornemlich auch auff anderwerte erſprießliche vnd wolerträgliche / zu ſublevation der Stände / vnd conſervation der Armada, dienlich Beyhülffen zu gedencken. Bey der andern Frag / ob die Bewilligung den Römerzug / gemeinen Pfenning nach / oder auff andere Weiß zu richten / haben wir zwar bey vormaln angedeuter des Ertzſtiffts Saltzburg Bewendung / niemand vorzugreiffen / noch durch Vnſere Stimmen iemand zu beſchweren: Gleichwoln aber zu Befürderung der Kaiſerlichen Majeſtät allergnädigſten Intention, hat man diß zu erinnern nicht vmbgehen wollen / daß weiln der vor Augen ſtehende verderbliche Zuſtand des Reichs / die confuſion, Trennung vnd Zerrüttung der Craiß / vnd deren angehörigen Ständen / zu erkennen gibt / auch die Erfahrung bißhero gezeiget / daß die Anlagen weder der Reichs Matricul, noch dem gemeinen Pfenning nach / ſich mit Beſtand vnd Frucht practicirn läſt / vnd ſolchem nach / allein der Anlag viel auff dem Papier / vnd doch in effectu wenig in der Caſſa: So geben wir vnmaßgebig / vnd vnſeren gnädigſten Herren vnvorgreifflich / für vns wolmeinend zu bedencken / ob nicht rahtſamer / vnd erſprießlicher / daß Ihr Kaiſerl. Majeſt. mit den vornemſten vnd vermöglichſten Ständen des Reichs / durch ſonderbare Commiſſarios, ſelbſten auff eine Ihrer Kaiſerl. Majeſt. zu Dienſt ergiebige / vnd den Ständen erträgliche Beyhülff fürderliche Handlung pflegen / vnd in gleichen auch durch die außſchreibende Fürſten der Craiß / die wenigern im ſelbigen Craiſſen begriffenen Stände dern Zuſtand vnd Vermögen ihnen vnverborgen / auff eine gleichmäſſige / nach befundenen Vmbſtänden erträgliche / Darlag diſponirn / vnd vermögen lieſſen: Ihr Kaiſerl. Majeſt. würden hierdurch dero Güte vnd Sanfftemuht in dem Römiſchen Reich hochberühmt machen / die Gemühter der Stände / Glieder vnd Vnterthanen gewinnen / alles auß der deſperation in Hoffnung vnd Vertrawen erheben / dagegen dem Feind / vnd deſſen adhærenten nicht wenigers nachgedencken durch ſolche newe

reſlo-

refloreſcirende Freywilligkeit der Stewer gegen dem Oberhaupt erwecken/ die noch nicht reconcilirten deſto ehender herbey/ vnd alſo nach vnd nach alles widerumb zu deſto fürderſamer Vereinigung bringen/dabey nebens in effectu ſich gewißlich mehr Hülff vnd aſſiſtentz verſichert machen/dabey auch mehr Segen vnd Gedeyen haben/ als da ſie der Römer Monat ein groſſe Anzahl in der Verwilligung vnd Abſchied/ vnd doch wenig in executione, vnd perceptione befinden. Vnd ob es zwar das Anſehen/ als ob es ſich damit verweilen vnd lang verziehen möchte/ſo wird ſich doch auff Nachgedencken befinden/ daß hiemit viel ſchleuniger fortzukommen/dabey es auch eine ohne das vnverfängliche/ vnd nur zu Erbietung dienlicher execution vonnöhten/ſondern eo ipſo,vnd auff Ergreiffung dieſer reſolution, alle andere nachfolgende Fragen ſich erläutern/ Ihre Kaiſerl. Majeſt. in kurtzen/ weſſen Sie ſich auff das Reich/deſſen Churfürſten/vnd Stände/mit Sicherheit vnd Beſtand zu verlaſſen/ Nachrichtung erlangen/ vnd folgends den weitern Mitteln vnd Beyhülffen nachgedencken/ vñ warauff ſie dero Conſilia,vnd des Reichs defenſion fundirn können/ ſich veranlaſſen/ vnd entſchlieſſen mögen. Ohne iſt zwar nicht/ daß ſich auch hierbey/ wie in allen Sachen/etwan Vngelegenheiten mögen erzeigen/ welche doch leichtlich zu überwinden gegen den jenigen difficulteten/die ſich bey den ordinari Reichs Anlagen häuffig ereignen. Das Heilige Römiſche Reich iſt in einem nicht allein extraordinari, ſondern weit exorbitirten Zuſtand/ dahero billig man ſich auch der extraordinari Mittel/ zu deſſen/ vnd der Ständ conſervation, zu bedienen; vnd iſt wenig daran gelegen/wie dieſelbige ſich euſſerlich laſſen anſehen/da ſie allein zu dem Ziel vnd End/ darauff Ihre Kaiſerl. Majeſtät das Abſehen geſtellt/gedeilich ſeyn.

Die Summa der Anlagen/ die Termin der Bezahlung/ der Ort vnd Legſtatt/werden ſich auß den Tractaten befinden/ vnd Ihr Kaiſerl. Majeſt. mehrer Sicherheit/ vnd Nachrichtung/ als die vngewiſſe Verwilligung machen/dabey es keiner Execution vonnöhten: dann ein ieder Stand/das jenige/was er mit freyem guten vngezwungenen Willen zugeſagt/ vnd verſprochen/teutſch/auffrichtig vnd willig zu leiſten/ſich ſelbſten angelegen ſeyn laſſen wird.

Welches man/zuvor angedeuter Maſſen/ Ihrer Hochfürſtl. Gnaden vnverbindlich/vnd dero erfolgender reſolution vnvergreifflich/ guter intention, vnd Wolmeinung/wegen des löblichen Ertzſtiffts Saltzburg/erinnern/ vnd ſich dabey aller fernern Nohtdurfft/ nach Anleitung weiter ergehenden Befelchs/ will hiemit außtrucklich reſeryirt vnd vorbehalten haben.

MANTISSA II.

Kaiſer Rudolph des Andern Edict / an Stattpfleger / Burgermeiſter vnd Raht der Statt Augſpurg / wegen Gebrauch des Newen Calenders.

RVdolph der Ander / von Gottes Gnaden Erwehlter Römiſcher Kaiſer / zu allen Zeiten Mehrer des Reichs ꝛc. Ehrſame liebe Getrewe. Nach dem ſich bißhero im Alten Calendario / ſo wol der Feſt / als auch der Jahrzeit / vnd anders halben / allerley Mängel befunden / derowegen dañ vnlängſt / nicht allein mit Vnſerm Vorwiſſen / ſondern auch nicht weniger auff etlicher Vnſerer / als anderer Chriſtlicher Potentaten / vnd Herrſchafften / fürnemen Mathematicorum fleiſſiges Nachdencken vnd Gutachten / ein Newes Calendarium verfaſſet / vnd von ihnen als derſelben Sachen verſtändigen einhelliglich für gut / auch die vorberührte Mängel widerum ab / vnd alles / in ein beſtändige immerwärende Richtigkeit zu bringen für nohtwendig geachtet worden. Vnd dann hierauff weiter erfolgt / daß verſchienen zwey vnd achzigſten Jahrs / ſolch New Calendarium hin vnd wider / vnd nicht allein in Jtalien / ſondern andern mehr nicht den geringſten Chriſtlichen Nationen / Königreichen / vnd Landen / publicirt vnd ins Werck gerichtet worden / auch nunmehr / als nemlich Franckreich / Engelland / Schottand / Jrrland / auch den Staaden in Holland / ꝛc. item in Hungarn / Böheim / Mähren / ꝛc. bey denſelben vngehindert deren zum theil vnterſchiedlichen Religionen / üblich gebraucht wird. So weren wir gleichwol auch vor der Zeit nicht vngeneigt geweſen / ſolch New Calendarium auch Vnſers theils / ſo wol im Heiligen Reich Teutſcher Nation / als in Vnſern Erbkönigreichen vnd Landen / anzuſtellen / vnd zu gebrauchen / iedoch fürnemlich damit der Vrſachen bißher ingehalten / daß wir die Sach gern zuvor auff eine durchgehende allgemeine Gleichheit gerichtet geſehen hätten. Wir befinden aber ie länger ie mehr / nach dem berührtes Calendarium bey den vorbemeldten / meiſten theils an das H. Reich nächſt aneinander ſtoſſenden Potentaten / vñ Herrſchafftẽ / mit denen Teutſchland / ſo wol auch Vnſere Königreich / vnd Landen / ihre fürnemſte Handthierung / vnd Kauffmans-gewerb haben / obangeregter Maſſen / in üblichen Gebrauch kommen / daß die vngleiche Haltung deſſelben Calendarii, in viel Weg / ſonderlich auch der Märckt / Wechſel / vnd Zahlung / Recht vnd Gerichtshandlung halben / faſt groſſe confuſion, vnd Vnrichtigkeit verurſacht / alſo / daß wo es länger in dem Stand verbleiben / vnd im H. Reich / auch Vnſern Königreichen vnd Landen das Alt Calendarium noch ferner / wie bißher / gebraucht werden ſolte / ſolche Vnordnung ſich von Tag zu Tag beſchwerlicher erzeigen würde / vnd daſſelb vmb ſo viel mehr / daß allbereit etliche fürneme des Reichs Fürſten / vnd Stånd / Geiſtliche vnd Weltliche / das New Calen-

darium,

darium, in ihren Fürſtenthumben/Landen vnd Stätten/auch Gebieten angerichtet/vnd zweiffels ohn noch andere mehr denſelben nachthun werden. Daher dann erfolget/daß in den nächſt aneinander gelegenen Gebieten/ja wol etwan an einem Flecken/es vnterſchiedliche Herrſchafften hat/neben anderer beſchwerlichen Vngleichheit/nicht allein die hohen Feſt/ſondern auch die Sonn- vnd gemeine Feiertäg/vnterſchiedlich/zu mercklicher Zerrüttung des gemeinen Weſens/gehalten werden. Wann nun dem alſo/vnd dann mehrberührtes Calendarium, neben dem daß es ſeine rationes mathematicas hat/anders nicht/dann wie oben angeregt/für gut/nutzlich vnd nohtwendig/kan angerichtet werden/ſo haben wir Vns dem allen nach dahin entſchloſſen/ſolch new Calendarium, ſo wol als Römiſcher Kaiſer/im Reich Teutſcher Nation, als in Vnſern Königreichen vnd Landen zu gebrauchen/vnd daſſelb auff den October, dieſes jetzt lauffenden Jahrs/ins Werck zu richten/dergeſtalt/daß es nach den zehen Tagen/welche von demſelben Monat/allermaſſen wie in den obgemeldten andern Nationen/Königreichen vnd Landen/verſchienes 82. Jahrs geſchehen/zu nemen vnd außzulaſſen ſein/anfahen/vnd von derſelben Zeit fürter continuirt vnd gebraucht werden ſolle; vnd hierauff neben andern/des Heiligen Reichs Churfürſten/Fürſten vnd Ständen/auch Euch dieſer Vnſerer reſolution hiemit erinnern/vnd dann auch zu deſto beſſerer Nachrichtung einen Abtruck/des auff die letzten drey Monat dieſes jetzt lauffenden Jahrs geſtelten Calendarii oder fragmenti, mitſchicken wollen/der gnädigen vngezweiffelten Zuverſicht/ihr werdet Ewern theils/ſonderlich auch zu abſchneidung vnd verhütung der obangeregten confuſion, vnordnungen/zerrütligkeiten/vnd was darbey weiter von Tag zu Tag/mit höchſter/eines vnd des andern Landes Beſchwerligkeit vnd Nachtheil zu befahren ſein wird/Euch ſolcher Vnſerer reſolution, vnd erinnerung zu accommodiren/vnd derſelben gemäß zu halten wiſſen/das gereicht Vns von Euch zu ſondern gnädigen angenemen Gefallen/vnd Wir ſind Euch mit Kaiſerlichen Gnaden/vnd allem guten jederzeit wol geneigt. Geben in Vnſer Statt Wien/den vierten Septembr. im Drey vnd Achtzigſten Jahr/Vnſerer Reiche/des Römiſchen im Achten/des Vngeriſchen im Eilfften/vnd des Böheimiſchen auch im Achten.

Rudolff.

V. S. Vieheuſer D.

Ad mandatum Sacræ Maieſtatis proprium

P. Obernburger.

F I N I S.

Digitized by Google